FRANCKESCHE STIFTUNGEN

Franckesche Stiftungen zu Halle

Historia Reformationis Ex B. D. Martini Lutheri Aliorumque fide dignorum scriptorum monumentis eruta ac digesta

Majus, Johann Heinrich

Francofvrti ad Moenvm, MDCCX.

VD18 11197102

[Historia Reformationis Ex B. D. Martini Lutheri Aliorumque fide dignorum scriptorum monumentis eruta ac digesta]

Nutzungsbedingungen
Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.
Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.
Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use
All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.
Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.
For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

urn:nbn:de:gbv:ma33:1-21445

Visual Library

PRÆFATIO
AD
LECTOREM BENEVOLUM.

EN! Tibi alterum *Theologiae purae & sincerae*, a D. LVTHERO, e spissis Papatus tenebris, non sine diviniore instinctu, in lucem productae, Tomum; vel, si mavis, primum Cum enim ejus pars longe maxima *Historiam Reformationis*, anno supra millesimum quingentesimo septimo atque decimo, inchoatae, & usque ad annum quadragesimum sextum illius seculi productae & monumentis scriptis ve ipsius *Lutheri* & aliorum probatorum autorum, cum coaevorum, tum sequiorum, *Sleidani*, *Seckendorffii*, & similium digestae, contineat: hincque non parum lucis ad dogmata & capita religionis mota & disceptata redundet; fortassis haud praeter rem inde initium lectionis fieri posset. Communi quippe eruditorum consensu receptum est *D. Augustini* effatum: *primum fundamentum Religionis esse Historiam.* Hoc tametsi de sacra cumprimis Historia Propheticis Apostolicisque voluminibus comprehensa, intellgi debeat, & recte adeo celebris Würtembergensium Mathematicus atque Theologus, *Io. Iacobus Hainlinus* pronunciaverit: *Theologiam nostram esse potius historicam quam dogmaticam*; non tamen negari ab aequis peritisque rerum aestimatoribus poterit, multum firmamenti & praesidii situm esse in serie

temporum, ortu & progressu alicuius capitis vel controversiae in Religione. Nam, ut non ineleganter *Stephanus Gaussenus* in Oratione de Studii Theologici ratione dixit, *si inter Iurisconsultos censeri non potest, qui Reipubl. Romanae, cuius leges etiam nunc iuris omnium optima norma sunt, historiam ignoret: quomodo inter* Theologos *poterit nomen referre suum, qui Ecclesiae, quae columna est & firmamentum veritatis, infantiam quasi & incunabula, adolescentiam, maturam aetatem, bellum, pacem, captivitatem dicere non habeat?* Supervacaneam quidem, & a summis viris dudum occupatam operam sumsisse multis forte videbor; sed cum priores scriptores posterioribus semper aliquid laboris & industriae reliquerint, non saltem vestigia legere antecessorum mihi licebit, sed aliquid etiam vel addere vel demere dictis ab illis. Id si me praestitisse alicubi affirmare sustinuero, nihil magnificentius iactitatum deprehendent, ut opinor, cordati lectores, quando contendere meas lucubrationes cum aliorum operibus dignabuntur. Subinde nonnulla inserui, quae vel prorsus omissa ab iis, vel levius tacta sunt: quae vero prolixius tradita censebam, in compendium misi, ut taedium occupatis abstergerem: obscuriora demum illustrare studui, non ex meo ingenio, sed ex fide dignis monumentis, praesertim ex Epistolis & scriptis ipsius LVTHERI & coaevorum autorum. Plane enim assentior *Iohanni Aurifabro*, ita scribenti de opera sua, quam in colligendis *Megalandri* Epistolis impendit: *Vtile est & de vita* Lutheri *& de ipsius doctrinae occasione, initiis, incrementis, cursu & progressu, deque medio & fine posteritati veram narrationem relinquere.*

Ea

Eamelius hauriri non potest, quam ex illius Epistolis: in quibus autor ipse suas actiones, consilia & certamina descripsit, & ceu integram historiam Ecclesiasticam suae aetatis post se reliquit; ut omnibus aetatibus conspicuum esset, suam causam a multis hostibus quidem oppugnatam, mirabiliter tamen defensam ac propagatam, ac ipsos adversarios quoque ei praebuisse ansam, illustrandi doctrinam. Dolendum tamen est, vt idem *Aurifaber* & clarissimus Vir, qui *antiqua litterarum monumenta, autographa* Lutheri *aliorumque celebrium virorum*, ex Bibliotheca manuali *Rudolphi Augusti*, Brunsvigae recondita, collegit, conquestus est, multas Epistolas & scripta *Lutheri* brevia, partim iniuria temporum, partim iniuria possessorum periisse, & collectores etiam grandium saltem Tomorum editiones maturasse, ac vel negligentia vel imperitia praecipua praestantissimaq; scripta, pro illius aetatis indole pauculis & brevibus plerumque chartis consignata praetermisisse. Non defuerunt quidem, pro solicita in puriorem Ecclesiam cura, viri doctissimi pariter atque piissimi, qui supplere defectum aliqua saltem ratione conabantur, vt *Georgius Coelestinus*, & *Io. Christfried Sagittarius*, qui tertium Epistolarum Tomum promittebant; sed, quantum constat, neuter eorum destinata perfecit. Hinc sibi aliisque relictum putavit, celeberrimus quondam Hallensium Philosophus, nunc Ienensium Theologus, Dn. *D. Io. Franciscus Buddeus*, reliquas Epistolas *Lutheri* partim ineditas, partim éditas quidem, sed hinc inde dispersas, & Tomis non insertas, colligendi, & iunctim in supplementum Tomorum ab *Aurifabro* editorum, publicandi. Multa quoque opuscula sive Lutheri ipsius, sive viro-

rum ei συγχρόνων ad manus meas venerunt, ex quibus amplificare & extendere historiam facile potuissem, si commentarium scribere voluissem. Verum quia brevi duntaxat tabella repraesentare acta institui, resecare omnem prolixitatem & reservare aliis ad Commentarios libros debui: idque eo lubentius feci, quo minus adhuc sufficientibus subsidiis instructum me sensi, ac meae occupationes aetasque ad tumbam properans spes vetat inchoare longas. Moliri quidem me maius opus vernaculo sermone, ex multis vastisque *Lutheri* voluminibus collectum, in prioris Tomi praefatione indicavi; sed quando id aggredi & protrudere liceat, Deus novit, &, si edi volet, tempus occasionemque suggeret. Humili & grata, ut par est, mente agnosco, quod coelestis Pater indulserit vires atque valetudinem, ad promissa superiore anno de supplementis Theologiae Lutheri publice data, nunc solvenda: tanto magis, quanto maiores labores mihi subeundi devorandique erant in conquirenda vndique ordine digerenda, & breviter concinnanda Reformationis singulorum annorum Historia. Nam non tantum *Illustris* SECKENDORFII *Commentarium historicum & apologeticum de Lutheranismo*, sive *de Reformatione Religionis per* Lutherum *susceptae*, sedulo evolvi, & revolvi, & in compendium misi; verum etiam alios consului, & propter vnius anni res integra scripta percurri, e. g. *Historiam de Statuum Evangelicorum Protestatione & Appellatione contra Recessum Imperii Spir. A.* 1529. *eamque insecuta legatione in Hispaniam ad Carolum V. & exhibita eidem* Confessione Augustana. a *Io. Ioachimo Müllero*, Ducum Saxoniae Secretario & Archivario, quinque ab-

abhinc annis editam; vt adeo supplementum quoque aliquod ad Seckendorfianum Commentarium dederim. Putaveram ab initio, cum primum operi manum admoverem, totam Reformationis Historiam me vnius mensis spatio absoluturum, sed in progressu videbam, me vasto mari immersum esse, ex quo vix per annum emergere mihi licuit. Tantae molis erat, *Antichristum*, cum regno tenebrarum, in apricum ducere, & impugnatum expugnatumque *a D. Luthero* demonstrare. Nec exigui, minoris tamen & facilioris, laboris fuit *Statuum Hierarchicorum restitutio*, & *Novissimorum* evolutio. Quo haec apud Te loco futura sint, LECTOR, exspectandum & experiundum mihi est: nec tamen dubito, si bonus es, & *Luthero* faves, quin bene omnia sis interpretaturus; si vero malus es, iudicium tuum nihil pensi moderatique habeo, sed conscientiae fiducia nixus cordate sperno, *Lutherum* secutus meum, qui in praefatione ad *Articulos Smalcaldicos* virulentis hominibus, omnia simpliciter a se dicta & scripta depravando cavillabantibus, nil respondendo ita respondet: *deberem quidem ad omnia respondere, dum adhuc vivo. Sed quaeso, quomodo omnia Diaboli ora obstruere solus possum? praesertim eorum (vtpote venenatorum omnium) qui nec audire nec attendere volunt, quid scribamus, sed in eo toti sunt, vt verba nostra etiam in minutissimis literis scelerate pervertant & depravent. His ergo Diabolus respondeat, & tandem ira Dei, quem admodum merentur. Saepe recordor boni Gersonis, dubitantis, numquid boni publice scribendum & proferendum sit, si scriptio omittitur, multae animae negliguntur, quae liberari potuissent. Si*

vero

vero illa praestatur, statim Diabolus praesto est cum linguis pestiferis & calumniarum plenis, quae omnia corrumpunt & veneno inficiunt, vt vtilitas scriptorum impediatur. Quid tamen ex ista malitia sua commodi recipiant, manifestum est. Quia enim nos mendaciis perdite onerarunt, & simpliciores per ista mendacia in suo coetu retinere voluerunt, DEUS opus suum subinde promovit, & ipsorum coetum reddidit minorem, nostrorum vero maiorem, ac ipsos ob mendacia confudit, & confundit etiamnum. Alio Prologo galeato mihi haud est opus: nec cum larvis pugnando tempus terendum puto. Dudum enim animadverti, quod Satanas nil aliud quaerat per dissidia inter Theologos verbique ministros excitata, quam vt cognitio veritatis quae secundum pietatem est, oblivioni tradatur, & pro rebus solidis inania verba obtrudantur, & putamina sine nucleo relinquantur. *Disputando amitti veritatem* Noster aperte palamque pronunciavit, ac eo nomine *Scholasticam Theologiam* damnavit. Alibi dixit, sibi *certum esse, verbum Dei non posse sine invidia & mortis periculo recte tractari, atque hoc esse vnicum signum, recte fuisse tractatum, si offendat.* His atque similibus dictis, & multo magis Scripturae S. oraculis certissimis inductus, posthabitis rixosis, mordacibus & turbulentis scriptionibus, sacris & placidis studiis inservire & immorari decrevi. A quo proposito tanto minus dimoveri me patiar, quanto magis tempus ἀποθέσεως τῦ σκηνώματός μυ appropinquat: unde quod restat, eo enitar sedulo, ut cum Paulo conscientiae testimonium habeam, quod in divina simplicitate ac sinceritate, non in carnali sapientia, sed in gratia Dei versatus sim cum in reliquo orbe, tum inprimis apud eos, quos erudiendos accepi. Dicam, quod res est, & *Lutheri* verbis dicam, tantum illis servio, qui haec ignorant & volunt: tum id saltem praestitisse iuvabit, quod melioribus studiis & me & auditores meos interim occuparim, quam si super libros Sententiarum novas tenebras & ranas & muscas creassem. Haec prologi galeati locum forte sustinebunt; si modo contra aculeatas, venenatas & maledicas linguas veritas & simplicitas quidquam valet. Vale L. B.

Locus I.

LOCUS I.
DE
ANTICHRISTO
EJUSQUE REGNO,
A B. LUTHERO IMPUGNATO & EXPUGNATO.
SECTIO I. HISTORICA
Exponens occasionem ἀντιλογίας, *& disputationes scriptaque Papæ opposita.*

§. I.

CUm bene sapienterque observatum dictumque esse censeam à *Casparo Crucigero & Georgio Rorario*, in Epistola, Actis in conventu Augustano A. M. D. XVIII. & deinceps, quæ studiose collegerunt, præfixa: ut semper indeusque ab initio mundi in certaminibus Ecclesiæ *simul historiam & doctrinam considerari* necesse est (nam historia multa monet, qualia sint Ecclesiæ pericula, qui hostes, qualis defensio dogmatum & confitentium, qualis instauratio) ita in lectione librorum Reverendi Patris D. *Martini Lutheri* magnopere prodest posteritati, considerare historiam & doctrinam; operæ pretium me facturum esse putavi, si idem in præsenti tractatione observavero, quantum fieri potest. Hinc enim patebit, qua ratione Noster paulatim ad patefactionem regni Antichristiani,

Historia & doctrina in certaminibus Eccles. simul observanda.

divina opitulante gratia, & advigilante providentia, pervenerit.

Tom. I. Jen. Lat. fol. 187. a, b.

§. II.

Antilogia Papæ apud Lutherũ per gradus processit. An. 1517.

B. *Lutherus* de se ipso scribit (a) quod cum causam indulgentiarum aggressus esset, Monachus & Papista insaniissimus, ita ebrius, imo submersus in dogmatibus Papæ, ac proinde paratissimus fuerit, omnes, si potuisset, occidere, aut occidentibus cooperari & consentire, qui Papæ vel una syllaba obedientiam detrectarent; non ita frigus aut glacies, sicut fuerit Eccius ejusque similes, qui verius propter suum ventrem Papam defendere videbantur, quam quod serio rem agerent. Hinc in scriptis suis prioribus, quam multa & magna humillime concesserit Papæ, quæ posterioribus pro summa blasphemia & abominatione habeat & execretur. Eam ob rem cum Anno M.D.XVII. Indulgentiæ in Saxonia venderentur turpissimo quæstu, se cœpisse dissuadere populis, & eos dehortari, ne Indulgentiarum clamoribus aurem præberent, habere eos meliora, quæ facerent, inque his certum sibi visum, se habiturum patronum Papam, cujus fiducia tam fortiter nixus fuerit, quippe qui in suis decretis clarissime quæstorum (s. indulgentiariorum prædicatorum) immodestiam damnaverit. Mox scripsisse duas Epistolas alteram ad Moguntinensem Archiepiscopum *Albertum*, alteram ad *Ordinarium* loci, *Episcopum Brandeburgensem*, ac rogasse, ut quæstorum impudentiam & blasphemiam compescerent; sed se pauperculum fratrem contemptum, edidisse disputationis schedulam, simul & Germanicam Concionem de Indulgentiis, pauloque post etiam *Resolutiones*, in quibus pro honore Papæ hoc egerit, ut Indulgentiæ non damnarentur quidem, sed bona opera charitatis illis præferrentur. Hoc vero ita acceptum habitumque esse, ac si cœlum deturbasset, & mundum incendio consumpsisset; unde se apud Papam accusatum & ad urbem citatum

citatum esse, totumque Papatum in se unicum consurrexisse, Electorem tamen *Fridericum* in Comitiis Augustæ anno M. D. XVIII. celebratis, impetrasse à *Cajetano* Cardinale, Pontificis Legato de latere, ne Romam ire cogeretur, sed ipse Legatus rem cognosceret & componeret. Quid hic actum effectumque fuerit, cum aliunde constat, tum ex ipsius *Lutheri*, brevi commemoratione, & Epistola ad Fridericum Electorem, (b) in qua refert, Cardinalem noluisse secum disputare, sed suaviter & paterne rem componere, ac tria sibi de mandato Papæ proposuisse, 1. ut errores suos revocaret, 2. ab eisdem, & 3. ab omnibus, quibus Ecclesia perturbari possit, in futurum se abstinere promitteret. Ad quæ responderit, se sibi non esse conscium ullius erroris, eumque petiisse doceri, se Scripturis niti, præferendis Extravagantibus à Legato objectis. Legatum tunc adversus se protestatem Papæ commendasse, quoniam supra Concilum, supra Scripturam, supra omnia Ecclesiæ sit: ac ut illud persuaderet, reprobationem & abrogationem Concilii Basileensis recitasse, & Gersonidas quoque una cum Gersone damnandos censuisse. Hæc vero cum nova fuerint in auribus suis, se negasse contra, Papam supra Concilium, supra Scripturam esse, & postridie protestatum se esse, adductis Notario & testibus, coram Cajetano, quod disputasset, veritatem quæsivisset, quærendo non delinquere, multo minus ad revocationem compelli potuisset, non auditus, nec convictus; nihilominus tamen, cum errare possit, submittere se judicio & determinationi legitimæ sanctæ Ecclesiæ & omnibus melius sentientibus, & offerre se personaliter, in publico reddere rationem dictorum, paratumque esse vel in scriptis ad objectiones respondere, & super illis audire sententiam Universitatum Imperialium, Basilienſis, Friburgenſis, Lovanienſis, & Parisienſis. Obtulit quoque Responsionem scriptam Cajetano & à Papa male informato, ad Papam melius informandum provocavit. Nihil

hil hic peccavit *Lutherus*, nisi quod nimium Papæ indulserit; quod tamen vel ex ignorantia, vel timiditate quadam pro eo tempore fecit. Interim satis se ipsum exposuit & testatus est, licet posteriorem suam responsionem, cum multa reverentia dedisset, ac velut in arbitrium summi Pontificis reposuisset, non tamen id se propterea fecisse, quod de re ipsa dubitaret, aut animi sententiam unquam mutaturus esset, cum *veritas divina sit, & Papæ* etiam *domina*, non enim se hominis judicium exspectare, ubi divinum judicium cognorit, sed quia oporteat reverentiam servare ei, qui vice summi Pontificis fungatur, tum quod etiam verissime dicta cum humilitate & timore asserere ac tueri necesse sit. Ad *decretalem*, verba Pauli: *translato Sacerdotio, necesse esse ut translatio legis fiat*, à Mose in Christum, à Christo in Petrum & Papam, torquentem, regerit, hanc intelligentiam esse abusivissimam & superbissimam, & se quidem honorare sanctitatem Papæ, sed adorare sanctitatem Christi & veritatis.

Item, inquit, si illud Matth. XVI. *16. tu es Petrus, & tibi dabo claves regni* &c. tractarem in scholis, vel in suggesto, & ponerem hanc propositionem: istis verbis non potest probari, Romanam Ecclesiam esse cæteris per totum orbem Ecclesiis prolatam, & mihi R. Dn. Legatus opposuerit Dist. XXI. ubi *Pelagius Papa* tanta voce clamat, non Synodicis decretis, sed Evangelica voce, (bene voce, sed non sensu) Romanam Ecclesiam cæteris Ecclesiis esse prælatam, & ad id inducat hunc Matthæi locum, credisne, me relicturum Evangelicum sensum, & nonnisi Pelagii sensum amplexurum, qui vocem non sensum Evangelii sese jactat sequi? Non quod novam Monarchiam nostri seculi Romanorum damnem aut negem, sed quod vim Scripturæ verbis fieri nolim, & insulsissimorum quorundam hominum stultitiam reprobem, qui nobis Ecclesiam Christi tempori & loco affixerunt, contra verbum Christi, dicentis: *non veniet regnum*

gnum Dei cum observatione, Luc. XVII. 20. & Christianum esse posse audent negare, qui non sub Rom. Pontifice decretisque ejus oppressus fuerit. Ac sic plus quam octingentorum annorum Christianos, totius Orientis & Africæ, nobis ex Ecclesia Christi ejiciunt, qui nunquam sub Rom. Pontifice fuerunt, nec Evangelium unquam sic intellexerunt. Nam adhuc S. Gregorii tempore Rom. Pontifex, universalis Episcopus non salutabatur: imo ipsemet Gregorius, licet Rom. Episcopus, acerrime persequitur nomen universalis Episcopi, & totius Ecclesiæ Pontificem, plus fere sex Epistolis, ut non dubitet vocabulum ejusmodi profanum appellare, quod nostro seculo & solum appellatur sanctissimum. Sicut enim Petrus cæteros Apostolos non creavit, (sic enim hodie vocatur Episcopos ordinare) ita successor Petri nullum successorem aliorum Episcoporum creavit. Denique nonnisi fratrem & coepiscopum & collegam vocaverunt Romanum Pontificem cæteri Episcopi, ut Cyprianus Cornelium, & Augustinus Bonifacium & alios. Unde SS. Patres illud Matthæi: *tibi dabo*, non intellexerunt ad sensum sacri istius Canonis, super cæteros fuisse Petro dictum, sed *unus*, inquiunt, *pro omnibus*, ut æqualitas una omnium exprimeretur; dum quod Petrus respondet, omnes & singuli respondent. Unde & alio in loco in plurali numero eandem sententiam dicit: *quodcunque ligaveritis* &c. & quod uni dicitur, omnibus dicitur. Deniq; non primum super Petrum descendit Spiritus S. in die Pentecostes, nec in terris primum legitur insufflasse in Petrum, quod tamen si quam maxime factum fuisset, non ideo Petrus Monarcha præ cæteris fuisset Apostolis. Igitur Canon ille sit verus, admitto, abusive, mea Evangelico & proprio sensu conclusio vera est. Quod si Monarchia Papæ probari potest, potius ex illo Apostoli Rom. XIII. 1. probabitur: *omnis potestas à Deo est*, & quæcunque à Deo sunt, ordinata sunt, hujus, inquam, virtute (proprie loquendo) subjicimur sedi Ro-

manæ, donec Deo placuerit, qui solus, non etiam Rom. Pontifex, transfert regna atque constituit. -- Sat igitur sit pro hac vice ostendisse, non in omnibus decretis Pontificum haberi verum legitimum sensum Scripturæ, ideoque citra eorum injuriam posse aliter dici, teneri, sentiri, quam ipsi habent. Siquidem ipsimet Scripturæ interpretandi autoritatem Doctoribus tribuunt, sibi vero judicium descindendarum causarum. Deinde alia est facultas Juridica, quam Theologica: multa permittuntur in illa, quæ in hac prohibentur. Elevent Juristæ suas traditiones, multo magis nos Theologi puritatem Scripturæ servemus, eoque magis, quo videmus nostro seculo, surgere nocentissimos adulatores, qui summum Pontif. ultra Concilia elevent, scilicet ut uno Concilio per alterum reprobato nullum nobis certum relinquatur, tandem omnia simul conculcet unus homo, Papa, idem super Concilium, & infra, supra, dum potest damnare, infra, dum accipit à Concilio autoritatem, tanquam à majori, qua fiat supra Concilium. Sunt quoque qui Papam non posse errare, & supra Scripturam esse, impudentissime jactitent; quæ monstra si admissa fuerint, Scriptura periit, sequenter & Ecclesia, & nihil reliquum erit nisi verbum hominis in Ecclesia. Sed quærunt hi adulatores invidiam, deinde ruinam & perniciem Romanæ Ecclesiæ.

Quare ego coram te, lector, protestor, me colere & sequi Romanam Ecclesiam in omnibus; solum illis resisto, qui nomine Ecclesiæ Romanæ Babyloniam nobis statuere moliuntur, volentes quidquid cogitare poterint, modo linguam tantum movere possint, ut Rom. Ecclesiam nominent, totum statim pro Romanæ Eccles. sententia accipi, quasi non supersit Scriptura S. per quam (ut Augustinus ait) de omnibus judicamus, contra quam sine dubio Rom. Ecclesia (vera) nunquam sapit aut statuit.

(a) *Præf. ad Tom. I. Jen Lat. scripta A. M. D. XLV.* (b) *Tom. I. Jen. Lat. fol. 194. a, b. 196. a, b. 201. b.*

§. III.

§. III.

Hæc initia & veluti rudimenta fuerunt *Lutheri*, quibus pertractus fuit paulatim ad altius inspiciendum mysterium iniquitatis; ubi sane, illustri *Seckendorfio* (L. I. p. 58.) notante, magnam in *Luthero* luctam, nec exiguos defectus (ipsomet ingenue fatente) deprehendimus. Crevit tamen animus, quo magis tyrannis Pontificia sævire contra bonum virum perrexit: nec dubium est, quin divina providentia, laudato *Seckend.* observante, (p. 52. & 59. a.) ex obstinatione & præcipitatis callidissimorum alioqui hominum consiliis, id produxerit commodi, ut non intra unum alterumve articulum staret emendatio, sed confirmato ac edocto magis magisque *Luthero*, tantus progressus fecerit, qui in tot regnis & provinciis intra breve tempus cum summa admiratione orbis secuti sunt. Quia enim *fessi* (c) erant *Germani* omnes ferendis *expilationibus*, *nundinationibus* & infinitis imposturis *Romanensium* nebulonum, suspensis animis expectabant eventum tantæ rei, quam nullus antea neque Episcopus, neque Theologus ausus esset attingere, fovebat *Lutherum* utcunque aura ista popularis, quod invisæ jam essent omnes artes & *Romanationes* illæ, quibus totum orbem impleverant & fatigaverant. Hinc *Carolus Miltitius*, Eques Saxonicus, à Pontifice, cujus cubicularius erat, in Germaniam eo nomine cum aurea rosa ad Elect. *Fridericum* missus, ut *Lutherum* captum Romam deduceret, instructus hanc ob rem septuaginta *Brevibus*, ut vocant, *Apostolicis*, cordis sui consilium coram *Luthero* aperuit, dixitque, se, licet haberet XXV. millia armatorum, non confidere, eum Romam perduci posse, quia exploraverit per totum iter animos hominum, quid de *Luthero* sentirent, & ubi unum pro *Papa* stare invenerit, tres contra Papam pro Luthero stare deprehenderit. Unde rogavit, ut *Megalander* consuleret ea, quæ pacis essent, seque omnem operam daturum promisit, ut Papa idem faceret. *Tezelium* quoque, primarium tragœdiæ autorem

A. 1518. Seckendorffii observatio.

Germanis artes Romanens. invisa.

Car. Miltitius Luther. rum frustra ad palinodiam sollicitat.

torem ad se vocavit,& verbis minisq; Pontificis ita eum fregit,ut inde contabesceret, & tandem ægritudine animi conficeretur. Adhæc *Lutherum* blanditiis,lachrymis & osculis eo adegit,ut ad Pontificem submissas literas daret, (d) quibus doluit,officiosissimum officium suum tam infœlix fuisse,ut quod pro tuendo honore Ecclesiæ Rom. suscepisset, in irreverentiam etiam apud ipsum verticem ejusdem Ecclesiæ ac plenam omnis mali suspicionem venisset. *Revocare* tamen ideo se haud posse affirmabat, quod & profundius hæserint plurimorum animis, quam ut revocari possint, & nihil istud revocare fieret, nisi Ecclesiam Romanam magis magisque fœdare, & in ora omnium hominum accusandam tradere. Quæstores contra Eccles. Romanæ infamiam istam intulisse insulsissimis suis sermonibus, & sub nomine Pontificis nonnisi deterrimam avaritiam coluisse, à se vero hoc unicum quæsitum, ne avaritiæ alienæ fœditate pollueretur Ecclesia Rom. neve populi seducerentur in errorem, & charitatem discerent posthabere indulgentiis: cætera omnia ut sint neutralia, à se vilius æstimari. Testatus insuper est sancte, se neque voluisse, neque velle ullo modo tangere, aut quacunque versutia demoliri Eccles. Rom. & Pontificis potestatem, quin pleniſſime confiteri, hujus Ecclesiæ potestatem esse super omnia, nec ei præferendum quidquam s. in cœlo, s. in terra præter unum Jesum Christum Dominum omnium: & pollicebatur, se materiam istam de *indulgentiis* deinceps relicturum, penitusque taciturum, modo & adversarii suas vanas ampullas contineant. Verum surdas pulsavit aures *Lutherus*, &,cum *Leo* rugire non desineret per *Bullam* (e) s. *novam decretalem*,qua indulgentias ab immemorabili tempore (i. e. à *Bonifacio* VIII. ejusque Jubilæo, quod *Clemens XI.* pro fundamento habuit, paulo plus quam CC. annos.) à Romanis Pontificibus concedi solitas, sine omni moderatione sub pœna excommunicationis latæ sententiæ, approbavit & prædicare jussit, & *Lutherus* videret,

Lutherus per bullam irritatus à Papa ad Concil. provocat modeste & reve-

ceret, se nihil efficere *appellatione* sua à Papa ad Concilium, licet ei præmisisset solennem protestationem, quod contra unam, sanctam, Catholicam & Apostolicam Ecclesiam, & sedis Apostolicæ autoritatem, Papæque potestatem nihil intendat dicere, animosior factus est, præsertim cum indulgentiæ jam valde invisæ, potissimum in Saxonia essent, hincque fieret, ut quemadmodum *Maimburgius* haud diffitetur (apud *Seckendorf.* L. I. sect. 21.) Bulla isthæc saltem pro utilitate Papæ & quæstorum esse videretur, neque fere esset, qui quidquam pro indulgentiis solvere cuperet. Maxime vero effectum Bullæ impedivit mors Imperatoris *Maximiliani*, & vicariatus Imperii ad Ducem *Fridericum* jure devolutus; tum enim desiit, ut *Lutherus* scribit, (f) paulatim sævire tempestas, & sensim obrepsit contemptus excommunicationis, seu fulminis Papistici. Nam cum *Eccius* & *Caracciolus* ex urbe (Roma) attulissent Bullam damnatricem Lutheri, eamque insinuassent, ille hic, iste illic, Duci *Friderico*, qui Coloniæ tum erat, *Carolum* recens electum cum aliis Principibus susceperus, indignissime tulit, & magna fortitudine & constantia objurgabat Pontificium illum nebulonem, quod se absente perturbassent ipse & *Eccius* ditiones fratris *Johannis* & suam, & exagitabat eos magnifice, ita ut cum rubore & dedecore ab eo discederent. Intellexit quoque *Lutherus* progressu temporis, quo Pontificiorum artes spectarent, nempe, ut nova illa & admiranda regnet libertas Christianorum, (g) qua cæteris omnibus impune habentibus, una tantum lex sit reliqua, in quam peccari possit, scil. *potestas Papæ, & privilegium Rom. Ecclesiæ.* Hinc, inquit, connivere, consentireque in omnes flagitiorum & corruptelarum lernas, quæ ex urbe Roma, sub innoxio & sacro Papæ, & Romanæ Ecclesiæ nomine, in omnem terram sine fine exundant, sanctum est laudasse, ac pro virtutibus summis adorasse, pietas est, contra mutiisse, sacrilegium. Effutivi nugas aliquot de indulgentiis, res sane leviculas, de rebus

renter adhuc habet Papã.

(sicut mihi videtur) leviculis; verum, ut nunc expertus sum, res omnium maximas, de rebus omnium maximis. Ego enim mire stultus, & errans gravissime, peccata & errores metiebar mandatis divinis, & sacrosancto Evangelio Christi. Illi vero amici mei,, pro gloria sapientiæ suæ, non nisi potestate Papæ, & privilegiis Rom. Ecclesiæ, metiuntur quodlibet operis genus. Tametsi enim *Lutherus* satis reverenter, imo plus satis de Papa loquebatur, non potuit tamen effugere casles adversariorum, quibus eum irretire studebant. Cum enim desperata (h) omnia salutis media videret, noluit invehi in Curiam Romanam, sed contempsit, & dato libello repudii ad eum dixit: *qui sordet, sordescat adhuc, & qui immundus est, immundus sit adhuc*, tradens se placidis & quietis sacrarum literarum studiis, quibus prodesset fratribus circum se agentibus. (Eo pertinet inpr. Commentarius ad Galatas A. MDXIX. editus & Hispanice quoque redditus. vid. *Seck.* L. I. p. 134. a.) Hic cum nonnihil proficeret, aperuit oculos suos Satan, & servum suum *Johannem Eccium* extimulavit indomita gloriæ libidine, ut ipsum pertraheret in arenam insperatam, captans eum in uno verbulo *de Primatu Romanæ Ecclesiæ*, illi obiter elapso. Cujus disputationis originem, modum, progressum & eventum paulo altius repetere juvabit.

(c) *Præfat. ad Tom. I. Jen. Lat.* (d) *Tom. I. Jen. Lat. fol.* 221. *b.* 222. *a, b.* (e) *eod. Tom. fol.* 214. *b.* 215. *a, b.* 217. *seq.* (f) *præfat. cit.* (g) *Tom. I. Jen. Lat. fol.* 389. *b.* 390. *a. in epist. nuncup. Comm. Gal.* (h) *eod. Tom. f.* 462. *in Epist. ad Leon. X.*

§. IV.

Occasio disputat. Lipsiæ de potestate Papæ, cum Eccio.

Occasio disputationis Lipsiæ A. M. D. XIX. (i) hæc erat: *Fcanciscani Ordinis Minorum*, conventum in oppido Jütterbock celebrantes, Lutheri nomen fœdissime conspurcabant, & XV. Propositiones s. Articulos ex ejus scriptis excerpserant, quos erroneos esse arguebant, quales erant: I. *Nihil tenet de Con-*

Conciliis generalibus, quia non repræsentant unam Ecclesiam. II. *Papam negat vicarium Christi.* III. *Petrum negat Principem Apostolorum.* IV. *Canones dicit institutos propter avaritiam summi Pontificis &c.* XI. *Quod plus sit credendum simplici Laico, Scripturam alleganti, quam Papæ vel Concilio, Scripturam non alleganti.* His fratribus ignorantiæ respondet mox Lutherus breviter, minatusque est, nisi revocent temeritatem suam, ac sibi suum nomen reddiderint, se publicaturum sparsam ab iis schedulam, adjecta confutatione insciticæ eorum, quod ordini parum honorificum sit futurum. Horum Minoritarum dicta *Eccius* judicio suo non tantum approbabat, verum etiam *Lutherum* ad disputationem Lipsiæ habendam invitabat, eiq; (k) à *Duce Georgio* fidem publicam & copiam disputandi impetrabat, quia certam sibi gloriam propositam cernebat, propter Propositionem Lutheri, in qua negabat, *Papam esse jure divino caput Ecclesiæ.* Hic patuit ei campus magnus, & occasio summa plausibiliter adulandi & gratiam Pontificis emerendi, cum odio & invidia Lutherum obruendi. Quod strenue fecit per totam disputationem, nec tamen sua firmavit, nec quæ Lutherus objecerat, confutavit: ita ut ipse *Dux Georgius* inter prandendum ad Eccium & Lutherum diceret: sive sit jure humano sive divino Papa, ipse est Papa. Quod verbum, nisi argumentis fuisset motus, nequaquam dixisset, sed Eccium solum probasset. *Eccius* enim (l) per positionem suam XIII. quæ hæc erat: *Romanam Ecclesiam non fuisse superiorem aliis Ecclesiis ante tempora Silvestri, negamus; sed eum, qui sedem beatissimi Petri habuit & fidem, successorem Petri & vicarium Christi generalem semper agnovimus,* & cui *Lutherus* hanc, vel suam Luthero Eccius opposuerat, ut ego arbitror, prius licet *Seckendorfius* putet, *Romanam Ecclesiam esse omnibus aliis superiorem, probatur ex frigidissimis Rom. Pontificum decretis, intra quadringentos annos natis, contra quæ sunt Historiæ approbatæ mille & centum*

tum annorum, textus Scripturæ divinæ, & decretum Niceni Concilii, omnium sacratissimi, Lutherum in hanc disputationem, ut ipse testatur, pertraxit, quam *libens*, ut ajebat, *pro reverentia summi Pontificis & Rom. Ecclesiæ non necessariam & mire invidiosam, prætermisisset.* Eccius vero contra protestatus est, & *Luthero* in memoriam revocavit, nisi prius ipse in *Resolutorio* ante tempora *Sylvestri* negasset, Rom. Pontificem aliis superiorem, non fuisse necessarium, se tredecimam illam posuisse Propositionem. In aula quoque Electorali timuisse *Spalatinum* aliosque ob theses Lutheri, & cumprimis XIII. patet ex literis Lutheri ad *Spalatinum* (m) quibus ei urgenti, ut consilia sua sibi relevet, respondet, cum sciret sibi cum subdolo, superbo, versipelle & clamoso Sophista rem esse, qui id unice spectet, quo se traducat vulgo, suis eum armis confecturum, &, si Christus aspiraverit, ita involuturum hominem, ut nemo Papam fœdius blasphemasse inveniatur, quam summus iste Papæ adulator. Ego, inquit, *Pontificiam potestatem inter eas numero, quæ sunt neutrales*, ut divitiæ, sanitas, & alia temporalia; ideo mihi vehementer displicet, res temporales in tantas contentiones vocari: Insuper & verbo Dei (quod ea contemnenda esse semper docet) eadem asseverare. Quomodo possum hanc verbi Dei perversissimam interpretationem, & contrariam sui sententiam æquo animo ferre, etiamsi ferre possum potestatem Romanæ Ecclesiæ utcunque adeptam? In alia Epistola (n) rogat *Spalatinum*, ne nimio timeat, ne humanis cogitationibus totum cor cædat, constare enim, quod nisi Christus se & sua ageret, jamdiu in prima disputatione Indulgentiarum, Resolutionibus & Responsione sua ad Silvestrum, maxime Augustana profectione, se perdidisse, cum nemo non mortalium horum singulum non metuerit aut speraverit sibi excidium allaturum. Multa se premere, & causa Principis & Universitatis Witteb. cohibere, quæ, si alibi esset, evomeret in vastatricem Scripturæ & Ecclesiæ

siæ Romam, melius Babylonem. Non posse Scripturæ & Ecclesiæ veritatem melius tractari, nisi ista belua offendatur. In alia rursus Epistola Dom. Invocavit scripta ad eundem (o) significavit, se versare *Decreta* Pontificum pro sua disputatione, & in aurem amico loqui, *nescire se, an Papa sit Antichristus ipse, vel Apostolus ejus.* Adeo misere corrumpi & crucifigi Christum, (id est veritatem) ab eo in Decretis. - Nasci sibi in dies magis subsidium & præsidium pro sacris literis.

(i) *Tom. I. Jen. Lat. fol.* 224 *b.* 225. *a, b.* 226. *a.* (k) *Præf. Luth. in Tom. I. Jen Lat.* (l) *Tom. I. Jen. Lat. fol.* 240. *b.* 241. *b.* (m) *Tom I. Epist.* 106. (n) *ibid. Epist.* 108. (o) *ibid. Epist.* 100.

§. V.

Monita Mosellani ante disputationem.

Ante disputationem habitam, jussu & nomine *Georgii* Saxoniæ Ducis die XXVII. Junii Orationem dixit de ratione disputandi, præsertim in re Theologica, *Petrus Mosellanus*, quæ Hagenoæ deinceps edita est à Thoma Anshelmo, ubi inter alia egregie monebantur disputaturi, ut expenderent, *quid sit in re Theologica disputare, & quatenus hoc tum ipsa honesti ratio suadeat, tum sanctissimorum hominum exempla permittant. Neque enim* (dicebat Orator) *ut disputatorum vulgus sentire videmus, recte disputas, si ad ingenii ostentationem quacunque calumniandi ansa arrepta, fortiter clamas: si syllogismis arte contortis, simplicem adversarium illaqueas: si præ ira subsultas : si pertinacia vincere studes, & mutui odii signa ostendis ; (quæ utinam in Christianorum scholis locum non haberent) sed si solo discendi ardore, tua cum alienis expendenda conferas, & tuo ipsius ingenio diffisus, alienam sententiam mansuete expectas, ac candide intelligas, intellectam, si tolerabilis sit, si verisimilis, gestienter amplectaris, & quasi de lucro gaudeas, malisque tuam ipsius tarditatem agnoscere, quam veritatis facere jacturam. - Arma etiam exemplo Apostolorum, non ex Aristotelis organo, sed ex Scriptura S. depromi voluit. In hoc sitis toti, inquit, non ut alter alterum rixoso clamore*

opprimat, ut insciti æ infamia notabilem reddat, ut parta utcunque victoria, vulgi applausum domum referat, ut postremo apud suos triumphet, sed ut suas ratiocinationes, ex arcanæ Scripturæ sacrario depromtas, placide committat.

Processus & eventus. Ipsa disputatio cœpta fuit IV. die Julii, A. M. D. XIX. hora VII. matutina, & finita XIV. d. ejusdem mensis. Argumenta ex utraque parte prolata, deinceps, quantum instituti ratio postulat, adferemus. Nunc ad historiam generatim sufficient, quæ Ill. *Seckend.* L. I. Sect. 24. §. 53. docte & candide observavit. *Lectis*, inquit, *& expensis omnibus*, atq; sequestrato præjudicio, quod ab educatione & disciplina non potui non habere, deprehendo, quæ Lutherus adversus Scripturæ dicta: *tu es Petrus &c. oravi pro te Petre &c. pasce oves meas* &c. pro Pontificis universali potestate & vicariatu adduci solita, opposuit, & quæ ad Patrum loca, & decreta Pontificum replicavit, summi ponderis, nec ab Eccio ita confutata esse, ut conscientiæ satisfieri possit. Tanto nempe Lutherus, vel unica hac præliminari declaratione rationum & argumentorum robore causam suam firmavit, tantamque Scripturarum & antiquitatis peritiam demonstravit, ut successoribus, licet plurium & tunc nondum cognitorum librorum adminiculis, multisque argumentationum subtilitatibus instructis, & creberrimis disputationibus exercitatis, parum aut nihil reliquerit, quo superare industriam ejus potuerint. Tantum abest, ut *Maimburgio* credam, qui Eccium scribit veritatem & causam Dei in partibus habuisse.

Integram historiam duplici Epistola *Spalatino* exposuit *Lutherus* (p) priore brevius, altera prolixius. Utriusque summa huc redit: *istam disputationem fuisse perditionem temporis, non inquisitionem veritatis*, & *Eccium Eccianosque* simulare in gloria aliud, & aliud sentire in conscientia. Scopum vero nullum ab Eccio tactum, & nonnisi vulgo proculcatis argumentis certatum, se clamore gestuque tantum victos ab adversario, qui sub-

subdole pactum ruperit utrinque initum, ut (1) libere disputaretur, & excepta per notarios in publicum totius orbis judicium ederentur; 2. ex libris præsentibus, unde loca & dicta ostenderentur, ac vel probarentur, vel refutarentur: (3) quod omnia Carolstadio de libero arbitrio diserenti concesserit, quæ in principio fortiter impugnaverit, ac celeberrimas sectas Scotistarum & Thomistarum negaverit, & mox Prothei instar jactaverit, quod in suam sententiam pertraxerit Bodensteinium. (4) Secum deinceps congressum Sophistam, de primatu Pontificis, de Purgatorio, de Indulgentiis, de Pœnitentia, in postremis non adeo dissensisse, sed de primo acrius certasse, ac contendisse, jure divino Papam Rom. esse summum Pontificem, eamque in rem multas autoritates Patrum allegasse, ambiguas & varias, tandemque ad *Concilium Constantiense* confugisse, cui duo antiquiora & celebriora *Nicenum* & *Africanum* opposuerit, nec *Constantiense* illis adversari monstraverit (5.) Scribit, *Eccio* necesse fuisse ultimum verbum cedere, s. opponeret, s. responderet, ut sic argumenta insoluta facilius victoriam simularent. Scripsit etiam *Lutherus* deinceps *Resolutiones super Propositionibus suis Lipsiæ disputatis*, ex quibus majorem cognitionis fructum proventurum confidit, quam si bis septies ad hunc modum disputetur. Sufficere tamen sibi dixit, quod carnifex illa conscientiarum *Theologistria* in ista disputatione ceciderit. Eis præmissa est Epistola posterior ad Spalatinum. Vera esse hæc quæ Lutherus retulit de disputatione Lipsiensi, patet ex Moselani Epistola ad *Bilibald. Birckheimerum* de eadem, qua nuntiat, *Carolostadium* voce, vultu, gestu, incessuque modestiam Theologicam præ se tulisse, ac disputasse non ad ingenii gloriam aut victoriam, sed veri rectique inquisitionem; *Eccium* contra clamore, vultu militari ac truci, gestu histrionico pene, & incessu impetuoso, feroculum quempiam apparere: omniaque illa externa corporis signa animum parum theologicum declarare.

Di-

Dixisses *Gorgiam* quempiam disputare, non Theologum. Adeo leviter & impudenter subinde se jactabat. Magnam adeo sui nominis jacturam apud nos fecit. Levissime asserit, quæ falsa sunt: impudentissime negat, quæ pro certo vera, idque cum jactatione sui, quo res sit odiosior. Contentionibus tres pene hebdomades sunt consumtæ, majore exspectatione, quam fructu. - Hoc præjudicium vulgo jactatur, in Primatu Pontificis asserendo *Eccium* se turpiter daturum. Mihi hoc disceptandi genus theatricum nunquam visum est mansuetissima Christi doctrina dignum. Nec adduci possum, ut credam, Spiritum S. pacis autorem ad ejusmodi pugnas unquam se demittere. Christianæ Theologiæ veritas citius impetratur orando, quam invenitur disceptando. (Vid. *Seckendorf.* L. I. S. 26. f. 90. b. 91. a.) Cæterum confessus est ingenue, se liberalius nonnihil tum concessisse, quæ postea melius inspexerit. Placet eum ipsum audire in *præfatione* sæpius citata (r) sic scribentem de hac ipsa disputatione Lipsiensi. *Atque hic vide*, inquit, *vel in meo casu, quam difficile sit eluctari* & emergere ex erroribus, totius orbis exemplo firmatis, & longa consuetudine velut in naturam mutatis. Quam verum est proverbium: difficile est, consueta relinquere. Et: consuetudo est altera natura. Et quam vere dicit *Augustinus*: consuetudo, si ei non resistitur, fit necessitas. Ego qui jam tunc sacras literas diligentissime privatim & publice legeram & docueram per septem annos, ita ut memoriter pene omnia tenerem, deinde primitias cogitationis & fidei Christi hauseram, scilicet non operibus, sed fide Christi nos justos & salvos fieri: denique id de quo loquor, *Papam non esse jure divino caput Ecclesiæ*, jam defendebam publice, tamen id, quod consequens erat, non vidi, scilicet, *Papam necessario esse ex diabolo*; quod enim ex Deo non est, necesse est ex diabolo esse. Sic absorptus eram (ut dixi) tum exemplo, tum consue-

suetudine propria, ut Papæ concederem jus humanum, quod tamen si non sit fultum autoritate divina, mendacium & diabolicum est. Nam parentibus & Magistratibus paremus, non quia ipsi præcipiunt, sed quia sic est voluntas Dei, 1. Pet. II. 13. Hinc est, quod minus iniquo animo ferre possum eos, qui pertinacius in Papatu hærent, præsertim qui sacra vel etiam profana non legerunt, cum ego tot annis sacra legens diligentissime, tamen ita hæsi tenaciter.

(p) *Tom. I. Ep.* 114. & 116. (q) *Tom. I. Jen. L. fol.* 294. *a.* – 336. *b.* (r) *Tom. I. Jen. Lat.*

§. VI.

Lutheri mens de potestate Papæ, Conciliis &c. uberius declaratur ex Epistola Nuncupat. Comment. in Galat.

Hæc studiose observanda sunt, ne argui queat, Lutherum sibi ipsi non satis constare, & pugnantia scribere atque dicere. Hinc ut ejus mens plenius & planius pateat, ex *Epistola Nuncupat. Commentarii ad Galat.* A. 1519. circa tempora Disputationis Lips. vel paulo ante, ut bene conjicit *Seckendorf.* (quod posterius mihi placet, quia *Eccii* nullam mentionem factam deprehendo) scripti, eam adducam. Sic autem *P. Lupinum* & *Carolostadium* alloquitur: *Porro*, optimi viri, ut serio vobis dicam, ego *Rom. Pontifici* ejusque *decretis*, eum honorem habeo, quo nullus est superior, nec excipio, nisi Principem hujus vicarii, Jesum Christum, Dominum nostrum & omnium. Hujus verbum ita præfero vicarii verbis, ut nihil dubitem, secundum ipsum judicare de omnibus & dictis & factis Vicarii; volo enim subjectum eum esse huic irrefragabili regulæ Apostoli: *omnia probate, quod bonum est, tenete.* Ab hoc inquam jugo neminem patiar collum excutere, sive nomine Matris, sive Magistræ Ecclesiarum vehatur. Atque id eo magis, quo nostro seculo vidimus *Concilia* reprobari, rursum alia confirmari, *Theologiam* meris opinionibus tractari, *Jurium sensum* ab unius hominis pendere arbitrio, & adeo confundi omnia, ut nihil certi pene nobis relictum sit. Sed & multas *Decretales* esse à sensu

Honorem se habere dicit utrisque, sed Scripturam omnibus præferre,

Evangelico alienas, luce clarius est; ita ut necessitas ipsa rerum nos cogat, *ad divinæ Scripturæ solidissimam petram confugere, nec temere credere ullis*, quicunque sint, qui citra illius autoritatem loquuntur, statuunt, aut faciunt. Nec verendum censeo, quid contra Card. Cajetanus, & Silvest. Prierias adulentur. *D. Augustinus* docet, nulli credendum, quantalibet sanctitate doctrinaq; præpolleat (credo etiam sanctissima) nisi divinis literis, aut ratione probabili persuadeat, ne si aliter ludamus, illudamur. At hi in Christo boni autores, volunt nos vi cogere in hanc illusionem. S. Petrus toties lapsus est, & semel, post acceptum Spiritum, gravissimo animarum periculo, erravit: & nos homines, longe infra Apostolicam sublimitatem repetantes, ultra Apostolicas perfectiones elevamus, quasi Christus mentitus sit, quando sese *promisit nobiscum esse usque ad consummationem seculi*; adeo quærimus alios Christos, in quorum nutu renutuque pendeat Ecclesia. Satis est Rom. Pontificem summum Pontificem esse, impiissimum sit, Christo æqualem ei virtutem & sapientiam affingere, sicut audent quidam. Quanquam ut ingenue confitear, ipse pene ignoro, quæ sit, & ubi sit Rom. Ecclesia, ita ludentibus, jocantibus, confundentibus nomina *Rom. Ecclesiæ*, teterrimis illis nugatoribus. *Sylvester* eam secat in tres Ecclesias, in Papam, in Cardinales, in Populum. Quæ distinctio, quia magistralis & sufficiens est, nec membra coincidunt, facit, ut Papa & Cardinales sint extra Ecclesiam, inter paganos habendi, ut qui in essentiali Ecclesia non sint. Aut tres Christos præficiet tribus illis Ecclesiis. Imo, nec Christus ad Ecclesiam pertinebit tanto Autori, quum nec virtualis, nec repræsentativa, nec essentialis sit Ecclesia. Cardinalis *Cajetanus*, passim se pro Ecclesia Rom. venditat in Germania, sub nomine illius Brevia Apostolica comminisci satis doctus. Est Rom. Ecclesia, bonus ille Copiista, qui declaratoriam illam pulcherrimam, qua Cajetanus digniſſime gloriatur, editurus cum

Exemplo Augustini.

Petrus lapsus.

Nugatores confundunt nomina Romana Eccl.

cum in formulario suo, non scripturas, aut ullas rationes, sed immemorabile tempus, consueviſſe & tradidiſſe, inveniret, hæc ipsa satis fideliter membranæ illevit. Vendunt se ubique pro Ecclesia Rom. prout cuique libitum est, impii illi nebulones, plumbo tantum & cæra Rom. Curiæ totam Germaniam illudentes, & exhaurientes. Quid istis ludificationibus nominum Sanctorum Papæ, & Rom. Ecclesiæ faciunt, nisi, quod nos Germanos, meros blennones, bardos, buccones, & (ut dicunt) barbaros & bestias arbitrantur, etiam irridentes nostræ illusionis & expilationis incredibilem patientiam. Proinde, egoin tanto rerum & verborum chao, è tanta Sylvestrorum sylva, ad civitatem Augustam revertor, & judicium interim sequar, quo Principes Germaniæ, in noviſſimis comitiis, recte, sancte, & auguste discreverunt, inter Romanam Ecclesiam & Rom. Curiam. Nam, quomodo licuiſſet eis recusare decimas, & vigesimas, & quinquagesimas (i.e. medullas, totiusq; Germaniæ semel subitaneam vastitatem) quas in Concilio illo sacratiſſimo (ut sic dixerim) Romano, noverant sancitas, & tantis legatis Apostolicæ sedis expetitas, nisi tandem, licet sero, sapientes, intellexiſſent, non Rom. Ecclesiæ decretum, sed Rom. Curiæ illud esse commentum? Viderunt nimirum, (dictu mirum, & nullis neque Sylvestris, neque Cajetanis creditu possibile) Concilium & Papam erraſſe, & posse errare, aliudque esse nomen Ecclesiæ Romanæ, & aliud, quod Nomine Ecclesiæ Romanæ geritur. Aliumque esse Romanæ Curiæ, alium Rom. Ecclesiæ legatum. Hunc Evangelium afferre, illum pecunias quærere. Unde barbaris illis & bestiis tantum judicii? nisi quod Deus tandem fessus blasphemiis sui, & irrisionibus, abusionibusque sui, & Sanctæ Rom. Ecclesiæ nominis, monere voluit Romanos Proceres, ut res Ecclesiæ, posito joco & ludo, aliquando serio curarent, antequam eliciant sanguinem, dum nimium mungunt Germaniam. Quare & ego, horum Theologorum laicorum

Dist. inter Roman. Ecclesiam & Curiam.

pulcherrimo exemplo, longissime, latissime, profundissime, distinguo, inter Romanam Ecclesiam & Roman. Curiam. Illam scio purissimum esse thalamum Christi, matrem Ecclesiarum, Dominam mundi, sponsam Christi, filiam Dei, terrorem inferni, victoriam carnis. Et quid dicam? cujus sunt omnia, juxta Paulum 1. Cor. III. ipsa autem Christi, Christus autem Dei. Hæc vero ex fructibus suis cognoscitur. Non, quod magnificiendum sit, res nostras & jura diripi, cum fixum sit in cœlo, Christianos in hac vita pressuram, Nimbrotos & robustos Venatores pati. Nec ab hac conditione liberabitur Ecclesia, nisi per mortem, palma est, quanto fortius premitur, tanto sublimius exaltatur in Cades. Sed, quod omnibus lachrymis sit miseria major, hæc à Fratribus & Patribus, in fratres & filios fieri (sicut in Propheta dicit Dominus, filios à Parentibus vocari) quæ à Turca vix fierent, aut si fierent, non tamen nomen sanctum Christi, tam fœdis monstris prætexeretur, quæ est omnium intolerabilissima, Christi & Ecclesiæ injuria. Res sane eant, & vita pessum, at nomen Domini æternum, cur patiamur tam fœde conspurcari? Nullo modo ergo Romanæ Ecclesiæ resistere licet, at Romanæ Curiæ longe majore pietate resisterent Reges, Principes, & quicunque possent, quam ipsis Turcis.

Tom. I. Jen. Lat. fol. 390. b. 391. a, b.

§. VII.

Et epistola ad Leonem X. Papam.

In Epistola ad *Leonem* X. libello de libertate Christiana præfixa, in eandem fere sententiam scripsit; posteaquam enim restatus est, se non nisi magnifica & optima de Pontif. dixisse, eum appellasse Danielem in Babylone, contra Silvestrum ejus innocentiam insigni studio tutatum esse, aperte confitetur, se *communiter quidem in impias doctrinas acriter invectum, & adversarios, non ob malos mores, sed ob impietatem, non segniter momordisse.* Cujus se adeo non pœniteat, ut animum induxerit, contemto hominum judicio, in ea vehementia zeli perse-

verare

verare, Christi & Apostolorum exemplo. Sibi non de moribus cum ullo homine, sed de solo verbo veritatis esse contentionem: in omnibus aliis cedere cuivis, verbum deserere & negare nec posse nec velle. Sedem autem Pontificiam, quæ Curia Rom. dicitur, quam neque Leo, neque ullus hominum possit negare, corruptiorem esse, quavis Babylone & Sodoma, & prorsus deploratæ, desperatæ atque conclamatæ impietatis, se detestatum indigneque tulisse, sub Papæ nomine & prætextu Rom. Ecclesiæ ludi Christi populum, atque restitisse, restiturumque dum spiritus fidei in se vixerit. Non quod ad impossibilia nitatur, & speret sua solius opera, tot repugnantibus furiis adulatorum, quidquam promoveri in ista Babylone confusissima; sed quod debitorem se agnoscat fratrum suorum, quibus consuli à se oporteat, ut vel pauciores, vel mitius à Romanis pestibus perdantur. Neque enim aliud è Roma jam à multis annis in orbem inundare, quam vastitatem rerum, corporum, animarum, & omnium pessimarum rerum pessima exempla, & factam esse è Rom. Ecclesia, quondam sanctissima, speluncam latronum licentiosissimam, lupanar omnium impudentissimum, regnum peccati, mortis & inferni, ut ad malitiam quod accedat, jam cogitare non possit, ne Antichristus quidem si venerit. Actum esse de Rom. Curia, perveniisse in eam Dei iram usque in finem: cum Concilia oderit, reformari metuat, furorem impietatis suæ mitigare nequeat, & impleat matris suæ elogium, de qua dicitur: *curavimus Babylonem & non est sanata, derelinquamus eam.* Officii quidem Papæ Cardinaliumque fuisse, his malis mederi; sed istam podagram ridere medicam manum. Hac affectione tactum se doluisse semper, Leonem his seculis Pontificem factum, qui melioribus dignus sit; non enim Curiam Romanam mereri eum ejusque similes, sed Satanam ipsum, qui & vere plus quam Papa in Babylone ista regnet. Sub vasto quippe cœlo nihil esse Romana Curia corruptius,

pestilentius, odiosius, adeo ut incomparabiliter Turcarum impietatem vincat, & unicum relictum miseris consilium, si queant aliquot ex isto hiatu & ore inferni revocare & servare. Hocque consilio se in sedem pestilentiæ debachatum, ac tantum abesse, ut in Papæ personam sævierit, ut sperarit potius se gratiam initurum, si carcerem istum, imo infernum, acriter pulsaret. Saluti Leonis & multorum aliorum prodesse, quicquid in impiæ Curiæ confusionem moliri possit omnium ingeniorum impetus, ac Papæ officium facere, qui huic male faciant, Christum glorificent, qui eam omnibus modis execrentur. Breviter, Christianos esse, qui Romani non sunt. Se igitur videntem desperata omnia salutis remedia, contemsisse, & dato libello repudii dixisse ad Curiam. Rom. *qui sordet, sordescat adhuc* &c. tradidisse se placidis & quietis sacrarum literarum studiis, quibus prodesset fratribus circum se agentibus. Hic vero cum nonnihil proficeret, aperuisse oculos suos Satanam, & servum suum, Johannem Eccium, insignem Christi adversarium, extimulasse indomita gloriæ libidine, ut se traheret in arenam insperatam, qui captaverit unum verbulum, de Primatu Rom. Ecclesiæ, sibi obiter elapsum. Hic Thrasonem illum gloriosum, spumantem & frementem jactasse, pro gloria Dei, pro honore S. sedis Apostolicæ omnia se ausurum, & de Leonis inflatum abutenda sibi potestate, nihil certius expectasse, quam victoriam, non tam Primatum Petri, quam suum principatum inter Theologos hujus seculi quæsivisse, ad quem non parvum momentum habere duxerit, si Lutherum in triumpho duceret. Quod cum infœliciter Sophistæ cesserit, incredibili furia ipsum exagitasse, sentientem sua solius culpa factum esse, quicquid Romanæ infamiæ per se natum fuerit.

Seckendorfii monita de legenda & relegenda

Post hæc petita venia à *Leone*, ab origine controversiam enarrat, quam verbis Megalandri nihil prorsus mutatis referemus, quia *Seckendorfius* L. I. pag. 98. a. *rogavit omnes*, etiam *Luthero*

Luthero infensissimos, *ut hanc Epistolam legant & relegant*, seposito que affectu agnoscere velint, quantus in ultimo hoc conatu ad movendum Pontificis animum, ut seriæ reformationi operam daret, sit spiritus, quantaque solertia, invidiam à Leone amoventis, & culpam exasperatæ causæ in *Cajetanum & Eccium* devolventis; ut inter rara & admiratione digniſſima scripta referri merito debeat. Neque sine providentia divina accidisse credit, ut literæ tam animosæ, adjunctusque liber (de Libertate Christiana) opera *Miltitii*, Papalis ministri, Romam perferrentur, testimonium simplicissimæ veritatis perpetuum futuræ. *Epistola hæc Lutheri.*

Sic vero Noster ad Leonem: *Notum esse arbitror tibi*, quid mecum egerit *Cardinalis S. Sixti* Legatus tuus imprudens & infœlix, imo infidelis. In cujus manu ob tui nominis reverentiam cum me & omnia mea posuissem, non hoc egit, ut pacem statueret, quam uno verbulo potuisset facile statuere, cum ego tum promitterem silentium & finem causæ meæ facturum, si adversariis idem mandaretur. At homo gloriæ, non contentus eo pacto, cœpit adversarios justificare, licentiam aperire, & mihi palinodiam mandare, id quod in mandatis prorsus non habuit. Hic sane, ubi causa in optimo loco erat, illius importuna tyrannide venit in multo pejorem, unde quicquid post hæc secutum est, non Lutheri sed Cajetani tota culpa est, qui ut silerem & quiescerem non est passus, quod tum summis viribus poscebam, quid enim facere amplius debui? *Culpa exasperatæ causæ devolvitur in Cajetanum.*

Secutus est *Carolus Miltitius*, & ipse B. T. nuncius, qui multo & vario negotio cursans & recursans, nihilque omittens, quod ad reparandum causæ statum, quem *Cajetanus* temere & superbe turbaverat, pertineret, vix tandem etiam auxilio Illustrissimi Principis *Friderici* Electoris effecit, ut semel & iterum familiariter mecum loqueretur. Ubi denuo tuo nomini cessi, paratus silere, acceptans etiam judicem vel Archiepiscopum

Tre-

Trevirensem, vel Episcopum Numburgensem, atque ita factum & impetratum. Dum hac spe bona aguntur, ecce alter & major hostis tuus, irruit *Eccius* cum disputatione Lipsica, quam instituerat contra *D. Carlstadium*, & nova accepta de *primatu Papæ* quæstione, in me vertit insperatum arma, & penitus hoc consilium pacis dissipat. Expectat interim *Carolus Miltitius*, disputatur, Judices eliguntur, nec hic aliquid decernitur. Nec mirum, quando *Eccii* mendaciis, simulationibus, technis omnia ubique erant turbatissima, exulceratissima, confusissima, ut quocunque inclinasset sententia, majus esset exoriturum incendium; gloriam enim, non veritatem, quærebat. Nihil etiam hic omisi, quod à me fieri oporteret. Et fateor, hac occasione non parum veniisse ad lucem Romanarum corruptelarum, sed in qua, si quid peccatum est, *Eccii* culpa est, qui onus supra vires suscipiens, dum gloriam suam curiose captat, *ignominiam Romanam* in totum orbem revelat. Hic est ille hostis tuus, mi *Leo*, seu potius Curiæ tuæ: hujus unius exemplo discere possumus, non esse hostem adulatore nocentiorem. Quid enim sua adulatione promovit, nisi malum, quod nullus Regum promovere potuisset? fœtet enim hodie nomen Romanæ Curiæ in orbe, & languet papalis autoritas, famosa insciitia male audit, quorum nullum audiremus, si *Eccius Caroli* & meum de pace consilium non turbasset, id quod non obscure & ipse sentit, sero & frustra indignatus in libellorum meorum editionem. Hoc debebat tum cogitare, cum totus in gloriam, sicut hinniens emissarius insaniret, neque alia quam sua in te, tuo tamen maximo periculo, quæreret. Sperabat homo vanissimus me formidine nominis tui cessurum & taciturum (nam de ingenio & eruditione non credo quod præsumpserit) Nunc cum nimio me confidere & sonare videat, sera pœnitentia temeritatis suæ, intelligit esse in cœlo, qui superbis resistat, & præsumentes humiliet, si tamen intelligit.

& Eccium.

Nihil

Nihil itaque hac disputatione promoventibus nobis nisi majorem confusionem Romanæ causæ, jam tertio *Carolus Miltitius* patres ordinis capitulo congregatos adit, consilium petit componendæ causæ, quæ jam disturbatissima & periculosissima esset. Mittuntur hinc ad me, cum viribus in me (Deo propitio) non sit spes grassandi, aliquot celebriores ex illis, qui petunt, ut saltem T. B. personam honorem, & literis humilitatis excusem innocentiam & tuam & meam, esse adhuc rem non in extremo desperationis loco, si *Leo X.* pro sua innata bonitate manum admoveret. Hic ego, qui semper pacem & obtuli & optavi, ut placidioribus & utilioribus studiis inservirem, cum & in hoc ipsum tanto spiritu sim tumultuatus, ut eos, quos mihi longissime impares esse videbam, magnitudine & impetu, tam verborum quam animi compescerem, non modo libens cessi, sed & cum gaudio & gratitudine acceptavi, ut gratissimum beneficium, si dignum fuerit spei nostræ satisfacere. Ita venio, Beatissime Pater, & adhuc prostratus rogo, si fieri potest, manum apponas, & adulatoribus istis, pacis hostibus, dum pacem simulant, frenum injicias. Porro *palinodiam ut canam*, beatissime pater, non est quod ullus præsumat, nisi malit adhuc majore turbine causam involvere. Deinde *leges interpretandi verbi Dei non patior*, cum oporteat verbum Dei esse non alligatum, quod libertatem docet omnium aliorum. His duobus salvis, nihil est quod non facere & pati possim, ac libentissime velim. Contentiones odi, neminem provocabo, sed provocari rursus nolo, provocatus autem, Christo Magistro elinguis non ero. Poterit enim T. B. brevi & facili verbo contentionibus istis ad se vocatis & extinctis silentium & pacem utrinque mandare, id quod semper audire desideravi.

Duæ conditiones Lutheri.

Proinde, mi Pater *Leo*, cave Syrenas istos audias, *qui te non purum hominem sed mixtum Deum faciunt*, ut quævis mandare & exigere possis. Non fiet ita, nec prævalebis. *Servus*

Falso Papæ attributa.

servorum es, & præ omnibus hominibus miserrimo & periculosissimo loco. Non te fallant, qui te Dominum mundi fingunt, qui sine tua autoritate nullum Christianum esse sinunt, qui te in cœlum, infernum, purgatorium posse aliquid garriunt. Hostes hi tui sunt, & animam tuam ad perdendum quærunt, sicut Isaias dicit : *Populo meus, qui te beatum prædicant, ipsi te decipiunt.* Errant, qui te *supra Concilium* & universalem Ecclesiam elevant. Errant, qui tibi soli scripturæ interpretandæ jus tribuunt; suas enim hi omnes impietates sub tuo nomine statuere in Ecclesia quærunt, & proh dolor, multum per eos Satan profecit in tuis Prædecessoribus. Summa, nullis crede, qui te exaltant, sed qui te humiliant. Hoc enim est judicium Dei : *Deposuit potentes de sede, & exaltavit humiles.* Vide, quam *dispar* sit *Christus suis successoribus*, cum tamen omnes velint ejus esse *Vicarii*, & metuo, ne revera plurimi eorum sint & nimium serio vicarii ejus ; vicarius enim, absentis principis est. Quod si Pontifex absente Christo & non inhabitante in corde ejus, præsit, quid aliud quam vicarius Christi est? At quid tum illa Ecclesia nisi multitudo sine Christo est? Quid vero talis *Vicarius* nisi *Antichristus* & Idolum est ? Quanto rectius Apostoli, qui se servos Christi appellant præsentis, non Vicarios absentis. Impudens forte sum, tantum verticem visus docere, à quo doceri omnes oportet, & sicut iactant pestilentiæ tuæ, à quo judicantium Throni accipiunt sententiam. Sed æmulor *S. Bernardum* in Libello de Consid. ad *Eugenium*, omni Pontifici memoriter noscendo, neque enim docendi studio, sed puræ fidelisque sollicitudinis officio hoc facio, quæ cogit nos etiam omnia tuta vereri proximis nostris, nec patitur rationem dignitatis aut indignitatis haberi, solis periculis & commodis alienis intenta. Cum enim sciam T. B. versari & fluctuari Romæ, id est, medio mari infinitis periculis undique urgente, & ea te miseriæ conditione laborantem, ut etiam cujusque minimi fratris minima ope

Quomodo Pontifices vicarii Christi?

ope indigeas, non videor mihi absurdus, si interim Majestatis tuæ obliviscar, dum officium charitatis implevero, nolo adulari in re tam seria & periculosa, in qua si amicus esse & plus quam subjectissimus tibi non intelligar, est qui intelligat & judicet.

In fine ne vacuus advenerim B.T. mecum affero Tractatulum hunc sub tuo nomine editum, velut auspicio pacis componendæ, & bonæ spei &c.

Tom. I. Jen. Lat. fol. 460. - b. 464.

§. VIII.

Modestia & animositas Lutheri ostenditur.

Satis animose satisque modeste *Lutherus* hunc in modum ad Pontificem scripsit, instigatus inductusque ab aliis, quos spes quædam adhuc aluit, emendationem aliquam obtineri posse, si salva relinqueretur Pontificis auctoritas. Nihil igitur ex simulatione aut ludificatione sed seria voluntate egisse Lutherum, ex ipsis verbis patet, & ingenio Lutheri, quod ab omni adulatione abhorrebat. Idque etiam ex fine Tractatus de *Libertate Christiana* facile patescit, ubi (s) scribit: *fortiter esse resistendum Magistris traditionum, & Leges Pontificum acriter vituperandas, quibus in populum Dei grassantur.* - Libertate coram tyrannis & pertinacibus esse utendum in despectum eorum, multo omnium constantissime, ut & ipsi intelligant, se impios esse, & leges suas nihil esse ad justitiam, quin eis nihil juris fuisse condendi eas. - Impossibile esse vitare opinionem justificationis ex operibus, ubi tacita fide constitutiones hominum solæ docentur, sicut hactenus factum est, *per pestilentes, impias, animicidas Pontificum nostrorum traditiones*, & *Theologistarum opiniones*, infinitis animabus ad inferos his laqueis pertractis, *ut Antichristum agnoscere possis.* Observandum denique est, si quid desiderari hic posset in Nostro, quod ipse *in præfatione* sæpius allegata in Tom. I. Jen. Lat. petit atque scribit de suis scriptis primis hunc in modum: *invenies in istis meis scriptis prio-*

ribus, quam multa & magna humillime conceſſerim Papæ, quæ poſterioribus & iſtis temporibus pro ſumma blaſphemia, & abominatione habeo & execror. Dabis ergo hunc errorem, pie lector, (vel ut ipſi calumniantur) *antilogiam* tempori & imperitiæ meæ. Solus primo eram, & certe ad tantas res tractandas ineptiſſimus & indoctiſſimus; caſu enim, non voluntate, nec ſtudio in has turbas incidi. Idem fere ſcripſit faſſusque eſt Noſter in *Præfat. Diſputationibus* ſeu Propoſitionibus (t) à principio cauſæ contra Papatum & Sophiſtarum regnum tractatis, ubi ait, ſe pati, eas extrudi, ne ſe extollat magnitudo cauſæ, & ſucceſſus in ea divinitus ſibi datus. In iis enim palam oſtendi ſuam ignominiam, id eſt, infirmitatem & ignorantiam, quæ ſe in principio coegerint rem tentare cum ſummo tremore & pavore, quum unus fuerit, & per iſtam imprudentiam in iſtam cauſam lapſus, ubi in multis & magnis articulis Papæ non ſolum ceſſerit, ſed etiam ultro adoraverit, & Eccleſiam Papæ pro vera Eccleſia coluerit. Addit, ſe has ſuas infirmitates & ſtultitias confiteri fratribus, ut illi quoque diſcant humiliter ſapere, Dominum ſe provexiſſe ex magna infirmitate & ignorantia in virtutem & ſcientiam fortitudinemque inſignem, non tamen ſine agonibus & tentationibus.

Amsdorfii judicium & admonitio neceſſaria.

Hæc confirmat *Nicolaus Amsdorfius* in præfat. ad Tom. I. Jen. Lat. cujus verba, cum ad Hiſtoriam faciant non parum, lubet transferibere. *Sciat igitur*, inquit, *Lector*, in hoc Tomo (primo) librorum *D. Lutheri*, quos ſub initium controverſiæ, Anno 17. 18. 19. 20. edidit, recitari hiſtoriam, quæ docet, qualia fuerint initia & progreſſiones Diſputationum de Religione, quæ cauſa Lutherum ad hæc certamina impulerit, & quod lux Spiritus S. ſubinde clarior & firmior in mente ipſius facta ſit. Item, quod adverſarii fulminibus injuſtarum criminationum & condemnationum Luthero occaſionem præbuerint accuratius ſcru-

scrutandi Scripturas, quæ solæ sunt monstratices, & testes minime fallentes veritatis.

Ut autem tota causa fieret conspectior & illustrior, quidam Germanici libelli in latinam linguam translati sunt, & propter historiam nonnulla adversariorum scripta huic Tomo intertexta sunt. Proinde pius lector ex primo Tomo cognoscet, quomodo paulatim certamina de dogmatibus creverint, quibus & doctrina Evangelii repurgata est, & immensa turpitudo *Antichristi* patefacta est. In cæteris Tomis res admirabili quadam continuatione & serie ita explicantur, ut nec peregrinis scriptis nec versionibus valde opus sit. Nemo igitur tales commentationes in iis requirat, nisi ad historiæ intelligentiam necesse sit, quædam ex hoc genere intertexi.

Propter hostes Evangelii & pios.

Cum autem dissimilitudo scriptorum D. Lutheri non modo adversariis calumniandi occasionem præbeat, sed etiam pios & candidos Lectores interdum offendat, necessaria admonitio hoc loco recitanda est, ut & hostes Evangelii ἀντιλογίας ex scriptis Lutheri colligere desinant, & pii majore judicio & candore in his legendis versentur. Quantum igitur aurora à luce meridiana distat, tantum discrimen est inter libros *Lutheri* à principio scriptos, qui hoc Tomo continentur, & eos, quos aliquanto post edidit. Etsi enim in vestibulo causæ, cum Papista & haberi & nominari vellet, quædam *Antichristo Romano* concessit: tamen postea crescente luce fidei in exercitiis pœnitentiæ, in pavore, in persecutione & consolationibus, hæc errata non agnovit solum, sed etiam emendavit. Erat enim, ut multi norunt, non Epicuri de grege porcus, sed Monachus severam disciplinam præstans, & vera animi reverentia & subjectione Papam colens. Itaque in prima congressione, nequaquam ei certum deliberatumque erat, *Romani Pontificis* doctrinam vel autoritatem labefactare, sed huc nervos atque vires contendebat, ut inviolata Papæ dignitate, clamores quorundam

sycophantarum refutarentur, qui tetre ac impie, cum summa temeritate & impudentia, venales indulgentias circumferebant.

Quanquam igitur, ut dixi, in primo aditu fascinatus admiratione Papæ, multos errores & abusus non taxavit, tamen paulo post illustratus vera agnitione Christi, tetram confusionem opinionum & cultuum, quæ in regno *Antichristi* floret & dominatur, verbo Dei constanter accusavit & condemnavit. Non enim curiositate, nec prava aliqua cupiditate, nec cæca pertinacia motus est, ut Papæ regnum invaderet, sed justo zelo Spiritus Sancti & fidei, & severissimis mandatis, quæ jubent recte invocare Deum, juxta Evangelium, & vetant coli idola. Et quoniam adversarii sua idola, errores & abominationes, non verbo Dei, sed fulminibus criminationum & condemnationum propugnabant, accendebatur in doctore *Luthero* diligentia cogitandi accuratius de universa doctrina, & quærendi testimonia Scripturæ, quæ in omnibus controversiis, de religione, rebusque divinis certissima κριτήρια sunt. Nam initio harum disputationum, non abhorrebat à studio publicæ concordiæ & pacis, nec inchoatam telam pertexuisset, nisi adversariorum importunitate ad respondendum impulsus fuisset. Sed verissimum est, & exemplo *D. Lutheri* confirmatum, quod Proverbiorum 4. dicitur: *Justorum semita similis est luci, quam aurora spargit*; ut enim hæc paulatim usque ad meridiem crescit, ita in pectore *Lutheri*, legentis scripta prophetica & Apostolica, Deus subinde clariorem & firmiorem lucem accendit, & utrumque ei patefecit, videlicet confessionis, quam ipse sonabat, veritatem immotam, & impiam fraudem hostium, qui instinctu diaboli & Antichristi omnia divina & humana pervertunt.

Occasio profectuum Lutheri.

Discant ergo pii lectores ex libris, quos initio *D. Lutherus* edidit, quomodo ex Papista vere Christianus, & ex amico hostis atque inimicus Papæ factus sit, nec quisquam offendatur horum librorum lectione, quod in iis quædam videre liceat con-

consentanea adversariorum doctrinæ, cujusmodi sunt *loci de potestate Pontificis & Episcoporum, de Missa,* & de *una specie cœnæ Domini.* Nam eo tempore, quo hæc scripsit, anteceptis opinionibus impediebatur, quo minus claram veritatis faciem cerneret. Postquam vero, duce & comite verbo Dei, ex tenebris eluctatus est, & incrementa lucis divinæ sensit, quadam excelsa constantia stylum convertit ad labefactandam Papæ tyrannidem, quo quidem in cursu admirabili & divina felicitate usus est, id quod pius & candidus lector, notata temporum serie & distinctione, facile animadvertet.

(s) *Tom. I. Jen. Lat. fol.* 521. *a, b.* 522. *a.*

§. IX.

Appellatio Lutheri publice repetita & innovata.

Ad ipsum *Lutherum* ejusque scripta revertimur, eaque quæ Tomo secundo Jenensi Latino ac alibi oppositi Antichristo ejusque regno, summatim recensebimus & perstringemus. Cum nihil proficere se videret humili (t) *oblatione* sive *protestatione* d. 17. Januar. A. 1520. facta, *quod Deo & conscientia teste, multorumque proborum, gravium, Christianorum, eruditissimorum & peritissimorum judicio & sententia, nihil unquam conatus sit edere aliud, quam Evangelicam & divinam veritatem, contra tam multiplices, superstitiosas opiniones, errores & sententias humanarum constitutionum & ordinationum, imo seducentium & periculosarum inordinationum;* sed adversarii, nil pensi moderatique habentes, *quod meliora & Christianiora ex sacris literis docentibus cedere, in publicas disputationes descendere, omnium Academiarum non suspectarum cognitionem & sententiam pati velit,* sed eum *hæreticum, schismaticum, scandalosum, impium, errabundum, fugientem leges, & innumerabilibus aliis modis, tam publice quam privatim perpetuo criminarentur,* appellationem, ante factam (u) *à Papa ad Concilium,* repetiit in hanc sententiam:

Postquam *Leo X.* in impia sua tyrannide induratus perseverat,

verat, & in tantum creſcit, ut me quadam Bulla, ut fertur, neque vocatum, neque auditum, neque convictum in libellis meis, damnarit, adhæc concilium Eccleſiaſticum eſſe in rerum natura neget, fugiat & vituperet, tanquam infidelis & *apoſtata*, ſuamque tyrannidem impiiſſime illius poteſtati præferat, jubeatque impudentiſſime, ut abnegem fidem Chriſti in percipiendis Sacramentis neceſſariam, atque ut nihil omittat, quod *Antichriſtum* referat, ſacram Scripturam ſibi ſubjiciat, & conculcet incredibili blaſphemia, ſimque his intolerabilibus gravaminibus graviſſimè læſus, Ego *Martinus Lutherus* omnibus & ſingulis in Domino notum facio, me adhuc niti & inhærere appellationi factæ & prædictæ, eamque legitimè coram Notario & fide dignis teſtibus innovavi, & his ſcriptis innovo, & innovatam pronuncio, & in virtute ejusdem adhuc perſevero, appellans, & Apoſtolos petens jure & modo, quibus fieri poteſt & debet, melioribus, coram vobis Domino Notario publico, & autentica perſona, & his teſtibus ad futurum concilium à prædicto Leone. Primum tanquam *ab iniquo*, temerario, tyrannicoque *judice*, in hoc, quod me non convictum, nec oſtenſis cauſis aut informationibus, mera poteſtate judicat. Secundo, tanquam ab erroneo, indurato, per Scripturas ſacras *damnato Hæretico & Apoſtata*, in hoc, quod mihi mandat fidem catholicam in ſacramentis neceſſariam abnegare. Tertio, tanquam ab hoſte, adverſario, *Antichriſto*, oppreſſore totius ſacræ Scripturæ, in hoc, quod propriis, meris, nudisque verbis ſuis agit, contra verba divinæ Scripturæ ſibi adducta. Quarto, tanquam à *blaſphemo*, ſuperbo *contemptore* ſanctæ *Eccleſiæ* Dei, & legitimi *concilii*, in hoc, quod præſumit & mentitur, concilium nihil eſſe in rerum natura, quaſi ignoret etiam, ſi non ſit actu congregandum, tamen eſſe perſonas in Eccleſia non nihil in rerum natura, imo dominos & judices omnium, qui ad concilium pertinent, pro tempore congregandum. Neque

que enim ideo Imperium aut Senatus nihil est, quia Imperator cum Principibus aut senatores non sunt congregati, quorum interest congregari, sicut hic insigniter & crasse delirat Leo cum suis leunculis. Horum omnium rationem reddere paratus, offero me pro loco & tempore, ad comparendum, & standum, & audiendum, quis contradicat mihi.

Quocirca oro suppliciter, Sereniſſimum, illustrissimos, inclytos, generosos, nobiles, strenuos, prudentes viros & dominos, Carolum Imperatorem, Electores Imperii, Principes, Comites, Barones, Nobiles, Senatores, & quicquid est Christiani Magistratus totius Germaniæ, velint pro redimenda Catholica veritate & gloria Dei, pro fide & Ecclesia Christi, pro libertate & jure legitimi concilii, mihi meæque appellationi adhærere, *Papæ incredibilem insaniam aversari*, *tyrannidi ejus impiissimæ resistere*, aut saltem quiescere, & Bullæ ejusmodi executionem omittere & differre, donec legitime vocatus, per æquos judices, auditus, & scripturis dignisque documentis convictus fuero. In quo sine dubio Christo rem facient in die novissima cumulatissima gratia remunerandam. Quod si qui hanc meam petitionem contemnentes, pergant, & *Papæ impio homini* plus quam Deo obediant, volo his scriptis me excusatum coram omnibus, & uniuscujusque conscientiam hac fideli fraternaque monitione requisitam, obstrictam suoque onere gravatam habere, & judicio extremo Dei super eum locum dare. Dixi.

(t) *Tom. II. Jen. Lat. fol.* 268. *b.* 269. *a.* (u) *eod. Tomo fol.* 271. *b.* 272. *a, b.*

§. X.

Hoc etiam Anno librum vulgavit Germanice scriptum ad *Cæsarem & Nobilitatem Imperii Germanici*, *de reformanda Ecclesia*, cum brevi ad *Nicol. Amsdorfium* præfatione, qui insertus extat Tomo I. Altenburg. fol. 408.--510. in quo tanta libertate

Scriptum ad universam Nobilitatem Germaniæ.

usus est, ut amici etiam Lutheri hunc Tractatum pro classico belli habuerint; nihil enim in eo omisit, quæ ad abusus per tot secula invectos detegendos & emendandos facere putabat. Triplicem quidem murum, quo satis se munitum Papatus contra reformationem credebat, subruere aggressus est. (I) *Cleri prærogativam* talsam jactatam, præ Christianitate, quæ omnis sit regale sacerdotium, juxta Petrum 1. Ep. II 9. & Johannem Apoc. I. 10. XX. 6. (II.) *Magistralem autoritatem* supra Scripturam & infallibilitatem Papæ in rebus fidei, sive pius sit, sive impius; cum tamen omnes Christiani sint Θεοδίδακτοι, Joh. VI. 45. eundem Spiritum fidei habeant, 2. Cor. IV. 13. ac homo spiritualis omnia judicet &c. 1. Cor. II. 15. (III) *Potestatem Pontificum convocandi Concilia*, ac superioritatem eorum supra Concilia: quæ potestas toti Ecclesiæ competat, quæque Papam contra Scripturas statuentem corripere, & cogere possit, juxta Matth. XVIII. 15. 16. 17, Nullam esse potestatem in Ecclesia, nisi ad ædificationem 2. Cor. X. 8. Diaboli autem & Antichristi potestatem impedire quod ad ædificationem Christianismi spectat. Post hæc ea capita adducit, de quibus in Concilio statuendum esset, scilicet de superbia plusquam regia Papæ ejusque Curiæ, de luxu, avaritia, Simonia Ecclesiastica, aliisque id genus vitiis longe maximis & plurimis. Complectitur enim, ceu *Seckendorfius* bene observavit, fere omnia, quæ postmodum Imperii ordines de Pontificii regiminis vitiis publice questi sunt. Quædam etiam adversus confessionum, missarum, peregrinationum, adeoque contra cultus & dogmatum abusus & errores inserit, & Pontificum invasiones in regna & urbes Italiæ improbat. Monasteriorum & collegiatarum Ecclesiarum rectum salutaremque usum reducendum suadet. Academica studia omnia & singula corrigenda, jus Canonicum rejiciendum, contendit, &c. Quocunque vero zelo utatur in hoc libello, Pontificatum tamen ipsum bonis legibus ordinatum non rejicit,

&

& Collegium Cardinalium ex piis peritisque viris constituendum, & intra duodenarium numerum restringendum esse monet.

§. XI.

Tractatum de Captivitate Babylonica Ecclesiæ, Hermanno Tulichio inscriptum, sic exorsus est: (x) *velim, nolim, cogor in dies eruditior fieri*, tot tantisque Magistris certatim me urgentibus & exercentibus. De *indulgentiis* ante duos annos scripsi, sed sic, ut me nunc mirum in modum pœniteat editi libelli. Hærebam enim id temporis magna quadam superstitione *Romanæ tyrannidis*, unde & indulgentias non penitus rejiciendas esse censebam, quas tanto hominum consensu cernebam comprobari. Nec mirum; quia solus tum volvebam hoc saxum. At postea, beneficio Silvestri & Fratrum adjutus, qui strenue illas tutati sunt, intellexi, eas aliud non esse, quam meras adulatorum Romanorum impostoras, quibus & fidem Dei & pecunias hominum perderent. Atque utinam à Bibliopolis queam impetrare, & omnibus, qui legerunt, persuadere, ut universos libellos meos de indulgentiis exurant, & pro omnibus, quæ de eis scripsi, hanc propositionem apprehendant:

Tr. de captivitate Babylonica de indulgentiis.

Indulgentiæ sunt adulatorum Romanorum nequitiæ.

Posthæc *Eccius* & *Emserus* cum conjuratis suis, *de Primatu Papæ*, me erudire cœperunt. Atque hic etiam ne hominibus tam doctis ingratus sim, confiteor me valde promovisse eorum opera, nempe, cum Papatum negassem divini, admisi esse humani juris. Sed ut audivi & legi subtilissimas subtilitates istorum Trosulorum, quibus suum idolum fabre statuunt (est enim mihi ingenium in his rebus non usquequaque indocile) scio nunc & certus sum *Papatum esse regnum Babylonis* & potentiam Nimrod robusti venatoris. Proinde & hic, ut amicis meis omnia prospertime cedant, oro librarios, oro lectores, ut iis, quæ hac de re edidi, exustis, hanc propositionem teneant:

de Primatu Papæ.

Papatus est robusta venatio Romani Episcopi.

Probatur ex rationibus Eccianis, Emseranis, & Lipsensis lectoris Biblici.

In hoc ipso Tractatu (y) *Papam & omnes Papistas* compellat & audacter scribit: nisi sua jura & traditiones sustulerint, & Ecclesiis Christi libertatem suam restituerint, eamque doceri fecerint, reos esse eos omnium animarum, quæ hac misera captivitate pereunt: esseque Populum revera aliud nihil, quam regnum Babylonis & vere Antichristi. Quis enim est homo peccati & filius perditionis, quam is, qui suis doctrinis ac statutis peccata & perditionem animarum auget in Ecclesia, sedens tamen in Ecclesia sicut Deus? At hoc totum abunde implevit tyrannis papalis, jam à multis seculis, quæ fidem extinxit, Sacramenta obscuravit, Evangelium oppressit; suas autem non modo impias & sacrilegas, verum etiam barbaras & indoctissimas leges imperavit, & sine fine multiplicavit.

Hunc Tractatum, in quo præcipue agit de natura, numero & usu Sacramentorum, his verbis animosis (z) claudit: *auditum audivi paratas* esse denuo in me *Bullas*, & diras Papisticas, quibus ad revocationem urgear, aut hæreticus declarer. Quæ si vera sunt, hunc libellum volo partem esse revocationis meæ futuræ, ne suam tyrannidem frustra inflatam querantur, reliquam partem propediem editurus sum talem, Christo propitio, qualem hactenus non viderit nec audierit Romana sedes, obedientiam meam abunde testaturus, in nomine Domini nostri Jesu Christi, Amen.

Hostis Herode impie
Christum venire quid times?
Non arripit mortalia
Qui regna dat cœlestia.

(x) *Tom. II. Jen. Lat. fol. 273. a.* (y) *ibid. fol. 288. b.* (z) *ibid. fol. 301. b.*

§. XII.

§. XII.

Strinxerat etiam jam antea *Lutherus* stylum in *Lovanienses & Colonienses Magistros*, (a) qui ex ejus Resolutionibus & Propositionibus de Indulgentiis, earumque Assertionibus, Articulos excerpserunt, ac velut hæreticos damnaverunt. Responsionem autem *Christophoro Franco*, J. U. Lic. inscripsit, & in Epistola Nuncupatoria perstringit *arrogantiam & tyrannidem plus quam Turcicam illorum Theologorum*, nullis rationibus e scripturis adductis, quibus tamen sua muniverit, sed nudis verbis in condemnationem sui prorumpentium. Quare magis moveri se dixit, *Antichristum* aut *regnare aut propediem regnaturum*, dum homines isti incipiant se extollere super verbum Dei, quando eam insaniam nullus unquam hæreticus præsumpserit, nec eo tempore ausus fuerit diabolus, ut sine verbo Dei in Ecclesia quid moliretur, quod hodie tum *Pontifices*, tum *Magistri nostri* tanta sibi tyrannide usurpent, sub nomine Ecclesiæ sanctæ, nunc Romanæ, nunc Catholicæ, nunc repræsentativæ, nunc doctrinalis, ut si quis neget, recte ab eis, imo divinitus factum, mox sexcentis hæreseon nominibus damnatum, utrique igni, isti & futuro devoveant. Nec sic tamen usquam apparere, qui surgant, & teneant Dominum, & vel sanguineis lachrymis hæc horrenda portenta iræ divinæ mitigent. Se, qui in *Eccium* Eccianosque paraverit impetum spiritus sui, hac misera damnataque damnatione sui, sic fractum mutatumque esse, ut flere magis libeat, quam quidquam scribere.

Scribit Lutherus contra Theol. Lovaniens. & Colon.

Alii etiam prodierunt, qui Nostrum variis scriptis exagitaverunt & excitaverunt; inter quos erant *Abbas Ord. Cisterc. veteris Cellæ*, *Paulus Amnicola*, vulgo Bachmann/ & inprimis *Augustinus* quidam *Alfeldensis*, Franciscanus Lipsiæ Monachus scribacissimus, quem Lutherus *Romanistam* vocat, & cui libellum German. opposuit, de Papatu Romano, (b) (vom Pabstum zu Rom/ wider den hochgelehrten Romanisten zu Leipzig)

& Romanistam Lipsiensem, Augustinū Alfeldensem.

in quo perspicue & efficaciter hanc quæstionem tractat : *an Papatus Romanus ejusque potestas super totam Christianitatem divini vel humani juris & ordinationis sit?* Et hoc si sit, *an Christiane dicatur, omnes alios Christianos in toto orbe esse hæreticos & apostatas, licet idem Evangelium, eadem Sacramenta, omnesque Articulos fidei nobiscum communia habeant, si eorum Sacerdotes & Episcopi non sint confirmati à Pontifice Rom. ut sunt Græci, Russi, Bohemi*, &c. Quod negat, contenditque eos non esse hæreticos, sed melliores etiam Christianos, quam Pontificii sunt. Sic egregie explicat, ut summam ex *Seckendorfio* complectar, quid sit Ecclesia, quod ejus caput, quod regimen, argumenta à forma regnorum mundi & sacerdotio Aaronis ad Ecclesiasticam Monarchiam conquisita irridens. Liberrime etiam queritur *de abusu potestatis Papalis*, & immanibus exactionibus, quibus Germania exhauriatur, notatque intra hominum memoriam octo pallia Moguntinam solum metropolin redimere Romæ debuisse, singula fere triginta florenorum millibus. Cum igitur plus quam dimidia Germanicarum ditionum & opum pars in patrimonium Cleri jam concesserit, & quæ ex palliis & annatis Romam portetur pecunia, turpissime prodigatur, tandem aliquando opus esse ait, ut pigri & ebriosi Germani, Principes maxime & Nobiles, de remediis cogitent. Nondum tamen ad abrogandum Pontificatum provehitur. Sed quoniam Dei vel gubernatione, vel ut magis putat, ira hucusque invaluerit, ferri & honorari eum posse, non repugnat; dummodo pro articulo fidei non statuatur, nec pro hæreticis habeantur tot & tanti per orbem Christianum cœtus, qui potestatem ejus non agnoscunt, nec pallia, mitras & bullas ab eo emunt. Dein ut decreta Pontificia ad normam sacræ Scripturæ examinare liceat. His conditionibus se non passurum solum Pontificem, sed & adjuturum, ut magis magisque extollatur.

(a) *Tom. I. Jen. Lat. fol. 500. b. 501. a.* (b) *Tom. I. Alt. p. 452. - 471.*

§. XIII.

§. XIII.

Sub finem anni M. D. XX. Kalendis Decembris stylum strinxit adversus *execrabilem Antichristi Bullam*, cujus autorem putavit & collegit ex stylo salivaque *Eccium*, & eum, vel quicunque tandem fuerit Bullæ autor, pro *Antichristo* habet, & contra *Antichristum* se scribere affirmat, protestatusque est coram Deo & Domino nostro JesuChristo,& sanctis Angelis ejus, & toto mundo,se dissentire toto corde damnationi Bullæ,quam & maledicat & execretur, velut hostem sacrilegam & blasphemam Christi, Filii Dei. Deinde asserere & amplecti se ait totafiducia spiritus sui Articulos per eam damnatos, asserendosque pronunciat omnibus Christiani s, sub pœna æternæ maledictionis, & Antichristos habendos, quicunque Bullæ consenserint. Ante omnia insciti am Bullæ arguit, cum summa temeritate conjunctam, quod inanis & inermis, sine Scripturis & rationibus damnet, ac non ausa sit Articulos nominatim digerere, quosque in ordines suos,sed dicat alios esse respective hæreticos, alios erroneos, alios scandalosos. Non autem respective sed absolute & certe doceri se velle,ait,cum sit Occamicæ factionis, qui respectus contemnant. Interim se bellis assuetum non terreri Bullis,& inter inanem papyrum, ac omnipotens verbum Dei distinguere didicisse,& meticulosissimos & indoctissimos Papistas, Antichristiq; Apostolos contemnere, ac eis illudere cum Elia,& dicere: *Si Baal Deus est, respondeat* &c. Deinde impietatẽ exagirat, quod Bulla exurendos esse suos libellos, in quibus errores non sint, nec monstrari possint, sed veritas Christiana & cognita & probata, exurendos decernat, nec timeat, ne saxa & ligna sanguinem sudent præ horrendissimo hoc spectro impietatis & blasphemiæ. Unde animose Cæsarem & Proceres Regni, Papam & Cardinales ita alloquitur: *Ubi es nunc optime Carole Imperator?* ubi estis Reges & Principes Christiani? Christo dedicatis nomen in baptismo, & has tartareas voces Antichristi potestis

Scriptum primum adversus execrabilem Antichristi Bullam.

stis ferre? Ubi estis Episcopi? ubi Doctores? ubi quicunque Christum confitemini? ad hæc horribilia Papistarum portenta tacere potestis? Miseram Ecclesiam Dei, factam Satanæ tantum ludibrium. Miseros omnes, qui his temporibus vivunt. Venit, venit ira Dei in finem super Papistas, inimicos crucis Christi & veritatis Dei, ut resistant & ipsi omnibus hominibus, prohibentes prædicari & doceri veritatem, sicut de Judæis dicit Paulus. Finge, quæso, me esse talem, qualem illa maledica & maledicta Bulla videri cupit, hæreticum, erroneum, schismaticum, offensivum, scandalosum, in aliquot libellis. Quid meruere libelli Catholici, Christiani, veri, ædificatorii, pacifici? Ubi didicistis hanc religionem, Papistæ perditi, ut propter hominem malum damnetis & exuratis sanctam castamque Dei veritatem? Non potestis homines perdere, nisi & veritatem perdatis? Vos triticum evellitis cum zizania? Vos grana dispergitis cum palea? Cur *Origenem* suscipitis in libellis catholicis, & non in totum aboletis? Imo cur impiissimum *Aristotelem* in quo non nisi errores docentur, non saltem in parte damnatis? Cur impias, barbaras, indoctas, hæreticasque *Decretales Papæ* non exuritis? Cur, inquam, hæc non facitis, nisi quod non estis alia causa positi in locum istum sanctum, quam ut sitis abominatio à Daniele prædicta, quæ damnet veritatnm, statuat vero mendacinm & operationem erroris; *non* enim *alia decent sedem Antichristi.* Te igitur *Leo X.* vos Domini *Cardinales* Romæ, & quicunque Romæ aliud estis, compello, & in faciem vobis libere dico, si vestro nomine, vestraque scientia hæc *Bulla* exivit, eamque vestram agnoscitis, utar & ego potestate mea, qua in Baptismo per Dei misericordiam, factus sum filius Dei, & cohæres Christi, fundatus supra firmam petram, quæ nec portas inferni, nec cœlum, nec terram formidat, & dico, moneo, hortor vos in Domino, ut ad cor redeatis, istis diabolicis blasphemiis, & plus valde nimio audacibus impietatibus modum

pona-

ponatis, atque id cito. Quod nisi feceritis, scitote, me cum omnibus, qui Christum colunt, *vestram sedem, à Satana ipso possessam & oppressam, pro sede damnata Antichristi habere*, cui non modo non obediamus, aut subditi & concorporati esse velimus, sed detestamur & execramur, sicut principem & summum hostem Christi, parati pro hac sententia nostra, stultas vestras censuras non modo cum gaudio ferre; sed etiam rogare, ne unquam nos absolvatis, aut inter vestros numeretis; quin, ut cruentam vestram tyrannidem expleatis, ad mortem nos ultro offerimus. Quod si quid spiritus Christi & impetus fidei nostræ valet, his scriptis, si perseveraveritis in furore isto, *vos damnamus*, & *una cum Bulla* ista, *omnibusque decretalibus Satanæ tradimus*, in interitum carnis, ut Spiritus vester in die Domini nobiscum liberetur, in nomine, quem vos persequimini, Jesu Christi Domini nostri, Amen.

Vivit enim adhuc & regnat adhuc, in quo non dubito, Dominus noster *Jesus Christus*, quem & speramus propediem adventurum & interfecturum Spiritu oris sui, & destructurum illustratione adventus sui, hunc *hominem peccati & filium perditionis*, quandoquidem negare non possumus, si Papa istorum portentorum autor est, verum illum finalem, pessimum famosumque *Antichristum*, subvertentem orbem totum, operationibus erroris sui, id quod impletum ubique videmus. Sed quo me rapit ardor fidei? Nondum totus persuasus sum, Papæ esse hanc Bullam, sed Apostoli illius impietatis *Eccii*, qui cum suis patribus, furente hiatu, me absorbere festinat, cantans: Deglutiamus eum, sicut infernus, viventem, & integrum quasi descendentem in lacum. Huic enim furioso homini parum imo lucrum videtur, si veritatem Dei extinguat, modo vota impietatis & fratricidii impleat. O sortem Ecclesiæ hodiernam, sanguineis lachrymis dignam, sed quis gemitus nostros audit? quis plorantes solatur? Inexorabilis est furor Domini super nos.

Paulo post refellit mendacium bullæ crassum de collatis in se immensis studiis, etiam sumptu & pecunia ad iter Romanum oblatis, hoc modo: Et unde illud, quod compertum habeo, esse per trapezitas istos (quod Bannum vocant) definitos in Germania aliquot centenarios aureorum, sicariis, qui *Lutherum* conficerent? (vid. T. I. Alt. p. 547. ubi exempla recensentur) His enim rationibus & scripturis hodie pugnat, regnat, triumphat sancta illa Apostolica sedes, magistra fidei, & *mater Ecclesiarum, jamdudum Antichristiana, & bis septies hæretica, convicta*, si gladio spiritus, quod est verbum Dei, pugnasset, id quod non ignorat. Ideo, ne quando ad id cogatur periculi, sic furit in orbe Christiano bellis, cædibus, cruoribus, mortibus, vastationibus, omnia involvens & perdens, adhuc tamen sunt sanctissimi in Domino Patres, & ovium Christi vicarii Pastores.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 302. a, b. 303. a. 304. a, b. 305. a.

§. XIV.

Jus Canon. & Bullam Pontif. Lutherus comburit,

Deinde, cum intellexisset *Lutherus* libros suos, annitentibus nunciis Pontificiis, *Marino Caracciolo* & *Hieronymo Aleandro*, ad Cæsarem Aquisgrani coronandum, & Electorem Saxoniæ *Fridericum*, missis, aliquot in locis mense Novembri combustos esse, renitente licet Saxone, & indignitatem facti objiciente, quod librorum autor neque auditus neque convictus esset; ipse quoque ultionem sumturus, X. die Decembris, convocata omni scholastica juventute Wittembergæ, Decretales Antichristianas una cum Bulla novissima Papæ exussit, hisce verbis prolatis: *quia tu conturbasti sanctum Domini, ideoque te comburet ignis æternus.* Cujus facti rationes has publice reddidit (I) quod veteris sit exempli & antiqui moris, infectos & improbos codices comburendi, Actor. XIX. (II.) Quod sibi Christiano baptisato, atque adeo jurato S. Scripturæ Doctori, sed & quotidiano concionatori, conveniat, perversas, falsas, se-

& causas reddit facti hujus.

du-

ductorias & impias doctrinas abolere, vel saltem impedire. (III) Quod tamen hoc operis non conatus fuisset, nisi expertus vidisset, Papam & Pontificios corruptores & seductores, non solum errare, & seducere, sed etiam post multas instructiones à se factas, in suis erroribus induratos prorsus & fascinatos esse, ut non solum non patiantur se vel duci, vel doceri, sed etiam cœcos obturatis auribus & oculis Evangelicam doctrinam condemnare & exurere, ad suas Antichristianas & diabolicas abominationes confirmandas & conservandas. (IV.) Quod non credat incendiarios suos mandatum à Leone X. habere: adhæc sciat, certis nuntiis edoctus, Colonienses & Lovanienses, jactantes sese habere Cæsareæ Majestatis veniam & mandatum suos Codices concremandi, parcere veritati, & id propositi aliquot millium aureorum munere à nonnullis Magistratibus coemisse. (V.) Quod, postquam collegerit, ex ejusmodi librorum suorum combustione veritati magnam imminere jacturam, & apud imperitam plebem suspicionem inde ad multarum animarum perniciem nasci posse, vicissim, instinctu Spiritus, ad confirmandam & conservandam veritatem Christianam, & vulgus, libros adversariorum combusserit, inspecta eorum insperabili emendatione, & correctione.

Eum in finem, ne quis se permittat commoveri sublimibus titulis, nominibus & clamoribus Pontificiæ conditionis, Canonici Juris, diuturnæ consuetudinis, horum combustorum Codicum, monuit, ut prius quisquis audiat & videat, quid Pontifex in suis libris docuerit, quam venenatas & abominabiles doctrinas sacra spiritualia jura contineant, & quid hactenus loco veritatis adoraverimus, & tum libere judicet, justene an injuste hujusmodi libros combusserit. Hinc Articulos & errores XXX. retulit ex jure Pontificio, quos transscribere juvat.

30. *Articuli erronei è Jure Pontific.*

1. Papa & sui non tenentur præceptis Dei subjecti & obedientes esse.

Hanc abominabilem doctrinam scribit aperte in c. Solide de majoritate & obedientia, *ubi S. Petri verba, quibus dicit*: estote subjecti omni humanæ creaturæ, *sic interpretatur* : *S. Petrum non suos successores, sed eorum subjectos intellexisse.*

2. Non præceptum, sed consilium S. Petri, quando docuit ut omnes homines Regibus essent subjecti. Ibidem.

3. Sole significari papalem, Luna imperialem sive secularem potestatem in Christiana Republica. Ibidem.

4. Papam & ejus sedem non teneri subjectos esse conciliis & decretis, *c. significasti de elect.*

5. Papam habere in scrinio pectoris sui omnia jura, & plenam potestatem super omnia jura. c. 1. de constit. L. 6.

6. Ex quo sequitur, Papam habere potestatem omnia Concilia & omnes Constitutiones & Ordinationes convellendi, mutandi, & statuendi, sicut & quotidie facit.

Per quod nihil relinquitur neque potestatis, neque utilitatis, ordinationibus, & conciliis Christianis.

7. Pontifici Romano jus esse postulandi juramentum & obligationem ab Episcopis pro eorum palliis. *c. significasti.*

Contra illud: Gratis accepistis, gratis date.

8. Si Papa suæ & fraternæ salutis ita sit negligens, ita inutilis & remissus, ut innumerabiles populos ducat secum primo mancipio gehennæ in æternum plagis multis vapulaturus, hujus culpas à nemine mortalium redarguendas esse. *dist. 40. Si Papa.*

Hic articulus etiam si solus esset, sufficiens fuerit causa, omnes libros Pontificis comburendos. Quid ergo non diabolicum? quid non abominandum proponat sibi, tam abominabilia impudenter & observantes & docentes? Vide Christiane homo, quid te jura Ecclesiastica doceant.

6. Salutem universitatis fidelium, post Deum, ex Papæ incolumitate pendere. Ibidem.

Contra

Contra illud: Credo Ecclesiam sanctam &c. *Ita necesse esset, perire omnes Christianos, quoties Papa malus esset.*

10. Neque Papam, neque ejus sententiam quisquam in terris judicare potest, ipse vero Papa omnes homines judicat. 9. q. 3. c. cuncta.

Hic articulus est capitalis articulus regni Antichristiani, qui ut bene radices ageret, per multa capitula, & pene per totum jus Canonicum semper repetitus est, ut facile appareat, jus Canonicum in hoc unum esse confictum, ut Papa libere posset & facere & derelinquere quicquid vellet, licentiamque dare peccandi, & impedire bona. Stante enim hoc articulo, jacet profligatus Christus & ejus verbum. Eo vero non stante, jacet totum jus Canonicum, una cum Papa & ejus pestilente sede. Sed stare non potest. Nam S. Petrus præcipit 1. Pet. II. Omnes honorate. Et S. Paulus Roman. XII. invicem honore prævenientes. Et Christus sæpe dixit: Qui vult major esse, sit minor. Similiter S. Paulus S. Petrum ad Galat. II. reprehendit, non ambulantem secundum Evangelium. Ad hæc S. Petrus una cum S. Johanne ab aliis Apostolis tanquam subjectus mittebatur. Ideo neque est, neque potest esse verum, Papam nemini subjectum esse, & à nemini judicari posse, quando ipse supremus omnium esse contendit. Et jus Canonicum, cum hoc sit ejus fundamentum & tota ratio, repugnat in omnibus suis articulis & partibus Evangelio. Hoc quidem verum est, secularem potestatem suis inferioribus non esse subjectam; sed Christus hoc vertit & mutat, dicens: Vos autem non sic, volens superiores sui populi esse omnibus subjectos, & ab eis judicium pati. Sicut dicit Lucæ XXI. Reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem in eos habent, benefici vocantur. Vos vero non sic, sed qui major est in vobis, fiat sicut minor, & qui præcessor est, sicut ministrator. Quomodo autem potest ipse esse inferior, si à nemine patitur se judicari.

Hic est ille articulus, ex quo omnis infelicitas in totum orbem terrarum inundavit. Quapropter jus Canonicum, ut res ve-

nenata, merito extinguendum & vitandum est. Nam ut omnibus claret, inde consequitur, ut nulli malo possis occurrere; nihil etiam boni, nihil virtutis provehere, ut cogamur videntes pati, & Evangelium & fidem occidere atque interire.

II. Romana sedes concedit autoritatem omnibus juribus & legibus, sed ipsa nullis eorum subjecta est. XXV. q. 1.

Quod tantum est dicere; quod vult, justum & æquum est, interim tamen non obligatus quidquam eorum observare. Sicut Christus Matth. XXIII. dixit de Pharisæis, imponere gravia onera hominum humeris, quæ ipsi ne digito quidem moverent. Contra quæ S. Paul. ad Galat. V. dicit: State, & nolite iterum jugo servitutis contineri.

12. Petra, super quam Christus Matth. XVI. Ecclesiam suam ædificat, appellatur dist. XIX. Romana sedes cum proximis suis.

Cum tamen solus Christus ea sit petra. 1. Cor. 10.

13. Claves soli S. Petro traditas esse.

Cum tamen eas Christus Matth. XVIII. *toti fidelium universitati tradat.*

14. Christi sacerdotium ab eo in S. Petrum esse translatum. de constitu. c. Tranlato.

Contra quod dicit David Ps. CX. *& Paulus ad Ebræos* VII. *Christum unicum esse, eumque summum Pontificem s. Sacerdotem, cujus Sacerdotium nunquam transferatur.*

15. Papatum habere potestatem condendi jura & leges Ecclesiæ Catholicæ. XXV. q. 1. Ideo permittente.

Cui repugnat S. Paulus ad Gal. V. *vos estis vocati in libertatem.*

16. Quod hanc sententiam Matth. XVI. *Quodcunque ligaveritis super terram, erit ligatum & in cœlis,* eo trahit, quod habeat potestatem totam Ecclesiam Catholicam onerandi legibus suis temerariis.

Cum

Cum Christus eo nihil aliud velit, nihil aliud sequatur, quam ut peccatores ad pœnam & pœnitentiam adducat, & nihil minus quam ut reliqui innocentes legibus graventur, ut verba clare sonant.

17. Quod sub excommunicatione & peccato præcipit, certis diebus carne quadrupedum, ovis, butyro, & aliis lacticiniis non esse vescendum.

Cum tamen talium nullam prorsus habeat potestatem. Et ad hoc tantum amice & paterne admonere deberet, relicto unicuique arbitrio suo libero.

18. Quod toti sacerdotio interdixit matrimonio, prohibens sacerdotes ducere uxores.

Unde multa peccata, scandala & vitia sine causa nata sunt, & quotidie augentur, contra Dei præcepta & Christianam libertatem.

19. Quod Papa Nicolaus sive III. sive IV. in sua Antichristiana Decretali, inter multa mala ponit, Christum clavium traditione potestatem dedisse cœlestis simul & terreni Regni.

Cum tamen omnes probe sciant, quomodo Christus terrenum regnum fugerit, & omnes Sacerdotes claves habeant, & tamen non omnes Imperatores sunt cœlestis & terreni Regni.

20. Quod Papa, magnum & impium illud mendacium, Constantinum Imperatorem ipsi Romanas provincias, regiones, & potestatem dedisse in terra & mundo hoc inferiore, pro vero judicat & postulat.

Cum è diverso Christus dicat Matth. VI. 19. *Nolite thesaurisare vobis thesauros in terra, ubi ærugo & tinea demolitur, & ubi fures effodiunt & furantur.* Item: *Non potestis Deo servire & mammonæ.* Item: *Vos autem non sic.*

21. Quod Papa jactat se sacri Romani Imperii hæredem esse, de sententia & re judic. c. Pastoralis.

Cum tamen omnes sciamus, Ecclesiasticum officium & seculare

lare regimen inter se pugnare & dissidere, neque mutuo sese pati. Et S. Paulus præcipit, ab Episcopo verbum Dei tractandum & observandum esse.

22. Quod Papa docet, justum & licitum esse, ut Christianus vim vi repellat.

Et contra & supra Christum, dicentem Matth. V. 39. Ego autem dico vobis, non resistere malo, sed is qui te percusserit in dextram maxillam tuam, præbe ei & alteram, & ei, qui vult tecum in judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium.

23. Quod Papa docet, inferiores & subjectos posse suis superioribus inobedientes & contumaces esse, & quod Papa possit Reges deponere.

Sicut in multis locis scribit, & sæpe, quamvis contra & supra Deum fecit.

24. Quod Papa etiam nititur potestatem habere convellendi & dissolvendi omnia juramenta, fœdera & obligationes inter superiores status erectas.

Contra & supra Deum præcipientem, ut fidem omnibus servemus.

25. Papam habere potestatem, vota Deo facta dissolvendi & commutandi, de vot. & vot. red.

Quod etiam contra & supra Deum est.

26. Quod Papa docet, eum, qui differt suum votum, solvere ex præcepto Dei, non teneri culpa rupti voti. Ibidem.

Quod perinde est, ac si dixeris, Papam esse superiorem Deo.

27. Quod Papa docet, nullum posse Deo servire maritum vel conjugem.

Cum tamen Abraham & multi alii Sancti conjugati fuerint, & Deus ipse matrimonium instituerit. Procul dubio sic iterum Antichristus ascendit supra Deum.

28. Quod

28. Quod Papa inutiles suas leges comparat Evangeliis & sanctæ Scripturæ.

Quod in Decretis sæpe repetit.

29. Papam habere potestatem sacram Scripturam pro suo arbitrio & voluntate interpretandi & docendi, & nulli permittere eandem aliter, quam ipse Papa velit, interpretari.

Quo se ponit supra verbum Dei, & idem convellit & extinguit, cum tamen Paulus 1. Cor. XIV. dixerit: Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat.

30. Quod non Papa à Scriptura, sed Scriptura à Papa autoritatem, vigorem, robur & dignitatem habeat.

Qui unus ex principalibus est articulis, propter quem Papa, ut verus Antichristus, meretur, ut Christus eum una cum regimine suo cœlitus destruat, sicut S. Paulus futurum prædixit.

Summa summarum totius Juris Canonici hæc est:

Papa est Deus in terris, superior omnibus cœlestibus, terrenis, spiritualibus & secularibus. Et omnia Papæ sunt propria, cui nemo audet dicere: Quid facis?

Quod vero vel nemo vel pauci inventi sint, qui hanc abominationem Papæ ausi fuerint detegere, non esse dicet Noster, ut miremur, cum prædictum sit, omnes comburendos ab eo, qui ipsi repugnarent, & habiturum consensum omnium Regum & Principum, & seductio Antichristi non tam crassa sit, ut omnes eam intelligere possint.

Hos articulos satis esse dicit, & initium tantum tragœdiæ; siquidem hactenus in causa Papæ luserit tantum, & jocatus sit; si vero quisquam Papistarum conaretur eos defendere, tum se eos multo luculentius & clarius depicturum atque descripturum, longe etiam plures ejusmodi producturum. Se hoc movere potissimum, quod Papa nunquam, ne semel quidem quenquam vicerit vel Scriptura, vel ratione, qui contra ipsum dixisset, scripsisset, vel fecisset, sed semper vi, excommunicatione

per Reges, Principes, & reliquos fautores, aut per dolos malos & falsa verba oppresserit, ejecerit, combusserit, vel alioqui occiderit: quod nemini permiserit judicium, sed solus omnes judicare præsumserit, tanquam superior omnibus scripturis, judiciis & potestatibus.

Concludit tandem his verbis:

In his omnibus polliceor & offero me staturum juri, coram omnibus.

Samson Judic. XIV.

Sicut fecerunt mihi, sic feci eis.

Apoc. XVIII.

Reddite illi, sicut & ipsa reddidit vobis, & duplicate ei duplicia secundum opera ejus.

Postridie ejus diei *Lutherus* cum Psalmum prælegeret, prænonebat omnes auditores, ut sibi caverent à Papisticis statutis. Parum esse hoc deflagrationis negotium, ex re fore, ut Papa quoque, hoc est, *sedes Papalis concremaretur*: gravique supercilio affirmans, nisi, inquit, toto corde dissentiatis à regno Papali, non potestis assequi vestrarum animarum salutem. Adeo diversum esse regnum Papæ à regno Christi & vita Christiana, ut tutius foret in eremo agendo nullum omnino videre hominem, quam versari in regno isto Antichristiano. Caveat igitur sibi, quisquis animæ suæ consultum velit, ne assentiendo Papastris Christum neget. Ideoque aut hic, aut vita futura pereundum esset, cuique ad sacra hodiernæ Ecclesiæ aspiranti, qui huic operationi erroris contradicere non audet; sin autem contradixerit, vitæ suæ dispendio fieri oportet. Ego autem, inquit, in hoc seculo periclitari malo, quam tantam silentii rationem, quæ Deo est reddenda, conscientiæ meæ imponere. Ob id Romanæ furiæ jam pridem dissentiens ex corde, abominor istam Babylonicam pestem. Atque hæc fratribus meis annunciabo, quam diu fuero. Si animarum tantæ perniciei resistere

stere non possim, servandi sunt tamen plerique nostrates, ne & ipsi ad inferos præcipitentur. Faciant alii quidquid velint, tempus est ut resipiscamus.

Tom. II. Jen. Lat. 334.--338.

§. XV.

Post hæc alium publicavit Tractatum, hoc insignitum Titulo: *Assertio omnium Articulorum M. Lutheri, per Bullam Leonis X. novissimam damnatorum*, in quo primo prævenit adversarios & præmonet, quo campo, quibus armis & signis secum eos velit congredi, nempe non autoritatibus ullius Patris, aut commentariis hominum, sed solis sacris literis, eo ipso Spiritu, quo scriptæ sunt, intelligendis, & se ipsas interpretantibus; quum *Augustinus*, quem semper adhibuerit, prohibeat, ullius tractatorum, quantumlibet sancti, scripta, scriptis Apostolorum & Prophetarum, æquari, id quod communis quoque naturæ sensus prohibeat. His præmonitis, *Articulos* XLI. à Bulla condemnatos singulatim explicat ac defendit, ita, ut, fatente *Maimburgio*, ingenium & doctrinam ubique semper ostendat. Multos in Locis jam editis adduximus, & summam inde indicavimus, ut Art. I. *de Sacramentis novæ legis*, Art. II. & III. de peccato post Baptismum remanent, & fomite peccati, Art. V. VI. VII. VIII. IX. X. XI. XII. XIII. XIV. XV. XXXI. XXXII. XXXV. de 3. partibus pœnitentiæ, de contritione, confessione, absolutione, Art. XVII.--XXIII. de Indulgentiis, Art. XXXVI. de libero arbitrio. Art. XXV.--XXX. de primatu & potestate Papæ disputat, & ad dicta Scripturæ, à Pontificiis adferri, vel torqueri huc solita, respondet, quorum summam Sect. seq. indicabimus. De Purgatorio & paucis aliis Articulis reliquis suo loco quædam monebimus. Nonnulla saltem hic attingam inspersa subinde de Antichristo. Ad Artic. XVI. ubi *communionem sub utraque specie* asserit, & Græcos ac Bohemos hac in parte nec hæreticos, nec schismaticos, sed Christianissimos & Evangelicis-

Assertio omnium Artic. per Bullam damnatorum.

cissimos esse dixit, cum pro se habeant expressum textum Evangelii, longævum & apud Græcos in hunc diem servatum, Catholicum usum Ecclesiæ Dei; monuit eos *non moveri* debere *tyranni illius Romani & Antichristi vastatoriis & impiis decretis*, quibus alteram partem per vim abstulerit iis, quibus Christus ipse donarit, *& hæreticos schismaticosque* pronunciat *Papam & omnes, qui idolum hoc Romanum adorent*, nisi forte laicos & rudes excuset ignorantia, simplex fides, & violenta hujus Assur captivitas. Quod attinet ad Articulos XXV. XXVII. XXVIII. XXIX. *de Primatu Papæ*, ejus authoritate, potestate, infallibilitate, Conciliis, item Art. XXXVIII. -- XLI. de *Purgatorio*, de iis dabitur dicendi occasio in Sectione Dogmatica, & inferius suo loco.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 308. --- 330.

§. XVI.

Iconismi regnum Christi & & Antichristi repræsentantes, cum subscriptionibus Lutheri.

Anno 1521. prodiit libellus figuris plenus, quos *Lucas Cranachius*, senior, pinxerat, ligno insculpserat, & inde chartas excuderat, quæ Christi & Antichristi regnum, dissimilemque exitum pulcre repræsentarent. Istis iconismis subscriptiones adjecit *Lutherus*, & Christi gestis testimonia ex historia Evangelica, Pontificis vero actionibus dicta ex Decretalibus, quibus potentia & majestas Papæ magnifice asseritur, additis ex Daniele & Apocalypsi vaticiniis, ruinam & damnationem Christi indicantibus. Qui libellus pro laicis bonus est, ut inde videant, Pontificem Romanum, qui se vicarium Christi jactat, non solum Christi imitatorem haud fuisse, sed etiam tanquam hominē peccati, & filium perditionis, ut Paulus eum appellat, Christo in omnibus contrarium esse. Neque famosus libellus vocari hic libellus, aut damnari hoc nomine à Cæsareo jure potest, quia subscriptiones sub iconismis Papæ ex Decreto & Decretalibus, ac ex jure Pontificio sunt desumtæ.

Tom. I. Alt. p. 597. *b.* -- 612. *Tom. I. Epist.* 219. *in fine.*

§. XVII.

§. XVII.

Interea cum Imperator *Carolus*, nuper coronatus, prima Comitia Wormatiæ indiceret, à *Friderico Septemviro* per literas petiit, ut *Lutherum* secum adduceret, pollicitus, se curaturum, ut à doctis sapientibusque viris sufficienter audiretur, & ab injuria tutus esset, ac Luthero interdiceret, ne quid interea contra Pontificem & sedem Romanam scriberet. Hæc ubi Elector significavit Luthero, hic respondit, se omnino venturum, Cæsarisque vocationem pro divina habiturum; si autem vis fiat, sicut verisimile sit, Deo commendaturum esse causam, qui tres pueros in fornace ignis servaverit; si vero servare nolit, parvam esse rem caput suum, si ad Christum comparetur. Suum non esse definire, an ex morte sua plus minusve periculi Evangelio & publicæ saluti sit oriturum. Venit ergo Lutherus, caduceatore Cæsareo & literis salvi conductus in hoc instructus. Paucis tamen diebus, antequam veniret, publice & palam adfixis literis, ejus libri damnati erant, nemoque existimabat, eum hoc præjudicio condemnatum adventurum esse. Et cum in vicino oppido Oppenheim, ubi primum hæc rescivit Lutherus, ab amicis ejus deliberatio haberetur, ac plerique consulerent, ne se ipse exponeret periculo, cum videret hæc principia contra fidem datam fieri; Auditis omnibus, ipse magno animo respondit: mihi vero, qui vocatus sum, decretum & certum est, ingredi urbem in nomine Domini Jesu Christi, etiamsi scierem, tot diabolos mihi oppositos, quot sunt tegulæ in omnibus totius urbis tectis. Altero post adventum ejus die, in consessum Imperii Procerum adducitur, & his duabus de causis interrogatur: primum, *fateaturne libros, Latine & Germanice à se scriptos, suos esse, nec ne?* Deinde, *an illos & eorundem contenta retractare & revocare, vel inhærere potius illis & inseverare velit?* Ad quæ *Lutherus*, post acceptum spatium deliberandi, ut supplex petebat, ne quid in quæstione de fide & salu-

Lutherus Wormatiã vocatus libros à se scriptos non revocat.

lute animarum nisi præmeditatus diceret, tandem modeste, non tamen sine Christiana animositate & constantia, & ita, ut adversarii cupierint animum & orationem abjectiorem, respondit: 1. se libellos nomine suo vulgatos, agnoscere suos, nisi forte interim acciderit, ut æmulorum vel astutia, vel sapientia importuna quidquam in illis mutatum, aut depravate excerptum sit. 2. libros suos non ejusdem generis esse memorat, esse enim *aliquos*, in quibus pietatem fidei & morum adeo simpliciter & evangelice tractaverit, ut ipsimet adversarii cogantur eos confiteri utiles, innoxios, & plane dignos lectione Christiana, & Bulla ipsa, quanquam sæva & crudelis, aliquot innoxios fecerit, licet & hos damnaverit, judicio prorsus monstrifico. Hos se revocare non posse, nisi eam veritatem damnaret, quam amici & inimici pariter confiteantur. *Alterum genus* esse, quod in Papatum & doctrinam Papistarum invehatur, tanquam in eos, qui suis & doctrinis & exemplis pessimis, orbem Christianum utroque malo, & spiritus & corporis, vastaverint. Nam neque negare id, neque dissimulare quenquam posse, cum experientia omnium & universorum querimonia testes sint, per leges Papæ & doctrinas hominum, conscientias fidelium miserrimè esse illaqueatas, vexatas & excarnificatas, tum res & substantias, præsertim in inclyta Germaniæ natione, incredibili tyrannide devoratas, devoratique adhuc sine fine indignisque modis. Cum tamen suismet legibus ipsi caveant (ut dist. 9. & 25. q. 1. & 2.) *ut Papæ leges & doctrinæ, Evangelio aut Patrum sententiis contrariæ, pro erroneis & reprobis habeantur.* Si igitur & hos, inquit, revocavero, nihil aliud præstitero, quam ut tyrannidi robur adjecero, & tantæ impietati jam non fenestras, sed valvas aperuero, grassaturæ latius & liberius, quam hactenus unquam ausa fuerit, & fiet hujus meæ revocationis testimonio, licentiosissimum & impunitissimum nequitiæ illorum regnum, misero vulgo longe intolerabilissimum, & tamen roboratum stabilitumque, præsertim

tim si jactatum fuerit, id à me factum autoritate Serenissimæ Majestatis vestræ, totiusque Romani Imperii. Quantum ego, Deus bone, tum fuero operculum nequitiæ & tyrannidis. *Tertium genus* eorum esse dixit, quos in aliquos privatos scripserit, qui & tyrannidem Romanam tueri, & pietatem à se doctam labefactare moliti sint. In quos se confitetur fuisse acerbiorem, quam pro religione aut professione deceat. Nec tamen hos revocare integrum sibi esse, quod ea revocatione iterum futurum sit, ut tyrannis & impietas suo patrocinio regnent, & sæviant in populum Dei violentius, quam unquam regnaverint. Tamen qui homo sit, & non Deus, alio patrocinio suis libellis adesse non posse, quam ipse Dominus suus J. C. affuerit suæ doctrinæ, qui, cum coram Hanna de suâ doctrina fuisset interrogatus, & alapam à ministro accepisset, dixerit: si male locutus sum, testimonium perhibe de malo. Si igitur, (inquit) Dominus ipse, qui sciebat sese errare non posse, non detrectavit testimonium adversus suam doctrinam audire: quanto magis ego fex, non nisi errare potens, debeo expetere & expectare, si quis testimonium reddere velit adversus meam doctrinam. Itaque rogo per misericordiam Dei, Serenissima Majestas vestra, Illustrissimæque Dominationes vestræ, aut quicunque tandem, vel summus vel infimus, possit, reddat testimonium, convincat errores, superet scripturis Propheticis & Evangelicis; paratissimus enim ero, si edoctus fuero, quemcunque errorem revocare, eroque primus, qui Libellos meos in in ignem projiciam. Ex his arbitror liquidum fieri, me satis curasse & ponderasse discrimina & pericula, seu studia & dissensiones, meæ doctrinæ occasione in orbe excitata, de quibus heri graviter & fortiter admonitus fui. Mihi plane jucundissima facies ista in rebus est, videre ob verbum Dei studia & dissensiones fieri; is enim est verbi Dei cursus, casus & eventus, nam dicit: *non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus Patrem*

Patrem &c. Proinde cogitandum nobis est, quod Deus noster sit mirabilis & terribilis in consiliis suis, ne forte id, quod tantis studiis tentatur, si à damnato verbo Dei exordiamur, vergat postea potius in intolerabile malorum diluvium, & quod cavendum sit, ne adolescentis hujus optimi Principis Caroli (in quo post Deum multa spes est) infelix & inauspicatum fiat Imperium.

His dictis, Orator Imperii increpabundo similis, dixit, cum non ad rem respondisse, nec debere in quæstionem vocari, quæ olim in conciliis essent damnata, & definita; ideo ab eo peti simplex & non cornutum responsum, an velit revocare, vel non.

Hic *Lutherus*: Quando ergo Serenissima Majestas vestra Dominationesque vestræ, simplex responsum petunt, dabo illud, neque cornutum, neque dentatum, in hunc modum: *Nisi convictus fuero testimoniis scripturarum, aut ratione evidente,* (nam neque Papæ, neque conciliis solis credo, cum constet eos errasse sæpius, & sibi ipsis contradixisse) *victus sum scripturis à me adductis, captaque est conscientia in verbis Dei, revocare neque possum neque vòlo quidquam, cum, contra conscientiam agere, neque tutum sit, neque integrum.* **Hie stehe ich/ ich kan nicht anders/ Gott helffe mir/ Amen.** Hanc constantem animi sententiam repetiit semel iterumque apud Archiepiscopum Trevirensem, & delegatos Principum, & de remediis, quibus occurri huic causæ posset, quæsitus respondit: meliora non esse remedia, quam de quibus Gamaliel Act. V. dixisset, teste S. Luca: *Si ex hominibus consilium aut opus hoc est,* dissolvetur; si vero ex Deo est, dissolvere non poteritis. Hoc posse Cæsarem & Imperii ordines scribere ad Pontificem Romanum, se certo scire, si hoc suum propositum ex Deo non sit, intra triennium imo biennium sponte sua periturum. Cæterum vitam & caput potius amissurum, quam tam clarum Dei verbum deserturum. Alioqui

pro

pro Cæsarea Majestate & Imperio passurum omnia, vitam & mortem, famam & infamiam, nihilque sibi prorsus reservaturum, *nisi unicum verbum Domini liberum*, ad confitendum & testificandum illud.

Inserta est Tomo II. (c) *Lutheri Responsio extemporaria ad Articulos, quos Magistri nostri, ex lib. de captivitate Babylonica & assertionibus ejus excerpserant, quos venienti Wormatiam ad Imperialem illic Conventum objicerent, tanquam hæreticos, nunquam tamen ex Scripturis tales probatos. Ex Actis* autem *Wormatiæ habitis* nondum vidi, an hæc Responsio publice producta sit, vel non? Utcunque sit, parum ponderis habuisse eam apparet apud adversarios. Interim d. XVI. Aprilis in pace dimissus venit d. XXVIII. ejusdem Mensis Fridbergam, Wetteraviæ oppidum Imperiale, unde (d) literis ad Cæsarem Ordinesq; Imperii scriptis, gratias quidem agit pro salvo conductu; queritur tamen, quod sua dogmata ex sacris literis non essent examinata, & rogat, ne præjudicium verbi Dei existiment è mala suspicione natum, neque inclementius interpretentur, aut patiantur se per adversarios supprimi, vim pati, & damnari.

(c) *Tom. II. Jen. Lat. fol.* 435. *b.* -- 443. (d) *Tom. I. Epist.* 223. 224.

§. XVIII.

Sic triumphavit veritas, & divinæ providentiæ documenta illustria hinc elucent, quod Imperator & Status Imperii Monachum, à Pontifice jam damnatum, benigne patienterque audiverint, fidem promissam hæretico quoque, ut multi putabant, servaverint, & humaniter eum tractaverint, frequentissime in hospitio visitaverint, & non pauci magnæ dignitatis viri præsentiam fiduciamque modestia temperatam admirati in illo fuerint. Quanquam enim postea severum edictum ab *Aleandro*, gravissimo Lutheri hoste, conscriptum, publicatum sit, quo, tanquam hæreticus & schismaticus manifestus, proscribebatur, & omnibus interdicebatur, ne illum recipiant, aut protegant,

Triumphus veritatis Wormatiæ.

gant, neque libros ejus habeant, &c. constat tamen id factum, cum jam plurimi ex Electoribus & Principibus, interque hos Saxo, jam discessissent. Unde etiam, *Maimburgio* haud diffitente, multum abfuit, ut edictum hoc effectum haberet, quum scripta Lutheri magno cum applausu passim excepta & in alias linguas translata essent, & Imperator ad sedandos motus in Hispaniam redire cogeretur. Huc accessit, quod Dux Saxoniæ secreta jussa dederit, ut Lutherus à personatis militibus, cum per Grunbergam & Hersfeldiam, Hassiæ oppida, in Thuringiam ad invisendos propinquos revertens, exciperetur, & securitatis causa in arcem Wartburg, prope Isenacum, altissimo monti impositam, deduceretur.

Vid. Maimburg. & Seckendorf. *Hist. Luther. p.* 159.

§. XIX.

In itinere Hersfeldiæ & Isenaci prædicat.

In ipso quoque itinere expertus est gratiæ divinæ singularis documenta. Nam, ut ipse ad *Georg. Spalatinum*, Wormatiæ tum adhuc hærentem, scripsit, Abbas Hirsfeldius Cancellarium & Quæstorem ei obviam misit, ad castrum suum ipse multis equitibus excepit in oppidum humanissime, & Senatus intra portas, inque monasterio suo laute pavit & sermonem facere coegit, frustra nostro causante, ne forte sua regalia amitteret, si hoc factum Cæsareani interpretari cœperint læsam fidem datam, cum ei inhiberent, ne in via prædicaret. Isenaci quoque prædicavit, sed timido Parocho, & Notario, testibusque præsentibus, protestante, humiliter tamen excusante necessitatem hanc ob metum tyrannorum suorum. Excusat igitur hæc his verbis: ita & Wormatiæ forte audies per hæc à me solutam fidem; sed non est soluta. In mea enim potestate non erat ea conditio, ut verbum Dei esset alligatum: nec pepigi in eam: & si pepigissem, quia contra Deum fuisset, servanda non fuisset.

Tom. I. Epist. 229. p. 328.

§. XX.

§. XX.

In arce scribit libros.

In Pathmo Noster non fuit otiosus, sed indefesso studio laboravit, & multos novos libros edidit, quibus vel ante ab se scripta confirmavit, vel adversarios refutavit, vel novos errores Pontificiorum detexit, quia in dies melius abominationes istas inspexit. Qua de re ad *Melanchthonem* ex regione avium sic scripsit: Ego hic sedens tota die faciem Ecclesiæ ante me constituo, & illud video Psalm. 88: *nunquid vane constituisti omnes filios hominum ?* Deus, quam horrendum iræ Dei spectrum est, abominabile illud *Romani Antichristi regnum* : ac meam duritiam detestor, qui non totus in lachrymas resolvor, ut & ego fontibus lachrymarum flerem interfectos filios populi mei. Sed non est qui surgat & teneat Deum, aut opponat sese murum pro domo Israel, in hoc die novissimo iræ ejus. O dignum regnum Papæ fine & fece seculorum. Deus misereatur nostri.

Tom I. Epistol. 226. pag. 324. b.

§. XXI.

Respondet Ambrosio Catharino.

Primus forte liber est scriptus contra *Ambros. Catharinum*, Senensem Dominicanum, postea ad Episcopalem dignitatem evectum, ex Concil. Tridenti actis satis celebrem. Cum enim Lutherus, ante iter Wormatiense per *Vincilaum Lincum*, Catharini hujus librum accepisset, eidem Linco suam *responsionem ad librum eximii* illius *Magistri nostri*, (ut titulus habet) *M. Ambros. Catharini, defensoris Silvestri Prieratis acerrimi, cum exposita visione Danielis VIII. de Antichristo*, inscripsit 1. die Aprilis, & talionis jure eam recipere amicum dicit, ne deinceps ejus generis portenta ad se venire curet, quum satis habeat Germania delirantium *Ecciorum*, *Emserorum* & infiniti vulgi *Sophistarum*. Omittit autem *Lutherus* in sua responsione illa de *Indulgentiis*, de *Lovanienſibus*, de *Conciliis*, & omnia illa, quæ *Catharinus* inducit pugnantia, ac fatetur ipsemet, se male de Indul-

gentiis, Papa, Rom. Ecclesia, Concil. Universitatibus, Canonibus sensisse in principio, unde & in posterioribus libellis omnia revocaverit, ut in Captivitate Babylon. & Assertione contra Bullam. Unum igitur probandum sibi sumit, *Papam esse Antichristum*, & aggreditur capitalem illum locum, Matth. XVI. dicens, summam primæ omnium quæstionis esse: *an Christus* l. c. *Romanam Ecclesiam fecerit caput, Magistram, Principem, Dominam, primam Ecclesiarum totius orbis per illa verba: tu es Petrus &c.* ubi docet multis argumentis nihil inde concludi posse pro Romana hierarchia, quæ forte in sectione dogmat. tangentur. De Danielis VIII. ubi vivis coloribus regnum Antichristi depingitur, ibidem postea videbimus. Propter immanes abominationes Papatus omnibus, qui ejus ministri sunt, væ denunciat, & simul fidele consilium suppeditat, quomodo effugere pœnas temporales & æternas queant, his verbis: *o væ tibi Papa, væ vobis Cardinalibus, væ vobis Episcopis, væ vobis sacerdotibus, væ vobis Monachis, & toti ordini Ecclesiastico*, quis vobis monstrabit fugere à ventura & instante ira? Quid respondebitis pro officio verbi, quod subiistis & non implestis? Nunquid ille triplices coronas, pileos, infulas, annulos, aurum, purpuram, & omnes jam dictas facies acceptabit? Stat sententia fixa, non respicit in faciem hominum. Quocirca consilium Christi audiat, qui potest, ubi docet Math. 24. *Fugiendum esse in montes*, & non revertendum in domum. Relinquat publicum qui potest, in solitudinem vadat qui liber est. Noli, noli, o homo, quisquis es, ambire Episcopatum, Canonicatum, Monachatum, aut ullum ordinem clericatus, peccatum & perditio est in omnibus, ut facies prædictæ monstrant. Aut si omnino vis aut urgeris initiari sacris, age, contemne has facies Antichristi hujus, & cura, ut Evangelio pure inservias, vel per te ipsum docendo, si gratiam habes, vel iis, qui possunt docere, assistendo, cooperando & serviendo, quales Apostolus se habuisse multos testa-

testatur, tum orationibus puris pro fructu Evangelii instes coram Deo. Crede mihi, nisi hoc feceris, Clericatum non nisi in damnationem tuam portas, etiamsi miracula feceris, & teipsum igni tradideris. Proprium & unicum *officium* est *Clericatus, docere verbum*, quo evacuato, non Clericus sed sola facies Clerici reliqua est, qua tamen invaluit Rex iste sanctissimus, ut penitus extinxerit Evangelium. Et cur non maledicam huic maledictioni? *Dominus Jesus perdat*, o idola mundi, *Papatum*, Cardinalatumque vestrum, cum omnibus faciebus vestris in profundum inferni in æternum, Amen.

In Epilogo ad *Lincum* scribit, se promisso in libro de *Captiv. Babylon.* dato, quod alteram quandam revocationis partem edere velit, qualem exactores Palinodiæ indomiti & inquieti Papistæ, hactenus non audiverint, hac Danielis expositione egregie stetisse, & habere hoc suo libro, quod agant homines loquaces & scribaces; quamvis speret, eo usque rem sibi perductam, ut superati sua perseverantia, solis clamoribus, fraudibus, furiis, viribus, deinceps in se grassaturi sint, ut in hæreticum, qualem omnia secula non viderint. Obturaturos enim eos aures suas, sicut aspis illa, quæ vocem incantantis non audit: nec hoc acturos, ut scripturis contra se pugnent, sed abolendum duntaxat de terra clamaturos. Verum, inquit, scio & certus sum, Jesum Christum, Dominum nostrum vivere & regnare, qua scientia & fiducia inflatus, non timebo etiam multa millia Paparum: major est enim, qui in nobis, quam qui in mundo est. Oremus igitur, ut Deus & Pater Domini nostri J. C. aliquando nos reviset, secundum omnia mirabilia sua, & ostendat illum, quem promisit, diem adventus gloriæ Filii sui, quo destruatur iniquus iste homo peccati & filius perditionis, faciatque tandem finem operationibus erroneis Sathanæ, quibus proh dolor, omni momento multa millia animarum vastantur, &

ad infernum rapiuntur, propter solam servandam abominationis & apostaticæ sedis tyrannidem. Dicat omnis populus Amen, Amen.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 370. b. - 400. a.

§. XXII.

Rationis Latomianæ confutatio Lutherana.

Succedit scriptum Nostri adversus *Latomum*, Lovaniensem Theologum, hunc præferens titulum: *Rationis Latomianæ pro incendiariis Lovaniensis Scholæ Sophistis redditæ, confutatio Lutherana.* De quo scripto jejune & maligne agere *Maimburgium*, observavit Seckendorfius, & refutatis Jesuitæ objectionibus, ad judicium cujusvis non plane obtusi aut malevoli provocavit, an non *Lutherus*, nullo quidem tuncalio quam S. Scripturæ libro instructus, theses suas *de impletione legis impossibili & bonis operibus*, erudite, solide & divine explicaverit, omnibusque adversariis os adeo obstruxerit, ut sine manifesta impietate aut cavillatione frigidissima nihil reponi potuerit. Fidem facere possunt illa, quæ suis locis subinde à nobis ex hac confutatione sunt adducta. *Justo Jonæ* inscripsit hunc Tractatum, & in Epistola nuncupatoria dolet primum, se invitum à literis pacificis Christi, quibus se in Pathmo sua dederit, avulsum, vepricosi & senticosi Sophistæ, nugis legendis tempus impendere debere. Se intuitum horrenda ista iræ tempora, aliud non petere, quam ut dentur fontes aquarum capiti suo', ut flere possit vastationem istam novissimam animarum', quam operetur regnum istud peccati & perditionis. *Sedet*, inquit, *portentum illud Romæ* in medio Ecclesiæ, & venditat se pro Deo, adulantur Pontifices, obsequuntur Sophistæ, & nihil non pro eo faciunt hypocritæ: interim infernus dilatat animam suam, & aperit os suum absque termino, & ludit Satan in perditione animarum. Nec in nobis est, qui serio & cum lachrymis stet in die furoris, & opponat se murum pro Israel. Hinc plenus indignatione in istos sacrilegos Latomos, qui in his seriis sophisticantur, &

nos

nos meliora intermittere,& suis insanis insaniis occupari cogunt invehitur &imprecatur in durissimas eorum frontes illud:*erubescant & conturbentur omnes inimici mei,convertantur & erubescant subito*, Ps. VI. Deinde petit ab amico,ut Dominum pro se roget, quo liberetur à malis & infidelibus hominibus in Babylone ista, & ostium sibi aperiatur in laudem gloriæ gratiæEvangelii filii sui,ac vicissim asseverat orare se Dominum, ut Jonæ impartiat spiritum suum, *Decretales Antichristi pestilentissimas*, quibus docendis præfectus sit, non alio studio profiteatur,quam ut sit Aaron, & vestibus sanctis indutus, h.e. divinis scripturis munitus, apprehenso orationis thuribulo procedat in occursum vastatoris hujus in medium incendium istud Romanum, quo flagrat orbis, propediem alio incendio de cœlo per adventum Salvatoris extinguendi. Monet porro eum, ut doceat dediscenda esse, quæ doceat, & sciant auditores fugienda sicut mortifera, quæcunque Papa & Papistæ statuant ac sentiant. Cum enim, inquit, vi non possimus hoc publicum orbis malum abolere, cogamurque has sacrilegas Babylonis provincias administrare, hoc reliquum est, ut sic administremus, ut eas longe alias & patriæ Hierosolymitanæ adversarias vastatrices & insatiabilis crudelitatis hostes intelligamus, ne cum iis, qui pereunt, in quibus opertum est Evangelium gloriæ Dei captivitatem nostram rideamus & palpemus. Nec leve puta ministerium tuum, si juxta Papæ excrementa venenosa, & insanissimas insanias salutare & vivificum Evangelium Christi composueris, ut juventus habeat antidotum adversus hoc virus, cujus odor etiam occidit hominem, donec discat per sese reprobare malum, & eligere bonum.

In præfatione Latomus Luthero objecerat, quod *verbotenus sua submiserit Papæ ab initio*. Ad quod Noster respondet, *se dolere, quod tam serio submiserit*; se enim tum ex animo nihil aliud sensisse de Papa, Conciliis, Universitatibus, quam quod vulgo audiunt; & quanquam multa sibi eorum absurda

& à

& à Christo alienissima visa fuerint, ultra decennium tamen cogitationes suas refrenasse dicto Salomonis: *ne innitaris prudentiæ tuæ*, semperque existimasse, latere in Academiis Theologos, qui si impia docerentur, non silerent: crevisse autem intra causam, ut rerum cognitionem, ita & animum; cum adversarii, inscitiam & nequitiam suam immani copia revelassent, quod nisi feciissent, se in finē usq; stultum & dementatum mansurum fuisse Hinc gratias se agere Domino suo J. C. qui pro hac tentatione se centuplo temporali hujus scientiæ honoraverit, ut jam persuasissimus sit, *Papam* esse portentum illud, ultimum omnibus scripturis prædictum *Antichristum*, *Universitates vero synagogas synagogarum Satanæ*, in quibus *Sophistotheologi*, Epicurei illi prorci regnum regnent. Deinde immodestiam & acerbitatem à Latomo objectam sic excusat, quod nunquam exegerit, ut se quis modestum aut sanctum haberet, sed ut Evangelium omnes agnoscerent, data licentia grassandi cujusvis libidini in suam vitam. Hoc tamen in conscientia gloriari, quod nullius vitam, aut famam læserit, solum dogmata, studia & ingenia in verbum Dei impia & sacrilega, acerbius insectatum esse. In quo ut non deprecetur culpam, ita non sit sine exemplo Johannis Baptistæ, & Christi, vocantium Pharisæos genimina viperarum, immodestissimo & atrocissimo maledicto, in tam doctos, sanctos, potentes & honoratos viros. Retorquet crimen immodestiæ in adversarios, & vel ex Bulla sanguinaria id liquere ait.

Sub finem confutationis dicit, neminem, vel Gregorium, vel ullum Angelum habuisse statuere aliquid in Ecclesia, quod è Scriptura probari non possit: & *Theologiam Scholasticam* esse aliud nihil, quam ignorantiam veritatis & scandalum juxta scripturas positum. Hinc suum esse consilium, *ut adolescens vitet Philosophiam & Theologiam Scholasticam*, ut mortem animæ suæ, cum clarum sit ex Coloss: II. 8. solum Christum doceri & audi-

audiri velle Paulum, cavendum autem, ne quis nos decipiat per Philosophiam & inanem fallaciam, id est, Scholasticam Theologiam &c.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 400. b. -- 435. a.

§. XXIII.

Sub idem tempus, quo Latomum ad D. Jonam extrusit, *Epistolas & Evangelia enarrare lingua vernacula* cœpit, sive Postilla Ecclesiastica fecit, quem librū ipse omnium vocat, quos unquam scripsit,, optimum & quem etiam Pontificiis non ingratum esse dixit, licet eorum errores quacunque data occasione attigerit & refutaverit. Composuit etiam *Explicationem in* Ps. 36. & 68. & perfecit *Magnificat*. Sed quia de his aliisque id genus scriptis, ex instituto Pontificiis haud oppositis, hic non est nobis sermo, ad alia progredimur. *Libri doctrinales.*

Tom. II. Jen. Lat. fol. 414. b. L. I. Epist. 231. 233. 234. L. II. p. 38. b. 39. ss. Tom. III. Alt. pag. 739. Tom. I. Alt. p. 741. -- 782.

§. XXIV.

Huc igitur pertinet libellus Germanicus de *Confessione*, Francisco de Sickingen inscriptus, in quo ex instituto hanc quæstionem pertractat: *an Pontifex potestatem habeat confessionem imperandi*? Ex quo aliquam multa Loc. XVIII. Part. I. §. X. p. 665. ss. sunt adducta. Antevertit hunc sermonem sive librum de Confessione *Oecolampadius*, edito libro de Confessionis facilitate, satis libero, ut Noster judicat in Epistola ad Melanchthonem data Dom. Trinit. & qui futurus sit Antichristo suisque militibus nova vexatio. In alia Epistola ad *Spalatinum* scribit, se mirari Oecolampadii spiritum, non tam, quod in idem secum argumentum inciderit, quam quod tam liber, confidens & Christianus sit. *Lutherus* tamen liberiore spiritu scripsit, non liber, sed in arce detentus, & vehementissime in abusus, qui partim dominatu, partim negligentia & pravis moribus Episcoporum irrepserunt, detonavit, & monstravit, quod nihil effecerint *Libellus German. de Confessione.*

rint omnibus istis de Confessione legibus & conscientiæ torturis, ad fidem populi augendam & vitam corrigendam, sed stulta saltem opinione homines imbuerint, ac si confessione privata, &, quæ eam sequuntur, satisfactionibus à Clero impositis omnia crimina expiarentur; quæ interim millies & publice repetebantur. Econtra vero salutarem confessionis modum ex Matth. XVIII. 20. sl. ostendit. Edidit quoque præfationem in Evangelium de 10. leprosis, in qua mentio fit numi, quem confessio auricularis large auxit. Ibi ad Haugoldum de Einsidel, Johannem de Dolzek, & Bernhardum de Hirschfeld scribit, se magnum excitasse incendium, & crumenam Pontificiam rupisse, quod de confessione scripsisset: indeque se in magno versari periculo mortis, quam tamen non timeat, quæque nondum immineat. Per conscientiam tamen aliter se facere non posse, quin quemque moneat, qui salvus fieri cupiat, ut sibi caveat à Papa, Cardinalibus, Episcopis & Monachis, cum Universitatibus & doctrinis hominum, sed pro diaboli Apostolis ac lupis certo eos habeat, qui Evangelium non pure & sincere docuerint. Confessionem Auricularem dicit esse figmentum hominum, secretorum noscendorum & numorum acquirendorum causa inventum, & summum articulum fidei Pontificiæ, cum ventrem alat & aures carnemque ad pruritum excitet.

Tom. I. Alt. pag. 783. --- 805. & 845. *s. L. I. Epist.* 231. 233. *Conf.* Seckendorf. *p.* 163.

§. XXV.

Apologia Melancht. pro D. Luthero contra Decret Paris. quam Lutherus Germanice

Cum d. XV. April. prodiisset *Determinatio Theologiæ Facultatis Parisiensis super doctrina Lutherana, hactenus per eam visa*, Philippus Melanchthon *Apologiam pro Luthero adversus furiosum* hoc *Parisiensium Theologastrorum Decretum* edidit, quam Lutherus se vidisse & gavisum esse scribit ex corde in Epist. ad *Spalatinum*, eamque una cum Decreto in vernaculum sermonem transtulit, addita præfatione brevi & postfatione

tione prolixiori, in qua inter alia dicit, se mirari satis non posse, quod Theologi inter tot Articulos ne verbulo quidem mentionem fecerint Papatus, cum tamen hoc caput tanquam præcipuum *Silvester, Eccius, Rhadinus, Catharinus, Colonienses, Lovanienses,* & duo papyroperdæ (**Papierschänder**) Lipsiæ, una cum omnibus Pontificiis, acerrime propugnaverint. Et quia parum credibile sit, quod vel ex oblivione, vel ignorantia id fecerint, cum in scriptis suis, inpr. de *Captivitate Babylon. & Resolut.* Propos. 13. non pauca de eo habeat Lutherus, inde judicat, Parisienses hunc ipsum articulum de Papatu similiter damnasse, cum viderint mundum super eo concitari, non quidem studio veritatis sed ultionis, dum recordentur adhuc *Appellationis* suæ à Papa, ad Concilium A. 1517. factæ, quam vindicare in Papa hac ratione cupiant. An in Pathmo Lutherus ita scripserit, an jam liberatus, non exploratum satis habeo; in priorem tamen sententiam libentius concedo. Prodiit etiam *ludus Lutheri à stolida & sacrilega Sorbona damnati. Determinatio II. almæ facultatis Theol. Paris. super Apologiam à Phil. Melancht. pro Luthero scriptam.* Est censura ludicra & jocosa, & incertum, an ab ipso Luthero, vel alio composita sit, stylo scholastico, ut risum lectoribus moveat. *reddidit & præfatione ac Epilogo auxit.*

Tom. II. Jen. Lat. fol. 443. -- 462. *Tom. I. Alt. p.* 825. --- 836. *Conf. Seckend. f.* 185.

§. XXVI.

Mota quoque est circa hoc tempus disputatio Wittembergæ inter Doctores de Conjugio Clericorum, quum *Bartholomæus Bernardi*, Pastor Kembergensis, haud procul Wittemberga, Ecclesiæ suæ consensu uxorem duxisset, qui *Apologiam ad officiales Diœcesanos Magdeburgensis Episcopatus*, & Fridericum Saxoniæ Ducem, stylum moderante Melanchthone, hoc nomine edidit. Quod Lutherus in Epistola ad Melanchthonem non improbavit quidem, nondum tamen sibi persuadere amicos af- *De conjugio Clericor. & votis Monasticis.*

firmavit: idem esse de Sacerdotum & Monachorum voto statuendum, propterea quod Sacerdotum ordo à Deo institutus sit liber, non autem Monachorum, qui sua sponte statum elegerint, & Deo obtulerint: quanquam eos qui ante annos pubertatis, vel intra sint, & has fauces ingressi, sine scrupulo exire posse, pene definiat. *Carolostadii* tamen argumenta nondum sufficere, nec clara satis esse dicit. Misit etiam ex eremo *Episcopis & Diaconis Ecclesiæ Wittembergensis, de voto Religionum disputantibus*, theses 139. quas sic disputari voluit, ut certæ & veræ teneantur. Eis subjunxit alias 141. super quæstione, *an liceat perpetuum votum vovere*? quas *pro disputandis & inquirendis haberi* voluit, quibusque annus 1522. præfixus est, forte quia eo demum editæ sunt, Philippi autem judicio detulit, an edendæ sint? Clarius vero validiusque sententiam suam expressit Noster in *Judicio de votis Monasticis*, sub finem Anni 1521. scripto, & ex eremo ad Patrem d. XXI. Novembris misso, ubi multis gravibus argumentis probat, vota monastica non niti verbo Dei, sed potius adversari ei, ut & fidei, libertati Evangelicæ, præceptis Dei, charitati & rationi. Ex quibus tandem concludit, vota Pontificia, quocunque casu, animo & tempore emissa, cum tota fiducia deserenda esse, & ad libertatem fidei Christianæ redeundum. Hæcque se pro tempore protulisse, plura dicturū, si quis ea impetierit; quanquam sic arbitretur omnia Scripturis & rationibus munita, ut non solum possint adversariorum os oppilare, sed etiam conscientias fideliter erga Deum erigere, & securas facere: quod posterius maxime spectaverit. Nam, ut hæc (inquit) pugnent & triumphent adversus Papam & suas Synagogas, infinitum illud Academiarum, Monasteriorum, Collegiorum vulgus, non magnopere gaudeo. Quid enim ad nos, quid sapiat perditum hoc Papæ & pejorum Turcarum regnum, quod jamdudum contempsi. Nobis hoc curæ est, ut conscientias roboremus adversus Satanam in hora mortis, & securas reddamus

damus ante Filium hominis. Insaniant homines utut volunt, in morte saltem nos relinquent sive victi sive victores. At coram Satana & judicio Dei quis subsistet, nisi certissimis & evidentissimis verbis Dei munitus, steterit supra petram & custodiam suam, auditurus quid contradicatur ei, qui possit dicere Deo sine hæsitatione & trepidatione cordis: hæc tu dixisti, quia mentiri non potes. Unde & ego per Christum oro, omnes qui meo voluerint hoc consilio uti, & deserta monastice libertati sese reddere, ut ante omnia conscientiam suam probent, ne forte hoc tentent novitate rei allecti, aut solo hominum contemptu vel odio. Nam ii in morte suscitata & vexata per Satanam conscientia de Apostasia, de soluto voto &c. non subsistent, sed ad sacrilegam pœnitentiam spectabunt, fientque novissima pejora prioribus. Opus est enim hic solis verbis Dei puris fortiter inniti, & ne judicio quidem Dei cedere, cum sciamus, veracem eum esse, sese negare non posse. Verba autem, quæ huc valeant, ea sunt, quæ supra posuimus, in quibus solis Christus nobis lux & dux præficitur, & quidquid est ab hominibus inventum, damnatur. Subjungit duo dicta, 1. Pet. II. 16. *quasi liberi, & non quasi velamen habentes malitiæ, libertatem, sed sicut servi Dei*, & Gal. V. 13. *in libertatem vocati estis, tantum* &c. Unde liquet, *Lutherum* nequaquam ostium ad viram dissolutam aperuisse iis, qui amissæ libertatis desiderio angebantur, quaque effectum sit, ut brevi tempore monasteria utriusque sexus in magna Germaniæ parte deserta fuerint, ceu *Maimburgius* aliique calumniati sunt. Vid. *Seckendorf.* f. 173. & infra in Loc. de Conjug.

Tom. I. Jen. Lat. fol. 525. -- 531. *Tom. II. Jen. Lat. fol.* 540. -- 544. *L. I. Epist.* 238.

§. XXVII.

Tractatum quoque *de abroganda Missa privata ad Fratres Augustinienses Cœnobii Wittembergensis* die omnium Sanctorum *de abroganda Missa privata.*

sive Calend. Novembr. misit, cum significatum ei esset & literis & verbis amicorum, cœpisse istos fratres primos omnium in sua congregatione, abusum illum Missarum abrogasse. Quod factum quidem se non absque gaudio ingenti audivisse testatur, ut qui hoc argumento cognoverit, non esse verbum Christi in eis otiosum ; solicitari se tamen mixto timore, ne forte non omnes pari & constantia & libera conscientia arduam rem tentent. Insuper eos pessime audituros, ut qui omnia, tam pauci, divina & humana ausi sint innovare: cum magnum certe sit, tot seculorum consuetudini, tantæ multitudinis sensui, tantorumque autoritati reluctari, & eorum murmura, opprobria, judicia surdis auribus præterire, & quandam invictam scyllam, his latratibus, procellis, ventis, non aliquando quieturis objectare. Si fratres super firmam petram ædificati sint, frustra flaturos hos ventos; at si supra arenam stent, magnam ipsis impendere ruinam. Se quotidie in se ipso experiri, quam difficile sit conscientiam longo impietatis usu vexatam, ad sanam pietatis scientiam revocare & infirmitatem ejus sanare. Quot, *inquit*, rogo, medicamentis, quam robusta resina Galaad, quam potentibus & evidentibus Scripturis meam ipsius conscientiam vix dum stabilivi, ut auderem unus contradicere Papæ, & credere eum esse Antichristum, Episcopos esse ejus Apostolos, Academias esse ejus lupanaria? Quoties mihi palpitavit tremulum cor, & reprehendens objecit eorum fortissimum & unicum argumentum: Tu solus sapis? Totne errant universi? Tanta secula ignoraverunt? Quid si tu erres, & tot tecum in errorem trahas damnandos æternaliter? Et tandem me confirmavit verbis suis certis & fidelibus Christus, ut jam nec tremat nec palpet, sed insultet cor meum his papisticis argumentis, non aliter atque tutissimum littus minaces & tumidas procellas ridet. Hoc consilium sibi fuisse subdit, ut epistola confirmaret & consolaretur fratres, qui forte adhuc infirmi inter eos impetum terrentis adversa-

versarii & trepidantis conscientiæ ferre nequeant. Ea enim certitudine & fiducia tentandum esse, quod præstituerint, ut non modo totius mundi judicia, pro foliis levibus & summis aristis habeant, sed & armati sint in morte, adversus portas inferni, quin etiam adversus judicium tentantis Dei pugnare, & cum Jacob contra Deum prævalere. Mundi enim voces occlusis auribus utcunque etiam infirmos contemnere posse. At conscientiam quis occludet, ne Satanam, ne judicium Dei sentiat? Mundus nos insanos & improbos tantum sonabit, non faciet. At conscientia infinitis modis damnatos faciet, nisi verbo Dei certo, potenti & salutari fuerit undique munita, hoc est, supra Petram ædificata. Hæc est illa certitudo infallibilis, quam quærimus. Pergemus itaque in Missas istas privatas singularem Tractatum edere, profuturum & aliis, qui volent. Video enim ea, *quæ antea scripsi*, resistentibus idolorum Episcopis, *non satis movere*, ut toties repetendum erigendumque sit verbum veritatis, quoties illi papyri carnifices damnant & opprimunt. Summam & nervum argumentorum, quibus usus est Lutherus in oppugnanda expugnandaque Missa privata, in Loco de *Missa* retulimus §. II. & III.

Nunc id solum monere denuo visum est hoc loco hacque occasione, quod pessime & calumniosissime agant Pontificii, quando toties à Nostris explosi non erubescunt eandem crambem putidissimam semper recoquere, & nugari, Lutherum ex disputatione cum diabolo didicisse abusum Missæ. Verum ex ipsis Megalandri verbis adductis apparet, quod varie tentatus fuerit, donec omnia dubia superaverit, ac Christus tandem eum suis verbis certis & fidelibus confirmaverit. Erudite, præter alios, ostendit *Seckendorfius* in Hist. Luther. p. 166. seqq. & in dissertatione historica atque apologetica adversus Tractatum Abbatis cujusdam Gallicani, *Cordemoji*, quam D. *Sagittarius* edidit, fraudis præsidia quæsivisse hostes ex versione Latina, in

qua

qua ab interprete *Jona* ex festinatione omissa sint verba, *in corde meo*, & subjecta mox parenthesis: **der Teuffel fieng mit mir in meinem Hertzen eine solche** disputation **an (wie er mir dann manche Nacht bitter und sauer genug machen kan)** &c. Potuisse tamen Abbatem, si ingenuus esse voluisset, vel ex fine narrationis, quam Jonas exhibuit, discere tentationis rationem & victoriam Lutheri, dum ita scribit: *Satan in ictu oculi repente totam mentem terroribus & tenebris obruit, & si nihil quam hominem inermem & verbo non instructum invenit, quasi digitulo totum evertit &c.*

Tom. II. Jen. Lat. fol. 465. b. 466. seqq.

§. XXVIII.

Minaces Lutheri literæ ad Archiepiscop. Mogunt.

Quantum creverit animi bonæque causæ fiducia Lutherus in Pathmo, inter alia quoque hinc colligi potest, quando (e) ad *Albertum* Magdeburgensem & Moguntinum Archiepiscopum, duras nonnihil sed Christianas literas dedit, propter novas indulgentiarum nundinationes Halis Saxonicis post Tezelii obitum institutas, & Pastorem uxoratum carceri mancipatum: in quibus *Alberto* in memoriam revocat, quod semel iterumque satis modeste ad ipsum scripserit, & abrogari petierit illud indulgentiarum idolum, sed responsum acceperit durum, parum Episcopale aut Christianum; tametsi vero nihil effecerit suis ptioribus monitis, non tamen cessare se vel tertia vice hortari sermone vernaculo, nec curare portas inferorum, nedum indoctos *Papas, Cardinales & Episcopos.* Rogat igitur, ne se lupum demonstret Albertus, sed recogitet, quantum incendium excitaverit parva scintilla contemta, cum totus mundus securus esset, existimaretve unum homuncionem Papa infinitis modis inferiorem, impossibilia conari; Deum tamen satis negotii creasse Pontifici, cum asseclis, ac contra superque orbis opinionem eo rem deduxisse, ut Papa vix restitui queat. Eundem Deum adhuc vivere, ac artem noviisse, quomodo Cardinali

nali Moguntino resisti queat, licet multi Imperatores pro ejus partibus starent: ac inprimis delectari fractione cedrorum sublimium & induratorum Pharaonum humiliatione. Hunc igitur ne tentet Albertus, rogat, ac ne cogitet, Lutherum esse mortuum; eum quippe Deo suo, qui Papam humiliarit, fretum, ejusmodi lusum cum Cardinale lusurum, qualem pauci persuadere sibi potuerint. Spiritum enim illum Lutheri ne quidem omnes Episcopos conjunctos repressuros, sed infamiam ex resistentia forte reportaturos. Minatur igitur, ni ab ista indulgentiarum prædicatione & pastorum conjugatorum persecutione, esset Archiepiscopus se pro doctrina divina & salute Christiana urgeri, ut eum pari ratione adoriatur, sicut Papam aggressus sit, & toti mundo ostendat, quale discrimen sit inter lupum & Episcopum. Audet denique ab eo postulare, ut intra dies quatuordecim respondeat, an sua petita admittere velit.

Antequam vero *Lutherus* epistolam hanc ad Albertum dedisset, adversus idolum Hallense (sic indulgentiarum præconium vocat) reprehensionem publicam in Cardinalem Moguntinum scripserat, (f) verum ejus editio prohibita fuit ab aula, ut *Spalatinus* Luthero significavit, cui Lutherus ita respondit: *primum non feram, quod ais, non passurum Principem, scribi in Moguntinum; nec quod publicam pacem perturbare possit*: potius te & ipsum Principem perdam & omnem creaturam. Si enim creatori ejus Papæ restiti, cur cedam ejus creaturæ. Pulchre vero, non turbandam pacem publicam, arbitraris: & turbandam pacem æternam Dei, per impias illius & sacrilegas perditionis operationes patieris. Non sic *Spalatine*, non sic Princeps; sed pro ovibus Christi resistendum est summis viribus lupo isti gravissimo, ad exemplum aliorum. Proinde mitto *libellum* in eum jam paratum, cum venissent literæ tuæ: quibus nihil motus sum, ut aliquid mutarem: quanquam sub Philippi calcu-

& libellus contra Idolum Hallense.

lum projeceram, ut ille mutaret, quod videretur. Tu ergo cave, ne librum Philippo non reddas, aut dissuadeas: fixum est, te non auditum iri. Quod vero male audire nos cum nostris cogimur, vel ab adversariis, vel nimio civiliter prudentibus in re divina, nihil debuisti moveri: cum scias Christum & Apostolum non placuisse hominibus. Neque enim adhuc audio, nostros aliquo flagitio accusari, sed tantum contemptu impietatis, & perditarum doctrinarum: quanquam juveniles isti motus non placeant, qui Antonii legatum male acceperunt: sed quis omnibus, omni loco & tempore frenum injiciat? An illi nihil unquam designant mali? Et discipuli tulerunt Judæ Ischariotis opprobrium: & quotidie in communitatibus feruntur mali: soli nos sumus, à quibus exigitur, ne canis mutiat. Obsecro, ne speres, nos Apologias singulis reddere, quibus displicebit Wittenberga: quid enim impossibilius? Non ruet ideo Evangelium, si aliqui nostrum peccant in modestiam: qui autem alienantur à verbo, hac causa, non verbo, sed gloriæ verbi adhæserunt. Qui verbo adhæret propter verbum, portis inferi avellentibus, non avellitur ab eo: qui alienatur, alienetur. Cur non spectat nostra meliora & firmiora? cur spectat pejora & infirmiora? Nunquid Philippus & sui accusantur hoc crimine? Cur ergo totos damnat ob partem? Minus peccatum est impium prædicatorem exibilasse, quam doctrinam ejus fideliter acceptasse: hoc peccatum laudatur, istud irremissibile jactatur. Et hos judices, has æquitates tu formidas, ut ruiturum Evangelium putes ob hos fumos.

Alberti Responsio ad Lutherum.

Albertus (g) ad duras literas Lutheri leniſſime respondet, se illas in bonam partem accepisse, ac sperare causas, propter quas Lutherus scripserit, jam cessasse: nec recusare se Christianam & fraternam Lutheri admonitionem, eique propter Christum optime velle. Promittit denique se officio pii & Ecclesiastici Principis functurum esse. Ut ita responderet Moguntinus, suasor

suasor moderatorque styli fuit *Wolfgangus Fabritius Capito*, tum temporis Archiepiscopo à consiliis & concionibus, adjecit tamen ipse aliam epistolam, qua Luthero significabat, ea lenitate usum esse Archiepiscopum, ut *Lutherus* posthac ab infectatione ejus aliorumque prælatorum abstineret, & Cardinalem tutiorem commodioremque modum promovendi Evangelii intendere.

& Capitonis epistola fucata, cujus fucum masculè detegit Luth.

Sed Lutherus sub initium anni sequentis Capitoni graviter prolixa Epistola respondit, qua *intempestivam Rhetoricam* ei exprobrat, & hypocrisin Cardinalis detegit, quod juvandarum Evangelii partium diversam inierit rationem, cum necesse sit ministerium Spiritus sibi ipsi quam minime pugnare. Capitonem quoque castigat, quod putet, Evangelium tunc maxime promoveri, si Principibus parcatur, conniveatur, eorum facta excusentur. Hanc rationem vocat pulchram adulationem & veritatis Christianæ abnegationem, imo ipsissimam προσωποληψίαν, quam Scripturæ sic detestentur, ut nil vehementius. Excusat etiam se, quod sua mordacitate plurimi offendantur, proposito Christi ejusque Spiritus exemplo, qui arguat totum mundum, non blandiatur. Igitur omnia prorsus esse reprehendenda, arguenda, confundenda, nihil parcendum, nihil connivendum, nihil excusandum, ut medio stet campo libera & aperta & pura veritas. Ac aliud esse eos, quos corripueris, summa mansuetudine suscipere, tolerare, juvare, quod ad charitatem pertineat, non ad ministerium verbi; Christum enim, cum acerrime omnes argueret, tamen optare, gallinam illis esse, & sub alas illos colligere: fidem verò seu verbum nihil prorsus sustinere, sed arguere, devorare, evellere, destruere, dissipare, & maledictum eum esse, qui opus Domini fraudulenter faciat. Primum enim dicendum, quid rectum & non rectum sit, deinde ubi id auditor susceperit, eum tolerandum & suscipiendum esse. At iis, qui doctrinam veram & verbi ministerium vel damnent, vel

contemnant, vel ſubdole perſequantur, nullam gratiam, nullam charitatem, nullam benignitatem deberi. Ad extremum his verbis & cordate & pie Capitonem redarguit: Obſecro te, mi Fabrici, cum exigis Lutherum, ut ad omnia veſtra conniveat, ſolus literis blandiuſculis palpatus, cum ſint tam infanda, quæ vos vultis, & non eſtis contenti, quod parati ſumus per charitatem ignoſcere & tolerare: cum expoſtulatis, ut juſtificemus quoque, hoc eſt, & ipſam doctrinam abnegemus per impietatem; ſatis, & plusquam ſatis tentatis me, optime Fabrici, & ego ſatis, plusquam ſatis benigniter reſpondeo vobis, vides enim quanto accetbiorem reſponſionem merueritis, qui non modo non facitis, quod poſtulabam, ſed illuditis & irridetis fucis, ſicuti vobis videtur, egregiis, ſed ſicut ego video, ridiculis & ineptis, ſed tamen ne nihil impetrent, vim faciam mihi, ultra modum, & non exigam, ut publice recantetis mihi malum veſtrum: vos videritis, ut Chriſto ſuper illo reſponderitis. Tacebo & contentus ero, ſi nihil deinceps ſimilis Tyrannidis tentaveritis, & doctrinam pietatis liberam eſſe permiſeritis. Si vos non vultis ſimplicem Chriſtum confiteri & ſequi, ſequimini veſtra, & vobis ſaltem faceſſite negotia. Alioqui miniſterii noſtri frena laxabimus, & doctrinam pietatis tuebimur, quantis viribus poſſumus, offendatur ſive cœlum, ſive terra, ſive Tartarus. Habes itaque Lutherum, ſicuti ſemper habuiſti, obſequentiſſimum mancipium, ſi verbo pietatis amicus fueris, rurſus egregium contemptorem, ſi perrexeris cum tuo Cardinali ludere in re ſacra. Summa eſto, charitas noſtra pro vobis mori parata eſt, fides vero ſi tangitur, tangitur pupilla oculi noſtri. Charitatem expoſitam, habetote omnibus ſive ludibriis, ſive honoribus, fidem & verbum adorari à vobis volumus, & ſanctum ſanctorum haberi. De charitate noſtra, nihil non præſumite. Fidem vero noſtram nunquam non timete. Cardinali tuo non reſpondebo, quod medium iter non tutus potero

incedere, neque laudare, neque vituperare sive sinceritatem sive hypocrisin. Ex te autem intelliget Lutheri spiritum. Ego ubi de sinceritate sua certior factus fuero, non differam me totum profundere & effundere ad pedes ejus.

Non possum mihi temperare, quin judicium *Seckendorfii* p. 176. a. subjiciam. *Tantum*, inquit, animum in homine omni fere præsidio (nam infidum & debile erat, quod ab aula Saxonica præstabatur) destituto, nullumque commodum aut honorem spectante aut sperante, sed solius conscientiæ fiduciæ innitente, nisi divinitus concessus fuisset, inveniri impossibile est. Quid potuisset vehementius aut imperiosius scribere tantæ dignitatis & potentiæ Præsuli, si legatione Pontificia instructus, & Cæsaris omniumque Regum exercitibus comitatus, ad reformationem instituendam missus fuisset?

(e) *Tom. I. Alt. p. 925. f.* (f) *L. I. Epist. 251.* (g) *T. I. Alt. p. 927. f. L. II. Epist. p. 37. f.*

§. XXIX.

Inter præcipua scripta à viro entheo in Pathmo concinnata, merito numeranda est *translatio Scripturæ S. in linguam Germanicam*, cui labori magna diligentia incubuit, postquam adversus Ecclesiam Pontificiam insurrexit; quia haud absre judicabat, instituto suo in erroribus Papalibus detegendis & refutandis nihil magis proficuum fore, quam ejusmodi versionem Bibliorum in linguam popularem. Emunctioris etiam nasi Pontificii, id quoque vel odorati sunt, vel senserunt, quemadmodum ex *Cochlæo* constat, qui *in Actis Lutheri* prodidit, multiplicato per Calcographos Lutheri Novo Testamento, etiam sutores & mulieres, & quoslibet idiotas, avidissime illud legisse & sæpe legendo memoriæ commendasse, tantamque, intra paucos menses, doctrinam sibi arrogasse, ut non solum cum Laicis partis Catholicæ, verum etiam cum Sacerdotibus & Monachis, atque adeo etiam cum Magistris & S. Theologiæ *Versio Germ. Novi Test.*

Doctoribus disputare de fide & Evangelio non erubescerent, eis insultarent, ac ignorantiam Scripturarum ipsis objicerent. Totum autem Novum Testamentum Lutherus in Pathmo vertit, quod postea Wittembergam repetens elimavit cum Philippo Melanchthone.

Vid. L. I. Epist. 204. L. II. Ep. p. 45. b. & p. 55. b. Conf. Seckendorf. p. 203. seq. qui P. Maimburgii calumnias recoctas refutavit.

§. XXX.

Lutherus in eremo negotiosissimus fuit.

Ita toto illo tempore, quo latuit Lutherus Warteburgi, studiis incubuit, & scriptis egregiis Ecclesiam puriorem ædificavit, Pontificiam autem oppugnavit, ejusque fœditatem in lucem protraxit. *Ego hic* (scribebat ad *Spalatinum* ex Pathmo d. 10. Jun. A. 1521.) *otiosissimus & negotiosissimus sum : Hebraica & Græca disco, & sine intermissione scribo.* Theologisabatur quoque inter retia & canes, quemadmodum Spalatino festo assumtionis Marianæ significavit his verbis : *fui proxima feria secunda in venatione* duobus diebus, visurus voluptatem illam heroum γλυκύπικρον ; cepimus duos lepores, & aliquot perdiculas miseras : dignam profecto occupationem hominum otiosorum : theologisabar etiam ibi inter retia & canes. Ac quantum voluptatis attulit species illa rerum : tantum misericordiæ & doloris miscuit mysterium. Quid enim ista imago, nisi diabolum significat per insidias suas & impios magistros canes suos, scilicet Episcopos & Theologos venantes innoxias istas bestiolas ? nimis præsenserat mysterium hoc tristissimum de animabus simplicibus & fidelibus. Accessit & atrocius mysterium, cum mea opera lepusculum servassemus vivum, & intra manicam tunicæ meæ involvissem, ac paululum discessissem : interim canes inventum miserum leporem per tunicam fracto ejus crure dextro, & suffocato gutture extinxerunt. Scilicet, sic sævit Papa & Satan, ut servatas etiam animas perdat, nihil moratus meam operam. Denique satur sum ejus venationis : dulciorem

in venatione theologisatus.

rem arbitror, qua jaculis & sagittis, ursi, lupi, apri, vulpes & id genus magistrorum impiorum confodiuntur. Solatur tamen me, quod proximum salutis est mysterium, lepores & innoxias bestias ab homine capi, quam ab ursis, lupis, & rapacibus accipitribus, & similibus Episcopis & theologis: quod hic ad infernum, illic ad cœlum devorari significentur.

Lat. l. Epist. 233. & 241.

§. XXXI.

Redit Luth. Wittemb. reditumq; excusat.

Tandem vero non tam pertæsus eremi, quam turbis Wittembergæ à Carolostadio & sociis ejus motis excitatus & coactus, Wittembergam rediit, & epistola (h) ad *Fridericum* Electorem scripta reditum excusat, adductis variis causis urgentibus: I. quod vocatus sit literis Ecclesiæ & populi Wittembergensis, idque precibus ac sollicitationibus multis. Cum igitur negari minime possit, qnod per se *emendatio doctrinæ religionis* in ea Ecclesia cœpta sit, & fateri ipse cogatur, se prope addictum & debitum ministrum illius Ecclesiæ, ad quam se Deus vocaverit, non potuisse ullo pacto de se recusare, quin accurreret, nisi Christianæ charitatis fidelitati & operi renunciare vellet. II. Quod cum Satanas ibidem se absente in gregem suum irruerit, ac tantum excitaverit turbarum, ut sibi scriptis duntaxat tumultus istos reprimere, non sit integrum; nullius moræ spatium sua conscientia ferre potuerit, nec solum Electoris vel offensionem vel benevolentiam, sed etiam totius mundi vel odium, vel furores, tantæ Ecclesiæ necessitati posthabendam duxerit, & paratus sit vitam etiam pro grege profundere. III. Quod admodum vereatur, ne qua magna & horribilis seditio in Germania oriatur, qua natio germanica graves pœnas det contemtus & ingratitudinis beneficiorum Dei, quæ carnaliter plerique accipiant, apertis oculis veritatem cernant, nec tamen ea, ceu par est, utantur: quibus facem admoveant illi, quos sua moderatione hanc tempestatem sedare oportet, cum manifesta

festa vi & immanitate aggrediantur ad lumen divinitus accensum extinguendum, nec sentiant animos hominum hac amentia magis magisque exacerbari, & ad concitandam seditionem quasi classicum cani. Deum ergo aliquando idem facturum, quod fecit Hierosolymæ, cum & Ecclesiasticam & politicam gubernationem, persecutione Evangelii & aliis furoribus ab ipsis conturbatam, funditus evertit; utramque enim, spiritualem & civilem potestatem cedere Evangelio oportere, sive cum bona sive cum mala gratia. Cum autem Deus postulet per Ezechielem, ut ipsi opponamus nos tanquam murum pro populo, ideoque & se necessarium esse duxisse hac de re cum suis communi consilio & studio, docendo, monendo, hortando omnia agere, quæ possit ac debeat, ut iram Dei aut avertat, aut aliquamdiu differat. Sperare enim se & confidere, Dominum suum Christum potentiorem fore inimicis, seque contra eorum furores defensurum, cum vellet.

In alia Epistola (i) ad eundem ex itinere in oppido Borna, haud procul Lipsia, die cinerum data, scripsit sola fiducia causæ suæ erectum se vivere, & nisi id jam sciret Elector, expresse ei denunciatum à se velle. Evangelium suum non ab hominibus, sed solum ex cœlo à J. C. Domino nostro se habere; ideo se servum Christi & Evangelistam, & in posterum hoc nomine usurum esse. Obtulisse se quidem aliquoties aliorum cognitioni & judicio, non tamen ex dubitatione, sed superflua humilitate, ut alios alliceret. Nunc, cum cernat eam modestiam in detrimentum Evangelii a Diabolo verti, nolle se amplius cedere, satis se fecisse in gratiam Principis superiore anno, non ex metu Wormatiam se intrasse, innumeros diabolos non formidantem. Jam vero Ducem Georgium ne uni quidem Diabolo parem esse; cumque Pater misericordiæ infinitæ nos fecerit per Evangelium hilares Dominos super omnes diabolos & mortem, nobisque dederit amplam fiduciam, ut ipsum Patrem charissimum compellare debeamus, facile cogitari posse, hoc cessurum Patri cœlesti in igno-

ignominiam, si confidere ei nolimus, quod etiam Domini simus super omnes duces Georgios eorundemque iram. Eo proinde se animo esse, ut Lipsiam quoque intraturus esset, si eodem urbs illa, quo Wittemberga, statu foret, licet novem diebus, nil nisi Georgios Duces plueret, quorum singuli eum novies sævitia superarent: illum pro stramineo homunculo reputasse Christum Dominum suum, seque ac Dominum suum aliquamdiu toleraſſe, imo & pro eo sæpius cum lachrymis orasse, & adhuc semel orare, ut illuminetur, atque ut idem faciat Elector, se rogare, ut imminens Dei judicium ab eo avertatur. Se uno verbo repente Georgium occisurum, si sic confecta res foret. Hæc cum in finem scripta subjicit Electori, ut sciat, se sub protectione longe potentiori, quam Electorali, Wittembergam ire, nec petere ejus tutelam, quin imo confidere, se magis protecturum Electorem, quam ut ab eo protegi queat, ac si sciret Ducem se protegere & velle & posse, nolle se venire. Ad hanc causam non opus esse gladio, Deum absque ullo hominum auxilio illam esse curaturum. Unde eum qui plus credat, plus protegere posse; cumque videat Electorem infirma fide adhuc esse, se nullo modo eum pro defensore habere posse: nec velle Deum, ut humana præsidia quærantur. Frustra ergo Electorem pro se sollicitum & coram Deo excusatum esse, si obsequi illi nolit, sive ipse (Lutherus) capiatur aut occidatur. Coram hominibus autem ita agendum esse Duci, ut Cæsari obsequatur, eumque in corpora & opes ditionis suæ grassari sinat: neque tamen Cæsarem postulare ab Electore posse, ut munus carnificis contra se exerceat. Si vero id petat, tum se illæsum securumque præstiturum Electorem corpore, anima & bonis, in hac sua causa. Alium enim esse virum, quam Ducem Georgium, quo cum sibi res sit, quem optime norit, cuique cognitus sit. Si id crederet Elector, eum gloriam Dei visurum; sed quia nondum credat, nihil adhuc vidisse.

Has literas animum in Deo fretum & audacem prodentes, sapientissimus Elector clementer accepit, & D. Schurffio, Consiliario suo, mandavit, ut cum Luthero ageret de literis ad se scribendis, quibus causas, cur Wittembergam redierit, exponeret, ac fateretur, se inscio & non jubente Electore rediisse; quo eas cum magnatibus & amicis communicare posset. Quod Lutherus promte fecit, scripta Epistola in eum sensum, cujus summam primo retulimus.

(h) *Tom. II. Jen. Lat. fol. 544. b. 545. a, b. L. II. Epist. pag. 46. ss.*
(i) *Tom. II. Alt. p. 91. seq.*

§. XXXII.

Wittemb. sedat populum à Caroloſtadio turbarum.

Wittembergam ubi venit *Lutherus*, prima ei cura fuit, populum à *Caroloſtadio* varie turbatum, ex non recte intellecta libertate Christiana, per ejectas vi imagines ex templis, & ceremonias ordinationesque intempestive abrogatas, recte informare, quod septem (k) diebus continuis, à Dominica *Invocavit* usque ad Dom. *Reminiscere*, fecit. Sermonum VII. habitorum summam, compendii gratia, ex Epistolis ad (l) *Nicol. Hausmannum*, Pastorem Ecclesiæ apud Cygneam, feria II. post Reminiscere, & *Casparum Guttelium*, Islebiensis Conventus Priorem, Dom. Lætare scriptis, cernere licet. In priori monuit amicum, ut quia novi Prophetæ exorti sint, qui monstra parturiant, nisi quicquam sinat novari communi decreto aut impetu. *Verbo solo*, inquit, *impugnanda sunt*, verbo prosternenda sunt, verbo delenda sunt, quæ nostri (Wittembergæ) vi & impetu tentaverunt: Sic impulit eos Satanas. *Damno Missas pro sacrificiis & bonis operibus haberi*, sed nolo manum apponere, aut vi arcere nolentes vel incredulos. Verbo solo damno, qui credit, credat & sequatur: qui non credit, non credat & dimittatur. Non enim ad fidem & ad ea quæ fidei sunt, ullus cogendus est, sed verbo trahendus, ut volenter credens sponte veniat. *Damno imagines*, sed verbo, non ut exurantur, sed ne fiducia

ducia in illis ponatur, sicut hactenus factum est, & fit; sponte sua caderent, si populus institutus sciret, eas nihil esse coram Deo. Sic *leges Papæ*, de confessione, oratione, jejunio, *damno*, sed verbo, ut conscientias ab eis liberem. Quæ ubi liberatæ fuerint, possint tandem illis uti, propter infirmos alios, qui adhuc sunt illis involuti, tum non uti, ubi firmi fuerint, ut sic charitas regnet in iis externis operibus & legibus.

At nunc nemo mihi molestior est, quam hoc vulgus nostrum, quod relictis verbo, fide & charitate, solum in hoc gloriatur, se Christianum esse, quod coram infirmis carnes, ova, lac comedere, utraque specie uti, non jejunare, non orare possit. Hac forma docendi rogo, & tu incedas, verbo quidem omnia sunt urgenda, sed corda paulatim, ceu greges Jacob, juvanda, ut sponte verbum prius capiant, & roborata tandem faciant omnia. In posteriore eadem brevius refert, se *Carolstadium* offendisse, quod ordinationes ejus cassaverit, licet doctrinam non damnarit, nisi quod displicuerit, eum *in solis ceremoniis & externis faciebus laborasse*, neglecta interim vera doctrina Christiana, hoc est, fide & charitate, cum sua inepta docendi ratione eo populum perduxerit, ut sese Christianum arbitraretur, per *has res nihili, si utraque specie communicaret, si tangeret, si non confiteretur, si imagines frangeret.* Se hæc hactenus quæsivisse, ut conscientiæ ab istis contrariis faciebus liberarentur, & res ipsa per sese rueret communi consensu. Vellicat Nostrum è Reformatis *Abrah. Scultetus*, quod communionem sub utraq; inter res nihili retulerit. Verum ex toto contextu liquet, Lutherum per res nihili intelligere solas ceremonias & facies externas, sive opus operatum. Patet etiam ejus sententia ex alia ad *Hausmannum* Epistola, feria IV. post Oculi scripta, qua eum hortatur, ut Wittembergensium normam æmuletur, si placeret. *Utramque enim speciem*, inquit, *liberam fecimus*, sed iis, qui digni & tumorati fuerint. Cætera omnia in suo ritu permitti-

mus, & unumquemque in suo spiritu abundare. Solo autem verbo agimus, docentes quid Evangelium de Missa & communione habeat, neminem cogentes vel abstinere, vel celebrare. Conscientia cujusque sibi viderit, ut Evangelio respondeat, donec omnes crescant, & omnes Evangelici fiant. Nam in hac causa populus regendus est, non secundum quod Evangelium habet, sed secundum quod Evangelium habetur; non enim omnes capiunt Evangelium, ideo non omnes possunt Evangelice regi. Debent tamen omnes Evangelice doceri, donec omnes capiant. Interim alii ferendi sunt, qui nondum capiunt.

Summam hic prodit prudentiam & moderationem Theologicam Lutherus. Quando igitur durius locutus est aut scripsit in Papam, id fecit ex justo zelo & amore erga Deum ejusque verbum.

(k) *Tom. II. Alt. pag. 99. - 116.* (l) *Lib. II. Epist. pag. 49. seq. & pag. 53. & 56.*

§. XXXIII.

Tr. de communione sub utraque &c.

Eodem tempore Lutherus edidit Tractatum Germanicum *de communione sub utraque, & innovationibus aliis*, quo, quæ in extemporaneis illis septem sermonibus monuerat, latius explicabat, ac summam, quam laudavimus, prudentiam & moderationem testatam denuo faciebat: animum nihilominus intrepidum simul ostendebat adversus Papatum. Nam in præfatione profitetur aperte palamque est, se nosse probe, unde sua doctrina veniat, quis se excitaverit, & opus ipsum id satis declarare; nam licet nulla miracula fecerit vel exigua, illud tamen pro maximo miraculo habendum esse, quod Satanæ summum caput & potestas maxima, Pontificatus cum suo corpore tantum per se vulnus acceperit, quod nulla neque Politica neque Ecclesiastica potentia ei infligere potuerit. Satanam ipsum etiam bene sentire, quem Doctorem habuerit, ac propterea

pterea tantopere furere, & μεθοδείας subito quærere. Deum tamen opitulatorem futurum, ac facturum, ut cum crudelem Dominum (Papam, mundi Deum & Principem) percusserit & contemserit, inclementem servum (**die weltliche Gewalt**/) metuere nihil sit necesse, licet unus alterque sit, qui corpora & bona pro Papa effundere velit. In ipso Tractatu probat Christianos à Christo Dominos esse constitutos super omnes Pontificias & humanas doctrinas & præcepta, ita ut in nostra voluntate situm esse debeat, servarene illa velimus, nec ne. Hanc tamen nostram Christianam potestatem & libertatem spiritualiter intelligi ejusque abusum caveri debere; magnum quippe esse discrimen inter hæc tria: præcepta hominum servare, in præceptis hominum servire, & Dominum esse super præcepta hominum. Christum non repudiasse Sabbatum, sed ejus Dominum esse voluisse, ut illud servaret, vel non servaret: nec repudiasse traditiones, cum nil interfit, si manus pro more Judæorum lavasset; sed noluisse in eis servire, ideo pronunciare, frustra esse talem cultum, quo conscientiæ constringuntur. Ita quoque hic per se malum non esse dicit, servare mandata Papalia, si non sint contra Deum; hoc vero esse diabolicum, quod Papa velit ex obedientia Ecclesiæ præstari illa, & eos, quia talia non faciant, peccare mortaliter, non Christianum sed hæreticum esse. Hic urgendam Christianam libertatem, & dicendum, illa esse mendacia, nos Dominos constitutos, talium præceptorum. Neminem sibi scrupulum facere debere, si Sacramentum manibus apprehendat, ac sine consecratis vestibus, ædibus aut vasis, nec pati, ut ad revocationem cogatur, si vel decies mortem subire necesse sit. Interim communionem sub una retineri posse, donec ex verbo Dei mentes hominum convincantur; eos vero qui conscientiæ impulsu communionem sub utraque expetant, admittendos esse. Idem de Missa, omissis tantum formulis, quæ ad sacrificium pertinent, & conjugio

Sacerdotum sensit tum temporis & suasit, ob infirmitatem hominum nondum plene de iis informatorum.

Tom. II. Alt. pag. 120. - 131.

§. XXXIV.

Libellus de vitanda hominum doctrina.

Libellum quoque populari lingua edidit in solatium informationemque eorum, qui in monasteriis per leges sive traditiones hominum constricti jacent, inscriptum: *de vitanda hominum doctrina, Responsio ad dicta, quæ pro stabilienda doctrina hominum adduci solent.* Pro fugienda traditione decem adducit argumenta ex Devt. IV. 2. Jes. XXIX. 13. Matth. XV. 17. 1. Tim. IV. 1. 2. seqq. Coloss. II. 16, ss. Gal. I. 8. 9. Tit. I. 14. 2. Pet. II. ss. Matth. XXIV. 23. ss. Proverb. XXX. 5. 6. quæ omnia breviter explicat. Ad loca pro traditione urgeri solita ex Luc. X. 16. Matth. XXIII. 2. 3. & *Augustini* effatum: Evangelio non crederem, nisi Ecclesiæ crederem, respondet ordine, ac tandem repetit sententiam suam de votis monasticis anno præterito expressam, ostenditque, quomodo salva fide illibataque conscientia vita monastica geri possit, ac qua ratione ab ea discedere, & cœlibatui renunciare liceat; nimirum ideo, quia Deus nullibi vota ejusmodi spiritualia, quæ vocant, præceperit, imo contra primum præceptũ Dei pugnent. Cumq; facile potuerit colligere, sibi talia scribenti objectum iri ab adversariis, ac si ipse libidine ita uraretur, ut carni patrocinium quærat, ea se ætate esse affirmat, ut per Dei gratiam in cœlibe vita perseveraturus sit; quanquam nondum omnia superaverit, nec audeat se conferre cum illis, qui castitatem tantopere jactitent, & tamen in occulto faciant, quæ turpe sit dicere, Ephes. V. 12. Impudicitiam non alia ratione magis irrepsisse, quam per ejusmodi præcepta & vota castitatis: nec lupanaria & irritamenta libidinis tam noxia esse, quam illa &c.

Tom. II. Alt. p. 135. - 153.

§. XXXV.

§. XXXV.

Ut privatas Epistolas taceam, quas Noster *ad Ecclesiam Erfurtensem de Sanctis*, in fine Maji, & *ad* Consulem Magdeburgensem *Stormium, cur maximos Prælatos*, Papam, Cardinales, Episcopos &c. *tam graviter aggrediatur* increpetque, ac in publicis suis scriptis, eos stultos & asinos appellet? illum tangam tractatum, quem *adversus falso nominatum statum Ecclesiasticum Papæ & Episcoporum* vulgavit, & Pontificiis Episcopis inscripsit. In ejus inscriptione se vocat *divina gratia Ecclesiasten*, licet ab adversariis pro damnato hæretico habeatur, ac si etiam Evangelistæ titulum sibi sumeret, id majori jure se facturum esse confidenter scribit, quam ullus Episcoporum suum titulum probare possit; quum certus sit, quod à Christo ipso sic appelletur & habeatur, teste futuro in novissimo die. Nihil ergo se curare sed gaudere potius, quod Sacerdotis & Doctoris titulis & charactere bestiæ per Papæ bullas exutus sit. Deum sui misertum certam veritatis cognitionem sibi impertivisse, quam intrepide confiteri & docere velit, ringentibus licet hostibus, quibus bellum his verbis indicit: *si vixero, vos non dimittam, quin feriam; si me trucidaveritis, multo minus pacem habebitis: ero enim, ut Hoseas* III. 8. ait, *vobis ursus in via, & leo in platea.* Quomodocunque mecum egeritis, perficere voluntatem vestram non poteritis, donec frons vestra ferrea & collum æneum frangatur. Si vos non emendaveritis, ut equidem vellem, stabit sententia, quod vos hostiliter succenseatis mihi, ego tamen nil pensi moderatique iras vestras habiturus sim. Det Deus, ut vosmet ipsos recognoscatis. Aut en.

Contra falsosic dictum statum Eccles. Papæ & Episcoporum.

In *præfatione* removet objectionem, ac si nimis sit rigorosus, dum magnos viros aggrediatur, &, ut Tyranni ipsi interpretantur, tumultus seditionesque concitet: eoque nomine causas indicat ex Scriptura S. quod non solum justum sed etiam necessarium sit summa capita tangere atque reprehendere, ut

Ezech.

Ezech. XXXIII. 7. ff. Mich. VI. 1. ff. Idem exempla Prophetarum omnium, Christi & Apostolorum testari, & Paulum 1. Tim. V. 20. dicere, *eos, qui peccent, publice esse corripiendos*, sine ulla exceptione. Cap. V. 1. autem eum non loqui de Presbyteris aut Episcopis, quales in Papatu sint, plerumque juniores. Quin imo durius acriusque castigandos esse Episcopos & Presbyteros, quam alios, cum non corporibus tantum sed animabus noceant. Addit, verbum Dei non concitare seditiones, sed inobedientiam induratam, quæ verbo Dei se opponit.

Deinde ideam veri Episcopi proponit ex Epistolis Pauli 1. Tim. III. Tit. I. & 2. Pet. II. cui prorsus contrariari demonstrat illum Episcopatum, quem ejus temporis Episcopi gerebant, ac commemorat perstringitque magna cum libertate vitia notoria Ecclesiasticorum, impudicitiam & luxum, pompas aulicas, ignorantiam Theologiæ & desidiam in docenda plebe, avaritiam insatiabilem, aliaque scelera. Paulum 2. Tim. III. 1. seqq. & Petrum 2. Ep. c. II. toto Pontificios Episcopos vivis coloribus depingere, quorum hæ sint virtutes: 1. Quod pro verbo Dei Bullas & Indulgentias Papæ, animicidæ Romani, prædicent. 2. Quod non gratis sed pro pecunia vendant bona Ecclesiæ donata à Christo. 3. Quod doceant, injuste parta retinere posse homines, si modo ipsis pars raptorum detur. 4. Quod Papa in omnibus Bullis remissionem peccatorum promittat iis, qui confessi sunt. Unde concludit, hodiernos Episcopos non Christianos, nec ex divina ordinatione Episcopos esse, sed potius ex diabolica constitutione & humana temeritate, adeoque diaboli nuntios & vicarios. Hinc etiam Bullam & Reformationem suam Pontificiæ Bullæ opponit, in hanc sententiam: *Quicunque opem ferunt, corpus, bona, & famam in hoc impendunt, ut Episcopatus* devastentur, & Episcoporum regimen extinguatur, illi sunt dilecti filii Dei & veri Christiani, observantes præcepta Dei, & repugnantes ordinationibus diaboli, vel si repugnare

gnare nequeant, saltem istud regimen damnantes & vitantes. Contra vero, quicunque stabiliunt Episcoporum regimen, eisque voluntaria obedientia se subjiciunt, hi sunt diaboli ministri proprii, & repugnant Dei ordinationi ac legi. Ne vero hæc Lutheri Bulla eo trahatur, quasi igni ferroque devastari Pontificii Episcopatus debeant, ut Pontifices in suis Bullis rugiunt contra hæreticos, quos vocant, Lutherus suam mentem sobrie sic explicat: *Devastationem & extinctionem nequaquam intelligi volo*, ac si manu ac gladio res agenda esset, (neque enim digni hoc sunt labore, neque is expediret) sed secundum doctrinam Danielis c. VIII. v. 25. *sine manu conteretur*, ut scilicet omnes per verbum Dei contra illos doceant, & argumententur, donec pudefiant, & sponte contemnantur, & cadant. Hæc destructio Christiana est, in quam omnis impendi debet opera. *Paulo post* ex adductis aliquot dictis, Actor. XX. 17. & 28. Phil. I. 1. 2. rursus hanc *Bullam* format: *Cum igitur* manifestum sit ex his dictis, quod Episcopi (Pontificii) non solum larvæ & idola, sed etiam maledictus sint populus coram Deo, ut qui se extulerunt contra Dei ordinationem, ad delendum Evangelium & animas perdendas; quilibet Christianus eo anniti corpore & facultate sua debet, ut eorum tyrannis contemta finiatur, & alacriter agere, quicquid eis adversatur, veluti ipsi diabolo, obedientiam non aliter ac diaboli obsequium pedibus calcare, ac laborare, ut in qualibet civitate unus vel aliquot uxorati pastores vel episcopi constituerentur: ac qui nunc sunt Pastores, quia diabolo, & non Deo obedientiam stipulati sunt, vovendo castitatem, qua renuncient isti obedientiæ, non secus ac si quis alius pactum cum diabolo initum revocaret; quo divina ordinatio per Paulum instituta restituatur. Hæc sit mea (D. Lutheri) Bulla, quæ Dei gratiam confert omnibus eam observantibus, eique obtemperantibus, Amen.

Tandem consilium suppeditat illis, qui vitia agnoscunt, &

de suæ aliarumq; animarum salute solliciti sunt, suadetq;, ut si ipsi præstare officium nequeant, de viris doctis circumspiciant, qui in suis diœcesibus Evangelium pure prædicent, quemadmodum *Valerius* Hipponensium Episcopus *Augustinum* elegerit vicarium, ac in multis Græciæ regionibus usu receptum fuerit, ut Sacerdotes pro Episcopis, iis præsentibus sermones ad populum haberent. Deinde, ut, quod concionibus non possunt, precibus, officiis & subsidiis in pauperes resarciant.

Tom. II. Alt. p. 161.--183.

§. XXXVI.

Scriptum contra Henricum, Angliæ Regem.

Inter scripta hoc anno (1522.) edita à Luthero eminet forte illud, quod contra *Henricum*, Regem Angliæ vulgavit. Cum enim dictus Rex à Pontifice speciosum aliquem titulum, quali Rex Galliæ gaudet, ut Christianissimus, & Rex Hispaniæ, ut Catholicus appelletur, peteret, eum tandem impetravit, quando librum à se pro septem Sacramentorum defensione, adversus tractatum Lutheri de Captivitate Babylonica conscriptum, Pontifici per Oratorem misit. Magni hunc Regis librum Clerus fecit, tanquam doctissimum quod sub sole esset opus. Quare visum Luthero fuit, heroico spiritu illud refellere, quem sane ubique prodit, licet adversarii, & nominatim *Maimburgius*, ex insolenti, ut ait, belluino, & furiose impudenti stylo, quo Regem istum, tanquam fatuum & infimum ex plebe tractaverit, concludant, impossibile esse, ut Spiritus Dei tam inhonesto & turpi homine ad reformationem orbis usus sit. Ejusmodi vero judicium provenit ex animo veritatis cœlestis & zeli divini prorsus ignaro, si non malevolo. Ipse *Lutherus* sæpius amicis tale quid obvertentibus satis respondit, ut in Prolegomenis §. XII. quæ jam loca adduximus. Imo in ipso libro hoc adversus Regem, dilucide describens occasionem impugnati à se Papatus, ita omnem rem exponit, ut æquo lectori prolixe & sufficienter se purget. *Furentibus*, inquit, *his portentis abominationum*, ra-

ejus mordacitatem & acerbitatem excusat Lutherus.

puit

puit me Dominus imprudentem in medias has turbas, & occasione fallacium indulgentiarum, dedit mihi aliquot Scripturæ locos, Satanæ exrorquere, ceu clavam de manu Herculi, & germano sensui Spiritus restituere. Hic, Deum vivum, quanto æstu spumare cœpit furor eorum, paratus cœlum terræ, & ignem mari miscere, scilicet ferre non potens, corniculæ suæ detrahi alienas plumas, quibus illam egregie in Vicarium Christi adornavit. Ego vero corniculam istam primum satis modeste & reverenter tractabam, hoc ipsum maxime agens, ut Papatus nonnihil esset, ignarus ipsum ex diametro pugnare toti scripturæ. Contentus autem eram, solas scripturas expurgare, Papatum tale aliquid ducens, qualia sunt regna & principatus hominum. At illi longæ tyrannidis usu indurati, & hactenus successu fraudis (juxta Danielem) elati, contemnebant modestiam & reverentiam meam, in locum Dei suum idolum statuere præsumentes & mediis scripturis miscere. Christus autem mihi spiritum suppeditabat insignem contemtorem, tam fraudis quam furoris Papistici, fecitque, ut quo magis scripturas purgarem, eo certius abominationem implicitam invenirem; donec eo res per manum potentis Jacob pervenerit, ut evidentibus & puris scripturis convictum sit, Papam, Cardinales, Episcopos, Sacerdotes, Monachos, Moniales, Missas, & universum Regnum istud cum suis dogmatibus & ministeriis esse aliud nihil, quam mere portenta, idola, larvas, mendacia, & ipsissimam abominationem in loco sancto stantem, titulis verorum Episcoporum & Ecclesiæ sese prostituentem, *Meretricem* scilicet *illam purpuratam, super bestiam multiplicem sedentem, ebriam sanguine testium Christi, & inebriantem reges terræ calice fornicationum, & abominationum suarum.* Apocal. XVII. De quibus omnibus Petrus prædixit: *Falsi doctores juxta introducent sectas perditionis*, &c. 2. Petr. II. 1. ss. Hac itaque veritate agnita, coactus sum quædam meorum retractare, sicubi bona de Papatu, & de iis, quæ extra scripturam docentur, scripsi. Denique adhuc revoco &

ex animo doleo, si quam syllabam pro bono Papatus & regni sui unquam scripsi: rogoque meos lectores, dignentur prudenter meos ejusmodi errores cavere.

Insuper, quod *Regem* istum *larvatum Thomistam* insanum fecit in Libello de Captivitate Babylonica, etiam revoco, & minus quam oportuit, me dixisse confiteor; nimium enim honoris est, & gloriæ, dicere, *Papatum* esse robustam venationem Romani Episcopi. Nam id exempli Nimrod, omnibus principatibus prophanis quoque convenit, quibus tamen nos Deus vult subdi, honorare, benedicere, & pro eis orare.

Papatus quid?

Verius autem sic de Papatu dico: *Papatus est Principis Satanæ pestilentissima abominatio, quæ sub cælo fuit, aut futura est.* Sic revoco libellum meum de Captivitate Babylonica, in gratiam Domini *Henrici*, novi Thomistæ, ne ira rumpatur tanta Thomistici nominis Majestas; hanc enim revocationem à me extorquet tam doctus & terribilis Thomista. Nam ne nulla suo libello vis movendi Lutheri inesset, adjecit minas, consulens plane exurendam esse hunc hæreticum, nisi resipuerit. Et hoc plane Thomistacissime; nam istis miris certum est Lutherum territum iri, & sequuturum, quicquid Thomistica saliva in hoc libello Regis mentitur & blatterat.

Ejus arma contra hæreticos, ignis & furor. Lutheri fervor & animus imperterritus.

Hæc sunt arma, quibus hæretici vincuntur hodie, ignis & furor insulsissimorum asinorum & Thomisticorum porcorum. Sed pergant porci illi, & si audent, exurant me. Hic sum & expectabo eos, cineribus solis post mortem, etiam in mille maria projectis, persequar & fatigabo hoc abominabile vulgus Summa, *vivens Papatus hostis ero, exustus bis hostis ero.* Facite porci Thomistæ, quod potestis, Lutherum habebitis ursum in via, & leænam in semita, undique vobis occurret, & pacem habere non sinet, donec ferreas vestras cervices, & æreas frontes contriverit, vel in salutem, vel in perditionem. *Hactenus satis fuerit patientiam perdidisse, deinceps, cum pergatis indurati, & occa-*

occæcati cornua erigere, & sponte facti sitis incorrigibiles & indomiti, nemo à me expectet quidquam dici in vos, deplorata portenta, suave aut blandum. Irritatos enim volo magis ac magis, donec effusis omnibus viribus & furoribus, concidatis in vobis ipsis. Qui primus alterum compescuerit, sit ipse victor, *sicut vultis, sic fiat vobis.*

Ægre fert Luther. à Rege sibi imputari, quod pugnantia dicat.

Impatienter primo tulit *Lutherus*, à Rege sibi imputari, nec tamen probari: quasi pugnantia sibi dicat, adeoque fidem non mereatur. Indignitate igitur facti commotus ita scripsit: quando larvam verbis larvatis sine exemplo ludere libuit in re tam seria & sacra, ego sine larva, sed aperte dico, Regem Angliæ, Henricum istum, plane mentiri, & scurram levissimum mendaciis suis magis referre, quam Regem. Hoc crimine ego Lutherus Thomistam hunc virulentum palam accuso, & testibus tum libellis, tum lectoribus meis per orbem convinco. Faceßat mihi in hac re Majestas regia & mea humilitas, cum mendace scurra loquor, regiis titulis velato, de rebus divinis, quarum injuriam adversus mendacia tueri, pertinet ad quemlibet Christianum. Si stultus Rex sic regiæ Majestatis oblivisciturr, ut mendaciis apertis in publicum audeat prodire, idque dum sacra tractat, cur mihi non pulchrum sit, mendacia sua rursus in os ejus regerere; ut si quam voluptatem concepit adversus divinam Majestatem mentiendo, eam amittat veritatem adversus suam Majestatem audiendo. Neque enim hic mihi patientiæ habenda ratio est, ubi mendaciis suis scurra levis non me, nec vitam meam (quod utique sustinuissem) sed doctrinam ipsam impetit, quam certissimus sum meam non esse, sed Christi. Sibi itaque imputet, suisque mendaciis, si indigna cogatur audire regio nomine. Hoc meruit os ejus impurum, quod Regem meum, qui est Rex gloriæ, blasphemiis suis conspurcavit. Non enim mea doctrina sibi ulla parte pugnat, nec pugnare potest, cum sit Christi, & orbi toto jam constet, me de fide, de charitate, de

operibus, & de iis, quæ sacris literis Spiritus Christi nos docuit, semper fuisse eodem sensu, semper eadem docuisse & scripsisse, licet usu & studio, de die in diem magis ac magis profecerim &c.

Mordacitatem diluit.

Deinde ad *mordacitatis* vitium, quo ipsum fugillabat Rex, respondit, primum ei probandam fuisse iniquam suam mordacitatem, & Papam innocentem esse. *Alioqui*, inquit, *cur Christus* ipse Matth. XXIII. Scribas & Pharisæos mordet, & hypocritas, cœcos, stultos, plenos immunditia, hypocrisi, homicidas, criminatur? Et *Paulus* quoties vehemens est in concisiones (ut vocat ipse) suas, & Pseudoapostolos, quos adulterantes & cauponantes verbum Dei, canes, dolosos operarios, Apostolos Satanæ, filios diaboli, plenos dolo & malitia, deceptores, vaniloquos, fascinatores & circulatores vocat? An & hos Thomista larvatus mecum accusabit invidiæ & superbiæ? Quin ut plene Thomisticum cerebrum & plebejum repræsentet ingenium, quasi in scena histrionem agat, *sic maledictis, convitiis & mendaciis in me insanit per totum libellum*, & nihil eorum de me antea probat, *ut nulla causa meam videatur mordacitatem damnare*, quam ut rabiem maledicendi apud sordidos suos Thomistas justificet, & areolam Thomisticam mereatur. Stolidum scilicet caput, quod abunde cognovit, *Papatum apud me pro Antichristi regno haberi*, cui etiam Job maledici mandat, per eos, qui parati sunt suscitare Leviathan: & ubique Spiritus præcipit mundum arguere de peccato impietatis, & omnino sanctam & *justam hanc mordacitatem tum laudat, tum exigit.* Rex vero, tanquam obtinuisset, Papatum sanctum esse, *palustris virulentiæ & maledicentiæ suæ debachatur in meam mordacitatem.* Sed, ut dixi, Thomistarum hypocritam & larvam agere voluit, apud quos extrema perfidia & summa *hæresis est, Magistros nostros, etiam si pestes sint orbis terrarum*, ceu Angelos Dei non adorasse, mutisse adversus nutum eorum; hoc demum crimen

men est, nullo satis igne expiabile. Ego vero, qui *hactenus paulo fui misericordior in portenta papistica, sub spe resipiscentiæ eorum*, nunc, cum eos, qui ejusmodi sunt, videam in reprobum sensum datos, & deplorata pertinacia in locum suum cum duce Pharaone abiisse, *nulla amplius modestia, nulla misericordia in eos utar.* Neque amplius amicis meis frena calami permittam, sed tacens eos contemnam. Vel si agendum est cum illis, quanto possim impetu in eos ferar, irritaturus satis, provocaturus tam stupidos truncos, tam rudes asinos, tam crassos porcos, cum digni alio officio non sint, nisi ut provocentur in pœnam suam. Idque faciam in gloriam Henricianæ Ecclesiæ, & ipsius Henrici egregii defensoris Thomistæ, ne frustra meam mordacitatem sacerrima sua maledicentia damnasse queri possit.

Hæc satis, ut opinor, purgabunt *Lutherum* à crimine mordacitatis & læsæ majestatis humanæ, ut multi objecerunt ipsi. Unde & in Epistola quadam ad amicum crimen ita diluit, ut distinxerit *inter verba officii & convicii*; & ibidem significat, eum qui suam doctrinam recto corde capiat, non offensum iri conviciis: quique credere nolit ex affectu sincero se id feciisse, cum tandem id aliquando cogniturum & fassurum esse: se aliis tale quid carpentibus, semper hoc respondisse, quod intermittere nec velit, nec possit, cum causa non sit indifferens &c. Conf. Epist. ad *Jo. Langum* L. II. Ep. p. 64. b. Plura qui desiderat, *Sechendorfium* evolvat p. 186. seqq. & ea expendat, quæ ad annum sequentem dicturi sumus.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 549. b. 550. seq. Tom. II. Alt. pag. 189. ff. & p. 207. seq.

§. XXXVII.

Hoc etiam anno misit *Epistolam ad omnes Christianos & Prædicatores Erphurdiæ de Cultu Sanctorum*, de quo dissensiones inter eos ortas audiverat. Ubi monet eos, ut ab hujusmodi quæstionibus nunquam extricandis & finiendis de sanctis in cœlo, *Epistola ad Erfurtenses.*

lo, & de mortuis animum abducant, & populo hanc quærendi vitiositatem eximant, hac potissimum causa impulsi, quod una tali concessa quæstione, investigandi nullus finis sit relictus, juxta 1. Tim. I. 4. cum tamen hæc omnia nullius sint momenti, & ad salutem consequendam conducant nihil. Adhæc, quid de mortuis statuerit aut agat Deus, nihil nos scire voluerit. Prorsus igitur illum non peccare, qui nullius sancti auxilium imploret, sed tantum firmiter in Christum mediatorem spem suam ponat, &c. Deinde obsecrat fratres, curare velint, ne qua uspiam loci apud eos seditio suboriatur ipsorum culpa. Esse enim non parum multos leves & futiles homunciones, putantes rem Evangelicam gladio & pugnis esse promovendam, bene actum existimantes, si Sacerdotes & Monachos probris & convitiis proscindant atque dispolient: qui ignorent nostram pugnam non esse adversus spiritus aerios. Satanam igitur nec ferro nec pugnis lædi posse, corda hominum per verbum veritatis illi prius auferenda esse. Quamobrem in memoriam iis revocat, quo gladio ipse *Papatum & totum religiosorum statum* cæciderit, antehac omnibus hominibus formidabilem, de quo canebatur: *Quis* pugnabit cum bestia, potentiam habente etiam sanctos oppugnandi & vincendi. Nondum tamen ullo digito se eos attigisse, & Christum *impium Papatum & totum illud detestabile regnum Behemoth, spiritu oris sui occisurum & eversurum.*

L. II. Epist. p. 81. ff. Tom. II. Alt. p. 159. f.

§. XXXVIII.

Ad Proceres Bohemiæ Pragæ congregatos.

Scripsit quoque ad *Bohemiæ proceres*, Comitia Pragæ tum celebrantes, quos gravissime monuit ad constantiam in agnita veritate Evangelica, & ne vana spe pacis ad sedem illam perditionis Romanæ tyrannidis deficiant, dehortatus est. Se enim, etsi aliquando nomine Bohemico satis offensus fuerit, antequam sciret Papam esse Antichristum; tamen interim dum Evangelium

lium suum Christus illis resplendere fecerit, sic se illorum inobedientiam probasse adversus Papistas, ut odium nominis ipsorum magno onere portaverit, & modo Bohemus, modo fugam meditari ad Bohemos dictus sit. Addit etiam, sibi spem esse, brevi tempore fore, ut & Bohemi & Germani per Evangelium in unum sensum & nomen conveniant, modo interim patienter misericordiam Domini exspectent, & si quid alterutris desit, invicem tolerent. Non posse omnia subito aut vi mutari, nec sectas, quæ inter ipsos sint, defectione ad Romanam sedem tolli; cum infinite plures sectæ sint inter Papistas. Itaque cavendum; ne de parvis sectis, quæ paulatim redintegrari queant, ad eas sectas, quas Petrus perditionis vocat, relabantur, ex quibus manus Domini eos jamdudum eripuerit. Sectis non alio modo consultum iri, quam ut Pastores pure evangelisent, quia purum Evangelium non solum faciat unum populum, sed & solus Christus sit, qui faciat unanimes habitare in domo Domini. Ad hæc monet, ne sanguinem innocentem *Hussi* & *Hieronymi Prag.* damnent cum suis dogmatibus; cum hæc duo, sedes illa blasphemiarum, ebria sancto sanguine meretrix, vehementer ab iis exactura nec susceptura sit, nisi hæc abjuraverint. Abjurantes autem ea Christum Dominum abjurare, & filios perditionis esse. Tandem rogat eos, ut consistant in inobedientia diaboli, in qua hactenus per multum sanguinem steterint, & ne Evangelio reflorenti tantam contumeliam inferant.

L. II. Epist. p. 85. seqq. T. II. Alt. p. 187. seq.

§. XXXIX.

Prodiit etiam hoc anno *Sermo Lutheri* vernacula lingua *de vita Conjugali*: in cujus brevi præfatione indicat, se ægre quidem adduci, ut hoc argumentum tangat, cum facile colligere queat, sibi pariter ac aliis multum incommodi inde oriturum; cogi tamen se ad hoc, posteaquam deprehenderit, tantos abusus & casus erroneos hic irrepsisse, ut conscientiæ necessario sint *Sermo de vita conjugali.*

informandæ de iis. Summam sermonis in Loco de Conjugio dabimus.

Tom. II. Alt. pag. 208. *b.* -- 220.

§. XL.

Præfatio in opuscula quædam Wesseli.

Non prætereunda est *Præfatio Lutheri* ad Christianum Lectorem, in farraginem rerum Theologicarum *Wesseli Groningensis*, quæ Basileæ hoc anno prodiit apud *Adamum Petri*, 1. de benignissima Dei providentia, omnia suaviter disponente. 2. de causis, mysteriis & effectibus Dominicæ Incarnationis & Passionis. 3. de dignitate & potestate Ecclesiastica, de vera obedientia: & quantum obligent mandata & statuta Prælatorum. 4. de Sacramento Pœnitentiæ, & quæ sint claves Ecclesiæ. De potestate ligandi & solvendi. 5. Quæ sit vera communio sanctorum. De thesauro Ecclesiæ: de participatione & dispensatione hujus thesauri. De fraternitatibus &c. 6. De purgatorio, quis & qualis sit ignis purgatorius. De statu & profectu animarum post hanc vitam &c. 7. De eisdem fere rebus ejusdem eruditæ aliquot epistolæ. In *præfatione* Noster indicat, se providentia Dei singulari in publicum raptum, cum monstris istis indulgentiarum & pontificiarum legum, & falso nominatæ Theologiæ sic pugnaviſse, ut se solum esse putaverit; sed gavisum, cum in Wesseli scripta incidisset, indeque perspexisset, utriusque spiritum conspirare in unum, ita ut si Theodidactum istum antea legisset, hostibus suis videri potuerit Lutherus, omnia ex *Wesselo* hausisse, quando tam constanti sensu, peneque eisdem verbis, tam diverso tempore, alienis cœlo & terra, alioque casu sic sibi per omnia consentiant. Conf. Prolegomena de Theol. Lutheri pag. 5.

L. II. Epist. pag. 89. *s. Tom. II. Alt. p.* 207. *a, b.*

§. XLI.

Incrementa Evangelii varia inter

Multas etiam alias Epistolas Noster dedit ad viros illustres & doctos, quibus eos vel excitavit ad puriorem doctrinam amplecten-

plectendam, vel jam excitatos in ea confirmare studuit: nec parum scriptis suis profecit. Præsertim vero Novi Testamenti Germanica translatio cupide passim recepta, magnum pondus & incrementum addidit, frustra reniientibus & sævientibus Pontificiis. Durior præ ceteris *Georgius*, Saxoniæ Dux, edictum mense Novembri promulgavit, quo omnibus suis subditis in memoriam revocavit mandatum jam antehac publicatum, Pontificia, Cæsareaque autoritate, ne quis Lutheri libros emeret legeretque, ac severe mandavit, ut quisquis Nov. Testamentum à Luthero conversum & glossis marginalibus illustratum habuerit, illud protinus præfectis & ministris suis traderet. Visitavit etiam, à Duce incitatus, Academiam Lipsiensem Episcopus Mersburgensis, & gravissimis pœnis denunciatis; lectionem Novi Testam. à Luthero editi, & excursum ad conciones in vicina Electoris ditione audiendas, prohibuit. Quo facto studiosa juventus, ut jam ante cœperat, Lipsiam magis magisque deseruit, & Wittembergam petiit. Nec mitiores erant *Henricus* Brunsuicensis, & *Ferdinandus* Rex Caroli Imperatoris frater, tum in Austria, tum in Würtembergico, quem tunc tenebat, Ducatu. Sed neque hi, neque violentissima, quæ Belgis hac tempestate incubuit persecutio, impedire cursum Evangelii poterat. Nam & in superiori Germania, Norimbergæ, Halæ, Suevorum, Werthemii, Mildeburgi ad Mœnum, & in inferiori Bremæ, Magdeburgi, in Pomerania, Livonia, Silesia, ac alibi locorum, tanto cum successu crevit Evangelium, ut *Harthmuthus Cronebergius*, Eques in tractu Rhenano potens, qui Nostrum maxime defendit, in Epistola quadam ad *Dolzigium*, Mareschallum Electoris, & *Spalatinum* testatus sit (apud *Seckendorf.* p. 241.) verbum Dei, per virum Dei, Lutherum, prædicatum & scriptis propagatum, tam altas radices egisse, ut impossibile videatur, nisi Deus gratiam suam auferat, ut ab hominibus aut diabolo

persecutiones & prohibitiones.

bolo evelli ex animis posset. Omnes ejus libros ad Francofurtenses nundinas allatos, publice venditos esse, non obstante edicto banni.

Vid. Seckendorf. *L. 1. p.* 240. *seq.*

§. XLII.

Hinc spes remedii in Concilio posita, ob diversos fines expetito.

Cum igitur Pontificiorum vel sævitia vel astutia, ne hilum quidem proficeretur ad extirpandam Lutheri doctrinam, quin magis majores in dies faceret progressus, visum est quidem plerisque omnibus, sed propter fines longe diversos, salutare & unicum remedium fore *Generale Concilium.* Nam ii, qui partibus Lutheri studebant, hac lege, ut *Petr. Suavis* in Hist. Concil. Trident. pag. 16. s. memorat, Concilium petebant, modo ex verbo Dei scripto omnia illic pronunciarentur, nec ullus esset aut humanis traditionibus, aut Scholasticæ Theologiæ, locus; cum haberent persuasum, hac ratione non modo doctrinam suam defensum, sed & eam solam probatam iri. Lutherus enim dicere solitus est, se Wormatiæ perpusillo fuisse animo; interea de doctrinæ suæ divinitate & veritate tam esse certum redditum, ut Angelorum quoque judicio eam submittere nolit. Principes autem & Optimates, cum non multum laborarent, quid Concilium de doctrinæ capitibus statuere debeat, tale cupiebant concilium, quod Monachos & Sacrificulos in ordinem redigeret, sperantes ita ad se reditura Regalia & Jurisdictionem temporalem. Populus etiam concilium requirebat, quod potestati Ecclesiasticæ modum imponeret; ut neque miseri homunciones, decimarum, eleemosynarum & indulgentiarum colore tot exactionibus graventur: neque prætextu correctionum & judiciorum, ab Episcoporum ministris opprimantur. Ipsa denique aula Romana à Concilio non abhorrebat, si modo sibi potestatem Pontificatus reformandi Cæsar non arrogaret, nec curiæ commoda, ea præsertim, quibus ad se maximam auri partem trahebat, evaderet. Hinc ipse *Leo X.* lupum auribus

bus tenens, quo se verteret, nesciebat, ac inter spem & metum hærens vitam cum morte commutavit, & intermortuam spem *Hadriano* VI. resuscitandam reliquit.

Petr. Suav. Polan. *Hist. Concil. Trid. c. 1.*

§. XLIII.

Adrianus igitur, Ultrajectinus, Caroli V. quondam Præceptor ei charus, magnis in Belgio & Hispania muneribus perfunctus, in Theologia Thomistica satis versatus, qui Lovanienses Theologos antea stimulaverat, ut Lutheri theses condemnarent, idoneus visus fuit, qui Pontificatum gereret, & doctis hæreticis se opponeret. Ille igitur, cum Comitia Imperii Norimbergæ instituta audivisset, humanissimas ad *Fridericum* Electorem, quem ibi præsentem esse putabat, literas, Camerario suo perferendas dedit, quibus Ducem adhortatus est, ut ad dignitatem sedis Apostolicæ, imo ad salutem & tranquillitatem totius Christianæ Reipubl. sanctamque fidem tuendam incumbat; Lutheri tamen nullam mentionem fecit: postea vero per legatum suum, *Franciscum Cheregatum*, Ordinibus Imperii diploma obtulit, quod totum fere in invectivis adversus Megalandrum occupatur. Eum enim vocavit veterum & jam *damnatarum hæresium suscitatorem*, Christianæ charitatis & pietatis Evangelicæ, non oblitum modo, sed & impie contemnentem, qui novos quotidie libros errorum, hæresium, contumeliarum ac seditionum plenos divulget, ac veluti pestis quædam, Germaniam & vicinas regiones longe lateque pervadat &c. Deinde culpat nimiam tolerantiam Principum, quod non in ipsa herba oppresserint exorientem hæresin: & periculum exaggerat, quod alio non tendant iniquitatis sibi (Lutherani) quam ut libertatis nomine obedientia omnium sublata, quid cuique libuerit faciendi licentiam inducant, & in Laicorum bona & cervices involent, qui ab Ecclesiasticis sibi non temperaverint, & sacrilegis manibus Dei Sacerdotes attentare præsumserint. Mo-

Adriani Papæ literæ ad Trident. Electorem.

& comitia Norimbergæ habita, invectivæ in Lutherum.

igitur omnes atq; singulos, ut toto animo incumbant, quomodo Lutherum, ceterosque istorum tumultuum & errorum autores, ad rectam sentendi & vivendi viã reducant, aut, si lentis remediis nil effici queat, asperioribus utantur, & in eos juxta sacras constitutiones, juxta leges Imperatorias & recens edictum severitatis virga in eos animadvertant, & capitali supplicio illos afficiant, sicut Deus ipse schismaticos fratres, Dathan & Abiran in terræ barathrum vivos demerserit, & nolentes obedire Sacerdotis Imperio, capitali supplicio puniri jusserit; sicut Petrus Ananiam & Saphiram, pii Imperatores Jovinianum & Priscillianum, majores Hussum & Hieronymum Pragensem ferro flammaque sustulerint.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 567. b. 568. seq. Tom. II. Alt. pag. 237. seqq.

§. XLIV.

Instructio legati Pontif. ut 7. rationibus ordines in Lutherum incitet.

Præter has Pontificis literas protulit etiam in Conventu Nuncius Papalis mandatum, quo illi erat præscriptum, ut Principibus significaret, Papam successum felicem Lutheranæ sectæ valde dolere, ideoque se summopere petere, ut maturrime huic veneno obviam eant Imperii Status. Quam in rem septem rationes, quibus eos persuaderet, urgeri voluit. I. Erat gloria divini nominis, omnibus bonis merito præferenda, quæ per ejusmodi hæreses valde lædatur, & cultus receptus non tantum minuatur, verum etiam funditus extirpetur: item charitas proximi, quæ quemque movere debeat, ut fratrem ab errore revocet. II. Dedecus & infamia Germanicæ nationis, quam sibi Lutherana factione attrahat, cui antehac laudi cesserit singulari, quod constanter antiquæ religioni adhæserit. III. Existimationis propriæ aspectus, ne videantur aut degenerare à majoribus suis, qui Constantiæ Joannis Hussi aliorumque hæreticorum condemnationi maximam partem adfuerint, ac nonnulli etiam suis manibus ad ignem Hussum deduxerunt; aut sibi ipsis non constare, quorum plurimi non ita pridem edictum Cæsareum contra

tra Lutherum aqprobaverunt. IV. Injuria à Luthero ipsorum majoribus facta, aliam fidem prædicante, quam ipsi agnoverint: & consequenter ipsos infernalibus pœnis adjudicante. V. Finis Lutheranis propositus, nempe secularis potestatis nervos incidere, abrogata semel Ecclesiastica, obtentu usurpationis contra libertatem Evangelicam : Utcunque ad incautos decipiendecipiendos callide simulent , se illam sartam tectam inprimis cupere. VI. Dissensiones & turbæ, quæ per illam sectam excitatæ sunt in Germania. VII. Postremo, quod *Lutherus* ad hæresin suam disseminandam iisdem artibus utatur, quibus olim usus *Mahometes*, exsatiandis carnis cupiditatibus frena laxans, licet, ad efficacius fallendum, majore in speciem moderatione. Qui his aliisve argumentis commoveri se haud sinant, sed pertinaciter in errore perseveraverint, in eos severe animadvertendum esse, vi mandati Papalis & Cæsarei; at in gremium Ecclesiæ redeuntibus & hæresin abjurantibusparci debere, exemplo Dei, qui non vult mortem peccatoris , sed ut convertatur & vivat. Quod si quis dicat, *Lutherum* indefensum , & inaudita causa à Pontificia sede damnatum, eoque antea audiendum esse, quam puniatur ; ei respondendum: æquum quidem esse , ut audiatur in rebus facti, an hoc vel illud concionatus sit, aut scripserit, nec ne. In rebus vero fidei ac materia Sacramentorum, id non esse consentaneum, quod dogmata generalium Conciliorum & Ecclesiæ authoritate semel approbata, nunquam sint in dubium revocanda, secundum *Ambrosii* effatum : argumenta & demonstrationes cessent, ubi fides quæritur ; piscatoribus creditur, non Logicis.

Ingenua Adriani confessio de corrupt. Eccles. & reformationis necessitate.

In hoc tamen *Adrianus* candorem quendam & libertatem Belgis innatam declaravit, quando in mandatis simul Legato dedit, ut ingenue fateretur suo nomine , corruptionem in Ecclesiam Romanam irrepsisse, & reformatione quadam opus esse. *Dices*, inquit, *ipsis , ultro nos confiteri, quod Deus hanc persequutio-*

quutionem Ecclesiæ suæ inferri permittit, propter hominum peccata, sacerdotum maxime, ac Prælatorum. Certum enim est, manum Dei non esse abbreviatam, ut juvare & salvare nequeat; sed peccata nostra dividunt inter nos & Deum, &c. Jes. LIX. 1. 2. E Sacerdotum peccatis, populi peccata derivari, scripturæ clamant. Ideoque Salvator (interprete *Chrysostomo*) curaturus infirmam civitatē Jerusalem, prius templum ingressus est, ut sacerdotum peccata, ementium imprimis & vendentium, primo castigaret, instar boni Medici, morbum à radice curantis. Scimus in sancta sede aliquot jam annis, multa abominanda fuisse, abusus in spiritualibus, excessus in mandatis, omnia denique in perversum mutata: nec mirum, si ægritudo à capite in membra, à summis Pontificibus in alios descenderet. Omnes nos, id est, Prælati Ecclesiastici declinavimus, unusquisq; in vias suas, nec fuit jamdiu qui bonum faceret; inde necesse est, ut omnes demus gloriam Deo, humiliemus ei animas nostras, videamus unusquisque unde ceciderit, & se potius quisque judicet, quam à Deo in virga furoris judicari velit. Qua in re, quod ad nos attinet, polliceberis: Nos omnem operam adhibituros, ut hæc primum Curia, unde forte malum hoc omne processit, reformetur, ut sicut in omnes inde corruptio emanavit, sic ab eadem etiam sede sanitas, & omnium emanet reformatio. Ad quod procurandum nos tanto arctius obligatos reputamus, quanto mundum universum hujusmodi reformationem avidius desiderare videmus.

De se ipso memorat, quod Pontificatum non ambierit, ac maluerit inferiore loco esse Deoque in beata quiete servire: imo oblatum ultro repudiare voluerit, nisi timore Dei, honesta electione & metuenda seditione à schismaticis compulsus fuisset: quod tamen non alio animo hanc dignitatem susceperit, quam ut sponsam Christi deformatam, Ecclesiam Catholicam reformaret, oppressis subveniret, viros doctrina & pietate claros, qui diu

diu satis neglecti jacuerint, (*provisionibus*, ut paulo post ait, *Apostolicis*, ad histriones & stabularios delatis) erigeret & ornaret, aliaque ageret, quæ bonum Pontificem & legitimum Petri successorem agere oporteret. Neque tamen debere cuiquam videri mirum, si non primo quoque tempore omnes tollantur errores & abusus; cum enim morbus sit inveteratus & multiplex, pedetentim in ejus cura progrediendum, & prius gravioribus magisve periculosis occurrendum, ne forte, dum omnia pariter tententur, repentino medendi impetu omnia conturbentur.

Monuit etiam, suis uti verbis polliceretur Nuncius, se pacta, quæ cum Pontificibus olim confecissent, (*Concordata* vocant) observaturum, & in lites forenses, quas ab Auditore *Rotæ* Romam evocatas in Germaniam transferri petant, brevi inquisiturum: ut ex juris formula ad partes judicium rejiciatur. Denique ut à Principibus & Ordinibus responsum literarum flagitet, simulque rationem ab iis addiscat, qua commodissime Lutheranorum sectæ obviam eatur.

Tom. II. Alt. pag. 240--243 *P. Suav. Hist. Concil. Trid. pag.* 22. 23.

§. XLV.

Publicata instructio Papæ quid effecerit?

Quod qualeve pondus habuerit hæc publicata à legato Pontificis Adriani instructio, vel ex ablegati Saxonici, *Johannis de Plauniz*, Equitis, binis literis ad *Fridericum Electorem*, sub finem A. MDXXI. & initium anni MDXXIII. datis, sed præposterè Tom. II. Alt. collocatis, intelligi potest. (m) His enim Hero suo significavit, urgere vehementer Nuncium Pontificium, ut Pastores Evangelici Norimbergæ ad S. Sebaldum, in Xenodochio & apud Augustinianos captiventur, & transfugæ è Monasteriis, ac secularibus negotiis se addicentes, Sacerdotesque uxorati coerceantur ac castigentur: omnes in ordine Ecclesiastico Luthero adversari, & clamare tollendum crucifigendumve illum esse. Omnia ad seditionem vergere in Imperio, & malitiam invidiamque ita esse radicatam, ut nihil boni

sperari exspectative queat. Deesse viros pios, peritos & prudentes: & similem faciem rerum esse, ac fuerit tempore Pharaonis Regis Ægyptii, ut Deus suam gloriam & potentiam per hostium veritatis indurata & excœcata corda demonstraturus sit. *Sleidanus* in Comment. de Statu Relig. & Reipubl. L. IV. scribit, Lutherum Pontificis instructionem Ordinibus traditam sermone populari convertisse, & in marginem annotatiunculas addidisse, ac inter alia exagitasse illud, quod Pontifex dicebat *pedetentim oportere procedi*, quod ita ex Papali mente sive interpretatione accipiendum notat, ut *singuli pedes atque passus aliquot seculorum intervallum habeant*. Seckendorff. autem (p. 255.) observavit, has annotationes marginales Lutheri se in ejus Tomis non invenire. De *Brevi* quodam *Adriani* contra Nostrum (n) *ad Consulem & Senatum Civitatis Bambergensis*, (ubi *Johannes Baro Schvvarzenbergius*, Aulæ Magister, aliique Luthero favebant) constat, quod, cum valde injuriosum & imperitum esset, Latine & Germanice editum cum notis ad marginem aculeatis, & cum ruditatem tum impietatem Papæ detegentibus, prodierit. Subjunxit etiam *Responsum* Lutherus, quo non solum utiliter accipit, quod *Adrianus* VI. tanquam abdicata & deposita illa potestate, quam hactenus Papa sibi uni arrogaverit omnia judicandi, judicium permittit Bambergensibus, rectene à se dictum S. Petri (2. Epist. II. 2. ff. de sectis perditionis subrepentibus) allegatum & enarratum sit, an non? verum etiam valde orat non solum Bambergenses, sed & omnes Christianos ubique locorum, ut permissum illud judicium amplectantur, & inter se ac Papam judicent: utrum Lutherus, an Pontifex Romanus sectas, nova vitæ genera, & ordines instituerit extra illum communem Christianæ fidei ordinem? Item: utrum Lutherus, an Papa aliquid amplius, quam solum verbum Dei doceat? Ita, inquit, deprehenderetur, qui sint illi Magistri mendaces à S. Petro hic nominati, & quam belle *Adrianus* Pontifex

Breve Adriani ad Senatum Bamberg. contra Lutherum, & Lutheri ad id responsum.

tifex Lovanii Scripturam interpretari didicerit. Item: utrum Lutherus, an Papistæ per avaritiam fictis verbis de Christianis negotientur, & carnem sequentes in concupiscentia pollutionis ambulent, ac dominationem contemnant? Item: utrum Lutherus, an Papa Reges ac Principes contemnat, excommunicet, & in tertiam, quartam, ac nonam generationem devoveat, & sic de cæteris omnibus, de quibus S. Petrus in citato dicto loquitur.

Hinc gratias agit Deo, quod Papæ & Papistarum stultitiam & inscitiam plane velit in lucem proferri, ut confundantur & pudefiant, & ipsi sese apud omnes contemtos reddant, quo Danielis prophetia impleatur, ubi de Antichristo inquit: *sine manu conteretur* Cap. VIII. & 2. Tim. III. *non proficient amplius; insipientia enim eorum evidens erit omnibus, sicut Janni & Jambri accidebat.* Exprobrat etiam Papæ, quod cum velit perhiberi omnium Christianorum Magister, nihil amplius dicere noverit, quam illud: *Lutherus solus vult sapere:* hoc & illo modo contra antiquam consuetudinem, contra Doctores docuit. An non vero nos, cum tot majoribus nostris errasse oportuit? Quas muliebres, pueriles, Monachorum & Sophistarum querelas vocat. Decuisse enim Pontificem allegare Scripturam atque ita ratiocinari: ecce hic est verbum Dei; hoc & illo modo Lutherus contra verbum Dei docuit. Si sola, inquit, consuetudo & mos vetustus sufficit, cur non Judaicam, Turcicam & Ethnicam fidem amplectimur? Cur non assentimur Diabolo, cui jam inde ab initio perpetua consuetudo est esse malo? Quando Pontifex jactitabat, hactenus semper veritatem mendacio superiorem fuisse, id verum esse largitur; addit tamen, veritatem sæpe opprimi, & cogi interdum, sicut & Christo acciderit, mori & sepeliri, eam tamen rursus emergere & resurgere. Ita sub Papatu Christianam veritatem oppressam jacuisse, prout Dan. VIII. cap. prædixerit fore; verum oppressionis illius jam

finem esse, & veritatem cum Christo diu sepultam nunc iterum emergere, & mendacia Papistica vicissim prosterni oportere: & præclare id jam fieri cœpisse, seque existimare Papatum una cum suis squamis vere mundo factum esse ostentui, magno cum ipsorum probro & ignominia, adeo, ut eorum scelera & turpitudines clam & aperte hactenus perpetratæ, etiam à pueris & scurris decantentur, quemadmodum idolis acciderit Apostolorum & Martyrum temporibus; ut retribuatur ipsis pro superbia sua, qui quidem antea summis etiam Regibus ac Principibus terrori fuerint.

(m) *Tom. II. Alt. p. 276. & 269. seq.* (n) *Tom. II. Jen. Lat. fol. 569. b. 570-573. Tom. II. Alt. pag. 243--247.*

§. XLVI.

Ordinum responsum Cheregato datum & gravamina C. nationis German.

Neque à Principibus & Ordinibus in causa *Lutheri* obtinuit Legatus Pontificius, quod quærebat; siquidem illi scripto respondebant, se quidem graviter molesteque ferre, si quid ex doctrina Lutheri incommodi per Germaniam ortum sit, & ad errores omnes profligandos esse paratissimos; quod vero ex formula Pontificii Cæsareique edicti pœnam de Luthero non sumserint, id non levi de causa prætermissum. Plerosque enim omnes sermonibus & libris ejus ita eruditos esse, ut si decretum illud adversus ipsum valere debeat, magna pars hominum suspicatura esset, id fieri ad opprimendam Evangelii veritatem, & tuendas impietates manifestas, in quas ille invectus fuerat. Unde tumultus populares & seditiones haud dubie metuendæ sint; quum negari non possit, & ipse etiam Nuntius liberaliter fateatur, gravibus vitiis & abusibus laborare Curiam Romanam, ejusque emendationem polliceatur. Nisi ergo plurima mala corrigantur, & *gravamina*, quæ jam & olim & nuper Wormatiæ colligi cœpta & in capita 67. puncta vero 100. digesta & omnium ordinum consensu approbata sint, de ingentibus pecuniarum summis, ex indulgentiis, dispensationibus, excom-

excommunicationibus, beneficiorum reservationibus &c. ab Episcopis extortis, (vid. *Catal. Test. verit.* p. m. 482--520.) tollantur, quod quidem optime fieri possit, per Concilium pium, liberum & Christianum, in aliqua Germaniæ civitate, brevi, hac lege & conditione coactum, ut omnibus qui intererunt, tam laicis quam Ecclesiasticis, potestas fiat libere pronunciandi ac consulendi, quod ad Dei gloriam animarumque salutem maxime conducat. Legato hoc Ordinum responsum non arridebat: ad illud igitur replicabat, causam, ob quam edictum Pontificium & Imperatorium contra Lutherum executioni mandatum non fuerit, invalidam esse; longe enim majorem salutis animarum quam tranquillitatis publicæ rationem habendam. Unde in executione decreti adhuc perstitit. Ad postulationem de *Annatis*, Pontificis responsum exspectandum dixit. Concilium vero non ita restringendum esse, ut Pontifici manus ligentur per ea, quæ de Consensu Cæsaris, de libertate suffragantium, deque relaxatione juramentorum addidissent ordines. Ad hanc legati replicationem Principes, cum viderent, illum metiri bonum & malum ad solam amussim utilitatis Curiæ Romanæ, non autem ad modulum necessitatis Germaniæ, repetunt priora, & Nuncium iis acquiescere jubent, donec gravamina Germanicæ nationis Pontifici transmissa essent, & de effectu blandorum verborum, quibus usus fuerat, constaret. Nisi enim illa onera ocyus ex oculis mortalium sublata, abolita & abrogata fuerint, ea se diutius tolerare nec velle nec posse, sed rei iniquitate cogi, ut pro suo captu & industria de aliis commodioribus viis atque mediis cogitent, quibus exonerari ab illis molestiis ac in pristinam libertatem vindicari possent. Quibus auditis legatus Pontificius inopinato discessit, ut C. illorum gravaminum exhibitionem evitaret. Nihilominus tamen acta omnia in his Comitiis cum gravaminibus typis exscripta, Romam quoque pervenerunt, ubi aperta illa ingenuaque

Confessio Pontificis, in Curiam Romanam & ordinem Ecclesiasticum, tanquam mali fontem, culpam cognicientis, parum gratis multorum auribus accipiebatur, Præsulum maxime graviter indignantium, tanta se apud populum invidia & ignominia onerari: neque se tantum in contemptum hominum adduci, sed Lutheranis quoque hoc facto crescere audaciam & proterviam &c.

Sleidan. *Comment. L. IV.* Petr. Suav. *Hist. Concil. Trid. L. I. p.* 23. *ff.* Seckendorf. *pag.* 255. *seqq.*

§. XLVII.

Breve Adriani ad Frider. Elector. durum & minax.

Antea vero quam *Cheregatus* discessisset, ad Electorem *Fridericum Breve* prolixum satis sive minaces literas *Adriani* misit, quibus jactitavit, Electoris dignitatem Saxoniæ Ducibus à Gregorio V. Papa, natione Saxone, collatam esse, hujusque beneficii oblivionem Friderico exprobravit, ejusque fidem & conscientiam multis argumentis tentavit, quod Lutherum tolerando & fovendo, maximam Ecclesiæ cladem intulerit, cui subvenire debuerit, ac merito ei tribui, quod ab unitate Ecclesiæ recedant passim multæ regiones, quod avertatur vulgus indoctum, & bis mille præstigiis retrahatur à fide quam suxit ab ubere materno. Quod Basilicæ sint sine plebibus, plebes sine Sacerdotibus, Sacerdotes sine debita reverentia, & sine Christo denique Christiani. Quod sacrata fidei non sacra censeantur. Quod sanctuarium Christi, Dei sanctum esse negetur: dies festi festivis frustrentur solenniis: quod moriantur homines in peccatis suis: rapiantur animæ ad tribunal terrificum: nec pœnitentia reconciliati, nec sacra communione muniti. Quod pulcherrimus ille tabernaculi ordo confusus sit: & pro Christiana pace ac tranquillitate ad rebellionem, ad rapinas, ad cædes, ad incendia cum magno ac manifesto Christianæ Reipublicæ discrimine, veluti classico passim excitati. Pro his egregiis scilicet, ex mente Papæ, Electoris in Ecclesia Christi meritis

ritis, quo præmio, imo quo supplicio dignus sit, facile patere. Ac ne excipere vel excusare se Elector possit, quod à Luthero tanquam serpente deceptus sit, cœcam dementiam ei objicit, quod uni homuncioni, cooperto peccatis, quam tot sanctissimis Patribus, tot universalibus Conciliis, sanctæ denique & Catholicæ Ecclesiæ plus credere potuerit, ac id forte sibi imponi passus fuerit, quod veterator ille de capitulis Scripturarum visus fuerit sua confirmare. At vero quosvis hæreticos idem fecisse, & Scripturas perverse explicasse, & *Lutherum* se prodere fructibus nequissimis, quum imagines sacras, & ipsam Christi crucem, sceleratis manibus confringere & pollutis conculcare pedibus non formidet: quum non dubitet cathedram Apostolicam appellare cathedram pestilentiæ, Antichristianam & Diabolicam, nec desinat laicos ad lavandas sibi in Sacerdotũ sanguine manus sedulo concitare, Patres contemnere &c. Quæ omnia ex spiritu Antichristi proficiscantur, & opera carnis sint manifesta ac diabolica. Merito igitur se mirari, quod Elector ex diabolicis istis operibus, veluti fructibus nequissimis, arborem pessimam nondum cognoverit, ac eum obsecrat per viscera nostri redemtoris, per Christianam unitatem, per patriæ charitatem, per suam ipsius suorumque salutem, ut misereatur Ecclesiæ Christi, Saxonum seductorum, & in gremium Matris redeat, nisi utrumque gladium, Apostolicum simul & Cæsareum, olim experiri velit.

Elector his Adriani literis non parum offensus *Plaunitio* mandavit, ut cum Nuncio expostularet; quod cum is fecisset, Hero significavit, varia eum prætexere ac dicere, se argumentum literarum ignorasse, negare etiam Decreta Papæ aut Cæsaris (ut fama ferebat) in Electorem cudi, polliceri insuper se Pontificem placare velle; queri tamen, quod à pueris in plateis subsannaretur: excusare etiam concionatorum coercitionem,

nem, & Ferdinando eam imputare, itemque Moguntino & Salisburgensi.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 572. b. -- 576. Seckend. *pag. 259. b.*

§. XLVIII.

Providentiæ singularis indicia ex Actis Comitiorum ostensa.

Interim in dictis Comitiis varia consilia agitata sunt, ab hostibus de opprimendo *Luthero* & Evangelio ab eo in lucem producto atque prædicato, annitente etiam inprimis Duce Georgio, mittente ad comitia Lutheri libellum de *communione sub utraque*, & vehementer apud Ordines instante, quia jam manifestum esset, ubi ageret & scriberet, ut debito modo contra eum decerneretur. Sed nuncius cum dilatorio responso dimissus & deinceps negotium Lutheri paulo mitius tractatum fuit, cum *Ferdinandus* & *Georgius Saxo*, qui paulo post accurrerat, ad suos rediissent, ac plerique Ordines Electori Brandenburgensi executionem Wormatiensis edicti maxime urgenti, repugnarunt. Ac licet Ecclesiastici ingentem tumultum, quoties de Lutheri causa actum est, excitaverint valdeque exarserint, tamen prudentia *Friderici* & ejus consiliariorum, *Feilitschii* & *Plaunitii*, præsertim vero divina providentia factum est, ut machinationes pravæ impedirentur, & veritatis Evangelicæ lux magis effulgeret. Videbant enim, ut Illustr. *Seckendorffii* verbis (p. 261. b.) utar, Imperii proceres nævos plerosque Hierarchiæ, eosque in centum illis gravaminibus multa cum libertate ostendebant, ita, ut nec illi querelas improbare possent, quorum interesse videbatur, ne fierent. Omnium quippe conscientia eatenus informata & convicta erat, ut Concilio opus esse unanimiter statuerent, utque jam rigorem illum, quo Wormatiæ Lutherum ejusque dogmata præcipitanter tractaverant, intempestivum esse agnoscerent. Doctrinæ publicæ, quæ ad populum erudiendum pertinet, emendationem, sive verbi divini sinceram propositionem & piam explicationem, uno ore flagitabant, quo ipso abusus priores evidenter arguebantur. Quid autem

autem hac rerum facie Pontifici pro Pastoris universalis, quod gerere se dicebat, officio, magis curandum agendumque fuisset, quam ut justissimis desideriis inclutæ nationis, cujus exemplum jam aliæ plurimæ probare & sequi incipiebant, & dum ex proceribus nemo adhuc obsequium ei aperte denegaret, aures benignas præberet, viasque & modos vel proponeret, vel admitteret, per quos ante omnia veritati divinæ satisfieret, deinde & concordiæ & tolerantiæ in iis rebus ratio haberetur, quæ salva veritate cum aliquo licet commodi Clericalis dispendio mutari potuissent.

§. XLIX.

Lutherus decretum Noriberg. declarat, quomodo id accipiat.

Ipsum Decretum Ordinum iis conceptum verbis erat, ut tam Romanæ Ecclesiæ quam Lutheri fautores in suum sensum illud acciperent. Unde *Lutherus* datis ad *Locum tenentem* seu Præsidem & Status Imperatorii Regiminis Norimberg. literis, significavit, se magna gratiarum actione illud mandatum legisse, populoque Wittembergensi diligenter proposuisse & commendasse, ac sperare se omnino, Deum id ordinibus inspirasse, eoque prorsus constitutum cum animo suo habuisse, eidem, cum S. Evangelio non impedimento sed incremento potius futurum existimet, per omnia pro viribus obtemperare. Verum quum videat multos, etiam inter Principes, non solum ei denegare obsequium, verum etiam præsumere varias interpretationes ei affingere, licet clarissimis verbis sententia expressa sit, ut quilibet Germanicam linguam callens eam assequi possit, cogi se declarare, quomodo ipse illud accipiat, & confidere suam opinionem convenientem esse voluntati Ordinum in edicto expressæ. Quod igitur I. *Evangelium doceri jubeant secundum Interpretationes ab Ecclesia Christiana receptas, & approbatas, à* plerisque sic intelligi, docendum esse juxta doctrinam Scholasticorum, Thomæ & Scoti, & aliorum, quos Romana Ecclesia approbaverit: se vero nihil in mandato reperire de Romana Ecclesia,

clesia, nec de Doctoribus Scholasticis; recte igitur de vetustioribus illis accipere, *Hilario*, *Cypriano*, *Augustino*, & horum similibus: ac ne his quidem esse tantam tribuendam fidem, ut non longe præferantur iis Biblica scripta, non invito *Augustino*, qui solis Canonicis libris hunc honorem tribuat, ut eos pro regula habeat. Nec dubitare se, quin & hæc sit ipsorum sententia: & argumento esse, quod nonnulli, qui veram Ecclesiæ emendationem ferre non possunt, recusarint huic edicto subscribere, & ne nunc quidem illud suis proponi patiantur. II. *Ut Episcopi deligant homines doctos & Scripturarum peritos, qui concionibus adsint, & leniter admoneant errantes; in refractarios autem animadvertant, ita quidem ne veritas Evangelica opprimi videatur.* Recte quidem esse decretum, sed illos, quibus mandatum sit, etiam ut velint, tamen non posse decreto satisfacere, quod viris doctis & literatum sacrarum peritis careant, sed illis utantur, qui præter Sophistica nihil unquam in Academiis, Collegiis & Monasteriis didicerint, & nonnisi excommunicationibus, anathematismis aliisque sæviendi modis assueti sint. III. Quod interdicant, *ne quid librorum deinceps exeat usque ad Concilium, nisi prius viri docti ad eam rem delecti judicium fecerint:* non se recusare quidem, sed tamen sic illud accipere, ut ad Sacræ Scripturæ libros non pertineat; quo minus enim hi prodeant in lucem, non posse prohiberi. IV. Quod statuerint *de Sacerdotibus, qui vel uxores ducunt, vel ordinem suum deserunt, juxta leges Pontificias mulctandis*, nimis durum videri ait; nam si pure Evangelium docendum sit, (ut ipsimet fateantur) jam certe mitigandam esse legem illam pontificiam: ac deplorat ejus temporis pertinaciam, quod in tam clara Evangelii luce lex illa durissima cœlibatus non abrogetur, quæ plurimorum scelerum causam occasionemve præbeat. Porro distinguit inter monachos & parochos atque beneficiarios: illos, qui desertis monasteriis conjugio operam dare velint, de victu & vitæ genere

genere sibi prospicere debere, infamia tamen & pœna carituros. At pro reliquis, qui non saltem sacerdotiis & præbendis, ob conjugia inita exuti hactenus, sed & carcere & aliis duris modis puniti fuerint, & Edicto hoc mitius quidem, sed tamen ad privationem beneficiorum condemnentur, per Deum orat proceres, ut necessitati naturæ inevitabili indulgentes, rigorem mitigent, cœlibatum impossibilem nemini injungant, nec conjugatos durius habeant, quam fornicatores, quos nemo sacerdotio & dignitate spoliet; addit, ea sibi quotidie ex omnibus regionibus de fœditate cœlibatus scribi, ut si ea vel inimicissimi sui scirent, ad monasteria evertenda secum credat concursuros esse. Sibi deinde, stante hoc Edicto, adversus anathema & proscriptionem Papæ & Cæsaris ad Concilium usque securitatem concessam esse confidit, mandatis præsertim obsequenti; addit tamen, quia mundo molestus sit, mundusque sibi, parum sua referre, proscriptus sit nec ne.

Tom. II. Alt. p. 290--293. *Conf.* Sleid. *p.* 89. *seq. &* Seckendorf. *p.* 263.

§. L.

Electori se purgat & provocari ad scriptionem à Fabro & Emsero, refert.

Quod hujusmodi notas in Edictum Comitiale fecerit Lutherus, minime vitio ei verbi potest, ut nec illud, quod deinceps varia scripta ediderit. Nam, ut *Plaunizius* d. V. Martij sub finem Comitiorum significabat (o) Electori, *Johannes Faber*, Suffraganeus Constantiensis, mandato instructus fuit, ut contra Lutherum concionaretur, & ut salvi conductus literæ ei darentur, postulabatur. Hinc *Lutherus* (p) in Epistola d. XXIX. Maji ad Electorem Sax. monentem, ut à dura scriptione abstineret, data, animose profitetur, se, quæ ad veritatem divinam pertinent, tacere non posse, illiusque solum propagandæ, neminem vero lædendi causa, scribere: & quoniam à *Johanne Fabro*, Vicario Constantiensi, refutatus sit prolixo libro, Lipsiæ impresso, contra conjugium; itemque *Emserus* aliquid editurus sit, non posse se ista silentio transmittere, ne opprimatur ve-

ritas. Quod ne fiat, in ipso Edicto nupero prospectum sit. Se vero non pudere verbi Domini sui, & paratum esse, quicquid Deo visum fuerit, pro eo pati, cum ita certus sit de sua doctrina & scriptis, quod ex Deo sint, ut non reformidet Verbum Dei sui coram omnibus diabolis defendere. In Epistola ad *Spalatinum* Sabbato post Kiliani scripta, (q) molestissimum sibi esse significat, tanto numero volare Wittembergam defectores Monachos, & statim uxores ducere, cum sit genus hominum ad res gerendas ineptissimum: & se cogitare quotidie de consilio, ut modus isti rei figatur. Epistolas suas vernacule editas, absque sua culpa exiisse, se clausas signatasque mittere voluisse, sed D. *Hieronymum* alteram, scilicet ad virgines, alteram *Amsdorfium* edidisse. Se plane nihil æque optare, quam nihil edere; fessum enim esse talia scribendo; sed Lucæ prælum indigere sumptu, ideo Cæsaris mandatū se declaravisse, & jam VII. Caput prioris Epist. ad Corinthios exponere: quam expositionem consecravit *Johanni Læsero*, Archimarschallo Saxon. (r) Ut id faceret Noster, motum eum esse video scripto Fabri, cujus mentio injecta est, ubi statim ab initio invehitur in eos, qui stulte dissuadent statum conjugalem, ob multa incommoda, cum tamen ipsi mulieribus carere nequeant, & fœdis scortationibus indulgeant. Hujus generis quoque esse ait stolidissimum (Erknarr) *Joannem Fabrum*, imo celebrem scortatorem (Hurentreiber) qui magnum volumen nuper ediderit contra matrimonium, & quemlibet deterrere cupiat ab eo contrahendo, nullo tamen alio argumento, quam quod ex molestiis & laboribus, quibus conjuges obnoxii sint, petierit. Indignos esse tales, quibus respondeatur. Ediderat jam ante (s) *Lutherus* d. 28. Martij Epistolam ad *ordinem Teutonicum* directum, *de vitanda falsa castitate, & arripienda vera castitate conjugali:* quæ forte movit *Fabrum*, ut in Lutherum aliquid cuderet. *Lutherus* autem (t) D. *Jona* reliquit *Fabrum* refutandum, allatis causis, cur ipse non respondeat: 1. quod

Expositionem edit in 1. Cor. VII.

D. Jona refutationem

quod nil afferat, quod non sit antea, non uno in libro à se refutatum, victum & triumphatum. 2. Quod tanta colluvie tot dictorum, ab hominibus sumptorum, non videatur Papam ac Papistas voluisse defendere, aut Lutherum impugnare, sed ostentare, sese multos libros vidisse. *Fabri relinquit.*

(o) *Ap. Seckend. p. 260. b.* (p) *Tom. II. Alt. pag. 348. a. b.* (q) *L. II. Epist. pag. 139. b.* (r) *Tom. II. Alt. p. 383. a, b. 384. ff.* (s) *ibid. pag. 293. ff.* (t) *Tom. II. Epist. pag. 129. seqq.*

§. LI.

Similiter *Lutherus* D. *Joanni Brismanno*, Minoritæ Wurzburgensi confutandum reliquit libellum *Caspari Schazgeyeri* contra se editum, super Votis & Missis, qui antea quoque insulsum illud scriptum, quod *Scrutinium* appellavit, ediderat, propterea quod ipse occupatior sit, quam ut respondeat, ac licet hominem indoctum in re sacra contemnat, cogitetque nec responsione sua millies iterata firmari adversarios posse, qui tam vanis scriptis moveantur ad dissentiendum libello suo de Votis, omnium, quos scripserit, munitissimo, &, quod ausit gloriari, invicto; tamen amicis quibusdam sic instantibus & urgentibus cessisse, ut respondendum illi esse censeret. Monet igitur *Brismannum*, ut, cum Minoritarum Sectam egregie calleat, & probe intelligat, quot Locis Thesaurivora ille *Indagator & Conator*, (librum enim posteriorem *Indagines & Conatus* inscripsit) mentiatur, dum conscientia & experientia aliter edoctus, fidem & castitatem apud religiosos tam vulgarem esse jactitet, hypocrisin ejus detegat. Eam in rem capita confutanda suppeditat, nimirum I. quod dicta Scripturæ S. omnibus Christianis communia, ad suum pediculosum cucullum aptet. Unde ex *Aristotele & Porphyrio* convinci queat, quod aliud sit communia & propria dicere, ac accidens commune & proprium. Inprimis autem illud accipi posse tanquam capitale totius libelli, quod glorietur, Monasticen non esse contra Scripturas, ne *Et Brismanno contra Schazgeyerum de votis monasticis.*

jota quidem, ideo sentiendum esse secundum illud Christi: *qui non est contra nos, pro nobis est*, cum tamen hoc unicum egerit (Lutherus) ut probaret ipsum Monasticum institutum ex natura sua esse contrarium sacris literis; & *Schazgeyerum* dejicere posse illud ejusdem Christi: *qui non est mecum, contra me est*. II. Rechabitarum exemplum pro Monastice alleganti *Schazgeyero*, retorquendum esse, & pugnare id potius contra Monasticen sacrilegam, quæ fere semper contra parentum autoritatem filios attrahat, & prorsus extinguat illam obedientiam divinitus statutam, sua abominabili, execrabili & electitia obedientia. Neque enim Rechabitis à patre talia esse præcepta, quod his operibus quendam cultum singularem erigerent: neque pertinuisse illa ad res spirituales & animam, quæ in nostra manu non sunt, sed fuisse sanctionem liberam & corporalem, eamque non tam rigidam, ut si casus tulisset, non potuerit dissolvi aut dispensari.

Tom. II. Epistolar. pag. 113--120.

§. LII.

Epistola Lutheri ad Livonos.

Interea non destitit *Lutherus* varia & utiliora scribere, prout necessitas & occasio ferebat, in gratiam cum exterorum, tum domesticorum sive Wittenbergensium & Germanorum. Ad exteros ut scriberet, moverunt ipsum partim Evangelii progressus felices, partim persecutiones. Inter exteros longius dissitos, *Livonos* numero, ad quos Noster instinctu Magistri Ordinis Teutonici, cui tunc parebat Livonia, sub initium A. 1523. libellum scripsit de re Christiana, per modum Epistolæ, qua primo gratulatur Livonienſibus patefactam Evangelii lucem, & doctrinam salutarem, cujus oppressionem plerosque in Germania furiosos Principes & Episcopos pertinaciter moliri conqueritur; ideoque eos secundo monet, ut tempus visitationis gratiosæ cognoscant, ac operam dent, ne mutentur in Galatas à vero Evangelio translati: quum haud dubie venturi sint mentita

tita pietate lupi, sublatis veris pastoribus, jam à Deo ipsis datis, quorum opera via veritatis blasphemetur, & illi iterum in Ægyptum ducantur, ut falsa & evicta Dei latria Diabolum viventis Dei loco impie colant, à quo jam Christus cœlesti suo lumine eos misericorditer redemptos adseruerit, in que sui cognitionem perduxerit, ut crederent firmiter, ipsum adeo solum esse nostrum Dominum, Sacerdotem, Pontificem, Magistrum, Servatorem, auxiliatorem & patronum in perpetuum, in omnibus peccatis, morte, necessitate & defectu tam corporis, quam animæ; ut, qui crediderit J. C. per sanguinem suum citra nostri meriti respectum, secundum misericordem Patris omnipotentis voluntatem, animarum nostrarum Servatorem & Episcopum esse factum, certus sit, eam fidem nude, & sine omnium operum accessione Christum nobis donare gratuito, cum omnibus bonis partis, juxta Paulum Rom. III. 28. Hanc fidem tranquillum, lætum & pacatum nobis erga Deum facere animum, ita ut cogatur eundem ex intimis visceribus diligere. Atque hoc tandem esse per Christum venire ad Patrem, & à Patre ad Christum trahi, & pacem cum Deo habere, & agere securo & otioso animo, mortem & omnia necessitatis discrimina exspectare. Caput itaque totius Christianæ doctrinæ esse fidem in Christum, & deinceps erga proximum dilectionem. Indulgentiarum autem nundinationes, sanctorum cultum, & quicquid præterea operum ad animarum nostrarum usum perttrahitur, ut venenum lethale & præsentissimum devitandum.

Tom. II. Epist. pag. 122 -- 125.

§. LIII.

Ad fratres in Hollandia, Brabantia, Flandria.

Ex Livonia in Belgium progredimur, cujus provinciæ licet durissimo Cæsarei edicti jugo premerentur, tamen semen Evangelii capiebant, adeo ut *Fridericus Canirmius*, Delphensis Scholæ Rector A. 1522. ad *Hedionem* Moguntiam scripserit, scire se, si vel semel liceret concionari in publico, res Monachorum plane

plane ad nihilum redituras, cum magna ex parte labefactæ sint pauculis in Gymnasio sermonibus à se habitis. (Vid. *Seckendorf.* pag. 241.) Inter Monachos etiam fuerunt, qui propter puriorem doctrinam ignis supplicium sustinuerunt, nominatim, *Henricus Voës*, natu quidem minimus, sed doctrina & facundia cæteris superior, *Johannes Esch*, vel *Nesse*, & *Lampertus*, Augustiniani, ex Antverpiensi cœnobio, unde Bruxellam perducti, &, adnitente Pontificis nomine, *Aleandro*, & sævitiæ administris, *Jacobo Hochstraten* & *Nicolao Egmondano*, aliisque, duo exusti sunt, propterea quod aperte faterentur, se per scripta Lutheri ad cognitionem Evangelii perveniisse, & per omnia fere cum eo consentire. Hac occasione tristi data *Lutherus ad omnes in Christo fratres, qui sunt in Hollandia, Brabantia & Flandria*, scripsit, iisque gratulatus est, non tantum quod Deus lumen Evangelii admirabile rursus videndum revexerit ipsis, sed etiam primos illos esse voluerit, qui ob suum nomen & Evangelium acceptis injuriis, ignominiam, angustias, tribulationes, carcerem, pericula, mortem denique sufferrent, atque adeo tanto fructu & animi magnitudine eos repleverit, ut qua etiam propria sanguinis effusione conspersi, Evangelium Christi infracto animo confirmare non dubitaverint. Ad hæc beatas felicesque prædicat duas illas pretiosas animas, Henricum & Johannem, vitam suam vilem æstimantes, quo Christus verbo suo solus adeo plenioribus præconiorum tibiis ebuccinetur; licet enim ignominioso supplicii genere damnatæ sint, reversuras tamen ineffabili gloria, & inæstimabili gaudio, olim vere judicaturas eos, à quibus hic inique latam sententiam audiverint. Vere enim leviculam, imo nullius prorsus momenti rem esse, à mundo ignominiose tractari, occidi, & calumniari, his præsertim, qui certo persuasum habeant, sanguinem celebrem, & mortem eorum fore pretiosam in conspectu Domini &c.

Tom. II. Epist. pag. 142. *seqq.* 149.

§. LIV.

§. LIV.

Hoc ipso etiam anno cum fama accepisset, per Annemundum Coctum, equitem auratum Gallum, incredibiliter ferventem in gloriam Dei *Carolum, Ducem Sabaudiæ*, sinceræ pietatis vehementer studiosum esse, dignum judicavit, ut dignissimus Princeps à se indignissimo, gratulandi officio saltem benediceretur & animaretur, quod exemplo tanti Principis pulcherrimo plurimos lucrifacere possit Christus. Itaque quo certius internoscat quantum cum Evangelicis sapiat Dux, & quam diversum sacrilegi Sophistæ hactenus sub Papa docuerint, aliquot capita per ordinem recensuit, simul velut rationem reddens suæ doctrinæ. I. Docemur & docemus, inquit, salutis initium, imo totum pondus esse fidem in Christum, per sanguinem suum solum, non per nostra opera, peccata delentem, mortis imperium tollentem. Sic enim Paulus Rom. III. 28. Gal. II. 16. 21. Hanc vero adserimus donum Dei esse, & in corde nostro per Spiritum S. creari, non actibus nostris (ut vocant) fingi aut formari, quam illi fidem acquisitam, id est, imaginem somni habent. Res viva est fides, totum immutans hominem, nullo præcedente nostro merito, sed solo verbo Dei, ut dicitur Rom. X. 17. *fides est auditu* &c. Ex quo consequens est, sacrilegum esse & abominabile, quicquid hactenus Pontifices, Scholæ & Monasteria de satisfactionibus, de operibus meritoriis, congruis & indignis in toto orbe disseminaverunt: esseque omnia Monasteriorum & Sacerdotum instituta prorsus perditionis sectas, abominationes in loco sancto stantes, penitus abolendas, ut quæ in manifestam sanguinis Christi & fidei injuriam homines persuadent operibus suis fidere, salutem quærere; quod nihil est aliud, quam Dominum, qui nos mercatus est, negare, ut Petrus ait. II. Justificatis jam per fidem verbi, & in societatem Christi incorporatis, omnibusque jam peccatis & morbis in Christo victis, restare, ut bona faciamus & bene vivamus; non ut per hæc

Ad Ducem Sabaudiæ.

boni fiamus, aut peccata deleamus (quod fidei solius est) sed ut tanquam bonæ arbores bonis fructibus testemur, nos esse jam sine peccatis, & fidem per charitatem efficacem esse probemus. Proinde talia docemus opera, quæ non nobis sed proximo tantum utilia & necessaria sunt. Hic iterum damnantur Monasteria, & totius orbis vulgatæ illæ fundationes, quod talia sint eorum omnia opera & studia, tam fundantium, quam fundatorum, ut iis suæ saluti pro suis (ut vocant) animabus, & suorum consuluerint. Ex iis jam III. sequitur, quod nullæ traditiones aut decreta Patrum, aut statuta Conciliorum necessaria sint, aut ad peccatum obligare possint. Quia sicut opera talium servata, seu obedientia eorum nihil prodest coram Deo pro peccatis tollendis (hoc enim solius agni est peccata tollentis, etiam totius mundi, per fidem in sese) ita nec neglecta faciunt reum. Proinde fatemur mundum esse per Papas, Concilia, Patrum decreta miserrime seductum ac irretitum iis hominum traditionibus, verius autem laqueis diaboli, dum omnibus persuasum fuit, iis servatis salutem, iis omissis perditionem contingere. Quare & teterrimam illam tyrannidem excommunicationis abolitam & desertam oportuit, qua suas abominationes stabilierunt, cum Christiani non alio nisi verbo eo regi debeant, quo Christiani, id est, liberi à peccatis fiant, h. e. solo Evangelii Dei puro, sine additionibus Conciliorum, Doctorum, Patrum, non operibus & virtutibus, nec legibus hominum, sed sola virtute Christi in nobis. Quia certum est, Christianos non esse, nisi spontanee boni sint, quod fit vi Spiritus fidei. Certissimus ergo certissimi Antichristi ausus & temeritas est, liberos Christianos suis legibus vexare stultis & inutilibus, imo fidei noxiis. Insuper manum misit manifeste sacrilegam in Testamentum Dei. I. Utramque Eucharistiæ speciem abstulit universo orbi. II. Ex Missa (quæ verbum est Evangelii promissionis cum adjecto signo corporis & sanguinis Christi, ad fidem alendam instituta) opus & sacrificium fecerunt.

Ad

Ad extremum addit monitum, ut Dux suscitet eam, quæ ardere cepit, scintillam, faciatque ut ignis egrediatur de domo Sabaudiæ, ceu de domo Joseph, & sit ei tota Gallia quasi stipula, & ardeat sanctum illud incendium Christi, imo flagret, ut vere tandem Francia possit dici ab Evangelio Christianissimum, quod hactenus ab impio in Antichristum, propter effusum sanguinem officio, impie dictum sit Christianissimum.

Tom. II. Epist. pag. 156. b. -- 160. Tom. II. Alt. pag. 360. ff.

§. LV.

Ex *Bohemis* quoque, & speciatim iis, quos *Picardos* vocabant, hoc anno quidam ad *Lutherum* venerunt, fidemque suam, ob quam vel maxime hæretici habeantur, de Sacramento Cœnæ ita explicarunt, ut non male jam de iis sentire se scripserit ad *Hausmannum*. Cum enim libellus Germanica & Bohemica lingia vulgatus esset, ad erudiendos pueros, in quo inter alia hoc legebatur, *quod Christus in Eucharistia non substantialiter præsens* (selbständig/ natürlich) *nec adoranda sit Eucharistia*, Lutherus ad se missos à Bohemis rogavit, ut hunc articulum dilucidius declararent, quia coram ex ipsis audiverat, quod unanimiter confiterentur Christum vere cum sua carne & sanguine præsentem esse in Sacramento, ut ex Maria natus sit, & in cruce pependerit. Quam declarationem posteaquam Latine conceptam accepit, eam non ita perspicuam deprehendit, ceu optavit, eoque nec edere nec in Germanicam linguam transferre voluit, veritus, ne propter verborum obscuritatem mentem illorum non satis assequeretur. Ut vero scandalum propter libellum Germanicum ab illis editum tolleretur, *Tractatum Germanicum, Fratribus Valdensibus in Bohemia & Moravia* inscriptum edidit, & quanta fieri potuit, perspicuitate hunc Articulum ex Evangelio exposuit, ut inde ipsi judicare queant, quomodo utrique conveniant. In hujus libelli exordio profitetur, se eos quidem olim, cum adhuc Papista esset, pro hæreticis habuisse;

Ad Picardos seu Valdenses in Bohemia & Moravia.

nunc autem non amplius habere: indicaturum tamen, quid in illis desideret. Hinc de Sacramento agens fundamenti loco ponit verba Christi: *edite, hoc est corpus meum, & bibite* &c. quæ non minus attendenda ac reverenter excipienda esse docet, quam ipsum Sacramentum; imo etiam magis. Honorem autem verbis debitum non consistere in externis, ut aureis argenteisve literis scribantur, in serico reponantur, decantentur stentorea aut pulchra voce, vel mussitentur, sed ut corde fideli recipiantur & habeantur pro vivis, æternis & omnipotentibus verbis, quæ nos liberare possint à peccatis & morte, eaque omnia adferre, quæ exprimunt, ac non tantum significent corpus & sanguinem Christi, ut typi Vet. Test. ejusmodi vim significandi habuerint: nec solum inferant incorporationem vel insitionem in spirituale corpus Christi &c. Asserta igitur reali præsentia & communione, explodit *transsubstantiationem*, ac improbat *Sacramenti mutationem in Sacrificium*, ejusdemque ostentationem & circumgestationem; cum hæc omnia claris verbis institutionis repugnent. Quod ad *adorationem* attinet, eam pro necessaria habet, quæ interna animi devotione Christo ipsi exhibetur, juxta Joh. IV. 20 seq. externam autem ceremoniam, in communione adhibendam, indifferentem habet, quæ sine hæreseos crimine omitti queat; neque tamen si servetur, reprehendi debeat, cum Christus eam nec præceperit, nec prohibuerit. Percurrit postea Waldensium dogmata, & postquam summa & ad salutem necessaria capita, de Dei essentia & personis divinis, de Christi mediatione, de Spiritus S. officio & potestate in Ecclesia, quæ Waldenses agnoscunt, probasset, rectèque eos facere dixisset, quod traditiones hominum, purgatorium & ejus causa ordinatas Missas, item Sanctorum cultum rejicerent; non dissimulat tamen, quæ in illorum religione taxet, & corrigenda æstimet, nempe quod præsentiam realem corporis Christi in Cœna, & fidem infantum in Baptismo negent,

quod

quod fidei salvificæ in justificationis opere charitatem annectant; quod septem Sacramenta statuant; quod ministros Ecclesiæ à matrimonio prohibeant. Hæc omnia tamen benigne intelligi vult, quia forte ignoratione linguæ Bohemicæ eorum sententiam minus liquide penetraverit, commendatque iis literarum & linguarum trium, Latinæ, Græcæ & Hebraicæ studia, perneccessaria futuris Ecclesiæ ministris ad intelligendam Scripturam S. maximopere denique morum innocentiam in iis laudat, ac rogat, ne in sequiorem partem interpretentur, quod liberius scripserit, non alio animo, quam ut puritatem sinceritatemque doctrinæ promoveat & videat, licet vitæ quoque sanctitatem libentissime conjunctam cupiat, vix tamen habitantibus in Sodoma, Gomorrha & Babylonia, sperare liceat.

Tom. II. Alt. pag. 299--310.

§. LVI.

Ad Senatũ populumque Pragensem de instituendis ministris Ecclesiæ.

Ad Bohemos vero *Pragenses*, sive Senatum Populumque Pragensem, (u) qui *sub utraque* sive *Calixtini* vulgo dicebantur, & in cæteris Pontificem Romanum agnoscebant, & misera ac dura necessitate coacti (posteaquam Bohemiæ regnum Episcopis & Sacerdotibus sublatis, vastum & solitarium relictum esset, & vicini prorsus non dignarentur Pastores ordinare, cum pro obstinatis hæreticis eos haberent) quotannis in Italiam mittebant, & magno sumtu consecrationem pastorum petebant, & insigniter sceleratos simul & indoctos, vel lupos potius rapaces accipiebant, Lutherus sæpenumero multorumque literis rogatus scripsit *de instituendis Ministris Ecclesiæ*, in quo *primo* dehortatur à suscipiendis Ordinibus Papisticis, quos sedes Romana ex amore nummi det; unde manet chaos illud & Babylonia confusissima in clarissimo Bohemiæ regno, dum partim necessitate habendi ministri, partim impotentia corrigendi fiat, ut quisque doceat, quod voluerit, & sub ista confusione populus in sectas scindatur, & nusquam certa ratio credendi & vivendi sit, ut

tantum perditionis illa ministeria esse videantur. Fidenter igitur consulit, ut si nulla alia via possint ministri haberi, quam ista, ut prorsus nullos haberent ministros. Tutius enim & salubrius esset, inquit, quemlibet Patremfamilias domui suæ legere Evangelium, & baptisare, (ex consensu totius orbis & usu) sicque juxta doctrinam Christi se & suos regere, etiamsi tota vita vel non possint Eucharistiam sumere. Si hoc modo duæ, tres, decem domus, vel tota civitas, vel multæ civitates sibi consentirent, & fidem ac charitatem per Evangelium domesticum exercerent, licet nullus in æternum accederet ordinatus, rasus, aut unctus minister, Christus absque dubio in medio eorum esset, & eos pro Ecclesia sua agnosceret. -- Melius est nullum habere, quam sacrilegum, impium & sceleratum ministrum. - Nunc autem iis qui qui credunt & agnoscunt veritatem, libertima facultas & copia est, omnes impios ministros profligandi, & nonnisi idoneos & pios vocandi & instituendi, quoties placuerit. Quod probat prolixe ex Sacerdotio spirituali omnibus Christianis communi, de quo ex ipso hoc tractatu aliquam multa protulimus Loc. XVI. *de Christo* §. XLI. & reliqua, quæ huc forte pertinent, in Loco de Ministerio Eccles. proferemus. Eadem, quæ ad potestatem eligendi & ordinandi ministros, itemque de religione judicandi spectant, brevius (x) Germanico libello complexus est.

(u) *Tom. II. Jen. Lat. fol.* 576. *b.* -- 588. *Tom. II. Alt. pag.* 496 -- 514.
(x) *Tom. II. Alt. pag.* 328 -- 332.

§. LVII.

Molestia Luthero creata à Duce Georgio, cui ille respondit, & libellum e-

Ab exteris ad domesticos & Germanos revertimur, qui plus negotii & molestiæ Nostro fere crearunt quam peregrini; adeo ut continuis laboribus respondendi ad multorum quæstiones, refutandi adversarios, consolandi afflictos, & in libris scribendis defatigatus, valetudine valde tenui uteretur, ac vitæ eum non semel pœniteret: accedebat aulæ tepor, & res domi angu-

sta,

sta. Unde (y) *Georgio Spalatino*, cum accepisset exemplar Epistolæ irati *Ducis Georgii*, scripsit se febrim è balneo contraxisse, Deoque propterea gratias agere, ac optat, ut Deus & mortem alicunde mittat, & liberet se miserum de his malis mundi. Nactus enim erat Dux *Georgius* copiam literarum, quas Lutherus ad *Harthmutum de Croneberg*, potentem in tractu Rhenano equitem, voce & scriptis mascule (z) causam Evangelii defendentem, ac eo nomine ad Papam, Cæsarem Epistolam mittentem, & apologiam coram Regimine Noriberg. facientem, nullaque non tentantem & patientem, dederat, quibusque Ducis persecutionem adversus Evangelium improbaverat. His offensus *Georgius* graves injurias & calumnias interpretatus est, indicari sibi à Luthero postulavit, an literas illas pro suis agnosceret? At *Lutherus* ei promte & intrepide respondit, eumque Dominum suum inclementem, mendacem, aut mendacibus credentem, Christianæ veritatis persecutorem vocat: negatque se animam, honorem famamque Ducis læsisse; at se potius causam habere de læsione tali à Duce sibi facta conquerendi: silentio tamen se hæc omnia præterire, cum Christus jubeat etiam inimicos suos amare, & se id huc usque feciisse, ac precibus pro eo interpellasse: spondet etiam se porro facturum, & obsequia exhibiturum, quæcunq; posset; ut adeo nullum contemtum sui colligere inde Dux queat. Interea bullas se non extimescere. Cumque haud multo post *Albertus*, Comes Mansfeldensis cum Luthero non *Georgii*, sed suo solius nomine ageret, ut, si qua fieri possit, salva Evangelii gloria Tyranni amentiam leniori aliquo responso mitigaret: tum respondit, se non solum illi sed omni hosti esse deditum servum, sicut decet Christianum, si salva sit maneatque Evangelii gloria, permisitque Comiti, ut Duci Georgio de se nihil non polliceretur, si cesset furere in verbum Dei; at si furere pergat, nihil minus se facturum, quam quæ furenti miseriæ & cœcitati placerent. Proscindebatur quoque

didit, quod J. C. natus fuerit Judæus.

quoque calumniis Noribergæ in Comitiis à Duce *Georgio* & *Leo*, Regis Angliæ, legato, ac si *de Maria Deipara* irreverenter prædicasset ac scripsisset, *eam non fuisse virginem ante & post partum*, sed Christum è Josepho & deinceps alios quoque filios suscepisse: item, quod *Christum semen Abrahæ* dixisset. Misera hæc & putida mendacia depulsurus (a) *Tractatum Germanicum* edidit, quod *Jesus Christus natus fuerit Judæus*, in quo virginitatem perpetuam B. Mariæ, & genus Christi ex Abrahamo & Davide multis argumentis adstruxit, monstravitque, quomodo cum Judæis pro conversione eorum promovenda rectius placidiusque ex Scriptura S. agi erroresque eorum refutari debeant, ac hucusque factum fuerit à Papa, Episcopis, Sophistis & Monachis, rudibus asinis.

(y) *Tom. II. Epist. pag.* 132. (z) *Tom. II. Alt. pag.* 247. *ss.* 257. *seq. Conf.* Seckendorf. *pag.* 225. (a) *Tom. II. Alt. pag.* 313 -- 324.

§. LVIII.

Abrogato cultu missatico Wittemb. formulam missandi & communicandi edit.

Wittembergæ quoque non sine difficultate magna *cultus Missaticus* prorsus abrogatus fuit, *in Ecclesia Collegiata omnium Sanctorum*, ut Lutherus dudum desideraverat; sed, quod cunctaretur Princeps *Fridericus*, & dubius forte adhuc & de suo jure in reformando veteri ritu, & de ipsa religione esset: quam incredulitatem & aulicam infirmitatem ad *Spalatinum* improbavit (Tom. II. Ep. p. 166.) hoc demum anno id effectum est, junctis Academiæ & Senatus oppidani consiliis, posteaquam *Lutherus* semel iterumque Capitulares privatim & publice commonuit, (b) & petentibus illis institutum pietatis præscripsit, quo temperetur mercenaria religio Templi ipsorum: huicque formæ præscriptæ adjecit de certis quibusdam capitibus perspicuam & gravem apologiam. Totam historiam diligenter & fideliter ex Actis Archivi retulit Illustr. *Seckendorffius* L. I. Sect. 57. §. CLIII. Addit II. p. 274. seqq. Ea occasione Noster (c) *formulam* aliquam, piam & satis prolixam, *Missæ & communionis pro Ecclesia Wittembergensi*

bergensi edidit, quam *Nicol Hausmanno* transmisit, cum eam toties postulasset. In *Epistola* ad eum scribit, *se hactenus libellis & sermonibus egisse* inter populos, ut corda primum ab impiis cæremoniis avocaret, Christianum & commodum ratus, si causa fieret, ut absque manibus contereretur abominatio, quam Satan per hominem peccati in loco sancto statuerat; proinde nihil vi aut impetu tentasse, nec vetera novis mutasse, semper cunctabundum & formidabundum, tum propter imbecilles in fide animos, quibus subito eximi non potuerit tam vetus & inolita, nec inseri tam recens & insueta ratio Dei colendi: tum maxime propter leves illos & fastidiosos spiritus, qui ceu sues immundæ, sine fide, sine mente irruant, & sola novitate gaudeant, atque statim ut novitas esse desiit, nauseent. *Quo genere hominum*, inquit, *cum in rebus cæteris, nihil est molestius, tum in rebus sacris sunt molestissimi* & intolerabiles, quamvis ut rumpar ira, ferre illos cogor, nisi velim & Evangelium ipsum è publico tollere. Sed cum jam spes sit, multorum corda per gratiam Dei illustrata esse & roborata, ipsaque res poscat, ut tandem scandala tollantur de regno Christi, audendum est aliquid in nomine Christi. Justum enim est, ut vel paucis consulamus, nedum perpetuo levitatem & abusum illorum formidemus, nullis prorsus consulamus, & dum istorum futura scandala cavere volumus, universas abominationes illorum roboremus. Huc etiam pertinet Tractatus German. *de abominatione Canonis Missæ*, licet referatur inter acta Ao. 1524. Tom. II. Alt. pag. 481. Adhæc *Lutherus* Germanica lingua baptizare incepit, (d) & libellum Latinum vernaculo sermone transtulit; nihil tamen mutare in ceremoniis voluit, ne infirmos offenderet, aut causam conquerendi daret, ac si novum Baptismum instituere, vel hucusque receptum prorsus improbare vellet; quum non ita multum situm sit in humanis additamentis, si modo Baptismus ipse cum verbo Dei, vera fide, & precibus ardentibus peraga-

tur. Biennio post, data majori libertate & securitate, iteratâ formulæ baptismatis editione, sufflationes, sal, sputum, chrisma omisit, retento saltem exorcismo, signo crucis & indusio. *Ordinem* insuper aliquem cultus publici (e) proposuit, oppositum abusibus tribus præcipuis, qui in eum irrepserunt, & operi operato, ut 1. quotidie mane & vesperi verbum Dei Veteris & Novi Test. legatur & explicetur: 2. preces fiant, & 3. diebus Dominicis Missa, id est, sacra communio habeatur, cantica resonent, festorum denique numerus minuatur. Præterea cum *Leisnicenses* (non Lipsienses, ut *Varillasius* imperite scripsit, quod tamen ei tanquam homini peregrino condonandum esset, nisi contra notitiam & fidem historicam crasse impingeret) *Statutum* quoddam *circa bona & reditus Ecclesiæ* pie & prudenter condidissent, (f) *Lutherus* id dignum judicavit, quod typis exscribatur, & aliis ad imitationem proponatur. Cui brevem præmisit *præfationem*, qua se munit contra accusationes iniquas adversariorum, cum jam tum res Clericorum, sub specie cultus divini opes mundi diu corradentium, eo devenerit, ut Deo & hominibus molesti, nec ferendi amplius videantur, & monasteria deseri incipiant, ne hæc mutatio suæ doctrinæ imputetur, eoque curandum sibi esse monuit, quantum consilio & suasionibus possit, minuendæ invidiæ causa, ne derelicta monasteriorum & collegiorum bona in prædam promiscuam avarorum hominum cedant, sed pie & utiliter impendantur. Non tamen ipse expelli voluit monachos, sed volentes dimitti, manentibus autem victum etiam uberiorem præberi, quam habuerint; ne avaritiæ sed charitatis impulsu ista fieri videantur. Neque se aliis consulere ait, quam qui Evangelicam doctrinam recipiant, & facultatem disponendi de his rebus habeant. Falsissimum igitur est, quod voluerit, ut quæ ex reditibus monasteriorum desertorum supersunt, Principibus & Magistratibus accrescant; quin imo diserte suadet, ut omnia ad pias causas sive ad Christiana chari-

charitatis exercitia impendantur, tanquam *bona Ecclesiastica*, quo nomine olim vocata fuerint, id est, communia, & ad cœtum & Ecclesiam, in pios usus pertinentia. Addit exceptionem, si forte fundatorum posteri ipsi nunc egeant, ut & his de alimentis & subsidiis quibusdam prospiciatur, sed citra abusum, & ad præscriptum ordinatæ charitatis. Improbat autem promiscuam istiusmodi fundationum retractationem, qualis in Bohemia facta sit. De Ecclesiarum Cathedralium & collegiatarum reditibus ita judicat, quod in effectu & reipsa nil aliud sint, quam *Politici reditus*, atque ita mallet Episcopos, & Prælatos in numerum civilium potestatum referri, quam pro divini cultus ministris haberi; aut ut ad fundatorum hæredes proventus isti, eo, quo supra dixit, modo, reverterentur, aut communi fisco Ecclesiastico accederent. Calumnioſe igitur à Pontificiis insimulantur Principes & Magistratus Germaniæ, quod Lutheri doctrinam hoc uno fere argumento receperint, ut spoliis ex bonis Ecclesiasticis ditari possint. Quam calumniam Illustr. *Seckendorffius* prolixe & solide diluit L. I. p. 238. seq.

(b) *Tom. II. Alt. pag.* 355. *seqq. Tom. II. Epist. pag.* 126. *b.* 152. *b. seqq.* (c) *Tom. II. Jen. Lat. fol.* 588--594. (d) *Tom. II. Alt. pag.* 324--328. (e) *ibid. pag.* 332. (f) *ibid. pag.* 333. *b.*--342.

§. LIX.

Videbantur quoque alibi impedimenta objici Evangelio. *Ludovicus* Hungariæ Bohemiæque Rex Lutherum apud *Fridericum Electorem* graviter accusavit, quod fidem & Ecclesiam Christianam oppugnaret, Reges & Principes Christianos proterve traduceret, & Turcas extolleret, petiitque, ut Elector Monachum istum cohiberet & puniret. Cui Fridericus respondit, falso ea Luthero, & sibi errorum hæresiumque tolerantiam imputari ab adversariis: se enim, ceu par sit, obediviſſe semper Christianæ Ecclesiæ, honoremque Dei & verbi ejus, ac charitatem proximi pro scopo habere. Mitigari tamen non potuit

Ludovic. R. Hung. & Boh. persequitur Lutheranos & Henricus Dux.

Ludovicus, sed persecutus est gravissime, quos Lutheri partibus favere existimavit, maxime per Episcopum. In Misnia etiam & Thuringia, quæ Duci Georgio parebat, carcere, mulctis, exiliis, & paulo post capitalibus suppliciis sævitum est. *Henricus* insuper Dux Freibergæ residens, licet Luthero primum favere cœpisset, & ab eo literas petiisset, tamen Georgii fratris potentiæ aut furori cedens, instinctu D. *Stelini* tres virgines nobiles gynecæo ejecit, quod libros Lutheri legissent; has Lutherus epistolio consolatorio, monente *Amsdorffio*, recreavit, & monuit, ne hanc contumeliam ægre ferrent, aut pejus quid imprecentur illis, quorum consilio & malevolentia hoc eis obvenerit, sed patienti animo omnia sustineant, Christo discernenda reservantes, brevique futurum sperantes, ut per hunc illarum ignominia cumulate pensetur, altius evehendo, quam unquam votis suis essent exoptaturæ.

Tom. II. Epist. pag. 138. seq. Conf. Seckendorf. *pag. 278. a.*

§. LX.

Ad Miltenbergens. Epistolam consolat. misit Luther. cum explicat Ps. 120.

Miltenbergenses ad Mœnum, in Moguntino Electoratu, hoc anno primi omnium vim armatam, religionis causa experti sunt. Extat D. *Johannis Draconis Carolostadii* Pastoris Miltenbergensium exulis Epistola A. 1523. excusa cum relatione de Miltenbergensium persecutione, ad *Albertum* Cardinalem, in qua vehementer de injusta excommunicatione & sæva ejus executione, inscio, ut putat, Cardinale facta, conqueritur, & captivos cives suumque Diaconum ex vinculis liberari petit; cum nil docuerit, quod non coram divino tribunali confiteri audeat, nec vis à se civibusque alicui facta fuerit, sed fraude officialium ad fugam inductos finxisse se à pastore ejectos esse. Tandem humilime rogat Cardinalem, ut ipse Miltenbergam se conferat, omniaque exploret, pollicitus se culpam suam, si qua deprehendatur, sanguine luere velle. *Lutherus* cum bonos homines talia passos ex *Dracone* aliisque accepisset, sequenti anno Epistolam

lam consolatoriam ad eos mittit una cum explicatione Psalmi CXX. *ad Dominum, cum tribularer, clamavi,* qua eos instruit quomodo vindictam pie ab hostibus repetere debeant. Ubi non procul ab initio Epistolæ scribit, malitiose egisse adversarios & calumniose, quod verbum Dei sive Evangelium *Lutheranarum* doctrinam appellaverint, ut prætextum aliquem haberent, ac si humanam doctrinam persequerentur. Certos deinde eos reddit, quod propter verbum Dei patiantur, licet hostes hæresin vocent, quam nec probaverint, nec probare possint. Ineffabile autem solatium esse pati propter Deum, 1. Pet. III. 14. Ad objectionem, interdictum esse de verbo Dei loqui, respondet, eum qui fide firmus sit, non servare ejusmodi interdictum, cum nemo possit interdicere lectioni vel auscultationi verbi Dei; infirmis autem consilium suppeditat, ut intus gaudeant, Deo gratias agant, ejus verbum deprædicent, Deumque rogent, ut robur sufficiat publice de eo colloquendi, quo adversarius deturbetur & præcipitetur: quem in finem explicationem Psalmi CXX. eis donare se dicit, brevibus scholis illustratum, ut coram oculis intueantur, quomodo eos Deus per Scripturam confirmet: tum qua ratione ipsis orandum sit adversus maledicos & blasphemos sycophantas. Sub finem Epistolæ scribit, *ægre se ferre, quod in contumeliam verbi divini doctrina Evangelica* Lutherana, *eamque profitentes* Lutherani *vocentur*; prædicit tamen confidenti & heroico animo, futurum, ut *Lutherus Lutherique doctrinæ & Lutherani* durent, adversarii autem eorumque doctrinæ pereant & pudore suffundantur, licet totus mundus eorum casum & exilium condoleat, & omnes diaboli impatientissime ferant, furiant ac sæviant. *Si vixerimus*, inquit, *eos non dimittemus in pace:* si moriamur, multo minus pacem habebunt. Summa: non liberabuntur à nobis (**sollen unser nicht los werden**) nisi se subjiciant, & ad nos redeant; furor & sævitia nihil eos juvabit. Scimus enim cujus sit verbum, quod prædicamus, & nobis omni-

bus id eripere nequeunt. Hæc mea esto prophetia, quæ me non fallet; Deus eorum misereatur.

Tom. II. Alt. pag. 751--755. *Tom. II. Epist. pag.* 185--194. *Conf.* Seckendorf. *L. I. pag.* 278. *seq.*

§. LXI.

Wormatienses confirmat.

Ad *Wormatienses* etiam Epistolam misit, posteaquam lætus audivit, Patrem luminum eos luce veræ cognitionis per Jesum Christum collustrasse; qua eos exhortatur ad gratiarum actionem pro tanto beneficio cœlitus dato, & constantiam in retinenda & tuenda veritate agnita, cum inter scorpiones habitent, & velut rosæ inter spinas sint, ac hostes pusillo gregi Evangelicorum multitudinem Catholicorum & novitatem suæ doctrinæ pro more sint objecturi. His eos minime offendi sed confirmari potius debere, cum videant sentiantque, eadem propter verbum Dei passos expertosque Prophetas & Apostolos, imo Christum ipsum: ac solatium ad eos etiam pertinere, quod Christus pronunciaverit Luc. VI. 22. seq.

Tom. II. Alt. pag. 358. *b.* 359.

§. LXII.

Eslingensibus respondet ad 6. articulos parochi.

Porro, cum D. *Michael Stifelius* aliquot articulos Eslinga ad Lutherum misisset, quos Parochus ejus urbis cum sociis quibusdam condiderat, in hanc sententiam: I. *Quod decreverint cum gratia eos absolvere, qui Lutheranam doctrinam abdicarent, quanquam eosdem jure ut à Pontifice & Cæsare condemnatos, proscribere possint.* II. *Quod proscribere velint, non absolvere, præter Romanæ Ecclesiæ morem & decretum carnibus aut ovis vescentes, nisi vehemens causa intercessisset.* III. *Quod velint homines omnia sua peccata confiteri Sacerdoti, quorum essent sibi conscii, veluti Lutherus ipse confessionem commendaret.* IV. *Quod in peccatis & casibus Pontifici & Episcoporum judicio reservatis se gerere perinde velint, atque hactenus sint soliti.* V. *Quia recepta usu consuetudo conditæ legis instar haberetur, velut bina per Quadrage-*

drageſimale jejunium confeſſione homines purgari. VI. *Quod nolint eis abſolutionem donare, qui injunctam eſſent recuſaturi pœnitentiam, dicentes Chriſtum pro peccatis ſatisfeciſſe:* acreſponſum Noſtri ſuper iis flagitaret, *Epiſtola ad omnes, qui ſunt Eslinga, fratres in Chriſto*, breviter reſpondit, Parochi excœcati articulos omnes ad unum eſſe impios, quibus I. Chriſti ſanguis pretioſus ſumma contumelia adficiatur, ceu conſtet ex Rom. III. 23. ſſ. ubi Paulus doceat, citra meritum atque adeo gratuito remitti peccata, nempe per ſanguinem Chriſti: hancque fidem adeo ſolam ſine operibus juſtificare; quam cum Parochus, Pontifex, Cæſar & Epiſcopi damnent, eos damnare doctrinam Pauli & & ſanguinem Chriſti. II. Eum qui conſcientiam ſuam exhibet articulo II. illaqueandam, iterum Chriſtum ejusque ſanguinem turpiter & impie pernegare, & non Chriſtianum ſed gentilem eſſe; nec coram Deo peccatum eſſe, carnibus veſci aut piſcibus, quocunque die libuerit, Rom. XIV. 17. 1. Cor. VIII. 8. &c. Impie quoque & perperam III. IV. & V. articulum Parochi eſſe aſſertum, ad intricandas ſimplicium conſcientias, & ſanguinem Chriſti peſſundandum, ne nummus, quem ex confeſſione certum expectant, è faucibus ereptus, elabatur manibus. Se non negare, quod dixerit confeſſionem eſſe rem multi pretii; ſed nec jejunio unquam interdixiſſe, nec peregrinationem reprobaſſe, aut eſum piſcium, aut ferias &c. verum ſic, ut hæc libere fiant, ne quis animo coacto faceret, ac rem, quæ conſcientiæ periculo negligi non poſſit, aut quæ omiſſa reddat mortali peccato obnoxium, qui perpetret. Conſcientiam in omnibus rebus liberam eſſe debere, quæ non ad fidem confirmandam, aut proximum ſublevandum inſtitutæ ſint: charitatis tamen officium faciendum, & propter infirmas conſcientias, quas Papa legibus ſuis captivas tenet, carnibus abſtineri poſſe, ſi eæ offendantur.

Tom. II. Epiſt. pag. 162--166.

§. LXIII.

§. LXIII.

Ad amicos electosque Dei Augustæ Vindel. scribit.

Ad omnes amicos electosque Dei qui sunt Augustæ, etiam scripsit sub anni hujus (1523.) finem, cum fama percepisset, quosdam apud eos damno affectos esse immerenter, ob celebratas Sacerdotis cujusdam nuptias, præterque injuriæ oblatæ acceptum damnum etiam rideri ab iis, quibus voluptati est Christum subinde crucifigi. Pulcherrimis autem picturis & egregiis S. Scripturæ dictis eos solatur, quo ea, quæ injuriæ inferendæ & nocendi studio adversarii intulerunt, non tantum æquo ferant animo, verum etiam alacriores fiant, & robustiores ad bis majora exspectanda superandaque. Passim enim in Scripturis hoc præconio celebrari Evangelium, quod nonnisi persecutionem, ignominiam, & omnis generis tribulationes secum adferat in præsenti seculo, exhibita pariter admonitione & consolatione, qua cognoscimus, quanta sit hujus gazæ pretiositas, & quam non contemnendo subinde cumulo augeri soleat per tribulationes hujusmodi. Tandem rogat, ut sinceros Evangelii Doctores commendatos sibi habeant.

Tom. II. Epist. pag. 172--176.

§. LXIV.

Polemica Lutheri scripta 1. *contra Cochlæum.*

Polemica etiam scripta varia edidit noster hoc anno, ab adversariis variis provocatus & incitatus. Inter quæ forte primo loco referri meretur brevis quidem sed acris illa invectiva in *Joh. Cochlæum*, qui inter Sacellanos Georgii Ducis ac deinceps Collegiatæ Ecclesiæ ad B. Virginem Francofurti Decanus fuerat, quam *Vilheilo Neseno* consecravit, & hoc titulo insignivit: *adversus armatum virum Cocleum*; libellum enim ita exorsus est: *arma virumque cano Mogani qui nuper ab oris Leucoream fato stolidus Saxonaque venit littora* &c. quia Cochlæus Lutherum non satis armatum esse aut oppugnasse regnum Pontificium putavit. Ei ergo falsè & vere respondet: *scilicet, postquam per me Dominus* Papam, Episcopos, Monasteria & Academias, *totumque*

sumque illud corpus Behemoth *non solum percussit*, sed & pene jam palam traduxit per orbem, illa tandem festiva & festina *Testudo* arma requirit. *Papa sentit vulnus, Papistæ queruntur suum casum*, & undique plurima mortis imago: & ille negat mihi esse arma? Imo ut cum insano cerebro insaniam, si non fuerunt mihi arma, quid sic plorat? quid gemit? quid ejulat Testudo ista, tanta per me esse facta? Cur queritur tanto ululatu, Philippum esse à me perditum, quem tanti facit? Si hæc stipulis & plumis effeci, aut solis, quod insanit, convitiis, cur tanto impetu armorum in me surgit? Cur non contemnit Hector iste tam puerilem & muliebrem *Lutherum?* Hinc in memoriam ei revocat fortunam hactenus contra se bellantium, quibus ne calcar quidem tangere possit, *Eccii* in Scholasticis erroribus incomparabilis ad cochlear, *Parisiensium, Lovanienſium, Colonienſium, Romanenſium*, qui omnes nil nisi ignominiam à se retulerint. Porro mendacia repellit *Cochlæi*, gloriantis se unum jam librum contra *Lutherum* scripsisse, & Wormatiæ sic ei locutum esse, ut ad lachrymas cogeret, & duellum obtulisse, quod is recusarit; cum nihil horum verum sit. Unde hoc plane se divinis consiliis tribuere dicit, *ut Papæ & Papistæ fere nullos habeant Patronos, nisi qui vel insigni insciti, vel mendaciis impudentibus semper suam autoritatem traducant*, ne quis amplius per abominationem Romanam decipiatur. Nullus adhuc, inquit, adversus me scripsit, qui non sit insigniter & palam ac multis modis mentitus. Plorandam certe sortem Papæ, quod sui non nisi mendaciis protecti in arenam descendunt, nec desinunt tamen mentiri, postquam multos vident à me palam convictos, uno furore mentiendi omnes pergunt. Post hæc ad rem ipsam venit *Lutherus*, cumque *Cochlæus* maxime urgeat toto libello, ut falsum & hæreticum faciat, quod passim asseruerit Lutherus, *sola fide nos justificari*, docendo multis Patrum dictis, per Baptismum nos ablui à peccatis, per Christum deleri peccata, charitate operiri

multitudinem peccatorum, ac inde concludendo: non solam fidem justificare, sed Spiritum S. & gratiam, & Baptismum, & Christum, & charitatem: ineptias Testudinis exagitat Noster & 1. concedit, plura esse, quibus justificatio adscribitur, sed distincte; ita stylo Cochlæano Patrem justificare autoritative, Filium mediative, Spir. S. applicative, Christum meritive, gratiam reputative, fidem subjective, verbum doctive, Sacramentum significative, opera probative. Verum de his omnibus monet non esse quæstionem, sed de fide & operibus tantum: *an justificationis quidquam operibus sit tribuendum?* Se igitur in suis assertionibus hoc egisse, dum soli fidei justificationem tribuerit, ut impia studia Sophistarum & Monachorum refutaret, qui totum orbem fiducia operum seduxerint, & operibus totam gloriam justificationis tribuerint. Nec temere à se adjectam vocem *Sola*; sed conatum reddere, quam potuerit clarissime, vim Paulinæ sententiæ, quam Sophistæ diuturno & sacrilego verborum abusu penitus obscurarint. Id enim Apostolum de fide & operibus disputantem, adversus justitiam operum, vehementissime urgere, ut justificationem operibus in totum adimat & soli fidei tribuat, Rom. III. 20. 23. 24. 28. hæcque confirmare potentissimo exemplo Abrahæ, qui justificatus sit non ex circumcisione, sed fide ante circumcisionem, & negare eum habere gloriam coram Deo, si ullis operibus sit justificatus; Scripturam vero dicere, fide esse justificatum. Tametsi igitur vocabulo *Sola* non utatur Apostolus, robustius tamen eum affirmare solam fidem justificare, quam si dixisset: *Sola fides justificat*; nisi quod hoc clarius sonet, quam illud, dum per impios Sophistas Pauli tum phrasis, tum sententia neglecta perierit. Exceptionem Coclei: *dabo, quod Paulus ita diceret, (quod non facit) non tamen contra omnem Ecclesiam per verba Pauli protervire oporteret. Major est sensus Ecclesiæ, quam sonus Scripturæ, non oportet ubique sonum sequi Scripturæ:* tanquam blasphemam exagitat,

cum

cum Paulus Gal. I. sic sapere docuerit orbem, ut etiam Angelo de cœlo non credat, si aliter doceat, quam sonat Scriptura. Ad Patrum dicta respondet, ea esse dicta hominum sibi ipsis sæpius pugnantium, & aliquando humano sensu extra Scripturas eos docuisse. Hac occasione quoque disputat *de fide infantũ*, eamque fide & precibus Ecclesiæ offerentis illis impetrari statuit; alioquin enim parvulos prorsus non esse baptisandos, si verum sit eos in Baptismo non credere, ne illudatur majestatis Sacramentum & verbum.

Huic Lutheri libello *Cochlæus* alium opposuit, hoc insignitum titulo: *adversus cucullatum minotaurum*, præscriptis itidem versibus: *monstra bovemque cano* &c. ac gloriatus est, nihil aut Lutherum aut alios ejus nomine respondisse. At contemtu potius & silentio dignum esse censuit Lutherus, quam prolixa refutatione; quod semel iterumque in hoc ipso tractatu indicavit. *Quid ego*, inquit, *hic facio, nisi ut bis stolidus & insanus fiam ipse, qui cum tam stupido & stolido capite & verba & tempora perdo?* Tandem *Neseno* vale dixit, eumque Testudini suæ dicere jussit, ut desinat tempus perdere bonis ingeniis, suis sentimentis & sonimentis, tum stolidis, tum impiis prorsus.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 599 -- 603. Tom. II. Alt. pag. 905 -- 911.

§. LXV.

Exemplum Theologiæ & doctrinæ Papisticæ de votis monasticis.

Alterum scriptum Polemicum dici posset illud, quo *Exemplum Theologiæ & Doctrinæ Papisticæ* edidit, quando *animadversiones* scripsit in quendam Sermonem Provincialis Ordinis Prædicatorum, habitum in velatione Virginis, Monasterium ingredientis, super thema ex Psal. XLV. *offerantur Regi virgines post eam.* In ejus præf. (g) ad Lectorem ait: *non est ulli vere Christiano dubium*, quod omnia pertineant ad gloriam Christi illustrandam, quæcunque dicuntur aut scribuntur ad ignominiam & destructionem abominationis istius & tyrannidis Papisticæ. Cum enim ipsa devastarit & conculcarit regnum Dei & Christi,

nihil utilius, nihil sanctius, nihil, quod Deo magis placeat, fecerimus, quam si vastatricem illam salutis nostræ & profanatricem gloriæ Dei, rursus vastaverimus & conculcaverimus, quantum possumus, juxta illud Apoc. XVIII. *Reddite illi, sicut ipsa reddidit vobis, & duplicate illi duplicia secundum opera ejus, in poculo, quo miscuit vobis, miscete illi duplum. Quantum glorificavit se & in delitiis fuit, tantum date illi tormentum & luctum.* Loquitur enim de Tyrannide abominationis Papalis; & longe aliter loquitur, quam ii, qui contendunt, non esse perpetuo in Papatum invehendum. Dicit enim: *duplicate illi, reddite ei duplum* &c. Volens scilicet hac exhortatione sedulos nos facere & assiduos, in torquenda & vastanda abominatione ista.

Cum autem & *ego* sim *unus de Antipapis*, revelatione divina *ad hoc vocatus, ut dissipem, perdam & destruam regnum illud maledictionis*, cupide & libenter eo fungor officio, sicut hactenus feci. Ideo statui hunc sermonem, seu portentum potius, in publicum edere, & in faciem sistere, impudentibus illis frontibus & inverecundis faciebus Papistarum; qui cum totam Ecclesiam ejusmodi portentis repleverint, sintque ejus abominationis palam convicti, tamen adeo sunt duræ cervicis & impœnitentis cordis, ut ea non modo nolint agnoscere, confiteri & emendare, sed studeant etiam occultare & tegere, deinde seipsos ornare & colere, donec (uti sperant) adepti veterem & pristinam speciem sanctimoniæ, rursus eadem monstra per Ecclesiam erigant & statuant. Cogemus itaque eos, videre sua monstra, revelabimusque turpitudines & pudenda eorum, & ut Propheta dicit: *projiciemus in facies eorum stercus solennitatum ipsorum*, ut tam hujus quam posteri seculi homines videant, & perpetuo meminerint hujus purpuratæ Meretricis, & cum viderint, perfecto odio oderint, & conjunctis studiis abominandas fornicationes ejus detestentur ac persequantur.

Post glossas margini adjectas, commentario quodam brevi

vi refellit impiam & blasphemam in Deum & Christum doctrinam Papisticam de votis monasticis, ac (1) ipsum thema magno sacrilegio ex Psal. XLV. qui de virginitate fidei & Catholica Ecclesia agit, decerptum & detortum in Sectas à Dominicastro observat. (2) Notat glossam *de triplici gradu sacrificiorum*, scil. de bonis bene acquisitis, de operibus bonis, de seipso, male de virginibus tantum exponi, quasi non omnes Christiani ea Deo debeant: & valere istam blasphemiam ad obscuranda & conculcanda optima illa sacrificia laudis & mortificationis Rom. XII. 1. (3) Perstringit, quod *Aristotelem* citet, & ex eo tria esse bona probet, temporalia, corporalia & spiritualia. Illum enim ait fuisse tum inter Papistas doctoralissimum, qui frequenter Aristotelem & nunquam Christum, Apostolos vel Prophetas citare posset. (4) Blasphemias memorat in sanguinem Christi, quod remissionem peccatorum eos consequi dixerit, qui bona temporalia ad structuras templorum, vel seipsos per votum religiosum obtulerint: quod spernere mundum eis sit fugere in Monasteria, non vitia mundi, incredulitatem, fiduciam sui, ignorantiam & inobedientiam Dei, & reliqua opera diaboli, adeoque spernere œconomiam, politiam & Ecclesiam. Hujus generis scripta alia (h) brevia & plura extant, quibus vel defendit Monachorum & Monialium exitum è Monasteriis, vel instituit exeuntes, quomodo se gerere debeant: ea omnia recensere, nimis longum foret.

(g) *Tom. II. Jen. Lat. fol.* 593 -- 599. (h) *Tom. II. Alt. pag.* 310. *ss.* 516 -- 519.

§. LXVI.

Huc quoque pertinet Tractatus Germanicus *contra cæcam & insanam condemnationem XVII. Articulorum, à misera & turpi Universitate Ingolstadiensi factam*, **wider das blinde und tolle Verdamniß der XVII. Artickel von der elenden / schändlichen Universität zu Ingolstadt außgangen.** Occasio vero scripti Ingolstadiensis *Ingolstadiensium condemnatio 17. Articulorum M. Arsacii Seed-*

hoferi à Luthero examinata.

dienſis Academiæ hæc erat: *M. Arſacius Seehoferus* (al. ſcribunt Schoverus) Monachienſis, libellos quosdam edidit, è quibus dicta Univerſitas XVII. Articulos excerpſit & hæreticos declaravit, eorundemque autorem carceri mancipavit, ac tandem commovit vel coegit, ut illos publice revocaverit. Quos Articulos ut Noſter accepit, eos cum animadverſionibus ſuis edidit, eo fine, ut infirmi confirmentur, ſi viderint, quomodo Deus ad exaltandum verbum ſuum hoſtes & calumniatores ejus tanta cœcitate percutiat. Unde rogat, ut quilibet Chriſtianus ſchedas Ingolſtadienſes ſibi commendatas habeat, tanquam libellum optimum, inſervientem ad promovendam Dei gloriam & dignum, qui ad poſteros ſervetur, quo ſciant: quam ſceleſtæ Scholæ (**Buben-Schulen**) antehac fuerint, & qua ratione diabolus per eas regimen obtinuerit. Graviter vero etiam monet, ne, qui ſe *Evangelicos* jactitant, & non ſunt in precibus & ſtudio ardenti verbi, ſuperbiant & ſegneſcant, ſicque occaſionem dent adverſariis nos eludendi. Poſt procœmium articulos condemnatos ordine examinat. I. Articulus Arſacii erat: *ſola fides ſufficit, ut homo juſtus fiat, ſeu juſtificetur.* Hunc Articulum *Ingolſtadienſes,* ut verba ſonant, verum eſſe & à Paulo Rom. IV. & V. ſic enunciari fatentur & probant ſequenti ratione: homo qui juſtificari debet, eſt injuſtus; ſi enim juſtus eſſet, non deberet fieri juſtus. Si vero injuſtus & in peccatis eſt, non habet gratiam Dei; ſi hanc non habet, opera ejus grata non ſunt Deo, nec ad ſalutem ſunt meritoria: opera enim hominis non placent Deo, niſi prius homo placeat: ita Geneſ. IV. *Deus reſpexit ad Abel, & ad munera ejus,* ad Abelem nempe primo, deinde ad munera; ſi igitur hominis actio Deo placere debet, placere prius oportet hominem Deo, opera enim non faciunt, ut homo bonus fiat, ſed homo bonus facit & præſtat bona opera. Porro ſi homo lapſus & injuſtus juſtificatur, fit id ex gratia & miſericordia Dei. Hæc dicitur gratia, poſt eam ſequuntur bona opera.

Quan-

Quanquam vero (pergunt) *Articulus* hoc modo *verus sit, non tamen ita simpliciter proponi debet* rudibus, levibus, pigris & impiis hominibus; tales enim putarent, se fidem habere & ideo nihil opus esse, ut mandata Dei servent, jejunent, orent, eleemosynas dent, aut alia bona opera faciant, quia Paulus & Habacuc dicunt: *justus ex fide vivit* &c. ideo *revocatus est* hic articulus. Ad hæc *Lutherus*: Cum hunc articulum pro vero habeant, & probent ipsi ex Paulo & Habacuc, quæ immanis cæcitas est, ut ideo pro hæretico illum damnent, quia impii per eum scandalizantur? Sic quoque hæreticus esset articulus, *quod Jesus Christus sit Deus & homo*, quia Judæi & Gentiles eo offenduntur. Deinde, cur non simpliciter diceretur, cum Christus & Paulus simpliciter dixerint. Num possibile est uno halitu & simul dicere: *sola fides justificat*, & *fides facit bona opera?* Unum sane post alterum dici debet. An prius hæreticum est ideo solum, quod alio tempore dictum sit, quam prius? Artic. II. *Arsacii*, quo asserebat, *Justitiam Dei talem esse, quam Deus æstimet in nobis, vel accipit sine intuitu operum nostrum*, Ingolstadienses interpretantur de justitia Dei vindicativa: quos propterea *Lutherus* ignorantiæ arguit, cum Articulus loquatur de justitia, qua nos Deus donat & justificat, ut Paulus ait Rom. I. 17. indeque colligit, quod Arsacium nunquam audiverint, sed subdole & proditorie damnaverint, qui si ipsum audivissent, procul dubio mentem suam ita expositurus fuisset. Artic. III. Arsacius asseruit, *quod homo per nulla bona opera aut merita justificari possit*; Ingolstadienses contra dixerunt, eum adversari Scripturæ, quia Act. X. 17. *Cornelius* paganus per eleemosynas & preces, quas in statu gentilismi fecit, impetraverit, ut vera fides ei revelata & annunciata fuerit à Petro. Quanquam enim verum sit, quod opera bona hominis mortaliter peccantis per se non sint meritoria, aut peccatoris justificationem impetrare queant; misericordiam tamen & gratiam Dei ea pro melioribus & dignio-

dignioribus accipere, quam sint, & propter ea homini operanti benefacere. At *Lutherus* negavit Cornelium gentilem fuisse, cum bona ista opera fecisset, & statuit eum proselytum veram habuisse fidem Judæorum in futurum Messiam, quæ fides deinceps bona opera fecerit, sicque ad revelationem Christi, qui jam apparuerit, & ad libertatem à lege Mosis pervenerit; quia impossibile sit sine fide placere Deo, Ebr. XI. 6. Falsum igitur esse dicit, quod Deus mortaliter peccantis opera pro melioribus accipiat, ac sint, & contradicere jam hic sibi ipsis notat, cum in I. Artic. confessi sint, opera Deo placere non posse, nisi homo antea ei placeat. IV. Artic. Arsacii: *Solus Deus nos justificat, si infundit nobis Spiritum S. sine ullis nostris operibus,* Ingolstadienses planum esse dicunt ex Artic. I. explicatione, cum alias interpretatione bona indigeat, quia *Augustinus* dicat: qui te creavit sine te, ille te non justificabit aut salvabit sine te. *Lutherus* Augustinum non supra Paulum esse respondit, qui Rom. III. 28. diversum sentiat. V. Articulum: *non debemus fiduciam ponere in nostra bona opera,* verum videri ajunt adversarii ex Luc. XVII. 10. sed cum terreat infirmos, potius eos docendos esse secundum consilium viri sapientis Eccles. IX. 10. Johannis Apocal. XIV. 13. & Christi Matth. XX. 8. *voca operarios, & da ipsis mercedem.* Quanquam enim opera nostra minime extollere debeamus, cum manca sint & mutila; ea tamen divina misericordia mercedem consequi, *Lutherus* notat, eos Articulum non intelligere, nec capere, quod aliud sit bona opera facere, aliud fiduciam in operibus collocare, Articulum de fiducia diserte loqui, Academicos autem probare, quod bona opera sint facienda. VI. Articulum *impossibile est fidem esse sine operibus,* dicunt *Ingolstadienses* esse contra Evangelium Luc. XII. 47. Matth. VII. 22. seq. & Paulum, qui in multis locis fidem & opera separet (**sondert von einander**) Lutherus dicit, talem esse istorum fidem, qualis Theologia sit Ingolstadiensium. Arsacium loqui de

fide

de fide vera & efficaci, Censores autem sycophantice & sophistice de historica. VII. Artic. *Scriptura cum loquitur de mercede bonorum operum, sic intelligi debet, quod per fidem salvemur*, eodem modo sophistice refellere conantur, quod diaboli quoque ita salventur, cum Jacobus II. 19. eos credere affirmet. Eodem ergo etiam modo Lutherus eos refutat. Et Artic. VIII. *qui per opera sua bona justificari volunt, non super petra sed arena ædificant*, ex antecedentibus similiter vindicatur, quia loquitur de fiducia operum. Art. IX. X. XI. XII. quibus asserit Arsacius: *Nemini in Ecclesia credendum esse, nisi quod certo & clare ex verbo Dei probet: neminem quoque quidquam facere aut docere debere, nisi quod Deus præceperit & docuerit: proinde Episcopum decere nil aliud docere, nisi verbum Dei: cum Episcopum esse nil aliud sit quam profiteri verbum Dei*; Academici nil quicquam eludere conantur. Art. XIII. XIV. XV. de Divortio & juramentis agunt, nec multum habent difficultatis. Art. XVI. *Lex Mosis plus exigit ab homine, quam is præstare potest*, durum esse dicunt Censores, ac si Deus impossibilia præcepisset; fatentur tamen eum extare Actor. XV. 10. ubi lex dicitur *jugum insupportabile*, sed addunt, portari posse auxiliis gratiæ divinæ, Joh. I. 17. Ita, subdit *Lutherus*, seipsos refutant, Articulus agit de implemento legis extra gratiam, quod est impossibile; at cum gratia est possibile, quod Arsacius non negasset. Denique XVII. Artic. *Evangelium Christi non est spiritus, sed litera*, contra Paulum 2. Cor. III. 6. esse contendunt, ac contra Christum Joh. VI. 63. Lutherus condonandum porcis esse hunc articulum judicat, nescientibus quid Spiritus & litera sit, cum *Origenes, Hieronymus*, & fere omnes Patres, præter *Augustinum*, id ignoraverint. Sufficere illis, si tantum è *Vocabulario Ex quo* scirent, quid Spiritus & litera sit.

Tom. II. Alt. pag. 771--777.

§. LXVII.

Contra apotheosin Bennonis, Episcopi Misnensis.

Cum hoc anno Bulla *Adriani* VI. de *canonizatione Bennonis*, Episcopi Misnensis, advolasset, Lutherus occasionem inde arripuit, hanc apotheosin, cum sequenti anno solenniter peragenda esset, vehementer insectandi. Edidit igitur tractatum Germanicum, quem inscripsit *contra novum idolum & veterem Dæmonem Misnensem*. Protestatus autem ab initio est, se defunctum Episcopum *Bennonem* judicare vel damnare nolle, cum suum habeat judicem; sed contra vivum Satanam scribere se velle dicit, qui tempore Evangelii exorti in contemtum Dei & Verbi sub nomine *Bennonis* tanta pompa & ludicro spectaculo extolli & adorari cupiat, ut, qui Evangelium ad salutem nec audire nec ferre velint, mendaciis & signis diaboli credant ad condemnationem, 2. Thess. II. 10. seqq. Ipsi enim Bennoni, si vere beatus sit, non gratam fore hanc apotheosin, quemadmodum nulli sancto grata sit ejusmodi canonisatio, cum manifestum sit, quod per talem sanctorum exaltationem fiducia hominum in Dei gratiam & Christum cadat, & in cœlitum merita ac interpellationes vertatur. Ideoque Deum in V. T. voluisse Mosen sepelire, ne quis ejus sepulchrum sciret, eumve invocaret; multo minus in N. T. tolerare istiusmodi ἐθελοθρησκείαν. Atque ut apotheseos hujus indignitatem ostendat, 1. observat eam ab Adriano VI. factam, qui quamvis speciem pietatis habuerit, tamen summus hypocrita, hostis Dei ejusque verbi & persecutor acerrimus fidelium fuerit, ejus quippe auspiciis duos *Augustinianos* Bruxellæ concrematos esse, & nunc Bennonem, imo Diabolum ipsum exaltari; pro officio scilicet Pontificum, qui veros sanctos occidant, falsos autem extollant, sub prætextu honoris Dei, Joh. XVI. 2. Deinde pudore potius suffundi quam gloriari debere de Bennonis canonisatione, Papam & assecias, dum eam præcipue ob causam laureolam meruisse Episcopum defunctum judicent, quod Papæ Gregorio VII. contra Henricum

cum

cum IV. Imperatorem & Marchionem Misnensem adhæserit in lite, quæ tamen ad religionem non spectaverit, sed qua solum Papæ potestas secularis & opes quærebantur, Cæsari autem & Germaniæ ignominia & damnum parabatur. Immo talia à Misnensibus conficta esse arbitratur, ut Papam facilius commoverent ad Bennonis apotheosin, qui multiplex homicida, autor omnis calamitatis in Germania, hostis Evangelii & socius Antichristi particepsque ejus sceleris fuerit. Ita miracula in Bulla celebrata mera mendacia vel diabolicas illusiones fuisse, ut, quod Marchioni Misnensi se propter bona temporalia in maxillam cædenti interminatus mortem fuerit, secutam eodem die, anno vertente, & quod ei post obitum oculum eruerit; & tamen Bullam ex eo facere Deum, dum dixerit: *hinc facile concipi potest, divinam virtutem divino homini esse communicatam*; nec Adrianum, qui precibus à Deo petiisse se in Bulla scribat, ne in canonizatione hac erret, certum esse potuisse, an exauditus à Deo fuerit. Quare rejicit prorsus ejusmodi venerationem sanctorum, cum de sanctis in cœlo, vel parum vel nihil in Scriptura S. legatur, sed de sanctis in terra tantum, ut Rom. XII. 13. 1. Tim. V. 10. Paulus in omnibus Epistolis sanctos eos vocet, ad quos scribit; ut sanctum esse pateat quemlibet Christianum in terra. Cumque dicta nonnulla habeant adversarii, quibus pro laude & cultu Sanctorum abuti solent, ea à perverso sensu liberat. I. Adducunt verba Psal. CL. 1. *laudate Dominum in Sanctis ejus*, eaque ad Sanctorum cultum trahunt; sed perperam id fieri Noster ostendit, cum (1) Psalmus de Vet. Test. loquatur, ubi nullus adhuc sanctus exaltatus aut invocatus fuerit, sed solus Deus, juxta Psal. L. 15. (2) Adhæc non de personis sed de locis sanctis; sic enim secundum fontes Hebr. verba sonare: *laudate Dominum in sancto, vel sanctuario suo*, ut & Psal. XX. 3. XXII. 4. Cumque in Novo Test. non habeamus locum sanctum à Deo mandatum, sed ipsi simus

templum Dei, 1. Cor. III. 16. Psalmum etiam allegatum despirituali sanctuario esse intelligendum h. s. *laudate Dominum in sanctuario suo*, id est, in Ecclesia Christiana, & inter nos ipsos. II. Proferunt verba Jobi V. 1. *voca, & ad aliquem sanctorum convertere.* Verum sic intelligenda verba esse docet Lutherus, quod Eliphas Jobum iis reprehendat dicatque: nomina mihi & respice sanctos, quos Deus ita castigaverit, nullos invenies. Te igitur non sanctum sed peccatorem esse oportet. III. Prov. XX. 25. *ruina est homini devorare sanctum, & postea quærere vota.* Ubi pro *devorare* legerunt *devotare*; ut ita egregie firmarent sanctos. At Salomonis longe alia est sententia, nempe hæc: *laqueus est homini exprobrare rem sacram, & postea vota quærere.* Quod pulchre quadrat in Pontificios, qui verbum Dei & quicquid sanctum est, persequuntur, deinde missas celebrant, & bona opera faciunt, non tamen solliciti sunt, ut sanctum devorare intermittant, & profanam vitam mutent. Præterea, cum sic de ponte dejiciantur, nullamque Scripturam allegare possint pro invocatione & mediatione Sanctorum, sed videant Scripturam solum Christum facere Mediatorem & Intercessorem, Rom. III. 25. V. 1. 2. 1. Tim. II. 5. nova effugia quærunt, & duplicem faciunt Mediatorem, *satisfactorium & intercessorium*, illum solum Christum esse largiuntur; sanctos autem intercessorios Mediatores esse fingunt, non probant, sed ad Ecclesiam provocant, quæ non possit errare: sicque petitionem principii committunt.

Respondisse huic Lutheri scripto *Emserum* observavit *Seckendorf.* pag. 285. b. magna cum acerbitate, qui solennitatem ingenti concursu populi nihilominus peractam fuisse jactarit, & perpetuam futuram falso ominatus sit, cum post obitum Ducis Georgii omnia evanuerint.

Tom. II. Alt. pag. 780 -- 787.

§. LXVIII.

§. LXVIII.

An huc referre liceat, quæ occasione monstrosorum partuum, quando Romæ A. 1496. in fluvio Tiberi mortuus inventus est *Papasinus* (der Pabstesel) sive monstrum, caput habens asininum, corpus humanum, manum dextram similem pedi Elephanti, sinistram humanæ, pedem dextrum bovis ac sinistrum gryphi similem: & *Freibergæ* in Misnia *vitulus* Monachum repræsentans, (Münchkalb) de iis *Melanchthon* & *Lutherus* scriptis & explicationibus in Pontificium regnum directis, luserunt, dubius sum; præterire tamen nolui, quia Deus excitare homines solet ejusmodi prodigiis è somno securitatis, & bestiæ sæpe testantur de hominum malitia. *Monstrosos partus in Papam & Monachos torquet Lutherus.*

Tom. II. Alt. pag. 376 – 383. Tom. II. Witt. fol. 425. seqq. Conf. Tom. II. Epist. pag. 113.

§. LXIX.

Præter Polemica Megalander etiam *Dogmatica* & *Moralia* scripta edidit, inter quæ primum occurrit Responsio ad quæstionem: *an Deus etiam illos, qui sine fide moriuntur, salvos facere velit, ac possit?* Ubi primo cavendum monet, ne rationi nostræ nimium indulgeamus, ut *Origenes* aliique fecêre, statuentes damnationem non fore æternam, ac Deum non homines tantum omnes sed & diabolos tandem salvaturum, huc trahentes Ps. LXXVIII. 60. 68. LXXXV. 6. 1. Tim. II. 4. verum ut claris Scripturæ testimoniis credamus, quæ affirmant, quod sine fide Deus nec velit nec possit salvare, Marc. XVI. 16. Ebr. XI. 6. Aliud esse, si quæratur: an Deus quibusdam in morte vel post mortem fidem dare atque ita per fidem salvare possit? Ac dubitandum quidem non esse, quin id possit Deus; an vero faciat, probari haud posse. Loca ex Psalmis allegata loqui observat de passionibus sanctorum in terra, quemadmodum ex antecedentibus & consequentibus omnibusque textus circumstantiis colligatur & pateat. *Dogmatica & Moralia scripta Lutheri.*

Tom. II. Alt. pag. 349. seq.

§. LXX.

Explicatio in Epist. Petri & Judæ.

Inter dogmatica eminent Explicationes vel *Conciones in Epistolas utramque D. Petri & Judæ.* In præfatione scribit, omnes Apostolos eandem doctrinam tractare & urgere, nempe Evangelium, quomodo sola fides in Christum justificet; ideoque non bene dici, esse quatuor tantum Evangelia, cum Apostolorum scripta æque Evangelium contineant: ejusque generis esse Epistolas Petri.

Tom. II. Alt. pag. 405--491.

§. LXXI.

Concordiæ consilia inter Lutherum & adversarios irrita.

Quæ igitur incrementa A. 123. habuerit doctrinæ purioris, à Luthero repurgatæ, propagatio, & corruptæ à Pontificiis diminutio, ex dictis, ut opinor, abunde constat: ac promtum est inde colligere, quam nihil valeant contra Deum ejusque consilium sive machinationes sive consultationes humanæ. Nam, tametsi etiam visum quibusdam è Germaniæ proceribus fuerit, post soluta vel dilata Comitia Norimbergæ, è re fore Ecclesiæ, si certus dies & locus constitueretur, vel Servestæ, vel Naumburgi, aut alibi, prout Electori Sax. & Archiepiscopo Moguntino commodum esset, & præsentibus Johanne & Georgio Saxoniæ Ducibus, vel duobus aliis ex Principibus aut Comitibus, qui invitandi sint, *Lutherus* ad colloquium vocaretur, adhibitis ex utraque parte quatuor aut quinque idoneis viris, ac placide de controversis religionis causis ageretur, argumenta Lutheri & instructiones audirentur, ac tentaretur, an, auditis & ponderatis utrinque rationibus, componi disceptationes vel in omnibus vel quibusdam capitibus possent: tamen isti conatus successu caruerunt, & *Fridericus* Elector fratrem Johannem monuit per literas, ne agonothetæ munus susciperet, &, nemine prohibente, *Lutherus* interea, toto hoc anno, scriptis egregiis Evangelium illustravit ac propagavit. Quod vix fieri potuisset, si concordiæ ratio inita fuisset. Sic sapientia & providentia divi-

divina humana consilia disturbavit, & ostendit, minime sibi placere, ut Christus & Belial uniantur. Hoc enim ingenio sunt Politici, in causis religionis, ac si res mundanæ essent, ut cogitent de mediis conciliationis, **daß man eine Vergleichung treffen/ Christum und den Teuffel in ein Bette zusammen legen möchte.**

Tom. II. Alt. pag. 343. *a. & pag.* 492. *a, b. Conf.* Seckendorff. *p.* 263. *b.*

§. LXXII.

Exeunte anno 1523. *Clemens* VII. Adriano VI. successit, cujus Pontificatui *Edmundus Richerius*, *Doctor Sorbonicus*, in Histor. Concil. L. IV. Part. II. (apud *Seckendorf.* p. 287. a.) *Lutheranismi augmenta* aperte tribuit; quia, ut *P. Suavis* L. I. p. m. 27. scribit, facile animadvertit, Adrianum præter morem à sagacioribus quibusque Pontificibus consuetum, cum nimis facilem in agnoscendis aulæ suæ erratis, & emendatione promittenda; tum nimis abjectũ fuisse in petendo è Germanis consilio, qua ratione contentionibus ibi natis optime posset consulere. Etenim hoc facto, & petitionem de Concilio indicendo, rem maximi momenti (inprimis si in Germania celebretur) in caput suum accersivisse, & Principibus tantum animi addidisse, ut C. Gravamina, scripti genus, non minus Curiæ Romanæ, quam universo Ordini Ecclesiastico in Germania, grave & ignominiosum, ausi sint non tantum Romam mittere, sed etiam prælo subjicere. Interim, cum necessarium sibi duceret, parte aliqua Germanis satisfacere, astute talem modum reperit, ut neque autoritas sua in discrimen veniret, neque Curiæ suæ commodis quicquam decederet. Reputabat secum, etsi è C. Gravaminibus multa Curiam Romanam spectarent, majorem tamen partem Episcopos, Officiales, Curatos & alios Germaniæ Sacerdotes attingere. Itaque in spem aliquam erigebatur, Germanos, si suorum aliquam emendationẽm sensissent, de iis, quæ Romam respicerent, non admodum laboraturos; imo per hanc ipsam Cleri Germanici reformationem, se Concilii celebrationem decli-

Clemens VII. Adriano astutior Papa, eludit Germanos.

Legatum Campegium instruit.

declinaturum. Ea de causſa *Laurentium Campegium*, Cardinalem & Episcopum Bononiensem ad Comitia Noribergensia ablegavit, satis cautum & præmonitum, ut centum gravaminum exhibitionem *Adriano* factam dissimularet, ac nonnisi privatam eorum notitiam fateretur, ne ea res actioni, quam suscepit, fraudi sit, atque ut tandem re integra possit procedere. Immo, quod *Pallavicinus* prodidit, fixum erat Pontifici, quod idem legatus in privatis colloquiis haud obscure significavit, nihil concedere Germanis, potiusque pati, quæ eventura essent, quam suo consensu, aut aliqua moderatione postulatis eorum annuere. Metui enim Romæ ajebat, ne eadem quæ Germanis indulgerentur, etiam cæteræ nationes extorquerent; animarum vero periculum, quod erumpente apertius schismate ostendebatur, tanta jactura dignitatis & opum redimi debere negabat, cum verendum esset, ne impetratis istis alia atque alia proponerentur, ac nullus postulandi finis esset.

P. Suav. *l. c.* & Seckendorf. *pag.* 288. *a.*

§. LXXIII.

Clementis ejusque Legati litera ad Electorem.

Scripserat jam ante *Clemens* (d. 7. Decemb. A. 1523.) perferendasque *Hieronymo Rorario*, familiari & camerario suo, tradiderat literas ad *Electorem Fridericum*, (i) quibus significabat, se propediem Nuncium Apostolicum missurum esse, qui Ordinum opera, favore atque authoritate, ea perficiat, quæ in universum salutaria atque utilia apparebunt: ac hortabatur Electorem in Domino, ut pro suo officio, ac pro tam necessaria causa, Deo omnipotenti gratissima futura, ad Conventum ipsum, nisi jam profectus sit, proficisci velit, ibique dare operam, ut legatus non solum tuto venire possit, sed honorifice quoque accipiatur & benigne exaudiatur, sicut Nobilitatem sive familiam ejus deceret, quæ tot Romanos Pontifices, & Pontificum advocatos Cæsares habuerit. Alias quoque non minus blandas & clementes, sed prolixiores (k) Papæ literas Legatus ipse attulit d. 15. Jan. 1524. scriptas;

scriptas; cum vero Fridericus jam ante Legati adventum domum rediisset, non eas tantum transmisit, sed suas quoque addidit, quibus Electori apertius Pontificis mentem exposuit, eumque irritare in Lutherum studuit, vulgato illo & toties repetito argumento usus: fore, ut, qui Ecclesiasticum ordinem contemserint, etiam adversus Principes insurrecturi sint. Sed nihil profecit uterque; quin, Deo pro sua stante causa, Evangelium magis etiam crevit, ut alibi, ita Norimbergæ: adeo ut *Ferdinandus* Senatui Lutheranismum exprobarit, & ab eo dehortatus sit, & cum Legato Consiliarioque Cæsareo, *Johanne Haunarto*, concluserit de Reginime Norimberga, utpote Lutherano dogmate jam repleta urbe, Eslingam transferendo. Offenderat etiam Legatum Pontificium Concionator in templo Laurentiano, qui dicere ausus fuit: *Antichristum eo die Romam ingressum esse, quo Constantinus Imperator exiisset*; ac dolere inde sollicitumque se esse dixit, non tam de Germania, quod Lutheri doctrinam amplecteretur, quam de Italia; jam enim *Venetiis libros Lutheri copiose legi.* Germanos eo esse ingenio, ut nova cupide accipiant, sed & facile deponant; Italos pertinaciter inhærere semel acceptis. Secuto mox festo Paschali, *omissa* est *palmitum consecratio* & lectisternium, sive sepulchri sacri repræsentatio, neque de Juda cantatum est, nec alia observata sunt, quæ usitata erant. *Communionem sub utraque* concionatores palam suaserunt, & licet in Parochiis eam administrare vetitum esset à Legato, apud *Augustinianos* tamen plures quam quatuor hominum millia ea usos esse memoratur. *Regina* etiam *Daniæ* publice id in arce fecit, summe indignante *Ferdinando* fratre, ita ut ei in faciem diceret: se optare ut soror sua non esset. Refertur & hujus responsio; dixit enim: se ab una eademque matre, qua ille, editam esse, velle tamen verbo Dei adhærere, & quidem soli, absque ullius hominis respectu; in aliis omnia facturam, quæ fratri placerent, quod si se pro sorore habere nollet,

passuram id esse. *Monachii* quoque in Bavaria libri Lutheri publice vendebantur, & ab ipso *Wilhelmo* Duce legebantur. *Heidelbergæ* conciones Evangelicæ habebantur, nec tamen Lutheranismus agnoscebatur. *Johannes de Schwarzenberg* (l) Epistolam ad Episcopum Bambergensem dedit, qua causas indicavit, cur filiam suam è Cœnobio S. Sepulchri eduxerit, & à tyrannico statu Monachali liberaverit; quam præmissa prolixa præfatione edidit *Andreas Osiander* hoc ipso anno Norimbergæ, qua Monachos de futuro interitu graviter monuit.

(i) *Tom. II. Jen. Lat. fol.* 603. (k) Seckendorf. *L. I. pag.* 287 -- 290.
(l) *die Sabbati post Martini* 1524. *in* 4.

§. LXXIV.

Epistola Lutheri ad Albertū Brandeburg. qua respondet ad V. quæst. de Papa ejusq; potestate.

Interfuit etiam his Comitiis *Albertus Brandenburgicus*, Ordinis Teutonici in Borussia, magnus, quem vocabant, Magister, qui inter Ecclesiasticos Principes Germaniæ post Archiepiscopos locum habère solebat: is jam ante *Luthero* favebat, & in ejus doctrina ex concionibus *Andr. Osiandri* confirmatior fiebat. Et tum commodum accidit, ut *Lutherus* ad V. quæstiones sive articulos ab illo propositos per Epistolam responsurus, eam Spalatino offerendam traderet. I. Articulus erat: *An Christus Ecclesiam suam super Petrum & successores Papas ædificaverit?* Respondit Lutherus: *Non*; sed super solum Jesum Christum, Filium Dei, & probavit ex 1. Cor. III. 11. 2. Cor. IV. 5. Matth. XVI. 18. Quod autem Petrus aut Papa non possint esse fundamentum aut Petra ista Ecclesiæ, multis modis probavit: (1) quia portæ inferorum prævaluerunt contra Petrum & Papas, dum ceciderunt & peccaverunt aliquando. (2) Ecclesia est res in spiritu & sancta, sicut dicimus: credo Ecclesiam sanctam Catholicam, id est invisibilem. Quomodo E. Petrus aut Papa Ecclesiam regere aut sustentare unquam potest, cum nesciant, qui sint sancti, & nunquam Ecclesiam videant; sed cogantur eam credere, sicut & nos omnes. Solus Christus eam videt, qui eam

solus

solus congregat, servat & sustentat. (3) Papa vel Petrus non possunt dare Ecclesiæ fidem, charitatem & reliqua dona Spiritus S. nec ea auferre, aut mutare, aut secundum ea regere; sed solus Christus hic regit Ecclesiam. E. ipse solus est rector, fundamentum & magister Ecclesiæ, Matth. XXIII. 8. Nam (4) & ipse Petrus & Papa opus habent fundamento, charitate, spiritu & aliis donis: & si habent eadem cum cæteris omnibus, ac æqualia, non possunt in his Ecclesiis ulli esse inæquales aut superiores in Ecclesia. Si non habent eadem, non sunt in Ecclesia; quia non est aliud fundamentum Ecclesiæ, quam unum generale totius Ecclesiæ Christus. Hinc si quæratur: quid sint Papa & Episcopi, quæque illorum potestas in Ecclesia? Respondet è Paulo 1. Cor. IV. 1. *ministros Christi & dispensatores mysteriorum Dei*, non nostrûm. Unde infallibiliter sequitur, Ecclesiam Christi non posse, nec debere audire, docere, nosse, acceptare, ullam aliam doctrinam, quam qua dispensantur ista mysteria Dei: eosque qui aliud docent, latrones & fures esse, & Papam, si & sua & Conciliorum præcepta, tanquam necessaria ad salutem, obtrudit, verissime esse Antichristum. II. Artic. *An Papæ, cum, vel absque consilio à Deo facultas concessa sit, ultra Dei præceptum legem condere, cujus observatione homo salvari, vel contemtu damnari possit?* Resp. non. Imo nec omnibus Angelis hoc licet, aut ullis creaturis, quia salus & damnatio determinata est per Christum ad solam fidem in Spiritu, Marc. XVI. 15. 16. III. Artic. *An Papa & Concilia Dei præcepta commutare & ad nutum suum seu libitum depravare habeant?* Resp. non. Imo Paulus dicit: *anathema* sit, qui aliud docuerit, Gal. I. 9. & Christus Matth. V. 19. *qui solverit unum* &c. IV. *An Papa legitimos conjuges absque eo, quod alter eorum adulterium commiserit, divortiare, & cum utroque dispensare habeat, ut ad secunda vota convocare possint?* Resp. non. Quia stat verbum Dei: *quos Deus conjunxit, homo non separet.* Si autem aliqui juxta istum casum

separati sunt per Papam, & alius alii nupserit, adulteri sunt, nec excusabit eos Papæ error; quia verbum Dei debent omnes nosse. V. *An Papa matrimonium inter agnatos & cognatos, affines, vel cognatione spirituali conjunctos, contractum, præter gradus, qui lege Dei prohibiti sunt, absque utrorumque consensu vel voluntate discindere vel dissolvere possit: ita quod utrique demum nubere vel matrimonium contrahere liceat?* Resp. non. Quia à Papa & omnibus ministris verbi nihil prorsus debet tractari nisi mysteria Dei, verbum vitæ, doctrina fidei, nec quicquam geri secundum arbitrium cujuscunque citra verbum Dei. Subjectus est enim verbo Dei, licet usu jamdudum sese extulerit super omnem Deum, qui dicitur & colitur, 2. Thess. II. & omnia faciat contra, & supra, & citra verbum Dei.

Tom. II. Epist. pag. 176-- 180.

§. LXXV.

Decretum Norberg. conventus,

In ipsis Comitiis, quod ad causam religionis attinet, *Campegius* omnem lapidem movit, ut *edictum Wormatiense*, utpote cum consensu statuum conditum, omnino executioni mandaretur, & de modo executionis deliberaretur. Idque etiam urgebat vehementer *Haunartus*, Legatus Imperatoris, ac tandem d. XVIII. Aprilis non sine contradictione multorum id decretum fuit, ad quod responderant ordines, se, *quantum ejus præstare possint, facturos*, speciatim, quæ de non edendis famosis libellis & picturis, & contra typographorum licentiam constituta essent: quod si molestiæ aut impedimenta suborirentur, ad regimen Imperiale recursuros, cui mandatum esset remedia adhibere. Hacque clausula, *quantum fieri possit*, satis consulebant Evangelicæ veritati, ut eventus quoque docuit. Consenserunt etiam unanimiter in Concilium liberum primo quoque tempore in Germania convocandum, ac ut interea Ordines Imperii Spiræ ad XI. Novembris convenirent, ibique deliberarent, quid eligi & sequi oporteat: & deligant viros probos atque

que doctos, qui ex libris novorum doctorum colligant, quæ disputanda sint in Concilio mox indicendo. Repetebatur quoque totidem verbis, quod in Edicto priorum Comitiorum d. VI. Martij A. 1523. sancitum fuerat, nimirum, ut interea verbum Dei pure & modeste doceatur, (quod mala fide *Pallavicinus & Maimburgius* reticent) juxta sensum & interpretationem scriptorum, ab Ecclesia approbatorum. Hæc non omnia placebant *Campegio*; unde respondit, non esse hominum secularium de rebus fidei, aut quomodo ea docenda vel prædicanda sit, pronunciare; adeoque examen, quod Spiræ instituendum judicassent, merito improbandum esse. De gravaminibus etiam adversus Ecclesiasticos superfluam dictabat deliberationem fore; cum sibi satis esset auctoritatis ad defectus illos corrigendos: at quæ ad Curiam Romanam vel Pontificem attinent, de iis per Oratores Romam missos cum Clemente commode agi posse. Adhæc, cum Argentinenses contra Episcopum suum querelas moverent apud Campegium, quod is, neglecta conventione, Sacerdotes magna sui parte turpiter cum meretricibus, quas domi foveant, pessimo exemplo, vivere sineret, nec Magistratui eos puniri permitteret, impie respondit, non quidem recte facere, qui sic vivant, & Episcopum quoque talia tolerantem, negligere suum officium; sed tamen idcirco non licere istis matrimonium contrahere: & quod Sacerdotes fiant mariti, multo esse gravius peccatum, quam si plurimas domi meretrices alant &c. Nec hic subsistêre subdolæ *Campegii* artes; sed discedentibus à Conventu Noriberg. Principibus, cum iis, quos suæ causæ favere scivit, *Ratisbonæ* convenit, ibique inito arcto fœdere pro defendenda religione Catholica & impugnanda evertendaque Lutheri doctrina, statuerunt, ut edictum Imperatoris contra Lutherum ejusque sectatores exacte servetur; in Missæ & Sacramentorum celebratione, ritibus, præceptis & consuetudinibus Ecclesiæ nihil innovetur; Monachi & Moniales,

& alind quorundam Ratisbonæ cusum.

niales, ordines suos deserentes, aut matrimonium contrahentes, S. Cœnam omissa confessione percipientes, diebus vetitis carnem comedentes, severe puniantur: Lutheri libri prohibeantur, & suæ ditionis homines Wittembergæ literis operam dantes, revocentur, ac si ire nolint, beneficiis omnibus & hæreditate priventur. Legatus quoque, consentientibus tum præsentibus Principibus, Canones divulgabat ad reformationem Cleri spectantes, de vestitu, fabricis templorum, conviviis, celebrandis feriis, jejuniis & similibus levioris momenti rebus.

Sleidan. *L. IV. p. m.* 102. *ff.* Suav. *p.* 29. *seq.* Seckendorf. *p.* 288. *ff.*

§. LXXVI.

Quod Status imperii plerique improbarunt multis modis.

Parum igitur effecit *Campegius* cum assecliis. Nam Ordines Imperii plurimi succensebant iis, qui Ratisbonæ convenerant, ac injuria se affectos, conquerebantur, tum à Legato, ut candide *Suavis* scribit, qui paucorum interventu id decreverat, quod ad universam Germaniam pertineret, idque posteaquam nunciatum esset, nullum inde bonum cuiquam redundaturum, tum à pauculis Principibus ac Episcopis, qui soli sibi sumpsissent, cæteris etiam dissentibus, actioni intervenire, quæ totam eam nationem obligaret. Illud etiam in ea reformatione reprehendebant, quod neglectis iis, quæ maximi essent momenti, quasi nihil in se haberent malesanum, aut incompositum, de levissimis quibusque emendandis cogitassent; populo interim Germaniæ levia detrimenta ab infimis è Clero, multo graviora ab Episcopis & Prælatis indebita occupantibus; sed longe maxima ab oppressionibus Curiæ Romanæ perpetiente. Horum tamen, tanquam ad Ecclesiæ primitivæ exemplum, aut melius essent omnia conformata, ne mentionem quidem factam. Etiam in minutis illis è clero, ulcera non tangebant, sed iis incuratis, ac veluti approbatis, offensiunculis curandis manum applicabant, non veris solidisque ad mala persananda adhibitis remediis, sola improbe factorum designatione atque objurgatione conten-

contenti. Scilicet, quid loqueretur Germania, aut in quam partem acciperet Edicti publicationem, & quid inde sequeretur, id Legato, & iis qui cum eo sentiebant Principibus, admodum curæ non erat. Id unum illi curabant, Pontifici ut satisfacerent. Pontifici autem non aliud erat propositum, quam omni studio providere, ne Concilium videretur esse necessarium; perspiciebat enim pro sagacitate sua politica & carnali, aliam jam temporum hominumque rationem esse, ac antea, & *Hadriano* adhuc superstite senserat pertinaciterque defenderat, pernicioſum esse eorum consilium, qui Pontifici suaderent, illorum temporum difficultatibus Conciliorum via consulendum esse.

P. Suav. *Lib. I. p. m.* 29. 30.

§. LXXVII.

Ratisbonense conventus fuit initium schismatis.

Recte igitur Conventum Ratisbonensem schismatis initium & quasi classicum fuisse scribit *Seckendorf.* Agnoscebant quippe adhuc omnes Germaniæ Ordines (diverso licet aliquantum gradu, nec sine dubitatione) Pontificem pro Capite Ecclesiæ, nec spem de reformatione penitus abjecerant; sed hac per violenta consilia, & ludicram potius quam seriam defectuum emendationem, prorsus præcipitata, non potuit non immane illud schisma erumpere. Nam, quia nihil statuebatur de veris Curiæ Romanæ abusibus, de quibus in centum gravaminibus à Principibus ad Papam missis vel maxime agebatur, Lutheranos hinc ansam arripuisse dicit *Maimburgius*, ut animos hominum suarum partium tanto acrius adversus Romam irritarent. Quanquam id nec factum sit, nec necesse fuerit, cum omnibus bonis jam dudum invisa fuerit Pontificia tyrannis & dominatus impotens. Hoc autem ex vero scribit, quod cæteri Principes, qui à Legato in Comitiis Noriberg. dissenserant, (imo etiam qui tum non dissenserant,) ægerrime tulerint, quod tam exiguus Collegarum numerus separatione facta ausus esset Ratisbonæ leges componere, quæ non nisi in universali totius Imperii conventu

ventu communique consensu statui debuissent. Neque Cæsari placuit, quod Ordines Imperii Noribergæ, cum extraneo Principe, se inconsulto tantam rem agitassent adeoque definite respondissent. Itaque literis ad Principes datis questus est, quod cum ille libros omnes Lutheri damnasset, id Ordines ad contumelioſos tantum restrinxissent. Sed gravius eos increpuit, quod decrevissent Concilium in Germania celebrandum, & Legatum appellassent, ut ea de re cum Pontifice ageret: quasi id non magis ad Pontificem, & ad se, quam ad ipsos pertineret. Quod autem novum Conventum Spiræ habendum indixerint, ad religionem constituendam, donec Concilium congregetur, id se dicebat omnino nolle concedere, sed pro suo munere, quandoquidem sit Ecclesiæ Romanæ tutor atque patronus, modis omnibus decretum hoc improbare, ac contra mandare, ut edicto *Wormatiensi* pareant, & actionem omnem religionis differant, donec Pontificis suoque jussu Concilium habeatur. His literis imperiosius scriptis nihil effecit Cæsar, nec Wormatiensis decreti executio facta in plerisque locis est, & Principes Ferdinando Archiduci, qui literas Fratris miserat, responderunt, reperire se in provinciis & civitatibus suis impedimenta insuperabiliter obstantia demandatæ executioni. Accedebat etiam, quod sequente anno seditio rusticorum & Anabaptistarum motus exorti Germaniæ Principes satis occupatos distinuerint. Ita & callida consilia, & conatus sævi subito refrænabantur, &, quod *Maimburgius* veritate convictus fatetur, Lutherus securum se Wittembergæ ab Imperatoris fulmine esse videbat, quod longe magis quam Pontificium metuebat.

Seckendorff. *pag.* 293. *a*, *b*. Sleid. *pag.* 106. *seq.* Suav. *pag.* 31.

§. LXXVIII.

Admiranda providentiæ divinæ singularis.

Admiranda quædam Providentiæ divinæ singularis hic sunt notanda, præter ea, quæ ex dictis colligi facile possunt. Spirabant hostes minas & sanguinem contra Evangelicos. Audita fuit ante

ante decretum Norimberg. vox *Ferdinandi* ad Treviri aliorumque Electorum legatos, dicentis: *nisi Lutheri doctrinam extinguatis, nihilo secius pellemini*, ac si auxilia contra Turcas non præstiteritis, maxime vos Prælati. *Episcopus Gurcensis* id confirmavit his verbis: *satius esse, ut Lutherani, quam ut Turci extirparentur*, & se adversus illos lubentius opem esse laturum. Nil moti nec territi sunt indurati, præsente manu Domini & Tragico exemplo *Cancellarii Trevirensis*, qui biduo ante mortem in convivio glotiatus fuerat, ante festum Martini abolendum esse ferro negotium Lutheranum, ut Lutherus *Nic. Hausmanno* per literas significaverat, qui proinde, posteaquam finitis Comitiis exemplum mandati Noriberg. à Comitibus Mansfeld. nactus esset, illud una cum edicto Wormatiensi publicatum edidit, & adversa fronte illa inter se pugnare ostendit, adjuncto prologo & epilogo vero & severo, non tamen, ceu *Maimburgius* pro more suo calumniatur, virulento. In prologo causam exprimit, cur contraria edicta Imperatoria ediderit, nempe ex συμπαθείᾳ ingenti erga Germanos, si forte Deus ex gratia superabundante quosdam Principes & alios ita feriret, ut cœcitatem suam sentirent & palparent. Turpe quidem esse, quod Imperator & Principes publice mendacia sectentur: longe autem turpius esse, quod edicta sibi adversa promulgent; quemadmodum vel inde cerni queat, quod mandetur, agi cum Luthero debere secundum edictum *Wormatiæ* confectum: & tamen aliud repugnans mandatum subjungatur, in futuris Comitiis, *Spiræ* instituendis, deliberandum esse, quid probari vel improbari in doctrina Lutheri debeat. Hic, inquit *Lutherus*, sum simul damnatus, & ad futurum judicium reservatus. En ebrios & stolidos Principes, talia statuentes! Nos Germani debemus Papæ asini & martyres esse ac manere: nil juvant hic querelæ, preces aut monita, nil experientia propria & quotidiana, quantopere nos vexaverit & deglutiverit pastor ille malus Pontifex. Ad mor-

tem me miserum cito expetitis, charissimi Principes & Domini, & quando id effeceritis, in magno lucro deputabitis. Atsi faciles ad audiendum aures haberetis, dicerem aliquid admirandum. Quid? si Lutheri vita tantum coram Deo valeret, ut illo non vivente amplius nec vos viveretis, aut de ditionibus vestris securi essetis, ejusque mors maximum vestrûm omnium infortunium esset? Sane cum Deo non licet jocari. Per me quidem pergatis furere, occidatis & cremetis: non fugiam, Deo me roborante. Hic sum, vosque rogo humanissime, ut si semel me occideritis, ne me rursus excitetis & denuo trucidetis. Non cum hominibus ratione præditis, ut video, mihi res est, sed bestiæ Germanicæ me devorabunt, si dignus fuero, perinde ac si lupi & porci me dilacerarent. Consulo tamen omnibus, qui Deum esse credunt, ut abstineant ab isto edicto; quanquam enim Deus mihi eam gratiam concesserit, ut mortem non timeam, sicut antehac feci, isque mihi adfuturus sit, ut lubens & volens moriar: non tamen ante id effecerit, quam destinata hora advenerit, & Deus me vocaverit, utut sævierint quam maxime. Qui enim hucusque me salvum & incolumem præstitit, contra illorum voluntatem, & meam spem, ille me porro servare poterit, licet id non valde petam. Ac si mortem mihi inferunt, talem inferent mortem, ut neque ipsi neque illorum liberi vincant. Quare eos prænonitos vellem; neque enim id illis optarem. Sed parum proficio. Deus illos excœcavit & induravit. Rogo autem vos omnes, Principes & Dominos meos clementes & inclementes (neque enim mala vobis imprecor, Deum testor, nec vos nocere mihi posse, certum habeo) per Deum, ut Deum ante oculos habeatis, & negotium alia ratione aggrediamini. Imminet profecto calamitas, & ira Dei ingruit, quam, si ita perrexeritis, non evadetis. Quid vultis, ô boni Domini! Deus sapientior est, quam vos; subito infaturare vos potest: fortior etiam est, & cito opprimere potest. Timete paululum ejus prudentiam,

dentiam, ne forte ex displicentia (Ungnade) tales cogitationes vobis indiderit, ut impingatis: quemadmodum semper cum Magnatibus ludere solet, & in toto mundo glorioſe ebuccinat Psal. XXXIII. 10. *Deus irrita reddit consilia Principum.* DEPOSUIT POTENTES DE SEDE. Hoc vobis eveniet, si contra Deum surrexeritis.

In Epilogo rogat omnes Christianos, ut Deum orent pro ejusmodi miseris excœcatis Principibus, quos Deus in ira dederit: & monet, ne temere arma adversus Turcos arripiant, nec pecunias ad isthoc bellum conferant, cum à talibus Principibus, qui decies Turcis pejores sint, nullus sperari queat successus. Cæsarem quippe impudentissime nomen sibi sumere summi defensoris fidei & Ecclesiæ Christianæ; cum tamen Scriptura dicat, fidem Christianam esse petram, quam nec diabolus nec mors superare possit, Matth. XVI. 18. Pari stoliditate Angliæ Regem eundem defensoris titulum sibi arrogare, & Hungaros Dei defensores se vocare, dum in litania canant: *nos defensores tuos exaudire digneris.* Hæc se ait dolere toto pectore & effundere in sinum omnium piorum, ut ejusmodi insanorum & furibundorum misereantur. Vel decies, inquit, mortem obire exoptatius esset, quam audire tales blasphemias Majestatis divinæ. Digna hæc merces est, ut verbum Dei persequantur; idcirco tam palpabili cœcitate percutiuntur, & impingunt. Deus nos ab illis liberet, & alios nobis ex gratia Magistratus largiatur, Amen.

Tom. II. Alt. pag. 762 -- 771. Tom. II. Lat. Wittemb. fol. 444. ff.

§. LXXIX.

Non sivit inauditas piorum preces Deus, sed subinde nova hoc anno incrementa dedit prædicationi Evangelii puriori: quod *Maimburgius* diffiteri nequit, licet nonnulla ex sequentium annorum historia huc referat, merito à *Seckendorffio* propterea notatus. Nos veriora & certiora strictim persequemur. Ipse *Lutherus* (m) ad *Spalatinum*, qui cum Electore ad Comitia Noriberg.

Incrementa Evangelii in Prussia, per Georg. à Polentis Episcopum Sambiensem.

riberg. iverat, Calendis Febr. ita de progressu *Evangelii* scripsit: quotidie magis ac magis Evangelion oritur & procedit in Livonia, præsertim apud Rigenses fœliciter, quorum literas ac Legatum nuper suscepi. Sic mirabilis est CHRISTUS! Sed & *Episcopus* tandem unus CHRISTO nomen dedit, & evangelisat in Prussia, nempe *Sambiensis*, (*Georgius Polentius*, qui emisso ad Parochos diplomate Lutheri libros commendavit legendos, & Baptismum lingua patria instituit.) quem fovet & erudit *Johannes Brismannus*, quem illuc misimus abjecto cucullo, ut & Prussia regno Satanæ valedicere incipiat. Quæ *Uratislaviæ* gesta sunt & Thurego (Tiguri) apud Helvetios, credo te audivisse. Ut videant aliquando stulti Principes & Episcopi, non Lutherum nihili hominem, sed omnipotentem CHRISTUM hæc agere, & ab sese damnari si digni fuerint, id quoque videre. In Epistola, (n) qua Lutherus *Sambiensi Episcopo* Deuteronomium ex Ebræo castigatum cum annotationibus nuncupavit, quæque hoc anno exarata fuit, licet sequens 1525. cum commentarius ederetur, adscriptus ei sit, plurima notatu digna reperiuntur, quæ huc pertinent. Testatur Lutherus lætitiam summam, quam concepit ex Episcopi sincera fide in Christum, & operosa charitate in fratres; sicque existimat, si forte Dominus dare dignetur, ut exemplo hoc tam novo & singulari & alii Pontifices & Principes aliquot accensi, Ecclesiam Dei novo miraculo lætificarent, & purum Dei verbum rejectis traditionibus & opinionibus humanis, susciperent, colerent, & proveherent, sicut exigit eorum vocatio & professio. Insigne igitur miraculum gratiæ Dei extollit, quam in Episcopo valere, regnare & triumphare videant & audiant boni quique cum gaudio; quod eum unicum & solum inter omnes Episcopos orbis elegerit Dominus, & liberaverit ex ore Satanæ: cum in cæteris Episcopis nihil videatur (licet inter eos speret aliquot Nicodemos) nisi quod subversis Cæsare & Regibus ac Principibus, fremant & insaniant

Cui Lutherus annotationes in Deuteron. dedicat.

niant contra resurgens, vel potius oriens Evangelium. Gratulatur ergo Ei de singulari plane & mirabili gratia Dei donata, ut non modo verbum acceperit & crediderit, sed pro Episcopali autoritate etiam palam & publice confessus docuerit docerique per suam Diœcesin curaverit, liberaliter his, qui in verbo laborant, provisis, videntibus impiis, irascentibus ac dentibus suis frementibus & tabescentibus frustra. Addit insuper, se non esse veritum, quod hac deprædicatione oneret Episcopum odio & invidia cœterorum Pontificum, Regum & Principum, aut etiam in periculum vitæ trahat, quandoquidem hodie nullum flagitium par sit, huic uni & summo sacrilegio, scilicet Evangelium Dei confiteri. Persuasum tamen se certissime esse dixit, quod is, qui Episcopum honoraverit verbo crucis, simul eum roboraturus sit & spiritu crucis, triumphaturusque in carne ejus, non modo blasphemias nominis, & odia, & furores Potentium in mundo, sed etiam vires & violentiam Satanæ cum toto suo regno.

Gratulatur denique ei, quod divina benignitate nactus fuerit Principem terræ Evangelio studiosissimum, Albertum Ducem, ac sperat utriusque præsidio Christianissimo, Prussiam totam Evangelii doctrina illustratum ac repurgatum iri.

(m) *Tom. II. Epist. p.* 183. (n) *Tom. III. Jen. Lat. fol.* 76. *b.*--78. *a. Tom. II. Epist. pag.* 285. *seqq.*

§. LXXX.

Alibi quoque ostium Evangelio apertum est, ut iterum *Lutherus* Spalatino significavit his verbis per Epistolam: *Bremenses* proficiunt in verbo, ut jam vocarint nostrum *Jacobum* Iperensem pro Evangelista in alteram Ecclesiam, Duces Mekelburgenses ambo, alter per **Hansen Loser**, alter per priorem Sternbergensem petunt Evangelistas. Dux *Henricus* Brunsvicensis, teste *Cordo Rucio* incipit Evangelion amplecti, vocato quodam nostri Ordinis ex Helmsted in Concionatorem, quem post- *Brema & Brunsvigi.*

quam Senatus Brunsvicensis recusasset, ipse constituit in domo sua Brunsvigi, ut prædicet; nam *Wilhelmum* fratrem ipse captivum quidem sed Christianissimum prædicat. *Uratislaviæ* disputatio *Johannis Hessi* processit feliciter, frustra resistentibus tot Legatis Regum & technis Episcopi.

Tom. II. Epist. pag. 205. *conf. pag.* 233. *&* Seckendorff. *pag.* 294. *b.*

§. LXXXI.

Epistola Lutheri ad Bremenses, qua Henrici Sudphani martyrium celebrat.

Quod de *Bremensibus* innuimus, confirmat *Epistola Lutheri ad omnes Dei electos Bremæ* hoc anno scripta, qua historiam martyrii *Henrici Zutphaniensis*, Augustiniani, qui posteaquam Antverpiæ à tyrannis & hostibus Evangelii expulsus Bremam venit, ut Wittembergam tenderet, ibique post unam alteramque exhortationem Evangelicam, rogatu piorum habitam, à tota parochiæ Ecclesia ad officium verbi vocatus, per biennium substitit, deinde A. 1524. à civibus *Meldorffensibus* in Dithmarsia expetitus eo abiit, & à furiosis adversariis tandem propter Evangelii doctrinam ad supplicium ignis raptus & condemnatus, miserabili morte & magno cum cruciatu interfectus fuit, cordate celebravit, atque vulgavit, in cumulum laudis & gloriæ omnipotentis gratiæ Dei, quod non solum verbi sui sincere audiendi & legendi copiam fecerit, sed etiam efficacibus indubitatisque virtutibus illud ipsum confirmaverit, & tam audaces fortesque reddiderit testes veritatis, ut crucis contumeliam patienter sufferentes indignis modis affligantur. Inter hos haud dubie *Henricum Sudphanum* potissimum eminenter elucere dixit, qui terribilem adeo mortem à Dithmarianis parricidis crudeliter peremtus obierit, sanguineque suo prodigaliter effuso, doctrinæ Christianæ testimonium certissimum exhibuerit. Atque hinc visum sibi fuisse recte facturum memorat, si ejus martyrii seriem historica narratione contextam ad Bremenses perscriberet publicaretque, quo eos moneret in tempore, ne aut se ipsos tristitia perturbarent, aut in parricidas Dithmarianos pro-

probrosis dictis inveherentur acerbius, sed exultarent gaudio, Deum laudarent, & gratias agerent, qui dignos ipsos judicaverit, ut viderint ejus miraculum & gratiam. Nam cædis autores jam justo majorem ultionem perpessos esse, cum quod suas ipsorum manus innocentis hominis sanguine adeo funeste & crudeliter contaminaverint, tum quod tanti parricidii criminis sic horribiliter coram Deo rei facti sint, ita, ut longe magis opus sit eorum inauditam crudelitatem quam Henrici innocentem mortem deplorare. Atqui etiam pro iis orandum esse, quo nedum ipsi, verum etiam totius Dietmarianæ regionis incolæ ad veram fidem, inque veritatis cognitionem perducti convertantur; quem fructum ex *Henrici* morte certo secuturum sperat: præcipue cum jam bona eorum pars Evangelii cupida dicatur, quæque plurimum doleat tanti parricidii scelus à suis esse commissum; Deum enim, qui B. *Henricum* ab his occidi voluerit, haud dubie in animum induxisse, non solum graviter punire impios, non resipiscentes, verum etiam hanc *Henrici* mortem multis in ea regione facere salutiferam, multosque per hanc ad æternæ immortalitatis securitatem perducere. Quamobrem orat, eisque commendat nonum Psalmum decantandum & legendum, huic rei apte & peculiariter congruentem, ne quo modo ob Christi gloriam occisis martyribus sint adflicto animo, sed alacri & gestiente, pientissimi Dei inæstimabilem misericordiam laudantes, certi fructus gratia, quem Deus per suorum martyrum passiones in terris mirabiliter & multo fœnore producat. Cujus Psalmi enarrationem brevem iis transmisit, & ad extremum *Jacobum*, Præpositum ipsorum aliosque diligenter illis commendavit, precatusque est, ut Deus masculo spiritu eos animare suamq; gratiam largiri dignetur, ut à doctrina Evangelii *Henrici* sanguine obsignata confirmataque stent perseverantes, & Deo vocante intrepide alacriterque sequantur.

Tom. II. Epistol. pag. 252--268. *Tom. VIII. Witt. Lat fol.* 492. *seqq.*

§. LXXXII.

§. LXXXII.

Antichristianæ persecutiones, Budæ, Viennæ, Pragæ.

Sed & alibi Satanas & Antichristus persecutionibus Evangelium evertere studuit, quod tamen inter eos magis magisque enituit. Nam, ut in eadem Epistola ad Bremenses *Lutherus* scripsit: in album & catalogum martyrum referendus merito etiam est *Caspar Tauberus*, Viennæ Pannoniæ igni absumptus, item *Georgius* Bibliopola, quem vita spoliavit Ungaria Budæ, qui simul cum libris circa eum positis exustus est. Sed & illum non injuria his adjungendum censeo, quem non ita pridem *Pragæ* in Bohemia supremo supplicio adfectum esse audio, non aliam ob culpam, quam quod libidinosæ castitatis deserto ordine, ad Christiani connubii & vere celebis vitæ ordinem sese contulerat. Tales & ejusmodi sunt, *qui suo sanguine Papatum una cum diabolo Papistarum DEO brevi sunt suffocaturi.* Hi quoque sunt, quorum opera & studio divini verbi pura sinceritas illibate adservabitur, præ recentium & noviter subortorum calumniatorum immunditie & spurcitia, *Carolstadianæ* nimirum *factionis Pseudoprophetarum*, quorum vesana rabies passim grassatur impie & ingravescit. Neque enim dubium est, quin in hoc DEUS omnipotens pro sua in nos paterna misericordia hos mori & sanguinem effundere permittat hoc tempore, in quo tam varii suppullulant errores, ut nos per hoc monere videatur, horumque morte testatum habere, hanc suam esse doctrinam, per quam veri spiritus donum CHRISTO credentibus cœlitus demittitur: & quam ipsi docuerint, servaverint, & cui tandem morte mulctati, martyrio suo verum præstiterunt testimonium. Non secus atque olim sancti martyres ob Evangelii gloriam mortui sunt, illudque sanguinis sui signo consignatum ut verax & infallibile persuaserunt omnibus. Et eam quidem piæ jactantiæ gloriam nunquam habuerunt hi, qui bonorum operum falsa præsumta fiducia humanæ justitiæ damnabili hypocrisi, liberi arbitrii mentito titulo mundum docuerunt & seduxerunt. Nam

ob

ob talem doctrinam Diabolus occidit neminem, facile eandem perferens. Quin etiam hujus nomine mendaciorum & vanitatum doctoribus magnas opes, honorem, dignitates, hujus mundi potestatem & dominium largitur, quibus aucti pacatam & mollem vitam exigant. Quod si quoque ob hoc mortem oppeterent, non tamen Dei martyres essent, sed suorum ipsorum & diaboli, non secus atque Gentiles, qui ob justitiam & bona temporalia, obque inanem nominis celebritatem non semel fortiter mortem pertulerunt atrocissimis suppliciis exçarnificati.

Tom. II. Epist. pag. 253. *Conf. pag.* 243. *b.*

§. LXXXIII.

Eadem sævitia in media Saxonia sive Misnia grassabatur *Georgius* Saxoniæ Dux, adversus Lipsienses inprimis, ex quibus, narrante *Schneidero* in Chron. Lips. apud Seckendorf. p. 316. a. duro licet Principis & Episcopi Mersburgensis, ac universi Cleri jugo pressis, multi doctrinæ Evangelicæ magno desiderio flagrabant, sed mulctis, carcere, exiliis coerciti, meliora tempora expectare cogebantur. Capite tum publice in foro Lipsiensi plexus est Johannes Hergotius, Bibliopola: ex Academicis Magister quidam Sebastianus Fröschelius, instigante Episcopo, Lutheranismi causa captus, & in arcem ductus ab ipso Principe vehementissime increpatus & in exilium ejectus est, (is postea Diaconatum Wittembergæ multis gessit annis) alii Mersburgum missi, in carceribus Episcopi dum viverent habendi, nec multo post duo alii ex civibus capitibus truncati sunt. *in Saxonia.*

§. LXXXIV.

Quanquam vero pax fuerit sub Ducatu Electoris Friderici, ut Lutherus ad *Lampertum Thorn*, in vinculis Evangelii causa positum, scribit, (quem epistola egregia consolatur, & confirmat, proposito exemplo gemino, *Henrici* & *Johannis*, & Christi ipsius, qui in eo patiatur & glorificetur, intusque roboret suo spiritu, se vero miserum vocat, qui primus ista docuisse *Bavaria & Treviris.*

jactetur,& noviſſimus aut forte nunquam vinculorum &ignium particeps eſſe dignus ſit;) Dux tamen Bavariæ & Epiſcopus Trevirenſis multos perdebant, proſcribebant ac perſequebantur. Alii Epiſcopi & Principes à ſanguine quidem temperabant, ſed non à vi & minis.

Tom. II. Epiſt. pag. 182.

§. LXXXV.

Initia reformationis in Haſſiæ ſub Philippo Landgravio.

De incrementis Lutheraniſmi aliis alibi locorum obſervatis,inter perſecutiones,non licet prolixe agere,nec opus eſt, cum quæ *Maimburgius* huc retulit, ex hiſtoria ſequentium annorum anticipata eſſe *Seckendorffius* notaverit & diſcuſſerit. De *Haſſia* tamen ut nonnulla addam, amor me cogit, cujus *Maimburgius* eſt oblitus; cum tamen *Varillaſius* Philippum Landgravium Haſſiæ, omnis ætatis memoriæq; clariſſimum,inter primos Lutheri protectores jam Comitiorum Wormatienſium tempore A.1521. retulerit. Illud certum eſt, quod A. 1524. quædam reformationis ſive initia ſive præludia in Haſſia facta ſint, cujus occaſionem forte dedit (o) *Philippus Melanchthon*, qui hoc ipſo anno edidit *Summam doctrinæ Chriſtianæ à Deo redditæ mundo*, quam *Philippo* nuncupavit, in qua de Luthero teſtatus eſt, quod purum Dei Evangelium doceat, & his maxime verbis claudit: commendo fidei negotium T. C. conſcientiæ, quod ſi curæ cordique ei fuerit, optabit potius Joſaphat quam Pharao eſſe. Precor ut Chriſtus T. C. illuminet, & talem det mentem, quo & ſibi & ſuis bene conſulat, ne Evangelium impediat, nec tyrannice agat cum iis, qui conſcientia urgente ea aggrediuntur, quæ Papa prohibuit in ſuis Canonibus.

Huc etiam refero, quod non tantum d. 18. Julij 1524. edictum vulgaverit (p) ad Proceres & præfectos Haſſiæ, in quo comporationes aliaque prohibet, in bonos mores & publicam utilitatem peccantia; verum etiam de cultu vero divino mandaverit. ut Paſtoribus, quibus concionandi munus incumbit, injungere-

geretur, ut populum in Evangelio & doctrina Christi Servatoris nostri pure & liquido instruant, ad amorem Dei & proximi, ad concordiam & pacem mutuam, & ad reverentiam obsequiumque erga magistratum legitimum, utque seditiones, turbas ac rixas cum omnibus hominibus evitent, secundum doctrinam Christi omniumque ejus Apostolorum. Nonnulla etiam statuit de non ferendis in provincia mendicis & vagantibus, & prohibuit *stationarios*, qui reliquias sanctorum *circumferebant* ad *stationem*, quam vocabant, sive mendicationem, admitti, exceptis *Antonianis*, qui in urbe *Grünberga* erant. Legisse *Philippum* Lutheri & Melanchthonis scripta, constat ex Epistola *Nicolai Ferberi*, Minoritarum Marpurgensium Guardiani ad Principem d. IX. Januar. sequentis anni data, qua ei hoc objicit. Cui *Philippus* respondit optime, eique neganti *homines sola fide justificari*, dicta sacrarum literarum opposuit. Improbavit quoque, quod virginem Deiparam pro Mediatrice inter Deum & homines venditaverit, ac Evangelium plebi rusticæ prædicari inconsultum duxerit: utrumque Minoritæ assertum S. Scripturæ testimoniis breviter refutavit, & cohortanti se, ut exemplo aliorum Regum & Principum in Italia, Gallia, Hispania, & alibi gladio in Lutheranos animadverteret, regessit: hoc cum Christiana charitate parum congruere, ac se à veteribus institutis, quæ fundamentum in Scriptura S. haberent, non discessurum, neque tamen meris hominum traditionibus inhæsurum esse, sed regulam verbi divini servaturum. Feria 2. post Lætare A. 1525. (q) ad Spalatinum ita scripsit: gaudeo *Hessorum Principem* nostris Principibus colloqui; spero Evangelii fructum fore.

(o) *D. Henr. Leuchter antiqua Hessorum fides Christiana & vera* p. 10. *s.*
(p) Seckendorf. *pag.* 295 *b.* 296. *a.* (q) *Tom. II. Epist. pag.* 278. *b.*

§. LXXXVI.

Inter progressus Evangelii multa certamina subeunda fuerunt Luthero, contra internos pariter atque externos hostes, quæ *Certamina Lutheri cum Carol-*

stadio & Anabapt.

quæ cursui remoram objicere videbantur. Nimis prolixum esset, omnia hic memorare, nedum excutere: nec id fert instituti ratio. Nemo ignorat quantas turbas excitaverit *Carolostadius* & *Münzerus*, & quanta virtute eis se opposuerit Noster, cum in disputationibus, tum in scriptis. Cœpit etiam hoc anno infelix illa *controversia Sacramentaria*, de qua breviter Lutherus in Epistolis passim & in scriptis peculiaribus prolixe egit, quæ nunc non attingimus, sed argumento nostro insistentes, ea duntaxat strictim persequemur, quæ historiam Papatus oppugnati spectant.

§. LXXXVII.

Liber de servo arbitrio contra Erasmum.

Inter præcipua haud dubie scripta hujus anni *Polemica* numeratur Tractatus de *Servo Arbitrio*, quo *Diatribæ Erasmi* de hoc argumento in Nostrum editæ, respondit. Quanquam enim *Erasmus* jam ante editis libellis in aliquot locis, pro Pontificiorum gratia captanda, aut furore mitigando, Lutherum acerbiuscule momorderit & perstrinxerit; *Lutherus* tamen id non admodum ægre tulit, quia videbat ei nondum à Domino datam esse fortitudinem, ut monstris illis secum fidenter occurreret, ac propterea stylum in eum cohibuit, eumque rogavit, ut si per imbecillitatem aliud præstare non posset, spectator tantum sit Tragœdiæ, nec copias jungat cum adversariis suis, præsertim ne edat libellos contra se, sicuti vicissim recipiat, se neque aliquid contra eum editurum. Respondit Luthero *Erasmus*, & cum timiditatem objectam negavit, tum haud obscure indicavit, se omnino in Lutherum scripturum. *Fortasse*, inquit, *Erasmus scribens in te magis profuerit Evangelio, quam quidam stolide scribentes pro te*, per quos non licet esse spectatorem istius Tragœdiæ. Fecit etiam re ipsa hoc, stimulatus ab Adriano Pontifice Rege Angliæ, Episcopo Londinensi, Cutberto Tonstallo, aliisque, ne pensionum jacturam, quibus in Anglia fruebatur, amitteret, & Monachos confirmaret, quod juratissimus Luthero

thero esset. *Lutherus* ei tardius nonnihil præter morem suum respondit, non ex quadam formidine, sed mero tædio, indignatione & contemptu, quod videret, Erasmum in tanta re nihil dicere, quod non sit dictum prius, atque adeo minus dicere & plus tribuere libero arbitrio, quam hactenus Sophistæ dixerint & tribuerint, ut etiam supervacaneum visum fuerit respondere argumentis ejus, antea à se quoque toties confutatis, conculcatis vero & prorsus prohitis per *Philippi Melancht.* de Locis Theologicis invictum libellum. Summam hujus Tractatus in Loco de Libero Arbitrio habes. Reliqua ad historiam spectantia, *Seckendorffius* exposuit omnia. Liceat mihi spicilegium facere tantum & brevissime ex Erasmi *Hyperaspiste Diatribæ adversus Servum Arbitrium M. Lutheri*, edit. Basil. A. 1526. referre, quæ dicta quodammodo illustrant. In præfatione scribit, Lutheri librum serio sibi redditū, ac visum esse aliquam saltem responsionis partem, ad præfationem Lutheri, quamvis tumultuariam edere. In tractatione primum miratur, quod, quum Diatriba nil habeat nisi moderatam de re disputationem, quumque è propinquo & longinquo allatrent hostes, ad omnes obmutescens, Diatribæ respondendum putarit, & quidem immodeste; obsecutus fratribus, inter quos permultos esse sciat, quorum mores procul absint ab Evangelio, cujus titulo se venditent. Deinde coactum se & diu satis cunctatum esse, ut in Lutherum scriberet. Ego, inquit, tot eruditis, tot Ecclesiæ proceribus, tot orbis Monarchis efflagitantibus, quibusdam etiam cum minis exigentibus, ut summis eloquentiæ viribus in te detonarem, ac fulminarem, nisi vellem Ecclesiæ desertor, & tuæ sodalitatis fautor videri, tamen excusavi, non quod probarem tua dogmata, quæ sicuti vere scribis non intelligebam, sed partim ne imprudens læderem causam, cui initio totus pene orbis applaudebat, partim quod intelligerem negotium non esse mearum virium. Itaque metuebam, ne, quod solent imperiti medici, ma-

lum siniſtra curatione exaſperarem. Poſtremo ſic aliquando mecum cogitabam, quid ſi Deo viſum eſt corruptiſſimis horum temporum moribus, tam ſævum dare medicum, qui ſectionibus & uſturis ſanet, quod potionibus & malagmatis non poterat. Videbam eruditos homines pedibus in tua dogmata diſcedere, perſpiciebam fatalem quendam orbis favorem, animadvertebam quo vehementius à Theologis Principibus obſiſtebatur, hoc latius propagari, ac magis invaleſcere negotium; ex his ratiocinabar rem non ſine numine geri, itaque decreveram ſpectator eſſe tuæ Tragœdiæ, ſic apud me cogitans juxta Gamalielis ſententiam, ſi Deus hæc movet, non eſt meum reſiſtere, ſin aliunde ortum eſt, quod agitur, ſua ſponte diſſipabitur. In Actis Apoſtolorum legimus: cæterorum nemo audebat ſe illis conjungere. Simili religione abſtinebam à veſtro negotio. Verum ubi Principibus diutius excuſare non poſſem, & opprimerer invidia falſiſſimaque ſuſpicione, ſcripſi Diatribam, ſed ita temperato ſtilo, ut tu non poſſes optare diſputationem civiliorem, ac Phariſæis quibusdam viſus ſim tecum non decertare, ſed colludere, qui ſic dentes & unges continuerim. Certe putabam me abunde vitaſſe, ne tibi debachandi convitiis anſa data videretur. Quædam in tua aſſertione dicta odioſius prudens diſſimulavi, quoniam niſi te læſo tractari non poterant. His autem omnibus inſuper habitis Lutherum conqueritur in neminem amarulentius & hoſtilius ſcripſiſſe, quam in ſe; nec illum unum fuiſſe, ſed in uno libro varias voces diverſasque manus ſe ſentire ait. Virulentiam & violentiam calami omnes in Luthero agnoſcere, & moderationem deſiderare, etiam ei addictiſſimos. Verum mordacitatem ſtyli & alia ſatis diluit *Lutherus* multis in locis; ut nihil opus ſit talia refellere. Alteram *Hyperaſpiſtæ* partem A. 1527. edidit, & *Georgio Saxoniæ* Duci miſit Eraſmus.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 165. b. 166. a. V. Eraſmi Hyperaſp.

§. LXXXVIII.

§. LXXXVIII.

Non defuerunt etiam alii hoc anno, qui Lutherum acerbissimis scriptis insectarentur, inter quos *Cochlæus* primipilus fuit. Sed Noster latratus eorum contemsit generose, & ad *Spalatinum*, qui duos libellos Cochleæi Luthero Norimberga miserat, ita scripsit: *Cochlæo non est ut respondeatur*, cum aliis simus occupati melioribus, & ejusmodi libri per se pereant quotidie multi. *Cochlæo cur non respondit,*

Tom. II. Epist. pag. 183. a.

§. LXXXIX.

Majorem operam dedit Lutherus, ut Evangelium quovis modo propagaret, quam ut adversarios omnes refutaret. Reputavit nimirum id secum jam tum, quod A. 1537. in præfat. ad Artic. Smalcald. scripserat: deberem quidem ad omnia respondere, dum adhuc vivo. Sed quæso, quomodo omnia diaboli ora obstruere solus possum? præsertim eorum, (utpote venenatorum omnium) qui nec audire, nec attendere volunt, quid scribamus, sed in eo toti sunt, ut verba nostra etiam in minutissimis literis scelerate pervertant & depravent. His ergo diabolus respondeat, & tandem ira Dei, quemadmodum merentur. Sæpe recordor boni Gersonis, dubitantis, num quid boni publice scribendum & proferendum sit? si scriptio omittitur, multæ animæ negliguntur, quæ liberari potuissent. Si vero illa præstatur, statim diabolus præsto est cum linguis pestiferis & calumniarum plenis, quæ omnia corrumpunt, & veneno inficiunt, ut utilitas scriptorum impediatur. Quid tamen ex ista malitia sua commodi recipiant, manifestum est. Quia enim nos mendaciis perdite onerarunt, & simpliciores per ista mendacia in suo cœtu retinere voluerunt, DEUS opus suum subinde promovit, & ipsorum cœtum reddidit minorem, nostrorum vero majorem, ac ipsos ob mendacia confudit, & confundit etiamnum *nec aliis omnibus adversariis.*

Artic. Smalcald. præfat. pag. 299. 300.

§. XC.

§. XC.

Germanica Bibliorum translatio & cantiones.

Ad propagationem vero Evangelii cum plurimum facere noſſet Bibliorum in vernaculam linguam translationem & cantiones Germanicas, in utroque ſtudium ſuum hoc anno diligenter continuavit. Quod ex ejus Epiſtola ad *Spalatinum* Feria III. poſt Reminiſcere data liquet, qua (r) ita ſcribit: *expectoſimul quoque*, ſi quid partum tibi eſt, *Cantilenæ ſpiritualis*, in Pſalmos, ſicut nuper ſcripſi. In transferendo Hiob tantum eſt nobis negotii ob ſtyli grandiſſimi granditatem, ut videatur multo impatientior translationis noſtræ eſſe, quam fuit conſolationis amicorum, aut certe perpetuo vult ſedere in ſterquilinio. Niſi forte id voluit author libri ejus, ne unquam transferatur: ea res moratur præla in hac tertia parte Bibliæ. Hoc anno etiam Pſalterium prodiit; de quo & aliis ad hiſtoriam Verſionis German. Bibl. B. Viri ſpectantibus vid. *D. Mayerus* Cap. I. §. 11.

De hymnis mentem ſuam aperuit, & *Spalatini Dolzigiique*, equeſtris ordinis viri, ſociatos labores petiit his verbis: *Conſilium eſt exemplo Prophetarum* & priſcorum Patrum Eccleſiæ, *Pſalmos vernaculos* condere pro vulgo, id eſt, ſpirituales cantilenas, quo verbum Dei vel cantu inter populos maneat. Quærimus itaque undique Poëtas, cum vero tibi data ſit & copia & elegantia linguæ Germanicæ, ac multo uſu exculta, oro ut nobiſcum in hac re labores, & tentes aliquem Pſalmorum in cantilenam transferre, ſicut hîc habes meum exemplum; velim autem novas & aulicas voculas omitti, quo pro captu vulgi, quam ſimpliciſſima, vulgatiſſimaque, tamen munda ſimul & apta verba canerentur. Deinde ſententia perſpicua & Pſalmis quam proxima redderetur, libere itaque hîc agendum & accepto ſenſu, verbis relictis, per alia verba commoda vertendum, ego non habeo tantum gratiæ, ut tale quid poſſem, quale vellem. Itaque tentabo, ſi tu vel Heman, vel Aſlaph, vel Jeduthum ſis. Idem peterem à *Joanne Doltziko*, qui & ipſe copioſus & elegans

eſt,

est, sic tamen, si vobis otium fuerit, quod suspicor modo non esse tantū. Habes (s) autem meos septem Psalmos pœnitentiales & commentarios, è quibus sensum Psalmi capere poteris, aut si placet assignari tibi Psalmum primum, ita, *Domine ne in furore*, vel septimum, *Domine exaudi orationem:* Joanni Doltziko Psalmum secundum, item, *Beati quorum*, assigno, nam *de profundis*, à me versus est, *Miserere mei* jam prædestinatus fieri, vel si hi difficiliores sunt, arripite illos duos: *benedicam Dominum in omni tempore*, & *exultate justi in Domino*, id est, 33. & 32. vel Psal. 103. *benedic anima mea Dominum.* Nec fructu consilium fuit destitutum. Erat enim in aula Friderici præfectus Musici chori, *Jo. Waltherus*, qui tonos composuit quatuor vocum, exiitque hoc anno primus Cantionum sacrarum libellus, cui præfatiunculam *Lutherus* præmisit, (t) in qua piorum hymnorum usum ex Ecclesiæ non solum ritu, sed etiam ex verbo Dei adstruit, 1. Cor. XIV. 16. Coloss. III. 16. causasque editarum cantionum memorat, ut Evangelium Dei gratia rursus exortum urgeatur & propagetur, nosque gloriari possemus, ut Moses facit in suo Cantico Ex. XVI. 1. ſſ. Christum esse nostram laudem & canticū, & nil dicamus aut canamus nisi Jesum Christum, Salvatorem nostrum, 1. Cor. II. 2. porro juventus in Musica pie instituatur ac pro impuris canticis (**Buler-Lieder**) sacra substituantur. Rogat denique omnes Christianos, ut in hoc pio opere instituendæ juventutis elaborent. A. M. D. XXIX. denuo prodiit iste libellus cum veteri & nova præfatione, (u) sed auctior & emendatior, cui insertæ sunt aliorum etiam compositiones. Unde Lutherus monet funeralem hymnum, **Nun lasset uns den Leib begraben**/ nomen suum præferre, quod removendum sit, cum ipse eum non composuerit, nec tamen rejiciat, quia autorem habeat bonum Poëtam, Johannem **Weiß**/ nisi quod parumper erraverit in Sacramento Cœnæ, **daß er ein wenig gefchwärmet hat im** Sacrament.

(r) *Tom. II. Epist. p.* 183. *b.* (s) *Tom. II. Epistol. pag.* 239. (t) *Tom. II. pag.* 751. *a.* (u) *Tom. VIII. Alt. pag.* 570 -- 587.

§. XCI.

Paræneſis Lutheri ad Magiſtratus Germ. de Scholis erigendis.

Valde igitur ſollicitus fuit *Lutherus* de juventute rite imbuenda, ac eo nomine formam Scholæ inſtituendæ per (x) *Spalatinum* Principi proponendam miſit, pauloq; poſt graviſſimam publicavit paræneſin, (y) *ad Conſules & Senatores Germaniæ de Scholis erigendis*, qua primo queritur, paſſim Scholas interire, Academias detrimenta pati, monaſteria deſeri, & plebem carnalem, cum liberos ſuos, alieno ſumtu hucusque in monaſteriis ſuſtentatos, videat non ſic amplius ali poſſe, nec Sacerdotes, Monachos monachasque fieri, malle eos omnes alio vitæ genere victum ſibi parare: ſicque diabolum notat in aliud extremum tendere, & id moliri, ut juventutem, quam corruptelis monaſticis eximi cernat, jam ab omni informatione & eruditione remotam, in barbariem & animæ periculum præcipitet. Deinde culpat iſtam parentum tenacitatem, quod tot ſumtibus indulgentiarum, miſſarum, vigiliarum, fundationum, teſtamentorum, anniverſariorum, fraternitatum, peregrinationum, & quos in mendicantium greges erogabant, levati, tantillam partem ad liberorum in Scholis educationem conferre detrectent; ac monet, ut tempus gratioſæ viſitationis Dei obſervent, quo vivant juvenes virique doctiſſimi, omni artium linguarumque peritia inſtructiſſimi, per quos pueri & adoleſcentes brevi plus diſcere poſſint, quam hucusque omnes Academiæ & Monaſteria noverunt. Dei enim verbum & gratiam eſſe inſtar imbris, qui non redeat eo, ubi ſemel fuerit. Porro urget *ſeverum Dei mandatum*, toties inculcatum Parentibus, ut liberos ſuos in timore & adhortatione Dei educent; quod ſi negligant, eos deteriores brutis judicat, utpote quæ pullos ſuos de neceſſariis inſtruant. Proverbium eſſe vetus, *non minus eſt negligere Scholarem, quam corrumpere virginem.* Quia vero multi parentes officium ſuum non faciunt, alii vel propter imperitiam, vel ob domeſtica & ſervilia officia facere non poſſunt, Magiſtratui incumbe-

cumbere ostendit, ut juventutis instituendæ curam suscipiat, non solum in pietate, sed etiam eruditione & peritia variarum linguarum & artium liberalium, ad interpretationem & intelligentiam Scripturæ S. necessariarum. Hæc dona Dei largissime Germanis divinitus concessa, æstimari & coli debere, nisi Evangelium, quod quidem per Spiritum S. venit & quotidie venit, sed tamen mediantibus linguis, perque eas crevit & conservari debet, rursus amittere velimus &c. Vide plura hanc in rem adducta in Prolegom. de Theologia §. XXXI. pag. 41.

(x) *Tom. II. Epist. pag.* 235. *b.* (y) *Tom. II. Alt. pag.* 804--815.

§. XCII.

Sermones & tractatus exegeticos vel hoc anno editos, vel ante scriptos, sed nunc Germanice factos, ut *Revelationem Antichristi* ex Daniele contra Catharinum, *de instituendis Ministris Ecclesiæ*, *Commentarium in Psalmos priores* usque ad XXII. &c. recensere supersedeo.

§. XCIII.

Hoc unum restare videtur, ut attingamus, priusquam ad sequentis anni acta progrediamur, quod Lutherus vestem monachalem, qua hucusque usus erat, deposuerit Dom. XX. P. Trinit. posteaquam Elector ei pannum misisset, & veluti jocans ei significasset, conficere ex eo sibi curaret vel togam pastoralem, vel cucullum monachalem, aut Hispanicum. Quod ab Electore licentiam exuendi cucullum impetraverit, & titulum *Reverendi Patris* deposuerit, nullumque alium admiserit, quam *D. Martini Lutheri*, ut *Maimburgius* scribit, non constat satis, nec credibile est. Doctoris & Professoris munere functus, hocque titulo contentus fuit. Habitum monasticum & cognomen Augustiniani mutare necesse habuit, quia fratres cœnobitæ omnes, præter unicum Priorem, diffluxerant. *Lutherus cucullum exuit.*

Tom. II. Alt. pag. 864. *col.* 4. Seckendorf. *pag.* 307.

§. XCIV.

A. 1525. causa exortæ seditionis Anabaptistarum & rusticorum male Luthero tribuitur.

Annus MDXXV. videbatur cœptæ reformationi multum obstare, & hostibus non tantum calumniandi materiam sed & bene sperandi de interitu exorti Lutheranismi occasionem dedit, quando & Anabaptistarum & rusticorum turbæ contra Magistratus conjuratunt, atque insurrexerunt: quorum *motuum causam* Luthero malevoli tribuebant. Quanquam vero & Lutherus ipse, & alii multi sæpius ejusmodi calumnias diluerint; non tamen cessant recentiores ex Pontificiis scriptores eas recoquere, quemadmodum ex *Maimburgio* liquet. Nobis ergo id hic repetere sufficiat, quod veræ seditionis rusticæ causæ fuerint onera & tributa Germanicæ nationi, quæ libertati assueta erat, ab Ecclesiasticis & Politicis Magistratibus imposita. Cum enim Cleri & Monachorum ordines novi semper surgerent, qui fruges, rusticorum labore & sudore partas, consumere nati & assueti erant, augeri servitia (Frohndienste) & graviores mulctæ indici, usuris gravissimis augeri peculia Cleri cœperunt. Quo accessit decimarum collectio, sive ad Levitici juris imitationem, sive prætextu expeditionum adversus Saracenos & Turcas, qui Palæstinam occupaverant, instituta. Has similesque artes & ancupia pecuniæ à Clero didicere Reges & Principes Germaniæ, & ab aliis nationibus, cum à patria simplicitate abeuntes exterorum luxum adoptarent. Quod jugum cum intolerabile nec ferendum esse putarent subditi, variis in locis, & jam ante reformationem à Luthero susceptam, illud excutere auti sunt, & tumultuari cœperunt, in Algoia A. 1491. in agro Spirensi A. 1503. in Ducatu Würtembergico A. 1514. in Austria 1515. in Croatia A. 1517. imo coloni Carniolæ, Stiriæ & Carinthiæ, magno numero supra centum millia congregati in scripto ad Magistratum & Nobilitatem nullam circa reformationem religionis mentionem fecerunt. Quod vero alibi deinceps Transdanubiani rustici inter XII. Articulos, quos

quos publice vulgarunt, à Principibus & Magistratibus primo loco postulatunt, *ut sibi & singulis Ecclesiis potestas ac jus concederetur, eligendi ministros Ecclesiæ, eosq; rursus deponendi, si mereantur: & ut electi ministri purum Dei verbum sine omni additione vel admixtione humanarum traditionum aut præceptionum docerent* &c. id *Lutherus* in scriptis quibusdam Germanicis subinde declaravit prætexi tantum & dicis causa præmitti. In *præfatiuncula*, quam transactioni inter Suevici fœderis socios & rusticos præfixit, laudat quidem initam compositionem à rusticis; *in epilogo* tamen severe graviterque monet rusticos, ut à malo proposito desistant; cum nemo negare queat, eos malam habere causam, gravissimis peccatis oneratos intolerabilem Dei iram provocasse, insurgendo contra Magistratus à Deo sibi datos, quibus sub fide juramenti obstricti tolerare potius patienter debuissent omnes injurias sibi illatas, quam propria vindicta propulsare, & rebelliones concitare: atque hoc, quod turpissimum & maxime detestandum, sub Christiano nomine & prætextu Evangelii. Ita, ait, nomen Dei turpissime dehonestant & blasphemant, quasi Deo perfidi, rebelles, & proditores, imo manifesti latrones & blasphemi Deo placerent. Mox væ denunciat falsis prophetis, qui miseram plebem in corporum & animarum jacturam præcipites dent. *Adhortationem* quoque *ad pacem super* XII. Articulos rusticorum in Suevia, jam ante quam insania ab iis facinora patrata resciviſſet, mense Majo edidit, qua Principes & rusticos fideliter officii sui admonuit. In ea aperte palamque 1. Principibus ac præcipue *cæcis Episcopis & furentibus Monachis* causam motuum & seditionum tribuit, qui nondum sævire cessent in S. Evangelium, licet verum illud esse sciant, nec refellere queant; in Politico autem regimine exactionibus grassentur, per quas cum oppressione pauperum luxui & superbiæ satisfaciant. Sic Deum effundere contemtum super Principes, & per seditiosos rusticos frangere contumaciam

maciam eorum, qui verbo Dei obnituntur, & minati sunt, se Lutheranam doctrinam etiam cum provinciarum suarum interitu extincturos esse. Hinc 2. graviter à se amolitur calumniam, quod tumultus iste suæ doctrinæ fructus esse dicatur; quum ipsi pariter ac alii omnes testimonium sibi perhibere debeant, vel inviti, quod in summa quiete docuerit, contra omnem seditionem vehementer disputaverit, subditos ad honorem & obsequium superioribus præstandum, etiam tyrannis, semper cohortatus fuerit. Nullo igitur modo dogma illud à se profectum esse, sed autores ejus non alios esse, quam Pseudoprophetas illos sanguinarios, qui jam toto triennio in plebe concitanda occupati fuerint; quibus nemo animosius quam ipse restiterit, qui sævientibus contra se Pontifice & Imperatore, patientia sua effecerit, ut quo magis sævierint, tanto latius propagata sit doctrina Evangelii. Deum itaque, cui omnia commiserit, cujusque potentiæ & tutelæ unice fiderit, se, invito Papa & omnibus adversariis, vivum servasse miraculose, & Evangelio semper majora augmenta dedisse. Ipse quoque passim in Comitatu Mansfeld. Stolberg. item Northusæ, Erfurti, Vinariæ, Orlamündæ, Calæ & Jenæ ad sedandos rusticos concionesque habuit. Hæc & similia his, abunde satis liberant nostrum ab impacta calumnia seditionis motæ: quemadmodum *Seckendorfius* operose, aliique post eum breviter, interque hos honoratiss. Dn. Collega noster *D. Weberus* h. t. Acad. Prorector Magnif. in Rustico seditioso ostenderunt. *Lutherus* quoque postea alium libellum Germanicum edidit, cum resciviset rusticos, insuper habitis admonitionibus, in cædes & rapinas irruisse, sub hoc titulo: **Wider die räubischen und mördischen Bauren**/ *contra latrones & sicarios rusticos*: cui lemmatis loco præfixit verba Psal. VII. 17. *convertetur dolor* ejus, (infortunium) *in caput ejus: & in verticem ipsius iniquitas ejus descendet.* In quo diabolica opera eos moliri & prodere mendacia scribit, quæ sub nomine

mine Evangelii in XII. Articulis occultaverint. Detegit etiam Archidiabolum Mülhusii tunc grassantem, *Thomam Münzerum*, eique ac sequacibus tria crimina exprobravit atrocissima, 1. juramenti Magistratui dati violationem. 2. seditiones, monasteriorum & arcium exspolationem & destructionem. 3. Quod tam enormia facinora Evangelio pallient, & alios invitos in societatem suam trahant, quam non sine contumelia Dei Christianam vocent. Refellit porro *communionem bonorum*, quam prætendebant, & Baptismum animas non corpora & bona reddere libera, affirmat, rusticosque in flagranti delicto cæsos damnari pronunciat; mitius tamen cum iis agi suadet, qui inviti ad factionem seditiosam coacti fuerunt. Magnã sibi hoc scripto invidiam conciliaverat Lutherus, ac eo nomine paulo post apologiam prolixiusculam per modũ Epistolæ ad *Casparum Müllerum*, Cancellarium Mansfeldensem edidit, brevius autem se purgavit in Epistola ad *Amsdorfium* feria III. post Exaudi * cum *novam gloriam* ipsi annunciasset Amsdorfius, quod *adulator Principum* vocetur à sciolis quibusdam concionatoribus. *Nostra*, inquit, *conscientia tuta* est, rectum esse coram Deo, quod egressum est ex ore meo, in hac parte. Ego sic sentio, melius est omnes Rusticos cædi, quam Principes & Magistratus, eo quod Rustici sine authoritate Dei gladium accipiunt. Quam nequitiam Satanæ sequi non potest, nisi mera Satanica vastitas regni Dei: & mundi Principes, etsi excedunt, tamen gladium authoritate Dei gerunt. Ibi utrumque regnum consistere potest, quare nulla misericordia, nulla patientia rusticis debetur, sed ira & indignatio Dei & hominum iis, qui non acquiescunt monitis, nec oblatis conditionibus æquissimis cedunt, sed furore Satanæ solo pergunt omnia miscere. Quales sunt isti Thuringici & Franconici; hos ergo justificare, horum misereri, illis favere est Deum negare, blasphemare & de cœlo velle dejicere. Hoc

dic

dic istis vestris concionatoribus, ut audiant & tentent, sed me non consentiente, imo eorum studia maledicente in nomine Domini, postea judicabit Dominus, uter spiritus sit ex diabolo, meus an illorum. Sed doleo istis blasphemis hominibus officium verbi & notitiam contigisse etiam per nos, Deus ipsos convertat & erudiat, aut rursus de sede deponat, Amen.

Tom. III. Alt. p. 106. - 126. ff. 141. ff. T. II. Ep. p. 289. Conf. Sleid. L. V.*

§. XCV.

ἀνακεφαλαίωσις brevis.

Tantum igitur abest, ut causa motuum istorum Luthero ejusque doctrinæ tribui possit, ut potius à denegata veritatis evangelicæ prædicatione ea arcessenda sit, quemadmodum *Fridericus Elector*, lethaliter decumbens in literis ad fratrem *Johannem* ingenue confessus est. Unde *Spalatinus*, qui ei à secretis & sacris erat, optimum remedium sedandorum tumultuum esse affirmavit, si Duces Sax. publico edicto provinciarum suarum prælatos exhortarentur, ut cultum divinum secundum purum Dei verbum instituerent, & ceremonias ei adversantes abrogarent; nec enim aliam esse seditionis rusticanæ causam, quam idololatrici & impii cultus continuationem, quam eo usque Principes dissimulaverant. Moritur mox Sapientissimus Elector, & Wittembergæ in Templo omnium Sanctorum, modica pompa, sine Missa & vigiliis, absente ob expeditiones bellicas fratre. Binas ei habuit conciones funebres *Lutherus*, super 1. Tess. IV. 13. ff. in quibus, cum laudasset pacificum *Friderici* regimen, cognitionem veri Evangelii & firmam fidem in Christum, cujusque documenta illustria in morbo dederit, deplorat infelicitatem temporum & mala ominatur rebellibus rusticis, secuto mox eventu probata. Germaniæ quoque minatur, fore, nisi Evangelii thesauros grato animo foveat & emendatio sequatur, ut in spissiores tenebras, quam sub Papatu, ruitura, & novissima pejora sint futura prioribus, Luc. XI. 26.

Seckendorf. L. II. p. 33. f. Tom. II. Alt. pag. 889. -- 897.

§. XCVI.

§. XCVI.

Cum omnia sic turbata essent, *Lutherus* improviso plane consilio & motu, nihilque tale exspectantibus amicis, nuptias cogitavit, & sponsalia celebravit cum *Catharina de Bora*, quæ ante biennium una cum octo aliis Monialibus, nobili genere natis, è Niemptschensi cœnobio, prope Grimmam, Wittembergam, per honestos cives Torgenses, advecta fuerat. Quantis calumniis oneratus ob hoc ipsum factum sit bonus Lutherus, & adhuc à Papicolis oneretur, notius est, quam ut dici debeat. Prævidit ipse facile clamores hostium; sed quod non ex infami cœcoque amore, verum deliberato prudentique consilio rem uxoriam aggressus sit, vel inde constat, quod annos vitæ 42. absque conjugio & sine impudicitiæ labe transegit; unde haut difficulter, si non prorsus omittere, differre tamen nubendi propositum potuisset. Nihil igitur vel impie, vel stolide fecit, quando honestam uxorem duxit, & singulari quodam providentiæ divinæ nutu factum censeri debet, ut non tantum verbo sed & exemplo refelleret impurissimum illum statum cœlibatus in Papatu. Hoc amicis, quibus intima pectoris candidi aperuit, non semel significavit. In Epistola Germanica d. XV. Junii ad D. *Ruhelium*, *Jo. Thür*, & *Casp. Müllerum*, postquam de furentibus in se ob rusticorum tumultum, adversariis questus esset, ita scripserat: age, quia sic insaniunt, ita me quoque parabo ante, ut ante obitum meum eo in statu, in quo conditus sum à Deo, reperiar, & quantum potero, nihil ex priori vita mea Papistica retineatur; quo magis insaniant: & hæc valedictoria erunt. Mens enim mihi præsagit, me à Deo ad gratiam suam aliquando evocatum iri. Postulante itaque patre meo matrimonium inii, & ut linguas maledicas aliaque impedimenta vitarem, congressum nuptialem properanter instituí. *Amsdorfio* id sciscitanti, similiter respondit, veram esse famam, quod cum Catharina subito copulatus sit; sperare enim se breve tem-

Nuptias cum Catharina de Bora ex improviso contrahit Lutherus, & calumnias adversariorum præoccupat.

pus adhuc victurum, & hoc noviſſimum obſequium Parenti ſuo poſtulanti noluiſſe denegare, ſpe prolis, ſimul ut confirmaret facta, quæ docuiſſet, quum tam multos inveniat puſſilanimes in tanta luce Evangelii. *Sic*, inquit, *Deus voluit, & fecit. Ego enim nec amo, nec æſtuo, ſed diligo uxorem.* Idem *Wenceslao Linco* ſignificavit: *Dominus me ſubito aliaque cogitantem, conjecit mire in conjugium, cum Catharina Borenſi*, Moniali illa. Plura non addo, quia adducta forte ſufficiunt ad retundendas hoſtium calumnias. Si quis vero plura deſiderat, *Seckendorfium* adeat, qui omnia exhauſit.

Tom. III. Altenb. pag. 150. *b.* -- 152. *Tom. II. Epiſt. pag.* 295. *ſeq.*

§. XCVII.

Lutherus Alberto nuptias ſuadere tentat, ſed fruſtra.

Ad nuptias propendiſſe *Albertum*, Archiepiſcopum Moguntinum & Magdeburgenſem, ac de hoc negotio per D. *Rubeltum*, Lutheri conſilia in ſilentio expetiiſſe, ex literis noſtri ad utrumque ſcriptis luculenter patet; ſive ſerio id egerit Albertus, ſive ficto animo, cum ex ruſtico tumultu ſe extricandi nullam commodiorem occaſionem videret, & Conſiliarii ejus eidem tale quid ſuggererent. Lutherus itaque candide ſimpliciterque Archiepiſcopo reſpondet, optimum ſibi videri, ſi nuberet, & Epiſcopatum in Principatum ſecularem converteret, ac falſum nomen prætextumque Eccleſiaſtici ſtatus miſſum faceret; quum in aprico ſit, & vulgo quoque ſatis perſpectum, ſpiritualem iſtum ſtatum contra Deum ejusque gloriam militare, & ludibrio paſſim haberi, ac Deus ipſe comminetur, ſe eum extirpare velle Pſ. X. 15. Præoccupare autem judicia Dei poſſe Archiepiſcopum, ſi ſponte aboleat, cujus urgentiſſimas habeat rationes, quia Halis multis impenſis impietatem eccleſiaſticam foverit & confirmaverit. (Imo ſcorta loculis, in quibus ſanctorum corpora in proceſſionibus geſtari ſolebant incluſa, cum cereis & vexillis arci ſuæ Mauritianæ Hallenſi inferri curavit. Tom. VII. Alt. p. 394. a.) Expirari autem talia & ſubditorum amo-

amorem conciliari, ejusque laudabili exemplo fieri posse, ut omnes alii Episcopi ex pravo & infelici clericatus & cœlibatus, quo irretiti essent, ordine exemti, in sancto & beato matrimonii statu stabilirentur. Eos enim, qui donum continentiæ à Deo non habeant, stimulos autem carnis, & oriundas inde ustiones pollutionesque carnis compescere ac vitare nequeant, necessario ad conjugium compelli, vi effati divini: *non est bonum, hominem esse solum* &c. Hæc non ex temeritate aut imprudentia, sed cordis sinceritate & veritate scripsisse Lutherum ad Cardinalem, nemo non intelligit, qui non odio Jesuitico in Megalandrum repletus est, licet Albertus vel Nostro imposuerit, vel cessante à seditione rustica periculo, mentem mutaverit. Erat enim Albertus egregius simulator & impurus scortator, à quo turpissimo vitæ genere abducere tum Lutherus eum volebat.

Tom. III. Alt. p. 139. s. conf. Seckendorf. L. II. p. 20.

§. XCVIII.

Reissenbuschio autem persuadet.

De eodem fere argumento egit prolixe *Lutherus* per Epistolam ad D. *Wolf. Reissenbusch*, Præceptorem Lichtenbergæ, antequam ipse de nuptiis suis cogitasset, & ad contrahendum matrimonium eum gravibus argumentis cohortatus est, petitis ab ordinatione Dei & ejus mandato, à conditione hominis apti ad generationem. Eum igitur, qui se hominem esse agnoscat, & credat hominis appellatione se quoque comprehendi, purgatis auribus audire debere, quam Deus omnium rerum conditor super omnem carnem pronunciet sententiam, dicendo, se nolle quenquam vivere ἄγαμον, sed multiplicari, ad quod quidem illi adjutorium crearit coram eo, cujus præsidio fretus, μονοπορος vivere necesse non habeat. Hoc esse verbum, quo vis genitalis & ferventis naturæ in mulierem inclinatio in corpore masculo creetur & conserveturr, quod nullis votis aut legibus eradicari aut opprimi possit &c. Hic, & deinceps, ubi vide-

videtur liberius esse locutus, nihil tamen præter verum dixit nec obscœnitatis argui potest, uti Maimburgius aliique clamant.

Tom. II. Epist. p. 274. seqq.

§. XCIX.

Johannis Electoris cura in conservanda Academ. Wittenberg. & propagando Evangelio.

Dum interea *Friderico* Sapienti succedit Frater *Johannes*, à mentis bonitate & constantia *Boni* & *Constantis* cognomentum adeptus, Reformationis opus non parum successit inter tumultus rusticanos & Carolstadianos, qui armis & scriptis pedetentim sedabantur. *Lutheri* prima cura fuit sollicitare Electorem novum ejusque Filium, *Johannem Fridericum*, doctrina ac virtute præclare instructum, ad suscipiendam curam de conservanda Academia Wittembergensi, ex qua Evangelium in totum orbem propagatum est. Quod facturum se Elector & re ipsa ostensurum, finita expeditione bellica, recepit. Misit itaque, denuo petente Luthero, legatos, qui lectiones Academicas & salaria professorum constituerent, formamque sacrorum rituum præscriberent, & acta Lutheri autoritate sua confirmarent. Deinde etiam cum in tumultu rustico monasteria evacuata essent, & populus cultum missaticum ac sacerdotes indoctos, qui concionari non possent, aut impudice viverent, ferre amplius nollet, mandatis Principis ad exemplum eorum, quæ Wittenbergæ circa cultum publicum ordinata erant, prospectum fuit; ita tamen ut plenior reformatio per visitatores instituenda promitteretur. Dom. *Cantate* D. Lutherus ordinationem Ministrorum ritu Apostolico restituit, ac primus inter ordinandos fuit M. *Georg Rorarius* Dom. XX. post Trinitat. Missæ sive S. cœnæ vernacula lingua pro laicis celebrandæ primum experimentum factum est. Quotidianus vero cultus latinus erat, conjunctis lectionibus vernaculis.

Tom. II. Epist. pag. 301. b. Tom. III. Alt. p. 303. b. 304. a. Seckendorf. L. II. p. 23. 24.

§. C.

§. C.

Ad profectum seu Incrementa Reformationis referri etiam debet, quod hoc anno in Lusatia urbes haud ignobiles, *Gorlitium* & *Lauba*, cum pagis vicinis, ad Misnensis Episcopi diœcesani jurisdictionem spectantibus, consentientibus plebanis, abrogarunt, & Baptismum Germanice, Sacramque Cœnam sub utraque specie administrare cœperunt, ductu Francisci Menobarti, Gorlitiensis Diaconi. *Incrementa reformationis in Lusatia.*

Seckendorf. L. II. p. 35. b.

§. CI.

Hoc anno circa Pascha vocatus est *Lutherus* à Comite *Alberto* Eislebium, pro instituenda Schola Christiana, & optare incepit conatusque est, ut Nürmbergæ *Philippus* similem inceptet. Cujus voti compos factus deinceps fuit, quemadmodum ex ejus literis ad Spalatinum in vigilia Michaelis scriptis colligitur. *Nurnbergenses*, inquit, *Senatus* Scholam Christianam erecturus, Philippum nostrum evocavit pro consilio, isque propediem ibit, spero Christum fortunaturum. *Magdeburgenses* etiam Casparum Creuziger vocarunt, M. Arnoldum *Dantiscæni*, venitque ad Principem pastor unus Dantiscensis populi, postulaturus favorem Ducis pro vocando *Johanne Bugenhagio*, qui mira narravit, quæ Christus Dantisci operatus est. *Lutherus* quamvis eum virum retinere vellet, tamen in re tanta & causa verbi cedendum arbitratus est. *Eislebii, Norimbergæ, Dantisci.*

Supplem. Epist. Luth. Ep. 64. p. 46. Tom. II. Epist. p. 279. a. & pag 299. b.

§. CII.

In Silesia eiusque urbe primaria Uratislavia *Jacobus à Salza*, Episcopus, ut & successor ejus, *Balthasar Promnizius*, moderatione sua multum profuerunt reformationi, & Ambrosius Meibanus Pastor in templo S. Elisabethæ constitutus est, accepto ab Episcopo à Salza mandato, his verbis: *ito & doceto Evan-* *in Silesia.*

gelium Domini nostri Jesu Christi, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus S. Erat ibi Johannes Hessus, Norimbergensis Th. D. *Luthero* valde charus, Pastor ædis S. Mariæ Magdalenæ constitutus, qui anno superiore (A. 1524.) de fiducia in solum Deum, & contra sacrificium missaticum, tum pro matrimonio Cleri, publice per octiduum disputavit feliciter, frustra resistentibus tot legatis Regum & technis Episcoporum. Is hoc anno una cum Meibano uxorem duxit.

Seckendorf. Lut. Lib. I. pag. 270. Lib. II. pag. 36. a. Tom. II. Epist. Luth. pag. 205. a.

§. CIII.

In Comitatibus & urbibus quibusdam.

Hoc quoque anno *Philippus, Comes Hanovienſis*, & diversa parte *Christophorus & Antonius Oldenburgici*, & *Conradus Tecklenburgenſis*, reformationis principia admiserunt. Inter urbes liberas idem fecerunt *Northusa* in Thuringia, ubi Prior Augustinianorum *Laurentius Suffius* docendi munus suscepit; & *Hagenoa*, in Alsatia, Capitonis civis sui opera, Argentorato eo profecti. *Argentorati* etiam Decanus Canonicorum, *Sigismundus Comes Hohenloicus*, edito scripto Germanico, Clerum suum ad lectionem Scripturarum adhortatus, & desiderium de reformatione testatus est. Miserunt etiam *ministri Ecclesiæ Argentinenſis*, cum erronea opinio de Sacramento Altaris primo per *Carolstadium*, postea per *Zuinglium* & *Oecolampadium* latissime spargeretur, quam tamen Lutherus editis in lucem aliquot libellis confutarat, ac plurimæ Ecclesiæ superioris Germaniæ Zuinglii dogma amplecterentur, *Chasselium* Ling. Hebr. Professorem Wittenbergam, qui de negotio Cœnæ Domini, coram cum Luthero conferret, eumque placaret, ne adeo graviter in Zuinglium & Oecolampadium inveheretur. Respondet igitur peculiari Epistola Lutherus, se quidem pacem cupere, sed salva veritate; quæstionem autem tanti momenti esse, ut alterutrius sententiæ propugnatores oporteat esse Satanæ ministros

ſtros. Conſilio itaque medio locum non eſſe. Quare Argentinenſes adhortatur, ut ſibi ab impio iſto Zuinglii dogmate caveant ſuamque de cœna Domini ſententiam expoſuit & adverſariorum argumenta rationesque inſtructione data Chaſelio ſolide confutavit.

Seckendorf. Lib. II. pag. 36. a. Tom. II. Epiſtol. p. 302.--304.

§. CIV.

De incrementis Evangelii in *Haſſia* tandem aliquid addendum eſt, poſtquam primordia reformationis in ea ſuperiore anno attigimus. Tanto certe magis admirandus eſt ſucceſſus, quanto majora impedimenta objici videbantur. Duxerat *Philippus* Landgravius filiam *Georgii* Ducis, infenſiſſimi & implacabilis hoſtis Lutheri, quemadmodum ex ejus reſponſo ad humiles & valde ſinceras literas Noſtri patet, qui à ſocero nihil aliud ſperare poterat, quam traductionem Lutheraniſmi invidioſiſſimam; veritati tamen magis cedebat, quam carnali neceſſitudini laudatiſſimus Princeps: ac non parum ei profuerant amicitiæ arctioris, cum Electore Saxon. ejusque Filio in conventu Creuzbergæ in Thuringia d. 20. Martii hoc anno inſtituto, initæ primitiæ. Hinc enim merito bonum omen cepit *Lutherus*, quod his verbis in literis ad Spalatinum feria II. poſt Lætare expreſſit: *gaudeo Heſſorum Principem noſtris Principibus colloqui, ſpero Evangelii fructum fore.* Nec ſpes eum fefellit. Siquidem *Jo. Fridericus*, Electoris Filius in Epiſtola ad *Dolzigium* Mareſcallum d. 2. April. ſcripta, lætus ſignificavit, Landgravium in conventu illo aſſeveraſſe, quod *corpus & opes, provinciam & omnia amiſſurus potius ſit, quam ut à verbo Dei deficeret.* Hinc ab eodem inſtigatus Philippus per literas ſocerum invitare ad profeſſionem veritatis Evangelicæ ſtuduit, licet fruſtra operam impenderit. Ex alia tamen ejus ad Jo. Fridericum Epiſtola liquet, *Johannem*, Georgii Filium, cum uxore, quæ Landgravii ſoror erat, Evangelicæ doctrinæ addictos *in Haſſia.*

eſſe.

esse. **Mein Schwager und Schwester sind so gut Evangelisch/ als ich.** Et Lutherus d. XII. Martii Spalatino renunciavit: dicitur *Hessus scripsisse Duci Georgio, se cum Palatino statuisse, ut Evangelio locus fiat in sua ditione, victus veritate.* Quando igitur *Maimburgius* dixit, Philippum cessisse persuasionibus Electoris Sax. & Lutheranum factum esse, frustra renitentibus & Georgio socero & matre Anna Mechelburgica, partem veri dixit, licet nonnulla quoque conjunxerit, quæ vel ad præcedentem, vel sequentem annum referri debent.

Tom. II. Epist. p. 278. b. Seckendorf. L. II. p. 35. b. 36. a. Supplem. Ep. Luth. Ep. 60. p. 42.

§. CV.

Admiranda providentia divinæ singul. in motibus rusticorum,

Singularem hic rursus providentiam Dei respicere fas est, circa conservationem & propagationem Evangelii inter seditiones rusticanas, & varias sectas hoc anno exortas. Nam, ut *Lutherus* sub initium anni 1526. *ad omnes Christianos Reutlingiæ* observavit, (z) diabolus duabus præcipue in partibus ostendit, quam potens sit in mundo Dominus, si ei Deus permitteret agere pro arbitrio, 1. dum Reges & Principes adversus Evangelium concitavit, & tandem etiam plebem ad seditionem impulit sub nomine Evangelii, cui hoc dedecus affricare studuit, quod causa omnium malorum à rusticis motorum & in eorum capita recidentium sit; licet si veritas dicenda sit, Domini rusticos non cæciderint, ceu jactitant, sed illi ante per Evangelium coram Deo cæsi sint. Deum tamen vindicaturum rursus Evangelii honorem. 2. Dum variis sectis, hæresibus & falsis spiritibus, præcipue in articulo de Baptismo & S. Cœna Ecclesiam puriorem adortus est, & plus damni ei intulit, quam priori modo. Esse tamen illos spiritus primos dissipatos, eorumque sequaces non diu duraturos, sed juxta Psal. I. stipularum vel palearum instar dissipandos esse, sperat.

Clemens VII. Pontifex siccis oculis, aut lætus forte calamitatem

tatem Germaniæ rusticorum tumultu & clade illatam, intuebatur, interimque per nuntios suos ubique Principes ad supplicia hæreticorum instigabat, & Helveticorum internas discordias fovebat: itaque inter *Carolum* Cæsarem & *Franciscum* Galliæ Regem se gerebat, ut neutri fidus esset; quorum Regum fortuna mirum in modum est conversa, & Gallus, qui viribus potior videbatur, ad Ticinum à Cæsareanis subito oppressus, atque in Hispaniam captivus deductus fuit. Quo nuntio accepto *Lutherus* admiranda Dei judicia agnovit, & ad *Spalatinũ* d. 13. Mart. hunc in modum scripsit: (a) *Regem Gallorum*, sive caro sit, sive aliud, non gaudeo victum & captum esse; victum esse, ferri potuit, captum esse certe monstrum est; sed *quid in his operibus Dei, nisi opera Dei consideres?* qui elevat regnat, ut dejiciat, venit hora regni Gallorum forte, & ut de Troja ille dixit: *venit summa dies, & ineluctabile fatum.* Cepit ille sic antea *Ducem Mediolanenum*, nunc capitur ipse, Cæsar triumphat, ut & ipse cadat tandem, quanquam sic Reges & Principes dejici nostro seculo, mihi unum de signis esse videtur testantibus casurum mundum per novissimum diem. Majora sunt signa hæc, quam quisque putet. Et ut nunc Principes sinunt vulgus insolescere, futurum est, ut plures ita cadant. Sic urget forte fatum. Unum placet, *frustratum esse Antichristi conatum*, qui in Rege Galliæ ceperat niti, ut ostendat Deus, se & hujus Tyranni animatum omnia consilia velle irrita facere, & ad finem sui perducere.

Pontifex (b) cum Cæsarem vidisset Gallum superasse, uti erat versutus & subdolus, suis duntaxat utilitatibus intentus, deserto hoc ei adhæsit, novumque cum eo fœdus pactus est, ac postulavit, ut Cæsar, Ferdinandus Archidux, & Rex Angliæ, arma adversus turbatores Catholicæ religionis, injuriososque Pontifici, omni potentiæ suæ conatu caperent, atque omnes illius injurias, ut proprias, vindicarent. Deinde tamen iterum deserto Cæsare, adversus eum cum Gallis & Anglis fœdus iniit,

eo tendens similiter, ut Turci & Lutherani profligarentur. Id quoque Aloisia, Regis Gall. mater, quæ rei summam obtinebat, per Cardinalem Eboracensem, *Thomam Volsejum*, apud Henricum Britanniæ Regem obtinuit, constituto hoc primo fœderis capite, ut & Turcarum impetus, & pestifera secta Lutherana profligetur, à qua non minus periculi sit, quam à Turcis. Idem denique d. XIV. anni sequentis inter Cæsarem & Regem Galliæ transactum, ut & Christianæ religionis hostes & sectæ Lutheranæ extirpentur hæreses. Ita ex omni parte conspirarunt hostes contra Evangelium, & tamen Deus illud mirabiliter conservavit & propagavit.

(z) *Tom. III. Alt. pag.* 332. *b.* 333 *a.* (a) *Tom. II. Epist. pag.* 273. *b.* 274. *a.* (b) *Sleidan. L. VI. pag. m.* 145 *s. Seckendorf. L. II. p.* 36. *b.*

§. CVI.

& Carolostadio cœlestibusque Prophetis.

Speciatim quoque eluxit singularis divina providentia in motibus à *Carolostadio* & *Münzero* excitatis, de quibus Pontificii summe lætabantur, ac inde interitum doctrinæ Evangelicæ ominabantur. Verum *Lutherus* Deo, pro sua stante causa, fretus, bono semper animo fuit, & spiritibus istis divina virtute restitit, eosque feliciter profligavit, in libro *Carolostadio* (c) opposito, qui inscribitur *adversus cœlestes Prophetas*. In ejus II. Parte ita scribit: nullum mihi dubium est, quin hoc dissidium magnum gaudium ac spem apud Pontificios excitet, ac si negotium à nobis susceptum finem suum mox sit habiturum. Sed glorientur ut volent. Sæpe multumque dixi, si ex Deo est quod cœpi, nemo id opprimet: si non est ex Deo, servet id nescio quis; neque enim ego id servavero. Nil perdere possum, quia nil impendi. Hoc vero certo scio, quod nemo nisi solus Deus id auferre queat. Et quanquam hoc scandalum ægre feram, id tamen lætor, quod princeps tenebrarum in lucem pertractus per cœlestes hosce suos Prophetas ignominiam reportaturus sit. Diu latuerunt isti spiritus, donec aureo uno (Carolo-

roloſtadio Jenæ dato, ut contra me ſcriberet) eos auctoravi, qui Dei gratia bene collocatus eſt; nec me pœnitet. Bono ſum animo. Novi quis hic auctor ſit, Deus me hactenus nunquam deſtituit auxilio ſuo in variis gravibusque afflictionibus conſtitutum; & ne nunc mihi deerit. Confidenti ergo ſit animo quilibet, cui Evangelium datum eſt.

Hanc fiduciam cum humilitate conjunctam jam A. 1524. teſtatus eſt in literis (d) ad *Fridericum* Electorem datis, ubi, cum oſtendiſſet, hanc eſſe verbi divini fortunam, ut ei Satanas omnibus ſuæ poteſtatis & imperii viribus repugnet, primo vi, deinde, ſi non ſuccedat, linguis virulentis, erroneis ſpiritibus & peſtiferis doctoribus, id ſibi ſingulare præbere gaudium ſcribit, quod ipſi erronei ſpiritus ſe jactitent, quod nihil à ſe didicerint, aut acceperint, ſed de cœlo deſcenderint, perpetuos tres annos cum Deo collocuti, Scripturam nihil eſſe aut poſſe, identidem vociferantes, ac dicentes, ja Bibel/ Bubel/ Babel/ &c. Quos deinde increpat, quod lucem & probationis examen ſubterfugiant, & domi feroces, nolint prodire, aliorumque judicio ſe ſubmittere, quod Chriſtus, & ipſe ejus exemplo fecerit, dum humiliter quidem Papatum adortus ſit, ſteterit tamen fortiter coram periculoſiſſima communione, Auguſtæ, Wormatiæ, Lipſiæ, rationemque reddiderit ſpei ſuæ omnibus exigentibus. Se fateri, quod nihil poſſit, niſi quantum à Chriſto ſibi datum fuerit, à quo deſerti etiam foliorum ſtrepitu metu exanimentur. Hoc ipſo vero præſente, & animam ſuo verbo confirmante, *Alſtetini ſpiritus* thraſonicam jactantiam nihil ſe morari.

(c) *Tom. III. Alt. pag. 65. b. ſeqq.* (d) *Tom. II. Epiſtol. pag. 223. ff.*

§. CVII.

Idem fere jam ante, hoc ipſo anno, cum accepiſſet erroneos ſpiritus *Antuerpiæ* ſuboriri, qui ſua veſania Chriſtianam doctrinam impedire & commaculare moliebantur, ad fratres omnes Antuerpianos, Chriſtianæ charitatis officio compulſus, mo-

Antuerpianos monet, ut ſpiritus erroneos cavent.

monuit, ut, cum hucusque sub Papatu, orbis terrarum spirituum tumultuantium ἐξ ἀσωματικῶν, pro animabus hominum se venditantium, fuerit refertissimus, nunc mundus spirituum σωματικῶν tumultuantium, & pro meris angelis cœlestibus sese venditantium sit plenissimus, sibi caveant, & confidentes sint, nec consternerentur animo emergentibus in dies sic diversis sectis & hæresibus. Ac quo melius cavere queant offutias & perfidiam perversorum, tumultuantis cujusdam spiritus articulos erroneos enumerat, quales erant: *Omnem hominem habere Spiritum S.* Spiritum S. *nihil aliud esse, quam nostram rationem & intelligentiam.* Omnem hominem *credere.* Non esse inferos aut condemnationem, sed *solum corpus damnari.* Omnem animam *vitam æternam possessurã.* Ductu naturæ doceri nos illud proximo facere, quod ab illo nobis fieri velimus; & hanc *voluntatem esse fidem. Adversus legem non peccari concupiscentiis, quatenus concupiscentiis voluntate non consenserimus.* Spiritũ S. non habentem, nec peccatum habere, eo quod ratione careat, quæ sit Spiritus S. Meminit etiam colloquii habiti cum ejusmodi spiritu, qui coram omnes hos articulos pernegaverit, tametsi ab aliis convinceretur testimonio: & hinc spiritus inconstantiam, petulantiam, pertinaciam, mendacia & vanæ gloriæ cupiditatem redarguit, oratque fideles, ne ei crederent calumnianti, ac si ipse (Lutherus) dixisset, Deum velle habere peccata, cum id tantum concedere spiritui noluerit, quod Deus non permittat peccata fieri: monet insuper, ut quæstionem de occulta Dei voluntate devitent, & necessaria ac à Deo præcepta amplectantur & discant.

Tom. II. Epist. p. 281. - 285.

§. CVIII.

Singularis providentia Dei circa Lutherum

Refero & hoc ad providentiam Dei singularem erga *Lutherum*, quod Deus inter tot tantasque insidias eum salvum lospitemque servavit. Venerat enim sub initium anni 1525. Wittenber-

tenbergam Judæus Polonus, missus sub pretio 2000. aureorum, ut Lutherum veneno perderet, , sed cum eum per literas Nostri amici prodidissent, captus cum sociis, & cum nihil fateretur, dimissus fuit, ne tormentis quidem interrogatus, intercedente Luthero, quamvis persuasissimus esset, ipsum fuisse, quem amici prodiderant, quia omnia symbola consentiebant, quemadmodum ad *Spalatinum* postea scripserat mense Februario. Ab eodem *Spalatino* ad nuptias invitatus die S. Martini, excusavit se, cur non veniat; novas enim bono viro turbas parabat recentior monialium liberatio & susceptio, quas ignobile vulgus nobilium ad sublevandas familias malebat inclusas monasteriis manere. Unde de perfidia hunc in modum queritur: mirum est, quam illis quoq; non credi licet, qui hactenus *Evangelicissimi* visi sunt. *Amsdorfius* nuper ipse in periculo erat apud illos, quos ipsi putabamus cum ipso esse arces & refugia nostra, si opus foret. Vox Amsdorfii erat: **Sie sind Buben/ nicht allein für GOtt/ sondern auch für der Welt.** Mirareris, si nomina eorum literis mandare liceret. Hæc causa est, ut lachrymis Catenæ meæ (Catharinæ uxoris) retinear, ne ad te accedam, credentis, nihil minus te optare, sicut & scribit, quam periculum meum; sic enim disputat. Amsdorfii vero authoritas apud me plurimum valet: tum nosti, quantum Princeps iste noster (*Johannes* Elector) est Evangelii studiosus, tanto minus est suis formidabilis, quod sperent facile illi verba fieri posse, quicquid etiam ausi fuerint.

Lutheri personam.

T. II. Ep. p. 207. b. & p. 304 b. 305. a.

§. CIX.

Inter impedimenta reformationis hujus anni merito numerari debet Regis Angliæ, Henrici, & Georgii, Ducis Saxoniæ, animus obstinatus & induratus. Ad utrumque *Lutherus* literas dedit, ad Anglum quidem suasu Regis Daniæ, postea quam fide dignis testibus didicit, libellum sub nomine Regis in se (A. 1522.

Impedimenta objecta reformationi à Rege Angl. que ad submissas Lutheri literas,

1522.) editum, illius non esse, ut videri volebant subdoli Sophistæ, Regemque cepisse favere Evangelio, & non parum tædere istius generis hominum perditorum, præsertim monstri illius, publici odii Dei & hominum, *Cardinalis Eboracensis*, qui pestis regni Anglicani sit. Spe ergo bona, simplici, candidoque corde supplices & humiles literas exaravit; quibus per Christi crucem & gloriam oravit & obsecravit Majestatem regiam, ut dignetur veniam donare, in quibuscunque libello suo, non suo ingenio, sed incitantibus iis, qui Regi parum favebant, cum læserit, ac promisit, se alio libello publico palinodiam cantaturum, & nomen Majestatis ejus rursus honoraturum, si Rex aliquam clementem significationem daret; non parum enim fructus Evangelio & gloriæ Dei hinc sperandum, si sibi ad Regem Angliæ de Evangelii causa scribendi copia fuerit facta. Interim vovet, ut Deus Majestatem reg. sicut cepit, augeat; quo pleno spiritu obediat Evangelio: nec sinat aures regias & animum occupari pestilentibus Syrenum vocibus, quæ nil nisi hæreticum Lutherum vociferari norint. Se autem nihil mali posse docere, cum nihil aliud doceat, quam fide Jesu Christi Filii Dei pro nobis passi & suscitati, salvos fieri oportere, sicut testantur Evangelia & Epistolæ Apostolorum. Hoc enim esse caput & fundamentum suæ doctrinæ, super quod postea ædificet & doceat charitatem erga proximum, obedientiam erga politicos Magistratus, tum crucifixionem corporis peccati. Quod vero abusum & tyrranidem Pontificum reprehendat, interim censibus, pompæ, ventribus, imo regnis & Principibus, omniumq; opibus invidentem, id ipsum & vulgus sentire & damnare, ac ipsosmet Pontificios cogi confiteri. Magnos Principes in Germania, Politias insignes, multos viros sapientissimos secum facere. Nil autem mirum esse, si Cæsar & aliquot Principes in se sæviant, cum Ps. II. dicat: *adversus Dominum & Christum ejus fremunt Gentes* &c. imo mirandum potius esse, si ali-

si aliquis Principum ac Regum Evangelio faveat. Huic, inquit, miraculo in Majestate tua, quam opto ex totis medullis aliquando gratulari, & ipse Dominus, quo præsente & volente hæc scribo, cooperetur verbis meis, ut Rex Angliæ brevi fiat perfectus discipulus Christi & Evangelii professor, tum Lutheri clementissimus Dominus. Amen.

Tom. II. Epist. p. 290. b. 291. a, b. Tom. III. Alt. p. 486.

§. CX.

Hæc Lutheri humilitas male ei cessit, nam mire postea exagitata est hæc epistola ab ejus adversariis, præsertim verò à *Cochlæo*, qui, quod *Lutherus* de palinodia scripsit, ad doctrinam quoque ejus extendit: quum tamen apologiam suæ doctrinæ hic Megalander instituat, & ad eam omni ex parte complectendam, Regem hortetur, roget, & id optet. *Maimburgius*, licet *Cochlæum* sæpius improvide sequatur, nil aliud dicit, quam quod Lutherus obtulerit revocationem omnium, quæ antea contra Regem scripserat. *quas Cochlæus exagitat.*

Ipse Rex Luthero sub finem hujus anni ita hostiliter respondit, ut visus fuerit gaudere vindictæ occasione. Ei quidem inconstantiam & levitatem objecit, & quicquid à septem annis adversus Deum cunctasque potestates Ecclesiasticas & Civiles, ac contra sacratissima omnia perpetrasset: maxime tamen nuptias, quod crimen execrandum vocat, & si in Republ. Romana commisisset, monacham vivam defossam, & Lutherum fustibus ad mortem cæsum fore. *Cardinalem Volsejum* se nunc demum multo majori benevolentia complexurum esse, postquam ipse eum criminetur. Nam illum inter alia etiam hoc utiliter & magna cum fide atque diligentia præstare, ne quid ipsius lepræ, contagionis & hæresis in suo regno dissemineturr & adhæreseat. Verum favor iste regius erga Cardinalem tam magnificis verbis hic expressus, non constans fuit. *hostiliter respondet.*

Nam

Nam post annos quatuor spoliatus bonis & omni dignitate fuit, omnibus bonis invisus.

Tom. II. Epist. p. 292. a. Maimburg. Seckendorf. p. 37. 38. Sleidan. L. V. p. 145.

§. CXI.

N.T. Anglice versũ, à Cochlæo detectum & impeditum.

Forte & illud ad obstacula Reformationis referri potest, quod Novum Test. Lutheri Coloniæ à quibusdam Anglis in sermonem Anglicum transferri cœptum, & jam ad literam K. perductum, *Cochlæi* opera proditum atque prohibitum fuerit. Angli quidem exemplaria, cum non statim ablata essent, Wormatiam subduxerunt, ut ibi impressio perficeretur; sed simulac id rescivit *Cochlæus*, subito significavit Regi Angliæ, Volseio, Jo Fischero, ut in omnibus portibus ediceretur, ne merx ista, lethale venenum invectura, in regnum importaretur. *Tonstallus*, Episcopus Londinensis exemplum libri nactus, coram frequenti auditorio exagitavit, & se plus quam bis mille loca à Luthero depravata deprehendisse asserùit. Non tamen multo post Regis auspiciis Scriptura S. populari lingua populo proposita, effectum illum habuit, qui tunc frustra impediebatur, totumque regnum Britannicum Evangelica doctrina replevit.

Seckendorf. H. Lut. L. II. p. 37. 38.

§. CXII.

Epistola Lutheri ad Georgium Ducem.

Nec meliorem successum habuere, quæ *Lutherus* apud *Georgium*, Sax. Ducem, per literas tentaverat, quibus significat, se ab initio methodum Scripturæ secutum, severe & duriter cum aliis multis & *Georgio* egisse, orasse tamen Deum, ut mentem Ducis faventem sibi reddere velit: multa etiam scripsisse plena consolationis, ex quibus vel palpare quilibet queat, se nemini male cupere, sed omnium commoda quærere. Cum vero audiat, ipsum nihil de offensione erga se & iracundia remittere, sed magis magisque exacerbari, constituisse una adhuc & forte ultima

ultima vice humiliter & comiter gratiam ejus ambire; quum instare tempus videatur, ut & Dux & ipse brevi forsan à Deo ad aliam vitam evocentur. Deum sibi testem esse, quod, quæcunque hic tentet, ex officio debito erga Ducem & studio salutis ipsius faciat. Utcunque igitur Dux interpretetur, sive in bonam sive in malam partem, brevi tamen eum experturum, ea, quæ severissime scripserit, ex meliore profecta animo esse, quam quæ adulatores omnes in laudem ejus proferant. Orare proinde se humillime, ut ab inclementi proposito doctrinam suam persequendi desistat; non quidem sui causa, qui præter miserrimum corpusculum nil habeat, quod eripi sibi possit, ad mortem properanti, & qui longe majorem sciat hostem, quam Ducem, nempe Diabolum cum omnibus ejus Angelis, cui hucusque Dei gratia restiterit animose, & salvus incolumisque evaserit, & ex persecutionibus ingens ceperit emolumentum; quo nomine gratias hostibus suis debeat. Unde si delectaretur calamitate Ducis, provocandum sibi potius esse eum magis magisque ad persecutiones; sed satis jam sævitum & tempus adesse pœnitendi. Tametsi enim Princeps credere nolit, quod doctrina sua verbo Dei conformis sit, ipse autem certo sciat; ideo se sub periculo animæ suæ sollicitum esse de Ducis salute, & nihil non tentare orando, monendoque, si quid efficere posset. Rogat igitur, ne Dux respiciat ad personæ suæ tenuitatem, sed potius veritatem, quam Deus etiam per despectissimos, ut olim per asinam, patefacere queat. Suam quippe doctrinam nec Principem, nec ullum hominem impedire aut opprimere posse, sed permansuram & propagandam esse, cum non sua sed Dei sit. Tanto magis se dolere, quod videat Ducem tã graviter impingere in lapidem angularẽ, Christum, ac optare, ut hæc sua scriptio clementi animo recipiatur: secus si fiat, Deo negotiũ comẽdandum, se excusatum esse in conscientia, quod omnia fecerit, & adhuc facere ac omittere paratus sit, quæ accepta Principi esse que-

ant, sola doctrina sua excepta, quam deserere non possit: in cæteris omnibus se subjicere Duci, ac orare, ut sibi ignoscat, si cubi vel scriptis vel verbis ipsum offenderit: seque vicissim omnia velle remittere & oblivisci, quæ ab eo passus sit, ac precari Deum, ut ipsi culpam omnem contemti verbi sui condonet. Gavisuros omnes Angelos in cœlo super Principe, si in hoc uno obsequatur, ut Dei verbum per se prædicatum, admittat. At si pergat persequi Evangelium ejusque ministros, coactum se iri, contra ipsum fundere preces, quarum vim suo damno experturus sit: neque enim idem esse negotium, Münzero resistere ac Luthero; validiorem suam orationem esse ipso diabolo; quod nisi ita foret, dudum actum fuisse secum; tametsi nemo ingens Dei miraculum in sui conservatione animadvertere velit. Ad extremum se optare, ut Dux clementer & Christiane, magisque vivo facto, quam mortuis literis respondeat.

Tom. II. Witt. Lat. fol. 31. b. Tom. III. Alt. pag. 302. Seid. L. VI. p. 144. s.

§. CXIII.

Georgii Ducis responsum.

Ad has literas Megalandri humiles & valde sinceras, (e) spondit Dux *Georgius*, ceu *Lutherus* ad *Amsdorfium* scripsit, literis pro suo ingenio insigniter stultis & spirantibus rusticam illam ferocitatem, quæ ei ingenita est ex Bohemico illo sanguine, plane que se dignis. In Epistola ad *Wenceslaum Lincum* (f) dixerat, *Regem Anglorum tam hostiliter* sibi respondisse, ut videatur gaudere vindictæ occasione; sicut & Ducem *Georgium*. Tam impotens (subdit) & muliebris est animus, ac plane sordidus, dignus qui vulgo serviret; sed Christo gratia & mihi lætitia, sat vindicatus sum, quod contemptus est mihi Deus eorum, Sathan cum ipsis. Ut vero constet, Lutherum justam conquerendi causam habuisse de Georgii ferocitate & impotentia, quædam ex ejus literis excerpemus. (g) Ab initio protestatus est, quod literis à Luthero provocatus non responderit ex animo hostili,

sed

sed cupido eum perducendi ad cognitionem sui ipsius, sine ulla hypocrisi. 2. Quod nolit ex Scriptura S. cum Luthero disputare, sed malit uti consuetudine recepta & doctrina, in qua educatus sit. Hinc ei objicit, quod gravissimis injuriis se affecerit, tyrannum & juratum Evangelii hostem, mendacem &c. appellaverit, Romanum quoque Imperatorem calumniis & convitiis oneraverit: quod Wittenbergæ asylum quoddam constituerit, in quod se monachi & monachæ, ex cœnobiis suæ ditionis fugientes & prædam inde auferentes receperint, quod non contra Bohemos, ut promisisset, sed pro iis potius scripserit, Hussi, Wiclefi aliorumque errores defenderit, spreta Concilii Constantiensis & Patrum authoritate: quod aliis factionis causa sibi sociatis, ad majores errores viam monstraverit, licet non in omnibus Carolostadio & similibus consenserit. Parum ergo se curare affirmat Evangelium Lutheri, quia à capitibus Christianitatis improbetur, & fructibus pessimis se prodat satis, cum ex eo omnes dudum damnatæ veteres hæreses, tumultus, seditiones & mala omnis generis oriantur. Melius fuisse, si sub scamno absconditum mansisset Evangelium istud, quam inde protractum. Vereri se, si adhuc unum tale Evangelium produxerit, nullum rusticum superfuturum esse. Nec in precibus Lutheri sociorumve quicquam spei ponere, cum Deus odio habeat congregationem apostatarum. Scire se, quod Lutherus non sit Münzerus, Deum tamen æque Lutherum punire per se posse, ac Münzerum, cui rei lubens suum officium impendere velit (**wir wollen uns als ein unwürdig Gezeug gerne dazu gebrauchen lassen**) Tandem suppeditat Luthero consilium, ut in gremium Ecclesiæ redeat, & tunc gratiam suam & intercessionem apud Cæsarem offert.

Nihil Lutherus ad has literas tum respondit, quemadmodum (h) ex Epistola ad *Hausmannum* data liquet. Spe quidem bona (ait) scripsi Duci Georgio, sed falsus sum, perdidi humili-

tatem meam, nec respondebo ei quicquam. Nihil moveor ejus mendacio & maledictis. Et cur hunc non ferrem, qui cogor ferre filios uteri mei, Absolones meos, qui furiosissime mihi resistunt? Illos puto Sacramentomastigas, præ quorum insania Papistas cogor mites judicare, ita quærit me Satan per istos. Non credidi antea Satanam esse tam nequitiosum spiritum, nec intellexi verbum Pauli: Nequitias spirituales &c. Sed CHRISTUS vivit. Anno tamen sequenti ad respondendum se permoveri passus est.

ejus odium implacabile erga Lutherum.

Quod vero *Georgius* implacabili odio erga Lutherum flagrarit, & nil nisi capitale supplicium quæsiverit, ex aliquot literis ad Electorem datis, liquido constat, quibus scribit, *Lutherum* plus meruisse quam seditiosos ex rusticis, qui capite plexi fuerant, & petit (i) ut Elector in eum tanquam caput omnis mali & multiplicis delicti reum, animadverteret, neque ramos solum succideret, qui salva radice & stirpe semper repullularent. *Johannes Fridericus* Dux, Parentis nomine cum *Hassiæ Landgravio* consultat, quid *Georgio* respondendum esset, qui sic sentit: longe alia fuisse Münzeri & Pfeiferi dogmata S. Scripturæ adversa, & toto cœlo à Lutheri doctrina discrepantia: non ergo posse contra Lutherum, antequam ex sacris literis de errore convincatur, pœnas decerni. Verum nihil motus *Georgius* Electoris & Landgravii responso; utrique enim reposuit, omnino, eodemq e modo, quo Münzerum, opprimendum esse Lutherum, quamvis ferociat, nec id metuere videatur. Sed hæ Ducis iræ & minæ frustra fuerunt, & cum aliis, quæ eodem fervore ab illa parte agebantur, Electorem & Landgravium moverunt, ut de defensione sua tanto impensius cogitarent.

Anno sequenti feria III. post Palmarum (k) graviter hunc in modum Noster ad *Spalatinum* de insidiis & Sathanica virulentia Georgii & Episcoporum conquestus est: vix credis, quanta moliatur Sathan per Ducem Georgium & Episcopos,

gustum

gustum ejus nequitiæ brevi dabo tibi per libellum jam sub prelo positum. Nisi Dominus prohibuerit, præludium dices fuisse delendæ Germaniæ seditionem illam & cædem rusticorum. Proinde serio te oro, ut omnibus viribus mecum ores Patrem misericordiarum, ut istas insidias impediat, & furorem frangat, præsertim Ducem Georgium accusando, hominem (ut metuo) deploratum & perditum, ut illum vel convertat, vel, si dignus non est, tollat de medio, alioqui bestia illa non quiescet, non modo proprio furore, sed & Episcoporum impulsu pene Satan ipse. Lutherum autem non occidi, id ita hominem torquet, ut metus sit, ne vel hac sola animi ægritudine conficiatur, non potest dormire nec vigilare. DEUS bone! quantum sustinet Princeps noster, non modo ab ipso, sed etiam à suis quibusdam Proceribus nequissimis, insidiarum & pessimorum consiliorum. Multa haberem tibi dicere, quæ literis non licet mandare.

(e) *Tom II. Epist. pag.* 310. *a.* (f) *ibid. pag.* 292. *a.* (g) *Tom. III. Alt. pag.* 334. *seqq.* (h) *Tom. II. Epist. p.* 310. *b.* (i) Seckendorf, *pag.* 39. *b.* (k) *Tom. II. Epist. pag.* 313. *b.*

§. CXIV.

Sub initium anni 1526. ad *Lutherum* à piis viris libellus missus fuit, exhibens icones ligneis tabulis utcunque insculptas & excusas, in quibus Pontifex cum Cardinalibus, Prælatis & Clero, ac sexaginta fere Monachorum Equitumque religiosorum ordinibus repræsentantur, subjunctis rythmis, quales illo tempore, nondum exculta adhuc poësi populari, fieri solebant, quibus origo, nomina & mores illorum depinguntur, non sine sale: quem Noster edidit cum præfatione & epilogo. In præfatione memorat, sisti hic oculis lectoris & recenseri maximam partem ordinum, statuum, & sectarum, sine ramis & nidis cujuslibet arboris, & differentiis innumeris, quæ simplicem Christianitatem, una mente & fide Deo servientem ac placentem

A. 1526. *Icones Pontificis Card. & variorū Ordin. cum præfat. & epilogo edit Luther.*

tem in tot partes scindant, & castitatem quidem contra statum conjugalem iactitent, sed fœdissimis libidinibus se commaculent, & cultu missatico abominationes detestandas exerceant. Has dicit à Satana in contumeliam Dei & animarum perditionem excitatas, & fulcra, columnas, salutem & solatium esse Papatus, quæ opes totius orbis devoraverint, ut haut absre existimentur esse Gog & Magog, de quo Ezechiel XXXVIII. 4. & Apocalypsis XX. 8. testentur, quod sanctam Dei civitatem cingat, tandem vero cæsus in montibus suis esca volucrum fiat, cujus initium per Evangelium jam factum sit. Rogo, inquit, te, lector, per Deum, ut recte has sectas inspicias, nullam invenies, quæ de fide & charitate glorietur. Duos hos ordines & status nihili æstimant, sed unus incedit tonsura notatus, alter cappa, pallio, toga, vel rubri, vel atri, vel albi coloris &c. ornatus, & nescio quibus ineptiis distinctus ab alio; ut palpabiles tenebræ hic conspiciantur, quibus Deus mundum afflixit. Hæ sunt locustæ, erucæ, & vermes noxii, devorantes & perdentes totam terram, Exod. X. Joel. I. Vide, ut Deo gratias agas, nec obliviscaris tantæ gratiæ ejus, qui tibi ejusmodi abominationes patefecit, & ab eis liberavit. Eum in finem quoque imagines expressæ sunt, ut bonorum sociorum memineris, & Dei mirabilia deprædices, Amen.

In Epilogo scribit, elucere ex Iconismo præmisso, quænam vera glossa sit verborum Pauli Colos. II. 16. usq; ad fin. *nemo vos judicet in cibo aut potu* &c. An non, inquit, isti per instituta sua monastica nobis scopum pessime perverterunt, & vanas inutilesque fatigationes & cursitationes pepererunt, tanta multitudine cantionum, orationum, jejuniorum, vigiliarum & laborum, quibus operibus omnibus nullum alium præfixerunt scopum, quam ut gratia & vita per ea acquirerentur; Christum vero ex oculis nostris submoverunt, qui solus erat & est scopus, ad quem vera fide tendentes, gratiam & vitam consequimur:

opc-

opera illa ad carnis refrenationem & dirigenda & usurpanda fuissent, ut apti redderemur ad officia charitatis proximo exhibenda; sine qua fide nihil aliud faciunt, quam ut inflent corda, ut hic Paulus ait. Soli enim sibi sancti videntur, & cæteros omnes pro peccatoribus & publicanis habent.

Sunt equidem, qui putant cessandum jam esse ab illusionibus Clericorum, quum eorum status satis sit detectus, per tot scripta, libros & schedas, decantatus, deformatus & conculcatus, ut omnibus innotescat. Verum ab iis ego dissentio, quia Apocalypsis præcipit (XVII. 2. ff. XVIII. 6. ff.) meretrici magnæ, cum qua fornicati sunt reges & principes terræ, & adhuc fornicantur, poculum plenum infundendum eique reddendum esse duplum, ut quantum in delitiis fuit, tantum tormenti & luctus experiatur, donec conculcetur instar luti platearum, & nil contemtius sit in terra, quam hæc sanguinaria Jesabel: sicque scriptura impleatur, quæ talia de ea prædixit. Hoc etiam nomine cessare non debemus ab insectando Papismo, ne obliviscamur gratiæ Dei maximæ, & ingrati simus, quod nos Christus ex tantis tenebris & diabolica vita ad lucem suam admirabilem traduxerit, ut Israelitæ fecêre, qui cito obliviscebantur liberationis ex Ægypto. Imo jam oblivio nos cepit, dum sic vivimus sine ulla gratitudine, ac si nunquam sub tyrannide Pontificia fuissemus, aut nunquam sensissemus intolerabilem miseriam conscientiarum, qua nos infinitis laqueis præceptorum suorum stolidorum constrinxit, & oneribus non ferendis operum inutilium cruciavit, falsum metum mortis & inferni incussit, à vita & cœlo nos deterruit, & diabolo objecit. Omnium maxime autem ideo id faciendum est, quia hostes, post trucidatos rusticos, rursus insolescunt, ac spem concipiunt, non veteres tantum sed etiam majores honores consequendi, præsertim, quia quidam impii principes ab eorum partibus stant, quibus nituntur, & sibi persuadent, se prorsus convaluisse & denuo natos

tos esse. Cum igitur vulnera accepta non cogitent, & majora velint, lubeatque audire, quomodo deprædicandũ scilicet sit diabolicum ipsorum institutum, volumus ac debemus ei pro virili succurrere, & stercus libenter olens movere, donec os & nares eorum impleantur.

Quapropter, amici, nos etiam denuo incipiamus scribere, dicere, cantare, depingere & ostendere nobile genus idololatricum, ut meretur. Maledictus sit, qui hac in re segnis fuerit, quia novit, insignem cultum Deo præstari in abominationibus illis abolendis & in cinerem redigendis. Alacres igitur linguas, calamos & voces nostras ad id impendamus, absque ulla tamen violentia, solummodo verbis. Et ego quidem sub initium novi anni hunc libellum à piis hominibus mihi transmissum strenæ loco offero. Non est libellus famosus, sed publica censura publicæ impudentiæ, ac lusus diabolici: quæ Deus utique vult argui. Ideoque nomen meum adposui, & ad respondendum legitime me offero, si modo me audire audeant; vespertiliones enim fugiunt lucem & veritatem, & vi tantum perrumpere volunt. Faxit Deus, ut se ipsos cognoscant. Amen.

Tom. III. Alt. pag. 380. -- 417.

§. CXV.

Monita Lutheri per epistolam de vitandis Sacramentariis.

De cætero inducias quasdam hoc anno Lutherum cum Romanensibus habuisse, *Seckendorfius* (l) observavit, quum nullum adversus eos libellum ediderit, præter dictum istum, præfatione tantum & epilogo suo munitum. Cumque pestis Sacramentaria sæviret viresque eundo acquireret, nihil tamen contra eam publice scripsit, ac de quodam torpore & frigore suo apud *Hausmannum* conquestus est. (m) *Nescio enim*, inquit, *quo vel tædio tentor*, vel Sathana occupor, ut non plura faciam quam facio; sive hæc est ingratitudo nostra, sive alia culpa. Quanquam insignis ille contemtus verbi Dei etiam graviorem errorem mereatur mitti. Et verax nimium Propheta fui

fui, talia præsagiens. In Epistola ad Reutlingenses, cujus summam dedimus (§. CV) fratres monuit, ut caverent sibi sedulo à sacramentariis erroribus, quorum *tres* tum opiniones dissidentes, quæ omnes realem præsentiam Christi inficiantur, recensuit, & ampliorem refutationem promisit. In præfatione (n) ad *Syngramma Theologorum* quorundam *Suevorum*, *Brentio* tributum, & à *Bugenhagio* Germanice versum, ait, se in libello suo contra *Carolostadium* satis hanc causam peroraſſe, ac suæ sententiæ fundamenta adhuc inconcussa stare, licet à spiritibus superbis contemnantur, & intra unius anni spatium quinque aut sex capita enata sint, 1. *Carolostadii* τῦτο, 2. *Zuinglii* significat, 3. *Oecolampadii* figura corporis, 4. *Carolostadii* verba sic disponentis: quod pro vobis traditur, est corpus meum. 5. *Crautualdi & Schvvenckfeldii*, sic invertentium verba: corpus meum, quod pro vobis traditur, est hoc, scilicet spiritualis cibus. 6. *Petri Flori*. Ad argumenta vero singulorum nondum hic ex instituto respondit, quia pleraque jam ante refutaverat in *sermone de Sacramento corporis & sanguinis Christi*, (o) & adductis variis præsentiæ modis, sententiæ suæ probabilitatem, populari quadam ratione, ostenderat. Vid. in Theol. Luth. L. de S. Cœna.

(l) *Seckendorf. L. II. pag. 51. a.* (m) *Tom. II. Epist. pag. 320. a.* (n) *Tom. III. Altenb. pag. 473. seq. conf. Tom II. Epist. pag. 314. a.* (o) *Tom. III. Alt. p. 341. ff.*

§. CXVI.

Ordinatio cultus publici & ritus emendati, abrogatis superstitiosis.

Sed quia de controversia Sacramentaria hic non instituï dicere, ad ea regredior, quæ *Lutherus* in repurganda Ecclesia à sordibus Pontificiis hoc anno fecit: tametsi enim scriptis, ut dixi, non pugnaverit hoc anno multum, ipsum opus tamen reformationis strenue egit. Ritus enim superstitiosos in cultu sacro, præsertim in S. Cœna, abrogavit, & formam quandam ampliorem, quam superioribus annis dederat, vel ab aliis concin-

natam probaverat, commendavit, cum passim Germanica missa urgeretur, & ingentes querelæ audirentur de varia ratione novæ missæ, pro cujusvis arbitrio celebratæ. Utile ergo & ex decoro commodove Ecclesiæ esse putavit, si uniformis ratio, saltem in urbibus aut locis vicinis, extaret. Salvam tamen semper manere Christianis libertatem, nec se velle, ut tota Germania ritus Wittenbergæ usitatos introductosve accipiat. Neque ordinem institui propter eos, qui jam Christiani sint, sed propter eos, qui Christiani fieri aut confirmari cupiant, ac præsertim in gratiam simplicium atque puerorum tale quid fieri debere, quos necesse sit quotidie exercere & educare in verbo Dei, ut fiant δυνατοὶ ἐν ταῖς γραφαῖς, fidei suæ rationem reddere & alios docere queant. Hancque ob causam cultum Pontificium damnabilem esse, quod ista omnia non curent, sed in opere operato hæreant, & merita inde eliciant maxima. Triplicem autem facit distinctionem cultus seu missæ, 1. *latinam*, cujus formulam pridem ediderit, quamque nolit prorsus abrogatam, sed servandam existimet libere, vel propter juventutem, quam ita educari optet, ut etiam peregrinis in terris Christo servire & cum exteris loqui posset; ne nobis accidat, quod Waldensibus in Bohemia, qui fidei suæ professionem ita constrinxerunt intra linguæ suæ carceres, ut cum nemine eorum sermonis ignaro agere possint. 2. *Germanicam* formulam necessariam esse statuit, rudiorum & populi causa. Utrumque autem modum publice tolerari & observari posse in populo, in quo multi sint, qui nondum credant, nec Christiani sint (veri) sed tantum spectatum veniant, ita ut quasi circumstantibus Turcis & Ethnicis in campo quodam & sub dio sacra celebremus. Hic nondum esse ordinatum cœtum, in quo secundum Evangelium Christiani regantur, sed tantum publicum incitamentum ad fidem & Christianismum. *Tertium* igitur & verum Evangelici cœtus modum esse, qui non publice sive promiscue & admissa omnis generis plebe fieret, sed in quem coirent, qui serio Christiani esse

Triplex cultus. distinctio.

1.

2.

3.

esse cuperent, Evangelium manu & ore confitentes, qui nomina sua in catalogum referrent, & in domo quadam congregati preces, lectionem verbi, baptismum, & sacramenti usum, aliaque Christianorum exercitia peragerent. In tali cœtu dignosci possent, emendari, corrigi, excommunicari, secundum regulam Christi Matth. XVIII. qui Christiano more se non gererent. Hic collationes stipis spontaneæ fieri possent, pauperibus distribuendæ, exemplo Pauli II. Corinth. IX. Hic non opus esset multis & longis cautionibus. Breviori formula Baptismus & sacra Cœna peragi posset, omniaque ad verbum & preces ac charitatem dirigi. Hic brevis Catechismus haberi deberet, de symbolo fidei, decalogo, & oratione dominica. Summa: si homines adessent, qui serio Christiani esse vellent, facile ordinatio & modus fieri & præscribi posset. Nolo tamen, nec possum, cœtum talem ordinare, neque enim habeo, qui sint idonei; si vero res ferat & conscientia urgeat, ut id faciam, non deero officio & præstabo, quæ potero lubentissime. Interim tenendi sunt duo illi modi (Latinæ nempe & Germanicæ liturgiæ) ut servetur cultus in populo, juventus exerceatur, & ut alii ad fidem invitentur: huic fini etiam conciones fiant, donec Christiani, quibus verbum cordi est, ipsi se præsentent: alias schismata & conventicula (Rotterey) fierent, si meo arbitratu tale quid instituerem.

Hæc cum præfatus esset generatim, ad rem propius & speciatim progreditur, & 1. opus esse dicit *Catechismo* rudi, simplici & populari, per quæstiones, in quo Decalogus, Symbolum Apostol. & Oratio Dominica in publico cœtu & domi, certis diebus, vel quotidie inculcetur, discatur, explicetur & dicta Scripturæ S. duobus veluti sacculis colligantur à juventute, in uno, quem aureum vocat, quæ ad fidem; in altero, qui argenteus dicitur, quæ ad charitatem spectent: quæ dicta parentes à liberis ad mensam repetant, ut hi deinceps ipsi discant plures

1. Catechismus necessarius pro rudibus & pueris.

ejusmodi sacculos tanquam locos communes facere, quibus totam Scripturam S. complectantur. Hoc enim nisi fiat, frustra audiri conciones per multos annos, experientia teste.

2. *Conciones è verbo Dei.*

2. Cum præcipua pars cultus divini consistat in prædicatione verbi, eum sic ordinavit, ut diebus dominicis aut festis usitatæ & antiquitus receptæ pericopæ Evangelicæ & Apostolicæ teneantur, ac hæ hora V. vel VI. matutina, illæ hora VIII. explicentur; cum plebi sufficere & reliqua cæteris diebus suppleri possint, si die Lunæ & Martis, Decalogi, Symboli Apostol. Orationis Dominicæ, Baptismi & Sacræ Cœnæ: die Mercurii Evangelistæ Matthæi integri: die Jovis & Veneris Epistolarum Apostolicarū, & quod restat ex N. T. Sabbatho post meridiem, Johannis Evangelistæ expositio fiat; sed die Dominica post meridiem conciones habeantur ex Vet. Testam. à Pastoribus, qui intellectu spirituali & donis Spiritus instructi sint, ut libros sacros solide & efficaciter interpretari possint, vel si tales non præsto sint, homiliæ probatæ, quas Postillas vocant, populo prælegantur.

3. *Conciones Germ. & Latinæ.*

3. Conciones indicat, cum Latinas tum Germanicas, in utraque lingua servandas, propter quotidiana exercitia puerorum, qui scholas oppidanas frequentabant, in templis ante conciones, diebus non feriatis, habendas. Cantabant autem pueri Psalmos quosdam Latinos, qui olim in matutinis psallebantur: deinde caput Biblicum Latine duo vel tres, per vices sibi succedentes legebant, idemque alius postea Germanice in gratiam eorum, qui forte ex populo adessent. Post concionem pueri cum populo canticum Germanicum personabant, & tacite recitata oratione Dominica, acceptaque benedictione sacerdotali, cum formula, *benedicamus Domino*, sacra finiebant. A meridie, *vesperarum*, quos vocant, tempore eadem fiebant, sed brevius, & concio non habebatur.

4. *Administ-*

4. Administrationem S. Cœnæ peragi voluit præmissa para-

paraphrasi brevi orationis Dominicæ, sive pro suggestu, sive ad aram legatur, conceptis seu præscriptis verbis, ne populus variatione turbetur. *stratio S. Cœna.*

Hinc verba institutionis Germanice recitanda esse, ut consecratio fiat. Ubi monet, sibi rectius videri, ut benedictionem sacri panis statim sequatur ejusdem distributio, ac postea calicis benedictio & distributio succedat; cum id Lucas atque Paulus innuere videantur verbis: *similiter calicem*, posteaquam comederunt &c. Interea cantetur Germanicum *Sanctus*, vel **Gelobet seyt Gott**/ vel Hussi cantio, **JEsus Christus unser Heyland**/ Agnus Dei &c. Accedant autem communicantes ordine & modeste, mares primum, deinde fœminæ. *Elevationem* se tollere nolle ait, cum ea significet commemorationem Christi pro nobis in cruce sublati, & conveniat cum trisagio Angelico: Sanctus, Sanctus, Sanctus, quod carmine Germanico expressum exhibet. Actus claudatur gratiarum actione, & sacerdotali benedictione.

5. In festis *Natalis Domini, Paschali & Pentecostes*, deficientibus cantionibus germanicis, nondum mutari posse Latina notat, primitias has esse & rudimenta quædam ceremoniarum, neque omnia quæ requiruntur, parata esse; *Quadragesimæ* tempus cum *festo Palmarum* & *hebdomade sacra* manere vult, neque tamen cogi homines ad jejunia, ineptas quasdam ceremonias, **das Hunger Tuch**/ **Palmen schliessen**/ **Bilder decken**/ & alia ejusmodi scenica (quorum memoria apud nos plane intercidit) aboleri debere, sicut & quadruplicem passionum cantum, & octo horarum concionem, die Veneris ante Pascha; *Communionem* etiam non præcipi aut exigi præcise illo tempore, sed liberam esse debere; omnia ex emolumento cœtus æstimanda, & quæ fastidiantur, & ad fidem & charitatem non proficiant (id quod de ritibus Pontificis lege hucusque injunctis, manifestum esse asserit) mutanda esse. Omnium enim legum talium dignitatem,

tem, efficaciam & veritatem in usu salubri consistere, absque illo nihil valere, & abrogari mox debere ejusmodi ordinationes, si abusus inde emergant; cum sint res externæ & facile degenerare in abusus queant: quod si fiat, non amplius esse ordinationes, sed turbationes & confusiones.

Tom. III. Alt. pag. 467.-- 473.

§. CXVII.

Scripta exegetica. Commentarius in Jonam.

His peractis *Lutherus* ad pacifica studia Scripturæ S. rediit, & commentarios in *Jonam* & *Habacucum*, vates, concinnavit vernaculo sermone. Illius latina versio, autore *Justo Jona*, habetur Tom. IV. Lat. Wittenberg. f. 404. & post aliorum tralationes idem commentarius Latinus factus est à *Vincentio Obsopæo*, cui *Lutherus* novam præfixit præfationem ad Obsopœum, qua perstrinxit eos, qui passim sua ita vertunt, ut prorsus evertant ac depravent. Hagan. 1526. In veteri præfatione Noster astutias diaboli memorat, quod princeps mundi zizania sua ubique disseminaverit, indeque evenerit, ut Germania sectis & fanaticis spiritibus repleta sit, per quos non tantum multos seduxerit, sed etiam constantes Evangelii confessores, per plurima inutilia negotia avocare à Scriptura S. & ad lites controversiasque rapere studuerit. Has technas Satanæ observandas præcipit, ne nos extra præsidia & munimenta trahat & perdat. Harum litium, quibus aliquamdiu implicitus fuerit, pertæsum se, ad Scripturam S. redire posse gaudet, ut sua & aliorum corda roboret & soletur, ne propter quotidiana certamina segnescant, sed verbo Dei & Scripturarum consolatione animosiores reddantur ad alacrius subeundas reliquas pugnas, à tyrannis metuendas è sinistro latere. Furere enim Principes & Episcopos ingenti cum rabie, & omnibus modis Deum & Christum ejicere verbumque supprimere velle. Ita ex utraque parte infestari Christianitatem, ac indigere admonitione ad constantiam & consolationem. Huic instituto cum maxime

xime inservire Jonam & illustre exemplum mirabilis Dei gratiæ præbere viderit, ejus explicationem tentasse se scribit. Non enim aliter fieri posse, quam ut toto pectore Deo confidant Christiani, contra omnes diabolos, mundum & sævientes tyrannos superbiant, si hoc exemplum expendant.

Commentarius in *Habacucum* similiter egregius est, & ad illa tempora accommodatus à Megalandro. Inter alia e. g. ad Cap. I. 5. cum de præsumtione Judæorum ex opinione cultus externi egisset, eandem in Christianis quoque reprehendit, & graviter scribit: hæc omnia nobis quoque dicta sunt, qui nomen & speciem Christianorum gerimus, gloriamur de Baptismo, aut de prærogativa præ gentibus & Judæis, & tamen absque fide & spiritu sumus, non minus atque illi. Ita fiet, ut nos eodem modo pereamus per illos, quos nunc contemnimus, & nobis deteriores æstimamus. Ad v. 11. ubi superbiam Chaldæorum è successu prospero notavit, hoc exemplum ad vanam elationem rusticorum tumultuantium, iisque oppressis, Dominorum, adplicavit his verbis: *meretur id exemplum æterna memoria conservari.* Cum enim rusticis succederent quæ intendebant, quantum, bone Deus! superbiæ, insolentiæ, & gloriationis omnisque licentiæ in iis conspiciebatur: nihil audire nec respicere volebant, nullum modum nec mensuram ponere, obstinata cervice ad omnia pertendere, efferri super omnes. Quam dejecti tunc & trepidi erant proceres & magistratus, qui antea ut leones ferociebant, non animus, non gloria supererat, omnes fuga & timore replebantur. Conversa nunc fortuna, vincentibus Dominis, prostratis colonis, mutatus utrinque animus est, nec modus servatur. Domini tam elati sunt, ut nesciant, quomodo ultioni suæ ad satietatem usque indulgere possint; subditi tam timidi, ut quid agant, plane nesciant. *Paulo post* graviter de Episcoporum & persecutorum violentia, quam post cladem rusticorum in Evangelii confessores spirarunt, ita loqui- *in Habacuc. cum.*

loquitur, eamque cessaturam auguratur: *Principes & Episcopi nostri*, victoria adversus rusticos concessa, & permittente Deo, ut plurimos ex innocentibus Christianis crucient & enecent, egisse se putant, quæ Deo placent. Successu isto inflati non vident, causam Evangelii & eorum, quos persequuntur, DEI esse, & eorum violentiæ eodem modo pios tradi, quo Christus & omnes Sancti traditi persecutionibus fuerunt. Pergunt igitur & clamant, ubi nunc est Christus vester, cur non succurrit vobis? Ita vis & injuria pro victoria à Deo data celebratur, & justitiæ speciem induit. Hæc est vera crux Christianorum, cum non tantum toleratur injuria, sed & merito videtur tolerari, dum, ut Christus, reputamur cum iniquis Es. LIII. 12. Marc. XV. 28. Sed tristis eos manebit finis, & catastrophe admiranda, quando de nostris tyrannis & episcopis dicetur: ubi sunt? ubi ipsorum Deus est?

Tom. III. Alt. pag 351. ff. ibid. p. 418. 427. 428.

§. CXVIII.

Sermones quidam Lutheri inantea editi.

Prodierunt etiam Argentorati hoc anno (1526.) sermones aliquot sane quam pii, à Luthero lingua vernacula perscripti antea, sed nuper latinitate donati: de divite epulone & Lazaro mendico. De excidio Hierosolymitano, & quod simili internecioni Germania destinata sit, nisi visitationis suæ tempus agnoscat. Quid sit templum Dei. De extrema in Deum blasphemia, qua Papistæ quotidie abutuntur, dum in Missis suis Antichristianum Canona legunt. Sermo mira brevitate, quid Christiano præstandum sit, expediens. Sermo, docens, abusus, qui in Ecclesiam irrepserunt, non manibus, sed virtute verbi exterminandos esse. Sermo de iis, quæ non necessario exiguntur, sed libera à Deo permissa sunt, cui adjecta est appendix de simulacris. Sermo partim de simulacris, partim de ciborum delectu differens. De duplici hominum genere in fide bifariam se habente: Et quæ vera sit fides. De bono & malo

lo pastore. De septem panibus. De robore & incremento fidei & charitatis. De decem leprosis, cum appendice de figura & allegorica significatione. Hisce adjecta est brevis enarratiuncula X. Psalmi de Christi martyribus, è vernaculo in latinum translata.

Vid. Antiqua Literar. monumenta Lutheri in Rudolphi Augusti Ducis Brunsv. Bibliotheca manuali recondita p. 230. seq.

§. CXIX.

De aliis libellis Lutheri hoc anno sparsis, non satis constat, nec habuit justam causam *Cochlæus* & *Maimburgius* de iis conquerendi. Ipse *Lutherus* in Epistola ad (p) *Amsdorfium* mense Decembri scripta conquestus est de nequitia quorundam, quæ recenter hoc anno sese declaraverit, qui ediderunt libellos suos assignato numero hujus anni, quasi adhuc sic sentiret in omnibus, ac antea, quum de nonnullis aliter jam edoctus sit. Hoc certum est, quod vergente ad finem anno, postquam *Ludovicus*, Hungariæ Rex, occubuisset, instinctu piorum hominum, (q) *expositionem quatuor Psalmorum*, nempe XXXVII. LXII. XCIV. & CIX. conscripserit, quam *Mariæ Austriacæ*, Regis viduæ, Caroli V. & Ferdinandi, qui in regnum Hungariæ successit, sorori inscripsit. In *Epistola Dedicatoria* scribit, se antehac intellexisse Reginam Evangelio favere, annitentibus tamen impiis Episcopis, & innoxium sanguinem fundentibus in Hungaria potentibus, retractam impeditamque fuisse. Cogi ergo nunc se consilium quod cepisset hortandi, ut Evangelium in Hungaria promoveat, mutare, & solatia ei proponere, quæ ex sacris literis validissima & optima peti possint. In explicat. Psalmi XXXVII. 33. verba in Pontificios accommodat, quod Papa quidem cum suis *Johannem Hussum* condemnaverit, sed frustra, cum nullus Episcopus, nulla Academia, nullus Rex aut Princeps aliquid contra eum potuerit; id quod de nullo hæretico unquam auditum sit. Unicum ergo istum virum mortuum,

& alii libelli

Expositio 4. Psalmorum.

Habelem innocentem, facere vivum Cainum Papam cum asseclis omnibus, hæreticos, apostatas, homicidas, blasphemos, licet rumpantur ipsis ilia & sæviant immane quantum. Memoria *Mariæ* in Ecclesiis nostris conservatur adhuc, retenta cantione Germanica, ejus gratia à Luthero, ut putatur, composita, expresso nomine primis literis aut syllabis trium versiculorum, **Mag ich Unglück nicht wiederstahn/ &c.**

& alii sermones.

Refertur quoque ad hunc annum, populari calculo, *concio in Festo Natalitio* anni 1525. habita ad Esa. IX. 2--7. quæ & Tom. III. Alt. (r) & Postill. Eccles. inserta legitur, & (s) *Expositio Psalmi* CXII. *beatus vir, qui timet Dominum* &c. ubi inter alia considerat statum Ecclesiæ, & Satanæ invidias ac sævitiam detegit in impediendo cursu Evangelii ex utroque latere, dum oppressa verbi prædicatione id agat diabolus, ut omnia ad hypocrisin composita, pulchre & quiete videantur consistere, & devota appareant; exorta autem verbi luce & detectis istis præstigiis irritatus Satanas omnia moveat, hæresibus & contentionibus repleat. Ex ℣. 3. autem, post adducta exempla *Habelis* & *Hussi*, pro se suaque doctrina solatium capit, scribens fore, ut etiam iratis Cæsare & Principibus carmen illud: *in æternum non commovebitur* &c. decantetur, cum major ultio mottem Hussi secuta sit, quam ipse expetere non potuerit, nedum exercere. Ab illo enim tempore magis magisque vilescere cepisse Papatum. *Duo* etiam *Sermones* in Actor. XV. *de libertate conscientiæ* (t) prodierunt, in quibus occasione Concilii Apostol. observat, quod ubicunque vera & pura doctrina de gratia & fide inculcetur, semper sectæ & hæreses oriantur, quæ pro operibus pugnent. Ita licet tres Apostoli pro gratia & fide in Concilio decreverint, contrariam tamen opinionem semper repullulasse, & postea in Papatu plane invaluisse. Nec posse tuto ad decreta Conciliorum respici, neque numero vel authoritati cedi, & nihil quod verbo Dei expresso cautum non sit, Conciliorum

ciliorum decretis stabiliri posse, quod non dependeat à consensu populi: itaque statuta illa Hierosolymitana de idolothytis, suffocato & sanguine, ipso usu, nullo decreto, id est, à populo mutata esse. Quod ad statuta Pontificum applicat, *distinguendo* inter obligationem conscientiæ, & manus actionisque externæ. Faciles nos esse in obsequio externo, & Monachos servare regulas suas, aliaque concordiæ causa fieri posse, si modo fiant omnia absque conscientiæ laqueo, nec opinione promerendæ salutis; cum perpetuum esse debeat effatum Petri: *per gratiam Domini Jesu Christi credimus salvari:* Jacobi autem additamentum ad tempus & charitatis causa servandum aut mutandum fuerit, prout res exigat.

Præterea *sermonem* in festo Trinitatis habuit (u) de *regeneratione spirituali*, ubi ad carnem refert omnia quæ non sunt ex spiritu, adeoque etiam omnem professionem monasticam. Relati quoque in Acta anni hujus inveniuntur (x) *Sermones* in XVIII. capita priora *Exodi*, & adjuncti eis, quos in cap. XIX. & XX. A. 1529. habuit, quorum summam retulit *Seckendorffius*. Hæc forte sunt scripta Lutheri hujus anni, si non omnia, saltem pleraque.

(p) *Tom. II. Epist. p.* 321. *a.* (q) *Tom. III. Alt. p.* 487--515. (r) *ibid. p.* 304. *ff.* (s) *ibid. p.* 320. *ff.* (t) *ibid. p.* 452. *ff.* (u) *ibid. p.* 478. *ff.* (x) *ibid. p.* 523. *ff.* Seckendorf. *pag.* 60. *ff.*

§. CXX.

Conventus Principum varii, inprimis Spirensis.

Post scripta Lutheri, ad historiam Lutheranismi & Papatus redeundum, & paucis reformationis cum impedimenta tum successus indicanda sunt. Carolus V. ex Hispania mandaverat, ut Comitia Augustæ die Michaelis A. 1525. haberentur; sed quia Cæsareæ literæ tardius in Germaniam venerunt, mense Novembri demum Comitia cœperunt. At cum non nisi Tridentinus Episcopus & Electorum paucorumque Principum legati ibi comparuissent, eorum consensu prorogata ad

futuri anni Calendas Maji Comitia fuerunt, Spiræ celebranda; de religione autem Decretum Noribergense repetebatur, & placebat, ea interim esse curanda, quæ ad pacem & concordiam spectarent. Ita finitis vel solutis potius istis Comitiis Augustanis, & perspecta in iis Ecclesiasticorum Principum elata, post cladem rusticorum, mente, famaque de eorum fœdere contra Evangelicos inito, varii conventus ex utraque parte habiti sunt, & Landgravius Hassiæ inprimis plurimis epistolis Electorem Saxoniæ hortatus est, ut de defensione serio cogitaret; fœdus enim sine omni dubitatione contra Christum & verbum ejus ab adversariis concluſum esse. Principes igitur Evangelici fœdus defensivum Ecclesiasticis oppositum inter se pacti sunt *Torgæ* d. IV. Maji, idemque paulo post, d. XII. Junii iterarunt *Magdeburgi*, accitis etiam, vel invitatis in societatem aliis. Sic unitis consiliis ad Comitia Spirensia profecti sunt *Saxo* & *Hessus*, & posteaquam cognoverunt, Cæsaris Legatos ibi Præsidentes, *Ferdinandum* Regem locumtenentem, ejusque Vicarium, *Philippum* Badensem, *Bernhardum*, Episc. Tridentinum, *Casimirum* Marchionem Brandenburg. & *Ericum* Brunsvicensem, mandatũ Cæsaris rigidum, Hispali datum, urgere, ut nihil, non tantum contra fidem, sed nec contra veterem Ecclesiæ morem, leges & ceremonias decerneretur, utque omnia secundum edictum Wormatiense constituantur, abrupta & conturbata deliberatione, domum cogitant, suisque, ut ad iter sese compararent, mandant. Quo cognito, Ferdinandus, & ex ipsius partibus stantes, rationem ineunt, hoc vulnus sanandi. Demulsis igitur & placatis quorundam animis, & sopitis utcunque, quæ erumpebant, diffidiis, ita demum fuit decretum, opus esse legitimo Concilio ad constituendam religionis formam, & retinendam tranquillitatem, intra anni spatium auspicando, ac hoc nomine legationem ad Cæsarem mittendam, oratum, ut ipse quamprimum in Germaniam redeat & Conci-

Concilium convocet. Interea omnes Principes & Ordines, in sua quosque provincia & jurisdictione ita se gerere debere in causa religionis & observatione edicti Wormatiensis, ut Deo & Cæsari rationem reddere possint.

Tom. III. Alt. p. 657. b. Seckendorf. *L. II. p. 42 -- 45.* Sleidan. *L. VI. p. 149. f.* Suav. *L. I. p. 31. seq.*

§. CXXI.

In ipsis Comitiis Spir. Evangelium prædicatum & promulgatum est.

Ita Deus direxit mirabiliter negotium religionis, ut impedimenta, quæ objicere adversarii volebant reformationi, ponere haud potuerint. Imo in ipsis *Comitiis Spirensibus* Evangelium per *Electoris* & *Landgravii* Theologos, nominatim *Spalatinum* & *Jo. Islebium Agricolam*, prædicatum fuit, multis hominum millibus accurrentibus. Tametsi enim reliqui Principes interpellaverint, ne docerent, motus vitandi causa, ac in templis non permiserint, in diversoriis tamen prohibere non potuerunt. *Maimburgius* hæc atque similia non sine indignatione quadam refert, & causam omnem in *Landgravium* transfert, qui Ducem Saxoniæ omni modo rexerit, & una cum eo statim religionis exercitium affectaverit, ita, ut dum reliqui Principes & Episcopi cultui divino in Ecclesia cathedrali assisterent, hi in vestibulo palatii sui publice conciones haberi, & Missam ritu Lutherano cantari fecerint. Etiam id adfectatum notat, ut diebus Veneris & Saturni jejunio dicatis, ad ludibrium Ecclesiæ Catholicæ, carnes in mensis Principum palam præberentur; Domesticos autem eorum, qui semper de puro verbo Dei sermones speciose serere soliti sint, acupictas in manicarum fimbriis quinque has literas majusculas V. D. M. I. Æ. ut ab aliis distinguerentur, gessisse, quæ significant: *Verbum Domini Manet In Æternum.* Sparsos quoque fuisse, durantibus Comitiis, in vulgus parvos Lutheri libellos, lingua populari, qui odium veteris religionis spiraverint, & ad novam incitaverint. Epicrisin ad hanc relationem Maimburgii legat, qui volet,

apud *Seckendorffium*, ex quo & illud, quod de laudabili & præclara Landgravii cura disciplinæ aulicæ, in Comitiis illis exacte instituendæ & servandæ, memorat. Ejus rationem *Jo. Friderico* Duci exposuit, parenti Electori commendandam. Suasit nempe, ut aulici à compotatione, scortatione, & aliis vitiis severe arceantur; secus enim si fiat, Evangelio & verbo Dei ignominiam & decrementum magno cum scandalo metuendum esse. Serio itaque adversus inveteratos illos & impios abusus nitendum esse: id quod magnum emolumentum & insignem honorem allaturum sit Principibus: neque aliter fieri posse, aut debere, si salutem animæ adipisci & ingentia mala ac damna evitare velint. Secutus est consilium Elector, & pias ac egregias leges comitatui suo præscripsit, quas in Comitiis servaret. His sequentem vir illustris admonitionē subjicit: quid respondebunt Evangelicam veritatem professi, qui nihil minus curæ habent, quam ut pietatem & disciplinam morum consiliis suis foveant? Licet enim eam magnificis sæpe verbis per edicta subditis injungant; parum tamen proficitur, si factorum exemplo destituantur, quæ voce legum stabiliuntur; majoris utique culpæ rei fiunt meliora scientes, & aliis præcipientes, qui deteriora ipsi sequuntur.

Seckendorf. *L. II. p.* 41. 45. *seq.* 46. *b.*

§. CXXII.

Saxo & Hassus confœderationem quærunt contra Episcopos conspirationem facientes.

In his etiam Comitiis Spirensibus, priusquam fieret Decretum, & postquam Elector *Saxoniæ* ac *Landgravius Hassiæ* (y) viderunt, quod Episcopi Evangelicam doctrinam vi opprimere meditarentur, Legatos urbium præcipuarum, Evangelio faventium, *Argentorati*, *Augustæ* & *Norimbergæ*, ad se vocarunt, & deliberarunt, num qua societas atque fœdus iniri possit, ut si quem professionis Evangelicæ periclitari contingat, mutua subministrent auxilia: deinde cum de *Ulmensibus* ac *Francofurtensibus* bonam quoque spem habeant, non se recusare dicunt, quominus

minus & ipsi appellentur. Huic consilio & confœderationi ansam occasionemque dedit rumor antea sparsus, de fœdere adversus Saxoniæ Electorem & Landgravium Hassiæ inito Moguntiæ, quod Hesso prodidit Nobilis quidam *Pack*. Quam conjurationem *Lutherus* in Epist.(z) ad Spalatinum feria 3. post Palmarum innuere videtur, quando ait, se gustum nequitiæ, quam moliatur Satan per Ducem Georgium & Episcopos, per libellum jam sub prælo positum daturum. Suppressus autem libellus iste per Electorem Saxoniæ, & primus quaternio impressus ex typographia repetitus fuit, cujus excerpta vel fragmenta *Spalatinus* propria manu consignavit, quæ una cum duobus Consiliis Lutheri ab Electore requisitis Tomo III. Altenburg. (a) inserta sunt. Eorum summa huc redit: Electorem non habere superiorem, nisi Cæsarem; ei igitur fas esse, Principibus inimicis, vi agentibus, vi resistere, & subditos suos defendere. Si vero Principes illi Ecclesiastici eorumve socii Cæsarea mandata obtendant, nequaquam id credendum, sed præsumendum potius esse, Cæsarem, cum de clementia sua certum securumque esse jusserit Electorem, promiseritque, nil se adversus eum susceperum, sed illum prius auditurum, tale quid nec velle, nec scire. Nullum igitur dubium esse, quin falso jactitent hostes Cæsaris mandata, hocque illos ipsos testari, cum dicant, se ejusmodi mandatum post factam consultationem & conspirationem facile impetraturos. *Edictum Wormatiense* si urgeant hostes, non compositum id ordinum statuumve consensu, sed à primariis eorum improbatum, & à solis Ecclesiasticis procuratum, eoque nec pro Cæsaris aut Imperii mandato habendum, ac per decreta Norimbergensia & Spirensia abrogatum esse, & executionem ejus vano prætextu malitioseque molientibus juste resisti posse. Denique supersesse *protestationem* seu appellationem, qua, si opus sit, jus Principum conservari, adversariorum fraus detegi, & mora obtineri possit. Deum reliqua curaturum

turum esse. Omnibus vero modis à præventione dehortatur, & intra cancellos defensionis adversus aggressores, consistendum esse suadet, stante regula: *qui gladium accipit, gladio peribit*, Matth. XXVI. 52. Quod si Landgravius obsequi nollet, sed ad vim prorumperet, satius esse, ut fœdus cum illo dissolvatur. Aliud esse, si Electori, Landgravio, aut civitati Magdeburgensi vis inferatur; tunc enim jure resisti, & hostiliter adversus aggressores agi posse. In *altera consultatione* suadet Noster Electori, ut Episcopis vicinis seu Diœcesanis per literas significet, cum illi in officio hucusque circa negotium Evangelicum negligentes fuerint, se cogi ad præcavendos, qui ex diversitate religionis oriri soleant, tumultus, ut subditis suis quacunque ratione de prædicatione verbi sufficienti prospiciat. Quo vero ex abundanti appareat, nihil se aliud quærere, quam ut in ditione sua Evangelium ad salutem animarum, placide & concorditer doceatur, rogatos & monitos velle Episcopos, ut ipsi in regionibus Electoris doctrinam Evangelicam & pacificam ita promoverent, quemadmodum coram Deo & mundo officii sui ratione obligentur. Id si omittant, non posse se in suis provinciis factiones & tumultus, aut contrariam Evangelio doctrinam diutius tolerare, neq; peccati velle participem fieri, quod illi per negligentiam suam committerent. Prodesse hæc crediderim, (ita claudit Lutherus consilium,) ad majorem æquitatis demonstrationem apud homines, & ad solamen conscientiæ, ut gloriari liceat, nullam viam, quatenus per verbum Dei fas sit, tentatam non esse, ut Episcopis gratificemur.

(y) *Tom. III. Alt. p. 657. b.* Seckendorf. *L. II. pag.* 42--45. Sleidan. *p.* 150. (z) *Tom. II. Epist. p.* 313. *b.* (a) *p.* 520. *seqq.*

§. CXXIII.

Lutheri solicitudo de visitatione Ecclesiar.

Post decretum Spirense publicatum crevit *Luthero* animus, & spem bonam concepit de progressu Evangelii. Ne ergo quidquam omitteret, quod ad ejus incrementum faceret, Episto-

Epistola ad *Johannem* Electorem mense Novembri (b) dedit, in qua denuo questus est de rusticorum ingratitudine erga verbum Dei ejusque ministros, quod salaria dare pastoribus detrectent. Unde haud abs re auguratur calamitates à Deo imminentes, scribitque, se, si fieri per conscientiam posset, optare, ut pessimi homines nullum omnino pastorem haberent, & porcorum instar viverent, sicut faciant, & sublata Papæ excommunicatione quisque pro arbitrio agat vivatque absque timore Dei & disciplina Christiana. Cum vero omnibus Christianis ac Magistratui præcipue incumbat, ut vel ob juventutem quotidie succrescentem Scholæ & Pastores constituantur, Electorem rogat & serio monet, ut, cessante jam Papali coactione & ordinatione, quamprimum quatuor visitatores nominet per regiones suas, quorum duo bona & reditus, cæteri doctrinam & personas observent, & Electorali mandato instructi Scholas & Pastoratus, ubicunque necesse fuerit, ordinent, ac si cives oppidi alicujus vel incolæ vicorum facultates habeant, cogant ad sustentandos ludi magistros & verbi ministros. Adesse etiam reditus ex vacuis monasteriis, qui hunc in finem destinati sint, eoque impendi debeant. Elector, ut miti ingenio erat, non refragabatur, & jam antea quoque (c) proceribus ex nobilitate, qui superiore gaudent jurisdictione, & vulgo *Schrifftsassii* vocantur, injunxerat, ut ordinationem Missæ, secundum formulam à viris doctis & Scripturæ peritis conscriptam, pastoribus suis proponerent. Addiderat quoque pastores commonendos esse, ut verbum divinum & Evangelium secundum verum & Christianum sensum prædicarent & interpretarentur; si vero non satis periti & docti essent, ut sibi librum Wittenbergæ impressum, qui *Postillarum* titulum habebat, comparatent, & ex illo populo explicationes prælegerent, addita, ubi opus esset, declaratione. De *ordinatione cultus publici* & *forma rituum* instituta diximus §. CXVI. Atque hinc satis patet, quis status religionis

gionis hoc anno in Saxonia, quæ reformationis incrementa fuerint. Prudenter & lente progressus est Elector, *Luthero* suadente in Epistola ad eum data, (d) cum *Canonici Altenburgenses* cultum missaticum nondum intermitterent, Pastores autem Evangelici ejus abrogationem magno zelo urgerent. Hic *Lutherus* consultus ab Electore moderationem adhibendam censuit, ita, ut ante omnia Canonicis rationes prohibitionis exponantur, quibus constrictum se Princeps in conscientia sentiat, ne cultum, quem ipse & populus impium & superstitiosum è verbo Dei agnoscat, diutius publice toleret, aut sustentet: nec etsi connivere velit, id sine tumultus vel seditionis periculo facere possit; hancque ob causam Norimbergenses Monachos sedasse, & cœnobia clausisse. Quod si vero Canonici ad suam quoque conscientiam provocaverint, id nihil eos juvare, quum antea probatio ex Scriptura ab illis postulata sit, ipsimet vero eam subterfugerint dixerintque, se ritum veterem ab Ecclesia probatum retenturos. Interim denuo iis offerri, imo serio ab eis postulari posse, ut cum Altenburgensibus Pastoribus colloquium super hoc cultu instituant, & si adstruere ex sacris literis eum nequeant, ad exemplum Norimbergensium, silentium ipsis publice imponendum & conformem cultum introducendum esse; privatim tamen, ne dicere queant cogi se ad religionem, tolerari posse, ut in cubiculis suis adorent quos & quot velint Deos: honores quoque & reditus interim ipsis conservandos esse.

(b) *Tom. III. Alt. p. 519. a, b.* (c) Seckendorf. *p.* 48. *b.* (d) *Tom. III. Alt. p.* 340.

§. CXXIV.

Disputatio inter Evangelicos & Pontificios

In *Hassia* pariter, ut in Saxonia, *Philippus* Landgravius reformationis opus mascule aggressus est, & consuluit de eo per literas *Melanchthonem*, qui suasit, *ne ceremoniæ* omnes simul aboleantur, sed serventur etiam cantiones Latinæ, tempestive usurpandæ,

pandæ, textus item Dominicales, festorum dierum discrimina, & similia. Missas tamen privatas absque communione prorsus aboleri, nec fidem tantum sed & timorem Dei & charitatem, atque obedientiam erga magistratum doceri, ab armis tamen Evangelii causa abstineri vult. Posthæc, finitis Comitiis Spirensibus, conventum Pastorum & Cleri in suis ditionibus, d. XI. Octobris Homburgi indixit, & per Cancellarium suum Synodo proponi jussit dissidium religionis, & traditiones, quæ olim in Ecclesiam Dei ad opprimendam puram salutaremque doctrinam Evangelii irrepserint, & hucusque non sine pernicie animarum plurimarum inculcatæ intolerabili cum severitate fuerint. Quam ob causam statuerit Landgravius in provinciis suis posthac in doctrina & ceremoniis aliam inire rationem, & priora immutare, ita tamen ut Deo & Cæsari sufficientem rationem ex Scriptura S. reddere possit. Usus autem Princeps in hac causa est opera *Joannis Serrani*, sive vero nomine *Francisci Lamberti*, Avenionensis Galli, qui inter Minoritas 20. annos versatus, ob persecutionem exul & pauper factus, Wittenbergam venit, ibique aliquamdiu vixit familiariter cum Luthero aliisque viris doctis, ac ab iis Landgravio commendatus fuit. Is 158. *paradoxa* consignavit, in Synodo cum Pontificiis disceptanda, quibus veræ doctrinæ summa & repugnantium illi errorum abusuumque Pontificiorum refutationes comprehendebantur: ea publice aliquamdiu ante præstitutum Colloquii tempus affixit, & præsente Principe, perque Cancellarium omnibus disputandi potestatem faciente, contra Monachos, ex omnibus cœnobiis & collegiis congregatos, egregie defendit, Latino sermone, quæ M. *Adamus Crato*, *Fuldensis*, Landgravii concionator aulicus, in gratiam Laicorum, quorum ingens numerus aderat, Germanice interpretabatur. Inter adversarios præcipuus erat *Nicolaus Ferber*, à patria *Herborn* dictus, Guardianus Franciscanorum Marpurg. sed confusus ille, quod spe-

in Hassia, ubi hi confusi discesserunt.

ctat ad verbum Dei, omnino obmutuit, & per duas horas mendacia multa, nugas atque somnia locutus est. Sub finem Synodi ad disputandum quoque accessit *Johannes Sperberus*, ex Magistris Lipsiensibus, qui similiter confusus defecit, & tandem tam fuit dejectus per verbi Dei gratiam, ut nemo etiam ex pietatis hostibus, non doleret super illius ignominia, ac misereretur ejus. Cum igitur optimus Princeps ex colloquio diuturno satis percepisset, quam nullo niteretur fundamento Pontificiorum religio, & quam sceleste viverent Monachi, eos omnes cum superstitionibus Papæis dimisit, & Evangelicos Pastores passim subditis suis præfecit, & reditus monasteriorum in Academiam Marpurgensem, sequenti anno fundatam, transtulit. Nihil temere aut præcipitanter hîc actum est, siquidem Archigrammateus jussu Landgravii clara voce proclamavit in collatione memorata hæc verba: Principis voluntas non est, quenquam cogere, sed optat scrutari quæ spectant ad Ecclesiarum bonum regimen.

D. Leuchter *antiq. Hessor. fid. p. 13. seqq.* Seckendorf. *p.* 40.

§. CXXV.

Reformationis successus in Silesia, Franconia, Frisia, Borussia.

Alibi quoque purior doctrina propagari cœpit, nominatim in *Silesia*, præcipue in *Ducatu Saganensi*, & Jægerndortensi, annitente *Georgio*, Marchione Brandenburgico, licet Georgius, Saxonia Dux, qui Saganensem Ducatum tunc possidebat, opprimere semina Evangelii studuerit. *Casimirus*, Georgii Brandenburgici frater, tepidior in hoc negotio, & Episcopis *Franconiæ*, Suevici fœderis potentia fretis, ac severiora jam ad impediendam reformationem consilia capientibus, vel aulæ, quia inter eos erat, quos Carolus V. se absente, Ferdinando fratri ad Imperii res curandas adjunxerat, vel tempori, sese accommodans, convocatis prælatis aliisque ordinibus provinciæ, ex eorum pastorumque consilio edictum publicavit, quo Spirensi decreto, ut præ se ferebat, satisfacturus, verbum Dei à pasto-

pastoribus doceri jussit, si possint; sin minus, saltem Evangelium & Epistolam Germanice prælegi, nec quidquam nisi formulam confessionis publice addi, cantiones Germanicas durante Missa (Latine celebranda) fieri, usum unius vel utriusque speciei indifferenter admitti, & similia permisit. Eo autem in Hungaria anno sequenti defuncto, *Georgii* pio zelo reformatio plenior locum obtinuit. In *Frisia Orientali* multis disputationibus & colloquiis convicti Monachi cedere & locum Evangelio relinquere cogbantur. In *Borussia* ordinatio Ecclesiastica edita fuit, ab Episcopis composita, & mense Decembri præcedentis anni in Comitiis provincialibus approbata. Cumque in Comitiis Spirensibus Magister Ordinis Teutonici *Dietericus à Cleen*, ab Alberto Duce, mutationem in Borussia, se & Livoniæ Magistro non consulto, factam questus esset, & *Excusationem*, ut vocabat, exhibuisset, *Alberti* nomine prolixa *protestatio* publicata fuit, in qua contra ordines religiosos & bella, quibus homines ad religionem Christianam cogebantur, item adversus impurum cœlibatum, vehementer & libere disputatur, & probrosa equitum vita traducitur, diciturque satius fuisse, si filii nobilium in cunis suffocati, quam cum præsentissimo animæ periculo in ordinem assumti essent. Reformationem Religionis, se in Germania absente, initium habuisse à concionibus peregrinorum doctorum: inde perspectæ jam aliquatenus veritatis tanto desiderio flagrasse Ordines & populum, ut eorum postulatis consensum suum denegare haud potuerit. Idem *Albertus* paulo post cum Johanne, Electore Saxoniæ, mutuæ defensionis pactionem iniit.

Seckendorff. *L. II. p.* 49.

§. CXXVI.

Hic status religionis hoc anno in Germania præcipue erat, reddita libertate conscientiæ, quam Lutherani, ut *Maimburgius* (e) ait, in Comitiis Spirensibus obtinere studebant, &, quod

Admiranda providentia divi-

in oppugnatione Papæ.

quod ad Dei gloriam addendum est, obtinebant. Suspicienda sane hic providentia divina est, nec unius alteriusve Principis, Saxonis aut Hassi, consiliis acceptum ferri debet, quidquid tunc pro Evangelicæ doctrinæ libertate & pace publica obtentum fuit, sed gubernationi præsertim singulari Dei. Unde corrigimus merito *Maimburgium*, acceptæ in Hungaria cladis à Turcis, & Regis *Ludovici* mortis causam dissensioni inter Principes Germaniæ infaustæ, ob hæresin Lutheri obortæ, tribuentem. Propiorem sane causam occasionemve invenire & collocare debuisset in bello internecino, quod inter Hispanos & Gallos non sine magna & multiplici Pontificis culpa, gerebatur. Hoc in causa fuit, ut Lutherani, unitis viribus, & Deo pro meliore stante causa, triumpharent. Quod subdit ex-Jesuita, *de urbe Roma* ab impiis his capta & desolata, & horrendo sacrilegio sanctissima mysteria profanantibus, ingenium refert fascinatum præjudicatis opinionibus: nec nostri jam est instituti, talia prolixe vel enarrare, vel refutare. Non probamus immanitatem & insolentiam militum Germanorum ac Hispanorum, Romæ exercitam; sed illi non fuerunt plerique, nedum omnes *Lutherani*, & Cæsar non religionis causa, sed ut fœdifragum & hostium socium Papam persequebatur, & *Carolus* ipse hoc factū diligenter excusans, nullo suo mandato id accidisse dicebat, quanquam istud certo se credere scripserit, quod justo Dei judicio contigerit, qui vim & injuriam sibi factam ultus sit. Unde etiam à Papa ad futurum Concilium provocavit, & Cardinales invitabat ad indicendum Concilium, si Pontifex vel renuisset, vel in convocando moram nimis longam interposuisset. Ex quo principio, observante *Paulo Veneto*, (f) homines sagaciores judicabant, magnum quidpiam consequi. Eo accessit, quod *Thuano* teste (L. 1. Histor.) Cæsar injuriam à *Clemente* sibi illatam, ulturus, *nominis Pontificii authoritatem per omnem Hispaniam abolevetit*, exemplo, quod egregie notat, ab Hispanis ipsis relicto,

cto, posse Ecclesiasticam disciplinam citra nominis Pontificii autoritatem conservari. Hinc liquet, non tantum per Lutherum, eique adhærentes, sed etiam per ipsos Pontificios Pontificis authoritatem valde imminutam esse. Ubi iterum gubernationis divinæ admirabilis documentum animadvertere licet. Neque hoc omittendum esse arbitror, quod Cardinalis *Pompejus Columna*, à Pontifice Senatu motus & excommunicatus, Clementis diris insuper habitis, provocationem ab iis ad Concilium publicaverit, proposita non solum edicti monitorii, & censuræ Pontificiæ iniquitate, & nullitate, verum etiam Ecclesiæ universalis necessitate, quæ in maximas angustias conjecta, sublevari aliter nequeat, *nisi* legitima Concilii ope *capite & membris reformatis:* eaque gratia *Clementem* ad Concilium, quod Cæsar ad Spiram esset habiturus, jamjam citaverit. Hujus provocationis, sive citationis, aut manifesti exemplar, Columnii per Clientes suos noctu Romæ præcipuorum templorum valvis affigendum, aliisque per Italiam locis publicis disseminandum curarunt. Id Pontifici maximam peperit animi perturbationem, qui ipsum Concilii nomen vehementer abhorrebat, non tam authoritatis Pontificiæ moderandæ, aut commodorum Curiæ suæ amputandorum metu, quam rerum suarum contemplatione. Probe enim conscius sibi erat, quod illegitimo thoro procreatus, & quibus artibus Pontificatum adeptus esset, & quam facile id *Columna* probationibus pervincere posset: denique quam rigido diplomate Julius II. & Simoniacam electionem tanquam nullam declarasset, & vetuisset, ne per consensum subsequentem corroboraretur.

(e) *ap.* Seckendorf. *L. II. p.* 41. *seqq.* (f) Petr. Suav. *p.* 36. *seq.*

§. CXXVII.

Clemens Pontifex, Roma capta, Ducibus Borbonio & Fronsbergio (f. Freundsbergio) in arce S. Angeli obsessus & incluſus tenebatur; qua de re cum nuntius ad Cæsarem in Hispaniam *A.* 1527. *Papa captus & liberatus à Cæsare fu-*

dus cum eo iniit ad exirpandos Lutheranos.

niam esset allatus, maximum ille animi dolorem externis signis testatus est, ac illico cessare jussit ludos atque spectacula, quæ propter recens natum ei filium, Philippum, Valloleti celebrabantur. Sed, ut *Suavis* ait, religionis pietatisque suæ multo majorem omnibus fecisset fidem, si suis simul imperasset, ut Pontifex libertati restitueretur. Verum cum ille totos sex menses ab eo tempore in custodia detentus fuerit, facile omnes perspiciebant, quantum inter veritatem & fucum interesset. Cupiebat certe, ut idem refert, Imperator Papam in Hispaniam abduci, magnam inde existimationi suæ accessionem sibi spondens, si ex Italia in Hispaniam biennii spatio, duo adeo potentes captivi ducerentur, Galliæ Rex, & Pontifex Romanus. Sed cum Hispania omnis, & maxime Antistites, tantam Christiani nominis ignominiam execraturi viderentur, si Christi in his terris vicarius, aliorsum captivus deportaretur, ab incepto destitit, ac annuit tandem, ut satis duris conditionibus è custodia emitteretur. Non defuit profecto oportuna Cæsari occasio reformandæ in melius Ecclesiæ, & restituendi Imperatorii fastigii ad pristinum decus: & suaserat ei Dux Albanus, ut si Imperator Romanus verus & magnus esse vellet, Romam, sedem Imperii retineret. Sed hæsit alte nimis in animo ejus superstitio, cœca & insanabilis, adeoque à divino scopo multum aberrans, cum Pontifice utcunque conciliatus pactum iniit, cujus præcipua lex erat, ut sociatis auxiliis Lutherani omnes excindantur. Prohibuit tamen Deus male destinata.

Suav. *p.* 39. Seckendorf. *p.* 79. Heidegger. *Histor. Papat. p.* 217.

§. CXXVIII.

Disputatio Badenæ & Bernæ in Helvetia instituta, Bernenses, Con-

Interim bellum in Italia pacem occasionemque Germanis, & iis præcipue dedit, qui Evangelio favebant, id latius propagandi; quod alicubi factum esse constat. Duodecim *Helvetiorum* pagi, jam anno superiore, cum conventus Ordinum Spiræ esset, *Badenæ* disputationem instituerant, impellente *Joanne Fabro*,

bro, & *Zwinglium* præ aliis optante præsentem, qui vero locum disceptationi designatum, tanquam minus tutum, recusaverat. *Oecolampadius* igitur & alii nonnulli themata à Pontificiis proposita, de præsentia corporis & sanguinis Christi veri in S. Cœna, de Missa pro vivis & mortuis, de sanctorum invocatione, de divorum statuis non abrogandis, & de purgatorio, quæ confidenter admodum Eccius defendebat, impugnabant. Exitus hic fuit, ut in ea, quam hucusque servassent, religione permaneant omnes, nullum dogma novum admittant intra suos fines, & Concilii authoritatem sequantur. *Bernates* autem, inter Helvetios maxime potentes, cum & disputationis illius acta non essent cum ipsis, licet petentibus, communicata, & dissidia religionis augescerent, disputationem aliam in sua urbe decernunt, & ad eam finitimos convocant Episcopos, *Constantiensem*, *Sedunensem*, *Lausanum*, & *Basileensem*, cum Theologis, themataque decem promulgant, è sola Scriptura Vet. & Novi Test. disceptanda, de Ecclesia è verbo Dei nata in eoque permanente, ac traditiones repudiante, de Christo satisfactore unico pro totius mundi peccatis, intercessore & advocato &c. Quanquam vero multi è sociis eos graviter hortarentur, ut ab instituto desisterent, nihilominus tamen perrexerunt, & themata communi plurimorum assensu comprobata & sancita passim fuerunt, Missis, aris & statuis ubique sublatis. *Constantienses* quoque & *Genevenses* eorum exemplum paulo post secuti sunt. *Argentinæ* etiam, post publicam disputationem, decretum factum de Missa eousque abroganda, vel certe intermittenda, donec ejus defensores demonstrent esse cultum Deo gratum, licet Imperii Senatus in Camera Spirensi id vetuisset.

stant. & Genevenses Papatui renunciant.

Sleidan. *L. VI. p. m. 150. & 159. seqq.* Suav. *p. 39. 40.*

§. CXXIX.

In *Italia* quoque, cum fere per biennium nec Pontifex esset, nec Curia Romana, & illæ, quas utrique perpessi erant ca-

In Italia Evangelium receptum.

lamitates, plerisque viderentur executio divinæ sententiæ, contra ejus regiminis corruptelas, permulti pronis animis atque auribus Reformationi auscultabant, atque in privatis diversarum civitatum ædibus, maxime *Faenzæ*, Pontificis territorio, contra Ecclesiam Rom. prædicabant, crescente in dies numero eorum, quos alii *Lutheranos*, ipsi se vocabant *Evangelicos*.

P. Suav. L. I. p. 40.

§. CXXX.

Ferdinandus Rex rigorosum edictum contra Luther. Budæ promulgat.

Comitia Ratisbonæ indicta successu destituta sunt, quia ex Principibus nullus, Legatorum vero pauci comparuerunt. Nihil ergo ibi actum fuit, nisi quod Cæsari per literas significarent tum præsentes, eumque rogarent, ut pacem cum Regibus iniret, Comitia alia indiceret, & ipse in Germaniam veniret. Nam Cæsaris Frater *Ferdinandus*, Rex Bohemiæ hoc anno creatus Prægæque coronatus, & cum *Johanne Zepusiensi, Wayvvoda Transilvan.* de principatu contendens, bello Hungarico implicitus, Germanicis rebus adesse non poterat. Philippus etiam Badensis, ei summissus, è Comitiis digressus, Comitem Montfortium Wolfgangum, subdelegatum ibi reliquerat. Sic deficiente fere, ut *Seckendorfius* ait, suprema in Imperio potestate, arbitrio singulorum Principum, tum alia, tum maxime religionis negotia tractabantur, nullo in commune consilio. *Ferdinandus* tamen, ut progressus Reformationis impediret, valde rigorosum edictum Budæ d. XX. Augusti promulgavit, in quo *Wormatiense Decretum* contra *Lutherum*, hæreticarum & seductricium sectarum autorem, pro fundamento præstituit, repetiit & vehementer urgit, Anabaptistarum & Sacramentariorum dogmata, utpote deteriora Lutheranis, damnavit, ac leges allegavit, quibus pœnæ capitis, aliæque, pro modo delicti, statuuntur, etiam in violatores Ecclesiasticarum constitutionum.

num. Hoc edictum Lutheri Tomo III. Altenb. cum gloſſis quibusdam marginalibus inſertum legitur.

Sleid. *L. VI. p.* 158. 162. *ſeqq.* Seckendorf. *p.* 80. & 83. *Tom. III. Alt. p.* 737 *ſeqq.*

§. CXXXI.

Hoc tamen renovatum à *Ferdinando* Rege Wormatienſe edictum non ab omnibus executioni mandabatur. In Archiepiſcopatu (g) ſane Magdeburgenſi mitius agebat *Albertus*, & in ipſa Metropoli ſtrenue procedebat doctrina Evangelica, *Amsdorfio* Eccleſiaſte, aliisque libere ibi prædicantibus. Portentum in iſta urbe (h) nocte Circumciſionis contigiſſe, *Amsdorfius Luthero* & *Lutherus Wencesl. Linco* retulit, de lampadibus & candelis omnibus, excepta una coram Sacramento, ſub matutinis in ſummo templo ſubito extinctis, quod ob tot angulos Capellarum abditos à vento, cui iſtic non pateat acceſſus, tribui impoſſibile judicat Martinus. *Halis* quoque Saxon. crevit fidelium numerus, Evangelium pure docente, & S. Cœnam ſub utraque ſpecie diſtribuente *M. Georgio Wincklero*, quem *Albertus* Aſchaffenburgum evocavit, & auditum quidem dimiſit, ſed per inſidias in vicinis ſylvis trucidatus fuit bonus vir. *Lutherus* in facinoris autores (i) quos Canonicos Moguntinos fuiſſe haud abs re cenſuit in edito ad Hallenſes libello conſolatorio, graviſſime eſt invectus, Georgium autem ſub utraque diſtribuentem Sacramentum Cœnæ plurimis Scripturæ S. & Juris Canonici locis defendit.

Magdeburgi & Halæ Evangel. creſcit. Portentum & Winckleri cædes.

(g) Seckendorf. *p.* 83. *b.* (h) *Tom. II. Epiſt. p.* 327 *a.* (i) *Tom. III. Alt. p.* 741. *ſſ.*

§. CXXXII.

In *Haſſia* repurgata religio hoc anno propagata, & libellus Marpurgi ſub hoc titulo editus eſt: **Chriſtliche Ordnung / wie es zu Marpurg in Heſſen mit Tauffen / Sacramentreichen und mit Beten nach der Predigt gehalten wird /** cui Lutherus præfationem

In Haſſia prima prodit ordinatio cultus purioris.

tionem præmisit. Otiosos etiam Monachos & pigros ventres, cum plurimæ querelæ contra eos audiret *Philippus* Landgravius, è Cœnobio Heyna ejecit, ac eorum loco recipi, ali vestirique jussit pauperes, mutilatos parte membrorum, variis morbis afflictos, & mente captos. Quod male habuit *Ferdinandum*, *Moguntinum*, *Brandenburgicum*, aliosque Principes Pontificios, qui Uratislauiæ clam fœdus inierunt de Saxone & Hesso bello opprimendis, &, si veteres ritus ac bona Ecclesiastica restituere illi nollent, ejiciendis. Proditum tamen cruentum consilium fuit, quemadmodum ad sequentis anni historiam memorabimus.

D. Leuchter. *antiq. Hess. fid. p.* 17. *seqq.*

§. CXXXIII.

In Bavaria semina Evang. sparsa per Leonhard. Cæsarem, ideoq; combustum.

In *Bavaria* quoque Evangelicæ veritatis semina sparsa sunt à quodam *Leonhardo*, cognomento *Cæsare*, vicario cujusdam Canonici Passavienſis, qui ad ductum Lutheri Evangelium docere cœperat; sed simul ac id innotuit, Passavium vocatus, & cum palinodiam canere carcere & minis compulsus fuisset, rediit quidem ad parochiam; sed, reclamante conscientia, post sex menses pagum reliquit, & Wittenbergam aliaque loca, ubi Evangelica doctrina publice libereque sonabat, petiit. Post biennium tamen, ad patrem lethaliter decumbentem, rediit, & à pastore pagi proditus, Passavium deducitur carcerique mancipatur, ex quo sæpius coram Episcopo & Canonicis quibusdam doctrinæ suæ rationem reddere coactus sequentia capita defendit: Solam fidem coram Deo justificare; opera signa fidei esse, sed à justificiationis actu tanto intervallo separari, ut cœlum à terra distet; duo tantum esse Sacramenta, Baptismum & Cœnam Domini, hancque sub utraque specie distribuendam; Missam non esse sacrificium, neque pro vivis, neque pro mortuis, & Canoni magno & parvo, quia ad sacrificium dirigatur, nullum esse locum; Confessionem Deo quotidie, proximo, si

læsus

læsus fuerit, Sacerdoti majoris consolationis & consilii, non præcepti causa, præstandam; Satisfactionem pro peccatis non dari, nisi per sanguinem Christi, contritionem autem, jejunia &c. signa esse gratitudinis pro redemtione Christi, non satisfactiones; Votum castitatis non obligare; Purgatorium non dari, nec mortuos esse invocandos &c. *Eccius* Ingolstadio evocatus eum in finem fuit, ut Cæsarem ad revocandum persuaderet, præsentibus ejus amicis; sed frustra id tentavit. Unde *Leonhartus*, jubente Episcopo ad tribunal solenniter adductus, ad summam articulorum latine prælectam, ne populus intelligeret, populari lingua cordate respondit, & degradatus, ut vocant, retractus in carcerem, ac post mensem, cum nihil revocare vellet, nisi quid Scripturæ contrarium dixisset, ab Episcopo hæreseos damnatus, Scherdingam, quo in agro natus, ductus, ibidemque jubente *Guilielmo* Bavariæ Duce, nil quicquam intercedentibus aliquot Principibus, Comitibus, Nobilibus & cognatis, vivus crematus est.

Tom. III. Alt. p. 780--795. *Tom. II. Epist. p.* 329. *b.* 354. *a, b.* Sleid. *p.* 159. Seckendorf. *p.* 84. *ff.*

§. CXXXIV.

Luthero ob has aliasque causas gravis hic annus fuit, inprimis ob ægritudinem animi & corporis, quam sustinuit, quemadmodum literis ad amicos datis significavit sæpius, & ex iis *Seckendorfius* diligenter retulit. Accedebat pestifera lues, quæ Wittenbergæ grassabatur. Unde Academici ab Electore Jenam commigrare jussi sunt. Lutherus autem cedere noluit, sed cum Pomerano Pastore & Diaconis Wittenbergæ mansit. Consultus tum à *D. Hesso*, Uratislaviensium Pastore, *an & quatenus tempore pestis fugere liceat?* respondit in hanc sententiam, quam publici juris fecit, ut aliis simul prodesset: licitam esse fugam iis, qui propter officium publicum aut servitium manere non teneantur; sine peccato etiam manere posse firmos in fide & *Luthero gravis hic annus.*

non timidos, ac si absit temeritas, vel causa tentandi quasi Dei.
Tom. III. Alt. p. 761. seqq. 772--777. Tom. II. Ep. p. 324. seq. 335-341. 341. seq. 344. 347. 353. b. f. 356. f. 358. seq. Seckend. *p. 86. seq.*

§. CXXXV.

Respondet Regi Angliæ.

Tametsi vero Megalander hoc anno quasi in solitudine ageret, non tamen otiosus fuit, sed puriorem doctrinam scriptis propagavit & defendit. Nam sub ejus initium respondit ad scriptum Regis Angliæ maledicum, in se, una cum literis suis humiliter ad Regem suasu Christierni Reg. Dan. datis, editum, cui titulum fecerunt *palinodiam*. Hoc in responso palinodiam sibi objectam prolixe diluit, ac humilitatis significationem in Epistola sua expressam nequaquam ad doctrinam pertinere, imo excepisse se diserte dicit suam doctrinam, hanc quippe confidenter constanterque se tenere, ac nihil omnino de ea remittere posse, aut velle; in vita tamen & moribus se non superbire coram Deo, sed unicuique facile cedere, licet coram mundo innocens sit, certe melior adversariis. Dolet, quod se induci passus sit ad scribendum Anglo à Dano, & adversus monitum Christi margaritas porcis projecerit. Cogitasse enim se, non sine reatu fore, si, cum Regem Angliæ lucrifacere posset, id omitteret. Ita quoque à proceribus in pulsum se, & obrutam quasi conscientiam suam fuisse promissionum plaustris, fore, ut Evangelii causam juvaret, si humiliter ad Ducem Georgium scriberet. Impegisse igitur ut alias, quoties amicis mollia suggerentibus cessisset. Interim omnia quæ bono simpliciq; animo scripserit, expendentem se, non reperire, quod scripsisse pœniteat, cum putaverit causæ Dei id profuturum. Parum autem se curare convitia, blasphemias, iras & furores hostium, quæ sibi cibus sint, quibus saginetur; Spiritum enim electis omnia in bonum cooperari. Coram tribunali Christi debere & velle se imperterrito animo doctrinæ suæ rationem reddere. Hominum judicia nequaquam se extimescere; illos quippe, si graviter

viter & acerbe scribat, accipere inde ansam damnandi doctrinam suam, ac dicendi, Lutherum esse superbum, mordacem, impatientem. Contra, si se humiliet, eos metum, hypocrisin & palinodiam objicere ac interpretari. Usu sibi venire, quod Matth. XI. 17. Christus pronunciaverit. Repetit deinde, quod dixerat, se ratione personæ ac vitæ suæ humiliaturum ac subjecturum omnibus, etiam infantibus, si Evangelio non adversentur; at, quod ad doctrinam officiumque suum, & vitam ei conformem, spectet, neminem abse sperare aut exspectare debere patientiam & humilitatem, minime omnium tyrannos & persecutores Evangelii: hos namque pro vivo sancto habere se oportere: & si non alios quam Regem Angliæ, Ducem Georgium, Papam ejusque sequaces, miseras istas bullas, hostes haberet, se dudum rem confectam habiturum fuisse vel unica particula Orationis Dominicæ. Gravius mox conqueritur de Schvvermeris & Sacramentariis, quam de Pontificiis, ac tandem se ipsum causæ suæ fiducia erigit, provocatque adversarios omnes, diabolum, Papistas & Schvvermeros, cum omnia videat frustra apud eos esse, quicquid sive leniter sive graviter dixerit & scripserit, nec pensi moderatique habere, licet solus relinquatur; se tanto hilarius mori & vivere posse, quanto certior in conscientia sit, quod Orbi omni studio inservierit, & Scripturam S. in tantam lucem perspicuitatemque adduxerit, quantum intra mille annos non habuerit. Per Deum itaque adversarios rogat, ut se missum faciant; non enim esse Lutherum, quem persequantur: nihilque effecturos contra doctrinam suam, si vel decem orbes terrarum, alium super alium congesserint. Corpus suum facile perimi posse, sed doctrinam suam, utpote divinam, ipsos consumturam; quod vel inde colligere promtum foret, quia nemo hactenus ei resistere potuerit, sed illa ipsa invicta perstiterit. Hoc *Lutheri* responsum multos non tantum ex adversariis sed etiam ex nostris offendit; necessa-

cessarium tamen valde sibi visum fuisse Lutherus in Epistola ad *Spalatinum* scripsit adversus tantam superbiam Satanæ. *Emserus* enim literas Regis Angliæ & Lutheri typis vulgavit, præmissa præfatione, & dedicatione, petulantissimis convitiis, mendaciis & injuriis scatente. Quibus nihil reposuit Noster, sed tantum defendit suas literas, ad Regem & Georgium Ducem ante annum scriptas. *Cochlæus* in hunc Lutheri libellum calamum strinxit, libellosque variis sarcasmis & cavillis plenos protrusit, ex quibus, *Seckendorfio* judice, frigida sane & se digna historiæ suæ inseruit, quæ lecta refutationem secum ferunt. Prodiit quoque lingua Saxonica infer. iste liber, hoc titulo insignitus: **up des Königs van Engelland Laster-Schrifft / dar he D. Martin Luther siner Lehre Wederropinge to legt / Antwort Martin Luthers. Wittenb. 1527.**

Tom. III. Alt. p. 686--690. Tom. II. Epist. p. 329. a. 330. a. Seckend. *p. 80. b. 81. a, b.*

§. CXXXVI.

Querelæ Lutheri de Erasmo & Sacramentariis.

Hoc anno igitur etiam insurgere contra Lutherum perrexerunt Erasmus & Sacramentarii, prodiitque secunda pars acerbissimi scripti Erasmi Roterod. *Hyperaspistæ.* Unde graviter conquestus est Noster in Epist. ad *D. Jonam*, (k) & Mich. Stifelium, tentationem suam ab illis exasperari, hunc in modum: *Erasmum & Sacramentarios* nondum legi, nisi *Zvvinglii* tres ferme quaterniones. Recte faciunt, si me miserum conculcent, ut impleant Judæ exemplum, cogentes & me cum Christo queri: *& persecutus est inopem* &c. Ego enim porto iram Dei, quia peccavi ei. Papa & Cæsar, Principes, Episcopi & totus mundus odit & petit me: nec est hæc satis, nisi fratres mei divexent me. Quin peccata mea, mors, Sathan cum angelis suis, sine fine sæviunt. Et quid est, quod me servet & soletur, si etiam Christus me relinquat, propter quem illi me oderunt? Sed non relinquet in finem peccatorem miserrimum; arbitror enim me esse

esse noviſſimum omnium hominum. O utinam, & iterum utinam, *Eraſmus & Sacramentarii* unius horæ quarta cordis mei experiri poſſent miſeriam, quam ſecurus ego pronunciarem, eos ſinceriſſime converti & ſanari. Nunc ipſi inimici mei firmi ſunt & vivunt, denique addunt dolorem ſuper dolorem, & quem Deus percuſſit, perſequuntur. Nihil tamen *Eraſmo* reſpondit *Lutherus*, (l) cum ſua argumenta in Tractatu ei oppoſito de *Servo arbitrio* minime refutaverit, ſed intacta reliquerit. Aculeos Eraſmianos patienter tulit, gaviſus & gratulatus *D. Jonæ* (m) de palinodia, qua nunc tandem illum ſuum Eraſmum coloribus ſuis pingat, & viperam illam lethalibus aculeis refertam recte cognoſcat, & ex unius *Hyperaſpiſtæ* lectione tantum profecerit, ut ſuum de illo mutaverit judicium. Quare *Cochlæus* (n) fruſtra tantopere de hoc Eraſmi ſcripto lætatus eſt, in quo vitium ſcurrilitatis magna cum ſpecie Luthero objicitur, indeque vel maxime adverſus ejus doctrinam argumentum formatur, ac ſi à Spiritu S. proficiſci non potuerit, quum Lutherus linguam refrænare neſciverit. Verum facile conſtat, quid reſponderi ad hanc objectionem debeat. Nihil officiunt veritati mores & lapſus in verbis, & ipſe Lutherus in libello adverſus Regem Angliæ §. anteced. adducto, diſtinxit inter dogmata & mores ſuos: illa divina nituntur authoritate, hi ſunt hominis peccatoris, & qui ne verbo quidem offendit, perfectus vir eſt, Jac. III. 2. Plura *Cochlæo* regeſſit *Seckendorfius*.

(k) *Tom. II. Epiſt. p. 343. b. 353. b.* (l) *Tom. III. Alt. pag. 811. a.* (m) *Tom. II. Epiſt. p. 353. b.* (n) Seckendorf. *p. 87. b. 88. a.*

§. CXXXVII.

Cum Sacramentariis & Anabaptiſtis magis quam cum Pontificiis decertandum Luthero fuit hoc anno, de quibus ſubinde queſtus eſt. Ad D. Heſſum d. XXVII. Januarii (o) ſic ſcripſit: *Ego Sacramentariis noviſſima pugna congredior, & Catabaptiſtas* attingo, pro noſtris confirmandis. Sic arbitror Chriſto me ſervire

Conſtans confeſſ. de Euchariſtia Lutheri.

vire & placere, Sathanæ vero displicere, & irritare etiam magis plus quam furiosissimum in me sævientem. In *Epistola* ad *Clementem Ursinum*, Pastorem in Brucka, fer. V. post Reminiscere data, (p) ita sentit: *Zvvingliana & Oecolampadiana sententia* late serpit, habetque jam inter se varias sectas, verum à diversis est contra eam scriptum & Latine & Germanice. Ego quoque jam librum Germanice in eos absolvo. Tu si meam recipis exhortationem, fugies eam opinionem, ut pestem, quia blasphema est in Christi verbum & fidem. Sic nos credimus & scimus. Idem sentio de parvulorum Baptismo, contra *Balthasarem Huebner*. Mense igitur Februario aut Martio, ut *Seckendorfius* colligit, (q) *Lutherus* sententiam suam de præsentia corporis & sanguinis Christi in Eucharistia contra *Zuinglium* & *Oecolampadium* aperuerat in notissimo illo Tractatu German. cui titulum fecit hunc: *quod verba Christi (hoc est corpus meum) adhuc firma stent, adversus Schvvermeros.* Sola enim ista verba ibi expendit, viditque quantum eis *Schvvermeri* derogaverint. Non licet hic summam prolixi tractatus recensere; referam igitur tantum verba Lutheri ex ejus Epistola ad *Spalatinum:* (r) Non dubito, quin vehementer commoverim *Sacramentarios*; videor enim & mihi, quamvis verbosus & modicæ eruditionis liber sit, me eos tetigisse. *Bucerus* autem & antea virulentissimas in me scripsit literas ad nostrum Jonam. Prorsus Sathan est *Lutherus* apud illos, quid putas facient libello isto stimulati? Sed Christus vivit & regnat, Amen. In ipso libello *Lutherus* (p. 693.) coram Deo & mundo testari se & confiteri scribit, quod cum Sacramentariis nunquam consenserit, nec sentiat, aut sentire velit, & innocentem esse se ab omni sanguine animarum isthoc veneno infectarum. In historia tentationis Lutheri (s) *Bugenhagius* narrat eum constantem fidei confessionem his verbis edidisse: quando mundus gaudet mendaciis, dicent me meam doctrinam in hora mortis revocasse; vos ergo testes (conversus ad D. Jonam

Jonam & Pomeranum dixit) volo confessionis meæ fidei: quod *bene mihi conscius sum, me sane docuisse* ex verbo Dei, secundum ministerium meum, ad quod me Deus vel invitum traxit, docuisse inquam, sane, *de fide, de charitate & de cruce, de Sacramentis.* Immodestiam meam accusarunt multi, arguendo adversarios. Sed nonnunquam ita immodestus fui, ut nondum me pœniteat. Nullius damnum quæsivi sive modestus sive immodestus, sed eorum potius salutem, etiam adversariorum meorum. Ego eram acturus & scripturus etiam de Christi S. Baptismo, contra Zvvinglium & Sacramenti corruptores, sed jam videtur Deum aliud de me statuere. Inde, teste *Bugenhagio*, graviter & ad Deum & ad nos locutus est, contra Sacramentarios, cum lacrymis conquestus, quod jam sectæ multiplicatæ essent, non parcentes gregi & verbo Dei.

(o) *Tom. II. Epist. p. 327. b.* (p) *ibid. p. 330. b.* (q) *Tom. III. Alt. p. 691--740.* (r) *Tom. II. Epist. 331. b.* (s) *ibid. p. 336. a, b.*

§. CXXXVIII.

In eodem Stereomate verborum Christi, & in Epistola ad *Joannem Secerium*, Typographum Basil. Lutherus *Martinum Bucerum* redarguit, quod cum *Postillam* suam, quam vocant, *Ecclesiasticam* in Tomos quatuor divisam, latine satis dextre feliciterque reddidisset, in Tomo quarto sibi non temperaverit anhelus ille & sui sensus propugnandi incredibili furore cupidus spiritus, quin præfatione dira & sacrilega, tum annotationibus virulentis suum opus crucifigeret. - Nil etiam moveri *Sacramentarios* miratur, quod ante tres annos libro vernaculo ad *Valdenses* de *adoratione Sacramenti* inter alios sermones de Eucharistia editos, abunde testatus sit, non modo quid sentiat, sed & ipsos *Significatistas* confutaverit, antequam ullus cogitaret eos futuros esse, idque argumentis adhuc invictis: deinde acerrimo libello adversus *Carolstadium* &c. Permittit tamen edi Buceri versam Postillam, quod facilis styli & dextre vertendi dono pol-

Succenset Bucero corrumpenti sententiam suam.

leat, & quod ea ipsa præfatione sibi testimonium perhibeat, esse se vehementem adversarium sectæ Sacramentariæ, cum non sit levicula illa dissentiuncula, ut Bucerus putet.

Tom. III. Alt. p. 739. a. Tom. II. Epist. p. 349. seq. Conf. Seckend. *p.* 82.

§. CXXXIX.

Transfert Biblia & enarrat Jesaiam, Zachar. Genesin.

Nihil magis autem optavit *Lutherus* inter tentationes & disputationes, quam ut redeat (t) ad labores Ecclesiæ profuturos, nempe ad interpretationes Scripturarum & Bibliorum translationes, quemadmodum *Bugenhagius* de eo testatus est. In Epist. ad *Lincum* Lutherus (u) ipse significavit, se accingi ad Prophetas vernacula extrudendos, & legere velle *Jesaiam*, ne otiosus sit. Enarrare igitur breviter hunc Prophetam cœpit hoc anno 1527. quæ Enarrationes breves exceptæ & ex lectionibus ejus collectæ, aliquoties editæ & accessione non contemnenda auctæ relatæ sunt in Tomum III. Jen. Lat. ad an. 1534. *Zachariam* (x) quoque in lucem moliri se scripserat Calendis Januar. ad *Mich. Stifelium*, & 4. Febr. ad *Jo. Langum*. In *Genesin* præterea sermones habuit, (y) qui Wittenbergæ & Norimbergæ prodierunt Germanice, & Latine *Hagenoæ* hoc titulo: In *Genesin* Mosi librum sanctissimum, D. M. Lutheri Declamationes. Præterea index, paucis totius opusculi summam continens. Ibidem Hagenoæ exscripti typis sunt *Martini Lutheri sermo* elegantissimus *super Sacramento corporis & sanguinis Christi*, in quo respondetur obiter & ejusdem calumniatoribus. Item, quatenus Moses à Christianis accipi debeat. *Sermo* M. Lutheri, cum pro concione legeret Exodum, dictus in Cap. XIX. & XX. Epistola ejusd. adversus Bucerum, Sacramentarium errorem novum refellens. *Oratio Joh. Bugenhagii Pom.* quod ipsius non sit opinio illa de Eucharistia, quæ in Psalterio sub nomine ejus Germanice translato legitur. Refertur etiam inter scripta Lutheri hujus anni *sermo*, doctus sane & pius, in dictum *Jeremiæ* XXIII. 5. 6. 7. 8. (z) qui tamen superiori anno habitus esse videtur

tur *Seckendorfio*, præclare in eo commentatur de persona, officio & beneficiis Christi, item de statu regni & Ecclesiæ. Item sermo Dom. V. P. Epiph. (a) super Matth. XI. 25. seqq. & super Ps. LXVIII. 19. & Ephes. IV. 9. ff. in festo Ascens. Christi.

(t) *Tom. II. Epist. p. 342. a.* (u) *ibid. p. 332. a.* (x) *ibid. pag. 321. b. & 328. b.* (y) *Tom. IV. Alt. p. 1 -- 275.* (z) *Tom. III. Alt. p. 795 -- 806.* (a) *Tom. III. Alt. p. 679. ff. & p. 749.*

§. CXL.

Libellum edit de Q. an miles in statu beato esse queat.

Sub initium etiam anni prodiit libellus de milite Christiano, in quo *Assæ*, sive *Ascanio Crammio*, Equiti ex regione Brunsvicensi, respondet ad quæstionem ab ipso aliisque tum propositam, cum Elector Wittenbergam venisset; *an milites in beato statu esse possint?* (ob Kriegs-Leute in seligem Stande seyn können) prout promiserat. In præfatione generatim ait, conscientiam bonam bene, malam autem male militare, & impiis, temerariis & audacibus perinde esse, sive vincant, sive vincantur, & propter eos nullam dari victoriam, cum sint cortex, non nucleus exercitus. Se in eorum gratiam scribere, qui institui cupiant, quomodo ita militare queant, ne gratiam Dei & vitam æternam amittant. In ipsa tractatione 1. discrimen facit *inter officium & personam*, sive opus & operantem; cum officium aut opus in se bonum esse queat, licet malum fiat, si persona mala sit, aut illud male adhibeatur. 2. Disertis verbis testatur, quod hic non loquatur de justitia fidei, quæ coram Deo valet, sed de externa justitia, quæ in officiis & operibus consistat, sive, an Christiana fides, per quam coram Deo justificamur, permittat militare & hostes trucidare? Ubi 3. hoc affirmat & supponit ex Rom. XIII. 4. opusque Christianum & charitatis esse dicit, respectu defensionis justorum & ultionis malorum: nec obstare, quod impii illo munere abutantur, & sine necessitate bella moveant gerantve. 4. Ἐπιείκειαν omnia hic moderari debere. 3. Contra Magistratum non licere belligerare

probat, etiamsi tyranni sint, adeoque tyrannicidia ethnicis frequentata improbat. 6. Addit cautelas & restrictiones non paucas, quod nempe non liceat, nisi in causa justa & probabili, non offendendi aut rapiendi, sed defendendi causa; nec ex ferocia, aut ambitione. 7. Ostendit, quo animo pii milites esse & quas preces ad Deum fundere debeant.

Tom. III. Alt. pag. 663--679.

§. CXLI.

Præfationes Lutheri.

Præfationes præterea noster edit non tantum in novam editionem Postillæ suæ à *M. Stephano Rothio* studiose collectam & procuratam, sed etiam in *Jo. Brentii* Commentar. in Ecclesiasten, & *Justi Menii*, tunc Erfurtensis Ecclesiastæ, librum contra *D. Conradum Klingium*, Franciscanum, qua omnes pios Christianos Erfurti monet amice, ut falsas doctrinas caveant, & veros Doctores foveant inque pretio habeant. Item in *Johannes Lichtenbergeri*, Astronomi, prædictiones, ex quo libro communis fama orta, Clero magnam afflictionem & Ecclesiæ mutationem impendere, ac postea meliora fata & tempora ventura: hanc prædictionem impletam Pontificii putabant per nuperum bellum rusticorum, & Lutheri reformationem. Hac de causa commotum se scribit, ut Lichtenbergeri prognostica denuo cum præfatione ederet, in qua judicium de iis ferret. Sic autem judicat, vaticiniis vel à Spiritu S. vel diabolo profectis ea annumerari haud posse, sed arti Astrologicæ, apud Chaldæos, Græcos & Romanos decantatæ, cui non subsit Ecclesia; quemadmodum etiam autor non aliter loquatur de Ecclesia, quam ut externe spectatur, & consistit in ceremoniis externis, bonis &c. Hac occasione disserit de origine & vanitate Astronomiæ, & qui fiat, ut Deus per Angelos mirabilia agat, quæ nos non capimus, portenta quoque & signa è cœlo edat, impiis præcipue metuenda, non piis, Jer. X. 2. ut illi excitari se sinant ad corrigenda vitia, cum recte monentes non ferant. Fundamentum quidem

Judicium de Lichtenberg. prognosticis.

Astro-

Astronomiæ certum esse, asserit, sed artem incertam dicit, id est, signa in cœlo & terra non fallere, cum sint Dei & Angelorum opera, moneant & minentur sceleratis ac etiam portendant mala, sed artem inde conficere, & astris includere, frustra esse. Donare itaque se *Lichtenbergerum* ejusque similes, Magistratibus & provinciis, ut sciant, ad eos prædictiones spectare; nec securos esse debere Clericos, ac si omnibus periculis afflictionibusque ab autore prænunciatis prorsus sint defuncti; cum enim impiam doctrinam & vitam non correxerint, sed etiam augeant & in pejus proficiant, ipse Lutherus futurum prædicit, ut gaudium ipsorum evanescat, ac experiantur reipsa, Lutherum longe melius tristes casus prædixisse, quam vel Lichtenbergerus, vel propriæ eorum cogitationes prædixerint.

Tom. III. Alt. pag. 756. a, b. pag. 777. seqq.

§. CXLII.

De *Epistolis* Lutheri nihil attinet seorsim referre, cum plerasque indicaverimus. Duo restant scripta, quæ præteriri non debent. Prius hunc titulum præfert: *Brevis institutio D. M. Lutheri de utraque specie Sacramenti à Christo instituta*, quam Noster hac occasione edidit, quando ad Halenses de *Wincklero* retulit, quod eam ob causam præcipue misere trucidatus sit, quia utramque speciem Sacramenti docuerit & porrigere voluerit. Lutherus igitur fundamenta pro utraque specie ex verbis institutionis, eorundemque repetitione 1. Cor. XI. 29. ff. adducit, & ab exceptionibus adversariorum, ac si Christus de solis Sacerdotibus loquatur, & consuetudo recepta sit communio sub una, vindicat. Immo ex ipso *Jure Canonico* probat, consuetudinem apertæ veritati cedere, illamque huic à nemine præferri debere, quia Christus Joh. XIV. 6. se veritatem dicat, non consuetudinem. Et, quod amplius est, confirmare ostendit hoc ipsum jus utramque speciem, & damnare communionem sub una, *de Cons. dis. 2.* Comperimus; item ibid. c. *Quid sit*, c. A quibus-

De utraque specie institutio brevis.

quibusdam, c. *Si non* &c. Posterius scriptum prodiit sub hoc titulo: *Responsum & instructio D. M. Lutheri ad Quæstionem: an Evangelium pure prædicari queat, licet utraque species Sacramenti ex metu tyrannorum omittatur?* In quo 1. asserit præcipuas partes religionis tenendas esse, quod scil. omnes homines sint coram Deo peccatores, ac bonis suis operibus gratiam apud Deum mereri nequeant, sed eam solum per Jesum Christum consequantur, Rom. III. 23. seqq. XI. 6. Gal. II. 21. Johan. I. 16. Actor. XV. 16. 11. Hanc doctrinam præcepisse Christum, ut in publicis conventibus sonet, & duo Sacramenta instituisse, Baptismum & S. Cœnam, quibus non tantum ejusmodi doctrina, fides & gratia accipiatur & quotidie augeatur; sed etiam publica confessio edatur, coram mundo, quis sit Christianus, vel non, & an talem doctrinam libere & intrepide confiteri velit, ad Dei gloriam & proximi exemplum salutare; quemadmodum Christus innuat verbis: *hoc facite in mei commemorationem.* Et Paulus explicet 1. Cor. XI. 26. Hinc sequi ait, omnes ordinationes Papæ & Clericorum esse damnatas, & nullum statum monachalem aut vota coram Deo valere, cum iis promereri velint gratiam Dei. 2. Hanc ipsam doctrinam ore & opere confitendam esse, vi dictorum Matth. X. 32. Marc. VIII. 38. Luc. XII. 8. 9. Rom. X. 9. 10. 2. Tim. II. 8. & Johannem reprehendere primores, Joh. XII. 42. f. quod libenter quidem in Christum credere voluerint, eum tamen non confiteri propter Pharisæos, quoniam dilexerint gloriam hominum magis quam gloriam Dei. Hinc liquere, quod nec honoris nec favoris gratia potestatis alicujus, vel amicorum, verbum Dei abnegare liceat, sed necesse omnino sit illud confiteri, ubi tempus & casus postulat, nisi quis æternum perire velit. Hæc dicta mox applicat ad Sacramentum, asseritque, eum, qui certus sit ex verbo Dei, utramque speciem esse à Christo institutam & accipiendam, ore & opere id confiteri, nec deterreri debere Magistratus metu.

Q. an Evangelium pure doceri queat, omissa ex metu utraque specie?

Chri-

Christianam enim vitam non esse Priscillianam, quæ secta olim damnata sit.

Tom. III. Alt. pag. 743. seq. & 770. seq.

§. CXLIII.

Annus 1528. tristem faciem præ se ferebat, quando Nobilis quidam, *Otto à Pack*, Legum Doctor, & Consiliarius vel Vice-Cancellarius Georgii Saxon. Ducis, Hassiæ Landgravio, ad quem sæpe à Hero suo missus erat, sub magna fidei & secreti protestatione aperuit, fœdus contra ipsum & Electorem Sax. iniisse Ferdinandum Regem, Moguntinum & Brandenburgicum, Electores, Georgium Saxon. Guilielmum & Ludovicum, Bavariæ Duces, Salisburgensem, Bambergensem, & Würzburgensem, Episcopos, cujus hæc sint capita, ut ante omnia *Ferdinando* suppetiæ ferrentur adversus Johannem Wayvvodam, Hungariæ regnum occupantem: dein junctis viribus, & aliis quoque in societatem accitis, Electorales Sax. & Hassiacas ditiones, nisi Lutherus traderetur, & pristinus Ecclesiæ status restitueretur, invaderent. Fidei faciendæ causa Paccius Landgravio confœderationis exemplum exhibuit, archetypum quoq; pollicitus, si quatuor millia florenorum in eam rem impenderentur. Quod ubi Vinariæ Electori ejusque Filio exposuit Landgravius, ille permoveri se passus est, ut societatem cum Landgravio adversus confœderatos istos iniret, in hunc tenorem: *cum Deus subditis suis Evangelicæ prædicationis gratiam concesserit, committere se nequaquam posse, ut hic thesaurus pessimo adversariorum consilio eriperetur, sed statuisse, illum cum periculo corporis, dignitatis, provinciarum, opum & omnium rerum tueri.* Conveniunt itaque de exercitu conducendo & deligendo, consultantque de adsciscendis sociis, & simul scribunt ad eos, qui fœdus pepigisse dicebantur; hi tamen omnes, pro se quisque separatim sese purgant, evulgatis literis, & figmentum esse, nec doceri posse confirmant. Cumque *Paccius* archetypum exhibere non potu-

An. 1528. Confœderatio Pontificiorum contra Saxonem & Hessum.

rat, ut promiserat, Landgravius paulo cunctantius agere cœpit, præsertim, cum mitiora consilia Electori suggessissent *Lutherus & Melanchthon:* quorum summam retulimus supra §. CXXII. pag. 223. seq. Intercessione demum Palatini & Trevirensis discessum fuit ab armis, ea lege, ut in belli sumtum aureorum millia centum Episcopi Landgravio penderent, Moguntinus quidem XL. Würceburgicus totidem, & Bambergicus vicena. Lutherus non plane confictum illud Pontificiorum contra Lutheranos fœdus, diversis in Epistolis aperte palamque significavit, quemadmodum *Seckendorfius* loca indicavit, qui otia nobis, quoad cætera quoque hîc fecit.

Tom. III. Alt. pag. 520. *seqq.* Sleid. *L. VI. p.* 164. *f.* Leuchter. *pag.* 20. Seckendorf. *pag.* 94. *seqq.*

§. CXLIV.

Evangelii cursus apud Venetos, Brunsvigi, Hamburg. &c.

Interea, utcunque se res habeat cum isthoc fœdere, profuit sane haud parum cœptæ reformationi, & liberius poterant alii amplecti doctrinam Evangelicam, nullam metuentes Pontificiorum vim & oppressionem. Unde *Lutherus* lætus audiit ex *Gabriele Didymo*, Pastore Torgensi, (b) de *Venetis*, quod verbum Dei receperint, eidemque rursum nunciavit, quod & *Brunsvigum* verbum receperit, scripseritque Senatus cum plebe, *Pomeranum* postulans, qui etiam eo profectus dimissusque sit, Christo in Evangelio ejus ibi aliquamdiu serviturus. *Hamburgenses* (c) quoque exemplo Brunsvicensium Evangelion receperunt, & *Pomeranum* vocarunt: itidem & *Goslaria*, accito Amsdorfio: ac eadem spes erat de *Lubeca*, quia multi cives favebant, & Oldesloam magno numero excurrebant, Senatus etiam remissius sæviebat, minusque resistebat, quam ante; ceu Noster ad *Wencesl. Lincum* scripsit.

(b) *Tom. II. Epist. p.* 371. *b.* 376. *b. Tom. IV. Alt. p.* 462. *b.* (c) *Tom. II. Epist. p.* 383. *b.*

§. CXLV.

§. CXLV.

Diepholtensis insuper *Comes in Westphalia* Evangelii doctrinam in suas ditiones introduxit. Nec in superiori Germania defuerunt incrementa. Nam *in Franconia* Georgius Marchio, post obitum fratris Casimiri, desideriis ordinum provinciæ magno cum pietatis affectu propositis, ut prædicationem verbi divini seu Evangelii ex Vet. & N. Test. nec præterea quidquam aliud doceri permitteret, annuit, & cum Norimbergensibus de XVII. Reformationis articulis convenit, eosque Electori Saxon. & Hassiæ Landgravio misit, quos Lutherus & Wittenbergenses Theologi approbarunt. Visitationem inde, in Marchionis & Norimbergensium ditionibus secutam, vehementer oppugnavit *Episcopus Bambergensis*, sed nullo effectu. Responsum quippe à Senatu Norimbergensi fuit, nihil ejus juribus reformatione illa decessurum esse. Marchio quoque hoc facto magnam se apud *Ferdinandum* Regem, cui charissimus erat, invidiam incurrere sentiens, prolixam ad illum Epistolam apologeticam dedit, qua asseruit, se quicquid suscepisset, ex mandato Dei, qui Magistratibus curam subditorum non modo quoad corpus, sed etiam quoad animam, injungat, feciisse, cum Episcopi in corrigendis doctrinæ & morum defectibus negligentes hucusque fuerint, & in se hunc laborem devolverint. Secutum autem se unicam & certissimam normam, verbum Dei & ipsum Christum, tum etiam decretum nuperum Spirense, nihilque statuisse, de quo non coram Deo & Cæsare omnibusque Imperii Ordinibus rationem reddere queat, & jam fœderi Suevico suam excusationem proposuisse. Læta hæc Luthero acciderunt, quam lætitiam testatus est literis ad *Lincum*, optavitque, ut Marchio *Urbanum Rhegium*, qui resipuerat, & contra hostes Sacramentarios strenue cum orthodoxis certaverat, vocaret. *In Westphalia & Franconia.*

Seckendorf. *L. II. p.* 121. *Tom. II. Epist. Luth. p.* 381. *a, b.*

§. CXLVI.

Montisbeligardi, & in Italiâ.

In *Comitatu Montisbelgardensi*, in Burgundiæ finibus, sed Germanici juris, sub Duce Würtembergico, Evangelium libere prædicari cœpit. Etiam in *Italia*, *Renata*, Ludovici XII. Galliæ Regis filia, Herculi, Ferrariæ Duci nupta, Evangelicæ doctrinæ aures præbuit, cui in aula favebant *M. Antonius Flaminius*, *Marcellus Palingenius*, & alii; sed successus defuit.

Seckendorf. *pag.* 122.

§. CXLVII.

Impedimenta objecta à Ferdinando R.

Impedimenta tamen juxta objicere Satanas non omisit, per *Pontificios*, *Sacramentarios* & *Anabaptistas*. De Regis *Ferdinandi* vel ejus potius Satraparum in Bohemia & Silesia rigore & furore queritur *Lutherus*, in Epistola ad *Joh. Hessum*, eumque rogat, ut pro omnibus piis ab Ecclesia sua orari jubeat. Sathan enim, inquit, junctis viribus & copiis suis omnibus nos persequitur; quare & nos necesse est jungere manus & corda, cum ferventi oratione, ut Dominus conterat Sathanam sub pedibus nostris.

Tom. II. Epist. pag. 389. *b.*

§. CXLVIII.

Elect. Joachimo

Magnus etiam *Joachimi Electoris Brandeb.* fervor eo tempore adversus doctrinam Evangelicam erat, de quo *Lutherus* ad *Georg. Spalat.* his verbis per Epistolam est conquestus: *Marchio equitibus* 40. *Jütterboggi*, (Magdeburgensis licet ditionis, procul dubio instinctu fratris Alberti, Archiepiscopi) concionatores extra urbem dolo vocatos, abstulit & cepit, unde ingens eo loco plebis contra Magistratum & periculosus tumultus est, denique coacti Senatores ire & repetere Concionatores. Unus eorum etiam autoritate Episcopi Magdeb. illic & quiete & bene docuit, *Thomas Schneidewein.*

Tom. II. Epist. pag. 375. *b.*

§. CXLIX.

§. CXLIX.

Georgius Saxoniæ Dux quoque non cessabat à pœnis eorum, quos Lutherum sequi deprehendebat. Inter eos erant Nobiles ex splendida *Einsideliorum* familia, prædiorum insignium in *Georgii* provinciis Domini, quos mulctare volebat Dux, vel saltem, gratiæ loco, ad divendenda prædia adigere. Hi *Lutherum* & *Pomeranum* consuluerunt, quomodo se gerere & quid respondere Duci debeant? Non defuerunt iis Theologi, sed ad iteratas quinquies literatas petitorias toties responderunt, in hanc maxime sententiam: ne quid contra religionem & conscientiam faciant, aut eo adigi se sinant, ut pastores ejiciant, vel abrogatos cultus veteres superstitiosos recipiant; sed Electoris opem & tutelam imploretur, & Ducem humiliter orent, ne conscientiam cogat, cum religio cogi nolit. Si diserte sententiam dicere jubeantur de Lutheri doctrina, respondere eos posse, se permansuros in S. Evangelio; & si Dux hoc responso accepto acquiescere nolit, regerendum ad quæstionem, eam difficiliorem prolixioremq; esse, quam ut ex tempore facere satis ei queant, quia varia doceat *Lutherus*, interque ea etiam nonnulla, quæ ipse Dux probet, ut de Sacramento contra Schvvermeros, de Magistratu &c. & quod Lutherus ipse non velit esse Lutheranus (**Luther will nicht Lutherisch seyn**) nisi quatenus Scripturam S. pure doceat. Si autem his omnibus nihil efficere possint, suadet, ut potius vim Tyranni sui patiantur, illumque sinant, quæ præceperat, exequi, expellendo pastorem Evangelicum; ipsi vero causam in litem forensem deducant, temporis lucrandi gratia. Præter consilia hæc salubria Lutherus etiam formulas literarum conceperat & præscripserat, quas Nobiles ad Ducem mittebant; in omnibus tamen non parebant, sed ex voluntate *Georgii* & suasu amicorum, expungebant verba, quibus profitebantur, *se ita gesturos, ut sperent, Deo placiturum & animarum suarum saluti utile futurum*, & in eorum locum reponebant, *facturos*

Duce Georgio, ob consilia à Luthero N. bilibus data,

ros se esse, quicquid Duci placuerit. In Epistola ad *Spalatinum* dolet vehementer hoc factum, nec dubitandum censet, quin tyrannus intelligat & credat Nobiles in totum revocasse & negasse, quicquid hactenus crediderint. Et habet, inquit, Dux Georgius, quod voluit. Huc pertrahit illos amicorum illa sapientia & fideles consiliarii. Ego sane ignoro, quid nunc consulam. Res est pejore loco, quam ante fuit. Læsa & irretita est conscientia eorum, quod valde doleo; quia tuta fuisset, si recta & libere tyranno statim ab initio restitissent, quam dum media quasi via incedere volentes, utrinque gratiam Dei & hominum tenere tentant, utrumque simul amittunt. Et necesse est reduci causam, ut tyrannus intelligat retecta & aperta ista amphibologia responsionis, nobiles non consentire ejus voluntati, pro negando vel revocando verbo Christi. Quod quomodo faciant, nescio, si non in jus cum eo vadant, vel venditis substantiis testentur, se non voluisse, quod tyrannus ex responsione eorum eos credit velle. Luditur enim quasi vafricia sensus ejus, dum aliud audit, & aliud intendunt, quod est contra Christianam & simplicitatem & veritatem.

Tom. IV. Alt. p. 369 -- 374. Tom. II. Epist. p. 370. a, b.

§. CL.

ob Ursulam consobrinam è monasterio egressam & à Luthero receptam.

Accendit magis *Georgii* furorem, quod eo tempore ex Monasterio Freibergensi excessit & evasit *Ursula*, Monsterbergensis Ducis filia, *Georgii* consobrina, cum duabus virginibus, quæ ad *Lutherum* confugit & domestica apud eum egit. Quod simulac rescivit *Georgius*, Electorem fatigavit de reddendis virginibus. At *Ursula* literis ad *Georgium* ejusque fratrem *Henricum* datis, & apologia typis vulgata, rationem facti reddidit. Lutherus hæc omnia edidit cum præfatione, in qua, omissis, quæ alibi pro libertate exeundi ex monasteriis dixerat, hoc ad gloriam Dei commemorat, quod per Evangelii restituti efficaciam non tantum plebeiæ sed & illustres personæ convertantur, frustra

Franckesche Stiftungen zu Halle

stra renitente diabolo, inter quas refert *Elisabetham*, Daniæ Reginam, Cæsaris sororem, quæ Evangelium libere confessa & multa ideo in exilio perpessa fuerit. Dein non sine miraculo contigisse observat, quod *Ursula* ista ex monasterio diligentissime custodito evaserit, licet nemo ad id attendat. Ipsa virgo illustriss. in Epistola ad agnatos conscientiæ impulsum allegat & deprecatur, quod insciis illis exitum quæsiverit, cum sperare non potuerit, se bona cum eorum venia dimissum iri. In *apologia* vero rationes sat graves adducit, cur claustrum reliquerit, nempe angores conscientiæ, quod contra fœdus in Baptismo cum Deo initum, novis voti monastici vinculis se obstrinxisset, & præter meritum Christi, per sua quoque opera salutem affectasset. Queritur insuper de libris ineptis & impiis, v. g. *Pomerio de Sanctis*, *Discipulo de tempore*, *Mariali*, *Bernhardino de Senis*, *Stellario*, *Wilhelmo Parisiensi*, *Roseto*, *Passionali* &c. ad quorum lectionem coacta fuerit, à Scripturæ S. vero studio repulsa, cum tamen verbo Dei vivat homo: de invocatione Sanctorum imperata & in Deum injuriosa: de operibus ludicris & vanis, à Deo non præceptis, quibus tempus triverint in Monasterio: de horis Canonicis, nocturnis sacris, jejuniis &c. quæ per corporis imbecillitatem sustinere non potuerint. Subjicit ad extremum causam prolixæ apologiæ, & Deum testem compellat, quod eorum nihil, quæ scripserit, confictum sit, aut cujuspiam suggestione prolatum.

Tom. IV. Alt. pag. 415 -- 427.

§. CLI.

Omnium vero maxime irritavit *Georgium* Ducem, quod *Lutherus* de fœdere Principum adversus Electorem Saxon. & Hessum, in præfatione Tractatus contra iteratum edictum Episcopi Misnensis scripsit, *eos fœderis proditorii pudere debere*, & in Epistola ad *Lincum* d. XIV. Jun. gravioribus verbis repetiit: *fœdus istud Principum* impiorum, quod ipsi negant, vides quantos

& pactum contra Lutheranos initum eique imputatum.

tos motus moverit, sed ego *Ducis Georgii frigidissimam excusationem fere pro confessione interpretor.* Sed negent, excusent, fingant, ego sciens scio, non esse fœdus istud merum nihil aut chimæram, licet monstrum sit monstrosum satis: deinde orbis novit illos, animo, facto, edicto, studio pertinacissimo, hactenus talia publice tentasse & fecisse, & adhuc facere. Extinctum enim volunt Evangelium, quod negare nemo potest. Deus confundet istum *morotaton moron* (stultorum stultissimum) qui sicut *Moab* plus audet, quam possit, & non secundum vires suas superbit, sicut semper fecit, orabimus contra istos *homicidas* &c. Harum literarum exemplum *Georgius* nactus, à *Luthero* postulat, ut clare edisserat, an eas scripserit; sed *Lutherus* respondit, patientiam suam satis tentatam esse præfatione illa Ducis in N. Test. Emseri, petitque humilime, ut literas illas apud alios potius, quibus mandare aliquid majori jure posset, quam se, quærat. Georgius autem Epistolam à Linco nactus, apud Electorem de insolenti Lutheri responso questus est, hicque apud Electorem se purgavit. *Georgius* autem aliam prolixiorem apologiam cum invectiva contra Lutherum sub anni finem emisit, quam Lutherus amici opera furtim nactus, fecit, ut sua refutatio una cum Ducis apologia prodierit, ut *Linco* suo significavit, addiditque: *forte furia rumpetur, & morietur* miserrimus moros.

Tom. II. Epist. pag. 386. b. 387. a. pag. 389. b. 390. a. pag. 391. b. 392. a. Tom. IV. Alt. p. 457 -- 462.

§. CLII.

Lutherus refutat Episc. Miss. de communione sub una.

Lutherus interea quoque aliquot libellos & Epistolas contra Pontificios edidit. Primum locum tribuo Tractatui, quem sub forma Epistolæ ad amicum *adversus* Johannem, *Episcop. Misnensem de communione sub utraque specie* promulgavit. In cujus præfatione scribit, se constituisse posthac nil contra Pontificios edere, sed tantum ad solatium & confirmationem suorum, 1. quod à pri-

à primo die in præsentem impudentissimi mendaces sint, & contra conscientiam propriam talia de se scribant; quæ conficta esse norint, nominatim D. *Faber* & D. **Rübenlöffel/** (id est Cochlæus) & *Brandius*, Dominicanus Helvetius, cui sociorum Bernæ combustorum scelera objicit. Eos quæstus tantum honorisque causa in se insurgere, & in Regum, Principum & Episcoporum aulis eminere opibus & dignitatibus, quibus, nisi se infestassent, vix siliquæ cum suibus vorandæ fuissent. Deum igitur quendam se factum esse, qui ex mendicis Dominos, ex asinis Doctores, ex nebulonibus sanctos faciat. Hos omnes se contemnere scribit, cum manifesta mendacia responsum haut mereantur. 2. Scriptis suis hactenus nimis multos & crassos (**starcke**) Lutheranos se feciisse ait, ut cessare jam possit, quia alioqui Papistæ nimis Lutherani fierent, (**gar zu Lutherisch**) cum jam magis sint Lutherani, ac ipse, & Evangelio magis ad commoda sua utantur, quam nos Evangelici. Canonicos enim & Monachos probe didicisse omittere horas Canonicas, nullaque Pontificis dispensatione indigere, nihil contra orare, aut boni quicquam facere. Cumque Pontifex à Cæsare jam captus sit, Ecclesiam nullum habere caput: ac si tale quid olim contigisset, insurrecturos Clericos contra Imperatorem, & neminem Missam aut sacrum officium celebraturum fuisse, cum capite ablato omnia irrita & inefficacia habita fuerint. Nunc vero misere licet lapso & capto Papa, Missas celebrari & cuncta officia peragi, ideo, quia Lutherus, ringentibus illis, Papa sit, à quo didicerint tantum suspicere Papam, quantum placeat, **und sie hierin durchaus Lutherisch / stehen ihrem Herren und Haupt bey/ wie die Schelmen/ noch sind sie wider den Luther.** Inprimis itatos Principes ac Nobiles illius partis eatenus optimos Lutheranos esse, ut è Monasteriis dona rapiant, eorum thesauros sibi tradi jubeant, jura Pontificis invadant, Clericis tributa imponant &c. Posthæc ad confirmationem dogmatis de communione sub

utraque accedit, eamque probat ex adversariorum confessione, quod utraque species in Scriptura fundata sit, & Christiani olim ita usurpaverint, nec ostendi possit, quando communio sub una irrepserit; & si Concilium aliquod congregaretur, se eo laboraturos, ut utraque species Laicis præberetur, Clericis matrimonia indulgerentur &c. Sibi ipsis ergo Pontificios repugnare & opponi debere illis, qui unam speciem è Scriptura S. probare & affectare velint potestatem supra verbum Dei, quibus nihil prorsus faveat Concilium Apostolicum, Act. XV. & Pauli dictum fulminis instar eos feriat Gal. I. 8. & cum traditionibus prosternat. Tractat deinde de *ceremoniis* & *adiaphoris*, & fraudem adversariorum detegit, quod sub illis omnia præcipere eoque referre velint communionem sub una, & cœlibatum Sacerdotum. Hinc prohibitionem sacri calicis oppugnat, & propter abusus bonum & legitimum usum minime tollendum esse docet. Mox acriter *Concomitantiæ* dogma rejicit, & mandatum Christi omnibus argutiis præferendum esse, omnibusque objectionibus elidendis sufficere dicit.

Tom. III. Alt. pag. 893-- 913. Seckendorf. *p.* 114. *seq.*

§. CLIII.

Præfationē ad libellum de nequitia mendicantium facit.

Libellum etiam denuo edidit de *nequitia mendicantium* in lingua, quæ **Rotwelsche** dicitur, eique præfationem præmisit breviusculam, in qua memorat, autorem libelli seipsum nominasse *Expertum in truffis*, visumque sibi esse, eum vulgare, quo inde perspiciatur, quantopere diabolus in mundo regnet; observatu quippe dignam esse glossam & admonitionem autoris, ut Principes & Magistratus mendicos probe examinent, & sciant, nisi egenis vicinis (**den Hauß-Armen**) erogent & suppeditent necessaria, quod ex instinctu diaboli & justo Dei judicio, decuplo magis dare cogantur mendicantibus nequissimis, quemadmodum factum hucusque fuerit. Suadet ergo, ut quælibet urbs & pagus proprios suos pauperes norit, & catalogo inscriptos habeat, extraneos autem non toleret, si fide digno testimonio non

sint

sint instructi. Hac ratione facile nequitiam impostorum mendicantium coerceri posse. Hunc libellum A. 1580. Lipsiæ denuo edidit D. *Nicol. Selneccerus* cum eadem Lutheri præfatiuncula, adjectis suis de Lazaro & divite concionibus.

Tom. IV. Alt. pag. 452. b.

§. CLIII.

Judicium de monstro, quod Papa- sellum vocat.

Repertum est monstrum aliquod informe & horrendum, caput habens asininum, manum dextram pedem elephanti, sinistram hominis, pedem dextrum bovis, & sinistrum gryphis, denique caput draconis ex podice prodiens, quod *Lutherus* de Papa exposuit, & *Papasellum* vocavit, quo nomine (Pabst-Esel) frequentissime utitur passim in scriptis suis, ubi de Papa loquitur. Annus quidem M. D. XXV. subscriptus legitur, sed inter scripta Anni XXVIII. extat. Lutherus in brevi sed acri judicio dicit, totum mundum merito obstupescere hoc monstrum, & ex eo animadvertere debere, quid Deus eo innuere velit; nec dubitat, quin magna Dei ira Papatui immineat, quæ tandem in eum velut in Sodomam securam incidat. Pontificios enim non plus credere Evangelio, quam asinum, Evangelium religionemque Christianam ludibrio habere, & talia portenta nil curare, ut tandem pœnitentiam agerent; immo scientes Deo ejusque verbo malitiose resistere, & ei adhærentes persequi, damnare ac trucidare. Sub initium reformationis nunquam se putasse futurum, ut verbum Dei satis cognitum, pro hæresi habeatur & condemnetur, sicut reipsa factum esse perspiciat: hoc significari per caput draconis è podice Papasini prodiens. Id tamen ominosum quoque esse & solatio cedere, quod monstrum mortuum sit inventum, & Papasinum quoque mortuum esse, nec regimen suum stabilire posse, quemadmodum sperent ejus asseclæ, licet diabolus potentior esset, quam revera est. Credere quippe nos in Deum omnipotentem, & eum, qui in nobis est, esse majorem illo, qui in mundo est.

Tom. III. Alt. p. 913. 914.

§. CLV.

Præfat. in libellum Klingenbeilii de conjugio Clericorum.

Huc etiam pertinet *præfatio* Lutheri in libellum *Joh. Klingenbeil*, Licent. de *Conjugio Clericorum*, in qua mentionem facit Reformationis à se inceptæ, eaque id se effeciſſe D. G. ſcribit, apud Papiſtas, ut cogerentur, relictis Ariſtotele, Summiſtis, Sententiariis & Sophiſtis, legere utiles libros, inprimis Scripturam S. & indulgentiæ ſeductrices una cum peregrinationibus ſacris minuerentur: apud nos autem, ut pueri puellæque plus de doctrina Chriſtiana intelligant, quam olim omnes Academiæ & Doctores ſciverint. Populum Pontificium interea rudem eſſe, ut Papaſini ſint & maneant, cum Scripturam, licet eam habeant & legere incipiant, non intelligant. Invehitur mox in *Cochlæum*, *Brandium*, *Wimpinam*, & alios, qui latrent inſtar canum, grunniant ut porci, quando ex Scriptura probare conentur ſuperſtitioſa & impia ſua dogmata de Miſſa, de votis Monaſticis, de communione ſub una, &c. quanquam nemo eorum ad tot tantosque libellos ab ſe editos de ejusmodi argumentis, directe reſponderit. Tandem placuiſſe ſibi ait *Klingenbeilii* libellum, quo Conjugium Sacerdotum adſtruat ex Scriptura, & ex Jure Pontificio Patrumque dictis confirmet. Negari enim non poſſe, quod Apoſtoli & veteres Epiſcopi fuerint uxorati, & multi Canones firment ejusmodi matrimonium. Quem in finem ipſe ex Jur. Canon. Diſt. 27. C. quidam, *Auguſtini* dictum adducit, quo refellit D. Pater quosdam aſſerentes, eos, qui poſt votum caſtitatis nubant, adulteros eſſe, ac contra ſtatuit, illos graviſſime peccare, qui tales ſeparent: & ſententiam *Papæ Martini* C. Diaconus, concedentis Diacono deſerere officium & nubere, ex hac ratione, quod Sacramentum conjugii tam efficax ſit, ut divelli matrimonium nequeat, licet votum frangatur.

Tom. IV. Alt. pag. 455. ſeqq.

§. CLVI.

§. CLVI.

Contra *Sacramentarios* prolixam hoc anno Lutherus *Confessionem* edidit *de S. Cœna*, quæ *magna* appellari solet. Ubi 1. occasionem & scopum scriptionis indicat, quod scilicet ipsius libellus, quem contra hostes Sacramenti vulgaverit, non exiguos fructus protulerit, cum multi pii, qui Sacramentorum vaniloquiis turbati antea fuerint, per eum sedatos sibique scrupulos exemtos esse fateantur; Satanas autem ictum sentiens furiosior redditus sit, & in calumnias eruperit contra se virulentas, *Zuinglio* inprimis interprete. Ideoque statuisse se relinquere vaniloquos istos homines & finem scribendi contra eos facere, post hanc editam Confessionem, in qua 2. tria sibi proposuerit tractanda. 1. Nostros, post præviam indicationem, quam prorsus nihil Schwermeri ad sua fundamenta responderint, monere: 2. dicta, quæ de S. Cœna agant, discutere & ponderare: 3. omnes articulos fidei suæ contra hanc & alias novas hæreses, confiteri, ne aliquando post obitum suum hostes gloriari possint, ac si cum iis consensisset, ut in nonnullis capitibus jam fecerint. Quia vastus nonnihil hic tractatus est, ne quidem summam ejus plenius enarrare licebit, eaque, quantum ad præsens institutum facit, ex dictis satis intelligi potest. In Libris Ecclesiæ nostræ Symbolicis, præfertim in solida declarat. Art. VII. pag. 733. seq. quædam ex hac Confess. adducuntur.

Confessio de S. Cœna major contra Sacramentarios.

Tom. IV. Alt. pag. 812--892.

§. CLVII.

Denique & contra *Anabaptistarum* sectam pugnavit Megalander, quæ circa hoc tempus late serpsit, nec suppliciis, quæ in regionibus Romanæ Eccles. contra eos decernebantur, reprimi potuit. Unde in Epistola *ad Wencesl. Lincum* Feria 3. post Cantate data (d) censuit, eorum morientium constantiam similem esse illi, qua Augustinus celebret Donatistas, & Josephus Judæos in vastata Jerusalem; nec dubium esse, quin multa talia

Contra Anabaptistas.

sint furor Satanæ, præsertim ubi sic moriantur cum blasphemia Sacramenti. Sanctos martyres cum timore & humilitate, magnaque animi erga hostes lenitate mori; illos vero quasi hostium tædio & indignatione pertinaciam suam augere, & sic mori videri. Sub initium anni *Lutherus* Epistolam tumultuarie scriptam, ut ipse in literis ad *Spalatinum* (e) ait, misit ad duos pastores in provincia quadam, Principi Pontificio subjecta, (f) qua primum queritur, quod à *Balthasare Hubmaiero* (Hübmohr) celebri istius sectæ antesignano, Viennæ Austr. combusto, insimulatus fuerit, ac si eandem cum illo foveret sententiam; suæ tamen conscientiæ testimonio fretum supervacaneum censuisse quidquam regerere ad libellum *Hubmaieri*, præsertim cum quid de Baptismo infantum sentiat, ex tot sermonibus publice habitis & Postill. abunde satis cerni, neque omnibus diabolis os obturari queat. Deinde Pontificiis juste usu venire ait, quod ejusmodi sectariis infestentur, quia ipsi sint Anabaptistæ, ex parte, cum multi eorum rursus baptizent illos Latine, qui Germanice baptizati fuêre. Hoc tamen vehementer improbat, quod à Pontificiis adversus miseros istos homines suppliciis sæviatur. Hinc argumenta aggreditur, quibus *Anabaptistæ* errorem suum palliabant, ac I. id refellit, quod dicunt, se *eo fortius contradicere ita Papæ*, nec quicquam retinere velle ab Antichristo. Hoc fundamentum valde ruinosum esse docet; quia sic quoque tota Scriptura S. & Ministerium abnegari deberent, cum ea à Papa habeamus. Christum multos abusus Pharisæorum & Scribarum deprehendisse, nihilominus tamen non omnia rejecisse, quæ docuerunt, sed contra potius Matth. XXIII. 3. præcepisse populo servare quæcunque dixerint è cathedra Mosis. Fatendum, quod sub Papatu multa Christiana & bona sint, & ad nos pervenerint, ut vera Scriptura, verus Baptismus, verum Sacramentum altaris, articuli fidei, absolutio &c. Id solum improbandum, quod Papa non contentus iis Christianæ Ecclesiæ bonis,

nis, quæ ab Apostolis accepit, ex se diaboli instinctu multa addiderit, iisque utatur non ad ædificationem sed destructionem templi Dei, ac suas leges & ordinationes præferri voluerit Christi constitutionibus. Sic ergo pugnandum contra Pontificem, ne per ejus latus etiam veri Christiani vulnerentur, qui sub tyrannide ejus gemunt, & primariis fidei articulis adhærent, rejectis aslutis inventis & additamentis hominum. II. Fundamentum Anabaptistarum, *quod nemo certus esse possit* certitudine divina & infallibili, *an baptizatus sit*, quia non hominibus id dicentibus, sed Deo credi debeat, sic refellit, ut dicat, hac ratione nos de nulla re satis certos reddi posse: sufficere autem testimonium aliorum, idque valere etiam coram Deo & in conscientia. Ac ut tali fidei, ceu divinæ, inniti quis possit, tria requirit, 1. ut res, quæ creditur, justa & necessaria sit: 2. ut testes adsint fide digni: 3. ut effectus & fructus appareat, ex quo statui possit, rem istam bonam & divinam esse. III. Objectionem ex ordine verborum Christi, *qui credit & baptizatur*, Marc. XVI. 16. petitam, ita solvit, ut dicat, Baptismum non ita fidei inniti, ut administrari non debeat, nisi manifesto de ea constet, eum ne de adultis quidem certi esse possimus, an vere credant: nec sufficiat, si se credere dicant. Recte igitur factum ab initio Christianismi, quod infantes baptizati fuerint, ac neminem bona cum conscientia probare posse, quod nulla fides adfuerit. Infantes credere posse, & credere, Matth. XIX. 14. ac ex dictis & exemplis Scripturæ Matth. XXVIII. 19. Act. II. 39. XVI. 15. 1. Corinth. I. 16. patere, licitum & tutissimum esse Pædobaptismum &c.

(d) *Tom. II. Epist. p. 376. a.* (e) *ibid. pag. 367.* (f) *Tom. IV. Alt. pag. 374 b. – 389.*

§. CLVIII.

A Polemicis scriptis ad dogmatica & alia qualiacunque progredimur. Inter ea merito primum locum occupat *Instructio Visitatorius*, *Libellus vi-*

à Luthero revisus & cum præfat. editus.

Visitationis ad Ecclesiarum Pastores in Electoratu Saxonico, à *Melanchthone* quidem composita, sed jussu Electoris ad *Lutherum* missa, & ab eo revisa, ubi opus fuit, correcta & suppleta, adeoque approbata, & præfatione ornata. In præfatione è Scriptura S. probat, quam divinum & salutare opus sit, visitare Pastores & Christianas Ecclesias, per doctos & intelligentes viros, allegatque eam in rem exempla ex N. T. Petri, Actor. IX. 32. Pauli & Barnabæ, Actor. XV. 36. imo ipsius Christi circumeuntis, ex Vet. Test. Samuelis, Eliæ, & Helisæi: quæ exempla etiam sancti Episcopi olim & Patres diligentissime imitati sint; ex hoc enim opere primum natos Episcopos & Archiepiscopos, ac proprie significare *Episcopum* ex Græco *Superintendentem* aut *Visitatorem*, & *Archiepiscopum* qui constituitur super tales Superintendentes & Visitatores, propterea quod quisque Pastor Episcopus suos parochianos visitare & curare debeat, & attendere, quomodo ibi doceatur & vivatur. Hæc officia aliquamdiu fuisse in Ecclesia Christi, donec mutata sint in pompam mundanam & Dominia glorioſa. Episcopos enim Principes factos, ea alicui *Præposito*, *Vicario aut Decano* mandasse, & hos rursus, cum nihil aliud fierent, quam otiosi Domini, *Officialibus*, qui in Papatu vexaverint homines suis citationibus propter causas pecuniarias, & neminem visitaverint, tandemque quietem domi amantes, emiserint malignum aliquem nebulonem, & in pagis & in civitatibus circumcursitantem, qui, quæ ex malevolorum aut detrectorum ore de viris & mulieribus in tabernis inter pocula audivit, Officialibus prodiderit, unde innocentes sæpe citati & excommunicati sunt, propter debita & temporalia bona; ut ita officium hoc factum sit diaboli & Antichristi ludibrium, & jocularis ludus, horrenda & terribilis perditio animarum. Restituta igitur per D. G. Evangelii luce, & deprehensa fœda illa Ecclesiæ Christianæ confusione, restitutum quoque se cum aliis cupivisse vere Episcopale visitandi munus, ac supplici-

citer

citer id postulasse ab Electore *Johanne*, qui etiam petitis annuerit, & quatuor egregiis viris istud negotium demandaverit, nempe *Planizio* equiti, D. *Schurfio*, *Haubizio*, & *Melanchthoni*, qui quicquid egerint, Principi scriptis consignata miserint, unde in suas manus fideliter collecta pervenerint, typis publicanda, ut omnibus constaret, nihil recantatum esse à doctrina puriore semel tradita; neque tamen etiam edi talia, ut mandata rigorosa sint, & novæ Papisticæ decretales, sed ut historiam, testimonium & confessionem seu symbolum fidei referant, cui omnes pios & pacis amantes Ecclesiarum Pastores adstipulaturos & laudabile Principis institutum probaturos confidat. Hic *libellus visitatorius* à Megalandro A. M. D. XXXVIII. revisus, & in nonnullis mutatus, quæ ante necessaria erant, ut permitterentur fide imbecillioribus, ceu ipse Lutherus in nova præfatiuncula scripsit. *D. Pomeranus* propter Ecclesias Danicas, quia Rex Daniæ inter cæteros libros, etiam hunc Pastoribus commendaverat, Latine transtulit, Wittebergæ A. M. D. XXXIX. rursum excusum. Capita continet Instructio XVIII. Cap. I. de Doctrina, sive de Pœnitentia & Fide. II. De decem præceptis, fide & bonis Operibus. III. De vera ac Christiana Oratione. IV. De tribulatione vel Cruce Christianorum. V. De Sacramento Baptismi. VI. De Sacramento Corporis & Sanguinis Domini. VII. De vera ac Christiana Pœnitentia. VIII. De vera ac Christiana Confessione. IX. De vera ac Christiana Satisfactione pro peccatis. X. De Ecclesiasticis hominum constitutionibus. XI. De Matrimonio. XII. De libero Arbitrio. XIII. De Libertate Christiana. XIV. De Turcis. XV. De quotidiano Exercitio in Ecclesia. XVI. De vera ac Christiana Excommunicatione. XVII. De ordinatione Superattendentis. XVIII. De Scholis & tribus classibus earum. Summam Capitum plenius recensuit *Seckendorfius*.

Tom. IV. Alt. p. 389 -- 411. *Tom. VII. Alt. pag.* 1 -- 22. *Conf.* Seckend. *pag.* 100. *b.* -- 106.

§. CLIX.

Judicium Lutheri 1. de Pseudoprophetarum supplicio.

Non præteriri debet hic judicium Noſtri de variis quæſtionibus Theologicis, à *Wencesl. Linco* ipſi propoſitis. I. Erat *de Pſeudoprophetis, an Magiſtratui eos occidere liceat?* Ad quam ſic reſpondit: Ego ad judicium ſanguinis tardus ſum, etiam ubi meritum abundat. Tum in hâc cauſa terret me exempli ſequela, quam in Papiſtis, ac Antichriſtis, & in Judæis videmus, ubi cum ſtatutum fuiſſet Pſeudoprophetas & Judæos occidi, ſucceſſu temporis factum eſt, ut nonniſi ſancti Prophetæ & innocentes occiderentur, autoritate ejus ſtatuti, quo impii Magiſtratus freti, Pſeudoprophetas & hæreticos fecerunt quosquos voluerunt. Idem ſecuturum eſſe timeo & apud noſtros, ſi ſemel uno exemplo licitum probari poterit, ſeductores eſſe occidendos, cum adhuc apud Papiſtas videamus hujus ſtatuti abuſu innocentem ſanguinem fundi pro nocente. Quare nullo modo poſſum admittere, falſos Doctores occidi, ſatis eſt eos relegari, qua pœna ſi poſteri abuti volent, mitius tamen peccabunt, & ſibi tantum nocebunt.

2. De phreneticis.

II. De *Phreneticis* ſic ſentit, omnes Moriones & quicuncunque uſu rationis privantur, à dæmonibus vexari vel occupari, non quod damnati ſint ideo, ſed quod variis modis Satan homines tentat, alios gravius, alios levius, alios brevius, alios longius. Nam quod Medici multa ejusmodi tribuunt naturalibus cauſis, & remediis aliquando mitigant, fit quod ignorent, quanta ſit potentia & vis Dæmonum. Chriſtus non dubitat curvam illam anum in Evangelio à Satana vinctam dicere. Et Petrus Actor. X. oppreſſos omnes à diabolo fuiſſe aſſerit, quos Chriſtus ſanarit: ut etiam mutos, ſurdos, claudos Satanæ cogar intelligere malitia tales eſſe, denique peſtes & febres, atque alios graves morbos eſſe dæmonum opera, non licet dubitare, cum ipſi ſint, qui & tempeſtates, incendia, frugum & fructuum diſpendia operentur. Summa, mali angeli ſunt, quid mirum, ſi

omnia

omnia mala faciant, & humano generi omnia noxia & pericula intentent, quatenus permittit Deus? Etiamsi plurima talia herbis & aliis remediis naturalibus curari possunt, sic volente Deo & nostri miserente. Vide quid Hiob patitur à Satana, quæ omnia naturaliter fieri & curari diceret Medicus; itaque tuos phreneticos à Satana tentari credo temporaliter. Scilicet Satan non faceret phreneticos, qui corda replet fornicatione, cæde, rapina, & omnibus malis voluntatibus. Summa, propior est, quam ullus hominum credat, cum sanctissimis sit propinquissimus, atque adeò ipsum Paulum colaphiset, & Christum vehat, quorsum libet, Matth. IV.

III. *Tentatis fide & spe*, hæc suggerenda suadet: 1. ut soli- *De tentatis.*
tudinem caveant, sed semper conversentur cum aliis, de Psalmis & Scripturis confabulando. 2. Ut persuadeatur ipsis, licet sit difficillimum, has cogitationes non suas sed Sathanæ esse; ideo annitendum summo conatu, ut ad alia cor vertatur, & tales cogitationes illi relinquant. Nam eis immorari, vel cum eis pugnare, ac velle superare, aut finem earum expectare, esse eas irritare & roborare usque ad perditionem, absque ullo remedio, cum sint tentationes Dei, licet hoc non putent tentati. 3. Ut Orationibus petant tentati, & credant sese juvari, etiam aliorum orationibus, sicut revera juvantur, si credant. 4. Ubi non cessaverit Sathan, ut ferant longanimiter, scientes, finem fore salutarem & beatum.

Tom. II. Epist. pag. 381, seqq.

§. CLX.

D. XXVIII. Julii scriptum edidit consolatorium, (g) ad *De prædeinsignem quendam virum in Saxonia inferiori, vehementer stinatione.*
tentatum & divexatum cogitationibus *de prædestinatione*, prout à *D. Crucigero* intellexerat. In hac Epistola 1. concedit tentato, quod Deus præsciverit ab æterno, qui salvi futuri sint, & quod omnia opera atque cogitationes in omnibus creaturis fiant jux-

ta decretum voluntatis divinæ. 2. Hoc una quoque ponderari vult, quod hæc seria sit Dei voluntas, & mandatum ab æterno decretum, ut omnes homines salvi fiant, & sempiterno gaudio potiantur, juxta Ezech. XVIII. 23. Psal. CIII. 12. Rom. III. 22. X. 12. Vera igitur fide expellendam esse dubitationem, trepidationem & desperationem, cum ex fide sit justitia in omnes & super omnes, qui credunt. 3. Precibus autem à Deo impetrari debere certitudinem, ac pro certo habendum, dubitationes illas à diabolo suggeri, & ipsissimum diabolum esse: recta via ad Christum eundum, quem Pater audiendum præceperit, quique in compitis sonora voce, instar buccinæ, clamet Matth. XI. 28. *venite ad me omnes* (nullo excepto, quicunque sit, vel quicquid cogitet) *qui laboratis & onerati estis*, (etiam onere cogitationum blasphemarum, à diabolo ortarum) *ego reficiam vos.* Verbo igitur Dei certo & æterno, ex quo omnia in toto mundo creata sint, & quo etiamnum sustententur & conserventur, nitendum, ac eo resistendum cogitationibus & quæstionibus vanis & scrupulosis, reputandumque, Deum omnipotentem non ad perditionem sed ad salutem nos creasse, destinasse, & elegisse, juxta Ephes. I. 4. non à lege & ratiocinatione sed ab Evangelio incipiendum esse, & gratia Dei omnibus annunciata, Luc. II. 10. nec restringendam promissionem Dei gratuitam universalem, qua gratia bonis & malis, parvis, magnis, frigidis, aridis, calidis & viridibus offertur, ad illos, qui talaribus stolis induti, soli pii & sancti esse volunt. Rem similitudine illustrat, à Sole petita, quam Deus oriri facit super pios & impios, super arida & viridia, licet posterius frustraneum, cum arida arbor talis maneat, & Solis efficacia vana in ea videatur, nihilominus ex radicibus ejus interdum virides ramos provenire, nec solis splendorem impediri posse: multo minus gratiam Dei immensam arctari aut ligari posse &c. Ne vero illa gratiæ universalitas in abusum vertat, tandem concludit, cum distinctione & clare hic loquendum esse,

esse. *Si*, inquit, *Evangelium Dei accipis, ei inhæres, promissionemque tibi applicas*, & in hac fide ad finem usque perseveras, salvaberis; sin minus, in æternum damnaberis, 2. Tim. II.

Die XXI. Octobris *Casparo Aquilæ*, Salfeldensis Ecclesiæ Pastori, in eandem fere (h) sententiam respondit ad duas otiosas quæstiones cujusdam Ecclesiæ ministri, *de arcanis Dei consiliis & operibus occultis*, hancque disputationem vocat *tentationem blasphemiæ*, in qua multi perierint, & ipse non semel ad mortem usque periclitatus sit. Hinc acriter castigat curiositatem miserrimorum hominum, qui, cum necdum radios promissionis divinæ per fidem comprehendere aut scintillas præceptorum Dei per opera capere possint, impuri & infirmi rapiantur ad comprehendendam majestatem solaris lucis, imo incomprehensibilis lucis mirabilium Dei, & talpinis oculis irruant in illam majestatem, quæ nec verbis nec signis demonstrata, imo occultata & non significata sit. Nil ergo mirum, si obruat eos gloria, dum majestatem scrutantur, & ordine lucis præpostero summam lucem ante luciferum appetant.

Mox mentem suam dilucide explicat de hoc argumento his verbis: *Docendum est quidem de voluntate Dei imperscrutabili*, ut sciamus, talem esse, sed niti, ut comprehendas eam, hoc est præcipitium periculosissimum. Proinde ego me soleo coercere isto Christi verbo, quod ad Petrum dixit: *tu me sequere, quid ad te, si illum volo manere?* Joh. XXI. 22. siquidem Petrus de alieno opere Dei disputabat, quid de Johanne esset futurum. Et illo ad Philippum, qui dixit: *ostende nobis Patrem, & sufficit nobis*, quem cohibuit dicens: *non credis, quod Pater in me, & ego in Patre? Qui videt me, videt & Patrem*, Joh. XIV. 8. s. Nempe & Philippus Majestatem & secreta Patris videre voluit, quam esset promissionibus, præceptisque Deus longe supra Christum. Sic & sapiens dicit, *altiora tu ne quæsieris, sed quæ præcepta sunt, assidue cogita.* Et finge, quæso, nos scire jam ista

judicia Dei occulta, quid fructus adferrent ultra præcepta & promissa Dei? Vide igitur & dicito illi, si pacem volet habere cordis, ac vitare pericula blasphemiæ & desperationis, cogitationibus istiusmodi abstineat; cum sciat certo incomprehensibiles esse: quid igitur fatigari se sinit à Satana iis, quæ sunt impossibilia? tanquam si quis solicitus sit, quomodo terra super aquas consistere possit, ne demergatur, aut tale quid? *Primum* vero *exerceat fidem promissionis & opera præceptorum*, quibus perfectis, videbit an impossibilibus occupari debeat. Si ista non audierit, videat, ne sero pœniteat, cum aliud non sit remedium, quam ista negligere cogitata. Quanquam Satana urgente, sint difficillima neglectu, necessaria enim facit illa scrutatu. Ideo *non minus hîc pugnandum est cum contemptu, quam cum diffidentia, desperatione, hæresi, aut alia quavis tentatione.* Maxima pars fallitur, quod non credunt has cogitationes esse tentationes Satanæ, ideo nemo non fere eas contemnit, aut, ut contemnat, pugnat. Cum illæ ipsæ sint *tela* ista *ignita nequissimarum nequitiarũ spiritualium in cœlestibus*, Eph. VI. 12. 16. Nam per eas cecidit Satã de cœlo, dum voluit similis esse altissimo, omniaque nosse, quæ Deus nosset, non contentus nosse, quæ nosse oportuit. Fuga igitur hîc pugnandum est, & sapiendum non plus quam oporteat, sed ad sobrietatem; quod qui non fecerit, opprimetur. Nam Christus cogitari non potest, illis cogitationibus regnantibus. Sic Adam prostravit, dum una arbore prohibita vexaret eum de sapientia ac voluntate Dei. Summa, hæc est Princeps *tentatio* & proprie *diabolica*, ideo humana tentatione satis est tentari. Per idem respondebis *alteri quæstioni*, ut ille Concionator fungatur officio suo, quod mandavit ei Deus, relinquens id, quod non est mandatum Dei, nempe scire, *cur alius audiat, alius non audiat.* Quid ad te, inquit Christus, tu me sequere, me, me sequere, non tuas quæstiones aut cogitationes.

(g) *Tom. IV. Alt. pag.* 428. *b.* -- 431. *a.* (h) *Tom. II. Epist. p.* 392. *b.* 394. *a, b.*

§. CLXI.

§. CLXI.

Proterve etiam hoc anno Noster à Lipsiensibus (i) quibusdam exagitatus fuit ob matrimonium, quod inierat, cum Catharina Boria, inprimis à *Johanne Miritiano*, Collegiato & imaginario Poëta Lipsiæ, (quem nonnulli ab asinina stultitia *Miritionos* vocabant) sed aculeate calumniatorem elusit, & *apologum* non illepidum *de certamine Leonis & Asini*, uter Rex in regno animalium esset, ac de victoria asini, quam Oratore vulpecula obtinuerit, ei transmisit, ut argumentum haberet poësin suam, egregiam scilicet, exercendi. Deinde ad uxoris sui fratrem *Johannem à Bora*, qui *Miritioni* libellum ad affinem miserat, Halis Saxon. ubi tum agebat, scripsit, & *Miritionum* valde errare ostendit, quod *Ambrosii* de Moniali, quæ meretrix facta, loquentis verbis abutatur, eaque inflectat ad Monialem uxoratam, cum tamen Papa sæpius Monachis & Monialibus nubere permiserit, & multi censeant, Epistolam illam, quam *Miritionos* allegaverit, nec *Ambrosii*, nec *Hieronymi* esse, sed hæretici cujusdam è secta *Pelagianorum*, vel *Novatianorum*. Miritiono igitur negotium esse cum Papa, cui contradixerit.

Apologiam & apologum scribit contra Miritionum pro sua matrimonio.

Cumque matrimonium *Spalatini* malevoli quoque proscindere auderent, (k) literis eum solatus est & confirmavit, ut non tantum non dolere sed gaudere potius debeat, cum certo sciat, hoc vitæ genus à Deo probari, ab Angelis laudari, à sanctis omnibus honorari. Voces igitur impiorum in ipsum jactas, non aliter æstimare eum debere, quam pretiosas gemmas, quibus coram mundo quidem maculetur, coram Deo autem glorificetur.

(i) *Tom. IV. Alt. p. 431. seq.* (k) *Tom. II. Epist. p. 391. a.*

§. CLXII.

Nec prætermitti hic debet præfatio & explicatio *Visionis*, cujusdam Eremitæ Helvetii, fratris Nicolai, Bruder Clausen/ quam D. *Paulus Speratus*, Ecclesiastes Regiomont. in Borussia ad Luthe-

Visio Eremitæ Helvetii à Luthero præfatione

ornata & explicata.

Lutherum miserat, ejusdemque judicium sub hujus anni initium super ea expetierat. Hanc fatetur se jam antea à *Carolo Bovillo* editam & Episcopo Remensi, *Nicolao Horio*, A. M. D. VIII. inscriptam, legisse, sed parum curasse, quia tum temporis nihil negotii sibi fuerit cum Papatu. Nunc autem prudentiorem se factum, aliis oculis eam intueri, ac cernere, quomodo Deus Papatui multa signa det, quæ tamen impudentissime & præfracte despiciat. Remittere se ergo Sperato fratrem *Nicolaum* scribit, ut eum aliis veritatis testibus contra Antichristum adjungat. Repræsentabatur autem in dicta Visione caput viri, triplicem coronam gerentis, & sex cuspidibus decussatim transfixum, circulo inclusum, facie rubicunda & irata, quam non multum aliter ac *Horius* exponebat. *Faciem* uterque ait designare regimen Antichristi sanguinolentum & tyrannicum. Tres cuspides prodeunt, una è fronte sursum versus crucem, quam *Lutherus* explicat de traditione humana è cerebro conficta, Christi doctrinam & verbum crucis oppugnante: secunda è dextro, tertia à sinistro latere nasi, quarum illam Canonicum hoc Civile jus interpretatur, quod utrumque magna cum severitate & ira urgeat; *Horius* autem obturatas nares signum esse putat, quod homo iste perditionis nullam cœlestium rerum voluptatem habiturus sit, impediente crudelitate, per gladios indigitata, earum gustum. Tres contra cuspides introeunt, una inferius in os, reliquæ duæ oculos feriunt: omnes Megalander de verbo Dei exponit, ac primam quidem hoc significare putat, quod verbum mendacii arguat traditiones, & fidem rursus erigat contra hypocrisin, cæteras, quod omnes Papæ sapientes & prudentes cœcos reddat & pudefaciat cum Jure Canonico & Civili. *Horius* duas postremas cuspides indigitare censet excœcationem Antichristi, & tenebras avaritiæ & lasciviæ, quibus fascinetur; primam autem, quod tam piger nebulo futurus sit, ut populo suo verbum Dei prædicare nolit. Porro gladios sine capulis, Lutherus exponit de dictis

tis Scripturæ S. quæ Papa pro se adducat, sed mutilatis & inversis, & quibus rursus oppugnetur; *Horius* vero de damno, quod sentiant, qui gladios capulis carentes extrahere velint: indeque factum, quod nemo tangere Papam ausus fuerit. *Barba* denique triplex, oblonga & dura, Luthero judice, notat tres partes ei adhærentes, 1. sanctulos (Werckheiligen) ut Monachos, Sacerdotes & Moniales; 2. doctos, ut Juristas, Theologos & Magistros: 3. potentes, ut Reges, Principes ac Dominos; eos tamen omnes non pertinere ad Corpus Christianitatis, quod est Ecclesia, sed pendere saltem in capite, collo & corpore destituto.

Tom. IV. Alt. pag. 411. b. -- 414.

§. CLXIII.

Carolostadius Lutheri intercessione in Saxoniam receptus erat hac conditione, ut quiete viveret, nihil scriberet, cum nemine quoque clam disputaret, & tum Kembergæ agebat misere, ita ut omnia venderet, lectulos, tunicas, cantharos, & quicquid est suppellectilis: promisso tamen non stetit, sed in Silesia cum *Krautwaldio* & *Schwenckfeldio* familiaritatem per literas coluit, & contra *Lutherum* multa questus est; has literas *Lutherus* nactus ad Gregorium Brück seu Pontanum, Cancellarium Electoris misit, & subdolam *Carolostadii* mentem plenius detexit, addito responso & refutatione argumentorum ejus de præsentia corporis Christi, quam negare homuncio conabatur, & vehementer verbum *dedit* urgebat, quod nullus hominum, excepto Christo, possit corpus Christi dare in cibum: ubi *Lutherus* id quidem ei concedebat, sed consequentiam negabat, E. alii non dant. Epistola Megalandri legitur Tom. II. Epistol. p. 196. seqq. relata ad an. 1524. cum tamen hoc demum anno scripta sit; eam *Seckendorfius* ait magna moderatione compositam, qualem vix in ullo Lutheri scripto polemico reperiri posse putet: adeoq; nihil eum omisisse, ut hominem duri & præfracti animi leniret,

Carolostadii inquietum ingenium, & Lutheri scriptum pium contra eum de S. Cœna.

& ab errore revocaret. Summam piæ, eruditæ & gravis epistolæ adduximus in Loco de Cœna Domini p. 1212. seq. Sed nil motus *Carolostadius* hoc *Lutheri* elencho, in errore suo perseveravit, & è Saxonia in Helvetiam confugit, ibique primum Tiguri, deinde Basileæ in ministrorum Ecclesiæ numerum receptus, animis Helvetiorum adversus Lutherum concitandis infelix instrumentum fuit.

Tom. IV. Alt. p. 445--452. Seckendorf. *pag.* 122. *b.*

§. CLXIV.

Antinomica controversia mota & sopita.

Mense Septembri hujus anni clam serpere cœpit *Antinomica* controversia, autore *Jo. Agricola*, Islebiensis Scholæ Præceptore; sed hic ignis per *Lutheri* quandam Epistolam ad Agricolam scriptam, & colloquium eo nomine Torgaviæ coram Electore Johanne institutum, sopitus cito videbatur, qui tamen in flammam ingentem erupit A. 1538. quam Lutherus D. G. per disputationes & quædam scripta publica extinxit, quemadmodum in Loco de Lege Morali §. IX. X. & XI. pag. 539. seqq. plenius exposuimus. Extat *Lutheri* ad *Agricolam* Epistola, qua scribit, de eo fabulam quempiam narrasse sibi, quasi novo dogmate inciperet pugnare atque contendere, *fidem posse sine operibus esse*. Serio igitur ipsum monuit, quo Sathanam & carnem suam observet. Nosti enim, inquit, nihil satis esse tutelæ ac præsidii adversus insidias Satanæ, nisi semper de cœlo custodiamur. Deinde in insidiis tantum esse veneni & periculi, ut è scintilla incendium, seu, ut Paulus solet dicere, è fermento modico tota massa corrumpatur. Proinde non est ludendum aut periclitandum, quantumvis modice, in hac re tanta, cum per tenuissimas rimas ingredi soleat hostis iste, & nihilominus noceat, quam si apertis omnibus valvis irrupisset.

Tom. III. Alt. pag. 463. *a, b. Tom. II. Epist. pag.* 387. *b.* 388. *a.*

§. CLXV.

A. 1529. Anno M. D. XXIX. multa memoratu digna contigerunt, cum

cum circa progressum, tum circa impedimenta Reformationis. Ad illud, vel utrumque potius, refero *abrogationem Missæ*, Argentorati d. XX. Februarii, post multas disceptationes, & prævia Senatus cum tribubus deliberatione, majorisque partis suffragatione, factā decretamque, addita tamen, pro illius temporis conditione, formula, *donec adversarii* ex Scriptura S. *demonstrassent, esse cultum Deo gratum.* Nihil impedire potuerunt vel Episcopi, vel Senatus Imperii hoc nomine sub finem superioris anni facta legatio, admonitio & deprecatio, cum supra biennium ea res acta esset, & Ecclesiæ ministri quotidianis concionibus vehementer instarent, cives etiam creberrime supplicarent. Decretum hoc Senatus non tantum in urbe sed etiam foris, quam late patet eorum jurisdictio, valere servarique jussit, & Senatui Imperii, semel iterumque responsum urgenti, regessit, per statuta Reipublicæ suæ in sua potestate jam non esse, ut decreto huic contravenirent; de cætero Cæsari morem gesturos esse. Conditionis decreto additæ formulam captavit Jesuita Gallus, *Jo. Dezius*, & tolli decretum à Senatu postulavit, quia satis probasset, quod olim desideressent. Verum docte observavit *Seckendorfius*, Jesuitæ sententia nihil pro hac controversia definiri posse, cum nil dixerit, quod non millies dictum refutatamque sit: nec jus civitatis circa religionem solo illo decreto niti, sed pacis publicæ, postea secutæ, & hoc seculo, interventu Christianissimi Regis, denuo sancitæ legibus, & ipsius deditionis, qua urbs in Gallorum potestatem transiit, conditionibus.

Missa Argentorati abrogata,

Tom. IV. Alt. p. 800. a. Sleidan. *L. VI. Comm. p. m. 167. seq.* Seckend. *pag. 144. a, b.*

§. CLXVI.

Basileæ quoque circa idem tempus decretum factum, & à tumultuantibus, ac statuas imaginesque omnes in templis demolientibus civibus extortum fuit, ut tam in urbe, quam foris, per ipsorum fines, *Missa cum omnibus idolis* aboleatur, quæ, rixa

& Basileæ, ubi, ut & Sangalli, statuæ divorū exustæ sunt

inter pauperes, quibus ſtatuæ ligneæ diſtributæ fuerunt, ut iis ad ignem uterentur, ſuper dividunda præda exorta, ante primariam ædem ſtruibus congeſtis exuſta ſunt cinerum die. *Sangalli* etiam, eodem menſe Februario, in ſummo templo triginta tria altaria deſtructa, & ſtatuæ inde ablatæ, quibus quadraginta plauſtra impleta fuere, extra urbem combuſtæ ſunt.

Sleidan. *pag.* 168. *ſeq.* Seckendorf. *pag.* 144 *b.*

§. CLXVII.

Mindenſes Evangeliũ recipiunt,

Mindæ, ad Viſurgim, ſub *Franciſco*, Luneburgico Epiſcopo, iam aliquot annos *Albertus Niſeus* Evangelium placide in æde B. Mariæ prædicaverat; ſed cives quidam hoc anno *Nicolaum Cragium* ex vicino Comitatu Hojenſi adſciverunt, cujus zelo in omnibus templis veteres ritus abrogati ſunt, & plebis metu Canonici urbe exceſſerunt, eamque acri judicio in ſummo Imperii tribunali proſecuti ſunt.

Seckendorf. *pag.* 145. *a.*

§. CLXVIII.

& Philip. Com. Han.

Philippus etiam, Hanoviæ Comes, doctrinam Evangelicam publice in ſuas ditiones introduxit hoc anno.

Seckendorf. *l. c.*

§. CLXIX.

per Catechiſmum à Luthero confectum, Evangelii propagatum fuit.

Ad propagationem purioris doctrinæ multum contulit *Enchiridion*, ſeu *Catechiſmus minor*, quem ſub initium anni hujus, menſe Januario, *Lutherus* edidit, pro ſtatu & conditione illius temporis & hominum, ubi, cum viſitatorem ageret, tantam in vulgo, præſertim autem illo, qui in agris vivit, ignorantiam Chriſtianæ doctrinæ deprehendit, ut nihil omnino à beſtiis differrent. Egregiam ei præmiſit præfationem, in qua calamitatem iſtam dolet, & Epiſcopos, quibus cura populi divinitus demandata eſt, graviter redarguit, quod ita turpiter errare homines ſiverint in tenebris ignorantiæ, ut nec Orationem Dominicam, nec Symbolum Apoſtolicum, nec Decalogum inculcaverint. Per Deum

Deum igitur rogat & obtestatur Parochos & Concionatores, ut serio suum faciant officium, & Catechismum vulgo, præsertim autem junioribus, diligentissime instillent, ac perpetuo eadem forma utantur in proponendis, nec cessent, donec imbiberint rudimenta Christianæ religionis, cum omnino necesse sit, ut quisque civitatis suæ jura, quibus ceu privilegio quodam uti volet, norit & observet, sive credat vere, sive perditus aliquis nebulo sit. Dein absoluta breviori hac expositione illam longiorem tractationem, (id est, *Catechismum majorem*, quem prius & ante minorem editum hinc colligit *Seckendorfius* pag. 145. b.) adhibendam suadet. Hoc enchiridion, ubicunque Evangelii doctrina locum habuit, receptum fuit, & ad hunc usque diem in Lutheranis provinciis pro pio compendio doctrinæ populo proponitur, & ad alias quoque nationes late propagatum est.

Tom. IV. Alt. p. 463 -- 524. Form. Concord. p. 359 -- 570. Conf. Theol. nostr. Symbol. pag. 38. seq.

§. CLXX.

Hæc de incrementis doctrinæ Evangelicæ dicta sunto. Nunc quoque de *impedimentis* aliquid addere animus est. Huc primum refero calumnias impudentes, quibus Pontificii Lutherum ejusque doctrinam gravabant. Quicquid enim uspiam mali & calamitosi tunc accidit, id omne *Luthero* tribuebatur, & fructus vocabatur à malevolis ipsius Evangelii, ut seditio rusticorum, & bellum à Turcis illatum. De illo suo supra loco diximus, & calumniam retudimus. De hoc igitur quædam subjungam, ipsis Lutheri verbis. Nam in *Dedicatione libelli de bello Turcico*, facta *Philippo*, Hassiæ Landgravio, indicat statim ab initio occasionem susceptæ operis, quod nimirum jam ante quinque annos ipsum quidam rogaverint, ut de isthoc argumento scriberet, & nostros homines ad bellum contra Turcos suscipiendum hortaretur, & hoc ipso tempore, quo barbara gens imminebat & appropinquabat, institerint, præsertim, cum quidam

Impedimenta cursus Evangelici 1. calumniæ contra Lutherū sparsæ de bello contra Turcas prohibito.

dam imperiti Pastores inter Germanos sint, qui populo persuaserint, nefas esse contra Turcos bellare; alii autem tam stolidi sint, ut doceant, Christiano homini non licere gladium aut Magistratum gerere. Propter tales, imo seipsum, & Evangelium excusandum ac vindicandum, minime vero propter calumniatores, visum sibi fuisse necessarium, ut instrueret Principes de rebus ponderosis ac probe considerandis. Orditur igitur libellum à Bulla Leonis X. in se vibrata, qua inter alios articulos etiam hunc damnet, quod dixerit, *contra Turcas belligerare, perinde esse, ac Deo, per eos nostras iniquitates visitanti, repugnare.* Aperte autem palamque fatetur, talia tum temporis se dixisse & statuisse, cum dignitas magistratus oppressa & contemta fuisset, & doctissimi quique judicassent, istud officium esse ethnicum, humanum, & non divinum, imo saluti noxium. Papam & Clericos tum super omnes eminere voluisse, quibus D. G. mascule restiterit, & ea docuerit, quæ Christianos & conscientiam concernerent, de Magistratu vero nihil adhuc scripserit, unde etiam Pontificii sibi imputaverint, ac si adularetur Principibus. Inter alia autem capita doctrinæ Christianæ se quoque egisse de Matth. V. 39, ubi Christus vetat *malo resistere* &c. quæ omnia, utpote præcepta, Academiæ & Monachi in consilia mutaverint. Se itaque consulto, Papæ, suo auspicio bellum in Turcos non bona fide molienti, sed vano ejus prætextu per indulgentiarum nundinationes Germaniam exhaurienti, dictam thesin opposuisse, aliter, melius & distinctius fuisse locuturum, si simplici & candida mente bellum contra Turcas susceptum fuisset. Neque sibi placuisse, quod Principes ac Christiani incitati animatique fuerint ad Turcos adoriendos, priusquam se ipsos emendassent & Christiane vixissent. Quæ duo & unumquodque separatim per se satis causæ sint ad bella omnia dissuadenda. Super omnia vero hoc se commovisse, quod bellum Turcicum ita tunc proponeretur, ac si Christiani populi proprium esset, contra

tra Turcos, velut hostes Christi, pugnare; cum tamen hoc & doctrinæ & nomini Christiano repugnet: illud, vi verborum Christi Matth. l. c. quibus ait, non esse resistendum, non contendendum, non belligerandum; hoc ideo, quia in exercitu Christiano forte vix quinque sint Christiani, & pejores Turcis coram Deo. A Christianis itaque, qua Christianis, non esse bellandum, multo minus à Papa & Clero; Christum enim dicere, quod non venerit in mundum, ut homines judicet, vel bello opprimat, sed salvet, Joh. XII. 47. & coram Pilato affirmasse, regnum suum non esse de hoc mundo, Joh. XVIII. 36. Petro insuper præcepisse, ut gladium in vaginam recondat, Matth. XXVI. 52. Non autem hæc ita accipi velle protestatur, ac si negaret Magistratum Politicum posse Christianum esse, aut Christiano non licere gladium gestare; sed se qualitates ac respectus hominum aut Christianorum, & regnum mundi à regno Christi ideo distinxisse, ut quisque attendat, quorsum vocatus sit, à Deo, suoque officio fideliter fungatur. Ad eventum mox provocat, qui infelix hucusque fuerit, quando sub nomine Christiano pugnatum sit contra Turcos, quia Rhodis & tota fere Hungaria cum bona Germaniæ parte amissa fuerint, & omnia Comitia, ubi de auxilio contra Turcos consultum, nihil efficere potuerint, quia Episcopi & Clerici se bello immiscuerint, quorum proprium officium sit, domi populum docere, orare, jejunare &c. Minus damnosum futurum, tres in exercitu diabolos habere, quam unum Episcopum, muneris sui oblitum. Ex fide dignis se audivisse, quod Rex Galliæ affirmaverit, cladem Ticinensem à Cæsareanis se ideo accepisse, quia Pontificis vel Ecclesiæ populum sibi associaverit, qui tesseræ loco vocabulum *Ecclesia, Ecclesia* inclamaverit. Allegat etiam Julii II. & Clementis VII. exempla, quam infausto eventu bellaverint. Episcopos quidem, cum bona & regiones possideant, obligatos esse, ut inde subsidia contra Turcos conferant largiora, ad defensionem

inopum

inopum & salutem statuum; non vero, ut bellis interſint. Hinc rem aggreditur, & ſtatuit, Turcos injuſte arma Chriſtianis inferre, ac non niſi prædas & cædes quærere, à nemine provocatos, Deumque per eos mundum impium, interdum quoque pios, punire. Deinde docet, quinam illi ſint, qui bona cum conſcientia & ſpe Turcis reſiſtere poſſint, & hos duos ſolum nominat, *Chriſtianum* & *Carolum*. Chriſtianum primum in acie conſiſtere debere, id eſt, pios, pœnitentes, vere fideles & cum Deo reconciliatos, armis ſpiritualibus inprimis, precibus & fide munitos. Paſtorum igitur eſſe officium, ut quam diligentiſſime populum ad pœnitentiam & preces adhortentur, propoſitis exemplis judiciorum divinorum in antediluvianos, Sodomitas & Iſraëlitas, ob contemtum verbi ſtatutorum, & adhibitis Litaniis, precibus publicis, & jejuniis, ex vera fide fundendis; miſſis factis Miſſis, Proceſſionibus & invocationibus ſanctorum. Turcos enim eſſe diaboli ſervos, ac non ſolum regiones ſed etiam Chriſtianam religionem & Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum vaſtare, imo regnum politicum; ſuam vero religionem vi & armis propugnare, ac eatenus Pontificibus ſimiles eſſe. Optat, ut illorum doctrina ſive errores, quorum aliquot recenſet ex *Alcorano*, ejusque verſionem promittit, magis innoteſcerent nobis, quo videamus, cum quantis hoſtibus juratis res ſit Chriſtianis. Secundo *Carolum* requirit, ſive quicunque Cæſar ſit, cujus ductu auſpiciisque bellum contra Turcos geri debeat, non tamen ex ambitione & gloria, ſed ſimplici ſinceroque ſtudio defendendi ſubditos: neque tamen hac ratione provocandos eſſe Cæſarem & Principes contra iſtos barbaros, quod Imperator caput Chriſtianitatis & protector Evangelii ſit, (hoc enim nequaquam proprie dici poſſe, cum plerumque ſit una cum Regibus Chriſtianitatis infenſiſſimus hoſtis & perſecutor, juxta Pſal. II. 1. ſſ. Monendos igitur illos eſſe de officio à Deo ſibi commiſſo, pro viribus tuendi ſubditos eosque conſervandi in pace, ſive Chriſtiani ſint,

sint, sive non. Hocque præ aliis Legatos Pontificios in Comitiis facere debere; sed eos de προεδρίαις potius certare & luxui indulgere, cumque Luthero rixari de jejuniis & matrimoniis monachorum. Posthæc refert, quomodo Cæsar bellum gerere debeat, non ex temeritate, aut fiducia potentiæ propriæ, sed in timore & humilitate, exemplo Davidis Psal. XLIV. 7. 8. LX. 12. ff. Reprehendi quoque illos jubet graviter, qui Turcorum regimen tolerabilius esse dictitant, quam Cæsaris aut Principum, cum sint perjuri in Magistratum sibi divinitus datum, & participes se reddant abominationum Turcicarum. Ad exceptionem, *quod Papa cum Clero Turcis non sit melior, & Antichristus similiter dicatur*, respondet, id quidem negari haud posse, non tamen carnalibus armis contra eum pugnandum esse, sed adversus eum jam evigilasse Christianum, qui oratione & verbo illum aggrediatur. Interim si Papa Cæsarem gladio adoriatur, non aliter eum tractari debere ac Turcum. Hinc bellum Turcicum summis conjunctisque viribus instrui debere monet, & acriter ad extremum Ordines *Spiræ* congregatos castigat, quod rem istam non serio tractent, sed sibi & Evangelio pericula intentent, turbasque excitent de rebus ad se non spectantibus.

Tom. IV. Alt. pag. 524--541.

§. CLXXI.

Ad impedimenta igitur cursus Evangelii, saltem tentata, & ab hostibus, quantum in ipsis fuit, objecta, secundo loco refero *Comitia Spiræ*, ad initium quidem mensis Februarii indicta, sed XV. Martii demum inchoata, religionis & Turcici belli causa. Illustris *Seckendorfius* ex Actis Archivi Ducalis multa huc pertinentia adduxit, otiaque nobis fecit. Summam igitur duntaxat delibabimus. Vehementer severa & odiosa erant mandata Cæsaris, Commissariis data Vallisoleti Kal. Augusti; incipiunt enim à querelis de dissidio in religione, eique imputatur, quod Turcis hucusque resisti nequiverit. Cæsar dein de religio- II. *Comitia Spiræ habita.*

ne sic statuit, se, tanquam caput Christiani orbis amplius ferre nolle mandatorum suorum (Wormatiensis inpr.) contemtum, in quibus sub pœna proscriptionis novationes circa sacra prohibuerit. Mox abolet prorsus decretum Spirense A. 1526. pro libertate religionis editum. Pontificiarum partium proceres, istius mandati conscii, jam ante Comitia duriores se adversus Evangelicos exhibebant. Quidam etiam qui causæ Evangelicæ favere visi erant, adversari nunc illi cœperant, inter quos *Henricus* Meckelburgensis, Filiusque *Magnus*, Episcopus Suerinensis, Sundenses de mutata religione accusabant. Episcopi pecunias colligebant, ad sumtus belli, quod adversus Evangelicos gerendum haud dissimulabant. *Georgius* Saxon. Dux scriptum illud suum acerbissimum contra Lutherum Spiræ affigi curavit. Publicatum fuit edictum, ne quis conciones in hospitiis Electoris Sax. & Landgravii visitaret; quod tamen observatum non fuit, sed conciones magnus hominum numerus frequentabat. Tandem *decretum novum* conditum fuit per majorem suffragiorum numerum, d. XV. Aprilis, in hanc sententiam: Eos, qui *Wormatiense edictum* receperunt & servarunt, deinceps quoque servare debere, usque ad Concilii, mox futuri, tempus, neminique fas esse, religionem mutare: qui vero doctrinæ genus mutarunt, nec ab eo jam discedere possunt, sine evidenti seditionis periculo, ut hi sibi in posterum temperent, nec aliquid præterea innovent, usque ad Concilium. Sed neque *Missam* abrogari, nec impediri eos debere, qui inter Lutheranos ad eam accedere volent. Doctrinam & sectam, quæ Sacramento corporis & sanguinis Christi adversa doceat, non recipiendam ab Ordinibus Imperii. *Anabaptistas* pertinaces capite plectendos: Ecclesiæque ministris injungendum esse, ut juxta probatam ab Ecclesia interpretationem doceant, nec alia dogmata, de quibus disputari posset, attingant, sed Concilii decretum expectent: interea vero pacem inter se Ordines colant, & religionis causa nec

Decretum.

damnum

damnum invicem dent, nec alter alterius ditioni subditos in suam fidem aut tutelam recipiant, sub pœna proscriptionis.

Huic quidem decreto, priusquam conderetur, multa Elector Sax. cum sociis opposuit, & postquam conditum fuit, contra illud protestatus est. Ex solenni hac appellatione *Protestantium* nomen ortum est. Protestationis & *Appellationis instrumentum*, actorum historiam, quæ reformationis præcipua fundamenta exhibens, mereri, ut denuo ad hominum notitiam publicetur, *Seckendorfius* scripsit, indeque occasionem arripuit A. 1705. *Jo. Joachim Müllerus*, Ducum Sax. Archivarius, *Historiam de Evangelicorum Statuum Protestatione & Appellatione contra istum Recessum Imperii Spiræ* fabricatum, texere, & Cap. V. Instrumentum verbotenus retulit, cujus summa hæc est: Status Evangelici, nempe Elector Sax. Johannes, *Georgius* Brandenburgicus, *Ernestus* & *Franciscus* Luneburgici, *Philippus* Landgravius, *Wolfgangus*, Princeps Anhaltinus, quibus se junxerunt quatuordecim civitates Imperii liberæ, protestati publice sunt coram Deo, & omnibus, qui appellationem legerint, vel audiverint, pro se & subditis suis, omnibusque, qui nunc, aut in futurum verbo Dei adhæsuri sunt, quod ipsorum mens & sententia alia nunquam fuerit, nec sit, quam gloriam Dei omnipotentis ejusque verbi, nec non suam & omnium salutem quærere, nec quicquam aliud agere, quam quod conscientia doceat, quodque coram Deo, sine cujusdam damno & contemtu, agere teneantur. Posteaquam enim visum omnibus fuerit, primo omnium religionis negotium in istis Comitiis tractare, quo interea, dum Concilium cogatur, pax & concordia, inter Status Imperii conservetur, & vero per abolitionem decreti Spiræ A. 1526. pro libertate Religionis facti, & per novum nunc ab adversa parte conclusum, iste scopus minime obtineatur, in neutrum se consentire, & sicut prius decretum de communi omnium voluntate factum sit, ita quoque nisi pariter assentiantur omnes, *Protestatio facta ab Evangelicis.*

rescindi non posse, nec irritum fieri: neque, quod noviter adjectum sit, de non tentanda innovatione, & de Missa, se laudare aut recipere posse, nisi velint ei doctrinæ, quam ceu piam atque veram & in Scriptura S. fundatam, hucusque professi sint, fidem ipsi derogare, ac fateri, discedendum ab ea esse, si modo sine tumultu fieri queat. Eo minus autem se id probare, quo magis constet, ab ipsis adversariis agnosci doctrinam Evangelicam in multis capitibus orthodoxam esse. Monstrant insuper difficultatem prædicandi Evangelii juxta receptas ab Ecclesia interpretationes; quum disceptetur, quæ sit Ecclesia vera, & nulla certior detur doctrina explicandique ratio, quam ex Scriptura S. Conqueruntur denique, quod gravissimis hisce obtestationibus nihil efficere potuerint, quam quod *Ferdinandus* cum ordinibus ei adhærentibus denuo postulaverit, ut majoribus suffragiis cederent, & negarent protestationis suæ insertionem in Recessum: illis autem se cedere non posse, in causa, quæ singulorum salutem concernat; ac propterea denuo oblata pacis observatione ad abitum se componunt, & die sequenti, per Consiliarios suos, *Appellationem* coram Notariis & testibus, pro se suisque sociis & adhærentibus, præsentibus & futuris, interposuerunt, ab omni, quod jam passi erant, aut metuere poterant, gravamine, & provocarunt ad Cæsarem, & ad futurum generale, vel Germanicæ nationis Concilium legitimum, & ad quemcunque non suspectum & competentem judicem, simulque legationem ad Cæsarem decreverunt. Protestationem Evangelicorum Elector Johannes & Philippus Landgravius deinceps publicarunt.

Tom. IV. Alt. pag. 799. & 800. Sleidan. *L. VI. p.* 171. *f.* Seckendorf. *pag.* 129. *seq.*

§. CLXXII.

III. *Legatio Protestan-*

Legati Protestantium tres, *Johannes Ehingerus*, Consul Memmingensis, *Alexius Frauentraut*, Secretarius Georgii Brandebur-

deburgici, & *Michael Cadenus*, literis commendatitiis & cæteris omnibus neceſſariis inſtructi, Placentiæ ad Cæſarem aditum impetrant, ac conſtituto die ore & ſcripto poſtulata exponunt, & reſponſum tandem literis conſignatum, ut petierant, obtinent, ſed ſatis durum, in hunc ſenſum: conſulto decretum prius *Spirenſe* abolitum, & novum factum, ne quid deinceps innovetur, nec ulli ſectæ in poſterum locus ſit, & pax concordiaque per Imperium ſtatuatur; debuiſſe igitur Saxonem ejusque ſocios iis omnibus aſſentiri, & hoc ſe datis ad illos literis mandaſſe, ac ſperare, eos pro fide, qua ſibi & Imperio devincti ſint, obtemperaturos; alioquin enim fore, ut autoritatis exemplique cauſa ſevere in ipſos animadvertat. Hoc accepto & lecto reſponſo, Legati appellationem ad Cæſarem ipſum, Spiræ contra decretum compoſitam, tradunt *Alexandro Sueiſſio*, Secretario Cæſareo, teſtibus, ut fieri conſuevit, adhibitis, & Notario publico, quo munere *Alexius*, poſteaquam legatione ſe abdicaverat, functus eſt, quia ab Italis expectari non poterat. Recuſavit initio Sueiſſius appellationem, tandem tamen accepit & ad Cæſarem detulit, ſed à meridie rediens, legatis ſub capitis & fortunarum pœna denunciavit, Cæſarem ob appellationem eis ſuccenſere, & jubere, ne pedem è diverſorio moveant, neve ad ſuos in Germaniam quicquam reſcribant, aut aliquem mittant, donec aliud renunciet. Commodum autem tum aberat *Candenus*, & à famulo certior factus, rem omnem Senatui Noribergenſi perſcribit, ratus ſe non obligari, ſicut collegas. Poſtridie *Ehingerus* & *Cadenus* appellationem aliam à decreto illo Cæſareo interpoſuerunt, ac Parmæ poteſtas iis facta eſt, domum ad ſuos revertendi; ſolus *Cadenus* manere juſſus, quia libellum eleganter adornatum, quo capita doctrinæ Chriſtianæ comprehendebantur, Landgravii cura conſcriptum, Cæſari, cum ad ſacra iret, porrexiſſet, huic vero ab Epiſcopo Hiſpano maligne relatum eſſet, cum incidiſſet in locum, ubi Chriſtus

tium ad Cæſarem, durius ab eo tractata, indeque occaſio confœderationis nata.

Apostolos monet, ne principatum affectent, quem gentium Reges usurpent, libellum Magistratui Christiano jus tollere, & gentilibus duntaxat permitere; fuga tamen elapsus domum revertit. Interea Principes de eventu legationis solliciti, & certiores à Senatu Norico facti ex Cadeni literis, & ante & post acceptum de Cæsaris ira nuntium, colloquia instituunt *Numburgi*, *Salfeldiæ*, *Rothaci* & *Suabaci*, & in mutuam defensionem facile consentiunt, tametsi ab offensione omnes abhorrerent. *Lutherus* Electorem multis rationibus à fœdere dehortatur, præsertim cum intellexisset, quosdam etiam illud ambire, qui in capitali articulo fidei (de S. Cœna) errarent, adductis ex Scriptura S. & historia Ecclesiastica exemplis. Disceptatur hac de re Smalcaldiæ, sub finem Novembris, Landgravio medium se gerente, & conciliationi studente; tandem ita inde disceditur, ut qui doctrinam omnem Evangelicam recipere & profiteri velint, *Noribergam* veniant, ad VI. d. Januarii, sequentis anni, deliberandi causa.

Sleidan. *L. VII. p. 177. seqq.* Seckend. *p. 133. seqq. Jo. Joach. Müller. in Histor. protest. appellat. & legat. ad Carol. V. L. II. p. 143. ff.*

§. CLXXIII.

IV. *Dissidii inter Lutheranos & Sacramentar. unde Colloquium Marburgi instituit Landgravius inter Lutherum & Zwinglium.*

Argentinenses interea excluſi à fœderis societate, cum Tigurinis, Bernatibus, Basilienſibus, qui & vicini erant, & dogmate magis conveniebant, muniendi sui causa, fœdus pangunt, in annos quindecim. *Philippus* autem Hass. Landgr. cui dolebat, ob unicum articulum consensionem impediri doctrinæ, remedium adhiberi cumprimis optabat, & Sacramentarios cum Lutheranis conciliare omni studio contendebat. Eum in finem Colloquium Marburgi ineunte Octobri procuravit, ut utriusque partis viri docti placide inter se conferrent. E Saxonia *Lutherus* invitatus à Principe, una cum *Melanchthone* & *D. Jona*, venit ægre, ut significabat in Epistola ad Landgravium d. 23. Junii data, qua scribit cordate, prius explorari debuisse, an

an pars adversa cedere de sua sententia velit; hoc enim nisi sit, frustra institui colloquium: videri sibi adversarios hoc intendere, ut gloriam oblatæ concordiæ, & victoriæ, in disceptando reportandæ, quærant, orthodoxos calumnia gravent, ac si hostes pacis & veritatis essent. Nam si serio pacem affectarent, non opus fuisse tanta pompa per tam potentem Principem eam procurare, cum scriptis dudum id facere potuissent. Se certissimum esse de suæ sententiæ veritate, & adversariorum falsitate, adeoque nulla ratione cedere illis posse. Rogat igitur Landgravium, per Deum, ut probe expendat, plusne fructus vel damni sperandum sit ex colloquio; posterius autem certo futurum, si cedere nolint adversarii: sicque frustra fore & labores & sumtus, & Helvetios pro more suo jactaturos multa; inde orthodoxos cogi ad defensionem, & posteriora prioribus deteriora futura. Quod vero Princeps sanguinis profusionem metuat, nisi inter partes conveniat, id Deo committi debere ait, se innoxios esse, & Deum innocentiam suam in lucem producturum; eos autem qui motus seditionesque concitent, pœnam non evitaturos, ut exempla doceant *Sickingii*, *Carolostadii*, & *Münzeri*. Ex Helvetiis adfuêre *Zvvinglius* & *Oecolampadius*, qui socios itineris habuere *Ulricum Funck* & *Rudolphum Frey*, Senatores, & Argentorato assumsere *Bucerum* & *Hedionem*, *Jacobum Sturmium*, Sacramentariis tunc magis addictos, quam Lutheranis. Kalendis Octob. privatim, sic volente Landgravio, collocuti sint, qui utriusque partis duces videbantur, *Lutherus* cum *Oecolampadio*, & *Melanchthon* cum *Zvvinglio*, de peccato originali, de usu verbi & Sacramentorum, de Deitate Christi, Trinitate & S. Cœna, ubi Zvvinglius & Oecolampadius quoad omnia vel bene se explicarunt, vel si quos habuerunt scrupulos & errores, remiserunt, excepto articulo de S. Cœna. De hoc igitur præcipuo Capite coram Principe, assidentibus aulicis omnibus, disputatum fuit sequenti die, & *Disputatio privata*, *publica*.

Zvvin-

Tria argumenta Sacramentariorum.

Zvvinglius ac *Oecolampadius* argumenta tria inprimis urgebant,
1. 1. Joh. VI. 63. *caro non prodeſt quicquam*, ad quod *Lutherus* reſpondebat, id de carne Chriſti nequaquam intelligi poſſe aut debere, cum ipſe Salvator (℣. 54.) dixerit, *ſuam carnem vitam æternam dare*, & addiderit: *ſpiritus eſt, qui vivificat.* Horrendum dictu eſſe, quod Chriſti caro nil proſit. Ac licet id detur, quod de carne Chriſti hic ſermo ſit, non tamen elici inde poſſe Zvvinglii mentem, ſed, ſecundum *Auguſtini* explicationem, hunc verborum ſenſum eſſe: non prodeſſe carnem iis, qui
2. non credunt. II. Argumentum ex ratione petitum hoc erat: *nullum verum corpus in pluribus locis eſſe poſſe; Chriſtum autem habere verum corpus, & eſſe in cælo.* Ad quod *Lutherus* reſpondit, rationem naturalem non poſſe nec debere judicare de omnipotentia Dei; *Zvvinglius* autem regeſſit, Deum ejusmodi incomprehenſibilia nobis non proponere, & quomodo tanta res per Sacerdotem effici queat, ut Chriſti corpus eo adducatur. Hoc *Lutherus* ita diluit: id non fieri ex Sacerdotis merito, ſed ordinatione Chriſti, qui cum ſic mandaverit, non dubitandum eſſe, quin fiat. Idem de efficacia Verbi & Sacramentorum omnium ſtatuendum, quod operentur non ex ſanctitate aut dignitate Sacerdotis, ſed ex divino mandato & ordinatione. Illum errorem fuiſſe *Donatiſtarum*, dudum damnatum. In hac
3. inſtructione acquievit *Zvvinglius.* III. *Oecolampadius* objecit, *Sacramenta eſſe ſigna, ea igitur aliquid ſignificare*, adeoque & hic intelligi debere, *quod corpus Chriſti tantum ſignificetur, non verò adſit.* Reſpondebatur, Sacramenta quidem ſigna eſſe, verum ea non aliter eſſe accipienda, quam Chriſtus expoſuerit. Et quando Sacramenta dicantur ſigna, præcipue hoc indigitari, quod annexas promiſſiones ſignificent. Ita Circumciſionem inprimis ſignificare verbum, quod Deus adjecit, ſe velle gratioſum eſſe. Inutilem enim fore interpretationem, ſi quis traheret circumciſionem ad caſtigationem corporis, & principalem illam ſigni-

significationem promissionis negligeret. Tandem etiam multa Patrum dicta proferebant Sacramentarii, quibus stabilire suam opinionem volebant; sed longius erant petita, & quædam Sacramentum prorsus non concernebant, ut, quod corpus circumscriptum sit loco: item, quod Christus verum corpus habeat. His Nostri opponebant & Landgravio consignata tradebant plura & clariora dicta ex Patribus, præsentiam corporis & sanguinis Christi asserentia.

Ita *Lutherus* ad omnes adversariorum rationes solide respondit, nec passus est ulla vi aut astu extorqueri sibi verba Christi in Cœna clare & simpliciter pronunciantis: *hoc est corpus meum.* Quod, *Justo Jona* ad *Guil. Reiffenstein*, Consiliarium Stolbergicum, scribente, male habuit adversarios, ac per stomachum fere vocarunt petitionem principii, & concesserunt aliquoties *Luthero*, Deum quidem posse hoc facere, ut corpus unum in diversis locis esset, sed quod idem in Cœna fiat, id vero probari sibi postulabant; tum Lutherus iterum ad verba Testamenti provocavit & dixit: **Mein allerliebste Herren / dieweil der Text meines HErrn JEsu Christi allda stehet:** *hoc est corpus meum*, **so kan ich warlich nicht fürüber / sondern muß bekennen und glauben / daß der Leib Christi da sey.** Cumque *Zwinglius* voculam **da** captasset, & illico prosiliens dixisset: E. corpus localiter ponitis in Cœna, quia **da** est adverbium loci, respondit, se Christi verba simpliciter retulisse, nihil minus quam ejusmodi captiones veritum, sibi nihil rei esse cum mathematicis rationibus, adeoque adverbium loci ex Cœnæ textu se rejicere, qui sic sonet: *hoc* (non *ibi*) *est corpus meum.* An in loco, vel extra locum sit, hoc se nescire malle, quam scire, siquidem Deus nondum revelaverit, nec quisquam mortalium probare possit. Dominica post Michaelis (d. III. Octobr.) reditum est ad Colloquium, sed cum easdem fere argutias repeterent adversarii, & antiquissimos Ecclesiæ Doctores ita sensisse & docuisse vociferarentur,

solide à Luthero soluta.

Lutherus quoque ad verba Institutionis iterum iterumque provocavit, & dixit, quemque articulum fidei, sui ipsius principium esse, nec opus esse simili exemplo probari, & *Augustini Fulgentiique* dicta aliis evertit, vel objecta vindicavit. Tum *Oecolampadius* clamavit: si istis talibus moveri nollet *Lutherus*, se frustra Patrum mille sermones prolaturum. Itaque satius sibi videri, ut à disputatione utrinque cessetur. Sic Colloquium abruptum est, quia res ipsa docebat, Lutherum de veritate plana ac simplici verborum Cœnæ, absque grandi sacrilegio cedere non posse; Sacramentarios autem à sua opinione discedere nolle. Quod igitur *Lutherus* sagaci spiritu prædixerat, id omne evenit, & frustra tentata concordia fuit. Ne tamen absque omni fructu hoc Colloquium habitum esse videretur, quædam Capita doctrinæ consignata sunt, quibus subscripserunt, & in quibus contra Papam & Ecclesiam Romanam consenserunt omnes, excepto articulo ultimo. 1. De fide in Deum Trinunum, secundum Concilium Nicenum. 2. De Incarnatione Filii Dei, 3. de ejus passione, resurrectione & judicio. 4. De Peccato Originis, quod omnes damnet, 5. & quod Christus nos ab hoc & cæteris liberaverit, nosque remissionem consequamur per fidem in ipsum, nec extra hanc fidem, ullis operibus aut vitæ statu salvemur. 6. Hanc *fidem* esse *donum Dei*, eamque 7. *justitiam nostram coram* Deo, propter quam nos Deus justos reputat, sine ullo nostro opere, ita ut vita & vota monastica, tanquam ad salutem necessaria, damnentur. 8. Quod eam fidem Spiritus S. ordinarie *per orale verbum operetur*, quomodo & in quibuscunque vult, Rom. X. 9. *Baptismum* ad eam institutum, non esse nudum signum sed opus Dei & medium regenerationis. 10. *Fidem*, esse per charitatem *operosam*, erga Deum & proximum se exserere. 11. *Confessionem* esse liberam, sed utilem & necessariam tentatis, aut lapsis, propter absolutionem. 12. *Magistratum & statum conjugalem* esse legitimos ordines, non prohibitos, ut Papi-

Papistæ & Anabaptistæ somniant, & quemlibet fidelem in iis salvari. 13. *Traditiones* seu ordinationes Ecclesiasticas, non pugnantes cum verbo Dei, libere servari, vel intermitti posse, & prohibitionem conjugii esse doctrinam dæmoniorum. 14. Quod in S. Cœna utraque specie utendum, nec Missa sit sacrificium pro vivis & mortuis: quod in S. Cœna verum corpus & sanguis Jesu Christi sint: quodque spiritualis manducatio cuilibet Christiano præcipue necessaria sit. *Etsi autem* (hæc clausula inprimis notanda est, quia ea dissensus exprimitur utriusque partis) *hoc tempore, an verum corpus & sanguis Christi* corporaliter *in pane & vino præsens sit, non potuimus concordare; tamen qualibet pars erga alteram, Christianam charitatem, quantum cujusque conscientia fert, exercebit, & utraque pars Deum sedulo orabit, ut nos per Spiritum suum in vera sententia confirmet,* Amen. *Dissensus fundament. de S. Cœna.*

Postremo expetebant quidem ardenter *Sacramentarii*, ut pro fratribus haberentur, & *Zvvinglius* palam lachrymis id rogabat; sed *Lutherus* recusabat dextram fraternitatis dare, ac dicebat, se mirari, cur hoc postulare auderent, si modo doctrinam suam pro vera habeant. Argumento hoc esse, quod ipsimet suam causam non magnifaciant. Dedit tamen dextram amicitiæ, ut pacem interim haberent utrique mutuis scriptis. *Fraternitas negata adversariis.*

Hæc paulo prolixius retuli, ac instituti ratio ferre videtur, multas ob causas, præsertim ideo, ut Studiosi pleniorem haberent Colloquii hujus cognitionem, & facilius respondere iis possent, qui vel Ecclesiarum Lutheranarum & Reformatarum consensum è Marpurgensi Colloquii probare nituntur; vel Lutherum nimii rigoris aut hypocriseos insimulant, quod invidiæ solum declinandæ causa noluerit Sacramentariis adstipulari, ne Principes & populos suos Pontificiis, quibus Zvvingliana verborum S. Cœnæ interpretatio maxime exosa erat, magis invisos redderet, majoribusque periculis objiceret. Per literas *Lutherus* ad *Landgravium* à Sacramentariis multis scriptionibus sollicitatum,

tum, ut suæ sententiæ accederet, Anno 1530. ex Eremo datas, eum monet, ne dulcissimis partis adversariæ verbis moveatur, sed potius astutissime excogitatis consiliis & cogitationibus à Diabolo immissis, fortiter resistat gladio Spiritus, hoc est, verbo Dei. Periculosum enim videri, posthabito Scripturæ textu, tam evidentissimis verbis Christi, tam perspicuis neglectis, & toto Ecclesiæ consensu tam firmo, & à primis statim Ecclesiæ initiis recepto, præterito & abjecto, novam & non satis in sacris literis fundatam doctrinam recipere & approbare, propter dicta & cogitata quædam infirma nec conscientiæ ipsi satis facientia, id quod verba Christi abunde præstant. - *In rebus enim,* inquit, *tam arduis & tam sanctis, jocari non licet. Neque proprias opiniones, commenta hominum, aut incerta patrum dicta protulisse sufficit, sed perspicuis Sacræ Scripturæ testimoniis rem agi & probari necesse est, quod eos hactenus fecisse, non possum meminisse. Certe tot exhausi molestias, tantaque pericula sustinui, non meæ, sed Christi doctrinæ propagandæ gratia, ut omnes meos labores incassum abiisse, ac conatus irritos fuisse nollem. Ideo nec invidentia, nec odio, aut superbia motus, cum illis facere non possum, sed, quod Deus novit, jam pridem me eorum aggregassem parti & doctrinam recepissem, si in sacris literis eam fundatam scirem, iis autem, quibus illi innituntur fundamentis, conscientiam meam munire nequaquam possum.*

Vana de victoria gloriatio apud Sacxam.

Hinc quoque judicari promte potest, quam vere adversarii de victoria gloriati sint, & quod *Landgravius* eorum partes amplexus sit. Nam, ut hoc ex D. *Leuchtero* addam, Landgravius *Wilhelmus* A. 77. ad Electorem Saxon. scripsit, ad probandam veram realemque præsentiam corporis & sanguinis Christi in Cœna, hucusque verba Christi testatoris omnipotentis, *hoc est corpus meum* &c. sufficere creditum, ac *Lutherum* ea inprimis *Zvvinglio* in Colloquio Marpurg. oppositisse, mensæ in facie ejus inscripsisse, ac ad eum dixisse, ut illa deleret, si possit

set

set &c. Idem *Leuchterus* refert, *Oecolampadium* ad Landgravium dixisse: *optarem mihi dextram manum amputatam, antequam vel apicem unum de S. Cœna contra Lutherum, qui textum & verba Christi retinet, scripsissem.* **Ich wolte / daß mir meine rechte Hand wäre abgehauen worden / ehe dann ich einen einigen Buchstaben vom Abendmahl wider D. Luther / der gleichwohl den Text und die Wort Christi behält / geschrieben habe.**

Profuisse tamen hoc Colloquium *Seckendorf.* (p. 138. b.) animadvertit, & aliquod moderamen contentionum tunc attulisse, plerasque etiam Germaniæ provincias & civitates in dogmate Lutherano confirmasse, Pontificiarum autem partium consilium, quod in Spirensibus Comitiis hoc anno observatum fuit, destitutum esse. *Lutherus* in narratione itineris Marburgens. è suggestu post reditum facta Wittebergæ, concioni super Deut. VII. (Tom. IV. Alt. p. 757. seq.) inserta, memorat, adversarios, præter spem opinionemque, humanos & submissos fuisse, seque hoc collegisse ex ipsorum sermonibus si per eos res staret, libenter cessuros, sed non ausos id facere, cum certum à suis mandatum haberent; sic enim inter alia illos dixisse: **hätte man das Bier wieder im Fasse / so würde mans nicht anzäpffen.** Sperabat etiam hoc commodi redundaturum, ut posthac cessent superbe contra orthodoxos scribere, licet perstent in sua opinione, & tamen se excusent & exornent, neque negare velint verum corpus & sanguinem Christi adesse, sed *spiritualiter* tantum intelligant. Idem *Lutherus* in Epist. ad Jo. Agricol. scripsit: *in summa, homines sunt inepti & imperiti ad disputandum. Tametsi sentiebant sua nihil concludere, nolebant tamen cedere in hac una parte de præsentia corporis Christi, ideque (ut arbitramur) metu & pudore magis, quam malitia.* *Fructus colloquii quales?*

Tom. IV. Alt. p. 560--564. *Exegef. Colloquiorum aliquot cum Sacramentariis habitorum, impress. Lips.* 1584. *p.* 1--437. D. Leuchter. p. 27--34. Seckend. p. 137. *seqq. Supplem. Epist. Luth.* D. Buddei p. 67. 68. & 71. *Conf. Hutter. in Concord. c.* 45.

§. CLXXIV.

Pax inter Cæsarem & Papam & fœdus de opprimendis Protestantibus initur.

Cum interea pax coalesceret inter Imperatorem & Pontificem, Pontifex postulavit, ut *Cæsar* & *Ferdinandus Lutheranos* ad parendum Ecclesiæ Romanæ armis cogerent, alii vero ad eos in viam reducendos convocationem Concilii flagitarunt. Tandem in eam itum est sententiam, ut staretur verbis generalibus, his nimirum: ut reducendis in unionem Ecclesiæ Lutheranis Pontifex vias omnes spirituales tentaret; Cæsar & Ferdinandus temporales. Sin autem ipsorum pervicacia ad arma sumenda cogerentur Reges, hoc casu Pontifex daret operam, quantam posset, maximam, ut cæteri omnes Principes Christiani ipsis irent suppetiatum. Paulo post *Bononiæ* inter Imperatorem & Pontificem multa agitata fuere, quæ ad Protestantium in Germania eversionem spectabant, ubi Cæsaris Consiliarii demonstrant, verum unicumque remedium in convocatione Concilii esse positum, quod Germani vehementer efflagitabant. At Pontifici nihil æque ac Concilium erat formidabile & odiosum, inprimis ultramontanum & liberum, cui interfuturi essent, qui excusso Papalis obedientiæ jugo, alios in suam sententiam nullo negotio videbantur attracturi. Ex quibus, aliisque bene multis & speciosis argumentis, undecunque conquisitis, Papa concludebat, tam certo scire se, quem eventum sit habiturum Concilium, ut tanquam vates, seu hariolus, prædicere non dubitet, ex Concilio majorem in Germania rerum perturbationem exorituram. Cæsari autem in Germaniam properanti, factu facillimum & optimum esse, si pro sua authoritate imperet, ut *diploma Leonis* & *Wormatiense* edictum executioni mandetur, & si quid contra respondent Protestantes, id non audiatur, sive Concilium petant, sive aliud quid obtendant. Ubi primum refractarios invenerit, tum vim adhibendam: idque non difficile factu, contra tam paucos, Ecclesiasticis Principibus omnibus, & majori secularium parte ad arma cum eo concurren-

currentibus. Cruenta sane hæc erant inclementis *Papæ Clementis* consilia, quæ *Marcellus Palingenius* in *Zodiaco vitæ* hoc carmine expressit & exagitavit:

Non disceptando, aut subtilibus argumentis
Vincere, sed ferro mavult sua jura tueri.
Concilium valeat: valeant commenta Lutheri:
Pontifices nunc bella juvant: sunt cætera nugæ.

Carolus ipse Papæ cum stupore & admiratione omnium nonnihil concitatus respondet, ejusque argumenta refellit, & nunquam eo se progressurum affirmat, ut sine cognitione causæ & dijudicatione bona & mala simul extirpet. Nec velle se ordinarium Ecclesiæ judicium tollere, aut tyrannidem confirmare. Quibus permotus Pontifex placide respondit, se negotium hoc penitius consideraturum, & cum Purpuratis suis de eo ulterius deliberaturum: tandem tamen Bononiæ à Cæsare impetravit, ut promitteret, se tentaturum prius lenioribus mediis Lutheranos ad obsequium Ecclesiæ Romanæ reducere, &, si his nihil efficiat, pertinaces coacturum & extirpaturum.

Petr. Suav. *L. I. p. m.* 41. 43. *seq.* David Chytræus *in Hist. Germ. A. C. p. m.* 6. *seqq.* Seckendorf. *p.* 143. Jo. Joach. Müller *Hist. cit. L. III. Cap. II.*

§. CLXXV.

Lutherus negat fœdus pro tuenda religione ineundum.

De hoc fœdere inter Pontificem & Cæsarem inito, cum inaudivissent *Johannes* Elector & socii, & Pontifici adhærentes Principes ac Clerici passim gloriarentur, & extirpationem Lutheranorum minitarentur, varia consilia agitata sunt, nonnullis suadentibus, ut conjunctis Evangelicorum viribus Cæsari obviam eatur. Tum Elector *Johannes* Cancellarium suum *Pontanum* ad *Lutherum* & Collegas ejus, *Melanchthonem* & *Bugenhagium*, misit, & ab iis responsum super hac quæstione, *an liceat fœdus pro tuenda religione inire*, & resistere Cæsari vim intentanti? petiit, qui d. XVIII. Novembr. respondent, se per conscientiam tale fœdus suadere haud posse, & decies mori malle, quam

quam occasionem suspicandi præbere, ac si Evangelium hactenus prædicatum causa fuerit fundendi sanguinis, aut damni cujusdam illati; *nos enim*, inquit, *ii debemus esse, qui patiuntur, & ceu oves occisionis reputantur*, Psal. XLIV. 23. non, qui seipsos vindicant, sed iræ Dei locum relinquunt. Nec offendi debere Electorem, quod periculis sit expositus; Christum enim satis potentem esse ad illa avertenda, & irritas faciendas cogitationes impiorum Principum, Psal. XXXIII. 10. existimare se, illa Cæsaris molimina nil nisi minas Diaboli esse, quæ in autorum capita recidant, Psal. VII. 17. Christum autem nos ita tentare, an serio verbum Dei amemus & verum reputemus, vel non: Christianos non posse meliorem sibi sortem promittere, ac Christus & sancti omnes habuerint, nempe crucem, portatam jam ab Electore, tum in seditione rusticorum, tum in aliis afflictionibus magnis, insidiis & odiis, Deum tamen semper adfuisse, & in posterum adfuturum. Monet igitur Electorem Megalander, ut bono confidentique animo sit, plus se D. G. precibus & supplicationibus effecturos, quam hostes cum minis suis; id tantum curandum, ut manus à sanguine & vi puræ serventur. Si Cæsar se aliosque vocaret, apparituros, religionem defensuros, facturosque, Deo adjuvante, ut nullum periculum Elector incurrat. Interim donec res eo deveniat, ut Cæsar nos petat, multum temporis præteriturum, (**indeß verläufft viel Wassers**) & Deum consilium inventurum, ut non ex vôto res adversariis fluat.

Tom. IV. Alt. pag. 564.

§. CLXXVI.

Conventus Smalcaldiæ institutus de defensione eventuali.

Posthæc Protestantes Conventum Smalcaldiæ instituunt d. XXIX. Novembr. deliberaturi de conservatione & defensione religionis; sed non convenit inter eos: nam Saxo cum Luneburgicis, & Legato Brandenburgico, ut & Norimbergenses de fœdere agere noluerunt, antequam de Capitibus religionis conventum esset: contra pleræque Civitates ante omnia de fœde-

fœdere agere voluerunt. Hassiæ Landgravius medium se gerens, conciliationi studuit; sed nihil effecit. In eam igitur sententiam itum est, ut, qui doctrinam XVII. Articulis comprehensam, ibique propositam, profiterentur & reciperent, ad VI. Januar. sequentis anni, *Norimbergam* venirent, ac interim, si vis fieret, singuli domi expenderent, & per literas Electori intra mensis spatium aperirent, quid consilii pro defensione capiendum esset; excluderentur autem, qui dissentirent.

Sleidan. *L. VII. p.* 180. Seckendorf. *pag.* 140.

§. CLXXVII.

Metum illum Protestantium non vanum fuisse, nec male eos fecisse, quod consultaverint de legitimis modis mediisque, si sanguinolenta Papæ consilia *Carolus* sequi voluisset, quilibet per se ipse facile intelligit, & *D. Eccius* rem prodidit, quando publicis verbis fassus est apud Nostrates Evangelicos, si Cæsar Pontificis consilium Bononiæ decretum secutus fuisset, & in ipso aditu Germaniæ Lutheranos ferro protinus adortus capita ipsis amputasset, facile confectum opus fuisse. Sic proditum & apertum est occultum consilium Papæ, cum Cæsare communicatum. Verum, ut *Lutherus* subjicit, quantæ tragœdiæ exortæ fuissent, si Cæsar consilio Papæo & diabolico morem gessisset, & fuso sanguine in Germaniam penetrasset. Quæ tum Comitia futura fuissent? talia sane, ut neque ex Episcopis, neque ex Principibus vel unguis superstes mansisset, præsertim turbulentis istis temporibus, ubi omnia motibus plena erant, & quilibet Comitia benevola exspectabat, prout *Carolus* in literis suis ad Ordines scriptis spem faciebat.

Sanguinolenta Papæ consilia prodidit Eccius.

Tom. V. Alt. pag. 534. *a.*

§. CLXXVIII.

Plurimæ igitur calamitates Germaniæ hoc anno incubuerunt, quæ impedire videbantur progressus Evangelii: quibus annumerari quoque potest novum morbi genus, quo homines sudore

Morbus Anglicus in German. grassatur.

sudore pestifero correpti, intra horas quatuor & viginti aut animam exhalabant, aut, si virus exsudassent, valetudinem paulatim recuperabant. Morbus *Anglicus* vulgo dicebatur, quia Henrici VII. Angliæ Regis anno 1. qui salutis humanæ fuit 1486. eadem lues Britanniam invasit. Brevissimo temporis spatio incredibilique celeritate, velut incendium aliquod, longe lateque serpsit, & in re nova, remedio incognito, ingentem hominum stragem edidit. Et, quia nulla calamitas sola est, fuit insuper hoc tempore frumenti ac vini tenuissimus proventus. Itaque illa, quæ Deus iratus immittere solet in populum ingratum, tela, morbi contagio, bellum, inedia, simul uno eodemque tempore in Germania grassabantur. Pontificii horum malorum causam Lutheranos eorumque Evangelium esse putabant, plane ut Gentiles olim Christianis tribuebant quæcunque adversa contigissent.

Sleidan. *L. VI. pag.* 175.

§. CLXXIX.

Persecutiones confessorum Evangelii, inpr. Coloniæ.

Ad impedimenta denique referre licebit persecutiones alicubi illatas iis, qui puritatem doctrinæ sectabantur, missis superstitiosis cultibus. Sævitum enim est suppliciis, multis in locis, non in *Anabaptistas* solum, è quibus *Ludov. Hezerus*, vir doctus, sed pessimis opinionibus imbutus, Constantiæ exustus fuit, sed etiam in *Lutheranos*, & qui *Zvvinglii* partes sequebantur. *Coloniæ Agrippinæ* duo viri præclara eruditione & doctrina singulari exornati, *Petrus Flystedius*, Juliacensis, & *Adolphus Clarebachius*, Scholæ Vesalienſis moderator, quod sub Missæ celebratione tecto stetissent capite, & in elevatione non excreassent, & diversum à Pontificiis sensissent, à Senatu in carcerem conjecti, ibique per sesquiannum & amplius detenti, tormentis misere vexati, & ab eodem, ut & Archiepiscopo, damnati & exusti sunt, magno cum gemitu & commiseratione plurimorum, instigantibus Theologastris & Sophistis declamatoribus, qui

qui vociferabantur iram Dei, novo morbi genere nos verberantis, impiorum suppliciis placandam esse. Illi vero confessores cum ad rogum ducerentur, fidei suæ rationem intrepide explicabant, & Scripturæ testimoniis invicem se confirmabant, ita quidem, ut omnium oculi animiq; in iis defixi hærerent, & admiratione quasi obstupefacti constantem utriusque vultum habitumque corporis intuerentur, præsertim autem *Adolphi*, qui juvenis erat egregia forma & facundus, tum vero maxime ibat ovans animis, & spe sua damna levabat. Hic igitur clara voce asseverabat, in ipso corpore cor adeo sibi præ gaudio gestire, ut vix crederet hominem in toto orbe se lætiorem, & quoad conscientiam quietiorem ullum posse reperiri. Hæc & alia plura paradoxa Christiana cum judex diutius sufferre non posset, carnificem maturare supplicium jussit, nil moratus, quod Flystedius eum monuit, ut justum judicaret judicium, qui rogum ascendens petiit, ut Christianæ fidei articuli denuo recitarentur, quod ubi factum, ille porro dixit: *ecce fides hæc est mea, quam professus sum hactenus, & in qua vivens moriensque persistam.*

Martyrolog. Hanoviæ edit. in 8. *pag.* 222. *seq.* Sleidan. *L. VI. pag.* 175. Seckendorf. *pag.* 145. *a.*

§. CLXXX.

Inter Martyres etiam hujus anni numerat *Scultetus Ludovicum Berquinum*, nobili Berquinorum apud Artheſienſes ortum familia, *Franciſci* I. Galliarum Regis aulicum inſignem, qui primum maxime abhorrens à doctrina Evangelii, quæ tum in Gallia emergere cœperat, deinde occaſione diſputationis alicujus cum quodam Theologo Doctore Pariſ. mirabiliter converſus, & inſtinctu Theologorum Sorbonicorum, Monachorum, & aliorum Sacrificulorum Pariſienſium, laqueo præfocatus Lutetiæ in celebri loco *Greva* appellato, crematus fuit. *Ludovic. Berquin.*

Martyrologium tamen paulo ante citatum id menſe Majo ſuperioris anni factum memorat.

Wilhelm. Svollenſis.

Penſabimus autem hunc defectum alterius Martyris morte, is eſt *Guilielmus de Svvollen*, ſeu *Svollenſis*, qui magna quondam apud *Chriſtiernum* II. Daniæ Regem, deſignatoris quippe regiorum hoſpitiorum munus obiens, in auctoritate fuerat. Poſtea vero in Evangelii doctrina inſtitutus, eandem paſſim alacriter confeſſus fuit. Cujus tandem gratia *Lovanii* comprehenſus, & in carcere perquam diu detentus fuit: in quo voluntatem etiam ultimam atque confeſſionem ſuam, de *Juſtificatione*, *Sacramentis*, *Miſſa*, *Purgatorio*, *Invocatione Sanctorum*, *Primatu Pontificis*, *humanis Traditionibus*, & aliis hujusmodi, ſingulari doctrina pietateque refertam, conſcripſit. Inde vero *Mechliniam* deductus, ibidem ad ignem condemnatus, atque XX. Octobr. magno piorum luctu vivus crematus fuit. *D. Pomeranus* ejus confeſſionem edidit, in qua quædam Anabaptiſtica ocurrere *Seckendorfius* ſcribit, niſi fallatur.

Martyrologium cit. p. 221. & p. 227. ſeq. Seckendorf. *l. c.*

§. CLXXXI.

ejecti ſunt 385. Rothvilæ.

Rothvvilæ, Suevorum urbe haud incelebri, trecentos, octoginta quinque, omnis ætatis & ſexus homines, in exilium ejectos eſſe, *Scultetus* ex MS. Bullingeri, & ex illo *Seckendorffius* retulit. l. c.

§. CLXXXII.

Irruptio Turcorum in Auſtriam & obſeſſio Viennæ male Luthero ejusque aſſeclis tributa

An ad impedimenta Evangelici curſus vel promotionem potius referre debeam Turcorum irruptionem per Hungariam in Auſtriam, & obſidionem primariæ ejus urbis, Viennæ, d. XXVI. Septembr. ſuſceptam, fere ambigo. Nam ſi hoſti barbaro conatus ſucceſſiſſet, univerſam religionem Chriſtianam, Catholicosque cum Evangelicis oppreſſiſſet. Potuit tamen etiam ſubeſſe manus divina, ut à perſecutione Evangelii ita impedirentur Pontificii. *Maimburgius* ſcribit, *Lutheranos* in cauſa fuiſſe,

fuisse, quod Solymannus cum ducentorum millium exercitu in Hungariam irruens, ut ibi Wayvvodam Transylvaniæ contra *Ferdinandum* stabiliret, nihil, quod resistere valeret, invenerit, parumque abfuerit, quin Viennam caperet. Verum *Seckendorffius* satis diluit hoc accusationis intempestivæ caput, & partem culpæ in *Ferdinandum* transfert, qui tempus, quod in Comitiis Spirensibus triverit, utilius in Hungaria & cura belli Turcici impendere potuerit; sed Cæsari fratri gratificaturus, qui Pontificis amicitiam tum sedulo ambierit, & ab Ecclesiasticis persuasus, zelum insignem contra Evangelicos ostentaverit, majoremque Evangelicorum, quam Turcorum coercendorum curam habuerit. Idem quoque observat, fatalem quendam languorem ad bellum Turcicum etiam eos invasisse, qui Catholici vocabantur. *D. Lutherus*, quemadmodum ex libello ipsius de bello Turcico supra retuli p. 281. satis monuit, & castigavit Principes in Comitiis Spiræ congregatos, quod rem tantam non serio tractaverint. In *Concione* deinceps peculiari, quam *bellicam* vel *excitatoriam ad bellum contra Turcos*, nominavit, (**eine Heerpredigt**) conqueritur primum, contemtui habita esse, quæ de hoc argumento antea scripsisset, secutamque cladem à se præviśam, persecutione Evangelii meritam, dum aliquot hominum millia paucis diebus trucidata & abducta sint, &, ni Deus miraculose juvisset, nullum miseriarum finem in Germania futurum fuisse. Jam tamen regressis hostibus, divini beneficii oblitos Germanos, porcos ebrios, (**meine liebe Teutschen/die vollen Säu/**) potare denuo, & securos esse. Mox, cum invectus esset in impœnitentes & pertinaces hostes ac persecutores verbi Christi, ejusque confessorum, in eorum gratiam se edere & scribere præsentem Sermonem ait, qui verbum Dei amant, ut conscientias ipsorum recte instruat & manus confortet. Necesse enim esse, ut Christianus certo sciat, quis qualisque *Turcus* sit, secundum Scripturam S. quæ de duobus vaticinetur tyrannis truculentis,

ante extremum diem Christianitatem vastaturis, quorum unus spiritualis sit, decipiens per fraudes sive falso cultu, de quo Daniel XII. 39. quemque Paulus 2. Thess. II. 4. *Antichristum* vocet, id est *Papa* cum suo Papatu: alter ferro, & corporaliter perdat, de quo Daniel VII. prolixe vaticinatus sit, quemque significaverit per cornu minus inter decem majora, quod Romani Imperii vires in Asia, Græcia & Ægypto potissimum oppresserit, nec reliquas provincias infestare desinat. Hinc *Turcorum* blasphemias & injustitiam contra Christianos pluribus describit, & bona conscientia hos adversus eos arma sub auspiciis Regum & Principum sumere posse ac debere censet, cum sint hostes Christi & temerarii aggressores: interim quos illi, Deo permittente, sua tyrannide deleant, aut qui in bello justo contra eos cadant, martyres Christi esse, dummodo pœnitentes & pii sint, quales omnes esse deceat, qui huic militiæ nomen dent, quemadmodum in libello antehac publicato satis monstraverit. Nobilitatem autem, quæ hucusque otio & luxu torpuerit, & plebem, magna ex parte male feriatam, merito ad hujus militiæ onera vocari, censet; cum enim prosperis rebus insolenter usi sint, adversas quoque ferre debere. Ad extremum obtestatur non solum captivos, ne se à Turcis cogi sinant, ut contra Christianos pugnent, sed etiam Cæsaris, Pontificis, aliorumque Principum subditos omnes, ne contra eos, qui doctrinam Evangelicam profitentur, arma capiant, ducive se patiantur.

Tom. IV. Alt. pag. 565 -- 580.

§. CLXXXIII.

Varii sermones Lutheri.

Habuit hoc anno *Lutherus* multos alios sermones, qui etiam in Codicem *Postillarum Ecclesiasticarum* relati sunt, *de* (l) *Peccato in Spiritum S.* ad Matth. XII. 31. s. (m) *de matre & fratribus Christi*, ad Matth. XII. 46 -- 50. (n) *de justitia propria*, quam homines sibi arrogant, ad Deut. IX. 5. 6. (o) Explicatio Capitis XIX. & XX. Exodi, *de promulgatione Decalogi*. (p) In Cap. XVIII.

XVIII. XIX. & partem XX. Evangelii Johannis, *de passione & resurrectione Jesu Christi*: in (q) capita septem priora, & in Cap. XXXII. Deuteronom.

(l) *Tom. IV. Alt. p. 541. seqq.* (m) *ibid. p. 546. ff.* (n) *pag. 550.* (o) *pag. 580 -- 628.* (p) *pag. 644 -- 702.* (q) *pag. 707 -- 799.*

§. CLXXXIV.

Atque hæc sunt Lutheri scripta homiletica. De *Polemicis* data subinde occasione diximus; restat tamen forte adhuc unum, nempe libellus *de clandestinis & surreptis literis*, **von heimlichen und gestohlenen Briefen**, quo *Georgio* Duci acerrime respondet, ad publicatam contra se invectivam, ob literas ad *Lincum* scriptas, de quibus ad A. 1528. (pag. 256.) dictum aliquid est, nec non ob contumeliosam præfationem in Novum Testamentum Emseri German. Ubi inter furti & spolii species numerat alienæ epistolæ usurpationem, neque quidquam ex illa contra scriptorem sive autorem ejus produci posse aut debere, juxta tritum illud: *de occultis non judicat Ecclesia*; pro occultis autem & pro cogitationibus, quæ censuram judiciumque apud homines non subeant, habenda esse, quæ quis mala curiositate ab altero expiscatur. Objicit Duci *hostilem* in se *animum*, qui satis pateat ex dicta præfatione Ducis ad Emseri N. T. & *hæretici notam* sibi impactam repellit, & *decretum Spirense* A. 1526. quod unanimi ordinum consensu publicatum, & quo *Wormatiense edictum* abrogatum aut suspensum sit, ei opponit: modestius etiam se hucusque cum Duce egisse, quam Ducem erga se; non, quod non respondere possit, cum verbo Dei nixus omnibus Sophistis sapientior sit, Ps. 119, 99. s. De *Pacciano* fœdere nil se jam dicere velle, & rogare omnes, ut Ducem excusatum habeant; sibi tamen cogitare & sentire liberũ esse, quid velit, & anxia operosaq; illa Georgii excusatione suspicionem magis augeri, quam minui. Porro excusat explicatque verba sua, quibus in Epistola scripsit: *Deus confundet* μωρότατον μωρὸν, quæ Germanice versa secius sunt:

Libellus de clandestinis literis ad Georg. Ducem.

GOtt schände den allernärrichten Narren; se enim non posuisse *confundat*, & nil aliud designare iis voluisse, quam stulte facere Ducem, & fore, ut à Deo confundatur & pudefiat, quia verbum Dei, ab se prædicatum, oppugnet. Inde rogat, ut quiete agat & clemens erga se sit Dominus; tum se omnia condonaturum, & apud Deum pro eo interceſſurum. Si vero nolit, tum se exemplo Mosis contra Korachum suum oraturum, & Psalmum VII. usurpaturum, cujus paraphrasin subjicit, ad se ubivis applicatam; in ea, Deum testem & judicem compellat, si seditiosam & hæreticam doctrinam protulerit, temerarioque ausu Papatum adortus & non magis ab eo excitatus sit &c. Hunc libellum valde exagitavit *Cochlæus*, & Dux *Georgius* questus est apud Electorem de eo, qui ei respondit, sibi quidem acta non placere, Ducem tamen in edendo diplomate nimis festinasse; toleraſſe tamen se, ut in sua quoque ditione affixum fuerit: Luthero etiam injunxit, ne posthac quidquam ederet, quod ad Electorem, Georgium aliosque pertineret, nisi prius in aulam misisset.

Tom. IV. Alt. pag. 628 -- 642. Seckendorf. *p.* 148. *seq.*

§. CLXXXV.

Consilium dedit Luth. an Abbas in monasterio manere vel exire inde debeat?

Epistolas præcipuas à *Luthero* scriptas subinde indicavimus, & summam earum adduximus: ex iis, quæ restant, non ultimum locum meretur Epistola ejus ad Electorem *Johannem* scripta, qua ad quæstionem, per Cancellarium Pontanum propositam, *quid faciendum sit Abbati cuidam*, illustri genere nato, *si à Cæsare ipsi mandetur, ut cucullum denuo induat?* responsum consiliumque Theologicum dare jussus erat. Sic autem respondit: se in rebus, Deum & conscientiam concernentibus, non libenter quidquam vel suadere, vel dissuadere; Scripturam S. enim id satis docere, non tantum per modum consilii, sed etiam per modum præcepti: & quemque fidem & conscientiam suam excutere certumque de factis suis esse debere. Ignorare se, an Abbas

Abbas iſte, licet crederet, ſatis firmus & ſtabilis ſit in fide, ad perferendas perſecutiones, & moleſtias, quæ graviores incumbant illuſtris conditionis hominibus, utpote delicatius educatis & habitis. Interim id ſe ſuadere in re adhuc dubia, ut *Abbas* dilationem quærat, cum fieri poſſit, ut monaſteria omnia, aut multa aperiantur, ſicque ſine ignominia & periculo, & cum ſubſidiis quibusdam, inde diſcedat; ſecus autem ſi fieret, ut ſe ipſum ſuamque conſcientiam conſulat. Tutius tamen videri, ſi in monaſterio maneat; cum ibi occaſionem habeat plura præſtandi bona, abominationes cum tempore abolendi, veritatem & libertatem conſcientiis procurandi, quemadmodum *Abbatiſſa Gerenrodenſis*, pluresque Antiſtites utriusque ſexus fecerint. Quod ſi vero Abbas conjugii deſiderio arderet, conſulendum ei eſſe, ut, quia inter Pontificios haud probroſum ſit, fœminas in conſortio Clericorum eſſe, aliquam ſibi, cum occulta conjugii legitimi pactione, jungat, donec Deus tempora mutaverit &c.

Tom. IV. Alt. pag. 599. ſeq.

§. CLXXXVI.

In opere Biblico Germanice vertendo & Prophetarum translatione continuanda, Comitia Spirenſia moram injecerunt, ad quæ *Melanchthon*, laboris iſtius ſocius, abierat, & ægritudo Lutheri; ne tamen plane otioſus eſſet, *Librum Sapientiæ*, ope amicorum, ex Græco Latinoque transtulit, licet jam *Leo Judæ* Tiguri vertiſſet, hac tamen ejus verſione non abſterrebatur, quia eam Noſter quidem legit & contulit, ſed non probavit & ad *Lincum* ſcripſit: *mirum quam nihili ſunt, quæ Leo Tiguri transtulit.* In præfatione *Lutherus* hunc librum inter *Apocryphos* refert, & Philoni tribuit, licet *Salomonis* dicatur *Sapientia*, quod autoritatis majoris gratia factum à veteribus fuerit, ut tyranni & Reges, propter quos inprimis ſcriptus liber ſit, libentius eum legerent. In *Eccleſia Romana* pro Canonico habitum,

Librum Sapientiæ transfert Germ. & præfatione ornat.

& plures ex eo, quam ex ullo alio scripto, formulas cantuum Ecclesiasticorum petitas ideo forte esse, quia tyranni tam acerbe reprehendantur, sancti autem & martyres extollantur & erigantur, & Romæ Christiani magis quam alibi crucientur. Cætera petantur ex præfatione ipsa in Biblico Codice. Pleraque enim quæ adduximus, in ea sunt omissa.

Tom. IV. Alt. pag. 555. b. seq.

§. CLXXXVII.

Præfationē in Oeconomiam Christi Menii facit

Varias autem variorum doctorum piorumque virorum opusculis præfationes præmisit, 1. libello *Justi Menii* de *Oeconomia Christiana*, **von Christlicher Haußhaltung**/præfixit Epistolam ad *Johannem Metschium*, Capitaneum Wittebergensem, qui cælebs vivebat. In hac sive Epistola sive præfatione urget necessitatem conjugii, ex præcepto divino omnibus, qui dono continentiæ carent, dato, quod inculcari frequenter debeat; ita tamen, ut addatur etiam, non sufficere, in conjugio vivere, bona & honores habere, educationem autem liberorum negligere; de qua multa egregie & severe monet, parentesque obligatos esse ait ad eam, & si negligant, Magistratum illos punire vel exterminare debere, tanquam homines pestiferos, ac Turcis Tartarisque pejores: quia, quantum in ipsis est, nil aliud faciunt, quam ut status Ecclesiasticus & Politicus intercidat, & Oeconomia cum disciplina pereat, maneantque bestiæ & sues, nil nisi fruges consumere natæ. Ostendit denique parentes plus inservire posse educatione filiorum Reipublicæ & Ecclesiæ utilium, quam si cœnobia & templa fundarent, arces & urbes exstruerent. Nec liberum esse parentibus hoc facere, vel omittere, sed cogitare ipsos debere, quod obstricti sint Deo ad status istos conservandos; & si filium habeant idoneum ad munus sacrum vel politicum, eum vero Deo denegent, quod sacrilegium committant, & multa animarum millia è regno Deo rapiant & in orcum præcipites dent.

Tom. IV. Alt. pag. 557. seq.

§. CLXXXVIII.

§. CLXXXVIII.

Brevem etiam sed nervosam & gravem præfationem *Commentario Melanchthonis in Epistolam ad Colossenses*, secunda vice edito, & à *Justo Jona* latine converso, præmisit, qua magnifice commendat & Commentationem & ejus autorem. Eam, ait, breviter & perspicue tradere, quid doctrina & vita Christiana sit; ut adeo libellus parvus quidem mole, sed magnus utilitate dici, & in sinu gestari queat, ad exercitium quotidianum, tanquam thesaurus Christianus. Se *Melanchthonis* libros plus, quam suos amare, & malle, ut illi, quam sua edantur; quia ipse ad hoc natus sit, ut cum sectis & ipso diabolo continuo digladietur, unde sui libri impetuosi & pugnaces sint, dum stipites & truncos eradicare, spinasque & sentes exscindere, & lacunas explere cogatur, & importunus viarum sylvestrium strator & complanator sit: *Philippum* autem leniter & placide incedere, ædificare, plantare, serere, irrigare, amœne & jucunde, pro gratia divinitus ei data. Hinc felicia prædicat illa tempora, quibus ejusmodi libelli in lucem prodeant; deplorat tamen simul summam hominum ingratitudinem & satietatem fastidiosam, unde futurum ominatur, ut verbum rursus à nobis auferatur, & pristina miseria redeat. Piis tamen commendat hunc commentarium, qui suum in eo paradisum habeant, & Christum Jesum inveniant, tanquam arborem vitæ, qua exsatiari nequeant. *in Melanchthonis Commentar. ad Coloss.*

Tom. IV. Alt. pag. 702. b. 703. a.

§. CLXXXIX.

Aliam præfationem scripsit in *Casparis Huberini* libellum *de ira & gratia Dei*, qua significat, quod illum edendum commendaverit, 1. quia utilis sit omnibus Christianam doctrinam amantibus: 2. pios confortet adversus multiplices sectas & calumnias, per quas diabolus iratus contra Evangelion furit. Hujusmodi tamen libellos Nostrorum egregios, Christum ingenue *in Casp. Huberini libr. de ira & gratia Dei.*

confitentes & prædicantes, satis tutos futuros in petra, super qua ædificati sint, contra ventos & imbres irruentes. Patimur ergo, inquit, nunc Papistas, Erasmistas & Sectarios, cum suis calumniis & mendaciis, in petram nostram incurrere & offendere, probe experturos, quid damni & ignominiæ inde reportent. Superbiunt, quod multum habent ventorum, pluviarum & aquarum; nos confidimus petræ, hostium judicio, egenæ & contemtæ, sed firmissimæ & potentissimæ, ac nolumus quicquam ventis aquisve inædificare; cum satius sit diverberare, ut diffluant.

Tom. IV. Alt. pag. 703. a, b.

§. CXC.

in Venatorii Tr. de consolandis morientibus

Denique præloquio ornavit *Thoma Venatorii*, Norimbergensis, *Institutionem de consolatione morientibus proponenda*, inque eo commemoravit, quod libellus iste jam antea publicatus & ab adversariis probatus fuerit, in quo tamen non *Papistica* sed γνησίως *Lutherana* (ceu dicunt) doctrina contineatur; cum manifestum sit, Pontificios, in cumulum congregatos unum, non potuisse, cum tota sua arte, talem libellum componere. Et se credere facile, si vel suum vel alterius noti Lutherani nomen præfixum habuisset, quod eum nec edituri, nec lecturi fuissent: idque suis accidisse libris, quos adversarii sæpe laudaverint & legerint, absque autoris nomine prodeuntes; simulac vero nomen comparuerit, hæreseos damnaverint. Ad extremum orat omnes pastores & auditores, ut studium omne cum Venatorio conferant ad fidem, eamque urgeant & exerceant. Stolide sanctos enim, *Pontificios* & *Sectarios*, summum hoc caput non intelligere, nec urgere, Diabolum quoque per eorum stultam sanctitatem & spiritualitatem (Geisterey) quærere non tantum istas ineptias stabilire, verum etiam præcipuum hunc locum (de fide) qui caput ejus conterit, & regnum evertit, penitus extirpare.

Tom. IV. pag. 703. b. 704. a.

§. CXCI.

§. CXCI.

Ex Epistolis quædam adhuc recenseri merentur, quarum I. est *didascalica* ad *Lincum* scripta, de *Baptismo conditionali*, quem *Lutherus*, re diligenter pensata, & cum Philippo collata, nullum, adeoque tollendum esse de Ecclesia statuit, ex hac ratione, quod conditionalis nihil ponat, neque neget, neque affirmet, neque det, neque tollat. Igitur, ubi dubitetur, vel ignoretur baptisatum esse hominem, ibi simpliciter baptisandum esse, absque conditione, ac si nunquam esset baptisatus. Tutius hic peccari, in hoc casu, in rebaptisando, si modo peccetur, quam incertum Baptismum dando, ubi vere peccetur. Hoc non efficere Anabaptistas, qui primum Baptismum certum aperte damnant, & Baptismum dici nolunt. Nos vero incertum Baptismum suo fato relinquere, & judicio Dei committere, certumque Baptismum administrare. Nec opponi posse legem zelotypiæ, quum lex & Evangelium sint diversæ res. Si quis autem mutata forma baptiset, prorsus nullum esse Baptismum.

Epist. de Baptismo conditionali.

Supplem. Epist. Luth. D. Buddei *pag.* 78. *seq.*

§. CXCII.

II. Consolatoriam epistolam pro persona tentata valde exaravit, qua suasit: 1. ne tentatus seipsum consideret, aut ex sensu suo (fühlen) judicet, sed ex verbo Dei totus pendeat. 2. Ut cogitet, se non solum esse, qui tales tentationes patiatur, sed multos passim in mundo similiter ita tentari, 1. Pet. I. 6. ut exemplum Davidis aliorumque ostendit. 3. Ut caveat, ne liberari se à tentationibus petat, nisi Deo placuerit, sed cum Salvatore dicat: Luc. XXII. 42. *tua, non mea voluntas fiat.* 4. Ut Deum laudare incipiat Psal. XVIII. 4. tristitiæ autem nequaquam indulgeat. 5. Ut gratias agat pro tam gratiosa visitatione, qua multi indigni & orbati sint. Hocque in casu recitandum esse Psalmum CXLII. quem breviter explicat, & dicta Scripturæ consolatoria aliquam multa subjicit.

Consol. pro tentato.

Tom. IV. Alt. pag. 642. *b.* 643. *a. seq.*

§. CXCIII.

Epist. ad Albertum Comit. Mansf.

III. Hoc tempore quidam verbi minister libellum vulgavit, quo factum certi Principis improbabat; hoc cum offendisset aliquos summo loco natos, illi ad Comites Mansfeldios hoc nomine minaces literas scripserunt, qui Lutheri judicium de isto libello & consilium, quid respondere accusatoribus pastoris debeant, expetiverunt. *Lutherus* excusat pastorem, quia Princeps iste (*Ulricus Wurtembergicus*, quem Landgravius Hassiæ fovebat) à Cæsare & Suevici fœderis Principibus condemnatus sit, & jure ejectus præsumi debeat, quamdiu nondum probetur injuste hoc factum esse. Deinde, si quid peccatum hic à pastore esset, eum satis castigatum à *Ludovico Passavantio*, in libello venenato ei opposito, & in Hassia edito, quo ipse quoque ac Melanchthon offensus gravissime sit, dum autor mendacissimus seditionis autores eos impudentissime scribat, quum tamen toti orbi constet, non alios magis diligenter contra seditionem & pro magistratu stylum strinxisse, quam seipsos.

Tom. IV. Alt. pag. 705. 706.

§. CXCIV.

ad Metschiū de toleranda religione contraria.

IV. Non prætermittenda est brevis Epistola ad *Josephum Levinum Metschium*, equitem in Voigtlandia, in qua ad quæstionem pastoris in oppidulo Mila respondet, licet nemo ad fidem cogi debeat, non tamen ferendas esse calumnias in doctrinam veram, sed adversarios fundamenta sua indicare & audire contraria (das Gegentheil) ac si nil reponere queant, silere oportere, & credere secum (bey sich selbst) quicquid velint. Ita feciisse Norimbergenses & Wittenbergenses. Nam, ubi fieri possit, contraria religionis exercitia publica toleranda uno in loco non esse, & suadet, ut, etsi ad fidem nemo sit cogendus, eo tamen adigi possit, ut conciones audiat, & externæ saltem disciplinæ sive decalogo se submittat. *Seckendorffius* Indic. III. in supplendis ad hunc annum, dicit, hanc Lutheri sententiam non carere difficulta-

cultate, & ex aliis ejus scriptis interpretandam esse. Ego tamen nihil video difficultatis, si integra Lutheri mens, quod factum à nobis est, proponatur. Satis enim caute & limitate scripsit: **wo mans schaffen kan/ soll man in einerley Obrigkeit / zwiträchtige Lehrer nicht dulden/ zuvermeiden weitern Unrath ꝛc.**

Tom. IV. Alt. pag. 704.

§. CXCV.

Annus M. D. XXX. maxime memorabilis est propter Confessionem Evangelicorum, Augustæ Vindelicorum Cæsari exhibitam, & acta, cum eam antecedentia, tum consequentia. Quia vero integra & satis prolixa volumina de hoc argumento extant, breviter ea duntaxat tangemus, quæ ad institutum nostrum ejusque rationem spectant. Nam dubia fere spes apparebat, magisne Comitia à Cæsare indicta, ad incrementum vel decrementum impedimentumve Evangelii spectarent. *Carolus* V. mature quidem, nempe d. XXI. Januar. ex Italia literas ad Imperii Ordines misit, & clementer liberaliterque promisit, se *indixisse Comitia Augustæ* d. VIII. *Aprilis habenda*, 1. ut *deliberetur de auxiliis contra Turcam*: 2. *de dissensionibus in causa sanctæ religionis & Christianæ fidei, & ut in hac religionis causa, partium opiniones ac sententiæ inter sese, in caritate, lenitate & mansuetudine mutua audiantur coram, intelligantur & ponderentur, ut illis, quæ utrinque in Scripturis secus tractata aut intellecta sunt, sepositis & correctis, res illæ ad unam simplicem veritatem & Christianam concordiam componantur & reducantur, ut de catero ab omnibus una, sincera & vera religio colatur*: idemque post coronationem Bononiæ à Pontif. d. XXIV. Febr. factam, repetita scriptione, qua Comitia ad Calendas Maji prorogavit, confirmavit, & humanioribus verbis insinuavit; sed quidam Ordinum Protestantium eorumque ministrorum, mores fœderis cum *Clemente* initi, (de quo §. 174. pag. 294. seq.) & juramenti in inauguratione præstiti, quod *perpetuus defensor Ponti-*

A. 1530. Comitia Augustæ à Carolo V. indicta clementer & humaniter.

sed quidam subdole & astute factū putant.

Pontificiæ dignitatis futurus esset, rationes dubitandi habuerunt, & moverunt, an astute & callide, vel serio Imperator talia scripsisset, &, si de Cæsare hoc omnino credi deberet, an non Clerici omni nisu & contentione id acturi sint, ut Imperatori aliud persuadeant, & ab ista via regia & Christina eum subdole deducant. Hinc quoque consultarunt, quid pro defensione sua agendum esset, an comparere tuto in Comitiis indictis possent, & an non potius expediret, imminens malum prævenire, Cæsari armata manu occurrere, & Alpium transitum impedire? Saxoniæ Elector denuo à Luthero super hac quæstione responsum poscit, qui collatis cum *D. Jona, Pomerano & Melanchthone* sententiis, perstitit in opinione, antea perscripta, (sup. p. 295. s.) & Hero suo rescripsit, concludi forte è civili jure posse, quod liceat resistere Cæsari hoc in casu, cum Imperator juramento se obstrinxerit, quod neminem vi adoriri, sed cuilibet pristinam libertatem relinquere velit; è sacris literis tamen patere, neminem, qui Christianus esse velit, opponere se posse Magistratui suo, sed vim injuriamve illatam patienter ferre debere. Civile & Papale jus non spectare, quod Magistratus sit divina ordinatio; at quia Cæsar & Princeps maneat Cæsar & Princeps, tametsi omnia præcepta Dei transgrediatur, imo Ethnicus sit: ita quoque eum pro tali habendum nec vi ei resistendum esse, licet vi agat contra pacta jurata, nisi prius unanimi consensu deponatur. Effatum Christi, *date Cæsari, quæ sunt Cæsaris*, firmum ratumque habendum: & eam juris regulam, *vim vi repellere licet*, nihil hic valere contra superiores, ac ne quidem contra pares, eique obstare aliam regulam, *nemo in propria causa judex sit*; item, **wer wiederschlägt / der thut unrecht.** Jam & omnium Principum subditos Cæsaris quoque subditos esse, imo huic magis quam illis subjectos; adeoque nefas esse, si quis Cæsaris subditos contra Cæsarem defendere velit. *Appellationem*, qua usi sint, aut deinceps usuri, inutilem esse; eam enim aut reje-

Unde consultant Protestantes,

dissuadet Lutherus bellum contra Cæsarē.

rejectum iri, aut, si maxime de ea cognoscatur, non defore judices, qui Cæsaris acta defendant, ab his autem rursus, & in infinitum, appellari non posse. Quapropter satius esse vim pati, & Deo rem committere, fidem constanter servare, etiam cum jactura fortunarum ac vitæ. Quod si vero Cæsar eo adigere Principes velit, ut subditos suos propter Evangelium capiant, occidant, vel expellant, & Principes credant sciantve, Cæsarem injuste, vel contra Deum agere, hoc in casu, cum propriam etiam ipsorum fidem concernat, non debere eos Cæsari obtemperare, nec se participes facere tanti peccati. Deum de cætero opem laturum & media reperturum, ut verbum suum conservetur, sicuti Christi & Apostolorum tempore inprimis, & semper fecerit, Jes. XXX. 15.

Tom. IV. Alt. p. 13 14. *& p.* 524. *b.* Chytræus *Hist. Aug. Conf. p.* 10-15. Seckendorf. *p.* 151. Jo. Jach. Müller. *L. III. Cap. IV. & V.*

§. CXCVI.

Elect. Sax. Theologos jubet articulos controversos componere.

Biduo post scriptam hanc epistolam Theologorum, Elector iis mandavit, ut, cum opus omnino sit, de articulis controversis, tum in fide, tum in ritibus, certum aliquid constituere, in quo, Dei ope bonaque cum conscientia, vel subsisti, vel tractari, vel cedi possit, quantocyus sententiam suam de iis conciperent, & ad se Torgaviam perferrent. Factum hoc à Theologis sine mora, &, Luthero moderante, *confessio Christianæ Doctrinæ & Fidei XVII. Articulis comprehensa*, consignata fuit, qui celebris *Confessionis Augustanæ*, ut *Maimburgius* scribit, *materia*, vel, ceu *Cælestinus* ait, *archetypus* extitêre. Agunt autem 1. de Deo & SS. Trinitate. 2. de Incarnatione Christi. 3. de Passione Christi. 4. de Peccato Originis. 5. de Justificatione. 6. de natura fidei justificantis. 7. de Evangelii prædicatione. 8. de Sacramentis. 9. de Baptismo. 10. de Sacramento altaris. 11. de Confessione auriculari. 12. de Ecclesia Catholica. 13. de Judicio extremo. 14. de Magistratu politico. 15. de prohi-

bitione matrimonii & esus carnium. 16. de abrogatione Missæ. 17. de Ceremoniis. Hanc confessionem deinceps in Comitiis Augustanis examinarunt & censura notarunt Theologi Brandenburgenses, *Wimpina*, *Mensingius*, *Rebdorfius & Elgersma*, Electorique suo exhibuerunt.

Tom. V. Alt. p. 14. *b.* -- 20. Seckend. *p.* 151. Müller. *Cap. VI.*

§. CXCVII.

Elector Sax. invitatus, ut in propria persona Comitiis interesset,

Johannes Sax. Elect. non tantum literis Cæsareis, pro more scriptis, ad Comitia invitabatur; sed etiam à *Rege Ferdinando* speciatim per *Comitem Mansfeld. Hojerum*, semel iterumque rogabatur benevole, ut ipse compareret, (**in eigener Person**) tanquam Christianus Elector, & unum præcipuorum Imperii membrorum. Dissuadebant nonnulli optimo Electori iter Augustanum, & Landgravius Hassiæ cumprimis contrarium suadebat, allatis aliquot argumentis non contemnendis, aut moram quandam interponendam esse, existimabat. Electoris tamen Consiliariorum sententia prævaluit; *Pontanus* Cancellarius eam consignavit, respondit que ad trium quæstionum primam, quæ præsentiam ejus in Comitiis spectabat, omnes optare, ut Elector ipse Augustam tendat, cum magnum sit habitura momentum ejus præsentia. Tentandum ergo iter esse, quantum per valetudinem liceat: & si vires illud perficere haud sinant, excusatum ipsum fore, cum nemo non perspicere possit,

id promittit, si valeat,

voluisse Electorem Cæsari obsequium testari. His perceptis,

& iter ingressus

Elector Cæsari adventum in Germaniam per literas gratulatur, & se, Deo vires valetudinemque largiente, certo adfuturum, præstituto tempore, pollicetur, ac iter cum Deo ingreditur Dominica Judica, assumtis Principe hæreditario, Duce Luneburg. *Francisco*, Principe Anhaltino, *Wolfgango*, quatuor Comitibus, septem Consiliariis nobilibus, & tribus doctis, 70. equitibus ex nobilitate. Ex Theologis secum duxerat *Lutherum*, *Spalatinum* & *Melanchthonem*; *Agricolam* Comes Mansfeld. Comitem sibi junxe-

junxerat. *Lutherus* Vinariæ, in arce Græfenthalensi & Coburgi (ubi Elector eum reliquit, securitatis gratia) *Agricola* Norimbergæ, *Jonas* Donavverdæ concionati sunt. Elector cum Comitatu d. II. Maji Augustam primus ex omnibus Principibus, ingressus est, mirantibus valde adversæ partis hominibus, qui fore putaverant, ut Comitia subterfugeret. Itaque hæc illius constantia celebrari passim cepit per Italiam & Germaniam; à quibusdam etiam metus incuti, quasi vim pararet, nominatim à *Joachimo*, Electore Brandenburgico, *Georgio* Saxoniæ, & *Guilielmo* Bavariæ, Ducibus, Evangelicæ causæ omnium infensissimis, qui Cæsari Oenipontem usque obviam profecti, eumq; de Electoris Saxon. maturo adventu & splendido Comitatu, nescio quid suspicantem, confirmasse dicuntur, ut mascule ageret, sex mille equitum præsidium ei offerentes. Pontificios etiam male habuit, quod Elector & *Philippus*, Landgravius, in religionis causa tam confidenter egerint, ut conciones publice in templis à suis Theologis haberi jusserint. Hoc igitur Cæsari sine mora significant, & ab eo petunt, ut severum eo nomine interdictum promulget. Cæsar simulac id rescivit, Legatis Saxonicis (miserat enim Elector diversis vicibus ad *Carolum*, cum ut gratularentur ei de coronatione, tum negotia sua commendarent, tum ut quædam excusarent) dixit, vereri se, si sui, Principum & Augustanorum Concionatores adversa fronte inter se pugnarent, & contraria docerent, ex his dissidiis ingentia scandala & pericula exoritura esse. Proinde se statuisse, mandare, ut, quoad *Augustæ* fuerit, ex utraque parte conciones cessent; quia speret, ita citius Ordines Imperii conciliari posse. Ad quæ regesserunt Legati, per interdictum concionum conscientias valde gravatum iri, cum omnia dona gratiæ ex fide fluant, fides autem sit ex auditu verbi, & primum quæri debeat regnum Dei. Insuper expendenda esse offendicula & apostasiæ suspicionem, quam vulgus inde concipere queat. Hæcque omnia *Dolzigius* Elec-

Augustam primus venit,

ibique conciones Evangel. habet,

invito & reluctante Cæsare,

ctori sine mora renunciavit, eum in finem, ut deliberaret, quid officii sui hac in parte sit. Nec cunctatus Elector, rem protinus Theologis suis cognoscendam & dijudicandam committit, qui tertia vice instituta deliberatione respondent in eandem fere semper sententiam, si Cæsar ejusmodi quid postulet, I. Electorem subjectissime id deprecari debere, ac demonstrare, se piis admonitionibus & consolationibus ex verbo Dei petitis nullo non momento indigere, & verbum Dei non esse alligatum: conciones in duobus Comitiis à suis habitas sine contentionibus & tumultu: nec damnatam esse doctrinam Evangelicam, quam prædicent, sed ad Concilium rejectam; nunquam enim humana somnia, vel absurda & à Scriptura S. aliena dogmata Theologos suos proposuisse, sed salutaria & utilia, ac ad emendandam vitam maxime necessaria. II. Si Cæsar publicas quidem conciones prohiberet, privatas autem permitteret, tum non esse resistendum, cum locus tantum sit mutatus, & quia Elector imperium non habeat in urbe Augustana, mutationem loci æquo animo ferendam esse. III. Si vero etiam in hospitiis prohiberet Cæsar, ne tum quidem aliquid hostiliter tentandum, sed obtemperandum, & illatam injuriam propter nominis divini gloriam, patienter tolerandam esse, quemadmodum qui in vincula conjicitur, repugnare non possit. Interea autem intrepido animo coram Cæsare omnibusque Imperii Ordinibus profiteri ac recensere debere Electorem, quam mirabiliter ad purioris doctrinæ cognitionem pervenerit, & quam nullis minis aut pollicitationibus abduci se ab ea professione patiatur, memor verborum Christi Matth. X. 32. seq. Non aliter *Lutherus*, ab Electore quoque consultus, respondit, nempe, Cæsari, tanquam Domino, urbem Augustam & omnia subjecta, adeoque intermitti aliquid petenti, aut mandanti, non esse resistendum, si idoneis rationibus flecti nequeat. Reperitur denique in *Archivis* consilium cujusdam Saxonici Consiliarii, forte *Pontani*, qui arcana

ea de re consulit Theologos,

cana Cæsaris, vel potius Papæ, detexit, ac censet, ignominiosum ipsis videri, si Augustæ, præsente Cæsare, contra ejus edictum, & fortassis etiam promissum Papæ datum, nova doctrina, ceu adversarii contendebant, publice indulgeretur, ac principium opprimendi Evangelium subesse suspicatur, cum resistendum deliberandumque sit, an, quia Magistratus Augustanus publice concessit Electori Evangelium prædicandi, sine damno consentire in ejus abrogationem queat. Tandem etiam deliberatum fuit ante Cæsaris adventum, quid faciendum sit, *si Cæsar carnis esum* diebus vetitis prohiberet. Ubi respondit *Melanchthon*, in re per se non illicita parendum esse Cæsari. Ad id vero, quod opponi poterat, in Comitiis Spirensibus jejunia illa à Protestantibus servata non esse, reposuit, negari non posse, multam petulantiam exerceri à voratoribus carnis, inprimis aulicis, ac magis offendi imperitos, quam ad Evangelium adduci: miseram esse sanctitatem, quæ ponatur in esu carnium, ac interim commessationibus & compotationibus quotidie indulgeatur. *ut & de esu carnium.*

Seckend. *p.* 153. *a*, *b*. Müller. *l. c. Cap. IX.*

§. CXCVIII.

Ex dictis adversariorum machinationes haud obscure patent, utcunque eas occultaverint. Pontificiis enim modus procedendi, quem Cæsar in literis ad Ordines Imperii servaturum se promiserat, maxime displicebat. Unde Legati & Nuncii ac Principes nonnulli Pontificii Cæsarem comitantes, Oenipontem usque, animum ejus nonnihil abalienarunt. *Autor Apologiæ* MS. contra scriptorem Pontificium historiæ Aug. Confess. apud *Müllerum* p. 495. arguit hypocrisin, qua usi nonnulli Papicolæ sunt Augustæ, ante Imperatoris adventum, quando Protestantium Theologos & Pastores ad se vocarunt, eorum amicos se simularunt, & præ se tulerunt, ac si nequaquam impedire cuperent Evangelium. Interdum quoque de articulis quibus- *Adversariorum hypocrisis & artes detectæ.*

dam controversis cum illi collocuti sunt, ut expiscarentur, an Status Christiani, & ipsi, constanter tueri vel cedere vellent. Alios gratia & promotione Cæsaris allicere, alios ejusdem potentia insigni deterrere & ad defectionem inducere studebant. Quod postquam resciverunt Evangelici proceres, prohibuerunt suis periculosam illam cum adversariis conversationem. Fama quoque increbuit, Cæsarem studio adventum suum prorogasse, ut Protestantes moræ pertæsi, & sumtuum onere gravati, (nam Saxon. Elector singulis septimanis pro pane solum centum florenos, bis mille in alia expendebat) re infecta domum redirent, totaque Comitiorum actio in ventos abiret. Quicquid vero hujus sit, id negari nequit, Protestantes nil moderati sibi polliceri potuisse, posteaquam Cæsaris Cancellarius supremus, *Mercurinus Gattinara*, (quem Cattinarium Sleidanus vocat) Oeniponte obiit, qui, ut *Melanchthon* Luthero significavit, *vir summus & moderatissimus*, & in adversa valetudine hac spe secutus fuit Cæsarem, quod arbitraretur fore, ut res Ecclesiasticæ rite constituerentur & placide componerentur. *Lutherus*, cum intellexisset Electorem Sax. de mora & minis quorundam nonnihil sollicitum esse, literis eum erexit, argumento inde petito, quod tot sumtus & labores, propter Deum ejusque verbum purum, sustineat, Deumque amicum habeat, adeoque lætari debeat de gratia Dei & felici successu Evangelii in ditionibus suis, & fructu, qui in juventute in spem Christianitatis succrescente, instar paradisi, conspiciatur. Fretum igitur Electorem esse posse, & bona causa, quæ Dei sit, & precibus piorum ardentibus, quas Deus certo exaudire dignetur. Elector Luthero gratias propterea egit.

Tom. V. Alt. p. 23. s. Chytr. *p.* 29. Seckendorf. *p.* 154. *b.* 155. *a, b. pag.* 156. *b.* 157. *b.* Müller. *p.* 495. *&* 500. Budd. *in suppl. Epist. Luth. p.* 84. *seq. &* 95. *seq.*

§. CXCIX.

§. CXCIX.

Interea vero dum expectatur Cæsar, Elector cum aliis Evangelicis Principibus deliberat de adornanda sive Confessione sive Apologia, (hoc enim quoque nomine Augustana Confessio vocatur) & *Philippo Melanchthoni* injungitur, ut septendecim Articulos à Luthero delineatos in eam formam redigeret, qua tradi Cæsareæ Majestati possent. His partibus diligenter Philippus est defunctus, & XXI. articulis doctrinam, septemque abusus concernentibus, complexus est Confessionis summam, quam Elector protinus Luthero, Coburgi latitanti, transmisit, & ab eo petiit, ut omnia revideret, expenderet, &, si placeret, approbaret, vel, si quid addere vellet, annotaret. *Lutherus* autem respondit, cuncta sibi placere, nec quicquam se corrigere aut mutare posse, neque convenire, ut à se aliquid emendetur, cum ita delicate & molliter incedere nequeat. Melanchthon postea limavit nonnihil & amplificavit quosdam articulos, idque Luthero significavit.

Melanchthon confessionem adornat ex 17. art. Lutheri.

Chytr. *Hist. Aug. Conf. p. 24. seq.*

§. CC.

Lutherus Coburgi satis diu hærens, minime otiosus fuit, licet ad *Lincum* scripserit, se otiosum ibi sedere, incertum de Comitiis & Cæsaris adventu; significat enim eidem, se quod reliquum est prophetarum, vernacule dare instituisse, & Hieremiam pene absolvisse. Ad *Cordatum* scribens d. XIX. & ad *Hausmannum* d. XXV. Junii, nunciat, se, post absolutum *Jesaiam*, *Ezechielem* aggredi, sed primum eleemosynam aliquam daturum pauperibus typographis, aliquot exemplaribus, inter quæ Psalmus *Confitemini*. Ad *Melanchthonem* jam ante d. XII. Maji scripserat, se suam *invectivam contra Ecclesiasticos* jamdudum absolvisse & Wittembergam misisse, vertisse quoque duo capita Ezechielis de *Gog*, cum præfatione, quæ simul excudentur. His absolutis, inquit, Prophetas (minores) in manus sumpsi & im-

Lutheri occupationes Coburgi.

& impetu magno rem aggressus, statuebam ante Pentecosten omnes Prophetas versos habere. Post ea Æsopi fabulas, pro puerili & rudi vulgo, ut utilitatem aliquam Germanis afferant, adornare proposuisse scribit. Comitiorum futurorum faciem cum animo lustraret, ad amicos & familiares, *D. Jonam* & *Spalatinum*, perscribit jocum de Comitiis monedularum, quem in totum exercitum Sophistarum & Cochleitarum, ex toto orbe coram se congregatorum, scite applicat. In Epistola ad *Spalatinum* etiam Nobiles ferire videtur, quando de nomine *monedulæ* ludit, & satis gloriæ & laudis ex eo aves istas habere dicit, cum Monedula sit quasi Man Edel/ seu inversis verbis Edelman/ nisi quod (subdit) hic incipit injuria vestrorum Comitiorum, ubi vestri Edelmanni virtute monedularia nimis excellunt, tamen nostri Monedulini in suis Comitiis uno prædominantur, quod forum habent vilius & tolerabilius, quam vestri habebunt Augustæ. Hæc satis pro joco, sed serio & necessario joco, qui mihi irruentes cogitationes repelleret, si tamen repellet. In Epistola tamen ad *Jacobum Probst*, Theol. Lic. magnam spem esse, scripsit d. 1. Junii, Cæsarem clementer acturum, & hactenus clementer Electori bis aut ter scripsisse, similiter & alios ex ejus aula, præsertim Comitem de Nassau. Hoc etiam insigne clementiæ ostendere, quod cum Duces Bavariæ, Dux Georgius, Marchio Joachim, prætereuntes Augustam Insprugum properassent, ut Cæsarem corrumperent, & prævenientes eum in Electorem Sax. incitarent, noluerit eos admittere, & se integrum in causa servare aliis quoque voluerit.

Tom. V. Alt. pag. 20. b. 21. a. Supplem. Epist. Luth. D. Budd. *p.* 86. 87. 89. 90. *seq.* 92. 103. *seq.* 107.

CCI.

Cæsar d. 15. Jun. Augustam in-

Venit tandem Cæsar, & d. XV. Junii Augustam attigit, tantaque circa vesperam magnificentia urbem ingressus est, quanta in Imperio antea visa non fuit, exceptus à Statibus ibi con-

congregatis, qui obviam ei processerunt, & interprete Moguntino gratulati sunt, equis descendentes, quod Cæsar etiam cum fratre Ferdinando, licet rogatus, ne id faceret, fecit Pontificis Legatus tamen, *Laurentius Campegius*, & duo *Cardinales*, *Salisburgensis* atque *Tridentinus*, mulis suis immobiles insidebant: Legatus quoque majorem fastum exercendi occasionem arripuit religionis specie, cum, antequam Cæsar & Principes iterum equos conscenderent, benedictionem illis, in genua procumbentibus, impertiretur. Sed Elector Saxoniæ & Principes Evangelici primum constantiæ specimen edidere, cum submissionem illam omitterent, & erecti starent. Cumque Cæsar Legatum Pontificis sub eodem uraniſco una cum fratre *Ferdin.* ingredi urbem cuperet, ex sequentibus rationibus, quod considerati debeat, non tantum tanquam Legatus à Pontifice missus, & peregrinus, qui præ aliis honore affici soleat, sed etiam ceu talis, qui omne studium adhibiturus sit, ut gravamina nationis Germanicæ tollantur &c. Electores tamen restiterunt, rogaruntque Cæsarem, ut ejusmodi locum honorificum Legato Pontif. si cum ducere illum vellet, decerneret, qui consuetudini receptæ, & aureæ Bullæ pro Electoribus stanti, nil derogaret: nec Legato ingerere se volenti, ut lateri Cæsaris junctus solenniter introiret, id concesserunt. Denique in Templo primario, quod Cæsar urbem ingressus petiit, ac ubi Hymnus *Te Deum laudamus* decantatus fuit, Legatus de benedictione pronuncianda certavit cum Cardinale Salisburgensi, qui ad id faciendum prodierat, ubi is importune prosiliit, & Cardinalem his verbis affatus est: *non tui, sed mei est officii, benedictionem dicere.* *Tom. V. Alt. p. 25. b. 26. a.* Seckendorf. *p.* 161. Müller. *L. III. Cap. XII.*

trat solennè pompa.

§. CCII.

E Templo Ordines Cæsarem comitati sunt ad palatium Episcopi, pro hospitio ei designatum, ubi Cæsar jam sero vespere, dimissis cæteris, Protestantes exspectare jubet, & ab iis per fra-

à Protestantibus Princip. postulat, ut processio-

ni corporis Christi interſint,

fratrem *Ferdinandum* poſtulat, ut concionatoribus ſuis ſilentium imponerent, & Principes poſtero die, qui memoriæ corporis Chriſti ſacer ex Papæ ordinatione erat, proceſſioni conſuetæ, cum Sacramentum, ut vocant putantque Papæi, magna cum pompa portaretur, frequentes intereſſent. Verum utrumque ſine ambagibus recuſarunt. Prævideranr Proteſtantes facile, quo fine Cæſar pridie illius feſti, à quo utpote ſuperſtitioſo valde abhorrebant, circa veſperam urbem ingrederetur, & haud obſcure colligere poterant, ex clandeſtinis machinationibus & ſycophanticis conſiliis Clericorum hoc eſſe factum; ideoque jam ante ejus adventum conſultaverant, & Theologis Saxonicis quæſtionem ſolvendam propoſuerant: *an ſine Dei offenſione & ſalva conſcientia proceſſioni intereſſe poſſent?* A quibus cum intellexiſſent, nequaquam id fieri poſſe, quod contra omnem Scripturam & mandatum Dei, imo etiam contra Jus Canonicum ſit diviſum Sacramentum, & theatrica illa circumgeſtatio panis, quem corpus Chriſti dicant, cum verbo Dei pugnet, & Sacramenti abuſus ſit, à ſe ſuisque merito rejectus, ſubmiſſe deprecati ſunt hoc Cæſaris poſtulatum ſemel iterumque, ac tandem *Ferdinando* paulo ſeverius urgente, *Georgius*, Marchio Brandeburg. qui verba pro aliis faciebat, concitatior, inter alia, manum collo admovens, dixit è pio zelo: malle ſe flexis coram Cæſare genibus, carnifici cervicem feriendam ſtatim præbere, quam Deum & ſacroſanctum ejus Evangelium abnegare, falſamque & erroneam doctrinam approbare. Quæ ubi renunciata Cæſari ſunt, non irato animo, ut omnes ſuſpicabantur, ſed placide reſpondit: **nicht Kopff ab! nicht Kopff ab!** hoc innuens: non id agi, ut cuipiam vita eripiatur. Impetrarunt tum quidem moram ad craſtinum diem, ſed quieſcere non poterant nec ſinebant Cæſarem Legatus Pontif. & Clerici, efficiebantque, ut Cæſar circa undecimam horam noctis ad Electorem mitteret, & prius poſtulatum repeteret; Elector autem

ſed recuſant prægnantibus ex cauſis.

quie-

quiete sibi opus esse dicens, responsum in alterum diem distulit, & per *Georgium* Brandeburg. ac Filium suum, *Jo. Fridericum*, in priorem sententiam renunciavit modestissime, se per conscientiam impediri, quo minus Cæsari hac in re gratificarentur, cum Deo magis sit obediendum, quam hominibus. Cæsar igitur, cum perspiceret, moveri Protestantes nulla ratione posse, præsertim quia Pontificii defendebant, istam processionem esse cultum divinum, à rigore priore nonnihil remisit, & rogavit magis, quam mandavit, ut Protestantes adessent, & quod ad conciones attinet, petiit, ut rationes suas scripto exhiberent. Nemo igitur Protestantium circumgestationi Pontificiæ interfuit, sed in agnita doctrinæ suæ veritate perstiterunt. *Maimburgius* istam processionem idololatricam dicit triumphum fuisse Jesu Christi, Augustæ in conspectu Lutheranorum celebratum, quem *Seckendorffius* refellit, & Pontificem cum suis tunc triumphasse ait, non Christum; sed sic, ut verus triumphi honor, coram Deo & sanctis ejus, Principibus aliisque paucis numero, & potentia modicis, tribui debeat, qui tremenda illa Cæsaris Majestate, & tot quæ circumstabant periculorum metu terreri se non sunt passi, ut contra conscientiam suam aliquid facerent.

Tom. V. Alt. p. 26. b. 27. a. Seckendorf. *pag. 162. seq.* Müller. *p. 524. s.*

§. CCIII.

Principes Evangelici altero die, rationes, propter quas conciones continuandas esse putabant, scripto consignatas, Cæsari exhibuerunt, eo rendentes, ut supra p. 315. indicavimus, licet alias quoque addidissent. Cum igitur ultro citroque multa disceptata essent, & nec Cæsar ab interdicto nec Protestantes à concionibus abstinere vellent, per delegatos tandem eo redacta res fuit, ut Nostri, intellecta Cæsaris voluntate firma & absoluta, dicerent, se quidem bona conscientia consentire haud posse in concionum intermissionem, ajunt, nolle tamen Imperatori pertinaciter adversari, sed ferre, ut ad tempus conciones cessent, si

Conciones intermittere Nostri certis conditionibus statuunt.

Pontificiis etiam concionatoribus ac nominatim *D. Jo. Fabro*, silentium indiceretur, & tales interea Cæsarea Majestas constituerer pastores, qui sine læsione conscientiæ audiri à se possint. Secus enim si fieret, necessitatem sibi imponi cogitandi de remediis propulsandæ injuriæ. In præcipua causa vero id se facturos pollicentur, quod cum Deo & conscientia facere possint. Cæsar cum ista iniisset, eodem die vespertino tempore per præconem promulgari in tota urbe jussit prohibitionem concionũ.

Tametsi vero aliter non potuerint Protestantes, quam cedere voluntati Cæsaris pertinaci, quia nullum videbatur præjudicium fieri alterutri parti, cum utrique prohibitæ sint conciones, & majus bonum minori præferendum erat, cum Cæsar tum demum causam se auditurum affirmaret: præterea Theologi Saxonici aliique non vocati ad prædicandum sed ad dicendam causam rationemque reddendam, nec parochi Augustanorum erant: nullum tamen dubium est, quin adversarii, pro more suo, fraudes occultaverint & damna Nostrorum intenderint; quæ artes tamen latere diu non potuerunt, sed palpabiles factæ sunt. Quod enim adversarii in prioribus Comitiis efficere non poterant, id nunc conabantur, & Cæsaris potentia abutebantur, eumque ita flectebant, ut suam voluntatem voluntati Christi præferri voluerit. Hic enim finis & scopus adversariorum erat, ut ista prohibitione Evangelium damnaretur, & pro damnato haberetur, priusquam cognitio institueretur. *Lutherus* sane, cum talia percepisset, suspicatus est, & ad *Jo. Agricolam* scripsit, fore, ut finis Comitiorum idem fiat, scilicet, ut primum Cæsar roget Principes abstinere à tota doctrina, sicut primum rogaverit abstinere à concionibus. At ubi tum rogati nolint, sequetur simile interdictum in doctrinam. Elector quoque recte judicat & hæc verba ad Lutherum scripsit: **Also muß unser HErr GOtt auff diesem Reichstage still schweigen.** Hac ratione Domino Deo nostro in his Comitiis silentium est impositum;

adversariorum artes detegũtur.

licet

licet illud non ex omni parte optimi Cæsaris animo & voluntati, sed potius adversariis nostris, Ecclesiasticis, Evangelii acerrimis osoribus, tribuendum sit. Malæ profecto causæ indicium fuit, quod Pontificii noluerint permittere conciones Evangelicas; ex iisenim solida doctrinæ purioris fundamenta & errores abususq; Pontificios facile discere posse haud abs re metuebant magnam hominum multitudinē, ex multis locis Augustam confluentem. Interim, quod *Seckendorfius* observavit, divinæ providentiæ adscribendum est, quod ex ista utriusque partis prohibitione facta, plus fere commodi, quam damni Protestantibus allatum sit, obstructo maledicentissimorum hominum, *Fabri*, *Mensingii*, *Cochlai*, & aliorum ore, qui fœdis convitiis eos lacerabant. Et quanquam à Cæsare constituti concionatores nudum tantum textum Evangelii & Epistolæ prælegebant, & paucula puerilia annectebant; melius tamen id fuit, quam si importuni & infruniti illi declamatores plebem in Evangelicos concitassent.

Tom. V. Alt. pag. 27. *a, b.* Chytræus *pag.* 41 -- 46. Seckendorf. *p.* 165. Müller. *pag.* 564 -- 557.

§. CCIV.

Inter hæc impedimenta objecta, affulsit melior spes, quando *Alphonsus Valdesius*, Hispanus, Imperatoris Secretarius, & D. *Cornelius Scepperus*, cum *Melanchthone* collocuti sunt, & *Alphonsus* Cæsari Lutheranorum articulos exposuit, ut cognosceret, Ecclesiam Catholicam per eos non adeo oppugnari, quam vulgo putabant Hispani, quibus vix eximi illa de Evangelicis concepta opinio potuit, quod de SS. Trinitate, & de Virgine Deipara impie sentiant. Hinc Cæsar *Valdesio* mandavit, ut à *Melanchthone* brevem aliquam summam articulorum in thesi & antithesi posceret, qui synopsin confecit & XVII. articulis inclusit, quos *Cœlestinus* & ex eo *Seckendorffius* refert, qui tamen dubitat, an Melanchthonem autorem habeant illi articuli, cum longe apertius & liberius pontificia dogmata in iis taxentur, quam in

Adolphus Valdesius, Secretar. Cæs. cum Melanchr. colloquitur.

ipsa Confessione, postea exhibita, nec sine periculo Philippus eos exhibere potuerit. Certum tamen est, & ipse *Melanchthon* ad *Lutherum* scripsit, quod *Alphonsus* familiariter cum *Melanchthone* locutus fuerit, benigne promiserit, & de nostratium sententia cum *Cæsare* & *Campegio* contulerit. An hoc rursus fecerint adversarii mala intentione, ut explorarent doctrinam Protestantium, quo melius eam refutare possent, postquam prælecta fuit, jam non disquiro; parum tamen dubito. Nam si Cæsarem & paucos alios excipias, omnes cœco & implacabili odio *Lutheranos* prosequebantur, omnemque occasionem captabant, eos traducendi & persequendi: præsertim id agebant Legati Pontificii. *Campegius* enim, teste *Petro Suave*, cum à Protestantibus impetrari non posset, ut processioni corporis Christi interessent, id ægerrime tulit, ac aperte palamque dixit, eam contumaciam in Pontificis præjudicium redundare. Ut igitur difficultatem illam superaret, & Protestantes adigeret ad Ecclesiæ Romanæ ritus sua præsentia cohonestandos, Cæsari autor fuit, ut *Electori Saxoniæ* nunciaret, mandaretque Conventus initium sibi à Missa facturo adesse, & Missam audienti pro more gladium præferre. Elector utrinque ita distringebatur & constrictus videbatur. Si annuisset, contra animi sui sensum, contraque eam, quam profitebatur religionem facturus erat: si abnuisset, familiæ dignitatem sibi amittendam, & voluntate Cæsaris alteri deferendam præsentiebat. Igitur suæ professionis Theologorum consilium perquirit, qui respondent, posse id eum facere, quia vocatus esset à Cæsare ad suum officium, (**uf den Dienst zu warten**) non ad Missam, tanquam cultum divinum, ut antea ad processionem vocabatur: differre etiam Missam à processione, quia in illa præter abusus etiam bona & pia quædam supersint, nempe verbum Dei & institutio Christi. Eam in rem citarunt etiam exemplum *Naamanis*, cui *Elisæus* Propheta permiserit, ut Regi suo ad idolum venerandum inclinato, humé-

Campeg. Legatus Papæ facit, ut nostri ad Missam vocentur.

cui Saxo officii non cultus ratione interfuturum se, promittit, ut gladium præferat.

humeroque ipsius innitenti, officium id præstaret. Cum igitur Status Evangelici subducere se muneri suo Cæsari obsequiose exhibendo non possent, comitati sunt Cæsarem, facta prius protestatione, nihil sibi rei esse cum Missa, nec ei reverentiam exhibere se velle. Quod etiam ipso facto testati sunt. Expectabatur quoque concio ex verbo Dei, quam habiturus erat *Vincentius Pimpinellus*, Archiepiscopus Rossanensis, Nuncius Pontificius, sed, ut *Suavis* scribit, is orationem Latinam habuit, in qua de nulla re spirituali aut religiosa differebat: tantum invectus est in Germanos, eosque Turcis pejores esse, vociferatus est, quod illi unius dicto essent audientes, unamque religionem colerent; hi vero immorigeri, parumque obsequentes, ac novas quotidie religiones procuderent, & antiquam quasi rancidam irriderent. Post orationem habitam Cæsar ad *offertorium*, (zum Opffer) quod vocant, ivit, ensem præferente Electore Sax. Cæsarem Rex Ferdinandus omnesque Principes secuti sunt, nostri tamen non sine irrisione; solus Landgravius Hassiæ id facere neglexit, Missæ tamen interfuit.

Pimpinelli oratio in Germanos invectiva.

Pontificii hic iterum triumphum canunt ante victoriam, & caput inter alios extollit Jesuita *Maimburgius*, quando *in Historia Lutheranismi* sic scribit: *Satis apparet, hoc ipso* Protestantes *prius suum factum condemnasse. Potuissent enim eadem ratione, ad munus suum exequendum, processioni interesse, & Imperatorem obsequii causa comitari, qui ab illis nil nisi mere civilem & politicam obedientiam exigebat.* Hæc refellere nihil attinet, cum ex veris probatisque monumentis historicis, quæ sequuti sumus, diversum liquido pareat.

Maimburgii jactatus triumphus refutatus.

Tom. V. Alt. pag. 27. *b.* 28. *a.* Seckendorf. *p.* 165. *b.* 166. 167. *& p.* 203. *a.* P. Suav. *L. I. p.* 46. Müller. *L. III. Cap. XV.*

§. CCV.

Finita Missa, Imperator in Curiam se contulit, ubi *Fridericus Palatinus* de mora Comitiorum quædam præfatus, altius *Post Missam in Cæ-*

gesta

riam se confert Cæsar & Comitia aperit, deliberationisq; capita proponit per Fridericum Palatin.

gesta ab anno 1521. repetiit, & causam indicti conventus de scripto prolixiuscule recitavit, atque duo deliberationis capita proposuit, 1. de bello adversus Turcos, 2. de statu religionis componendo. Posterius caput ita conceptum erat, ut querela quidem de non servato Wormatiensi edicto, communibus suffragiis promulgato, præmittatur, unde non tantum contemtus auctoritatis Cæsareæ sed etiam Dei ejusque præceptorum, apostasia, seditio rustica, & Anabaptistarum secta orta sint. Nulla tamen *Lutheri* mentio aut accusatio facta fuit expressa, sed generatim tantum disserebatur de dissidiis & erroribus hucusque auctis, quibus non commodius mederi posse censuerit Imperator, quam si ipse Conventum Ordinum convocaret, & deliberaret, quomodo tolli tanta mala possint. Nunc igitur Cæsaream Maj. humanissime, clementer & serio petere ab Imperii Ordinibus, ut omnes ac singuli, quicquid de dissidiis & abusibus Politici contra Ecclesiasticos, & hi vicissim contra eos habeant, aut sentiant, (**sein Gutbedüncken/ Opinion und Meynung**) Latine & Germanice consignent & exhibeant, quo tanto melius omnia percipi, expendi, & maturius restitui conciliarive queant. Quæ verba frigidiora sunt illis, quæ in Cæsareis literis, quibus indicebantur Comitia, extant, iis enim promittebatur, *in causa religionis, partium opiniones*, ac sententias inter sese, in charitate mutua coram audiendas, intelligendas & ponderandas esse, ut illis, quæ utrinque secus tractata vel intellecta sunt, sepositis & correctis, res illæ ad unam simplicem veritatem & Christianam concordiam componantur & reducantur. (Vid. sup. pag. 311.) Nempe, ut bene *Seckendorfius* judicat, datum hoc fuit *relaxamentum consiliis Pontificiis*, quibus obsequentes, qui vetera retinere malebant, Principes, nihil ex sua parte queri, multo minus agnoscere abusus, aut errata volebant, licet communes de iis querelas in Comitiis prioribus instituissent. Eum quippe in finem, *Polano* fatente & ingenue

quæ propositio nonnihil diversa fuit ab ea, quam Cæsar per literas expressit, cujus mutationis autores Legati Pontif.

scri-

scribente, Pontifex Cæsari ex Italia in Germaniam abeunti Comitem dederat Cardinalem *Campegium*, qui Legatus Comitiis adesset: unaque miserat *Petrum Paulum Vergerium* nuncium, ad Regem *Ferdinandum*, cui mandarat, ut sedulo ageret, ne in conventu vel disputatio, vel determinatio de re religionis institueretur, neve de Concilio in Germania ea de caussa convocando quidquam decerneretur. Atque ut hunc Principem, quem, ut Cæsaris germanum, totque annos in Germania versatum, rerum potentem existimabat, haberet caussæ suæ faventiorem, concessit ei liberaliter, ut ad bellum Turcicum Ecclesiasticis per Germaniam tributum imperaret, ac quicquid auri argentive in templorum ornamentis esset, in idipsum bellum insumeret.

Chytr. *p. m.* 47--54. Seckendorf. *pag.* 168. *a*, *b*. Müller. *pag.* 563. *seq.* P. Suav. *pag.* 46.

§. CCVI.

Prælecta propositione, Principes per *Joachimum*, Electorem Brandenburgicum, Cæsari gratias egerunt, quod ipse comparere clementer in Confessu voluerit, ac conceptam inde ingentem lætitiam testati sunt, & petierunt sibi communicari scriptam propositionem, promittebantque se, si petitum obtinuerint, non defuturos officio suo, sed omnia, quæ res poscat, studiosissime fidelissimeque facturos. Annuit Cæsar, & sonora voce Archimarschallus proclamavit, ut Principes Statusque scribas suos circa horam pomeridianam tertiam in Curiam mitterent, qui calamo exciperent propositionem à Secretario Moguntino dictandam. Dies etiam Mercurii dictus est ad novum consessum. Sax. Elector eodem adhuc die socios ad se convocatos cohortatus est ad intrepidam caussæ Dei & religionis assertionem; postridie autem mane, omnes suos Consiliarios & ministros secedere jussit, ac ardentissimis precibus à Deo negotii successum flagitavit: iis finitis, ad firmandam in proposito suo

Nostri scriptam petunt propositionē & obtinent.

Elect. Sax. pie & solicita cura in Confessione adornanda.

mentem, consignavit suamet manu capita nonnulla ei inservientia, quæ *Dolzigius*, eques, & *Melanchthon* ingenti cum admiratione legisse dicuntur. Dein, cum solus expendisset Cæsaream propositionem, accersivit Filium suum, *Pontanum* & *Melanchthonem*, multaque de religionis negotio disserens, de eo ante omnia agendum esse censuit, & sociis à meridie convocatis suam mentem aperuit, propositionem denuo illis prælegi fecit, eosque monuit, ut & ipsi diligentissime considerarent, quid agendum esset, & sibi sequenti die mature renunciarent. Fecerunt illi promte, quod jussi erant, & nil prius quam religionis causam tractari debere responderunt. Die igitur XXII. Junii in Curia *Moguntinus* sententiam Saxonis proposuit, cui cum reliqui etiam Ordines adstipulati essent, Cæsar post biduum eos paratos esse jubet ad exhibendam suam Confessionem & notationem abusuum, quos emendandos putarent. Stante tamen, ut dicitur, pede, mutata multorum mens fuit; Pontificii enim existimabant, nihil opus esse, ut ipsi etiam exhiberent quosdam articulos, aut disputarent, cum omnes Electores & Principes, exceptis quinque, *edictum Wormatiense* servaverint. Quinque isti Evangelici Principes provocabant quidem ad literas Cæsareas, quibus injunctum sit, ut utraque pars opinionem & sententiam suam in causa religionis traderet; sed quia *Elector Brandenburg.* solis Evangelicis id à Cæsare mandatum retulit, acquieverunt, & Confessionem perfecerunt, ac XXIII. Jun. in Electoris Saxon. hospitio prælectam approbarunt, &, ut publice recitaretur, à Cæsare petierunt.

Seckendorf. *p.* 168. *b.* 169. *a.* Müller. *pag.* 568 *seq.*

CCVII.

D. 24 *Jun. Legatus Pontif. & Austriaci audiuntur.*

Dies XXIV. Junii destinatus præfixusque à Cæsare fuit ad audiendam Protestantium Confessionem; quam illi paratam se habere, post prandium statim Cæsari nunciarunt. Verum alia obstacula studiose, ut haud levis est suspicio, objecta, tum reci-

recitari eam non permittebant. Siquidem Legatus Papæ, *Campegius*, primum admittebatur, qui, poſt traditas & prælectas Pontificis ad Cæſarem & Status literas, orationem Latinam habuit, & multa queſtus eſt de religionis diſſidiis, & variis ſectis, naviculam Petri conquaſſantibus, quæ tot ac tantorum malorum in Germania cauſſæ ſint. Dein, Cæſaris & Papæ ſtudium in tollendis hæreſibus & ſancienda concordia collaudat commendatq; impenſe, & eo etiam omnem fidem & operam collaturum ſe profitetur, cum eum in finem à Clemente miſſus ſit, ut ſuaderet, conſuleret, operaretur, quæ religioni reſtaurandæ inſerviant. De Concilio vero nullum verbum protulit, tantum abeſt, ut abuſus eorumque emendationis neceſſitatem faſſus ſit. Finita hac oratione diſceſſit Legatus, tum protinus ſurgunt Evangelici Principes cum ſociis, Confeſſionem recitari petentes; quia vero aderant Legati Auſtriaci, acceptam à Turca calamitatem expoſituri & opem petituri, hos prius audiendos eſſe, Cæſar dixit, in cujus voluntate illi acquieverunt; poſt auditos autem hos Legatos, denuo ſe quoque audiri petierunt. Verum quia in veſperam dies inclinabat, excuſatio ex tempore deſumebatur, & adjiciebatur, prælectione nihil opus eſſe, cum ſcripta ſit Confeſſio, quam Cæſar deſideret; ſed noſtri dare renuebant, ac omnino neceſſariam recitationem publicam, multis ex cauſis ſonticis demonſtrabant. At quum id recuſaret Cæſar, illi quoque inſtabant flagitando, & per Deum orando, nec deſiſtebant, donec annueret Cæſar, & ſequenti die in palatio ſuo prælectionem promitteret. Hoc iterum Cæſar in gratiam fecit Pontificiorum & invidiam Evangelicorum, inſtinctu Fratris Ferdinandi, ſubinde aliquid in aurem illi inſuſurrantis, & Præſulum. Legatos enim & alios adeſſe noluit Carolus, ne quid interveniret, quod authoritati Pontificiæ præjudicium creare poſſit. Hoc ſecretum detexit *Suavis* & anonymus aliquis, cujus relationem citant *Seckendorffius* & *Müllerus*.

Proteſtantes autem rejiciuntur in alterum diem.

Sleid. *p.* 186. Suav. *p.* 47. Seck. *p.* 169. *a.* & 203. *a.* Müller. *p.* 580. *ſeqq.*

§. CCVIII.

Die 25. Junii lecta fuit publice Aug. Conf.

Cum illuxisset felix illa dies XXV. Junii, Protestantes pomeridiano tempore in Cæsaris hospitio comparuerunt, ibique in Conclavi ducentorum hominum capaci, quod sacris destinatum erat (**in der Käyserl. Cappel-Stube / worinnen sonst Ihr Majest. den Gottesdienst halten ließ**) præsentibus & ex utroque latere sedentibus omnibus Ordinibus, *Pontanus* & *Bajerus*, Cancellarii Saxonici in medium cœnaculi prodierunt, Latinum Germanicumque Confessionis exemplar manu præferentes, eam recitare parati, quod ex Latino fieri cupiebat Cæsar; sed Electore intercedente ac dicente, cum sint Germani & in solo Germanico, orare se, ut permittat Cæsar Germanice prælegi, idque eo indulgente, *Bajerus* recitavit Confessionem, voce tam clara & sonora, ut extra triclinium, & in ara inferiori Episcopalis palatii (**die Pfaltz** dicta) exaudiri vox & singula verba intelligi potuerint.

non sine triumpho veritatis & admirandis providentiæ Dei.

Maimburgius factam lectionem dicit cum incredibili *Protestantium* gaudio, qui hoc facto triumphum doctrinæ suæ egisse sibi persuaserint. Non diffitemur, nos deprædicare bonitatem Dei, quod per tot obstacula tandem veritatem Evangelicam, quæ Cæsaris mandato publice è suggestu aliquamdiu proscripta erat, in palatio Cæsareo, & conclavi Cæsaris sacris destinato, reverenter haberi, audiri & prædicari fecerit. Placet, ac prodest forte, hac de re audire *Lutherum*, Electori Sax. recitationem Confessionis publice factam sibi nunciantem, ita respondentem d. IX. Julii. *Adversarii* præclare se rem gessisse existimant, quod conciones per interdictum C. M. intermitti curarunt; sed non vident miseri, per scriptam Confessionem Cæsari exhibitam, plus prædicatam & latius propagatam esse hanc doctrinam, quam fortasse decem Concionatores facere potuissent. Egregiam vero sapientiam adversariorum, quod *M. Islebius* & cæteri Concionatores tacere coguntur: prodiit autem

Judicium Lutheri.

tem Elector Saxoniæ & cæteri Principes ac Domini cum scripta Confessione, & concionantur liberrime coram C. M. & toto Imperio in omnium conspectu, ut audire cogantur, nec contradicere quicquam possint. Ich meyn ja hoc *interdictum de intermittendis Concionibus* non inultum abiviſſe. Nolunt Ministris suis concedere, ut Concionatores audiant, & coguntur ipsi multo deteriora (ut ipsi nominant) & Principibus concionantibus audire & obmutescere. Christus profecto non tacet in Comitiis, ac etiamsi insaniant, tamen plus ex Confessione audiverunt, quàm si totum annum Concionatores audiviſſent. Ita completur, quod Paulus inquit: verbum Dei non esse alligatum. Si in suggestis prohibetur, tum in palatiis Regum illud audiri oportet. Si miseris Concionatoribus illud prædicare non conceditur, tum Magnos Principes & Dominos prædicare necesse est. Et in summa, si omnia tacent, lapides clamabunt, inquit Christus ipse. (Luc. c. XIX. ℣. 40.) *Spalatinus* in brevi consignatione memorabilium Aug. Conf. obſervavit, Cæsarem ejusque Fratrem, nec non Duces Bavariæ, nonnullosque Episcopos, diligenter auscultasse, ac, *Ferdinandum* audientem in Artic. II. Abusuum, in *Germania demum ante annos quadringentos, Sacerdotes vi coactos ad cælibatum, adeo adversatos esse, ut Archiepiscopus Moguntinus ea de re edictum Pontificis Rom. publicaturus, pene ab iratis Sacerdotibus oppressus sit*, quæsiviſſe ex Moguntino, an ita se haberet, huncque id affirmasse. D. *Dorscheus* in Dissert. *de singularibus & mirandis documentis Providentiæ divinæ circa Aug. Confess.* sexto loco ponit, hoc modo admirandam facere atque singulariter excellere Deum voluiſſe Confessionem, quod eam proponi, legi, audiri voluerit à Cæsare, Rege, Electoribus, Principibus, Comitibus, Baronibus, multitudine sive nobiliſſima, sive doctiſſima. *Solent*, inquit, *Principum aures obsideri per adulatores, ne ad eas perveniat liquida & sine mixtura falsi veritas. Pauci procul dubio inter eos, qui illu-*

Spalatinus.

Dorscheus.

strissimo confessui aderant, perceperunt, quænam sententia esset eorum genuina, qui se à Papatu separarunt. Monstrosis opinionibus onerabantur innocentes, atque ideo passim exosissimi videbantur. Nec spes affulsura videbatur penetrandi ad Magnates, quibus ut universa veritatis Evangelicæ ratio patefieret, plurimum ad salutem publicam, atque ad existimationem Confessorum pertinebat. Tandem aditus patefactus est ad Cæsarem & Magnates: tandem perrupit vis veritatis, nec impediri ultra potuit. Quis hîc Spiritus rexerit Carolum *V. prudentissimum Imperatorem Romanum, facile est existimare. Certe non ille, quo insusurrante persuasus fuit, ut atroci decreto exterminaret veritatem incognitam.* Calumniam, quod Evangelici propter applausum & approbationem vulgi quæsiverint tam anxie & constanter prælectionem in Curia, diluit Apologista contra Anonymum.

Tom. V. Alt. pag. 152. *b.* 153. Seckendorf. *p.* 170. *a.* 205. *a. Supplem. Epist. Lutheri pag.* 142. *seq.* Müller. *p.* 585. *ss.* 590. *seq.* Dorsch. *l. c. p.* 115. *seq.*

CCIX.

Oblatam Confessionem ipse Cæsar accepit, & eam expendere se velle dixit.

Finita recitatione Saxon. Cancellarius *Pontanus* utrumque exemplum, Germanicum ac Latinum, *Alexandro Svveissio*, Secretario Cæsareo, porrexit; sed Imperator ipse suis manibus accipere est dignatus utrumque, & Germanicum Archiepiscopo Moguntino, Imperii Cancellario asservandum tradidit, Latinum vero retinuit secum, & per *Fridericum* Palatinum hoc responsum Protestantibus dedit, se ipsorum doctrinam & Confessionem clementer audivisse, ac de summo hoc religionis negotio deliberare diligenter, &, si certi quid constituerit, renunciare Evangelicis eum in modum velle, ut illi Christianam suam & benevolam mentem satis intelligant atque sentiant. Clementissimæ voluntatis hanc significationem Protestantes subjectissima gratiarum actione acceptarunt, & receperunt, se omnem daturos operam, ut corporum quoque & fortunarum suarum dispendio gratam obsequiosamque mentem Cæsari præsertim testen-

testentur. Rogarunt insuper suppliciter S. C. M. ut gravissimum hoc negotium, in quo præsens ipsorum & æterna salus posita esset, clementer ac diligenter, prout magnitudo rei postulet, & Cæsar literis, quibus Comitia indixit, largissime promisisset, expendere dignaretur. Postea Imperator è throno descendit, cum Protestantibus familiariter collocutus est, & ab iis petiit, ne Confessio tradita sine præscitu & concessu suo typis vulgaretur.

4. *civitatũ confessio rejecta.*

Falsum igitur esse ex his perspicitur, quod quidam ex adversariis, nominatim *Paxmannus* in Hodego suo, apud D. Calovium in Proleg. Exeges. Aug. Confess. §. 6. scripsit, Confessionem Augustanam in Comitiis Imperii rejectam fuisse. Hoc scimus & fatemur, aliam Confess. quatuor civitatum, puta *Argentorati, Constantiæ, Memmingæ* ac *Lindaviæ*, autore *Bucero* & *Capitone*, Imperatori in iisdem Comitiis, postea per *Caspar Hedionem*, Ecclesiasten Argentinensem, exhibitam quidem, sed nec prælectam, nec acceptam, adeoque rejectam fuisse.

Magnanimitas Confessorum paucorum laudata.

Magnanimitatis & constantiæ egregium exemplum dedêre *Johannes*, Elector Saxon. cum quatuor Principibus, *Georgio*, March. Brandeb. *Ernesto*, Duce Luneburg. *Philippo*, Hass. Landgravio, *Wolfgango*, Anhaltino, duabusque civitatibus, *Norimberga* & *Reutlinga*, quod nomina sua subscripserint. Reperiuntur quidem in quibusdam impressis August. Confessionis editionibus duorum Principum nomina adjecta, *Jo. Friderici*, Elect. Johannis Filii, & *Francisci*, Ducis Luneburg. verum ex *Historia Formulæ Concordiæ* A. MDLXXX. edita, & ex Copia, quam vocant, vidimata, ex Imperii Archivo Moguntino descripta & in tabulario Dresdensi asservata, liquet, quinque tantum Principes subscripsisse, duos autem postremos omissos esse, procul dubio hanc ob causam, quod *Jo Fridericus* Princeps hæreditarius fuerit, *Franciscus* autem dominium nullum obtinuerit, **kein regierender Herr gewesen.** De *Philippo* Landgravio ab initio dubita-

bitatum fuit, an subscripturus esset, quia Zwingliani eum in suas partes trahere studebant, quemadmodum ex *Melanchthonis* ad *Lutherum* epistola d. XXII. Maji colligi potest, qua hunc rogat, ut *Landgravium* hortetur, ne conscientiam suam onerari sinat falsa doctrina, neve subscribere Evangelicorum Confessioni detrectet. Quo animo Princeps optimus hanc & jam ante d. XX. Maji factam à Luthero admonitionem acceperit, res ipsa declaravit, quando non tantum, sine ulla tergiversatione, subscriptione sua probavit genuinam Evangelicorum Confessionem, sed etiam cordate adversariis se opposuit, adeo, ut quidam nimium ejus fervorem culpaverint. Summo quippe studio animoque imperterrito dimicavit & ursit, apud C. M. ut Confessio publicitus prælegeretur. *Wolfgangus* etiam Anhaltinus Princeps, subscripturus Confess. dixisse fertur: *in juventute mea sæpe equum conscendi in hominum gratiam, cur non, si opus sit, equum conscenderem in gratiam Domini & Redemtoris mei Jesu Christi, & certando pro ejus gloria vitam profunderem, & in cælum properarem, consecuturus coronam gloriæ æternæ.*

Tom. V. Alt. p. 526 a. Müller. *L. III. Cap. XVII.* Leuchter *p. 34. seqq.*

§. CCX.

Mutatio animorum in Pontificiis ex lectione A. C. orta.

Inter singularia & miranda documenta providentiæ divinæ, & Confessionem Augustanam augustiorem facientia, merito etiam hoc numeramus, quod magna animorum mutatio in animis auditorum ab ea concitata fuit. B. *Lutherus* proinde haud abs re scripsit *in Commonitione ad Germanos* Anno 1531. & non magnificentius quam verius gloriatus est, se exploratum habere & à fide dignis hominibus accepisse, *quod, cum Confessio nostra recitata esset, multi ex parte adversa admirati & confessi fuerint aperte, ipsissimum Dei verbum & veritatem esse doctrinam nostram, nec sacrarum literarum fundamentis refelli posse, & hanc causam fuisse, cur tam difficulter recitatio concessa sit.*

Maim-

Maimburgius hoc mendacii arguere videtur aculeatis verbis, licet Lutherum vel Evangelicorum aliquem non nominet, quando generatim tantum dicit: *ſcripſerunt etiam ad multos passim, inventam illam* (Confeſſionem) *fuiſſe puro Dei verbo conformem, & obmutuiſſe ex Pontificiis, qui antea maxime eam diffamaſſent, nec auſuros contradicere.* Ex tentata *confutatione* putat mox apparuiſſe, egregie falſos fuiſſe noſtros. De confutatione paulo poſt videbimus, qualis ea fuerit. Nunc aliquot duntaxat teſtimonia proferemus ex ipſis Pontificiis ſcriptoribus, qui idem affirmarunt, quod Lutherus dixit. Procedat igitur in medium *P. Suavis*, teſtis fide dignior ac *Maimburgius*, qui refert, *Cæſarem*, audita *Proteſtantium Confeſſione*, priusquam ea de re quidquam ſtatueret, *Legatum Pontif. Campegium* conſulendum putaſſe; eum vero iſta Confeſſ. perlecta, & cum *Theologis*, quos ex *Italia* ſecum adduxerat, multum conſiderata, etſi illi oppugnandam cenſuerint, & cenſuram ipſius Legati nomine evulgandam; tamen cum & prævidiſſet, eam majoribus moleſtiis præbituram occaſionem, & palam aſſeruiſſet, *diſſenſum in doctrina maximam partem videri verbalem*, nec multum intereſſe, hoc vel illo modo potius quid dicatur: tum rationi conſentaneum haud eſſe, ut in *diſputationibus Scholaſticis ſedes Apoſtolica partem conſtituat*, non aſſenſum eſſe, ut nomen ſuum his dimicationibus apponeretur. *Imperatori* etiam *reſpondiſſe*, non expedire his temporibus novam doctrinam ad exacti examinis lancem appendere, ſed diligenter expendere periculum ab exemplo, quod miniſtretur fervidis, acutis & inquietis ingeniis, quibus nunquam defuturæ eſſent innumeræ aliæ opinionum novitates, non minore veriſimilitudine proponendæ, atque ab auribus pruritu laborantibus avide hauriendæ. *Abuſus* vero quos notaſſent, ſi quis corrigere ſibi ſumat, majora ex remediis naſcitura incommoda, quam ex malis, quibus medicina paretur. Mox de *animorum mutatione* prælectionem

Maimburgius idne-quam ſcripſerunt etiam ad multos passim, inventam illam (Confeſſionem) *fuiſſe puro Dei verbo conformem, & obmutuiſſe ex Pontificiis, qui antea maxime eam diffamaſſent, nec auſuros contradicere.* Ex tentata *confutatione* putat mox apparuiſſe, egregie falſos fuiſſe noſtros. De confutatione paulo poſt videbimus, qualis ea fuerit. Nunc aliquot duntaxat teſtimonia proferemus ex ipſis Pontificiis ſcriptoribus, qui idem affirmarunt, quod Lutherus dixit. Procedat igitur in medium *P. Suavis*, teſtis fide dignior ac *Maimburgius*, qui refert, *Cæſarem*, audita *Proteſtantium Confeſſione*, priusquam ea de re quidquam ſtatueret, *Legatum Pontif. Campegium* conſulendum putaſſe; eum vero iſta Confeſſ. perlecta, & cum *Theologis*, quos ex *Italia* ſecum adduxerat, multum conſiderata, etſi illi oppugnandam cenſuerint, & cenſuram ipſius Legati nomine evulgandam; tamen cum & prævidiſſet, eam majoribus moleſtiis præbituram occaſionem, & palam aſſeruiſſet, *diſſenſum in doctrina maximam partem videri verbalem*, nec multum intereſſe, hoc vel illo modo potius quid dicatur: tum rationi conſentaneum haud eſſe, ut in *diſputationibus Scholaſticis ſedes Apoſtolica partem conſtituat*, non aſſenſum eſſe, ut nomen ſuum his dimicationibus apponeretur. *Imperatori* etiam *reſpondiſſe*, non expedire his temporibus novam doctrinam ad exacti examinis lancem appendere, ſed diligenter expendere periculum ab exemplo, quod miniſtretur fervidis, acutis & inquietis ingeniis, quibus nunquam defuturæ eſſent innumeræ aliæ opinionum novitates, non minore veriſimilitudine proponendæ, atque ab auribus pruritu laborantibus avide hauriendæ. *Abuſus* vero quos notaſſent, ſi quis corrigere ſibi ſumat, majora ex remediis naſcitura incommoda, quam ex malis, quibus medicina paretur. Mox de *animorum mutatione* prælectionem

Maimburgius

refutatus à P. Suave.

Confessionis secuta, hunc in modum scribit: *Jam ea Confessio publice recitata*, Catholicorum, *qui aderant, animos varie affecit. Aliis enim magis erant exosi* Protestantes, *quam antea, multo magis impios existimantibus* (ex opinionibus suis præconceptis) *aliis contra multum de siniſtra, quam de iis conceperant, opinione remittentibus, atque doctrinam eorum multo minus, quam olim existimassent, absurdam reputantibus*; suorum *denique* permultos abusus *ab illis jure reprehensos confitentibus.* Meminit etiam *Cardinalis Matthæi Langii, Archiepiscopi Salzburgensis*, quod apud omnes ingenue sit professus, Missæ reformationem videri sibi honestam, libertatem quibusvis cibis vescendi, esse naturæ convenientem; immo postulationem eam, ut homines Christiani mandatorum humanorum onere liberentur, justam & æquam esse; sed *ut miſellus Monachus omnes reformet, id non esse tolerabile.* Episcopus Augustinus post lectionem dixisse fertur: *quæ recitata sunt, vera sunt, pura sunt veritas, non possumus inficiari.* Plura ejusmodi testimonia Pontificiorum notavit *Spalatinus* in Relatione quadam hunc titulum præferente: **Etliche** historica **wohl zu mercken / so sich auff dem Reichstag zugetragen / von** M. Georg. Spalatino **verzeichnet.** Adhuc plura vero collegit B. *Gerhardus* in Confess. Cathol. L. I. Part. I. Cap. VIII. & D. *Dorscheus* in Dissertat. cit. pag. 27. seq.

& aliis.

Tom. V. Alt. pag. 157. P. Suav. *L. I. pag.* 48.

§. CCXI.

Varia de confutatione A. C. consilia.

Confutare quidem Pontificii hanc Confessionem nostram sunt aggressi, sed non potuerunt pugnacissimi & infensissimi etiam *Lutheri* hostes, quos diversi Principes secum ad Comitia duxerunt, inter quos fuêre *Jo. Eccius, Jo. Faber, Augustinus Marius, Wimpina, Cochlæus, Conr. Collinus.* Hic & socii eorum omnes, (erant autem viginti & unus) interrogati à suo quique Magistratu, & tandem conjunctim, *num Confessio Saxonum refutari possit veris & solidis fundamentis & argumentis?* responderunt

runt unanimiter: *Propheticis & Apostolicis scriptis refutari eam minime posse, opus autem esse Patrum & Conciliorum arietibus & decretis ad illius confutationem.* Promachus *Eccius* Bavariæ Duci, *Wilhelmo*, à lectione Confessionis in diversorium reverso, ac ad eum dicenti: *longe alia & magis horrenda de doctrina* Lutheri *mihi narrata sunt hactenus, quam ipse hodie audivi: & tu quidem spem mihi fecisti, posse illam facile refutari*, respondit; *Patrum quidem scriptis id fieri posse, minime vero ex Scriptura S.* Cui Dux: *ergo quantum audio*, Lutherani *sedem & fundamenta suæ doctrinæ habent in Scripturis sacris, nos vero extra eas.* Desperatæ sane causæ apud Pontificios multa indicia sunt, quæ singula, si potero, recensebo. *Desperatæ causæ Pontif. indocia.*

1. Illud, quod altero mox post lectam Confessionem die (XXVI. Junii) consultatione instituta, quid agendum esset, in partes itum est. *Sententiarũ diversitas.* Nonnulli enim suaserunt, *Protestantes cogendos* esse, ut palinodiam canant, & *edictum Wormatiense* tandem in Luthero ejusque assectis executioni mandandum. Alii melius fore censuerunt, si *Confessio* piis, doctis & à partium studio alienis viris *examinanda* tradatur, & Cæsari deinceps judicium relinquatur. Fuerunt denique, qui putabant, totam causam arbitrio Cæsaris remittendam esse, ut is eam dijudicet, donec in Concilio plene expediatur. Cæsar autem mediam melioremque elegit sententiam, & Theologis commisit examen; quos tamen Legatus & Nuncii Pontificii, *Campegius*, *Pimpinellus* & *Vergerius* magnis muneribus instigarunt, ut, si Cæsar mitioribus consiliis intentus, disputationem concederet, operam sedulo darent, ne ulla sequeretur conventio, aut si tandem Concilii convocatio impediri non posset, ut veteris cultus restitutionem in integrum ante omnia urgerent; quod etsi minime concessuros Protestantes sciebant, sub juris tamen specie exigi posse videbatur, & in renitentes vis tanto majori cum prætextu parati. Fuit etiam Pontificius Princeps, qui coram aliis Principibus & Statibus dixit: Lutheranos

ranos nuper Confessionem tradidisse atramento scriptam; se, si Cæsar esset, ei oppositurum Confutationem minio (sanguine) scriptam. Cui statim regessit alius Princeps, Imperatorem, si id faceret, non sine periculo facturum, **er müste Achtung haben / daß ihme die Prisilgen nicht unter die Augen sprützte.** Verum Deus graviora prohibuit, & Cæsarem rexit, ut moderatiora & Evangelio utilia consilia sequeretur, si modo Clerici ea non impediviſſent.

Tom. V. Alt. pag. 157. *f. p.* 526. *a, b.* Seckend. *p.* 171. *b.* Müller. *p.* 635. *ſq.*

§. CCXII.

2. *Moderatiorum & peritiorum Theologorū exclusio.*

Deinde hoc etiam causæ adversariorum desperatæ indicium fuit, quod eos Theologos, quos Cæsar deligendos cum aliis censuit, qui cordati, inque Scriptura S. versati essent, & procùl affectu partiumque studio judicarent, quæ vera essent in Aug. Confess. probarent, erronea vero refutarent, ac quæ etiam à Pontificiis in Scripturis secus tractata aut intellecta, indicarent & emendarent, (prout *Carolus* V. in literis, quibus Comitia indicebat, aperte mandaverat) simulac animadverterunt, illos ex amore veritatis acturos, è consilio & deliberatione exclusérunt. Suspectos quoque reddidit Pontificios confutatores

3. *cunctatio.*

tergiversatio, cunctatio & disceptatio diuturna. *Bzovius* quidem ad A. C. 1530. n. 50. scribit, *Theologos Catholicos*, *Joh. Fabrum* inprimis & *Eccium*, confutationem Aug. Confess. paucis diebus absolvisse. Verum constat satis patetque, sex fere hebdomadas abiisse, donec perfecta illa fuit; nam die III. Augusti. demum in Conſessu Cæsaris & Ordinum, eodem loco, quo Confessio Protestantium lecta fuerat, publicabatur. Non ignoro, moram aliquam interpositam esse, dum Confutatio nimis prolixe & acriter scripta, ad exacerbandum Cæsarem, ipso Cæsare jubente, mutata, in arctum contracta & resecta illa sunt, quæ duriora videbantur; sed & hæc mutatio atque emendatio documentum inconstantiæ præbuit. Non enim

in

in lucem prodire debebat, ante quam à Legato Pontificio probata & ad Papæ palatum accommodata fuit. Sic omnia ex nutu Curiæ Romanæ pendebant. Ipsa denique Confutatio à tot fabricata sociis *pueriliter* scripta, & nostris petentibus denegata fuit, ut suo loco dicemus.

Tom. V. Alt. p. 526. a, b. Seckendorf. *p. 171. b.* Müller. *p. 653.*

§. CCXIII.

Querelandstratium de machinationibus & artibus hostium. Lutherus eos erigit, inpr. Melanchthonē,

Dum ita tempus trahitur, nihil non moliebantur & machinabantur Pontificii contra Evangelii confessores. Quas adversariorum artes cum non ignorarent Protestantes, de iis subinde per literas questi sunt apud *Lutherum*, qui eos, & cumprimis *Melanchthonem*, fortiter erexit, & *ad Deum* remisit, *causæ suæ magnum & actorem & autorem. Si est*, inquit, *causa falsa, revocemus; sin vera est, cur facimus illū in tantis promissis mendacem, quibus nos jubet esse animo otioso & dormienti.* - Philosophia tua ita te vexat, non Theologia. *Ego dies noctesque in ista causa versor, cogitans, volvens, disputans, & totam Scripturam lustrans, & augescit mihi assidue plirophoria in ista doctrina nostra, & confirmor magis ac magis*, **daß ich mir / (ob GOtt will) nun nichts mehr werde nehmen lassen / es gehe drüber / wie es wolle.** - In literis tuis displicet, quod scribis, *vos meam autoritatem secutos. Nolo vobis autor esse* aut dici in ista causa, etiamsi id commodam admitteret interpretationem; tamen vocabulum illud nolo. Si non est simul & æque vestra causa, nolo eam dici meam & vobis impositam. Ipse agam, si solius mea est. - *Finis & eventus causæ te discruciat*, quia non potes eum comprehendere. At si eum comprehendere posses, nollem ego istius causæ me esse participem, multo minus autorem. *Deus posuit eam in locum quendam communem, quem in tua* Rhetorica *non habes, nec in* Philosophia tua, *is vocatur* fides, *in quo loco omnia posita sunt*, τὰ βλεπόμενα καὶ μὴ φαινόμενα, quæ si quis conetur reddere visibilia, apparentia & comprehensibilia, sicuti facis tu, is referat curas & lachrymas

pro mercede laboris, quales tu refers, nobis omnibus frustra reclamantibus. Dominus pollicitus est *se habitare in nebula, & tenebras posuit latibulum suum.* **Wer da will/ der machs anders.** *Si Moses comprehendere statuisset finem, quo evaderet exercitum Pharaonis, Israel usque hodie fortasse esset in Ægypto.* In alia Epistola scribit: *ego de publica causa satis magno & otioso animo sum,* qui sciam certo, *ipsam esse justam & veram,* denique *ipsius Christi & Dei,* quæ non sic pallet rea peccati, sicut ego privatus sanctulus pallere & tremere cogor. Proinde pene securus spectator sum, & istos *minaces ac feroces Papistas non hujus facio. Si nos ruemus, ruet Christus una,* scilicet ille regnator mundi. *Et esto, ruat, malim ego cum Christo ruere, quam cum Cæsare stare.* Neque vos soli causam hanc sustinetis. Certe fideliter vobis assum gemitibus & precibus, utinam & carne liceret. Nam *& mea est causa, & plus mea, quam omnium vestrum. Neque ulla temeritate aut cupiditate vel gloria vel lucri tentata, quod testatur mihi spiritus ipse, & hactenus res satis declaravit, declarabitque latius usque in finem.*

Agricolam. In Epistolis ad *Joh. Agricolam, Spalatinum* & *Brentium* similiter meticulosit item & pusillanimitatem *Melanchthonis* reprehendit, & amicos rogavit, ut eum hortarentur & excitarent. Ad istum hunc in modum scripsit: *Philippum* hortare, *ut sacrificium spiritus contriti moderetur,* ne non sufficiant tandem sumtus diutius sacrificandi. Solatium quidem grande est, scire se conteri spiritu propter optimam causam, propter ipsum Deum, ubi dubitare non potest, sese placere Deo, veluti odorem suavissimum. Sed modus in rebus est: *Sacrificium placet, non exitium,* nec vult Deus animas perdi. Hoc è Satana additamentum est. Nam *quod de Cæsaris clementia speratur, nihil est.* Ego cogito Pontifices Cæsarem impulisse, ut cognosceret causam, denique, ut, audita *apologia nostra,* statuant, quod volunt, & obtinuerint hanc ostentationem, quod nos satis audierint,

rint, & ita calumniari pertinaciæ nos esse reos, idque liberius & speciosius urgeant, ut qui auditi & moniti denique Cæsarem non audierimus. Quid enim aliud struat Satan, aut quid boni ex ipso speremus? An ignoramus ejus cogitationes, ut omnia fucis, mendaciis, astutiis, dolo sic verset, ut speciosus ipse sit, Christo fœdissimus. Certe *non cum hominibus agitis Augustæ, sed cum ipsissimis portis inferni, iisque instructissimis & exercitatissimis*, sed quod solatur, iracundissimis, qua iracundia excœcati tandem evadere non possunt, quin impingant in sapientiam Dei, **und beschei ssen sich in ihrer Klugheit.** Amen.

Ad *Spalatinum* inter alia scripsit: *furere istic & fremere Spalatinum, Reges, Principes, populos adversus Christum Domini, felix omen puto*, ac multo melius, quam si blandirentur. Sequitur enim: *qui habitat in cœlis, ridet eos.* Hoc autem Principe nostro ridente, non video, cur nobis flendum sit à facie eorum. Ridet enim non sui, sed nostri gratia, ut & nos potius fidentes rideamus inania illorum consilia. *Tantum est opus fide*, ne causa fidei sit sine fide. Sed qui cœpit hoc opus, is cœpit certe absque consilio & studio nostro. Idem hactenus protexit, & gubernavit, supra & præter consilia nostra & studia. Ille ipse est, qui perficiet, & absolvet idem extra & ultra nostra consilia & studia; de quo nihil dubito. Scio & certus sum cui credidi, quia potens est facere supra quam nos petimus & intelligimus, etiamsi *Philippus* cogitet ac cupiat eum facere intra & intra suum consilium, ut liceret ei gloriari: certe sic oportuit fieri. Sic fecissem ego. **Nein / es muß nicht heissen:** *Sic ego Philippus.* **Dieses** Ego **ist viel zu gering. Es heisset:** *Sic ego ERO qui ero.* Hoc est nomen ejus QUI ERO. **Man siehet nicht / wer er ist / aber Er wirds seyn / so werden wirs sehen.** Sed hæc verbose satis. Tu esto fortis in Domino, & *Philippum* meo nomine *exhortare semper, ne fiat Deus*, sed pugnet contra illam innatam, & à Diabolo in Paradiso implantatam nobis ambitionem divinitatis; ea enim non expediet nobis. Ejecit Adam

Para-

Paradiso, nos quoque ipsa sola exturbat, & extra pacem trudit. **Wir sollen Menschen und nicht GOtt seyn. Das ist die** Summa, **es wird doch nicht anders/ oder ist ewig Unruhe und Hertzeleid unser Lohn.**

Brentium. Ad *Brentium* etiam eandem in sententiam scripsit, eumque exemplo *Philippi*, pie quidem solliciti, sed non secundum scientiam zelotypi, motum, similiter monet, ut Dei potius providentiam respiciat, qui etiam post nos Deus futurus sit & creator, sicut fuit ante nos & hodie nobiscum. *Neque enim*, inquit, *morietur nobiscum*, aut desinet esse Deus regens etiam cogitationes. - Hæc scribo tibi & aliis, si forte per vestrum alicujus verbum *Philippus desinat fieri velle Rector mundi*, hoc est, seipsum crucifigere. Ego sane si mortuus vel occisus à Papistis fuero, defendam nostros posteros fortiter, & istas bestias feroces probe & nimis quam vellem ulciscar. Quia scio futurum esse qui dicat, *ubi est Habel frater tuus?* Et is faciet eos vagos & profugos *(naim venodim)* Et quid multis? Habeat divisum Imperium cum Jove Cæsar. Si nullum est futurum, deleamus primum præceptum cum universo Evangelio. Quid enim opus est habere Deum pro hac tantum vita? quam illi habent optimam, qui nullum habent Deum. Sin Deus est, non solum hic vivemus, sed & ubi ipse quoque vivit. Quæ si vera sunt, *quid sunt rogo tandem furiosæ istæ minæ idolorum*, jam pene non morientium, sed plane mortuorum? Is qui me creavit, erit pater filii mei, & maritus uxoris, & consul politiæ, & prædicator parochiæ, & melius quam ipse sum, imo ipsemet melior me mortuo, quam me vivo, qui vita mea illum impedio. Scriptum est enim: *potens in terra erit semen ejus.* Et sane præceptum quoque posteris nostris in tutelam Deus constituit, dicens: *faciens misericordiam in mille generationes eorum, qui me diligunt.* Istis ego verbis credo, etiamsi infirma sit fides, tamen credo.

Jo. Fridericum, Duc. Tandem etiam monuit Ducem *Jo. Fridericum*, ne argutis machi-

machinationibus & subdolis artibus consanguineorum & necessariorum suorum, Papæ blandientium, offendatur, ac eum adversus callidas eorum machinationes instruit. Septimum & trigesimum Psalmum Principi commendat, accuratissime depingentes, quibus artibus & conatibus nos impatientes reddere conetur hostis, ut saltem verbum, vel factum, vel gestus aliquos extorqueat, ex quibus inobedientiæ aut seditionis ab aliis juste accusemur & convincamur; sed scriptum esse: *si Deus pro nobis, quis contra nos?* Cæsarem sane hominem optimum & modestissimum, ac propter personam, quam sustinet, & officium, quod gerit, omni laude & honore dignissimum esse; unius autem hominis conatus respectu tot diabolorum nihil esse, nisi Deus potentissima manu nobis succurrat, & opem ferat. Hæc ad omnes uno eodemque die XXX. Junii *Lutherus* scripsit.

Supplem. Epist. Luth. Ep. 129. 131. 132. 133. 134. 135. 136.

§. CCXIV.

Post hæc etiam *Lutherus* ad *Albertum*, Archiepiscopum Moguntinum, qui in causa religionis plus aliis præstare poterat, litteras typis impressas misit, ne quid in se desiderari pateretur, sed ut omnibus abunde satisfaceret, ac imminentem Dei iram pœnamque (quæ certo secutura videntur) effugeret, & omnes pacis conditiones excogitaret atque offerret. Cum igitur plane sibi persuasum habeat, ita compositam esse Confessionem, ut lætissimo ore cum Christo dicere audeat: *si male locutus sum, testificare de malo, sin bene, cur me cædis*; è diverso tamen facile existimare queat, adversarios eam nequaquam recepturos, neque spes ulla sit, nos de doctrina convenire posse, cum tanta sit *Pontificiorum amarulentia*, tantisque sint accensi odiis, ut potius æternas gehennæ pœnas sint subituri, quam nobis verbulum concessuri, & sapientiam suam derelicturi; petit ab Electore, ea qua debet & potest animi subjectione, ut una cum aliis Prælatis & Principibus, in eo præcipue elaboret, ne Evangelicis ab

Ad Albert. Cardinal. Lutherus scribit

adversariis plures creentur molestiæ, quæcunque illi credant aut statuant, modo hanc doctrinam, coram omnibus jam recitatam, nec ullius erroris convictam, non impediant & persequantur. Neminem enim ad fidem cogendum esse. Neque hujus rei potestatem vel Cæsarem vel Pontificem habere. Quinimo Deum ipsum, qui supremus omnium est, nulli unquam credendi necessitatem imposuisse. Nullo igitur modo creaturas ipsius miseras, ejusmodi aliquid tentare, & falsa atque mendacia aliis credenda obtrudere debere. Si vero Nostri ne hac quidem ratione pacem obtinere possint, hanc tamen eos prærogativam apud homines inituros, quod doctrinæ suæ confessionem publice recitare & exhibere non sint veriti, omnesque pacis conditiones quærere & offerre studuerint, licet hac sua diligentia parum profecerint. Apostolorum tamen exemplum Protestantibus animum addere & consolationem, & optat, ut quispiam *Gamaliel* in Comitiis exurgeret, qui aliis istas pacis conditiones proponeret & persuaderet, an fortassis ita, divina auxiliante gratia, à fremitu & furore suo avocari possent, ne tanta pertinacia contra conscientiam suam Deo bellum inferre pergerent. Hoc ut Moguntinus faciat, rogat. Quod si vero nec hoc locum habuerit, non esse in manu & potestate Evangelicorum invitos cogere, sed eos cum Apostolis Psalmum secundum cantaturos, cujus brevem explicationem addit, rebus & temporibus applicatam. Frustra sperari, ut Cæsar Papæ omnia restituat, licet Papa in charta quadam typis impressa, admodum confidenter prædicet & jactet. Hoc enim si fieret, totam doctrinam Evangelicam & Confessionem Aug. Cæsari exhibitam, quam adversarii vel inviti approbare cogantur, necesse esse revocari, ac priora mendacia, quorum aliqua ne ipsi quidem negare audeant, recipi. Prius autem restitui debere Protestantibus à Papa nefarie trucidatos martyres, animas omnes mendaciis seductas, & denique totam eam pecuniæ vim, quam hactenus

nus fraude artificio tecta hominibus extorserit, ac gloriam DEI horribiliter & contumelioſe profanaverit. Tandem Pontificis & Italorum callidas machinationes adverſus Germanos liberrime notat, & omnes rogatos vult, ut circumſpecti & providi ſint in agendo, ſcientes, eos inter Papam & aſſeclas ejus viventes, non cum hominibus, ſed ipſo diabolo agere & converſari. Id declarare aſtutias ipſorum diabolicas, & mores ab aperta ſimplicitate alienos.

Supplem. Epiſt. Luth. pag. 129 -- 139.

§. CCXV.

Admonitionem ad ordinē Eccleſ. in Comitiis mittit Lutherus.

Elaboraverat quoque jam ante Lutherus in arce Coburgenſi *Admonitionem ad Eccleſiaſtici Ordinis congregatos in Comitiis Auguſtanis*, ante cœpta Comitia, ad Jo. Fridericum Ducem, miſſam, qui nonnulla ejus exempla Oeniponti tum agenti Dolzigio transmiſit d. XI. Junii, in aula Cæſaris, viris cauſæ Evangelicæ bene affectis, diſtribuenda. In fronte libelli hæc ex Pſal. II. præfixa verba conſpiciuntur: *& nunc Reges intelligite & erudimini Judices terræ.* Seckendorfius prolixe recenſuit hunc libellum, ex quo ſummam duntaxat repetemus. 1. Excuſat audaciam, quod conſilium dare ſuſtineat Pontificiis, qui jam per decem annos omnibus conſiliis, inſidiis, artibus, cædibus & ſuppliciis nihil non egerint, ut ſcopum ſuum attingerent, licet fruſtra cuncta fuerint, ſectas quippe eſſe multiplicatas, Turcos irruiſſe, ſuam vero cauſam ſtare immotam, ſive in Turcos, ſive in Diabolos inciderit, nec indigere hominum ope in Comitiis, cum ſatis confirmata verbo Dei & martyrum ſanguine obſignata ſit. Hinc 2. indicat edicti Wormatienſis nullum effectum, ac ideo illud ab ipſis Imperii Ordinibus in Comitiis Norimbergenſibus ſuſpenſum fuiſſe. 3. Monſtrat, quid à ſe ad Eccleſiæ utilitatem factum ſit, dum jus Magiſtratus & Epiſcoporum adverſus inſolentiam monachorum aſſeruerit, ſeditionem præcaverit, quos abuſus & errores cor-

rexerit, circa indulgentias, confessionum particularium carnificinam, Missam privatam &c. 4. Diluit objectionem novitatum à se invectarum, & telum in adversarios retorquet, cum Missæ illæ, quæ quæstus causa celebrantur, ac ritus in Canonibus & Patribus extantes, invocationes sanctorum, & similia bene multa, novitatis vocabulo carere nequeant. 5. Vehementer in concionatorum Papisticorum ineptias invehitur, quibus mundum, non templa solum impleverint, & Christum contumelia affecerint, quando Mariam thronum gratiæ, Christum autem iratum judicem dixerint. 6. Scholasticorum Doctorum errores perstringit, quorum tota ars fuerit, ut Scripturam contemnerent. 7. Obtestatur, se ista omnia non convitiandi causa scribere, sed quod serio status Ecclesiastici emendationem cupiat, & exitium ejus præcavere velit: additque multa severitatis exempla. 8. Pergit ad fulmina excommunicationis, non ad disciplinam, sed ad opprimendos Reges Principesque, & vindictam pro lubitu exercendam, instituta. 9. Rapinam bonorum Ecclesiasticorum improbat, majorem tamen exerceri ab iis affirmat, qui Lutheranismo non sint addicti. Furibus autem illis externis pejores esse internos, seu Clericos, qui possessis pessime & contra Canones, abutantur. 10. Prætermissis articulis multis de pœnitentia, baptismo, eucharistia, fide & operibus, de communione sub utraque tractat, & rejicit, quam adversarii semper jactitant, autoritatem Ecclesiæ, negatque eos magis Ecclesiam esse, quam nos. 11. Protestatur dein, si in causa religionis quid in Comitiis concedant, id non pro beneficio haberi debere, sed jure niti, quæ desiderentur. De negligentia Episcoporum & voto Cœlibatus queritur. 12. His aliisque enarratis ad pœnitentiam & emendationem eos cohortatur serio, & comminatur, si id facere nolint, & persequi perseverent bonos, speciatim pastores uxoratos. Rogat porro, ut, si nihil spei ab iis reliquum sit, se è medio tollant.

Pestis

Pestis (ait) *vivus fui*, mortuus mors vestra ero; Deus enim concitavit me contra vos, ut vobis sim ursus & leo in via Assur. 13. Ostendit, quatenus Episcoporum jurisdictio & dignitas, publicæ pacis & tranquillitatis causa tolerari queat. 14. Catalogum texit capitum religionis & cultus, quæ in vera Christiana Ecclesia necessaria sint & tractari ab Episcopis debeant: & iis opponit, quæ in Ecclesia hypocritica recepta sint, quæque inepte curentur. Tandem 15. in Epilogo denuo ad pacem & æquas conditiones hortatur clerum, eumque ad confessionem Adriani Pontificis de necessitate reformationis in Comitiis Norimbergensibus ablegat.

Quæ sub jungit *Seckendorfius* de intrepido Lutheri animo, quod talia publicaverit, merito admiranda sunt, ac multo magis id, quod hæc admonitio in Confessu Principum Romano-Catholicorum ab ipso Episcopo Augustano lecta fuerit, ut ex literis à Melanchthone ad Lutherum die XXX. Julii scriptis patet.

Tom. V. Alt. pag. 201-- 220. Seckendorf. *pag.* 184. *a.* 188. *a.*

§. CCXVI.

Præter Epistolas Lutheri ad Melanchthonem aliosque datas, ea meretur enarrari, quâ d. XIII. Julii *Johanni* Electori Sax. ad quæstionem d. IV. Julii ab eo propositam, *quid respondere Cæsari debeat, si postulaverit, ut ejus judicio causa committatur?* respondit: 1. urgeri debere *scopum & finem conventus* Augustæ indicti, nempe causæ cognitionem, & amicam de religionis dissidio collationem. Quæ si non instituenda esset, nihil illis literis opus fuisse, ac judicium illud suum Cæs. Maj. etiam in Hispania ferre & responsum per veredarium transmittere potuisse. Parum vero honoris, & fortassis magnum scandalum & incommodum rediturum esse ad Cæsar. Maj. & ad universum Imperium, si C. M. simpliciter causa incognita judex esse & nihil aliud respondere velit. 2. Si Elector urgeatur, ut Cæsari judi-

Lutherus Electori resp. quid agendum, si Cæsar postuler, ut ejus judicio causam committat.

cium permittat, posse eum hac conditione illud accipere, *si nihil contra claram Scripturam aut verbum Dei judicet.* 3. Si objiciatur, hac responsione contumelia affici Cæs. Maj. quasi contra Dei verbum pronunciatum esse existimetur, sed credendum, C. M. tanquam Christianum Principem, nihil contra verbum Dei decreturam, aut judicaturam, Electorem regerere posse, quod Deus severe prohibuerit fiduciam in Principes & homines collocare; imo neque præceptum primum hoc pati; & si sint *Christiani Principes*, non potuisse id rectius demonstrare, quam si *cum Christi verbo & juxta illud judicent*, ac dicant: *sic ait Christus.* Si autem præter Scripturam judicent, & velint, ut ipsorum judicium sine Scriptura recipiatur, redarguere eos proprium ipsorum os, quod velint esse Christiani Principes, sine Christo & contra Christum.

Tom. V. Alt. pag. 220. b. 221. a. Supplem. Epist. p. 146. seq.

§. CCXVII.

Ad Jonam scribit, Comitiorum eventum præsagiens & ad constantiam excitans.

Ad similem constantiam & prudentiam denuo Noster amicos Augustæ cohortatur, quemadmodum ex literis d. IX. XIII. & postea scriptis elucet, & simul prædicit sagaci mente Comitiorum eventum. Ad *Jonam* scripsit, se videre quædam hysteraprotera in Comitiis, & catastrophen Comicam exspectare; non sane ut de dogmatibus unquam fiat concordia, sed ut dissensione dogmatica suspensa, politicam concordiam fieri posse speret, quæ si Christo benedicente veniat, satis sit. Præterea hos è Comitiis fructus provenisse, 1. quod Christus publica & gloriosa confessione declamatus sit, atque in lucem & faciem ipsorum affirmatus, ut non possint jactare, nos fugisse, formidasse, aut celasse nostram fidem. 2. Nos pacem semper quæsivisse & orasse. 3. Pacem politicam, quam secuturam auguretur. Postea ad fiduciam in Christum excitat admodum significantibus verbis. *Quid enim*, inquit, sperem facturos adversarios boni? Quid de Cæsare quantumvis optimo, sed obsesso?

Chri-

Christus venit & sedet ad dextram, non Cæsaris, nam sic periissemus olim, sed ad dextram Dei. Est hoc incredibile magnum. Ego tamen delector in isto incredibili, & ineo mori prorsus præsumo. Et quare non etiam in eo viverem. Utinam & Philippus saltem mea fide, si aliam non habet, hoc crederet. *A dextris* ist wohl ein gering Ding / aber das MEIS wo hat das ein Ende? das Pronomen wirds thun. Denn das Nomen Dominus wird das liebe Domino (Iadoni) wohl erhalten / biß daß scabellum pedum auch komme. Was gilts / ob David liegen werde? Nisi forte sola *Augusta* Vindelicorum hoc mense cœpit dominari aut evadere dexteram Dei, ut Christum ibi per Sacramentarios dejectum & Davidem per Papistas correctum esse credere oporteat.

Spalatino nullam spem se habere scripsit, quod Cæsar causæ nostræ sit propitius futurus, etiamsi magnopere velit. Itaque *præsidium nostrum esse Dominum*, qui in infirmitate potens sit. Mirum esse, quas victorias adversarii ex Augusta spargant, quod Protestantes jam concultatos & derisos habeant. Verum *confidite*, ait ille, *ego vici mundum. Qui habitat in cœlis, ridebit eos.* Sic de causa cogito. Neque enim juvabimur, nisi deserti prius simus. Mox addit Scripturas, odium mundi prædicentes, non solum veras esse oportere, sed & impleri. *ad Spalatinum.*

Melanchthoni respondet, quod recte judicaverit, nullum esse locum conciliationi doctrinæ. Se ne pilum cessurum, & extrema quæque exspectaturum, &, cum sic ludant promissione concilii fallaces diaboli, lusurum & se simul cum eis, appellando à minis eorum, ad nihili illud & nunquam futurum concilium, ut interim pacem habeamus. Nihil se adhuc metuere de vi aut manu eorum violenta. Christum sic adhuc nos tentare, qui potens sit in infirmis, & hac ratione gloriari in Concilio Sanctorum, & nulla alia. Velle se in ista hominum victoria & jactantia Philippum non turbari, sed roboratiin fortitudine virtutis & potentiæ illius, qui suscitavit Christum è mortuis. *Melanchthonem.*

In

ad Spalat. Melanchth. & Agricol. simul scribit

In Epistola ad *Spalatinum*, *Melanchthonem* & *Agricolam* simul data d. XV. Julii adversariorum responsum nullum aliud eos audituros scribit, quam *Patres, Patres, Patres, Ecclesiam, Ecclesiam, Ecclesiam, usus, consuetudo*, & his arbitris ac testibus Cæsarem pronunciaturum contra Protestantes, & secuturas minas usque in cœlum & infernum; Dominum vero daturum os & sapientiam. Redditum jam esse Cæsari, quæ Cæsaris, & Deo, quæ Dei sint. *Perrupturam Confessionem in omnes aulas Regum & Principum, dominaturam in medio inimicorum suorũ, & exituram in omnem terram sono suo*, ut qui, non crediderint, sint inexcusabiles. Hunc fructum futurum silentii imperati in exordio Comitiorũ. Si hoc quoque accesserit præmii, ut, adversariis ipsis testibus, *nullus articulus fidei læsus sit*, plus obtentum esse, quam petitum sit, scilicet liberatos esse Protestantes ab opprobrio hæretici nominis. Absolvit igitur amicos in nomine Domini à Conventu isto, & domum revocat. **Immer wieder heim/ immer heim.** Concordiam enim in doctrina non esse sperandam. Si Cæsar edictum edat, eum esse audiendum ut Cæsarem, nec amplius, nec ultra, non Cæsarem larvatum rusticum (Ducem Georgium) Et si vi armisque urgeat Cæsar, quod non speret, daturum & Deum consilium, qui Confessioni nostræ aperuerit ostium Cæsaris & Regum. Campegium cum jactata potestate dispensandi susque deque habendum.

Supplem. Epist. Ep. 143. 145. 146. 148. 152.

§. CCXVIII.

De traditionibus ad Melanchtonem.

Postea de *traditionibus* dubia sua *Luthero* exposuit *Melanchthon*, petiitque sibi copiose responderi. Quæstio hæc erat: *utrum traditiones factæ* propter bonum ordinem, pædagogiam, propter cultum quidem, sed fidem sequentem, *servandæ sint, propter authoritatem & mandatum potestatis: utrum tales traditiones obligent conscientiam?* Melanchthon hoc affirmabat, quia fateri cogamur, quod Episcopi jure humano sint potestates; jus pote-

potestatis autem hic afferre necessitatem. *Lutherus* respondet, 1. cum certum sit, *duas* illas *administrationes*, nempe *Ecclesiasticam & Politicam*, esse *distinctas & diversas*, quas Sathan per Papatum mire confuderit & miscuerit, acriter vigilandum esse, ne denuo confundantur, nec ulli cedendum, aut consentiendum, ut confundat. 2. Ex hoc sequi, quod eadem persona non possit esse Episcopus & Princeps. Personas permixtas se intelligere, sicut & administrationes, etiamsi idem homo utramque personam gerere possit; nolle enim se turbare Episcopos, si qui boni inter eos sint. Verum 3. *Episcopum qua talem* nullam habere potestatem super Ecclesiam suam ullius traditionis aut ceremoniæ imponendæ, nisi consensu Ecclesiæ vel expresso, vel tacito, quia sint ministri & œconomi tantum, non domini Ecclesiæ. 4. *Episcopum ut Principem* multo minus posse super Ecclesiam quidquam imponere, quia hoc esset confundere prorsus duas has potestates, & ἀλλοτριοεπισκοπεῖν. Eos autem qui tale quid admitterent, ejusdem sacrilegii reos esse. Si vero ut Princeps suis subditis, ut subditis, imponat quicquid visum fuerit, modo pium & licitum sit, v. g. jejunium, subditos ad obedientiam teneri. Episcopis tamen neque Ecclesiastico nec profano jure tribui posse potestatem, super Ecclesiam statuendi quidquam, quantumvis licitum & pium: & si etiam vi cogere velint, non obediendum sed moriendum potius esse pro distinctione servanda istarum administrationum, & contrarium faciendum; quia si consentiretur, non solum feratur malum, sed etiam confirmetur iniquitas, & negetur pietas, saltem patientia & ipso opere. Cavendos igitur fucos & fallacias Prælatorum. Roganti iterum & deprecanti, qui bilem quodammodo Luthero moverat, Melanchthoni d. XXVII. Jul. respondet iterum *Lutherus* d. III. Augusti bis, & 1. contra *causas finales traditionum* Philippi, urget suas *causas* (quas vocat) *efficientes*, cum frustra finales causæ jactentur, si nulla sit efficiens. Jam, cum neque Principes, neque

Episcopi potestatem habeant traditiones in Ecclesia statuendi, frustra dici, hoc vel illud pium esse, licitum esse, exercitium esse, Eucharistiam esse, disciplinam esse. 2. *Causas* omnes *finales* Philippi esse *impossibiles*. Summam hanc esse concludit: non licere latriam ullam eligere aut invenire, absque expresso mandato Dei & certo verbo.

Tom. V. Alt. p. 243. seqq. Supplem. Epist. Luth. Ep. 161. 162.

§. CCXIX.

Pontificii quærunt, an Nostri plures art. consignare velint?

Dum ita Theologi Evangelici inter se disceptant & sententias conferunt, Pontificii quoque suam rem egerunt strenue; nam eorum Theologi, quibus non tantum moderatus Confessionis stylus suspectus erat, sed illud quoque, quod nonnulla adversariorum dogmata à Luthero jam ante rejecta, omissa essent, die IX. Julii à Cæsare impetrant, ut Protestantes Ordines in Curiam vocaret, & ipsis significaret, num plures articulos indicare & offerre, vel in jam oblatis acquiescere velint? Nostri,

Nostri renuunt.

cum adversariorum fraudes facile olfacerent, deliberandi spatium petunt, & postridie renunciant, quanquam constet patteatque inter omnes, multos abusus in Ecclesiam irrepsisse, circa doctrinam & disciplinam Clericorum, qui non Nostros tantum sed multos alios etiam moverint, ut eos publice refellere sint aggressi; se tamen in Confessione exhibita rationem doctrinæ suæ breviter reddere, & præcipuos tantum abusus indicare voluisse, quibus ipsorum conscientiæ gravatæ fuerint, relictis illis, qui corruptos Clericorum mores concernant, (vide Epilogum Aug. Conf. pag. 45.) brevitatis gratia. Profiteri tamen se, quod per articulos exhibitos, omnes incertas & impias doctrinas ac abusus cum illis eorumque rationibus adductis pugnantes, simul improbent, hancque ob causam plus proponere nolint. Si vero altera pars, ex tenore litterarum Imperatoriarum, aliquid proponere de sua fide, aut nostram impugnare, & abusus illos approbare velit, tum se ex verbo Dei suam sententiam

tiam uberius declaraturos. Nil magis ergo se rogare, quam ut Cæs. Maj. promovere negotium & mandare dignetur, morem sine mora gerendum esse rescripto.

Prudenter omnino fecerunt Protestantes, quod alios articulos non proponere sed exspectare voluerint, donec ad exhibitam Confessionem altera pars responderit. Ex *Melanchthonis* quoque autographo observavit *Seckendorffius*, ipsum monuisse, hanc clausulam addi debere: *non præjudicari aliis capitibus controversis, neque pro concessis habenda esse, quæ per consequentiam ex adductis deduci possint, neque aliis, de quibus dubium superesset, fraudem fieri.* Quod probe notandum vir Illustris merito monet adversus sycophantas veteres novosque, qui religionem Evangelicam, veteratoria quadam cavillatione, ad nuda verba Confessionis restringunt & coarctant, vel Protestantes mutatæ religionis accusant, si scribant doceantve, quæ in Aug. Confess. non expressis verbis leguntur. *idque prudenter.*

Usum insignem hæc observatio habet nominatim in quæstione: *an Augustana Confessio Papam dicat Antichristum?* Tanner us enim Jesuita, aliique eum secuti, vociferantur, *hanc doctrinam esse calumniosam*, nec in Imperio hactenus publica fide tolleratam; cum *in tota A. C nunquam habeatur, Pontificem Romanum esse Antichristum.* Nam cum Aug. Confessio exhiberetur, jam constitutum erat inter Evangelicos, Romanum Pontificem Antichristianismo se contaminasse, ut ex scriptis & locis bene multis Lutheri, subinde à nobis adductis, luculenter patet. Principes quoque nostri, sibi reservarunt abusuum, in Aug. Confess. non memoratorum disertis verbis, notationem & abrogationem, inter quos sane facile primus & maximus est Antichristianismus in Ecclesiam introductus, qui, dicente *Dorscheo*, in Dissertat. de hac quæstione, stat, quamdiu Augustanæ Confessionis Capitibus non subscribitur, illico labitur, ubi sanctissima illa docendi regendique regula observatur. Observat etiam *Usus observationis hujus in quæst. an A. C. dicat Papam esse Antichristum?*

ibidem vir celeberrimus, characteres Antichristianismi, quos sacræ literæ designarunt, plerosque omnes, Romani Pontificis in Ecclesiam usurpato imperio, ab August. Confess. ejusque Apologia tribui. In duobus articulis abusuum tres Antichristi notas reperimus, de *utraque specie*, & de *Conjugio Sacerdotum*. Pag. 21. dicitur, *tantum consuetudinem non ita veterem aliud habere* de S. Cœna, ac verba Institutionis habent; constare autem, quod *consuetudo contra mandata Dei introducta non sit probanda*. Hanc vero dum introduxit Papa contra mandatum Dei, utique supra Deum se extulit, quod Paulus Antichristum facturum dixit 2. Thess. II. 4. Pag. 22. tribuitur Pontifici Romano, *quod* non tantum futura sed etiam præsentia *conjugia Clericorum prohibuerit*, *contra omnia jura divina*. Hoc iterum est elevare se contra Deum. Pag. 23. è Paulo 1. Tim. IV. 3. probatur *doctrinam dæmoniorum esse*, quæ *prohibet conjugium*. Quod dum facit Pontifex, &, quod ibidem notatur, *Sacerdotes propter* conjugium *capitalibus pœnis excruciat*, *contra Canonum voluntatem*, seipsum Antichristum declarat. Plura lubens prudensque prætereo, cum hæc sufficiant, & in altera Sectione forte locum inveniant.

Seckendorf. *p.* 171. *a.* 173. *a*, *b.* 174. *a.* Müller. *L. III. Cap. XXV.*

§. CCXX.

Cæsar Electori Sax. investiturâ negat. donec ad Eccles. Pontif. redeat.

Verum nondum hic finis erat astutiæ & fraudulentiæ adversariorum; adorti enim etiam sunt Principes inter Protestantes, & Electorem Saxoniæ, *Johannem*, qui & ante hæc tempora per Legatos, & in Comitiis *investituram*, quam vocant, *Electoratus* & provinciarum suarum submisse petebat, sed obtinere non poterat, instinctu haud dubie Episcoporum & Legatorum Pontif. Nam XIV. Julii per *Fridericum Palatinum* & *Henricum Nassov.* ipsi renunciatum fuit: Cæsarem neque investituram illam concessurum, neque pacta dotalia inter *Johannem Fridericum*, Electoris Filium, cum *Sybilla Clivensi*, Imperatoris sorore, confirmaturum esse, nisi ad Ecclesiam Catholicam rediret. Elector

ctor vero his minis nihil moveri se passus est ad turpem defectionem ab agnita veritate Evangelica, sed d. XXI. Julii scriptum exhibuit, quo prolixe & solide respondit ad denegatæ investituræ & consummationis matrimonii quæsitum ex mutata religione prætextum, & constantiam singularem in Confessione edita testatus est. Excusationem quoque addidit suspicionis de fœdere cum aliis inito, quam Aula Cæsarea ex verbis Epistolæ cujusdam Electoris captaverat, in qua meminerat illorum, qui *conjuncti secum essent.* Georgio Brandenburgico quoque Cæsar minatus est, se illi tutelam Casimiri fratris filii ademturum, si Lutheranæ factioni adhærere perseveret. Landgravium denique Hassiæ tentavit spe restitutionis Ulrici, Ducis Wurtembergici, quam ille vehementer desiderabat, & æquis modis componendæ litis gravissimæ, quæ ipsi cum Nassovio intercedebat. Sed neminem horum Heroum vel minæ, vel promissiones Imperatoriæ moverunt.

Chytr. *p.* 98. *b.* -- 106. *ss.* Seckendorf. *p.* 164. *a, b.* Müller. *Cap. XXII. pag.* 670 -- 685.

§. CCXXI.

Libri à Theologis Pontificiis Luthero oppositi.

Huc etiam refero libros, à Pontificiis Theologis certatim in Lutherum editos, quorum catalogum sequentem d. XIII. Jul. Cæsari tradiderunt, ut magis exosum eum cum doctrina Evangelica redderent.

Catholica & quasi extemporanea Responsio, super nonnullis articulis, Catholicæ Cæsareæ Majestati, hisce diebus, in dieta Imperiali Augustensi, per illustrissimum Electorem Saxoniæ & alios quosdam Principes, & duas civitates oblatis.

Antilogiarum, hoc est, contradictionum M. Lutheri Babylonica, ex ejusdem apostatæ libris, per Doctorem Johannem Fabri excerpta.

Hæreses & errores, ex diversis M. Lutheri libris in unum collecti.

Hæreſes in ſacris Conciliis antea damnatæ, per Lutheranos iterum ab inferis reductæ.

Hæreſes & errores Martini Lutheri, per Leonem Pontificem ante decennium damnati.

Hæreſes & errores M. Lutheri, ante ſeptennium per univerſitatem Pariſienſem condemnati.

Condemnatio Facultatis Theologicæ Lovanienſis.

Epitome aliquot hæreſium & errorum M. Lutheri.

Monſtra ſectarum, ex Luthero & Lutheranis enata.

Lutherani Evangelii abominabiles & pernicioſi & damnatiſſimi fructus.

Mentionem hujus Catalogi fecit *Melanchthon* in Epiſtola biduo poſt ad Lutherum data, eumque transmiſit, non ſine zelo, cum intellexiſſet, non alio fine ab adverſariis id factum eſſe, quam ut animum Caroli mitem erga Proteſtantes exacerbarent. **Solche Griffe brauchen die Buben wider uns.** Unde minatur ſe iſtos truculentos & crudeles (**loſen Bluthunde**) vindicaturum. Addit ſe aliquoties apud hoſtes, Eccii ſodales fuiſſe, & dici non poſſe, quantum odium Phariſaicum in iis obſervaverit. Nihil aliud eos moliri & agere, quam ut Principes contra Evangelicos irritent, & pium Cæſarem ad bellum concitent. *Lutherus* d. XX. Julii ita reſpondit Philippo: *quod adverſarii colligunt* contradictoria ex meis libris, *etiam faciunt pro gloria ſapientiæ ſuæ oſtendenda. Quomodo iſti aſini contradictiones noſtræ doctrinæ judicent?* qui neutram partem contradictoriorum intelligunt. *Quid* enim *aliud noſtra doctrina eſſe poteſt in oculis impiorũ, quam mera contradictoria*, cum exigat & damnet opera, ſimul tollat & ſtatuat ritus, ſimul magiſtratum colat & arguat, ſimiliter peccatum aſſerat & neget. In literis ad Jonam d. XXI. Jul. exaratis eo quoque reſpicit, quando hunc in modum ſcripſit: *falſus ſum ſpe mea, qui vos adventare cogitabam, edicto Cæſaris jamdudum verberatos.* Sed nunc video, quid voluerint iſtæ poſtulationes,

an

an plus articulorum haberet is offerendum. Scilicet Satan adhuc vivit, & bene sensit *Apologiam* vestram **Leisetretterin** dissimulasse articulos de purgatorio, de sanctorum cultu, & maxime de *Antichristo Papa.* Miserum vero Cæsarem, si ista Comitia instituit *audiendis antilogiis Lutheri,* quasi non satis habeant respondendo ad ipsam præsentem *apologiam.* Et istis ranis sic patere aditum cum suis coaxitatibus, serio me urit in tanto causarum maximarum negotio, ut etiam in summo otio non debuerit illis id licere. Sed fiunt hæc, ut sim Propheta verax, qui semper dixi, *frustra laborari & sperari concordiam doctrinæ, satis esse, si pacem politicam possimus obtinere.* Gaudeo *Philippum* experiri *Campegii & Italorum ingenia. Philosophia ista non credit nisi experta. Ego neque confessori Cæsaris, neque ulli Italo* unum My *credo.* Nam meus *Cajetanus* sic amabat me, ut sanguinem pro me vellet fundere, scilicet meum. **Es sind Buben.**

Tom. V. Alt. pag. 159. *b.* 160. *a.* 161. *b.* Chytr. *pag.* 106. *seqq. Supplem. Epist. pag.* 156. 169.

§. CCXXII.

Ulterius etiam progressus Cæsar, Theologorum instinctu, libros Lutheri vulgari vertit, affixo duobus in locis interdicto Augustæ, & generatim ac sine discrimine doctrinam Lutheri condemnavit, & quidem ante publicatam Confutationem Confessionis Aug. immo ante quam ejus Compilatores convenerunt inter se certamque posuerunt sententiam. Interdictum vero illud licet generalibus verbis conceptum fuerit, & ad Protestantium æque ac Pontificiorum libros trahi potuerit, cum ita habuerit: sine censura à Cæsare ordinata, & à Cancellario Secretarioque subscripta, nullos libros vel exscribendos, vel vendendos esse; tamen *autor Apologiæ MS.* ostendit, non alios, quam Lutheri & aliorum Christianorum Doctorum libros, puriorem Evangelii doctrinam è Scriptura S. proponentes, partim ante Comitia Augustana, partim durantibus illis scriptos, mandato Cæsa- *Libri Lutherani prohibiti & damnati.*

Cæsareo intellectos esse; quod hinc quoque colligi possit, quia nonnulli, quorum nomina exprimi possent, Bibliopolia visitaverint, & Bibliopolis severe interdixerint venditionem scriptorum *Lutheri*, *Eccii* autem, *Fabri*, aliorumque scripta istis temporibus non absque blasphemia in Spiritum S. & multos pios Christianos propalata, impune emi vendique permiserint.

Jo. Joach. Müller. *Cap. XXIII. pag. 696. seq.*

§. CCXXIII.

Doctrina purior sub machinationibus & persecut. hostium magis erupit

1.

per publicam lectionem.

Inter tot ac tanta impedimenta à fraudulentis Sophistis objecta, Deo pro meliore nostra causa stante, sisti & prohiberi Evangelii cursus non potuit, sed, nil opinantibus hostibus, in bonum cessit diligentibus veritatem, quidquid machinati illi fuerant. Nam non tantum Confessionis Augustanæ *lectio*, quemadmodum supra dictum est, multos erudivit, & multarum concionum vices sustinuit; sed *translatio* quoque ejus in varias linguas longe lateque doctrinam puriorem disseminavit. De illa *Lutherus* aliquando mensæ accumbens sic disseruit: *tanta est verbi Dei* efficacia & virtus, ut quo plus persecutionis habeat, eo plus floreat & crescat. Considerate Comitia Augustana, quæ vere sunt ultima tuba ante extremum diem. Quam æstuabat totus mundus tum contra nostram doctrinam. **O wie musten wir da bitten/daß Christus vor den Papisten im Himmel bliebe.** Tandem nostra doctrina & fides ita prodiit in lucem per Confessionem nostram, ut brevissimo tempore, mandato etiam Cæsaris, ad omnes Reges & Principes mitteretur, ibi multa præclarissimorum virorum ingenia in aulis fuerunt, **die fiengen diese Lehre/ gleichwie ein Zunder.** Ita nostra confessio & Apologia in summa gloria est edita. - Ideo nostra illa Comitia omni laude digna sunt. **Was allda verzehrt ist worden / soll niemands gereuen.** Quia verbum Dei divulgatum est passim contra omnium hominum, Cæsaris, Papæ & Epicureorum opinionem. **Sie wolten unsere Lehre mit Gewalt gar dämpffen / da gieng sie erst recht an und auff.**

Deni-

Deinde quoque adversarii ipsi, licet ignari, sanam doctrinam propagarunt, quando Augustanam Confessionem in varias linguas transferri curarunt. Imperator per *Alexandr. Schweissium* Gallice, & per alium *Secretarium*, Campegio petente, Italice reddi jussit, ut Regi Galliæ & Papæ transmitti festinantissime potuerit. Idem fecerunt aliorum Regum & Principum Legati, Angli, Portugallici &c. Hac ratione Evangelica doctrina *in totum terrarum orbem* cito sparsa ubique percrebuit, & in ore sermoneque omnium esse cœpit, ut vere scripserint Electores, Principes & Status Aug. Confess. invariatam professi, in præfat. Form. Concord. Quod immerito mendacii arguit *Bellarminus* in *Judic. de libro Concord.* Sed purpuratus & contra experientiam; quæ stultorum magistra est, & secum ipso pugnat, adeoque parum sibi constat, ut occini ei tritum illud possit: *mendacem oportet esse memorem.* Nam in oratione, quam præfixit Tom. I. Controversiar. habita in Gymnas. Romano, sic conqueritur de Confessionis nostræ dissemination: *Atque utinam soli sibi noceret* hæreticus, *& non continuo venenum suum longe lateque diffunderet; sed verissime scriptum ab Apostolo esse,* hæreticorum verba, ut cancrum serpere, *testis est locupletissimus hæc nostra ætas. Quis enim ignorat* pestem Lutheranam *in* Saxonia *paulo ante exortam, mox* Germaniam pene totam *occupasse: inde ad* Aquilonem *&* Orientem *profectam,* Daniam, Norvegiam, Suetiam, Gothiam, Pannoniam, Hungariam *absumpsisse: tum ad* Occidentem *&* Meridiem *pari celeritate delatam, &* Galliam, Angliam, Scotiam, *florentissima quondam regna, brevi tempore populatam: ad extremum* Alpes *transcendisse, & in* Italiam *usque penetrasse.* In Oratione alia Tomo IV. præfixa, qua ostendere laborat, *quale animal sit Lutheranus,* ex Apocal. Johannis, asseritq; *Lutherum* per stellam de cœlo cadentem, *Lutheranam doctrinam* per fumū de tartaro ascendentem; ipsos autem *Lutheranos* per exercitum innumerabilium atque horribilium

2. *per translationem in varias linguas.*

Bellarmini confessio.

locustarum, intelligi, inter alia quoque sic dixit: *Porro* volantes currus *miram indicant velocitatem, qua nova ista secta instar pestifera tabis sese per varias regiones effudit. Nam non contenta occiduis & aquilonaribus regnis, ad Orientem quoque & Meridiem, ad Græcos, ad Indos, adipsum novum orbem navigare ausa est.*

Tom. V. Alt. pag. 526. a. 528. a, b. Colloq. Conv. p. 469. b. edit. nov.

§. CCXXIV.

Confutatio d. 3. Augusti lecta, ejus copia à Protestantibus petita, sed denegata fuit,

Satis diu lambebant adversarii suam Confutationem, & in ista sua Helena ornanda sex fere hebdomadas consumserunt. Die igitur Augusti III. Cæsar convocavit Status Imperii in palatium suum, & Protestantibus V. Principibus per *Fridericum Palatinum* indicavit, suo jussu *confutationem confessionis Saxonicæ* à viris doctissimis & peritissimis variarum nationum esse confectam, *quam ipse approbet*, eamque publice nunc esse recitandam. Petere igitur se, ut *Protestantes* idem faciant, & *cum Papa ac cæteris Imperii Statibus catholicis Christianam concordiam ineant*; ne, si secus fiat, cogatur facere, quod Defensoris Ecclesiæ munus postulet. Aspera hæc Cæsaris sententia lectioni Confutationis per *Alex. Svveissium* factæ, præmittebatur, ad terrendos Protestantes, finitaque recitatione asperiora etiam verba addebantur, in hunc maxime modum. Cum prælectam confutationem S. Cæs. Maj. probe expenderit, ac Christianam sicque solide compositam esse deprehenderit, ut refelli nequeat, postulare se denuo clementer & severe, ut Elector Saxoniæ, cum sociis & Doctoribus suis, ei concorditer assentiantur; se ea, quæ emendationem requirunt, curaturum, ut sanentur, & ut Ecclesiæ status corrigatur, omnem operam daturum. Ad hæc *Protestantes* regerunt, se ex festinata lectione Confutationis percepisse, quædam capita confessionis adversarios admisisse, quædam vero per dicta Scripturæ, Patrum, Conciliorum & traditionum refellere conatos esse. Ut ergo omnia in causa

hac

hac salutis gravissima rite considerare & decernere possint, petere se, ut confutationis exemplum sibi detur, quo conferre suos articulos cum rationibus oppositis possint. Planum quippe & juris esse notorii, ut *copia producti cum competenti termino deliberandi decernatur*, in rebus etiam minoris momenti. Cæsarem etiam in literis, quibus Comitia indixerit, diserte voluisse, ut *partium opiniones & sententiæ inter sese, in charitate, & mansuetudine mutua, coram audiantur, & expendantur, quæ ex utraque parte minus recte explicata sint.* Hinc autem inferri & sequi, ut unius partis rationes & opiniones alteri communicentur, & sicut Confessio sua tradita sit Pontificiis, sic similiter se petere Confutationis exemplum. Cæsar tum quidem, quia vespera ingruebat, responsum non dabat, sed rem se expendere, eaque expensa, quid decreverit, renuntiare velle affirmabat, ac post biduum per Palatinum significabat, se prout promiserit in literis suis, daturum Protestantibus petitum exemplum, verum ea lege, ne quid ejus evulgent, aut typis exscribant: nolle etiam ampliorem ullam disceptationem admittere, quum causa utrinque satis jam tractata sit; ideoque se petere, ut in sinum Ecclesiæ redeant. Haud inanis est conjectura, adversam partem hanc artem excogitasse, ut cum verbo denegare ausi non fuerint confutationis copiam, eam conditionem adjecerint, quam Protestantes nullo modo accepturos judicabant, sicque facto denegarint. Suberat quoque hæc ratio, quod Pontificii confutationem suam *puerilem & ineptam*, ut Melanchthon eam vocat, in lucem prodire & in manus hominum venire noluerint. Hinc *Lutherus* ex vero dixit: *nostra* Confessio & Apologia *in summa gloria est edita. At illorum* Confutatio *in tenebris sordescit. O quam optarim, ut in lucem prodiret!* **Wie wolten wir uns an den alten zerrissenen Peltz machen / und ihn also zu schütteln / daß die Fleck hin und her stieben solten?** Sed ipsi oderunt lucem. **Sie wollen nicht herfür.** Illas fraudes

ex metu malæ causæ

cum noſtri ſubolfacerent, non poſſe ſe iſta lege confutationem recipere, demonſtrant. De hac re litigatum eſt diu ad horam usque veſpertinam octavam ; quam litem tandem dirimunt *Archiepiſcopus Moguntinus*, & Frater ejus, *Elector Brandenburgicus*, & *Dux Brunſvvicenſis*, pollicenturque, ſe de æquis rationibus & mediis deliberaturos, quibus componi amice negotium queat, atque ut hoc ſibi permitteret Cæſar, eum rogarunt.

Tom. V. Alt. pag. 526. b. 528. *a, b.* Chytr. *p.* 190. *b.* — 223. Sleid. *p.* 188. Seckendorf *p.* 171. *b.* 172. *a.* Müller. *p.* 702. *ſeqq.*

§. CCXXV.

Delecti d. 6. Auguſti conveniunt, deliberaturi de ratione concordiæ ineundæ

Deligebantur igitur XVI. è Catholicis, qui VI. d. Auguſti convenerunt, cum cæteris deliberaturi de ratione concordiæ ineundæ; ſed inter eos ipſos diſcordia mox oborta eſt, dum Epiſcopus Auguſtanus, *Chriſtophorus de Stadian*, è conſeſſu ſub initium ſurrexit, & gravi ſeveraque oratione Eccleſiaſticos ac ſeculares Principes cohortatus eſt, ut in præſenti negotio id inprimis caveant, ne quid contra verbum Dei, jus & æquitatem decernatur; cum certum exploratumque ſit, Lutheranæ doctrinæ addictos ne unicum quidem fidei articulum convellere. *Omnium igitur & ſingulorum, qui pietatem amant, officium eſſe, ut vias modosque ineant, quibus priſtina tranquillitas & Eccleſiæ unitas reſtituatur.* Hac admonitione offendit Epiſcopus zelotas cœcos & imperitos. Hinc *Epiſcopus Salzburgenſis, Matthæus Langius*, Cardinalis, exprobrantis in modum ei reſpondit, *mirari ſe ipſius novam religionem & ſanctimoniam, qui antea longe alius fuerit, & aliter prorſus de religione* nova Lutheranorum *non ita diu ſenſerit: velle quidem & ſe* Miſſam reformari, & libertatem in cibis & aliis traditionibus *permitti, ſed non ferendum eſſe, ut Monachus fiat reformator, & pacem turbet.* Auguſtanus Epiſcopus rurſum, *ſcio*, inquit, *me ſi memoria recolo ſpatium anteactæ meæ vitæ, multipliciter deliquiſſe, & doleo,*

doleo, ac tempus esse video desistendi à peccatis nostris enormibus, quorum tu quoque tibi probe conscius es, oro autem Deum, ut custodiat me, ne peccata peccatis, præsertim condemnatione innocentum, *augeam, & ne* veritati cœlesti, *sive à Monacho, sive ab aliis demonstratæ, me opponam.* Ad hoc *Joachimus* Electo Brandenburgicus exclamat: *Non verum dici, quod* Lutherani *contra nullum articulum fidei quidquam doceant, siquidem negent hunc articulum*, credo Ecclesiam Catholicam, sanctorum invocationem. Augustanus Episcopos sanctorum communionem, non invocationem in Symbolo contineri ostendit, & *Lutheranos* de *Ecclesia recte sentire* ac docere, & tantummodo *abusus & errores Romanæ Ecclesiæ taxare*, quorum non pauci, sed nimis multi & crassi sint. Displicuit hæc disputatio *Alberto* Moguntino, utpote loco & tempori parum conveniens, & utrosque serio monuit, ut non tantum ab omni ulteriori disceptatione abstineant, sed etiam ut eo omni studio incumbant, quomodo plurimi abusus tollantur, & pax in Imperio Romano stabiliatur. Sic horæ antemeridianæ altercationibus insumtæ, ut de religionis negotio pacifico nihil agi potuerit. Nec pomeridianum tempus collocabatur melius; immo boni Principes convitiis se invicem proscindebant, & mendaciis: parumque abfuit, quin à verbis ad verbera ventum esset.

Cœlestin. *Tom. III. fol. 25. seqq. & ex eo* Müller. *Cap. XXVI. Conf.* Gerh. *confess. Cathol. P. I. L. I. Cap. 8. pag. 65. b. 66. a.*

§. CCXXVI.

Hassiæ Landgravius, posteaquam ex hucusque gestis satis perspexisset, dissidia Religionis in Comitiis amice componi non posse, à Cæsare veniam petiit domum redeundi: cumque eam non impetrasset, ac interea nuncium de adversa conjugis valetudine accepisset, clam Augusta discessit, relictis ibi Consiliariis suis, veritus, ut quidam suspicabantur, insidias. Quod tamen parum verisimile videtur, quia in literis, quas Electori reliquit, hortatus eum est, ut nullo modo à verbo Dei se abstrahi aut

Hassiæ Landgr. discessus à nostris excusatus &c.

hi aut terreri se patiatur, vanas enim adversæ partis esse minas; se autem pro Electore & verbo Dei corpore & viribus omnibus decertaturum esse. Quo vero occultius ageret, non solum dissimulavit propositum, & ad ludos equestres in honorem Cæsaris, *Ferdinandum* fratrem de feudis Imperii investituri, instituendos, publice sese accinxit; sed & porta urbis secretiori, quæ per machinas quasdam, multa cum cautela, & noctu saltem aperitur, elapsus est. Molestè hoc tulit *Cæsar*, & præcipiti consilio non solum Senatui mandat, ne quem per portam illam emittant, sed & excubias stationesque ad urbis portas dispositi, contra morem Comitiorum: & altera die, à meridie *Saxonem* sociosque ad se vocavit, & offensione minime dissimulata, causam discessus improvisi *Landgravii* ex iis quæsivit, ac petiit, ut reliqui ad exitum permanerent, promisitque, se nihil, quod ad concordiam in religionis negotio faciat, prætermissurum. Illi respondent, Landgravium se insciis abiisse, ejusque abitum excusant, & inconsulto Cæsare se non discessuros spondent; mirari tamen gravarique se dicunt, insolitis excubiis ad portas dispositis. Cæsar stationes istas propter cædem, & Germanorum Hispanorumque dissidia ordinatas fuisse dicit, ac deinceps nihil ejusmodi facturum se affirmat, nisi cum Imperii Mareschallo deliberasset, eodemque die excubias removit. Utcunque vero se de excubiis purgaverit Cæsar, constat tamen haud vanis indiciis, eas propter Protestantes dispositas esse, inscio Cæsare, per eos, qui maxime infesti Lutheranis erant.

Sleidan. *p.* 189. Seckendorf. *p.* 172. *b.* Müller. *Cap.* 27.

§. CCXXVII.

d. 7. Augusti delecti ad religionis causam tractandam.

Die VII. Augusti delecti fuerunt ex utraque parte, qui de controversiis conferentes, concordiæ rationes inirent: conveneruntque in Capitulo, ut vocant, templi cathedralis. Ibi *Joachimus, Elect. Brandenburg.* orationem ad Protestantes habuit, & omnia ῥητορικῶς exaggeravit, ad deterrendos illos à puriore

riore doctrina, quando inter alia dicere haud est veritus, *Lutheranos* considerare debere, quomodo *opinio nuper ab iis accepta aperte cum Evangelio & symbolo Apostolico pugnet:* & quantæ calamitates perditionesque animarum, etiam cædes, aliaque Germanicæ nationi noxia, inde secutura sint, si Cæsaris postulatis obstreperent, facerentque, ne, quæ ad salutem Christianitatis & pacem in Imperio obtinendam servandamque spectant, decerni queant. Inprimis vero Saxoniæ Electorem persuadere nitebantur, ut ad Ecclesiam Romanam rediret; cumque mollibus verbis nihil efficere potuissent, quidam *Princeps Pontificiæ factionis*, hanc atrocem & vehementem vocem protulisse dicitur: *nisi Saxoniæ Elector novam*, quam amplexus esset, *Lutheri doctrinam desereret* & damnaret, fore, ut Imperator ipsum non solum armata manu adoriatur, *omnibus dignitatibus & possessionibus exuat, imo vita privet*; verum etiam omnes ejus subditos cum uxoribus & liberis in fidem suam adigat & subigat. Hæc dura vox metum Electori incussit, cum & gravis annis & debili corpore esset, eum tamen recollecto animo excussit, & ipse cum sociis deliberandi spatium petiit, atque biduo post (d. IX. Augusti) responsum in hanc sententiam delectis obtulit: *terribile esse, quod nuper admodum* Cæsaris *nomine intentari sibi intellexissent*, nisi in ea, quæ proposita fuerint, consensuri essent. Hoc enim 1. pugnare cum litteris Imperatoriis, quibus Comitia indixerit, promiseritque, ut partis utriusque sententiæ audiantur, & quæ utrinque minus recte explicata aut acta essent, aboleantur. Se eo nomine suam Confessionem consignasse, S. Scripturæ rationibus firmatam, ac petiisse, ut porro secundum Comitialem indictionem procedatur, paratosque declarasse ad omnia illa accipienda, quæ cum verbo Dei congruerent; 2. obtinere tamen nondum potuisse confutationem adversariorum: nec 3. discedere à sua sententia sibi per conscientiam integrum esse, donec irrefragabilibus argumentis illa falsitatis

minæ in Electorem Saxoniæ.

d. 9. Aug. respondens Nostri.

sitatis convincatur, & abusus corrigantur, de quibus *Cæsar* conferri in concordia & charitate voluerit. 4. Illud etiam non posse se præterire, quod *nihil de Concilio* jam statuatur, cujus tamen convocatio sæpe promissa, & certum etiam tempus in *Comitiis Spirensibus* A. 1529. definitum ad eam rem fuerit. Hanc ob rem Cæsarem, utpote juris justitiæque amantissimum, haud ægre laturum, si cedere nequeant, sed omnibus licitis mediis ad tuendam causam suam utantur. Horrendum enim fore, si eo modo procedatur, ut nuper audiverint. Obtestari iraque se, ut, *omissis minis, alia amicæ compositionis media proponant*; se ad omnia, quæ salva pietate & conscientia admittere possent, paratos & promtos esse. Hæc & lecta & scripto exhibita fuerunt, eorundem Principum, qui Confessionem subscripserunt, nomine. Accessêre etiam duabus civitatibus *Norimbergensi* & *Reutlingensi*, aliæ quatuor, nempe *Campidunum, Winshemium, Heilbrunna, & Weissenburgum*, mediocrium omnes virium, tanto tamen majori laude, quanto periculosius erat, accedere Confessoribus paucis, & Pontificiorum omnium invidiam contrahere; sed vis agnitæ veritatis & fidei Christianæ hoc expressit, secundum illud: *credidi, ideo locutus sum*, Psal. CXVI. 10. 2. Cor. IV. 13.

d. 11. *Aug. adversa pars excipit.*

Sequenti die (XI. Aug.) respondent Pontificii ad hanc Evangelicorum declaratam sententiam, oratore *Brandenb. Electore*, qui quatuor illa capita, de quibus conquerebantur Protestantes, vel emollire, vel mentem Cæsaris aliter interpretari nitebatur. Negabat igitur 1. jure obverti posse, quod *Protestantes non essent* sufficienter *auditi*, cum Cæsar auditurum se obtulerit, si alterutra pars aliquid adhuc proponere velit; nihil autem amplius eos protulisse. 2. Nec sine gravi causa negatam *Confutationis* communicationem, quia legibus Cæsareis disertis verbis, sub pœna capitis, prohibitum sit, de articulis fidei disputare, eosve scrutari. Veritum quoque esse Cæsarem, ne sicut edictum prius

prius (Wormatiense) contemsissent, exagitassent,& derisissent Protestantes; ita etiam Confutationem ignominiose tractarent, & variæ disputationes ac altercationes, (quæ tamen interdictæ sint,)inde orirentur. Offerre autem denuo communicationem Confutationis, ea, qua pridem, conditione, aut, si hæc non placeat, ut toties, quoties vellent, prælegatur. 3. Conscientiæ scrupulos, quos allegaverint, affectatos & vanos esse. Peccasse potius Lutheranos contra eam, cum *concionatoribus suis* indulserint, contra verbum Dei & Ecclesiam Christianam, impias leges ordinationesque introducere, plebem simplicem in errores præcipitare, & omnia corrumpere. Manifesta esse inter eos tot schismata & sectas *Iconomachorum, Sacramentariorum, Anabaptistarum* &c. Conscientiam igitur ipsis dictare debere, multo magis Catholicæ Ecclesiæ adhærendum & obtemperandum esse, quam istis concionatoribus seductoribus. 4. Concilium promisisse Cæsarem, & adhuc id velle procurare apud Pontificem, licet exiguum fructum apud Protestantes habiturum videatur, cum eorum concionatores dictitent, & vetera concilia errasse, & futura quoque errare posse. Hinc concludit orator, nihil habere nec Protestantes, quod in Cæsare desiderent, nec se, quod suadeant ipsis, nisi ut repetant reditum ad Ecclesiam, & consensum cum cæteris. Pollicentur tamen, si aliud quid suppeteret Nostris, quod cum aliqua specie referri posset Cæsari, id se fideliter relaturos, aut,si tale non esset, cum suæ sententiæ significatione reddituros esse.

Autor Apologiæ MS. ostendit, Protestantibus vehementer displicuisse hanc *Brandenb.* orationem, utpote *calumniosam & iniquam*, idque illos haud obscure prodidisse, eoque deliberandi spatium postulasse ad apologiam reddendam. Non quidem illis defuisse, quæ statim retorquerent, præsertim, cum reliqui, ad quorum consensum provocaverit *Joachimus*, contrarium silentio indicaverint,& id facere constituisse, (ihnen die gebührlichen

Nostri, post consultos Theologos,

Legenden wieder herauß zustreichen/) certis tamen rationibus inductos tacere voluisse, qua modestia abusus *Brandenburgicus* tantoque atrocius in eos debachatus sit postea. Protestantes *consilium Theologorum* exquirunt, qui capita proponunt, in quibus plane cedi non possit, nempe doctrinam *de fide, de bonis operibus, de Christiana libertate, communione sub utraque, de abroganda Missa, & permittendo conjugio Sacerdotum*; his autem concessis, cætera facile componi posse. In quibusdam tamen nimis liberales fuere, & nonnulla ex pacis studio & timiditate, (ut Melanchthon) concesserunt, quæ pugnare invicem videbantur, & *Luthero* parum probabantur. Quare non improvide Principes omnia admiserunt, sed cum judicio expenderunt, & d. XIII. Augusti grave responsum delectis exhibuerunt, quo primo repetunt prolixe, quæ ex *Brandenburgico* intellexerunt, dicuntque ea sibi inexspectata fuisse, ac ab arbitris aptiora media concordiæ exspectasse, quæ sine offensione Dei & læsione conscientiæ accipere potuissent. Deinde directe ad objecta respondent: 1. Cæsari imputari nequaquam debere, quod literarum, quibus Comitia indixerit, non memor observansque fuerit; sed tractationis modum, qualem arbitri instituerint, cum illis non convenire, dum non in mutua charitate & lenitate partium opiniones audiant & ponderent, sed id tantum agant urgeantque, ut Protestantes à sua sententia, tanquam hæretica, depellantur, cum tamen hi nil statuant, quam, quæ vera & catholica credant, neque confutata à Pontificiis sint. 2. Nec de denegata Confutatione accusare se Cæsarem, licet metus ab adversa parte allegatus frustra sit, cum Protestantes nunquam ludibrio habuerint Cæsaris edictum, nec suspicioni isti ansam præbuerint. Debuisse autem arbitros in id laborare apud Cæsarem, ut Confutationis exemplum obtinerent, & sibi non tribuere, si quid forte in causa edicti imprudenter à nonnullis factum esset. Neque etiam à Jurisperitis indicari sibi leges

ad objecta respondent d. 13. Aug.

leges illas Cæsareas potuisse, quæ prorsus vetent omnes de religione disputationes, aut communicationem Confutationis cum dura & difficili conditione probent. Probe etiam se scire, quid & quantum in capitibus fidei disputare liceat: nec ullum articulum se in dubium vocare, aut ullo jure prohiberi confessionem Christianæ fidei, & abusus introductos amice indicare inque suis ditionibus abrogare. Conditionem de non vulganda Confutatione se merito rejecisse, cum sæpe evenerit, ut res inter paucos acta, prodita & typis exscripta sit. 2. Si igitur ea conditione *Confutationem*, ne evulgetur, accipiant, & se insciis invitisque nihilominus ea publicetur, facile intelligi posse, quam grave hoc ipsis futurum, quantamque in se suspicionem derivaturi sint. Aperte etiam iniquum esse, quod secum tam præcipitanter agatur, & prælectio saltem confutationis oblata sit, cum Confessio sua aliquot hebdomadibus in confutatorum manibus fuerit. Non posse igitur se, in re tam gravi & animarum salutem concernente, obstringere ad integram & fundamentalem refutationem, si scriptum, ad quod respondendum sit, denegetur. 3. *Conscientiam erroneam se habere in doctrina & moribus*, ac imponi sibi à pastoribus, negant, licet fateantur, se homines & peccatores esse; profitentur tamen, nolle se in rebus ad Dei gloriam & sanctam Christianam fidem pertinentibus, scientes, contra Dei verbum facere, & conscientiam onerare, & meliorem habere, quam eos, qui hanc doctrinam persecuti sint, concionatores ejecerint, & veritati locum dare noluerint. Nihil à suis concionatoribus doceri, quam, quod verbo Dei conveniat, indeque factum esse, ut & adversarii ipsi in multis capitibus doctrinæ huic se conformarint, & rectius, quam unquam antea, docuerint. *Sectas* sibi imputari non posse, nec eas tanta incommoda in suis, quam in aliorum provinciis, ubi vi actum sit, dedisse. Etiam Apostolorum tempore, absque illorum culpa, sectas exortas esse. Qui vero abusus sub Episcopis,

neglectis, quæ haberi oportuerit, conciliis & visitationibus, invecti sint, non esse obscurum, & tamen solos *Protestantes* nunc accusari. Nuper, anno 1522. *Hadrianum Pontificem* publicè proponi curasse: *omnium* harum *difficultatum & ærumnarum fontem esse aulam Romanam & Prælatos Ecclesiasticos.* Justas itaque causas sibi fuisse, *teterrima scandala & molestissima gravamina, quæ in Romana Ecclesia per multos annos extiterint, commemorandi*; id tamen se, pacis & concordiæ causa, intermisisse. Asseverant postea, *se nullum pastorem ferre in suis ditionibus, qui dissolutis sit moribus*; *turpitudinem* vero & levitatem *summam*, itemque *Simoniam, in clero Pontificio, notoriam esse.* Habuisse itaque rationes indicandi in Confessione sua plures abusus & scandala, quæ diu satis in Ecclesia Romana fuerint, & adhuc sint; pacis tamen & concordiæ citius obtinendæ causa, ea præteriisse. Quod porro *Concilium* flagitent, ideo fieri, quia hanc viam commodissimam & unicam in controversiis fidei dijudicandis existiment. Quid alii de Conciliis scripserint, illis relinqui. Se sperare, si Christianum & liberum Concilium, quale expetitum & promissum sit, ubi multi docti graves viri causam ex dignitate expendant, instituatur, id, Deo benedicente, non frustra fore. Si vero aliæ meliores & possibiles viæ ad componendas lites proponi possent, se eas libenter arrepturos. Sibi interim visum fuisse, idque aliorum judicio se exponere, an non hoc medium, literis Cæsareæ indictionis conforme esset, si ab utraque parte, æquali & exiguo numero, viri periti ac pacis amantes deligantur, qui de articulis controversis placide inter se tractent.

Delecti 7. ex utrque parti.

Placuit hoc consilium utriusque partis proceribus, & Cæsari ipsi, qui d. XIV. Augusti decrevit, ut eum in modum collatio fieret. Delecti ergo sunt utrinque septeni, ex *Pontificiis* duo Principes, *Christophorus à Stadion*, Episcopus Augustanus, & *Henricus*, Dux Brunsvicensis, eoque postea ad Landgravium misso, *Georgius* Dux Sax. duo JCti, Bernhardus Hagen, Colonien-

nienſis, & Hieron. Vehus, Badenſis Cancellarius: tres Theologi, *Eccius*, *Wimpina* & *Cochlæus*; ex *Proteſtantibus* autem, *Jo. Fridericus* Dux Sax. & *Georgius* Brandenb. Principes, D. *Pontanus* & D. *Hellerus* Brandenb. Cancellar. JCTI: *Melanchthon*, *Schnepfius* & *Brentius*, Theologi. *Spalatinus* additus Notarii vices ſuſtinuit.

Chytr. *pag.* 224--237. Seckendorf. *p.* 175--177. *b.* Müller. *Cap.* 28.

§. CCXXVIII.

D. XVI. Auguſti *Colloquium* inchoatum eſt, his *conditionibus quinque* præmiſſis & utrinque initis: 1. ut amica ſit collocutio & tractatio, absque diſputatione & altercatione: 2. ut nihil decernatur, ſed omnia prius ad Ordines Imperii, ac deinceps per hos ad Cæſarem referantur: 3. ut nihil contra Chriſtianam Catholicam fidem, vel pacem communem, ſuſcipiatur: 4. ut pars adverſa reſponſum Cæſaris, Scripturæ S. & Eccleſiæ conforme, ſequatur. 5. ut acta nemini communicentur quam eis, ad quos ſpectant. Poſt unam alteramque propoſitionem à Cancellario Badenſi factam, & exceptionem D. Pontani, placuit, ſepoſita *Confutatione* ſolam Confeſſionem Noſtratium per ſingulos articulos expendere, & tentare conciliationem. Eam in rem Pontificii *Eccio* mandarunt, ut de omnibus articulis Aug. Confeſſ. ſigillatim conſilium & judicium ferret, quomodo ii, qui controverſi ſint, breviter & ſimpliciter (eigentlich) componi & conciliari queant. Is cenſura ſua plerosque articulos approbavit, & *ſex* tantum *diſcordantes* ſive *difficulter conciliabiles & non acceptabiles per Eccleſiam*, *excepit*, nempe de *cultu Sanctorum*, *de communione ſub utraque ſpecie*, *de conjugio Sacerdotum*, *de votis Monaſticis*, *de Sacrificio Miſſæ*, *de conſtitutionibus humanis*, unde Pontificis & Epiſcoporum poteſtas dependebat. Cum ergo dicto die, & pluribus ſequentibus, usque ad XXI. Auguſti, partes conveniſſent, omnes Auguſtanæ Confeſſionis Articulos ordine examinarunt & contulerunt, ſed non ſemper exacte; fe-

d. 16. *Aug. colloquium inſtituunt certis conditionibus, & A.C. articulos ordine percurrunt.*

rebat enim *Melanchthon* cum suis calliditatem Pontificiorum, quia sperabat, hac modestia aliquid in quibusdam capitibus controversis impetrari posse. Vicissim *Eccius* & socii consensum interpretabantur, quicquid eo trahi in aliquibus articulis poterat, dummodo eos servarent, in quibus maximum suarum partium commodum versabatur, & hac qualicunque indulgentia id obtineri posse putabant: nec optima fide acta semper postea retulerunt. Unde Nostri *admonitionem & Relationem correctam* conceperunt, & *Melanchthon* quoque catalogum articulorum XIV. non conciliatorum fecit, quem Nostrates approbarunt, & iis simul comprehendi voluerunt omnes articulos, qui per bonam consequentiam ex iis deducuntur, aut alias controversi & in Aug. Conf. expressi non sunt. Nimis prolixum foret, omnia per istos dies disceptata recensere, & ex *Apologia* nostrorum, paulo post conscripta, cuncta luculentius patent.

Tom. V. Alt. pag. 527. a. Chytr. *p.* 237 -- 264. Seckendorf. *pag.* 178. Müller. *Cap.* 29.

§. CCXXIX.

Tres pro 7. collocutores electi.

Hæc his diebus ultro citroque acta, cum & Cæsari & Ordinibus relata essent, consultum videbatur collocutorum numerum coarctare ad tres ex utraque parte eligendos, ut concordia sperata facilius citiusque obtineretur. Quod Electori Saxoniæ abitum paranti nunciatum & ab eo etiam approbatum fuit, & diutius etiam hanc ipsam ob causam mansit. Ex Pontificiis erant *Vehus*, *Hagen* & *Eckius*, ex Protestantibus *Pontanus*, *Hellerus* & *Melanchthon*, qui colloqui cœperunt d. XXIV. Aug. de articulis nempe maxime controversis, *communione sub utraque*, *Missa*, *Conjugio Sacerdotum*, & *de jurisdictione Episcoporum*; circa hanc tamen *Melanchthoni* injunctum est, ne plus concederet. Sed & hæc collatio inanis fuit, quia Pontificii semper antiqua repetebant, & quæ nova media concordiæ præferre videbantur, ea re ipsa (in substantia) cum prioribus eadem erant. Vana igitur

igitur spe Lutheranos tantum lactabant emendationis abusuum & Concilii, neutrum autem serio volebant. Cum ergo eorum relatio iterum suspecta Protestantibus esset, delecti ex horum parte, jussu principum, adversariis scriptum exhibuerunt, quod *Cœlestinus* recenset & *Chytræus*. In eo, relato ordine negotiorum, & quomodo sua ex parte omnia ad obtinendam concordiam, sed frustra, contulerint, à Cæsare & Ordinibus desiderant, ut, si oblata sua accipere nolint, Concilium tamen, secundum decretum Spirense, promoveant: paratos etiam Principes esse, ostendunt, ad tractatum de pace interim constituenda. Hinc patet, *Lutherum* fuisse verum vatem, quando sæpius dixit scripsitque, frustra laborari & sperari concordiam doctrinæ, satisque esse, si pax politica obtineatur. Fraudes adversariorum detegit *autor Apologiæ MS.* apud *Muller.* p. 817. ff. ac memorat, ex toto negotio, diu satis tractato, elucere 1. quod *Pontificii* consiliis suis nil aliud intenderint, quam fucos facere *Lutheranis* quadam tolerantia, ut interea zizania inter triticum sparsa succrescant, & fervor contra abusus inolitos, desideriumque Concilii decrescat. 2. Quod omnibus sermonibus, indiciis & actionibus minacibus adversarii prodiderint animum πατροπαραδότως, errorum & abusuum, tenacissimum. 3. Quod, cum nostri minis terreri non potuerint, delecti Pontificii plures & paciores causati sint, nullam convocandi Concilii spem fore, nisi ante unitas fidei sit. Hoc tamen inauditum & perversum esse, & oppositionem in adjecto; cum Concilio nihil opus sit re ante transacta, & Concilium ideo institui soleat, ut controversiæ fidei examinentur & dijudicentur. 4. Uno verbo, eo directa omnia esse, ut sua defenderent, **das Ihre solte recht seyn und bleiben**) ex nostra vero parte fucata tolerantia objiciebatur, donec triticum à zizaniis suffocaretur. Illud quoque fucatum & fraudulentum erat, quod post hæc Pontificii Nostris proposuerunt, cum conciliatio obtineri nequeat, Cæsarem in Concilium inclina-

Fraudes Pontif. detectæ.

clinare, ea tamen lege & conditione, ut omnes novitates in doctrina & ceremoniis apud Protestantes sive introductæ, sive toleratæ, aboleantur, & restitutio in integrum pristinumque statum fiat. Quod ita Evangelici diluerunt: scire se, quod concordiæ & pacis servandæ causa non liceat ceremonias & ordinationes Ecclesiasticas, absque consensu Ecclesiæ, abrogare. At, cum Prælatorum socordia & negligentia falsæ & seductrices doctrinæ in Ecclesiam irrepserint, quemadmodum in Confessione perspicue sit ostensum, teneri se in conscientia eas abolere, nec *Restitutionem* in causis Religionem concernentibus locum habere, ut in mundanis & temporalibus rebus: inauditum prorsus esse, *Possessorium* in capitibus fidei seu religionis statuere. Hæc omnia vero Protestantium delecti ad Ordines suos detulerunt, qui eandem in sententiam responderunt, quam ipsorum delecti protulerunt de Concilio, compositione controversiarum ante Concilium, & Restitutione &c. De cætero pollicentur, se interea dum omnia componuntur, daturos operam, ut tales se erga Deum & Cæsar. Maj. præstent, quo utrique reddere fidenter actorum rationem queant.

Tom. V. Alt. pag. 237. seq. Chytr. *pag. 273. ff.* Seckendorf. *pag. 179. b.* Müller. *Cap. XXX.*

§. CCXXX.

Calumnia refut. quod nostri plura Pontificiis concesserint, quæ postea revocaverint.

Hæc contra adversariorum calumnias notanda sunt, qui Melanchthonem eique assentientes dicunt plura Pontificiis concessisse, quæ deinceps revocaverint. *Melanchthon* & ipse *Elector. Saxon.* diligenter cum *Luthero* consultarunt, ejusque mentem de capitibus controversis explorarunt; quibus ille è vestigio respondit satis & solide & prolixe, & in Epistola ad *Lincum* d. XX. Sept. scripta facilitatem *Philippi* in cedendo excusavit, & ad consilium suum antea datum de conditionibus & articulis Pontificiorum provocavit, & ipsis Theologis nostratibus Augustæ commorantibus satis perspectum esse, putavit, quam

quam turpes, probrosæ & sacrilegæ sint illæ conditiones, quibus adversarii nostram parvitatem & infirmitatem securi & superbi plane aperte ludificentur. De *Melanchthone* autem sic scripsit: *Philippus etsi forte tractavit aliquas conditiones, in nullas tamen consensum est hactenus, nec ipsius quidem consensu, sed spero ista larva Christum esse usum, ut luderet nostros illusores, scilicet falsa spe & ficto gaudio eos irritaret, ut nos cessuros, sese vero victuros somniarent. Post autem nihil minus sentiret, & seipsos irrisos inveniret; sic ego interpretor, securus quod absque meo consensu illorum consensus irritus est. At si etiam ego (quod Deus avertat) consentirem istis sacrilegis, homicidis & perfidis monstris, tamen Ecclesia tota Evangeliique doctrina dissentiret.* Inconstantiam Protestantium autor Apologiæ MS. prolixe diluit, apud *Müllerum.*

Tom. V. Alt. p. 238. b. 239. ff. Chytr. *p. 268. ff. Supplem. Epist. p. 209.* Müller. *pag. 826. ff.*

§. CCXXXI.

Satis sane constantes se Nostri præbuerunt in omnibus doctrinæ capitibus, quando infectis potius rebus discedere è Comitiis maluerunt, quam quidquam remittere adversariis, quod cum verbo Dei & conscientia ipsorum pugnabat. Unde caute semper adjecerunt verba, se concessuros, *quæ salva doctrina & fide* concedere possent, & extrema quæque libentius se passuros, cordate asseverarunt, quam ut cum damno veritatis & scandalo aliquid remitterent. Est hoc etiam irrefragabile documentum singularis constantiæ Protestantium, quod post publicos illos congressus & colloquia, privatim etiam sæpius tentati, & partim minis territi, partim pollicitationibus invitati, immoti steterint in agnita veritate. Non ausus fuit, nec potuit hæc negare *I'. Suavis*, cujus verba digna esse judico, quæ transscribantur. *Cæsar tandem*, quia suasoriis nihil impetrare apud Protestantes poterat, *ad eas artes conversus, quibus* Cardi-

Constantia Protestantium documenta.

Suavis testimonium.

nalis Campegius *utendum esse ei persuaserat, seorsim cum singulis per internuncios agendum censet. Hi, cuique Principum propositis primum emolumentis, quæ & ipsi vehementer expetiissent, & quibus res suas domesticas multo ampliores & augustiores essent facturi; deinde damnis ac detrimentis, in quæ adverso & rebus suis refragante Cæsare, necessario videbantur præcipites ruituri, ut ad Ecclesiæ communionem reverti vellent, ab iis sedulo contendebant. At Principes, sive crederent rebus suis satis consultum, etiamsi in cœpta religione perseverassent; sive conscientiæ suæ ac religionis libertatem putarent rebus omnibus rationibusque humanis longo intervallo anteponendam, nullis officiorum quamlibet amplis repræsentationibus ab instituto dimoveri se patiebantur. Imo ne id quidem Cæsari concedere voluerunt, ut Romanæ Religionis exercitium intra ditionis suæ fines permitteretur, usque ad Concilium intra semestre tempus denuntiandum. Id enim habebant persuasum, esse Legati Pontificii commentum, qui, cum quod animo instituerat, assequi non posset, se rem factam habiturum judicabat, si per omnem Germaniam restituto Romanæ religionis usu, populum ab eo cultu aversum turbis implicasset, atque ita variis mutationibus, quarum occasione nuper nata doctrina posset extirpari, aditum patefecisset. Nam de Concilio, quod intra semestre spatium promittebatur indicendum, satis intelligebat, plurima quotidie intervenire posse impedimenta, quæ illud vel protollerent, vel omnem illius expectationem eluderent.*

His verbis haud dubie respicit *Suavis* ad omnes illas artes & machinationes, quas adversarii nostratibus, inprimis vero Saxoniæ Electori struxerunt, inde ab eo tempore, quo sublati congressus publici inter delectos sunt, usque dum decretum Cæsar edidit per integrum fere mensem Septembrem. Bene enim autor *Apologiæ MS.* observat, eo fine tam varie & diu agitata & protracta ab iis fuisse concordiæ molimina, ut interea Protestantes sumtuum pertæsi cederent, aut nova quædam tela

tela ad illos oppugnandos fabricarentur, vel denique, ut aliquid obtinuisse Pontificii viderentur, quo Cleri existimationi, per totum orbem, & cumprimis ex Adriani VI. confessione publica, labefactatæ, consuleretur, ante omnia vero Missarum proventus servaretur, ne culina Cleri frigeret, si sublato, ut Evangelici urgebant, Canone, sacrificii titulus Missis adimeretur. Elector Saxoniæ discedendi veniam sæpius à Cæsare petiit, impetrare tamen diu satis non potuit, & pravos quorundam conatus notat laudatus scriptor, quibus eum à discessu impedirent, vel procurarent, ut vi cum eo ageretur. Sed de his ac similibus plura commemorare per brevitatem non licet.

Pet. Suav. *p.* 49. *s.* Seckendorf. *p.* 194. *s.* & 204. *s.* Müller. *p.* 877. *ss.*

§. CCXXXII.

Cum omnibus tentatis nil se apud Protestantes proficere videret Cæsar, Principibus & Prælatis octo mandavit, ut formulam decreti conciperent, quod Saxoni & sociis ejus, domum suam evocatis d. XXII. Septembr. in pleno Principum Senatu, quod ad religionem spectat, recitatum fuit, cujus hæc summa erat: Cæsarem singulari quadam gratia Evangelicis, quorum Confessio S. Scripturæ testimoniis solide refutata sit, indulgere deliberandi spatium, usque ad d. XV. Aprilis, ut interea secum reputent atque statuant, num in reliquis fidei catholicæ capitibus idem, quod Papa, Cæsar, Imperii Ordines, aliaque Christianitatis membra præcipua sentiunt, profiteri velint, nec ne? ac mandare, ut omnes pacem in Imperio colant; vetare autem, ne intra hoc tempus indultum quidquam innovent, aut typis edi permittant, neve catholicos in suis ditionibus ulla ratione turbent aut impediant, & ne Anabaptistas aliosque Sectarios tolerent. Ad hoc Protestantes, re deliberata, per *Pontanum* respondent regeruntque cordate, *non se agnoscere, aut fateri, quod sua Confessio ab adversariis authoritate sacrarum literarum confutata sit; imo certos se esse, eam niti verbo*

Formula decreti d. 22. Septembr. prælegitur.

Ad eam Protestant. respondent cordate, & Apolog.

A.C. offerunt.

verbo Dei, nec quicquam quod impium sit, in ea reperiri: idque se liquido demonstraturos fuisse, si Confutationis lectæ exemplum impetrassent: interim, quantum inter legendum memoria complecti potuerint, responsum aliquod se inter multas occupationes parasse, ex quo Cæsarem cogniturum esse sperent, quam firma adhuc stet adversus *Confutationem illam sua Confessio.* Hucusque locutus *Pontanus*, Apologiam Cæsari exhibuit, quam *Fridericus Palatinus* jam acceperat, sed cum *Ferdinandus* Rex ei aliquid in aurem susurraret, *Pontano* reddidit, qui dein perrexit, & *quoad innovationes & evulgationem scriptorum*, provocat ad *conventum Spiræ* A. 1529. habitum, ubi in protestatione sua *Evangelici reservarunt, quod nihil sibi interdici sint passuri, quod pro conscientia circa religionem in ditionibus suis constituendum esse existimarent.* Ad doctrinam suam, licet recta sit, *neminem se adegisse*, neque deinceps cogere velle: *cum sectis* fanaticis sibi nihil commune esse, nec se permisisse, ut radices apud se agerent, sed contrarias se semper conciones illis opposuisse. Denique rogant vehementer, *decreti exemplum recitari* & dari sibi, quo in causa tam gravi deliberare & statuere omnes socii possint, quid ad præstitutum tempus respondendum sit.

Brandenb. excipit ad singula & minatur.

Hæc ad vesperam acta sunt. Postridie rursus adesse jussi Protestantes, audiunt ab *Electore Brandenburgico* sat gravem increpationem, quod tam audacter affirmaverint, suam doctrinam esse piam & sinceram, cum tamen non solum confutata sit autoritate Scripturæ S. sed etiam superioribus Conciliis omnibus condemnata: quodque sibi & reliquis Principibus errorem & falsam religionem tribuerint, & majores suos ita pro hæreticis habuerint. Nihilominus *Cæsarem*, ex speciali clementia & studio pacis, jussisse decretum in hunc modum conscribi, & postulare, ut sicut reliqui Principes, ita ipsi quoque illud recipiant & expendant, nisi id faciant, quantis malis occasionem præbituri sint. Objecit etiam *spolia adversus monachos* commissa, & jubet.

bet, ut ea *restituant*, ac *decretum ratum habeant*; Cæsarem alioqui officium suum facturum, ac (quod de se velut addebat) reliquos ordines omnes vires pro Cæsare conjuncturos: jam enim data fide promisisse, fortunas omnes ei se communicaturos, & sanguinem ipsum atque vitam, ut negotio finem Cæsar imponat: illum invicem omne robur atque potentiam huc esse collaturum, ac recepisse, non *prius iturum extra fines Imperii, quam ad exitum res deducta sit*; & hæc quidem ita se ipsis denuntiare Principum atque Ordinum omnium mandatu. *Apologiam* denique *confutationi oppositam* ideo non recipi posse, quod Cæsar nullam ampliorem disputationem religionis velit permittere.

Ad hæc Protestantes, post brevem deliberationem, regerunt, confessionem suam cum verbo Dei convenire, & ne portas quidem inferorum prævalere ei posse, idque se in Apologia oblata & nuper & nunc denuo pluribus ostendisse. *Decretum* autem (den Abschied) Cæsaris accipere per conscientiam, sibi haud esse integrum, ac nil obstinate sed promte cuncta facturos, quæ facere verbum Dei permittat: petere itaque, ut decreti prælecti & totius actionis exemplum sibi detur, quo omnia rite expendere, & ad constitutum diem XV. Aprilis liquido respondere queant: in cæteris etiam omnibus se non minus paratos esse, ac cæteros Principes, ad omnia pro Cæsare impendenda, ac mirari se, quod hunc in modum Cæsari sese devinxerint illi, cum nihil sit, quod non & ipsi fecerint, & majorum exemplo pro Imperatore facere velint. Ad *spoliorum objectionem* dicunt, se hic culpa vacare; quod enim ad monachorum domicilia attineat, non semel esse professos, ita se rem gesturos, usque dum Concilium coeat, ut appareat, nihil hic privati commodi causa abs se factum esse, quemadmodum coram & scriptis non semel demonstratum sit. *Protestantes respondent.*

Cæsar, post longam deliberationem, rursus per *Brandenburgicum* renunciat, se nequaquam dare, quod Protestantes de *Cæsar minas spirat &*

stris objicit. sua Confessione in Evangelio solide fundata jactitent: se quoque de sua salute & conscientia solicitum, & à S. Ecclesia veterique religione multo minus discessurum. In decreto autem jam facto nihil se mutaturum, &, si quidem illud admittant, recte, sin minus, causam sibi præberi, ut cum Papa & Imperii Ordinibus reliquis rationem ineat, quemadmodum novus iste error & secta funditus extirpetur, & Germanica ratio ad Christianam concordiam reducatur. Ad illud, quod dicant, se nemini causam turbarum fuisse, sed feciſſe omnia pro Imperii salute & pace, objiciebatur *seditio rusticorum*, ad quam ipsorum Ecclesiæ ministri magnum momentum attulerint, & quod alia acciderint, quæ in Pontificis, Cæsaris & Principum Ecclesiasticorum ac Politicorum contumeliam redundent. Item, quod decretum *Wormatiense*, approbatum licet, non sint exsecuti. Velle autem & imperare Cæsarem serio, ut Abbates, *monachi*, aliique à Protestantibus ejecti, in integrum *restituantur*.

Quæ Nostri diluunt. Ad quæ Nostri, cum silere non possent, ne magis suspectos se redderent, missa ulteriori interpellatione de exemplo decreti sibi dando, cujus petendi causas satis indicaverint & molesti amplius esse nolint, dicunt, se haud abs re ægre ferre, quod vel seditionis rusticanæ, vel fidei non integræ in reliquos status Imperii, culpa sibi tribuatur, & ad Deum, conscientiam & experientiam testem provocant, quod ab omnibus istis criminibus puri sint: & si qui sint omnium, qui de his aliisque causis jure secum atque legibus velint experiri, judicium se minime recusare. Itaque petere, ne pars in religione adversa graviorem ullam in se offensionem concipiat, aut ad odium accendi sese patiatur; denuo enim se spondere, quod non minus quam reliqui Ordines, omnibus in rebus, ad se spectantibus, Cæsari fidem & obsequia præstituri sint.

Quos Cæsar dimittit. Cum Cæsar paucis renunciari jussisset, Decretum consensu Ordinum factum se non mutaturum, Protestantibus,

bus, porrecta manu, ut moris est, discedendi potestatem fecit.

Tom. V. Alt. pag. 527. *b. pag.* 535. Chytr. *p.* 296 – 305. Sleid. *p.* 194. *ff.* Seckendorf. *p.* 200. *seq.* Müller. *Cap. XXXIX.*

§. CCXXXIII.

Tanti laboris erat impetrare abeundi veniam, & ire per angusta ad augusta, quemadmodum Saxoniæ Elector Augustæ expertus erat. Omnes molestias, quas sustinuit Optimus Princeps cum sociis, Evangelii causa subiit infracto animo, & omnes adversariorum artes, minas & pollicitationes, Deo dante, superavit. Cæsar in ipso abitu, cum manum ei porrigeret, his verbis, **Ohm! Ohm! das hätte ich mich zu E. L. nit versehen!** forte terrorem incutere voluit. Retorquere in Cæsarem talia Elector optime potuisset; sed silens abiit: nec Cæsar tam iniquus in eum fuisset, nisi adversarii intensissimi eum incitassent. Quod indigne tractatus & perperam accusatus sit, cognoverunt quidam inter *Pontificios* ipsos, & cum *Elector Brandenburg.* gravius nonnihil invectus in eum esset, quidam gestibus significarunt, Oratorem plura dicere, quam ipsi mandassent & approbassent. Antequam etiam abiret Elector, misit ad eum *Albertus Moguntinus*, Brandenburgici frater, *D. Rühelium*, eique significavit, se non probare ea, quæ frater suus de subministrandis auxiliis & communicandis fortunis ad propugnationem religionis, aliaque dura locutus esset, & simulac ea audiverit, una cum Trevirensis & Palatini Electoris Legatis, *Cæsarem* & Regem *Ferdinandum*, adiisse, & contestatos esse, se non adstipulari dictis illis, ac cognitum satis perspectumque habere, Saxonem & socios ab aliis, & maxime à culpa seditionis rusticæ, plane immunes esse, nec occasionem doctrina sua præbuisse; adeoque petere, ut Cæsar illos excusatos habeat. Parato jam ad discessum Electore Saxon. supervenit Nobilis ab *Henrico Brunsvicensi* missus, qui *Pontano* dixit „ licet Elector gravem difficilem-

Indigne tractatum Sax. Electorem ab Elect. Brandenb. fassi quidam Principes sunt, & se ei purgarunt.

lemque discessum à Cæsare impetraverit, Herum tamen suum omnem operam daturum, ut in melius negotium vertatur. Idem apud Legatos, quos Saxo reliquerat, alii Principes testati sunt, inprimis Legati Electoris Palatini, qui ex Friderico, Heri fratre, intellexisse se dicebant, quod Cæsar ipse à Brandenburgico dicta, ut iniqua & nimia, improbasset, dicens: **es war unrecht/und/es ist zu viel gewest.** *Brandenburgicus* quoque acerbitatem sermonis leniturus, non ad Principes, sed ad civitates, Norimbergensem inprimis, respexisse se dicebat, cui imputabat, quod bello rustico exitium Principibus & Nobilitati meditati essent. Irritatum quoque se fuisse à Cancellario Luneburgensi, *Forstero*, qui jactasset, se plusquam centum concionatores in alias regiones misisse. *Pontanum* denique vituperabat, quod Romano-Catholicos pro hæreticis habuisset.

Lutherus Electorem redeuntem erigit.

Quæ cum ita sint, merito *Lutherus*, Electorem Sax. Augusta ad suos reducem factum, lætabatur, eique gratulabatur, quod ex inferno Augustano liberatus sit, & eum erigere his verbis studuit: *Licet enim hominum atque diaboli sævitia & rabies magna sit adversum nos, tamen bona spe tenemur, Dei gratiam jam inchoatam, imposterum majorem & fortiorem apud nos futuram esse. Non minus enim quam nos, potentiæ Dei hostes nostri subjecti sunt, quo invito & nolente, eos nihil effecturos, nec nobis, vel aliis tantillum nocituros, certo scio, nisi Deus potenti sua manu cooperetur. Rem totam Domino & Deo meo commendavi. Illum, qui dedit velle, daturum etiam ut perficiamus, non dubito. Certe hominis non est, ejusmodi doctrinam vel excogitare, vel tradere. Cum igitur Dei opus sit, omniaque non in nostra manu aut arte, sed in Dei potentia posita esse videam, age, experiar, quinam sint futuri illi, qui Deo bellum movere & vim inferre audeant. Qui volunt, non prohibeantur; scriptum enim est: viri sanguinum dolosi, non dimidiabunt dies suos. Inchoare quidem rem & nobis gravissimæ*

vissima minari possunt, sed id, quod volunt, perficere & pertexere nunquam valebunt.

Tom. V. Alt. p. 528. b. 529. a. Chytr. *p.* 305. Sleid. *p.* 197. Seckendorf. *p.* 201. *b.* 205. *b.* Müller. *p.* 919. *ff. Supplem. Epist. Luth. p.* 213.

§. CCXXXIV.

Biduo post Electoris sociorumque discessum, die XXV. Septembris, Cæsar omnes Ordines, Augustæ adhuc agentes, convocat, & primo civitatum Legatis per *Truchsessium* mandat, ne ante Comitiorum finem discedant; deinde, quid cum Elector Saxon. & fidei sociis actum sit, exponit, & promittit quatuor civitatibus, Argentorato, Constantiæ, Memmingæ & Lindaviæ, quæ Zvvinglianæ doctrinæ addictæ erant, suamque peculiarem Confessionem Fidei obtulerant, idem eventurum quamprimum (**solten mit ebenmäßiger** Resolution **versehen werden.**) De industria vero trahebatur decretum illis promissum, quia Cæsar existimabat se interea cum aliis civitatibus, quæ neque Lutheranorum neque Zvvinglianorum partes sectabantur, coire & decernere posse. Hunc in finem XXVIII. die Septembris omnes Imperii Ordines convocabantur, & secedere jussis Lutheranis ac Zvvinglianis, cæteris civitatibus idem recessus (**Abschied**) publicabatur, qui Augustanæ Confessioni addictis antea publicatus fuit, hoc annexo petito, mollibus verbis per *Palatinum* significato, quia Cæsarea Maj. nihil aliud quærat, quam quod ad conservationem pacis & concordiæ spectet, ut eo etiam omnibus viribus contendant, sicut hucusque obsequiose officium suum fecerint. His auditis, civitates edicti publicati copiam & tempus deliberandi postulant; sed prius ipsis negatum, posterius autem ægre concessum fuit. Cum autem audivissent, Electori & sociis ejus sub discessum acerba quædam proposita fuisse, à Norimbergensibus sciscitati sunt, quomodo illa se haberent, qui aperte omnia significarunt, ac ea præsertim verba, quæ *Brandenburgicus* effutierit, quomodo omnem ope-

Civitatum legatis decretum præ legitur, sed exemplum negatur.

adversariorum fraus.

ram Cæsari addixerint Pontificii, ut res in pristinum statum & fidem, quam majores sociorum Augustanæ Confess. propagaverint ipsi, reducatur. Hæc Legati Saxonici Electori nunciarunt, judicaruntque, forte haud præter rem, adversarios tentare urbes ab Evangelicis abstrahere & factionem contra se inire, cum tam mollibus verbis eas delinire studeant. Sequenti die, qui fuit XXIX. Sept. civitates prædictæ, quindecim, inter quas primariæ erant *Colonia, Ratisbona, Augusta, Eslinga*, decreto Cæsaris prælecto se submiserunt, ac id solum rogarunt, ut in posterum Cæsar quoque earum gravamina audire dignetur, pro more in prioribus Comitiis recepto; *Francofurtenses, Ulmenses & Hallenses in Suevia*, consensum in decretum suspendebant & spatium petebant conferendi cum superioribus suis in re tam ardua, cujus arbitrium penes se haud esset. Dare vero renuit Cæsar, quia insolitum sit, ut civitatum Legati ad superiores provocarent eorumque sententiam exspectarent, & quod plurimi Ordinum approbant, civitates quoque approbare debere; unum ergo duntaxat diem eis indulget ad responsum simplex reddendum, zur Categorischen Erklärung.

Chytr. *p.* 305 -- 307. Sleid. *p.* 197. Müller. *Cap. XLII.*

§. CCXXXV.

Ernestus Badensis nova compositionis media proponit, à nostris reprobata.

Non est hic prætermittendum, quod post Electoris Saxon. discessum Pontificii novas vias & media conquisiverint, quibus componi partes dissidentes possent. *Marchio Badensis* præcipue, *Ernestus*, eo in negotio laboravit, & hoc inprimis ursit, *ne quid posthac in causa religionis typis excuderetur.* Consulti de novis istis mediis sive propositionibus *Lutherus* & reliqui Wittenbergenses Theologi, responderunt, quod neque ratione styli, neque rerum acceptari possint; hoc enim eo tendere, ut verbum Dei alligetur. Recte quidem ab Electore concessum esse, ut nihil novi posthac prodiret, quod scilicet nova contineret dogmata, idque à *Georgio Truchsessio, Cæsaris & Ferdinandi* nomine acceptũ fuisse,

fuisse, tanquam sufficiens; nunc vero à *Badensi* indistincte postulari, ut plane nihil edatur. Nec Concilii scopum ab eo recte proponi, quasi tantum de reformatione in capite & membris agendum sit, exclusa doctrina. Elector igitur Legatis suis rescripsit, eos porro illis, qui tales in medium proferant componendarum controversiarum rationes, respondere debere, ut recte fecerint, quod mandatum non habeant de iis agendi, ac contenti essent, si in recessu publicando Electoris & sociorum nomina (ut factum sit) omittantur.

Diu multumque deinceps ab Ordinibus Imperii de *auxiliis contra Turcam* actum, ac tandem *formula pacis* concinnata & recitata in Curia fuit, in qua tamen hi solum erant comprehensi, qui decretum factum approbassent. De quo cum orta disputatio esset, & Legati illud non ad se pertinere, vel si pertineat, clarioribus verbis utendum esse dicerent, ne qua post incidat ambiguitas, illi se relaturos ad Cæsarem pollicebantur. Sed nulla ratione aut oratione impetrare legati potuerunt, ut claris & perspicuis verbis pax & quies constitueretur, qua sibi religionem, quam veram esse credant, profiteri liceret: & Cæsar d. XI. Novembr. iis in palatium suum vocatis petita negabat, & speciatim denunciabat, se *Fiscalis* actiones contra eos institutas aut posthac instituendas, inhibere nec posse, nec velle; hoc enim proprie ad suum pertinere munus, ut jus omnibus administretur. Cum aliud obtinere non possent legati, scribunt ad omnes Ordines epistolam, qua acta repetunt, & profitentur postero die (XII. Novembr.) quia liquidam & certam pacis servandæ promissionem, post tot preces & monita, impetrare non potuerint, se rem omnem Heris suis esse relaturos, interim eorum nomine, *Recessui illi* (dem Abschied) *contra dicere*, & à *Moguntino Archiepiscopo*, Imperii supremo Cancellario, petere, ne suos Principes in numero eorum, qui in Decretum consenserint, recenseret. Ad bellum etiam Turcicum nihil contribui

Formula pacis recitata.

posse à Dominis suis, monuerunt, nisi pax universalis & constans ad Concilium usque constituatur; quapropter eorum nomine nihil promittere, sed ipsis integrum relinquere debere, quid facere aut præstare velint. Protestantur denique de *Assessoribus Cameræ Imperialis*, quos non nisi ex veteri religione Cæsar deligi volebat, Principes enim suos non posse alios, quam suæ religioni addictos denominare, &, ni hoc fiat, se nil sumptuum conferre posse, quos Camera requirit.

Deputati civitatum immitius tractati.

Cum *deputatis Civitatum* immitius quoque interea actum est; non enim tantum *Argentinensibus* & sociis in Ordinum consensu rigida & contumeliosa Confessionis ipsorum confutatio, ab *Eccio* & *Fabro* fabricata, prælecta & denegatum ejus exemplum spatiumque deliberandi & respondendi fuit; sed reliquis etiam, qui Confessioni Saxonicæ quidem non subscripserunt, consensum tamen in decretum suspendebant, duræ comminationes intentatæ fuerunt, & tandem XIX. *Novembris* ad solennem Decreti sive Recessus Comitialis publicationem processum est, quod edictum, satis prolixum, integrum exhibent *Chytræus* & alii, compendium autem *Sleidanus*, & ex eo *Cælestinus* & *Suavis*, ut videtur. Nos summam ex postremo referemus, quæ hæc erat: *ne quæ in Missa fiat mutatio, aut in Sacramentis confirmationis & extremæ unctionis: ne imagines loco dimoveantur, sed ablatæ reponantur: fas non sit negare liberum arbitrium, aut credere, nos sola fide justificari: Ecclesiæ Sacramenta, ceremoniæ, ritus & exequiæ mortuorum eadem forma retineantur, qua prius: sacerdotia idoneis conferantur: Sacerdotes, qui uxores duxerunt, eas vel relinquant, vel edicto sint obnoxii: irritæ sint omnes bonorum Ecclesiæ venditiones, & in profanos usus applicationes: in docendo & concionando omnes hanc formulam sequantur: hortentur populum ad Missam audiendam, virginem Mariam, caterosque Divos implorandos, dies festos celebrandos, jejunia peragenda: domicilia Monachorum, & alia adiis-*

Recessus Comitialis d. 19. Novemb. publicatus.

ædificia sacra, quæ diruta, reædificentur. De Concilio Pontifex interpelletur, ut illud intra sextum mensem loco idoneo indicat, intraque anni spatium habeat initium. Hæc omnia firma rataque sint, neque ulla appellatio, vel exceptio his opposita habeat locum. Atque ut decretum hoc valeat, quisque non modo vires & facultates, sed vitam etiam & sanguinem impendat, si quis obnitatur, contra eum Camera procedat.

Ex his patet, vera esse, quæ *Seckendorfius* scripsit, *in Decreto illo omnia asserta esse, cum summo rigore, ex* Romanæ Ecclesiæ placito; *condemnata* vero *& rejecta itidem omnia, quæ ab illis discrepantia* Protestantes in Confessione sua *professi erant, eorum dogmata & acta invidiosissime recenseri, & cum Anabaptistarum aliorumque erroribus confundi.*

Chytr. *p.* 307. *seqq.* -- 331. Sleid. *p.* 200. *seq.* Suav. *p.* 50. Seckendorf. *p.* 208. *b.* 209. Müller. *Cap.* 46. *&* 48.

§. CCXXXVI.

Providentiæ Dei documenta circa Aug. Conf.

Hic finis fuit celebrium *Comitiorum Augustanorum*, ubi doctrina Evangelii à Deo per ministerium D. *Lutheri* producta in lucem, &, ut Psalmus ait, coram Regibus & Principus publice atque intrepide à Nostris Confessoribus proposita & defensa fuit, & stat hucusque immota, contra portas mundi, diaboli & inferni. Vere igitur *Lutherus* admirandam divinam providentiam, cujus documenta aliquot supra indicavimus, agnovit, celebravit & collaudavit, cum alibi, tum inprimis luculenter in Enarrat. Psal. CXXIV. *Nisi Dominus fuisset nobiscum* &c. Cum enim dixisset, *non nostri consilii, aut virtutum nostrarum esse, quod nos & nostra salva sint, sed virtutis omnipotentis Dei, qui faciat nos durare in medio inundationis aquarum superbarum,* ad exemplum proximum experientiæ in *Comitiis Augustanis* provocat, & rem ita probat: *commoverat* Pontifex Rom. Clemens *maria omnia, quasi absorpturus esset uno spiritu omnes Ecclesias.* Diabolus *quoque extrema conatus est, & multa millia*

à Luthero observata.

diabolorum misit Augustam, qui instigarent Principes ad nos opprimendos. Sic erant ibi *inundationes, sed Dominus* Pontificis & Satanæ *impias cogitationes voluit esse irritas, & prohibuit ne fierent. Ita manifesto miraculo, quod communem modum excedit, servati nos sumus, adversarii autem nostri, quod* Psalmus septimus *dicit*, pepererunt vanitatem. *Hæc est nostra experientia, quam proximo anno vidimus. Quod igitur post illas machinationes & practicas impiorum, nos rebus nostris in pace fruimur, quod adhuc hodie docemus Evangelium, & diabolus cogitur tacere, ac mundus quiescere, hoc totum fit beneficio Domini, non nostra sapientia & virtute. Quare cum Davide merito canimus:* Nisi Dominus fuisset nobiscum, cum exurgerent homines *Augustæ* contra nos, certe vivos deglutissent nos. *Non enim obscurum est, quam* cruenta consilia *agitaverint viri sanguinum, & dolosi* Episcopi. *Hæc igitur communia sunt* miracula, *quæ nemo videt, nisi David, & ii, qui habent cognitionem I. præcepti, in quo Deus dicit,* se velle esse Deum & defensorem nostrum, qui velit facere misericordiam in millia, his, qui diligunt eum. Mox ad comma sequens 7. ubi *aucupium Satanicum*, quod hostes crudeles & callidi perpetuo exerceant, manifestis exemplis declarari scribit, allegavit *Augustana Comitia. Ibi,* inquit, *Satanæ aucupes,* Pontifex & Episcopi, *tanquam in aucupio*, Carolum, *generosum illud & pacis amantissimum pectus, tanquam noctuam, suo aucupio aptam*, Augustam *accersiverunt, non concordiæ studio, quam simulabant, sed ut nostri advolantes opprimerentur. Sicut etiam nostros dimiserunt, cum hac ultima responsione:* se conjuncturos non solum vires, & opes, sed sanguinem etiam, ad doctrinam nostram opprimendam. *Ibi tandem patuerunt* doli & crudelitas *istorum aucupum Satanæ, quibus tamen clementia & bonitas* Cæsaris *occurrit, Deo sic rumpente laqueos & nos liberante. Conveniunt itaque hæc, experientia nostra, & Spiritus Sancti aptissimæ picturæ, quibus pingit adversarios, quod juxta crudeles & callidi*

lidi sint, nec possit esse contra eos aliud præsidium, quam quod Dominus rumpit laqueum, & pios liberat, secundum sententiam, nisi Dominus esset nobiscum.

Alia quoque magna providentiæ divinæ signa, ex Comitiis August. eorumque eventu agnoscenda, notavit *Seckendorfius*, nempe, quod Deus Protestantibus, paucis & inermibus, summoque odio & invidia gravatis, inter medios hostes & æmulos, quibus decuplo majores vires erant, tutelam præstiterit, & titubantes quandoque adversus blanditias & minas erexerit, ac spiritu veritatis firmaverit: quodque *Lutherum*, Coburgi in arce duodecim tantum militibus custodita, tam acerbis & vehementibus scriptis sese prodentem, conservaverit: quod denique illa omnia, quæ longo ordine in *Decreto Augustano*, ut sancta commendantur, & servanda præcipiuntur, aut ut falsa Protestantibus exprobrantur, magni Principes utriusque Ordinis cum multis myriadibus civium suorum, non multo post, aliis plane oculis adspexerint, eandemque Confessionem, quam Augustæ damnaverant, læti ac lubentes, ut sacris literis & primitivæ Ecclesiæ convenientem, acceptaverint. Pro maximo etiam divinæ providentiæ beneficio venerari debere purioris religionis professores ait, quod impudentibus clamoribus & sycophantiis *Fabri* & *Eccii* plus datum fuerit, quam moderatæ multorum sententiæ. *Novit Deus*, pie sic judicat, qua mente petitæ indultæque fuerint conciliationes, & quam facile fuisset, restituta Episcopis potestate, Principes & Theologos, elisis variafraude conditionibus, in veterem lethargum reduci, aliosque blandimentis, alios minis & calumniis subverti. Sic, quod in exitium nascenti puriori Ecclesiæ destinabatur, saluberrimum antidotum fuit, quo Melanchthonis & aliorum, qui plus justo cedebant, aut indulgebant, trepidatio corrigebatur. *Hæc est ars vere divina, ex malis bona elicere.* *& Seckendorffio.*

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 446. b. Seckendorf. *p.* 210. *b.* 212. *b.*

§. CCXXXVII.

§. CCXXXVII.

Papa egre tulit, quod Cæsar de religione cognoverit in decreto suo.

Utcunque vero Cæsar pro Pontifice omnia egerit, quæcunque potuit, exiguam tamen gratiam ab eo retulit. Nam simulac *Clemens* de Comitiorum Augusti. eventu per Legatum certior factus est, maximum, ut *Venetus* scribit, animo interiore cœpit dolorem, cum intellexit, *Carolum* juxta consilium, quod ei dederat, Lutheranis quidem pro suo in eos Imperio vim armaque intentasse; sed de cætero cum iis non *egisse, ut decebat Ecclesiæ Romanæ patronum, cujus non erat de ipsorum causa cognoscere*; sed potius *decretum Pontificium mandare executioni*: cum ille è contrario, tum *confessiones eorum admiserit*, recitarique publice fecerit, tum *colloquium controversiis conciliandis* instituerit. Dolebat ei vehementer, quod *de nonnullis fidei capitibus inter eos convenisset*, sed multo magis, quod *ceremoniis* quibusdam *abolendis assensum suum commodasset*; auctoritatem Pontificiam hoc ipso violatam existimans, quando tanti res momenti se inconsulto agebatur; cui si Legati sui authoritas saltem interveniisset, tolerabilis quodammodo ea actio fuisset. Existimabat porro maximum suæ causæ creari præjudicium, quod Ecclesiæ Antistites in eam rem consensissent, sed *nihil æque mentem ejus excruciabat, atque promissio Concilii sibi merito exosi*: in quo promittendo quamvis honorifica authoritatis suæ facta sit mentio; tamen ei indicendo semestre tempus præscribere, & rursus eidem incipiendo annum præfigere, non esse aliud, quam manum immittere in id, quod Pontificis sit proprium, & Imperatori primas, Pontifici secundas deferre.

Pallavicinus contradicit hic *Suavi*, & persuadere orbi satagit, Papam sincere Concilium cupiisse; sed ex hactenus dictis diversum liquet. Nam ejus Legati & Oratores alia omnia potius consilia inierunt, quam ut Concilium urgerent, & *Cæsar*, eorum instinctu, volebat controversias compositas, antequam Concilium convocaretur; quo tamen, ceu Protestantes monue-

monuerunt, nihil opus postea fuerat. Tametsi enim *Calendis Decembris* publicis literis spem fecerit *Concilii*, quo nullum reperiri efficacius remedium possit, à majoribus etiam in hujusmodi causis usitatum, in aliquo *Italiæ loco*, quam primum potuerit, indicendi; *fraus* tamen & fucus fuit, qui, ut ex vero rursus *Venetus* ait, *paucos fefellit*, cum omnibus fere subolereret, istam Principum ad Concilium invitationem, *cui neque tempus, neque locus, neque modus erat præstitutus, anticipationem esse nimis affectatam.*

Suav. *p. m.* 50. Seckendorf. *pag.* 212.

§. CCXXXVIII.

Unum adhuc, antequam ad alia abeamus, circa August. Confess. miranda memorandum est, nimirum ejus in *Archivum Imperii*, quod vocant, repositio, unde, quotiescunq; necesse erat, & vel in dubium vocatur eius γνησιότης, vel adulterationis accusatur, & mutationis, sincera atque inviolata depromi, & os obturari adversariis potuit. Notarunt hoc ipsi *Principes & Status* Evangelici in *Præfatione ad Formulam Concord.* se ideo, ne turbentur aliqui adversariorum calumniis, ac si nobis non constet, quæ sit vera & genuina illa *Augustana Confessio*, ac ne quid ad accuratissimas rationes diligentiæ desideraretur, *exempla ejus in Archivis antecessorum suorum reposita, per fide dignos homines, cum eo, quod Imperatori ipsi exhibitum est, & in S. Rom. Imperii Archivo asservatur, conferri voluisse, & certos esse, nostra Latina & Germanica exempla per omnia sibi conformi sententia invicem respondere.* Quæ immerito ridet mendaciive arguit *Bellarminus*, risu ipse dignus & mendacii reus, quando *in Judic. de F. C. mend. 1.* nugatur, *Confessionem* nostram non solum *Augustæ vix dum natam extinctam* esse, sed etiam *in duobus Archivis* (Moguntiæ & Bruxellis) ita *sepultam*, ut per 40. annos lucem non viderit, interim tamen *singulis prope annis alias atque alias editas*, omnes Augustanæ Confess. titulum præ se ferentes, ta-

Repositio Aug. Conf. in archivis Imperii.

men *& verbis & sententiis tum inter se, tum ab illa prima plurimum dissentientes.* Dudum exploserunt has sannas, præter Theologos Saxonicos, qui vastum volumen Germ. ediderunt, D. *Jo. Schmidius* in Disputat. Secular. de A.C. & D. *Valentinus Alberti* edito, auspiciis Electoris Anno 1684. & A. 1688. recuso justo tractatu Germanico, contra *Anonymũ Viennensem*, qui jussu Comitis *Kollonitschii*, tum Episcopi Neostad. *Augustanam & Anti-Augustanam Confessionem* publici juris fecit A. 1681. Ex illa D. Alberti solida confutatione scripti hujus Pontificii simul historia omnium, de quibus disceptatur, editionum Aug. Conf. luculenter cognosci potest. Quæ nuper admodum inter quosdam Nostrates, circa γνησιότητα librorum Ecclesiæ nostræ Symbolicorum, exortæ lites sint, notum satis optandumque est, ut sopiantur, ne adversariis calumniarum continuandarum occasio detur. Impense nobis placet *Seckendorffii* epicrisis. *Etsi enim*, inquit, *discrepantia quædam, in editionibus* Latinis & Germanicis, *appareat* ratione styli variantis; *nulla tamen demonstrari potest, quæ caput & substantiam controversiæ pervertat, quæ inter* Pontificios & Lutheranos *versatur: omnis denique Symbolicæ hujus* Confessionis *vis ac norma in sacrarum literarum testimoniis consistit, & ex his, quicquid de stylo & formulis dubitari posset, decidendum est.* Hoc unum addo, quod ad refellendas adversariorum calumnias forte sufficit: *Jo. Cochlæus* de *Act. & scriptis Lutheri* ad A. 1530. tradit, *Lutheranam Confessionem per typographos divulgatam fuisse, & typis excusam Augustam venisse, antequam solveretur Principum conventus.* Hoc cum ita sit, facile fuisset adversariis observare & objicere varietatem, si qua notabilis intervenisset. Id cum ab iis non sit factum, calumnias esse patet, quas deinceps protulerunt.

Vid. **Haupt-Vertheidigung des Augapfels der Evangelischen Stände.** D. *Dorsch. diss. cit. p. 21. seqq.* Seckendorf. *p. 171. a.*

§. CCXXXIX.

§. CCXXXIX.

De mutatione Aug. Confess. quam decennio post (A. 1540.) *Melanchthon*, in religionis negotio justo mitior, inscio Luthero, & invitis Ordinibus Protestantibus, privata authoritate, fecit, hic nihil attinet dicere; neque enim recepta unquam à genuinis & constantibus *Lutheranis*, sed ceu spuria rejecta fuit. Forte infra suo loco & tempore plura de ea proferentur. Egerunt quoq; de ea, & quæ Calviniani ac Pontificii objicere vulgo solent, fuse solideque refutarunt Theologi Saxonici in citato tractatu Haupt-Vertheidigung des Augapfels Cap. XX -- XXIII. Perperam igitur nostros accusavit confessores *Goldastus*, quod ab antiqua illa confessione abierint, quando Tom. II. Constitut. Imper. p. 397. fidei historicæ & veritatis oblitus, partiumque studio abreptus, hunc in modum scripsit: *Si quod Imperatorum veterum & Principum Christianorum fuit in conservanda Nicæna Confessione, Constantino M. Nicææ in Concilio à Cathol. Episcopis oblata, & novis non admittendis, studium, eadem nostrorum Principum fuisset in Augustana retinenda & propaganda diligentia, & ipsi antiquam illam servare maluissent, quam novas subinde comprobare, æquabilius atque constantius se res Christianæ haberent. Nunc postquam ab antiqua illa abiri cœptum est, & aliæ atque aliæ identidem à maleferiatis Theologis excogitatæ, non poterat non res Christiana turbari, unitas Ecclesiæ scindi, & detestabilia inter nos schismata oboriri.*

Mutatio Aug. Conf. 1540. privato ausu Philippi facta huc non pertinet.

§. CCXL.

Id observatu hic dignum, nec prætermittendum esse censeo, quod August. Comitiis solutis, nonnullorum Protestantibus antea parum æquorum animi mutati sint, ac mitiorem præ se tulerint de causa Evangelica sententiam: inter quos etiam Bavariæ Duces fuisse, Legati Saxonici, qui ab Hero suo Augustæ relicti erant, ei retulerunt. Testati enim sunt, sibi minime placere, quæ Elector Brandenb. rigida & dura prolocutus esset in

Mutatio animorum post lectam & publicatam A. C.

ultima sua oratione. *Carolus Caraffa*, Episcopus Aversanus, de Confessione August. scribit, cum primum legeretur, *non aversos ab ea fuisse Catholicos*, sed judicasse eam nonnullis in locis eam explicatione egere. Imo *H. Grotius* in voto pro pace Eccles. refert, *Carolum* Imperatorem ipsum *Romæ intercessisse, ne inter libros interdictos* Confessio *illa poneretur*. Ad admiranda igitur providentiæ divinæ circa Aug. Confess. haud abs re refert *Lutherus* in Admonitione ad Germanos suos, quod *Carolus* damnare noluerit doctrinam nostram, licet ab Ecclesiasticis & Politicis Principibus vehementer & indesinenter eo incitatus esset, etiam antequam ex Hispania in Germaniam iret. Dixisse etiam fertur, *non posse adeo malam esse doctrinam, cum tam multi magni, docti & probi viri eam amplectantur.* Item, **wenn die Pfaffen fromm wären/ so dürfften sie keines Luthers.** Quod Episcopus Salzburgensis quoque ingenue confessus est, ad *Melanchthonem*: **Ach was wolt ihr doch an uns Pfaffen** reformiren/ **wir Pfaffen sind nie gut gewest.** Plura hujus generis ingenuas confessiones de reformatione & Confessione Evangelica supra subinde indicata, & ab aliis magno numero annotata sunt.

Tom. V. Alt. pag. 536. b. 537. a. D. Dorsch. *in diss. cit. p. 27.* Seckend. *Lib. III. pag. 4. a.*

§. CCXLI.

Conventus Smalcaldiæ constitutus à Protestantibus.

Post soluta Comitia Augustana *Imperator* cum *Ferdinando* Rege fratre, multisque Imperii Proceribus, *Coloniam Agrippinam* se contulit, eoque per *Archiepiscopum Moguntinum*, sub finem hujus anni ad XXIX. Decembris diem, cæteros Electores convocat, ut Regem Romanorum eligerent. *Protestantes* autem haud abs re veriti, ne secundum Cæsaris edictum postremum, conventus iste ad se opprimendos spectaret, sibi quoque & religioni prospicere studuerunt, eamque in rem etiam conventum *Smalcaldiæ* primò d. XXVIII. Novembr. deinde, cum impedimenta quædam objicerentur, XXII. Decembr. vocante & oran-

& orante Electore Saxon. instituerunt, ibique formulam fœderis conceperunt; non quidem offendendi quenquam, sed sui defendendi causa, & conventum est in hæc capita: 1. *Cæsarem requirendum* esse, ut juberet *procuratorem Imperialis fisci*, qui jam vexare Protestantes ceperat, *desistere*, aut, si quid iniqui sub prætextu religionis præciperetur, vel exigeretur, ut reliqui omnes consilia & auxilia sua conferrent. 2. Deligendos doctos Theologos & JCtos, qui rituum Ecclesiasticorum & disciplinæ uniformem rationem conscriberent, ne adversarii pergerent calumniari, ac si pro lubitu pastorum ubique religio constitueretur. 3. Ut & *exceptio* contra procuratorem fisci & *appellatio à decreto Augustano* componeretur, adjuncta *apologia*, quæ totum Religionis negotium ac fœderatorum acta proponeret, utque ejus exempla Latine, Germanice & Gallice divulgarentur, Regibus Galliæ & Angliæ, aliisque Principibus, qui tum *Cameraci* per Legatos convenerunt insinuarentur. 4. Ut Cæsar de Concilio interpellaretur, doctisque interim viris demandaretur, ut quæ ad Conciliorum indictionem, modumque tractandi pertinent, investigarent. In id etiam incumbebant omnes, ut plures sibi socios adjungerent. *Landgravius* recepit se acturum cum Rege Daniæ, & cum Hamburgensibus, perque hos cum aliis civitatibus maritimis & Hanseaticis. Confœderati d. XXIV. Decembr. dant literas ad Cæsarem, & deinde Saxo solus ad Principes Collegas, quibus contradicunt electioni Regis Romanorum, ac ostendunt, omnino contra legem Carolinam, libertatem & morem Imperii fieri, ut Cæsare superstite Rex Rom. eligatur, & quidem Imperatoris frater germanus. Hoc contra *Lutheri* consilium fiebat, qui Electori suadebat, ut Ferdinandi R. electioni non resisteret, sed, si maxime invito illo fieret, Deo confideret, qui efficere possit, ne Ferdinandus plus noceat, quam hucusque Carolus nocuisset. *Melanchthon* quoque prolatis ex historia Romana & Germ. exemplis, jus eligen-

di ſocium Imperii confirmavit. Non tamen ſolus Elector Sax. cum ſociis electionem Regis Rom. improbavit, & hoc nomine Filium ſuum, *Jo. Fridericum*, cleriter Coloniam miſit, ut ei ſe opponeret, & citationem à Moguntino non rite factam demonſtraret; ſed idem quoque fecerunt quidam Romano-Catholici, maxime Bavariæ Duces, & clam quoque ei averſabatur *Henricus* Brunſvicenſis.

Tom. V. Alt. pag. 407 -- 412. & 528. b. Sleid. *pag. 203 ſſ.* Seckendorf. *L. III. pag. 2. 3. 4.*

§. CCXLII.

Lutheri ſcripta. Exenarrat. in Pſal. 118. nonnulla quæ ad ſtatum Eccleſ. Pontif. ſpectant, adducuntur.

De ſcriptis *Lutheri* hoc anno, cum ad propagandam puriorem doctrinam, tum ad repellendas varias adverſariorum calumnias, editis, ſubinde diximus, occaſione hiſtoriæ Comitialis. Superſunt quidem alia adhuc, ſed, quia Seckendorffius ea prolixe recenſuit & excerpſit, otia nobis hic fecit. Pauca tamen ex Commentariis *B. Viri* in Pſalmos aliquot *Coburgi* elaboratis referam, propterea, quia viva & invicta veritatis vis inde elucet, quæ non potuit non adverſariorum oculos animosque perſtringere, & vel in admirationem & venerationem, vel in invidiam perducere. Ad Pſalmi CXVIII. quem proprium ſuum hymnum vocat, ℣. 2. cum dixiſſet, magnum Dei donum eſſe *regimen Eccleſiaſticum in ſpiritu & coram Deo*, quod non ex humana ſapientia & viribus proveniat, *Pontificiæ Eccleſiæ* ſtatum ei prorſus repugnare, obſervat, ubi *Papa cum inſectis ſuis conentur primum ſua prudentia, externis legibus & conſtitutiunculis ac traditionibus atque excommunicationibus, ſine verbo Dei, ſine orationibus, & ſine doctrina colligere, conſtituere & conſervare*, poſtea *potentia mundana, & exurendo, tyrannidem exercendo, necando & proſequendo tueri & defendere. Nec*, inquit, *opus habent quicquam Dei bonitate, auxilio & præſentia, ſed nunc canunt hunc verſum hoc modo*: Gratias agite excommunicationibus noſtris & gladiis, quoniam potentia eorum durat

rat in æternum. *Vera Ecclesia docet Dei verbum: neminem ad id cogit: qui credere ei non vult, eum missum facit, & se sejungit ab eo, velut* Christus *docet* Matth. X. & XVIII. *& ut* Paulus *in* Actis *ubique facit, Deique judicio esse permissos eos sinit; sed nostri carnifices & cruentissimi isti tyranni verbum Dei non docent, sed suos proprios articulos condunt & pro libidine agunt, quicquid volunt, & eos, qui credere articulis, & parere mandatis recusant, igni adjudicant.* Mox suam fiduciam & vanam adversariorum spem indicat, cum hi fore putaverint, ut *Friderico* vita functo, una quoque doctrina Evangelica cum ipso expiret, quasi vero Evangelici Regibus & Principibus niterentur, ut Pontificii, quorum omnes gloriationes, clamores, ferocia, jactantiæ, spes ac fiducia fuerint Cæsar, & Principes, aliique potentes. Postea de notis Ecclesiæ veræ & falsæ agit, cum & Protestantes & Pontificii videri velint, quod Dei nomen colant, & ejus gloriam quærant. Respondet autem ad quæstionem, *utra pars rectius sentiat, & vere de Deo glorietur?* 1. *unumquemque* hic *consulere & introspicere debere suam conscientiam, quæ Deum non fallat.* 2. *Ne homines decipiantur, fructus observandos*; facile enim cognosci inde posse, qualis sit arbor, bona an mala. Hinc de nostris ait Confessoribus: *Nos nullam consolationem humanam aut ex hominibus habemus, nec eam habere possumus. Non possumus niti fiducia humani auxilii & humanis viribus; sumus enim pauci admodum, sumus tenues, sumus imbecilles, sumus omnis generis periculis expositi, proinde non possumus non metuere, angi, pavere & solliciti esse. Ubicunque versamur, cogimur summa cum humilitate supplices esse Deo & hominibus, nec quenquam ipsorum propter doctrinam tollimus è medio, nec cuiquam auferimus sua per vim, non cogimus quenquam violentia, ut credat idem, quod nos, non tyrannidem aliquam contra quenquam hoc nomine exercemus, non infestamus propter doctrinam quenquam. Magistratum non abrogamus, nec in ejus officium invadimus, sed jubemus*

bemus docemusque, ut seditiones, bella, dissidia, tumultus ac lites rixasque impediat, ut autores earum puniat: nec unquam induximus in animum nostrum, cuiquam inferre injuriam; sed impedimus hæc omnia, & cavemus ea diligenter, ubicunque & quibuscunque modis possumus. Docemus & servamus pacem summo studio. Nobis infertur vis, tyrannide premimur, è medio tollimur, sanguis noster effunditur, facultates & fortunæ nostræ nobis eripiuntur, omnis generis persecutionibus expositi, tractamur indignis & crudelissimis modis. Hæc sane signa sunt veri spiritus, congruentia cum hoc Psalmo & tota Scriptura. Sed apud *Pontificios* omnia contraria esse ostendit.

Ad ℣. XX. *hæc est porta, per quam intrant justi*, docuit veræ Ecclesiæ membra esse tantum fideles, justos & sanctos, secundum articulum, *credo Ecclesiam sanctam*, & non fideles, non sanctos non pertinere ad Ecclesiam sanctam Christianam, licet vel *Pastor*, vel *Episcopus* sit, juxta illud 1. Joh. III. 6. 8. Quem articulum in *Concilio Constantiensi* damnatum dicit una cum hoc versu & tota Scriptura S. cum *Johannes Huss* confessus esset, *Papam, nisi pius & sanctus sit, non posse esse membrum, multo minus caput Ecclesiæ sanctæ*, propter quam confessionem tanquam hæreticus damnatus & combustus fuit. Observat quoque *hypocritas in Papatu* cum ficta sua humilitate *nolle esse sanctos, & tamen venditare pro rebus sanctis suos ordines, status, regulas, vitam, opera.* Appellationem *sancti* non proficisci ex arrogantia aliqua, nec esse superbiæ vocem, sed necessariam confessionem & fidei nostræ articulum.

Concinnavit quoque & revidit expositionem in Psal. CXVII. brevissimum quoad verba, sed prolixissimum quoad sensum & mysteria, ut specimen daret, nunquam satis exhauriri posse Scripturam S. & *acediam*, id est, pigritiam & fastidium verbi cultusque divini castigaret. Quatuor autem è Psalmo proponit & explicat 1. *vaticinium de Evangelio & regno Christi inter*

Psal. 117.

inter omnes gentes quoque propagando, & abolendo cultu idololatrico. Quod obſervari vult contra *Antichriſtum ejusque aſſeclas*, putantes, nullos eſſe Chriſtianos, niſi eos, qui eorum tyrannidi ſubſint. Is vero colligit ex univerſali Davidis oraculo, *eum non eſſe hæreticum, qui non eſt ſub Papa. Si enim*, inquit, *articulus fidei neceſſarius eſſet, omnes gentes ſub Papa eſſe oportere, Deus mendax foret, quia iſte articulus nondum impletus eſt, nec unquam implebitur. Neque enim Petro, in quo maxime fieri, juxta* Pontificios, *debebat, id contigit*; multo minus ergo ullus Papa *ſperare poteſt*. 2. *Revelationem myſterii magni*, Apoſtolorum etiam tempore paucis cogniti, & nunc quoque ſub *Papatu* prorſus fere obliterati, nimirum, *quod Chriſti regnum non temporale, terrenum & periturum regnum ſit*, ubi leges & jura regnent; *ſed ſpirituale, cæleſte & æternum*, quod ultra & ſupra omnes leges, jura & externas ordinationes (weiſen) regi debeat. Bene igitur factum, quod Deus regnum Judaicum & Hieroſolymam deſtruxerit, & Moſen ſuſtulerit, quia gentium Deum accipere noluerunt. Idem eventurum quoque *monaſteriis*, cum Dominum gentium blaſphement, quem laudare debebant, eumque ferre nolint, ſed propria opera & merita extollant, ut per ea non tantum Chriſtiani & ſalvi fieri, ſed etiam meliores Chriſtiani eſſe, quam vulgares, aliisque de ſuis tribuere velint. *De iſta revelatione nihil* inveniri *in Jure Canonico*, in legibus Pontificum, ſive Decretales, ſive Clementinæ, ſive Extravagantes appellentur, nihil in omnibus Summiſtis, ſcriptoribus Sententiarum, Regulis & concionibus Monachorum, nihil in ſtatutis Conciliorum, nihil in Hieronymo, Gregorio, nihil in quæſtionibus omnium Theologorum, lectionibus Academiarum &c. 3. *Doctrinam de fide*, quæ gratia & veritate nititur. Ea autem evertitur meritum operum. Unde *Pontificii* hunc Pſalmum & hæc verba, ore quidem deblaterant, ſed corde ſic legunt, & intelligunt: totus mundus nos laudet, & omnis populus nos deprædi-

cet; quia opera nostra confirmata sunt super illos, & nostra doctrina manebit in æternum. Quod probant omnes eorum fundationes, literæ fraternitatum, quibus promittunt & vendunt suas vigilias, missas, omnia bona opera &c. 4. *Adhortationem ad gratiarum actionem & laudem*, ut primo corde agnoscamus & credamus, quod omnia à Deo habeamus, deinde id ore libere confiteamur & palam prædicemus. Hic enim unicus verus cultus, verum officium sacerdotale & sacrificium acceptum in N.T. est 1. Pet. II. 9. Quid ergo & quorsum apud Christianos sacrificia Missatica, vota monastica, peregrinationes, cultus sanctorum & similia, quæ deteriora sunt, quam Judæorum sacrificia, à Deo damnata, sub opinione cultus, ac si Deo aliquid detur, Psal. L. 8. ff. Es. I. 8.

Tom. V. Alt. pag. 168 -- 196. *pag.* 252 -- 267.

§. CCXLIII.

In Psal. 82. de Magistratu Polit.

Edidit quoque *Enarrationem Psalmi* LXXXII. *Deus stetit in Synagoga Deorum*, in cujus præloquio observat, à Monachis Principes & Magistratus contemtos olim, per Evangelium autem dignitati restitutos, hac libertate & autoritate abuti fere ad opprimendum Evangelium, idque sub specie defensionis, ac reprehendi amplius nolle, obvertentes, id seditiones in populo concitare. Hunc igitur Psalmum Ecclesiasticis & Politicis Magistratibus sedulo expendendum sistit, illis quidem & populo, ut honorifice de Magistratu civili sentiant, eique obsequium debitum præstent: his vero, ut sui memores officii sint, & recta docentes reverenter & placide audiant. Verum de his plura suis Locis dicemus.

de Purgatorio.

Porro peculiari tractatu directe oppugnavit *Pontificios*, qui insolescere videbantur, quod diu nihil contra eos edidisset, occupatus aliquamdiu in refutandis sectariis. Noster itaque posteris daturus indicem & promtuarium ad historiam, ex qua cerni queat, quam ob causam *Lutherus* à Papa condemnatus, &

quæ

quæ Papæ doctrinæ diabolicæ sint, à *Purgatorio* incipit, & hoc dogma totum vehementissime impugnat, respondetque ad omnia dicta Scripturæ S. quibus adversarii purgatorium adstruere laborant. Ostendit etiam fontes & causas figmenti hujus, nempe, quod *Mammon eos docuerit effingere hunc ignem, & tota Scriptura abuti*: & addit, *si suus esset ille Deus, se intra mensis spatium & purgatorium, & totum Papatum aboliturum esse: hancque divinitatem si haberet, suam doctrinam non fore hæresin, sed puram veritatem; at nunc paupertatem suam hæresin esse.* De *Purgatorio* infra suo loco uberius, ubi illud destruemus.

Tom. V. Alt. pag. 278 -- 291. *pag.* 291 -- 302.

§. CCXLIV.

Sermonem habuit egregium de Scholis instituendis & juventute eo mittenda, & publicatum *Lazaro Spenglero*, Syndico Norimbergensi inscripsit, ejusque urbis Magistratum impense laudavit, quod magno sumtu scholam instituerit, ac viros doctissimos vocaverit. Alloquitur dein Pastores, & de vulgi ignorantia ac ingratitudine, post restitutam Evangelii doctrinam, & prostratum Monachismum, studia literarum aversantis, acerbe queritur: & futurum prædicit, si ita stolide perrexerint, ut mox denuo asinos, quales habuerint, *Locatos* & *Bacchantes*, denuo recipere cogantur, qui ingentibus sumtibus nil docesant, & iterum in Laicorum bona involent, & pudicitiam uxorum & filiarum suarum tentent. Quare propositis utrinque, & utilitate ex Scholastica institutione redundante, & damnis ex ejus neglectu oriundis, hortatur omnes severe, ut populum ab hoc errore vulgari revocent, & Magistratus vel invitos parentes adigant, ut liberos suos ad scholas mittant. *De juventute in Scholas mittenda.*

Tom. V. Alt. pag. 302 -- 318.

§. CCXLV.

Sequitur *Admonitio ad usum Sacramenti Eucharistici*, in cujus exordio querelas de verbi & Sacramentorũ contemtu effundit, *De usu S. Cœnæ salu-*

tari, ubi ostenditur quatenus Sacrificium dici possit.

dit, *Pædobaptismum* omnino retinendum affirmat, & adultos ad Eucharistiam non quidem cogendos legibus & certis temporibus adstringendos esse, pro Pontificiorum more, sed admonendos sedulo ad salutarem Sacramenti usum, quem in finem *causas* indicat, quibus invitari queant, *ex parte Christi*, pro Christianis S. Cœnam *instituentis*, & *ex parte Christianorum*, qui ingentes utilitates inde capiant. Ubi, cum prolixius de *commemoratione* nobis injuncta egisset, quod consistat non tam in consideratione passionis, quam inculcatione efficaciæ & fructus ejus, refellit *Pontificios*, qui pro ea *sacrificium* substituerunt; concedit tamen *Sacrificii* nomen tribui posse debitæ commemorationi beneficii à Christo in passione sua præstiti, cujus recordatio cum laude & gratiarum actione in S. Cœna celebretur, quod uno verbo dicitur *Sacrificium laudis & orationis*. Non ergo alia ratione utendum hoc Sacramento esse, quam *opinione laudis & precis*. Cum vero modestiores quidam aut occultiores ex Pontificiis, hoc ipso tempore, fucum facere, & *Missam veterem* retinere, aut denuo introducere niterentur, dictitantes, *se sacrificium mysteriale & memoriale*/**ein Deutopffer und Denckopffer**/intelligere, adversus illam palliationem haud pauca adducit, & nihilominus contra institutionem Christi peccari ab iis ostendit, quia ex Sacramento, etsi propitiationem jam illi non adscriberent, *opus* tamen *faciant meritorium & sacerdotale*, atque ita *duplex Sacramentum* comminiscantur, unum, quod sit *sacrificium*, & à solis sacerdotibus præstetur; alterum, quod sit *communicatorium*, Laicis distribuendum, cum tamen nonnisi unum Christus instituerit, omnibus Christianis, sine discrimine personarum. Mox, ne adversarii objicere queant, *Lutherum* λογομαχεῖν, certas conditiones addit, quibus admissis dici queat *Missam esse sacrificium*, non quidem ratione Sacramenti ipsius, sed ratione usus Sacramenti: (1.) ut intelligatur *sacrificium laudis*, **ein Danckopffer**/ *non operis*, **nicht ein Deutopffer**/**oder Werckopffer**/

ut,

ut, qui Sacramentum accipit, in signum gratitudinis pro passione Christi & gratia accepta, pro se ipso, in corde suo faciat. (2.) *Ut sacerdos non dicatur sacrificare in altari*, sed sacrificium illud laudis & gratiarum actionis commune sit, & ipsi sacerdoti, qui administrat & sumit Sacramentum, & illis, quibus id distribuit. (3.) *Ne Sacramentum posthac vendant, aut pro aliis, vivis aut mortuis, offerant*, sed ut sacerdos, ut alius quis ex populo Christiano, sacrificium istud sua saltem præstet actione, ita, ut per hanc suo & fidelium communicantium & adstantium nomine, Deo gratias agat, pro beneficio salutis, omnibus in passione Christi exhibito. Addit tamen (4.) his stantibus sequi, quod, cessante illa, quæ hucusque jactabatur, propitiatione pro aliis, simul concidere & *annihilari debeant omnes fundationes, Missarum propitiatoriarum causa factæ*. Hoc facile judicat, explosum ab illis iri, sed sic etiam manifestum fieri, meram sycophantiam esse, quæ de sacrificii commemoratione nunc rethoricentur.

Tom. V. Alt. pag. 318--334.

§. CCXLVI.

Post hæc admonitionem Evangelicis daturus, ut pro doctrina verbi & Sacramentorum puriore gratias debitas agerent, enarravit Psalm. CXI. in cujus enarrationis fronte *Koeckerizio*, Nobili Misnico pio, inscriptæ, vehementer *deplorat ingratitudinem Germaniæ*, quod *adversarii* nostri, excœcati & indurati, *non cessent calumniari* & blasphemare Dominum & Salvatorem nostrum dilectissimum, cum tamen in Comitiis Augustanis ipsimet confessi sint, nostram doctrinam contra nullum articulum fidei, aut Scripturam S. impingere: & inter *Protestantes* tam nobiles quam rustici ita insolentes facti sint, ut nil curent Evangelium, nec foveant illud, aut promoveant, sed auferant quoque ea, ac negent, quæ dare deberent. Has ob causas clades Germaniæ prædicit. Psalmum autem ipsum sic tractat, ut, post explicationem literalem, eum applicet ad laudes *Psalm. CXI.*

& gratias agendas in Missa, sive celebratione S. Eucharistiæ, & abusus subinde refellit.

Tom. V. Alt. pag. 334--350.

§. CCXLVII.

De clavibus Hanc Enarrationem excipit libellus de *Clavibus*, quarum *abusus* maximos perstringit, & 1. examinat Christi dicta Matth. XVI. 19. & XVIII. 18. *quodcunque ligaveris* &c. quod *Pontificii* idem declarare dixerunt ac præcipere & prohibere, vel mandata & interdicta dare Christianitati, indeque *Papæ* potestatem tribuerunt conscientias Christianorum obligandi per leges, bullas, & alia vincula, sub salutis jactura. Quam potentiam Pontificis extenderunt impudenter super omnes Imperatores, Reges & Principes orbis, imo super mortuos in purgatorio & angelos in cœlo, & Deum in terra, sive mixtum Deum & hominem ex Papa fecerunt, qui etiam Dei præcepta & legem Dei solvere & tollere possit. Notat etiam, quod Papa tantum una utatur clave, nempe ligante, & leges ferente, nunquam autem solvente, nisi prævia satisfactione pecuniaria, licet duas in insignibus habeat, æqualis mensuræ. 2. Hac occasione totam indulgentiarum Pontificiarum vim & efficaciam impugnat, & dispensationes de communione sub utraque & de conjugio Sacerdotum, quorum *Campegius* in Comitiis spem fecerat, exagitat, inprimis *clavem errantem* Papæ, eique opponit dictum Gregorii: *sententiæ nostræ, etiam injustæ, metuendæ sunt*, ac hinc infert, clavem errare non posse, si injusta etiam sententia metuenda sit, & quærit, an nundinationes juris divini, sive indulgentiæ, in Germania & alibi venditæ, pertineant ad clavem errantem, vel non? **Ists der Fehlschlüssel / oder Treffschlüssel gewest?** Explodit igitur clavem errantem ex Christianismo, probatque dictum sapientis viri: *clavis non errat, sed Papa errat*, quod invertant Pontificii sic: *clavis errat, Papa non errat.* 3. Commentum Canonistarum de *clave Potestatis & Scientiæ* memorat, &

sub

sub censuram vocat. Illam significare dicunt *jura simul cœlestis & terrestris imperii*, nec dubium esse, si Imperium Cæsare careat, quin Papa verus sit Cæsar; utpote qui supra Cæsarem emineat, quantum Sol supra Lunam. Unde etiam multos Cæsares & Reges pro arbitrio deposuerunt & constituerunt. *Clavem scientiæ* interpretantur de jure & potentia Papæ interpretandi & solvendi omnia jura, decreta, doctrinas Dei & hominum, quæstiones & errores. Hinc impie asserunt, *verbum Dei & Scripturam robur accipere à Papa*, & nec Deum, nec hominem animum capere debere, ut dicat Papæ: *quid agis?* aut, *cur hoc facis?* Tandem, post rejectas illas claves, *legislatorias, errantes, potestatis & scientiæ*, jam *ordinarium clavium usum* in ligandis & solvendis peccatis considerat, & his quoque *Pontifices & Clerum* pessime uti contendit: tum, quod censuras in manifesta crimina prope nullas exerceant, cum tamen multos Papas, Episcopos, Principes, Monachos, nobiles & rusticos excommunicare & ligare debuerint; tum, quod remissiones & indulgentias ad *peccata commentitia*, ubi contra leges Ecclesiæ & sanctum denarium aliquid commissum aut omissum est, applicent; negligant autem peccata capitalia, cædes, adulteria, sodomias, blasphemias &c. ac contra pios homines persequantur cum doctrina Evangelica; deinde verum & rectum usum clavium à Christo præceptum, & Ecclesiæ concessum, egregie proponit & commendat, subinde tamen admixtos Pontificiorum errores refutat denuo.

Tom. V. Alt. pag. 350 -- 371.

§. CCXLVIII.

Coburgi cum hæreret *Lutherus*, viginti quinque priores Psalmos *M. Vito Dieterico*, quem commensalem & famulum adsciverat, prælegit & exposuit, quando à gravibus curis & laboribus aliquid otii ei dabatur, non tantum ut discipulum erudiret, sed & suam fidem, spem & orationem hymnis Davidicis firmaret. Has extemporaneas explicationes M. Dietericus diligen- *Expositio Psalmorum 25. priorum Coburgi tradita.*

ligenter excepit, & *Melanchthon* dignas eas censuit, quas præfatione sua ornaret, & denuo ederet, cum multas præclaras & utiles doctrinas continerent, ut in II. Psal. de regno Christi, in XVI. de merito passionis Christi, contra operarios (die Werckheiligen) in XIX. de Evangelio, in XX. de Magistratu, in XXII. de Passione, Morte & Resurrectione Christi, item de Justificatione &c. Reperiuntur etiam inspersa quædam ad historiam temporis illius pertinentia, & ad adversariorum sævitiam ac insidias, quæ & ipsi & Saxoniæ Electori metuendæ erant, quas cum Davidicis persecutionibus comparat. Malo autem ista Seckendorffii verbis, quam meis indicare, brevitatis causa. Nominat haud semel *Georgium* Saxoniæ Ducem, dein *Fabrum*, *Eccium*, *Cochlæum*, vide fol. 453. ad Psal. XV. 4. fol. 459. ad Psal. XVII. 6. ubi dicit: *Dux Saxoniæ*, *Johannes* (Elector) *plane desertus est*; *omnes inde nostram sperant ruinam: juva itaque nos*, *Domine.* Fol. 465. 466. observat summam, quam adversarii in Cæsaris potentia ponebant, & palam jactabant, fiduciam. Fol. 467. ad Psal. XVIII. 32. *Mammon*, ait, *est Deus Papæ*; *Georgius Saxo Episcoporum*; *Cæsar illorum omnium.* Et fol. 492. ad Psal. XX. 3. *Usingius* (Erfurtensis) dicit: *nos Cæsarem totum pro nobis habemus*, *& longe plures sumus Lutheranis.* Sed & magno animo minas illas spernit, & de Dei auxilio certus est. Fol. 462. ad Psal. XVIII. 3. *Irruunt in nos Papa*, *Episcopi & fanatici*, *sed adversus illos consistemus in Christo*, *qui est petra*; *huic innitimur*, *in hoc efferimur.* Fol. 474. ad Psal. XX. 3. *Deo liberrime causam committo*; *non nitor* Landgravio, *non Principe meo*, (Electore) *sed neque adversarios metuo.* Fol. 474. Psal. XXI. 13. *Georgio* Duci omnia infeliciter successura denunciat, quia à Deo se averterit. Fol. 497. ad Ps. XXV. 19. justam causam se contra *Georgium* habere dicit, qui in tribunali sedeat, non Georgius.

in alios Psalm. Idem *M. Dietericus* excepit & collegit sequentibus annis aliorum Psalmorum explicationes, prioribus statim subjunctas, licet

licet temporis ratione habita alium locum postulent, ut Psal. XXIX. XLII. XLV. LI. LVI. LXXXI. CXXVIII. CXXXIII. CXXXVII. CXLVII. CXLVIII. Quibus subjunguntur, quas ipse Lutherus sua manu alio tempore conscripsit in Psalmos XXIII. XXIV. & XXV. Excerpta quædam ex his etiam dedit Seckendorffius, & Præfationes insuper ac Epistolas indicavit, quæ, quia non omnes magnopere faciunt ad historiam reformationis, prætereri possunt. In brevi tamen præfatione in libellum, hoc insignitum titulo: *brevia excerpta ex jure Pontificio, in Decreto & Decretalibus, in Articulis illis, qui conformes sunt verbo Dei & Evangelio, vel ei saltem non adversantur*, scribit, se dudum sibi proposuisse, ejusmodi librum concinnare ex jure Pontificio, eumque Ecclesiasticis & Politicis Principibus, nostram doctrinam persequentibus, dedicare, ut ex eo cernerent suam cœcitatem, utpote qui propriam suam doctrinam non tantum non servarent, sed etiam damnarent, tanquam hæresin. Unde intelligi facile possit, quantus ipsorum zelus sit, quem præ se ferant in extirpandis hæresibus, dum tantum studii non adhibeant, ut discant sciantque, quæ propria illorum sit doctrina, aut quantum à nostra distet; sed simpliciter pronuncient: hæc doctrina non arridet nobis, ideo hæresin esse oportet, quamvis nostra esset, & in nostris libris reperiatur. Meminit ibi *Archiepiscopi* cujusdam, qui *Cypriani* libros amaverit & legerit contra *Lutheranos*, ex quibus eos confundi posse putaverat; sed cum ei renunciatum esset in ejusdem Patris libris legi, *Ecclesiam sanctam catholicam non tantum Romæ sed in omnibus mundi finibus esse*, protinus illos abjecerit, & hæreticum legere amplius noluerit. *Præfat. ad excerpta ex jure Pontif.*

In prolixiore præfatione ad tractatum aliquem *de religione Turcarum*, à *Justo Jona* in Germanicam linguam conversum, observavit, *Turcarum* religionem, ceremonias & cultum longe majorem speciem habere, quam totam Monachorum Pontifi- *ad lib. de religione, Turcarum.*

ciorum, cujuscunque ordinis, catervam, ac certo persuasum sibi esse, nullum vel Monachum, vel Sacerdotem Pontificium, si per tres duntaxat dies inter Turcas viveret, eorumque religionem penitius introspiceret, suam servaturum religionem. Et hanc ob causam se hunc libellum publici juris fecisse, ut *hostes Evangelii* perspicue videant, & manibus pene palpent, Christianam religionem & cultum verum, longe sublimiorem rem esse, quam externos ritus, Monachatum, & quidquid Romana Ecclesia, quam late pateat, sanctitatis jactitet.

Tom. V. Alt. pag. 393. ff. 412 -- 524. Seckendorf. *pag.* 218.

§. CCXLIX.

Incrementa reformationis.

Hisce scriptis B. Viri non tantum multi confirmati in confessione Evangelii, sed alii quoque ad eam amplectendam incitati impulsique sunt. *Senatus Lubecensis*, qui hucusque civibus doctrinam puriorem avide petentibus restiterat, Evangelii præcones, *Andream Guilielmi*, & *Johannem Walhof*, quos antea ejecerat, hoc anno revocavit, & concionatores constituit, *Canonicis* ibidem acriter quidem sed frustra reluctantibus, instigante *Henrico* Brunsvicensi, qui Collegii à majoribus suis fundati defensionem susceperat; cum enim oblatam ab Evangelicis disputationem recusarent, admittere cogebantur, ut in omnibus templis Evangelium prædicaretur. Vocatus deinde Wittebergam fuit *Bugenhagius*, qui ministerium ordinavit, & Scholam egregiam instituit. Severa Cæsaris edicta, quæ secuta sunt, parum curabantur, & in aliis urbibus, invitis licet Principibus & Dominis, Evangelium receptum fuit, *Gottingæ*, *Luneburgi*, *Rostochii*, *Lemgoviæ*, *Bremæ*, & in *Livonia*. *Ulmenses* singularem constantiam prodiderunt; Senatus enim, licet à Cæsare serio admoneretur, ut decretum Augustanum reciperet & exequeretur, habita cum civibus deliberatione, perstitit in religionis reformatione, ac ea de causa publicas preces quotidie faciendas indixit. In *Anglia* etiam hoc anno Versio Bibliorum *Guilielmi*

lielmi Tyndalli opera, Antverpiæ procurata, & decepto *Cuthero Tonſtallo*, Epiſcopo Londinenſi, in regnum invecta, magnum dogmatibus Papiſticis damnum intulit; edictum inſuper à Rege contra jurisdictionem Pontificis publicatum fuit.

Seckendorff. *pag.* 219.

§. CCL.

Nec Martyribus caruit hic annus, inter quos primus fuit *Martyres Patritius Hameltonus*, natione *Scotus*, genere nobiliſſimus, ex *hujus anni.* regia quippe familia natus, egregiis naturæ atque literarum ornamentis inſtructus Juvenis, annum ætatis vix tertium ſupra vigeſimum ingreſſus; quum in *Academia Marpurgenſi*, recens per id tempus ab Haſſorum Principe, PHILIPPO, extructa, jam tum publicam ſuſtinuiſſet profeſſionem, indeque patriam, ut ejus doctrinæ, quam foris perceperat, aliquam lucem, uti frugi probusque negotiator, impartiret ipſi, repetiiſſet, & gratuitam fidei juſtificationem agnoviſſet, & purgatorium negaſſet, à Cardinale S. Andreæ, *Davide Betono*, ejusque Sympresbyteris Anno M. D. XXX. ad rogum in Metropoli *S. Andreæ* condemnatus & protractus fuit. *Thomam Hyttenum*, Anglum, Madslonenſem, *Epiſcopus Cantuarienſis Guilielmus Waranus*, & *Roffenſis Fiſcherus*, poſtquam in umbra atque clauſtro carceris inedia cruciatibusque variis aliquandiu afflixiſſent, nec à ſententia tamen pie concepta dimovere quaqua potuiſſent, ob conſtans & apertum Jeſu Chriſti ac ſalutiferæ ejus gratiæ teſtimonium, ultimo ignis ſupplicio dediderunt Madsloniæ.

Martyrolog. Hanov. edit. pag. 228. *ſeq.*

§. CCLI.

Quæ Anno M D XXXI. acta in cauſa religionis & reformationis ſint, nunc attingere ordo poſtulat. *Lutherus* igitur, cum intellexiſſet, quale decretum in Comitiis Auguſt. publicatum eſſet, & qua ratione Cæſar Pontificiæque partis Principes ſeſe conjunxiſſent, ſub finem ſuperioris anni *Commonitionem* *An.* 1531. *prodiit Commonitio Lutheri ad Germanos.*

ad dilectos suos Germanos scripsit, quæ hoc anno prodiit. In ea 1. conqueritur, quod, licet Ecclesiasticos in Comitiis congregatos publico scripto cohortatus diligenter & fideliter fuerit, & summopere rogaverit, ne Comitia illa, quæ totus mundus anxie desideraverit, & exspectaverit, sine fructu abire sinant; sed id operam sedulo dent, ut pax fiat, quidam ipsorum abominabiles errores emendentur, & Evangelio locus relinquatur, nihil tamen admonitionibus & precibus profecerit. Facile autem 2. hinc colligi posse, quod Deus ex justo judicio eos, utpote excœcatos & induratos, quos tot innocentium sanguines, blasphemiæ & impietates premant, non dignos amplius reputet, quibus bonas cogitationes vel suspiria suggerat, ut vel unico verbo salutaris & pacificæ commonitionis credant. Eos Judæis similes esse, de quibus Deus apud Jerem. VII. 16. XV. 1. ac proinde se quoque orare pro iis amplius non posse, vetante Apostolo, 1. Joh. V. 16. Tametsi vero 3. frustraneæ sint preces nostræ pro pace apud induratos, tamen tanto validius nobis opitulaturas; sicut jam inceperint, & Augustæ quoque sat magna miracula fecerint, & D. G. ad finem usque penetraturæ sint, Christi effatum impleri, ut pax Apostolorum, si in domo quadam locum non inveniat, in eos recidat, hostibus autem pro precibus exsecrationes & pro pace bellum adferat. Neminem igitur metuere debere ipsorum minas & vires, quibus superbiant, cum Deum non invocent, nec invocare possint, malam habentes conscientiam & causam. Nos autem securos esse posse, quia eorum pessime destinata in Dei manu sint, nec tam cito ii habeant, quæ cupiant. Quod si proposito malo omni vi insistant, ex duobus malis unum vel utraque simul futura, bellum aut seditionem. Neutrum *Lutheranis* imputari posse, qui indesinenter pacem docuerint, servaverint & petierint, summæque humilitatis & patientiæ exemplum, quale in historiis vix reperiatur, in Comitiis ediderint. Nequaquam igitur, si qua seditio aut bel-

queritur, quod nil efecerit precibus & monitis apud Pontif. Augustæ.

bellum aut seditionem non posse nostris imputari.

bellum oriatur, dici posse, *hunc esse fructum Lutheranæ doctrinæ*, sed potius id dicendum de *Pontificiis*. Hinc Lutheranos bona conscientia fretos conservationem à Deo sperare posse, qualem in nupera seditione experti sint, & ipse deprehenderit, sæpe ex vitæ periculo ereptus. Si tamen moriendum sibi sit, sensurum esse Papam, quis sit *Lutherus*, & se mortuum mortem illi futuram esse, qui vivus pestis fuerit. Multos ex Episcopis, Sacerdotibus ac monachis in exitium simul tractum iri, certe in æternum; cum ipse & pii in cœlum ituri sint, pura conscientia gaudentes, & hæresis labe minime infecti. Fateri cogi adversarios, ringentes licet & invitos, *nullum Confessionis articulum S. Scripturæ & fidei*, sed solum ceremoniis & decretis Pontificum, *adversari*, ac proinde nos non posse hæreticos vocare aut damnare. Illos ergo homicidii & tyrannidis reos esse, qui tot innocentum (ac nominatim *Leonhardi Keyseri*) sanguinem profundant. Bellum autem si nunc moliantur, nullo jure id facturos, sed læsam trepidamque habituros conscientiam, nec meliorem successum, quam, qui olim, contra Bohemos, ex decreto Pontificio bellantibus, contigerat: Deum excitaturum esse *Judam Maccabæum* quendam, qui *Antiochum* cum exercitu suo trucidaturus sit. Incepto autem bello ab adversariis & defensionem parantibus aliis, nihil se scripturum, nec dehortando nec admonendo, sed fatum commune subiturum esse, examinatione justitiæ ad Jureconsultos rejecta. Nolle se tamen condemnare illos, aut seditiosos appellare, qui se adversus rapinas & cædes defendant; aliud enim esse invasionem moliri, quod fecerit *Münzerus*, aliud defensionem. (*aliud est invasor, aliud transgressor*) Manifestum autem esse, quod invasio, quæ à Pontificiis expectanda sit, scelere non careat, cum nullo nitantur jure, nec divino, nec humano, sed ipsi fateantur, veram esse doctrinam nostram, quam tamen extirpare cupiant. Sic enim *Episcopum* aliquem Augustæ ingenue dixisse, se toleraturum, si

Defendere se nostros posse probat.

ubique doceatur, ut Wittebergæ; id vero non esse tolerandum, ut ex obscuro illo angulo mundi ejusmodi doctrina prodeat: & *Campegium* haud obscure pronunciasse, religionem illam permittere se posse, sed exemplum metuere; alias enim nationes & regna postulatura, ut idem sibi concedatur. In aprico etiam esse, quod adversarii contra jus Cæsareum & Naturæ agant, cum ægre Protestantes audiverint, & deinceps Confutationis suæ, licet vanissimæ, exemplum denegaverint, vespertilionibus lucifugis similes, quos ita alloquitur: *o infelices vos omnes, qui Augustæ fuistis!* Omnes posteros vestros vestrum pudebit in æternum, nec unquam vos nominari audient hilariter, quod tam infelices majores habuerint. O pudenda Comitia! qualia nunquam celebrata vel audita sunt, nec celebrabuntur vel audientur. Hoc jam satis sensisse quosdam, qui *Confutationem* pendulis capitibus & defixis in terram oculis prælegi audiverint, quanquam jactitaverint alii, eam in sacris literis esse fundatam; id enim si verum fuisset, communicari illam Confessoribus audacter potuisse, ut à nostris factum sit. Sic impletum Christi effatum Joh. III. 20. seq. De privatis congressibus & *colloquiis concordiæ causa institutis*, non melius judicandum, cum adversarii nihil aliud, quam calumniæ prætextum, quæsiverint, ut haberent, quod Evangelicis imputarent, quasi ex sacris literis refutati & nihilominus pertinaces essent. Quam bene affecti erga delectos nostros fuerint, ex hoc colligi posse, quod inter alia de *communione sub utraque* concedenda paciscí ita voluerint, si agnoscerent nostri, legitimam quoque illam esse, quæ sub una fieret, cum antehac igne ferroque omnes eos persecuti sint, qui utraque uterentur. Hoc vero nihil aliud esse, quam ex eodem ore calidum & frigidum efflare. Et si nostri id approbassent, eos passim in compitis & triviis glorioſe proclamaturos fuisse, *Lutheranos* doctrinam suam revocare.

Posthæc, cum sciret *Lutherus*, se Germaniæ Prophetam dici,

dici, nomen illud assumit, ut haberent, quod exagitarent Papistæ, Germanos suos monet, quid agere debeant, si Cæsar, instigantibus suis diabolis, Papistis, arma expediret in Principes & Status Augustanæ Confessioni addictos; quanquam meliora de Cæsare speret, utpote qui insignem modestiam & clementiam in Comitiis & in Hispania ostenderit, & non male de A. C. senserit (vid. supr. p. 396.) & Electoris Brandenburgici dura in fine Comitiorum dicta improbaverit. Post repetitam protestationem, se ad pacem & concordiam tendere, neminemque ad arma incitare, consilium Germanis hoc suggerit, Cæsari bellum molienti non esse obtemperandum, sequentibus ex rationibus inductus: 1. *quia Cæsar veritatem Evangelicam*, Augustæ satis probatam, *oppugnatum iret*, si bellum moveret. 2. Quod *omnium abusuum Pontificiorum se reos faciant*, qui Cæsari adversus illam veritatem militarent: quas horrendas abominationes adversarii emendare nolint, licet apertæ illæ sint; ut scortationes, adulteria & impuritates Monachorum, Pontificum & Cardinalium voluptates, rapacitates, veneficia, proditiones, Sodomiæ, cædes, nundinationes divini humanique juris &c. Hæc omnia in capita & conscientias recidere militantium contra Evangelicos asserit, & licet vita adversariorum forte prætermittatur, doctrinam tamen dæmoniorum & damnabilem nullo modo ferendam probandamque esse. Nam per *indulgentias* ebuccinatas, per *fraudes purgatorii*, *Missarum cauponationes*, *superstitiosas dedicationes templorum sanctis factas*, *eorumque invocationem idololatricam*, *carnificinam conscientiarum in Confessione*, *peregrinationes ad statuas divorum*, *vel loca certa*, & innumera talia, Salvatorem nostrum ejusque meritum & sacrificium unicum obscuratum, neglectum & oblivioni traditum esse. 3. Quod non tantum istarum abominationum defensionem suscipiant, sed etiam omnia bona per Evangelii prædicationem jam procurata evertere & extirpare debeant. Hanc causam multa com-

Cur Cæsari bellum moventi non sit mos gerendus?

complecti demonstrat, quia Evangelium multa commoda attulerit, dum ignorantiam summam, qua nemo antea sciverit, quid Evangelium, Christus, Baptismus, Eucharistia, Confessio, spiritus, caro, fides, opera, peccata, Magistratus &c. sint, dissipaverit, ut senes & pueri vel ex Catechismo jam sciant, quid sint, & credant, & agere debeant. Ista omnia vero, ac speciatim summum illud stantis & cadentis Ecclesiæ caput *de Justificatione* per solam fidem, revocanda & damnanda esse. Repetit ad extremum dehortationem à seditione, vi & armis, & de propensione sua ad pacem obtestatur. *Quod si vero*, inquit, *diaboli nostri, Papistæ, pacem colere nolunt, sed contra Spiritum S. peccare & perseverare in abominationibus suis, bellumque movere cupiunt, publice hic testatum volo, me nequaquam ejus causam fuisse; sed ipsi volunt, ut sanguis in eorum capita recidat.* Satis, ut opinor, dilucide mentem suam exposuit *Lutherus* præsenti libello, & præoccupavit calumnias adversariorum, qui seditionum bellorumque causam ipsum esse, impudenter dictitabant. Inter eos fuit anonymus quidam *Dresdensis*, Laicus, si fides *Cochlæo* adhibenda est, contra quem *Lutherus* apologiam edidit, hoc insignitam titulo: *contra sicarium vel sycophantam Dresdensem*, **wider den Meuchler zu Dreßden**/ de qua suo loco. *Cochlæus* etiam multa in historiam suam hujus anni ex admonitione Megalandri congessit, nil tamen præter convitia iis regessit. *Maimburgius* denique hos aliisque tales libellos perperam seditiosos vocat, quibus *Megalander* Germanos exhortatus sit, ut arma etiam adversus Imperatorem ipsum, pro defensione Evangelii sumerent, damnatum iri omnes obtestatus, qui Cæsari contra doctrinæ Evangelicæ professores bellaturo assisterent. Nihil vero opus esse video, quidquam pro innocentia Lutheri proferre, cum ipse se satis purgaverit. Nec sibi ipsi repugnat *Lutherus*, ut *ex-Jesuita* putat, quando alibi scripsit, Magistratibus non esse resistendum, multo minus arma adversus Princi-

Defenditur Luther. contra calumnias, quod belli causa fuerit.

pem

pem sumere licere, sub quocunque prætextu id fiat. Per advocatos Nostro, lepido invento, suggestum nugatur *Maimburgius*, reperiri in Jure leges, per quas in quibusdam casibus permissum sit, defensione contra quemcunque uti. Talem autem casum jam instare, ubi de re omnium maxima, nempe conservanda religione, agatur.

Tom. V. Alt. p. 529 -- 545. Seckendorf. *Lib. III. p. 5. ff.*

§. CCLII.

Hac admonitione ad Germanos non contentus *Lutherus*, scripto quodam etiam refutavit *edictum* Cæsareum, *post comitia Augustana publicatum* A. 1531. sub titulo: Glossa **auf das vermeynte Käyserl.** Edict &c. In cujus initio solenniter protestatur, quod quæcunque scripturus dicturusve esset in hocce libello, minime intelligi scriptum velit adversus Cæsarem Optimum, & bonos Magistratus, sive Ecclesiastici, sive Politici status; sed tantum contra malos & nequam, sive Principes sint, sive Episcopi, qui sub Cæsaris nomine petulantiam suam exercere & perficere studeant, maxime vero hominem illum perditionis, Antichristum, sive *Clementem* Papam, *&* Cardinalem *Campegium*, & similes. His præmissis, priusquam ipsum edictum per partes examinet, indicat *spiritum* illum, qui talem sapientiam istis maleficis inspiraverit, ut è Magistro cognoscatur, qualem foveant doctrinam. Jactitabant enim primo adversarii, se Aug. Confess. è sanctis Evangeliis refutasse. Deinde tamen asserebant, Ecclesiam Christianam ex dictamine Spiritus S. & optimis rationibus statuisse, S. Cœnam sub una tantum specie administrandam esse, quia sub una tantum sit, quantum sub utraque. Hæc sibi invicem repugnare, hincque constare ostendit, quid boni in toto edicto sit, quod Papæ spiritum, mendaciorum omnium patrem, habeat autorem. Hinc mendacia Edicti enarrat & perstringit ordine. 1. Mendacium esse ait, quod contendant, *Confessionem* Nostram *per sancta Evangelia confutatam* esse.

Examinat refutatque Edictum Cæsar. A. 131. post comitia publicatum.

1. *Mendacium de*

Confess. nostra confutata.

esse. Quibus verbis eam totam damnent, etiam summos fidei articulos, quos ipsi Augustæ confessi fuerint, dicentes, nil contram fidem in Confessione nostra deprehendi, nec posse eam Scripturis sanctis refelli. 2. Mendacium, quod dicant, *Ecclesiam ex suggestione Spiritus S. communionem sub una decrevisse.* Hoc enim (α) blasphemum esse in Spiritum S. & Ecclesiam, quorum neutrum tolerari debeat. Christum enim dicere, *Spiritum S. venturum & ipsum clarificaturum*, non obscuraturum, Johan. XVI. 14. Item, *Spiritum S. in memoriam revocaturum discipulis omnia, quæcunque dixisset eis*, non sublaturum, aut mutaturum. Jam, cum clarum sit, quod Christus utramque speciem in Evangelio docuerit, Spiritum illum, qui hanc doctrinam non glorificat, aut in memoriam revocat, non esse Spiritum S. sed diabolum ex orco. (β) injuriosum in S. matrem Ecclesiam, quæ non mutet sponsi sui verba, cui subdita sit. Eph. V. 24. 32. Maledictum itaque pronunciandum esse Edictum, ejusque autorem, & calumniis istis opponi fulmina Christi: *hoc facite in mei commemorationem.* Quæ verba ad Ecclesiam suam dixerit, & facere jusserit, non mutare, vel abrogare.

II. *de dictamine Spiritus Ecclesiæ.*

Resp. ad obj. quod Ecclesia non possit errare.

Ad objectionem, *quod Ecclesia non possit errare*, & male facere Lutheranos, quod totam Ecclesiam damnent, quæ unam speciem retineat, respondet, si alterutrum dicendum esset, quod vel Ecclesia erret, vel Christus mentiatur, malle se prius concedere, quam posterius; tametsi enim Ecclesia erret, eam tamen non propterea damnatam esse, cum habeat articulum egregium de remissione peccatorum; imo, nisi erraret, non indigeret remissione. At ubi Cristus mendax constituitur, omnia perdita, nullamque salutem & spem reliquam esse. Negat tamen Ecclesiam sustulisse utramque speciem, aut mutasse, sed mutationem passam esse ait, à vi tyrannorum Ecclesiasticorum, qui pro arbitrio sub nomine Ecclesiæ rapuerint veluti fures & latrones, & nunc, ubi Ecclesia clamat, & rapinam

reddi

reddi sibi postulat, tyrannidem suam contra Deum & Christi verbum defendere velint. Præterea declarat, hunc errorem de communione sub una non fuisse universalem, sed cæteras Ecclesias, præter Romanam, institutionem Christi retinuisse.

Porro vehementer exaggerat malitiam adversariorum, quod fassi sint Augustæ, communionem sub utraque recte se habere, ac se eam admittere velle, si modo vicissim nostri agnoscant, distributionem unius speciei etiam legitimam esse. Recte sentitis, inquiunt, sed hæc veritas (**solch Recht soll unrecht / solche Warheit soll Lügen seyn**) mendacium, hoc præceptum interdictum, hæc observantia peccatum erit, nisi vicissim nos recte sentire dixeritis de una specie. Quid hoc aliud est, quam, Deus sit diabolus, cœlum infernus, vita mors, nisi vos quoque probetis nostra. Quorsum hæc? fateri, esse revera verbum Dei, & tamen illud ipsum condemnare, vituperare, prohibere, alios occidere & punire, qui dicere nolunt, eos quoque rectos esse. Cur non sinunt nobis illud jus, quod ipsi fatentur, & vadunt cum una sua specie, quo volunt: cur nos onerant opinione sua & persequuntur? Prætermittit illud, quod in Edicto damnaverint illos, qui nil nisi panem & vinum ex Sacramento faciunt; sed queritur, quod nullam distinctionem fecerint, cum tamen constet pateatque inter omnes, quod nos illud dogma acriter impugnaverimus. Ad rationem, quam urgent adversarii pro una specie, *quod tantum sit in una, quantum in altera*, respondet, de eo non esse quæstionem, & hanc exceptionem indicare, quod Pontificii lucem & veritatem fugiant; sed illud quæri, & eo rem tendere: utrum verbum Dei tenendum sit, nec ne? Deum vero in verbo suo constituisse utramque speciem, non unam tantum. Contra hoc verbum Dei disertum & clarum, nil posse proferre quenquam, in quo conscientia acquiescat. Frustra etiam præcipere *Edictum* monet, *innovationem esse vitandam*. Hoc telum in ipsos adversarios retorqueri posse, cum illi

I. *subdole concedebant Pontificii communion. sub una.*

ipsi sint, qui novi quid contra antiquissimum, verissimum & æternum Dei verbum, & contra totius Christianitatis hucusque receptum usum, finxerint. Hoc igitur edictum neminem servare, nisi filios diaboli.

II. *de Missa.* *Secundo*, ad præceptum *de restituenda* & tenenda *utraque Missa*, communi & privata (Sondermesse / ita modeste höflich de Missa, quæ Winckelmesse nobis dicitur, loqui volunt, quasi Ecclesia duplicem Missam vel Sacramentum haberet) *cum omnibus ceremoniis, juxta canonem majorem & minorem*, ac nulla innovatione admittenda, respondet, hoc statui quoque à Pontificiis procul dubio è dictamine Spiritus S. quod ex S. *Campegii* verbis colligatur, qui ad Cæsarem dixerit: *se malle dilaniari, quam missam facere aut mutare Missam.* Hisce nugis opponit verba institutionis, in quibus Missa legitima (i. e. S. Cœna) fundata sit, nihil vero legatur de emtione & venditione Missarum pro nummis, animabus in purgatorio, nautis in mari, mercatori in terra, ægroto in domo &c. Fructus Christus unice indicat *remissionem peccatorum*, ipsiusque corpus & sanguis nobis datur, & nos accipimus, nihil ei damus. Non poscit, ut Deo sacrificium offeramus, nec ut Sanctis honorem per Sacramentum exhibeamus, aut alii aliis per Missam opitulemur. Rejicit inde, quæ de *confirmatione* & *extrema unctione* in Edicto præcipiuntur, ut commentitia & fundamento Scripturarum destituta.

III. *de libero arbitrio.* *Tertio* reprehendit, quod errorem *de libero arbitrio indistincte*, & non exprimentes qualem intelligant, pro blasphemo condemnent; cum nec ipsi certi aliquid de eo statuant; sed plurimum inter se de hac quæstione rixentur. Suam vero & suorum sententiam, quod liberum arbitrium in rebus divinis, & animæ salutem spectantibus, mortuum & nihili sit (de rebus enim humanis nullam notat esse quæstionem, & agnoscit dominium & arbitrium in illas homini datum esse) diserte doceri in sacris literis.

Quarto

Quarto Articulum *de Justificatione ex sola fide* rejiciunt, quia planum sit è Scriptura S. quod *nuda fides sola* (der bloſſe Glaube allein) *sine fide & bonis operibus non justificet*, *& Deus in multis locis S. Scripturæ opera requirat*; *ideoque hunc articulum, quod sola fides justificet, & opera bona rejiciantur, non esse docendum.* Hanc calumniam noſtris impactam, *quasi bona opera repudiarent*, refellit ita, ut dicat, adverſarios contra ſcientiam & conſcientiam agere, ac nos magis urgere bona opera, quam totus Papatus unquam fecerit, qui nunquam intellexerit, quid bonum opus ſit. Deinde articulum *de Justific. ex sola fide* immotum ſtare confidenter aſſerit his verbis: *Hunc articulum non ſubvertent Imperatores, non Romanus, non Turcicus, non Tartaricus: non ſubvertent eum Papa, omnes Cardinales, Epiſcopi, Sacerdotes, monachi, monachæ: non Reges, Principes, Dynaſtæ: non totus mundus cum omnibus diabolis: & ignem infernalem præmium contradictionis ſuæ accipient. Ita ego Doctor Lutherus, inſpirante Spiritu Sancto, ſtatuo, & hoc eſt verum Evangelium.* Addit probationem ſimpliciſſimam ex Symbolo Apoſtolico: *Credo in Jeſum Chriſtum, crucifixum, mortuum*; ita pergens: *Si igitur nullus alius mortuus eſt propeccato, ſi nemo alius peccata tollit, quam ſolus Jeſus Chriſtus, Filius Dei, ut tota Scriptura S. ringentibus licet omnibus diabolis & mundo, teſtatur, excludendi ſunt ex concurſu, in remiſſione peccatorum, & juſtificatione, omnes homines, cum omnibus operibus ſuis, nec Jeſus, unicus & ſolus liberator à peccatis, aliter, quam fide, apprehendi poteſt, & operibus id fieri nequit. Quia autem ſola fides, antequam ſequantur opera, Chriſtum apprehendit, verum eſſe oportet, ſolam fidem ante opera, & ſine operibus talem redemtionem ſibi applicare, id quod eſt juſtificari. Poſt hanc fidem autem, ut fructus, ſequuntur bona opera. Hæc eſt doctrina noſtra, ita docet Spiritus S. & tota Eccleſia Chriſtiana. In hoc per Dei gratiam perſiſtimus, Amen.*

IV. *de Juſtificat. per ſidem ſolam.*

Edicti additamenta examinantur de præbendis, jurisd. Eccles. &c.

Ad additamenta Edicti, *de præbendis, de Conjugio Sacerdotum, de pœnitentiis & satisfactione, de censura Ecclesiastica, de concubinis, de examine ordinandorum &c.* hæc habet: *Nostri* Augustæ *obtulerunt, & ego* in Admonitione mea *obtuli, libenter agnituros nos esse* jurisdictionem *illorum* Ecclesiasticam, *si* Evangelium liberum *relinquant, &* abusus reforment, quos ipsi sciunt *enormes esse, & obligantur, ut prædicent Evangelium, imo in eo vivant, & pro eo moriantur. His præstitis,* de præbendis & constituendis pastoribus *tractari, & omnibus rebus remedium quæri potuisset. Sed non solum hæc recusarunt, verum vi* jurisdictionis *illius suæ* Evangelium opprimere, *& pios* Christianos *ejus causa trucidare, & in exilium ejicere volunt.* Hæc est illorum *jurisdictio Ecclesiastica,* & nituntur humana potentia. Vehementer inde adversus *prohibitum Clero conjugium* invehitur, & turpes Sacerdotum & Prælatorum mores rigorose in censuram vocat. Post alia, ad illam *clausulam Edicti,* qua *Evangelium doceri* mandatur, *secundum interpretationem receptorum ab universali Ecclesia doctorum,* interrogat, quosnam per hos intelligant? quinam sint Doctores recepti ab omnibus? An *Eccius, Faber, Cochlæus?* an *Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Gregorius, Hilarius?* At hos à Græcis non esse receptos, neque consultum fore Pontifici, si ex eorum sententia conciones instituantur. Dicit igitur, servaturum se esse cum suis articulum illum, & docere velle, *sicut Doctores, quatenus hi secundum analogiam fidei docuerunt*; qui vero id non fecerint, eos se non esse secuturum, qualescunque illi fuerint. Addit quædam *adversus rigorem, quo festa, jejunia, & ejusmodi alia, sub pœna gravissima servari mandantur.* Denique ad annexum præceptum *de restituendis monasteriis*, Alberto Cardinali Moguntino dicam scribit, qui Halis Saxonicis *duo monasteria spoliaverit,* duo templa parochialia destruxerit, & pro lubitu cum Clero veluti histrioniam exerceat. *Ferdinandum* Regem & Duces Bavariæ,

interpret. Scriptura juxta Doctores.

de restituendis bonis Eccles.

Geor-

Georgium, aliosque nominat, qui Clerum immensis tributis gravent. Imo ipsum *Pontificem cum Cardinalibus* notat Romæ evacuasse multa monasteria, ut ubi quondam CL. vixerint, jam duo solum vagabundi, vel unus saltem nebulo, sex ducatorum annua pensione, nunc reperiantur, cæteri autem reditus à Cardinalibus percipiantur. *Principes* quoque *Pontificios*, qui Cleri defensores esse volunt, quadruplo plus ex Ecclesiæ bonis lucrifacere, quam Lutheranos, ipsis non ignotum esse ait, ac se sæpe suasisse, ut ejusmodi bona ad Pastorum, Scholarum, pauperum & orphanorum sustentationem & educationem impendantur, sed illa bona pleraque male parta vix digna videri, quæ ad laudabilem usum perveniant. Sperat tamen apud Evangelicos ex bonis illis tantum recte collocatum iri, quantum conveniat aut mereatur bene impendi.

In Epilogo miratur, cur in Edicto omissi sint alii plures iique graves articuli, v. g. *de confraternitatibus* innumeris, *indulgentiis*, *jubilæis*, *peregrinationibus*, purgatorio, & summus ille de *potestate Pontificis* articulus, ad præscriptum c. *pastoralis*, item *de aquæ consecratione* ad abigendum diabolum: hæc enim non minus quam reliqua à Lutheranis rejecta, & mirum esse, quod per edictum cum reliquis non restabiliantur. Neque tamen cogitandum esse, illos ista, quorum eos pudeat, mutaturos aut omissuros esse, comprehendi enim omnia in *dictamine illo Spiritus S. & autoritate Ecclesiæ*: interim summe deplorandum, quod cum tot dogmata Lutherana condemnarent, tamen ne unum quidem ex suis, quæ tamen ipsi pro erroneis agnoscant, correxerint, imo potius, dum innovationes omnes interdicunt, confirmaverint. *Miratur in edicto omissos alios art.*

Quod si vero nonnulli exciperent, per *innovationes interdictas* non intelligi errores, sed tantum ceremonias & doctrinas tolerabiles, respondet Edictum repugnare, quod Lutherani tantum articuli, & ne unicus quidem Pontificius, condemnentur. *Exc. de innovationibus prohibitis.*

tur. Quo ipso omnibus suis Sacerdotibus liberum faciant retinendi omnes errores & mendacia, secundum illud: *qui tacet, consentire videtur*, ne unum mutari sinant.

de reformatione.

Ad extremum perstringit Principum & Episcoporum stultitiam & superbiam, qui fatebantur ingenue, multos errores in Papatu esse; sed non convenire hanc reformandi potestatem Luthero, dictitabant. Quo prodere ipsos animadvertit, quod non quærant gloriam & honorem Dei; hoc enim si facerent, parum eos curaturos, ex quo angulo, vel à quo homine emendatio proveniat, sed dicturos potius: fiat justitia & pereat mundus. Dei vocationem ad magna opera requiri; se verò, cum Doctoris titulum invitus & coactus assumeret, ad Scripturam S. pure docendam juramento obligatum fuisse: quo suo officio cum satisfacere cuperet, Papatum impedimenta objecisse; hinc litem cum Pontificiis secutam, & pejora metuenda illis esse, se nequaquam passurum se abstrahi ab opere cepto, sed ambulaturum super aspidem & basiliscum, **und das soll bey seinen Leben anfangen/ und nach seinem Tode außgerichtet seyn.**

Monet tandem omnes, ne hoc edictum metuant, licet sub optimi Cæsaris nomine promulgatum sit: hoc enim non esse mirum, cum Clerus ultra sexcentos annos omnia dogmata nefanda, vitam, & quicquid ad dignitatem potestatemque suam pertinere existimaverit, sub nomine ipsius Dei & sanctæ Ecclesiæ venditaverint.

Tom. V. Alt. pag. 545. b--559.

§. CCLIII.

Contra anonymum Dresdensem Diluit I. Lutherus calumniam de negata

Utriusque hujus scripti recensiti apologiam edere coactus est *Lutherus*, posteaquam anonymus aliquis *Dresdensis* stylum in ipsum strinxit, ac occasionem suppeditavit, confirmandi uberius ea, quæ prioribus scriptis de Papistis dixerat. *Anonymus* autem ille in fronte statim libri sui, in nundinis Lipsiensibus venalis, calumniatus est *Lutherum*, ac si docuisset, *Cæsari non esse obtem-*

obtemperandum. Quam calumniam ipsa experientia refutat, cum nulli non constet, neminem excellentius de Cæsare & obsequio ei præstando scripsisse, quam se, Pontificiosque ex se hausisse, quicquid de eo habeant, & ante se nihil prorsus sciviſſe. *Cæsari obedientia.*

Deinde diluit objectum ab adversario *seditionis crimen*, quasi id intendisset, ut Germanos ad defectionem à Cæsare & Magistratu quocunque sollicitasset, vel induxisset scriptis suis. Aliud testari libros suos ait, ad quos confidenter provocat, & in quibus hoc dicat, *neminem ad obsequium Cæsari, aut alii magistratui præstandum, obligari, si jubeatur arma capere adversus veram religionem & justitiam, præsertim si hoc sciat*; neque esse, cur hujus sententiæ se pœniteat: neque si in hac erraverit, S. *Mauritium* cum decem martyrum millibus sanctitatis laude dignos fore, qui, cum milites essent, mortem oppetere, quam Imperatori injusta exigenti parere maluerint. 2. *seditionis crimen.*

3. Affirmaverat anonymus, *Lutheranos fœdera inire*, & arma instruere, negaveratque, Cæsarem utpote mitissimum, aut Principes ei conjunctos, adversus *Lutheranos* bellum moliri, & *Lutherum* id suspicantem mendacii arguerat. Ad hæc Noster, se de *Carolo Cæsare* optime sperare, quippe qui longe benignior atque clementior fuerit, quam sanguinarii, quos vocat, tyranni, ex Clero, Augustæ nuper optaverint: ira quippe & indignatione pene insaniviſſe, quod Cæsar ad suggestiones suas sævire in Protestantes noluerit. *An Lutherani Principes*, quod adversarius regesserat, *arma parent, se*, scribit, *nescire*, nec sua referre; libenter tamen intelligere, quod in hanc suspicionem apud adversam partem venerint, ac, si posset, cupidissime se istam opinionem iis auctorum, donec ad mortem usque metuant, juxta illud: *fugit impius nemine persequente.* Fatum enim Caini, post effusum jam sanguinem innocentem, illos mereri, qui cæso fratre semper timidus trepidusque fuerit. Addit, *si verum* esset, *quod Principes Lutherani ad bellum se instruerent, se tamen* *quod Lutherani arma parent.*

illos pro seditiosis ac rebellibus habiturum non esse, quia ad defensionem adversus injustos aggressores progredi haud esset illicitum. *Quod* autem 4. *vim meditetur Pontifex cum suis, contra Lutheranos*, non esse mendacium, ut anonymus nugatur, sed probatum esse putat *ex actis Bononiæ* inter Papam & Cæsarem, & exemplis sævitiæ, quæ jam in privatos sæpe ediderint; qualia si adversus Principes patrare velint, utique bello opus esse, neque enim carnificis Lipsiensis aut Moguntini gladium Electorem Saxonem aut Landgravium metuere posse: ad hos opprimendos exercitum requiri. Allegat, quæ *Augustæ Eccius, Cardinalis Salisburgensis* & alii aperte dixerint, *gladio & vi agendum esse adversus Lutheranos.* Idem consilium tribuit *Electori Brandenburgico,* & *Georgio,* Duci Saxoniæ, qui equitum quinque millia Cæsari obtulisse dicebantur: idem *Clero,* immensam vim pecuniæ promittenti. Refert voces & minas, adventante Cæsare Augustæ decantatas: *Salvator venit, Salvator venit!* item sponsiones factas, *ante festum Michaëlis actum fore de omnibus Lutheranis,* cum Gallus è Cæsaris stet partibus, & Principes vitam fortunasque in Protestantium pernitiem convertere velint: & Elector Brandenb. ac Dux Saxon. Georgius equitum quinque millia Cæsari promiserint, conatique plures sint factionem à *Paccio* revelatam & interruptam Augustæ, sub Cæsaris nomine redintegrare. Hoc certum esse, quod post Comitia Pontificii summopere studuerint clam arma equosque parare, licet forte destinata non perfecerint, aut perficere nequiverint. Quæ cum ita sint, se nullo modo suadere posse nostris, ut trucidari se à juratis hostibus patiantur. Se quidem, tanquam verbi ministrum pati debere, & velle, ut qui gratiam à Deo habeat, idem patiatur; sed non posse certum reddere sicarium suum, hoc omnes alios passuros. Quod si suaderet nostris, adversarios sanguinolentos animum capturos, & in proposito malo perseveraturos; at hoc se facere, eosque hac solicitudine liberare nolle,

4. *Papam cum suis vim meditari contra Lutheranos probat.*

nolle, quod nemo ipsorum bellis & cædibus restiturus sit. **Wollen sie Ritter werden an der unsern Blut/ so sollen sie mit Fahr und Sorgen werden/ wie sichs redlichen Rittern gebühret. Wollen sie morden/ so sollen sie warten/ was ihnen begegnet.** Tandem sicarium sic alloquitur: si omnia superius dicta vana & commentitia essent, & tui sanguinarii omnes sancti essent, quid dices ad hoc? *Edictum prodiit, quo nostra doctrina damnata est (non propter seditionem, ut tu turpissime mentiris) & minæ additæ sunt expressis verbis, ni Protestantes deseruerint asserta dogmata, eos jacturam corporum, vitarum, fortunarum & honorum facturos. Hoc tu pessime homo tegisti, & tamen te non pudet nos seditiosos proclamare. - Dic, ubi* Lutherani *literis promulgarunt, quod resistere illatæ vi, nedum seditionem concitare velint, quemadmodum tui sanguinem sitientes, sub nomine Imperatoris pii edictum publicarunt, quo nostram doctrinam condemnarunt, & ultima quæque interminati sunt. - Nemo aliter hoc intelligere aut interpretari potest, quam totius Imperii enses excitatos, & jam strictos, omnes bombardas directas, omnes viros equosque armatos, paratos & exacerbatos esse, ad trucidandum Electorem Saxon. cum sociis, ad cuncta diripienda, incendenda, devastanda. Hoc edictum sigillo munitum præ se fert; & adsunt voluntas, verba, destinationes, adeoque totus conatus propositum exequendi. Quid jura de his judicent, JCtis relinquo: mea Theologia ejusmodi sanctulos vocat Cainum, Saulem, Judam. Adhæc, non subsistunt intra minacia verba, sed factis comprobant. Nam in urbe Hallensi* Albertus *Cardinalis benigne scilicet agit cum subditis suis, & idem cum* Electore Brandenburg. Magdeburgi *tentarunt, passimque hominum oribus fertur, dictum* Electorem, Georgium Saxonem, & Henricum Brunsvicensem, *Cæsarei edicti executores esse.* Hæc atque alia sic comparata esse haud absre *Lutherus* dicit, ut nisi gratia Dei ingens Lutheranis adesset, fieri non

posset, quin tantæ calamitates & cædes exorirentur, ut Papistæ funditus extirparentur.

ad except. Lutheranos seu Christianos pati omnia debere, non resistere, respondet,

Ad exceptionem, *Lutheranos, quia Christiani esse velint, debere omnia pati, & non resistere*, regerit, id verum esse, sed *Pontificios*, cum meliores Christiani esse velint, & *Lutheranos* damnent, multo minus sanguinem sitire & cædes moliri debere contra Deum & jura. Et, si *Pontificii* sancti Christiani manere queant, licet arma virosque canant, cædes, incendia spirent, & pios innocentesque persequantur; multo magis *Lutheranos* manere posse Christianos, licet paululum resistant tyrannis; eos tamen hucusque nil tale feciisse. Nam, nisi pacem magis amarent, Electorem Saxoniæ cum sociis, *Hallensibus*, ob religionem afflictis, opitulari debuisse, ex eadem ratione, qua adversarii Augustæ fœdus inierint, eum, qui unum aggrediatur, omnium sociorum hostem futurum, seque junctis viribus in eum insurrecturos. Hinc concludit, *Lutheranos non esse seditiosos*, si vi illatæ resistere conentur, & si quid contra adversarios acturi sint, *se nec laudare, nec improbare velle; seditionem tamen* à sicario *non debere vocari, sed tantum defensionem*, cum apertum sit, ipsique Pontificii & verbis & factis fateantur, se nostros hostes & contra nos esse. Se igitur aliter judicare non posse, quam eos dies noctesque nil aliud moliri & agere, quam quomodo nos deleant & perdant, licet aliud simulent, ex metu, cum nondum viribus instructi satis sint, ad destinata perficienda.

acerbitatem verborum defendit,

Sub finem *acerbitatem verborum*, contra *sicarium*, defendit, & absumptam jam patientiam humilitatemque suam dicit, qua per decem annos usus sit, & hostes insolentiores audacioresque reddiderit. In posterum autem decrevisse, induratis nulla bona verba dare, sed fulmina & tonitrua in eos jacere, dum vixerit, aut illi intereant. Neque enim orare se posse, quin simul maledicat persecutoribus. Ut si oret, *sanctificetur nomen tuum*,

tuum, addere se oportere: *maledicatur & damnetur nomen Papistarum, & omnium, qui tuum nomen blasphemant*, & ita in reliquis petitionibus; nihilominus tamen se retinere benignum & pacificum animum erga omnes, & hoc intendere se præsente libello, & commonitione, *non ut ad seditionem nostros extimularet, sed ut* Pontificios *& alios quoscunque deterreret, ne sanguinolento edicto obtemperarent: neque* se Protestantibus *stimulum addere ad defensionem, sed id agere voluisse, ut utramque partem ad moderationem & pacem commoveret.* Quod si obtinere nequeat, saltem latronibus impedimentum objicere conatum, & parti innocenti sententiam suam dicere voluisse, ne Pontificii gloriari possent, ac si seditiosos jure punirent, & defensionem nostram vel inobedientiam, vel seditionem interpretarentur. *& scopum scripti sic ostendit.*

Tom. V. Alt. pag. 559--567.

§. CCLIV.

Nullum dubium est, quin adversarii parrhesiam scribendi Lutheri, qua usus est in duobus libellis recensitis, graviter molesteque tulerint. Inprimis Dux Georgius literis blandis ad *Electorem* Saxon. scriptis vehementer conquestus est de illis, & de duabus schedis famosis, de quibus tamen dubitat, an pro suis Lutherus agnoscat. *Pontanus* jussu Electoris hac de re cum *Luthero* egit, qui prolixa epistola imputatam styli vehementiam excusavit, quam dignam judicat *Seckendorffius*, ut Tomis ejus inseratur. Ea enim, ut ex illustris viri additionibus adere hoc liceat, ad historiæ seriem tenendam, 1. removet, quod ab adversariis & in literis *Georgii* exprobrabatur, *ac si ad seditionem excitasset Germanos:* provocat ad ipsum libellum, in quo nihil tale scripserit, sed tantum conscientias instruxerit, & abusum Cæsarei nominis, dolose obtenti, detexerit, decenter etiam laudato Cæsare. 2. Satis tamen patere dicit, quam minime Christiano & honesto more cum Electore & consortibus in E- *Georgius Dux acerbitatem styli Lutheri accusati.* *Lutherus se excusat epistola apud Elect.*

dicto comitiali actum sit, ideoque etiam magna ex causa protestatos illos esse, & contradixisse publice. At nihil hoc, neque tot preces eorum, pro pace profuisse, sed *crudele & sanguinarium Edictum* protrusum esse, quo gladius in *Electorem* & socios manifeste stringatur, totaque Germania ad arma commoveatur. 3. Electorem cum suis jam ultra sex menses tacuisse, & nimiam forte ostendisse patientiam, adversam vero partem insolentiorem & petulantiorem factam esse. 4. Ac licet Elector cæterique taceant, istaque omnia tolerari velint, sibi tamen diutius tacendum haud fuisse, cum se causa omnium maxime tangat; nam si siluisset, videri potuisse eam deserere, aut negare: sed priusquam illud faciat, omnes dæmones totumque mundum, nedum Consiliarios Cæsaris, se ad iram contra se provocaturum. 5. *Acerbitatem scriptorum* se fateri, sed dolere, quod non sint acriora, & qui acerbitatem alterius partis & edicti Cæsarei observent, se non accusaturos singularis vehementiæ. 6. Nec *Cæsarem*, nec *Ferdinandum* Regem, nec *Ducem Georgium*, nec *Bavariæ Duces*, amarissima & criminationibus refertissima scripta *Fabri*, *Eccii*, *Emseri* aliorumque, contra se, Electores Sax. & socios, prohibuisse. Petit proinde & precatur, ne Elector falsis delationibus adversus se irritetur, sed reputet, se cogi adscribendum, & duro nodo durum deberi cuneum &c. Has literas Pontanus Electori transmisit, eumque rogavit, ut in bonam partem acciperet, cum ipse sciat, quam bona & sincera mente, ac vir vere fidus esset *Lutherus*.

Seckendorf. *L. III. pag. 9. b. 10. a.*

§. CCLV.

Conventus & fœdus Protestant. Smalcaldiæ.

Mense *Februario*, Elector Sax. socios omnes denuo Smalcaldiam vocat, ut ad d. XXIX. Martii adsint, deliberaturi de suscipienda defensione contra vim hostilem, quæ metuenda illis videbatur, qui purum & incorruptum verbum Dei in ditionibus suis prædicari faciunt. Eo cum convenissent, relatum primo

mo fuit, quid actum cum illis sit, quidque responderint, quos superiori Conventu, in hoc ipso loco invitare ad fœderis societatem visum erat. Deinde fœdere inter se inito, decernunt, ut, cum Magistratui incumbat prospicere, ne sibi suisque subditis verbum Dei & agnita veritas per vim eripiatur, quisque alteri, qui propter Evangelium infestaretur, auxilium ex Christiana charitate, fide ac conscientia, præstet, iis viribus, quas quisque adhibiturus esset, maximasque posset impendere, si ipse vim pateretur. Obtestabantur autem, quod hoc fœdus nec Cæsari, nec Imperio, nec alii cuicunque opponatur, sed tantummodo ad conservandam veritatem Christianam & pacem publicam, ac defensionem meram, contra vim injustam, naturali, humano & divino jure licitam, tendat.

Huic fœderi *Smalcaldico*, Pontificiis admodum invisо, occasionem ipsi *Pontificii* dederunt in Comitiis Augustanis, quando Cæsar ad edictum illud præceps, quo causam Evangelii, nulla legitima cognitione prævia, penitus jugulabat, & ad constituendam apertam factionem induci se patiebatur. *ejus occasio.*

Tom. V. Alt. pag. 805. *a.* Sleidan. *p.* 210. *ff.* Seckendorf. *p.* 10. *b. seq.*

§. CCLVI.

Interea dum *Protestantes Smalcaldiæ* sunt, allatæ sunt eis litteræ *Cæsaris*, in quibus petebat, ut, cum ex omnibus locis nuncietur, *Turcas* cum ingenti exercitu constituisse invadere Germaniam, sine mora & exceptione auxilia conferrent. Illi majorum exemplo, non recusare se ullum onus aut officium dicunt, quod Reipublicæ præstari debeat; sed scire ipsum, in quam sententiam *Elector Brandenburgicus* verba fecerit *Augustæ*, quod tamen ipse postea mitigarit: quid etiam de fisco tum decretum sit, ac se quidem & tunc vehementer orasse, ut actionem omnem fiscalem, quæ religionis nomine moveri possit, autoritate sua tolleret, cumque nihil impetrassent, nuper idem denuo per literas legatosque flagitasse, nullum autem responsum *Litera Cæsaris ad Protestant. Smalcaldiæ congregatos, horumque responsio.*

sum tuliſſe, niſi quod *Fridericus Palatinus* ipſorum Legatis dixit, non eſſe, quod longius progrediantur, aut exſpectent, conſideraturum enim ſe, quid ſuo tempore oporteat reſponderi: id ſibi quidem præter expectationem tunc accidiſſe, & nihilominus putaſſe, reſponſum aliquod tandem ſecuturum. Cum vero nunc de conferendis in Turcam conſiliis ſolicitentur, nec tamen pacem adhuc impetrent, facile intelligi, quam non ſit ipſis conſultum, ut in dubio hoc rerum ſuarum ſtatu, ubi & proſcriptio & vis hoſtilis metuenda, præſidia ſibi detrahant, & nervos quaſi incidant ipſi. Quare denuo iterumque ſe orare, ut tandem aliquid ſtatuat, & fiſco actione omni adverſum ſe interdicat, usque ad Concilii tempus, & pacem ſecuritatemque ſibi præſtet: ſe facturos invicem, non ſolum in Turcico bello, ſed etiam in omnibus aliis ad Rempubl. ſpectantibus rebus, quod ſui ſit officii.

Sleidan. *L. VIII. pag.* 211. 212.

§. CCLVII.

Reſpondent Proteſtantibus humaniter Rex Galliæ

Ad Noſtrorum literas, quas ad declinandas calumnias, quibus adverſarii cauſam Evangelii gravare & paſſim in ſummum odium adducere nitebantur, è conventu Smalcaldico miſerunt ad Regem Galliæ & Angliæ, uterque Rex humaniter reſpondet, ac ille quidem d. XXI. Aprilis, ſignificans, nil ſe optare vehementius, quam totius Europæ concordiam, ſibique pergratum eſſe, quod ipſi etiam eo propendeant, quodque concilium cogi cupiant, utile pariter ac neceſſarium, ſi liberum ſit, & affectibus nil detur. Gratulatur ergo eis de pari affectu, & Spiritus S. auxilium pro ſucceſſu felici precatur. Calumnias locum apud ſe habuiſſe negat, adverſus viros, quibuscum vetus neceſſitudo ſibi intercedat, eaque amicitia & fides à majoribus ſemper ſervata ſit, ut, ingruente licet inter Cæſares & Galliæ Reges bello, Gallia tamen ſemper amœniſſimum Principum ac civium Germanorum domicilium fuerit. Pollicetur demum, ſe ipſo-

ipsorum causa, quandocunque res ita dabit, multo majora facturum, præsertim, si, quod profitentur, pii liberique concilii decreta non repudient.

Hic vero (Angliæ Rex) III. Maji rescripsit, se magna cum voluptate legisse, quod eo spectent, ut salva & illibata maneat religio orthodoxa, bonumque pacis publicæ servetur, abusus vero Ecclesiæ corrigantur, & vel nequitia vel ignoratione hominum depravata, pristinæ sinceritati restituantur. Gratum quoque sibi esse, quod totam actionem commemoraverint, & famam iniquam, cui equidem fidem non habuerit, cum judicasset, id genus crimina non posse cadere in tantæ nobilitatis prudentiæque viros, purgaverint. De illis igitur omnia se recte sperare, nec esse quicquam, quod eorum causa non velit; intercessurum etiam apud Cæsarem diligenter, ut concordiæ rationes inveniantur. Modo caveant illicitam rerum mutationem & contemtum Magistratus, & emendationi studeant, sicque vulnera curent, ut nihil exasperent. Deum denique precatur, ut Principum animos eo flectat, ut Concilium generale procurent. *& Angliæ.*

Sleidan. *pag.* 213. *seq.* Seckendorf. *pag.* 14.

§. CCLVIII.

Quod de paranda defensione in Conventu Smalcaldiæ proponebatur, civitates ita receperunt, ut in proximo conventu Francofurtensi plane respondeant, quid velint, ille autem d. IV. Junii indictus est, quo cum ventum esset, Legati civitatum sententiam de Regis Romanorum creatione exponebant, visumque post multam deliberationem fuit, electionem illam in medio relinquere, nec litem non necessariam intempestive movere. Si vero *Ferdinandus* aliquid mandet, verbo Dei contrarium, se non parituros: si vim faciat, tum ex formula fœderis facturos, & ad defensionem omnia sua collaturos esse. Interim Principes ad Cæsarem & Ferdinandum scribunt, esse *Conventus Francofurti institutus.*

contra, morem libertatemque actum Imperii, non se posse illud approbare, nec titulum Regis Romanorum ipsi tribuere. Hoc etiam in literis ad Carolum addebat Saxo, quod si legitime res tractetur, non se dissimilem futurum à suis majoribus.

Helvetii in fœdus non admissi.

Cæterum cum civitates valde cuperent, ut *Helvetii* in societatem fœderis reciperentur, & Hassorum Princeps summa diligentia per literas ad Electorem Sax. scriptas, toto pene Mense Aprili & Majo, id ageret, Elector Legatis suis mandaverat, ne societatem cum iis ineant, nisi prius confessi essent, verum corpus & sanguinem Christi præsentia esse in S. Cœna. Non se quidem latere, quanti sit eorum conjunctio, propter vires atque potentiam, sed eo sibi minime respiciendum esse, ne tristis inde exitus sequatur, quod iis accidisse Scriptura testetur, qui muniendi sui causa præsidiis quibuscunque usi fuissent. Hoc itaque obstaculo, ut pulchre pieque *Seckendorffius* observavit, etiam tunc impedita fuit illa societas, quod divinæ providentiæ *Melanchthon* & alii tribuerunt, qui verebantur, si fœdus illud coalesceret, fore, ut fiducia virium humanarum, præcipitanter & insolenter in reformanda religione procederetur, nec parum *Landgravii* vehementiam metuebant.

Moguntinus & Palatin. intercedunt pro pace.

Hoc durante conventu, literæ allatæ sunt Electoris Saxon. & Landgravii Hassiæ, ad cæterorum Principum civitatumque legatos, quibus nunciabatur, *Moguntinum Archiepiscopum* & *Palatinum Principem Ludovicum*, permissu Cæsaris velle intercedere ad pacem à Cæsare obtinendam, & datis ad se literis, petere, ut idem ipsi permittant quoque: tunc enim diem esse dicturos conventui. Re deliberata, legati placere sibi respondent. Cum igitur *Saxo* atque *Landgravius* renunciassent, actionem sibi non improbari, si modo fiscus interea Cameralis quiescat: illi cum hoc tandem impetrassent à Cæsare, diem constituunt. Pœnituerat enim Cæsarem rigoris, quem extimulatus à Legato Pontificio & aliis fervidioribus Principibus Germaniæ, in Comi-

Comitiis Augustanis ostenderat contra Protestantes, & Belgarum suorum invidiam contraxerat, quod intempestivo illo zelo tot Principes à se alienasset, & Hungariam Turcarum crudelitati exposuisset. *Discessum* itaque fuit Francofurto d. XI. Junii in hanc sententiam, ut *Spiræ*, uno eodemque modo, omnium Protestantium nomine, actionibus procuratoris fisci Cameralis responderetur. Pecunia quoque ad salaria procuratorum & patronorum causæ collata est: ac literæ legationesque ad Reges Galliæ, Angliæ, aliosque decretæ fuerunt. Circa *ceremonias*, quas Smalcaldiæ uniformiter constituendas judicaverant, nunc consilium mutarunt, , sive difficultate rei deterriti, sive, ut allegant, veriti, ne novus veluti Papatus introduceretur, tali constitutione, & cum scandalo infirmorum mutarentur ritus hinc inde jam stabiliti. Rigori quoque A. 1529. Spirensis edicti de *Anabaptistis* capitali supplicio afficiendis, contradictum visumque fuit, non indistincte locum ei dari debere, sed tunc demum, si præter errores dogmaticos, committerent crimina externa. *Conclusum conventus Francof.*

Tom. V. Alt. pag. 805. *a.* Sleid. *pag.* 215. Seckendorf. *pag.* 15. *a.*

§. CCLIX.

Indictus à Cæsare fuit conventus Spiræ, ad Idus Septembris. Interea d. XXII. Augusti *Guilielmus Nassovius* & *Nuenarius* Comites à *Cæsare* ad *Saxonem* veniunt, de conciliatione cum eo acturi, eumque persuasuri, ut ad conventum futurum vel ipse veniret, vel filium suum eo mitteret. Elector primo asseveravit, male sibi *Zwinglii* & Anabaptistarum doctrinam imputari, inque Augustana Confessione se ad finem usque D. G. perseveraturum: deinde causas allegavit, cur venire ipse ad Comitia futura nequeat, ætatem provectam & molestias Spiræ ac Augustæ exantlatas, quas iterum subire nollet, cum satis perspiciat ex denegata investitura, & aliis, iratum sibi Cæsarem esse, tametsi nullo suo merito. *Legati Cæsaris ad Saxon. missi*

& Moguntini ac Palatini ad Protestantium Smalcald.

Sub finem Augusti quoque *Legati Moguntini & Palatini* Smalcaldiam veniunt cum Protestantium Legatis acturi de induciis & controversiarum in religione compositione; sed nihil conclusum adeoque negotium totum ad conventum Spirensem dilatum fuit, quem tamen Cæsar in mensem Januarium anni sequentis distulit, & Ratisbonæ haberi voluit, ut Austriæ esset vicinior, ubi bellum Turcicum immineret. Suo & sociorum nomine, initio mensis Octobris, *Saxo & Landgravius* ad *Moguntinum & Palatinum* scribunt, & ab illis procurari petunt concilium & pacem interea, dum id cogitur, Evangelium profitentibus: pollicentur se de pacis formula agere & admittere velle demonstrationes ex Scripturis contra Confessionis suæ articulos, & Lutherum secum adducere, si de securitate, concionum & ciborum libertate satis caveatur.

Conventus Francof.

Ad XIX. Decembris diem Legati Protestantium denuo Francofurti, de securitate sua in contrarium eventum, (quia non satis fidebant pacis tractatibus,) & proportione tributorum ad sumtus belli prospecturi. Duces fœderis electi *Jo. Fridericus* Sax Dux, & *Philippus, Hassiæ Landgravius.*

Sleidan. *pag.* 218. *seq.* Seckendorff. *pag.* 15. *seq.*

§. CCLX.

Concordia tentata cum Helvetiis,

Hoc anno etiam consilia agitata sunt de ineunda concordia inter nostros & Helvetios, qui *Zwinglii* partes sequebantur, cujus doctrina magna invidia laborabat, & Cæsar inducias indulgere Saxoni nolebat, nisi prius declarasset, sibi nihil rei cum Helvetiis esse. *Lutherus* etiam, ut ex superius dictis constat, non alia conditione eos aliasque civitates recipi in fœdus Smalcaldicum volebat, nisi de *S. Cœna* nobiscum consentirent. Cum vero *Bucerus*, qui conciliatoris partes sibi sumserat, declarasset, se fateri, Christum non tantum animæ sed etiam signis, pani & vino, vere præsentem esse, cum collegis, *Justo Jona* & *Melanchthone* judicavit, in Epistola ad *Wenceslaum Lincum*, concordiam

Argentoratensium consensus de S. Cœna.

cordiam iniri posse, ac eam in sententiam se nuper ad Argentoratenses scripsisse, an id sincere & aperte profiteantur; hac ratione Sacramento debitum honorem reddi. Deum enim si se signis alliget, ut faciat, iis & cum iis vere adesse. *Bucerum* autem dixisse, se *Luthero* scripsisse, quod cum Collegis suis confessus sit & adhuc confiteatur, Christum pani & ori nostro præsentem esse. Hunc itaque articulum in Concordiæ formula clare exprimi debere. Ad quæstionem vero *quid impii acciperent*, suum judicium suspendere se, nec aliter habere dicunt, quod respondeant, quam ut Lutherus alibi scripsit, non absurdum esse, statuere, corpus Christi, præsens in signis, ore impiorum tangi, cum passus sit Dominus à diabolo se non tangi tantummodo, sed etiam in templum & montem raptari &c. Argentinenses interea, cum reliquis tribus civitatibus, quæ peculiarem in Comitiis August. confessionem obtulerant, relicta *Zvvingliana*, & alia quavis, ad nostros accesserunt, indignantibus haud parum *Helvetiis*, inter quos bellum illud, quod ante biennium *Tigurini* & *Bernates* erant facturi quinque pagicis, Lucernensibus & sociis, aliarum interventu civitatum pacatum fuerat, recruduit atque ita exarsit, ut prælio confligerent, in quo Tigurini & Bernates tertia vice cæsi fugatique sunt, & *Zvvinglius* ipse, veteri more copias comitans, nec armorum expers, d. XI. Octobris occubuit, in cujus corpus exanime valde sævitum fuit, & vix etiam morte odii acerbitas exaturari potuit. Decessit etiam Calendis Decembris *Oecolampadius* Basileæ, ex obitu Zvvinglii, cui conjunctissimus erat, maximo dolore & morbo contracto. Utriusque mors variis sermonibus ansam dedit, & *Lutherus* de eorum fatis haud benigne judicavit, speciatim de *Zvvinglii* beatitudine dubitavit, si in sententia mortuus sit, quam in *Christianæ fidei expositione ad Christianum Regem* paulo ante obitum scripta, expressit.

Bellum inter Helvetios.

Tom. V. Alt. pag. 568. *a, b. pag.* 805. *b. Tom. VIII. pag.* 345. *b.* 346. *a.* Sleidan. *pag.* 220. *ff.* Seckendorf. *pag.* 17. *b.*

§. CCLXI.

Incrementa reformationis apud Lubecenses,

Ex iis, quæ hucusque retulimus, parum spei concipi posse videtur de Reformationis progressu; quia edicti Augustani fulmen imminebat Evangelii confessoribus, & deterrere poterat multos ab ejus amplexu; sed, quæ Dei est singularis gratia, potentia & sapientia, haud spernenda habuit incrementa doctrinæ Evangelicæ semen. *Lubecenses* enim eo in studio veritatis, progressi sunt, quo cœperunt superiore anno, nec edictis Cæsareis, nec Senatorum quorundam ex urbe discessu deterriti & *Bugenhagium*, intercedentibus apud Electorem *Friderico Daniæ Rege*, & *Hassiæ Landgravio*, per annum adhuc retinuerunt.

Ulmenses,

Ulmenses etiam in Reformatione cœpta ulterius processerunt, & ad instituram publice disputationem, pastores & monachos ex urbe agtoque d. V. VI. & VII. Junii citarunt; nemo tamen ex CXXX. nisi duo contradicere ausi sunt, nempe D. *Georg. Osvvaldus*, Geislingensium Pastor, & Prior Dominican. in urbe *Collinus*, sed admodum tamen jejune. Unde Senatus acta typis vulgari, & ad CVII. Principes, proceres, & civitates Imperii mitti curavit. Quæ quidem reformatio, observante *Seckendorfio*, non adeo pertinere videtur ad Lutheranismi historiam, cum ad eam adhibiti quoque sint viri Zvvinglianis addicti, vel ab iis non valde alieni, *Oecolampadius, Bucerus, Blaurerus, Frechtus*; postea tamen Anno 1536. *Frechtus* Ulmam vocatus, Concordiæ inter *Lutherum* & *Bucerum* aliosque de S. Cœnæ initæ,

Augustæ varia fors.

accessit, eamque constanter servavit & propagavit. *Augustæ* porro, liberata post Cæsaris discessum civitate, redierunt, qui metu aufugerant concionatores, *Jo.* Frosch, *Steph. Agricola*, & *Urban. Rhegius*, nec non *Mich. Cellarius*, Zvvingliani dogmatis assertor fervidus, cujus partes tuebantur *Musculus, Seb. Meier, Theobald. Niger, Lycosthenes*, & Ulma eo venientes, *Bucerus* & *Oecolampadius*, & habito colloquio Zvvinglianis applausum fuit, & *Regius, Agricola*, Frosch denuo urbe excedere coacti sunt. *Henricus*, Saxo-

Saxoniæ Dux, ab Evangelio non alienus, ad Electorem venit, qui Lutherum literis evocavit, ut cum eo de religione colloqueretur: nec res successu caruit. *Barnimus*, Dux Pomeraniæ, mortuo jam fratre *Georgio*, liberius ad reformationem progressus, societatem nostris in Francofurtensi conventu obtulit. *Georgius*, Marchio Brandeburg. etsi Smalcaldico fœderi non accederet, pollicitus tamen est, se servaturum unionem, quam vocant, hæreditariam, inter suam, & Saxonicam Hassiacamque domum, quam pro mutua defensione sufficere credebat. Apparet etiam ex *Landgravii* literis d. XX. Maji, spem fuisse, ut *Duces Geldriæ & Cliviæ* ad nostros accederent, eorumque fœdus ambirent, quia de injuriis Cæsaris adversus se querebantur. Frustranea tamen ea spes fuit. *Principes quidam Evangelio favent.*

Seckendorff. *pag.* 15. & 18. *a, b.*

§. CCLXII.

Ita nec Edicti Cæsarei severitas, nec persecutionis gravitas impedire potuit Evangelii cursum. Procedebant enim rigida judicii Cameralis adversus Evangelicos mandata, ex Edicti formula, nominatim contra *Ernestum* Luneburgicum, solicitante *Abbate Marienrodensi*, prope Hildesiam, & *Magdeburgenses*, quibus litem intentabant Archiepiscopus & Canonici. Vim quoque publicam hoc anno, ex Romanæ religionis zelo, contra *Legatos Norimbergenses & Ulmenses*, Smalcaldia redeuntes, ubi cum *Moguntino & Palatino* de pace tractabatur, exercere ausi sunt *Paulus* Fuchs / *Sigfridus & Christophorus Truchsessii*, equites Franci, eos enim adorti in itinere, haud procul Bamberga, quosdam ex comitatu confoderunt. In *Belgio, Gallia & Anglia*, non pauca sævitiæ exempla in Protestantes edita fuerunt. Tametsi enim Regina Hungariæ, vidua, *Maria*, quæ antehac doctrinæ Evangel. impense favit, & cui Lutherus aliquot Psalmos consolatorios dedicavit, post obitum *Margarethæ*, Caroli Imperatoris, sororis, Belgii regimen accepisset, & *Persecutiones Evangel.*

spes

spes concipi potuisset, eam nil gravius contra Evangelium consulturam; ea tamen simulac in Belgium venit, veterem religionem reassumsit.

Tom. V. Alt. pag. 805. a. Seckendorf. *pag.* 18. *b.*

§. CCLXIII.

Scripta Lutheri praecipua.

De scriptis *Lutheri* hoc anno pauca commemorari possunt, quia non adeo multa edidit, occupatus concionibus habendis pro *Bugenhagio*, Lubecam profecto, ad ordinandum ibi ministerium Evangelicum. Sermones itaque habuit frequentes Joh. VI. VII. VIII. & Matth. V. VI. VII. super sermonem Domini in Monte, in quorum, cum deinceps anno sequenti publicarentur, praefatione queritur de Satanae astutia & corrumpendi studio, quod, cum Christus Cap. V. verum legis sensum tradiderit, & Pharisaicas traditiones refutaverit, plures errores fecerit sparseritque inter Pontificios, qui negaverint Christum praecepta dare & explicare, sed pro iis *XII. Consilia Evangelica* substituerint & finxerint. Invehitur autem cumprimis contra Juristas, Sophistas & Canonistas, nec non Anabaptistas. Conciones alias de *passione* seu *cruce ferenda*, de *historia apparitionis Christi Mariae Magdalenae facta*, de *Angelis* &c. item praefationes & Epistolas recensere supersedemus, & ad Indicem remittimus.

Tom. V. Alt. pag. 615 -- 804. *p.* 806 -- 935. &c. *Conf.* Seckend. *p.* 17.

§. CCLXIV.

An. 1532. *Pacificatio Suinfurti tentata,*

Quae religionis facies Anno M. D. XXXII. fuerit, nunc ordine dispiciendum est. Caesar initio mensis Januarii Ratisbonam petebat, ubi comitia ad d. VI. indicta & Spira eo translata erant. Moguntiae autem ab Archiepiscopo & Palatino de pace denuo interpellatus, iis negotium dedit, ut cum Electore Sax. & sociis agerent. Missis ergo ultro citroque literis, *Suinfurti* conventus, ineunte Aprili, instituitur, ubi Principes Intercessores, ex praescripto *Caesaris* haec mandata proponunt, *ut* Protestantes *praeter A. C. nil doceant, nil innovent, aut evulgent, usque*

que ad Concilii tempus, ita tamen, *ut cum Zvvinglianis & Anabaptistis nihil habeant commune: ne per occasionem religionis, alterius ditionis homines ad se pertrahant, aut in suam tutelam recipiant: ne quem suorum extra suæ ditionis fines docere patiantur: ut ab omni temperetur contumelia: ne jurisdictionem, ritus atque ceremonias Ecclesiasticas interpellent: ut opem adversus* Turcam *ferant, & decretis obtemperent, quæ ad Rempublicam & administrationem Imperii pertinent: ut* Cæsari *ac* Romanorum Regi *pareant, & si quod fœdus contra* Cæsarem, Regem, *aut diversæ religionis ordines fecerint, aboleant.* Gravissimum impedimentum pacificationi attulit illud postulatum, ut *Regi Romanorum* Saxo sociique *pareant*, qui, ut & Bavariæ Duces, cum Rege Galliæ fœdus Germaniæ libertatis tuendæ causa, ineuntes, hucusque resistebant, gravissimis inducti rationibus. *Lutherus* consultus, pacificationem suasit multis argumentis, & propter Deum rogavit, ut electionem Ferdinandi Regis non amplius impugnarent, satisfeciisse Electorem suo officio, quod contra *Auream Bullam* factum ostenderit. Circa religionem præter alia id difficultatem habuit, quod intercessores urgebant, ut fœderati causam à Zvvinglianis & Anabaptistis separarent, ita futurum sperantes, ut multæ ex civitatibus fœdere exciderent; sed elisa ex parte hæc machina erat, quando, ut supra dictum est, Argentinenses aliique Saxonicis de S. Cœna adstipulati sunt. Evangelici quoque professi sunt, se nec Zvvinglianis nec Anabaptistis patrocinaturos, nisi erroribus suis nuncium mitterent. Hæc & alia talia, ad Cæsarem Ratisbonæ comitia celebrantem, perferuntur, eoque volente conventus alius. *Norimbergæ* indicitur ad III. d. Junii, ibique d. XXIII. Julii pax publica sancitur & stabilis inter omnes Status Imperii Germanicæ nationis, Ecclesiasticos & seculares, usque ad generale, Christianum & liberum concilium, aut, si nullum fiat, tantisper, donec per Imperii ordines alia inventa fuerit ratio dissidium hoc *Norimbergæ perfectæ.*

sanandi. Ita quidem ut intra hoc tempus nemo, propter religionis aut ullam aliam causam, alteri bellum inferat, indicat, ipsumque spoliet, capiat, invadat aut obsideat, neque ad hæc facienda per se vel per alium cuiquam inserviat, arces, urbes, oppida, castella, pagos, villas vel prædia insidiis occupet, vel contra voluntatem alterius violenter eripiat, dolove malo, incendiis vel alia ratione alteri damnum det, neque ullis istiusmodi machinatoribus, consilio, auxilio, vel alio modo opem ferat, neque eos sciens & intelligens hospitio excipiat, victum, potum, aut receptum præbeat aut toleret, sed unusquisque alterum vera amicitia & Christiano amore complectatur. Promittebat insuper Cæsar, se omni studio procuraturum, ut *Concilium intra dimidium annum denuncietur*, & *intra annum inchoetur*. Communicabat etiam cum Principibus catholicis capita legationis Romam missæ de concilii celebratione: hoc addito, per magnas adhuc restare difficultates, de modo & loco, de quibus nondum conveniat; daturum tamen operam, ut Pontifex illud indicat ante diem præstitutam, & sperare, eum haud defuturum Reipubl. suoque officio; secus autem si eveniat, alium Ordinum conventum investigandis huic rei remediis denunciaturum.

Tom. V. Alt. pag. 1016 -- 1027. Sleid. *pag.* 222. *ff.* Suav. *pag.* 54. Seck. *pag.* 19. 21.

§. CCLXV.

Varia hominum judicia de libertate Relig. à Cæsare Protestantibus data, è P. Suavi.

Hæc *prima* fuit *religionis libertas, Confessionis Augustanæ* sociis publico Comitiorum decreto concessa: de qua varia fuisse hominum judicia, *P. Suavis* observat, cujus verbis omnia enarrabo. *Romæ crimini dabatur* Imperatori, *quod in alienam messem falcem immisisset; cumque omnes Principes arctissimis constricti teneantur censurarum vinculis, ad extirpandos eos, quos Romani Pontifices jam damnarunt, imo ad vitam & fortunas, in eo officii genere, si res id exigat, collocandas; Imperator vero præ aliis hoc magis, quo in religionis tutelam jusjurandū concipit solemnius:*

Caro-

Carolus tamen Cæsar, inaudito exemplo, spreta sacramenti sui religione, cœlestem vindictam in caput suum accersere ausus sit. Alii pietatem & prudentiam Imperatoris laudabant, qui alia omnia posthabuisset ei periculo, quod nomini Christiano impendebat ab armis Turcicis, cum fide in Christum ex diametro pugnantibus. Quibus ille se imparem sentiens, maluit Protestantes, etiam *Christianos, & ceremoniis quibusdam, differentia certe tolerabili tantum discrepantes, pace constituta sibi adjungere, quam offensionibus à tergo relictis in hostem ducere. Illud enim axioma Romæ adeo decantatum, tam* hæreticos quam infideles prius armis esse persequendos, *augendo Pontificis dominio forsitan esse accommodum, sed Christianæ rei amplificandæ haud quaquam esse opportunum. Alii nulla habita Turcarum ratione dicebant, Principatus & regna legibus ac institutis Sacerdotum, præ cæteris mortalibus ambitione & emolumentis occæcatorum, minime esse administranda: sed ad utilitatis publicæ rationem, quæ suadet defectus quosdam interdum esse tolerandos. Principibus omnibus Christianis ex officio pari cura ac studio incumbendum, ut ipsorum subditi veram fidem amplectantur, ac ut Dei præceptis pareant; atque in hoc, non magis quam in illud animum intendant. Atqui in republica, si vitium aliquod sine excidio status publici extirpari non potest, esse quidem divinæ Majestati non ingratum, ut id toleretur: neque majorem puniendis hæreticis, quam scortatoribus impositam obligationem. Quod si quietis publicæ caussa hi tolerantur, nihilominus tolerabiles esse eos, qui non easdem nobiscum opiniones tuentur. Et quamquam non est facile adducere in medium exempla Principum, qui ab octingentis circiter annis eam rationem inierint, superiorum tamen temporum annales replicanti facile appariturum, non factum modo, sed laudabiliter, necessitate eo adigente, effectum. Si* Carolus, *post tentata undecim annorum omnis generis remedia, componendis religionis dissidiis, nullum reportavit operæ navatæ pretium; an vitio ei esset vertendum, si interea, dum expectat*

salutarem medendo ei malo concilii opem, Germaniæ pacem dederit, ne fatalem ipsius casum aspiceret? Non esse in proclivi, ut alienum Principatum administret alius ab ipso Principe, qui solus status sui necessitates omnes intelligit. Quisquis enim statum suum gubernaverit, aliorum Principum res rationesque secutus, hunc eundem facile deperditurum, neque sperandum, *fæliciori ut eventu* Germania ad Romanorum nutum *administretur, quam si* Roma ad voluntatem Germanorum regeretur. - *Id enim quæritur,* utrum æquius sit unamquamque regionem Christiani orbis, pro necessitatis utilitatisque suæ ratione administrari, an vero unius se civitatis libidini mancipare, *cujus commoditatibus procurandis alias omnes exhauriri, vastarique necesse sit. Ex iis, quæ proxime sequuta sunt temporibus, tanquam illustribus documentis, satis fuit, eritque perpetuo testatum, consilium hoc Imperatoris, legibus divinis & humanis fuisse consentaneum. Et quamvis ea res Pontificis cogitationes vehementer conturbavit: ille tamen pro summa sua in rebus civilibus prudentia, facile perspexit, nullam subesse justam de Cæsare conquerendi caussam. Verum, quod fines ipsis longe essent diversi, neque eodem compendia utriusque spectarent, animo à Cæsare cœpit esse aversiore.*

contra Pallavicinum. Non placent hæc *Pallavicino*, unde pro more suo *Venetum* refutare aggressus est, sed solo hoc fundamento ficulneo nixus, quod necesse sit externum regimen in Ecclesia, & accedere debeat sacri cujusdam Magistratus autoritas, qui varios Christianorum Principatus in eadem religione contineat. Hæc enim ad humanam societatem conservandam faciunt, & necessaria sunt, ad Christi vero regnum, quod spirituale est, non pertinent, & Pontifex, quando potestatem & majestatem ejusmodi affectat, satis prodit desperatam suam causam. Conf. *Seckendorffius* h. l.

Pet. Suav. *pag.* 55. *seq.* Seckendorf. *pag.* 26.

§. CCLXVI.

§. CCLXVI.

Nec noſtratibus omnibus placuit illa pacificatio, & à Lu- *Diſſenſus in-*
thero, eam ſuadente, omnes fere Legati diſſentiebant, ejusque *-ter noſtra-*
argumenta ante alios impugnabat Cancellarius Haſſiacus, *Jo-* *-tes de paci-*
hannes Feigius à Lichtenau, quemadmodum Jo. Fridericus Dux, *ficatione.*
& *Pontanus* Electori ſignificarunt. Prolixa igitur & acris diſ-
ceptatio de hac quæſtione orta & continuata, finitis licet, Co-
mitiis, inter Electorem Filiumque, quæ tamen per arbitros po-
ſtea utrinque electos, compoſita fuit. *Seckendorffius* hæc omnia
ex *Archivis* plenius enarravit, & ſuam tandem epicriſin de hac
lite tulit ſatis judicioſe & pie, dum obſervat, certatum fuiſſe de
graviſſima quæſtione: *an pax, à Cæſare oblata, accipi aut recu-*
ſari debuerit, & auxilium denegari ejusdem Reipublicæ Ordini-
bus & civibus ad religionis libertatem & reformationem adſpi-
rantibus. Si, inquit, ex eventu judicare licet, potior erat *Land-*
gravii ſententia; quod enim ille metuebat, paulo poſt cogni-
tum eſt, non bona fide actum eſſe ab altera parte, idque *Elector*
ipſe ſat cito agnovit, ut memorabitur. Nec diu duravit *reſtri-*
ctio de non juvandis aliis, ſed *conſenſu Electoris plurimi poſt pa-*
cem illam in ſocietatem recepti ſunt, qui eandem religionem
profiteri & reformationem moliri cœperant. Cæterum *ſi ex*
ſtatu iſtius anni, & ex hypotheſi Theologorum rationes exami-
nentur, vix dubitem, *Lutheri* & collegarum *ſententiam reliquis*
præferre. Præſupponit *Lutherus*, ut regulam, ex hypotheſi,
quam ex principiis generalibus formaverat, *jus non eſſe Princi-*
pibus Germaniæ, ut religionem ſuam & ſubditorum vi armata
contra Cæſarem propugnarent; multo igitur minus licere id cre-
debant aliorum cauſa. Hoc axioma *Haſſiaci* aliique ante omnia
in examen vocare, & ſi poſſent, rationibus reſtringere debuiſ-
ſent, ut poſtea à Juriſconſultis factum eſt. At illi tantum ex
vinculo & nexu charitatis argumentabantur, *Lutherus* vero non
abs re opponebat, *charitatem exerceri non poſſe cum læſione of-*

ficii, quod itidem ex charitatis lege deberetur. Hoc autem fieri dicebat, si Principes non solum suffragiis & intercessione, verum vi & armis adversus Cæsarem agerent, ut non sibi solum, sed & aliis religionis libertatem concederet.

Disquirendum igitur hic erat de *jure Cæsaris & Principum*, quæ scilicet & *quanta illius esset majestas*, inprimis *circa religionem* imperandam aut prohibendam, & *Pontificibus* ad decreta sua exequenda, manu regia *assistendi*: deinde *qua summi Imperii parte Principes & Ordines instructi essent, ut deprehensis abusibus doctrinæ & morum vitiis in Clero*, pro *sua conscientia, sibi & civibus suis*, salva de cætero Cæsaris potestate, *consulere possent*, prout communi consensu in *Comitiis Spirens.* A. 1529. decretum erat, nec injuria dubitabatur, *an Cæsari fas esset illud abolere*. His quæstionibus non satis tunc expensis aut decisis, frustra ex generalioribus argumentis disputatum esse.

Plura alia, notatu haud indigna, brevitatis studio omittere cogor. Hoc ad institutum sufficit, quod *Lutherus* semper in mitiorem partem inclinaverit, nec accusari ab adversariis ulla specie possit, quod vel seditionem vel bellum concitaverit. Tempori inserviendum suasit, ac juris divini humanique principiis institit: *quantum in vobis, pacem cum omnibus hominibus habete*, Rom. XII. 18. *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Conscientiam*, dicebat, *meam nolo præcipitare in periculum cædis aliaque incommoda, Christianitati eventura*, si ad motus res veniret. *Summum jus, summa injuria.*

Tom. V. Alt. pag. 1020. *b. seqq.* Seckendorf. *pag.* 21. *seq.*

§. CCLXVII.

Providentia divina admiranda in pacificat.

Ante omnia divina providentia hic admiranda est, quæ causam ita rexit, ut Evangelii cursus non impediretur, licet adversarii omnem lapidem moverint, ut doctrinam puriorem funditus extirparent, & cum id vi perficere nequirent, callidas artes machinarentur. Huc refero, quod in Recessu *Ratisbo-*

næ

næ publicato *omissi sint* in consueta Ordinum recensione, *omnes, qui Suinfurti & Norimbergæ cum Electore Moguntino & Palatino* pacti erant, & *in subscriptione, Civitatum* nomine à Senatu Ratisbonensi facta, dicatur, earum nomine subscribi, quæ decretum hoc receperint. Subdole id factum, Papæ Clerique consiliis, haud obscure colligi potuit, & paucis post annis, multorum oribus circumferebantur verba: Cæsari non fuisse jus, ita paciſci. Alius itaque sensus his pactis affingebatur, ac si per inducias istas prohibiti etiam Principes fuissent in reformatione progredi, aut subditis non liceat, eam amplecti. De hac interpretatione etiam agitur in scriptis *Henrici* Brunsvicensis, & *Philippi* Hass. Landgr. Similiter multa ex literis & responsis *Lutheri*, cui *Jonas* & *Bugenhagius* assentiebantur, de his aliisque controversiis, *Suinfurti* & *Norimbergæ* ventilatis, colligi possunt. Tametsi igitur pax Norimbergensis Lutheranis libertatem conscientiæ ad tempus, sive, ut dici solet, per *modum provisionis* pepererit, aut *edictum* tantum *provisionale* fuerit, ut *Maimburgius* loquitur, si ad terminum respiciamus paci præfinitum, Concilium, vel alium Imperii conventum, à Cæsare instituendum, quod secretum *Pallavicinus* prodidit, dum Pontifici à Cæsare pro solatio significatum esse notat, fore, ut, si arcta tempora cessarent, Protestantes ad servanda priora edicta, utpote nondum extincta, sed saltim sopita, adigerentur: profuit tamen nostris, & vel spatium deliberandi indulsit, de securitate prospiciendi. Nam Pontifex omnibus suis & legatorum artibus impedire illam pacem non potuit. Recte ergo sensit *Lutherus*, pacem tum à Cæsare oblatam grato erga Dominum Deum nostrum animo accipiendam esse, der uns so gnädiglich grüsset/ qui nos tam clementer respiciat.

Tom. V. Alt. pag. 1023. *a.* Seckendorf. *p.* 24. *a.* 25. *b.*

§. CCLXVIII.

Cæsar igitur, ut à *Protestantibus* auxilia contra *Turcas* impetra- *Cæsar vicit*

Turcas, in Italiam tendit, fœdus cum Papa renovat, & concilium urget.

petraret, pacem utcunque constituit & feliciter pugnavit, hostesque partim in fugam conjecit, partim trucidavit; victoriam tamen, ut poterat, &, multis judicantibus, debebat, non est prosecutus, cujus culpæ magna pars Pontifici tribuenda est; ejus enim copiæ, cum reliquias belli conficere & hostes persequi debuissent, seditione facta, Italiam repetierunt, hostiliter in ditione Austriaca incendiis grassatæ, sic vindicare se dictitantes, quæ Germani in Italia ante aliquot annos patrassent. Cæsar quoque, neglecta totius Hungariæ recuperandæ spe, in *Italiam* profectus est, inde in *Hispaniam* ad conjugem iturus. Cum Pontifice autem in colloquium venire volebat, nec Pontifex id recusabat, &, ut erat summus simulandi artifex, *Bononiam* usque obviam ei processit, ne Cæsar Hispanorum copiis stipatus, & per ditiones Papæ *Neapolin* tendens, potentiam suam ostentaret, aut firmaret, cui minuendæ omnem operam *Clemens* impendebat. Interim multa benevolentiæ externa signa ex utraque parte data, simultates tamen sublatæ non sunt. *Fœdus* quidem, ut *Venetus* refert, inter eos *renovatum*, sed Pontificis animo satisfactum haud erat: tum quod *Carolus* libertatem religionis *Protestantibus* concessisset; tum quod in negotio Concilii inter eos non convenisset. Imperator, quod à Legato suo anno proxime superiori propositum erat, urget, *Concilium* nempe ejusmodi, quod malis Germaniæ medeatur; cujusmodi nullum esse possit, nisi *Protestantes* aliquam ejus conventus partem constituant. *Pontifex* omnino Concilium detrectabat, sed si ejus convocandi aliqua oboriretur necessitas, petebat, ut *nec extra Italiam* celebraretur, *nec suffragiorum jus aliis, quam iis, quibus Pontificio jure competit, tribuatur.* Ad voluntatem *Papæ* Imperator haud dubie actiones suas attemperasset, si viam aliquam adinvenisset, qua satis fieret *Protestantibus.* Atque ut id Pontifex persuasum haberet, hoc proposuit, ut ille Nuntium in Germaniam, ipse mitteret Legatum, ad formam modumquo difficultati-

ratibus reperiendum, cum promisso, Legatum suum omnia ad Nuntii nutum voluntatemque facturum. Accepit Pontifex conditionem, licet omnino non placeret; hoc animo fixum tenens, quando officium hoc ab utroque ministro susceptum non succedat, & *Carolus* id studere pergat, ut Germanis satis fiat, tum se per Regem *Galliæ* firmiter sibi devinctum, curaturum, ut Imperatoris desideriis remora semper aliqua objiciatur. Facile quoque intelligebat, Cæsarem renovasse secum, & cum cæteris Italiæ dynastis, fœdus, in sesquiannum verbo quidem, pro tuenda Italiæ pace, revera autem, ne Gallis pateret aditus. Unde reclamabant fortiter Legati Regis Galliæ; Papa vero artem arte delusurus, monebat, ut remissius agerent, tacite significans non fore diuturnum; cupiebat enim Pontifex magnis Hispanorum copiis, quas Cæsar secum adducebat, liberari; itaque tempori obsecutus, fœdus probabat.

Sleidan. *pag.* 229. Suav. *pag.* 56. Seckendorf. *pag.* 30.

§. CCLXIX.

Moritur interea Elector *Johannes* d. XVI. Augusti, anno ætatis LXIII. Princeps optimus, piissimus, inque agnita veritate constantissimus, de qua servanda & ad posteros propaganda ita solicitus fuit, ut biennio ante mortem *Testamentum* condens, verbis egregiis, magnamq; pietatem spirantibus, liberos omnes, & nominatim filium primogenitum *Jo. Fridericum*, adhortatus est, ut, quemadmodum jam laudabiliter cœpisset, ad parentis patruique exemplum, spretis omnibus periculis, in religione constans perseveraret. Tanto flagrabat sacrarum literarum amore, ut sæpe singulis diebus easprælegi sibi per pueros nobiles per sex horas curaret, & conciones fere ad verbum in pugillares exciperet. Lutherus duas habuit conciones funebres, quibus non magnificentius quam vertus eum laudavit. *Insulsum* ergo *figmentum* est, & crassum mendacium adversariorum, qui sparserunt rumorem, ac si Elector in ipso mortis articulo Filium

Johannis El. mors & constantia in veritate Evangel.

successorem ad se vocasset (qui tamen aberat, ita ut *Lutherus* ad Electorem cum Philippo vocatus doleret, quod neque filii, neque ullus ex consanguineis adessent) eumque commonefeciisset, ut ad veterem religionem rediret, & dein præsente filio aliisque Lutheri dogmata revocasset, omniaque Sacramenta, etiam unctionis, prævia confessione, ex veteri ritu suscepisset.

Post annos bene multos literæ quoque ab Electore ad Duces Bavariæ scriptæ subornatæ sunt, quibus significabatur, defunctum Electorem publico edicto omnes innovationes in religione sustulisse, Lutherum ejusque sectatores tolerari vetuisse, testamento denique solenni filio hæredi injunxisse, ut, priusquam homagium à subditis acciperet, hanc voluntatem paternam exequeretur. Primi divulgatores hujus epistolæ fuisse dicuntur *Johannes Naso, Suffraganeus Brixinensis*, & *Andreas Fabricius*: quos secuti sunt anonymi aut personati, *Scioppius* aut *Kellerus*, sub nomine Ungerdorfii, aliique. Eos primus refutavit *Georgius Zæmannus, Jodocum Keddium, Jo. Musæus, Klipnizium, D. Alberti*, G. W. Jesuitam D. *Hieronymus Brucknerus*, ac tandem *Seckendorffius*.

Tom. V. Alt. p. 972. b. -- 983. pag. 1282. Colloq. mens. pag. 746. b. nov. edit. sed vet. p. 345 b. Seckendorf. *p. 30. seq.*

§. CCLXX.

Vaticinium Lutheri post obitum Johannis Elect.

Non possum non huc referre *vaticinium Lutheri*, Mense Augusto, postquam Elector Johannes ex hac vita decesserat, editum. *Reges Principesque Deus æstimat, sicut pueri chartas luforias, sed aliter moritur princeps, quam rusticus, & tamen utrique omnes moriuntur. Cum Duce* Friderico sapientia, *cum Duce* Johanne *pietas obiit, & in posterum* Nobiles *regnabunt, sublata sapientia & pietate. Norunt* Johannem Fridericum *suo sensu niti* (einen eigenen Sinn hat) *& parum curare literas: hoc ipsis placet. Satis habet prudentiæ, sed satis etiam proprii sensus; &* Nobiles *animi satis ei inspirabunt. Si dimidium sapientiæ patrui, &*

pieta-

pietatis paternæ haberet, facile quoque ei dimidium sensus proprii indulgerem, & optima quæque optarem. Deus superbiam *ferre nequit, (cujus nullam unquam notam in Johanne deprehendere se posse* Lutherus *in Conc. funebri dixit) & malum punit, nec potest aliter. F. pœnam subire debet* (muß herhalten) *Dania & Venetia jam luunt pœnas. Nobilitas Franconiæ similiter sustinuit judicium. Si vero iisdem judiciis Nobilitatem Misnicam involutam viderem, male profecto haberet, sunt enim prudentes &c. Rustici & Nobiles Evangelium melius norunt quam S. Paulus aut D. M. Lutherus : prudentissimi sunt ac meliores sibi videntur, quam omnes ipsorum Pastores. Si pastores contemnunt, majorem Dominum contemnunt, qui eos iterum contemnet & feriet, ut sentiant.*

Nobiles volunt regnare, & non possunt, neque intelligunt. *Papa* bene intelligit, & etiam scit regnare, unus minimus Papistarum plus scit regnare, quam decem Nobiles in nostra aula. Unam conscientiam erigere plus est, quam centum habere regna &c.

Sie geben uns schuld/ nos sumus eversores & perturbatores rerum publicarum, **sie thun uns unrecht.** Videant autem, ne ipsis sint Prophetæ? licet non libenter videmus, sic Judæi quoque dicebant: si dimittimus hunc, venient Romani, **aber da sie Christum todt schlugen/ kamen sie nicht?** Sic nos erimus perturbatores Germaniæ & eversores, quando nos ablati fuerimus, ipsi enim sic volunt habere.

Juncker Scharrhans würde nicht so stolz seyn/ si non audissent, Magistratum à Deo esse, & à nobis didicerint hæc, & tamen nos persequuntur. **Nun werden sie uns vertreiben/ so werden sie auch nicht lange bleiben.**

Tom. V. Alt. pag. 1030. *b*, 1031. *a.*

§. CCLXXI.

Cum inciderim in vaticinium sive præsagium *Lutheri*, non potui non sequens etiam adducere, quia facere nonnihil mihi *Lutheri prædictio de morbo suo.*

valetudine recuperanda.

mihi videtur ad historiam reformationis. Mense Januar. præsentiebat aliquid & veluti divinabat de sua futura ægritudine *Lutherus*, quæ etiam secuta fuit. Statim igitur vocari jussit Melanchthonem & M. Rorarium, ut haberet, cum quibus colloqueretur, & quos confabulantes audiret. Hi cum forte dicerent, si ita moreretur *Lutherus*, magnum scandulum apud Papistas secuturum, tum ille confirmato animo dixit: *at ego nunc non morior, id certo scio. Deus* enim *non confirmabit Papisticam abominationem per meam mortem, hoc tempore, post* Zvvinglium & Oecolampadium *extinctum.* Deus non dabit eis hanc gloriandi occasionem. Satan quidem, si posset, libenter me interficeret, singulis horis urget mea vestigia, sed non fiet, quod ipse vult, sed quod Dominus vult. Cumque medicus diceret, *eum non longe abesse ab apoplexia, & ægre evasurum*; respondit: *ego non possum credere, quod morbus meus sit naturalis, sed suspectus est mihi Satan, ideo facilius contemno.* Convaluit etiam D. G.

Seckendorf. *ex vol. MS. pag. 38. b.*

§. CCLXXII.

Impedimenta reformat. apostasia Wicelii.

Ad impedimenta Reformationis hoc anno refero haud forte abs re *Georgii Wicelii* apostasiam, ex Hassia, Vacha, oppido ad Vierram, oriundi, qui Lutheri doctrinam per annos decem professus erat, ac *Niemeccæ*, haud procul Witteberga, etiam docuerat. Defecit autem, ut *Conringius* in præfatione ad viam regiam Wicelii judicavit, opinione ductus, & bonorum operum studium à nostris frigidius justo urgeri, & sine schismate religionem atque Ecclesiæ οἰκονομίαν ad auream illam priscam faciem reduci posse. Venerat etiam anno 1532. in suspicionem doctrinæ Antitrinitariæ, quam tum non solum *Michael Servetus* Hispanus vulgaverat, sed & quidam Johannes *Campanus*, ex Juliacensi regione, qui Wittembergæ Theologiæ studio operam dederat, defendebat: Campanus autem, hospitio

spitio Wicelii Niemeccæ aliquamdiu usus erat. Factum inde, & quod, Erasmi fere ductu, de religionis reformatione judicare inciperet Wicelius, ut Wittembergæ in custodiam, Electoris jussu, daretur; dimissus tamen fuit, postquam jurasset, se ex Saxonia emigraturum esse. Cœpit dein Fuldæ & Moguntiæ & postea Islebiæ, cujus partem Hoyerus Comes Mansfeldensis, veteri religioni tenacissime adhærens, tenebat, cum ibi receptum inveniset, odiosissimis diffamationibus Lutheranorum non saltem dogmata, sed & mores (ex quibus quicquid imperfectum & culpandum erat, ut testis & delator, petulanter traducebat) impugnare, magno cum plausu Pontificiorum, ex quibus Cochlæus vix satis laudare novit hominem, in historia anno 1532. Aliis tamen minus placebat, ex ipsis Pontificiis, credebantque eum suæ causæ magis obesse, quam prodesse: Verum de eo forte plura suis locis infra.

Tom. V. Alt. pag. 1208 1. *a.* Seckendorf. *p.* 65. *a, b.*

§. CCLXXIII.

Scripta, quibus Noster *Papatum* hoc anno impugnavit, recensere omnia, non vacat. De explicatione ejus Matth. V. VI. VII. supra nonnulla diximus. Prolixiora excerpta per singula capita habes apud *Seckendorffium*. Referam tantum nonnulla ex Concionibus de *armatura spirituali* in Ephes. VI. 10. ff. In iis non procul ab initio monet, cum Christiani in magnis periculis versentur, ut verbo Dei excitentur & armentur. *Non enim satis est, inquit, ut verbum & cognitionem habeamus, de fide & vita, sed solicita opus est cura & diligentia, ut retineamus utrumque*, ne diabolus doctrinam auferat, vel corrumpat &c. Apostolus non vult ejusmodi inanes Christianos, qui nil aliud reportant quam verba & notitiam (das wissen und waschen) nec cogitant, quomodo ad vitam vel praxin pietatis deducant, (wie sie es ins Leben bringen) Eo autem requiritur fortitudo, quæ est Dei, non mundi, nec carnis & sanguinis. Ideo dicit

Scripta quædam Lutheri.

ad Ephes. VI. de spirituali armatura.

Apostolus: si fortes & invincibiles esse vultis, Christum accipite fortitudinẽ vestram, eum recte apprehendite, ac vos in eo probe exercete, ut vobis optime sit cognitus, ejusque verbum purum servetis, diligenter discatis, quotidie exerceatis, & cordi ingeratis, ita ut ex Dei verbo & vestro corde unum fiat, & tam certi sitis imo certiores, ac vestræ vitæ propriæ. Hoc si habetis, tum vere fortes & robusti estis, ut securi & immoti persistatis, sive diabolus veniat, sive ejus legati, *Schvvermeri* vel *sectæ Papisticæ*, quæ aliud docere vel novi quid proferre volunt. Verum hæc fortitudo rara est in mundo. Quotusquisque enim est, qui ita rem aggreditur, ut *fidei suæ & vitæ tam* certus sit in corde, ut firmissime ea nitatur, & omnia alia contemnat.

Ad ℣. 11. μεθοδείας diaboli explicat, & inter eas refert, quando se in Angelum lucis transformat, dum Scripturis utitur contra veritatem Evangelicam, per *Sacramentarios* & *Pontificios*, ac hos quidem, quando *justitiam fidei per Christum* è Scripturæ dictis de bonis operibus & justitia externa insidiose se insinuavit, magnam speciem sanctitatis & vitæ spiritualis introduxit, deinceps vi irrupit, torrentis instar, & totum mundum inundavit taleque regimen Papatus erexit, tot cultibus, missis, ordinibus, peregrinationibus, votis instructum. Cavere etiam jubet, ne in uno articulo cedamus, cum diabolus si unum obtineat, cæteros omnes destruere tentet: & periculum, quod ex prætextu concordiæ & charitatis oritur, si in quibusdam articulis cedatur, ostendit. Ad ℣. 14. *loricam justitiæ* exponit de bona conscientia & inculpata vita, coram mundo, quæ eo inserviat, ut cor nostrum lætius reddatur & firmius in fide, juxta 2. Pet. I. 10. *Cum in externis* (inquit) *divine vivo coram mundo, & contra quoscunque gloriari possum, certus fio de fide mea*, sicuti de arbore bona per bonos fructus: *sicque fides crescit, ut firma & robusta fiat.* Quod facere non possunt illi, qui palam in peccatis & vita impia versantur; hoc enim pulsat, infirmat & impedit fidem,

ut

ut cor ejus talem fiduciam & consolationem concipere nequeat, se habere Deum propitium, sibique peccata esse remissa, quia iis adhuc immersus est, nec ab illis desistit. Ideo adhortatur nos Johannes 1. Epist. IV. 17. *ad perfectam charitatem, ut fiduciam habeamus in die judicii.* Q. d. perfecta & sincera est charitas, quæ coram judicio Dei contra diabolum & mundum confidenter gloriari potest, se omnibus bene feciſſe, & ita se gessisse, ut testimonium ab omnibus habere & nemo de se quod conqueri possit, habeat. Hic locus merito recensèri inter eos debet, quo calumniæ adversus Lutherum ejusque doctrinam de justificatione per solam fidem, & nominatim *Wicelii*, validissime destrui possunt.

Tom. V. Alt. pag. 985. *b.* -- 1004. Seckendorf. *pag.* 36. *a.*

§. CCLXXIV.

Conc. de adventu Christi glorioso.

In sermone de glorioso Christi adventu Dom. II. Adventus in Luc. XXI. 25. ſſ. conqueritur, quod Evangelium indigne in mundo tractetur cum confessoribus suis, idque cor Christianorum penetrare & macerare ait, ut dies noctesque ad Dominum clament, quo tandem finem impio mundo & calamitatibus imponat. Qua occasione enarrat adversariorum insolentiam & audaciam, quam palam ostentaverint adventante ad Comitia Augustana Cæsare, clamantes *Salvator venit!* *Noluit autem* (ait) *Deus ferre, ut honor suus* auferretur. Salvator, quem speraverant, defecit, **aus dem Heyland iſt ein Feyland worden.** Egregie impegerunt, nec in optimo Cæsare eum invenerunt virum, quem quærebant & optabant.

Enarrat. in Psalm. II. de conditione regni Christi.

Enarravit quoque hoc anno publice Psalmum II. ubi non procul ab initio ingenue liberaliterque *impedimenta Reformationis* his verbis fatetur: *Nostro tempore successus* Evangelii *magnus erat*; *sperabant* enim *omnes* idem quod Apostoli, priusquam per Spiritum S. de hoc regno docerentur, *futurum, ut libertatem politicam & tranquillitatem disciplinæ doctrina hæc afferret.*

ferret. Sed ubi cœptum est tumultuari à *Münzero* primum, qui ferebatur seditioso spiritu, deinde à *Carlstadio, Cinglio,* & aliis fanaticis Doctoribus Ecclesiæ perturbarentur, ac jam *idea propria hujus regni* cerneretur, nempe in ipsa *Ecclesia turbæ, & in Republica seditiones,* denique *in sanctis summa infirmitas,* & cum, secundum Poëtam, *una hæc* esset *salus, nullam in tot ac tantis periculis undique ingruentibus sperare salutem,* ibi demum plurimi animis fracti resilierunt, & etiam odisse Evangelium cœperunt. Hujus mali quæ causa fuit alia, quam quod *conditiones regni Christi* non nossent? Id enim ejusmodi est, ut undique impetatur à Satana & mundo. Hoc qui non norunt, in periculis cedent, & *Evangelium, tanquam seditiosam doctrinam damnabunt.* Ex his interpretationem accipiunt, quæ aliquando magnificentius de doctrinæ suæ dilatatione, ad suorum solatium, scripserat *Lutherus*; licet enim per se haud exigua esset, & pro singulari & admiranda gratia Dei recognosci merito debeat, ut ex iis, quæ per singulos annos de illius incrementis notavimus, satis abunde constat; apparet tamen, minime eum latuisse, quibus *obstaculis internis & externis* negotium illud subjectum fuerit. Longe majori vero odio suam doctrinam exponi dicit, quam *Hussi*, qui *tantum moralia quædam* reprehenderit, nec *Missæ sacrificium, nec merita, nec alios cultus*, sed saltem *primatum Pontificis, venditionem indulgentiarum, purgatorium*, in dubium vocaverit. Interim non adversus se, sed adversus Deum furere statuit adversarios, & perpetuum mundi morem & genium insectatur, qui, licet omnes errores tolerare potuerit, Evangelium tamen semper persecutus sit, quia ab hoc stultitia omnisque pompa & species mundi detegitur & infamatur. Applicat vero adversus hostium insaniam solatium ex Psalmo, & experientiam allegat, quod jam annos fere triginta (à tempore cœptæ reformationis An. 1517. usque ad editam enarrationem hanc A. 1546.) frustra grassati sunt. Improbat etiam *Zvvinglii* & *Carl-*

& *Carlſtadii* innovationes, perſuaſus, ſi illis abſtinuiſſent, ut, ſalva fide & conſcientia, potuiſſe eos exiſtimabat, feliciorem longe reformationis progreſſum futurum fuiſſe. *Papæ regnum* nihil aliud eſſe dicit, quam *monſtrum diverſorum capitum*, præſertim ſi Monachi ſpectentur, quorum hic *Auguſtinum*, ille *Franciſcum*, tertius *Dominicum*, quartus *Benedictum*, ut putavit, dignum eſſe, cui nomen daret.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 751. Tom. V. Alt. pag. 1134 -- 1181.

§. CCLXXV.

Incrementa reformationis.

De impedimentis, Reformationi objectis, vidimus nonnulla, & cætera ex hiſtoria colligi poſſunt. Reſtat igitur, ut de incrementis quædam addamus, quæ ſane non contemnenda fuerunt. In *Principatu Anhaltino*, ubi *Wolfgangus* dimidiam ejus partem tenens, jam A. 1522. Lutherum Serveſtam acciverat, concionantemque audiverat, & Auguſt. Confeſſioni ſubſcripſerat, hoc anno *Johannes* & *Joachimus*, ejus patrueles, hortatu Georgii fratris, Præpoſiti Magdeburgenſis, Deſſaviæ paſtorem conſtituerunt *Nicol. Hauſmannum*, à Luthero & Melanchthone impenſe commendatum, & puriori religioni adhæſerunt, fruſtra repugnante *Alberto Cardinali*, & aliis magnis Principibus. *Bremæ* quoque in cathedrali Eccleſia, ut Evangelium doceretur, invito licet Senatu cives evicerunt, & introductus fuit Superintendens urbis *Jacobus Præpoſitus*. In *Weſtphalia* Oſnabrugenſes ab Epiſcopo ſuo, *Franciſco*, *Comite Waldeccio*, impetrarunt, ut Auguſtanæ Confeſſionis prædicatoribus uterentur, & Lubeca *Hermannum Bonnum* vocarunt. Ex Lutheri litteris ad *Annam de Limborch*, Abbatiſſam Hervordienſem, d. XXII. April. ſcriptis, liquet, Hervordiæ quoque ob religionem diſſidia eſſe exorta, ac Abbatiſſam Evangelicæ doctrinæ faviſſe. *Joachimus* quoque, Marchio Brandenburg. junior, *Luthero* favere cœpit, Patre licet in Papiſmo perſiſtente, & quendam ex ſuis ad eum miſit, cum quo de S. communione actum eſſe, apparet

ex ejus epistola die Martis post Georgii ad Principem datis. *Henricus*, Angliæ Rex per *Crammerum*, factum postea Archiepiscopum Cantuariensem, egit cum *Friderico* Saxon. ejusque ministris, de religionis causa, & auxilia promisit.

Tom. V. Alt. pag. 1180. *a, b.* Seckendorf. *pag.* 40. *seq.*

§. CCLXXVI.

A. 1533. *Papæ & Cæsaris literæ legationesque ad Ord. Imperii de concilio.*

Anno M. D. XXXIII. ineunte, Pontifex & Cæsar è conventu *Bononiensi* diplomata ad *Ferdinandum* Regem, Electores & *Principes* German. expediverunt, Legatosque ad eos miserunt, ille quidem *Ugonem Rangonum, Comitem, Episcopum Rhegiensem*, hic vero *Lambertum à Briaerde, Supremi Senatus Mechlinensis Præsidem.* Elector Saxon. Legatos benigne audivit & tractavit Vinariæ, ac Nuncio Pontificio, prolixe *Clementis* benevolam voluntatem de futuro Concilio laudanti, petentique, ut de ejus modo, tempore & loco prius deliberetur, & exponenti capita quædam à Papa notata, ut liberum & universale sit, juxta morem Ecclesiæ veteris consuetum, ejusque decretis à saniore parte approbatis pareatur, & in contumaces animadvertatur, & interea nihil innovetur, locum etiam ex tribus, *Bononia, Placentia, & Mantua*, quæ sit Imperii civitas, & Germaniæ vicina, unum deligendum proponenti, post breve spatium deliberandi sumptum, respondit: gratum sibi esse, quod *Cæsar* & *Papa* concilium decreverint, in quo causa religionis legitime tractetur, juxta præscriptum verbi divini, seque rogare Deum, ut id largiatur, ac cum sociis omne studium collaturum pollicetur; antea vero quam ad omnia respondeat, cæteros quoque esse consulendos, ac eum in finem jam esse constitutum diem XXIV. Junii, quo *Smalcaldiæ* conveniant. Eo igitur ubi ventum deliberatumque fuit, ultima die mensis nominati, renunciant per literas, se gratias agere Cæsari pro suscepto labore ad Dei gloriam & Reipubl. salutem, in urgendo Concilio, quod tale semper Protestantes petierint, in quo nec sententia

Ponti-

Pontificis, nec cujusvis alterius vis ac potentia causæ præjudicaret, & ubi non secundum leges Pontificias, aut Scholasticorum opiniones, sed secundum Scripturam S. judicium fiat. Hoc nisi impetretur, frustra omnem laborem impendi, sicut ex nonnullis ante actis conciliis liqueat, ubi emendatio quidem postulata & instituta, sed Pontificum interpellatione tota mox sublata fuerit: gravissimis igitur de causis Decretum esse factum, ut in Germania Concilium fieret, idque Cæsari placuisse; ista autem Papæ postulata huic scopo proposito plane contraria esse, & pugnare cum Ordinum Imperii petitionibus & Cæsaris promissis. Quantumlibet enim *Concilii* libertatem Pontifex verbis obtendat, certe factis omnes Reges & Principes ita constringere, ut neque vitia reprehendi possint, neque errores emendari; ipse vero Concilii nomine dominationem suam atque porentiam nitatur constabilire. Iniquum esse, quod petitur, ut quis decretis servandis ante sese devinciat, quam intelligat, quo ordine, aut modo, formave sint constituenda. An Papa, penes se, suosque, supremam velit esse decernendi autoritatem? An ex sacrarum literarum sententia controversias velit dirimi: an vero secundum instituta & traditiones humanas? Captiosum enim videri, quod dicitur, *Concilium ex veteri Ecclesiæ more* habendum. Nam si vetustus ille mos intelligitur, cum Conciliorum decreta sacris literis erant consentanea, eum morem se non recusare; verum proxime superiorum seculorum Concilia, in quibus, humanis, Pontificiisque decretis plus æquo deferebatur, à priscis illis differre plurimum. Speciosa quidem obtendi, sed interim libertatem eam, quæ in caussa hac necessario requiritur, omnino adimi; nec ita pacificari Ecclesias, aut dubias afflictasque conscientias expediri, sed magis involvi tenebris, & majori servitute constringi. Orare itaque Cæsarem, in id incumbat, quo legitime omnia agantur; hoc enim ipsius officium esse, eique licere legibus, si Pontifex veritatem im-

pugnat: cavendum esse, ne sit & actor ille, vel reus, & simul judex. Populos scilicet omnes attentos, & erectos in Concilii spem, votis atque precibus illud flagitare; quæ in mœrorem, animique cruciatum vertent, quando spe sua dejectis dabitur quidem Concilium, sed cujusmodi nec postulatum fuit, nec promissum. Non esse dubitandum, quin omnes Imperii Ordines, cæterique Reges & Principes, idem secum sentientes, disrupturi sint ac repudiaturi laqueos & vincula, quibus Pontifex illos interstringere, captareque in novo hoc Concilio cogitat, cujus unius arbitratui si omnis ea actio permittatur, rem omnem se Deo, causæ suæ vindici, commissuros, & quid factu opus sit, si id Pontifici concedatur, consideraturos; quod si forte certa & legitima cautione interposita citentur, modo videant se ad nominis divini gloriam aliquid posse præstare, fide publica apparituros: sed ea lege, ut nec Pontificis postulatis, nec Concilio, quod ab Ordinum Imperii decretis sit alienum, assensum suum commodare velint. Se enim non videre, quomodo hoc Papale institutum ad diuturnam Ecclesiæ vel Reipubl. pacem pertinere queat; nec ipsi Pontifici, si modo veri Pastoris officium facere velit, esse decorum, ut hoc modo agat.

Sleidan. *p.* 229. *seqq.* P. Suav. *p.* 56. *seqq.* Seckendorf. *p.* 42. *seq.*

§. CCLXXVII.

Defenditur hoc Protestantium responsum & deteguntur fraudes Papæ.

In hoc Protestantium responso nihil est, quod desiderari aut reprehendi possit, cum omnia pie, prudenter & modeste deliberata & concluſa sint. Eamque ob causam non puduit Nostros Legatorum propositionem cum responsis suis edere in publicum, cum præfatione *Lutheri*, in qua memorat, per multos annos commune desiderium & votum fuisse omnium fere piorum Christianorum, ut tandem Concilium universale & liberum convocetur, in quo scandala & abusus, qui in omnes pene Ecclesias irrepserunt, emendentur, & controversiæ de dogmatibus inde enatæ componantur, & ad Christianam concordiam

diam reducantur. Fuisse quidem, qui putaverint, Concilium hucusque à Pontificibus dilatum esse, qui non libenter de Ecclesia reformanda audiant, exemplo *Concilii Constantiensis* deterriti, in quo pronunciatum, quod Concilium sit supra Papam: hancque ob causam *Eugenium* Pontificem *Basileense* Concilium nuperum sustulisse & *Pisam* transtulisse, ut suprematum Papæ super Concilium stabiliret. In ejusmodi etiam conciliis nil aliud decretum, quam quod ad fulciendam Papalem autoritatem & abusuum corroborationem faceret. Optimum autem Cæsarem Concilium à Clemente impetrasse, certis conditionibus, cui Ordines Imperii assistere par sit, precibus & supplicationibus ad Patrem misericordiarum, & quibuscunque tandem rationibus possint. Eum in finem publicari acta Legatorum & fœderatorum, ut alii pie affecti ad preces excitentur, & concilii desiderium. Quæ *Maimburgius* & *Pallavicinus*, *Cochlæum* secuti, hic ogganniunt, explosit *Seckendorffius*. Extant *Lutheri* & Collegarum ejus tria consilia de futuro Concilio, sane modesta, & æqua, quibus primum Articulum Pontificis, ut *Concilium sit liberum, & sicut ab initio, more ab Ecclesia recepto, celebretur*, subdole & obscure (**bübisch und verrätherisch**) conceptum, pro eo, ac par erat, illustrabant & evolvebant, suaque desideria subjungebant. Quam sincere igitur egerit *Pallavicinus*, scribens *Clementis* animum sincerum ad convocandum Concilium fuisse, nemini non constat, qui artes ejus probe perspectas habet. Prodit eas aperte *P. Suavis*, & vere, his verbis: *Protestantes* non contenti responsum hoc suum ad Pontificem & Cæsarem mittere, typis etiam mandandum curarunt, una cum postulato Nuncii, *quod Pontifex ipse parum prudens, & nimis apertum judicabat.* Itaque quæsito inde colore, quod ætate esset gravis, & obeundo legati muneri impar, illum revocavit, & ad *Paulum Vergerium*, Nuncii sui partes apud *Ferdinandum* Regem tum temporis agentem, scripsit, eam ut legationem subiret, secun-

dum præscriptam ab ipso formulam; ad id vero inprimis animum adverteret, ne à voluntate sua latum unguem discedat, aut cuiquam temperamento aures præbeat, etiam urgente *Ferdinando* Rege, *ne* ipsum imprudens in angustias conjiciat, aut *necessitatem ei imponat indicendi Concilii, quod utilitatibus Ecclesiæ, sedisque Apostolicæ tanto opere adversetur.*

Tom. IV. Alt. p. 123--133. Suav. *p.* 58. Seckendorf. *p.* 46. *ff.*

§. CCLXXVIII.

Papa cum Rege Galliæ necessitudinem contrahit.

Eadem versutia cum Cæsare egit Clemens. Cum enim facile prævideret, quid ad sua postulata Germani responsuri essent, & ex suo cum *Carolo* V. Bononiæ colloquio, illi diffidere cœpisset, quod in controversia de Mutina & Rhegio, inter Papam & Ducem Ferrariensem agitata, ad Cæsarem vero tanquam arbitrum compromissa, Cæsar in favorem Ducis pronunciasset, prorsus ab eo abalienatus est, eamque ob causam cum Rege Galliæ fœdus iniit, quod matrimonio inter *Henricum*, Regis filium, natu minorem, Principem *Aurelianum*, XV. annorum adolescentem, & *Catharinam Mediceam*, proneptem suam deinceps confirmavit: cujus arctioris necessitudinis gratia Pontifex per Ligusticum mare, autumnali tempore, *Massiliam* profectus est, ibique per mensem & amplius substitit, inque gratiam Regis & procerum, quos Regi charos esse videbat, Cardinales quatuor creavit, Gallos. Quod iter cum *Pontifex* (notante *Suavi*) ab omnibus reprehendi accepisset, tanquam nullius publici boni causa institutum, sed ad familiam suam solum amplificandam; ille contra susceptum *canssabatur, ad persuadendum Regi, ut Concilio faveret, quo Lutherana hæresis extirparetur.* Quanquam illud satis constat, inter alia inibi tractatum, ut Rex Christianissimus ageret cum *Protestantibus*, inprimis autem cum Hassiæ Landgravio, qui iter in Galliam tunc adornabat, ut *à Concilio petendo desisterent*, & suo nomine polliceretur iis, si quam aliam conciliandis dissidiis rationem reperirent,

rirent, se & sincere & efficaciter ei rationi promovendæ operam omnem suo tempore commodaturum. Fecit quidem Rex suum diligenter apud *Landgravium* officium, sed perstitit hic in Concilii necessitate, asseverans, nulla alia, quam unius Concilii via, Germanicæ nationis eversionem & funestissimum in ea bellum civile anteverti posse.

Sleidan. *p.* 236. *seq.* P. Suav. *p.* 58. *seq.* Seckendorf. *pag.* 48.

§. CCLXXIX.

Erupit hoc anno in flammam ingentem odium illud inter Ducem Saxon. *Georgium* atque *Lutherum*, hac occasione. Quia cives Lipsienses Evangelicis concionibus orbati erant, singulis diebus Dominicis in vicinum pagum *Holzhausen*, Electoralis ditionis, excurrebant, ibique S. Cœnam sub utraque specie accipiebant. Quod ubi rescivit *Georgius* Dux, severo edicto excursionem ad sacra illa ruralia oppidanis & subditis prohibuit, & contra iis mandavit, ut festo Paschatos Lipsiæ sub una specie communicarent. Illi *Lutherum* & jam ante, & nunc iterum consuluerunt, quid facto opus esset; quibus per epistolam respondit, ut, qui certo statuerent, integram cœnam sub utraque specie sumendam esse, nihil contra conscientiam suam & Deum ipsum agant, sed capitis potius discrimen adeant. *Georgium Ducem*, quia conetur arcana conscientiæ scrutari, dignum esse, qui fallatur, *tanquam diaboli Apostolus*. Sic ergo confirmati perseverant, deprehensique ad LXX. cum tesseras reddere non possent, quas Pontificium dogma in confessione & S. Cœnæ participatione sequentes, acceperant & Senatui reddiderant, urbe ejecti à *Georgio* sunt; isque insuper, cum *Lutheri* epistolam ad cives scriptam nactus esset, apud Electorem *Jo. Fridericum* de injuria sibi ab eo illata, & de rebellione inter ditionis suæ homines excitata, questus est gravissime. Elector ea de re ad Lutherum scribit, & poscit ab eo, ut facti rationem reddat, quod is sine mora fecit, edita è vestigio Apologia, in qua I. pernegat

Lutheri apologia contra Georgii Duc. accusationes.

negat se Principis personam vel dignitatem violasse, multo minus subditos ad seditionem concitasse; imo magna cum confidentia postulat, ut ista contra se probet Dux Georgius: quod si fecerit, se non tantum passurum, sed etiam rogaturum, ut secum tanquam cum sceleratissimo agatur. In litteris vero suis nihil aliud legi, quam quod consuluerit civibus Lips. ut dira potius quævis patiantur, quam utramque speciem contra Christum abnegent. Quod vero 2. *Georgium* vocaverit *Diaboli Apostolum*, id non pertinere ad politicæ ejus dignitatis imminutionem; fateri enim se, quod *Princeps Imperii laudabilis & honestus* sit *coram mundo*; verum *coram Deo non majoris à se æstimari, quam Pilatum, Herodem, aut Judam.* Ita nec Pontifici & Episcopis honorem externum à se auferri, si eos vocet *Synagogam Diaboli*, quia falsa & superstitiosa palam defendant, & veritatem agnitam persequantur. Usum autem ista phrasi de Principe esse, non propter Ducem, cum ejus gratia non scripserit Epistolam, sed ut Lipsiensibus ostenderet, quæ ille adversus Evangelium decerneret, *non ut Principem, sed ut larvam diaboli agere*, ideoque impune ei non obtemperari, & bona conscientia expectari & tolerari, quæ imminerent, & tamen ita pii, fideles & obsequiosi subditi manerent, nec pensi haberent, si eos tanquam immorigeros puniret. Hanc enim Ducis interpretationem esse inanem, cum non resistant ordinariæ ejus potestati & Principali dignitati, sed larvæ ipsius. 3. Alia epistolæ verba, cum dixisset: *oportere Diabolo crucem in faciem impingere*, ad Principem plane non posse trahi, neque corporale aliquid per ea intelligi, quia Diabolus spiritus sit, & spirituali armatura repellendus. Qui aliter verba interpretetur, & seditiosa ea esse dicat, eum odio excœcatum id facere, sive Dux *Georgius* sit, sive alius quicunque; sed neminem quinque sensibus suis pollentem id ausurum. Gratulatur porro sibi, quod pro *cruce* non posuerit *spiritum gladii*, tum enim adversarios tacita voce *spiritus* mox vocabulum *gladii*

dii arrepturos & calumniaturos fuisse, Lutherum seditiosum scribere, gladium esse adhibendum. *Si*, inquit, *artis esset*, venenate interpretari, & alterius verba malitiose torquere, facile quoque foret mihi, *formulam juramenti*, quam *Georgius* Dux à subditis exegit, ad Romanam Ecclesiam à Lutheranismo deficientibus, quoque eos cogit damnare & persequi *doctrinam Lutheranam*, sic interpretari: *Dux Georgius* ita gladium stringit & bellum indicit Electori, Landgravio, eorumque sociis; talem explicationem scio pronius sequi ex formula juramenti, quam ex meis litteris illius expositionem de seditione. **Ich wolte nicht der Welt Gut nehmen / daß mein Brief so auffrührisch lautet / als Hertzog Georgen auffgelegter Eyd / ich müste des Augenblicks für Leyde sterben.** - Volo autem (per Dei gratiam) æternum vivere & manere in Christo Domino nostro, cum quo me oportet pati innocenter odiosum seditionis nomen; ipse enim tanquam seditiosus crucifixus est, inter duos pendens latrones, & seditiosus titulus adfixus erat: *Rex Judæorum*. Ita solet mundus Evangelium vocare seditiosum. Sane, si quæ gratia inunda esset apud ingratum & damnatum mundum, mihi ea deberetur vel hoc nomine, quod doctrinam de Magistratu Politico, quæ sub Pontificatu Romano in magnis tenebris prorsus jacuit, & pedibus Monachorum sordidorum atque mendicorum calcata fuit, ita illustravi, ut inde ab Apostolorum tempore nullus Doctor, Theologus, aut JCTUS tam clare & perspicue eam tradiderit, ac ego. Ridiculum ergo est *Lutherum* appellare seditiosum, libri prostant mei testes, opera & facta adsunt, quod in proxima seditione unus è præcipuis fuerim, qui contra seditiosos scripsit &c. Mox memorat, se facilius vere seditiosos nominare posse, si quis eos videre & audire velit. Superesse enim adhuc libros & sermones, quibus status civiles damnati sint, sicque eos contra se ipsos testari, quod referri debeant inter blasphematores majestatum 2. Pet. II. 1. ff. In fine *Cæsarem* lau-

dat, & rigori *Georgii* longe præfert, quod per Concilium sopire cupiat schisma, nec unquam seditiosos appellaverit Protestantes eorumve doctrinam damnaverit, edictum etiam illud temerarium (frevel Urtheil) Augustæ conditum, ab effectu suspenderit.

Epistola consolat. ad exules Lipsienses.

Huic libello subjunxit epistolam satis prolixam ad exules Lipsienses, qua 1. de mora se illis purgat, eam tamen largiter compensasse Christum, prævenientem se spiritu suo, non dubitat, cum tot ac tanta sint perpessi propter Evangelium, & se ipsum affirmat eorum facto constanti solatio perfundi, pudoreque suffundi, quod verbis tantum illos soletur. 2. Solatiorum argumenta proponit: (α) quod certi sint, Dei donum & opus in illis esse, dum Christum libere confessi, & propter eum multa perpessi sint, juxta Phil. I. 27--30. (β) Quod pura gaudeant conscientia, nil se pati propter scelera commissa, juxta 1. Pet. IV. 15. 16. Certum etiam esse, quod *Dux Georgius*, eorumque proditores ac persecutores nimium sibi arrogent, Dei officium judiciumque invadant, quod tamen impune haud sint laturi. Inauditum esse, signa seu symbola distribuere ad probandam confessionem & communionem, præsertim Principem secularem: id ne Pontificem quidem feciss[e], qui tamen tyrannice conscientiis imperarare audeat. (γ) Quod propter articulum de communione sub utraque proscribantur; intendi autem ab adversariis hoc, ut totam Evangelii doctrinam abrogent, & Papæ abominationes adorent. Magis igitur lætandi quam dolendi causam esse, quod ex ea civitate sint ejecti, in qua Christi abnegatio & persecutio verbi gratiæ de remissione peccatorum præcipitur. Excipere quidem adversarios, quod *non Evangelium, nec Christum, sed Lutheri Evangelium damnent.* Verum respondet, satis constare, quod doctrina, quam amplexi sint, cuique fidem adhibeant, non nostra sit, sed veriſſimum Dei verbum, Scripturis S. comprehensum. Nihil ergo referre, quid *Georgius* cum suis Evangelium vocet, & qui genuinum Evangelium habeant,

non

non posse non ejus persecutores pro hostibus Dei, blasphemis, filiis Diaboli, & damnatis habere & iis nominibus appellare. Si *Georgius* libere & aperte nos blasphemet, aliis quoque, & sibi, utpote Doctori Theologo non contemnendo, quique officio suo Doctorali & Pastorali tam bene defunctus sit, quam *Georgius* Principali, licere talionis jure uti; præsertim, cum is non vereatur, Principes, se meliores & majores, & jam tertium Electorem Saxoniæ, convitiis proscindere. Unde in memoriam ei revocat Rhetorum Latinorum effatum: *qui, quæ vult, loquitur, quæ non vult, audiet.* (δ) Quod jam perspiciant *divinum judicium in Georgium*, in ejus interdicto. Eum enim nunquam persuadere sibi potuisse tantum sui contemtum, dum omni sævitia sua efficere non potuerit, ut Lipsienses cives, quorum octoginta patresfamilias esse audiat, & cum familiis octingentorum hominum numerum constituere, edictis suis paruerint, sed exilium potius elegerint, quam unum apicem ejus furoris & temeritatis contra Christum approbaverint. Narratum sibi esse dicit, quam misere steterint examinatores exulum illorum in curia Lipsiensi, nec rationem ullam pro communione mutilata allegare potuerint, quam quod tantundem sub una specie, quam duabus sumatur, quasi hoc ad rem pertineret, & non potius claro Christo instituto & exemplo inhærendum esset. (ε) Quod confessi exilio sint publice, se participes haud esse sanguinis innocentis effusi à latronibus Papistis, per duodecim annos. Tametsi enim Georgius nondum, quod sciat, ad sanguinis usque profusionem sævierit, eum tamen in societate sanguinolentorum hominum esse, eorumque causam defendere. Papatum enim non alio nomine appellari posse, quam speluncam latronum, & Papam per sex secula nil fere aliud egisse, quam ut sanguinem funderet, non tantum hæreticorum, quos vocant, sed etiam omnium regionum & hominum in Christianitate, ad impetrandum & confirmandum fictitium & blasphemum nomen,

quod Papa caput ſupremum ſit in terra, in Eccleſiaſtico & Politico ſtatu, Deique vicarius. In id ſtrenue quoque laboraſſe Georgium præ aliis, & haud poſtremum fuiſſe inter illos, qui *Carolum Cæſarem* inſidioſe ex Hiſpania Auguſtam vocaverint, ut vi & armis in Proteſtantes ageret: quanquam Cæſaris pietati debeatur, quod ſanioribus obſecutus ſit conſiliis. Seipſum etiam conſolatur, quod non ſua ſponte ex Papatu diſceſſerit, ſed, quamvis meretrici illi Babylonicæ obſequium humillime obtulerit, eo tamen ſpreto, excommunicatus & ejectus fuerit; quod grato animo agnoſcit. Differentiam dein utriusque partis oſtendit, ut *Pontificii* ſemper minentur & ſæviant, *Evangelici* autem non niſi pacem quærant & ſubmiſſe petant, nec ulli vim intentent: imo *Georgium* ipſum, ſi qua ei calamitas incideret, non majus aut certius, quam apud Lutheranos, auxilium inventurum. Judicat tamen ita agi à *Georgio*, etiam inter ſuæ partis homines, ut nec hi æquo animo mores ejus ferre poſſint. Jacturam bonorum, quam exules paſſuri ſint, bono animo ferre eos & ſperare jubet meliora; fore enim, ut Deus brevi omnia immutaturus ſit, quemadmodum tantæ res intra annos *à Comitiis Wormatienſibus* & Augnſtanis actæ ſint, quantas nemo cogitare aut prævidere potuerit; multos enim terribili Dei judicio interiiſſe, qui crudelia contra Evangelicos foverint conſilia: nec duraturum in æternum furorem *Georgii*, ſed noſtra opinione citius ceſſaturum, ſecundum illud Pſal. LV. 24. ac eum magis deplorandum eſſe, quam exules; imo illum his ſua ſævitia, ſi res fidei oculis reſpiciatur, tanta officia præſtitiſſe, ut ipſe & totus mundus majora præſtare non potuerit omni ſua gratia, opulentia & potentia, cum eorum conſcientias & corda libera & confidentia reddiderit, quod perpeſſionibus ob Chriſtum exantlandis imagini FiliiDei conformentur, Rom. VIII. 29. Cumque fama mendax ſparſiſſet, Lutherum vel Wittembergenſes Theologos conſilium ad Lipſienſes miſiſſe, quod *communio*

munio sub utraque omitti, & Magistratui unam speciem præcipienti obtemperari possit, ad evitandum periculum; id factum à se suisque pernegat, neque enim hunc articulum adversus clara Evangelistarum & Pauli verba pro indifferenti haberi, neque Augustæ publice defensum, privata suggestione remitti posse, nisi *Priscillianismi* suspectos se reddere velint Evangelici. Fatetur, se quibusdam peregre venientibus, & interrogantibus de isthoc articulo, ita respondisse, ut quæreret, an scirent & certo crederent, cum verbo Dei & veritate communionem sub utraque convenire, dimidiatam autem illegitimam esse. Si hæsissent, visum sibi non esse, ut eos ad communionem sub utraque adigeret, sed consilium dedisse, ut certitudinem sibi prius compararent; dubitantes enim & ambigentes, salva conscientia admitti non posse. Interim se ita non probasse communionem sub una, nec id ex suis verbis recte colligi. Occurrit etiam alii objectioni, ac si de articulo illo *Lutherus* ipse & Lutherani non satis certi essent, quia Marburgi cum Zvvinglianis transegerint, & mutuas preces promiserint. Nam etsi charitatem invicem stipulati sint, id est, ne Pontificiorum more armis grassarentur, exceptum tamen disertis verbis esse articulum de Sacramento Cœnæ. Provocat non saltem ad scripta sua, sed etiam ad *Confessionem* & *Apologiam Augustæ* editam; cum vero quitam stultus sit, ut ex istis intelligere nolit aut non possit, quid credatur, non tantum in hoc articulo, verum etiam in omnibus religionis capitibus, missum faciendum esse, neque talibus omnibus à se responderi posse. Monet igitur ad extremum amicos, ut firmi consistant in veritate, nec dimoveri se sinant rumoribus, etiam à Nostris profectis, nixi Confessione, Apologia & praxi nostrarum Ecclesiarum, imo Evangelio & Pauli doctrina, quibus etiam nostri libri Symbolici nitantur, nihil pensi moderatique habentes Papistarum clamores de Ecclesia; iis enim opponi debere

Gal. I. 8. si non tantum Ecclesia, sed *etiam Angelus de cœlo*, & *ipse S. Paulus aliud diceret, anathema sit.*

Tom. IV. Alt. p. 2. b. --19. Sleid. *L. IX. p. 235. seq.* Seckendorf. *p. 55-57.*

§. CCLXXX.

Cochlæus Lutherum refellere laborat,

Adversus hæc *Cochlæus*, magno zelo, ut jactitat, accensus, Apologiam pro *Georgio* edidit satis acerbam, in qua *Lutherum* inter alia accusat, quod verba formulæ juramenti, quo *Georgius* obstringebat eos, qui deserto *Lutheranismo* ad Pontificios relabuntur, corruperit, cum nusquam extet, quod jurantes obligentur *ad Lutheranam doctrinam persequendam.* Libellum istum suum ausus est Cochlæus, ut ipse refert, Electori Saxon. mittere, & judicium contra Lutherum postulare, in quo eum hæreseos convinceret; sed nullum ab Electore responsum tulit, & Cancellarius haud dissimulavit, quid in illo displiceret. Nactus autem *Lutherus* erat ex libro *Cochlæi* per amicum folia plurima, ex typographia, ejusque refutationem statim aggressus est ea industria, ut hæc simul cum Cochlæi scripto proditet nundinis Lipsiensibus autumnalibus. Quia vero Cochlæus, vel potius, (ut ipse excusat) typographus, more consueto, insignia Ducis Georgii libro præfixerat, Lutherus librum suum inscripsit: *Responsum breve ad proximum librum Ducis Georgii:* **Kleine Antwort auff Hertzogs Georgens nächstes Buch.** Præfatur, se, cum intelligat inter Electorem & Principes diem Simonis & Judæ proximum (XXVIII. Octobr.) constitutum esse ad tractandum de concordia, calamum, quem contra Ducem acuisset, sepositurum; jam vero præliminariter ad accusationem, à Legatis Georgii ad Electorem Altenburgi propositam, & Cochlæo (quem pro more D. **Roßlöffel** vocat, vel D. **Gauch**/quod verum ejus nomen fuisse dicit) non quidem ad omnia convitia, pari vehementia responsurum, sed oppositurum esse, quæ legentibus utilitatem afferre possint. Criminati autem fuerant *Lutherum* Legati Ducis, *ut mendacem*, quod juramenti illius Lipsiensis for-

ei respondet Lutherus.

sis formulam ipse finxisset; dein, ut *perjurum* & apostatam, quod à Monachatu defeciisset. Ad *primum* paucis respondet, & ipsius *Cochlæi* testimonio se tuetur, qui formulam juramenti aliunde impetratam libro suo inseruerit, sicque testatus fuerit, rem non esse à se confictam. Ad *secundum*, Monachum se fuisse non negat, & quidem, testibus suis sodalibus, pium & talem, qui, si quis unquam alius, regulæ suæ stricta observantia cœlum potuisset sperare; *perjurii* autem accusari non posse, non solum à *Georgio*, cui juramento non fuerit obstrictus, sed etiam quia Monachi non jurent, sed voveant. Probandum igitur perjurium sibi imputatum ex verbo Dei debuisse. Cur vero à *voto* illo recesserit, sive *apostasiam*, ut *Georgii* Legati loquebantur, commiserit, rationes affert, magna cum libertate & vehementia, posteaquam ostendit, quinam veri sint apostatæ, nempe qui Christi merita abnegant & suis tribuunt, ut Monachi faciunt; reprehendit ergo ante omnia, quod Monachatus blaspheme æquiparetur meritis Christi & Baptismo, immo quod hoc potior habeatur, cum tamen totus ex humanis inventis conflatus sit, neglecto verbo Dei, quod nemo unquam satis legere & docere possit. Ostendit porro *absurditatem & contradictionem* opinionis Monachorum, quod suis meritis aliis quoque succurrere velint, cum tamen dicere soleant, & Laicis sæpissime ingerant ex Eccles. IX. *nescit homo, utrum amore vel odio dignus sit.* Bernhardum moriturum agnovisse, quod nihil meritus sit, quando dixit: *perdite vixi, & vitam perdidi; sed hoc meum solatium est, quod Dominus meus Jesus Christus duplici jure cœlum tenet* &c. *Bernhardum* igitur etiam apostatam fuisse, ut & *Augustinum & S. Gregorium*, quorum ille in Confessionibus dixerit: *væ omnium hominum vitæ, etiam laudabilissimæ, si extra Dei misericordiam judicetur:* hic autem ex Davide Psalm. CXXX. 2. CXLIII. 2 confiteatur peccata & deprecetur judicium Dei. Votum itaque monasticum sic exponit, ac si quis dicat: *Hucusque*

que mihi persuasi, me ob Baptismum & verbum filii tui tibi placere, ex tuo nempe verbo & opere non meo. Sed ista nunc missa faciam, & novo Baptismo monachali utar, meisque operibus purus & innocens fiam. Nescio tamen (Eccles. IX.) *an amore an odio tuo dignus futurus sim?* Persequitur inde alios errores, puta, quod dicant, hominem *ex viribus propriis, sine gratia Dei posse præcepta Dei implere, quoad substantiam facti.* Piissimi eorum docuerunt, *requiri* quidem *gratiam* Dei *adimplendam legem*, sed gratiam illam impetrari meritis eorum, qui faciant, *quantum in se est*; hoc tamen est dogma *Judæum*, *Turcicum* & *Pelagianum*. Dein, quod *opera supererogationis* jactent, vanissimo prætextu, quod non solum præceptis, sed & consiliis *Evangelii* præcepta longe superantibus, satis faciant. Postea *vota paupertatis, obedientiæ*, & *castitatis* perstringit, & quam nihil boni contineant, ostendit, cum *paupertatem* vocent non habere proprium, scilicet *ut possiderent aliena in toto mundo*, & abundent omnibus rebus: *obedientiam*, quam nonnisi uni homini præstent, Abbati vel Priori, nec ultra regulam, exuant autem obedientiam Christianis omnibus communem, erga parentes, magistratum &c. Hanc ergo *vitam spiritualem* scil. plenam esse blasphemia & abnegatione Christi, fictam hypocrisin, doctrinam dæmoniorum, 1. Tim. IV. 3. ac propterea justo Dei judicio, quanquam in justo facto rusticorum, destructa ait monasteria, & optandum, ut nec vestigia eorum supererent. Hinc ad librum *Cochlæi* accedens, hominis futilitatem Wormatiæ ab omnibus cognitam & explosam, scribit, ac ex eo tempore se nullum ejus librorum legere solere, & *Ducem Georgium* redarguit, quod insignia sua libro isti præfigi sinat, in opprobrium domus Saxonicæ. Refellit quoque calumniam in *Johannem Electorem* pie defunctum sparsam, ac si centum aureorum millia Episcopis extorsisset, Paccianí fœderis occasione. Et addit nonnulla, quibus fœdus illud probabile fiat, præcipue ex pacto *Dessavienſi*, à *Georgio* cum

Bran-

Brandenburgico Electore, & aliis, inito, in quo dictum fuerit, ad seditionem rusticorum compescendam necesse esse, ut *Lutherus* & *Lutherani* prius extirpentur. Nec negari posse, quod *Georgius* Legatos suos ad Comitia *Eslingensia* cum hac instructione miserit, se nullum nosse consilium, quomodo resisti possit Turcis, nisi secta Lutherana extincta sit.

Tom. VI. Alt. pag. 19--32. *&* *pag.* 160. *b.* Seckendorf. *p.* 57. *ff.*

§. CCLXXXI.

Georgius Dux hoc libello *Lutheri* valde irritatus, apud Electorem *Jo. Fridericum* de eo questus est; sed hic Lutheri causam strenue egit, & seditionis culpam ei impactam in *Georgium* retorquet, objicitque, quod *Augustæ* & *Ratisbonæ* contra communia familiæ pacta adversus se machinatus sit. Cum finis rixarum per literas non esset, misit *Georgius* quosdam ex aulicis suis ad Electorem, qui d. X. Augusti coram tota aula cum eo expostularent, & Lutherum mendacii arguerent; sed mascule illis responsum fuit per Pontanum, cum insigni elogio Lutheri, quod verbum Dei purum prædicaverit, idque Elector in provinciis suis conservaturus sit. Posthæc ab arbitris *Grimmæ* d. XIII. Novembr. pronunciatum fuit, rixas inter Principes abolendas, extraque religiones causam pacem & concordiam servandam & Theologis mandandum esse, ut in scribendo modestiam adhibeant, nec contentionibus suis de religione immisceant nomina causasque Principum suorum, aut civitatum.

Rixæ inter Georg. & Jo. Frider. El. per arbitros sublatæ.

Tom. VI. Alt. p. 160. *b.* Seckendorf. *p.* 58. *b. addit & 59. a.*

§. CCLXXXII.

Inter Polemica Lutheri scripta haud absre refero libellum, quem circa finem hujus anni de *Missa solitaria* sive *angulari*, & *de consecratione Sacerdotum*, composuit, de quo nonnulla contra quosdam impudentes & maleferiatos calumniatores, Germanos & Gallos, diximus supra §. XXVII. pag. 71. seq. In eo Noster, ut ipse ad *Nicol. Hausmannum* feria 4. post Luciæ hoc

Lutheri liber de Missa solitaria.

anno scripsit, Papistas indomiti furoris & clamoris invasit, ac 1. refert, quomodo sub initium Disputationis de Indulgentiis promiserit, se nil prorsus de iis vel dicturum vel scripturum, si modo adversarii quoque tacerent, Papa vero cum Cardinalibus & Episcopis revocandam clamantes sententiam à se prolatam, nil aliud effecerint, quam ut indulgentiæ omnibus exosæ, derisæ & explosæ sint, tanquam fraudes & impostura maximæ. 2. Meminit *tentationis suæ* gravissimæ, quam in corde senserit, ubi Missatici sacrificii recordatio animum serio subierit, de qua alibi, quod ad institutum satis esse videtur, monuimus. Nihil tum profuisse sibi scribit armaturam illam, quam in Papatu induere didicerit, scilicet *intentionem & fidem Ecclesiæ*. 3. Multis argumentis abominationem Missarum demonstrat, & ab audiendis iis Christianos dehortatur, cum nesciant, nec intelligant, quid Sacerdos dicat, vel agat, an consecraverit, vel, ut dicunt, mutaverit. Neque excipi posse, quod Sacerdos Missam privatam celebrans sit persona publica, cui fides adhiberi debeat, ut Notario vel Scribæ publico creditur; cum res sit spiritualis, non civilis: neque Notario credi, si testes non habeat, in Missa autem non esse testes, sed unicam personam, quæ in obscuro mussitet, ac deinceps asserat, se hoc vel illo modo egisse, sibique credi debere in re salutem nostram concernente. Sed neminem id credere, & vel ipsum nomen Missæ privatæ indicare, quod Sacerdos non sit publica sed privata persona: cum veteres vocaverint *communionem*, sive communem Missam, ad quam multi conveniunt & admittuntur, non unus tantum Sacramentum accipit, & reliquos inanes dimittit. Et tametsi Deus non præcepisset, ne fidem unius hominis verbo vel facto adhibeamus, tamen necessitatem & experientiam cogere. Se ipsum *Romæ* audivisse, qui libere referrent, esse, qui inter celebrandum, loco verborum Christi, murmurarent, *panis es, & panis manebis: vinum es, & vinum manebis*; à multis etiam,

etiam, ait, absque devotione ulla missalia verba deproperari, & iterum Romanorum exemplum allegat, qui se attentius & tardius missificantem festinare jusserint, clamando: *Passa, passa!* Refert etiam dici, aliquos Pontificios jam esse Zvvinglianos, putantes nil nisi panem & vinum in S. Cœna esse, sicque melius se posse missificare, cum ita cesset cura de corpore & sanguine Christi. *Münzerum* quoque narrat, certis probisque hominibus Alsteti confessum esse, se *Halis*, cum in monasterio virginum matutinas missas perageret, sæpe ex indignatione verba consecrationis omisisse, & ipsum *inconsecratos Deos*, (**ungeweihete Herr Gotte**) supra ducentos devorasse. Subjungit aliam dubitationem, quod non constet *de fide* (historica saltem) *neque de intentione sacerdotis* &, quam nullius momenti sint, quæ pro palliandis illis defectibus allegari soleant. Disputat dein *de fide & intentione Ecclesiæ*, qua nixi errare nequeant, qui missificant, cum Ecclesia non possit errare. Hoc inventum pro *Antichristiano* habet. Nullam enim intentionem Ecclesiæ esse posse, quam quæ in sacris literis fundetur, cum Ecclesia credat, quæ in Scripturis credenda proponantur. Ad exceptionem, sic tolli ministerium, Sacramenta & Ecclesiam ipsam, contra articulum, *credo Ecclesiam sanctam catholicam*, & verbum Christi: *vobiscum sum usque ad consummationem seculi*, respondet: Ecclesiam duraturam, sed *distinguendum* esse *inter Ecclesiam ejusque corruptelas* seu abominationes. *Mansisse* enim *Ecclesiam etiam sub Papa*, dum manserit *Baptismus*, *recitatio sancti Evangelii de* pulpitis in lingua populari, *publica confessio & absolutio*, *S. Sacramentum Eucharistiæ*, licet mutilatum, & *vocatio ministrorum* ad concionandum, ligandum & absolvendum, tandem etiam *oratio Dominica*, & *symbolum fidei*, lingua etiam populari recitatum. His servatis servatam esse Ecclesiam & aliquos sanctos, licet difficulter, inter abominationem desolationis in loco sancto; ista enim omnia (excepta mutilatione Sacramenti, vi introdu-

cta) per se esse ex instituto Christi, & per ea Spiritum S. in cordibus suorum operari potuisse. Multa autem opus fuisse potentia & providentia Dei, ut fidem in suis servaret, multa etiam patientia, ût errores, piorum quoque, toleraret, quos aliquando non nisi morientes agnoverint, ut *Bernhardus*, *Gregorius*, *Bonaventura*, eamque difficultatem prædictam fuisse à Christo Matth. XXIV. 23. Interim electos non periisse, & Christi merito & gratia omnia illorum peccata, omnesque errores sublatos fuisse. *Corruptelas* deinde vocat ipsos Sacerdotes & Episcopos, idque per plurimos articulos deducit, puta, quod ex *Sacramento sacrificium* fecerint, *calicis usum* pro lubitu *sustulerint*, aliquibus tamen v. g. *Bohemis* restituerint, *Baptismi veras vires* populum celaverint, *satisfactionem* Christi contumelioſe ad peccatum originis restrinxerint, humanam seu sacerdotalem pro actualibus sustinentes. Optimos inter ipsos docuisse, & adhuc docere *fidem formatam*, cui justificationem tribuerint, abusos Gal. V. 6. cum tamen Apostolus ibi non de fide, quid sit, vel faciat, loquatur, quod antea per totam Epistolam copiose docuerit, nec de charitate, sed totam vitam Christianam complectatur, quæ in *fide* erga Deum, Christum apprehendente, remissionemque peccatorum sine operibus consequente, & *charitate* erga proximum consistat. Porro *chrisma* & *consecrationem* ad Sacerdotium impugnat, quas ceremonias Pontificii longe supra Baptismum extollant; excusat tamen veteres, quod bona mente talia introduxerint, & initiatos sacris Sacerdotes vocaverint, cum non angulares missifices intellexerint, & Pastores vocatos ritibus ejusmodi populo commendatos reddere voluerint. Hinc monstrat *concionum depravationem*, traditionum, Ecclesiæ & Pontificis supra verbum Dei elevationem, aliaque Clericorum vitia, inprimis, quam impii Pontificii potestatem illam immensam super fidem ipsam adstruxerint, & curam animarum neglexerint: singularem vero Dei providentiam

tiam agnoscit, quod ministerium concionandi non plane interierit, & vocationes ad docendum per Principes, civitates, imo etiam Episcopos, Abbates, & alios status, saltem conservatæ sint, licet alia unctione & consecratione sua egerint Episcopi. Interserit his quædam de *oblatione* Augustæ facta, ubi Episcopis (veluti olim *Antiochis* aut *Demetriis* Pontificum Hierosolymitanorum confirmationes) pacis causa delatas esse dicit *ordinationes ministrorum*; verum, cum id spreverint, & nobis simpliciter schisma suum, aliasque abominationes obtrudere, nos persequi & interficere perstiterint, non reiteratum iri officiosam illam oblationem: neque nos porro toleraturos illos chrismaticos & charactere notatos Sacerdotes, sed vocaturos & electuros nobis ex Baptismo & verbo Dei. Pontificem ipsum in Jure Canonico mandasse, ut hæreticorum inauguratio & ordinatio pro legitima habeatur: nec repeti aut ab Episcopo fieri debere, cum Episcoporum & Presbyterorum, fatente Hieronymo, unus ordo fuerit, & vis efficaciaque ministerii non ex opere operato, sed ex instituto Christi dependeat, &c.

Tom. VI. Alt. pag. 85. *b.* -- 112. Seckendorf. *p.* 59. *seq.*

§. CCLXXXIII.

Præmisit quoque hoc anno præfationem libro M. *Ægidii Fabri*, Ecclesiastæ Suerinensis, *de sanguine Christi* fictitio, *qui in Templo cathedrali* singulis diebus Veneris *ostendi solebat*, in qua scribit, se istum librum edidisse in laudem & gratiarum actionem veri Dei ejusque verbi, & ignominiam atque vindictam patris mendaciorum, qui tales & infinitas alias idololatrias impudentissime erexit, iisque verbum Dei oppressit, & regnum Christi devastavit, ut meruerit nuditatem ab omnibus coram toto mundo detegi & in apertam lucem produci. Idque eo magis, quia Pontificii, licet multos ejusmodi libellos de idoli sui abominationibus & mendaciis accipiant, tamen nihilominus pergant indurati & impudenter in blasphemiis suis & diabolicis

Præfatio in lib. Fabri de ficto Christi sanguine.

cis artibus. Ideo vero, prophetarum exemplo, insistendum esse correptionibus & comminationibus, ut vel sonus pulsationis hujus aliorum aures penetret & percellat, quo judicium Dei irati severum horreant, eumque timere discant. Hoc nomine libellum *Fabri* commendat, ex quo severitas & ira Dei in impios conspici monerique omnes possint, ut summopere sibi caveant à talibus mendaciis & abominationibus, ne participes fiant pœnarum, juxta illud Apoc. XVIII. 4.

Subjicit nonnulla dicta Scripturæ S. contra declamatores mendaces, qui populum ficto sanguine & falsis miraculis, à verbo Dei abducunt, allegatque Jer. XXIII. 30. 31 32. & 2. Thess. II. 9. 10. 11. 12.

Tom. II. Alt. pag. 119. a, b. 120. a.

§. CCLXXXIV.

In libr. Balt. Raidæ contra Wicelium.

Hanc excipit alia præfatio in librum *Balthasaris Raidæ*, pastoris Hirsfeldensis, oppositum scripto famoso & mendaci *Agricolæ Phagi*, sive *Georgii Wicelii*, in qua refert, se secundum proverbium Germanorum, *mendacium apertum non meretur responsum*, **ein offenbahrliche Lügen ist keiner Antwort wehrt**/ haud dignum judicasse *Wicelium*, contra conscientiam ita aperte mentientem, ut Pontificii quoque, licet cœci essent, palparent, cui quicquam reponeret; quamvis acceperit, ac id quoque verisimile sit, quod *Cardinalis Moguntini* parasitus, *D. Kroete*, venenum suum in istum libellum insperserit. Quia vero Papa cum grege suo hucusque mendaciis, cædibus & incendiis sævierit contra Deum ejusque verbum, minime se ei invidere scribit, ejusmodi bufones venenatos deserere Evangelicos, & ad Pontificios se recipere: ac ejusmodi exempla monere, quam sit res fœda venter, qui tales parasitos & nebulones faciat. *Vide cibus quid facit alienus.* Optat quoque videre, ut Principes & Episcopi ejusmodi scribis asininis (**Eselschreibern**) scriptionem prohiberent,

cum

cum nihil aliud agant, quam ut ignem excitent, quem pius Cæsar *Carolus* nonnihil sopierit.

Tom. VI. Alt. pag. 120. *a, b.*

§. CCLXXXV.

Contra *errores Sacramentarios* etiam hoc anno pugnavit *Lutherus*; cum enim audivisset ab illis, qui ex nundinis *Francofurtensibus* redierunt, esse in ea urbe concionatores *Zwinglianæ* doctrinæ addictos, sed qui subdole jactent, se eadem cum *Luthero* docere, iis autem, qui sententiam eorum scire vellent, respondeant, non opus esse populo, ut sciat, *quomodo* corpus & sanguis Christi præsens sit, sufficere talem præsentiam credi, qualem Christus intellexisset; sicque revera corporalem negent, & spiritualem tantum præsentiam asserant, qua in corde solum per fidem accipiatur corpus & sanguis Christi, non ore. Hoc implicitum fidei genus detestatur, & diabolicum lusum vocat, & similes ait talia dicentes *Arianis*, quorum Episcopi, *Hieronymo* teste, ita verba fecerint, ut Christiani aliud ex iis intelligerent, quam ipsi putaverint, qui *nuncupative* tantum Christum esse Deum statuerint, non verum & naturalem. Hos bilingues sic detegendos suadet, ut interrogentur, quid sit, quod porrigatur & accipiatur. Si cum *Zwinglio* senserint, & candidi fuerint, dicturos, panem & vinum, corpus autem & sanguinem Christi in mente haberi & credi debere. Et si dixerint, sufficere si credas id corpus dari, quod Christus intellexerit, eos illudere & nihilominus *Zwinglianos*, nec meliores esse Papistis, qui se dicunt credere, quod Ecclesia credit. Ex suis libris talia istos bilingues non hausisse, &, si id jactent, convinci inde facile posse, cum semper docuerit & suaserit, ut, si *Tropistæ* vel *figuristæ* Christianum adoriantur, ille verbis Christi inhæreat, credatque adesse corpus & sanguinem Christi in pane & vino, prout verba sonant. Posthæc de *confessione*, cujus formulam popularem in Catechismo suo, speciminis gratia, præscripsit, quamque nonnullos

Litera Lutheri ad Francofordenses monitoria de cavenda Zwingliana doctrina.

nullos rejeciſſe intellexit, tanquam fermentum Papiſticum, agit, mentemque ſuam clare explicat, quod ipſe rejecerit & adhuc rejiciat illam confeſſionem, in qua omnium peccatorum enumeratio ſtricte & eo fine exigitur, ut ſacerdotibus obediatur & ſatisfactiones eorum præſcripto præſtentur, omiſſa inſtructione & conſolatione ſalutari; retineri autem velit ad populi ſimplicis & juventutis informationem, eam, in qua præcipua peccata, conſcientiam gravantia, indicentur, & poſt explorationem, quid de fide & Sacramento confitens intelligat, abſolutio & communio ſequatur. Hujus confeſſionis utilitatem idoneis rationibus oſtendit, quarum ſimiles in Loc. XVIII. de *Confeſſione* adduximus §. VII.

In fine quoque, cum ſugillari audiviſſet à quibusdam Ariſtarchis allocutionem in confeſſionis formula à ſe tradita, **würdiger lieber Herr/** monet, ſua nil referre, ſi quis titulum *reverendi* Domini omittere, & dicere malit, **lieber Herr / oder lieber Vatter**; neminem enim ſe vel cogere, vel damnare his verbis. Dei præceptum adeſſe, quod jubeat juventutem inſtruere ad modeſtiam & reverentiam erga ſeniores, præcipue Sacerdotes; ita Moſen mandaſſe Levitis, ut *faciant filios Iſraël reverentes*. Münzeri hanc eſſe inſaniam notat, optarque non tantum titulum *reverendi* ſed & *ſancti* paſtoribus dari, quo veteres Eccleſiæ doctores, *Hieronymus*, *Auguſtinus*, & alii, uſi fuerunt, & quo non perſona ſed officium & verbum Dei honoratur.

Tigurinos offendit, quod *Lutherus* cum in hac Epiſtola tum in libello de privata Miſſa, ubi de Oecolampadii morte non bene judicaverat, ſcripſit, & apologiam doctrinæ ſuæ Latine & Germanice edere volebant; ſed *Martinus Bucerus* interceſſit, & ſpe concordiæ facta impedivit refutationem. Ipſe *Lutherus* ſane in Epiſtola A. 1532. ad *Bucerum* & *Lycoſthenem* data, cum candidum ſuum pectus, tum concordiæ ſtudium & tolerantiam ſatis teſtatur, licet non diffiteatur, *Amsdorfium* & *Oſiandrum*

drum diutius ferre nolle illorum palliationes, & revocationem potius urgere. Vid. *Seckendorffius.*

Tom. VI. Alt. pag. 112 -- 119. Seckendorf. *fol.* 62. *seq.*

§. CCLXXXVI.

Ornavit etiam hoc anno præfatione libellum de Confessione fidei, cultus & ceremoniarum Fratrum in Bohemia & Moravia, qui *Waldenses* & *Picardi* dicebantur, in qua commemorat, quod diu multumque desideraverit exacte & dilucide scire, quid crederent, & quam prope nobis essent, vel procul abessent, præsertim, quia à Pontificiis hæretici proclamati & condemnati essent, cum tamen optimis viverent moribus, & majoris disciplinæ specie, quam Ecclesiastici & Monachi. Licet vero multa eorum scripta legisset, & tamen non satis assequi eorum sententiam potuisset, quia insolitis vocabulis & phrasibus in doctrina de Sacramentis & rebus fidei uterentur, ipseque nosset, pugnas de verbis haud esse instituendas, ubi sensus non repugnat, in colloquium se cum eis descendisse ait, ac post multos sermones deprehendisse, eos in articulo de Sacramento, ratione corporis & sanguinis Christi, aliter nonnihil, quoad verba, loqui, propter Pontificiorum transsubstantiationem & opus operatum, in fundamento tamen nobiscum convenire, quod verum corpus & sanguis Christi verus accipiatur. Hoc percepto, se mitius de iis sensisse, cum etiam de SS. Trinitate, de Christo, de vita æterna, & omnibus fidei articulis, orthodoxe sentirent, ideoque statuisse, quoniam Scripturæ S. tam prope accederent, immerito illos vocari hæreticos. Expetere se quidem, ut consensus inter omnes in toto mundo in fide una mente & sententia saltem esset, si fieri verbis non posset, ideoque hunc libellum fratrum Bohemorum edidisse, ut omnes pii Christiani legere & videre valerent, quatenus discrepent, aut consentiant; si forte pater misericordiarum, per Filium suum dilectum, Dominum nostrum Jesum Christum gratiam

Præf. in librum de Confessione Waldensium.

ſuam uberrimam concedere velit, ut ſectæ & ſchiſmata minuantur, & quædam ex iis in ſenſu & ſpiritu eodem concordari poſſent, uno deinceps ore & ſermone Chriſtum laudaturæ. Tametſi enim iſtorum fratrum phraſes & loquendi modos probare nequeat, nolle tamen etiam præcipitanter cum iis agere, aut cogere illos, ut ſuam dicendi rationem amplectantur, dummodo in re conſentiant, donec Deus majora incrementa benevole largiatur. Cum enim ea methodo & ordine doctrinam ſuam conceperint, qualem Pontifex cum ſuis nunquam potuerit invenire, nos tamen ex parte noſtra habere, ſi veritas absque jactantia dici debeat, clariorem certioremque rationem loquendi de gratia Dei & remiſſione peccatorum, fide ac operibus accurate & dilucide diſtinctis, aſſignata cujusque propria natura officio. Confuſis autem illis ſemper aliquid ex operibus cum fide perperam miſceri, & ab hac confuſione non prorſus immunes eſſe Bohemos; in præſenti tamen ipſorum libello quemlibet deprehenſurum, quod in ſacris literis ſe exercuerint, Pontificios errores evitaverint, indulgentias, purgatorium, vigilias, peregrinationes, cultum ſanctorum, cucullos, tonſuras, & alia innumera talia abominanda, quæ in Papatu ſævierint.

Tom. VI. Alt. pag. 121.

§. CCLXXXVII.

Lutherus miniſteriũ Auguſtanũ ſuſpectum habet in art. de S. Cœna.

Mitius, ut apparet, Lutherus egit cum Bohemis, quia & rudes & dociles erant, ac ſpem præbebant conſenſus integri aliquando cum Saxonicis Eccleſiis ineundi; licet poſtea Zvvinglianæ ſententiæ magna ex parte acceſſiſſe dicantur. Nihil ergo eſt cauſæ, cur *Hoſpinianus* redarguat Lutherum ideo, quia mitior fuit Bohemis, quam Helvetiis; hi enim, docti licet, poſt multas diſputationes in ſua ſententia perſiſtebant. Certe acrius etiam Noſter egit cum *Eccleſiæ Auguſtanæ* miniſtris, queſtusque eſt

est apud Senatum, de iis, quod jactent, se de Sacramento eadem, quæ Wittembergenses, docere, cum tamen verba sic torqueant & emolliant, ut, quid sentiant, diserte non exprimant, & utraque opinio ex iis concipi possit; petiitque, ut Senatus eos coërceat. Concionatores decem, his intellectis, responderunt acriter testatique ab initio sunt, quod eadem de Sacramento sentiant, quæ *Lutherus*, & omnes fideles, quæ scilicet verbum Dei plane & perspicue tradat. Deinde dicunt, cum animadvertissent, inter Lutherum & alios disputationem de Sacramento ortam esse, quæ non sit nisi Logomachia, quia utrique fateantur, præsens esse fidelibus corpus & sanguinem Domini, admonitos à se esse auditores, ut ab illa disputatione abstinerent, quæ charitati, in Sacramento maxime requisitæ, prorsus sit contraria: confirmatos etiam se esse, lecto libro *Lutheri* de *fratribus Bohemis*, ejusque benigno de his judicio: neque tamen pro concione pluries, quam bis aut ter, ab uno ex suis mentionem Lutheri factam esse: putantque illum sibi contradicere, dum torqueri & leniri verba dicat, & tamen Zvvingliani dogmatis catechesin eorum accusset: se verba Christi clare proponere, perspicere tamen non posse, quomodo ab auditoribus accipiantur: hos se pro Christianis & fidelibus, non vero pro *Lutheranis*, aut *Zvvinglianis*, habere, cum sectarum nomina fugiant, & nullum alium magistrum quam Christum agnoscant: neque illis panem modo & vinum exhibere, sed docere, panem & vinum secundum verba Christi, esse corpus & sanguinem Domini, in mysterio tamen, aut, ut *Lutherus* loquitur, *sacramentaliter*; licet particulas *in*, *cum* & *sub*, non probent.

Seckendorff. *fol.* 63. *addit.*

§. CCLXXXVIII.

Ad Exegetica *Lutheri* scripta, quæ à collectoribus ad hunc annum relata sunt, pertinent *summaria Psalmorum*, quæ jam A. M. D. XXXI. inceperat. In eorum præfatione agit de *Summaria Psalmorum cum præfat. de difficul-*

tate interpretandi.

de *interpretatione ejusque causis*, & rationes reddit, adductis plus duodecim exemplis, cur aliquando sensum potius quam verba liberius expresserit, aliquando vero verbis arcte inhæserit, ac neglexerit Rabbinos Grammaticosque, non tamen sine ratione. Nec tamen putat necesse esse de omnibus vocabulis rationem reddere, cum optima fide & diligentia in interpretando versatus sit, nec invideat cuiquam, si reddere melius possit. Hinc contra Momos & nasutos calumniatores queritur, qui, si vel unicum verbum inveniant non satis accurate redditum, illud carpunt, & de tota interpretatione inique judicant. Non negat tamen, se labi in interpretatione potuisse, ab errore enim nullum hominem, sed solum Deum sive Spiritum S. immunem esse; nec minores, sed, ut putat, majores, pluresque in *Hieronymi* & aliorum versione reperiri: veniam itaque sperat, præsertim ob nimiam linguæ Hebraicæ difficultatem: provocat nasutos, ut unius vocabuli חן *chen*, quod plerumque vertitur *gratia*, versionem exactam & certam, quæ per totam Scripturam valeat, afferant vocabulo Germanico (**gut teutsch**) qui id præstiterit, ei quinquaginta florenos promittit. *O quam longe*, ait, *facilius est, aliorum interpretationes reprehendere, quam meliores dare. Nulli labori peperci, omnem adhibui diligentiam, meliora edat, qui potest, nescio tamen si nostro labore prorsus uti nolit, an non ita sit translaturus Psalterium, ut neque Hebraicum neque Germanicum mansurum sit.*

In Summariis observat, librum Psalmorum in quinque partes tribui posse, I. quosdam Psalmos esse *Propheticos*, & vaticinari de Christo, de Ecclesia ejusque fatis &c. huc pertinere omnes Psalmos, continentes promissiones atque minas. II. Nonnullos esse *dogmaticos*, qui doceant, quid facere & omittere debeant homines. Atque huc referendos esse omnes illos, qui doctrinas hominum damnent, & verbum Dei commendent. III. Alios *paracleticos*, qui sanctos afflictos erigunt & consolan-

solantur contra tyrannorum insultus ac minas. IV. Alios iterum reperiri, quorum argumentum *oratio* sit ad Deum supplex in quacunque necessitate. V. Quosdam esse *Eucharisticos*, quibus Deo pro variis beneficiis gratia agitur, unde Hebr. *Sepher Tehillim*, id est, *liber laudum* dicatur. Addit tamen, Psalmos non ita accurate in istas partes secundum omnes versus dividi posse, cum sæpe in uno Psalmo duæ ejusmodi partes, vel tres, imo interdum quinque deprehendantur; sed hanc observationem eo facere, ut sciatur, Psalterium illas quinque partes urgere, ac adeo facilius intelligi & memoriæ imprimi possit, si quis ad capita commemorata respiciat.

Sequuntur deinde *Summaria* ipsa in singulos Psalmos, quæ non exscribere licet: in eorum fine monet, ut, si cui ea placuerint, ne Psalterio inserat & textui immisceat: nec convenire, ut summaria Psalmis prolixiora sint.

Tom. VI. Alt. pag. 133 – 160.

§. CCLXXXIX.

Ad Homiletica progredientibus scripta, occurrit primo *Sermo* egregius, publice habitus *Dessaviæ*, coram *Principe Anhaltino*, super 1. Tim. I. 5. 6. 7. *de summa doctrina & vita Christiana.* In *præloquio* mirifice commendat gratiam Dei in verbo hominibus dando, per Propheras, Filium suum, & Apostolos, ut eum recte cognosceremus & coleremus, illud verbum discendo & tractando assidue; hoc esse vere *Missam audire*, & præceptum Dei, quod promissiones amplissimas habeat, quæ nos ad diligentem auscultationem, ejus lectionem & meditationem incitare possint ac debeant, cum hic cultus Deo gratissimus sit, & omnes reliquos cultus longissime superet, quia verbum omnia confecrat, & sanctificat. Ideoque etiam indesinenter verbum tractandum fore, cum nunquam satis audiri & legi possit, licet tædium facile concipiant plerique etiam inter Evangelicos, & non attendant, diabolum subesse, qui satietatem & fastidium

Homiletica scripta. Sermo super 1. Tim. I. 5. ff. de summa vitæ Christiana.

parere ſtudeat. Hunc contemtum turpem ſequi excœcationem & pœnas graviſſimas. Ex dicto autem ſive textu memorato præclare demonſtrat Lutherus, poſt expoſitam ſummam legis, tum *neceſſitatem bonorum operum*, ad juſtificationis teſtimonium, & conſcientiæ ſolatium, *tum fidei*, qua Chriſti meritum apprehendentes coram tribunali divino conſiſtere poſſumus, quæ cor purificat, deque hac fide prolixe diſſerit, quod non fucata aut hypocritica eſſe debeat. Cur autem hoc caput tam frequenter tractet, rationem addit, ſc. ob inveteratam doctrinam de meritis operum, & quod nihil aliud, qui tunc vivebant, ex pulpitis inculcari audiverint, quam: *ſerva mandata*; nemo autem fuerit, qui oſtenderit, quomodo ſervari poſſint, ut conſcientiæ & Deo ſatis fiat, obſtante difficultate, quæ invincibilis eſſe videtur, conſiderata ab una parte imperfectione hominis manifeſta, ab altera neceſſitate impletionis. Optime autem conſtare & doceri omnia, ſi *Lex & Evangelium*, *fides & opera*, *diſtinctim conſiderentur*, & Pauli doctrinæ obtemperetur, qui ſatis demonſtravit, quid ſit cor purum, conſcientia bona & fides infucata, ſive quomodo ex purificato corde per verbum Dei & fidem in Jeſum Chriſtum, opera noſtra omnia proficiſci debeant, & ſic defectus eorum fide & remiſſione peccatorum, qua ſola niti poſſumus, corrigantur & tollantur. Scripturam docere, quod Deus duo tribunalia, vel fora habeat, *juſtitiæ* & *gratiæ*; illud pro ſecuris & ſuperbis, hoc pro pœnitentibus & afflictis. Difficile etiam eſſe, fatetur, his ita propoſitis aſſentiri, quia homini per corruptionem inſitum eſt, ut ſe ſuaque opera æſtimet, ſolique gratiæ & miſericordiæ omnia haut libenter tribuat. Sui ipſius exemplum allegat, ſcribens: *Viginti pene annis iſta concionatus ſum & ſcripſi, ſentio tamen ſemper vetus illud & tenax lutum, ut mallem ita cum Deo agere, ut aliquid afferrem, qua gratia ejus ſanctitati meæ in compenſationem daretur, & non poſſum capere, ut me totum nudum & ſimplici gratiæ reſignem, & hoc tamen fieri*

pror-

prorsus necesse est; denn der Gnadenstuhl muß allein bleiben und gelten / quia Deus ipse illud posuit. Minime igitur mirum esse, ait, si aliis difficile videatur, fidem ita pure concipere, præsertim, si accedant illi diabolici concionatores, de quibus Paulus ait, quod legem urgeant per hæc similiaque dicta: *fac hoc & vives.* Item: *si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, Matth. XIX. 17. Quæ quidem bene se habeant, si recte intelligantur.

Tom. VI. Alt. pag. 33--45.

§. CCXC.

Primum istum Sermonem excipiunt aliæ conciones super 1. Joh. IV. 16--21. de *Dilectione*, in quibus egregie disserit de vero Christianismo, & ab initio statim conqueritur de odio diaboli, contra *fidem & vitam Christianam*, & excitatis à Satana contra pios persecutionibus, non tantum per tyrannos, sed etiam falsos fratres, qui turbas & schismata excitant, ac doctiores sanctioresque esse volunt, quam veri doctores. Contra tales etiam scripsisse *Johannem*, & monuisse, ut, qui Jesum Christum Filium Dei, in carne venisse confitentur, & credunt, etiam in vita demonstrent. Eum igitur, qui verus esse & haberi velit Christianus, coram Deo & hominibus, Christum non tantum in ore gerere, nec in charta & libro scriptum, sed in corde fundatum habere, & id agere debere, ut ipso facto & vita id probet, sua charitate aliis serviat, proximum amet & adjuvet. Si hoc adsit, & alii affirment atque testentur, tum id credi posse. Ita tamen affectos esse veros Christianos, ut non multa jactent, sed potius agnoscant, plurimum interesse inter dicere & facere, verbum & vitam, ac doleant, se eo perfectionis nondum perveniisse, ad exemplum *Pauli*, Phil. III. 12. Rom. VII. 18. Eam ob rem *Johannem* diligentissime per totam Epistolam hortari Christianos, ut videant, ne seipsos fallant, persuasumque sibi habeant, ac si fide repleti essent, & Christum plane edidicissent, nisi in vita quoque ita reperiant & sentiant, ac

Sermones in 1. Joh. IV. 16. ff. de charitate.

Verus Christianus quis?

Scopus Johannis per totam Epistolam, contra secu-

ros & falsos Christianos.

ac per charitatem demonstrent erga proximum. *Johannis* proinde Epistolam non esse directam contra fidem, ac si operibus fundamentum salutis superstrui possit, ac propter ea fiducia in Christum cadat, sed *adversus securos & falsos Christianos*, qui multa de fide jactant, ne falsa opinione & inani gloriatione se decipiant, quia Christiani & baptizati sint, quod nil amplius requiratur ab ipsis; sed id operam dent, ut fides radicata & fundata recte sit, talemque se demonstret, ut ster, omnesque insultus & tempestates vincat. Alioqui securitatem & jactantiam cito perituram, instar fumi in aëre: nec quidquam valiturum, si quis, prout *Sophistæ* quoque doceant, cogitet, sufficere ad salutem scintillam gratiæ & fidei; metuendum enim, si plus non adsit, & scintilla in cineribus sopita maneat, ne diabolus aquæ amphoram affundat, ut fides & omnia extinguantur. Aliter enim fieri non posse, quam, si homo ita secure in persuasione fidei incedit, eam tamen nunquam experitur, ut pereat. Hoc Apostolos vidisse, & nos quoque experiri; cum mundus semper ita maneat, ut vel falso de fide glorietur, vel sine fide admodum sanctus esse velit. Si *de fide & gratia* prædicatur, nemo operibus bonis studere cupit; *si opera* urgentur, fidem plerique negligunt. Pauci valde sunt, qui medium tenent; immo veris etiam Christianis res est difficilis. Suo hoc exemplo *Lutherus* docet. *Fateor*, inquit, *ipse, & mecum alii, non adesse eam diligentiam atque studium, quod nunc majus & ardentius habere deberem, quam sub* Papatu. *Non est idem ardor zelusque sub* Evangelio, *qualis Sacerdotum & Monachorum tempore conspiciebatur*, cum tot fundationes, tot ædificia fierent, nec quisquam tam pauper erat, quin aliquid contribueret; nunc ægre tota quædam urbs concionatorem alit, rapiunt, furanturque omnes, nec monentes ferunt. Unde est turpissimum hoc vitium? ex doctrina vociferantur stentores nostri, quia docetur, bonis operibus confidi non posse. Audi vero, diabolus

Eidem & opera simul urgere, nec tamen confundere, difficile esse.

est,

est, qui hoc piæ & salutari doctrinæ imputat, quod ipsius & malorum hominum culpa fit, doctrina illa abutentium. Culpa etiam est *Adami nostri veteris*, qui semper in errorem proclivis est, is negligens fit operum, tanquam non necessariorum, donec tandem fidem ipsam segnitia illa perdat.

Tom. VI. Alt. pag. 45--65.

§. CCXCI.

Succedunt Conciones, Torgaviæ coram Electore habitæ, in festo Paschatis, quibus articulum II. Apostolici Symboli pulcherrime exposuit. Haud procul ab initio queritur, arduum esse, & humani rationi prorsus impossibile, ut ex animo dicat: *Credo in Jesum Christum* &c. licet vulgo facillimum putetur, & in ore omnium feratur, tam in Papatu, quam inter nos. In Italia, scribit, fere nihil de hoc articulo credi, etiam nostrates jam imitari didicisse. Prædicationem igitur hanc ad veros Christianos & serio credentes pertinere. Quia subinde quædam in *Loco de Christo* ex his Concionibus adduximus, plura adferre hic supersedemus. *Conciones in Art. II. Symboli Apostol.*

Tom. VI. Alt. pag. 65--85.

§. CCXCII.

Incrementa doctrinæ Evangelicæ hoc anno dabat pax *Norimbergensis*, superiore anno parta, ut jam liberius prædicaretur in multis locis. In *Principatu Anhaltino*, hortatu *Georgii*, Principis, tum Præpositi Magdeburgensis & Mersburg. superiore anno Evangelio locum ampliorem datum, §. CCLXXV. indicavimus. Quod male habuit Ducem Saxon. *Georgium*, qui hoc anno 1533. acres literas ad istum cognatum suum misit, eique exprobravit, quod *Hausmannum*, hominem moribus & vita probata, quoad in Magistratus sui obedientia vixerit, nunc vero apostatam, & sectæ *Picardorum* patronum factum, & *Lutheri* in tanta ipsius impietate assentientem & applaudentem, Dessaviæ pastorem constituerint ejus fratres. Graviter vero Duci *Incrementa doctrinæ Evangel. in Anhaltino Principatu.*

optimus Princeps ad accusationes, & inter alia sic respondit: quod *multa sub Lutheranismi nomine falso proclamentur*, Münzerianæ, Cinglianæ, & Anabaptistarum *sectis tribuenda*, *quarum abominabiles hæreses injuria* Lutheranæ *nominentur*: & *Lutheranismi* nomine illud quoque traducatur, cum abusus & traditiones quædam, cum Scriptura S. & Patrum scriptis pugnantes, reprehendantur, illam fortassis ob causam, quod *Lutherus* multos tales abusus monstraverit, cum tamen apud antiquissimos Doctores, & ante *Lutheri* ætatem Ecclesiasticorum & Politicorum querelæ de iis fuerint. Sibi igitur aut ulli alii tanquam probrum objici haud posse, si ejusmodi pernicioſos abusus non probet, & abrogare studeat; cum hoc ipsum non ex *Lutheri* instituto, cui ut homini minime confidere velit, sed ex S. Scriptura & Patribus didicerit, & vicissim dogmata approbet accipiatque, quæ in SS. literis contineantur, ut articulum illum præcipuum de *justificatione* sola fide, sine operibus, quem credat, &, an Deo juvante, usque ad finem vitæ, non ut *Lutherus*, sed ut *Christianus* retinere & constanter confiteri velit. *Hausmannum* quoque egregie defendit & laudat à doctrina, rerum usu, moderatione &c. Quæ uberius *D. Veiel* in Histor. reformat. per Luther. ex scriptis *Georgii* Anhaltini Principis exposuit. *Lutherus* d. XXVIII. Martii epistolam ad Principem dedit, eumque singulari elogio mactat, vel potius, ut scribit, gratiam Christi, in eo mirabiliter erumpentem & fulgentem, cum ille unus in toto Imperio, in eo præsertim gradu & statu positus, sit, qui verbum Christi sincere amaret, & fideliter promoveret.

In Ducatu Clivensi.

Ad progressum etiam Evangelii refertur à nonnullis edictum *Johannis Ducis Clivensis*, qui socer Electoris Saxon. erat, quo pastoribus regionum suarum amplissimarum præcepit, ut verbum Dei, missis commentis hominum, docerent, retentis ritibus antiquitatis. Recensuit illud prolixe *Seckendorffius*, & multa alia, ad incrementa Reformationis spectantia, collegit, quem hic sequemur.

In

In *Anglia* multi Evangelicam doctrinam profitebantur, Lutheri dogmata sequentes; quidam tamen Zvvinglianam opinionem de S. Cœna præferebant, inter quos fuit *Johannes Frichtus* sive *Frythus*, Londini natus, eruditione præstantissimus juvenis, qui statuit inter alia, *Transsubstantiationem* in Scriptura S. nullibi reperiri, sed novum Papæ figmentum esse, ex ipsius Satanæ officina depromtum, & nullum dari *Purgatorium*. In carcerem propterea conjectus, quum ista sua dogmata è sacris literis invicta plane constantia tueretur, ad ignis supplicium condemnatus est, & d. XXII. Jul. hoc anno sustinuit, & socium martyrii ejusdem habuit *Andream Huvvetum*. Ex *Scotia* vero profugit & Wittenbergam venit *Alexander Alesius*, postea Professor Lipsiensis factus, ediditque tunc querelam ad *Jacobum* V. Regem, contra Episcopos. *In Anglia.*

In *Italia* quoque hoc tempore, & quidem *Bononiæ*, Pontificiæ ditionis meditullio, insignes viri, *Johanni Planitio*, Elect. Saxon. Legato, in aula Cæsaris tunc agenti, per literas significarunt desideria sua & multorum piorum, doctorum & illustrium virorum in nobilissimis Italiæ urbibus, atque in ipsa adeo Roma, de concilio instituendo, ac ut interea Biblia legere concedatur, nec inter Monachos & Laicos Bibliorum opus emere hæreticum habeatur, aut Christum Paulumve interdum citasse, Lutheranum. *In Italia.*

Ernestus, *Dynasta Schönburgius*, cum gravirer decumberet, ad Ducem Georgium scripsit, ut sibi liceret S. Cœna sub utraque specie uti; quod cum Duci displiceret, ab Electore per literas petiit, ut virum pium & eruditum ad se mitteret, cujus voce institueretur, & de cujus manibus Sacramentum corporis & sanguinis Christi, ex Domini mandato & traditione Apostolica, sumeret. Missus itaque ad illum fuit *Christoph. Ehringius*, tunc Ecclesiæ Zvviccavienſis Pastor, & *Ernestus* paulo post voti compos factus Glauchæ decessit.

Succeſſit quoque hoc anno reformatio magnæ partis *Dynaſtiæ Ruthenicæ* in *Voigtlandia*, cum Viſitatio Eccleſiarum Saxonicarum, urgentibus provinciæ Ordinibus, repeteretur, ut & *in Thuringia* in Comitatu *Schwarzburgico*. Publicavit etiam hoc anno *Georgius*, Marchio Brandenburgicus ordinationem Eccleſiaſticam in Principatu ſuo, & pupilli *Alberti*, Caſimiro fratre geniti, Franconico, ſive in *Burggraviatu Norimbergenſi*, diplomate ad præfectos provinciæ omnes & ſingulos præmiſſo, quo ſignificabat, ſe cum Senatu Norimbergenſi de hac ordinatione conveniſſe, ita, ut in urbe & ditione Norica etiam ſervanda ſit. Commendat ante omnia paſtoribus informationem plebis & juventutis ex Catechiſmo (Lutheri minori.)

Seckendorf. *pag.* 86--73.

§. CCXCIII.

An. 1534. *Anglia defecit à Pontifice.*

Anno M. D. XXXIV. intra & extra Germaniam mira rerum viciſſitudo fuit, quæ propagationi purioris religionis, Deo mirabiliter dirigente, vel inſerviit, vel conatus Pontificis & Cleri de extinguendo Lutheraniſmo, ut dicebant, fregit. In *Anglia* maxime ingens rerum immutatio facta eſt, quæ obedientiæ Pontifici præſtari ſolitæ jugum excuſſit; cujus hæc origo & cauſa erat. *Henricus* VIII. uxorem duxerat *Catharinam*, *Ferdinandi*, Hiſpaniarum Regis, filiam, *Caroli* Imperatoris amitam & defuncti fratris ſui, natu majoris, *Arthuri*, uxorem, *Julio* II. Pontifice diſpenſante: deinceps autem, poſt complures annos, ſive ex ſcrupulo conſcientiæ, ſive ex cupiditate prolis maſculæ, ſive odio in Cæſarem, ab uxoris congreſſu multos menſes abſtinuit, & Epiſcopis mandavit, ut privatim cum Regina agerent, & Pontificis diploma neque verum, neque validum dicerent, eique ſuaderent, ut divortio acquieſceret; ea autem repugnans Pontificis auxilium implorat, quem Rex quoque de divortio interpellat. *Clemens* Papa cauſam delegat *Campegio*, Cardinali, quem eo nomine in Angliam miſit, & Eboracenſi; qui ſpem

Regi

Regi faciunt, fore, ut ex urbe Roma secundum se judicaretur, & *Breve* quoque in ejus favorem solita forma cuditur; sed brevi post à Pontifice flammis mandari jubetur, cum tempori inserviens, Cæsarem, cui omnia per Italiam feliciter eveniebant, offendere nollet, ideoque ut Campegio ex Anglia discedendi occasionem daret, litem ad se evocavit. Mutati vero subito consilii causa haud dubie hæc fuit. In gynecæo Reginæ erat virgo eximiæ pulchritudinis, *Anna Bolenia*, quam Rex adamare cœpit, & haud obscure significavit, se eam expetere sibi conjugem. Hoc ubi Cardinalis Eboracensis animadvertit, quem autorem divortii fuisse ferunt, subito mutat propositum, & datis ad Pontificem literis, monet, ne divortium approbet; nam alioqui futurum, ut Catharinæ succedat altera, *quæ Lutheri dogmate infecta sit.* Hoc posteaquam Rex per legatum suum, Romæ tunc agentem, rescivit, maximopere offensus fuit, & paulo post *Eboracensi*, qui regni Cancellarius erat, & tres Episcopatus obtinebat, primo magistratum abrogat, deinde duos fipiscopatus adimit, & tandem ad se vocat, qui in itinere vitam finiit. Pontifex interea Regem subinde monuit, ac minis etiam territavit, ut ab instituto desistat; cumque nihil proficeret, & Rex propria authoritate, non exspectata Judicis Ecclesiastici sententia, *Catharinam* repudiasset, & *Annam* duxisset uxorem, Papam insuper & Cardinales famosis libellis & comœdiis irritasset, commota bile, sententiam adversus Regem præcipitavit, ac pronunciavit in Senatu, matrimonium inter *Henricum* & *Catharinam* esse legitimum, eamque illi pro uxore habendam, ac nisi habeat, pro excommunicato reputandum. Hanc sententiam ubi Rex contra se latam esse cognovit, eam parum ad rem facere dixit, quia antea, ne quid temere videretur agere, missis internunciis per *Galliam, Italiam, Germaniam*, Theologorum judicia & censuras super hac causa exquisiverat, & *Parisienses*, sicut & alii plerique approbaverunt repudium, continuo

decretum fecit, in Senatu Ordinum Regni, seu Parlamento, publicatum & confirmatum, quo se, per Angliam, Ecclesiæ caput declaravit, abdicato Pontificis imperio, capitis etiam pœna constituta eis, qui Episcopo Romano ullam in Anglia potestatem attribuant; Cantuariensi autem Archiepiscopo jus esse voluit, omnes Angliæ Episcopatus conferre, utque singulis annis, ab Ecclesiasticis CL. millia librarum Anglicarum Regi dependantur, ad regnum tutandum contra cujusvis hostis impressionem. Quæstores denique, qui D. Petri denarios per singulas domus, ex veteri instituto Inæ, Regis Britanniæ, qui A. C. D. CC. XL. opinione religionis ac pietatis, regnum suum Pontifici Rom. vectigale fecit, colligebant, solum vertere jussit, & ne qua pecunia Romam deinceps deferatur, gravissimis verbis edixit.

Tom. VI. Alt. p. 433. a. Sleidan. *L. IX. p. 237. seqq.* P. Suav. *p. 59. seq.* Seckendorf. *pag. 89.*

§. CCXCIV.

Philippus Landgr. Ulricum Würtemberg armata manu restituit.

In Germania motus sunt exorti, ob restitutionem *Ulrici Ducis Würtemberg.* à *Philippo Landgravio*, armata manu, factam, cum antea sæpius, & in ipsis quoque Comitiis Augustanis frustra pro ipso apud Cæsarem intercessisset. Landgravius enim, Duci arcta cognatione conjunctus, occasionem nactus commodam, absente Cæsare, & dissoluto tum fœdere Suevico, cum Rege Galliæ pepigit, & agrum Mompelicardum ei pro certa pecuniæ summa oppignoravit, ea lege, ut nisi intra tertium annum ille luat, regni Galliæ hæreditarius esset. Conscripto igitur primo vere exercitu quindecim mille peditum, & quater mille equitum, & tunc demum datis ad *Ferdinandum* Regem, cui Cæsar Ducatum contulerat, literis, facti sui rationem explicabat, ad urbem *Lauffam*, copias *Ferdinandi* R. quibus *Philippus Palatinus* præerat, fudit fugavitque, & intra paucos dies totam eam provinciam occupavit, atque Ulricum restituit.

Cum

Cum igitur omnium animi erecti essent, quorsum hi motus tandem exirent, *Archiepiscopus Moguntinus*, & *Georgius* Dux, Landgravii socer, cœptum jam ante de reconciliatione *Ferdinandi* Regis & Electoris Sax. opus majori cum fervore prosecuti sunt, & simul de *Ulrici* causa transegerunt, *Annebergæ* primum in Misnia, deinde *Cadaviæ*, sive *Cadani* (Kaden) in Bohemia, his conditionibus: ut religionis causa nulla vis fiat ex utraque parte, sub pœna jacturæ omnium opum & dignitatum: ut nulla lis forensis moveatur, & ea pax, quam Cæsar fecit, servetur: ut *pacificatio Norimbergensis* observetur, & *Ferdinandus* efficiat loco Cæsaris, ut Cameræ judicium supersedeat ab omni actione contra Protestantes, in quibus tamen nec Anabaptistæ, nec Sacramentarii, nec id genus aliæ sectæ, comprehendantur: Saxo & socii *Ferdinandum* agnoscant pro Rege Romanorum, titulumque tribuant; *Ferdinandus* autem vicissim certum modum sanciendum & à Cæsare confirmandum stipuletur, qui in posterum observetur in electione Regis Romanorum. *Ulrici* quoque restitutio approbata, nec ratione religionis ei quicquam præscriptum fuit, (sectabatur autem August. Confessionem) quam, ut Abbatiæ, quæ ad Ducatum non pertinerent, & singularia haberent regalia, nec in religione, nec in redituum & bonorum possessione turbarentur: & Ulricus, ejusque hæredes masculi, sint *Ferdinandi*, tanquam Austriæ Principis, beneficiarii, & extincta forte familia Würtembergica, Austriaci Principes eam regionem obtineant. Hoc posterius caput *Ulricus* indignissime tulit, tandem tamen persuasus ab amicis ad Ferdinandum ex pacto se contulit, & veniam petiit.

Transigitur de eo cum Ferdinando Cadenæ.

Tom. VI. Jen. Lat. fol. 433. b. Sleid. *p. 242. seqq.* Seckendorf. *p. 75.*

§. CCXCV.

Hanc pacificationem permoleste tulit Pontificius legatus, *Petrus Paulus Vergerius*, & cum *Ferdinando* Rege, nomine *Clementis* expostulavit, quod Principes Lutheranos in amicitiam rece-

Pacificationem illam ægre fert Pontifex &

pro causa dilat. Concilii urget.

recepisset: ille vero majoris vitandi motus causa, temporibus hoc se tribuisse respondit. *Romæ* quoque Cardinalium plerique putabant, Lutheranis ea victoria elatis aliquid concedendum, neque diutius callide atque artificiose, sed sincere ac serio agendum: cumque Cæsar Concilium pollicitus sit, de promissis præstandis esse cogitandum; periculum enim esse, nisi Pontifex viam aliquam satisfaciendi commodam inveniat, ut Cæsar aliam admittere cogatur, quæ rebus religionis gravius præjudicium, & Ecclesiæ plus detrimenti sit allatura. Verum Pontifex. & major Cardinalium pars animadvertentes, fieri non posse, ut Lutherani ullas Concilii conditiones accipiant Curiæ Romanæ conducibiles; sibi vero in alias consentire non esse honorificum, decreverunt Cæsari respondendum, exortis inter ipsum & Galliæ Regem recentibus discordiarum seminibus, ac apertis inter alios Principes simultatibus, necessario providendum, ut ante Concilii convocationem, odiis depositis, animi reconcilientur. Dissidiis enim nondum obliteratis, nihil boni effecturos, præsertim hoc tempore, Lutheranis armatis & victoria recens parta insolescentibus. Id ergo primum agendum esse, ut Pontifex ad conciliandam pacem inter Principes officium suum interponeret. Eandem hanc dilati Concilii causam jam ante *Clemens* literis d. XX. Martii ad Ferdinandum Regem, ac Principes & ordines Circuli Saxonici, datis, indicavit, quæ *Georgio Duci* vehementer displicuerunt, ut in Epistola ad *Vergerium* palam conqueritur, ac tanto magis requiri concilium ait, quia dissideant Germani, & obligari ad hoc Pontificem, si Pastor bonus esse velit, ut animam suam ponat pro ovibus: ad Gallum & Anglum, utpote hostes Imperii, non debere respici. Si patrimonio Ecclesiæ decem aureorum millia auferantur, bellum incipi à Pontificibus; nunc tot animarum causa nihil fieri, interim Luthero aliisque sectis robur accedere. Mortuus autem Clemens d. 25. Septembr. spem dubiam & fallacem Concilii sustulit.

P. Suav, *p.* 62. Seckendorf. *pag.* 73. *f.* §. CCXCVI.

§. CCXCVI.

Clemens Pontifex successorem habuit *Paulum* III. *Farnesium*, qui videri volebat non, ad instar *Clementis*, Concilium reformidare, sed illud tanquam utile rebus Pontificiis potius deposcere & desiderare; quippe certus, ut *Venetus* ingenue scribit, neque se cogi posse ad Concilium, modo, aut loco, rebus suis incommodo, constituendum, & ubi res postulabit, in Curia Romana, & reliquo ordine Ecclesiastico, satis esse virium ad illud impediendum. Judicabat etiam plurimum in eo esse momenti ad pacem in Italia conservandam, cujus ille perstudiosus videbatur, quo pacate omnia administraret. Adhæc clare perspiciebat, hoc quasi integumento multa, quæ animo conceperat, posse obvelari; multa item, à quibus esset alienior, posse declinari. Itaque statim à creatione notum fecit omnibus, utcumque in capita legum solito more juratum non esset, sibi tamen esse firmiter decretum, caput illud de convocando Concilio exactissime servare; quod in Dei gloriam, & Ecclesiæ beneficium cessurum probe cognosceret. Atque ejusdem mensis die XVI. in generali Cardinalium congregatione (Consistorium enim non dicitur nisi post Papæ coronationem) rem ipsis diserte proposuit: validis contendens argumentis, neque firmam inter Principes Christianos amicitiam posse coire, neque hæreses extirpari, si Concilii denunciatio longius differatur: ideoque ipsis de forma ejus celebrandi mature considerandum. Tres etiam è Cardinalibus designavit, qui de loco, tempore, circumstantiis consultarent: simul mandans iis, ut in primo à Coronatione Consistorio, sententiam suam expromerent. Atque ut initium daret contradictionibus, quas in rem suam vertere statuerat, subjunxit, quandoquidem decretum sit Concilium cogere ad ordinem Ecclesiasticum reformandum, multo esse æquius, ut Cardinales ab hoc ipso temporis puncto sui reformandi viam capessant, quam ut aliis eam curam relinquant:

Paulus III. Pontif. se Concilii & reformationis cupidissimum simulat.

neque vel fructum, quem sibi certo spondeat, ex Concilio percipi posse, vel præcepta sancitaque Concilii quicquam valitura, nisi Cardinales præstantibus effectis præeuntes, familiam ducant. In primo Consistorio, XIII. Novembr. habito, & deinceps, sæpius repetiit necessitatem reformationis Curiæ Romanæ, ac inprimis Cardinalium; quod alii pietatis studio & seria voluntate, alii autem ea gratia dictum ab eo interpretabantur, ut Curiam & Cardinales excitaret ad vias, & Concilii disturbandi, & reformationis impediendæ investigandas; conjecturam inde capientes, quod è Cardinalium cœtu tres delegisset, qui nec religionis studiosissimi, nec jussa facere promtissimi, sed omnium tardissimi ac pacatissimi essent. Quam suspicionem auxit, quando sequenti mense Decembri *Alexandrum Farnesium*, suum ex *Petro Aloisio*, filio notho, nepotem, & *Guidonem Ascanium Sforziam*, alterum ex filia notha *Constantia*, illum 14. hunc 16. annos natum, Cardinales creavit. Concilium tamen convocandi spe Germanos semper lactavit, vel elusit, ac eo nomine quoque è Germania evocavit *Vergerium*, ut, perspecto ejus statu, nuncios quaquaversum mitteret ad Principes: ipsum quoque *Vergerium*, monente Ferdinando Rege, remittendum esse placuit, qui generale Concilium promitteret, idque daret operam, ne quid astute vel captiose fieri putaretur, quod nimirum Clementi acciderat, utque *Mantuæ* futurum Concilium, ac ibi de conditionibus agendum esse, diceret: inprimis autem attenderet, quam vellent actionis esse formam Protestantes, ut ea perspecta, modum illis deinceps præscriberet, atque leges, quibus minime venturos esse sciret. Mandaverat etiam, ut Principum animos in Angliæ Regem accenderet, cujus ditionem omnem in prædam dare cogitabat occupanti: videret demum, num qua ratione *Lutherus* & *Melanchthon* ab instituto dimoveri possent. Verum de his plura ad annum sequentem.

Sleidan. *pag.* 245. Suav. *pag.* 63.

§. CCXCVII.

§. CCXCVII.

In Gallia quoque motus varii exorti sunt. Tragœdiam excitarunt Aureliæ *Franciscani*, qui, ut purgatorio fidem facerent, novitium Monachum supra testudinem templi collocabant, ut, cum nocturnæ preces haberentur, ingentem strepitum moveret, & se spiritum uxoris prætoris, quæ sine pompa, ut volebat, sepeliebatur, & muneris loco Franciscanis tantum sex aureos, pro sepultura in eorum templo dabat, damnatumque ob nuper natam Lutheranam hæresin diceret, ac effodiendum corpus significaret. Fraude detecta, cujus architecti erant Theologi doctores, rei Lutetiam deducti, & respondere coacti convictique recusarunt judices, & privilegia sua jactabant; sed frustra, & de communi consilio lata sententia damnati sunt, ut Aureliam reducti & in carcerem conditi, publice deinceps producerentur, & suum scelus ipsi profiterentur. Verum quia istis fere diebus gravis *persecutio in Lutheranos* incidit, quod Lutetiæ Parisiorum, & alibi, ac in ipso Regis palatio, noctu chartæ quædam affixæ reperirentur, in quibus de religione, deque Missa inprimis multa erant perscripta, ubi nonnulli per indicium, alii per suspicionem comprehensi, vivi combusti sunt, sententia in executionem non venit, ne, si quid gravius fieret, non tam illis debita pœna persoluta, quam ordini facta injuria putaretur, & quicquid eis accideret, Lutheranis id jucundum spectaculum fore, judicabant. Prodiit tamen libellus hoc tempore authoris incerti, Gallica lingua conscriptus in Pontificios mercatores & caupones, quo Monachorum fraudes facete quidem sed graviter depinguntur & perstringuntur. De his prolixe *Sleidanus* agit, qui vix alibi acrius insectatur errores & artes Monachorum, nec habuerunt *Maimburgius* & *Varillasius*, quod ei opponerent, teste *Seckendorffio*.

Motus in Gallia à Franciscanis exorcistis excitati.

Sleidan. *pag.* 240. *seqq.* & *pag.* 246. *seqq.* Seckendorf. *pag.* 89. *b.*

§. CCXCVIII.

Motus Anabaptistarum in Belgio & Westphalia.

Anabaptistæ porro in *Belgio* & *Westphalia* motus concitarunt, & insano prorsus modo grassati sunt, *Monasteriumque* urbem primariam occuparunt. Ad eam obsidendam copiarum partem se missurum esse, Ferdinando Regi, pactis Cadanensibus, Hassiæ *Landgravius* promiserat, ut & *Elector Saxoniæ*. Uterque etiam optima fide pacta executus est, licet Saxo ab Electore Colonienſi & Ducibus Luneburgicis moneretur, partem adversam non agere sincere; per latus enim Monasterienſium omnes Evangelicos peti, ac id agi, ut & ille Episcopatus, & Archiepiscopatus Bremensis, exemplo Ultrajectensis, in Austriacam potestatem redigeretur. Nihilominus Elector ad conventum *Confluentiæ* Kal. Novembris indictum, legatos mittit, ut cum Principibus & civitatibus ad Rhenum & in Westphalia, consilia adversus seditiosos jungerent, ac ipse ad socerum Clivensem, & Brunsvigam, ad Luneburgicos & Hanseaticarum civitatum legatos profectus nihil non egit, ut petulantiæ Anabaptistarum resisteretur, dato tamen ad resipiscendum spatio. Scriptum etiam finito Confluentino conventu d. XIII. Decembr. fuit ad Monasterienses, ut quieta consilia admitterent, & causam arbitrio Principum permitterent. Verum hæc omnia frustra tentata sunt, & ut ex sequentium annorum historia patet.

Tom. VI. Alt. pag. 433. b. Sleid. *pag. 244. & pag. 267. seqq.* Seckend. *pag. 76. b.*

§. CCXCIX.

Simultas inter Lutherum & Erasmum.

Hi fere sunt motus publici. Inter privatos refero simultatem, quæ hoc anno recruduit inter *Lutherum* & *Erasmum*; dum ille per occasionem Epistolæ cujusdam amici, hunc graviter incusat, quasi religionem Christianam in dubium vocet, rideat ac condemnet, quod ex scriptis ejus demonstrare voluit; in scribendo autem eum flexiloquum esse docet, qui sua elo-

quentia

quentia tyrannidem quandam exerceat. Id *Erasmus* ægerrime tulit, & acriter vindicavit; quia omnium rerum maxime timebat, ne gratiam & authoritatem sua scripta amitterent. Sed cum ad personas magis quam religionis confessionem illæ lites pertineant, nihil opus est iis recensendis immorari. *Melanchthon* in Epistola ad Camerar. γεροντικὰ πάθη *seniles affectus* observat.

Tom. VI. Alt. p. 443. b. Sleidan. *p.* 239. Seckendorf. *p.* 77. *b.*

§. CCC.

Ad privatos motus forte etiam referre licebit, vel rationem potius motus sedandi continuatam *Philippi, Landgravii* & *Argentoratensis* Ministerii curam, de concilianda controversia Sacramentaria. Eam quippe ob causam *Melanchthon*, sub finem hujus anni, in Hassiam missus fuit, ut cum *Bucero* colloqueretur: quem abeuntem *Lutherus* de sua sententia scripto instruxit d. VII. Decembris, ac satis aperte significavit, Zvvinglianos nobis plane contrarios in Sacramento esse, & *nihil minus* (quod male *Burnetus* è MS. refert, acsi *nihilominus* legeretur, cum Lutherus in Germ. habeat **in keinem wege thunlich**/ ut notavit Seckendorf.) *utile videri*, quam novam & mediam constituere sententiam, qua & illi concedant, adesse vere corpus Christi, & nos largiamur, panem solum manducari. Nam præter conscientiam, considerandum omnino esse, quanta hic fenestra aperiatur quæstionibus & opinionibus, ad Epicureismum profuturis, ut tutius multo sit, eos simpliciter manere in suo signo. Edidit quoque *Lutherus* Epistolam *de Missa privata*, ad amicum, ut titulus præ se fert, vel potius, si argumentum spectes, de præsentia realí corporis & sanguinis Christi in S. Cœna, aut de utroque. Non enim ignorabat, quam vehementer irritasset *Pontificios*, edito libello ad annum præcedentem recensito. Cum vero intelligeret, esse, qui suspicentur aut metuant, ac si sententiam suam de Sacramento mutasset, vel mutaturus cum tem-

Tentata concordia de Eucharistia ab Hasso, ad quem Melanchthon missus est cum instructione Lutheri.

pore, & in hostium castra concessurus esset: licet indicto libello aperte palamque dixisset, se nequaquam Sacramentariis accedere, aut quicquam scripsisse, ad eorum errores stabiliendum; tamen prolixiorem illum videri, quam ut omnes integrum perlegant: & quum hoc insigne artificium probe calleant hostes, ut ex suis scriptis quædam excerpant, & torqueant, suamque mentem obscurent, ideoque bonos quosque optare, ut istiusmodi calumniis os obstruat, & brevi epistola testetur, quod nihil prorsus commune habeat cum *Carlstadio*, *Zvinglio*, & sociorum erronea doctrina, nec unquam eidem assensurum. His rationibus inductum se Megalander ait, ut denuo constantem suam de Eucharistia sententiam repeteret, & declararet, se in ea ad mortem usque perseveraturum. Post quæ de Missa Pontif. agit, eamque gravissime impugnat, & sacrificos respondere jubet, an institutionem Christi servent, cum aliis ad satisfactionem dent & vendant Missam suam, id est, suum opus. Provocat quoque ad conscientiam adversariorum, qua pavidos esse, eoque minus metuendos sibi dicit.

Tom. VI. Alt. p. 161. b -- 166. & pag. 335. seq. D. Leucht. *antiq. Hessor. sid. pag. 63.* Seckendorf. *pag. 77. b. seqq.*

§. CCCI.

Exegetica scripta. Enarrat. in Esaiam.

Inter scripta exegetica, quæ hoc anno edidit Noster, eminent *Enarrationes breves Esaiæ Prophetæ*, ex prælectionibus illius A. M. D. XXXII. habitis festinanter exceptæ, collectæ, & accessione non contemnenda auctæ editæque hoc anno. *In his*, quod ex *Seckendorffio* breviter referam, *tenuit scopum suum, probavit justificationem per fidem, monstravit verum bonorum operum usum*; errores *breviter arguit, tum* Pontificiorum, *tum* fanaticorum, *& quos cum his consentire aliquatenus putabat*, Sacramentariorum: *ad pietatem egregie suos hortatur*: solatia etiam proponit; impiis vero & ingratis pœnas prædicit & minatur: eaque omnia cum nativa quadam simplicitate & perspicuitate,

tate, ut lectorem sine magno fructu non dimittat. Nonnulla Capp. *Spalatinus* Germanice reddidit, XXXVII. XXXVIII. & LIII. Tomo sexto Alt. inserta.

Tom. III. Jen. Lat. fol. 294. *b.* -- 460. *Tom. VI. Alt. pag.* 342 -- 356. & 356 -- 373. Seckendorf. *pag.* 80. *b. seq.*

§. CCCII.

Similiter *Enarratio Psalmi* XLV. *eructavit cor meum* &c. ex prælectionibus ejus A. 1532. collecta, hoc anno edita est, cujus Versionem D. *Georgius Major* A. 1537. composuit, quæ extat Tom. VI. Alt. Notabiliter dictorum excerpta habet *Seckendorffius*. Psalmi CI. *Misericordiam & judicium cantabo* &c. explicationē Germanicam dedit, miratusque est, hunc Psalmum à Clero & Monachis per tot secula cantatum esse, qui tamen ab eis intellectus non sit; cum alias de Principibus & Magistratibus non ita contemtim judicaturi fuissent. Dolet autem Magistratus abuti libertate Evangelica, quod omnia vincula legum & obsequii rumpant. *In Ps. XLV. & Cl.*

Tom. III. Jen. Lat. fol. 461 -- 468. *Tom. VI. Alt. p.* 188 -- 215. 373 - 432. Seckendorf. *pag.* 82. *b.* 84. *seq.*

§. CCCIII.

Homiletica scripta sunt: 1. Conciones in Psalm. LXV. *Te decet hymnus* Dessaviæ habitæ, 2. in Caput XVII. Johannis, in quibus divinitatem Christi, contra impietatem Arianam ejusque renovatores, quos venturos prævidit, mascule propugnat. Statum etiam principalis tum controversiæ de traditionibus & legibus Ecclesiasticis operose tractat. Latine versæ à *Vincentio Obsopæo* reperiuntur Tom. V. Lat. Wittebergens. fol. 164 - 213. 3. in 1. Cor. XV. Torgaviæ, in sacello aulico, præsente ut plurimum Principe habitæ, itidem latine redditæ ab eodem Obsopæo. *Homiletica.*

Tom VI. Alt. pag. 181 -- 215. *ibid. pag.* 219 -- 358. *ibid. pag* 360. *ff.* Seckendorf. *pag.* 84. *b.* -- 86.

§. CCCIV.

§. CCCIV.

Incrementa reformationis variis in locis.

Incrementa Reformationis qualia hoc anno fuerint, ex dictis facile colligi potest. In Germaniæ provinciis & urbibus plerisque satis quiete degebant Lutherani, multumque profuit promovitque cursum Evangelii, & fregit Pontificiorum insultus & machinationes, expeditio Philippi Landgravii in Ducatum Würtemberg. ejusque recuperatio, & secuta transactio Cadanensis. *Philippus Brunsvicensis* in Ducatu Calenbergensi reformationem publice exsecutus est, accito ex Magdeburg. urbe *Amsdorfio*, & constituto Ecclesiarum Ephoro D. *Gotschalco Grappio*. Hannoverani etiam, invito licet Principe suo *Erico*, puriorem religionem amplexi sunt, vocaruntque ex Westphalia *Rudolfum Mylium*, cui dedere collegam *Georg. Scarabæum*, ac deinceps reconciliati cum Erico, Urbanum Rhegium, ex *Ernesti* Ducis Luneburg. aula Cellensi acciverunt, cujus consilio rem Ecclesiasticam constituerunt. Pomeraniæ Duces, *Barnimus* & fratris ejus filius, *Philippus*, Comitiis Treptoviæ habitis, reformationem publice decreverunt, & ad Augustanæ Confessionis normam perfecerunt, usi D. *Bugenhagii* opera. *Hamburgenses* Smalcaldici fœderis protectionem implorarunt & impetrarunt. Londinum quoque, rogante Rege, miserunt legatos, interque eos *D. Æpinum*, qui de religionis causa sententiam dicerent. In *Dania* & *Norvvegia* sub Christiano III. M. *Tausson* restituto in officium, annitentibus Hafnienſibus civibus, purior religio caput rursus extulit. In *Anglia* quoque, cum *Henricus* VIII. jugum Pontificium excussisset, licet dogmata Romana præcipua, interque ea Missam retinuisset, ac in *Lutheranos* sæviisset, via strata est ad reformationem postea secutam, & plurimis occasio data, ut veritatem Evangelicam, permissa Scripturæ S. lectione, & abrogatis aliquot abusibus, perciperent & foverent. Certe separatio Regis à sede Romana Protestantibus in Germania quædam commoda peperit, & saltem invidiam eorum minuit,

nuit, ac consilia Paparum in contemtum adduxit, ut *Seckendorffius* ait, cum Germaniæ, de corruptelis Ecclesiæ querenti, nullo modo gratificari vellent, non solum hujus magnam partem omnibus suis artibus recuperare non potuerunt, sed floridissimum, & sibi præ aliis obsequens & subjectum Angliæ regnum amiserunt. *Augustæ Vindelicorum* Senatus, auctis expeditione Hassiæ Landgravii in Ducatum Würtembergicum, animis, decrevit, ut una & concors religionis professio servaretur, &, cum Canonici disputationem semel iterumque oblatam recusassent, totus cultus Missaticus in omnibus templis & sacellis abrogatus fuit, donec S. Scripturæ testimonio comprobaretur. Quo facto Canonici & Sacerdotes relicta Augusta, *Dillingam* petierunt, eoque sacra & thesauros suos transtulerunt. Inde Senatus in omnibus templis concionatores Evangelicos constituit, & Monialium fana occlusit. Sub finem quoque anni præparatio facta est ad purgandam urbem à dogmate Zvvingliano: patetque ex literis Landgravii ad Electorem d. 29. Decembr. hujus anni, *Melanchthonem* cum *Bucero* Cassellis congressum deprehendisse, *Augustanos* eandem cum Saxone & Hesso fidem profiteri.

Seckendorf. *pag.* 87. *seqq.*

§. CCCV.

Impedimenta reformat. & persecutiones in Gallia.

De impedimentis Reformationis & persecutionibus pauca tangere placet. Fieri enim non potest, quin, prodeunte in lucem Evangelio princeps & regnum tenebrarum resistat. Hoc etiam hujus anni experientia docuit variis in locis, præsertim in Gallia, potissimumque Lutetiæ Parisiorum, unde PROGRAMMATUM & INSCRIPTIONUM annus ille, proverbiali quasi dicendi genere, in Gallia appellatus fuit. Eorum autem, qui constantissime tum fortissimeque pugnantes pro Evangelii veritate decubuerunt, præcipui fuerunt *Bartholetus Milonus*, paralyticus, juvenis, extrema membrorum

omnium debilitate captus, lingua saltem brachiisque exceptis, tanto autem pietatis studio & fervore spiritus accensus, ut instituendi & monendi quemque nullum tempus omitteret, vivus combustus est. Eadem fata expertus est *Johannes à Burgo*, Mercator Paris. propter eandem religionis asserendæ causam, & *Nicolaus Valetonus*, quæstor ærarius apud *Nannetes Brittonum*, *Henricus Cuberonensis*, faber cæmentarius, *Stephanus Beatus*, *Tornacensis*, Mercator, *Quoquillardus Vesontinus*, *Nicolaus Scriba*, *Johannes à Plasis*, & *Stephanus Burletus*, Atrebatenses, *Petrus Gaudetus*, eques Rhodiensis, ac *Maria Becaudella* è Pictonibus. In *Germania* obstacula sunt objecta ab *Henrico Brunsvicensi*, qui copias quasdam militum collegerat, approbante & scribente ad nonnullos ejusdem, ceu putabat, factionis proceres, ex Comitum inprimis ordine, Cæsare, eas sume necessarias esse, ad sedandos motus, qui instarent. In Ducatu *Mecklenburgensi Albertus*, à *Ferdinando* Rege incitatus & animatus, fratri *Henrico*, Evangelicæ doctrinæ intento, molestus fuit. *Anhaltini* quoque Principes à *Moguntino* & *Brandenburgico* Electoribus variis modis urgebantur, ut à reformatione abstinerent; sed frustra. *Bremenses* à vicinis infestabantur, capto eorum Syndico D. **von der Wyck**, ab Episcopo Monasteriensi. Inter adversitates denique in causa religionis referendæ sunt hoc anno, quæ sub ejus finem inter *Electorem Saxoniæ*, & filium Ducis Georgii, *Johannem*, ortæ fuerunt lites, cum hic apud illum questus esset de *Luthero*, quod pro concione publice populum in genua procumbere & orare jusserit Deum, ut *Cardinalem Moguntinum*, & Ducem *Georgium*, tanquam sanguinarios, in orcum præcipitaret. *Lutherus*, cui exemplum epistolarum transmissum erat, respondit, certum se esse, quod contra *Moguntinum* in concione publice sit precatus, nescire tamen se, an *Georgii* quoque memoriam fecerit, quam post *Grimmensem* transactionem fere deposuerit: neque se pœnitere,

in Germania.

nitere, si dixisset; idem enim nunc dicere, & contra illum posthac oraturum esse, periculo capitis sui.

Martyrolog. Hanov. edit. p. 237. seq. Seckendorf. *pag. 87. a, b. & pag. 90. b. 91. a, b.*

§. CCCVI.

Anno M. D. XXXV. *Petrus Paulus Vergerius*, à Paulo III. Pontifice, ceu diximus, cum mandato peculiari in Germaniam remissus fuit, ad Protestantium animos de modo Concilii habendi perscrutandos, ut deinceps, quæ necessaria viderentur, reponeret. Singulatim autem ei mandavit, ut promissis & blanditiis ageret cum *Luthero*, aliisque reformatæ doctrinæ concionatoribus, ad eos in concordiam alliciendos. Incusabat quoque Papa ubique *Cajetanum* Cardinalem, tanquam nimis durum ac rigidum, qui in conventu August. A. 1518. conditionem à *Luthero* oblatam, nempe, se, si adversariis silentium imponatur, etiam taciturum, eumque ad retractionem adacturus ad desperationem præcipitem egisset: testabatur insuper, displicere sibi *Leonis X.* acerbitatem, qua tamen aliorum magis impulsu quam suopte ingenio usus fuerit: nec probare simulatam *Clementis* voluntatem de Concilio convocando, sed bona fide id cupere. Unde *Vergerio* mandatum dedit, ut id absque omni conditione Protestantibus offerret, *Mantuam* tamen, ut urbem commodam & ad Imperium pertinentem, proponeret. Quam candide egerit *Paulus*, non reticuit *Venetus*. Simulata certe & infida omnia fuisse, vel ipse eventus docuit. *Vergerius* igitur in Germaniam reversus, *Ferdinando* primum sua de Concilio mandata à Pontifice exposuit, & cum eodem tempore apud Regem esset *Landgravius Hassiæ*, ei quoque Pontificis jussa renunciavit, qui sumto ad deliberandum spatio, tum nihil aliud respondit.

An. 1535. Vergerius Legatus Pontif. in Germaniã remissus de Concilio instituendo.

Tom. VI. Alt. pag. 890. b. Sleidan. *pag. 252.* Suav. *pag. 64. seq.* Seckendorf. *pag. 94.*

§. CCCVII.

Vergerius Wittembergæ cum Luthero colloquitur,

A Ferdinando ad reliquos Principes Protestantes profectus est *Vergerius*, idem illis persuasurus, Romam sincere Concilium cupere, quod nemo eousque crediderat. Die VI. Novembris quoque Wittenbergam venit, à præfecto provinciæ humanissime exceptus & in arcem deductus, sequenti Dominica Lutherum, curru ex arce misso, ad se vocavit, qui eo conscenso cum *D. Pomerano* ridens dixit: *en Papa Germanus, & Cardinalis Pomeranus! opus hoc Dei est.* Legatus, simulac adesse eum intellexit, statim admisit, eique persuasum voluit, apud Pontificem & Senatum Cardinalium magnam esse illius existimationem, eoque dolere, ereptum sibi hominem, qui fructum incredibilem adferre Ecclesiæ potuisset, si ad Dei sedisque Apostolicæ cultum, studia contulisset, ac propterea nunc ad eum recuperandum hoc diligentius incumbere. Eum igitur etiam atque etiam considerare debere, quod doctrina illa ante 18. annos nata innumerabiles mox sectas progeneraverit, ex quibus tumultus populares orti, cum plurimorum hominum exitio, unde colligi queat, eam à Deo, omnium bonorum fonte, non esse profectam. Cum autem rerum perturbatio eo usque progressa sit, ut in remediis adhibendis non sit amplius cunctationi locus, Pontificem decrevisse primo quoque tempore Concilium indicere, ac penes Lutherum esse, operandi facilitatem dare remedio, si non recuset Concilio interesse, amice agere, & Pontificem sibi devincire, qui doctus sit bene meritis præmia rependere, æque ac antecessores ipsius nonnulli, qui *Æneam Sylvium*, *Bessarionem* aliosque ad summam dignitatem evexerint. *Lutherus* ad hæc, more ingenii sui, oratione vehementi intrepide respondit, sua parum referre, quo apud Curiam Romanam sit loco, cujus nec odium extimescat, nec benevolentiam requirat. Negat suam doctrinam aut novam esse, aut sectas procreasse. Id vero Evangelio esse pecu-

peculiare, ut ubicunque prædicatur, turbas conciret. Ut Concilium bene vortat, non in sua unius potestate situm, sed magis Pontificis, si illud liberum permittat, ut solus Dei spiritus ibi præsideat & regat, & ad Scripturæ S. amussim controversiæ dijudicentur. Se Româ nil posse accipere, quod cum Evangelii ministerio aliqua consensione respondeat. Nec hilum moveri *Æneæ Sylvii* & *Bessarionis* exemplis, quem splendores isti tenebricosi non percellant. Hæc ex *Veneto* excerpsimus, cujus fidem reique veritatem frustra in dubium vocat *Pallavicinus* & *Maimburgius*, quemadmodum *Seckendorffius* ostendit, ac citat relationem Colloquii D. *Lutheri* cum *Vergerio*, insertam scriptis Lutheri Germanicis hujus anni.

Tom. VI. Alt. pag. 492. b. 493. a. P. Suavis *pag.* 65. Seckendorff. *pag. 95. seq.*

§. CCCVIII.

Electorem Saxoniæ in Saxonia *Vergerius* compellare tum quidem non potuit, Viennam ad Regem *Ferdinandum* euntem, sed tamen domum revertentem, Pragæ offendit, ibique, exposita Pontificis seria voluntate de concilio cogendo, petit, ut Elector, quod ad locum attinet, consentiat, & ipse veniat. Ad quæ Saxo breviter respondet, se paratissimum esse ad concilii liberi promotionem; quia vero in Germania habendum Principes & Ordines Imperii semper contenderint, sine eorum consensu ab eo discedere, sibi haud licere: securitatem etiam adeundi & redeundi præstandam esse. Ad hæc *Vergerius* excepit, postulatum tantum in Comitiis sed non concluſum esse, ut concilium in Germania haberetur, & Cæsari aliisque nunc Mantuam placere: ad securitatem impetrandam, omnem operam se collaturum promisit, at hæc explicari clarius, simulque ad breve & secretum alloquium admitti se, petit. Annuente Electore, primum retulit, Regem Galliæ jam Mantuam probasse, & sic majorem esse sperandam Concilii libertatem, cum multos

& Pragæ cum Electore Saxo.

Prælatos ex eo regno esset adducturus: idemque placere omnibus Germaniæ Principibus. Deinde significavit, quid cum *Luthero* egerit *Wittenbergæ*, & quomodo jactanti concilium suo suorumque causa non esse necessarium, cum sanam salutaremque doctrinam, & juxta hanc bene constitutas Ecclesias haberent, sed propter exteros, ut ad eos quoque doctrina sua perveniret, exprobraverit hanc jactantiam & persuasionem, quasi non errare posset, & sapientior sanctiorque esse velit, quam tot Concilia & Patres, totque docti viri per orbem dispersi, non minus fideliter nomen verbumque Dei profitentes. Porro Electorem monuit, ne uni viro innitatur, qui errare & à quo decipi queat. Elector iterum regessit, se credere, quod Cæsar ejusque frater, sine gravi causa à decretis Imperii, quoad Concilium, non sit recessurus, & Luthero assentire, exterorum magis quam Protestantium causa expetendum esse concilium.

Tom. VI. Alt. p. 493. b. -- 496. Sleid. *p. 253. seq.* Seckend. *p. 97. b. seq.*

§. CCCIX.

Protestantium è conventu Smalcald. responsio ad Vergerium.

In eandem fere cum Electore sententiam respondent *Vergerio* Principum & civitatum Protestantium legati, Smalcaldiæ mense Decembri congregati, quibus Elector miserat, quæ Vergerius sibi Praga discedenti exhibuerat, nimirum, se, ut jam ante sæpius declaraverint, expetere liberum Concilium in Germania, & omnino sperare, Cæsarem in hoc non esse discessurum ab Imperii decretis, aut suis promissis. Nullo periculo veniri posse in Germaniam, ubi Principes omnes & civitates uni Cæsari pareant fideliter, & exteros ab omni injuria defendant; ibi adeo libere & ordine disceptari controversias posse, neque per vim aut factiones absterreri viros bonos, quo minus aperte ac palam dicant suam sententiam. Quod de modo seu forma & ordine concilii non nisi in Conventu ipso dicatur esse tractandum, id haud obscure significare, nullam ibi fore libertatem, sed omnia referenda ad Pontificis nutum, qui, cum religionem Luthe-

Lutheranam aperte condemnaverit non semel, satis prodiderit, se nostrum adversarium esse, adeoque judicem hac in caussa esse non posse. Quæsitum ergo & promissum fuisse liberum Concilium, in quo communi electione Imperatoris, Regum, Principum & Procerum, ex omnibus ordinibus viri idonei, non obnoxii, deligantur ad audiendum & decidendum secundum verbum Dei. Concilia enim non esse tribunalia Pontificis solum, sed & aliorum ordinum hominum in Ecclesia, ut ex veteris Ecclesiæ exemplis constet, in quibus Principes aliique viri Christiani ad audiendum admissi sint. Frivolum ergo & tyrannicum esse, Papam supra omnem Ecclesiæ potestatem evehere. In conciliis enim etiam Cæsaris, Regum, Principum, aliorum piorum & honestorum ex Christianis hominum potestatem valere debere, & deligendos esse ex illis viros idoneos ad audiendum & judicandum, in illis maxime causis (ut jura Pontificia etiam exigunt) in quibus Pontificis vitia & errores arguantur, falsus nempe cultus & doctrina. Talia negotia communia toti Ecclesiæ Christianæ esse, & obligari Reges & Principes, ut legitimum judicium procurent, multos enim Episcopos olim per Ecclesias suas, & quosdam per Cæsarem & Ecclesiam condemnatos fuisse. Manifestum vero esse de magnis capitibus nunc controverti, de falsitate cultus & doctrinæ, quam Pontifex non doceat saltem, sed crudelibus edictis rueatur, sæviatque contra eos, qui abusus illos non probent. Repetunt deinde postulationem liberi Concilii, quale describunt, eoque recusato, protestantur de innocentia sua, si majoribus turbis & distractionibus Ecclesiæ affligeretur, se vero non defuturos affirmant ad promovendam utilitatem publicam, pacem & concordiam. Concludunt, se non posse à doctrina recedere, quæ ad gloriam Dei spectat, per dictum Christi, Matth. X. 32. *qui confitetur me coram hominibus* &c. In cæteris moderationem se & lenitatem ostensuros pollicentur, ut appareat, se concordiam vehe-

vehementer cupere. In hanc Proteſtantium reſponſionem veteres noviqueRomanæ hierarchiæ defenſores ſtruunt certatim, eamque operoſe deſtruere laborant, quos & nominavit & refutavit prolixe ſolideque *Seckendorffius.*

Tom. VI. Alt. pag. 506. *ſeq.* Sleid. *pag.* 255. *ſeq.* Suav. *pag.* 67. *ſeq.* Seckendorf. *pag.* 99. *& pag.* 100. *b.* 101.

§. CCCX.

Regis Galliæ legati oratio ad Proteſt. Smalcaldiæ.

Ad eundem Smalcaldiæ Conventum, ideo à Proteſtantibus inſtitutum, ut deliberarent de ſecuritate & pace firmanda, quæ infringi infirmarique ferebatur à Cæſare & Ferdinando Rege, variis rumoribus, licet uterque cum literis, tum legationibus hanc ſuſpicionem amoliri ſtudebat, *Rex Galliæ & Angliæ* legatos miſerunt; ac ille quidem, poſt literas Kal. Februarii ad Principes & Ordines Germaniæ ſcriptas, *Guilielmum Bellajum, Langæi Dominum*, Conſiliarium & Cubicularium ſuum intimum, qui primo operoſe excuſavit ſupplicia in Lutheranos, ut paulo ante dictum fuit, ſtatuta, cum non fuerint, quos illi pro ſuis reputare poſſent, ratione religionis, aut nationis, ſed hæretici, ſceleſti, ſeditioſi, quietisque publicæ turbatores. Deinde affirmat Regem ſolere de ipſis amanter & perhumaniter loqui, atque agnoſcere quædam ab illis ſanctiſſime declarata eſſe, moderatius tamen facta nonnulla optare, præſertim in ceremoniis. In privato etiam colloquio cum *Pontano, Melanchthone, Jacobo Sturmio, & Landgravianis*, faſſus eſt, Regem in articulis de primatu Papæ, de Cœna Domini, de Miſſa, de mortuorum invocatione, de libero arbitrio, de juſtificatione, de conjugio ſacerdotum, de votis monaſticis, non eſſe alienum à *Philippi* ſententia, quam in Locis Communibus expreſſit. Regem concilium omnino cupere, ſed rogare, ne quem locum concilii recipiant, niſi de ſui & Angliæ Regis conſilio, & ut, dum de loco & tempore concilii diſceptatur, illi ex Theologis ſuis quosdam in Galliam mittant. Denique eos valde ſolicitabat, ad ineundum cum

Rege

Rege suo fœdus. Ad singula Protestantes respondent, accipiuntque excusationē suppliciorum in seditiosos, si tales fuerint, & rogare se Regem dicunt, det operam, ne promiscue sæviatur in omnes, & ut illi serventur, qui demonstratis erroribus, puram Evangelii doctrinam in Aug. Confess. expressam, profiteantur; multa enim crimina confingi solere in homines pios & innocentes. Dissidium acerbum natum esse ex adversariorum obstinatione, qui doctrinam Evangelii acerbissime condemnarint, & hoc solum nunc agant, ut, cum de forma & modo concilii tractari nolint, & extra fines Imperii illud indicant, sub nomine Concilii veritas opprimatur. Obsecrare igitur se Regem, efficiat, ne violentum cogatur concilium in loco suspecto & periculoso. Quod de communicatione doctorum hominum legatus adduxerit, opus habere magna deliberatione, qua de re, utpote improvisa, cum plerique nullum habeant mandatum, renunciaturos se regi per literas pollicentur, ubi primum aliquid constitutum fuerit; nil magis enim se cupere, quam ut doctrina salutaris quam longissime propagetur. *Maimburgius* ea, quæ inter *Longæum* & fœderatorum Principum consiliarios Theologosque acta sunt in privato colloquio, & *Sleidanus* fideliter ex archivis & scriniis Principum, retulit, impudenter falsitatis arguit, cui opponit Seckendorffius relationem *MS. Spalatini*, ex qua haud dubie quoque desumta sunt, quæ in brevi relatione actorum hoc anno de Luthero ejusque doctrina diserte in eam sententiam narrantur. *Melanchthonem* vocatum jam antea esse regiis literis, certum esse, idem ex Camerario ostendit. Suasit Lutherus iter, sed Elector renuit.

Ad quam respondent Protestantes

Tom. VI. Alt. pag. 890. Sleidan. *p.* 260. *seq.* Pezel. *in Collect. Concil. Melanchth. P. I. pag.* 214. *ff.* Seckendorff. *p.* 104. *b.* 105. 106.

§. CCCXI.

Angliæ Regis Legati, *Eduardus Foxus*, *Episcopus Herfurtensis*, & *Nicol. Heyth*, Archidiaconus, quibus se junxit Barnes, testati

Angliæ legati oratio,

testati sunt, Regem suum optime erga Saxoniæ Electorem ejusque socios affectum esse, præsertim cum hoc eos inprimis agere videat, ut pura Dei cognitio ad alios quoque propagetur, & cupere etiam, ut verus Dei cultus, abrogatis abusibus & abolitis veniis seu næniis indulgentiarum, ceu in Anglia factum, restituatur, & ad eam rem perficiendam & tuendam non recusare sese ipsis conjungere. Pontificem autem hoc agere totis viribus, ut ejusmodi pacem & concordiam, quæ firmo Scripturæ fundamento nitatur, impediat & evertat, nec perveniri ad conciliationem posse, quoad illius sævitia & dominatus duret, etiamsi concilium simulet, in quod ne consentiant prius, quam publica pax orbis Christiani constituta sit, Rex petat, atque ut in posterum sibi liceat de his rebus privatim cum delectis aliquot conferre; sic enim animatum Regem erga religionem & ipsos esse, ut omnes suas fortunas atque seipsum eo sit impensurus. *Protestantes* respondent Legatis, gratum sibi esse, quod Rex è finibus suis Papæ tyrannidem (unde dimanarit omnis falsus cultus) eliminarit, ejusque astum de Concilio detexerit, Deumque precari, ut pergat: se in doctrina Augustæ professa constanter perseveraturos, & nullo periculo parcituros, ut ea cursum suum retineat, & delegisse quosdam, cum quibus conferre de religione prolixius possint.

Protest. respond.

Tom. VI. Alt. p. 890. c. Sleidan. *p. 263. seqq.* Seckendorf. *p. 110. seqq.*

§. CCCXII.

Tametsi vero Galliæ & Angliæ Rex Protestantes per legatos suos magno studio sollicitarunt de fœdere secum ineundo; non tamen statim, prout putarunt, obtinuerunt, quia Nostri semper Cæsarem exceperunt, adversus quem nihil faciundum sibi esse demonstraverunt, cui utrumque Regem adversari sciverunt. Neque eos latebat, Angliæ Regem præcipue causam matrimonii sui respexisse, & in ea non solum Theologorum Wittenbergensium approbationem, sed & confœderatorum

Regem Galliæ & Angl. in fœdus non recipiunt.

torum societatem ideo quæsiviſſe, ut Cæſari injuriam materteræ vindicaturo, tanto fortius reſiſtere poſſet. Nec moveri perſuaderive ſe paſſus eſt Elector Saxon. poſtquam Legati Anglici ſecretum, ut ferebant, ei revelarunt, narrantes Legatum *Henrici Wiatum* ex aula Hiſpanica retuliſſe, Cæſarem vehementer infenſum ei & Haſſo eſſe, eosque hoſtes & rebelles ſuos vocaſſe, cum ad *Wiati* expoſtulationem (quod *Polum* Cardinalem ab Henrico proſcriptum admiſiſſet, & benigne tractaſſet) excanduiſſet. Urgebat etiam hoc Elector, prius exacte de articulis religionis cum Rege conveniendum eſſe. Hanc tamen conditionem *Landgravius* in deliberatione, Northuſæ hac de re inſtituta, mitigandam eſſe contendebat, & fœdus iniri volebat, licet in quibusdam capitibus fidei Anglus diſſentiret, modo contra Pontificem & pro libertate Concilii ac deciſione controverſiarum ex S. Scriptura conſilia & vires jungeret. Interim Elector per legatos ſuos cum ſociis id agebat, ut ſplendida legatio in Angliam mitteretur; ejus tamen loco literæ ſolum ſcriptæ ſunt, quibus petebant Proteſtantes, ut Rex mentem ſuam de articulis, de quibus inter legatos ejus & Theologos Wittenbergenſes conventum fuerat, ac de Concilio, cujus indictionis fama jam increbuerat, aperiret. Cæterum pridie Natalis Chriſti decretum factum, quo fœdus in annos decem prorogatum, de reliquo apparatu conſtitutum & decretum eſt, recipiendos eſſe qui velint & cupiant, modo Auguſtanam Confeſſionem profiteantur, & ſortem communem ſubeant: in his erant *Pomeraniæ Principes*, *Ulricus Würtembergicus*, *Rupertus Palatinus Bipontinus*, *Guilielmus Naſſovius*, *Auguſta*, *Francofurtum*, *Campodunum*, *Hamburgum*, *Hannovera*.

Tom. VI. Alt. p. 890. *c.* Sleidan. *p.* 265. Seckendorf. *p.* 103. & 112. *ſeq.*

§. CCCXIII.

Hoc anno toto *Anabaptiſtæ Monaſterienſes* in furore perſeveraverunt, & dignas tulerunt inſaniæ pœnas, decepti à Rege ſuo, *Johan-* *Anabaptiſtæ Monaſt.*

expugnati & trucidati.

Johanne Leidensi, qui toti multitudini promiserat fore, ut ad Pascha liberentur ab obsidione simul & inopia. Occupata enim urbe ille captus misere cruciatur, palo alligatus, & extinctus cum sociis, caveis ferreis illigantur, & ad summam turrim pensiles exponuntur.

Lutheri contra eos scripta.

Lutherus duobus hoc anno scriptis eorum calumnias & furorem repressit, justaque censura prosecutus est. Primo *præfationem* fecit ad *Urbani Regii confutationem Monasterienſium novorum Valentianorum & Donatistarum*, qua & Anabaptistarum & Papistarum convitia in se jacta refellit; illorum quidem, quando clamabant, Lutherum ipso Papa deteriorem & duplicem Papistam esse; horum vero, dum eum pro omnium fanaticorum primario habent. Sed neutri, inquit, scopum feriunt; aberrabunt enim perpetuo omnes, & irridebit vanos jaculatores, qui habitat in cœlis, Psal. II. & consolatur se suosque dicto Christi Matth. X. 25. Deinde aliam præmisit præfationem **auf die neue Zeitung von Münster**/ qua deplorat perditos illos homines, à cacodæmonibus misere agitatos, & Dei misericordiam celebrat, quod Satanæ impetum adhuc coerceat, neque laxis habenis illum grassari permittat, & turpitudinem ruditatemque ejus manifestet. Optat igitur ut nullus in orbe terrarum astutior sit diabolus, quam ille Monasterienſis, cujus dogmata perstringit absurda, quantum ea ex novæ sectæ libellis tum in vulgus sparsis perspici poterant, de fide, de Christo, de Pædobaptismo, regno tyrannico, matrimonio &c. statuebant enim neminem Christianum, neque magistratum, neque adeo conjugem legitimum fuisse, nisi rebaptizatum; quo modo seipsos omnes pro spuriis & illegitime natis stolide declarabant. Conciones quoque Noster ad eos refellendos habuit, quas postea typis publicari permisit, quæ in tres partes divisæ extant, & Latine versæ etiam sunt.

Tom. VI. Alt. p. 436 -- 460. 477. *b.* -- 480. Sleidan. *p.* 278. *seqq.* Seckendorf. *pag.* 114. *seq.*

§. CCCXIV.

§. CCCXIV.

Oppressis ita & refutatis seditiosis Anabaptistis, (nam ob errorem in fide nemini bona conscientia mortis pœnam inferri posse, quia hæc in nullius potestate, sed purum Dei donum sit, recte sentiebat Landgravius, & metuere se etiam exemplum hujus rigoris dicebat, in Evangelicos redundaturi; Elector quoque Jureconsultos Wittenbergenses, qui tribus Anabaptistis pœnam capitis decreverant, acriter reprehendit) *Lutherus* perrexit strenue in oppugnandis *Pontificiis*, & confirmandis Evangelicis. Hoc nomine edidit *commentarium* in *Epistolam ad Galatas*, quem ex legentis ore studiosi exceperant, maxime *Georgius Rorarius*, Diaconus Wittenberg. ipse vero revidit, & præfationem addidit, consiliumque sibi (Tom. IV. Jen. Lat. fol. 175. b.) præcipue fuisse scripsit, ut inter enarrandum *Articulum de Justificatione* quam clarissime traderet, qui unus in suo corde regnet. In *præfatione* prolixius dolet, tanta monstra vel in solis Anabaptistis prorupisse, in quibus vere Satan, tanquam extremum habitum regni sui efflaturus, horribilibus motibus suos ubique exagitet, & quasi vellet per eos subito, non solum seditionibus orbem subvertere, sed etiam per innumeras sectas totum Christum devorare. Paulo post observat *Papistas* & *Anabaptistas* conspirare hodie in unam hanc sententiam concorditer contra Ecclesiam Dei, etsi verbo dissimulent, quod opus divinum pendeat ex dignitate personæ. Sic enim, inquit, docent *Anabaptistæ*, Baptisma nihil est, nisi persona sit credens. Ex hoc principio necesse est sequi, omnia opera Dei nihil esse, si homo non sit bonus. Baptisma autem est opus Dei, sed homo malus facit, ut non sit opus Dei. Ex hoc ultra sequitur, Conjugium, Magistratus, Servitus, sunt opera Dei; sed quia homines sunt mali, ergo non sunt opera Dei &c. Sic & *Papistæ* non cessant urgere usque hodie opera & personæ dignitatem supra Gratiam, & fratres suos *Anabaptistas* (saltem verbo) fortiter

Anabaptistarum & Papistarum harmonia.

è Comment. Lutheri ad Gal. ostensa.

juvare. Caudis enim sunt conjunctæ istæ vulpes, sed capitibus diversæ. Fingunt namque se foris magnos hostes illorum, cum tamen intus vere idem sentiant, doceant, ac defendant, contra unicum illum Salvatorem *Christum, qui solus est justitia nostra.*

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 1 -- 193. *Tom. V. Alt. p.* 509 -- 890.

§. CCCXV.

Theses contra Concil. Constantiense.

Publicavit etiam *Lutherus* hoc anno *theses* contra *Concilium Obstantiense*, ut vocat, eoque *Constantiense* indigitat, quia in eo decreta erat sacri calicis ablatio, hac clausula: *non obstante Christo & Ecclesia.* In *præfatione* Jesum Christum sollicitat, ut tandem evigilet, & meretricis Babylonicæ pudenda detegat, seductis & ex ignorantia peccantibus remittat, obstantes autem & repugnantes visitet, nec misereatur omnibus, qui operantur iniquitatem. Theses sunt CXCV. satis acres, sed veræ, ut vel ex principio patet. Primæ enim theses his conceptæ sunt verbis: *hoc tempore non licet quærere: fasne sit an non, mandatum Christi de utraque specie servare, vel omittere?* sed: *an Christianum sit, vel non, homines vi adigere contra mandatum Christi?* &, *an Christi mandatum hæresis, & Christus* ipse cum omnibus, qui jussa ejus observant, *hæretici sint* ac vocari debeant? Christi mandatum negligere, peccatum est, & obrepere negligentia etiam interdum sanctis potest, ut fieri potuit, ubi Ecclesia diaboli astutia specie utraque fuit orbata, priusquam sensit; at Ecclesia vera non cogit homines à Deo ejusque verbo discedere, sed eo potius adigit & impellit.

Tom. VI. Alt. pag. 480. *b.* -- 487. *b.*

§. CCCXVI.

Articuli falso jactati de concordia cum Pontif. explosi.

Circumferebantur *nonnulli Articuli*, à Papistis nuper admodum depravati, quibus *consensus Lutheri & Collegarum* cum Pontificiis jactabatur, & via atque media ad concordiam venditabantur, *de traditionibus & ceremoniis, de Confessione, de justificatione, de Missa & utraque specie Sacramenti, de invocatione Sancto-*

Sanctorum, de votis Monasticis & Cœlibatu Sacerdotum. Conveniebant fere media cum iis, quæ Melanchthon in Galliam scripserat, sed maligne alicubi depravata sunt. *Lutherus* Epistolam ad *Brixium Thonvverdam & fratres Ecclesiæ Susatensis* propterea dedit, eosque monuit, ne imponi sibi sinant ejusmodi fucis & fraudibus adversariorum, in quibus sæpe quidem deprehensi sint, nunquam tamen erubuerint; nihil autem his quidquam eos effecisse. Fatetur in Comitiis Augustanis multa Pontifici oblata esse, etiam à seipso, in commonitione sua ad Ecclesiasticos, ac nominatim, ut Papa sit, qui esse velit, ea lege & conditione, si Pontifex Evangelii doctrinam liberam & puram permitteret, atque promoveret, ut tenetur facere ratione officii, & se adhuc in ea persistere opinione; sed vereri ut hanc conditionem accipiat, cum facile subodoretur, si id faceret, Papam se mansurum non esse. Suadet igitur Susatensibus ministris, ut idem respondeant iis, qui articulos istos depravatos objiciant. Addit, videri sibi quosdam hoc agere jactatis istis articulis, ut discordiæ semina inter se & collegas spargerent. Verum sperat se divina ope evasurum, constanter in Confessione suæ fidei sæpius edita perseveraturum, ac nunquam cum Pontifice concordiam initurum esse, nisi is Evangelium ab se agnitum & prædicatum acceperit.

Tom. VI. Alt. pag. 496. b. – 499.

§. CCCXVII.

Extat etiam *indictio sancti & liberi Concilii*, qua Papæ abominabilis doctrina, turpis vita & tyrannis acerbe accusatur, per D. M. L. facta sub persona Spiritus Sancti, veri Dei & supremi Domini ac gubernatoris S. Christianæ Ecclesiæ. Videtur autem ad superiora tempora pertinere, quia Papæ *Clementis* mentio fit, qui sine voluntate & consensu Spiritus S. ex proprio sensu & cupidine dominatus in Ecclesiam Christianam per Simoniam & varias fraudes impudenter ac nefarie curam

Indictio concilii liberi sub persona Spiritus S. composita à Luthero.

rani animarum invaserit, & sacrilege se vicarium Dei in terris jactitaverit, interea vero horrendas abominationes in perniciem innumerarum conscientiarum, per falsam suam & blasphemam doctrinam, & corruptissimam vitam invexerit, tyrannidem in pios & innocentes Christianos quamplurimos exercuerit, igni ferroque vastitatem passim intulerit, & Ecclesiam sanguine innoxio, tanquam instrumentum & mancipium Satanæ, patris omnium mendaciorum, & autoris homicidiorum, impleverit, & adhuc in sceleribus tantis pertinaciter perseveret, licet plurimi boni, interque eos etiam Carolus V. Imperator, Concilium liberum serio flagitaverint, quo scandala è regno Christi tollantur, falsa dogmata & vitia in capite & membris emendentur. Hinc motum Spiritum S. (quem loquentem inducit) precibus filiorum suorum dilectorum, & omnium Christianorum, habito cum Patre & Filio consilio, præsentibus omnibus angelis, statuisse ex divina potestate, immediate, & quamprimum universale, liberum ac Christianum Concilium indicere & convocare, in quo ipse præsideat, causas Ecclesiæ & religionis audiat, & ad beatum certumque finem deducat. Publice itaque illud promulgari, & evocari omnes atque singulos Christianos, ut certo certius compareant, nil pensi moderatique habentes omnia Romana interdicta, decreta, fulmina, artes & fraudes &c.

Tom. VI. Alt. pag. 499. seqq.

§. CCCXVIII.

Reformationis progressus in Ducatu Wurtembergico.

Quos progressus in opere Reformationis & purioris doctrinæ propagatione observare liceat, ex dictis nullo negotio colligitur. Quædam saltem sive vestigia sive indicia hic notabimus. In Ducatu Wurtembergico *Ulricus* Dux cœptam superiore anno religionis curam continuavit, usus opera *Erhardi Snepfii*, Marpurgensis Professoris, à Landgravio, & *Ambros. Blaureri*, à Constantiensibus, *Johannis Brentii*, ab Hallensibus, *Matthæi*

Matthæi Alberi, à Reutlingensibus, & *Valentini Vannii*, à Georgio, Marchione Brandeburg. missorum: & quia conservationem antiqui status in Monasteriis Dux in pacto cum Ferdinando Rege promittere coactus fuerat, media quadam via incessit, & sacra Pontificia in monasteriis abrogavit, Evangelicosque ministros constituit; monachis autem, & qui manere, & qui abire, aliudque vitæ genus instituere in Ducatu volebant, alimenta præbuit: manentibus præscripsit, ut sacras literas legerent, psalmos canerent, Missam & Confessionem illam coactam omitterent, & pro cucullis aliis vestibus honestis uterentur. Non deerant quidem impedimenta, partim à plebe rudi vetustis ritibus inhærente, partim ab Episcopis vicinis *Constantiensi*, *Augustano*, *Spirensi*, *Wormatiensi*, & *Wurzburgensi*; pervicit tamen constantia Ducis, & postea emendatius cuncta fuere constituta ab ejus filio, *Christophoro*.

Seckendorff. *pag.* 122. *seq.*

§. CCCXIX.

Concordia inter Augustanos ex Saxonicos Theologos de S. Cœna.

Hoc anno quoque Augustæ dissidia super articulo de S. Cœna exorta, & per aliquot annos protracta, feliciter sunt composita, & inita concordia inter ejus urbis ministerium & Theologos Saxonicos, annitente cumprimis & promovente negotium *Luthero*. Cum enim *Melanchton* ex Hassia, quo sub finem anni superioris à Landgravio vocatus erat, hac ipsa de causa, retulisset, qua ratione *Bucerus* aliique suam mentem exposuissent, Lutherus ab Hassiæ Principe dicere sententiam jussus, respondit, se concordiam non recusare, cum ex *Philippo* intellexisset, 1. concionatores illos Suevos pollicitos esse, se juxta formulam Augustanæ Confess. & Apologiæ docturos, 2. cum aperte confiteantur, Christi corpus vere & substantialiter in S. Cœna distribui, accipi & manducari. 3. Prudenter judicavit, cum controversia late sparsa sit, ita ut pauci crediturі sint, dissidentes hactenus per omnia consentire, moram aliquam inter-

ponendam esse, donec plena sanciatur concordia. Causam esse communem, non suam, nec privati alicujus, ideoque tempori indulgendum esse & amicis colloquiis, ut manifestum fiat, an pure & orthodoxe sentiant, aut subdoli quid foveant; ne concordia deinceps major discordia fiat. Mense Julio Augustanus Senatus D. *Gereonem Sailerum*, Medicum, & *Caspar Huberinum*, literis instructos, ad Lutherum misit, quibus & certam concordiæ spem confirmabat, & *Urbanum Regium* rursus petebat seniorem Ministerii. Lutherus ad hæc respondet, lætissima sibi fuisse, quæ legati nunciassent, & ad concordiam offert omne suum studium, cum perspiciat, quod serio agerent. *Regium* à Duce Luneburgensi, cui, Augusta An. 1530. pulsus, operam suam addixerat, obtineri non potuisse; alium tamen idoneum virum se inventurum & missurum pollicetur. Eundem affectum sincerum & gaudium de concordiæ spe certa testatus est in Epistola ad Ministerium ejus urbis.

Tom. VI. Alt. pag. 434. *a. pag.* 488. *a. fol.* 890. *c.* Seckendorf. *p.* 124.

§. CCCXX.

Cæsaris litera severa ad Protestantes.

Hunc Evangelii cursum Pontificii impedire & sistere studebant, eamque ob rem *Carolum V.* ab expeditione Africana, postquam *Guletam* & *Tunetum* expugnasset, atque viginti Christianorum captivorum millia liberasset, *Neapolim* redeuntem, instigarunt, ut ultima die Novembris literas satis severas ad Protestantes daret, iisque exprobraret, quod bona Ecclesiastica invadere ausi essent, & cum in judicium propterea vocentur, pacem illam & transactionem Noribergæ factam, obducerent, nec ablata restituerent: quod sibi minus æquum videatur, & non possit non esse molestum atque grave. Sed nostri respondent anno sequenti, ut mox videbimus.

Tom. VI. Alt. fol. 890. *c.* Sleid. *p.* 253. Seckendorf. *p.* 125.

§. CCCXXI.

An. 1536. *Vergerius* initio anni M. D. XXXVI. ad Pontificem reversus

sus renunciavit, Protestantes fretos promissionibus Cæsaris, Concilium liberum postulare, intra fines Imperii. De *Luthero* ac sociis nihil spei esse reliquum, nisi continuo armis opprimantur. Ille, ubi operæ navatæ præmium Episcopatum *Capitis Istriæ* in sua patria tulisset, à Pontifice *Neapolim* transcurrere jubetur, ad hæc ipsa referenda Cæsari, quibus intellectis statim Romam profectus est ovans, ibique de rebus Italiæ & pacificandæ Germaniæ ratione secretos habuit sermones cum Pontifice, qui ex *Vergerii* consilio *Carolum* ad arma contra *Lutheranos* capienda incitabat, & omisso bello cum Galliæ Rege transigi posse putabat: quod tamen parum tempestivum Cæsari tum videbatur, qui in *Mediolano*, à Gallorum armis defendendo, exercitus sui robur impendere volebat. Sentiebat quoque Pontificem, eo cogitationes suas conferre, ut iste Ducatus Italo obtingeret, ideoque bellum sibi contra Lutheranos suasisse; cum Cretensi igitur Cretisandum existimans, suam quidem ad bellum *Lutheranis* inferendum propensionem profitetur. Verum, ne cum tam multis in caput suum conjuratis uno eodemque tempore conflictandum esset, satius videri causæ suæ æquitatem patefacere, & concilio prius indicto, omnibus facere testatum, pacis quam armorum vias ante fuisse tentatas. Neque Pontifici erat ingratum, quandoquidem concilium erat indicendum, eo potissimum tempore convocari, quo occupatis à Rege Galliæ Sabaudia & Pedemontio, belli flamma universam Italiam pervasura credebatur. Inde probabilem dari colorem, ad concilium armis circumvallandum, quasi custodiæ & tutelæ causa. Id sibi haud quaquam displicere, modo conditiones eæ apponantur, quæ authoritati, existimationique sedis Apostolicæ nihil detrahant. Sperabat autem Cæsar, intra biennium bello *Insubriæ* se defungi & tum *Germaniæ* incumbere: ac interea, durante bello Italico, Papam coerceri, ne more Pontificibus recepto, in Galliæ Regis bello attriti

Carolus V. Romæ cum Papa vulpe vulpinandum censet, Concilium urget, sed sua sectatur commoda.

triti partes concederet, & *Germaniam* ad obsequium sibi præstandum adduci posse, quo ille potissimum respiciebat, non ad Pontificis obedientiam. Itaque indictionem Concilii multum urgebat, ejusque rei diploma secum asportare cupiebat. Sed cum cauto esset opus, ne quidquam Pontificiæ dignitati derogaretur, deliberationem placuit instituere, & deligere certos Cardinales ac Episcopos, qui formulam conscriberent, inter quos etiam *Vergerius* erat. Editur ea d. II. Junii, ac dies constituitur Concilii XXIII. Maji sequentis anni, Mantuæ habendi, cujus scopus magnifice prædicatur, ut Ecclesia ab hæresibus & erroribus repurgetur, disciplina in pristinum statum restituatur, pax Reipubl. Christianæ & libertas nationum oppressarum ab infidelibus, horumque conversio promoveatur. Aliud quoque Pontifex diploma vulgavit, d. XXIII. Septembr. ad civitatem Romanam, totius orbis Christiani caput, ab omnibus sordibus atque vitiis emendandam, delectis eam in rem Cardinalibus quatuor, qui, licet ad reformandam *Pœnitentiariam*, *Datariam*, & *Curiam Romanam* sine mora ac tergiversatione animum adjecerint, nihil tamen, quod operæ pretium esset, effecerunt: nec fructum multo majorem sibi ex Concilio spondebant homines mediocri judicio præditi, quod tempore tam alieno esset indictum, flagrante inter Cæsarem & Galliæ Regem bello.

Tom. VI. Alt. p. 1054. *b.* -- 1057. *ap.* 1057. *b.* -- 1059, Sleid. *p.* 286. 289. *seq.* 293, Suav. *p.* 68. *seq.* Seckendorf. *p.* 126.

§. CCCXXII.

Conventus Francof. institutus à Protestant. Cæsaris & Ferdin. R. litera ad eos,

Inter hæc Protestantes conventum Francofurti d. XXIV. April. indixerunt, & d. X. Maji finierunt, in quo superiore anno Smalcaldiæ tractata perfecerunt, & legationem decreverunt, quæ ad Cæsaris litteras, quibus cum ipsis de occupatis Ecclesiasticorum bonis expostulaverat, responderet, & sua postulata exponeret; sed antequam legati perveniissent in Italiam,

liam, Cæsar d. VII. Julii *Savilia* alias ad eos litteras dedit, quibus rigorem priorem emollivit, & certo illis persuadere voluit, se pacta servaturum, neque religionis causa cuiquam facturum bellum, nec ullum in Germania motum excitaturum esse. Idem quoque *Ferdinandus* Rex per litteras d. XI. Augusti confirmavit, & questus est de calumniis Gallorum, quod orationem Cæsaris ad Pontificem Romæ habitam, mala fide Germanice versam sparsissent, & inter alia etiam finxerint, ac si Cæsar contra pacem Norimbergensem Protestantes bello aggressurus esset. Misit igitur orationem typis exscriptam, rogavitque ut ei fidem haberent, & de Cæsaris voluntate, ad pacem servandam, & ad concilium pro concordia in religione habendum, summo studio tendentis, certi essent. Contraria utique disseminaverant Galli, & *Langæus*, hoc nomine denuo à Rege missus, cum tutum per Germaniam iter non haberet, per Epistolam Principibus persuadere conabatur, iis à Cæsare pericula parari: gloriatus quoque est, sua industria Germanos à Cæsare alieniores redditos esse. Nullis tamen Protestantes Galliæ Angliæve Regis illecebris moveri se passi sunt, ut à fidelitate, qua Cæsari obstricti erant, recederent, ac in conventu Francofurtensi disertis verbis renunciarunt Anglo fœdus ambienti, se ea omnia excepta velle, quæ ad Imperium atque Cæsarem spectarent, cui fide & jurejurando sint devincti. Certum quoque est, plurimos inter Protestantes Cæsari in expeditione contra Gallos hoc anno militasse. *eorumque fides constans & sincera.*

Tom. VI. Alt. p. 2061. a. Sleid. p. 288. 291. Seckendorf. p. 125. 127.

§. CCCXXIII.

Cum fama diplomatis, & mox ejus exemplum Germanicum ad Electorem Sax. perveniisset, mandavit ille d. XXIV. Julii, ut Theologi & Jureconsulti Wittenbergenses sententias conferrent, quid faciendum esset, si Legatus Pontificius, ut ferebatur, veniret, Principes ad Concilium invitaturus. Sub finem *Theologi & JCti Wittenb. consulti de concilio futuro.*

finem anni *Luthero* etiam reliquisque Theologis injunxit, ut articulos fidei denuo expenderent, & ante d. XXV. Januarii, ob instantem conventum Smalcaldicum, liquido mentem suam aperirent, in quibus capitibus ad summam rei pertinentibus persistendum esset. Quid responderint, suo deinceps loco & ordine memorabitur. Non frustra fuit Principum solicitudo.

Seckendorff. *pag.* 126. *b.*

§. CCCXXIV.

Vorstii nuncii Pontif. legatio, instructio & scopus.

Pontifex enim nuncium ad *Ferdinandum* Regem in Germaniam misit *Petrum Vorstium*, Belgam, Episcopum Aquensem, Rotæ Romanæ assessorem, ut Principes Protestantes invitaret, & Episcoporum ad Concilium missionem maturaret, & pro re nata cum *Smalcaldicis* ageret, idque ex consilio Ducis Georgii, qui, *Julio Pflugio*, Numburgensi Episcopo, & *Cochlæo*, adjutoribus, suppeditare posse sperabatur, quo modo Protestantes ad scopum Pontificis iterum adducerentur. Qua ratione etiam nutans in religione Romana *Elector Brandenburgicus* confirmaretur, à *Moguntino* instrui debeat. Frustra tamen illi conatus fuerunt, nec impediri progressus Reformationis potuerunt, de quibus nunc dicendi locus est.

Idem Seckendorff. *pag.* 137. *a.*

CCCXXV.

Archiepiscopus Colonienſ. reformationem quandam instituit.

Primo loco recensendus est *Archiepiscopus Colonienſis*, *Hermannus*, *Comes de Wida*, qui jam olim de emendatione Ecclesiæ cogitaverat, nunc in proposito haud dubie ab Electore Sax. apud quem Torgaviæ in autumno, venationi cervorum interfuit, confirmatus, provinciæ suæ Concilium instituit, vocatis eo reliquis suæ ditionis Episcopis, *Leodienſi*, *Trajectenſi*, *Monasterienſi*, *Osnabrugenſi* & *Mündenſi*, &, moderante stylum *Joanne Groppero*, Juris Pontificii D. & Professore, decreta sunt facta, de historiis seu legendis, ut vocant, Sanctorum, & fabulosis non attingendis, miraculisque non impudentius jactandis,

dis, nisi quæ Scripturis aut satis certis autoribus prodita fuerint; ac ut potior pars detur Evangelio & Epistolæ explicandis: *de S. Cœna*, vera & realis præsentia corporis & sanguinis Christi asserta, sed *communio sub una* defensa fuit, ut & *Missæ sacrificium repræsentativum*. Unde liquet pleraque dogmata Pontificia, à Protestantibus impugnata, novis interpretationibus & veluti coloribus vestita, nec apertam aut cordatam fuisse reformationem tum susceptam, cum magis solliciti fuerint de palliandis excusandisque abusibus, quam iis tollendis. Interim haud abs re observavit *Seckendorffius* publicam confessionem Cleri magnæ illius diœceseos reformationis necessitatem, quam hodie præfracte negant adversarii, teste *Groppero*, agnovisse. Unde non potuit non Synodus ista cum suis decretis fucatis idem fatum subire & experiri, quod alii ejusdem generis scripta henotica habere solent, ut neutri parti placeant, aut satisfaciant. Hermannum quoque jam tum meliora vidisse & intendisse, *Jo. Lumpius*, Doctor Colonienſis, in Epistola expressit, d. VI. Octobr. hujus anni, dum scribit, *Archiepiscopum nondum audere, quæ sentiat, prodere, ob Monachorum & Theologorum superstitiosa supercilia, quibus adhuc insipidum sit, quod ex eorum non prodeat culina.* Addit etiam, *Minoritanum, qui Præsuli à concione & confessione sit, cucullum adhuc ferre, sed aliud sentire, & in templo majori concionari quendam puram Evangelii doctrinam, advolantibus non tantum ex vicinia, sed etiam Hassiaca ditione, procul dissita, tot millibus, ut templum vix eos capiat.* Post aliquot annos *Hermannus*, cui scriptum editum minus placebat, ulterius progressus est, ut suo loco dicemus.

Tom. VI. Alt. p. 1061. *b.* Sleid. *p.* 291. Seckendorf. *pag.* 137. *b.* 138. *a, b.*

§. CCCXXVI.

Cum etiam hoc anno in fœdus Evangelicorum recepti sint *Barnimus* & *Philippus*, Pomeraniæ Duces, hoc velut complementum fuit reformationis, ab aliquot annis in illa provincia ampliſ- *Reformationis progressus in Pomerania.*

amplissima, privatis & publicis studiis cœptæ, quemadmodum ex reformationis historia superiorum temporum liquet. *Bugenhagium* enim constat eo accitum, ordinationem brevem conscripsisse A. 1534. & sequente anno institutam visitationem generalem, reformata monasteria, & inspectionem Ecclesiarum Pomeraniæ in duas partes divisam esse, Stralsundum tamen nec ordinationi nec visitationi se submittere voluisse. Utramque vero stabiliverunt memorati Duces, & Electori Sax. significarunt, se vocante Deo omnipotente ad unionem fidei Christianæ, veramque agnitionem verbi divini pervenisse, &, ut hoc in suis provinciis prædicaretur, nec alii ritus, quam qui cum verbo Dei convenirent, observarentur, edixisse: & ab Electore petierunt, ut in fœdus Smalcaldicum reciperentur. Quod factum est iisdem, quibus alii fœderis socii sese obligaverunt, conditionibus.

Tom. VI. Alt. pag. 1061. *a.* Seckend. *pag.* 139.

§. CCCXXVII.

Concordia inter Saxonicos & Argentor. Ulmens. &c. inita.

Ad progressum etiam Reformationis refero *Concordiam Wittenbergæ* initam inter Saxonicos Theologos, nominatim, *Lutherum, Jonam, Crucigerum, Bugenhagium, Melanchthonem, Mænium, Myconium*, & Pastores Eccles. Argentinensis *Capitonem* & *Bucerum*, Ulmensis *Frechtum*, Eslingensis *Otterum*, Augustanæ *Wolffartum* & *Musculum*, Memmingensis *Gervas. Scholasticum*, (Schüler) Francofurtensis *Bernhardum*, Furfeldensis *Garmanum*, Reutlingensis *Alberum* & *Schradinum*. Hujus Concordiæ negotium *Philippus*, Hassiæ Landgravius, nunquam non ursit, ut ex præcedentium annorum historia luculenter satis constat. Hoc autem anno vehementer solicitatus est ab Argentinensibus & Augustanis, ut illud perficeret. Igitur ad Electorem Sax. d. 25. Januar. scripsit, & de Theologorum conventu sciscitatus est, quo tempore & loco habere eum velit. Elector *Isenacum* primo nominat, deinde *Grimmam*, ob valetudi-

Ejus occasio.

nem

nem Lutheri, sed quia exteros tenebat cupido Wittenbergam visendi, recto itinere, præmissis nuntiis, eo profecti sunt, comitantibus eos *Menio* & *Myconio*, qui de S. Cœna in itinere cum iis disceptarunt, & solida argumenta protulerunt. Ubi Wittenbergam venerunt, d. 22. Maji in ædibus *Lutheri* omnes comparuerunt, ibique *Lutherus*, post literas, quas hospites attulerant ex variis locis, perlustratas, serio graviterque iis exposuit, negotium magni momenti esse Concordiam, quam quærant, nec agi aliquid posse, antequam de S. Cœna consensus adsit apertus. Quanquam enim ille jactetur, sibi tamen contrarium videri, nec ferre se posse, ut λογομαχία tantum dicatur controversia de hoc argumento; neque enim de simplicibus verbis, sed de veritate verborum Domini Jesu Christi in S. Eucharistia solicitum se esse. Revocari igitur postulabat, quæ de figurato sensu verborum Christi in institutione Christi docuissent, & ut eadem secum sincere profiterentur, ac, ne præcipitanter geratur res, sequenti die renunciare illos voluit, quid sentirent. Tum *Bucerus* confessus est, se aliter quædam intellexisse, neque satis probata docuisse, eoque revocaturum se illa esse ore & scripto. Adhæc suo & Helvetiorum, quorum mandata haberet, & *Blaureri*, Constantiensis Pastoris, nomine profitebatur, panem verum esse corpus Christi, & vinum esse vere sanguinem Christi, vereque offerri & sumi ore corpus Christi naturale & substantiale, ut & sanguinem, à dignis ad salutem, ab indignis ad judicium. Post hæc Lutherus alios quoque ordine & singulatim interrogavit, qui omnes idem se sentire cum Bucero & per annum integrum ita docuisse, docereque deinceps velle, professi aperte sunt, & rogarunt obnixe, ut Saxonici omissa suspicione fraudis, ipsos haberent pro sociis Augustanæ Confessionis, quam una cum Apologia sincere amplectantur. Quibus intellectis *Lutherus* cum suis in cubiculum digressus, eorumque sententiam, & quid facto opus sit, rogavit: qui cum

uno ore respondissent: si pastores sic corde crederent, prout ore confessi sint, & docerent, nihil amplius in illis desiderari posse; denuo tamen eos interrogandos esse de statu causæ, ut aperte & rotunde confiteantur veram verborum Christi sententiam. Hoc cum illi fecissent, pax & concordia utrinque sancita & dextræ datæ sunt. Addebatur etiam à Saxonicis monitum, extraneis observandum, ut in doctrina contraria animis auditorum eximenda caute & sensim procederent, & veram sententiam perspicue proponerent & exponerent, & si phrasis (*impii accipiunt verum corpus Christi*) apud suos intolerabilis videatur, vocabulum Pauli (*indigni* vel *increduli*) adhiberent, ac rem ipsam dextre explicarent. Id se facturos receperunt. Datum deinceps *Melanchthoni* negotium est, ut formulam concordiæ conscriberet: quod cum fecisset, ac interea *Capito* & *Bucerus*, ut consensum suum re ipsa testarentur, ad communionem sacram accederent, & *Alberus* mane, *Bucerus* à meridie, & Lutherus vesperi conciones d. 28. Maji haberent, subscriptio sequenti die secuta est.

Articuli approbati.

Articuli utrinque approbati sequentes fuerunt. I. *De S. Cœna* ita habebat: *confitentur juxta verba* Irenæi, *Eucharistiam constare duabus rebus, terrena & cœlesti. Proinde sentiunt & docent, cum pane & vino vere & substantialiter adesse, exhiberi & sumi corpus & sanguinem Christi.*

II. Articulus.

Et quanquam negant, fieri Transsubstantiationem, *nec sentiunt fieri localem inclusionem in pane, aut durabilem aliquam conjunctionem extra usum Sacramenti: tamen concedunt,* Sacramentali unione *panem esse corpus Christi:* hoc est: *porrecto pane sentiunt simul adesse & vere exhiberi corpus Christi. Nam extra usum dum reponitur, aut asservatur in pixide, aut ostenditur in processionibus, ut fit apud* Papistas, *sentiunt non adesse corpus Christi.*

III. Ar-

III. Articulus.

Deinde hanc institutionem Sacramenti à Christo factam sentiunt valere in Ecclesia: nec pendere ex dignitate vel indignitate Ministri & sumentis. *Quare, sicut* Paulus *ait, etiam* indignos manducare Sacramentum: *ita sentiunt, corpus & sanguinem Christi vere porrigi etiam indignis, & indignos vere illa sumere: ubi servantur verba & institutio CHRISTI: sed tales* sumunt ad judicium, *ut* Paulus *ait: quia abutuntur Sacramento, cum sine vera pœnitentia & fide eo utuntur. Ideo enim institutum est, ut testetur, illis applicari gratiam & beneficia Christi: illos inseri Christo, & sanguine ejus ablui, qui agunt pœnitentiam, & erigunt se fide in Christum.*

De *Baptismo* etiam aliisque capitibus disputatum conventumque est, Pædobaptismum contra Anabaptistas defendendum, nec hoc Sacramentum pro nudo signo sed pro lavacro regenerationis & salutis medio habendum esse; & licet sciri exacte nequeat, qua ratione operatio ista in infantibus fiat, certum tamen esse, quod in eis excitentur novi & sancti motus, prout exemplo Johannis constet. *Absolutionem* & *Confessionem privatam* omnes optabant in Ecclesia retineri posse, non solum solatii sed etiam institutionis ac disciplinæ gratia, apud rudiores necessariæ. Pontificiam tamen confitendi rationem nequaquam restituendam sed rejiciendam esse. Tandem de *Communione* & *congregatione Ecclesiæ* consenserunt, omnes ad eam excitari monerique debere, ut ea societas in auditione verbi Dei & concionum, inque Sacramentorum administratione & precibus, decenter & serio conservetur.

Formulam illam de S. Cœna publicatam fuisse sive è suggestu in templo, sive ex cathedra Academia, *Seckendorffius* observat, cui hæc subjecta verba: *Cum autem pauci convenerimus, & opus sit, utrinque hanc rem ad alios concionatores & superiores referre, nondum licet nobis de concordia paciſci, priusquam ad* *Formula Concord. ad confirmationem aliorũ dilata.*

alios retulerimus. Cum autem profiteantur omnes, se juxta Confessionem & Apologiam Principum Evangelium profitentium, in omnibus articulis sentire & docere velle, maxime cupimus sanciri & constitui Concordiam. Et spes est nobis, si reliqui utrinque ita consenserint, *solidam futuram esse Concordiam.* Ex *Myconii* sane, Superintendentis Gothani, relatione ad *Vitum Theodoricum*, Norimbergensem Pastorem, liquet, clausulam de relatione ad alios Ecclesiæ ministros & magistratus, pro universali consensu obtinendo, additam fuisse.

Ejus effectus.

Quis igitur *effectus* hujus Concordiæ fuerit, ex sequentium annorum historia patet, quanquam pauca reperiantur. Id certum exploratumque habemus, in *Hassia* hanc Concordiæ formulam receptam, & servatam servarique jussam esse in Testamentis Principum, Statutis Academicis & Agendis Ecclesiasticis, inde à *Philippo* Magnanimo, in præsentem usque diem. Civitates omnes Imperii in Germania superiori, quorum Pastores aderant & subscripserant, in doctrina vera de S. Cœna perstiterunt; licet quidam ex Theologis Zvvinglianam sententiam postea retinuerint. Eandem etiam Helvetii rigide servarunt, licet *Bucerus* nihil non moverit, ut conciliationem vel consensum plenissimum, vel impetratum esse, vel impetrari posse ostenderet: qui tamen una cum Musculo postea defecit, si vera sunt, quæ *Petrus Martyr* in Epistola ad *Scholarchas Argentinenses* in hanc sententiam scripsit: *Quod concordiæ initæ inter Martinum Bucerum atque D. Lutherum & ejus Symmistas, non subscripserim, ea causa est, quod per verbum Dei & conscientiam nequeo dare, illos, qui fide sunt destituti, percipiendo Sacramenta corpus Christi sumere. Neque mirum est me huic articulo nolle assentire, cum ipsemet Bucerus in hac nostra Scholame præsente secus publice docuerit, dum acta Apostolica explicaret, atque idem longe aliter cum esset in Anglia (ut ex quibusdam ejus articulis possum ostendere) scripserit.*

Multa

Multa essent, quæ addi de hac Concordia, Bucero & Helvetiis possent; sed brevitas nostra id non permittit. Plura vero qui desiderat, *Leonhardi Hutteri* Concordiam concordem evolvat, & præfationem attente legat, ubi tum προηγούμενα, tum ἐκβάντα hujus Concordiæ prolixius nonnihil enarrat, ac contra *Hospinianum* evidenter demonstrat, *Lutherum* ne latum quidem unguem à doctrina sua de vera & reali præsentia corporis & sanguinis Christi in S. Cœna discessisse, ac initio exiguam admodum spem firmioris Concordiæ, tum tentatæ, concepisse, nec consentire prius voluisse, quam *Bucerus* & cæteri testarentur, se paratos esse revocare *Zvvinglii* & *Oecolampadii* doctrinam, quam ipse tanquam falsam damnet, ac promittant, se in posterum, juxta formulam positam, credituros & docturos. *Buceri* autem κυβείαν καὶ πανηγίαν πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης, quidam è nostratibus observasse se putant, orthodoxos nunquam probasse; nec ex ea *Lutheri* constantiam infringi posse, cum negari nequeat, *Bucerum* mox post sancitam illam Concordiam, humani aliquid passum, & in gratiam Gallorum, aliarumque *Zvvinglianarum* Ecclesiarum, astute admodum *tria* confinxisse *indignorum genera*; sic futurum ratus, ut & Luthero, & Zvvinglianis satisfaceret, sed eventu prorsus irrito ac infelici. Mitius tamen alii de *Bucero* sentiunt, eumque à malitia & vafritie alienum fuisse contendunt. Vid. *M. Alberti Menonis* Verpoorgenus Commentatio Historica de *Mart. Bucero*, ejusque de Cœna Domini sententia, quæ hoc anno prodiit, p. 78. seqq.

Tom. VI. Alt. p. 1045. *b.* -- 1054. *Solid. Declar. p.* 729. *f.* Seckendorf. *p.* 129 *seq.* D. Leuchter. *de antiq. Hess. fide p.* 68. *seqq.* Hutter. *l. c.*

§. CCCXXVIII.

Promovit etiam purioris doctrinæ cursum Noster *Lutherus* scriptis, inter quæ præcipua sunt *Enarrationes in Prophetam Joëlem*, *Amosum* & *Obadiam*, ex prælectionibus ejus collectæ; posteriores *Paulus Crœlius* A. 1555. & *Steph. Agricola* Germanice

Scripta Lutheri exegetica.

reddidit, quæ Tom. VI. Alt. insertæ leguntur; sed Commentarius Germanicus in Joëlem, qui ibidem comparet, non est versio Enarrationum hoc anno editarum, sed alterius Commentarii, qui A. 1546. compositus & post mortem Lutheri editus est. Perstringit in illis, pro more, data occasione, doctrinam & mores Pontificiorum, ut in Amos. III. 15. *rapacitatem* Ecclesiasticorum, & inprimis Pontificum, quos *pauperum devoratores* vocat, cum in nulla provincia Italiæ major paupertas & mendicitas deprehendatur, quam in regione Pontificibus subjecta: ad Cap. VI. 6. tyrannidem & crudelitatem Principum & inprimis Ecclesiasticorum, quod non curent *confractionem Josephi*, sed eos premant, exhauriant, misere Ecclesias dissipari sinant, dum neque ipsi doceant, neque eos qui doceant, alant, imo crudeliter in bonos Doctores sæviant &c. Reliqua scripta in Indice recensebimus.

Tom. III. Jen. Lat. fol. 497--542. Tom. VI. Alt. pag. 919. ff. 100. ff. 1036. ff.

§. CCCXXIX.

An. 1537. Deliberatio de admissione nuntii Pontif. & comparitione Evangelicorum in Concilio.

Diximus supra (§. CCCXXIII.) Electorem Sax. cum fama increbuisset, de indictione Concilii & adventu Legati Pontificii, Theologos pariter ac JCTOS suos in consilium adhibuisse, quid tum factu opus, & 1. an admittendus audiendusque Nuncius ille esset, & 2. an Evangelici in Concilio comparere possint, aut debeant. Prius cum consulti affirmassent, Elector in contrariam ivit sententiam, ac adventantem Nuncium abigendum censuit, cum Papa acerrimus Evangelicorum hostis sit, & Concilii indictione nihil aliud quærat, quam ut dominatum suum Antichristianum firmet, & Protestantes in exitium præcipitet. Ab his aliisque rationibus vix abduci & flecti in mitiorem partem se passus est, ut admitteret *Vorstium*, adventum suum per litteras Vinariæ scriptas Electori d. 30. Januarii significantem, & d. 25. Februar. Smalcaldiæ comparentem;

ubi

ubi literas binas Pontificis Electori obtulit, quas accipere Saxo noluit, priusquam cum sociis, ad quos causa pertineret, contulisset. Qua re legatus non parum offensus fuit; lusit tamen operam, & non magna ejus ratio est habita. De posteriori deliberationis capite sententiæ non parum variabant. Machinas enim Pontificias omnes facile penetrabant, sed quæstio difficilis remanebat: *utrum prorsus recusari possit comparitio in Concilio, an eo saltem fine offerenda, ut protestatio interponeretur, & defectus Concilii indicarentur?* Huc inclinabant Wittenbergenses; Hassiaci autem jus indicendi Concilii Cæsari, non Pontifici competere contendebant. Alii aliud quid proferebant. Nemo tamen ex omnibus fœderatis, qui in comparitionem ad Concilium, quale indictum à Papa erat, consentiebat, nisi prius de modo agendi & securitate mittendorum satis provisum esset. Secutum igitur est responsum, sine ullius contradictione, & legato Cæsareo, *Matthiæ Heldo*, & Pontificio, dandum, de edendo & publicando libello, quo causæ recusati concilii exprimerentur & omnium oculis exponerentur. Quamobrem libelli exempla *Elector* & *Landgravius* Regibus *Angliæ, Scotiæ, Poloniæ, Hungariæ, Portugalliæ, Daniæ, Sueciæ*, Electoribus *Moguntino, Trevirensi, Colonienſi*, & *Palatino*, Reipublicæ *Venetæ* & *Helvetiorum*, mittenda cum litteris receperunt.

Tom. VI. Alt. p. 1074 *b.* -- 1087. *b.* 1226. Sleidan. *Lib. XI. p.* 296-320. P. Suav. *p.* 70. *ff.* Seckendorf. *p.* 143. *seqq.*

§. CCCXXX.

Verum inter præcipua acta conventus hujus merito referuntur *Articuli Christianæ doctrinæ, qui à Protestantibus Concilio, si quod vel Mantuæ, vel alibi congregandum esset, exhibendi fuerant, indicantes, quid recipi vel concedi possit* Pontificiis à Nostris, quid non? Eos *Lutherus* jussu Electoris conscripsit, & *Amsdorfio*, *Agricolæ* & *Spalatino* exhibitos, ac ab his subscriptos, Electori misit, eique statuendum reliquit, quatenus

Articuli Smalcaldici à Luthero conscripti.

nus & in quantum illos accepturus sit. Pro qua opera Elector Megalandro gratias agit, eamque gratissimam sibi esse testatus est, & Ecclesiæ Christianæ utilissimam, utpote ita fundatam in Christo, ut portæ inferorum adversus eam non sint prævalituræ, adeoque nec Pontifex, nec Concilium ei adhærens: seque bis lectis articulis convictum esse, quod veri sint, & cum Augustana Confessione congruant: nec opus habere, ut cum quoquam ulterius de illis deliberet; sed confessurum eos, ubicunque opus sit, coram Concilio & toto orbe, & toleraturum omnia, quæ de se suisque Deus pro suo arbitrio sit decreturus. De Pontifice nullam sibi solicitudinem esse, neque hæsitare se, quo minus ei vehementissime resistat, adeoque non assentire Melanchthoni, qui putet bona intentione & pacis causa tolerandum esse ipsius dominatum. Hi ergo articuli non tantum ab Electore, sed etiam ab omnibus Smalcaldiæ congregatis, recepti & unanimi consensione approbati sunt, & decretum est, ut Concilio publice offerrentur, & fidei nostræ confessionem explicarent; non, quod nostris Ecclesiis Concilio sit opus, cum ita per Dei gratiam, puritate verbi & vero usu Sacramentorum, ac cognitione vocationum & verorum operum sic satis sint illustratæ & constitutæ, ut à Concilio de his rebus quidquam melius sperari & expectari nequeat; sed propter adversarios, ut nævi multi & crassi in statu Ecclesiastico, & vitia in statu Politico, v. g. usura, avaritia, luxus ac fastus in vestitu, crapula, alea, pompa, vitiorum & scelerum concursus corrigantur, ac tandem calumniis virulentis de incertitudine & mutatione dogmatum apud Lutheranos, os obturetur. Quæ omnia ex præfatione *Lutheri* ad Articulos Smalcaldiæ prolixius peti possunt.

Hos artic. esse symbolum Eccles. Luther.

Hos Articulos *scriptum* esse *Symbolicum* Ecclesiarum nostrarum, inde probatur, quia unanimi confessione approbati & recepti sunt. An vero in conventu ipso Smalcald. factum hoc

hoc fuerit, vel deinceps, dubia res esse videtur. Sane illustr. *Seckendorffius* ex Archivis id se deprehendisse existimat, Articulos quidem placuisse summopere omnibus, & subscriptos à Theologis, non tamen autoritate Procerum statim publice receptos esse, cum in *Recessu* illorum mentionem haud fecerint, in quo tamen non solum *Aug. Confess.* & *Apologiam*, sed etiam scriptum novum de *Papatu* approbent, ac *Lutherus* ipse, qui sequenti anno eos publicaverit, publicationis causam non ad Principes retulerit, sed illam potissimum allegaverit, ut constantem suam confessionem denuo testaretur. Verum ad hæc atque alia talia, quæ moveri dubia possunt, facilis, ut opinor, est responsio. Nam 1. *Lutherus* non suo sed publico nomine articulos conscripsit: 2. eos *à Nostris* (fœderatis Smalcaldiæ congregatis) *receptos, & unanimi confessione approbatos, ac decretum fuisse* scribit, *ut Concilio (si quod tandem à Papa & Pontificiis sine mendaciis & fraudibus, vero, legitimo & Christiano modo institueretur, sicut omnino deberet) publice offerrentur, & fidei nostræ confessionem* (communem Principum & Theologorum) *explicarent.* 3. Doctores & Concionatores de mandato Illustrissimorum Principum, & ordinum ac civitatum Evangelii doctrinam profitentium, subscripserunt, (Form. Conc. pag. 356.) & 4. Ordines quoque subscripturi procul dubio fuissent, si Articuli Concilio exhiberentur. 5. Quia novum scriptum de Papatu, sive *de potestate & primatu Papæ*, à *Melanchthone* confectum, approbarunt, eo ipso quoque omnes præcedentes articulos approbarunt. 6. Non per solam subscriptionem fit Symbolum, sed aliis quoque modis. *Restrictio*, & reservatio circa potestatem Papæ, qua in subscriptione usus est *Melanchthon*, Luthero haud innotuit, & Articulo IV. Partis II. pag. 312. ff. repugnat, ubi statuit, Papam ne humano quidem jure cum emolumento Ecclesiæ pro ejus capite haberi posse, sed Episcopis omnibus par jus competere. Unde ad subscriptionem Me-

probatur, & quando id factum, disquiritur.

Melanchthonis subscriptio atro carbone notata.

lanchthonis, quæ Germanice Tom. VI. Alt. p. 1241. extat, hæc nota apposita legitur: O quantum mutatus ab illo. Zuvor hat er gesagt: so der Pabst das Evangelium zuliesse / daß mans allenthalben frey öffentlich lehren und predigen dörffte / solte man Jhm seinen Primat über die Bischöffe / die Er sonst ohne das unter sich hat / nachgeben / und das Jure humano. Nun aber gibt man dem Pabst den Primat, nicht allein über die Bischöffe / so Er sonst hat / sondern auch über die unsere / ja Christi Kirche / die zuvor den Antichrist verdammet / verbannet / und sich gäntzlich von Jhm abgesondert haben. Deßgleichen gibt man auch seinen Bischöffen das Regiment über die Kirchen Christi / so doch der Pabst mit seinen Wölffen den Bischöffen / das heilige Evangelium jetzt greulicher / denn je zuvor geschehen / verflucht / lästert / verbannet / und wider die Kirche Christi / und uns arme Christen auffs greulichste / wie ein rechter Beerwolff / ja wie der leidige Teuffel selbst / beyde mit Feuer und Schwerdt / und wie Er nur immer kan und vermag / wütet und tobet. Das heist / meyne ich / nach der neuen Christen Sprach gemäß gehandelt. Lutherine, vel cujus glossa sit, non satis compertum habeo, nec definire audeo; licet à Lutheri stylo non multum abhorrere videatur.

Tom. VI. Alt. pag. 1226--1250. *Form. Concord. p.* 298--359. Sleidan. *Lib. XI. p.* 296--320. P. Suav. *p.* 70. *seq.* Seckendorf. *p.* 151. *seqq.*

§. CCCXXXI.

Petunt Theologi bona Eccles. adhiberi ad Ecclesiarum Scholarumque conservationem & ministrorũ sustentatio-

In hoc ipso conventu, die Matthiæ, nomine omnium, qui aderant Theologorum & concionatorum, Principibus & Ordinibus exhibitus fuit libellus supplex, quo queruntur, quod licet in quibusdam regionibus & civitatibus satis prospectum sit de alimentis Pastorum, ex reditibus Canonicatuum & Monasteriorum, itemque scholis & hospitalibus: tamen etiam multa loca sint, ubi magnus deprehendatur defectus, & Ecclesiarum Scholarumque ministri vel exiguis admodum salariis fruantur, vel plane vastata & orbata relinquantur, cum interea non solum

lum Magistratus sed etiam privati homines bona illa Ecclesiastica pro arbitrio ad se trahant, & plebs quoque parum conferat subsidiorum. Cum vero Regum Principumque officium sit, Ecclesiarum Scholarumq; nutritios se præstare, ac Josaphatus, Ezechias, aliique nonnulli hoc nomine celebrati fuerint, rogant propter Deum, ut Principes summam necessitatem considerent, & Status moneant, quo bona illa, ad religionis conservationem & propagationem dudum donata ac destinata, licet multi accesserint abusus, conserventur, & ad Dei gloriam, & in usus Scholarum ac Ecclesiarum adhibeantur, distractio autem & devastatio omnibus modis caveatur. Annuerunt promte Principes, ac in *Recessu* solenniter testati sunt, se unanimiter convenisse, quod parochiis in sua ditione & jurisdictione doctos, honestos & pios pastores, concionatores & ministros præficere, illisque ex bonis Ecclesiasticis, pro cujusque loci & districtus ratione & conditione, ita prospicere velint, ut cum uxoribus & familia sufficienter ac honeste sustentari possint. Scholas quoque se constituturos, vel constitutas conservaturos, ordinaturos insuper stipendia, & erecturos hospitalia, ac id demum omne facturos polliciti sunt, quicquid Christianorum Principum & Magistratuum officium exigit. Hinc calumniæ Pontificiorum valide refutantur, quasi Lutherus & socii Principes ad spolia bonorum Ecclesiasticorum invitaverint. Contrarium potius evidenter liquet.

nem, & ab ordinibus obtinent.

Tom. VI. Alt. p. 1116. Seckendorf. *pag.* 157. *seq.*

§. CCCXXXII.

Mandarunt etiam Principes Theologis, ut *Augustanam Confessionem* ejusque *Apologiam*, Carolo V. Augustæ exhibitam, denuo summo studio perlegerent, &, si quid observarent, quod sacris litteris non congrueret, aut non ita docerent in Ecclesiis suis, mutarent, ac rursus propriis manibus subscriberent Aug. Confess. & Apologiæ. Facta est hæc subscriptio d. XXIV. Februa-

Revisio & subscriptio Aug. Conf. & Apologiæ denuo facta.

bruarii. Hujus rei in decreto sive *Recessu* hujus conventus mentio facta est his verbis: *postquam Theologos nostros primarios, & S. Scripturæ peritos hic congregavimus, illi de omnibus articulis Confessionis & Apologiæ, quam Augustæ exhibuimus, Christianum habuerunt colloquium, & per Dei gratiam unanimiter in omnibus inter se consenserunt; articulum vero de primatu Pontificis latius & melius eonceperunt, ut scriptum ostendit.*

Tom. VI. Alt. p. 1226. *a, b.* Seckendorf. *p.* 157. *a.*

§. CCCXXXIII.

In art. Smalcald. & conciouibus dictisque suis Lutherus Papam Antichristum aperte dixit.

Quod §. superiore notatum est, facere potest ad retundendas adversariorum calumnias, de mutata, vel amissa confessione Augustana genuina, & quod in ea *Papa* non sit pro *Antichristo* habitus. Prudenter utique egere Elector & Principes, quod repetere & stabilire voluere confessionem fidei, non quod de veritate ejus dubitarent, aut ab ea recederent; sed quod utile esse judicarent, ut omnia denuo, post tot adversariorum contradictiones, in examen vocarentur, ac tanto clarius confidentiusque in concilio futuro proponi & exhiberi possent. Hinc Lutherus in secunda Part. articulor. *Papam* vocavit *sacrilegum & damnatum Judam, leonem rugientem, ipsum verum Antichristum, qui supra & contra Christum se extulerit.* Cumque ob gravissimum calculi morbum, cujus levandi nullum remedium ab imperito medico sperare poterat, & finem vitæ imminere sibi putaverat, Smalcaldiam relinquere & domum proficisci cogeretur *Lutherus*, respexisse urbem ac dixisse fertur: *impleat vos Deus odio Papæ.* Hanc vocem vehementer exagitant *Pontificii*, sed immerito, cum incorrigibilem Papam cum Clero satis perspiceret, ejusque astum & vim in Evangelicos plerique sentirent. Unde ubi Gothæ malum recruduit, quo in itinere, ex ipso vecturæ motu levatus fuerat, ad mortem se præparans D. *Pomerano* ultimas preces commisit, ac inter alia dixit, *scire se, quod recte fecisset*, eoque nomine Deum lauda-

laudavit, *Papam aggrediendo, utpote inimicum Deo, Christo, & Evangelio.* In conventu quoque Smalcald. publicis in concionibus *Dom. Invocavit* super Evangel. Matth. IV. habitis, non tantum jejunia Pontificiorum rejecit, & proverbium Latinum eo quadrare dixit: *Italorum devotio & Germanorum jejunia, fabam valent omnia*; sed etiam, occasione triplicis tentationis Satanicæ, Diabolum triplici colore depinxit & proposuit, primo *nigrum* in persecutionibus primitivæ Ecclesiæ truculentis: deinde *candidum*, cessante persecutione, sub Imperatoribus Christianis, excitatis subtilioribus hæreticis, ut Ario & similibus, qui ex Scripturis argutarentur: denique tertio *cælestem & plane divinum*, qui Dei loco sese objiciat & adorari velit; hunc ad Antichristianismi tempora refert, oblata enim Prælatis Ecclesiæ potentia & opulentia, effectum esse ait, ut secularis ille fastus & luxus Dei loco coleretur, & horrendæ abominationes, quarum multas recenset, grassarentur; regnum autem hoc Antichristi universaliter & plene non nisi per adventum Christi destrui posse, ex parte tamen subversum iri, non vi, vel autoritate Cæsaris & Principum, sed restituta Evangelicæ doctrinæ puritate.

Form. Conc. p. 310. 313. 314. *seq. Tom. VI. Alt. p.* 1062 — 1072. 1226. *b. Tom. IX. Alt. p.* 1574. *a.* Seckendorf. *p.* 151. *a.* 165 *b.*

§. CCCXXXIV.

Progressus reformat.

Conventus ergo hic multum profuit ad reformationis progressus ampliores. Nam non tantum confirmati sunt Nostri in agnita veritate puriori, sed alii quoque allecti, & adversarii à persecutione deterriti sunt. Huc referenda est primo loco Epistola Regis Ferdinandi, quam Calendis Februar. hoc anno ad Lutherum dedisse fertur & statuitur à Theologis nostratibus, *Lysero, Matthia Hoe, Gerhardo, Sagittario, Calovio, Alberto* & aliis: qua significat, se juvenem adhuc ex Hispania in Germaniam venientem, à concionatoribus & confessiona-

Epistola Ferdinandi R. ad Luther.

ris suis monitum & edoctum, abhorruisse ab ejus scriptis & dogmatibus, utpote hæreticis & Romanæ Ecclesiæ statutis adversis; lectis autem quibusdam illius libris, & cumprimis interpretationibus Psalmorum, de regimine Regum Principumque agentium, hortatu etiam confessionarii sui Franciscani, nuper mortui, ut sine mora cum regnis & principatibus suis, Evangelium reciperet, à Luthero in lucem productum, ac diligenter & fideliter prædicatum, excitatum relationibus insuper *Offlingii*, Cancellarii Bohemici, & *Ungnadii*, ex ejus concionibus & colloquiis Torgæ habitis, confirmatum, tolerare libenter doctrinam istam velle ac posse; maxime cum expertus sit, Papam cum gregalibus sua hactenus duntaxat quæsivisse, & Laicis paleam pro tritico tribuisse. Propter has igitur aliasque causas, statuisse, splendidam legationem virorum Evangelio faventium, in Hispaniam ad fratrem Carolum mittere, ac monita precesque illius Franciscani aperire, eumque ad consensum invitare: & si id impetrari nequeat, se nihilominus Comitia loco commodo indicturum, & de religionis fideique concordia, ordinum doctorumque virorum consilio, transactionem unanimem, secundum verbum Dei (**Göttlichem und Bibliſchem Ermeſſen nach**) promoturum esse.

De fide harum litterarum quidam dubitant, ac dubitandi rationes *Seckendorffius* non celavit, iisque motus rem in medio reliquit. Nobis tamen caussæ allatæ nondum sat graves esse videntur, ut epistolæ fides infringatur. Nam quod 1. litteræ illæ in scriniis Dresdensibus, diligenter licet inquisitæ, haud sint repertæ, non probat, quod nullæ adfuerint; cum vel amitti, vel ab infideli corruptaque manu removeri potuerint. Quod 2. Lutherus nullam earum mentionem fecerit, nec Electori quicquam ea de re significaverit, non satis certum est. Multi illustres viri ad Lutherum scripserunt, quorum literæ intercideruntur. Illud 3. fortius esse videtur argumentum, quod publica

acta

acta Ferdinandi hoc ipso anno, cum animo & proposito in litteris expresso, parum congruant. Verum propriis hic *Seckendorffii* verbis respondere licet: mutabiles sunt Regum animi, magis sæpe, quam privatorum, quod vel exemplo *Francisci*, Galliarum Regis, demonstrari potest. Quanta sit Cleri potentia & impudentia, haud obscurum est, qui simulac de Regis erga veritatem Evangelicam & Lutherum amore aliquid expiscatus est, impedimenta objecit. 4. Ut credam has litteras non esse supposititias, me movet inter alia illud etiam, quod Pontificii, quantum quidem mihi constat, nunquam nobis tale quid exprobrarunt; illud sane haud intermissuri, si cum ratione fieri potuisset. *Johannes Vermejerus*, Austriacus, regiarum harum litterarum copiam A. 1643. edidit, quas an aliquis Pontificiorum in dubium vocaverit, ignoro. Post tantum certe tempus, quo scriptæ feruntur, innotuisset facile fraus, si quæ latuisset, nec ausus fuisset vir, publicarum rerum aprime gnarus, eas producere denuo, si supposititias esse nonnulli demonstrassent. D. Sagittar. refert *Michaelem* Sachse Keyser Chron. P. IV. pag. 332. & *Melch. Haimsfeld.* Tom. I. Reichssatzung fol. 174. meminisse hujus Epistolæ.

Tom. IX. Alt. append. p. 1588. *b.* 1589. *a.* Seckendorff. *p.* 162. *a, b.*

§. CCCXXXV.

Ad fœdus Smalcald. invitati eique inserti propagationem Evangelii adiuverunt.

Nec parum emolumenti ad propagationem Evangelii attulit cura Evangelicorum de augendo fœdere. Ita receptionem in illud, sive protectionem potius, Elector Saxon. *Henrico* Saxoniæ Duci, Georgii fratri, procuravit, ut, cum puriori doctrinæ jam addictus esset, ac Wittenberga concionatorem aulicum D. *Jac. Schenckium* vocasset, reformationem in sua ditione hoc anno susciperet, ad formulam visitationis A. 1528. & seqq. in Electoratu peractæ, frustra contradicentibus *Georgio* & aliis. Cœptum quoque est in hoc conventu tractari de recipiendo in fœderis societatem *Johanne Marchione Brandenburgico*, Electoris fratre,

fratre, sed effici negotium haud potuit, quia socer *Henricus Brunsvicensis*, frater, & Dux *Georgius* quovis modo eum abstrahere studebant. *Georgii Marchionis Brandenburg. Onolsbacensis* Legati, quoad capita religionis assentiebantur, sed fœderis formulæ subscribere nolebant, causantes, Herum pactis cum Cæsare & Ferdinando Rege constrictum, & unitum etiam Saxoni & Landgravio hæreditaria inter familias conventione esse. *Fridericus Dux Lignitiensis* in Silesia consensum quoque suum in religione per legatum testatus est confœderatis, & simul Electorem interrogavit, an licitam putaret defensionem adversus Cæsarem, aut Regem, si vim religionis causa intentarent? In fœdus tamen assumi noluit, propterea quod inter Imperii Principes locum non haberet, sed in Silesia, sub regni Bohemici clientela ditiones teneret, contrariæ religionis proceribus & populis circumdatas. Interim constantiam in doctrina Evangelica, quam in sua provincia introduxerat, amplissime pollicitus est. Hoc anno etiam *Rex Daniæ Christianus* ab Electore Sax. petiit, ut *D. Pomeranum* ad se mitteret, cujus opera in plantanda ac propaganda doctrina verbi divini, & reformandis Ecclesiis uteretur. Huic petito annuit *Jo. Fridericus Elect.* & D. *Bugenhagium* mense Junio dimisit, cujus vices in concionibus die Solis, Mercurii & Sabbathi habendis, Lutherus in se suscepit.

Tom. VI. Alt. p. 1122. 1127. *a.* Seckendorf. *pag.* 158. 160. *b.* 161.

§. CCCXXXVI.

Prorogatio Concilii, per-peram à Papa facta, profuit.

Profuit etiam nonnihil prorogatio Concilii à Pontifice facta, cujus causa vel prætextus erat, quod *Dux Mantuæ, Fridericus Gonzaga*, sumtus haud exiguos ad præsidium militare alendum, tuendæ urbis & securitatis causa, à Papa flagitaret, & jurisdictionem in advenas, etiam Ecclesiasticos sibi arrogaret. Quæ conditiones cum duræ Pontifici viderentur, & (ut ajebat) veteribus institutis contrariæ, atque libertate Ecclesiastica, quæ tan-

tanta sit, ut Doctores unanimi consensu confirment, etiam concubinas Sacerdotum foro subjici Ecclesiastico, alienissimæ, utrumque abnuit, ac statuit, nullum *Mantuæ* concilium celebrare. Diplomate igitur publico d. 20. Maji se excusavit de mora, quæ non sua, sed aliena culpa acciderit, ac, cum nequeat ita propere de alio loco idoneo constituere, cogatur Concilium ad Calendas usque Novembreis differre. Non multo post *Rex Angliæ* & suo & regni procerum nomine scriptum evulgat, quo ostendit Pontificem convocandi Concilii potestatem non habere, & indixisse illud tempore prorsus incommodo, quo bellum Cæsaris cum Rege Galliæ ardeat in Italia, atque adeo etiam loco non satis tuto: se igitur, licet concilium Christianum ex animo cupiat, ad Pontificium neque venturum, neque legatos missurum esse, quippe cui nihil sit commune cum Romano Episcopo, aut illius edictis, quam cum alio quovis Episcopo. Concilia olim Cæsaris atque Regum authoritate esse convocata, & hunc morem nunc inprimis revocandum, cum de Curiæ Romanæ defectibus tam graves passim instituantur querelæ, qui sine vitæ periculo coram accusari nequeant, nisi legitimum & liberum habeatur Concilium. Non esse sibi suisque cautum de fide publica, nec novum Pontificibus, fidem datam fallere, & innocentum cruore se polluere; id vero sibi tanto diligentius cavendum, quanto magis constet de odio Papæ in se acerbissimo, cum ob profligatam ejus è regno suo tyrannidem, tum ablatos annuos census. Jam quod in Mantuæ Principem prorogati concilii culpam conferat, nec tamen quo loco sit habendum, præfigat, id esse orbem terrarum ludificari. Quod si ipsi loci deligendi potestas fiat, vel suæ ditionis sat amplæ urbium, per vim & dolum occupatarum olim & mala fide possessarum, aliquam, vel Principis alicujus sibi devincti, procul dubio designaturum. Itaque cum de vero Concilio plerique omnes judicio præditi desperent, sibi optimam videri rationem, ut in

Angliæ Rex scripto Papæ exprobrat artes subdolas.

suo quisque populo Magistratus religionem emendet, quasi quis meliorem habeat, se minime recusaturum.

Tom. VI. Alt. p. 1226. b. Sleidan. *p. 320. seq.* P. Sarp. *p. 72.*

§. CCCXXXVII.

Papa fucũ & somnolentiam in Concilio convocando agnovit Pallavicinus, & Ferdinandus Rex exprobravit.

Nec Rex Angliæ tantum sed complures quoque in Italia Pontificis actiones in sequiorem partem interpretabantur. Et quamvis ille Concilii dilati culpam Duci Mantuæ adscriberet, illi tamen eam magna sermonis libertate in ipsum rejiciebant. *Pallavicinus* differi haud potuit, Pontificem non tam sponte, quam ne Germani Nationale Concilium, quod summe oderat, & periculi plenum esse existimabat, convocarent, in Concilii indictione perstitisset: desperasse quoque, ut Protestantes ad id adducerentur, & ad confirmandos solum Catholicos respexisse, idque per Nuncios Cæsari & Ferdinando significasse. Idem quoque non dissimulat, Ferdinandum Nuncio Pontificio tarditatem in Concilio promovendo objecisse, graviterque exprobrasse, atque adjecisse, fore ut hac ratione omnem fidem apud Germanos amittat, urbemque *Tridentinam* jam tum

Papa simulat Curiæ reformationẽ, cujus capita delecti scripto comprehendunt,

proposuisse. Papa igitur, ut ignominiam deleret & hominum spem aleret, ac aliquid facere videretur, diploma sub idem tempus promulgavit de emendatione Curiæ Romanæ, ac delegit in id quatuor *Cardinales* & quinque *Præsules*, hisque mandavit, ut morbos, qui medicam manum requirebant, accurate circumspicerent, & adulatione omni remota libere indicarent, ac remedia simul eisdem cito & facile removendis applicarent, ut ad bonam valetudinem Ecclesia redire posset. Eum in finem jusjurandum illis remisit, magno tamen silentio rem agere jussit. Delecti, habita deliberatione, *reformationis capita* scripto comprehendunt, & Pontifici tradunt, indicantes 1. fontem malorum omnium, nempe propensionem Pontificum ad aures adulatoribus aperiendas, eorundemque facilitatem in derogando legibus Ecclesiasticis, ac Simoniam.

2. Abu-

2. Abusus XXIV. in rerum Ecclesiasticarum administratione, & quatuor in Romano regimine, in ordinatione Clericorum, pensionibus, permutationibus, reservationibus, ignorantia prædicatorum & confessariorum, dispensationibus &c. 3. remedia. Hoc scriptum exhibendum Pontifex Cardinalibus dedit inspiciendum, ut deinceps in Consistorio caperent consilia. Eo cum ventum esset, adversis frontibus inter se pugnabant Purpurati. *Nicolaus Schombergius*, S. Sixti Cardinalis, *Capuanus* vulgo dictus, emendationis omnis impatiens, contendebat prolixe, temporum conditionem nullam admittere reformationem; *Lutheranos* enim inde jactantiæ occasionem sumturos, quasi ipsi Pontificem eo adegerint, ut non tantum abusus tollantur, sed etiam laudabiles Ecclesiæ ritus. At *Joannes Petrus Caraffa*, Cardinalis *Theatinus*, contra differebat, adeo necessariam his temporibus reformationem esse, ut sine piaculo grandi non possit omitti. Cum itaque sententiis variatum esset, in aliud tempus negotium dilatum fuit: tantum præcepit Pontifex, ut res omnis silentio tegeretur. Ipse tamen *Cardinalis Capuanus* ejus scripti exemplar clam in Germaniam ad amicum quendam misisse dicitur: quod nonnulli sic accipiunt, ac si Papam & reformatores deridendos præbere voluerit; alii autem putant, id conscio Pontifice factum esse, ut sic aliquod ejus propositum & studium appareret emendationis. Simulac in Germanium delata illa consultatio fuit, cum animadversionibus *Jo. Sturmii* Latine prodiit Argentorati, & Germanice Wittembergæ cum *Lutheri* epicrisi festiva & pictura primæ editioni præfixa, quæ Papam repræsentat in sublimi solio sedentem, cinctum Cardinalibus, caudis vulpinis, ad longurios alligatis, veluti scopis omnia sursum deorsum perpurgantibus. Sola autem præfatio in Tomos relata, extat, omissa versione & notis aculeatis margini adjectis. Summam igitur præfationis indicabimus. Ei præfigit *Chrysippi* sophisma. *Si mentiris, etiam*

quod Cardinalibus & Consistorio ad examinandum datum, sed neglectum,

& vulgatum cum censura Sturmii & Lutheri.

quod verum dicis, mentiris. In præfatione perſtringit Papam, quod cum Concilio non aliter agat quam felis cum pullis, (**er ſchleppt ſich mit dem armen** Concilio, **wie die Katze mit den Jungen**) cum in Germania haberi nolit, *Mantuæ* non poſſit, nec *Vicentiæ.* Sic *Marcolfum* eum futurum cenſet, qui nullam arborem, cui ſuſpendi velit, reperire potuerit. Quare ſuadet, ut ſancti homines Concilio non urgeantur, cum reformari nolint, & tamen haud abs re metuant, ſi Concilio locus detur, turpitudinem eorum revelatum iri, **ſie müſſen Feder geben / oder Haar laſſen /** ac minimo vitio deprehenſo vociferaturos alios, Papam & Romanam Eccleſiam erraſſe, eumque, qui ſemel malus fuerit, ſemper præſumi talem. Minime igitur committendum eſſe, ut Concilium cogatur, in qua quæſtio, *an Papa errare poſſit, & erraverit?* ventiletur: vel tale inſtituendum, in quo nil decernatur, quam quod ipſis placeat, quale *Lateranenſe* fuerit, ut ſtet pro ratione voluntas Papæ, & omnia jura ſint in ſcrinio pectoris ejus. Unde etiam non amplius *ſummum*, ſed maximum Pontificem & Principem eum vocent docti & adulatores ejus, quem titulum Romanorum Cæſares Ethnici, ut *Julius*, *Nero*, aliique geſſerint; nunc enim eos non amplius dicere: *Papa eſt Romæ*, ſed ita: *Princeps eſt ad urbem.* Fucum ergo eſſe, quicquid de Concilio vel Reformatione Curiæ Romanæ jactitent, & ab iis nil intendi aliud, quam ut ſimulata aulæ Pontificiæ reformatione deinceps Eccleſiæ reformatio, in Concilio ſupervacanea cenſeatur, & nemo ſit, qui reformetur, **und iſt dieſe** Reformation **nichts / denn des Niemands** Reformation. A Cardinalibus enim tantum feſtucas aliquantulum tangi, trabes craſſisſimas fileri & confirmari; excolari muſcas, camelos deglutiri.

Tom. VI. Alt. p. 1227. *a.* 1253. *ſeq.* Sleidan. *Lib. XII. p.* 323 – 330. Suav. *p.* 73. *ſeq.* Seckendorf. *pag.* 161. *b.* 162. *a.* 163. *ſeq. Conf.* Heideggeri *Hiſtor. Papat. p.* 222. *ſeq.*

§. CCCXXXVIII.

§. CCCXXXVIII.

Cum igitur Pontifex dictum in modum Concilii vana spe lactassет Protestantes, & eluderet, & appropinquante mense Novembri, Concilio destinato, illud novo diplomate *Vicentiam* indixisset, injuriam ei minime fecit *Lutherus*, quod luserit in scriptis aliquot de Concilio à Papa indicto, sed non congregato. *Lutheri scriptum illusorium contra Concilium.* Extat scriptum anonymon, quod *Lutheri* genium sapit hanc inscriptionem habens: *Quæstio totius sancti Ordinis lusorum chartis de Karnöffel, ad Concilium Mantuanum*, in cujus exordio lusores Papæ significant, posteaquam percepissent, omnia ad Concilium spectantia expedita, aulam Romanam jam reformatam, totam Romam piam factam, omnes Ecclesias omnibus in locis bene constitutas, omnes hæreses, & Lutheranam præsertim, extinctas esse, atque adeo nihil amplius superesse, quam quod ipsorum ordo præteritus & oblivioni traditus sit: visum sibi esse, ne frustra Concilium convocetur, sed aliquid tractaretur, quæstiones proponere momentosas: v. g. *Cur Karnöffel Cæsarem & Papam pungat, cum tamen, multorum prudentum judicio, gregarius miles sit?* item, *cur diabolus diabolice liber* (Teuffels frey) *sit, ita ut nec Cæsar, nec Papa, nec Karnöffel eum pungere queat, cum tamen Papa Vicarius Dei & Dominus in Inferno sit?* Deinde *donationem Constantini, veluti præcipuum caput sanctissimæ Pontificiæ fidei*, edidit Germanice conversam & glossis illustratam, *ad dilatum Concilium Mantuanum*, & ostendit multis argumentis, etiam ex historia depromtis, eam fabulam esse, & crassum vereque Pontificium mendacium, inter quæ hæc urget: 1. cur Papa Occidentem totum à *Constantino* donatum per XII. secula non repetierit, aut possederit? 2. Cur donationis literas non ostendat vel hodie, indeque probet, se esse Regem Italiæ, Galliæ, Hispaniæ, Angliæ &c. 3. Quod Germanici Imperatores, ut Duces Saxoniæ, Ottones & Henrici, Italiam & Romam ante quinque (sex & amplius) secula possederint, *contra donationem Constantini*

derint, Pontifices constituerint & deposuerint, Episcopatusque distribuerint omnes, testibus omnibus historiis, donec perditi nebulones, *Bonifacius* VIII. ac deinceps *Johannes* XII. & *Benedictus* XII. urbem Romam occupaverint, & senatum abrogaverint. Cætera brevitatis causa prætermitto, utpote satis nota vel ex *Hieronymo*, prorsus silente donationem istam, & aperte scribente, Episcopum Romanum non majoris esse authoritatis, quam alterius civitatis Episcopum, omnes æquali gaudere potestate. *Si*, inquit, *quæritur autoritas, major est orbis urbe.*

Præfatio in Concil. Gangrense Kymei.

Huc etiam pertinet *præfatio in Concilium Gangrense in Paphlagonia ante XII. secula coactum*, & à *Johanne Kymeo Germanice versum*, qua laudat hoc Concilium, licet *Nationale* tantum fuerit, & melius longe affirmat, quam omnia Concilia, quæ unquam Pontifex celebraverit. Reprehendit etiam Pontificios, quod veterum Conciliorum & Patrum testimonia eludant & crepent, *Papam esse supra Concilia, & non posse errare.*

in Hussi Epistolas.

Item *præfatio in aliquot Epistolas* Johannis Hussi, *è carcere scriptas Constantiæ ad Bohemos*, qua eam ob causam significat se Hussi litteras è Bohemica lingua in Latinum sermonem transferri curasse, non ut invidiam conflet *Concilio Constantiensi*, ob damnatum innocentem *Hussum*, sed ut moneat eos, qui monendi sint, ut sibi caveant, & deterreantur illo exemplo, quandoquidem ibi veritas magno impetu, & deinceps diu satis oppugnata fuerit, nunc autem triumphet, caput tollat, & velut in theatro traducat concilium illud sectarium, cui potentiam & tyrannidem omni cum alacritate ademerit. Deum ita demonstrasse, quod superbis resistat & dissipet elatos corde, absque personarum respectu. In *postfatione* (ut sic dicam) *Lutherus* repetiit monitum suum, postquam ostendit ex testimonio *Erasmi* Roterod. *Hussum exustum sed non convictum*, *Andreæ Prolis*, *Staupitii* Antecessoris, & *Maximiliani* Imperatoris, sine causa eum damnatum esse, & Hussum nil aliud feciisse aut docuisse,

cuisse, quam hoc, *Pontificem, si impius sit, non posse caput esse sanctæ Ecclesiæ*, non negasse eum caput Ecclesiæ esse, sed *sanctæ* Ecclesiæ, quemadmodum impius pastor sit pastor, sed non membrum verorum sanctorum gregis sui. Denique etiam *Legendam* (sive *Lügendam*) *de S. Chrysostomo ad sanctos Patres in Concilio imaginario* (Vermeyntem) *Mantuæ, missam* edidit. In præloquio memorat caussam præmissæ ad Concilium illud Legendæ, quod jam ante 9. annos à *Leone* Papa temere & diabolice proscriptus provocaverit ad concilium universale, eamque provocationem nunquam deseruerit, sed constanter ei adhæserit, & adhuc prosequi eam velit; ideoque existimaverit, indictum Mantuæ concilium ad se quoque pertinere, ac coram adesse voluerit, valetudine tamen & inopia impeditus haud potuerit, ac propterea *Johannem Chrysostomum* permoverit, ut prodromi & suas vices apud Papam sustineat, cum Papa libenter aurea, pulchra & jucunda verba audiat. Post hæc mendacium de S. *Johanne Chrysostomo* enarrat, eum in finem confictum, ut purgatorium & missa stabiliatur, quemadmodum in Epilogo observat, ubi vocat mendacium prorsus diabolicum hanc Legendam, cui, & aliis talibus, totum regnum Pontificium superstructum sit, & quod in Concilio, si quod instituatur, stabiliatur.

Tom. VI. Alt. pag. 1087. *b.* -- 1109.

§. CCCXXXIX.

Augustani Senatus apologia ob reformationem susceptam.

De progressibus & impedimentis Reformationis *Augustæ Vindelicorum*, pauca addere placet. Cum enim, ut suo supra loco dictum est, Senatus & cives plurimi illius civitatis Pontificiam religionem deseruissent, & puriori doctrinæ nomen dedissent, Ecclesiastici plerique genere nobiles, propterea irati urbe discessissent, ac ea res ad Cæsarem proceresque Imperii delata esset, *Senatus* purgandi sui causa scriptum iis transmisit, quo sequentia maxime argumenta proposuit: *quod reformatio dudum*,

dudum, tanquam summe necessaria, in Comitiis Imperii decreta, eamque ob causam concilium promissum, sed præter spem dilatum, & jam ita indictum sit, ut felix successus ex illo nequeat exspectari. Quum igitur Magistratui cura religionis incumbat, eam sibi haud fuisse negligendam, licet Clerus obstiterit, veteribus superstitionibus, præsertim missis & cultui imaginum pertinaciter inhærens; hunc autem, quum Senatus missas prohibuisset, & juramentum fidelitatis exegisset, urbe excessisse, & pretiosam suppellectilem sacram asportasse, & antea multa odiose & seditiose fecisse atque ausum esse, quæ tolerari diutius non potuerint. Profitentur denique se Augustanæ confessioni Cæsari A. 1530. exhibitæ assentiri per omnia, & causam suam, si opus fuerit, è Scriptura, Patribus & jure Cæsareo, defensuros. Huic deinde scripto paulo post suo suorumque nomine respondet Episcopus publice, ac à Cæsare & ordinibus Imperii restitutionem in jura & possessiones petunt.

Tom. VI. Alt. p. 1226. b. 1227. a. Sleid. *p. 296.* Seckend. *p. 168. b. 169. a.*

CCCXL.

Senat. Norinb. transactio cum Episc. Bamberg.

Norimbergensis quoque *Senatus* hoc anno, cum Ecclesiis suis minus bene prospiceret *Episcopus Bambergensis*, ad cujus diœcesin pertinebat urbs, supervenientibus pacificationibus & induciis quibusdam in causa religionis, transactionem cum Episcopo iniit, & in quietam juris patronatus possessionem venit, & ministerii Evangelici ordinationem rectius curare potuit.

Seckendorff. *pag. 169. b.*

§. CCCXLI.

Litteræ Lutheri ad Isnenses & Helvetios de concordia.

Solicitus porro valde fuit *Lutherus* de propaganda puritate verbi & concordia vera sancienda atque firmanda cum Bucero & sociis, Wittenbergæ anno superiore tentata. Eo nomine litteras dedit ad *Senatum Isenensem*, in quibus eum certum securumque esse jubet, quod à sua sententia de S. Cœna nun-

na nunquam receſſerit, licet quidam id contendant & glorientur. Sperat quoque aliquos Concordiam ſincere optaſſe, & ſecum ſenſiſſe, ac fore, ut alii idem faciant. Scripſit etiam I. Decembr. ad *Tigurinos, Bernenſes, Baſileenſes, Sangallenſes, Schafhuſanos, Mülhuſanos & Bielenſes*, ſeque illis primum purgat de diuturno ſilentio, impoſito ex occupationibus plurimis & valetudine adverſa. Deinde ſignificat, ſe magna cum voluptate intellexiſſe ex ipſorum litteris de ſerio ad concordiam ſtudio, & Deum Patremque omnis dilectionis & amoris rogat, ut bonum iſtud opus perficiat, & utrinque corda eo flectat. Hinc petit, ut contra concordiam clamantibus reſiſtant, populumque in ſimplicitate doceant, ac illis id officium committant, qui eo vocati & idonei ſint; quemadmodum Wittenbergæ faciant in ſcriptis & concionibus, ubi nihil agant, quod non ad concordiam promovendam ſpectet, cum res ipſa teſtetur, contentiones & concertationes nil quicquam profuiſſe, ſed potius damna multa intuliſſe. Ad articulos ab *Helvetiis* memoratos reſpondet, ſe in primo nil deprehendere quod deſiderare queat, ac conſentire, quod verbum Dei externum ſolum non ſufficiat, ſed interna Spiritus S. operatio accedere debeat, Evangelium tamen orale verbum & virtus Dei vocetur ad ſalutem omni credenti, Rom. I. 16. per quod Deus vocet & trahat, quos vult per Spiritum S. Ad ea vero quæ ultro citroque ſcripta nec ſatis intellecta ſint, provocat ad Bucerum & Capitonem, qui clarius omnia explicare poſſint. 2. In articulo quoque de *Baptiſmo* nullam differentiam obſervare ſe ſcribit, ſed ad illum etiam requirit, cum aqua & verbo Spiritus Sancti operationem. 3. De *S. Cœna* ait, nos nunquam docuiſſe, aut docere, quod Chriſtus de cœlo deſcendat & rurſus aſcendat viſibiliter, vel inviſibiliter; omnipotentiæ autem divinæ committere, quomodo corpus & ſanguis ejus nobis detur, ſi ſecundum ejus inſtitutionem ſumitur, & inhærere ſimpliciter ipſius verbis: *hoc eſt corpus*

meum. Hic est sanguis meus. Addit etiam, si alii alios non intelligant, optimum fore, ut amice inter se agant, & rancorem omnem, quo Spiritui S. locus sit: hacque in re Capitonem & Bucerum bene consulere posse. 4. De *excommunicatione* tandem scribit, nescire se, an aliquid controversum sit, neque litem de hoc capite superfuturam, si perfecta fiat concordia de S. Cœna.

Tom. VI. Alt. pag. 1111. *seq.* 1115. *b.*

§. CCCXLII.

Scripta Lutheri præcipua.

De scriptis Lutheri hoc anno editis, nihil attinet singulatim referre, cum jam subinde eorum mentio facta sit, & vir sanctus non multum laborare potuerit, partim morbo impeditus, partim variis negotiis districtus; satis tamen multa fecit, dixit & scripsit, pro ingenii capacitate & donorum cœlitus concessorum ubertate. Inter scripta tamen eminent *Homiliæ in Caput I. Johannis*, quas Wittenbergæ pro D. *Pomerano*, in Daniam profecto, habuit, calamo *Rorarii* & *Solini* exceptæ. *Quanta in iis* sit *pietas, eruditio, orthodoxia* in arduo & sublimissimo fidei articulo, de naturis & persona Christi, *quanta in* omnibus populo rudi *explicandis facilitas & simplicitas*, id, juncto meo voto *Seckendorffii* desiderio, *vellem, ut ii, quibus* Lutheri *incomparabilia dona vel ignota, vel non satis æstimata sunt, lectionis experimento discerent.* Nec taceri debet brevis, perspicua & nervosa *explicatio Symboli Apostolici*, in ædibus Quæstoris Smalcaldiensis instituta, cum valetudinis causa in templo verba facere non posset; quam notabili hoc voto finiit: *Deus Spiritum suum sanctum largiatur, ut ista credere possimus & perfecti Christiani moriamur.*

Tom. VI. Alt. pag. 1117 -- 1225.

§. CCCXLIII.

An. 1538. *Papæ fucus in reformat. & violenta*

Annus M. D. XXXVIII. arctissimo nexu cum præcedentis anni historia cohæret, ubi notavimus *Pontificem*, ut fucum faceret, & non solum Germanis, quos simplices admodum

eoque

eoque deceptioni facile obnoxios subdoli Itali putant, sed etiam toti orbi Christiano illuderet, delectis quibusdam è Purpuratorum & Præsulum ordine negotium reformandæ Curiæ dedisse, eosque vano & nugatorio labore occupasse, ac novo diplomate Concilium *Vicentiam*, in agro Venetorum, urbem Germanis gratam, qui magnum libertatis publicæ zelum ostendebant, transtulisse ad Calendas usque Martias hujus anni. Hinc Angliæ Rex denuo scriptum evulgat, hancque Papæ illusionem pluribus verbis exponit, quæque priore libello monuerat, confirmat, & excusatum se cupit, quod nihilo magis *Vicentiam* quam *Mantuam* petere statuerit, cum idem ibi quod hic evenire possit. Ludibrium igitur esse, quicquid agat *Paulus*, neque tam effrenem licentiam ei diutius concedendam. Nihil quoque aliud spectabat Pontifex, quando legatis suis, *Vicentiam*, temporis fallendi gratia, profectis, eodem tempore (mense Majo) *Niceam oppidum Liguriæ* maritimum profectus est, ut colloquio inter Cæsarem & Galliæ Regem interesset, &, quod præ se ferebat, pacem inter potentissimos Principes conciliaret; sed, ut alii conjectabant, ad Ducatum Mediolanensem familiæ suæ comparandum. Ibi post multam actionem, etsi de summa rei non conveniret, inducias minimum ad decem annos faciendas obtinuit. Nec suis defuit commodis & necessitudinibus Papa; siquidem ejus è filio nepoti *Octavio* pacta hic fuit in matrimonium Cæsaris filia notha, *Margaretha*, quam Florentiæ Princeps *Cosmus* ambiverat post necem *Alexandri Medicei*. Contendebat quidem etiam Pontifex ibidem à Cæsare & Gallo, ut legatos suos ad Concilium mitterent, & absentibus imperarent profectionem; sed cum de utroque Principes se excusarent, facile fuit, ut *Suavis* mentem Pauli aperuit, ei satisfactum, *non multum laboranti, in quam partem, affirmativam, vel negativam, propenderent*. Satis illi fuit procurare conventionem inter utrosque Principes *de hæreticis* sive Protestantibus,

molimina in conciliatione Cæsaris & Galliæ R.

tibus, *junctis viribus, vi subigendis.* Deus tamen pro sua sapientia & bonitate irrita fecit illa consilia, & pusillum gregem non tantum inter machinationes hostium conservavit, sed etiam auxit: &, quod supra dicebamus, de prorogatione Concilii superiore anno facta, id nunc quoque de nova protractione dicendum est, quando Pontifex literis legatorum certior factus, magnam esse *Vicentiæ* solitudinem, & diplomate XXVIII. Julii promulgato, Concilii tempus ad usque Pascha anni sequentis rursus produxit.

Sleidan. *p.* 331. Suav. *p.* 74. *seq.* Seckendorf. *p.* 170. *seq.*

§. CCCXLIV.

Fœdus sanctum scil. Heldus Norimbergæ contra Protestantes procurabit.

Ejusdem generis fuit fœdus Norimbergense, quod *sanctum* vocabant Pontificii, quasi pro gloria Dei susceptum & veteris religionis defensione ad annos XI. cujus author fuit *Matthias Heldus*, Pro-Cancellarius Cæsaris, qui superiori anno ad conventum Smalcaldicum venerat, & satis longam, audacem arrogantemque ibi ad Protestantes habuerat orationē, ut forte haud absre dubitatum sit, an in mandatis omnia acceperit, quæ liberius effutiit. Utcunque vero ea res se habeat, dubium certe nullum erat iis, quibus publica consilia & negotia penitius perspecta fuerunt, quin *Heldus* privato potius arbitrio, vel Cleri instinctu, quam Cæsaris jussu, *Norimbergæ* quosdam, Moguntinum & Salisburg. Archiepisc. Bavariæ Duces, Georg. Sax. & Henricum Brunsvic. in conspirationem traxerit contra Protestantes, sub vano & falso prætextu, ac si hi, ut *Maimburgius* ait, religionem Catholicam prorsus abolere, & subditos ad Lutheranismum adigere vellent, vel, ut alii verius referunt, Smalcaldiæ bellum offensivum, quod vocant, contra Pontificios pararent. Hoc arcanum quidam ex scribis *Heldi* inter pocula, præsentibus nonnullis, prodidit, qui audita ad Senatum Augustanum retulerunt, hicque de istis molitionibus Electorem & Landgravium edocuit. Postea etiam *Johannes Navius*, Archigrammateus Lucem-

cemburgensis, à *Maria*, Cæsaris sorore, Belgii gubernatrice, ad Landgravium missus, Cæsarem *Heldii* acta minime probare, palam affirmavit, & Landgravius ei per litteras objecit, quod Smalcaldiæ fœderatis interpretationibus suis spem pacis ademerit, deinde hos alterius partis proceribus odiosos reddiderit, eosque nulla necessitate ad fœdus defensivum, cum nulla offensio iis metuenda fuerit, sine mandato Cæsaris induxerit. Prolixe hæc *Seckendorffius* persequitur, *Sleidanus* autem breviter.

Tom. VI. Alt. p. 1370. *b.* Sleid. *p.* 338. Seckendorf. *p.* 171. *seq.*

§. CCCXLV.

Quod vero Nostri in fœdus & nunc & ante coierint, nequaquam vitio eis verti debet, quum non ignorarent, fabam in se cudi, & undique occasiones conquiri ac captari ab adversariis, se invadendi, licet à Cæsare optima quæque sperarent, quia ille talia semper promittebat. Cum igitur, ut vetera taceam, ex *Heldi* declamationibus Smalcaldiæ factis, & ejus per Germaniam negotiatione, inprimis in Camera Spirensi, nihil tuti exspectandum esse cernerent, mense Aprili conventum *Brunsvici* instituerunt, ibidemque de recusanda jurisdictione Camerali, cujus processus omnes Norimbergensibus pactis suspensos esse contendebant, & pro vi publica habebant, si ad executionem sententiarum arma caperentur, multum egerunt; variantibus autem opinionibus, nihil tum concludi potuit, sed res ad uberiorem deliberationem dilata injunctumque fœderatis fuit, ut sententiam quique suam scripto consignatam Electori & Landgravio intra certum tempus mitterent. Receptus est tum in societatem fœderis *Christianus* III. Daniæ Rex, *Conradus, Comes Teckelburgicus*, Metropolis Livoniæ, *Riga:* & perfecta fuit conventio cum *Johanne*, Marchione Brandenburg. Electoris Joachimi fratre. Actum quoque cum *Alberto*, Borussiæ Duce, à Camera Imperiali proscripto, quam ob causam recipi in fœdus nequivit: omnes tamen ei favorem benevolen-

Protestantes conventum Brunsvici instituunt.

tiamque promittebant. Similiter patrocinium promissum *Elisabethæ* Hassiacæ, viduæ *Johannis* Sax. Ducis *Georgio* nati. In eo conventu decreta est pia & decens bonorum Ecclesiasticorum administratio, & cura religionis purioris sedulo conservandæ, & ad seros usque posteros propagandæ. Cæterum *Henricus* Brunsvicensis Dux, Electori Saxon. Landgravio & sociis ad conventum profecturis cavere fide publica recusavit, stimulatus à *Georgio* Saxoniæ Duce; jam enim agitabat belli consilia, & multarum turbarum fax & tuba fuit.

Tom. VI. Alt. p. 1370. *a. Sleid. p.* 330. Seckendorf. *p.* 174.

§. CCCXLVI.

Et Isenaci de pacis condit. & auxilio contra Turc.

Inter hæc cum fama de apparatu novo *Turcarum* magno & conatu invadendi rursus Germaniam increbuisset, Rex *Ferdinandus* ad mitiora consilia contra Lutheranos capienda permotus est, quorum auxilia petebat; ad Electorem tamen Saxon. ob litem de electione sua nondum compositam, hoc nomine non scripsit, sed ad alios quosvis sigillatim. Quod Elector præter morem & contra libertatem Germanorum Principum, fieri animadvertens, & varia inde metuens, ne quid inconsulto ageret, *Lutheri* de auxiliis ferendis sententiam rogavit, qui simplicitate Theologica respondit, male omnino factum à *R. Ferdinando*, quod Electorem non æque ac alios de auxiliis interpellaverit; quia tamen Rex non ex sua persona, vel sævitia in Evangelicos, sed respectu populi Christiani, qui cum eo simul periclitetur, considerari debeat, Electori suadet, ut auxilia non deneget, & insuper habeat suspicionem aut metum, quod victis Turcis Pontificii exercitum in Evangelicos ducturi sint. Dubitandum quidem haut esse, quin adversarii pessima consilia foveant; sed in Dei manibus, non eorum arbitrio rem versari, quod hucusque experti simus, qui non nostris sed Dei viribus subsiterimus: neque ex incerti mali metu, bona in præsens debita, salva justitia & pietate omitti debere. Intervenit tamen

mox

mox Elect. Brandenburgicus, *Cæsari* & *Ferdinando* totus addictus, licet religioni Evangelicæ jam aperte faveret. Hic ergo & litteras & legatum ad Saxonem misit, auxiliaque contra Turcam flagitavit; nec tamen negavit, ea dari à Protestantibus non posse, nisi de pace interna securi redderentur, ac eam in rem studium suum offert. *Saxo*, communicato cum *Landgravio* consilio, respondet, rem ad fœderatos omnes pertinere, seque, ne quid prætermittant, quandoquidem Imperii Comitia tam subito cogi nequeant, conventum sociorum *Isenaci* in Thuringia ad d. XIV. Julii indicturos: nec dubitare, si *Ferdinandus* R. è vestigio pacem firmam & securam, quamque reliqui Principes, Pontificiæ Religionis, ratam habeant, apud Cæsarem impetret, faciatque, ut actiones Cameræ cessent, quin auxilia libenter submissuri sint. Deliberatum autem est *Isenaci* de conditionibus, quibus pax ineunda esset, sic tamen, ut Cæsaris mandatum interveniat, & Palatinus ac Brandenburgicus mediationis partes in se suscipiant, in alio conventu, *Francofurti* ex eorum consilio in sequentem annum indicendo, causam disceptandi & transigendi. Placuit id Cæsari, & Legatum destinavit *Johannem Vesalium*, Archiepiscopum Lundensem. Ex *Pallavicino* arcana Cæsaris relata ad Ferdinandum mandata exponit *Seckendorffius*, quem videas licet. Unde constat, non solum Pontificem, sed & Cæsarem cum cæteris antiqui ritus Principibus, ad bellum Evangelicis inferendum illosque extirpandos penitus animatos paratosque esse.

Sleidan. *pag.* 334. Seckendorf. *pag.* 175. *seqq.*

§. CCCXLVII.

Legationes Nostratium à Rege Gall. elusæ.

De Regis Galliæ versutia & arte decipiendi testantur legationes Nostratium elusæ. Cum enim Protestantes à Rege Daniæ intellexissent, Comitem *Fürstenbergium* ipsius legato affirmasse, quod R. Galliæ, licet inducias cum Cæsare pararet, nihilominus etiam ad fœdus cum Evangelicis ineundum inclinet,

in conventu *Servestæ* d. V. Febr. habito, decreverunt per legatos Gallum sibi conciliare, ei se excusare, quod obsequio erga Cæsarem retenti fœderis tractatus, per *Langæum* oblatos prosequi hucusque non potuerint, ac denique eum rogare, ne se à Cæsare adversus se moveri sinat, neque in Italia concilium habendum consentiat. Quod cum repetitis vicibus feciſſent, Rex etiam semel iterumque ea promiſſiſſet, tandem post longam moram & varia itinera, quibus Regem secuti erant, nil nisi litteras magnificis verbis refertas acceperunt de amicitiæ & fœderis antiqui (imaginarii scilicet) inviolabilitate & conservatione; quod vero cum legatis nihil concluſum sit, ita excusabatur, obortas esse quasdam difficultates, de quibus Legati necessarium putaverint ad heros suos referre. *Momorancius* sane (quem Rex hoc tempore Magistratum equitum, *Conneſtablium* vulgo dictum, creavit) cum Legati oblata à *Langio* urgerent, respondere non est veritus, alia nunc esse tempora. Secutum tamen non multo post tempus fuit, quo Regem istorum omnium pœnitere cœpit.

Seckendorff. *pag.* 177. *b.* -- 179. *b.*

§. CCCXLVIII.

Legatio Proteſt. ad Anglum. Papæ in eum fulmen ejusque cauſæ.

Neque multo melius tractavit *Rex Angliæ* Protestantium Legatos; eorum enim scripto prolixo, quo articulos à Rege & Episcopis improbatos, nempe de communione sub utraque, de abolenda Missa sacrificatoria, de conjugio Clericis permittendo, acris responsio, Regis nomine exhibita fuit; dimisit tamen eos satis comiter, & in litteris ad Electorem Sax. omnia duriora artificiose emollivit, nec exiguam spem in futurum ostendit. Nullam profecto causam habuit Anglus Pontificiorum errores ita acriter propugnandi, qui *in terris Ecclesiæ Anglicanæ immediate, sub Christo supremum caput* vocavit, & Legato *Montio* ad conventum *Brunsvicensem* misso mandavit, ut cum Principibus ibi deliberaret de jungendis consiliis adversus

Papæ

Papæ tyrannidem & ambitionem, illusiones item omnium Christianorum Principum, & malitiam in negligendis remediis, quæ afflictis conscientiis conducant. Sensit etiam hoc ipso anno fulmen Papale horrificum, ante tres annos jam fabricatum, sed nunc demum, impulsu Cæsaris & Curiæ Romanæ, quæ Angliam vel recuperandam, vel evertendam censebat, evibratum. Ejus causa aliquando tribuitur scriptis, quæ Rex contra Concilium *Mantuæ & Vicentiæ* indictum, publicavit; sed *Paulus Sarpius* alias addit graviores, Catharinæ divortium, abdicatum Ecclesiæ obsequium, *Cardinalis Koffensis* cædem, & *Divi Thomæ Cantuariensis Archiepiscopi*, quod Ecclesiasticam libertatem & immunitatem acrius defenderet, ab iis, qui gratum Henrico II. Regi officium præstare se putabant, trucidati, & ab *Alexandro* III. inter divos relati, reliquias sepulchro exemtas per carnificem publice ustulandas, cineresque in flumen dispergendos curaverat. Formulæ diri programmatis sensus hic erat: Regem regno abjudicari, fautores ejus omnes bonis, honoribus, & fortunis omnibus exui. Imperatum subditis, ut imperium Regis detrectarent; extraneis, ut nullum cum ea gente commercium haberent: omnibus, ut contra Regem & populum armis insurgerent, regno & fortunis in prædam, populo in servitutem relictis.

Sleidan. *p.* 333. Suav. *p.* 75. *seq.* Seckendorf *p.* 180. 229. *b.* 230.

§. CCCXLIX.

Ex Gallia igitur & Anglia nihil præsidii pro religionis puri- *Persecutio*
oris defensione, nedum propagatione, tum sperari potuit; *in Gallia &*
quin & persecutionibus sævitum est in veritatis testes. Siqui- *Germania.*
dem *Lutetiæ*, sub idus Aprileis, Tolosanus quidam juvenis & litterarum studiosus, propter esum carnis ante pascha fuit exustus. Consimili erant in periculo tres quidam Germani Belgæ, propter eandem causam; sed admoniti per Senatorem quendam, fuga sibi salutem quærebant. Multis insuper religionis

doctrinæque causa emigrandum fuit ex Galliis atque Belgio, quos Senatus Argentinensis recepit, iisque templum aperuit, ut Ecclesiam constituerent. Huic primus aliquot annos præfuit *Joannes Calvinus*, Noviodunensis, deinde *Petrus Brulius*. In *Germania* ausus est *Henricus* Brunsvicensis in ditione patrui sui, *Erici*, Evangelii progressum, quem præcipuæ urbes curabant, impedire, dura minatus *Northemensibus*, qui concionatorem Evangelicum advocaverant.

Tom. VI. Alt. p. 1370. *b.* Sleid. *p.* 330. 333. Seckendorf. *p.* 181. *b.*

§. CCCL.

Melanchth. dissertatio de periculis, & consultatio nostratiũ de defensione.

Extat inter acta legationis Nostratium in Galliam prolixa dissertatio, à *Melanchthone* conscripta, de periculo libertati Germaniæ à consiliis *Hispanorum & Burgundorum* imminenti, cum querela de multis Cæsaris in eam attentatis; sed parum attendebatur, & majus periculum religioni puriori imminebat ab Italis; ad *Melanchthonem* enim de Pontificis gravissima ira litteræ ex Italia venerunt, quarum ille mentionem fecit in Epistola ad *Landgravium* d. IV. Novembr. data. Hinc indicto licet conventu Francofurtensi, multa fuit tum inter Principes & cum Theologis consultatio, an & quatenus licitum esset, defensionem parare, vel etiam ab adversariis vim prævenire? Interim Deus ipse suam causam egit, effecitque, ut Evangelium propagaretur, quemadmodum nunc strictim recensebimus è *Seckendorffio*.

Seckendorff. *pag.* 179. *b.* 181. *b.*

CCCLI.

Elect. Brandenburg. propensio ad doctrinam Evangel.

Electoris Brandenburg. *Joachimi* II. propensio ad doctrinam Evangelicam, magis magisque erumpens, haud parum adjumenti attulit Nostris, quemadmodum ex supra dictis colligi potest. Nam cum Melanchthone collocutus & ab eo in multis informatus, spem fecit populo suo, piam doctrinam mirifice sitienti & expetenti, se emendaturum Ecclesiam, repugnantibus

bus sacrificulis, quorum magnam habebat multitudinem, vi & artibus variis, ut solebat istud hominum genus rude & spurcum. Successum autem Reformationis in Marchia sequentes anni clarius docebunt. Ejus soror *Elisabetha* quoque, *Erici* Brunsvicensium Ducis Hanoverani, conjux serio ad doctrinam Evangelicam animum applicuit, ac à *Landgravio* mitti sibi petiit Pastorem vicini oppidi Hassiaci *Wizenhusæ*, *Antonium Corvinum*, non solum ad se melius instruendam, & Sacramentum administrandum, sed etiam posthac ad provinciam reformandam. *Ejus sororis Elisabethæ conversio.*

In *Ducatu Mecklenburgensi* magno purioris doctrinæ zelo flagrabat *Magnus*, *Episcopus Suerinensis*, *Henrici* Ducis filius; quare cum comitia istius Ducatus in oppido *Parchimensi* haberentur, per totam regionem, quam Pater fraterque ejus communi jure regebant, Missas & alios abusus veteres, etiam apud Canonicos & Monachos, abrogari volebat; sed, renitente fratre, perficere destinata non potuit: interea ivit, qua licuit, & in locis sui Episcopatus ubi jurisdictionem simul habuit, reformationem procuravit. *Initia reformat. in Ducatu Mecklenburg.*

Nordlingæ etiam hoc anno, Senatus Missas sacrificatorias, ceu abominabiles & illicitas, publice in urbe abrogavit, & ordinationem rituum à ministerio conscriptam, ad Concilium usque universale, vel aliam constitutionem, confirmabat, nec nisi purum Dei verbum prædicari volebat. *Nordlingæ perfecta.*

Alia loca taceo, quo Evangelii sonus pervenit; ejus enim doctrina longe lateque propagata, ac desiderium in populis etiam Pontificiis Principibus subjectis, accensum fuit. Unde cœtus vagas sacerdotum libidines ferre amplius nolebant, & Monachi quoque conscientiæ testimonio convicti, continentiam singulare Dei donum esse, ac lege Ecclesiastica neque acquiri neque sanciri posse, monasteria passim deserebant, & pastoratus seu *sacerdotia curata* vocabant, ita ut *Alexander*, cum Legatus ad *Ferdinandum* à Pontifice mitteretur, ad mille quingenta in Ger- *alibi inchoata.*

maniæ aditu, seu provinciis Austriacis reperisse se conquestus sit. *Georgius* Sax. Dux in Comitiis Lipsiæ habitis publice fassus est denudatos pastoratus & cœnobiales conventus, & maluit Clero conjugiorum libertatem & populo integrum Sacramenti usum à Pontifice & Episcopis stipulari ac paciscí, & reditus ad alendos instruendosque studiosos Theologiæ & constituendos doctos in oppidis pastores impendere. Sed evicerunt præsules, ut sæva denuo edicta contra eos, qui sub una communicarent, aut in vicina loca Electoratus, audiendi Evangelii causa excurrerent, promulgaret.

Seckendorff. *pag.* 182. *seq.*

§. CCCLII.

Scripta Lutheri Latina.

Inter scripta præcipua hoc anno à *Luthero* edita latino sermone referuntur: I. *Commentarius in Canticum Canticorum*, quod nova ratione explicat statuitque esse encomium Politiæ Judaicæ tunc florentissimæ, & thesauro verbi Dei præ aliis omnibus gentibus ornatæ; alibi tamen, ubi dicta ex hoc libro citat, ea de Christo & Ecclesia, vel anima fideli, mystice applicat. II. *Annotationes in Matthæi* priora octodecim capita, septimo excepto, quas inter cœnandum dictaverat in gratiam amici, non eo animo, ut ederentur. Sunt tamen in his extemporaneis notis, quæ & textum egregie explicant, & salubria de fide & sanctimonia monita continent. Pro more etiam passim perstringit errores & abusus Pontificiorum, de purgatorio, de primatu Papæ, de operibus &c. III. *Enarratio in Psal.* LI. ex prælectionibus ejus A. 1532. collecta, & hoc anno à *M. Vito Theodoro* edita. Multa subinde hinc citata reperies in Locis nostris, inpr. de Peccato, Pœnitentia & gratia Justificationis. IV. *Præfatio in Epistolam S. Hieronymi ad Evagrium de Potestate Papæ*, quam illo tempore in publicum ducere & singulariter inspiciendam proponere voluit, *ut*, quemadmodum ait, *habeat juventus præteritarum rerum imperita testimonium de veteris Ecclesiæ statu, adversus reli-*

Comment. in Cantic. Cant.

in 18. Capp. Matthæi.

in Psal. LI.

Præf. in Ep. Hieron. ad Evagr.

reliquos defensorculos & patrunculos, frigidos sane & elumbes, meretricis istius Romanæ, de causa sua non leviter periclitantis. Hinc enim videri, ævo *Hieronymi*, (ut & *Ambrosii* ac *Augustini*) nullum in Ecclesia fuisse Archiepiscopum, Patriarcham, Primatem, Metropolitanum, multo minus Papam seu œcumenicum Pontificem; sed omnes Episcopos inter sese æquales: nec tum differentiam donorum & gratiarum spiritualium feciſſe superiores Episcopos.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 270--415.

§. CCCLIII.

E scriptis Germanicis laudari præ aliis debent *Explicationes in Johannis* capita II. XIV. XV. & XVI. quas, ut compilatores Tomorum Megalandri referunt, ipse *Lutherus* omnibus aliis scriptis suis prætulit. Edidit etiam *Lutherus* hoc anno, ut supra notavimus, *articulos Smalcald.* sed sine indice subscribentium, & discrepat etiam hæc editio plus quam sexaginta locis ab exemplo manu Spalatini descripto & à Theologis subscripto, sed tantum quoad verba, quæ *Lutherus* substituit commodiora, non quoad substantiam dogmatum. Nec subjuncta ei est dissertatio de *potestate Pontificis*, aut censura in *Melanchthonem*, incipiens his verbis: *o quantum mutatus ab illo* &c. (vid. supr. p. 338.) desumta ex editione *Jo. Stolzii*, concionatoris in aula Vinariensi, simultatem redolens, quæ tum inter Electorales & Ducales Theologos vigebat.

Germanica Explicat. in Joh. II. XIV. XV. XVI.

Art. Smalcald.

Contra Epigrammata M. *Simonis Lemnii*, programma durissimis verbis, ea maxime in parte, qua Albertum Moguntinum adoritur, conceptum vulgavit, irritatus, non tantum quod maledicus Poëta plus quam Satanico furore totam Academiam Wittenbergensem, ac se præcipue, spiculis suis ferire non sit veritus; sed etiam ea in *Electorem* & *Landgravium* vibraverit. De qua acerbitate Brandenburgici Principes omnes questi sunt apud Electorem Sax. qui se inscio id factum iis rescri-

Programma in epigrammata Lemnii.

pſit, *Landgravio* autem, eandem acerbitatam Lutheri accuſanti, reſpondit liberius, & *Moguntini* in ſe acerbitatem non uno modo declaratam oppoſuit, ut & merita *Lutheri*, ſicque in meliorem partem interpretatus eſt, & condonavit, quæ irritatus Megalander præcipitanter evomuit.

Concio in Gal. I. 14. Concionem in Galat. I. 14. *Chriſtus dedit ſemetipſum* &c. egregiam edidit, & qua luculenter & nervoſe articulum de juſtificatione hominis peccatoris coram Deo per fidem tractat.

Verſio ſymbolorum. Publicavit etiam verſionem Germanicam Symbolorum, Apoſtolici, Nicæni, Athanaſiani, Ambroſii & Auguſtini, ut denuo oſtendat, ſe cum vera Eccleſia Chriſtiana conſentire penitus, licet receſſerit ab illa, quæ ſymbolis errores admiſcuerit.

Præfationes & Epiſtolas in Indice indicabimus.

Tom. VI. Alt. p. 1227 -- 1370. *Tom. VII. Alt. p.* 46 -- 233.

§. CCCLIV.

An. 1539: *conventus Francofurti habitus.* Sub finem anni M. D. XXXVIII. & initium XXXIX. Noſtri ad conventum *Francofurti* indictum ſe parant, & Saxo atque Landgravius ad omnes ſocios miſerunt, eosque ut frequentes adeſſent, rogarunt, eum in finem, ut ante omnia pacem firmam tentarent, aut, ſi obtineri illa ab adverſariis nequeat, de defenſione proſpicerent. Atque eo tanto magis movebantur, quanto certius reſciverant, *Henricum* Brunſvicenſem totum ad rumpendum otium publicum ſpectare atque in hoc incumbere, ut belli adverſus Proteſtantes initium fieret: hujus enim litteras ad *Moguntinum & Heldum* datas, una cum ſcriba *Stephano Fabro*, *Landgravius* cepit, &, quæ ſibi inique ab hoſtibus tribuantur, quæque moliantur, inde perſpectis, retulit ad ſocios. *Brandenburg. Elector* dolorem propterea teſtatus, primus omnium iter *Francofurtum* ſuſcepit, ut pacis negotium promoveret. Nec *Saxo* quidquam prætermiſit, atque *Theologorum* ſententiam antea exploravit, qui quatuor reſponſis datis,

Henrici Brunſvic. conſilia detecta.

tis,

tis, licitam esse affirmarunt defensionem contra fœderatos Norimbergenses, Evangelicæ doctrinæ extirpationem, & veterum superstitionum renovationem vi molientes, imo etiam præventionem aggressionis, si constaret, accinctos ad eam esse. Addiderunt tamen, expendendas vires, nec Deum tentandum esse. Hinc Elector *Dolzigium* in aulam Cæsaris misit, qui à *Nuenario* Comite secreta investigaret, & pacifica Protestantium consilia promtitudinemque eorum ad subsidia adversus Turcam demonstraret, ac hostium calumnias refutaret. Nostri quoque in conventu ipso Francof. declararunt, se media pia pacis & concordiæ perpetuæ proposituros & acceptaturos, de bonis Ecclesiasticis per conscientiam disposituros & aliis nil præscripturos esse &c. Hæc aliaque talia, æqua licet, ab Oratoribus Cæsaris & Regis rejecta sunt, ac post multam disceptationem secuta est d. XIX. April. qualiscunque conventio, in qua induciarum ad quindecim menses observatio, & colloquium de religione inter doctos ex utraque parte sed non contentiosos; in quo tamen nullæ Pontifici partes relinquantur, habendum, & confirmatio pactorum Norimbergensium promittebantur. Consensum quoque est utrinque in dimissionem copiarum militarium, & exclusionem ab induciis Anabaptistarum & sectarum impiarum, diversam ab A. C. sententiam foventium. Cæsar approbationem pactionis Francofurtensis quoad colloquium Norimbergæ de religione habendum distulit, instigatus à Pontifice, qui indigne tulit, res religionis in Germania tractari, & colloquii directionem ad se spectantem, ab Evangelicis recusari, sicque concilii à se indicti famæ præjudicium recusari; licet, quod *Sarpius* ingenue libereque fatetur, id haberetur, nec ne, non multum laborabat. Stimulabat autem Papam *Aleander*, ei referens, quod *Joannes Vessalius Lundensis Archiepiscopus*, Pontificius delegatus, Lutheranorum postulatis assensisset, muneribus ab iis corruptus, cum magno sedis

dis Apostolicæ præjudicio, & Cæsareæ Majestatis ignominia. Hæc ubi resciuit Papa, protinus *Johannem Riccium Montepolitianum*, ad Cæsarem in Hispaniam misit, qui istam *Lundensis* perfidiam nunciaret, & à comprobandis pactionibus Francof. ipsum avocaret, Lutheranorumq; fraudem exponeret, qui cum Imperatore semper malitiose egerint, & religionis stabiliendæ obtentu, longe diversa à religione consectentur. Vias insuper alias indicaret, ad Germaniam in ordinem redigendam, Pontifice, pro modulo virium ipsius, jam præparato, ad auxilia, quam possit maxima suppeditanda. Fœdus inter Principes Germaniæ catholicos, Cæsari esse augendum, & Lutheranis fautores detrahendos; eamque ob rem pecunias copiose in Germaniam esse mittendas, ut tam donis quam promissis homines impellantur, ad se fœderi Catholico adjungendos, Pontificem idem facere decreviisse. Neque fore alienum, belli Turcici prætextu, aliquot Hispanorum, vel Italorum cohortes in territorio Regis Romanorum alere. Hæc scilicet sunt pacifica consilia Sauli potius, Ecclesiarum vastatoris, quam Pauli œcumenici, ut videri volebat lupus, Pastoris. Cæsar melius animatus, assensionem retinuit, nec animi sui sensum, utrum colloquio Norimbergam Augusto mense indicto, assentiri vellet, nec ne, declarandum putavit. Succedente vero conjugis suæ morte, & Gandavensium populique circumjecti seditione, cum minus quam antea rebus Germaniæ vacare posset, suspensa omnia reliquit. Hæc fere *Sarpius*. Aliunde constat, Cæsari Lundensem se purgasse, eumque hujus acta vel ideo laudasse, quod spe induciarum Protestantium impetum Francofurti retinuisset. *Pallavicinus* apud *Seckendorffium* retulit, Cæsarem apud Pontificem querelas & excusationes protulisse, quod consilii loco ad colloquia & tractatus particulares animum advertisset, veritum quippe, ne Concilium in conventum nationalem degeneraret, importuna Germanorum flagitatione, & Catholicorum

cum

cum Proteſtantibus coalitione, à qua in comitiis Ratisbon. A. 1532. res parum abfuerit. Propoſuiſſe igitur rurſus indictionem alicujus conventus, cui tamen adeſſent Pontificis & Galliæ Legati, concordiam in religione promoturi. *Ferdinandus Rex* itidem ab *Aleandro* inſtigatus non ſolum à colloquio promovendo abſtinuit, ſed & *Wormatienſem* conventum d. 18. Maji indictum, ad Kal. Junii prorogavit, ut interea cum Pontif. partis Principibus ſeparatim conſultare poſſet; exiguum tamen ſucceſſum ea ars habuit.

Tom. VII. Alt. p. 300. *b.* 302. 304. *b.* -- 307. 401. *a.* Sleidan. *p.* 341. *ſeq.* P. Suav. *p.* 76. *ſeq.* Seckendorf. *p.* 200 -- 208.

§. CCCLV.

Pontifex, cum animadverteret, tam frequentibus Concilii indictionibus & fruſtrationibus homines quidem detineri ſpe aliqua, ſed exiſtimationi ſuæ plurimum decedere, & illuſionem iſtam effectum aliquem rebus ſuis incommodum producere poſſe, apud ſe ſtatuit, miſſis ambiguitatibus, ſerio negotium aggredi. Itaque in Senatu Cardinalium propoſuit Concilii convocandi neceſſitatem, atque ut de eo deliberetur, & in hanc vel illam partem aliquid certi decernatur, cupere ſe indicavit. Cardinalium nonnulli, *Sarpio* ſcribente, quibus reformatio omnis erat inviſa, ut hoc ſe metu liberarent, ſuſpenſiones Concilii de die in diem, plane damnabant; & manifeſtam Pontificis declarationem requirebant, de Concilio non ante convocando, quam ſublatis impedimentis inter Principes amicitia coaluiſſet, ſine qua inutiles eſſent omnes de Concilio cogitationes. At è Cardinalibus prudentiores quique, cum hoc metu alium timorem æquis ponderibus librabant, à conciliis provincialibus, aut aliis forte remediis aſperioribus, magis quam ab Concilio generali ſibi metuentes, his conſultius viſum, nullum diem præfigere, ſed ad voluntatem Papæ Concilium ſuſpendere: quippe animo jam certis, ubi utilitatis ratio

Papæ nova conſultatio de Concilio.

suadebit concilium non esse convocandum, discordiæ inter Principes, aut alio aliquo obtentu, suspensionem eam continuare: sin periculum à Provinciali Concilio, aut à colloquio, aut aliunde impendebit, prævertendo huic malo, Concilium generale, loco & tempore præfinitis, indicare: sed de eo celebrando aut contra, pro rerum oportunitatibus Concilium esse capiendum. Hæc cum placuisset sententia, secundum eam factum diploma Junii XIII. quo Concilium antea indictum, ad Pontificis ac sedis Apostolicæ beneplacitum suspenditur.

Manifestum esse hinc arbitror, Pontificem dum ad illusionem de spe Concilii sæpe facti declinandam de concilio convocando deliberaverit denuo, rursus nova illusione decipere voluisse non tantum Protestantes, sed etiam Cæsarem, Reges & Principes Pontificios, qui serio & mature Concilium flagitabant. P. Suavis *pag.* 78. *seq.*

§. CCCLVI.

Lutheri liber de Concilio & Ecclesia.

Cum igitur antea & nunc in omnium ore esse inciperet Concilii nomen, *Lutherus* librum constantem aliquot partibus de eo lingua populari vulgavit, ac fraudes astutiasque Pontificis in sæpius promisso sed semper studiose prolato Concilio, ab initio detexit, scripsitque, se non semel solicitum fuisse, nec celasse, sed sæpius dixisse, Papam cum sociis suis non ante concilium coacturum, quam Cæsarem, Reges & Principes constrictos habuerit, ut libere decernere queat, quicquid arridet, ad tyrannidem suam stabiliendam & Christianitatem magis, quam unquam antea factum, opprimendam. Neque aliter ludere Papam cum Imperii proceribus, quam ludi cum canibus soleat, quibus bucella panis mucroni cultri affixa offeratur, sed eam captantibus, ora feriantur, ut non solum damnum verum etiam dolorem sentiant. Hoc autem si ferre Reges Principesque possint, nos quoque pati posse; Christum nihilominus Ecclesiam suam servaturum, ac denegata à Pontifice reformatione eam

apud

apud Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum quærendam eſſe. Interim Papam & Clericos ipſi adhærentes ita ſatis teſtari, quod veri ſint *Antichriſti* & ἀντοκατάκριτοι. Hinc ad rem accedens, negat reformationem ex veterum conciliorum actis & decretis, aut Patrum ſcriptis inſtitui poſſe, ac rationibus multis hoc probat. Concilia ſigillatim percurrit, initio facto ab Apoſtolico Actor. XV. & poſt enumerata œcumenica, ut vocant, ad primariam quæſtionem progreditur, & quæ ſit Concilii poteſtas, oſtendit. Compendium tractatus retulit *Sleidanus*, prolixius autem recenſuit cuncta *Seckendorffius:* & nos ſuo loco plura inde repetemus.

Tom. VII. Alt. p. 235--296. Sleid. *p. 345.* Seckendorf. *p. 245. ſeqq.*

§. CCCLVII.

Exterña hæc, quam hucusque deſcripſimus, facies, parum ſpei relinquere videbatur Evangelicis ad purioris doctrinæ propagationem; Dei tamen, qui mirabiliter ducit ſanctos ſuos, & diligentibus ipſum omnia in bonum vertit, gubernatione factum eſt, ut ſubito non ſpes tantum ampla affulgeret, ſed eventus quoque præclare ei reſponderet. *Cataſtrophe* enim *Miſniæ*, ut *Seckendorffius* ait, *quam tot hominum, Evangelicam doctrinam appetentium, millia diu deſideraverant*, & *Lutherus* ominatus erat, morte Ducis *Georgii* ſecuta eſt, ad exitum conventus Francofurt. d. XVII. April. Teſtamento antea ſcripſerat hæredes *Henricum* fratrem, ejusque filios *Mauritium* & *Auguſtum*, ea lege, ne formam religionis mutarent, ſed ſimulac id facerent, ut Cæſari & Ferdinando Regi tamdiu cederent, donec aut ille, aut filii, aut ex ea familia proximus agnatus conditionem impleant. Hoc teſtamentum à provinciæ proceribus jurata fide confirmari & promitti volebat, ab eo ſe non deceſſuros. Illi vero autores Duci fuerunt, ut legatos ad fratrem mitteret, qui ad conditionem iſtam implendam eum argumentis perſuaderent variis, inprimis quod multum paratæ pecuniæ, exquiſitæ

Georgio Duce mortuo, in Miſnia ſecuta reformatio ſub Henrico Duce.

ſuppellectilis, & argenti adeſſet. Sed fruſtra fuerunt; *Henricus* enim ad ſuos conſiliarios dixit: videri ſibi legationem repræſentare Satanam, mundi regna Chriſto promittenti, ſi ipſum adoraret; ſe in agnita veritate perſiſtere conſtanter velle. Hoc reſponſo Georgii legati Dreſdam reverſi, novas mox & mitiores conditiones proponunt, petuntque aliquem ex *Henrici* miniſtris mitti, quod dum fit, occumbit interea Georgius, iliaca paſſione oppreſſus, & *Henricus* ilico Dreſdam profectus, ſummo populi applauſu exceptus eſt, ac eum facile ſuam in fidem adegit, conterritis & lugentibus monachis, qui reformationem haud abs re reformidabant, cui etiam ſolita obſtacula, minæ ſcilicet & blanditiæ, ac ſubdolæ artes mox objiciebantur: illæ quidem à *Ferdinando* Rege, quæ tamen intra verba & litteras ſubſtiterunt; hæ autem à *Johanne Epiſcopo Miſnenſi*, qui ſtatim poſt *Georgii* diſceſſum, jure quaſi ſuo datis ad *Henricum* litteris, ab eo poſtulavit, ne quid in religione innovaret, pollicitus, ſe ipſum de pia reformatione cogitaturum: quem in finem poſtea libellum miſit, ſub hoc titulo: *Doctrina Chriſtiana generalis de articulis cuilibet fideli ſcitu neceſſariis*, qui continebat explicationem Symboli Apoſtolici & Decalogi, convenientem magna ex parte cum ſtylo & ſententia *Lutheri* ac ſociorum, ita ut vel *Pflugii*, vel *Vicelii* opera ſatis ibi deprehendatur. Nec diſſimulavit paucos eſſe ad miniſteria Eccleſiæ idoneos, & Scholarum inſtaurationem requiri, ſeque eam in rem, & ut lectores Scripturæ S. in monaſteriis conſtituantur, ac monachi ad ſtudia excitentur, & viſitationes diligenter fiant, ſerio incubiturum. Addit tamen querelas de Miſſa Dreſdæ jam abrogata, eamque reſtitui petit. *Henricus* tempore ad legendum librum opus eſſe reſpondit, legatosque dimiſit, ſed librum confeſtim *Vinariam* Elector transmiſit, qui Theologorum Wittenbergenſ. judicium de eo flagitavit. Hi reſcribunt, ſe deprehendiſſe commentum Miſnenſium Sacerdotum ab initio ſpecioſe

incedere, suis (Theologorum) plumis ornatum, nihilominus plenum veneno esse, durissimis verbis damnare doctrinam, quam Princeps *Henricus* cum multis aliis sequatur, in nullo Concilio damnatam. Adducunt etiam rationes, cur rejici debeat, 1. quod paucos articulos, eosque callide incrustatos, contineat, præcipuos autem, & controversos prætereat, nempe *Missas solitarias*, *communionem sub utraque*, & *conjugia Cleri*. 2. Quod injuste accuset Protestantes, ac si ab Ecclesia desciverint, nec salvari possint, nisi ad eam redeant. 3. Errores varios indicant de Missa, votis monasticis, inprimis de Justificatione. *Lutherus* nominatim & separatim suadet, ut *Henricus*, si Evangelium habere velit, idololatrias abroget, quarum maxima sit Missa, ex jure Dominii à Deo accepti, **als Lands-Fürst und Schutzherr von GOtt gesetzt schuldig**. Unde nec Misnæ nec Stolpæ tolerare eam amplius possit. Autoritate supremæ Jurisdictionis visitationem esse instituendam, cum eam homines desiderent & petant. Paruit, ut videtur, *Henricus* his consiliis & non tantum Missam privatam sustulit, sed etiam visitationem instituit, nec dimoveri se à cœptis est passus, quando Episcopus iterum iterumque contradixit, & Augustanam Confess. rejectam in Comitiis asseruit.

Tom. VII. Alt. p. 381. *b.* 382. *a.* 401. Seckendorf. *p.* 208 -- 217.

§. CCCLVIII.

Missa tota celeriter reformata fuit.

Celerrime igitur reformatio in Ducatu *Georgii* divina ope peracta est, præparatis jam ante & avide eam appetentibus animis quamplurimis, cum nullus Georgii rigor impedire penitus potuerit, quo minus homines ad vicina Electoratus loca excurrerent, ut Evangelium audirent, aut ex frequentibus cum Evangelicis commerciis gustum quendam salutaris doctrinæ perciperent, vel è lectis clam Lutheri libris haurirent. Elector etiam Saxoniæ, simulac audivit de *Henrici* piis conatibus, consilio & auxilio sine mora ei adfuit, ac eo nomine Francofurto

domum properans, & Gieſſæ *Landgravium* offendens, eum quoque in partes traxit, & legatis in conventu relictis mandavit, ut reliquos etiam per aliquot dies retinerent, & de ſuppetiis *Henrico* ferendis, ſi res poſtularet deliberarent. Omnes eum in finem officia pollicebantur, & Landgravius inprimis d. XXIV. April. Electori per litteras nunciavit, malle ſe potius de ſua provincia & facultatibus periclitari, quam permittere, ut Ducatus *Georgii Henrico* ejusque filiis eriperetur. Elector ipſe quoque Henrico omnes facultates ſuas obtulit, ac odium *Cæſaris* & *Ferdinandi* ordinumque provinciæ in ſe ſuſcepturum recepit, & effecit, ut ſe præſente *Annæbergæ* Evangelicæ conciones haberentur Dom. Cantate, & paulo poſt in feſto Pentecoſtes *Lipſiæ*, quo Lutherum ſecum duxit, qui & in arce, & in æde parochiali ad D. Nicolai conciones habuit, ſicque impletum fuit ejus vaticinium, multos ante annos pronunciatum: *durabit mihi vita*, ut *Georgii*, non deſinentis perſequi verbi Dei prædicationem & pauperes Lutheranos, *totam ſtirpem à Deo extinctam videam, & ego Lipſiæ verbum Dei prædicem.* Idem alibi quoque factum, Miſſæ ſolitariæ per edicta *Henrici* ubique abrogatæ, & conciones inſtitutæ ſunt: cumque pauci ad eas habendas idonei eſſent, ad tempus ex variis locis & regionibus mutuati ſunt Theologi, paſtores & viſitatores, qui, brevi temporis ſpatio, omnia rite, quantum fieri poterat, ordinarunt, ac ad ſuos revertentes *Henricum* cohortati ſunt de altera & accuratiore viſitatione ac reformationis continuatione; agi enim de ſalute quingentorum vel ſexcentorum millium hominum, quos in parochiis fere mille reperiri dicebant; ſolo Miſſæ ſpectaculo hucusque gaudentes, qui, niſi conciones Evangelicæ aliaque pietatis exercitia ſubſtituantur, miſerrimi ſint futuri.

Tom. VII. Alt. pag. 297. ſeq. 401. *b.* Sleid. *pag.* 344. Seckendorff. *pag.* 217--223.

§. CCCLIX.

§. CCCLIX.

Tanta ad Protestantes accessione facta, valde doluerunt Pontificii principes, *Moguntinus* præsertim, & *Henricus Brunsvicensis*, quem impiam eructasse vocem dicunt, audita Georgii morte: *malle se, ut Deus in cœlis, quam Georgius in terris obiisset.* Evangelici contra lætati sunt in Domino, ejusque providentiam & curam singularem erga se admirati veneratique sunt, ut par erat: ac id tanto magis, quanto magis undique in se conspirare Pontificios intelligebant. Nam *Gallus* post pactas cum Cæsare inducias, frigidiorem se erga Principes nostros præbebat, cumque ex rumore, falso licet prorsusque conficto, intellexisset, *Ulricum*, Würtembergicum Ducem, fœderatorum impulsu copias adversus Prælatos quosdam Germaniæ parare, hortatus est eum cum comminatione, ut à proposito desisteret. Quam calumniam non tantum *Ulricus*, verum etiam fœderati Nostrates Francofurti congregati, per litteras diluere studuerunt, & Rex ad eas clementer respondit, mitiusque ad *Ulricum* scripta interpretatus, ac suspicionem de mutato erga Nostros animo exuere illis conatus est; Gallicæ tamen fidei parum tribuebant. Nec multo majorem spem *de Angliæ Rege* concipere poterant, licet per legatum suum *Christoph. Montium*, eis exposuerit Francofurti, decretam esse Romæ illorum oppressionem, quodque Cæsar pessime eis cupiat, ac fœdus societatemque Nostris obtulerit, & hoc nomine Legatos ad se mitti petierit. Nam publicaverat Rex, instinctu *Gardineri Episcopi Vintonienſis*, acerrimi reformationis hostis, in Ordinum regni conventu, clam Protestantibus habito, edictum, quo summam fidei Romanæ, nempe *transsubstantiationem, communionem sub una, cœlibatum Sacerdotum, vota monastica, missas privatas & confessionem auricularem*, sub pœna capitali stabiliverat; sive quod crederet, se Dei cultum promovere, si in suo regno nullam religionis innovationem permitteret; sive constantiam in iis, quæ contra *Luthe-*

Quod Pontificiis dolorem, nostris gaudium incussit, profuitque,

cum Gallia Rex frigidiorem se nostris præberet,

& Angliæ R. edicto Romanam fidem stabiliret,

Lutherum scripserat, testatam vellet; sive Pontificem cuperet mendacii compertum, qui in diplomate suo Regem criminabatur hæreticæ per regnum doctrinæ propugnatæ. Quo ipso Papæ, ante paucos dies Regem execrabili fulminis maledicto configenti, ita satisfecit, ut Cæsarem ad imitandum illud edictum hortatus sit, & ut Protestantibus significaret, nihil ipsis ab *Henrico* sperandum esse, emendationem & conciliationem cum *Papa* meditante. Legatos Nostratium tamen satis benigne audiverat Rex, ac denuo monuit, cavendum esse Protestantibus à pulchris Cæsaris promissis, se quoque ei diffidere & ad defensionem paratum esse. Deputati etiam à Rege sunt, qui cum Legatis Nostris tractarent in ædibus *Crumvvelli*; nihil tamen concludi potuit, causante Rege, quod Legati non satis essent instructi, nec æquas & pares obtulissent conditiones, sicque eos dimisit. Disseminabatur autem in Anglia, ante edictum istud sancitum, scriptum aliquod, quo *Lutherum* atque *Melanchthonem* mutasse in aliquot capitibus doctrinam antea receptam ferebatur, hacque fraude sycophantæ facilius Regem ad edicti approbationem induxerunt. Hujus scripti exemplum Elector à Legatis suis accepit, & *Luthero* Collegisque misit, ut illud refutarent, quod totum exhibuit *Seckendorffius*, additis notis, ex vera & orthodoxa *Lutheri* confessione & doctrina depromtis, ne incautis lectoribus fucus obtrudatur. Elector Sax. pro sapientia sua facile subolfecit, Anglum nihil serio sed tantum ficte & simulate agere, etiam tum, cum novas nuptias, suasu *Crumvvelli*, qui hic etiam sua spectabat comoda, cum *Anna*, Clivensis Ducis filia, cujus sororem Elector duxerat, ambiret, ac eo nomine *Christophorum Montium* Legatum mitteret; optimo enim Deoque deditissimo ac fidentissimo El. suspecta & ingrata fuerunt omnia consilia, licet speciem religionis juvandæ firmandarumque partium haberent; quibus tamen *Landgravius* plus dabat; unde sæpe disceptatio inter eos orta est. Sed perstitit

quod Wittenb. Theologi refutarunt.

rit in suspicione judicioque suo de Anglo Elector,& *Montio*,cuncta excusanti & extenuanti, graviter exprobravit, ejusque exceptiones refutavit. Interim Theologos se consulturum,& ferre posse dixit, ut in conventu *Arnstadiensi*, qui instabat, hac de re ulterius deliberaretur. Theologi Wittenberg. respondent, Electorem fecisse, quicquid fas & æquum esset, *Regem autem Angliæ contra conscientiam* ad edictum provolasse, satis gnarum Evangelicæ doctrinæ, cum ex *Sarcerii* libello, tum *Crameri* & *Latimeri* concionibus: *esse Sophistam, fucis & fallaciis deditum*, judicandum ex intimioribus, quibus utatur, consiliariis, ut *Gardinero*, tyranno sævissimo, & *Bonnero*, fingendi magistro, atque ex vita, qui duo scorta, virilem vestem gestantia, secum ducat. Sibi igitur omnino videri, *non esse Henricum, per quem Deus in Anglia Evangelium suum sit stabiliturus.* Privatis in literis *Lutherus* addidit, Legatos ejus quondam Wittenbergæ magnam Regis inconstantiam fassos esse: immo *Barnesium* dixisse, religionem pro nihilo ab eo haberi; ac proinde se lætari, quod publicatione edicti larvam tandem deposuerit:hoc longe melius esse, quam si cum falso amico fœdus initum fuisset. Circa idem tempus *Melanchthon*, suadente *Landgravio*, jussus est epistolam ad Regem scribere, qua 1. benevolentiam ejus inde captat, quod aliquot Romani Imperatores Christianorum apologias & ad miserint & approbaverint; sperat igitur multo magis Regem Christianum, & doctum, auditurum piorum in Ecclesia querelas & admonitiones. 2. Phrasin ostendere scribit, Episcopos haud dubie sex illorum articulorum autores esse, non Regem, ipsumque à Sophistis persuasum ut edictum probaret. Nunquam autem indecorum fuisse bonis Principibus, corrigere injustam asperitatem, ut *Nabuchodonosori, Dario, Adriano, Antonino.* 3. Dolet Regem alienæ sævitiæ & impietatis ministrum fieri: item Christi doctrinam arceri, veteres errores & vitiosos ritus stabiliri, libidines confirmari, viros excellenti doctrina & pie-

Melanchthon ad Regem scribere jussus id graviter fecit.

tate præditos, ut Cramerum & Latimerum, in custodiis teneri, & præberi voluptatem *Antichristo*, licet Episcopi omnia novis fucis pingant, contendantque, se non errores, sed veras sententias & jus divinum tueri. 4. Monstrat articulos decreti sophistice & insidiose esse positos, ut inde Rex judicare queat de consilio & voluntate Episcoporum. Negari non posse, diuturnas horribilesque tenebras in Ecclesiam Papæ Rom. culpa partim invectas, partim confirmatas, ex quibus Deus nonnihil Ecclesiam evolverit, *Anglicanos* autem *Episcopos* ab *Antichristo Rom.* non esse avulsos, sed illius errores tueri, & arte cavere in articulis, ut nulla emendatio sequi possit. Scripturam autem omnem idololatriam abrogatam velle, quæ in Missa, sanctorum invocationibus &c. conspiciatur. 5. Deplorat vicem Regis, quod Papæ tyrannidem improbet, & vere eum Antichristum vocet, interea vero eas leges, quæ nervi sint regni Antichristi, defendat. Eum itaque 6. ad extremum obtestatur propter Jesum Christum, ne conscientiam suam istorum articulorum defensione polluat, sed insidias diaboli agnoscat, decretum Episcoporum, quos habeat diabolus odii sui adversus Christum administros, leniat ac emendet, hacque in re gloriæ Christi serviat, & suæ suarumque Ecclesiarum saluti consulat. Id si fecerit, Deum præmia pro pietate redditurum, & pios litteris pariter ac voce ejus virtutem laudaturos.

Sleidan. *p.* 343. 346. Suav. *p.* 78. Seckendorf. *p.* 223. *b.* -- 230.

§. CCCLX.

Acta in conventu Arnstadii.

Arnstadii, conventus Protestantium habitus fuit mense Novembri, ac deliberatum de augendo fœdere, deque defensione necessaria, si forte Cæsar transactionem Francofurtensem non admittat, de recte dispensandis bonis Ecclesiasticis, deque mittenda in Angliam legatione, propter decretum religionis nuper factum, & deducendam sponsam Clivensem, de solicitando Galliæ Rege, ne doctrinæ causa homines affligantur innocen-

nocentes, de mittendis quoque ad Cæsarem legatis, simulac in Belgium advenisse constiterit, ut & ad Trevirensem, Colonienſem, Bamberg. & Wurzburg. Episcopos, Ducemque Juliacensem, à quibus petebant, ut à fœdere Norimberg. porro abstinerent, nec sub religionis prætextu libertati Germaniæ periculum crearent. Sax. Elector litteras quoque ad Regem Angliæ dabat, quibus ei tandem de matrimonio, quod antea ob lubricam ejus fidem, & infelicia uxorum fata, dissuaserat, gratulatur, & ratum se illud habere, profitetur; addita tamen hac petitione, ut Rex, qui dudum Romani Episcopi & Antichristi tyrannidem abjecerat, nunc etiam ejus abusus, ad exemplum suum & sociorum, repudiet, & Episcoporum consiliis reluctetur, qui monstrum Romanum in corde fovent & retinent, ejusque authoritatem, nomen & imperium facile restitui posse existimant, si dogmata ejus retineantur. Mandatum insuper est legatis in Angliam missis, ex decreto fœderatorum, ut pro re nata tractationem de fœdere renovarent, ac spem facerent submittendi Melanchthonis, si successus aliquis ad concordiam veram sperari posset.

Sleidan. *p.* 347. Seckendorf. *p.* 227. *b.* 228. *a.* 230. *a.*

§. CCCLXI.

Angli erga Regem Daniæ simulata amicitia.

Non meliori fide, eodem fere tempore, cum Daniæ Rege *Christiano* egit, ac cum Electore & sociis, Angliæ Rex. Tametsi enim subinde Christierni captivi partibus favere videri vellet; tamen Legatum in Daniam misit, qui Regi de excusso Pontificis jugo gratularetur, & de fœdere cum illo & Smalcaldicis aliquid proferret, quod deinceps Daniæ Rex, missis ad *Electorem Sax.* & *Landgravium* legatis, significavit, ac rogatus ab Electore est, ut cum Rege commercium aliquod, pro conservanda spe amicitiæ fœderis continuaret. Verum & hoc frustra fuit.

Seckendorff. *pag.* 230. *a.*

CCCLXII.

Papa Regem Poloniæ infestum Evangelicis reddere laborat.

Pontifex interea occasione ista simulatæ Angli erga Protestantes amicitiæ utendum ratus, apud Reges & Principes, ubicunque potuit, omni nisu animique contentione institit, ut reformationem & Evangelicæ doctrinæ propagationem impedirent. Eum in finem ad Regem Poloniæ legatum suum misit, cum Cracoviæ conventus haberetur, ad quem etiam Galliæ Regis & Venetorum legati venerant, de induciis cum Turcis tractaturi. Ultimus enim Comitiorum istorum scopus fuit, prout *Albertus Borussiæ Dux* per suum cubicularium d. XXVI. Maji Electori aperuit, *oppressio Evangelicorum*, statuente Pontifice, præferendam hanc esse bello cum Turcis: etiam sibi & *Daniæ* Regi exitium parari, & contra hunc Suecos animari. Ipse etiam Elector colligere id facile poterat ex litteris Regis, Aprili mense ad se datis, è quibus haud obscure intellexit, se in suspicionem apud *Polonum* venisse, ac si pacem turbaret, & privata odia potius explere quam cuncto Christiano populo periclitanti succurrere cupiat. Quare hanc accusationem à se amoliri per epistolam annisus est, eamque tribuit impiis & inimicis sanctissimæ causæ religionis, quam probet, hominibus, qui omnibus artificiis & calumniis Regum animos in se incendant, cum nil aliud egerit, quam ut quosdam manifestos abusus Ecclesiasticos ad normam veræ doctrinæ, quam catholica Ecclesia Christi clarissime profitetur, emendaverit. Prolixius etiam conqueritur de impietate & crudelitate hostium plusquam Neroniana in pios & innocentes, deque eorum edictis, quibus horrendos abusus & flagitia stabiliant: item de exclusione Protestantium à deliberationibus publicis, tantum flagitari ab iis stipendia & copias, easque committi Ducibus ignotis, & objici hostibus trucidandos. Provocat ad testimonia manifesta, quod à seditiosis consiliis maxime semper abhorruerit, imo seditiosos oppresserit, auxilia contra Turcos miserit, nulla in re ad

Elector Sax. epistola diluit criminationes.

defen-

defensionem Imperii spectantem, Imperatoris autoritatem detrectaverit, ac Cæsarem sæpe rogaverit summa cum reverentia, ut pacem firmam benigne promitteret, eam tamen obtinere nondum potuisse, impedientibus & varia objicientibus malevolis & Evangelii hostibus.

Seckendorf. *pag.* 230. *a*, *b*. 231. *a*.

§. CCCLXIII.

Non speciosius quam verius quæstum esse Electorem apud *Polonum* de pace à Cæsare denegata, vel, ultra, quam fas erat, dilata, vel hinc colligitur, quod *Capitulo Bremensi* d. VIII. Junii imperaverit, ut *Henricum Brunsvicensem* protectorem reciperet, & fœderi Norimberg. pro catholicæ religionis defensione inito accederet. Quod omnino contra stipulationem in conventu Francofurt. factam fiebat, secundum quam ab utraque parte à recipiendis fœderatis per sex menses abstinendum erat; nondum autem elapsum tunc illud tempus fuit; intra quod tamen *Erffurtenses* & *Mülhusini* ad ejusdem fœderis societatem à Duce *Henrico* sollicitabantur. Quod enim *Henricum* Saxon. Ducem nostri receperint, id allegari à *Ferdinando* pro exemplo transgressionis non poterat, quia ante triennium factum erat, licet post obitum *Georgii* receptio illa ad provincias quoque, successionis jure ad eum delatas, extendi posse videretur: at ne tum quidem negotium expeditum, sed in proximum usque conventum dilatum fuerat.

Cæsarem ultra quam fas erat, pacem distulisse & negasse,

Nec à *Ferdinando* meliora sibi promittere Nostri poterant, quam à Cæsare. Publicaverat enim ipso tempore conventus Francofurtensis edictum, quo omnes subditorum suorum filios ex Academia Wittembergensi revocabat, eaque cunctis in posterum interdicebat. Abire quoque ex aula jubebat liberorum suorum Ephorum, *Wolfgangum Severum*, ob suspicionem Lutheranismi, quia A. 1524. Wittenbergæ studiis incubuerat: ejectus hoc anno Wittenbergam rediit, Electorique commenda-

nec Ferdinandum pacem promovisse.

tus fuit, ut ſtudiis filiorum Ducis præficeretur. Plura lubens prætereo. Hoc tamen tacere nequeo, quod *Trevirenſis Elector* Cancellario Haſſiaco ad ſe miſſo candide aperuit, Cæſarem & Pontificem junctis conſiliis id agere, ut ſub religionis prætextu Principes Germaniæ univerſos opprimerent. *Leonhardus ab Eck*, Ducis Bavariæ Conſiliarius intimus, *Sailero Auguſtano*, juſſu *Landgravii* quærenti, cur in Bavaria militaris apparatus fieret, ſancte affirmavit, id fieri libertatis Germanicæ conſervandæ cauſa, cui conſtaret inſidiari Cæſarem, licet præ ſe ferat Lutheranorum caſtigationem; his enim oppreſſis non magis eſſe pariturum Pontificiis, neque hos aliud quam ordinis flebile beneficium habituros. Parum prudenter agere Proteſtantes, quod toties cum Cæſare tractarent, à quo tamen pro beſtiis haberentur.

Seckendorff. *pag.* 281. *ſeq.*

§. CCCLXIV.

Joachimus Elector Brandenb. reformationem in ſuis provinciis inſtituit.

Inter tot vero & tanta impedimenta, Deo pro meliore noſtra cauſa ſtante, inſignia habuit incrementa religio Evangelica, cum ad eam acceſſiſſet *Joachimus* II. *Elector Brandenburgicus*, fervidus ſane diu catholicus, utpote & patris, & patrui *Cardinalis Moguntini* tanto majori cura & ſeveritate educatus, quanto propius in veteri religione illis ab effulgente in vicina Saxonia Evangelicæ doctrinæ luce videbatur periculum in adoleſcente vivi ingenii, & mater *Eliſabetha*, ſuperſtitionibus Pontificiis minime dedita, veritatis ſemina ei inſtillaverat. Mortuo autem Patre A. 1535. non tantum ſubditis, Paſtores Evangelicos expetentibus connivebat, ſed etiam propenſionem ſuam ad ſacra puriora prodebat, quemadmodum ex ſuperiorum annorum hiſtoria patet, donec ſatis imbutus convictusque de erroribus Pontificiorum & veritatibus Evangelicorum, illis nuntium mitteret, & has ſponte amplecteretur, &, quod *Maimburgius* ſcribit, *furioſo* (ſancto potius ſalutiferoque dicendum fuiſſet) *torrenti*, totam

totam Germaniam septentrionalem raptanti, Archiepiscopus Moguntinus *resistere non valens, coactus sit, diœcesium* Magdeburgensis & Halberstadensis *incolis libertatem amplectendi confessionem Augustanam, ad exemplum vicinorum, concedere.* Integro Sacramento, una cum plurimis ex aulica & provinciæ nobilitate, Berolini in Ecclesia collegiata Coloniæ ad Sprevum, usus est Calendis Novembr. & sequenti die idem factum à Senatu, moxque in plerisque provinciis. Plusculum tamen ceremoniarum retinuit, ut offensionibus mederetur, & ordinationem Ecclesiasticam conscribi volebat à *Georgio Bucholzero*, Berolinensi Præposito, & *Jacobo Stratnero*, Concionatore aulico Onolsbacensi, quam *Luthero* misit, cujusque judicium de ea expetivit. Is, prout solebat, candide & cordate Legatis coram & per litteras Electori respondit, vehementer quidem sibi arridere præfationem sub Electoris nomine præfigendam, sed displicere, quæ *de processione* sive circumgestatione Sacramenti & *extrema unctione Vicelii* Syncretismum sapiant. Rogat igitur Principem, ut, cum usus sit in maximis & gravissimis articulis contra diabolum veritatem profiteri publice, etiam in minoribus id faciat, ne reformatio tota ludibrio & risui diaboli exponatur. Unctionem ægrotorum retineri quidem posse, & ut Sacramentum ad eos deportetur, modo ne fiat more Papistico, & ne è ciborio sed potius ex panibus consecratis in S. Cœna desumatur. Satius tamen esse, si talia tacite ferantur, quam ut sanciantur, & tutius illa omitti in præfatione, cum ibi dicatur, constitutionem ex sacris literis desumtam & primitivæ Ecclesiæ conformem esse: Christum non instituisse unctionem, nec S. Jacobi verba in ea observari, multo minus effectum sequi, nempe miraculosam sanationem per orationem fidei, de qua Apostolus Jac. V. 15. & Marc. VI. 13. sermo. Elector post acceptum Lutheri judicium, hanc ordinationem non solum consiliariis, sed & provinciæ ordinibus examinandam proposuit, approbatam

tam solenniter publicavit, & visitationem instituit. Moderatione autem in retinendis ritibus, & quod fœderatis Smalcaldicis non accessit, licet id frater ipsius *Johannes Marchio* fecisset, ideo usus est, ut reformationem per totam Germaniam, evitato scandalo apud eos, qui ceremoniis externis inhærebant, à fidei capitibus præcipuis non alieni, facilius promoveret.

Tom. VI. Alt. p. 717. seq. Seckendorf. *p. 234. seqq.*

§. CCCLXV.

Reformatio in Dania finita,

In *Dania* quoque reformationi, quæ à multis annis agitata & interrupta sæpe est, hoc anno, Comitiis Othoniæ (Odense) in Fionia habitis, ultima manus imponebatur, accersito denuo *Bugenhagio*, qui ordinationem Christianam rituum jam ante biennium conscripserat, cui Rex omnesque Regni Senatores sigilla sua apposuerunt, ac in Evangelica doctrina perseveraturos se receperunt. Secuta mox fuit fundatio & ordinatio *Academiæ Hafnienſis.*

in Silesia promota.

Scripsit etiam hoc anno d. XXV. Octobris *Fridericus*, Dux Lignitiensis, se decrevisse per D. G. in provinciam suam introducere puram verbi divini prædicationem & Sacramentorum administrationem, juxta præscriptum Aug. Conf. & ejusdem Apologiæ, exemplo Electoris Sax. aliorumque Germaniæ Principum.

Quedlinburgi.

Mors Georgii Ducis Sax. *Abbatissæ Quedlinburgensi*, urbique illi populosæ, liberiorem Evangelicæ doctrinæ usum peperit; nam ille protectionis jus in illustre istud Collegium Virginum ejusque ditionem habebat, ac per Capitaneum suum vi & armis vetera sacra tuebatur. Eo autem mortuo, Abbatissa, Comitis Stolbergensis filia, à Superintendente Stolbergensi, *D. Plettnero*, reformationem publice exorsa, in octo urbis templis Evangelicos pastores constituit.

Otto Henr. Com. Palat.

Adhæc *Otto Henricus*, *Comes Palatinus Neoburgensis*, in conventu *Wormatiensi*, mense Junio, de bello Turcico habito, ubi

ubi conciones quidem Evangelicæ in templo sonabant, communio tamen sub utraque nondum celebrabatur, atque Principes nostri Senatum admonebant, ut hunc defectum emendarent, per Marescallum suum, ac deinde per quæstorem quoque apud Landgravium, testatus est desiderium suum, ut in fœdus Smalcaldicum reciperetur. Sed parum ei fidebat Elector Sax. & Landgravius ei suaserat, ut sine mora ac tergiversatione doctrinam Evangelicam publice in suas ditiones introduceret prius, eoque facto de receptione in fœdus non dubitaret. *societatem Evangel. appetit.*

Ex *Raynaldo Seckendorffius* refert, *Avenione* & in *Comitatu Venascinensi*, jurisdictionis Pontificiæ, in confiniis Galliæ Narbonensis, Evangelicam doctrinam quosdam progressus habuisse: Pontificem autem *Jacobo Sadoleto*, illius regionis Episcopatum Carpentoratensem administranti, mandasse, ut pro pietate & eruditione sua, qua scriptis celebribus religionem catholicam adversus hæreses non semel defenderit, eas extingueret, data ei potestate puniendi, quos culpabiles reperiret. Sed *Sadoletus*, pro pio mitique ingenio, quod *Thuanus* in eo laudat, *Farnesio* scripsit, se illa potestate non facile usurum, cum validiora sint remedia veritas ipsa & mansuetudo Christiana, qua errorum confessio corde magis quam ore exprimatur. In alia epistola ad eundem, redarguit Papam graviter, quod cum Lutheranos persequatur, Judæis nova in dies privilegia in ditione Avenionensi concedat, *in tanta*, ut ait, *defectione animorum omnium à nobis gentium, & prope execratione autoritatis Ecclesiasticæ.* *Semina Lutheranismi Avenione extincta vult Papa.*

Seckendorf. *pag.* 241 -- 244. *b.*

§. CCCLXVI.

Hæc fere sunt acta hujus anni. Ad scripta quod attinet Lutheri, quibus *Papatum* oppugnare perrexit, inter ea facile eminet ejus *Tractatus de Conciliis & Ecclesia*, cujus supra jam facta mentio est p. 570. seq. *Scripta Lutheri de Concil. & Eccles.*

contra Moguntinum. An huc referri debeat scriptum adversus Cardinalem *Albertum*, satis asperum, fere dubito, cum non causam religionis præcipue spectet, sed privatam *Johannis Schenizii*, quem Archiepiscopus reum peculatus factum præcipiti judicio suspendi jussit. Ejus amici Cardinalem publicis scriptis incesserunt, & *Lutherum*, ceu *Seckendorffius* scribit, permoverunt, ut causam defuncti edita invectiva defenderet, ac simul Cardinali plurima flagitia objiceret. Ipse Lutherus motum se scribit verbis Prov. XXIV. 11. seq. *erue eos, qui ducuntur ad mortem* &c. Protestatus etiam est in præfatione, se arbitri partes, ad quas *Albertus* admittere Lutherum voluisse videtur, sumere in hac causa nolle: nec Sereniſſimæ familiæ *Brandenburgicæ*, è qua natus Moguntinus, quicquam detractum velle aspera sua scriptione. Diu satis continuit se *Lutherus* ab edendo hoc scripto, quievitque monitus à *Pontano*, Electoris Sax. nomine, ea conditione, si Cardinalis à persecutione Hallensium desisteret; hoc autem cum non faceret, & peccata sua atrociſſima sub nomine Dei defenderet, erupit *Lutherus* sub finem anni hujus cum suo libello, licet prohiberet Elector, qui deinceps, supervenientibus familiæ Brandenburg. querelis, Luthero injunxit, ut si quid posthac in causis privatis aliquid edere vellet, id prius in aulam mitteret, Theologica vero pro arbitrio publicaret, ab Academiæ etiam censura immunis.

Concio Lipsiæ habita. Ex sermonibus Lutheri memorandus est primo ille Lipsiæ habitus Sabbatho ante festum Pentecostes, in sacello arcis coram Electore & Henrico Duce, cujus supra mentionem fecimus. In eo quæstionem de Ecclesia tractavit, quam ibi esse ait, ubi sermo Christi audiatur & servetur, cum Sacramentis.

Explicatio Psal. CX. Extat etiam in scriptorum hoc anno editorum catalogo *Psalmus* CX. pro concione explicatus, qui epitomen & nucleum continet doctrinæ de Christo. Ex *Responsis* & *Epistolis* eminent illa, quibus sive solus, sive cum collegis sententiam suam

Respons. de jure defens.

aperuit

aperuit *Lutherus* de *jure defensionis*, de quo in conventu Francofurtensi ardua erat deliberatio. Summam indicavimus p. 566. s.

Nec taceri debet *Epistola ad Senatum Norimberg. de formula absolutionis*, circa quam *Andr. Osiander* à cœteris Ecclesiæ ministris dissidebat. Statuit autem *Lutherus* cum Collegis, qui subscripserant, non solum privatam, sed & publicam, seu generalem, post concionem recitari solitam, absolutionem, quam *Osiander* improbabat, quod multi in cœtu essent ea indigni, esse probandam: neque enim hanc ad alios pertinere, quam qui per fidem sibi applicarent. Summam in Loco de *Absolutione* §. III. p. 971. retulimus. *de formula absolutionis.*

Hoc etiam anno *Lutherus* libellum visitatorium, anno 1528. in Electoratu Saxon. publicatum, in usum provinciarum *Henrici Ducis*, recudi fecit nova præfatione auctum, qua, quæ ad Henrici acta & reformationem pertinent, eum in modum fere narrantur, quo nos supra retulimus.

Cæteras præfationes & Epistolas reservamus ad catalogum. *Tom. VII. Alt. p. 234. b. -- 307. pag. 328. b. -- 400.* Seckendorf. *p. 244. b. -- 255.*

§. CCCLXVII.

Non tamen prætermittere possum controversiam, quæ *Luthero* intercessit cum *Johanne Agricola, Islebio*, cui ille Smalcaldiam A. 1537. profectus, uxorem, liberos & omnia sua commendaverat, qui vero absente Doctore, contra Legem errores fovere, & *Positiones inter fratres sparsas*, ut vocabat, propalare cœpit. De hac infidelitate optimi, ceu putabat, amici, questus noster sæpius acerbas lachrymas fudit; dicebat tamen, debere se Magistrum habere, qui sibi hoc Psalmi comma explicaret: *qui edit panem meum, sustulit adversus me calcaneum suum.* Perrexit tamen veritatem adversus Islebium defendere, & Anno 1538. d. XIV. Januarii contra *Antinomos* secundam disputationem habuit, continuavitque sequentibus annis, quem- *Contra Antinomos disputavit Lutherus.*

admodum in Loco *de Lege Morali* §. X. historiam controversiæ hujus in compendium redigere conati sumus, suisque deinceps annis monebimus.

Tom. VII. Alt. pag. 234. a. pag. 314 -- 328.

§. CCCLXVIII.

An. 1540. Cæsaris per Galliam iter in Belgium.

Ad memorabilia anni MDXL. accedimus, daturi operam, ut breviter ac dilucide eorum summam, pro more, enarremus. A *Cæsare*, tanquam Capite Imperii Romani, auspicabimur. Is cum *Gandavenses*, seditionem moventes, compescere vellet, per Galliam in Belgium profectus, Calendis Januarii Lutetiam ingressus liberaliterque à Gallo tractatus est, qui in spem venerat recuperandi Mediolani; sed longe secus accidit, & à Cæsare delusus Gallus fuit, qui Cæsarem delusum ibat. Perfidiam Gallus eo ipso tempore prodidit, quo utrique legationem ad Venetos miserunt, eos persuasuri, ut ad Turcarum oppugnationem omnia secum conferrent. Nam Venetis in aurem susurrarunt Galli clam, ut suis rebus prospicerent, nec in tantum periculum, cui ipsi potissimum expositi essent, se præcipitarent. *Carolus V.* certe Gallo longe fuit sincerior, nec à *Farnesio Cardinale*, Legato & nepote Pontificis, Lutetiam misso, & Reges ad extirpationem Lutheranorum incitante, Cæsaremque in Belgium usque comitante, à mitioribus & pacificis consiliis ad componenda religionis dissidia, dimoveri potuit, quicquid etiam ille mendacibus verbis proposuisset in hanc, ut *Sarpius* fideliter retulit, sententiam: *Sæpius cum* Protestantibus *de concordia actum, nil decretum aut definitum, ac novam rationem repertam, similiter irritam futuram ac inanem, quod in dies sententiam mutent, nullam certam doctrinam sequantur, ab ipsa Augustana Confess. discesserint, ac instar anguillarum lubrici sint. Principio illud unum contendisse enixe, ut abusus & vitia tollerentur: jam non Pontificatum emendatum velle, sed extinctum, & sedem Apostolicam extirpatam; & abrogatam Ecclesiasticam*

cum Legatus Pontif. à consiliis pac. abducere non potest.

omnem

omnem jurisdictionem. Quod si antea fuerint insolentes rebus tranquillis, quid nunc facturos, pace cum Galliæ Rege nondum constituta, & Turca Pannoniæ imminente? Minime sperandum ab incepto posse dimoveri, cum prope innumera sint dogmata controversa. Cumque inter ipsos variæ sint sectæ, fieri non posse, ut concordia cum omnibus ineatur. Bonam eorum partem id unum spectare, quomodo aliena invadant, & Cæsaris authoritatem enervent. Esse quidem verum, bellum, quod à Turcis Germaniæ impendet, concordiam religionis suadere; sed eam tractationem, non ad singulares, aut nationales conventus, sed ad Concilium publicum pertinere, primo quoque tempore habendum. In religione enim, quæ omnes in universum tangat, nihil nisi de communi consilio immutandum. Nec ad unam modo Germaniam respiciendum, sed ad Galliam, Hispaniam, Italiam, & reliquos Europæ populos; quibus inconsultis, si quid in Germania mutetur, periculosam inde nascituram hujus provinciæ à reliquo corpore scissuram. Vetustissimum esse morem, ab ipsis Apostolorum temporibus receptum, ut solius Concilii authoritate omnes controversiæ finiantur: Reges omnes, Principes, & homines pios id nunc expetere. Pacem inter Cæsarem & Galliæ Regem nunc per opportune posse fieri, & Concilium è vestigio convocari, atque interim fœdus Catholicum in Germania & numero & potentia amplificari. Quare Protestantes *perterritos, vel decreto Concilii se submissuros, vel à confœderatis per vim adigendos. Ubi vero necessitas coget Turcarum insultibus resistere, tum fœdus Catholicum, qua erit potentia, necessitatem quoque Protestantibus subsidia conferendi impositurum. Nisi faciant, è duobus malis minus eligendum, cum majus malum sit, religionis causa prodita Deum offendere; quam parte aliqua auxiliorum unius provincia carere. Maxime,* cum non facile sit discernere, qui Christo magis adversentur, Protestantes, an Turcæ. *Hos enim corpora servitute premere, illos corpora & animas exitio devovere. Hujus vero orationis hic fuit exitus,* Con-

cilium esse convocandum; *ejus initium hoc ipso anno esse faciendum: in conventibus Germaniæ de religione non tractandum sed de fœdere Catholico augendo, & pace cum Rege Galliæ facienda esse cogitandum.*

Cæsar autem nihilominus, post multam deliberationem statuit, & viam concordiæ denuo tentare, & conventum Germaniæ eo loco habere, qui *Ferdinando* maxime commodus videbitur. Quod ubi *Cardinalis Farnesius* comperit se inconsulto & clam decretum, mox Belgio discessit, & in reditu resalutato Parisiis Rege Galliæ severum ab eo *edictum contra Lutheranos* impetravit, quod per universam Galliam summa atrocitate exercitum fuit.

Sleidan. *pag.* 347. *seq.* P. Suav. *pag.* 79, 80.

§. CCCLXIX.

Protest. legati in Belgio Cæsari se purgant, sed certum responsum non accipiunt.

Interea *Protestantium legati*, sicut Arnstadii convenerat, Cæsarem in Belgio adeunt, initio ei de reditu in Germaniam gratulantur, & mox criminationes adversariorum in se de pertinacia, supremi magistratus odio, inquietudine animi & studio turbandæ Reipubl. multis verbis & rationibus diluere conantur, ac rogant, ut pactas Francofurti inducias authoritate sua confirmet, & pacem perpetuam constituat, quo toties optatum de religione colloquium instituí & deliberari de bello Turcico queat. Cæsar legatos quidem benevole audivit, & responsum verbis sat benignis, sed rerum vacuum dedit: cogitaturum se esse de negotio, pacem sibi esse cordi, nec metuere violentiam Evangelicos à se debere, modo ipsi etiam quieti sint, & in officio maneant. Hærebat tum adhuc Cæsar inter pacis & belli cum Gallis consilia, adeoq; tale responsum legatis dabat, ut intelligi satis non potuerit, an præstare pacem vellet. *Henrici* Sax. Ducis legati tum quoque ad Cæsarem venerunt, sed nullum favorem in aula invenerunt, ac moniti sunt, de servando *Georgii* Ducis testamen-

ſtamento, cujus valori ſi quid deſit, id Cæſarem ſua autoritate ſuppleturum.

Sleidan. *p.* 348. *ſeq.* 352. Seckendorf. *p.* 257. *a.*

§. CCCLXX.

Ineunte menſe Martio, Smalcaldiæ, quemadmodum Arnſtadii decretum erat, Proteſtantes convenerunt, deliberaturi de iis rebus, quæ indefinitæ ibi remanſerant. Una vero quoque venerunt Theologi, D. *Jonas*, *Pomeranus*, *Melanchthon*, *Cruciger*, *Bucerus*: hi, quid egerint, narrabo ex *Melanchthonis* ad *Lutherum* litteris, quibus refert, *Lundenſem* ex Hiſpania redientem ſcripſiſſe, Imperatorem in Germaniam venturum non belligerandi ſed de concordia Eccleſiarum deliberandi cauſa, ac hortatum eſſe Principes noſtros, ut & ipſi deliberarent, quid defenſuri eſſent aut largituri adverſariis. Allatas igitur deliberationes in conventu, earumque conſenſum ſummum fuiſſe: *non poſſe abjici eos articulos, quos in* Confeſſione & Apologia *profitemur.* Conſtituto doctrinæ conſenſu de *adiaphoris non odioſe pugnandum* eſſe, ac *reddi poſſe* πολιτείαν ἐκκλησιαστικὴν *Epiſcopis, ſi volent ipſam doctrinam amplecti, & tollere ex Eccleſiis vitia, quæ diſſimulari nequeant, & in noſtris ſcriptis taxentur.* Hic primus eſt actus conventus. *De Actis in Conventu Smalcald. ex Epiſtola Melancht. ad Luther.*

Deinde allatum eſt *reſponſum Cæſaris*, in quo confirmabat, ſe veniſſe in Germaniam, non hoſtili animo, ſed *ut moderatis rationibus de concordia Eccleſiaſtica ageret:* & ſpem oſtendit, ſe daturum pacem, eaque de re dixit, ſe paulo poſt reſponſurum eſſe. Hoc dictum ſatis quidem ἀινιγματῶδες eſt, ſed nos tamen interpretamur eſſe ἐιρηνικὸν. Aliquando poſt venit *Comes novæ aquilæ ſ. Nuenarius:* is adfert deliberationem de Concordia, cui additæ erant *quædam* Imperatoris *expoſtulationes.* Erat *legatio quadam aulica Ironia inſtructa.* Comites *Manderſchidt* & *Novæ Aquilæ* præ ſe ferebant, *ſe non eſſe miſſos ab Imperatore ſed tamen Conſilium ſuum Imperatori placere.* Summa conſilii hæc

hæc erat. Cum malit Imperator publicas controversias componi sine majori tumultu, *Granvellano*, & his duobus Comitibus videri consultum, ut petamus hanc rem privatim agi ab Imperatore, eumque quasi arbitrum faciamus harum controversiarum privatim. Quod si fecerimus, Imperatorem adhibiturum esse *Granvellanum*, & paucos alios, & delecturum utrinque eruditos, qui dogmata dijudicarent & moderarentur. Contentiones vero *de prædiis Ecclesiarum* Imperatoris arbitrio permittendas esse. Petitum & hoc est, *ut diserte & plane dicamus, quid largiri aut defendere ad extremum velimus.* Erant *adjectæ* satis *duræ expostulationes de prædiis Ecclesiarum & de simulatione.* Nam Imperator ait se ægre ferre, quod hactenus simulantes concordiæ studium, hoc egerimus, ut rem extraheremus, ut paulatim nostræ partes confirmarentur, non vero voluerimus discordias tolli, quod nihil concessimus adversariis. Narrat, quam diligenter *Augustæ* egerit de concordia. Ac tota querela eo spectat: non videri nos appetere concordiam, nisi abjiciamus totum doctrinæ genus, quod profitemur. *Nos* verecunde & *vere respondimus de nostra voluntate erga Rempublicam & studio pacis: purgavimus objecta crimina, & ingenue diximus, non velle nos conciliationem intelligi confirmationem veterum errorum & projectionem piæ doctrinæ.* Ostendimus clare, quos articulos non posse abjici censeamus, & *petivimus, ut res non privatim, sed in publico conventu ageretur*, ut anno superiori promisit Imperatoris legatus Francofordiæ. Ostendimus etiam, nos nequaquam de prædiis Ecclesiarum pugnare.

Lutheri responsum & desperatio de concordia cum Pontif.

Hæc præcipua est historia hujus conventus. Plura ex *Responso scripto* ab eodem *Melanchthone*, nomine Principum fœderatorum Smalcaldiæ, Legatis Cæsaris dato, cujus compendium *Sleidanus* fideliter retulit. *Lutherus Melanchthoni* respondit, ad *orationem seriam esse confugiendum, quæ sola sit omnipotens imperatrix.* Extat etiam responsum *Lutheri* inter alias litteras

teras ad Electorem ab eo scriptas, cujus mentionem facit *Seckendorffius*, in quo mittere se dicit *consultationem*, quæ tamen nusquam reperitur, & gravibus verbis affirmat, *desperatam rem omnem de concordia cum Pontificiis & occæcatos illos esse, neque unquam ab obstinato animo suo discessuros.*

Quod *Melanchthon* in litteris ad *Camerarium* scripsit, *inter omnes Theologos convenisse, ut Episcopis sua redderetur jurisdictio, si piam doctrinam amplectantur, & aperta vitia ex Ecclesiis tollant*, de eo *in Decreto* nihil statutum reperitur, multo minus de Papa; quanquam fuerint, qui ea conditione, qua Episcopi ferri posse videbantur, etiam illum admitterent. Approbata potius sunt monita Theologorum, qui in conventu aderant suadebantque, ut *Missæ*, ubicunque in ditionibus Protestantium adhuc haberentur, *diutius non tolerarentur: nec inclusio Sacramenti in ciborio:* utque *altaria superflua & scandalosæ imagines ex templis tollerentur*; *visitationes* etiam *instituerentur*, ad inquirendos & convertendos, aut è cœtibus ejiciendos, qui falsa dogmata, quorum infamia in Protestantes redundabat, profiterentur. *Monitum de Melanch.*

Tom. VII. Alt. p. 428. a, b. Sleidan. *p. 351. seqq.* Pezel. *conf.* Melancht. *Theol. p. 369. seqq.* Seckendorf. *pag. 257. seqq.*

§. CCCLXXI.

Quæ præterea in conventu hoc acta sint cum *Regibus Angliæ & Galliæ*, breviter enarravit *Sleidanus*, prolixius autem exposuit *Seckendorffius*. Ad institutum nostrum pauca ex illis, in compendium à nobis missa, sufficient. Cum Legati ex Anglia redeuntes *Smalcaldiæ* retulissent, quod fœderis tractandi causa, talis nempe, quale Rex cum Clivensi Duce pro mutua defensione inierat, tam diu detenti essent, jussi sunt Theologi denuo, quod Rex desiderasse videbatur, articulos maxime controversos explicare & scripto defendere. Quo facto Elector *Acta cum Rege Angliæ è conventu Smalcald.*

Sax. ex conventu d. XII. April. suo sociorumque nomine gravissimas litteras, *Melanchthone* stylum moderante, ad Regem dedit in hanc sententiam: fas sibi haud esse secundum leges fœderis, ut extra causam religionis defendendæ societatem ineant, quemadmodum sæpius significavernt; nullam autem ejus spem hucusque concipere potuisse ob atrox illud edictum nuperum. Cum vero jam ex novissimæ legationis relatione percepcrit, ejus edicti asperitatem moderatione Regis leniri, executionem suspendi, eumque testari, quod nihil ardentius optet, quam ut vera Christi doctrina in Ecclesia eluceat; curæ sibi fuisse, ut solida confirmatio IV. articulorum de Missa, usu integri Sacramenti, conjugio Sacerdotum, & votis Monasticis, conscriberetur, & hanc nunc à se mitti, petique, ut Rex eam cum piis ponderet, & arbitrum sumat filium Dei, de quo dictum: *hunc audite.* Sed nec hoc apud libidinosum Regem quicquam valuit, qui haud erubuit divina & humana jura violare, *sponsam Clivensem*, quod pulchra satis non esset, repudiare: *Thomam Crumvellum*, nuptias cum ea suadentem, falsis criminationibus læsæ majestatis & hæreseos reum peractum sustulit, & D. *Robert. Barnesium* (qui sub *Antonii* nomine in Saxonia aliquamdiu egit,) cum sociis *Thoma Gerardo* & *Guilielmo Hieronymo*, quod de *justificatione* ex *Lutheri* sententia docuisset, vivum cremari jussit. Ejus supplicii historiam & confessionem egregiam, una cum admonitione seria ad Regem de perficienda reformatione, de vetandis blasphemiis & frivolis matrimonii dissolutionibus, denique precibus devotis, *Lutherus* ex Anglia missam, cum præfatione edidit. *Henricus* Rex ab illo tempore nihil, aut parum, minim eque sincere, pro reformanda Ecclesia egit, sed Episcoporum veteris superstitionis patronorum arbitrio, pleraque omnia ad emendationem spectantia, detulit, quorum impulsu in Evangelicos sævitum, &

Cran-

Crammerus ipse tum vix servatus est singulari Regis beneficiis, cum de hæresi accusaretur.

Tom. VII. Alt. p. 424--426. *b.* Sleid. *p.* 360. *seq.* Seckendorf. *p.* 260 *b.* --263. 266. *b.*--268. *b.*

§. CCCLXXII.

Nec meliora sibi à Gallo promittere poterant Protestantes, quam ab Anglo: ille enim nomini suo respondebat, auramque faventem ubique captare studebat; inde recte Germanis dicitur ein Wetterhan. Visum tamen nostratibus fuit, ut pro iis apud Regem intercedatur, qui doctrinæ causa per Galliam paterentur; sed ita, ut de statu Galliæ prius cognoscatur, deque voluntate Regis, & an habitura locum putetur intercessio. Suspicabantur enim quidam, *Imperatorem Carolum* sive ab ipso Galliæ Rege, sive à *Momorantio*, Protestantibus valde infenso, alieniorem factum, eique multa de nobis secius suspicandi suggesta esse. Contra rursus Argentinensis Senatus in epistola ad Landgravium d. XI. Junii data allegavit *Langæi* litteras, quibus significaverit, Regem suum à Cæsare deceptum esse, ut Evangelicos contemneret; sed cito illum ejus rei pœnituisse, neque unquam posthac Cæsari fidem habiturum, multo minus futurum esse, ut adversus Evangelicos concitaretur; tempus ergo nunc esse commodissimum, ad pangendum inter eos & Regem fœdus. Ipse quoque Rex Protestantes epistola d. IX. Martii ad eos scripta, de amicitia sua certos esse & confidere jussit, negavitque quicquam in eorum detrimentum cum Cæsare actum esse. Deinde etiam legatum quidem, ut Cæsari promiserat, ad conventum Spiræ indictum, & postea Hagenoam translatum, misit, ut Evangelicos ad accipiendas pacis concordiæque conditiones à Cæsare propositas adhortaretur; sed legatus *Lazarus Bayfius* dicis tantum gratia illam exhortationem fecit, ac Cæsaris intentionem elusit, & Protestantes quoque fefellit, ut mox ad acta in conventu *Hagenoensi* & *Wormatiensi* monebimus.

Gallia Rex eludit Cæsarem & Protestantes.

Sleidan. *p.* 361. 367. Seckendorf. *p.* 258. *b.* 259. *a.*

§. CCCLXXIII.

Scriptum in conventu Smalcald. contra fanaticos, Sebast. Francum & Schvvenckfeld.

Antea vero quam ex hoc conventu discedamus, tangendum est *scriptum*, in eo propositum à Theologis, qui ibi adfuerunt, contra *Schvvenckfeldium*, *Sebastianum Francum*, & *nonnullos errones alios*, mense Martio. In hoc 1. queruntur Theologi, quod passim vagentur errones quidam, abducentes populum à cœtu Ecclesiarum recte constitutarum, hoc est, quæ nullos habent idololatricos & impios cultus, & ubi recte & pure traditur doctrina Evangelii. 2. Docent Deum graviter offendi contumacia omnium, qui cœtum illum deserunt, aut alios inde abducunt, sicut Christus inquit: *qui vos spernit, me spernit*. Itaque 3. hortantur omnes pios, ut discant *amare Ecclesias* suas, & *ministerium recte constitutum* non aspernentur, nec audiant *fanaticos spiritus*, semina *Donatistarum* spargentes, & *Scepticis* similes, qui Ecclesias & Ministros vituperant, dum volunt videri nullis addicti partibus. Certam autem in Ecclesia extare oportere cujuslibet sinceram confessionem, sicut inquit Paulus: *corde creditur ad justitiam, ore fit confessio ad salutem*. Nec esse, nisi unicam Christi sponsam, Ecclesiam, ubi Evangelium recte docetur, & recte Sacramenta administrantur: nec constare ex diversis sectis, ut *Sebast. Francus* statuat, fingens omnes pariter esse Ecclesiam, Papistas & eos qui nobiscum sentiant, multa etiam colligens in *Paradoxis* suis, ad autoritatem Scripturæ extenuandam, & jubens spiritum quæri, omisso verbo. Retinendum vero dictum Pauli: *fides ex auditu est*; *auditus per verbum Dei*, per quod Spiritus S. efficax est. Refellunt porro in hoc scripto breviter *Schvvenckfeldii* libellum, quo *negabat humanitatem Christi post glorificationem ejus esse creaturam*, ac dissentientes omnes vocabat *creaturistas*, multis illustribus testimoniis è symbolis *Apostolico*, *Nicano*, & *Athanasii*, à Catholica Ecclesia receptis, & vere in verbo Dei per Prophetas & Apostolos conscripto traditis.

Consil. Melanchth. *à* Pezelio *coll. p.* 385--389.

§. CCCLXXIV.

§. CCCLXXIV.

Hagenoæ Conventus indicebatur *Proteſtantibus* d. VI. Junii, *Catholici* autem ad XXIII. Maji adeſſe jubebantur, ut intra quindecim dies ante Evangelicorum adventum agi poſſet, quæ conducere Pontificiis videbantur. Quæ prima aulæ Cæſareanæ cautela fuit, ut Pontifici aliqua ratione fieret ſatis; ejus enim Legati, *Farneſius* & *Cervinus*, vehementer contradicere Cæſari cœperunt, ſimulac intellexerunt, eum colloquium de cauſa religionis inter utramque partem velle, id omnibus modis impedire aut inutile reddere ſtudebant, metuentes haud abs re fore, ut corruptelæ Pontificiæ detegerentur, & multi Evangelicam veritatem agnituri ſint. Perſpecta igitur Pontificis voluntate, oblatis etiam ab eodem nummis & auxiliis, permoti *Cæſar* & *Ferdinandus*, cum conventum revocare vel ſuſpendere absque dedecore & arcanorum proditione nequirent, dictum in modum Catholicos prius ſeparatim evocarunt, ut, quæ Papæ ad palatum erant, inter ſe tractarent, ac Proteſtantium ſpem fallerent. Noſtri, licet arcana illa neſcirent, ſuſpicabantur tamen, non ſatis ſincere agi, ideoque ad omnes caſus ſe præparabant, & ſparſa paſſim de adverſariorum moliminibus fama, conſultum eſſe putarunt, ut non ſolum Theologi, ſed etiam conſiliarii militares in loco quodam oportuno convenirent, ex quo, prout res ferret, illi ad colloquium proficiſci, aut hi, ſi nulla pacificationis ſpes eſſet, de mediis defenſionis deliberare poſſent. Unde qui in Saxonico circulo erant, *Hersfeldiam*, qui in Haſſiaco, *Darmſtadium* ſe conferre juſſi ſunt. E noſtris Theologis venerunt *Juſtus Menius*, *Urb. Regius*, *Brentius*, *Bucerus*, *Snepfius*, *Oſiander*, *Blaurerus* & alii. *Melanchthon* in itinere conſtitutus *Vinariamque* vocatus, gravi & pene lethali morbo ibi corripitur, quem ex ægritudine animi contraxerat, ob conſenſum una cum *Luthero* Ph. H. L. datum in caſu de bigamia, à qua magnanimus Princeps, ut ſub ſigillo confeſſionis utrique iſti Theologo per *Bucerum*

Conventus Hagenoenſis antecedentia.

Melanchthon Lutheri precibus à letali morbo revixit.

rum aperiebat, nulla ratione abstrahi se sinebat, causatus, quod aliter & conscientiæ & saluti suæ prospici non possit. Præsentiens hunc morbum Philippus, ac ut ipse ad *Camerarium* scripsit, somnio monitus, testamentum condidit, & Wittenberga egrediens comitantibus eum Magistris & discipulis, sequentem versiculum recitavit.

Viximus in Synodis, & jam moriemur in illis.

Fuissetque, ut idem *Burcardo Mythobio* significavit, mortuus, nisi adventu *Lutheri* ex media morte revocatus esset. Elector enim eum velocissime Wittenberga accersivit, qui in agone constitutum & sensibus jam orbatum amicum offenderat, unde vehementer perterritus ad ardentissimas preces confugit, iisque Deum, omnibus promissionibus ei propositis commovit, ut se exaudiret. Admodum emphaticæ sunt voces, quibus earum summam expressit: **da muste mir unser HErr GOtt herhalten / denn ich warff ihm den Sack für die Thür / und riebe ihm die Ohren mit allen Verheissungen des Gebets / das da muste erhöret werden / die ich in der Heil. Schrifft zu erzehlen wuste / daß er nemlich muste erhören / wo ich anders seinen Verheissungen trauen solte.** Quod sane miraculo simile censeri debet, ac non sine causa hinc *Lutherum Thaumaturgum* nominant. Fides sane, quæ in *Luthero* heroica fuit, quotidie facit miracula, dum est victoria, quæ mundum vicit, 1. Joh. V. 4. Vid. *prolegom. de Theol. Luth.* §. VII.

Ferdinandus R. clam & separatim cum Catholicis agit contra Evangelicos,

Interea *Landgravius*, inscio inconsultoque *Electore* media reconciliationis, à *Bucero* conscripta, *Granvellano* exhiberi fecit. Quo nomine *Elector* cum eo expostulavit, suisque legatis mandavit, ut constantes essent, ac socios quoque ad constantiam hortarentur. *Papa* etiam per litteras *Moguntinum*, *Bavariæ Duces*, *Jo. Fabrum*, *Episcopum Herbipolensem*, laudum stimulis instigavit, hortatusque est *Eccium* & *Cochlaum*, ut insignes fidei pugiles strenue se præstarent. *Ferdinandus* ex suggestione Legatorum Pontificiorum id porro egit, ut neglecta colloquii, & pacifi-

pacificationis cura, plures ex Catholicis ad fœderis Norimbergensis societatem pertraheret, & convocatis iis d. XII. Junii consultavit in eventum, quomodo res manu geri posset, & defensio suscipi adversus Protestantium (sic persuasus à malevolis querebatur) violentias, ut solatium & firmum præsidium haberent veteri religioni addicti. Plerique tamen Catholicorum moderatius sentiebant, & ad pacem procurandam se paratos dicebant. Unde Rex denominari voluit ab iis arbitros, qui cum Protestantibus velut *Mediatores* agerent; sed cum illi deligendi arbitrium Regi referrent, Electorem *Palatinum* & *Trevirensem*, Ludovicum Bavariæ Ducem, *Tridentinum* ac *Argentoratensem* Episcopos, rigidissimos ex Catholicis, nominat, & hoc ipso Protestantibus omnibusque pacem amantibus, ejus spem præcidit, & conciones, quas Nostri domi quisque suæ habuit, interdicit. Operosius deinde consultationem de defensione postulat, hoc usus argumento, quod ad pacem obtinendam profuturum sit, si Protestantes de apparatu illo audirent. Sed Principes contrarium metuendum esse regesserunt, exacerbatis potius Evangelicis quam timidis: ac hi istas artes sentientes, æquiores è Catholicis pacisque studiosiores, *Trevirensem* scil. *Colonienſem*, *Palatinum* & similes convenerant, iis exemplum literarum in conventu Smalcaldico Legatis Cæsaris datarum, ex quibus moderata & pacifica Protestantium consilia patebant satis, exhibuerant, & benigna responsa ab iis acceperant, indeque ad graviora permoveri se haud sunt passi. *Intercessores* deinde à Nostris petunt, ut capita doctrinæ controversa paucis comprehensa sibi tradant. At illi ex *Aug. Confess.* & *Apologia* satis ea constare seque in eis acquiescere & paratos esse respondent rationem reddendi, si quis aliquid desideret, & ab adversariis potius exquirendum, ut demonstrent, quæ verbo Dei contraria esse putent. Post aliquot dies referunt Mediatores, se, lectis nostris libris symbolicis, reperire quædam dogmata Augustæ esse concilii-

& Mediatores constituit.

Disputatio tentata, sed Ecclii mala fide interrupta & dilata ad conv. Wormat.

conciliata, quædam vero minus: atque ut hæc concilientur, omnem daturos operam pollicentur, exhibentque simul transactorum indicem ab *Eccio* consignatum. Quod vehementer offendit Protestantes, utpote satis gnaros, nihil definitum Augustæ nec ullam factam conciliationem esse: idque ex ipso *recessu Comitiorum* demonstrant, in quo omnia Protestantium dogmata rejecta fuerant. Itaque de mala fide *Eccii* falsaque de colloquio Augustano relatione querebantur, ac ejus sophismata respuebant, & negabant ad eum modum institui posse à se colloquium, pacisque tractationem offerebant. *Ferdinandus* igitur differendi negotii opportunitatem amplexus, convocatis omnibus, cum ob absentiam Saxonis & Hessi definiri nil posset, constituendum esse dicit alterum diem, quo utriusque partis legati & viri docti pari numero conveniant, & de ineundæ concordiæ rationibus inter se conferant, sic tamen ut *Augustano* Imperii *decreto* nihil decedat, & *Papæ* integrum sit, suos quoque mittere Legatos, si velit, spoliati autem interea bonis Ecclesiæ vel restituantur, vel jure suum repetant, nullique in induciis comprehendantur, quam qui ante Norimbergicam transactionem August. Confessionis fuerint. Ad quæ Nostri respondent, colloquium sibi valde probari, & cupere se, ut ipse Cæsar ei interesit, non vero Pontificis legati, cum Papæ nullum primatum vel autoritatem tribuant. Quæstionem de restitutione vel sequestratione bonorum Ecclesiasticorum ad futurum colloquium pertinere, nec jus de iis disponendi ad sustentationem ministrorum Ecclesiæ & Scholarum pauperumve Principibus & magistratibus auferri posse, ut & de novis sociis non adsciscendis. Post altercationes has Rex decretum d. 28. Julii facit, & Wormatiæ ad d. 28. Octobr. colloquium habendum indicit, formamque ejus præscribit, & jubet ex utraque parte consiliarios suos eo mittere, utrinque undenos, & scri-

& scribas pari numero adesse, qui singula de dogmatis Augustæ propositis disputanda diligenter excipiant.

Tom. VII. Alt. p. 427. b. 428. a. b. Sleid. *p. 367. ff.* Seckend. *p. 277. a. pag. 282. seqq. Collect.* Pezelii *pag. 393. seq.*

§. CCCLXXV.

Appropinquante conventus Wormatiensis tempore, Elector Saxoniæ Lutherum & Theologos Wittenberg. JCtos aliosque consiliarios ad se vocavit, & de potestate Pontificis inter alia consultavit, quibus visum fuit, eam minime agnoscendam, sed publica potius protestatione declinandam esse. Formula Protestationis Gothæ scripta in hanc sententiam est: *cum* Pontifices *inde ab initio renovatæ doctrinæ impia contra se & atrocia decreta ediderint, ac nulla libera Synodus, ut semper expetiverint, indicta hactenus, aut ulla privata disputatio veritatis inquirendæ causa instituta fuerit*, (Augustæ enim delectos Principes & Doctores quosdam Pontificios, palam præfatos esse, se nil mutaturos in doctrina aut ritibus, tantumque hoc egisse, ut doctrinam Evangel. ad suos errores pristinos & opiniones inflecterent) *Imperator* autem *colloquium nunc indixerit; considere se, eum velle patefieri veritatem, eoque nomine ei gratias agere, & petere ab adversariis, ut animos veritatis studiosos adferant, & secundum normam à Deo nobis propositam* Propheticæ & Apostolicæ Scripturæ *incedant, agantque sine sophistica, sine cavillationibus & sine calumniis, quemadmodum ipsi facturi sint. Se* vero, ut antea, ita nunc quoque *detrectare autoritatem Romani Episcopi, nec assentiri, ut* ille *tribuat potestatem colloquendi, aut præsideat ejus legatus, cum profiteatur se hostem esse nostrarum Ecclesiarum, injuste causam Evangel. damnaverit, tyrannice defendat idolomaniam, & ejus regnum sit Antichristianum* &c. *Legatos* etiam suos *instruxit Elector, ut* persistant in *decreto Smalcaldico* de recusando Concilio, quale Papa indixerat, & negando omnem primatum ac superioritatem Papæ, licet alii

Consultatio Saxonis & instructio Legatorum ad Wormatiens. conventum.

ex Evangelicis remittere aliquid vellent. Rejici etiam debere articulos ab *Eccio* Hagenoæ productos: nihil mutandum neque in sensu neque in verbis Aug. Confessionis. Nec suffragiorum numero vinci se passurum, cum etiam *Jure Canonico* doceatur, *unum suffragium S. Scripturæ testimonio subnixum toti Concilio prævalere.* Si forte objiciatur, *in Aug. Confess. Pontificis mentionem haud esse factam*, respondere jubet, causas fuisse tunc Theologis, ut id facerent, interim *in articulo de potestate Episcoporum comprehendisse etiam Papam*, neque hunc à cæteris Episcopis distinxisse.

Consil. Melanchth. *à* Pezel. *collect. p.* 394. *ff.* Seckendorff. *pag.* 294. *b.* 295. *a.*

§. CCCLXXVI.

Pontificii privatos congressus contra Evangelicos instituunt.

Elector Brandenburgicus suos etiam legatos inter alia sic instruxit, *ut* è conventu *reportarent voculam sola* (in artic. de Justificatione) *aut ipsi non redirent.* Hi, ut & *Palatini* Ducisque *Juliacensis* Legati inter undecim Catholicos adscripti erant, & cum appareret eos cum cæteris parum consentire, dissidium illico inter eos erupit. *Adversarii* enim, ut *Melanchton Luthero* significabat, d. XIX. Decembr. inter se *privatos congressus* instituerunt, ut vel explorent suorum animos, ac suffragia præripiant, vel articulos cudant nostris postea proponendos, qui videantur controversias moderari. De his articulis, cum fere totum mensem deliberassent, altercante *Scoto* cum *Pelargo* monacho, & *Mensingero*, tandem Eccius formulam composuit de duobus locis, *de peccato originis*, & *de justificatione*, glorians non posse ex India aptiorem formulam ad concordiam adferri, eamque proposuit suis, ac jubet ire in suffragia, quæ conatur extorquere. Sed tamen Deus aliquorum mentes rexit, & confirmavit, ne sophisticis illis articulis assentirentur. Repudiata est formula Eccii à trium Principum *legatis*, *Palatini*, *Marchionis* & *Juliacensis.* Hi modeste, sed recte

recte tamen professi sunt, se probare nostram sententiam, quæ in *Confessione* & *Apologia* continetur & declaratur. Fremunt reliqui, & de excludendis illis trium Principum legatis deliberant; sed tamen, cum id facere non audeant, decurritur eo, ut *Eccius* exhibeat suam sententiam scriptam præsidentibus. Item ut reliqui tres etiam sententiam exhibeant scriptam, quam dixissent. Nostri certe Theologi operam dederunt sedulo, ut adversariis omnibus modis os obstruerent, eum in finem Patres inter se partiti legerunt, sed Pontificii miris technis vel impedire disputationem, vel irretire nostros suis sententiis conabantur. Sane *Thomas Campegius, Episcopus Feltrensis*, Legatus Pontificius, cum videret omnem de religione in Germania disceptationem rebus suis perincommodam, libenter colloquium illud præpediviſſet, si potuisset; minus tamen incommodi, si ei assentiretur, quam si se invito perageretur, prævidebat. *Vergerius, Episcopus Justinopolitanus*, etiam à Pontifice missus, sed legationem à Galliæ Rege obtendens, ut alieni nominis obtentu, Papæ rebus magis inserviret, *orationem de unitate & pace Ecclesiæ* excudendam curavit, qua contendebat concilium Nationale non videri paci stabiliendæ idoneum medium, ideo, *Sarpio* scribente, aliquot exemplaria distribuit, ut colloquium illud perrumperet, quod ejusmodi Concilium quadantenus referebat. Nec deerant, inquit, qui sedulis *Campegii* & secretis *Vergerii* officiis adducti, tempus ex composito extraherent.

colloquium impedire conantur.

Altercatum igitur studio fuit de colloquii forma, & actis non evulgandis, de numero Doctorum, per aliquot dies, & initio conventus à Præsidibus propositum & Cæsaris nomine comprobatum fuit, ne ex numero suffragiorum decideretur. Cum enim adversarii animadverterent, *Brandenburgenses, Palatini* & *Clivenses* consiliarios in Protestantium partes inclinare, Pontificii à regula sua, quam semper alioqui urgebant, nunc

Altercatio de forma colloquii, & subdola Pontificiorum artes.

discedebant, & in varias formas se mutabant, tandemque ad monomachiam deveniebant, ut *Melanchthon* & *Eccius* solum congrederentur. Cœptum est disputari de *Peccato originis*, oppugnante *Eccio* secundum articulum Aug. Confess. in quo *concupiscentia* dicitur *peccatum*, & quidem *formale*, ex mente *Lutheri*, quod *Eccius* adversari dicebat sacris litteris, & Patrum Ecclesiæque doctrinæ, detrahere quoque beneficio Baptismi & regenerationis. *Melanchthon* autem ex Gen. VI. 5. Rom. VII. 7. ff. & *Augustino* defendebat sententiam confessorum, & Baptismo ac Regenerationi honorem suum asserebat, nihilque non refutatum relinquebat, licet D. *Brunus*, Evangelicis summe invisus & infensus, Præsidum nomine ad alium articulum procedendum diceret. Facile enim viderant, *Eccium* esse insignem negatorem; ipse quippe postea privatim apud *Granvellanum* dixit, se sententiam *Lutheranorum* vere probare; publice tamen miris calumniis eam deformare conatus est. Per quatuor dies hac de re disceptatum, colloquiumque subito abruptum fuit. Nuntius enim Pontificius, qui apud Cæsarem in Belgio tum residebat, illi aures perpetuo obtundebat, tum commemorato schismatis periculo, quod ex eo colloquio impendeat *Germaniæ* universæ, exinde *Lutheranismum* amplexaturæ; tum injecto metu, non tam Pontifici obedientiam negari, quam authoritatem Cæsaream infringi & enervari; tum denique solitis artibus, quibus semper usi essent. Cæsar itaque, ut *Sarpius* ait, sive his rationibus permotus, sive difficultatibus rerum, quas *Granvellanus* in hac actione objici sibi significabat, sive quod ipse coram majus operæ pretium sese facturum sperabat, missis ad conventum literis colloquium abrupit, & ad *Comitia Ratisbonensia* d. VI. Januar. A. 1541. indicta, rejecit, ubi omnia rectius tractari & componi possent. Sic nihil actum est *Wormatiæ*, impedientibus colloquium Pontificiis legatis, qui intelligebant, Papam id unice cupere, ut in fumos abiret, fatente *Pallavicino*.

Eccii & Melanchthonis monomachia de peccato orig.

abruptum subito colloquium.

Gran-

Granvellanus etiam nulla non arte in hoc conventu usus est, ut utrique parti placeret, unde bonis verbis Protestantes eludebat, Pontifici autem & Cæsari placere inprimis studebat, ac alii observabant, eum cum septem vel octo liberis in aula Cæsaris versari, omniumque fortunas provehendas à Cæsaris & Pontificis gratia expectare & sollicitare. Inter filios secum ex *Gallia* ducebat Wormatiam *Antonium*, *Episcopum Atrebatensem*, cui Pontifex causam religionis, aut suam potius, commendaverat.

Tom. VII. Alt. p. 428. b. Consil. Melanchth. *in Coll.* Pezel. *pag. 399. ff.* Sleidan. *p. 371. seqq.* Suav. *p. 81.* Seckendorf. *p. 294. ff.*

§. CCCLXXVII.

Lutherus interea non fuit otiosus Wittembergæ, sed perrexit in *explicatione Geneseos*, & *Jobum*, *Psalterium*, *Proverbia*, *Ecclesiasten*, *Cantica*, *Esaiam* & *Jeremiam* typis tradidit, absentibus *Melanchthone* & *Crucigero*, uti in litteris ad Philippum Wormatiæ agentem scripsit. *Lutheri versiones aliquot librorum Biblic.*

Inter scripta *Lutheri* etiam hujus anni referuntur *Prælectiones Academicæ*, sive *Enarrationes in Psalmos Graduum*, à Psal. CXX. usque ad CXXXIV. quas A. 1531. incepit, & A. 1533. absolvit, hoc tamen anno demum editæ sunt à *Vito Theodorico*; versæ vero Germanice à diversis autoribus, & sequenti anno 1541. publicatæ. Plurima inde excerpsit *Seckendorffius*, & nos subinde in Locis quædam ex iis retulimus, in quibus acquievimus, brevitatis studio. *Enarrat. in Psalmos graduum.*

Hoc anno (1540.) disputavit de *duodecim consiliis Evangelicis falso confictis à Sophistis*. Hanc disputationem integram, velut appendicis loco retulimus in Loco de Evangelio §. 22. *disp. de consil. Ev.*

Alia etiam extat Disputatio Theologica de illo dicto ad Ebræos XIII. 8. *Dominus Jesus heri & hodie, ipse & in secula*. Probat in ea, unum & eundem Deum, ab initio mundi variis modis per fidem in eundem Christum cultum esse. Postea inde *de dicto Ebr. XIII. 8.*

colligit, fruſtrà credere *Judæos* in Deum promiſſorem Meſſiæ, qua fide olim recte crediderint Patres eorum: fruſtra *Turcas* & *Gentes* alias credere in Deum creatorem mundi, dum neſciant eum eſſe promiſſorem vel exhibitorem ſeminis: fruſtra credere *Papiſtas* & *Sophiſtas* Deum Patrem & omnes articulos alios fidei noſtræ, dum reſpuunt opus Chriſti pro nobis impletum, & negant ſola fide nos juſtificari.

Tom. I. Jen. Lat. fol. 564 -- 566. *Tom. IV. Jen. Lat. fol.* 415 -- 521. Seckendorf. *pag.* 301 -- 306.

§. CCCLXXVIII.

Lutheri Epiſtola ad collegas Smalcald. de Cæſare.

Ex Epiſtolis Lutheri referri meretur ea, quam ad *Jonam*, *Pomeranum*, *Crucigerum* & *Melanchthonem*, *ſervos & confeſſores Chriſti fideles*, &, ut ait, *majores ſuos*, dedit, menſe Octobri, ut eſt inter XV. epiſtolas *Lutheri*, à *Flacio* Magdeburgi editas A. 1549. ſed, ut *Seckendorffius* vult, Martio menſe, quod ex eo colligit, quia *Pomerano* ſimul inſcribitur, qui hoc tempore cum reliquis in conventu Smalcaldico erat. Verſa extat ex Latina in Germanicam linguam, illam tamen ſe vidiſſe non meminit *Seckendorffius*, hancque ob cauſam integram adducemus, cum & brevis ſit, & mentem fidemq; heroicam *Lutheri* prodat.

Salutem. Quod ſcribitis, optimi viri, de Cæſare *&* Papiſtis, *facile credo. Nam* Cæſar *fuit, eſt & manebit*, ſervus ſervorum diaboli, *utinam ſerviret ſubjectus vanitati non volens, ſicut cæteræ creaturæ, ſed ignarus ſerviret. Nos oramus contra eum & pro eo, & exaudiri nos certo credimus, etiam ſupra quam intelligimus aut petimus, obtinebimus petita, ſicut hactenus obtinuimus. Deus eſt, qui ſicut in media morte vivificat, & in media ira miſeretur, in medio furore ridet, ita in media repulſa precum, impetratas preces dabit, ſicut omnia opera divina ſunt mirabilia & incomprehenſibilia, cui ſunt ea quæ non ſunt, fiunt quæ pereunt, ſtant quæ cadunt, & nihil eſt ei omnia, cui gloria ſoli, qui ſolus Deus, ſolus factor, ſolus gubernator omnium. Sive igitur*

tur pacem afferetis, ex medio bello oblatam pacem accipiemus, sive bellum afferetis, æque pacem ex bello sperabimus, sive per mortem, sive per vitam, fiat voluntas Domini, qua facta fiet & pax nostra in vitam æternam, Amen. Estote fortes Satanæ contemtores, crucifixit eum à quo crucifixus est Triumphator in Israel, & ostentavit eum propinavitque nobis eum ridendum, illudendum, insultandum, si credimus in crucifixorem Christum Dominum & victorem crucifixoris sui diaboli. Nam si nos crucifixerint, vicissim nos eo ipso crucifigemus eum, & in illa die, vel etiam ante ostentabimus eum in palam. Valete. Anno 1540.

Idem fere judicium de *Cæsare* tulit Noster aliis in literis ad *Melanchthonem Wormatiæ* hærentem datis.

Tom. VII. Alt. p. 427. a. Budd. *suppl. Ep. Luth. p. 269. seq.*

§. CCCLXXIX.

Inter Germanica *Lutheri* scripta referuntur illa, quæ contra *Jo. Agricolam*, Antinomum, scripsit, de quibus alibi satis diximus, ut ad superiorem annum observavimus. *Scripta German. contra Antinom.*

Edidit hoc anno insignem *adhortationem ad pastores*, ut *contra usuras* concionentur, cum per eas Germania funditus corrupta sit. Doceri autem vult 1. usuram esse, quicquid supra sortem, sive pecuniæ, sive frumenti, aliarumque rerum fungibilium mutuo datarum, sive quinque sive sex, aut plures florenti pro centum, percipitur, & percipientes salvari non posse, nisi convertantur. 2. Regulam præscribit inculcandam è Luc. VI. 34. *mutuum date, nihil inde sperantes*, & ex ea rejicit omnem prætextum, quod usuræ pro liberali compensatione præstiti in mutuo dando officii, haberi possint; æquum tamen censet, ut qui mutuum accepit, tempore statuto id reddat, aut damnum emergens vel lucrum cessans creditori resarciat. Exempla deinde pravitatis usurariæ remediorumque ei oppositorum, ex historia Græca & Romana adducit, & factum Nehem. V. urget. Pastores itaque vult omnes fœneratores, parvos & magnos, publice *contra usurar.*

blice redarguere & à sacrorum communione arcere, licet non sine odio & periculo id fiat; satius enim esse, ut peccatores soli pro culpa sua damnentur, quam ut una cum iis pastores conniventes in infernum detrudantur. Moderationem tamen admittit in pupillis & viduis, aliud victus parandi medium non habentibus, statuendum per ἐπιείκειαν, & expendi vult *constitutionem Justiniani* L. 26. C. *de usuris*, qua viliioribus semisses, id est, quatuor, negotiatoribus octo pro centum permittuntur. Putat tamen in foro poli non sufficere Cæsaris legibus obedire, & observandam potius Pauli 1. Tim. VI. 8. 9. regulam suadet, *ut, habentes alimenta & amictum contenti simus*, & præcepta Christi repetit, Matth. V. 40. Luc. VI. 30. 35. docetque ea male pro consiliis à Monachis & Muhammede venditari, ac prolixius explicat.

Tom. VII. Alt. pag. 310 -- 327. pag. 427. a. p. 401 -- 421.

§. CCCLXXX.

Incrementa reformationis hoc anno.

Quos *progressus* doctrina Evangelica hoc anno habuerit, sigillatim recensere, non necessarium duco, cum satis intelligi ex dictis queant. Vidimus, inter maxima obstacula & machinationes artesque varias adversariorum, nihilominus lucem Evangelii emicuisse & radios quoque diffudisse. Non contemnendum sane est *Eccii* testimonium, quod veritas ei expressit, quando dixit ad *Granvellanum*, post finitam disputationem, se assentiri sententiæ Lutheranæ. *Melanchton* proinde recte in præfat. colloq. Wormat. Part. IV. oper. f. 641. scripsit, *prodesse extare* ἐωλοσυρασίαν Eccianam *eo, ut boni & graves palam videant, Sophistas illos nec candorem nec studium veritatis ad has tantas deliberationes adferre.* Eccium *enim gloriose jactitasse, utramque partem se tueri posse, ac putasse, de laude ingenii certari, non de veritate.*

Ad incrementa reformationis Evangel. & purioris doctrinæ defensionem referri quoque debet *Gustavi*, Sueciæ Regis, con-

constans ad causam Evangelicam tuendam propensio, ceu constat ex litteris *Electoris Sax.* ad *Landgravium* d. XXVI. April. datis, quibus narratur, eum auxilium 4000. peditum fœderatis, si opus haberent, obtulisse.

Eodem tempore *Senatus Spirensis* duos concionatores Evangelicos vocavit, indignante licet Cæsare.

In ipso *Conventu Wormatiensi* Protestantes Evangelicas conciones habuerunt, in templo Dominicanorum, nec passi sunt à *Granvellano*, variis prætextibus id conanti, eas impediri.

Extant etiam litteræ *Legatorum Saxonicorum* in conventu *Wormat.* quibus *Nordlingensibus*, *Dünckelsphühlensibus* & *Giengensibus* ob receptam Evangelii doctrinam gratulantur, & acta in conventu cum illis communicant, fœdere licet non junctis. Seckendorff. *pag.* 300 *b.*

§. CCCLXXXI.

Incidit in hunc annum 1540. confirmatio *Societatis* novæ, ab *Ignatio Loyola* institutæ, quæ à JESU sibi nomen sumsit, eamque ob causam hunc annum felicem prædicant Romanarum partium historici, quia non multo post, quam *Lutherus* reformationem suscepisset, infelix ille miles *Ignatius*, rudis & ignarus, ac more nobilium, qui aulas vel castra sequuntur, factionibus & rixis, vesanis item amoribus, reliquisque seculi vitiis deditus, suam quoque molitus est, & ab initio *presbyteri reformati* dicti sunt ejus asseclæ, quos Jesuitas nunc vocamus. Lutherus quidem eorum mentionem non facit, quia in Germaniam tum nondum irruperunt, nec adeo validi aut numerosi fuerunt. *Seckendorffius* illorum originem & formam nonnihil accuratius & plenius describit, & paralleliſmum interdum exhibet inter *Lutherum* & *Ignatium*, ac utriusque consilia & methodum considerat, unde judicium fieri possit, uter eorum melioribus causis inductus, aptioribusque adminiculis instructus,

Jesuitarum societas hoc anno confirmata.

Ecclesiæ reformationem felicius tentaverit. Nostri instituti non est talia vel exscribere, vel in compendio referre.

Seckendorff. *pag.* 314--328.

§. CCCLXXXII.

An. 1541. Comitia Ratisbon. in quibus Cæsar primus præsens, erga Protestantes clemens,

Interruptum studiose colloquium de religione *Wormatiæ* habitum à Pontificiis esse diximus, quanquam alia ab iis causa adducta sit, nempe *Comitia Ratisbonæ* à Cæsare indicta, ad quæ Cæsar ipse primus veniebat, ac serio videbatur causam religionis & concordiæ tarciendæ acturus. Unde ut Ordines Imperii eo alliceret, studium pacis, cum edicto publico, tum epistola ad Elect. Saxoniæ testatus est, ac indixit omnium processuum, religionis causa & occasione hucusque in Camera pendentium, & executionis sententiarum in *Mindenses* & *Goslarienses* pronunciatarum, suspensionem, & liberam abeundi facultatem. Elector vero ipse eo non abiit, dissuadente *Luthero* multis gravibus rationibus, (neque enim erat consultum ambos fœderis Evangelici Duces comparere,) legationem amplissimam decrevit & misit pro se *Wolfgangum, Anhaltinum Principem*, cum consiliariis excellentibus, & *Landgravius* mature adfuit. Ferdinandus Rex etiam magnopere ad pacem propendere, & ad eam stimulare fratrem dicebatur; quod ei Romæ imputatum eoque persuasum à consiliariis Lutheranis fuisse, *Pallavicinus* scribit. Ex actis patet, quod Ministri Cæsarei in familiari cum Principibus Protestant. eorumve Legatis sermone, sæpius ingenue confessi sint necessitatem reformandæ Ecclesiæ, ac affirmarint, Cæsarem ad eam etiam sine Pontificis consensu progressurum esse: aliter tamen loquebantur cum Legatis ac nunciis Pontificiis & Episcopis, quorum ingenia probe noverant. *Granvellanus* præ aliis benevolum se Nostris præbuit, & multa de Cæsaris benigna erga Electorem Saxon. propensione aliosque asseverabat. Certe longe mitius Cæsar tum *Ratisbonæ*, quam *Augustæ*, erga Evangelicos se gerebat, & neque esum carnium neque conciones inhibe-

hibebat. Negari tamen nequit, hunc quoque conventum, ut alios priores, ingentis astutiæ & fraudis scenam fuisse, ut ex progressu nonnihil elucebit.

Pontifex enim de sua autoritate ac potestate nil quicquam remittere volebat, & legatis Nunciisque suis *Cæsarem & Ferdinandum* à latere comitabatur, ut nil dicere aut facere potuerint, quod derogare Pontificio regno videretur. His enim mandatis Papa instructum Oratorem suum, *Casparum Contarenum*, Cardinalem dimisit, *ut*, quemadmodum *Suavis* refert, *si quid, quod ad autoritatem Pontificiam imminuendam faceret, geri persentisceret, actionem interpellaret, proposito vero atque unico generalis Concilii remedio. Si vero Imperator cogeretur aliquid largiri Protestantibus causæ suæ damnosum, ut id ne fiat, authoritate Apostolica obluctaretur & obsisteret; ubi id factum, damnaret irritumque declararet, è conventu quidem facessens, sed è Comitatu Cæsaris non discedens.* Atque hoc accurate observavit Legatus; simulac enim *Ratisbonam* venit, apud *Cæsarem* excusare *Pontificem* cœpit, *quod se tam ampla authoritate tamque absoluta potestate, quam ille requirebat*, (quod tamen Cæsarem postulasse negat *Seckendorffius* contra *Maimburgium*, & ex *Pallavicino* ostendit, Cæsarem tantum petiisse *Nunci* loco *Legatum à latere*, sive majoris authoritatis, qua vel pax obtineri à Protestantibus posset, id est, obsequium, vel eorum incrementa aliis modis impedirentur; quod nihil aliud sit, quam ut, persuasionibus frustra adhibitis, vis succederet: immo contendit, Cæsarem tam plenam potestatem postulare non potuisse à Papa, cum non ignoraret summas rei difficultates, sive ratione Pontificis & Cleri, nil remittere è suis prærogativis cupientium, sive ratione Protestantium, nullam Papæ potestatem agnoscentium) *non armasset. Potestatem enim illam*, dicebat, *ossibus Pontificatus ita firmiter annexam, ut ad alium transmitti non queat. Deinde, neque verba, neque sententiam reperiri, quibus authoritas definiendi fidei*

Contareni Legati Pontif. mandata ad Cæsar. de servanda autoritate Papali.

di fidei controversias à Pontifice cuiquam possit communicari: quod privilegium non errandi, solius Pontificis personæ concessum sit iis verbis: ego rogavi pro te Petre. *Pontificem quidem detulisse ei potestatem concordiæ cum Protestantibus ineundæ; modo religionis principia admittant; nempe sedis Apostolicæ primatum à Christo institutum, & Sacramentorum, secundum ritus Ecclesiæ Romanæ, administrationem, & alia* Leonis *diplomate determinata: in cæteris vero omnibus Germanis satisfacere se paratum. Orare quidem* Cæsarem, *ut nulli propositioni auscultare dignetur, quam non sit fas concedere, nationibus aliis inconsultis; ne inter Christianos schisma aliquod periculosum contingat.*

Tom. VII. Alt. p. 485. *seq.* P. Suav. *p.* 82. Seckendorf. *p.* 349. 352.

§. CCCLXXXIII.

Propositio facta nomine Cæsaris.

Cum jam plerique omnes convenissent, inchoatur actio d. V. Aprilis, & Cæsaris nomine proponitur, quantopere inde ab eo tempore, quo ex religionis dissidio divulsus sit Imperii status, & data Turcæ occasio in viscera Germaniæ penetrandi, sollicitus fuerit de conjungendis dissentientiũ animis, ac omnes pacificationis rationes hucusque per multos annos tentaverit, & hunc quoque in finem præsentem conventum instituerit. Videri autem nullum alium expeditiorem modum esse, quam si pauci quidam ex utraque parte docti piique viri deligantur, qui de rebus controversis amice conferant, & reconciliationis rationem ad Ordines referant, ut deinceps de sacra causa deliberari, ea cum Legato Pontif. communicari & decerni queat, sic tamen *ne quid Augustano decreto decedat.* Post quatuor dies Protestantes petunt colloquium *Wormatiæ* cœptum continuari, & de delectis sententiam suam dicturos affirmant, si nomina eorum audiverint; cæteri autem ordines Cæsaris consilium per omnia probant, qui postea ab utrisque petiit, ut nominandi personas facultatem sibi permittant, confidantque, nil se facturum, quod non ad patriæ salutem pertineat. Ac ne quid periculi esset

deliberatur de modo.

delecti à Cæsare collocutores, præsides & testes colloquii.

ex

ex hac deliberatione partibus, addidit, velle se, non teneri quenquam his deliberatis, nec ea vim præjudicii habitura, sed omnia rursus ad consilia Principum referenda esse. Abhorrebant nonnulli ab hoc conciliationum consilio, cum plerumque decurratur ad ambiguos, fucosos & fallaces articulos, quibus veritas obruatur & Ecclesiæ non sanentur, sed potius dissipentur. Alii contra disputabant, hanc viam etiam profuturam ad declarandam doctrinam Augustanæ Confessionis, præsertim si boni viri interfuturi sint, qui Cæsari fideliter disputata referrent; tum enim eum ac alios Principes cognituros, Ecclesiarum nostrarum dogmata non tam absurda esse, ut à monachis & sycophantis traducuntur. Tandem igitur Cæsari arbitrium deligendi permittitur, verum ita, ne condantur articuli flexiloqui, sed simplex veritas patefiat. Et testatus est Imperator, *velle se inquiri veritatem*, ac in delectu uti æquitate: designavitque d. XIII. April. per Palatinum ad colloquium è suis *Julium Pflugium*, *Eccium* & *Gropperum*, ex nostris autem *Melanchthonem*, *Bucerum* & *Pistorium Nidanum* pastorem, quos XXII. d. April. Cæsar ad se vocatos, multis verbis graviter monuit, ut sepositis affectibus ad solius Dei gloriam respicerent, & colloquio præfecit *Fridericum Palatinum* & *Granvellanum*, ac quo major dignitas accederet, testes adesse voluit *Theodoricum* Comitem Manderscheidium, *Eberhardum Rudenum*, *Henricum Hasium*, *Francisc. Burcartum*, *Joannem Figium* & *Jacobum Sturmium*. Cum XXVII. April. convenissent, *Palatinus* verba facit, collocutoresque monet, ut serio rem aggrediantur, & amice conferant: *Granvellanus* deinde *librum* descriptum illis *exhibet*, quem *Cæsari* dicebat esse *traditum* à quibusdam viris bonis atque doctis, velut *idoneum ad futuram conciliationem*. Velle itaque Cæsarem, quo videlicet legitimum argumentum habeant, ac velut agendi materiam, ut eum librum pariter evolvant ac expendant, & quod in eo simul omnibus probabitur,

Collocutoribus liber tradatur disputationis materia.

laudent, quod vero minus, id corrigant. Liber iste doctrinæ capita hæc continebat: *de creatione hominis, & ante lapsum naturæ integritate, de liberô arbitrio, de causa peccati, de originali peccato, de justificatione hominis, de Ecclesia & illius signis & authoritate, de nota verbi, de pœnitentia post lapsum, de authoritate Ecclesiæ in discernenda & interpretanda Scriptura, de Sacramentis, de ordine, Baptismo & confirmatione, Cœna Domini, pœnitentia & absolutione, matrimonio, unctione, de vinculis charitatis, de Ecclesiæ ordine hierarchico, & in constituenda politia authoritate, de statuis, de Missa, de administratione Sacramentorum, de disciplina ministrorum Ecclesiæ & populi.*

Tom. VII. Alt. p. 715. b. Consil. Melanchth. Pezel. *p.* 445. *seq.* Sleidan. *pag.* 380. *seq.* Suav. *pag.* 82. *seq.*

§. CCCLXXXIV.

Epicrisis I. *de Recessu Augustano adjecto.*

Antequam ad ipsam disputationem pregredimur, quædam ad antecedentia monenda sunt, à *Seckendorffio*, observata, & ex eo huc referenda: I. Illud effecerunt Pontificii apud Cæsarem, quem serio ad pacem concordiamque inclinare, nec penitus evitari posse colloquium videbant, ut *Augustanum decretum* clausula quadam reservaretur *(sine præjudicio recessus Augustani.)* Hoc enim eo spectabat, ut quicquid rigidi & sævi in comitiis illis contra *Evangelicos* decretum erat, quavis occasione expediri & vi agi posset, si collocutionibus & suasionibus nihil efficeretur. Quod nostri quidem facile perspiciebant, sed dissimulandum erat, & *qualiscunque pacis ac induciarum conditio accipienda*, licet eam magno sumtu redimerent, præstitis adversus hostes Cæsaris auxiliis. *Si* vero *Cæsar* neque *Gallum*, neque *Turcam* timuisset, vix dubitari posset, quin jam tum Pontificiis consiliis locus fuisset, & ex *recessu Augustano* prætextus capi potuisset ad Protestantes vi opprimendos. *Maimburgius* certe initio libri IV. prolixe refert, *quomodo, cessante illo metu*, anno 1546. *bellum susceptum, & instituto etiam tunc in Comitiis tractatu, Protestantibus*

tibus illusum fuerit. Hoc vero anno 1541. *Cæsarem & Gallici & Turcici belli cura angebat, alia* etiam *Pontificem*, ne Cæsar nimia auxiliorum cupiditate Protestantibus indulgeret, quæ Pontifex ferre non posset, aut colloquiis & disputationibus Theologorum publicis fundamenta veritatis cæteris quoque Principibus, qui à partibus Pontificis hucusque steterant, innotescerent, & studium reformationis provocarent. Hinc *omnis ista disceptandi via Pontifici & intimioris admissionis Cardinalibus summopere invisa* erat, experimento Augustanorum Comitiorum edoctis, quantum nocuisset, quod tunc actum erat; inde enim instructi haud pauci Principes ad Evangelicorum partes transierant. Ideoque *Eccius*, arcani illius conscius, *moderatiora* cæterorum *consilia sufflaminabat*, suisque clamoribus & sophismatibus, si obtundere non posset Theologos Evangelicos, id tamen efficiebat, *ut colloquium necessario rumpendum esset. Hagenoæ* conventum frustraverat, productis articulis, de quibus *Augustæ* transactum esse fingebat: *Wormatiæ* aliis objectamentis colloquium protelavit, ejusque loco nescio quam confutationem moliebatur, donec instante Comitiorum tempore conventus iste ex improviso solveretur. *Cum in his Comitiis eadem larvæ in scenam produci non possent, tentatum primo est prævalentibus Episcoporum suffragiis, an prorsus evitari posset colloquium.* Cum vero id per *Cæsarem* eosque, qui serio ad concordiam & pacem propendebant, fieri non posset, *recursum fuit ad ultimum præsidium, ut omnia arbitrio & consensui Pontificis submitterentur*; Protestantes vero ipsi tum *libro illo captioso, tum dura contradictione, etiam in evidentissimis fidei capitibus, offensi & fatigati, ab omni spe concordiæ dejicerentur.* Callida hæc consilia perspexit *Melanchthon* & ad *Lutherum*, d. XXV. Aprilis scripsit, *durum esse* Contarenum, *& nulla in re discedere velle ex consuetudine Romana, & sedulo conari, ut deliberationem de concordia impediat.* Lutherus etiam semel iterumque in litteris ad Ele-

Electorem fraudes & technas adversariorum, inprimis *Moguntini* & *Henrici Brunsvic.* notavit (**Meintz/ Heintz sind nicht fromm/ werden auch nimmermehr fromm**) & recte judicavit statim ab initio ac semper, *conciliationem susceptam* esse *Moguntinam & Pontificiam fraudem*, (**Teuscherey**) *Christum* enim *cum Satana conciliari non posse, nec quicquam ea quæri quam infamiam & invidiam in nostros redundantem: libenter tamen se videre, si doctrina Evangelica bene disceptetur, illustretur & agnoscatur, quemadmodum* Augustæ *factum.* Hæc majori cum veritate meliorique applicatione dicere *Lutherus* poterat, quam *Maimburgius*, quando de *Contareno* scripsit, eum *cum gloriam procurandæ concordiæ affectasset, quæ tamen pro utriusque partis dispositione non magis quam inter lucem & tenebras, Christum & Belial, stabiliri potuerit*, usum esse in quibusdam articulis, v. g. de justificatione, de meritis bonorum operum, & de fide, phrasibus aliquibus ambiguis, quæ neutri parti satisfecerint, quia id non expresserint, quod alterutra ad professionem fidei sui essentiale esse putabat. *Certe*, inquit, *ab omni tempore observatum fuit, prætensas religionis compositiones, quando hæreticos cum Catholicis per henotica, typos, ectheses seu expositiones fidei*, quas *vocant, conciliare tentatum est, supprimendo, dissimulando, ambigue loquendo, aut nimium emolliendo aliquam doctrinæ Ecclesiasticæ partem, nec his, nec illis placuisse, pariter scilicet quæstis, quod per ambages in fide procedatur, re tam delicata, quæ, si in uno capite erret, in omnibus deficit.* Hinc porro memorat, lectam Romæ in pleno Consistorio expositionem *Contareni*, minime approbatam, eumque ob admissas multas moderationes, à *Cardinali Caraffa* proditæ causæ Ecclesiæ accusatum, defensum tamen ab aliis fuisse, quia nil nisi ex sententia Theologorum fecerit, ut Papa tandem illum excusatum habuerit.

II. *de scripto à Cæsare tradito.*

Hæc ut melius intelligantur, II. aliquid de libro seu scripto à Cæsare collocutoribus tradito, tanquam à bonis eruditisque

que viris compositio, qui sine præjudicio fidei Catholicæ ab utraque parte acceptari posset, dicendum est. *Maimburgius* compertum ait, *Bucerum*, ex ordine Dominicano apostatam, *manum ei admovisse, & venenum hæreseos suæ subtiliter instillasse.* Verum id tam certum non est, ut *Maimburgius* existimat, suum improvide secutus *Cochlæum*; nam *Eccius*, teste *Pallavicino*, ejus autorem *Vicelium* suspicatus est, eoque abhorruit ab illo, cum infensus valde ipsi esset. *Elector Brandenburg.* cui *Vicelius* non erat ingratus, Berolino librum attulerat, & Wittembergam transiens, *Luthero* monstraverat, qui reformationem *Ducis Georgii & Misnicorum*, de qua ad A. 1539. nonnulla dicta sunt, esse arbitrabatur. *Pallavicinus*, ex *Contareni* & Nuncii judicio, *Gropperum* nominat autorem; *Contarenus* tamen librum non correxit, quod Maimburgius illi tribuere videtur, eum autem approbavit palatii Magister, *Thomas Badia*, qui *Contareno* aderat, & *Eccius*, licet fere invitus. Cum igitur à Pontificiis approbatus & à Cæsare traditus sit, ut *Pallavicinus* affirmat, locum habere nequit, ceu *Seckendorffius* scribit, *Maimburgii* epicrisis *de vano* Contareni *studio*, *conciliationem inter Christum & Belial quærentis*; *nec multum ad rem pertinet, quæ de damnis Ecclesiæ per consilia henotica illatis queritur.* Evangelicos *certe non ferit, qui licet ab adversariis sæpius istiusmodi formularum artificiis tentati sint, ipsi tamen simplici fidei suæ professioni insistere maluerunt, neque adversariis griphos logosque obtrudere unquam conati sunt.* Melanchthon, *qui aliis plerisque tractabilior habebatur, conciliationes illas fucosas vocat, & vehementer* in præfatione libri istius Part. IV. fol. 696. it. 729. *improbat*, multoque magis in familiari ad *Camerarium* epistola d. XIX. April. data Lib. IV. epist. 235. In historia tamen hujus conventus, *Melanchthon* ejus autor, scribit, Imperatorem librum exhibuisse, æquissima conditione, ut, quæ non probarent Protestantes, dicere liceret, & censuram addere. *Etsi autem*, inquit, *tutius videbatur*

debatur nonnullis ex delectis, percurrere Augustanam Confess. *tamen cum alii librum anteferrent, & incivile videretur, nolle inspicere scriptum, ab Imperatore sine iniquis conditionibus propositum, convenit, ut liber legeretur, & ordine dicerentur sententiæ.* Utcunque igitur de autore scripti res se habeat, quanquam maxime verisimile sit, plures ei manum admovisse, cum Cæsar, qui id cognitum satis habuit, dixerit, eum à viris piis atque doctis compositum esse, recepta fuit ista formula, accommodata satis, ceu videbatur, vel Cæsari persuadebatur, ad dirimendas controversias. Interim fundamentum fuit hoc scriptum ejus libri, qui postea *Interim* vocabatur. Electori Sax. displicuit ab initio modus colloquii ex hoc scripto, nec celavit legatos in literis.

Tom. VII. Alt. pag. 486. a. 487. a. pag. 715. b. Coll. Pezel. *pag. 447.* Seckendorff. *pag. 353. a. 355. b. 356. a.*

§. CCCLXXXV.

Colloquii ratio ex Melanchth.

Quod ad ipsum colloquium attinet, malo *Melanchthonis*, qui ejus pars fuit, quam meis aliorumque verbis, referre ejus rationem. *Initia*, inquit, *non habebant controversias, de conditione hominis, de lapsu, de libero arbitrio, de causa peccati, de vitio originis. Secutus est locus de Justificatione, de quo farrago illa neutri parti satisfaciebat, & quia novas quasdam sententias continebat, & pleraque erant obscura, impropria & flexiloqua; ut alias videretur recte dicere:* Fide propter Christum justi sumus: *alias contra*, propter donatas virtutes sumus justi: *ut* Thomas, *seu ut* Plato *loquitur. Sepositio igitur libro, de summa rei libere disputatum est, & tandem ad formulam reversum, in qua recepta, & explicata sententia est:* fide propter Christum, gratis justificamur, non propter virtutes nostras.

Cum de hoc loco convenisset, redire ad librum jussi sumus. Lectus est locus *sequens* de Ecclesia, *in quo, ut facilius obtineri sequentia possent, insidiose addita est hypothesis: communem consensum,*

sensum, & Synodos legitimas non errare. Hinc magnum certamen ortum est, cumque per aliquot dies de hoc loco diligenter disputassemus, jussi sumus rejicere hanc partem in aliud tempus.

Lectus est locus de Sacramentis, *in quo cum ventum esset ad Cœnam Domini, ortæ sunt rixæ de conversione substantiæ panis. Rejecta est & hæc disputatio in aliud tempus.*

Postea acerrima contentio de re non magna secuta est: An in confessione, *ut vocant*, sit necessaria delictorum enumeratio? *Defendebatur regnum confessionis à nonnullis, vel propter autoritatem ordinis sacerdotum, vel propter culinas Monachorum. Sed ab aliis exhibita est contraria sententia, explicata copiose.*

Agitata est & quæstio de satisfactionibus, *de quibus formula proposita est à Pontificiis brevis, & ut moderata videretur, ambigua. Sed concessum est, ut & altera pars suam exhiberet sententiam.*

Ventum est ad locum de gradibus & potestate Episcoporum, *ubi aliquid de potestate Romani Pontificis significatum fuit. Adjecta erant & alia, quæ vocabantur in quæstionem. Tribuebat enim scriptum autoritatem Episcopis ceremonias divinitus constitutas mutandi. Id quidam interpretabantur de parte Cœnæ Domini, ademta populo.*

Secuta sunt certamina de invocatione divorum, *qui ex hac vita discesserunt,* de applicatione missæ, de privata missa, de usu integræ Cœnæ Domini. *In his materiis, cum ii, qui Augustanam Confessionem amplectuntur, dissiderent à libro illo, & à Pontificiis: concessum est, ut contrariæ sententiæ exhiberentur.*

Reliqua erat in libro longa recitatio veterum Canonum de conjugio Sacerdotum. *Etsi autem liber eam caussam rejiciebat ad deliberationem summorum gubernatorum: tamen significabat, conjugium sacerdotibus concedendum esse juxta normam veterum Canonum. Hic adjecta est liberior sententia à nobis.*

Tandem igitur percurso libro, jussi sumus acta referre Imperatori, ac reddito libro ostendere, de quibus locis convenerit, & quæ controversiæ non sint diremtæ. Etsi fuimus delecti, ut inquisita veritate, dissidia tolleremus: tamen ut studium concordiæ ostenderent hi, qui Augustanam Confessionem amplectuntur, de libro non accerbam censuram egerunt: quædam donaverunt adversariis, quæ tamen digna erant reprehensione. Sed semper ita sensimus, non propter leves causas alenda esse dissidia: tantum de magnis & necessariis rebus pugnandum esse duximus.

Consil. Melanchth. *à* Pezel. *coll. p.* 447. 448.

§. CCCLXXXVI.

Electoris & Lutheri de hac disput. sententia & concordiæ spes.

Multa hic essent indicanda, quæ ad illustrationem pertinent disputationis, ex *Electoris Saxoniæ* & *Lutheri* litteris, ex quibus patet, utrumque sedulo fuisse sollicitum de præcipuis fidei capitibus sartis tectis servandis, illo præsertim de *justificatione*. Nam *Elector* litteris d. X. Maji scriptis *improbabat stylum*, quem *Melanchthon* adhiberat in articulo isto, *substitutis verbis aliis, quam* Augustanæ Confessionis, *obscuris* nempe & *scholasticis*: involutam quoque tenebris & appendicibus esse sententiam de *sola fide*, qua justificamur, & adversariis *admissa nova formula ansam dari* dicebat, ut gloriarentur, Evangelicos à sua doctrina recessisse. Repetebat etiam, quod antea mandaverat, ut si in *doctrina de S. Cœna & de Ecclesia conveniri non posset, à colloquio desisteretur; neque enim aliud agi, quam ut explorarentur* Evangelici, *& de levioribus quibusdam transigeretur, dilatis gravioribus: rigori*, quem Augustæ experti sint, *blanditias* nunc *successisse, eodem, aut majori cum periculo.* Inserebat quoque Epistolæ schedulam, qua significabat, *se non videre, quomodo sincera & Christiana concordia iniri possit cum illis, qui ob doctrinam veritatemque Evangelicam plurimos acerrime persecuti sint & trucidarint; quietam illis pacificamque mentem non esse, nec amore concordiæ honorisque divini, sed dolo-*

doloſe alicubi cedere, admixtis ſophiſmatibus, quæ data occaſione pro lubitu interpretari poſſent. Conſultus etiam ab Electore *Lutherus* de formula in articulo Juſtificationis, ait, eam parum ſinceram & conſarcinatam eſſe ex *Melanchthonis* & adverſariorum ſententia, latere in ea liberum arbitrium, ac Pauli dictum Gal. V. 6. *fides per dilectionem efficax eſt*, inſertum, huc non quadrans, cum Paulus non dicat: *fides per charitatem juſtificat*, quod tamen Pontificii intendant ſentiantque, ſed ita: *fides per charitatem operatur vel efficax eſt.* Hoc ergo dictum *non agere de juſtificatione*, ſed *de vita juſtificatorum: aliud* longe *eſſe fieri & agere, eſſe & facere: & pueros diſtinguere verbum activum & paſſivum*; Eccium *autem diſtinctionem rejicere, aut non intelligere. Aliam eſſe quæſtionem, ſi quæras, quomodo aliquis juſtificetur coram DEO, aliud, quid agat juſtificatus, aut omittat? Diverſa eſſe fieri & facere, quemadmodum aliud ſit arborem fieri, & fructus ferre. Jam vero quæſtionem in hoc articulo non eſſe de vita* vel operibus *non de facere, ſed de fieri, prout verba* Pauli *habeant* (Rom. III. 24.) juſtificari per fidem. *Nec dubitari, quin qui juſtificatus eſt, non ſine operibus manſurus ſit, ſicut arbor non ſine fructibus.* Pontificiorum *autem ſophiſma hoc eſſe*, juſtificari hominem non ſolum per fidem, ſed etiam per opera, ſive per charitatem & gratiam, *quam vocant* inhærentem: *Hoc tamen falſiſſimum eſſe, &, ſi id obtinuerint, habituros omnia, quæ volunt, nos nihil. Coram Deo nihil valere quam filium ejus chariſſimum, Jeſum Chriſtum, ad illum ubicunque eſt, reſpicere Patrem, in illo complacuiſſe, hunc totum ſanctum & purum eſſe coram illo: Filium autem non per opera, ſed per fidem in corde absque omni opere apprehendi. Charitas*, inquit, *& opera nec ſunt, nec eſſe poſſunt filius Dei aut juſtitia, quæ coram Deo pura & ſancta ſit, ut eſt filius; itaque per ſe non conſiſtunt coram Deo, ut juſtitia pura, qualis eſt filius: quod vero*

justa & sancta vocentur, ex gratia fit, non ex jure: neque illa æque respicit Deus, ut filium, sed tantum propter filium ea tolerat, & fert illorum impuritatem, immo coronat ea & præmiis afficit, sed id omne propter filium, qui in corde habitat per fidem, absque hoc dici debet: non intres in judicium cum sancto & servo tuo. Quanquam autem *Melanchthon*, pro ingenio suo timido & miti, nimium hic adversariis indulsit, vel cessit, *Lutherus* tamen pro eo apud Electorem intercessit, ne durius illi respondeat, futurum alioqui, ut mœrore conficiatur; reservatam enim esse *confessionem Augustanam* & firmiter retentam: & in reliquis etiam articulis concordiam sanciendam prius esse, antequam hucusque acta valeant.

Tom. VII. Alt. p. 485. a. b. Seckendorf. *p. 356. b. 357.*

§. CCCLXXXVII.

Ordo & series colloquii actorum porro recensetur.

Sed pergendum jam est ac memorandum, quid post librum Cæsari redditum, sit actum. *Melanchthon*, quem libenter sequimur hic, refert, per *Marchionem Joachimum* tentatas esse reliquarum etiam controversiarum compositiones, & post prolixam commemorationem de utilitate pacis & concordiæ, de ingentibus malis, quæ civile bellum comitarentur, illud tandem adjectum esse, *moliri Imperatorem novam reformationem* Ecclesiæ, & *doctrinam* de justitia fidei *etiam in cæteras regiones propagaturum*: tanta bona impediri, si Evangelici reliquos articulos mordicus retinerent; multosque priore, alios posteriore orationis parte commotos, nonnullos contra sensisse, etsi publica Scholarum Ecclesiarumque excidia essent metuenda, tamen doctrinæ corruptelas vitari, & veritatem omnibus periculis anteferri debere, nec pacem moderatores impetraturos, nisi totum puræ doctrinæ genus abjiciatur ab Evangelicis: nec consensuros domi relictos in pacificationem cum paucorum articulorum querelis conjunctam, quin secuturas magnas in Ecclesiis nostris discordias. Responsum igitur *Marchioni*

ni verecunde, differendas de reliquis articulis deliberationes esse, donec à Principibus in utraque parte sententiæ de prioribus articulis dictæ essent. *Cæsarem* nihilominus jussisse in Senatu Principum sententias de libro dici. Tum Bavariæ Ducem *Guilielmum* de scripto recitasse longam criminationem August. Confessioni addictorum, librumque à Cæsare oblatum prorsus rejecisse, ac censuisse, nullam legum Pontificiarum mitigationem admittendam, & nil concedendum adversariis, quod ab usitatis opinionibus ceremoniisve discrepet. Huic assensisse *plerosque Episcoporum* ab *Eccio* impatiente & morosо, per Epistolam brevem (quia tum febri corripiebatur) librum improbante, confirmatos. Moderatiores autem legatos *Colonienſis*, *Palatini* & *Marchionis*, suasisse, ut conciliati articuli comprobentur, cæteri ut ad Synodum alium ve conventum rejicianтur; spem enim esse, coalituras Ecclesias, si æquitas adhiberetur. *Nostros* denique non reprehendisse articulos conciliatos, si tamen in iis quædam ambigua explicarentur: ac addidisse de controversiis non diremtis, se judicare à nostris exhibitos veros, & ita moderate scriptos esse, ut sperent, sanis judiciis satisfacturos. Dissidentibus itaque sententiis Cæsarem, ne de summa rei ipse statuere videretur, *Cardinalem Contarenum* adhibuisse, ac institisse apud eum, ut Ecclesiæ status inprimis reformetur. Hunc autem, ut honesto prætextu certamina finirentur, respondisse scripto, sed non minus, quam vetera olim oracula, quæ *Veneti* verba sunt, ambiguo: *se, lecto eo libro, qui* Cæsari *fuit exhibitus, & collocutorum scriptis, & iis quæ ab utraque parte ad eum adnotata fuissent, cum ipsis Protestantum adversus eum exceptionibus, existimare, quando quidem Protestantes in dogmatis aliquot à communi Ecclesiæ consensu discedant, spes tamen interea sit, futurum Dei ope, ut aliquando idem sentiant cum Ecclesiæ, de cæteris rebus omnibus nihil amplius decernendum, sed ad Pontificem, & sedem Apostolicam actionem omnem refe-*

Contareni responsum ambiguum.

referendam. Illum sane per Concilium publicum, brevi convocandum, aut aliam aliquam rationem tempori accommodatam, juxta veritatem Catholicam definiturum, & quod universæ Reipublicæ Christianæ, cumprimis autem Germaniæ expediat, sedulo facturum.

Ut tamen videretur reformationis cupidus Cardinalis, Episcopos omnes ad se domum evocat, eosque hortatur, ut scandalum omne caveant, luxum, avaritiam, ambitionem, & quidquid mali exempli sit, fugiant, familiam bene regant, gregem sedulo curent, visitent, fideles pios & doctos ministros ei præficiant, pauperibus & Scholis recte prospiciant. Hanc orationem postea scripto comprehensam, petentibus Episcopis dedit, atque etiam Cæsari & Principibus reliquis. Cæsar igitur omnia hucusque acta & scripta, etiam Legati Pontif. ad Ordines refert, cumque nihil amplius hoc in comitio statui posse de religione videret, eos rogavit, consultumne putent, ut ea, de quibus inter collocutores convenerat, recipiantur, tanquam vere Christiana, usque ad concilium generale, aut alium saltem Imperii conventum, si forte nullum concilium coire queat: in quo reliqua etiam accurate discutiantur. Principes *Electores* & Protestantes placere sibi respondent, ut capita conciliata ad concilii tempus recipiantur ab omnibus; majorem enim spem affulgere, ut reliqua etiam facilius concilientur alio tempore, si nunc fieri nequeat. Protestantes hoc saltem addiderunt, se concilio nunquam assensuros, si cognoscendi dijudicandique partes Pontifici deferantur. Ansam quoque arripiunt utrumque *Contareni* scriptum, & responsionem Cæsari datam, & exhortationem Episcopis factam, refellendi, & de injuria sibi facta sævitiaque ejus, ad quam Principes excitaverit, conquerendi. At *Episcopi* cum paucis Pontificiis Principibus, *Henrico Brunsvic.* & *Bavariæ Ducibus*, rigorem & zelum cœcum ostensuri respondent, nequaquam consentiri posse in receptionem 4. dogmatum

Electores & Protestantes probant Cæsaris sententias.

Episcopi Pontif. & pauci Princ. repugnant,

conci-

conciliatorum, vel in mutationem religionis & rituum antiquorum. Nam ea, quæ conciliata videantur, non adeo magni esse momenti, & catholicos collocutores plus æquo concessisse, unde summi Pontificis & statuum Catholicorum existimatio suspicionibus lædatur. Has ob causas consultissimum videri, ut actio tota religionis ad Concilium generale, nationale, aut alium conventum differatur. *Huic præfractæ*, ut *Sarpius* scribit, *Catholicorum responsioni inde data est occasio, quod crederent propositionem Cæsaris Protestantibus esse percommodam, tum quod inter Catholicos Doctores colloquio delectos dissensio aliqua interveniisset*; Eccium haud dubie indigitant, declamatorem & sophistam celebrem. *Contarenus* etiam, cum inaudivisset, se à Cæsare autorem laudatum, quasi dogmatis conciliatis assensum commodasset, tam proprio timore quam Episcoporum impulsu, negat se in colloquio conciliata ad Concilium usque toleranda censuisse, sed semper statuisse affirmat, nil de religione decernendum, sed omnia ad Pontificem referenda esse, qui pro officii sui ratione ab initio sui Pontificatus ad præsens usque tempus fecerit, & facturum se recipiat quæ è salute Ecclesiæ esse videantur. Quod si patienter tulerit toties in Germania verba fieri de rebus religionis, cum magno autoritatis suæ contemtu, id eo factum, quod ex Cæsaris voluntate & promissis intelligeret, id bono Ecclesiæ fieri. Esse nunc à ratione alienissimum, ut Germania cum magna sedis Apostolicæ injuria, id sibi arroget, quod Christianis nationibus omnibus commune est. Nec ultra abutendum Papæ clementia, ut in conventu Ordinum Imperii statuatur, quod cum Papa Ecclesiam universalem tangit; sed librum & omnem colloquii actionem, cum utriusque partis opinionibus Romam mittenda indeque decisionem expectandam esse. Atque hoc scripto declarat, confirmat & omnibus testatum voluit: denique disertis verbis mandatum sibi à Pontifice prodit, ut nullum in Germania

& Contarenus legatus Pontif. ore & scriptis.

mania *Nationale Concilium* habeatur, cum potestas Concilii convocandi soli Papæ data, adeoque in Ordinum decreto verba de *Nationali Concilo* expungi voluit. Principes eod. die respondent, Pontificem posse omnes offensiones & turbas facile tollere, si concilium indicat generale toties promissum, si vero id non faciat quamprimum, Germaniæ statum postulare vel nationale concilium, vel Ordinum Imperii conventum, intercedente Legato Apostolico. Theologi autem Protestantes prolixo scripto *Contareni* litteras rationesque refellunt, affirmantes, (Sarpii verbis lubens prudensque utror,) *nec majores offensiones, nec ullam omnino seditionem concitari posse, si juxta purum putum Dei verbum religionis controversiæ componantur, & secundum S. Scripturam indubitatosque Ecclesiæ Canones manifesta vitia emendentur. Seculis anterioribus nunquam negatum* Conciliis Nationalibus *de fide statuere, Salvatore Christo*, duobus tribusve solis, suo nomine convocatis, sese adfuturum, *recipiente*, (*Matth. XVIII. 20.*) *Non deesse* Conciliorum *magno numero exempla, non Nationalium modo, sed in quibus pauculi aliquot Episcopi, & fidei quæstiones definierint, & Ecclesiæ mores in melius instituerint, per* Syriam, Græciam, Africam, Italiam, Galliam & Hispaniam, *erroribus* Samosateni, Arii, Donatistarum, Pelagii, *& aliorum hæreticorum confutatis, quorum decreta nulla, irrita aut inania, nemo dixerit, nisi qui pietati quoque nuntium remiserit.* Sedi *quidem* Romanæ *concedi, ut primum locum teneat*, & Episcopo Romano, *ut inter Patriarchas prærogativæ autoritate emineat*; *sed ut* Ecclesiæ & Conciliorum sit caput, neminem Patrum prodidisse. *Christum solum esse Caput Ecclesiæ, Paulum, Apollo, & Cepham, ejus ministros. Quid autem Roma sit expectandum, tum ex disciplina, quæ tot seculis ibi viguit, tum ex remoris, quæ legitimi Concilii convocationi tam frequentes objiciuntur, plus satis esse perspectum.*

à Principibus & Protestantibus refellitur.

Cæsar,

Cæsar, rebus sic abunde exagitatis, d. XXIX. Julii finem conventui decretumque in hanc sententiam fecit, ut *omnis colloquii actio referatur ad concilium generale, aut Germaniæ Nationale, aut Ordinum Imperii conventum:* promittit, se in sua per Italiam profectione cum Pontifice ea de re acturum, & si nec generale nec provinciale concilium obtineri possit, conventum Imperii intra XVIII. mensem denunciaturum religionis componendæ causa, & daturum operam, ut Papa eo quoque legatum mittat. *Protestantibus* mandat, ne præter conciliata dogmata novi quid admitterent: *Episcopis* autem, ut Ecclesias suas à vitiis repurgarent. Adhæc vetuit, ne monasteria solo æquarentur, ne bona Ecclesiæ interverterentur, ne ad diversam religionem homines solicitarentur. Cum vero Protestantes quædam minus probarent, nec iis assensi essent, eo nomine *Cæsarem* interpellarunt, & rogarunt, ut explicationem declarationemque uberiorem adderet, in qua acquiescere possint. Ille igitur, ut petentibus satisfieret, addidit, *in dogmatis* nondum conciliatis nullum se modum ipsis præscribere; Monachorum *cœnobia* non diruenda quidem, sed ad piam & Christianam emendationem omnia esse reducenda; Ecclesiasticorum *annuos proventus* non occupandos, sed suos cuique permittendos, non habita diversæ religionis ratione; neminem ad religionem diversam pelliciendum; *recipiendos* tamen, si *qui sponte sua transeant. Decretum* quoque *Augustanum*, quantum ad religionem, & quæ pendent à religione, pertinet, eousque suspendit, donec vel Concilio vel conventu res cognoscatur. Hæc summa est actorum in Comitiis Ratisbonensibus, quoad religionis negotium; reliqua enim huc non pertinent. Multa quidem ampliorem expositionem requirerent, si prolixioribus esse liceret, in compendio tamen quædam subjiciemus.

Decretum à Cæsare factum.

Tom. VII. Alt. p. 715. b. 716. a. Consil. Melancht. *ap.* Pezel. *pag.* 449. *seq.* Sleidan. *p.* 383. *ss.* Suav. *p.* 84. *seq.*

§. CCCLXXXVIII.

Epicrisis actorum conventus. Notatur scopus & sophistice adversariorũ,

In toto hoc conciliationis negotio nihil actum est pro salute Ecclesiæ, nec agi potuit ex scopo & mente Pontificis, ejus Legati & Episcoporum, quibus suprema semper lex esse debebat majestas & autoritas Papæ, ne tantus apex vel minima ex parte tangeretur, ut *Contareni* dicta & scripta ad nauseam usque repetita & inculcata, imo exprobrata nonnulla Cæsari, abunde dilucideque testantur. Vapido sub pectore vulpem gestabat, & silentio ac blandimentis, quibus usus diu est, nihil aliud quærebat, quam ut Protestantes in vetus pistrinum Italicæ servitutis reduceret. Hunc in modum etiam *Granvellanum* Pontifici se purgasse *Pallavicinus* tradidit, quod non illo stylo uti potuerit, qui ei placeret, *quia cum brutis ferisque animantibus agendum fuerit in Comitiis, quorum insaniæ indulgeri debeat, ut mansuetiores fierent.* Cum autem vulpinando nihil efficerent apud nostros in veritate firmatos, animum lupinum prodiderunt. *Melanchthon* proinde *in historia* hujus *conventus* aperte fatetur, *eventum satis docuisse, eos, qui sperarunt initio adversarios nostros aliquam moderationem aut emendationem suarum opinionum admissuros, non satis perspexisse eorum voluntates; tentandos* enim *putasse animos nostros, ut seu inclinatio quædam seu distractio fieret, posteaquam suum odium declararent. Alios* autem *meliores, qui serio moderationem aliquam expeterent, cum vidissent, nec animorum concordiam vere coituram esse, nec semina odiorum tolli, etsi receptæ essent moderationes, minus succensuisse nostris, quod repugnassent.* Memorat insuper, se accepisse, quod *nonnemo*, cum frustra tentatas conciliationes perspiceret, *dixerit, Deum forte hos conatus impediviſſe*, qui arcano & mirabili consilio regat Ecclesiam, *quod iis receptis mala quædam confirmata fuissent, eorumque stabilita potentia, qui errores præcipue defendant.* Hoc judicium prudentissimum esse & ad divinam gubernationem respici cum-

primis

primis in hac causa debere, arbitror, contra quam nulla carnis prudentia, nullaque vis quidquam valet. Interim *sophistice* adversariorum occultari non potuit, & *Melanchthon* in Comitiis somnium de *hyena fallaci* versibus exposuit, & *sententiam de ea* Doctoribus Evangelicis proposuit: porro de *odio sophistices* orationem scripsit lectu dignissimam, ac tandem cum delatus apud Cæsarem esset, ac si nimis rigide contradiceret Pontificiis, libello supplice ei se purgavit, & testatus est, se à *fucosis conciliationibus abhorruisse* semper, & dimitti se etiam atque etiam petit, cum sine offensione conscientiæ assentiri iis non possit, quæ *in libro flexiloqua* sunt, & *ubi recepti abusus excussantur, novisque coloribus pinguntur, & tamen semina retinentur.* *à Melanchthone descripta.*

Elector Saxoniæ & *Lutherus* impias istas Pontificiorum fraudes ab initio statim, ut indicavimus paulo ante, animadverterunt, ac ille ad Legatos, hic ad Theologos scripserunt sæpius, nullo modo cedendum in capitibus religionis, nec litem de verbis aut *rebus neutralibus* esse, in illis autem sine offensa Dei conciliationem fieri non posse, ac fore, ut quælibet pars dicat, sub verborum fuco suam latere sententiam & admissam esse, oppositam autem cecidisse: præferendam discordiam concordiæ absque Deo, *nec commissuram novam veteri vestimento immittendam esse*, Luc. V. 36. aut tractandam tantam causam ac res Cæsaris, Turcæ & Principum, quibus varia media & cautiones solertia hominum quæri possent, dari aliquid, aut remitti: magis hic cavendos falsos fratres, quam hostes apertos: de bonis Ecclesiasticis tum agi posse, si prius Pontificii suas blasphemias & superstitiones corrigant, & Evangelium prædicent; hoc præstito bonorum satis affuturum; aliud autem ab iis non agi, quam ut ad veteres errores reducant Evangelicos. Præterea *Elector* non tantum Melanchthonem redarguit, quod in artic. de Justificatione aliis usus sit verbis quam in *ab Elect. Sax. & Luthero observata.*

Aug. Confess. positis, eumque hortatus est, ne alia profiteatur, quam quæ *Lutherus* & ipse hucusque docuerint, & ne cederet, ubi sine offensa Dei & conscientiæ cedi non possit, aut alia profiteatur, quam quæ *Lutherus* & ipse hucusque docuerint, neve quidquam pro concluso & transacto habeatur, nisi ab ordinibus utrinque prius examinetur, & de eo conveniatur, ac propterea protestationem interponi voluit, contra formulam de justificatione, ne agnita receptaque esse videatur. Cumque à Legatis intelligeret, *Cæsarem optima intentione in causa religionis esse, & reformationem suscepturum, velit aut nolit Papa &c.* respondit, timere se, ne, quod minis Augustæ fieri non potuerit, nunc blanditiis obtineatur, & fraudem satis vel ex hoc conspici, quod collocutores Evangelici deterreantur à communicatione cum sociis, cum Catholici nihil agant sine præscitu & consensu legati Pontificii. Optat igitur speratque finem colloquii, cum nulla emendatio vel resipiscentia adversæ partis appareat, omniaque astute & captiose agantur. Unde exitum talem conjicit, qui etiam paulo post secutus est, ut omnia ad Papam & concilium futurum rejiciantur. Tandem statuit constanter, eum, qui conciliationem quærit, id agere debere, ut cum Deo & verbo ejus concilietur, doctrinamque Evangelicam recipiat. *Abusuum designationem*, quam deinceps Legati *Granvellanum* postulasse significabant, non nisi dolose fieri dixit, indicatos Wormatiæ abusus plus quam quadringentos, maximos autem ipsi doctrinæ inhærere, & Pontificios fucatam duntaxat emendationem agitare, furculos aliquot ex arbore mala rescindere, ut tanto firmior maneret tota.

Legatio ad Luther. & Lutheri responsio.

Cum interea increbuisset, *Lutherum* ad pacem concordiamque inclinare, captum est ab Electore Brandenburgico & cognato ejus Marchione Georgio, præscitu Cæsaris, consilium de legatione ad *Lutherum* mittenda, quam suscepit *Johannes Princeps Anhaltinus*, cui jungebantur *Matthias à Schulenburg*, Consi-

Consiliarius, & *Alesius Scotus*, Theologus. Hi cum d. X. Junii ad *Lutherum* veniissent, eique prolixe retuliissent, quo in loco res essent & quam libenter Cæsar studium concordiæ promotum cuperet, ab eo petunt, ut, cum ex gratia & illuminatione Dei primus doctrinam in lucem produxerit, *consilia & media*, quibus articuli adhuc controversi præscindi aut componi possint, quatenus liceat salvo verbo Dei & sine & scandalo, suppeditet, quo Evangelium, & inprimis articulus de Justificatione, latissime propagetur; unde sperari possit, cæteros abusus ruituros; concordia autem non constituta, multa pericula esse metuenda; si omnia componi nequeant, *tolerantiæ* tamen locum procurandum esse. Ad hæc *Lutherus* respondit, se in Cæsare & Principibus laudare studium in procuranda religionis concordia & pace publica, ac successum à Deo precari, suam quoque operam eo libenter conferre velle; non tamen perspicere, quî concordia sanciri inter partes possit, nisi adversarii sincere agant, & concordare cum Deo ac veritate velint. Eos autem illudere Cæsari, si enim in quatuor articulis cesserint, in reliquis decem quoque non posse non cedere, quippe qui ex prioribus istis, & præsertim art. de Justificatione, decidantur & damnentur. At cum subsistant & concedere plura nolint, satis hinc colligi, quod quatuor priores quoque servare serio nolint. Deinde in ipso articulo de Justificat. se improbare, quod liberum arbitrium sit immixtum. Consilium autem, quod à se peteretur, dare se non posse, cum non nisi articulos à nostris conscriptos viderit. Ad *tolerantiam* sufficientem causam se non videre, cum non deprehendatur infirmitas, neque in Magistratibus, neque in Clero seu ministerio Ecclesiæ, sed potius manifesta sævitia & tyrannis, in qua illi sint perseveraturi, si articulos controversos retineant, & populo vi obtrusuri, meliora licet edocto. Tolerari posse concedit inter adversarios, qui ex infirmitate verbum Dei nondum audiverint, una communionis specie contenti sint, & ad enumeratio-

merationem delictorum in confessione obstrictos se esse credant; sed hos infirmos non futuros esse robustos, nisi quatuor illi articuli, de quibus conventum esse dicebatur, publice proponantur, maxime ille, qui agit de justificatione. Si Cæsar ediderit, ut hi libere & pure prædicentur, & pro veris & Christianis agnoscantur, tunc reliquos decem venena sua esse amissuros, & docentes atque audientes, quotidiana purorum illorum articulorum tractatione, ad deserendos decem reliquos ultro perventuros esse; at si articuli puri non proponantur ab idoneis, etiam in cœtu Pontificio doctoribus, fore, ut tolerantia in perpetuam duritiem migret, & infirmi inter eos nunquam firmentur, juxta illud Pauli Rom. X. 14. seq. *quomodo audient sine prædicante* &c. sicque nunquam secuturam esse concordiam. Permissa autem 4. articulorum prædicatione, Cæsarem commoda appendice de reliquis decem declarare posse, quod licet ii jam non concordari potuerint, sperandum tamen, si quatuor priores admittantur & pure doceantur, exinde quoque conciliatio cæterorum sponte sequatur. At si id non obtineatur, manifestum esse, quod adversarii concordiam serio non cupiant.

Tom. VII. Alt. pag. 481. b. -- 484. b. Seckendorf. *p.* 360 -- 363.

§. CCCLXXXIX.

de declarat. decreti Cæsarei.

De Declaratione Decreti à Cæsare facti, cum' ea brevius obscuriusque ex *Sleidano* sit adducta, pauca explicationis uberioris gratia è *Seckendorffio* addemus; quia non tantum *Maimburgius* sed alii quoque parasiti Papæ vehementer fugillant. I. Quod in decreto præcipiebatur Evangelicis, ut *articulos concordatos* servarent, id intelligi voluit Cæsar *secundum expositionem Theologorum Augustanæ Confess.* Sic autem obviam itum fuit cavillo in articulo de Justificatione aliisque, in quibus recessisse à sua doctrina videri potuissent Evangelici. II. Ubi *destructio* & abolitio *monasteriorum* in posterum prohibetur, addit Cæsar, *non prohiberi Principes & Magistratus* à Christiana illorum *reforma-*

formatione. III. Quod statutum erat de *reditibus monasteriorum*, ad locum, ubi sita sunt, ex aliis provinciis deferendis, nec inhibendis, id extenditur etiam ad monasteria in territoriis Evangelicorum, & ut ex reditibus ante omnia *ministrorum Ecclesiæ & Scholarum salaria* constituerentur. IV. Quod vetitum erat, ne Protestantes aliorum subditos ad suam religionem permoverent, id de *dolosa machinatione* (abpracticirn) vel protectione aperta explicabatur, *non* vero *de receptione* eorum, qui sponte religionem Evangelicam susciperent. V. *Decretum Augustanum* Anno 1535. expresse suspendit Cæsar, & *Camera judices* prohibet, ne secundum illud pronuncient, sed ut juratidecretum horum Comitiorum, & hanc ejus declarationem, sequerentur: concessit etiam *Protestantibus, ut viros suæ religioni addictos* judicio illi *Assessores darent.* V. Nominatim cavet *Goslariensibus* de suspicione proscriptionis, contra illos Spiræ pronunciatæ. VII. Verba decreti Comitialis, quibus *Augustanus Recessus* reservabatur, ita interpretatur Imperator, ut *ad causas religionis pertinere non debeat.* Fatetur denique & testatur, Evangelicos non aliis, quam his conditionibus, decretis Comitiorum assensisse.

Maimburgius scribit Carolum V. aliquid hic parum se dignum egisse, per quod idem illud Protestantibus præstiterit, ac si edictum plane isti, quod fecerat, contrarium emisisset. *Dedit enim*, inquit, *iis separatim litteras patentes bene formatas, quibus libertatem credendi & publice profitendi, quæ de omnibus articulis propositis ipsis placerent, indulgebat, & in eorum favorem interpretabatur, quicquid contra eos in edicto decreviſſe videbatur. Permisit etiam, ut in communionem suam reciperent, quotquot eam desiderarent. Suspendit edictum Augustanum* &c. *Hæc terribiles sequelas secum ferebant, inprimis ruinam monasteriorum & quorundam ex Clero, qui in Protestantium ditionibus beneficia quædam adhuc possidebant.* Laudanda

à Maimburgii sugillatione vindicatur,

hic potius quam fugillanda est Cæsaris benignitas, quod libertatem credendi indulserit, cum religio cogi nolit, nec debeat. Neque tamen quicquid placebat, sed verbo Dei & Aug. Confessioni ex ea desumtæ, congruum erat, Protestantibus concedebat; nec hi aliam libertatem petebant. Non poterat non in eorum favorem interpretari Cæsar, quicquid antea contra eos in maximum præjudicium, suasu & impulsu Legati Pontificii & Episcoporum decreverat, postquam solidis rationibus Protestantes gravari se demonstraverant. *Raynaldus* ex archivis Vaticanis durius adhuc in optimum Cæsarem invehitur, quod *ad Lutheranos inclinaverit*, neque tamen eorum benevolentiam conciliare sibi potuerit: & quod *vitia Catholicæ Ecclesiæ* ex naturæ humanæ corruptione invecta, *perstrinxerit*, *Lutheranorum horrenda scelera silentio presserit:* quodque spem sceleratam *de Concilio Nationali* illis injecerit, in quo deleta foret per Germaniam religio Catholica. *Quod Cæsar ad Lutheranos inclinaverit* tum, equidem satis certo indicio haut constat. Quod vero dura remedia, à Legato Pontificio & Ducibus Bavariæ suggesta, de opprimendis Lutheranis, non arripuerit, in eo humanitatem & pietatem suam adeoque animum à tyrannide Papali alienum declaravit. Abusus Cleri satis manifesti & graves fuerunt, ut merito eos Cæsar perstrinxerit, & ipse Legatus Pontificius simulatam propterea reformationem susceperit. Quænam horrenda Lutheranorum scelera sint à Carolo suppressa, nominare debuisset *Raynaldus*; quod dum non fecit, nec facere potuit, nugator & calumniator est impudens.

& Raynaldi.

Seckendorff. *pag.* 366 -- 369.

§. CCCXC.

Admiranda providentiæ divinæ.

Nos, quod præcipuum est, admiramur merito & deprædicamus divinam bonitatem, & providentiam singularem, qua in bonum direxit, quod male consultaverant adversarii; habet enim Deus in sua manu Regum corda, eaque flectit,

quo

quo vult, ut aliquando vel inscii, vel inviti, vel convicti Ecclesiæ afflictæ suppetias ferant, cujus nutritii esse debent. Bene fecit *Carolus*, quod magis respexerit summum & unum Pontificem in cœlis, quam ejus vicarium imaginarium in terris. Neque tam sacro capiti, Cæsari, id tribuere sustinemus, quod *Maimburgius* fecit, quando scribit, Cæsarem credidisse, religionem sibi licere ad utilitatem suam pro rerum statu accommodare, ne quid esset, quod impedire posset expeditionem, quam sibi contra Turcos & Regem Christianissimum proposuerit. Quanquam enim Deus cor introspiciat & penitus perspectum habeat, nec liquido nobis constet, quid Cæsar præcipue respexerit, tamen non possumus secius aliquid de eo suspicari, nisi certa adsint indicia. A prudentiæ sane regulis non recessit, si in caussa religionis circumspecte & pro conscientia egit, nec ex Cleri suggestione ultima quæque improvide tentavit. Et quis ei vitio vertet, quod salva liberaque religione & concessa libertate, conservationem pacis, defensionem contra Turcas, & securitatem tranquillitatemque Imperii in consilio habuerit? fuit enim Imperator, cujus est talia omni studio providere atque promovere. Temerarium denique (ut de aliis nil dicamus, à *Seckendorffio* adductis & refutatis) judicamus, cladem à *Carolo* in Africæ ora, & à *Ferdinando* in Hungaria, tempestatis & Turcarum impetu acceptam, ad divinam referre ultionem, propterea quod pacem Evangelicis indulserit, nec Pontifici, exitium eorum flagrantissime cupienti, cœco obsequio obtemperaverit. *Quid? si dicamus*, (dicit Seckendorffius) *futurum fuisse, ut in majora mala uterque incideret, si sævis Pontificis concilius locum dedissent.* Plura vid. apud Seckendorff. discussa.

Seckendorff. *pag.* 370.

§. CCCXCI.

Poterant igitur Dei cumprimis, deinde & Cæsaris à Deo ad pacem inclinati, beneficio, Evangelici quietam tranquillamque *Incrementa reformationis.*

que vitam ducere in omni pietate & honestate, licet, ut fieri solet, haud defuerint molestiæ, quas adversarii passim creabant, ut deinceps memorabimus. Immo, illo ipso tempore, quo Comitia Ratisbonæ habebantur, in civitatibus quibusdam Sueviæ, & à Comitibus nonnullis ad Rhenum, receptum esse Evangelium, *Spalatinus* observavit. Hoc anno quoque Halis Saxon. incrementa cœpit egregia purior doctrina, quando cives ibidem non ante conquieverunt, quam nacti essent concionatorem Evangelicum: cumque *D. Jo. Pfeffingerum*, quem expetebant, impediente Cardinalis locum tenente, impetrare Lipsia non possent, Wittenberga accersiverunt *D. Justum Jonam*, concedente Electore ad tempus, qui die viridium primam ibi habuit concionem, & S. Cœnam sub utraque distribuit specie. Ex regionibus exteris etiam majorum progressuum spes affulgebat. Rumor increbuerat, Regem *Gustavum* ad partes Burgundicas propendere; *Lutherus* igitur ausus fuit litteras ad Regem dare, & per aliquem ex ipsius aula, *Balth. Funccium*, coram eum ad constantiam in Evangelio & societatem cum Electore ac fœderatis, hortari; eique clementer respondit Rex, gratum sibi futurum, si illius opera fieri aliquid posset apud fœderatos, quod ad honorem Dei & conservandum in regno suo verbum ejus conduceret, sibique & regiis liberis ac hæredibus utile esset. *Seckendorffius* ex Epist. Lutheri nondum edita, refert, ipsum ad Lauterbach. scripsisse, se de *Colonienſis Episcopatus reformatione*, gaudere, & Deum laudare, qui Evangelium suum glorificet.

Seckendorff. *pag.* 371. *b. seqq.* 381. *b.*

§. CCCXCII.

Impedimenta. 1. furor Henrici Ducis Brunsvic.

Impedimenta reformationis sequentia notari possunt. Turbator & persecutor veritatis maximus fuit *Henricus* Dux Brunsvicensis. Excitata enim variis in locis per Saxoniam & finitimas oras, ditionum fere Protestantium, incendia, malefici capti & examinati, præfectorum & familiarium *Henrici* jussu se feciſſe, ad extremum usque spiritum testificabantur. Nec

cessa-

cessabat ejus furor, licet mandatum Cæsaris intercederet, sed intolerabilior in dies ardebat, & Goslariensi ac Brunsvicensi civitati dira quæque denunciavit, Saxonem quoque adortus & Landgravium publicatis litteris, adeo ut hic illum stimularit ad arma contra incendiarium capienda, cum aliter securitati sociarum civitatum omniumque Evangelicorum prospici posse negaret. *Lutherus* inde occasionem nactus, ac eo præcipue motus, quod *Henricus* in *Replica* contra Electorem superiore anno vulgata, scripsisset, *Lutherum* solere Herum suum *nominare* **Hans Worst** (quod Germanis lurconem, scurram & ventrem ineptum designat) & plurimis in locis vehementissime doctrinam Evangelicam infectatus esset, ac ita criminetur, calumnietur, clamet & spumet, velut legione diabolorum obsessus, *invectivam acerbam* adversus Ducem edidit, iisdem verbis inscriptam, **wieder Hans Worst** / qua eum puditissimi mendacii arguit, & omnes contumelias ab Henrico in Electorem prolatas, dum hunc hæreticum, apostatam, rebellem, monstrum, Cainum, Nabalem vocavit, respuit & contemnit, stylumque potissimum stringit contra accusationem hæreseos, ac ab adversariis postulat, ut vel unicum fundamentum proferant, quo evincant se esse Ecclesiam; de nostra autem Ecclesia id probat inde, quod verum teneat Baptismum, integrum Sacramentum Cœnæ, verum clavium usum, purum Dei verbum &c. quæ omnia Pontificia Ecclesia non habeat, & defecerit à puritate, ac Antichristiana sit. Plura *Sleidanus* & *Seckendorffius* ex hoc Lutheri libro retulerunt, quæ ex illis petere & legere licebit, quibus non vacat ipsum *Lutherum* evolvere.

Inter impedimenta quoque haud abs re refero reformationis, *Ferdinandi Regis* responsum negativum, datum in conventu Ordinum Pragæ d. XIII. Decembris habito, proceribus Austriacis, decem urbium, inter quas & Vienna erat, libello supplice liberum religionis petentibus purioris exercitium, ut

2. *responsum negativum Ferdinandi datum ordin. Austr.*

Evangelium doceatur rite, inprimis autem illud præcipuum fidei caput de *Justificatione* seu remissione peccatorum propter solum Christum, & juxta decretum Imperii nuper factum, ab Episcopis abusus tollantur. Dicebat quidem ad hæc atque talia Rex, dolere sibi vehementer quas recitaverint calamitates, seque non semel mandasse ministris Ecclesiæ, ut incumberent in emendationem, nec unquam reprobasse, quo minus verbum Dei recte doceretur, juxta traditionem Apostolorum, & interpretum ab Ecclesia receptorum: nunc etiam Ecclesiasticis velle se mandare denuo, ut sublatis vitiis Ecclesias reforment. Vicissim tamen de illis sibi polliceri, ut conciliationem publicam obedienter exspectent, nec aliquid mutent aut innovent interea; neque decretum Ratisbonense ad se pertinere putent, cujus hæc tantum sententia sit, ut Catholici in veteri, & Protestantes in ea religione, quam tum profitebantur, maneant, usque ad concilium vel Imperii conventum congregandum. Sibi igitur non licere, ut suis quicquam agere contra permittat. Nec aliud acceperunt ordines responsum, cum denuo in eandem sententiam supplicarent.

Tom. VII. Alt. p. 443. *b.* -- 471. *a. p.* 716. *a.* Sleidan. *p.* 375. *ff. p.* 392. *ff.*

§. CCCXCIII.

Persecutio Protestantium in Gallia.

Inter obstacula denique reformationis numerari potest persecutio gravissima in Gallia exorta, quam ut mitigarent Nostri, litteras ad Regem d. XXIII. Martii, Melanchthonis stylo scriptas, Ratisbona miserunt, quibus rogabant, ut quibusdam modestis & doctis viris, ob taxatos veteres abusus, captis, per provinciam parcat, eosque incolumes dimittat. Et quia nonnulli ex captivis recipiebantur in gratiam, si doctrinam puriorem abjurarent, hanc eis conditionem remitti petunt, &, quam grave sit, vulnerare conscientiam, ostendunt: ac maxime optant, sibi concedi aliquando in Synodo, vel aliis honestis conventibus coram Regia Celsitudine libertatem exponendi sua-

suarum Ecclesiarum doctrinam. Quod si fieret, non dubitant Regis judicium profuturum universæ Ecclesiæ, & futurum, ut periculo ipsi liberarentur. Huic persecutioni causam dedit, in *Merindolanos*, qui pars erant *Valdensium*, vetusta consuetudine Pontificem Rom. non agnoscentium, & puriorem doctrinam semper sectantium, ejusque ex quo *Lutherus* reformationem cœpit, ampliorem cognitionem sibi avide comparantium, lata sententia atrox & crudelis, ut opprimerentur omnes promiscue, ut dirutis ædificiis vicus *Merindolum* solo æquaretur, arbores etiam resecarentur, & locus omnino desertus redderetur. Hujus tamen decreti executio plena in aliud tempus dilata fuit, & hujus anni persecutio ludus est præ illa, quæ quarto post anno secuta fuit. An intercessio illa, nomine Principum, Legatorum, Statuum, & Ordinum religionis Christianæ Aug. Confessionis, à *Melanchthone* scripta, aliquid effecerit, parum mihi constat. Aderat etiam Legatus Gallicus Ratisbonæ; sed cum eo communi fœderatorum nomine parum agi poterat, Landgravio diligenter cavente, ne ullam Cæsaris offensam incurreret. Significarunt id Legati Saxonici Gallo, qui hoc se non molestè ferre simulavit; rogavit tamen, ut Principes cum Rege suo veterem colerent amicitiam, & in pace, quam cum Cæsare tractarent, Regem suum comprehenderent.

Tom. VII. Alt. p. 715, b. Sleidan. *p.* 381. *&* 465. *Consil.* Melanchth. *ap.* Pezel. *p.* 476. Seckendorf. *pag.* 366. *b.*

§. CCCXCIV.

Scripta *Lutheri* Latina, per quæ Ecclesiam ædificavit & puritatem doctrinæ propagavit, sequentia occurrunt: primum est *Enarratio in Psalmum* XC. Anno 1534. publice prælecta & absoluta, sed hoc demum anno edita: Germanica autem versio, per *Jo. Spangenbergium* adornata, inter scripta sequentis anni relata

Scripta Latina Lutheri.

rerita est. Summam refert *Seckendorff*, & nos subinde quædam inde adduximus.

Ad exegetica scripta pertinent *commentarii in* Prophetas *Nahum, Sophoniam*, & *Malachiam*, qui Latine extant Tom. IV. Lat. Wittenberg. sed in editione Jenensi omissi sunt, procul dubio ideo, quod dubitatum esset, an revisi agnitique à Luthero fuerint; interim, quia, teste *Seckendorffio*, spiritum & eruditionem *Lutheri* ostendunt, hic suum locum merito habent. Multa hic reperiuntur de interitu hostium Ecclesiæ, de malis moribus Evangelicorum, de sacrificio Missæ fictitio Pontificiorum ad Malach. I. II. III. 3. &c.

Supputationem annorum Mundi hoc anno paravit, ad sui unius usum, non ut esset Chronicon, vel Historicon, sed ut ob oculos positam haberet veluti tabulam, ad inspicienda tempora & annos historiarum sacrarum, si quando recolere vellet quot annis Patriarchæ, Judices, Reges, Duces, vixissent, vel regnassent, aut quanto intervallo temporis sibi successissent.

Inter Epistolas Latinas eminet illa, quam Domin. post Epiphan. sive d. IX. Januar. ad *Fridericum Myconium*, Superintendentem Gothanum, graviter tunc, *non* autem *lethaliter*, sed, ut ipse Myconius Megalandro scribebat, *vitaliter* (zum Leben) phtisi laborantem, dedit: quæ plena est vivi adversus mortem solatii summæque fiduciæ & dilectionis erga amicum, quæ inter alia hinc elucet, quando ait, se orare Dominum Jesum, ne hoc sibi addi sinat malum, ut se superstite, videat aut Myconium, aut aliquot amicorum ad quietem perrumpere, qui se foris relictum sinant inter dæmones, ut plus ærumnarum sustineat, quarum satis per 20. annos pertulerit, ac de mundo bene meruerit, ut omnes morte præoccuparet. *Unde*, inquit, *peto obsecroque, ut me Deus morbo visitet pro te, & me deponere jubeat tabernaculum hoc meum inutile emeritum & exhaustum. Quare te hortor ac rogo serio, ut junctis mecum precibus*

bus Deum roges, quo te diutius in vita conservet, ad Ecclesiæ suæ ministerium & ædificationem, diaboli autem contemtum. Cernis enim, & Christus, vita nostra, etiam videt, quibus viris donisque Ecclesiæ ejus passim indigeant. Literas ita finit: vale, mi Friderice, & Dominus non sinat me audire tuum transitum, me vivo; sed te superstitem faciat mihi: hoc peto, hoc volo, & fiat mea voluntas. Amen. Quia hæc voluntas gloriam nominis Dei, certe non meam voluptatem, nec gloriam, quærit. Iterum vale in Domino. Pro te oramus ex animo, tuaque ægritudo nos non parum commovet ac perturbat. Cum has litteras *Myconius* legeret, videbatur Christi vocem audire: *Lazare egredere*, & reconvaluit ex desperato morbo, quod ipse postea duabus epistolis ad *Georg. Rorarium* tunc Diaconum Wittenbergensem, prolixe testatus est. Exaudivit etiam Deus Lutheri preces in eo, quod ipse prior abierit, quam *Myconius*; nam ille A. 1546. id. 18. Februarii, hic autem d. 7. Aprilis ejusdem anni obiit.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 521 -- 538. *fol.* 689. *b.* -- 749. *Tom. IV. Wittenb. Lat. fol.* 615. *ff. Tom. VII. Alt. p.* 429 490 -- 714. & 716.

§. CCCXCV.

Ex Germanicis Nostri scriptis jam nominavimus illud contra Ducem Brunsvic. *Henricum* editum. *Germanica.*

D. XXI. & XXII. binas habuit conciones *Dessaviæ*, cum *Johannis*, Principis Anhaltini, filius, *Bernhardus*, præsentibus fratre Johannis, & Episcopo Brandenburgensi baptizaretur. Ex Matth. III. disseruit prolixe de baptismo Johannis & Christi, & de Sacramenti hujus dignitate: nec tacuit abusus, qui in Papatu irrepserant.

Edidit quoque hoc anno *Adhortationem ad preces contra Turcas*; in qua ante omnia de peccatis serio omnes commonefacit, eaque in duo genera, pro diversitate factionum, in quas scissa erat Germania, distribuit. Primo increpat *Pontificios*, quod exorta Evangelii luce, quæ errores ac superstitiones de-

texit, & viam ostendit Deo cultum gratum exhibendi, nihilominus contra verbum sæviant, ac superstitiones suas scientes volentesque defendant, igne, ferro & aqua, adeo ut mirum non esset, si Deus non Turcos solum sed & Diabolos in Germaniam immitteret. Neque enim eum diutius ferre posse hanc blasphemiam & tyrannidem. Deinde & *Evangelicos* redarguit, qui impleant dictum Rom. II. 24. *propter vos nomen Dei blasphematur in gentibus.* Paucis enim admodum exceptis, reliquum gregem tam petulantem & perversum esse, sicque in diem vivere, ac si Deus verbum suum ideo nobis dederit, & à Papatu ejusque captivitate diabolica nos liberaverit, ut libere liceat agere & omittere, quicquid libet; sicque inserviat verbum nobis non ad Dei honorem, nostramque salutem, sed ad voluptatem. Abusos quippe esse libertate Evangelica ad licentiam *Anabaptistas*, *Zwinglianos*, & similes: deinde prodiisse idolum ingens *Mammon*, & occupasse non solum rusticos & cives, verum etiam Principes ac nobiles: servos & ancillas infideles, auditores ingratos erga pastores, opifices fallaces & fraudulentos, jura corrupta, & Germaniam ad judicium maturam esse, utpote repletam omnibus peccatis; adeo ut vere dixerit & sæpe prædixerit, aut Turcos nos aut Germanos semetipsos bello intestino consumturos. Malle se quidem mendacem vatem esse, sed certo scire, Deum puniturum tanta scelera, ut veterem mundum puniverit Gen. VI. 12. (eandem enim corruptionem & violentiam grassari in orbe) nisi sine mora pœnitentiam egerint peccatores, ad quam cunctos hortatur, Pontificios & Evangelicos, ut & ad preces; *fidelium*, inquit, *fides & oratio non frustra erunt*, secundum Christi promissionem Luc. XVIII. 7. ff. *Qui est & manet Schebhlimini perficiet, ut ab initio hucusque, in secula seculorum, Amen.*

Epistola. E litteris Germanicis, jam memoravimus præcipuas, quales sunt illæ tres, quas de Ratisbonensi colloquio Noster ad Electo-

Electorem Saxoniæ dedit. His addi debent litteræ de *Transsubstantiatione* ad personam illustris dignitatis, (eine Person hoher Standes) *Wolfgangus* videtur innui, Princeps Anhaltinus) & fragmentum de eodem argumento, rejectum ad appendicem Tom. VIII. Altenburg. in quibus erudite & acriter agit de origine hujus vocis & opinionis, fateturque, se dogma hoc à Wiclefo olim impugnatum, intactum reliquisse; cum vero jam (in colloquio Ratisbonensi) pro articulo fidei venditetur, nullo modo ferendum esse, sicut nec circumgestationem, nec reservationem in ciborio: elevationem liberam habendam, adeoque vel continuari, vel omitti posse; ceremonias enim nobis subjectas esse, non vero nos ceremoniis. Extat & alia Epistola ibidem ad eundem Principem *Wolfgangum*, quem Saxo legatum miserat ad dicta Comitia, d. VIII. Martii scripta, qua preces, quas Princeps perebat, ei pollicetur, ac animum addit, quod causa Dei sit, qui nihil amittere possit: precaturque, ut sentiat Princeps, se Dei legatum esse.

Tom. VII. Alt. p. 473--488. Tom. VIII. Alt. pag. 995. seq. Conf. Seckendorf. *pag. 379. seq.*

§. CCCXCVI.

Cæsar *Carolus*, accepta per Ungariam clade, conventum Imperii Ordinum *Spiræ* indicit d. XIV. Januarii, ut cum de auxiliis contra Turcas, tum de componendis in religione dissidiis deliberaretur. Et quia ipse interesse Comitiis non poterat, *Ferdinandum* fratrem suo loco præsidere jubet, eique *Hugonem Comitem Montfortium*, & *Joannem Navium*, qui *Messantii* cognomentum à ditione vel prædio adsciverat, attribuit. Cum convenissent Elector *Brandenburgicus* & *Palatinus*, *Albertus* Mecklenburgicus, & *Ernestus* Badensis, Principes, *Moguntinus*, *Wormatiensis*, *Spirensis*, *Constantiensis* & *Hildesilensis*, Episcopi, reliquorumque legati, d. IX. Febr. *Ferdinandus* utramque indicti Concilii causam proponit. Aderant quoque Regis Galliæ Legati, *Anno* 1542. *Conventus ordinum Spiræ habitus.* *Legati Regis Galliæ,*

gati, *Franciscus Oliverius*, & *Alenconius* Cancellarius; quorum ille eruditam & facundam orationem habuit, qua quidem bellum contra Turcam non dissuasit prorsus, licet arduum & difficile fore monstraverit, ei eripere rursus Budam & Pestum, nuperrime ab eo occupata loca, & rebus omnibus munita; sed ante omnia eo incumbendum esse suasit, ut civiles in Germania simultates atque dissidia in religione prius componantur, quemadmodum Ratisbonæ cœptum conventumque sit de præcipuis capitibus, de Justificatione, de fide & operibus; sequendam igitur esse hanc doctrinam, & amice vivendum: omnes symbolum Apostolicum & Nicenum profiteri, ideoque non debere esse locum dissensionibus, & communis libertatis vindicandæ causa, concordiæ rationes ineundas esse. Sed, quia Gallus non obscure bellum adversus Cæsarem moliebatur, nihil obtinuêre ejus oratores, eumque animadverterent Ordines in bellum Turcicum inclinare, ante finem Comitiorum discesserunt clam, irati offensique, maxime *Moguntini Cancellarii* importunitate, qui jussus legatos rogare, ut ad pacem servandam Regem permoverent, minas addidit. Ordines deinceps legatis per Epistolam respondent, & Regi etiam scribunt, in quibus dolent, quod legati, non exspectato responso, discessissent. Iidem Legati Gallici Electoris Saxon. Legatis litteras quoque à Rege exhibuerunt, interque eos Cruseus (de Croix) Reginæ Navarreæ Cancellarius & Evangelicæ doctrinæ favens, dicebat, cessare nunc persecutiones in Gallia, & multa de Regis erga Electorem sociosque benevolentia jactitabat. Sed Saxonici Legati magnificis promissis inescari se haud sunt passi.

& Pontificis. *Pontifex Rom.* etiam Legatum ad hunc conventum misit *Johannem Moronum*, tum Mutinensem Episcopum, & paulo post Cardinalem, cui in mandatis dedit, ut formulam de reformatione Cleri Germanici, à *Contareno* Ratisbonæ nuper propositam, in medium quidem proferret, sed ita, ut adjutor potius,

potius, quam exactor disciplinæ neglectæ, Pontifex videretur. De *Concilio* eandem adhuc sententiam fovere Pontificem, adjiciebat, simulabatque, eum ipsum illi interesse discupere; sed ut in Germania cogatur, nec ipsius ætatem ferre, nec viæ longinquitatem. Opportunas igitur videri *Mantuam*, *Ferrariam*, *Placentiam*, aut *Bononiam*; ac si hæ urbes minus placeant, non illum recusare *Tridentum*, ad Germaniæ fines situm. *Principes Pontificii* scripto respondent, se gratias Papæ agere pro tanto studio, & rogarunt, ut vel *Ratisbonæ*, vel *Coloniæ* Concilium instituatur, vel si id fieri nequeat, *Tridentum* placere sibi affirmant. At *Protestantes*, neque Papæ concilium neque locum probant. *Elector* enim *Saxoniæ* legatis suis prohibuit, ne Pontifici ejusque Legato ullum obsequium honoremve exhiterent, neque *Sanctitatis* titulum ei deferrent, reo quippe apostasiæ & idololatriæ, unde rei, non judicis partes sumere sibi possit, sed Cæsari jus convocandi Concil. competere. Abstinere etiam jubebat suos ab omni tractatione de concilianda religione. Quare factum est, ut nihil ultra in hoc conventu de concilio actum decretumve sit. Pontifex nihilominus *Bullam Indictionis* d. XXII. Maji emittit, qua significat, se, cum valde cuperet Christianæ Reipubl. malis mederi, & in convocando concilio ejusque loco Germanicæ nationis incommodis consulere, *Tridentum* civitatem, locum liberum, commodum, & omnibus nationibus opportunum, ad concilium Oecumenicum, venturis Calendis Novembris incipiendum, prosequendum, perficiendumque elegisse, & omnes *Patriarchas*, *Episcopos*, *Archiepiscopos*, *Abbates*, & Germanos præcipue, eo vocare & invitare, Cæsarem quoque & Galliæ Regem rogare, ut vel ipsi eo veniant, vel legatos mittant, & suis Episcopis eo proficisci mandent. Sed parum tempestivum & Cæsari & Galliæ Regi hoc Papæ diploma accidit; ac ille quidem statim respondet, se in ipsius litteris inter alia desiderare, quod sibi omnem curam & sumtum ad

Concilium Tridenti indictum.

Cæsar Gallum à Papæ hostem declarari vult

concilium promovendum impendenti, Gallum, illud quovis modo impedienti, dissidium religionis alenti, & privatas duntaxat utilitates quærenti, conjunxerit, & æqualem fecerit. Si igitur Concilium non coëat, non sibi sed Gallo tribuendum: neque aliam esse viam cogendi Concilii, religionis constituendæ, & pacis recuperandæ, quam ut Pontifex eum declaret hostem. Hic autem Julio mense atrocissimis verbis bellum Cæsari denuntiat, editoque in eam rem libello, liberum suis facit, terra marique Cæsareas provincias infestandi. Statim etiam quinque diversis locis eas invadit. Cumque facile præsentiret, id sibi crimini datum iri, quod bello Concilii spem turbaret, severa in *Lutheranos* edicta promulgavit, ne ederentur aut divenderentur à librariis suspecti libri, *Lutherani*, ubi essent, deferantur, & in eos ferro flammisque decernatur. Pontifici quoque se purgat, & commemoratis inter se atque Cæsarem offensionum causis, omnes criminationes in eum retoquet, & Tridentinum Concilium à se tardatum impeditumque negat, recentibusque edictis & severis in violatores antiquæ religionis suppliciis in Gallia, testatum se fecisse affirmat, nihil esse, quod non & ipsius, & Ecclesiæ Romanæ causa velit. *Pontifex*, Patris publici officium facturus, ad Cæsarem & Gallum legatos pacificatores destinavit, oratum, ut privatas injurias uterque Reipublicæ condonaret.

Gallus Cæsari bellum infert.

Tom. VIII. Alt. p. 207. Sleidan. *p.* 396. *seqq.* Suav. *p.* 87. *seq.* Seckend. *pag.* 382. *ff.*

§. CCCXCVII.

Sed, ne quid de *Comitiorum Spirensium* actis, in quantum ad causam religionis propius accedunt, omittamus, illud visum est observare, quod *Ferdinandus* Rex in angustiis & metu novæ Turcorum incursionis, constitutus, nil prætermiserit, quo placare Evangelicos posset, litibus *Cameræ* & *Henrici Brunsvicensis* consiliis valde irritatos. Unde in Comitiali decreto severe edixit,

Ferdinandus R. consensit in reformat. Cameræ,

edixit, ut omnes pacem custodirent; inseri quoque passus est Evangelicorum protestationem contra Concilium: inducias Ratisbonenses ad quinquennium porrogavit: visitationem & reformationem Cameræ promisit, & ad eam deputavit tot ex Evangelicis, quot ex Catholicis. Quibus ita constitutis, Nostri ampliora, quam unquam antea, auxilia contra Turcas decreverunt, & Dux electus fuit *Joachimus*, Elector Brandenburgicus, cui *Lutherus* epistola gratulatus est, quia sperabant, fore, ut quietius in posterum vivere possent, reformatione Cameræ Imperialis, toties flagitata, semel iterumque promissa; mox tamen deprehenderunt, minus sincere secum agi. Vix enim Electoralibus deputatis ad Cameræ visitationem domo profectis, aderat à *Ferdinando* missus Baro *Schvvarzenbergius*, cum mandatis & Cæsaris litteris, quibus significabatur, visitationem ad Cæsaris usque adventum in Germaniam esse suspendendam, cum relatum sit, eam sine motu expediri haud posse. Hoc graviter molesteque tulit Elector, & Legatis suis Spiram rescripsit, se consentire in hanc visitationis suspensionem non posse, nisi etiam jurisdictio Cameræ suspenderetur: saltem recusationem & protestationem nomine Evangelicorum publice intimandam esse; in hanc cum reliqui Protestantes consentirent, denunciatio fit Cameræ præsidi & aliis, exhibito publico instrumento. Adactos se quoque existimarunt *Elector Saxon.* & *Landgravius*, ut, cum *Henricus Brunsvic.* spreta Ferdinandi R. legatione & adhortatione, ab insultibus contra Goslarienses non desisteret, periculum à se sociisque averterent. Comparato itaque exercitu Ducatum Brunsvicensem invadunt, & intra duos menses totum in potestatem redigunt, Regique reddita denuo factorum ratione, scribunt, se pacem servaturos, & auxilia contra Turcos submissuros, vel exauctoraturos, si nemo iis uti velit.

sed mox rescidit.

Nostri protestantur contra,

& Henric. Brunsvic. provincias occupant.

Tom. VIII. Alt. p. 207. b. 999. Sleid. p. 410. Seek. p. 382. b. 385 b. 386. a.

§. CCCXCVIII.

§. CCCXCVIII.

Conventus Norimberg. Alter hoc anno Imperii conventus, ut Spiræ decernebatur, ad Idus Julias Norimbergæ celebratus fuit, in quo non nisi de rectius præstandis continuandisque auxiliis contra Turcos tractatum, & de bello Brunsvicensis disputatum fuit, cujus tamen successus autoritatem & securitatem Evangelicis tunc peperit, ringentibus licet æmulis, inter quos præ aliis malignus erat Cancellarius Moguntinus, qui ægre consensit, ut apologia fœderatorum pro illa expeditione prælegeretur. *Ferdinandus* Rex *Senatui Norimbergensi* circa exercitium religionis Evangelicæ aliquid prohibere conabatur, sed non fuit ei obtemperatum; quin Senatus Franciscanis, quorum aliqui in monasterio supererant, & alebantur, Missam celebrare in ædibus Nuncii Pontificii, interdixit. Publicato tandem Comitiorum decreto d. XXVI. Augusti ab Evangelicis contradictum fuit, tum Pontificis causa, comparitionem ad Concilium per Nuntium urgentis, tum propter modum collectarum, Spiræ à plerisque decretum, ac maxime ob neglectam Cameræ reformationem.

Sleidan. *pag.* 411. Seckendorff. *pag.* 386. *b.* 387. *a.*

§. CCCXCIX.

Nicol. Amsdorf. Episc. Numburg. constitutus. Hoc anno *Nicolaus Amsdorffius*, Professor quondam Theologiæ Wittenberg. & postea Magdeburgensis Superintendens, ab Electore Saxon. ad Episcopatum Numburgensem promotus & in *Julii Pflugii* locum, quem sine consensu Electoris Capitulum elegerat, suffectus fuit; urgebat enim suum jus vetus Elector, *quod Episcopus Numburgensis non nisi cum consensu Principum eligi debeat*, & Canonicis graviter exprobrabat, quod se inscio invitoque is electus esset Episcopus, qui quidem pro sua eruditione non ignoraret doctrinam in Saxonia receptam, & ab Electore sociisque in formula Confessionis Augustæ exhibitam, pro pia & orthodoxa haberet, nihilominus tamen contra conscientiam suam vehementissime eam impugnaret: ideoque nullum

nullum eligi potuisse, qui sibi magis ingratus, molestus & reformationi religionis inimicus esse posset; sui autem officii esse, ut pura Evangelii doctrina, cum legitimo Sacramentorum usu, in Episcopatu jam recepta, conservetur. Confirmationem Pontificis nullo jure niti, & sufficere electionem Capituli, accedente Principum approbatione; Canonicis illam urgentibus respondit: nec Cæsaris monito, ne *Pflugium* legitime electum impediret, neque juribus Episcopatus Imperii jurisdictioni subjecti, derogaret, nec intercessionibus amicorum *Pflugii* locum dedit. Nil vero temere aut præcipitanter hic egit Elector, sed *Theologos Wittenbergenses* consuluit, eorumque responsa accepit, expendit, nec in iis acquievit, mitiora suadentibus, sed regessit, se neque religionis & conscientiæ ratione, neque juris sui intuitu, *Episcopatum Numburgensem* in veteri statu relinquere, neque *Pflugium* admittere posse; compelli itaque ad viam aliquam extraordinariam, ac judicare satius esse, ut vir pius & verus, qui muneri à Theologis præscripto bene præesse possit, quam illustris, constituatur Episcopus, talemque sibi *Amsdorffium* videri; quod si vero ille recuset, alium quærendum esse, seu nobilem, seu plebejum, maritum aut cœlibem: omnes enim Christianos Principes jam deprehendisse, quam noxia sit Episcoporum potentia, pompa & luxus. Vocatur igitur *Amsdorffius*, & habita cum Ordinibus Episcopatus deliberatione, solennis inauguratio ad Episcopatum maturatur, cui ipse Elector interfuit, cum fratre *Jo. Ernesto*, & *Ernesto* Duce Luneburg. quibusdam Canonicis cathedralibus, & Nobilibus, *Lutherus* autem concionem habuit d. XX. Januar. & peculiari libello hanc inaugurationem defendit, cujus hic est titulus: **Exempel/ einen rechten Christlichen Bischoff zu weihen/ geschehen zu Naumburg/** Anno M. D. XLII. 20. Januarii. In exordio falsè perstringit Pontificios, dum scribit, *nos hæretici*, (ut Papicolæ nos vocant) *denuo grave crimen commisimus*, *contra*

infernalem & non-Christianam (hölliſche unchriſtliche Kirche) *Eccleſiam infernaliſſimi* (des allerhölliſchen) *Patris Papæ*, *quod* Epiſcopum Numburgenſem *ordinavimus & inauguravimus*, *ſine omni chriſmate*, *butyro*, *lardo*, *thure*, *carbonibus* &c. *ipſis quidem invitis*, *non tamen inſciis*. *Quod libenter deprecari vellemus*, *ſed duæ nobis deſunt præcipuæ partes pœnitentiæ*, *contritio dolorque*, *& fides*, *quæ ita infirma eſt*, *ut ſimpliciter nequeamus credere*, *tantum peccatum remiſſum nobis ab iis iri*. In libro ipſo de jure diſputat, quo contra electionem Capituli, ad Epiſcopi conſtitutionem proceſſum ſit, idque deducit, omiſſis rationibus juridicis, ex Canone divinæ Scripturæ. Refellit quoque exceptionem præſcriptionis & poſſeſſionis, quæ coram Deo non valeat. Porro negat Eccleſiam vel populum Numburgenſem contra fidem & jusjurandum feciſſe, alium quærendo & recipiendo Epiſcopum; cum oves Chriſti vocem ejus audire & ſequi debeant Joh. X. 5, ſicque juri divino indeque ortæ obligationi, nullum obſtare juramentum, imo hoc invalidum eſſe, niſi præſtetur vero Epiſcopo. Denique etiam defendit ritum ordinationis ad Epiſcopatum à ſe aliisque ſuſceptæ, & *Amsdorffium* commendat à nobilitate, à doctrina, qua omnes Pontificios ſuperet, ab honeſta vita, animi candore & cœlibatu, & oſtendit, eum tam ex Pauli quam Canonum requiſito, ſine crimine & irreprehenſibilem eſſe.

Tom. VIII. Alt. pag. 1--12. *& pag.* 208. *a.* Sleid. *pag.* 395. Seckendorff. *pag.* 387--396.

§. CCCC.

Diſſidium Electoris & Mauritii.

Hinc de reformationis incremento ſpes fieri poterat; turbare tamen vel infringere eam videbatur lis exorta inter Electorem Saxon. & *Mauritium* Ducem, qui patri nuper mortuo ſucceſſerat, occaſione ſupremi juris in oppidum *Wurzenam*, in ditione Epiſcopatus Miſnienſis temporali; ubi Elector viſitationem inſtituerat, cui *Mauritius* repugnabat, quique *Pflugii* cau-

causam non obscure probabat. Ad civile bellum res spectabat, & uterque suos ad arma convocabat, ac mense Martio educebat. Unde ingens terror Evangelicos omnes, & præcipue Legatos in Comitiis Spirensibus, invasit, metuentes, ne intestino bello res Evangelica intercideret: interventu tamen *Philippi*, Hassiæ Landgravii, pax facta cito est, in ipsis feriis paschalibus. Lutherus quoque ad ambos Duces & eorum provinciales status scripsit, & hortatus illos est ad pacem, cum *beatos* pronunciet Salvator *pacificos*, Matth. V. 9. sine ullo personarum discrimine, & Paulus Rom. XII. 18. pacem cum omnibus hominibus colere jubeat, ac Deus denique sibi vindictam reservet Rom. XII. 19. &c.

Tom. VIII. Alt. p. 42. b. - 45. a. & pag. 208. a. Sleid. *p. 402.* Seckend. *pag. 400. b. 403. a.*

§. CCCCI.

Insigne vero religionis Evangelicæ incrementum hoc anno fuit reformatio *Palatinatus*, qui *Neoburgicus* hodie dicitur, olim junior, quem tunc *Otto Henricus* tenebat, mortuo fratre *Philippo*, solus. Is, cum jam ante puriori doctrinæ faveret, & frustra universalem emendationem exspectaret, nunc edicto publico piam suam mentem declaravit, & pro officio, quod Christiano Principi incumbat, sibi studendum ait, ut verbum Dei & Christus Salvator unicus fidelibus, pure & incorrupte, sine omni additamento, prædicetur & repræsentetur. Præcepit igitur, ut pastores ab omni doctrina in S. Scriptura non fundata, nec primæ Apostolicæ Ecclesiæ convenienti, abstineant, Evangelium autem Christi fideliter auditoribus proponere eos jubet, & ex verbo Dei omnia peccata, & scandala, & abusus modeste redarguere. *Reformatio Palatinatus Neoburg.*

Ratisbonæ quoque Senatus, & per se propensus, & continua civium solicitatione victus, habita deliberatione adhibitoque consensu populi, cultum Evangelicum publice insti- *Ratisbona.*

tuit, & facti rationem Episcopo atque Cæsari exposuit. D. V. Februar. primam concionem autoritate Senatus, in maxima auditorum frequentia habuit primus ibi vocatus præco Evangelicus *Erasmus Zollnerus*.

Meta impedita. Docebant etiam hoc tempore in libera tunc & Imperiali urbe *Metensi*, unus & alter Dominicani ordinis, Evangelium, & magnâ spes apparuit, puriorem doctrinam in urbem introducendi, indeque in Lotharingiam & Galliam propagandi. Erecti quidam Senatores, cum civibus Evangelio addictis, successu rerum, à fœderatis hoc anno gestarum, recipi se in societatem & protectionem petierunt. Nec abnuebat Landgravius, ab Argentoratensibus sollicitatus; sed non parum dubitavit Elector, propterea quod non totus Senatus & pars civium minor id petebat, & Lutherus, ea de re consultus, caute procedendum judicavit, veritus, ne exitium paretur infirmæ Metensium parti Evangelicæ, prævalente Senatu, & longe majori parte incolarum, quibus auxilio futuri sint vicini Burgundi, Lotharingi & Galli, omnes Evangelio infestissimi & crudeles, quorum rabiem etiam paulo post pusillus grex est expertus.

Hildesia. Felicius autem *Hildesia*, Episcopalis urbs haud ignobilis, in Saxonia inferiore, belli Brunsvicensis occasione, ad reformationem sacrorum progressa est, cum fœderati, missis legatis, cives cohortati essent ad suscipiendam reformationem, ad quam dudum propendebant, iisque suum patrocinium promisissent. Promte igitur parateque arripiunt opportunitatem, & D. *Johannem Pomeranum* ad tempus sibi dari petunt, obtinentque, qui D. G. in civitate verbi divini cupida multos Deo lucratus est, & συνεργὸς optavit fideles. Episcopus urbis à Pontifice quidem restitutionis mandatum accepit & ab Electore Saxon. petiit, ut à patrocinio abstinerent; sed nihil profecit, & Cameræ quoque Spirensis mandatum severum sine effectu fuit.

Ex

Ex *litteris, nomine fratrum Ecclesiæ Venetiarum, Vicentiæ in agro Ve-* & *Tarvisii*, ad *Lutherum* d. XXVI. Nov. stylo *Balthasaris Alte-* *neto.*
rii, Secretarii Oratoris Anglici, scriptis, quas integras exhibuit *Seckendorffius*, colligi potest magnus pietatis affectus, ardens puræ religionis desiderium, admiranda in persecutionibus constantia, & veneratio in Lutherum eximia. Inter alia petunt, ut Lutherus cum sociis afflictarum suarum Ecclesiarum statum *ad Serenissimos Germaniæ Principes* deferant, eosque *per Christum rogent*, ut *litteras commendatitias pro se ad* Senatum Venetiarum *conscribant, orando monendoque, ut sese temperent ab ea decernendi licentia atque judicandi libidine, quam ministris Papæ tam inconsulto concesserint, ac quotidie sævius impertiantur in pusillos Christi, sub prætextu fidei & religionis impie cruciandos; sed permittant quemque ritu suo vivere, ac neminem cogi aut trahi ad fidem sinant.* Has inducias, si impetraverint, magnas accessiones & fidei & charitatis regno Christi allaturas confidunt.

Seckendorff. *pag.* 396 -- 403.

§. CCCCII.

Inter Latina *Lutheri* scripta, quibus Papatum impugnavit, & Evangelium propagavit, unus extat *Commentarius in* *Scripta Lutheri. Latinum.*
Prophetam Michæam, ex prælectionibus ejus per M. *Vitum Theodorum* collectus. In eo, pro more veram doctrinam tradit explicatque, falsam autem rejicit ac refutat. In exordio notat Pontificios Judæis similes esse, quod illi non minus ac hi, multitudine, potentia ac dignitate nitantur, cum tamen nullam similem promissionem habeant, & æque securi sint; Deum autem nec dignitatem, nec numerum curare, & suam Ecclesiam posse servare, etiamsi nullus Pontifex, nullus Episcopus esset; sicut extincto fere toto regno Juda, & quicquid in populo eximium fuit, tamen servarit stirpem, ex qua Christus natus est.

Ad cap. I. 5. (fol. 541. b.) scribit, Monachos nulla in parte cum

Judæis conferri posse; hos enim versatos in cultibus à Deo institutis & mandatis: illorum autem religionem nihil aliud esse quam ἐθελοθρησκείαν, cum vota, cœlibatus, Missæ, intercessiones & merita Sanctorum, peregrinationes, & Monachatus sint nugacissimæ nugæ, imo nocentissimæ pestes. Plura Seckendorffius excerpsit.

Germanica. E Germanicis scriptis primum est dissertatio vel libellus *de inauguratione Amsdorffii* ad Episcopatum Numburgensem, cujus summam paulo ante indicavimus.

Alterum est *translatio Germanica* Fratris Richardi Dominicani libelli, Latino sermone scripti, quo *Alcoranus* refutatur. In præfatione causam indicat, cur lingua vernacula reddere confutationem illam voluerit, nimirum, ut Christiani, perspectis horrendis dogmatis *Muhammedis*, in sua religione confirmarentur; cum enim impostor ille, *Muhammed*, victoriam, opes, honores felicemque successum in mundo nactus sit, per Dei iram vel providentiam, Christiani autem sub cruce degant, rudiores eo facile inclinare, ubi nulla calamitas sed felicitas in hac vita cernitur, eoque respexisse *Muhammedem*. Nequaquam autem hinc colligi debere, fidem Muhammedis rectam, nostram contra falsam esse; hanc potius rationem Deum in regendo populo suo observare, ut eum propter peccata sua puniat, & opprimi sinat, atque ostendat, Ecclesiam sanguine fundatam, perpetua ejus effusione & persecutionum martyriique continuatione conservari. In Epilogo ait, idem de *Ecclesiæ Romanæ* traditionibus asseri posse, ac de Alcorano, qui toties mutatus & interpolatus sit, ut jam non constet de ejus authore & fide. Pariter enim ignorari, quis e. g. primus extiterit autor ποτηριοκλεψίας, fabularum de *S. Christophoro, Georgio, Ursula, Catharina*, & aliis, *sacrificii missatici, purgatorii* &c. hinc dicterio locum relictum in Romana aula, *non posse omnium rerum rationem reddi*, plane contra effatum Petri, jubentis *paratos*

ratos esse Christianos ad reddendam rationem omni poscenti. Interim *Mohammedem* negat proprie Antichristum esse, cum nimis crassus sit & ab atro diabolo agitatus, qui paganorum more Christianos persecutus sit. Subtiliorem vero esse *Romanum Antichristum*, qui retentis sacris literis & Sacramentis, in media sedeat Ecclesia, & bonis sanctisque articulis suas admisceat traditiones, quibus religionem corrumpat, & viam salutis in operibus quærendam esse doceat. His autem aliisque corruptelis & vitiis domesticis seu internis (**dem inwendigen Feind / dem Endechrist mit seinem Teuffel**) renunciandum seriaque pœnitentia ad Christum redeundum esse, quo in veritate orare & exaudiri possimus; id ni fiat, non meliorem nos successum habituros, quam majores nostros, qui tot seculis contra Mohammedanos pugnaverint, ex sterili Arabiæ angulo prodeuntes tantosque latrociniis progressus facientes, ut terras quadringentorum fere milliarium subegerint, jamque nostras fores pulsent, & in sterquilinio nostro nobis insultent.

Sequitur ordinis ratione, ut in Tomis comparet, *præfatio* in epitomen libri *de conformitatibus Franciſci*, **auff der Barfüsser Eulenspiegel und Alcoran /** in qua ideo se librum hunc in memoria hominum servare, hancque ejus epitomen edere scribere, ut testimonium extaret, si forte deinceps Pontificii exornare suam Helenam & incrustare velint, quemadmodum hactenus per duos vel tres annos in Comitiis tentaverint, quam putidis nugis & fabulis utantur ac delectentur, à Papali sanctitate etiam confirmatis, privilegio munitis & præceptis: quarum eos nondum pudeat pœniteatque, sed sub specie concordiæ, in aliquot articulis sanciendæ, vetera illa stercora diabolica sensim reducere laborent, licet stolide, existimantes Spiritum S. non cernere istas technas. Impossibile igitur esse, ut Christus & Belial, id est, Papa cum verbo Dei concilietur. Grato igitur animo agnoscendum ab Evangelicis lectoribus esse,

præf. in libr. de conform. Franciſci.

esse, quod sic illuminati à Deo sint, ut ejusmodi nugas videant & rideant absque periculo, quod olim non licuerit: Deum insuper rogandum, ut verbi sui lucem nobis servet, nec in priores tenebras relabi nos sinat.

Ex *Epistolis* illius summam indicavimus, qua *Electorem Saxon.* & *Ducem Mauritium* in causa Wurzensi, ad pacem adhortatus est; ea tamen, ceu *Seckendorffius* ex *Pomerani* scripto A. 1547. publicato, observavit, pace mox secuta, hoc anno typis non expressa integra, sed suppressa est.

in Postill. Spangenbergii.

Præfatio Megalandri in *Postillas*, ut vocant M. *Joh. Spangenbergii*, digna foret, quæ tota exscriberetur, propter Theologiæ studiosos; in ea enim fatetur ingenue, se, cum recens Theologiæ Doctor renunciaretur, persuasum habuisse, probe à se intelligi, quod Christus sit mysterium, ut Paulus passim eum vocat; sed postquam rursus tyro misellus S. Scripturæ factus sit, mirabiliter eum intueri, & experientia deprehendere, quod vere *mysterium* significet, cum, licet dilucide satis ab Apostolis prædicatum, nihilominus sapientibus occultum manserit, & tantum parvulis patefactum sit, Matth. XI. 25. Idem hodiernum fieri dolet, non tantum apud *Pontificios*, sed etiam apud eos, qui se *Evangelicos* jactitent, & cum vel semel legerint Scripturam S. tam saturi & oppleti sint scientia, ut etiam omnes Apostolos docere se posse, putent, nedum suos Pastores. Invehitur deinceps in pigros Pastores, cum eos collaudasset, qui mysterium Christi & ore & scriptis publicant, unice Postillis aliisque bonis libris innitentes, nec orantes, meditantes, aut legentes Scripturam S. sed alienis laboribus, velut formulariis aut Calendariis, ad victum suum annuum quærendum utentes, ac psittacorum aut cornicum instar, voces aliorum absque intellectu imitantes. Unde illud inculcat, *attende lectioni. Non potes*, inquit, *profecto nimium legere in Scriptura S. nec quæ legis, nimis bene intelligere, nec bene intellecta nimis recte docere,*

cere, nec, quæ bene docuisti, nimis bene vita exprimere. Experto crede Ruperto. *Diabolus, mundus & caro contra nos sæviunt. Quare, dilecti Domini & fratres, Pastores & concionatores, orate, legite, studete, diligentes estote. Jam, exulcerato hoc seculo, non est tempus otiandi & stertendi. Usurpate donum vobis concreditum, & manifestate mysterium Christi.*

Consilium etiam instructionemque edidit *de puerperis* inter enitendum morientibus, de γυναικοβαπτισμῷ, & de Baptismo dubio infantum expositorum. *Puerperas* monendas ait, ne in partu sibi parcant, sed ut omnibus viribus annitantur, reputantes, à Deo dolores impositos & solatium à Paulo datum, 1. Tim. II. 15. *Infantes* nondum natos, aut brachium saltem vel crus ex utero protendentes, non esse baptizandos; hominem enim nondum natum renasci per Baptismum non posse, Joh. III. 5. precibus tamen commendandum Patri cœlesti partum non vitalem aut editum, ut eum passionis & mortis Christi participem faciat; nec dubitandum, quin tales preces exaudiantur, quum Christus parvulos ad se adferri velit, eisque regnum cœlorum addicat, Marc. X. 14. *Infirmos* infantes à mulieribus baptizari posse largitur, verbis Baptismi substantialibus, & duobus vel tribus testibus adhibitis: reconvalescentes autem in templum deportandos, & rogandos Pastores esse, ut Baptismum domi rite peractum confirment. *Exposititios*, baptizandos esse, cum occultus & dubius Baptismus nullus sit, nec Anabaptismus reputari debeat; *non* enim *posse dici iteratum, quod ita nescitur esse factum*, juxta dictum *Augustini.* Subjungitur *tractatus D. Jo. Bugenhagii* Pomerani, quo Psal. XXIX. explicavit, in quo multa de Pædo-baptismo, de infantibus sine Baptismo decedentibus, eorumque fide & salute, & de privato Baptismo disputantur. Ea enim legit & probavit *Lutherus*, sicut & jusserat hoc argumentum tractare *Bugenhagium*, quem insuper monuit, ut consolationem pro fœminis abortum facientibus ad-

Consilium de puerperis & Baptismi infantum.

deret; sed *Pomeranus Lutherum* vicissim rogavit, ut, quod suasisset, ipse faceret; quibus petitis noster assurgens *consolationem* ejusmodi conscripsit, pro piis matribus, qua 1. matres monet, ne curiosius solicitiusque quærant, cur Deus partum vivum edi & Baptismo frui haud siverit; quum hoc ad occulta & imperscrutabilia judicia divina pertineat; nec iræ signum sed tentatio ad patientiam sit. Acquiescere igitur eas debere in voluntate Dei meliore semper ac nostra. 2. Bonam spem collocari jubet in precibus matris fidelis, licet infirmis in angustiis dolorum, à Spiritu S. adjutis & suffultis, Rom. VIII. 26. Christiani enim, uncti Spiritu S. preces coram Deo magni æstimari, & esse rem omnipotentem, idque constare exemplis Mosis, Eliæ, Jesaiæ, Monicæ. Nec dubitari posse de salute infantum V. T. ante acceptam circumcisionem decedentium.

Seckendorffius meminit responsi à *Luthero & Bugenhagio* dati, de obstetrice, infantes quosdam infirmos, necessitatis prætextu, sine aqua baptizante, & verba institutionis solum pronunciante. Pronunciarunt autem istum Baptismum esse illegitimum; verbum non sufficere, sed aquam etiam simul in Sacramento hoc requiri.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 538. *b.* -- 591. *Tom. VIII. Alt. p.* 1 -- 165. *conf.* Seckendorff. *pag.* 405 -- 416.

§. CCCCIII.

An. 1543. *Comitia Norbergæ habita.*

Anno M. D. XLIII. ineunte mense Februario, *Comitia* die XIV. Novembr. anni superioris indicta, & ad XIV. Decembris prorogata, *Norimbergæ* cœpta sunt, ad quæ *Ferdinandus* Rex *Electorem Saxoniæ* semel iterumque invitaverat; sed, quia subdole agi multis rationibus suspicabatur, gravissimas excusationis causas allegavit, & domi mansit. Eventus etiam docuit, parum aut nihil præsentiam profuturam fuisse in Comitiis, quæ plena fuerunt simultatum & rixarum, exacerbatis Catholicis casu *Henrici Brunsvicensis*, Evangelicis autem ob non agnitam

ab

ab adversæ partis ordinibus declarationem Cæsaream Ratisbonensem. *Ferdinandus & Granvellanus* placare *Protestantes* omni studio contendebant; sed quia Catholici ultra permoveri nequiverant, quam ut dicerent, se quidem Cæsaris declarationem pro invalida habere nolle; nec tamen expressam ejus mentionem in *Recessu Comitiorum* fieri volebant, decretum de auxiliis contra Turcam continuandis, aliisque capitibus, à Præsidibus & Ducibus Bavariæ procuratum, à Nostris rejectum fuit, quod id factum esset non admissis ad suffragia in Ordinum consessu Evangelicis: nec de pace provisum, secundum conditiones, quibus *Evangelici* in auxilia contra Turcas in tribus comitiis consensissent, & contributionis magnæ sit inæqualitas. Tradiderant etiam ante *libellum supplicem* Cæsaris legatis ejusque fratri, in quo prolixe commemorant, quid multis nunc annis actum in religione, quomodoque pax & Cameræ emendatio promissa sæpius, secuta non sit, & res, exacerbatis animis, in civile bellum erumpere possit; rogantque, ut, cum omnis ea simultas ac diffidentia à dissidio religionis, hoc autem ex eo fonte manarit, quod doctrina Evangelii & purus cultus impediantur, errores & vitia non emendentur, sed ambitionis & emolumenti causa etiam defendantur, in hoc elaboretur inprimis, ut religionis causa nil turbæ moveatur, & jus omnibus ex æquo communicetur; ac, quoniam hoc per præsentem Cameræ statum fieri nequeat, supremum hoc judicium emendetur, aliique judices constituantur. Nisi enim ita res instituatur, non se posse Turcici belli consilium ullum habere, nec calamitatum magnarum, quibus iratum Numen Germaniam affligat, finem fore. Quæ aliaque subtestæ fidei & callidarum machinationum indicia vehementer afflixerunt Saxonem & socios, ac propterea separatas consultationes habuerunt Norimbergæ, & statuerunt, se conjunctim Cameralibus processibus opposituros, Decretum Comitiorum non exsecuturos,

nec auxilia in Hungariam missuros, Legatos ad Cæsarem missuros, qui desideria sua proponerent, Ducatum Brunsvicensem retenturos, convicto tot criminum *Henrico*, detectoque ejus contemtu Cæsareanorum mandatorum, in causa Goslariensi datorum.

Tom. VIII. Alt. p. 344. *a.* Sleidan. *p.* 419. *seq.* Seckendorff. *p.* 416. *b.* 417. *a, b.*

§. CCCCIV.

Conventus Smalcald. institutus, legatio ad Cæsarem decreta, ejusque effectus in Camera reformatione nullus.

Protestantes igitur alium conventum *Smalcaldiæ* instituunt d. XXV. Junii, ad quem Electoris & Landgravii litteris invitati erant non tantum fœderati, sed & reliqui Evangelici, quorum intererat, pacem & libertatem in religionis causa conservari. Adire vero eum recusabant Dux Sax. *Mauritius*, *Albertus* Marchio Brandenburg. Baruthinus, *Norimbergenses* & *Ratisbonenses*, & se hoc nomine excusarunt; in vera tamen religione verbique divini confessione per D. G. persevaturos se, nec omissuros, quæ ad ejus propagationem spectarunt, affirmarunt. Consultatum ibi fuit de legatione ad Cæsarem, quæ missa & admissa gravem prolixamque enarrationem gravaminum, ab anno 1530. hucusque repetiit, & querelas inprimis contra *Camerale judicium* effudit, quod susque deque haberet Cæsaris declarationem, & multis modis Evangelicos premeret. Cæsar quidem amplam spem faciebat & pacis servandæ, & reformandæ Cameræ, modo legitima inquisitio præcederet, sine qua Assessores exauctorari non possent; sed *Granvellanus* & *Navius* eluserunt Evangelicorum postulata, & instituta reformatio Cameræ à Cæsare indicta, simulata magis quam vera, nec cordi erat Catholicis visitatoribus, qui querelas omnes contra Evangelicos promtissime admittebant, & sine mora rigidissimis decretis in illos processibus, citationibus & proscriptionum comminationibus, agebant, Cæsareas declarationes vel dissimulabant, vel in alium sensum explicabant. Etsi enim

Evan-

Evangelici appellationibus & recusationibus adversus hoc tribunal sibi prospicerent, fidere tamen istis mediis non poterant, Pontificiis speciose semper edicta & leges Imperii opponentibus; ut adeo Evangelici in continuo metu versari, & magno cum sumtu ad defensionem se parare coacti fuerint. Nec Cæsar pro rerum suarum statu id ægre ferebat, cum, ut *Seckendorffius* hæc atque talia diligenter annotavit, & cujus ductum sequor lubens prudensque, utrosque sibi obnoxios habere posset; *Protestantes*, connivendo & *simulando*, ac si judicum rigor sibi displiceret, ita ut etiam ad inhibitiones aliquando progrederetur & subinde reformationem serio moliri videretur; *Catholicos* vero *spe lactans*, fore, ut quamprimum se à bellis, cum Turcis & Gallis, expedisset, *vires omnes contra Evangelicos verteret*. Eo fine forma illa Juridica processuum Cameralium, etsi aliquando ab effectu suspensa, conservabatur tamen, ut in tempore prætextum daret exequendi, quæ nunc sine periculo & damno majori tentari non poterant. Interea *Evangelici magna onerabantur invidia*, quasi judicia & leges ferre non possent; & erant inter ipsos, qui contra suarum partium Proceres (v.g. *Eslingenses* contra *Ducem Würtenbergicum*) aut adversus Catholicos, extra causam religionis jurisdictionem Cameræ implorare maluissent, & inviti recusationi illi universali adhærebant. Callide etiam agebant *Camerales*, ut quibusdam Evangelicis parcerent, & graves Catholicis essent. Hinc facile colligi potest, quid sperari exspectarique ex decreta, dilata, reassumta, & non serio instituta visitatione Cameræ potuerit. *Saxonici*, cum eam enervari artibus variis, &, omissis præcipuis capitibus, Cameræ statum, qualis erat, cum summo Evangelicorum dedecore & detrimento, mansurum esse deprehenderent, d. XII. Decembr. in consessu surrexerunt & ex curia discesserunt, ad Cæsarem Ordinesque Imperii, in Comitiis indictis mox adfuturos, provocarunt, quos

secuti sunt alii. Morte etiam *Georgii*, Marchionis Brandenburg. nova visitationi remora injecta est, donec in ejus locum alius eligeretur.

Sleidan. *pag.* 429. Seckendorf. *pag.* 418 -- 422.

§. CCCCV.

Artes aulæ & aulicorũ Cæsaris contra Evangel.

Ex his abunde liquet, quanta fuerit hoc tempore negotiorum moles; tot enim machinæ adversus Evangelicos instructæ, inter hos ipsos quoque tot suspiciones & simultates, aut trepidatio & errores in eligendis mediis obrepserunt, ut mirum sit, Electorem Sax. & Landgravium, Duces fœderis, tantis curis & laboribus sufficere potuisse, neque hoc anno ad arma deventum esse. Tanto magis itaque divina providentia admiranda est, quanto majora pericula Evangelicis undique imminebant. *Seckendorffius* observavit, duodecim vasta litterarum volumina extare, quæ inter utrumque Principem hoc anno commearint, ex quibus retulit fideliter & breviter, quæ ex Cæsaris, Regum, & Principum actis, quorum notitia hucusque non prorsus evulgata esse videtur, ad religionis negotium propius spectant. Summa, quantum perspicio, huc redit: Cæsar interiores animi affectus mira solertia celabat, ut plerumque non nisi ex eventu cerni possent. Pessime de iis judicabant Bavariæ Duces, *Guilielmus* inprimis, qui *Leonhardi ab Eck* consiliis regi credebatur. Hic vero *Cæsari* malignum animum, fidem lubricam, ingentem superbiam, & sapientiæ super omnes opinionem tribuebat, idque agere eum dicebat, ut Principes Germaniæ, unum post alium, in servitutem redigeret, inceptu-rus à *Saxone*, progressurus ad *Landgravium* & denique ad Bavaros: religione pro rerum suarum utilitate ipsum uti, & paratam habere reformationis formulam, Pontifici non profuturam, ac ejus metu consilia Papæ retineri aut impelli, prout res ferret, eademque ratione nunc mitius, nunc severius cum Evangelicis agi. Nihil ergo magis necessarium esse sentiebat,

quam

quam ut seposita religionis causa & hac cujuscunque conscientiæ relicta, Saxo & Landgravius fœdus cum Bavaris inirent pro veteri libertate defendenda. Verum suspecta utrique erant hæc & similia *Eckii* consilia, cum zelus ingens Bavarorum pro veteri religione haud obscurus esset, & id agi animadverterent, ut, se in societatem Bavaricam concedentibus, fœderati reliqui magis magisque in suspicionem adducerentur, ac si ipsi non tam religionis securitatem, quam potentiæ suæ argumenta quærerent. Hoc subdolus homo civitatum quarundam deputatis insinuaverat, Saxoni contra & Hasso suggerebat, civitates in fœdere constantes haud esse, secreta omnia evulgare, & aucupari *Cæsaris* & *Ferdinandi* gratiam. Postea *Ulricus Würtembergicus*, Landgravium monuit, ut sibi ab illo nebulone (sic ipsum vocabat) prorsus caveret, cum & contra Austriacos & cum Austriacis sit, & tracter, ac nuper à *Ferdinando* annuam 200. florenorum pensionem obtinuerit. Id certum est, quod Cæsareani ministri cum Landgravio dolose egerint. *Ratisbonæ* enim A. 1541. maxima cum benevolentiæ fiduciæque significatione simulaverant, cupere Cæsarem, ut *Landgravius* summus exercitus Dux contra Gallos esset, si Cæsaris domusque Austriacæ destinatis non adversaretur, nec eorum æmulis & hostibus auxilium ferret. Sed diu post *Granvellanus* dixit, Cæsarem coactum esse mutare consilium, & ipsum ducere velle exercitum, cum ab Hispanis jam impetrarit, ut relicto apud eos filio, in Germaniam discedere, ibique aliquot annos commorari posset. Mox alias conditiones proposuit Cæsaris nomine Landgravio, tanto Principe indignas, & tandem Saxonicos legatos impossibilia à Cæsare flagitare dixit, nempe pacis conditiones & Cameræ reformationem, quorum neutrum in Cæsaris esset potestate. His aliisque magis delusi Evangelici, discebant causam suam unice Deo committere.

Seckendorff. *pag.* 422 -- 429.

§. CCCCVI.

§. CCCCVI.

Coloniensis Archiepiscopi reformatio.

Cum his premerentur incommodis Evangelici, & nusquam tutam fidem viderent, providum Dei oculum nihilominus in opere reformationis perspexerunt, quando *Hermannus*, ex antiqua stirpe Comitum *Widæ* ortus, Archiepiscopus Colonienſis & Elector, Princeps, ut *Maimburgius* ex merito eum laudat, bonis moribus, ingenio placido & miti, erga pauperes beneficus, salutaria consilia, quæ dudum foverat intenderatque, tandem exsecutus est. Jam A. 1539. ad *Melanchthonem*, qui tum Francofurti Evangelicorum conventui aderat, *Petrum Medmannum* ablegavit, ut cum illo de reformatione Ecclesiæ & concordia ineunda conferret, & ad se invitaret; sed iter in hunc usque annum dilatum fuit. Interea autem *Bucerum* à *Jo. Groppero* magnopere laudatum accersivit, & eum *Bonnæ* publice concionari jussit, à quo, ut & Electore atque Landgravio, *Buceri* instinctu ad eum scribentibus, confirmatus, gratias egit Principibus, pro benevolo consilio & oblato auxilio, & testatus est per litteras, se nil nisi gloriam Dei & salutem proximi quærere, ac *Melanchthonem* sibi mitti petiit, quem ubi obtinet, ac à Landgravio *Pistorium*, formam doctrinæ & rituum, ad exemplum Norimbergensis Ecclesiæ, ab iis conscribi voluit. Perfecto hoc opere, adhibitis *Coadjutore*, ut vocant, & *Decano*, & aliis nonnullis viris præcipuis, legi sibi illud jussit, attentissime audivit, multa, ut *Melanchthon* scripsit, de plerisque locis graviter disseruit, quædam suo judicio recte mutavit, & controversias pene ut artifex dijudicavit. Quæ sane arguunt non adeo rudem fuisse, qualem *Maimburgius* aliique maledici, *Surium* secuti, faciunt. Sane pro illorum temporum conditione quamplurimos eruditione & pietate superavit, præsertim rudes asinos & fratres ignorantiæ, qui apinis & tricis Scholasticis innutriti, nullam veræ lucis & sapientiæ scintillam habuerunt. Sed pergendum in historia est. Cum de libro statuisset Archiepiscopus ipse,

eum

eum *Canonicis* summi templi legendum diligenterque expendendum misit: deinde conventum indixit, oravitque, ut singuli ordines nonnullos deligant, qui eum librum evolvant, quo tandem pia conciliatio fiat. Verum Ecclesiastici vehementer se opponunt, & loco submoveri *Bucerum* aliosque petunt, cum reliquis etiam consilia conferre recusant, & amplius deliberandi tempus postulant. *Hermannus* moram indulget, nec submovere *Bucerum* ejusque collegas detrectat, si vel falsæ doctrinæ vel impuræ vitæ quisquam eos convinceret. Illi igitur librum, cujus author *Gropperus* fertur, à Principe suo turpiter deficiens, & amicissimum antea *Bucerum* deserens, ex insatiabili avaritia, ut *Bucerus* judicavit, (tria enim aureorum millia quotannis eum habere *Melanchthon* ad *Crucigerum* scripsit, ex sacerdotiis & beneficiis cumulatis, quæ deserere nolebat) opponunt, *Antididagma* inscriptum, in cujus præfatione, post convitiorum plaustra in *Lutheranos* emissa, disertis verbis affirmant, malle se sub Imperio Turcarum vivere, quam reformationem illam sequi ac defendere. Prodiit etiam acerrimus non tam contra *Bucerum*, quam universam doctrinam Ecclesiarum nostrarum, & contra Principes nostros, liber, autore *Eberhardo Billico*, Carmelita bene saginato, & Bacchi Venerisque sacerdote, ut *Melanchthon* eum vocat, cui titulum fecit: *judicium Cleri & Academiæ*; sed quia saniores in Collegio quidam Comites viderant, scriptum scurris quam Clero dignius esse, titulum mutari jusserunt, qui sic correctus est: *judicium deputatorum Universitatis & secundarii Cleri Colonienſis, de doctrina & vocatione M. Buceri.* Hanc satyram ordiuntur à criminationibus duorum Martinorum, *Lutheri* & *Buceri*, & hunc quidem non negant quosdam articulos sanos proposuisse, sed vera malo animo admixta dicunt, ut incauti ad hæretica credenda inducantur. Inter errores referunt, quod concupiscentia peccatum dicatur: quod negetur Sanctos & Angelos invocandos,

Missam esse sacrificium, transubstantiatio, adoratio & circumgestatio hostiæ &c. rejiciatur. Nugas istas *Bucerus* refutavit satis, *Melanchthonis* quoque extat responsio ad hoc scriptum, quam dignam judicavit *Seckendorffius*, ut tota ab omnibus legatur, quia causam Evangelii vix alibi melius defenderit vir doctissimus, quam in hoc libello; ejus ergo epitomen, pro more, dedit, ac notavit, quod *Melanchthon* in exordio *petulantiam* autoris judicii & spurcitiem sermonis reprehenderit, & sibi cum eo tantum, non cum bonis viris in Clero, litem esse dixerit, eoque præceptores quondam suos *Georg. Simlerum* & *Conradum Helvetium*, ac *Buschium*, *Mosellanum* & *Mezlerum*, amicos, Scholæ Colonienses tum alumnos, laudaverit. Deinde magnam caliginem Ecclesiæ ante Lutherum descripserit, adductis *Gersonis* aliorumque miserrimum statum deplorantium, & reformationem omnibus votis exoptantium, ac sanguine vota obsignantium, testimoniis. Præterea de *pœnitentia* & *bonis operibus*, de *invocatione Sanctorum*, *cœlibatu*, *satisfactionibus*, errores refutaverit adversariorum.

Tametsi vero Ecclesiastici ordinis homines piis *Hermanni* conatibus vehementer restiterint, tandem tamen Comites, Ordo equester, & Legati civitatum, magno consensu librum approbant, promittuntque, se ad eam formam Ecclesias instauraturos esse. In collegio quoque Colonienſi multi summo loco nati recte sentiebant, plurimi tamen mali erant. Unde non potuerunt salubriter destinata ex voto perfici, & *Hermannus* propterea non satis aperte dogmata Evangelica ab initio proponi, & ceremonias veteres omnes, quotquot sine impietate servari possent, una cum collegiorum dignitate, libertate, prærogativis, & juribus omnibus retineri voluit, ut moderatæ & piæ ordinationis Ecclesiæ cathedralis exemplum esse posset; licet eventus ostenderit, in rebus tantopere corruptis modum difficillime inveniri. Atque hæc dissimulatio non placebat

Ele-

Electori, tametsi à *Landgravio* monito, quod non omnia ab initio exacte constitui queant. *Lutherus* etiam *Bucero* & *Melanchthoni* succensuit, quod nimis molliter in reformatione egerint. *Archiepiscopus* in ipso titulo *formulæ Reformationis*, semel iterumque editæ, indicare voluit, quod tum ultra ire non potuerit; sic enim ille habet: *Nostra* Hermanni *ex D. G. Archiepiscopi Colonienſis & Principis Electoris, ſimplex ac pia deliberatio, qua ratione Chriſtiana, & in verbo Dei fundata, reformatio doctrinæ, ad iniſtrationis divinorum Sacramentorum, ceremoniarum, totiusque curæ animarum, & aliorum miniſteriorum Eccleſiaſticorum, apud eos, qui noſtræ paſtorali curæ commendati ſunt, tantiſper inſtituenda ſit, donec Dominus dederit conſtitui meliorem, vel per liberam & Chriſtianam Synodum, ſive generalem, ſive Nationalem, per Ordines Imperii Nationis Germanicæ in Spiritu S. congregatos.* In præloquio etiam monet, se motum pro officio & conscientia, ac mandato Ratisbonæ prælatis dato, precibusq; assiduis Ordinum provinciæ, de Christiana Ecclesiasticarum rerum correctione suscipienda, remedia adferre voluisse, ac quæ constituerit, subjicere emendationi ulteriorique gratiæ & illuminationi divinæ. Petit insuper ab omnibus, ut qui aliquid ibi deprehenderint verbo Dei non satis consonum, aut ad ædificationem fidei in Christum parum aptum, significent, quod grata mente accipere velit.

Nimis prolixum foret, vel summa capita constitutionis, quorum habebat LXV. vel præcipua ex illis annotare, ut *Seckendorffius* fecit. Sufficit scire, vel principium, ex quo de cæteris facile judicari potest. Jussit bonus Episcopus haurire pastores doctrinam ex solis sacris litteris, non ex Patrum, nedum aliorum authoritatibus, cum illi etiam solius Scripturæ judicio sua subjecerint. Hinc *idolomaniam* & *idololatriam* omnem rejicit acriter. *Juſtificationem* consistere dicit in remissione peccatorum, & donatione justitiæ Christi per fidem, quam rege-

neratio seu adoptio in filios Dei cum omnium bonorum operum studio sequatur &c.

Capitulum Colonienſe vero erupit omnique nisu reformationi huic se opposuit, interposita coram *Georgio Brunſvicenſi*, Præposito Ecclesiæ cathedralis, & adhibito Notario, appellatione ab omnibus Archiepiscopi decretis & actionibus, ad Pontificem & Cæsarem, ut supremum Ecclesiæ advocatum & decretorum in religione executorem. Adversus hanc appellationem *Archiepiſcopus Apoſtolos*, quos vocant, refutatorio publicavit, & si ab ea desistere Clerus ac Capitulum nolit, ipse quoque ad concilium liberum & Christianum universale aut Nationale, provocavit. Verum nihil profecit, furente rasa cohorte & oraculum suum implorante & fatigante. Unde tandem à Pontifice tanquam Satanæ & impietatis filius condemnatus fuit, & res ad vim spectabat, cum Ordines constantiam profiterentur. Sed optimus senex *Manderſcheidio* & *Nuenario* ita suadentibus, obtemperans, tum misericordia erga populum suum motus, & ne bello provincia vastaretur, ultro cessit, fidemque & jusjurandum omnibus remisit.

Tom. VIII. Alt. p. 344. Melanchth. *consil. ap.* Pezel. *p.* 535 -- 577. Sleid. *pag.* 426. *seq.* Seckendorff. *p.* 435 -- 448.

§. CCCCVII.

Acta in Misnia à Mauritio ad reformationis propagationem & conservat.

Multum etiam ad incrementum & confirmationem Reformationis hoc anno fecit *Constitutio Mauritii Saxoniæ Ducis* amplissima *de rebus Ecclesiasticis*, quæ in *Corpus Saxonicum*, quod vocant, relata est. Initio hortatur Superintendentes & Ecclesiæ ministros, ut officium suum diligenter & fideliter faciant, Evangelium pure docendo, gregi comisso sanctæ vitæ exemplis prælucendo, eum ad preces & charitatem excitando, à vitiis acriter dehortando, præfractos excommunicando, & ne sic quidem corrigibiles, Principis præfectis indicando, ut post mensis spatium ex provincia excedere jubeantur. Deinde,

Scho-

Scholas majores tres illustres ex vacantibus monasteriorum collegiorumque reditibus constituit, unam *Misnæ*, alteram *Mersburgi*, tertiam *Portæ*, & singulis certum adolescentum numerum attribuit, postremo loco centum, medio (cui postea Grimma surrogata est) LXX. primo LX. qui omnes victum & amictum gratuitum acciperent. Præterea centum studiosis Theologiæ, Lipsiæ informandis, stipendia ordinavit, ipsi autem Academiæ duorum millium florenorum, annuum reditum assignat, & Paulini monasterii ædificia omnia donat: sexcentos frumenti modios annuos deputat, unde pauperes modico ptetio vivere possent in mensa, ut vocatur, communi: Pastoribus & Præceptoribus in Scholis salaria quoque auget, & præscitu consensuque ordinum provinciæ deputatorum, constituit, ut reditus bonorum & locorum Ecclesiasticorum vacantium, perpetuo in istos usus impendantur. Providit denique, ut egenis indigenis alimenta necessaria, expensionibus ingentibus suppeditarentur, ac mendicandi licentia & improbitas cessaret.

Ordinat. Eccl. Brunsvicensis.

Hoc etiam anno *Ordinatio Ecclesiarum in Ducatu Henrici Brunsvicensis* publicata est, auspiciis Electoris Sax. & Landgravii, dialecto inferioris Saxoniæ, opera *Bugenhagii, Ant. Corvini & Martini Gorlitii*, quæ plurimum profuit ad Evangelii propagationem & confirmationem. Eam summatim recensuit *Seckendorffius.*

Reformatio in Principatu Hennebergico.

In *Principatu Hennebergico* hoc quoque anno initium habuit *reformatio Ecclesiastica*, qui tum alias etiam præfecturas, nunc *Wurzburgenses*, & *Smalcaldiæ* partem possidebat, sub *Guilielmo*, Sleusingæ aulam habente, & vehementer exorientem Evangelii lucem ab inito aversante & persequente, donec filiorum suorum *Georgii Ernesti*, in regimine destinati successoris, & *Poppo*, Canonici Wurzburgensis, precibus commotus, reformationem serio susciperet, & D. *Jo. Forsterum* Wittenber-

ga vocaret, & anno sequenti publicam confessionem veritatis Evangelicæ introduceret, & constanter in ea perseveraret.

Hildesia. De recepta ab *Hildesiensibus* puriore doctrina superiore anno, diximus paulo ante p. 652. Interea ejus urbis Episcopus, *Valentinus*, graviter cives apud Cæsarem, Ferdinandum, & Cameram accusabat, efficiebatque sua criminatione, ut Cæsar Wormatia per litteras iis restitutionem religionis & aliorum quorumcunque, in pristinum statum, donec publice decretum aliquid fuerit, mandaret. Sed nihil effecit, plus autem apud *Senatum Colonienſem*, ad quem & Pontifex scripserat: Senatus igitur convocato populo, his edictis parere jubet; nec tamen ita Evangelii semen eradicari potuit.

in Galliis. Docuerat etiam paulo ante & circa hæc tempora Lutetiæ populum pure, in æde S. Crucis, *Franciscus Landrus*, nec missificabat, quod vino abstineret, naturane vel instituto, incertum. In eum igitur Sorbona insurrexit, & varia doctrinæ capita, de sacrificio Missæ, invocatione sanctorum, votis monasticis, jejuniis &c. ei proposuit. Ad quæ cum generatim respondisset, pium & sanctum esse, quicquid de iis rebus Ecclesia sancta & catholica tradat, Theologi non quieverunt, & cum ille docendo pergeret, carceri mancipatus & coactus fuit publice detestari, quæ prius docuisset. Eodem modo paulo post actum fuit cum alio quodam populi doctore, *Depensio*. Vixit etiam in Galliis *Clemens Marotus*, inter omnes suæ ætatis poëtas clarissimus, qui postremis annis poësin ad sacras litteras contulit, ac *Psalterium Davidis* rythmo exprimere voluit, sed ad quinquaginta tantum Psalmos absolvit, quos *Genevæ*, quo se receperat, hoc anno edidit, cum in Galliis propter Lutheranismi suspicionem parum esset tutus. Nec tamen dubium est, quin & ibi & hic aliqui veritatis testes non sine fructu versati fuerint.

Tom. VIII. Alt. fol. 344. c. Sleidan. *p. 427. seq.* Seckend. *p. 440 -- 458.*

§. CCCCVIII.

§. CCCCVIII.

Inter opera *Lutheri* hujus anni numeratur *Tractatus de Judæis eorumque mendaciis*, quem superiore anno scripsit, accepta occasione à Judæorum insolentia & audacia, qui Christianos ad se allicere tentarunt, posteaquam audiverunt Wittenbergæ studium Hebrææ linguæ florere, unde spem aliquam de meliori rerum suarum statu conceperunt, & amicus quidam libellum, complectentem *Colloquium inter Judæum & Christianum*, ad Megalandrum misit, in quo Apella dicta Scripturæ S. quæ nos pro nostra religione de Domino nostro Jesu Christo, ejusque matre Maria, adducere solemus, corrumpere & longe aliter explicare atque subruere fidei Christianæ fundamenta conatur. Nequaquam vero se vel de Judæis, vel contra eos se scribere affirmat, ut eos convertat, cum *Lyra* & *Burgensis*, juxta alios, solide illos refutarint, nec tamen meliores, sed etiam pejores facti sint. Hinc suadet, non disceptandum cum Judæis, sed argumento hocce solum eos urgendos esse, quod jam à XV. seculis regnum & sacerdotium inter eos cessaverit, templum & Hierosolyma à *Tito Vespasiano* vastata sint, evidenti documento iræ divinæ & rejectionis excœcatæ gentis, secundum Hos. I. 9. Luc. XXI. 20. In gratiam igitur Christianorum se libellum hunc scripsisse affirmat, ut in fide confirmentur, & Judæorum quædam crassæ stultitiæ detegantur. In prima parte *fundamenta & jactantias Judæorum* aggreditur, ostendens, eos vane & carnaliter gloriari 1. *de generis sui prærogativa* ex sanctis Patribus, Abrahamo, Isaaco &c. 2. de *circumcisione*. 3. de *Lege*. 4. de *terra Canaan*. In *altera* parte agit de quæstione, *an Messias venerit, nec ne?* venisse autem Messiam probat (1.) ex Genes. XLIX. 10. quem locum à falsis eorum glossis vindicat. (2.) ex 2. Sam. XXIII. 2. 3. de fœdere æterno cum domo Davidis seu regno inito. Cum vero Judæi nominare nunc nequeant hæredem sive familiam Davidis, quæ, ipsis non negantibus, duravit usque ad captivi-

Scripta Lutheri de Judæis eorumque mendaciis.

tatem

tatem Babylonicam, & Herodis tempus, αὐτοκατάκριτοι sunt ex hoc dicto. (3.) ex Jerem. XXXIII. 17. seqq. ubi legitur differre, quod non solum David, filium habiturus in solio suo sedentem perpetuo, sed etiam Levitæ & Sacerdotes non sint extirpandi Hoc autem necessario de regno Christi spirituali intelligendum esse demonstrat. (4.) ex Hag. II. 8. 9. 10. & (5.) ex Dan. IX. 24. Messiam venisse sub templo secundo, elapso præfinito tempore probat. In *tertia* parte stylum stringit in blasphemias, & mendacia diabolica, quibus nomen & personam Christi ejusque matrem, & Christianos omnes impudentissime insectantur. In *quarta* parte agit de discrimine inter Judæorum & Christianorum Messiam, & quid utrique in suo Messia quærant?

de Schemhamphoras.

Edidit mox, ut in priore libello receperat, alium, de *Schemhamphoras* Judæorum, & *de Genealogia Christi*, Matth. I. In præfatione repetit, quæ antea dixerat, se non eo fine scribere, ac si sperret Judæos conversum iri, quicquid alii putent, (cum tamen in *Postill. Eccles.* ad Evangel. *Fest. Stephani* multis argumentis id propugnaverit) sed ut nostri scirent, quid Judæus esset, & ab eo sibi caverent. In prima opusculi parte ex *Purcheti* (*Porcheti* Salvatici) *Victoria contra Judæos* cap. XI. Germanicum redditum exhibet, quæ de miraculis Jesu Christi per *Schemhamphoras*ch editis nugati sunt verpi, & has nugas refellit. Deinde de *nominibus* Dei *Cabbalisticis* & *Tetragrammato* agit. Parte altera calumniis Judæorum, Genealogiam Christi ex Davide in dubium vocantium, occurrit, Evangelistas ac Novum Testam. virginitatemque Mariæ ex voce עלמה *Alma* docte pieque defendit, Judæorum cœcitatem & amentiam, ac eos, qui apud cœcos intellectum Scripturæ quærunt, acriter redarguit; Hebraicam tamen linguam ab eis discendam esse fatetur, ac studiosos monet, ut illud quam diligentissime præstent. Agnoscit denique, sibi haud ingratum fore, si quis defectus vel errores

res

res in Bibliorum translatione ostenderit, & se plus justo translatoribus tribuisse, ut retractare quædam cogatur.

Ex secundo illo tractatu contra Judæos, tertium quoque conscribendi ansam arripuit, nempe Commentarium *de ultimis verbis Davidis*, 2. Sam. XXIII. 1. seqq. in quo articuli *de SS. Trinitate*, de *trium personarum distinctione*, de *Christi Deitate & humanitate*, *de communicatione idiomatum* & *unione personali*, erudite & solide tractantur. Nos suis locis multa inde retulimus, ex quibus mascula Megalandri Theologia luculenter patet, & haud abs re inter optima B. Viri scripta numeratur. *Commentar. in novissima verba Davidis.*

Tom. VIII. Alt. pag. 208 -- 274. *& pag.* 277 -- 303. *pag.* 304 -- 341.

§. CCCCIX.

Inter præfationes & Epistolas comparet primo *prælo-quium in Declamationes Illustrium Principum juniorum* Saxon. *Joh. Friderici* II. sive medii, & *Joh. Wilhelmi*, fratrum, quorum prior XIV. annos natus de officio boni Principis, alter annor. XIII. de S. Georgio verba fecit publice, coram tota Universitate, præsentibus *Ernesto*, Duce Luneburgensi, *Wolfgango* Principe Anhaltino, proceribusque Aulæ: commendat Lutherus *inusitatum exemplum* & *magnum decus*, *quod litteræ*, utut sint apud alios Magnates contemtæ, in istis Principibus consecutæ sint, quæ non minori gloria vicissim tantos Principes ornaverint. Vota deinceps & preces subjungit, pro felici successu feliciss imoque fructu istorum & omnium bonorum. *Præfat. in declamat. Principum juvent. Sax.*

Extant duæ Lutheri Epistolæ scriptæ ad *Simonem Wolferinum*, Pastorem Islebiensem, ad D. Andreæ, qui cum *Friderico Raubero*, Pastore ibidem ad D. Petri, disceptaverat, *de controversia super reliquiis Sacramenti Altaris*, quas *Wolferinus* miscebat priori pani & vino, iisque vulgariter utebatur. Voluit autem Noster à mala quoque specie abstineri, nec locum dari quæstionibus scandalosis & periculosis, *de cessatione actionis Sacramentalis*. *Philippum* ait recte scripsisse, *Sacramentum nullum* 2. *Epistolæ ad Wolferinum.*

esse extra actionem Sacramentalem, sed nimis præcipitanter & abrupte à *Wolferino* definiri actionem Sacramentalem. Si enim stet illa festinata præcisio actionis, sequi, quod post prolationem verborum nullus percipiat corpus & sanguinem Christi, eo quod desierit actio, hincque infinitos scrupulos conscientiarum & interminabiles quæstiones oriri, sicut apud Pontificios disputatum sit: an sub primis, mediis, vel ultimis syllabis adesset corpus & sanguis Christi? Spectandum igitur non tantum motum ipsum actionis instantis vel præsentis, sed tempus quoque non mathematica sed physica latitudine, ut incipiat ab initio orationis Dominicæ, & duret, donec omnes communicaverint, calicem ebiberint, particulas comederint, populus dimissus & ab altari discessum sit.

Testimon. Joan. Marbachio datum.

Huc etiam refero *Testimonium gradus Doctoralis* Joanni Marbachio collati, à *Luthero*, tum Decano Collegii Facultatis Theologicæ d. XX. Febr. scriptum & impertitum, cum Ecclesia Isnensis eum ad docendum Evangelium vocasset. Reperitur inter Epistolas Theolog. ad Marbachios exaratas, & studiose à D. *Fechtio* collectas, Part. I. p. 3. 4.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 596. b. -- 598. a. fol. 780, a, b.

§. CCCCX.

Epistola & Præfat.

Inter Germanicas Epistolas prima est *consolatoria* ad mulierem, quæ in ira præcipiti imprecationem evomuit, & tam compuncta anxiaque in conscientia fuit, ut de absolutionis Sacerdotalis efficacia dubitaret.

Altera ad præfectum *Creuzbergensem*, & Senatum ejus urbis forte, severius scripta est epistola, qua eos graviter dehortatur, ne Pastorem suum, quem *Seckendorffius* fuisse putat D. *Joach. Morlinum*, verbum Dei pure docentem, & innocenter viventem, propterea expellant, quod in concionibus publica vitia, generaliter licet, tamen acriter redarguerit, cum hoc officii ratio postulet.

Ad

Ad *D. Mörlinum*, Pastorem & Superintendentem Arnstadinum scripsit, se aliud consilium dare ipsi non posse, quam Christus ipse dederit Matth. X. 14. & Paulus Actor. XIII. 46. cedendum ergo ei esse suadet, si peccata defendant & castigari nolint auditores.

Præfationem fecit *ad Commentarium D. Wencesl. Linckii* in Pentateuchum, multa eruditione refertam, qua quæ Moses de doctrina sua stillante Deut. XXXII. 2. ff. vaticinatus est, impleri nunc & implenda ait, & quod omnium Prophetarum libri, imo etiam Novum Testam. ex Mose tanquam fonte, fluxerint, quemadmodum Siracides XXIV. 32. seqq. testetur, ac ipse experiatur, quod cum ad summum se pervenisse existimaverit, tandem vix alphabetarium se esse deprehenderit. Quanquam ipse *Augustinus* confessus fuerit, se scribendo & docendo profeciſſe. Ad verba Salomonis Eccles. XII. 12. **des Bücher schreibens ist zu viel/ wer kan sie alle lesen?** respondet, vera illa esse de suis & sui similibus libris, non satis eruditis, ac illis, qui non tam Dei quam suam gloriam nec ædificationem Ecclesiæ quærant, aut Scripturam explicent, qui perituri sint, quemadmodum ex scriptis intra annos triginta jam plurima ex hominum memoria exciderint; bonorum autem librorum nunquam satis fuisse, aut esse, & suppetere Domini mandatum de scrutandis sacris litteris Joh. V. 39. & Pauli ad Timotheum 1. Ep. IV. 13. lectionem vero & scrutationem fieri non posse, nisi annotetur quicquid inter legendum & meditandum incidit (**eingeben ist**) & procul dubio hac ratione Vates legisse in Mose, & posteriores in prioribus, bonasque cogitationes à Spiritu S. inspiratas litteris consignasse. Eandem diligentiam continuari debere, licet doctissimi quoque & piissimi scriptores aliquando etiam lignum, fœnum, stipulas attulerint. Bene igitur agere eos, quibus gratia data, ut omni studio Scripturas scrutentur, & quæ bona Deus suggerit, cum aliis quoque per scripta communicent.

Extat ejus & D. *Pomerani* nomine jussu Electoris *admonitio ad omnes Pastores Circuli Wittenbergensis, ut populum ad pœnitentiam & preces contra Turcas* cohortentur, facta & promulgata, cum Comitia Norimbergæ celebrarentur. In hac aperte palamque fatetur *Lutherus*, anno superiori rem male gestam, tributa gravia inutiliter impensa, vel detenta, copias amissas, nomen Christi apud Turcas contemtum, Muhammedis autem celebratum esse, atque ob has aliasque rationes se prorsus fere preces omisisse, quum non solum nulla subsecuta sit pœnitentia, sed omnis generis malitia in omnibus ordinibus manserit ac creverit; ut hinc appareat, iram pœnamque Dei flecti & averti non posse. Quia tamen Deus verbum & preces ministris mandaverit, neutrum omitti debere, ut officio pietatis satisfiat. Si vero Deus pœnam per Turcam, malitia hominum promeritam, decreverit, & preces non exaudiverit, eas ad orantes tamen redituras, Matth. X. 13. Orandum quoque, ut Deus Principum corda in Comitiis Norimbergens. illuminare & flectere tandem ad concordiam velit.

Consilium dedit d. Lunæ P. Quasimodogeniti *de ceremoniis & excommunicatione restituendis*, ad quæsita, ut videtur, aulici cujusdam. Sentit autem, parum consultum, nec sperandum aut concedendum esse, ut ceremoniæ denuo restituantur ex præscripto impiorum hypocritarum, qui tamen ne ad minima quidem obligari velint. Si enim verbum Dei ubique sine impedimento pure prædicetur, recipiatur & retineatur, facile ordinari posse aliquot ceremonias ad ædificationem facientes. Sine verbo Dei autem ceremonias nihil prodesse, imo potius obesse. *Elevationem* Sacramenti Wittenbergæ ideo abrogatam, ut libertati locus daretur, ostenderetur que nos esse Dominos ceremoniarum: restitui tamen eam posse, si aliis Ecclesiis expediat. Optandum quidem, ut *excommunicatio* flagitiosorum ad exemplum veteris Ecclesiæ instauretur, sed magna obstacula futura, & aulicis, licentiæ assuetis, parū gratam fore. *Seckendorffius*

dorffius ex Actis & aliis *Lutheri* litteris de *elevatione abolenda*, plura profert, in similem sententiam dicta.

Interim licentiosæ vitæ omni nisu restitit. Siquidem d. XIII. Maji, cum meretrices nonnullæ Wittembergam venissent, publico programmate studiosos paterne rogavit & monuit, ut sibi ab impuris & fœtidis morboque Gallico infectis scortis caverent. Minatur etiam, si monitis paternis locum non dederint Studiosi, fore, ut graviter in ipsos animadvertat Princeps optimus. **Darumb rath ich euch / ihr Spect-Studenten / daß ihr euch bey zeit drollet**; sic enim eos vocat, qui in vicinam sylvam **Spect** appellatam ad prostibula excurrebant.

Denique breve judicium tulit ac responsum dedit tabellario, libellum & litteras à *Schvvenckfeldio* offerenti, quo acriter eum increpat, quod in Silesia incendium excitaverit contra Sacramentum, nondum extinctum, & ipsum autorem usturum perpetuo: quodque insuper pergat *Eutychianismo* suo & *creaturalitate* turbare Ecclesiam, nullo mandato divino instructus. Vocat eum insanum, à diabolo obsessum, qui nesciat quid deblateret, & hoc ultimum responsum ac judicium suum nunciari vult: increpet Dominus in te Satan, & sit Spiritus tuus, qui vocavit te, & cursus tuus, quo curris, & omnes, qui participant tibi, Sacramentarii & Eutychiani tecum, & cum vestris blasphemiis in perditionem.

Tom. VIII. Alt. pag. 274. *b.* -- 277. *pag.* 303. *pag.* 341. *b.* -- 344. *b.* Seckendorff. *pag.* 468 -- 471.

§. CCCCXI.

Caesar Comitia *Spiræ* superiori anno indicta quidem sed prorogata ad X. Januarii diem A. M. D. LIV. celebrari & Ordines adesse frequentes jussit, inprimis autem *Electorem Saxoniæ* & *Landgravium* rogavit, ut comparerent. Uterque etiam præstituto tempore adfuit, ac ille, ne purior religio, quam profitebatur, moribus suorum dehonestaretur, insignem de disci-

An. 1544. *Comitia Spiræ habita. Cæsaris propositio.*

plina ab aulicis ſervanda, conſtitutionem publicavit, ac diligentem concionum auſcultationem præſcripſit, & compotationes prohibuit. Aſſeverabant Cæſaris Legati, *Granvellanus* & *Navius*, ſemel iterumque Legatis Electoris Sax. religionis conciliationem ſerio cordi eſſe Cæſari, ac optimum modum eſſe, ut ea iniretur, ſive placeat Papæ, ſive diſpliceat, quippe qui ludat tantum Concilii indictione; nemini in cauſa religionis vim aut injuriam à Cæſare metuendam, idque inter alia edictum fuit, cum pro more leges Comitiorum d. IV. Febr. publicarentur. Cæſar ipſe omnibus modis Proteſtantes ſibi conciliare ſtudebat, Saxonem præſertim & Landgravium. Die XX. Febr. Cæſar in Ordinum conſeſſu commemorat, conſtare ſatis omnibus, quantum à ſe in componendis religionis diſſidiis deſudatum ſit per annos bene multos, ac nuper admodum Ratisbonæ; ſed cum ibi concordia iniri non potuiſſet, cauſam ad Concilium publicum, aut Nationale, aut Ordinum conventum fuiſſe rejectam. Deinde ſolicitatum ab ſe Pontificem, indixiſſe Concilium, cui ipſemet intereſſe decreverit, niſi Galliæ Rex bellum ſibi moviſſet. Nunc vero cum idem adhuc diſſidium religionis maneat, Reipublicæ vehementer incommodum, non eſſe diutius differendum remedium. Petere igitur, ut ſecum ipſi diſpiciant, qua via potiſſimum controverſiæ tolli poſſint, eamque commonſtrent. De Galliæ Rege quoque, ac fœdere ejus cum Turcis inito, multa addebat, quæ Dux Sabaudiæ à Gallo pulſus, quod Cæſari fidus eſſet, prolixe confirmavit. Quod cum Gallus futurum intelligeret, ampliſſimam legationem decernit; ſed eam non admiſit Cæſar, & fecialem præmiſſum, male acceptum aſperrimis verbis dimiſit, & renunciare Regi juſſit, eum, tanquam hoſtem Germaniæ, non habere quod agat intra fines Imperii. Egerat etiam Cæſar cum *Catholicis*, qui aderant, *Ordinibus*, ante Saxonis adventum, ut litteras ad Pontificem darent, eumque rogarent, ut *Sabaudiæ* Duci opem contra Turcas

cas ferret, si *Niceam* in maritima ora provinciæ Narbonensis, à qua depulsi nuper erant, denuo aggrederentur. Evangelici enim propterea nolebant iis se jungere, ne Papæ honorem tribuere viderentur, titulum *Sanctitatis* ei tribuendo.

Tom. VIII. Alt. p. 413. a, b. Sleidan. *pag. 435. seq.* Seckend. *p. 473. seq.*

§. CCCCXII.

Multæ habitæ sunt deliberationes, cum de causa religionis, tum de bello Turcico, & *Hermannus* cumprimis, *Archiepiscopus Colonienſis*, multa satis libere (*Seckendorffio* referente) *de reformatione religionis & pace servanda* monuit, *nec Ecclesiasticis solum, sed & Politicis id studium incumbere* dixit, ita ut graviter peccare utrosque diceret, *si vel una hora in emendanda doctrina & corrigendis moribus cessarent.* Salva etiam conscientia negabat tributa à subditis exigi posse (quæ tunc ad bellum Turcicum imperabantur) nisi iis de religione prospiceretur; se itaque dixit *progressurum*, ut cœpisset, & in genere constituendum esse existimavit, ut, *cunctantibus Episcopis, à Dominis territorii reformatio fieret.* Idem cum reliquis, qui post oblatam anno 1530. in *Comitiis Augustanis* confessionem, Evangelicam doctrinam receperant, *declarationem Cæsaream* anno 1541. obtentam, *à cavillo liberari petebat*; impediri enim dicebant & à pace excludi eos, qui post id tempus reformationem suscepissent, aut in posterum essent suscepturi. Licet enim non omnes ad *fœdus Smalcaldicum* accessissent, aut posthac accederent, eodem tamen jure reformationis omnes frui debere existimabatur. *Catholici* ad tempus Comitiorum Ratisbonensium factæque declarationis (in quam tamē consensisse se denuo negabant) respiciendum, &, si quid postea innovatum esset, restituendum esse postulabant. Prolixe quoque causam explicarunt susceptæ adversus *Henric. Brunsvicensem* expeditionis, Saxo & Hessus, cum sociis, & de scripto gravissimorum criminum eum accusabant; sed cum Cæsar, post multas inter utrosque disceptationes, nihil amplius

Deliberationes habitæ.

amplius fieri vellet, in aliud tempus dilatum fuit negotium, nec huc spectat. Turbata magnopere his aliisque litibus causa religionis, ac, cum occupationes bellicæ magis premerent, ad proximum conventum, mense Decembri habendum, rejecta fuit. Acerrime vero disputatum est de *stylo* decreti, sive *Recessus* comitialis, post discessum Electoris & Landgravii, qui quidem antequam abirent, promiserant, se eo laboraturos, quo finis, qui Cæsari placeret, Comitiis imponeretur; varia tamen Cæsaris ministri immiscuerunt, quæ Saxonici admittere non poterant. *Pontificii* etiam non pauca objecerunt, præsertim quod eis Protestantes, qui æquale jus haud immerito postulabant, pari secum conditione essent. Sed ista omnia callidissimo Cæsaris consilio sopita sunt, qui per Mediatores *Fridericum Palatinum*, & *Joachimum II.* Brandenburgicum, & ipse solicitare Evangelicos non destitit, ut sibi stylum decreti sine ulteriori disceptatione committerent, licet non dissimularet, *Catholicos* id minime facturos, se enim ita decreturum, ut non sint habituri, de quo jure queri possint. Qui, post institutam deliberationem, cum aliam servandæ pacis viam non viderent, consenserunt. Idem ergo artificium hic erat, quod in Comitiis Ratisbon. ut utraque pars suum in decreto sensum reperiret, & quicquid Cæsar in favorem Evangelicorum decerneret, extraordinario modo, & cum excessu quodam, sive *ex plenitudine potestatis suæ* faceret, adeoque contradictioni Pontificiæ partis, opportuno tempore & loco subjectum esset. Hinc insolitæ formulæ & clausulæ inserebantur. Quod enim inter alia in *Recessu* dicebatur, *dissidium & schisma non nisi Christiana reformatione & definitione in Concilio universali*, commode *tolli posse*, & *hanc* viam tentandam; si vero pro temporum statu obtineri nequeat, alia comitia proximo autumno vel hyeme habenda, ac *viris doctis, bonis pacisque amantibus* negotium dandum *formulæ reformationis* conscribendæ, quid servandum sit in articulis contro-

de stylo decreti.

controversis, *usque ad Concilium generale*, per quod *graves abusus, qui invaluerint, emendentur, & noxium schisma*, cum incommodis inde secutis, *tollatur*, ex mente *Cæsaris* contra se potius dirigi, quam sua desideria probari, facile intelligebant Nostri. Eludere etiam satis poterant adversarii & torquere verba ad suum sensum, atque Cæsar elabi, seque excusare, si vel Pontifex vel Ordines, qui non consenserant, amicæ transactioni repugnarent. Falsum ergo est, quod *Maimburgius* scripsit, Imperatorem *fere omnia* edicto d. X. Junii condito *indulsisse*, quod *Lutheranismo æque utile ac religioni Catholicæ noxium fuerit.* Quæ lateant in decreto ex-Jesuita non satis perspexit, ea autem *Seckendorffius* prolixe detexit.

Tom. VIII. Alt. pag. 413. *seq.* Sleidan. *pag.* 441. *seq.* Seckendorff. *pag.* 474. *seq.*

§. CCCCXIII.

Pontifex multis modis *Caroli V.* actionibus commotus ad iram fuit. Primo, quod noluerit permittere, ut *Cardinalis Farnesius*, cum eo Legatus in Germaniam profectus, in conventum Ordinum Spiræ veniret, ne offensioni Protestantibus esset. Deinde, quod per *Decretum*, in eo conventu factum, maximum sibi sedique Apostolicæ præjudicium creasset. Sensum igitur aliquem injuriæ sibi illatæ necessario significandum existimabat. Et, ut *Sarpius* aperte scribit, *licet observabat eos, qui ab ipsius partibus in Germania stabant, & numero & viribus imminutos, neque deessent ex intimis, qui dissimulandum suaderent; persuasus tamen* Regem Galliæ *eo acriorem nominis authoritatisque suæ propugnatorem fore, quo apertius se Cæsari infensum ostenderet, decrevit à verbis capere initium, ut arrepta inde occasione, ad facta ejusmodi pergeret, quæ ratio temporum rerumque permissura esset.* Itaque d. XXV. Augusti prolixas ad Cæsarem litteras dat, eique exprobrat, quod nulla habita ratione *Pontificis, qui solus jure divino & humano concilia cogendi, & de rebus sacris decernendi*

Pontificis litteræ ad Cæsarem expostulatoriæ.

nendi potestatem obtineat, de generali & nationali concilio & Imperii conventu statuere præsumserit: *idiotis & hæreticis judicium de religione permiserit:* de *bonis Ecclesiæ* pronunciaverit; Ecclesiæ perduelles, ipsiusmet edictis jam olim damnatos, pristinis honoribus restituerit. Neque factum satis excusare, quod vel induci se à malevolis, & Ecclesia Romana alienatis, siverit, & *Decreta temporaria* fecerit, ad Concilium tantum duratura. Proponit illi postea *exempla* illorum, qui eodem modo spiritualia invadentes severe puniti sint, & Christianorum Imperatorum, ejus prædecessorum, qui ob defensam Sedis Romanæ autoritatem, maximis à Deo honoribus & beneficiis amplificati sint. *Quod* res controversas conciliari & *Ecclesiæ Romanæ cupiat emendationem*, id esse admodum laudabile; sed ministerium illud ei relinquendum, cui DEUS eam curam demandaverit. Esse quidem *Imperatorem adjutorem & advocatum*, ac talem se posse ferre, sed *non rectorem atque caput*. Sese quoque *publicæ reformationis* percupidum esse, idque indictis conciliis non semel declarasse, quoties vel minima spes affulsit, ea coire posse. Denunciatum etiam pridem concilium esse, sed bellorum causa in commodum tempus dilatum. Sternendam Cæsaris beneficio viam Concilio, vel saltem armis interim cohibitis, dum in Concilio de religione deliberetur. Paternis igitur monitis obtemperet, *in sacris tractandis nullum jus sibi vendicet*, *sed* disceptationes omnes religionis *ad suum tribunal rejiciat*, quæ nimia lenitudine concesserit *rebellibus Romanæ sedis adversariis*, ea *rescindat*, alioqui futurum, nisi officio suo deesse velit, ut severius agere cum eo cogatur, quam natura, voluntas, aut consuetudo sua ferat.

Hæc summa est Epistolæ Pontificis ad Cæsarem, cujus epitomen alii quoque, ut *Sleidanus* & *Sarpius*, referunt: integram vero exhibuit & refutavit *Seckendorffius*.

Tom. VIII. Act. p. 414. *a.* Sleid. *L. XVI. p.* 451. *seq.* Suav. *pag.* 93. *seq.* Seckendorff. *pag.* 479--486.

§. CCCCXIV.

§. CCCCXIV.

Alias quoque litteras minaciores & acerbiores Pontifex ad Cæsarem dedit, quarum *Lutherus* in exordio libelli duabus Papæ epistolis oppositi, **wider das Pabstum vom Teuffel gestifftet**/ mentionem facit, quas suppressas *Pallavicinus* scribit, eas tamen *Luthero* innotuisse constat, quia magis ad posteriores sæpe quam priores respicit, easque refutat, & aliam adhuc refutationem promittit, quam tamen editam esse, non liquet. *Raynaldus* alteras istas Pontificis litteras produxit, easque Seckendorffius Commentario suo cum epicrisi inseruit, quarum summam dare vel ideo necesse esse videtur, ut rectius ea intelligantur, quæ *Lutherus* in memorato libello perstrinxit. In *exordio* Papa rogat Cæsarem, ut, cum in *recessu Spiræ* facto *perperam egerit, contra fidem & religionem Deo debitam*, querelam & *expostulationem* suam, & *justam & necessariam*, patienter audiat. Deinde refellit ausus conatusque Cæsaris bonam speciem & intentionem præ se ferentes, ut *concordiæ & pacis studium* inter Principes Germaniæ; regerit enim Papa: *modo ne fuerit pax illa, quam Dominus non venerit in terram mittere, sed exturbare.* Et cum Cæsar dixerit, *per se non stetisse, quo minus legitimo, libero & generali Concilio*, quæ in religione *controversa* sunt, *definita fuerint*, removet à se culpam Pontifex, & temporum calamitatibus bellisque moram tribuit. Mox exprobrat ἀπροτροεπισκοπίαν Cæsari duris verbis 1. quod res fidei & religionis componendas in suo recessu Spiræ definiverit, *primo Nationale Concilium* spoponderit, quod minime ad ejus jurisdictionem pertineat, maxime cum sciverit Contarenum Cardinalem speciali mandato suo interdixisse, sed ad vicarium Christum solum spectet: quodque 2. in *Nationali Concilio* putaverit esse posse *facultatem determinandi res religionis absque Papa*, cum nemini nisi Petro dictum sit: *rogavi pro te, ne deficiat fides tua* &c. & declaraverit, determinata à se rata fore usque ad Concilium generale,

Alia Papæ Epistola ad Cæsarem durior.

nerale, ut si quæ factio Lutherana prævalitura ibi mordicus tenet & omnis vere pius & Catholicus execratur, determinarentur, ea ex nunc rata statuerit, adeo incircumspecte, ut prius approbet, quam sciat esse approbanda, *qui* tamen *illam licentiam non habeat veritates fidei decernendi sine se, cum ipsum deceat audire, & non docere, & jam statuta probare atque recipere, non statuere ac probare, quin etiam illas gladio, quem,* inquit, *per nos accepisti à Deo, tueri atque defendere usque ad sanguinem, & non adversariis partibus quovis modo adhærere aut favere. Nam ejusmodi audere, quæ tu audes, quid est aliud, quam miserabiliter Ecclesiam scindere, imo etiam turpiter atque infeliciter ab ipsa Ecclesia temetipsum rescindere & segregare, & reliquam Germaniæ partem, quæ (Dei gratia) hactenus à tanta labe manserat incontaminata, uno exemplo tecum idem in barathrum errorum adducere, ut relicto fonte aquæ vivæ convertantur ad cisternas dissipatas.* Addit porro urgetque *curam sacrorum ad Cæsarem minime pertinere*, quum ei non sit dictum: *pasce oves meas*, sed uni Petro, & in ejus persona cunctis successoribus ejus. Talia qui violet, ea quæ Dei sunt, sibi, ut furem & latronem surripere. Imo *defectionem ab Ecclesia* Cæsari imputat, &, ut perperam acta *revocet*, monet, ne in se iram Dei de terra provocet & de cœlo, quia *potentes potenter tormenta pati* debeant. Atque, ut fulmina efficacius penetrent, Cæsarem audire vult, quæ summus Deus ex suo ore ei dicat: *per me Reges regnant: ego sum, qui novi super aspidem & basiliscum ambulare &c. terribilis in Reges terræ, regens illos in virga ferrea & confringens eos quasi vas figuli.* In mentem etiam ei revocat, *quam ob causam Deus per vicarios suos Imperium ad Germanos ex Græcis transtulerit*, hocque ipsi in magni commentarii locum relinquit commemoratum. Exprobrat denique, quod *fœdera inierit cum schismatico Rege*, (Angliæ) & *Catholicæ Ecclesiæ hoste acerrimo*, quem pro horrendo scelere *Romana sedes* (ipso etiam Cæsare pro-

proclamante) *damnarit*, & *generale* vel *nationale* concilium, *liberum ac Christianum in Germania* promiserit, ubi non possit esse liberum & Christianum, sed *Lutheranum*, quia Lutherana factio ibi vigeat & cæteris sit potentior, atque ad arma concurratur; *non enim* ibi *posse esse Christianum*, *ubi Christi vicarius dicatur Antichristus.* Non renuit ergo dare Concilium, etiam in Germania, modo queat esse liberum & Christianum, tale autem dici non posse, ubi hæretici commisceantur, tanquam pars Concilii sint, qui seipsos jam segregarint. Tum etiam *liberum* fore, si Cæsar arma deponi jusserit, animumque ad pacem vel inducias inclinaverit.

Lutheri liber de Papatu à diabolo fundato.

Huic & superiori Epistolæ *Lutherum* opposuisse scriptum Germanicum de *Papatu à Diabolo fundato*, supra monuimus, & ex disertis ejus verbis patet. Tametsi enim sequenti demum anno editus ille sit, tamen huc pertinet, ac inde factum censeri debet, quod serius prodierit, quia nonnisi sub finem hujus anni Epistolarum istarum Pontificis notitia ad Protestantes pervenit. Visum etiam mihi fuit vel propterea summam posteriorum litterarum recensere, quia *Pallavicinus* eos supprimendas censuit, *Raynaldus* autem incautius forte publicavit. Ex iis sane Antichristi characteres pellucent.

Prolixus quidem *Lutheri* tractatus est, operæ tamen pretium esse arbitror ejus hic dare epitomen, cum ad sequentem etiam Sectionem, quam paramus, multum faciat. Post exordium breve, quo ad *Papæ* duas contra *Carolum* V. epistolas valde iratas, & jactabundas, non Cæsari, aut ulli præter se jus esse Concilium vel universale, vel nationale convocare, respondere sibi volupe ait, primo rogat quemlibet Christianum, imo sani judicii hominem, an comprehendere queat, quale illud Concilium sit, vel esse possit, *ubi abominatio desolationis Romæ, Papa*, sibi reservet, omnia in concilio decreta rescindendi, mutandi, annihilandi, prout in omnibus fere suis decretis rugiat?

an non ejusmodi Concilium lusus sit & illusio? Nihil enim opus esse tot sumptus impendere in Concilium, si Papa jam ante statuerit omnia in Concilio concluſa sibi subjecta & nihil esse, si non arriserint. Satius fore ut sumtibus parcatur, dicere: *infernalissime* (allerhellischter) *Pater, quia perinde est, quicquid vel ante, vel in, vel post Concilium definitur, Tuæ infernalitati* (Hellischheit) *potius sine Conciliis fidem adhibebimus, eamque adorabimus: dic modo ante, Domine, quid vis me facere? Tum de vestra* infernalitate *læte cantabimus:* virgo ante partum, in partu, post partum, *ut sis casta virgo Maria, quæ nec peccavit, nec peccare porro potest.* Hinc narrat, per quatuor & viginti annos in *Comitiis Wormatiensibus* hucusque, *Concilium universale, liberum & Christianum in Germania,* vel *Nationale,* flagitatum esse, sed obtineri à Pontificibus non potuisse, & tria hæc vocabula, *liberum, Christianum, Germanicum,* Papæ ejusque Curiæ nil nisi venenum, mortem & diabolum esse; vereri enim Papam, ne exemplo *Constantiensis Concilii,* Papa infra Concilium huicque suprema cognitio de actis Pontificum asseratur. *Liberum Concilium* postulatum à Germanis ait, tale nempe, in quo aures & linguæ liberæ sint, ad proponenda & audienda, quæ ad emendationem Ecclesiæ & abusuum correctionem faciant, maxime vero, ut verbum Dei liberrime locum habeat, & judicio Spiritus Sancti ex eo & secundum illud omnia decidantur, unde & opus sit, Theologos adesse Scripturæ Sacræ peritos. At liberum longe alio sensu intelligi à Pontifice, tale nempe, in quo ipse cum Clero suo ab omni censura liber sit, & omnia relinquantur, ut sint, & probentur, quæ egerit, hoc enim esse antiquum Paparum carmen, ut ipsi imperent Concilio, illiusque decreta probandi aut abolendi jus habeant, pro arbitrio suo; Concilium vero non sit nisi consilium, quod omnibus Pontificis desideriis serviliter assentiatur. Hoc ab illis vocari liberum, & ita intelligendam esse linguam Curiæ Romanæ,

næ, ut semper contrarium significet. Porro dicit Christianum Concilium posci à Germanis, candido & simplici animo, in quo nempe de capitibus fidei Christianæ ex verbo divino tractetur; non vero de jure Pontificio, de cingulis, stolis, casulis, calceis, tonsuris, consecrationibus, præbendis, prælaturis, palliis, dignitatibus & rebus frivolis atque ludicris aliis innumeris. Sed Christianum Romæ dici, quod est Pontificium decretisque Paparum conforme, v. g. prohibitionem sacri calicis & conjugiorum Cleri, inventum purgatorii, Missas & similia à Spiritu Sancto damnata. Quod tertium attinet, ut Concilium sit Germanicum, sive fiat in Germania, veteratorie responderi ait à Pontifice, & effugium quæri, verbis illis, quæ in fine referuntur, *si jusseris arma deponi.* Probe enim illum scire, quod hoc non sit in potestate Cæsaris, imo, quod ipse Pontifex semper occasionem & facultatem habeat, Gallos ad arma concitandi, & Concilium, si ita expediat, turbandi.

Hinc refutat illud, quod Papa scribit, *Cæsari non competere jus convocandi concilia*, & opponit exempla Imperatorum Christianorum, *Constantini, Theodosiorum, Martiani, Caroli M. Ludovici pii*, & aliorum, qui concilia indixerunt, ad ea vocarunt, quos voluerunt, iisque ipsi interfuerunt. Ad objectionem, hunc morem in *Decretalibus abrogatum* deinceps esse, respondet, pessime hoc factum. Ad exemplum *Eli*, quod Papa adduxit, quoque se graviter moneri dixit, ne indulgendo Cæsari perperam acta, severitatem divinam provocet, 1. Reg. II. 29. ff. III. 13. ff. regerit, omnino *Paulum* III. *Heli* similem, & satis notam esse ipsius turpissimam in filium indulgentiam, & insatiabilem in eo ditando cupiditatem, & notos *Mantuani* versus de Curia Romana adscribit:

--- Petrique domus polluta fluente
Marcescit luxu. Nulla hic arcana revelo.
Non ignota loquor, liceat vulgata referre.

Sit

Sic urbes populique ferunt, ea fama per omnem
Jam vetus, Europam, mores extirpat honestos,
Sanctus ager scurris, venerabilis ara Cynædis,
Seruit honorandæ divum Ganymedibus ædes.
Quid miramur opes recidivaque surgere tecta?
Thuris odorati globulos & cynnama vendit.
Mollis arabs, Tyrii vestes, venalia nobis
Templa, sacerdotes, altaria, sacra, coronæ,
Ignes, thura, preces, cælum est venale Deusque.

Sed hæc vetera, nunc honesti mores sunt.

Pallavicinus valde operosus est, ut impurum suum Paulum ab his aliisque sordibus purget; sed laterem lavat, & perlongum esset, *Satanæ hujus*, ut *Jo. Balæus* de Romani Pontific. actis L. VII. loquitur, *vicarii*, facinora insigniora omnia referre, *parricidia, furta, veneficia, proditiones, tyrannides, incestus ac stupra nefanda*, quæ non tacuerunt scriptores fide digni. *Platina*, qui immodicis laudibus *Paulum* effert, celare non potuit, *quod erga suos sanguinis propinquitate sibi conjunctos*, (filios scil. nothos, sorores, cum quibus consuescebat) *adeo indulgens* fuerit, *ut & intemperanter eis faveret, & ad summos honores, aut ad summum auctoritatis locum, stabilesque divitias eosdem proveheret.* Quæ vel ideo tangere visum fuit, ut pateat, *Lutherum*, quando eum hominem peccati, *Sodomiticum Papam, omnium peccatorum autorem & magistrum* vocat, nil à vero alienum dixisse.

Cæterum tria discutienda sibi Noster in hoc tractatu proposuit. I. *an Papa Romanus sit caput Ecclesiæ, supra Concilia, Cæsarem, Angelos, & omnia?* Quod non sit, facile probari posse asserit, & patere ex omnibus decretis Conciliorum veterum, historiis & scriptis Patrum, *Hieronymi, Augustini, Cypriani*, quod Romanus Episcopus cæteris non major, sed omnes æquales fuerint. *Gregorium* oblatum primatum repudiasse, nec *universalem* Episcopum appellari voluisse, ultimumque Romanum Episco-

Q. I. an Papa Rom. sit caput Ecclesiæ. Negatur.

Episcopum fuisse, ac post ipsum Romanam Ecclesiam nullos amplius Episcopos, sed Papas habuisse, qui larvæ diaboli sint & originem referant ad *Phocam* parricidam, *Bonifacio* III. suprematum conferentem. Hujus successores noluisse ab Imperatoribus dependere, sed à Deo ipso immediate, & hanc potestatem Decretis sanxisse, eoque traxisse Matth. XVI. 18. seq. & Joh. XXI. 16. seq. & per Dei iram magis magisque invaluisse super cæteros Episcopos, ac caput etiam super Reges & Principes extulisse. Hinc liquere, quod non à Deo ortum trahat Papatus, nec in Dei nomine ceperit, sed à diabolo fundatus sit inque ejus nomine in Ecclesiam irrepserit, prout ex pessimis fructibus colligatur, ac porro demonstrari possit *à sufficienti divisione*. Primo enim *non* esse *fundatum à Magistratu civili*, & si hic eum constituisset, nihilominus à Diabolo esse, quia Magistratui tale jus in Ecclesiam non competat: neque Phocam id intendisse, sed forte putasse, Pontificem veluti quendam Superintendentem futurum esse, qui observaret doctrinam & disciplinam in Italia & vicinis provinciis, ex Niceni Concilii ordinatione. Impossibile enim esse, ut unus homo omnium Ecclesiarum & Episcoporum inspectionem habeat. Præterea Pontifices ipsos nolle deducere jus suum à Cæsare & Regibus, sed hos potius à se regna accipere velle. *Nec* II. à *Magistratu Ecclesiastico*, seu Episcopis totius orbis, aut à Conciliis: neque hanc potestatem eis competere; immo, teste historia, vix ullum reperiri Episcopum aut Ecclesiam, quæ Pontificis imperium sponte receperit, sed omnes potius ei se opposuisse, ac hodienum totius orientis Episcopos Ecclesiasque Papam non respicere, aut unquam pro superiore habuisse. Nec Papam ipsum tribui velle suum dominatum Ecclesiastico Magistratui, aut Conciliis, ut pateat ex ejus Decretis, in primis *Papæ Paschalis*, qui, cum *Archiepiscopo Panormitano* pallium hac appendice mitteret, ut se Pontifici jurejurando obstringeret, hicque humiliter significaret,

caret, mirari Regem Siciliæ & Consiliarios ejus, tale juramentum à se postulari, cum tamen Christus Matth. V. 33. prohibuerit jurare, nec in ullo Concilio id reperiatur, superbe respondit: *putasne Concilia potestatem habere Romanæ Ecclesiæ terminos præscribendi? An ignoras, omnia Concilia per Romanæ Ecclesiæ autoritatem facta esse & robur accepisse?* Hinc ex concessis colligit Lutherus, cum Pontifex jus suum neque à Magistratu Politico, neque ab Ecclesia Catholica, quam Christus regit Spiritu suo Sancto, habeat, (non enim nisi duo hi Ordines, de œconomico jam non est sermo, à Deo instituti sunt, & per hos omnes alios Deus ordinavit) à Diabolo fundatum illud esse oportere. Quod ne gravius duriusve dictum videri queat, ex Scripturæ dictis probat, hancque in rem allegat Matth. III. 17. V. 9. 1. Pet. IV. 11. Tit. I. 13. Joh. X. 5. 10. 27. Ad ea Scripturæ dicta quoque respondet, quibus Pontifices divinam suam originem adstruere laborant, nominatim ad Matth. XVI. 18. 19. *Tu es Petrus* &c. præmissa ironia; non enim magis primatum hinc elici posse, quam ex Gen. I. 1. *in principio*, (id est, Romæ) *creavit Deus cælum* (i. e. Pontificem) *& terram*, (i. e. Ecclesiam Christianam) vel ex Jes. I. 3. *cognoscit bos Dominum suum*, (id est, Papa Romanus est Dominus omnium) *& asinus præsepe Domini sui*, (id est, Ecclesia est mancipium Papæ) Hæc aliaque multa oracula longe clarius in Papam torqueri posse scribit, quam Matth. l. c. eoque facere etiam *Logicam & parva Logicalia*, ut nullus & nemo mordent se in sacco, id est, Papa est Dominus & caput Ecclesiæ. Item propositio hypothetica (id est Papa) induta cappa categorica (id est, in urbe Roma) sedet in arbore Porphyriana (id est, caput Ecclesiæ universalis est) & devorat genera & species, id est, habet potestatem condendi leges) Atque ita in omnibus creaturis scriptum, pictum & præfiguratum esse ait, quod Papa sit caput, judex & Dominus omnium, quæ in cœlo & terra sunt. Hunc autem probandi modum ipsum Papam ostendisse. Ex c.

ad Matth. XVI. 18. 19.

solite,

solite, de majoritate, quando ad Constantinopolitanum Imperatorem scripsit: annon legisti, quod Deus *duo luminaria magna* fecerit, *Solem* (id est, Papam) *& Lunam* (i. e. Imperatorem.)

Circa modum probandi Pontificatum, ostendit dissentire Canonistas. *Glossam* enim dist. 50. c. *considerandum*, & Abbatem c. *significasti*, statuere, quod Matth. l. c. nil faciat pro Pontificatu asserendo, quia sint verba de futuro, & promissoria, sed illud Joh. XXI. 17. *pasce oves meas.* Sic dissentire Pontifices eorumque Juristas: illos enim dicto Matthæi præfracte inniti dist. 22. c. *omnes* &c. *sacrosancta* &c. atque adeo sequi, cum Papa rapuerit ad se claves, antequam jus probarit, quod fur & latro possessorque pessimæ fidei sit in spiritualibus & temporalibus, cui eripere Reges Principesque ablata queant. Itaque insignia Papæ, claves & coronam, sputo & stercore conspergenda esse, quoniam tyrannidem suam ex dicto ejusmodi extorquere cupiat, cui reclamet ipsius conscientia & totius antiquitatis testimonium.

Post hæc verum verborum Christi sensum de *petra* ostendit, quod de fide agat, non de operibus nostris, & explicat ex ipsius Petri verbis 1. Epist. II. 4. 5. 6. 7. & Pauli Ephes. II. 20. ex quibus locis sic colligit: nullum dubium esse, quin ædificare super petram nil aliud sit, quam in Jesum Christum credere; & unum ex duobus hisce verum esse oportere: Ecclesiam Romanam, si non simul cum aliis omnibus Ecclesiis super hanc Petram ædificata sit, diaboli Ecclesiam esse; at si idem fundamentum habeat cum aliis, non posse eam super alias Ecclesias dominari earumque caput esse. Christum enim lapidem angularem, ignorare duplicem & dispares Ecclesias, & totam Christianitatem credere unam sanctam Ecclesiam, cujus pars sit & esse debeat Romana Ecclesia, non caput, quod soli Christo competat; secus si sit, eam non Christianam sed Antichristianam &

synagogam Papæ esse. Ipsum deinceps textum aggreditur, observatque ad ℣. 15. 16. 1. Christum omnes discipulos interrogare, quis esset, & Petrum nomine omnium respondere, & Patres, *Augustinum, Cyprianum* & *Chrysostomum* recte dixisse, Petrum *os Apostolorum* fuisse & pro iis omnibus respondisse. 2. Ad ℣. 17. 18. 19. similiter notat, *beatum* prædicari non Petrum tantum, sed omnes alios, qui Christum confitentur filium Dei, & huc tendere totam Scripturam S. 3. *Petrum* dici (ein Felser) ideo, quia confessus sit veram Petram, Christum, cui tota Ecclesia superstruenda. 4. *Claves cæli* explicat de remissione vel retententione peccatorum, quæ potestas solvendi & ligandi Apostolis & sanctis nequaquam data sit ad dominatum exercendum super Ecclesiam, sed tantum in peccatorum utilitatem, nec *dominium, sed beneficium* inferant. Neque soli Petro, nedum Papæ Romano, sed omnibus Apostolis & toti Christianitati datas claves, prout Christus ipse explicuerit Matth. XVIII. 18. 19. 20. & duobus quoque vel tribus in suo nomine congregatis, eandem potestatem tribuerit, item Joh. XX. 21. seqq. Urget porro, factum & opus, quod Matthias non à Petro sed per Christum è cœlo, mediante sorte, electus & confirmatus sit Apostolus, & cæteri Apostoli æquale jus ac potestatem cum Petro habuerint. Neque enim ulla idonea ratione probari ab adversariis posse, quod reliqui Apostoli Ecclesias suas non nisi scientè & jubente Petro fundaverint. Pontificem autem Rom. si Petri jus sibi arrogare velit, demonstrare debere, quas Ecclesias in orbe Petrus fundaverit, aut quod nullam nisi Romanam fundaverit. Nam si passim in mundo Petrus prædicaverit, & Episcopos constituerit, Papam gloriari non posse, quod solus Petri successor sit, sed cæteros omnes id jure jactitare. Certum autem esse, quod Petrus Hierosolymis & Antiochiæ fuerit, adhæc in *Asia, Ponto, Cappadocia, Bythinia, Galatia.* Has Ecclesias omnes gloriari de eo posse majori cum specie, quam Romanam,

nam, ad quam nil dederit litterarum: nec, quod ibi fuerit martyrio affectus, solidum argumentum præbere, cum multi martyres ibi vitam finierint, nemo tamen eorum Episcopatum Romanum obtinuerit. De officio Petri quæri, & quomodo Romæ Episcopos ordinaverit. Incertissimum autem esse, quando, ac dubitare quosdam doctos, an unquam Romæ fuerit. Tempus fundationis nullius Ecclesiæ minus exploratum, quam Romanæ, atque conjicere se, non diu post Christi ascensionem ibi constitutam Ecclesiam esse, forte à Judæis Romæ habitantibus, vel advenis Romanis, Act. II. 10. conversis Spiritus S. miraculosa effusione & Petri prædicatione; multos quippe sanctos Romæ à Paulo salutari Rom. XVI. antequam Paulus & Petrus Romam venissent, aut venire eo potuissent, ob edictum Claudii Actor. XVIII. 2. Imo ne *Antiochenam* quidem Ecclesiam à Petro fundatam, sed à Barnaba potius aliisve Act. XIII. 1. expressis. Nec referre, an Ecclesiæ ab Apostolo quodam constitutæ sint, idque nec de *Alexandrina*, nec *Hipponensi* asseri posse; eas tamen non minus claras extitisse, quam Romanam, & ab hac esse independentes. Apud Deum enim non esse personarum respectum, & Spiritum spirare ubi vult, nec Romæ alligari. Antichristum dici à Paulo se efferre super omnia, 2. Thess. II. 3. Christianam autem Ecclesiam acquiescere in Christo, unico capite & petra salutis infallibili. Papam igitur & diabolum in ipso, satis gnarum, si verus sensus dicti Matth. XVI. maneret, *quicunque in Christum crediderit, salvus est*, nil effici posse, eum ita blasphemè pervertisse: quicunque Papæ obsequitur, salvus & tutus erit. Quare vehementer invehitur in blasphemum *Nicolai Papæ* fastum in c. *omnes*, sic grunnientem: *Omnes, sive Patriarchæ cujuslibet apices, sive metropoleon primatus, aut Episcopatuum cathedras, vel Ecclesiarum cujuslibet Ordinis dignitates instituit Romana Ecclesia. Illam vero solus ille fundavit, & supra petram fidei mox nascentis erexit,*

xit, qui beato æternæ vitæ clavigero terreni simul & cœlestis imperii jura commisit. Non ergo quælibet terrena sententia, sed illud verbum, per quod constructum est cœlum & terra, per quod denique omnia condita sunt elementa, Romanam fundavit Ecclesiam. Illius certe privilegio fungitur, illius autoritate fulcitur. Unde non dubium, quia, quisquis cuilibet Ecclesiæ jus suum detrahit, injustitiam facit: qui autem Romanæ Ecclesiæ privilegium, ab ipso summo omnium Ecclesiarum capite traditum, auferre conatur, hic procul dubio in hæresin labitur.

Tam horrenda hæc verba Nostro visa sunt, ut scribat, se desinere, nec in luto blasphemo & infernali, aut in stercore diabolico diutius volutari velle; *legat*, inquit, *alius. Qui Deum vult audire, legat Scripturam S. qui diabolum audire vult, decreta & bullas Pontificum legat. Væ, væ, væ illi, qui Pontifex fit, aut Cardinalis; melius isti homini foret, si nunquam natus esset. Judas Dominum prodidit & morti tradidit: Papa prodit & corrumpit Ecclesiam Christi, quam Dominus chariorem & pretiosiorem habuit, quam sanguinem suum, pro illa enim semetipsum immolavit. Væ tibi, Papa!*

Atque hinc deducit Pontificum affectatum dominatum in Romanum Imperium, exercitamque in Imperatores & Reges sævitiam, quod multos deturbarint ex throno, vel excommunicaverint & trucidaverint, ut *Fridericum* II. & III. Cæsares, unicumque hæredem *Conradinum*, *Philippum*, *Henricum* IV. & V. *Ludovicum Bavarum*; non tamen semper impune tulerint, ut exemplo *Philippi*, Galliarum Regis, *Bonifacium* VIII. carceri mancipantis, confirmat. Interim minus hoc damnum ait esse, quod Papa regnum mundi per tres partes, Europam, Asiam & Africam, triplici corona designatas, affectet; longe majus esse, quod *jura* quoque *cœlestis Imperii* sibi arrogaverit sub prætextu potestatis clavium, quas nonnisi solventes habeat, neque tamen gratis solvat, sed nundinationes instituat,

cultum

cultum Deo soli debitum & sacra omnia mutet & mutilet, pro arbitrio, conscientias humanis mandatis alliget, irretiat, terreat & perdat doctrinis suis dæmoniacis, ut, si diabolus ipse Romæ imperaret, pejus agere nequiret.

Progreditur inde ad alterum dictum à Papa contra Cæsarem prolatum, Joh. XXI. 17. *pasce oves meas*, quod crepat in cap. *significasti extr. de elect.* & in hunc sensum interpretatur, *quod omnes oves Christi, sine discrimine Petro* (ejusque successori) *commendatæ sint, ut quilibet sciat, se non pertinere ad ovile Christi, si Petrum ejusque successorem non agnoscat pro pastore suo.* Quærit hic *Lutherus* haud abs re, quid reliqui Apostoli paverint, an forte mures, pediculos, vel porcos, cum officium Dominus omnibus mandaverit, Matth. XXVIII. 19. & Marc. XVI. 15. nisi hoc quoque soli Petro dictum esse fingant, sicut illud Matth. XVI. Arguit porro, æque absurde & ridicule verba *pasce oves meas*, ad œcumenicum pastoratum trahi, ac si quis sic explicaret *Virgilii* verba: *Tityre, tu patulæ recubans sub tegmine fagi*, id est, tu Papa sedes Romæ, *Sylvestrem tenui meditaris arundine Musam*, i. e. es Dominus super totam Christianitatem. Ad rem & serio respondet: si maxime præceptum illud, *pasce* &c. soli Petro datum esse dicatur, id tamen non pertinere ad Episcopos Romanos, cum idem successionis jus omnes Ecclesiæ à Petro fundatæ allegare potuerint. Neque à fundantis persona, aut à tempore, argumentum sumi posse ad universalem Episcopatum; alioqui *Antiochiam* omnibus præferendam fuisse, in qua & Petrus sedem habuisse dicatur, & in qua primi vocati sint Christiani, Actor. XI. 26. Etiamsi vero Christus indefinite dixerit, *pasce oves meas*, nec locum nominaverit, neminem tamen sanum inde colligere posse, ac si ex verbis indefinitis universale munus Petro commissum intelligi debeat; cum illo enim consistere nequaquam posse, quæ paulo post solenniter omnibus Apostolis, itemque S. Paulo à Christo mandata sint. Trina autem

Joh. XXI. 17

autem illa interrogatione & jussione indicasse Christum, quod nemo pascere oves suas debeat, nisi qui ipsum amet. Probare igitur Pontificem debere, quod id faciat (agnoscit hoc *Paschalis Papa* in d.c. *significasti* &c. scribens: *conditionem apposuit, si diligis me*; sed Papa *Clemens* omisit) dein *pascere*, ait, non idem est ac Pontificem & supremum Dominum esse, potestatem exercere, Christianos subjugare, Imperatores pedibus conculcare, Reges & Episcopos juramentis obstringere & sibi subjicere; sed pascere, est *Evangelium & fidem prædicare*, & ita Ecclesiam super petra ædificare, & reliqua præstare, quæ Paulus & Petrus hinc inde ab Episcopis & Pastoribus exigunt, & quidem gratis & absque mercede, licet alimenta (itidem sine contractu mercenario) præberi Pastoribus debeant; neque gratis solum pascere debere, sed & præmia Prophetarum expectare, quæ Christus in eodem loco Petro prædixit, & quæ is & multi sancti Episcopi Romæ acceperint; cum nunc Pontifices nil patiantur, sed ferro & igne jamdudum grassentur, idque intra annos viginti palam contra Evangelicos crudeliter exercere denuo cœperint. Faciant periculum Imperatores & Reges, & Pontificem adigant, ut Pastoris munus vel in una parochia Romana ex præscripto Christi administret, deprehensuri sunt, eum, qui nunc totum orbem pascere velit, ne unius quidem oviculæ curam susceperturum esse.

Q. II. an Papa à nemine judicari possit?

Alterum, quod discutere in hoc libello volebat *Lutherus*, hanc concernit quæstionem: *an Papa à nemine judicari possit*, ut in decretis insanit? Responsionem ex prius dictis Noster peti posse facile ait; cum enim inde constet, quale spectrum diabolicum, quam blasphemus & perditus homo sit Papa, neminem illum judicandi aut damnandi jus habere, quam qui baptizatus & ratione humana præditus sit. Baptizatum enim stipulari oportere, quod renunciet diabolo & omnibus ejus operibus. Papæ autem negotium nil aliud esse, quam opus diaboli; ideo-

quo

que quemlibet infantem in Baptismo non solum judicem constitutum esse super Papam, verum etiam super ejus Deum, scilicet Diabolum, juxta Ps. XCI. 13. 1. Cor. VI. 2. 3. Deinde quemlibet sanæ mentis judicare Papam valere, qui perspectam habeat ejus ignorantiam, avaritiam, & reliqua vitia, omnibus in oculos incurrentia. Et ipsos *juristas* testari, quod jus Canonicum nil nisi avaritiam, honores & violentiam oleat, & Canonista sit asinus. Imo asinum quemvis, & omnes creaturas cum ipso sanctam Curiam Romanam judicare posse. Quodlibet enim animal nosse, quid sit, Papasinos autem Romæ nescire, quod sint asini, an sint viri vel fœminæ. Eos nil agere aliud, quam prædari, devorare opes mundi & bona Ecclesiastica, Regibus coronas rapere, & opera contra naturam (unnatürlich) Rom. I. 26. 27.) ac diabolica patrare, quæ horret omnis creatura, & propter quæ gemit clamatque ad eum, qui ipsam subjecit istiusmodi servitio corruptionis, ut tandem liberetur. Rom. VIII. 20. ff.

Ad exceptionem, hoc judicium *Lutheri* & hæreticorum de Papa nihili reputari, & longe gravius esse sanctæ sedis judicium, ut Paulus III. ad Cæsarem scripsit, quod illi ad concilium non debeant admitti, respondet ita: 1. *Provoco & appello omnium nostrûm nomine, ad sanctam sedem Romanam, illam scilicet, in qua explorantur Papæ, an sint viri, vel mulieres. Si sunt viri, ostendant testes contra nos hæreticos. Si sunt mulieres, dicam illud Pauli: mulier taceat in Ecclesia. Hoc facere cogit vulgata fama, omnem, jam vetus, Europam, quæ mores extirpat honestos. Reges enim & Reginæ in Curia Romana dicuntur utplurimum esse palam Hermaphroditæ, Androgyni, Cynædi, Pedicones, & similia monstra in natura. At illis non competit judicium de Hæreticis facere.*

2. Supra se demonstrasse dicit, quod Papasini Romanæ sedis sint crassi, rudes & adeo imperiti asini in Scriptura S. ut ne

quidem Orationem Dominicam, Decalogum, aut Symbolum Apostolicum intelligant; eos igitur ad judicandum quid hæresis sit, ineptos nec admittendos esse. Præterea urget 3. quod, cum Confessio nostra Augusta A. XXX. Cæsari & Ordinibus Imperii prælecta fuisset, & Pontificii Principes suos Theologos interrogarent, an non ex Scriptura S. refutari posset, illi hoc negaverint, sed ex Patribus & Conciliis fieri posse dixerint. Ex qua adversariorum confessione hoc elicit, quod nos non simus hæretici, cum Scripturam habeamus, credamus & confiteamur: quodque non audeant nos hæreticos nominare, sed quidam *schismaticos* vocaverint, alii incommodos (die Unbequemen) alii *Novatores*, donec jam *status Protestantes* appellitent. Illud vero, si nullum aliud adesset, sufficiens testimonium præbere, Papam Satanissimum & verum Antichristum esse, quod supremum se constituerit judicem omnium, ipse autem à nemine judicare sed libere agere ac vivere velit. Habere enim Ecclesiam Christianam Spiritum S. & Evangelium, ut bona doceat, & mala redarguat, sicut semper fecerit, secundum Christi dictum Joh. XVI. 8. *Spiritus S. redarguet mundum propter peccata*; Papam vero supra hoc verbum esse ac minime redargui velle: quod nil aliud sit, quam supra Deum extolli, cujus est verbum, prout Paulus 2. Thess. II. 4. dicat de Antichristo, & Christi mandato Matth. XVIII. 15. seqq. repugnet, ubi omnes, qui peccant, castigationi subjiciat, eosque corripi velit, primo à proximo, deinde ab Ecclesia, ac ne hanc quidem audire eive obedire volentes, pro ethnicis & publicanis habeti. Nullo hic opus esse processu Juridico, exceptione, vel appellatione, cum omnia sint *notoria de facto & jure*. Christum enim hic loqui, cujus judicium ipse (Lutherus) accipiat & denunciet hic denuo publice, ut alias sæpe fecerit, omnibus, qui ignorent, vel non intellexerint, quod Papa & Papatus ipse, audire nolens, totus ethnicus, à Deo damnatus, & ex Dei Ecclesia

clesia proscriptus, id est, Diaboli & Antichristianum regnum sit, omnibus detestandum, fugiendum & impugnandum. Quod cum ita sit, non bene nos agere, præsertim Imperatorem, Reges & Principes, quod ita imponi sibi à Papa sinant, cum quo teneantur, si Christiani velint dici, pro meritis agere, ac cujus peccatorum omnium, si ad ea sileant, se participes faciant, quæ ethnicus ille diabolus Romæ in Ecclesia per tot secula patraverit. Nec juramento Papæ præstito eos obstringi; sed eo solutos esse, cum nullus Episcopus, etiam verus, potestatem habeat ab extraneis, liberis personis, Magistratu, aut Episcopo jusjurandum exigendi. Adhæc, juramentum contra Deum præstari non debere, & præstitum idem esse, ac si diabolo ipsi factum sit, agnitumque sine mora rescindendum & contra illud agendum esse, vi primi & secundi præcepti. Itaque hic Juristas *jus repetundarum* exercere posse contra Papam, cum non sit Episcopus, nec Christianus, sed Ethnicus, imo lupus indomitus, omnia vastans & rapiens, claves Ecclesiæ sacrilge ad se solum trahens, iisque ad libidinem & tyrannidem suam abutens. Cæsarem, Reges, Principes, Episcopos & Dominos monendos à JCtis, ut, si Christiani & salvi esse cupiant, damnatum Papam ad restitutionem omnium, ab initio Papatus hucusque per claves furtivas & mendaces ablatorum, cogant, &, si reddere nequeat, quæ abliguriit, vulpinum jus in eo & Cardinalibus exequantur, **daß sie mit der Haut bezahlen müßten.** Hanc tamen pœnam temporalem non sufficere, ut luant, quod vel unica Bulla aut Decreto sint promeriti. Summam dicendorum his verbis comprehendit: miseræ Romanæ Ecclesiæ, & aliis sub Papatu Ecclesiis, consuli aliter non posse, quam si Papatus cum regimine suo prorsus aboleatur, & verus Episcopus Romæ iterum constituatur, qui Evangelium pure & sincere prædicet, vel per alios prædicari sinat, Imperia & regna missa faciat, utpote ipsi non commissa, ab aliis juramento sibi devincendis abstineat,

super alios Episcopos se non extollat, nec illorum Ecclesias & bona ad se rapiat, aut palliis, annatibus & similibus oneribus gravis sit; posse enim sine his Episcopos Romæ & alibi esse. Petrum noluisse à Centurione Cornelio adorari, Act. X. 25. 26.

Q. III. de translatione per Papam Imperio ad Germanos.

Denique III. hanc quæstionem disceptat: *an Papa Romanus, ut Christi vicarius, Imperium à Græcis ad Germanos transtulerit?* Pernegat autem, & crassimum & palpabile mendacium vocat hanc assertam à Pontificiis translationem, ac quærit primo, unde acceperit Papa Imperium, & quomodo dare possit, quod ipse non habuerit, qui Romæ tutus haud fuerit à *Longobardis*, qui per ducentos annos in Italia regnaverint. Mirabile caput se fore, si Ecclesiastes Wittenbergensis, Electori Saxoniæ regnum Bohemiæ vel Poloniæ donare vellet: quemadmodum *Leo* X. Imperium Constantinopolitanum *Francisco* I. Galliarum Regi dederit, qui prudentior Papa fuerit & stultitiam ejus irriserit. Conqueritur deinde, quod Deus, iratus propter peccata nostra, puniverit nos rudibus asinis & malis stultis Romæ, qui existiment, Germanos adeo stupidos & fatuos esse, ut historias non legant, sicut ipsi non legunt. Sed quicquid illi cacent, bestias in Germania pro articulis fidei venerari debere. Ex historiarum autem monumentis patere, quod, postquam *Constantinus M.* Imperatoriam sedem *Constantinopolin* transtulisset, Roma paulatim decreverit, donec *Gothi* sub *Honorio* Cæsare eam occupaverint, & post hos *Vandali* ac *Longobardi*, ut Roma intra centum annos vel quater occupata & devasta fuerit à solis Gothis & Vandalis, à quorum jugo Imperatores Constantinopolitani Italos aliosque populos liberare haud potuerint, & ipsi à Gothis, Persis atque Saracenis vexati. *Carolum M.* igitur, Germaniæ & Galliæ regnum obtinentem, & potentissimum illis temporibus Regem, à Pontifice Romano vocatum liberatorem Longobardos Italia ejecisse, & nil tale cogitantem à Papa Romanorum Imperatorem proclamatum esse,

esse, inter sacra Natalitia Servatoris, nec hunc titulum accipere voluisse, donec Constantinopolitanus Imperator consenserit, ut in Occidente Imperator appellaretur, sicut ipse per Orientem; transactionem igitur inter duos istos Principes fuisse, non translationem aut donationem Pontificis Romani, qui hic in manifesto mendacio deprehendatur, quando de translato Imperio à Græcis ad Romanos nugetur, quum 1. id fieri non potuerit, sed Orientis Imperium Constantinopolitanus retinuerit, & transactio primum inter *Irenem* Imperatricem & *Carolum*, missis utrinque legatis, facta, & *Venetorum Respubl.* excepta fuerit. Neque allegari posse, quod *Otto II. Rom. Imperator Johannis Constantinopolitani* sororem, *Theophaniam*, duxerit; sic enim ad filium *Ottonem* III. Orientis Imperium transferri per successionem, Pontificem autem ne pilum quidem derivare ad Germanos à Græcis potuisse. 2. Nihil quoque superfuisse ex Imperio Occidentis, quod Carolo à Papa daretur, cum ille jam Germaniam & Galliam ex paterna successione possideret. Nudum igitur nomen Imperatoris Romani *Carolum* à Pontifice accepisse, magnique id successoribus ejus constitisse, & Papas deinceps nostros Imperatores suæ servituti obnoxios reddidisse, eos coronasse, ac sæpe tentasse inanem illum titulum à Germanis in Gallos transferre, ut his eodem modo illudere possent. Ritum autem illum unctionis & coronationis Pontificiæ sperni debuisse à Cæsaribus, cum Pontifices eo pessimæ abusi sint, & Cæsares extiterint sine Papali inauguratione, ut *Ludovicus III. Conradus I. Henricus I. Conradus Suevus*, *Rudolphus*, *Maximilianus*, & alii nonnulli: imo etiam Episcopi sine palliis, per electionem solam, quæ sufficiat.

Tom. VIII. Alt. p. 418--462. Seckendorff. *pag.* 486. *b.*-- 494.

§. CCCCXV.

Bellum inter *Cæsarem* & *Gallum* diuturnum haud fuit, sed *Pax inter* contra omnium spem & expectationem subita pactione finitum, *Cæsarem* &

Regem Gall. inopinata, Papæ ſtudio.

Pontificis & Sacerdotum ſtudiis, *in odium & exitium præcipue Proteſtantium.* Nam inter pacis cõditiones à *Gallis* propoſitas & pronis auribus ab Imperatore acceptas, hæ quoque erant, ut *P. Suavis* refert, quem lubens hic ſequor: *ut uterque pro virili veterem religionem propugnaret, Eccleſiæ recolligendæ, Curiæque Romanæ emendandæ (à quo fonte diſſidia manabant) invigilaret: ea gratia uterque* Papam *ad* Concilium *cogendum ſolicitaret*; Rex *vero* Galliæ *legatione in* Germaniam *ad* Ordinum conventum *miſſa*, Proteſtantes *ad aſſentiendum* Concilio *hortaretur.* Non poterat id latere *Proteſtantes*, cum ex Italia *Auguſtanis* Pontificis & Curiæ Romanæ lætitia, ob pacem iſtam factam, concepta nuntiaretur, & Germani Romanarum partium, Eccleſiaſtici maxime, eam non diſſimularent, immo vitulari jam inciperent, & Gallum, quem antea Turca pejorem dicebant, nunc ut Chriſtianiſſimum laudabant. Satis igitur noſtri intelligebant, id jam agi Romæ, ut, conſentientibus jam Cæſare & Gallo, indicto Concilio *Lutheraniſmus* condemnaretur, ac poſtea non niſi violenta & ſanguinaria executio fieret. Arcanas igitur conſultationes ea de re *Lutherani* inſtituebant, & Elector Lutheri ac collegarum conſilium expoſcebat, qui pie reſpondebant, *conſervationem puræ & orthodoxæ doctrinæ, humana ſolum prudentia obtineri non poſſe*; *faciendum igitur quantum pro tempore ſecundum veram voluntatem Dei fieri queat*; *fugienda autem illicita media eſſe.* Auguſtanos inprimis angebat, quod fama ferret, Cæſarem Comitia *Wormatiæ* indicta, Auguſtam translaturum eſſe; id ſi fieret, libertatem civilem & ſacram, quatum gaudebant, in periculum vocatum iri metuebant, eoque conſilium ab aliis petebant, & *Landgravius* quidem jocoſum & ſimul ſerium dedit, ut *Johanne Chryſoſtomo* uterentur, id eſt, aliquot florenorum millia *Navio* aliisque offerrent, qui Cæſarem ab hoc inſtituto dimoverent. Evanuit tamen mox metus, quando Cæſar Comitia *Wormatiæ* denuo habenda indixit.

Tom. VIII. Alt. p. 414. *a.* Sleid. *p.* 450, Suav. *L. II. p.* 91. Seck. *p.* 496. *ſeq.*

§. CCCCXVI.

§. CCCCXVI.

Minuebat etiam metum, quod noſtris pariter ac adverſariis cognitum ſatis perſpectumque erat, Pontificem quovis modo Concilium dilaturum, &, ſi ſalva ejus exiſtimatione fieri poſſet, plane ſublaturum eſſe. Qua de re Suavem audire placet: *Pontificem quidem*, inquit, *hoc de Concilio Aulæque ſuæ emendatione caput non adeo ſolicitum habuit, qui certus eſſet, ubi ſemel huic operi manum admoviſſent, propter diverſos & prope contrarios eorum fines, concordiam inter eos non diu duraturam; nec dubitaret, quando* Concilii *ope iſtam reformationem exequi inſtituiſſent, ſibi perquam facile fore, omnem eam actionem ad amplificandam authoritatem ſuam dirigere.* Illud eum magis premebat, ne congregato illorum rogatu *Concilio*, coactus id feciſſe videretur; *ſic enim & exiſtimationem ſuam imminutum iri, & ingentem animum ſumpturos eos, qui de authoritate Pontificia mitiganda conſilia coquebant. Quamobrem* Regum ſolicitationem prævortendam ratus, *pariter diſſimulatis omnibus ab Imperatore offenſionum cauſis, (iis haud dubie, quas in epiſtolis commemoratis ei exprobaverat) etiam recentibus & gravibus, nempe reconciliatione abſque ſuo præſcitu facta, & conditionibus adjectis dignitatem ipſius perſtringentibus, diploma evulgat, quo univerſam Eccleſiam hortatus ad exultandum gaudio, ob pacem eam, qua ſublatum erat Concilii impedimentum, illud* Tridenti *reſtaurat, & ad Idus Martias anni ſequentis inchoandum denunciat.* Tempus quidem præfixum nimis breve eſſe ſciebat, è re tamen ſua futurum putabat, ſi vel pauci, iique *Itali, Aulici, clientes ſui* primi adeſſent, & de modo in Concilio procedendi agerent, quod *ad tuendam dignitatem Pontificiam rei caput* eſſet, eamque pene totam conficeret; horum enim decretis neceſſario teneri eos, qui deinceps advenirent. Neque novum eſſe, Concilio generali paucos aliquot dare initium, cum in *Piſano* & *Conſtantienſi* id uſu venerit, qui felicem tamen habuere progreſſum. In expediendis

Papæ ſimulatum ſtudium Concilium Tridentinum reſtaurandi.

diendis quoque legatis festinavit, quibus *diploma legationis* tantum dedit, non autem, pro more, *diploma facultatis*, quam vocant, neque in scriptis mandati formulam, quid illis mandare vellet adhuc incertus, sed pro ratione eventuum, & prout Cæsar actiones suas instituere, consilia capere certus.

P. Suavis *pag. 95. seqq.*

§. CCCCXVII.

Papæ festinatio Cæsari displicet, qui primaria Concilii causa esse cupit, hunc igitur ille conciliare sibi studet.

Non placuit *Cæsari* ista Pontificis festinatio, qui cupiebat & ad nominis sui famam, & ad invitandos in concilium Germanos, & multis aliis nominibus, sibi tanquam principali causæ eam actionem tribui. Misit ergo legatos ad omnes Principes, qui denunciationem Concilii significarent, & ad illud invitarent. Multa etiam Præsulibus Hispanis & Belgicis præscripsit, atque in his, ut *Theologi Lovanienses* deliberarent, ac statuerent de dogmatis in concilio proponendis, quæ illi ad XXXII. capita revocarunt, nullo è sacris litteris ad ea firmanda loco adducto, sed velut thesibus magistralem in modum propositis. Ea *Cæsar* edicto suo confirmat, dein evulgat cum mandato, ut omnes ea credere & sequi teneantur. Nec animum Papæ offensum celabat, sed & coram Nuncio & apud alios aperte palamque eum prodebat, & cum mense Decembri XIII. Cardinales Papa creasset, & tres ex iis Hispanos, ne hi aut insignia dignitatis acciperent, aut nomen & habitum admitterent, prohibuit. *Theologi Parisienses* etiam à *Rege Galliæ* consultare jubentur de dogmatis in concilio proponendis, sed orta inter eos contentione, nihil decretum fuit; hoc tantum statutum, ut in XXV. articulis, ante duos annos evulgatis, omnes acquiescerent. *Pontifex* autem artem arte deludere volens, etiamsi Regi Galliæ significasset, alieniori esse erga se Cæsarem animo, adeoque eum de mittendis quamprimum legatis ad Concilium, qui sedem Apostolicam vacillantem suffulcirent, interpellasset, tamen Nuntio suo apud Cæsarem mandavit, ut ad omnes occasiones, si quando Cæsar Prote-

Protestantibus succenseret, attentus excubaret, eaque opportunitate captata, omnem à se opem & subsidium ad autoritatem Cæsaream armis spiritualibus temporalibusve recuperandam, prolixe offerret. Quod Nuntius quoque sedulo fecit effectumque dedit, adeo officiose, ut Cæsar, qui Papæ opem operamque utraque via rebus suis commodam conspicabatur, de acerbitate multum remiserit, novis illis Purpuratis titulum ornatumque Cardinalium assumere permiserit, & Nuntium ad familiares sermones de rebus Germanicis, & sæpius & lubentius admiserit.

P. Suavis *pag.* 96.

§. CCCCXVIII.

Sic omni ex parte sibi & regno suo vacillanti præsidia quæ- *Pontificis metus & astutia.*
rere & duabus anchoris inniti voluit Pontifex, nec levis cura eum incessit solicitudoque de conventus Ordinum Wormatiæ habendi successu. Metuebat enim ex una parte, ne Cæsare, quem *stomachosis suis litteris* commoverat, volente aut permittente, decretum in eo fieret, quod rebus suis magis, quam superiora, præjudicaret; ex altera vero parte ignominiam, si in Comitiis parum honorifice tractaretur. Astutia igitur usus, Nepotem suum *Farnesium Card.* ad Cæsarem mittit, eique imperat, ut iter per Wormatiam faciens, Catholicis, quæ observanda sint, præscribat, & dein ad Cæsarem pergat, ac provideat, ne quid fiat, quod autoritatem suam lædat.

Suav. *l. c.*

§. CCCCXIX.

Hinc factum, ut impedimenta utrinque cursui Evangelico *Persecutio in Belgio.*
objicerentur. Nam per Cæsaris provincias & per Belgium multi passim valde erant cupidi purioris doctrinæ, sed occulte, propter Cæsaris edicta & supplicia; hinc nonnulli litteris Argentinam missis, *Petrum Brulium*, natione Lotharingum, qui ibidem concedente Senatu secundus post *Calvinum* Ecclesiæ Gallicanæ minister fuit, accitum iverunt, ut urbes *Flandriæ*, *Hannoniæ*,

Artheſiaque, in quibus non pauci fame cœleſtis cibi laborabant, inviſeret & recrearet. Eo cum venit, fideliter privatim in verbo divino, id deſiderantes, informavit per urbes Tornacum, Vallencenas, Atrebates & Inſulas, & hinc ad primum locum regreſſus, tanto ſtudio & ardore docuit, ut aliquando palam apertis januis convenientes in domo quadam homines pios inſtitueret. Quod cum ſacrificuli & Monachi reſciviſſent, eum apud Magiſtratum accuſant, qui undique conquiri illum juſſit, & per urbis muros à fidelibus demiſſus fractoque crure deprehenſus, igne vivus crematus fuit d. XVII. Februar. ſequentis anni, nil quicquam pro eo intercedentibus Senatoribus Argentoratenſibus & Proteſtantibus Wormatiæ tum agentibus, inprimis autem Electore Saxon. & Haſſiæ Landgravio. Exuſtus etiam antea eſt hoc anno *Thomas Calbergius*, civis *Tornacenſis*, quod ex Pſalterio Genevenſi aliquot hymnos propria manu in librum quendam peculiarem conſignaverat, & examinatus productusque in publicum, fidem de præcipuis religionis Chriſtianæ articulis profeſſus revocare nolebat. *Audenardæ* quoque *Kilianus de Muelere*, moderator Scholæ ibidem, in vincula conjectus, quod dixiſſet *Papam* eſſe *caput Eccleſiæ*, ſed *Romanæ* aut diabolicæ potius, quæ ſpelunca eſt latronum & Synagoga Satanæ, & negaſſet adorandam eſſe hoſtiam in miſſa, purgatorium & ſimilia commenta, ad ſupplicium deinde deductus, ſuſpenſus ac tandem combuſtus fuit. Idem fatum habuit *Otto Catelina Gandavenſis*, qui jam comburendus circumſtantes ſic allocutus eſt ex Matth. XXIV. 23. ſeq. cavete *vobis à Pſeudoprophetis, qui dicent vobis: ecce hic, ecce illic eſt Chriſtus* &c.

Sleidan. *pag.* 457. *Martyrol. Han. ed. p.* 264. *ſſ. & p.* 473. 475. *ſſ.*

§. CCCCXX.

in Gallia. In *Gallia* non minus perſecutioni obnoxii fuere Evangelii confeſſores. Inter quos Lutetiæ duo ad flammas condemnati, & antea linguæ ipſis exſectæ ſunt; ſed, quod majorem in re nova

nova admirationem excitat, postridie non tantum linguæ illæ in ipsa Concilii publici classe repertæ; verum etiam amissis jam linguis suis diserte & articulate loquentes auditi illi fuerunt. Præter cætera etiam ista verba ab adstantibus excepta sunt: *Nos*, dicebant, *aliquando tandem & peccato, & carni, & mundo, & diabolo, postremum vale dicimus: nunquam cum illis quicquam commune habituri.*

Martyrolog. cit. pag. 474.

§. CCCCXXI.

Interea tamen sisti haud potuit cursus Evangelii, sed latius etiam illud propagatum est. Nam non tantum *Archiepiscopus Colonienſis* in instituta reformatione perrexit, nil moratus Cleri & Academiæ contradictionem & appellationem; sed alii quoque ejus exemplum secuti, aut divinitus excitati sunt, ut doctrinam puriorem amplecterentur & promoverent. Inter quos non postremo loco ponendus est *Franciscus*, ex Comitum Waldeccensium illustrissima familia, qui & *Osnabrugenſem* & *Mundenſem Episcopatum* regebat, & jamdudum Evangelicæ doctrinæ favere cœperat, eoque connivente, illi in præcipuis urbibus locus fuit: nec deerant ex nobilitate plurimi, minorumque oppidorum incolæ, qui reformationem desiderabant; sed collegia Canonicorum acriter resistebant, & Ordines Monasterienses opponebant mandatum Cæsareum, quo jubebatur Capitulum veteres ritus Christianos, eodem, quo in cathedrali templo, modo ubique servare, cui se obtemperaturos affirmarunt, & ab Episcopo postularunt, ut innovationes circa sacra aboleret, & mandati transgressores puniret. Verum Episcopus respondit, se mandatum à Cæsare non habere, & id, quod Capitulum haberet, interpretari secundum decretum *Comitiorum Ratisbonenſium*, ita, ut religio cultusque eo statu servetur, qui à se aliquot in locis ad normam fidei Christianæ, & veteris Apostolicæque Ecclesiæ ritum formatus esset; sibi enim

Reformationis progressus in Episcopatu Colon.

Monasterienſi.

cum ex decreto illo, tum jure Principis incumbere, ut populum in provincia sua ad doctrinam Evangelii & disciplinam Christianam, per pastores pios & Evangelicos, instruat, cum non sine dolore deprehenderit, populum vera pœnitentiæ notitia nequaquam imbutum, immo male informatum esse, ut gratiam Dei apud statuas, reliquias, & in ceremoniis quæreret, fidem autem in Jesum Christum, quæ nec sine contritione, nec sine charitate & studio vere bonorum operum esset, negligeret, Sacramentorum vim & usum ignoraret &c. His de causis se motum, ut aliquod, tenue licet, initium emendationis in quibusdam provinciæ suæ locis, pura verbi prædicatione & Sacramentorum administratione, ex præscripto divino fecerit; paratum quoque cum ipsis ulterius hac de re tractare, ac debitum obsequium Deo & verbo ejus præstare: nec dubitare, quin apud Cæsarem & omnes respondere de hoc suo instituto possit. Si vero res aliter cadat, & obstacula objiciantur, ferenda illa & Deo magis obediendum esse, quam hominibus. At Capitulo in Cæsareo mandato persistente, destinata optime ab Episcopo successu destituta fuerunt. Capitulum tamen, Episcopo post triennium Romam citato, ejus defensionem suscepit.

Mersburgensi.

In *Mersburgensi Episcopatu* mors *Sigismundi à Lindenau* januam aperuit uberiori reformationi, quando Canonici, tribus duntaxat absentibus exceptis, unanimi consilio, *Augusto* Saxon. Duci, fratri *Mauritii*, adolescenti octodecim annorum, egregium illum præsulatum, cui nec *Misnensis* nec *Numburgensis* par est, detulerunt, nulla reservatione, nisi ut arbitrium de ritibus in Ecclesia cathedrali integrum sibi relinqueretur: (maxima enim ditionis Episcopalis pars jam tum Evangelicæ doctrinæ addicta erat,) Augustus igitur promte ita oblatum Episcopatum accipiebat, neque Clericatus aut sacerdotii cœlibatusve vinculo obstringebatur, & prudenti consilio, retento sibi regimine Episcopatus politico cum reditibus, sacrorum curam *Georgio Prin-*

Principi Anhaltino, inter Canonicos Seniori, & Ecclesiæ Metropolitanæ Magdeburgensis Præposito, Episcopali item Misnensi, sub titulo *Administratoris* in rebus spiritualibus exercendam tradebat, cui etiam consensu *Mauritii* Ducis inspectio districtus Lipsiensis & Thuringiæ, quatenus Mauritio suberat, committebatur. Quam bene puritati religionis in ampliſſimo illo Præsulatu prospectum fuerit, & quam egregie *Georgius* Anhaltinus officium Episcopale administraverit, prolixum nimis foret enumerare. Nullum enim genus aut argumentum veræ laudis, viro Ecclesiastico tribuendæ, inveniri potest, quod ille non meruerit, ita ut sui temporis eximium decus, sequentibus exemplum prope inimitabile, haberi possit. B. *D. Veielius* autem & Illustr. *Seckendorffius* hoc nos labore sublevarunt, quod grato animo agnoscere par est.

In *Pomerania* similiter religionis Evangelicæ impedimentum sublatum est morte *Erasmi Manteufelii, Episcopi Caminensis*, qui pertinaciter veteri religioni seu superstitioni adhærebat, & Reformationi in Pomerania maxime adversabatur. Ducibus enim Pomeraniæ commune jus erat in Episcopatum, iisque Episcopus majori vinculo obstringebatur, quam alibi in hierarchia Romana fieri consueverat, habebantque facultatem nominandi Episcopos. Sed, cum in diversa tum abirent *Barnimus* & *Philippus* Duces, Elect. Saxon. & Hassus eos monuerunt, ut virum sapientem, qui ad Pauli præscriptum isto munere recte fungi posset, spretis abusibus veteribus, eligerent. Qui obsecuti monitis, *Bugenhagio* Episcopatum de Capituli totiusque provinciæ desiderio, detulerunt, ac eo nomine splendidam legationem Wittenbergam miserunt. Accipere vero spartam hanc diu acriter renuit *Bugenhagius*, & vix persuaderi potuit à legatis, palam dicentibus, nisi consentiret, fore, ut bellum inter Duces, qui de alio præter ipsum convenire non possent, oriretur. At mox mœror cum summa mentis angustia eum incessit, *Caminenſis.*

stulte se consensisse confessus est, & Deum rogavit supplex, ut se ab hoc nexu liberaret, exauditum quoque se affirmans, multas rationes protulit, cur Episcopatum illum suscipere non posset. Ad hoc tamen se obtulit, si alius constitutus esset Episcopus, quod, indulgente Electore & viribus permittentibus, eo rursus proficisci, & ad ordinandas Ecclesias denuo operam conferre vellet, quæ vere esset Episcopalis.

Albertus Borussiæ Dux, de cujus pio in reformanda religione studio supra dictum est, hoc anno ordinationem Ecclesiasticam denuo, ex Comitiorum provincialium decreto, recudi fecit, novis quibusdam constitutionibus auctam. *Academiam* quoque *Regiomontam* fundavit, privilegiis & immunitatibus ornavit, bonisque legibus firmavit. Primus Rector ibi fuit *Georg. Sabinus, Schulerus* dictus, J. V. D. & Poëta elegans, gener *Melanchthonis*, qui tamen ejus mores non semper probavit.

Rigensi. Sub finem hujus anni Legati à *Guilielmo Brandenburgico*, Archiepiscopo Rigensi, ad Elect. Saxoniæ & Landgravium missi venerunt, multa de Senatu urbis, quæ in fœderis Smalcaldici protectione erat, conquerentes & de jurisdictione, quam ex dimidia parte Archiepiscopus, ex altera *Magister ordinis equestris Livonici* sibi vindicabant. Cumque *Archiepiscopus* insimularetur, ac si non satis æquus esset puriori doctrinæ, per legatos Lutheranis se satis purgavit, ac detexit aulæ Cæsareæ molimina, quæ Magistrum ordinis, *Jo. Reckium*, & quosdam Livoniæ & Curlandiæ Episcopos secretis mandatis instruxerat, ne posthac ullum ad Archiepiscopatum pervenire sinerent, qui veterem religionem non profiteretur. Ipsius etiam frater *Albertus*, de sinceritate & constantia in puriore doctrina certos securosque esse jussit Proceres Smalcaldicos, ac retulit, reformationem apud subditos suscepta ab eo esse, at non solum equites Ordinis, sed etiam quosdam in urbe Riga inhærere superstitioni veteri, vel clam ei favere.

Roten-

Rotenburgi demique *ad Tubarim* Evangelicæ religionis exercitium publica authoritate constitutum est, magna cum prudentia & constantia Senatus, eo præsertim tempore periculoso. *urbe Rotenburg.*

Sleidan. *p.* 445. *seq.* Seckendorf. *pag.* 497--515.

§. CCCCXXII.

Inter scripta *Lutheri*, primum locum occupat opus cœptum in *Genesin*, quam publice prælegit & exposuit; pars enim prælectionum hoc anno prodiit sub hoc titulo: *In primum librum Mose, Enarrationes Reverendi Patris* D. Martini Lutheri, *plenæ salutaris & Christianæ eruditionis, bona fide & diligenter collectæ. Cum præfatione* Lutheri *ad Lectorem, &* Viti Theodori, ad Johannem Ernestum, *Saxoniæ Ducem.* Absolutæ tamen sunt hæ enarrationes anno sequenti & uno volumine editæ. *Lutheri scripta exegetica & homiletica.*

Johannis Caput XVI. publicis concionibus exposuit, & Apoc. XII. 7. seqq. in festo Michaëlis, ubi, cum pauca disseruisset de Angelis creatis, statim tractare incipit de *Angelo increata*, sive de Filio Dei, Jesu Christo; ad hunc enim tendere omnia in Scriptura S. tanquam fundamentum totius doctrinæ Christianæ, eoque pertinere omnia, quæ de Deo, de Angelis, de cœlo & inferno, de morte & vita docentur. *Michaëlem* probat esse Filium Dei, cui soli nomen competat, מיכאל *quis sicut Dominus? Quis similis Domino inter filios Dei?* Nemini enim nisi soli divinæ majestati hoc convenire, ac alibi Scripturam vocare Christum *imaginem Dei invisibilis* Col. I. 16. & *splendorem gloriæ characteremque hypostaseos ejus*, Ebr. I. 3. Ostendit etiam Christum sæpius apparuisse Patribus, inprimis Abrahamo & Jacobo, sub forma Angeli, & attributa operaque divina ei adscribi, qualia Angelo creato non competant.

Habuit etiam Concionem Dom. XVII. Trinit. super Evang. Luc. XIV. 1. ss. in sacelli Torgavensis inauguratione, quod primum erat à reformatione cœpta exstructum, ac Elector,

ctor, insuper habitis omnibus ritibus veteribus, sola verbi divini prædicatione & precibus initiari voluit. *Lutherus* quoque in præloquio monuit, ea sola sufficere, neque chrisma aut suffitum Episcoporum requiri. De pio Sabbathi cultu inprimis agit, qui verbi prædicatione & oratione publica præcipue constet.

Quatuor sequuntur Conciones de *Resurrectione mortuorum*, ad 1. Cor. XV. 36. seqq. hoc & sequenti anno habitæ, sed ob argumenti convenientiam conjunctæ.

Polemica. Ad *Polemica* refero *Confessionem brevem de S. Cœna*, occasione à *Schvvenckfeldio* suppeditata, editam. Cum enim illum in schedula, cujus supra mentionem fecimus, una cum *Sacramentariis* eadem censura perstrinxisset, & ob abrogatum anno proximo ritum elevationis, in suspicionem *Zvvingliana* doctrinæ se venisse percepisset, dissensum suum à Sacramentariis publico hoc testimonio, quod morti vicinus, ad tribunal Dei allaturus sit, confirmaturum se esse profitetur. Alias occasiones, quas *Peucerus*, *Pezelius* aliique hariolati sunt, prætereo, quas *Seckendorffius* adduxit & refutavit. Narrat ipse *Lutherus*, quod in colloquio Marburgensi cum *Zvvinglio* & *Oecolampadio* instituto consentire non potuerit, speraverit tamen fore, ut aliquando etiam de hoc articulo conventio fieret. At cum non sine horrore legerit *Expositionem fidei Christianæ* à *Zvvinglio* editam & Regi Galliarum inscriptam, in qua salutem Ethnicorũ asserat, inde se collegisse profanam ejus mentem, & quod non serio Marpurgi egerit, ac ab eo tempore omnem spem de iis, qui sententiam *Zvvinglii* sequerentur, abjecisse. Revocat itaque in memoriam repetitque quæ illi contra doctrinam sanam de Sacramento acerbius scripserunt dixeruntve, de *Deo panaceo*, de *Capernaitis*, *Anthropophagis*, *cœnis Thyestæis*, & similia. Tanto iniquius & protervius vero in se suosque ista spargi, & Papisticum errorem sibi tribui docet, quanto evidentius constet, quod

quod tam cruda & carnalia nunquam docuerit: immo, ne in *Papatu* quidem talia fuisse audita, quod corpus frustatim comedatur, aut sanguis particulatim hauriatur, sed sonuisse ibi veterem hymnum: *sumit unus, sumunt mille, tantum iste, quantum ille, nec sumtus absumitur.* Vehementer igitur exaggerat adversariorum scommata, à quibus omnino per reverentiam Sacramenti abstinere debuissent, si per impossibile verum esset, quod dictitent, nil nisi panem & vinum in S. Cœna esse. Subjicit porro verba satis acerba, quæ Helvetios vehementer offenderunt, & unde Pontificii veteres pariter ac recentiores magnam convitiandi ansam arripuerunt. *Ego,* inquit, *illorum Deum simili ratione* (sicuti nostrum *impanatum* vocant,) *etiam appellare potuissem, & appellarem, nisi nomini Dei parcerem; vero quippe nomine eos insignire possem, quod non solum sint* panivori *&* vinibibi, *sed etiam* animarum devoratores *&* interfectores, **und sie ein eingeteufelt/ durchteufelt/ überteufelt/ lästerlich Hertz und Lügenmaul hätten.** Recenset deinceps varias Sacramentariorum sententias & opiniones, in quas scissi sint, septem & amplius, ac hos spiritus omnes inter se dissidentes, in hoc tamen convenire ait sensu sc. sublimi & spirituali, quod panis sit panis, & vinum sit vinum. S. Cœnam itaque nihil aliud illis esse, quam vulgare & quotidianum convivium, ubi panis & vinum adsunt. Nam his præsentibus de Christo disseri, legi, laudari atque adeo spiritualiter edi posse, æque ac in S. Cœna: & Christum stulte fecisse, quod peculiarem cœnam instituerit, qua mundus antea plenus fuerit. Suffeciisse quippe, si dixisset: quando & ubicunque panem comederitis & vinum biberitis, facite in mei memoriam, sicut Paulus dicat Coloss. III. 17. *quicquid feceritis in nomine Domini Jesu Christi facite &c.* Posthæc refellit objectiones adversariorum præcipuas, vel alibi à se refutatas indicat, ut Joh. VI. 63. *caro nihil prodest,* & *Christus ascendit in cœlos,* Eph. IV. 8. 10. Et quia satis monitos dicit eos, atque convictos, nolle se

amplius cum iis disceptare affirmat. Tandem etiam ad argumentum ex *elevatione* petitum sibique objectum, ut supra indicavimus, respondet

Ex *Epistolis* hoc anno scriptis paucæ memorantur, quas in Indice indicabimus. Interim qui summam earum nosse desiderat, *Seckendorffium* adeat.

Tom. VIII. Alt. p. 345--413. Seckendorff. *p. 515. seqq.*

§. CCCCXXIII.

An. 1545. forma reformationis à Theol. Wittenbergens. jussu Electoris concinnata.

Cum anno M. D. XLV. *Comitia Wormatiæ* habenda Cæsar indixisset, ac jam Spiræ mandasset, ut quilibet Procerum formam & modum reformationis à viris doctis & piis concinnari curaret, *Elect. Sax. Theologis Wittenbergensibus* injunxit, ut collatis consiliis *sententiam* suam *de toto regimine Ecclesiæ & Reformatione Christiana* aperirent, ac indicarent, in quibus per D. G. persistere constanter & immutabiliter vellent ac possent. Promte illi parateque jussa exequuntur, licet haud celarent, se non sperare posse, ut *Episcopi & indocta, impia & superba Capitula Canonicorum*, doctrinam Christianam & pias ceremonias unquam reciperent. Libellum ab iis conscriptum exhibet integrum *Seckendorffius* diligentissime descriptum, additis diversis lectionibus, quæ in editione *Pezeliana*, in Palatinatu *Neostadii* anno 1600. procurata, reperiuntur, & annotationibus quibusdam.

Eius summa.

Nos summa duntaxat capita indicabimus, ut vel de argumento generatim constet. Titulus hic erat: *Vera & salutaris reformatio seu gubernatio Ecclesiæ Christi præcipue in his quinque,* (vel sex) *membris consistit:*

Primum, *in vera & pura doctrina, quam Deus Ecclesiæ suæ, certis & manifestis testimoniis patefecit, tradidit & doceri mandavit, & cui alligavit Ecclesiam, extruxitque super fundamentum Prophetarum & Apostolorum, Eph. II. 20. cujusque summa in Aug. Confess. continetur.*

Secun-

Secundo, *in legitimo usu Sacramentorum, secundum institutionem Christi.*

Tertio, *in conservatione ministerii Evangelici, & obedientia erga pastores Ecclesiarum: sicut Deus vult & postulat conservari ministerium Evangelii, & servat ipse sua potentia & præsentia.*

Quarto, *in conservatione honestæ & piæ disciplinæ, retinendæ per judicia Ecclesiastica, seu jurisdictionem Ecclesiasticam.*

Quinto, *in conservandis studiis necessariæ doctrinæ & scholis.*

Sexto, *ad hæc opus est defensione corporali & facultatibus, ad personas, quæ sunt in officiis necessariis, alendas.*

Approbatio Electoris & Landgravii.

Placuit hic libellus Electori, cum leniter & moderate scriptus esset, nec dubitavit *Pontanus*, cui Elector perlegendum miserat, eundem fructum, Deo volente, ex hac reformatione exspectandum esse, ac ex Aug. Confessione. Elector scriptum postea cum *Landgravio* communicavit, hicque d. VIII. Febr. respondit & Theologorum suorum litteras de eo misit, qui nihil omnino invenire se dicebant, quod mutandum aut emendandum esset, præter ea, quæ *Landgravius* observasset. *Tam modeste* enim compositam esse reformationem, ut, si ab adversariis rejiciatur, nullatenus præterea cedendum, sed Dei judicio causa committenda sit. Suadent etiam, ut denuo revisa & emendata, sive ab altera parte acceptetur, sive recusetur, typis excusa, ad omniū notitiam promoveatur. Quæ *Landgravius* monuerat de *infantum Christianorum ante Baptismum acceptum decedentium salute*, de *potestate Episcopis permittenda, si puram doctrinam recipiant, & causis matrimonialibus*, Saxonici amice receperunt, & mentem suam modeste plenius explicarunt, ut Landgravius acquiesceret. *Bucerus* etiam *Consultationem* de Reformatione edidit, sed Electori minus placuit, cum ob verbositatem, tum quod

censeret *Bucerus*, accusandos esse coram Cæsare & Ordinibus Episcopos, sive potius ipsum Pontificem &c.

Seckendorff. *pag.* 521 -- 543.

§. CCCCXXIV.

Acta in Comitiis de pace, an per Concil. Trid. indictionem finita sit?

Comitia Imperii indicta d. XXIV. Martii initium ceperunt; Cæsar enim articulari morbo impeditus, eo tam cito, prout quidem constituerat, venire non poterat, legatos tamen ibi habebat *Cardinalem Augustanum*, *Ottonem Truchsessium*, & *Fridericum Furstenbergium Comitem*. Ex Principibus nemo aderat; metuebant enim, ne indictum à Pontifice Concilium pro termino & fine pacis in Germania de religione hucusque constitutæ haberetur. Nihil autem omittebant Legati Cæsarei, ut suspicionem illam Protestantibus eximerent, allegabantque inprimis, Concilium tempore Comitiorum Spirensium jam indictum esse, & ita pro termino pacificationis ibi initæ haberi non posse, neque à Protestantibus Spiræ aliquid hac de re monitum esse. Nostri regerebant, se videre, quod Pontifex ita instituerit Concilium, ut judicis partes manifesto sibi sumeret, neque alios suffragatores admitteret, quam quos juramenti vinculo obstrictos haberet; quapropter cum plura ausurus esset, machinationibus occurri & declarari debere, quod pax sit servanda nullo ad illud Concilium habito respectu. Principes enim non tantum pro se suisque personis in Comitiis comparere, sed obligari etiam, ut pro provincialibus civitatibus & subditis suis curam gerant, horumque incolumitatem tueantur; cum his quoque de subsidiis, ad bellum Turcicum præstandis, domi consultandum, ac de pace illis prospiciendum esse, ut suas quisque facultates, uxores, liberos, in tuto futuros esse scirent; illis enim alias perinde esse, sive à Turcis sive ab aliis ea sibi eriperentur. Cumque ad hæc non in genere tantum pacis continuatio, nulla Concilii mentione facta, promitteretur, sed & responderetur d. XXIV. April. de Concilio, *Cæsarem* quidem non posse illi aliarumque natio-

nationum consensui resistere, si tamen per illud concordia in religione non obtineretur, nec reformatio juri & rationi conveniens, ac necessaria, succederet, tunc Cæsarem cum Ordinibus ulterius consulturum esse, Legati Saxonici cæterique Evangelici regerebant, *etiamsi aliæ nationes Concilio Tridentino se submitterent, sibi tamen non licere repugnare conscientiæ, & solidis ex S. Scriptura rationibus, ut causam adversariorum judicio deferant*; *ideoque* non sufficere oblata Cæsarea, sed *pacis prolongationem diserte fieri debere, usque ad Concilium liberum & Christianum*, atque plenam de religione transactionem. *Facile conventurum* esse *Pontificem cum clientibus suis, reformationem quoque instituturum, quæ suo juri, suisque rationibus conveniret; sed quod æterno verbo Dei & consuetudini veteris & veræ Ecclesiæ Apostolicæ* (secundum quam reformatio fieri deberet) *conformis sit futura, se ex argumentis & exemplis notabilibus expectare non posse, fore potius, ut errores confirmentur*; licet etiam postea Cæsar, ut jam obtulisset, denuo tractare vellet, partem oppositam non esse cessuram. Disceptatum etiam de *jurisdictione Camerali*, quam non tantum ratione causarum præteritarum sed & futurarum, quæ ad religionem pertinebant, Evangelici rejiciebant, &, antequam sibi in his capitibus satisfieret, consultationes de bello Turcico, etiam sine præjudicio & salvis capitibus illis habendas, plane recusabant, sicque à Principibus suis mandatum esse dicebant. *Ferdinandus* Rex & ipse *Cæsar* fassi sunt, in sua potestate non esse, ut Concilium impediatur, petieruntque aliquid ab Evangelicis proponi, in quo Cæsar honeste iis gratificari posset; ac suaserunt, ut suspiciones & querelas suas contra Pontificem in Concilio proponerent; si enim nationes in Concilio comparuerint, nihil valituras decisiones Pontificis, sed aliter actum iri: Cæsarem contra Concilium nullam Evangelicis securitatem præstare posse, ac ne sibi ipsi quidem. *Legati* regerebant, de pace & securitate omnino Heris

ris suis cavendum esse caverique debere; satis enim patere, quod Concilium pacis tollendæ causa indictum sit, Pontificis malam administrationem & introductos abusus satis demonstratos esse, eum *Lutheranos jam Bullis suis damnasse*, ea etiam, qua Concilium indixisset. Sed *impossibilia postulari* à Nostris dicebant *Cæsareani*, licet nihil quam promissionem de pace flagitarent, & alia proponi media vellent. *Granvellanus* satis acerbe altercari & paria Nostris objicere cœpit, ac inter alia quoque *Anabaptismum*; sed omnia illi facile diluebant. Unde mitior factus, una cum *Navio* Cæsaris nomine hæc obtulit: curaturum eum esse, ut Concilium rite & legitime haberetur, ac Evangelici sufficienter audirentur, ita tamen ut postea etiam decretis obtemperarent. Si vero interea & usque ad Comitia proxima aliquid iniqui & molesti à Concilio ageretur, Cæsarem de remedio & concordia cogitaturum, & interim pacem servaturum esse. Ad hæc *Legati*: semper *Evangelicos postulasse Concilium liberum*, tale vero non esse, quod *Tridenti* habeatur, in quo *Pontifex*, licet pars sit, judex esse velit, contradictum semper huic molimini esse, & speciatim anno 1541. constare tamen, quod Papa illud pro legitimo venditet, in quo ipse cum suis decidat. Nihil profuturum, etiamsi audiantur Evangelici, cum adversarii judicis partes sibi sumserint; judicium igitur deferendum esse viris piis & honestis, ab utraque parte delectis, qui secundum verbum Dei & formam vetustissimorum Conciliorum atque primitivæ Ecclesiæ, pronunciarent & reformarent. *Tridentum* Italicam potius, quam Germanicam urbem esse, eo *mitti Theologos suos non posse*, *machinationes clandestinas à Papa metuendas* esse; si vero Concilium liberum & Christianum in Germania convocetur, & prius de modo procedendi conveniatur, ita sese gesturos esse Evangelicos, ut nullius culpæ rei sint futuri. Pacem itaque postulant usque ad piam, amicam, & integram transactionem de religione ineundam, in Con-

Concilio libero, Christiano & partibus non obnoxio, vel in nationali, vel in Comitiis generalibus, quæ tria media Spiræ anno 1544. approbata fuerint, à quibus discedere non possint. Ad quæ *Palatinus Elector Fridericus*, Mediator inter Cæsarem & Evangelicos electus, regessit, Spiræ nuper Concilio ratione loci non esse contradictum, ideoque *Tridenti* esse comparendum. In Germania Concilium haberi non posse ob plebis immodestiam. Palatino autem respondit legatus Electoris Saxon. nomine reliquorum, Evangelicos omnino & nominatim contra locum Concilii sive Tridentum in Comitiis Spirensibus A. 1542. protestationem interposuisse, Decreto Comitiali insertam, & superiore anno etiam, adversus quodcunque Concilium, quod Pontifex indiceret. *Palatinus* ubi obfirmatos vidit Protestantes, suasit Cæsari, ut ad concordiam in religione sanciendam Concilium Nationale, vel Comitia generalia convocaret, &, quæ inter Germanos conventum esset, *Tridentum* mitteret, pacemque servaret, etsi in Concilio isto pacta illa non approbentur. Non displicere hoc consilium Cæsar præ se tulit & Evangelicis renunciari jussit, qui consenserunt; sed cum Romanæ religioni addicti Proceres hunc modum non approbarent, frustra statui de colloquio Nostri regessérunt, & *decretum Spirense* superioris anni de servanda pace nominatim repeti postularunt, cum alioqui non satis tuti sint futuri; Cæsari quidem se non diffidere, sed adversæ partis consilia sibi esse suspecta. Verum Cæsar se excusavit, quod Spirense decretum allegare nominatim nequeat, pollicitus tamen est, se præcedentia decreta omnia in genere per modum decreti repetiturum, inter quæ *Spirense* comprehendatur, permissurum etiam, ut Evangelici protestarentur, quod idem simul speciatim intelligerent. Sed illi perspiciebant callide agi, neque istis verborum strophis fidi satis posse; tandem igitur in prorogationem Comitiorum ad d. VI. Jan. anni sequentis *Ratisbonæ* habendorum

dorum eamque decreti formulam consenserunt, quæ d. IV. *Augusti* publicata est, qua inter alia exprimitur, quod, cum in hoc conventu nihil de religione suscipi potuerit, visum fuerit è re, *quatuor ex utraque dissidentium parte collocutores & auditores ordinare, qui* ante futura Comitia *Ratisbonæ* conveniant, *controversias religionis aggrediantur, ac de omnibus, quæ cum S. Scriptura congruant, & Ecclesiæ salutem atque abusuum emendationem promovere videantur, Christiane & amice agant, ad solius Dei gloriam & veram atque Christianam unionem & reformationem Ecclesiæ, rejecto omni obstaculo, respicientes*; de iis postea in Comitiis referant, quo cum Ordinibus Imperii deliberari, & pia perfectaque unio iniri queat. Deinde subjicitur mandatum de pace servanda *secundum constitutionem de pace publica* (A. 1521) *& omnes ac singulos recessus pacificationum, sicut ab Ordinibus ex utraque parte acceptati essent.* Cameræ denique ad pauciſſimos redactæ reformationem ad futurum conventum rejicit, ne *fatalia*, quæ vocant, *processuum periclitentur.* In hujus decreti caput illud, quod est de colloquio Doctorum, *Pontificii* se non consentire, Cæsari tamen modum non præscribere, testati sunt; *Augustanæ* vero *Confess. addicti* repetierunt superiorem actionem de Concilii recusatione, & *Spirensis decreti* novissimi valore. *Duæ* hæ *protestationes* in parenthesi *Decreto insertæ* sunt, & facile hinc colligi potest, ex parte Pontificiorum, ad Papam respicientium, fomitem quasi belli, in cineribus jam gliscentis, occultatum esse; nam illa clausula, *prout acceptati ab utraque parte recessus essent*, illos absolvebat à crimine pacis fractæ, qui expresse non consensissent in Recessus, & contra obedientiam Cæsari, ex officio regio & plenitudine potestatis agenti, promissam, excipere poterant, se id fecisse ex necessitate & pacis causa, cum Protestantibus, majoribus tunc instructis viribus, resistere haud potuerint; cessanteque conditione, obligationem quoque cessare.

Sleidan. *pag.* 459. *seqq.* Seckendorff. *pag.* 543. *seqq.*

§. CCCCXXV.

§. CCCCXXV.

Hinc elucet, in his quoque Comitiis summa cum calliditate actum esse cum Protestantibus, instinctu haud dubie legati Pontificii *Farnesii*, qui simulac audivit Cæsarem Wormatiam venisse, cum eo & Rege *Ferdinando* seorsim egit, ac mandatum suum de Concilio exposuit, quod quia *Sleidanus* paucis duntaxit verbis expressit, *Suavis* autem prolixe retulit, ex hoc transcribendum potius quam excerpendum censui. *A Pontifice quidem*, dicebat, *legatis datam* Concilii *aperiendi potestatem; sed ipsos rursus expectare rerum in eo, qui tunc habebatur, Ordinum conventu gestarum, nuncium. Neque magnopere attendendum*, quid Protestantes contra Concilium obganniant; *quando, quæ ab ipsis adferuntur impedimenta, nova non sint, sed multo ante quam de* Concilio *sermo institueretur, prævisa; non esse dubitandum ipsos, qui obedientiæ jugo, religionis Christianæ fundamento, excusso, tam multa impie nefarieque innovarint contra ritus tot seculis religiose observatos, atque à tot venerandis Conciliis approbatos, huic quoque* Concilio *jam jam inchoando, quantumvis legitimo, Oecumenico, & Christiano, quod ab eo errores suos damnatum iri certo sibi persuadeant, eadem animorum obstinatione recalcitraturos. Itaque non aliud superesse, nisi ut* Cæsar *eos vel authoritatis suæ amplitudine ad obedientiam flectat*, aut armorum violentia ad parendum adigat. *Nisi id fiat, &, neque ad eorum errores damnandos porro eatur, neque* damnatis erroribus, *ad eosdem abdicandos* cogantur, *tum apud omnes invaliturum eam opinionem*, hæreticos utique dominari, Pontificem & Cæsarem iis obsecundare. *Pontificem* certe, qui leniratis viam primum tentandam putarit, nunc *existimare, validioribus utendum magisque efficacibus remediis, atque* omnino armis experiundum. *Ea gratia se concedere* ei partem Ecclesiasticarum obventionum in Hispania, *& permittere* venditionem clientelarum *in plerisque Ecclesiis, atque de suo præter* pecuniarum subsidium

Callide actũ in his Comitiis cum Protestantibus instinctu Farnesii, *Cæsarem ad arma contra eos hortantis.*

fidium *promittere* peditum millia duodecim, & equites quingentos suis sumptibus alendos: *operam quoque suam apud alios* Italiæ Principes, *ut in id bellum auxilia subministrent. In quod dum* Cæsar *incumbit, se non defuturum* armis spiritualibus ac temporalibus *eos aggredi, qui ipsi in dominiis suis negotium facessere studeant.* Speciatim vero & præcipue impugnat promissum nomine Cæsaris in conventu Ordinum Imperii factum, de convocando alio conventu ad controversias religionis definiendas, si Concilium generale non progrediatur, ostenditque non licere Cæsari captato inde colore nova in Recessu indicere Comitia.

Cæsaris responsio.

Ad hæc *Cæsar* respondit sigillatim, de *Concilio* vero *inchoando nihil definite*, sed interdum ajebat, potuisse inchoari loco magis opportuno: interdum, ante apertionem multa necessario providenda. Unde manifeste videbat *Cardinalis*, ipsum omnia cupere suspensa, ut pro eventuum varietate, ad aperiendum, aut dissolvendum Concilium, sua consilia inclinaret. Ad illud, de *alio Ordinum conventu non indicendo, in quo de religione ageretur*, in genere & indefinite respondit, se authoritatem Pontificiam, quanti debeat, & possit, semper æstimaturum. Quod vero *Lutheranos* Pontifex *bello censeret lacessendos*, id *se consilium vehementer probare*, & viam, quam proponeret, subenter amplexari: *debitam tamen cautionem adhibendam.* Nam & inducias cum Turcis, quas interventu Regis Galliæ sedulo & clam nunc tractet, prius pacifcendas, & *Protestantes*, qui magno numero sint, & potentia formidabili, vel *à se invicem disjungendos*, vel *ex improviso adoriendos*; *alioqui bellum fore anceps & periculosum. Institutum* hoc retrusum atque abditum *custodiendum quoad occasio detur:* ubi ea apparebit, missurum, qui cum Pontifice agat. Interim, quas Pontifex offerat conditiones, se haud quaquam recusare.

Franciscanus

Tametsi vero belli molitiones occultæ essent, *Protestantibus*

bus tamen suspicionis causam dedit *monachus* quidam *Franciscanus*, Italus, quo ad *Carolum, Ferdinandum, Farnesium, Episcopum Augustanum* & *Granvellanum*, aliosque, concionem habens, digressus est ad *Lutheranos*, & multa atrocitate in eos invectus, tandem oratione ad *Cæsarem* conversa, dixit: *tempus est*, potentissime Cæsar, *ut officium tuum facias: nimis diu cessatum est, jam pridem confectam rem esse oportuit: ornavit te Deus ingentibus beneficiis, teque constituit Ecclesiæ defensorem: quapropter exere vires tuas, & pestiferum illud genus hominum tollas è medio. Nefas enim est eos diutius intueri solem, qui sic omnia polluunt atque confundunt: Neque vero dicas te facturum; jam enim, jam, inquam, fieri debet, nec interponi moram ullam oportet. Quot autem hominum millia de salute perpetua periclitari quotidie putas per istorum vesaniam, quos omneis abs te sane Deus reposcet, nisi remedium mature adhibeas.*

nus virulenta concione Cæsarem ad bellum contra Luther. accendit.

Hæc concio non modo Protestantibus, ut *Suavis* aperte fatetur, injecit suspicionem, sed etiam occasionem existimandi, id ei à legato Pontif. imperatum, ex publica oratione, quid privatim ac secreto ageretur, conjecturam capientibus. *Granvellanus* sane hoc classico fertur offensus esse (forte & Cæsar) vel quod ita simularet, vel quod Protestantibus hoc esse videret cautionis loco. Cardinalis, ut his rumoribus mederetur, sibique consuleret, de nocte clanculum discessit, Romamque magna celeritate contendit. Auxit etiam Protestantium opinionem, quod ex litteris Roma scriptis nuntiatum esset, Pontificem, cum centuriones aliquot dimitteret, spem eis fecisse, se eorum operam anno proxime sequenti ad bellum conducturum. *Maimburgius* laudat hanc Cæsaris calliditatem, & pro singulari Principum arte deprædicat, quod odium & decretum contra Protestantes bellum occultaverit. *Seckendorffius* tamen in mitiorem partem interpretatur.

Tom. VIII. Alt. pag. 503. b. Sleid. *p. 467. seq.* Suav. *p. 105. seq.* Seckend. *pag. 551. b. 552. a.*

§. CCCCXXVI.

Evangelicorum candor & integritas.

Utcunque vero id se habeat, Evangelici, quamvis animadverterent, callide secum agere Pontificios, pii candoris specimen dederunt, dum pacis, ad breve licet tempus servandæ, & conscientiæ causa, rupturam, quam instare nemo non videbat, quamdiu licebat, evitabant, & veluti scientes decipi se sinebant, non celantes interea suspiciones, nec tamen quenquam contrario astu circumvenientes. Nam etiamsi *Gallici Legati*, ad terrorem Evangelicis incutiendum, prout inter Cæsarem & Regem convenerat, adessent, & clam Nostros animarent, ac spem amicitiæ societatisque regiæ denuo facerent; tamen blanditias illas spreverunt, nec quicquam contra Cæsarem agere voluerunt. Saxoniæ Elector propterea neque cum *Rege Angliæ*, fœdus denuo offerente & quærente, iniit, neque Galliæ Regis petito, ut pacem inter Anglum & se procuraret, annuit, sed ob invidiam declinandam ad fœderatos rejecit. Eandem ob causam etiam *Cæsari*, sequestrationem *Ducatus Guelferbytani* serio rursus urgenti, obsecuti sunt, qui confestim *Henrico* mandavit, ut legibus rem gerat, ab armis abstineat. Ille vero Cæsari non paruit, sed etiam proterve obloquutus, ejusque Consiliarios, *Granvellanum* inprimis, ac *Navium* odiose criminatus est, ac occulte copias coëgit, ut amissa recuperaret. Interim Evangelici inter se statuunt, ut *in ditionibus & civitatibus publicæ admonitiones de suggestu fierent ad corrigendos mores & veros fructus doctrinæ Evangelicæ demonstrandos. Sequente enim vera pœnitentia & contritione* (μετανοίᾳ **wahre Reu und Aenderung**) *sperandum esse, ut Deus* adversariorum consilia mirabili modo frangat. Conventum quoque est, ut quique curarent à viris idoneis causas expendi & consignari, cur *Concilium Tridentinum* recusandum esset, & ad eas examinandas aliaque negotia expedienda, conventum indixerunt *Francofurti* mense Decembri habendum.

Seckendorff. *pag.* 522. *seq.*

§. CCCCXXVII.

§. CCCCXXVII.

Cum de Concilio Tridentino multus in Comitiis sermo esset, Elector Saxoniæ exempla libri de Conciliis A. 1539. editi, distribui jussit, qui tamen nec ab Evangelicis omnibus approbabatur, neophytis præsertim, qualis tunc erat *Elector Palatinus*. Graviorem tamen offensam peperit alius *Lutheri* liber, hoc anno lingua populari scriptus *adversus Pontificatum Romanum à Diabolo constitutum*, cum propter picturam præfixam, tum propter acerbitatem styli summam. *Pictura*, ut *Sleidanus* retulit, summam argumenti statim indicabat; conspiciebatur enim *Papa* in sublimi cathedra sedens, junctis & protensis manibus ornatu solenni; sed auribus asininis. Circa erant plurimi dæmones variis figuris, quorum alii superimponebant ejus capiti diadema triplex, oleto fastigiatum: alii funibus eum demittebant in medium infernum, horribili specie subjectum: alii titiones & ligna comportabant: alii, tanquam officiosi, pedes ei sublevabant, ut recta molliterque descendat. Alteram quoque, eodem *Sleidano* referente, tunc emisit picturam. *Sui amplæ & mammosæ* (per quam designabat Germaniam) *Papa* insidebat, quam calcaribus fodit: dextræ digitis duobus pollici proximis bene precatus occurrentibus, sinistra oletum tenens, adhuc recens & fumans, ad cujus nidorem porca suspiciebat, & rictu naribusque prædam captabat; ille vero per ludibrium & acerbe bestiam increpans, ut me sessorem, inquit, habeas, & calcaria mea perferas oportet, quantumvis id invita facias: *de Concilio mihi satis jam diu molestiam exhibes, quo me traducas, & libere criminari possis: en illud, quod tantopere petis, Concilium.* Hæc ludicra plerique vehementer improbabant, tanquam parum viro gravi digna neque satis verecunda, quæque nil nisi exasperationes & scandala parerent. Unde Legati Saxonici litteras Comitis Nuenarii mittebant ad Electorem, quibus inhiberi talia petebat. Ad quæ Elector Legatis respondit: *D. Martinum habere*

Liber Lutheri de Conciliis & Papatu à diabolo fundato cum pictura præfixa innotescit.

bere spiritum singularem, qui sibi in hujusmodi rebus & alias (hierinnen noch sonsten) *modum poni non patiatur.* Nec dubitandum esse, *quin graves causas habuerit, cur tam aspera verba adhibuerit. Excitatum eum esse singulariter contra Papatum, ut illum prosternat: nec id eum sentire aut agere, ut Papatum convertat; hoc enim impossibile esse, ideoque lenibus verbis minime opus habere. Illud intendit, ut rem tam clare proponat, quo quisque abominationes Papatus deprehendere & cavere queat. Arbitrari etiam se, Pontificem non ista saltem verba aut similia, sed etiam longe alia & majora meruisse. Atque propterea neque patruum neque parentem suum, neque seipsum illi quicquam præscripsisse, aliam enim longe illum intentionem habere, quam quæ ab aliis penetretur. Itaque se impedire non posse, si sint, qui scandalum inde accipiant.* Queritur etiam, quod *Cochlæi* quidam libellus acerbissimus publice in consessu Ordinum lectus fuerit. *Ferdinandum* Regem constat illum Lutheri libellum totum perlegisse & ita de eo judicasse: *si verba aspera expungerentur, haud male cætera à Luthero scripta esse.*

Irritatus Lutherus fabulæ in Italia de sua morte infelici sparsa.

Irritari quoque potuit *Lutherus* scripto quodam brevi ignominioso, de ejus morte ab Italis sparso & *Romæ, Neapoli* aliisque in locis typis excuso, à *Landgravio* ad Electorem misso, qui illud Luthero transmisit. Mentiebantur autem malevoli impudentissime, *ex Christianissimi Regis Legati litteris* se accepisse *horrendum & inauditum miraculum, à Deo benedicto editum in morte infelicissima* Martini Lutheri, *corpore & anima damnati, quod in honorem & gloriam Jesu Christi, terrorem malorum, & solatium piorum* publicare visum fuerit. Fabulæ autem summa hæc est: *Lutherum* periculose ægrotantem S. Cœnam desideraſſe, eaque accepta mox exspiraſſe; ante mortem autem, cum lethalem sensisset morbum, rogasse, ut corpus suum altari impositum divino cultu adoraretur; sed divinam bonitatem ac providentiam, ejus errori pernitioso finem facere volentem, mira-

miraculum patrasse sequens. Simulac enim (neglecto isto mandato) cadaver ejus in sepulchro conderetur, excitatam esse tantam in aëre tempestatem, ac si diaboli & infernus corruerent, (**als ficle Teuffel und Höll untereinander**) ut omnes in summum terrorem conjicerentur; vidisse deinde eos, qui aderant, cum oculos in cœlum elevarent, sanctissimam hostiam, quam accipere *Lutherus*, tam indignus scilicet, ausus fuerit, in aëre suspensam esse; hanc vero illos summa cum veneratione apprehendisse, atque in loco sancto reposuisse, & sic cessasse tempestatem. Sed nocte secuta, atrociorem turbinem rediisse cum vehementissimo omnium stupore & metu; atque ideo populum surrexisse & immane quantum consternatum fuisse. Aperto autem, cum illuxisset, *Lutheri* sepulchro, repertum impium corpus ejus non esse, neque quicquam ex eo reliquum fuisse, sed ex sepulchro fœtorem sulphureum intolerabilem erupisse, ex quo adstantes in morbum inciderint, indeque multi resipuerint, & ad Ecclesiam Catholicam se converterint, quæ columna sit veritatis.

Lutheras ipse hoc mendacium Italicum typis vulgari fecit, cum inscriptione & præloquio hoc carmine comprehenso:

Mendacium Italicum, de D. Martini Lutheri *morte, Romæ editum.*

Papa, quid agroto sua fata precare Luthero,
Nil melius vivas, seu moriaris, habes.
Is tua, dum vivit, pestis te adfligit & urit.
Mors tua tunc certe, cum morietur, erit.
Dura lues pestis, sed mors est durior illa:
Elige nunc utrum, perfide Papa, velis.

Epilogi vero loco pauca hunc in sensum subscripsit: *Et ego* Martinus Lutherus Doctor, *testor hac mea scriptura, me figmentum hoc furiosum de mea morte accepisse d. XXI. Martii, & libenter latanterque legisse, exceptis blasphemiis, dum istud mendacium*

dacium divinæ Majestati tribuitur. Me enim alioqui valde titillat & delectat (Germanice per proverbium sic effertur, **es thut mir sanfft auf der rechten Knieſcheiben/ und an der lincken Ferßen**) *quod mihi Diabolus ejusque squamæ, Papa & Papistæ, tam vehementer infensi sint. Deus illos à Diabolo reducat & convertat. Si vero decretum divinitus fuerit, ut preces meæ pro peccato ad mortem* (ab ipsis commisso) *irritæ sint, faxit Deus, ut mensuram suam impleant, nec alios quam hujusmodi libellos in solatium & gaudium suum scribant. Mittamus eos vadere, quo vadunt, sic voluerunt. Ego interim videbo, an salvari possint, & quomodo pœnitentiam acturi sint de omnibus mendaciis ac blasphemiis suis, quibus mundum replent.*

Occasio fabulæ morbus Lutheri.

Fama autem de obitu *Lutheri* hinc dimanavit, quod hoc anno vir Dei variis corporis infirmitatibus, calculo, pedum tumore, & animi mœroribus confectus, mortem sibi ipsi præsagierit, & tædii dolorisque impatiens, Wittenberga ex improviso abierit, & nunquam eo redire constituerit, ob JCtorum in causis matrimonialibus, speciatim desponsalibus clandestinis, contradictionem, pravam disciplinam Studiosorum, lasciviam fœminarum, aliaque vitia ibi grassantia, quemadmodum ex litteris ejus ad uxorem missis, constat, quibus eam monuit, ut *Wittenberga* veluti ex *Sodoma*, abiret, & in prædium *Zeulsdorfense*, in præfectura *Bornensi*, cis *Lipsiam*, sese reciperet; *hunc* enim *annum vitæ suæ ultimum esse*, & sperare se missionem ab Electore, utque salarium suum brevi hoc tempore retineret: se vicissim illi domum majorem olim sibi donatam, gratis restituturum esse. Intercedente deinceps Academia apud Electorem, & hoc ad Lutherum Medicum suum mittente atque petente, ut Wittenbergam rediret, ut id faceret, ægre persuaderi se passus est.

Tom. VIII. Alt. p. 415 -- 417. pag. 501. seq. 504. a. Sleidan. *p. 468 seq.* Seckendorff. *pag. 556. & 580 -- 583.*

§. CCCCXXVIII.

§. CCCCXXVIII.

Sed ut à privatis *Lutheri* rebus ad publicas redeam, easque paucis absolvam, unde ordiar & ubi desinam, fere ignoro: ita omnia turbata erant & Nostris exitium minitabantur. *Hispani*, *Itali* & *Galli* valde insolentes fuerunt, & conspirasse videbantur in pernitiem & extirpationem Evangelicorum: nec poterant satis tegi odia, quæ fovebant, & belli molimina, quæ meditabantur, quin erumperent passim magis magisque. In ipsis *Comitiis Wormatiæ* id deprehenderunt Nostri. Parum enim abfuit, quin *Hispanorum* zelo civitas illa beneficio Evangelicæ prædicationis, qua per viginti annos in templo Dominicanorum fruebatur, sub Cæsaris adventum privata fuisset. *Persecutiones in Belgio* contra Evangelicos sæviebant, edictis atrocissimis Cæsaris ibi renovatis & summo cum rigore executioni mandatis. Quæ continuata sævitia ad terrorem Protestantibus incutiendum pertinere videbatur, eamque Cæsareani excusabant ita, ut dicerent, eos, qui punirentur, esse ex *Anabaptistis* aut *Davidis Georgii* sectatoribus. Hispani sane, ut ex certis constabat relationibus, jactitabant, se non Germaniam solum, sed & Pontificem Cæsari subjecturos, eumque in verum & plena potestate præditum Imperatorem evecturos esse. *Thannius* Legatus Electoris Saxon. Hero suo significavit, sibi ex *Italia* relatum nihilque certius esse, quam ut anno proximo Cæsar & Pontifex Evangelicos bello oppressuri sint. *Henricus Brunsvicensis*, instructus auro *Gallico*, quam potuit occultissime, militum manus conduxit, & ex agro *Verdensi* ac *Bremensi*, post damna sociis Smalcaldici fœderis in itinere illata, Ducatum suum ingressus, *Steinbruccum* & *Schoningam*, arces, totamque pene regionem, spe pacis aut sequestrationis male munitam, occupavit, & *Guelferbytum* obsidione cinxit. *Landgravius* autem coactis subito ex provinciis suis copiis & adjutus ab Electore, eum cum filio *Carolo* deditione cepit, & Cæsari significavit, &

Facies temporum tristis & calamitosa Evangelicis.

Henricus Brunsvic. grassatur, ac dedere se cogitur Landgravio.

secreta quædam molimina in ipsum Imperatorem & *Ferdinandum* fratrem, ex chartis repertis detexit. Verum hic felix Evangelicorum successus ita exasperavit Cæsarem & Pontificem, ut tanto vehementius proposito suo de bello Evangelicis inferendo insisterent. *Lutherus* itaque, quem aliosque non latebant istæ fraudes adversariorum, suasu hortatuque magnorum virorum, libellum per modum Epistolæ ad *Electorem* & *Landgravium* scripsit, eosque monuit, ne *Henricum* dimittant, cum Deus ipse singulariter & mirabiliter ejus tyrannidem & sævitiam hac ratione coercuerit, & metuendum sit, liberum factum pejorem futurum, præsertim cum nulla vera emendatio aut pœnitentia ab eo sperari queat. *Achabi* historiam commodum in memoriam iis revocat, quod *Benhadadum*, Regem Syriæ, à Deo in manus *Achabi* traditum, dimittens, pœnam in se derivasset eandem, quam hosti inferre debuisset. *Henricum* enim *Commissarium*, ut vocari voluit, *Pontificis*, & Ducem fœderis, quod perperam defensivum nominent, quum non nisi ad persecutionem & oppressionem Evangelicorum tendat, utique auspiciis & opibus Pontificiis bellum & machinatum & secutura majora molimina fuisse, si primi conatus successissent. Eo igitur, qui fax & tuba fuerit, tam cito & sine præstita satisfactione dimisso, nec beneficium divinum, quo victus fuerit, grata mente agnosci, & adversariorum superbiam malitamque augeri & confirmari. Ad *exceptionem*, quæ fieri poterat, teneri Evangelicos ad misericordiam exercendam erga *Henricum*, respondet, hanc veram esse, ut eo retento, occasio majorum criminum tollatur, & ipsi pœnitentia emendationis & satisfactionis via ostendatur. Intempestivam autem, imo impiam esse misericordiam, si quis malorum ita misereatur, ut peccandi novas vires occasionesque ipsis suppeditet.

Lutherus eum detinendum monet.

Tom. VIII. Alt. p. 462. b. -- 471. Sleidan. *p. 472. ff.* Seckendorff. *pag. 566 seq.*

§. CCCCXXIX.

§. CCCCXXIX.

Consultant Evangelici de Concil. Trid. & Comit. Ratisbonens.

Posthæc consultationes varias instituerunt Protestantes de Concilio *Tridenti* indicto, & de *Comitiis Ratisbonensibus*. De illo fere consentiebant, quod pro libero Concilio haberi nequeat, nec Legati eo mitti debeant. Hæc autem *Cæsar* prorogavit ad d. XVI. Decembris. Quæ cunctatio Nostros novis suspicionibus turbavit. Interim *Saxo* & *Landgravius* inter se convenerunt & collocutores denominarunt *Melanchthonem*, *Bucerum*, *Snepfium*, *Brentium*; auditores *Francisc. Burcardum*, Cancellarium Saxon. *Volradum Comitem Waldeccensem*, *Baltasarem à Gultlingen*, & *Hier. Baumgartnerum*, Senatorem Norimberg. cumque hic adesse non posset, *Elector Sax.* monuit Senatum hujus urbis, ut virum in puriore doctrina constantem pro eo mittat. Valde etiam sollicitus idem Elector fuit *Buceri* causa, & invitus consensit, ut locum inter collocutores haberet, quia vero *Melanchthon* affirmavit, nihil ab eo metuendum esse, Snepfio & Brentio præsentibus, utpote longe acrioribus, quam ut *Bucero* cedant, acquievit, licet exiguam aut plane nullam de successu colloquii spem haberet, ac modum circumspiceret, quo illud evitari posset. *Lutherus* etiam idem sensit, quemadmodum ex ejus ad Electorem litteris liquet, quibus rogat Principem, ut mature prudenterque consideret, an *Melanchthon* Ratisbonam mitti debeat, cum nullius momenti & successus colloquium sit futurum. Non habere *Melanchthonem* virum, qui dignus sit, cum quo disputet. *D. Georgium Majorem* sufficientissimum esse, si nil nisi affirmare, aut negare posset. Adesse etiam *Snepfium* & *Brentium*, viros satis cordatos & doctos. Adhæc, revera ægrotare Philippum, nec in periculum eum esse conjiciendum; juniores etiam Doctores in acie collocari & post seniores proloqui discere debere. Hæc propterea addere necesse est, quia *Hospinianus* Lutherum vel ex invidia, vel malevolentia in *Melanchthonem* suasisse suspicatur, ut domi relinquatur.

Serius nonnihil Electorales advenerunt Ratisbonã, ac solus quidem D. *Major* cum D. *Laurentio Zochio* JCto, hoc instructi mandato, ut collocutores in agnita veritate & puritate doctrinæ persistant, nec ulla ratione ab ea dimoveri se sinant, aut ex substantia dogmatum quicquam remittant; Electorem enim in contrarium cum animæ & conscientiæ suæ damno minime esse consensurum: deinde, ut pro norma habeant *Augustanam Confessionem* & *Apologiam*. Datum illis quoque est, quod simul sequi deberent, exemplum consultationis anno 1545. à *Luthero* & reliquis Wittenbergæ conscriptum. Quod vel ideo notandum est, ut enixa & repetita voluntas Electoris ad transigendum de *Episcoporum autoritate* & *de bonis Ecclesiasticis* denuo appareat, & culpa continuati dissidii & belli secuti ab eo removeatur. Addebatur, ut *Bucero* non permittant singulares opiniones proponere, & si id ausurus esset, ut ex literis Prætoris Argentoratensis, *Jacobi Sturmii*, *eum* compescerent. *D. Majorem* abiturum Ratisbonam non sine gravi monito dimisit *Lutherus*. In aditu enim Musei Lutheri *Major* hæc verba ejus manu scripta reperit & legit: *nostri Professores examinandi sunt de Cœna Domini*, ac quid ea sibi vellent, quæsivit, cui *Lutherus* respondit, id ipsum, quod sonarent, & ex colloquio redeuntem *Majorem* rationem reddere & examen subire debere, juxta cum aliis. Posteaquam igitur *Major* à suspicione multis obtestationibus ac clara confessione se purgavit, Lutherus addit: si crederet, quod coram affirmaret, debere illum idem etiam proloqui in Ecclesia, in lectionibus, concionibus & privatis colloquiis, confirmare fratres, reducere errantes in viam, & contumacibus spiritibus resistere; alioqui confessionem larvatam & nullam esse. Hæc atque alia talia D. *Major* expendit, Luthero gratias egit, observaturum se recepit, & sæpe hosce magni viri sermones narravit.

Tom. VIII. Alt. pag. 502. b. 503. a. Seckendorff. *pag. 576. seq. & pag. 621. a.*

§. ccccxxx.

§. CCCCXXX.

Periculosum ergo maxime hoc tempus erat, præsertim cum inter ipsos etiam Protestantes quædam simultates obortæ essent, nempe fœderatos Smalcaldicos, ac de continuando fœdere quæsitum. Theologi Wittenberg. ad Electoris postulatum responderunt, illud omnino continuandum esse, ac has rationes attulerunt: (1.) *quod per id tot annis à vi inferenda deterriti sint adversarii.* Etsi enim divina misericordia initium reformationis factum sit, & Deus Ecclesiam colligere in his temporibus cœperit, verum cultum multis in locis restituerit, *errores Pontificios* redarguerit, & *Epicureismo* ex Italia in Germaniam viam aliquatenus obstruxerit; Diabolum tamen, ut solet, homines turbulentos ad seditiones & divisiones impulisse, *Muntzerum* aliosque; sed qui fœderatorum autoritate repressi sint: dissoluto fœdere, & cessante inter Principes communicatione, metui debere, ne opiniones & sectæ multiplicentur. (2.) Hujus *fœderis continuatione effectum* esse, ut contrarium illud, magno astu Norimbergæ (anno 1538.) procuratum, licet ei *Ferdinandus Rex*, *Georgius* Saxo, Bavari, *Moguntinus* & *Brunsvicensis* nomen dederint, causæ Evangelicæ tamen non nocuerit, & *Brunsvicensis*, vir temerarius, qui ducatum fœderis susceperit, captus sit, quidam etiam ex illo jam obierint. Hæc omnia divinæ providentiæ accepta ferenda esse, & hac concordia, post Deum, stetisse huc usque rem Evangelicam. Deum igitur precantur, ut & Doctoribus consensum in dogmatibus orthodoxis largiatur, & Principum animos uniat, ut quamdiu fieri possit, in fœdere hoc persistant, neque ipsi illud dissolvant; nam etsi summa industria concordiam colant, Diabolum tamen non cessaturum, ut unionem illam dissipet: operam potius impendendam esse dicunt, ut plures in consortium attrahantur; fœdera enim, pro tutela religionis veræ inita, si bonis legibus ordinentur, Christiana esse & Deo placere. Interim ad Dei gloriam

De fœdere Smalcaldico continuando.

unice respiciendum eique soli confidendum, nec cum alienis à religione societatem ineundam esse, cum non careat periculo & successum sortiatur non prosperum, prout exempla doceant. Hinc dissuadent, *Helvetios* in fœdus recipiendos esse.

Seckendorff. *pag.* 576. *b.* 577. *seq.*

§. CCCCXXXI.

Persecutiones, Valdensium inprimis.

Ad hoc fœdus inter Evangelicos continuandum impellere quoque socios poterant continuatæ passim persecutiones, in Belgio, ut diximus, & *Gallia* cumprimis, contra *Valdenses*, apud *Merindolum* & *Cabrieram*, quorum doctrinæ capita & dira supplicia prolixe enarravit *Sleidanus* L. XVI. Commentar. & adhuc copiosius *Epitomator Martyrologii* L. III. unde ea tantum promemus, quæ *Guilielmus Bellajus Langejus*, (cujus sæpius supra passim mentio facta fuit) Taurini Prorex, de eorum innocentia, post accuratissimam inquisitionem, apud *Franciscum* Regem, ex Provincialium reliquorum testmonio, retulit: *Merindolienses esse amatores maxime pacis & tranquillitatis; morum suavitate, conformatione singulari, nec non æquabilitate vitæ quadam præditos; dictorum conventorumque veritate & constantia commendabiles; nomina, si qua fecissent, aut expungere omnino, si tum quidem possent, aut certe transferre, eos vero, qui in ære essent ipsorum, nunquam in jus vocare suetos; atque hac de caussa potissimum & ornatos honoribus, & amoris vinculo singulari cum vicinis esse junctos: Eleemosynarum beneficio viatorum difficultates eos sublevare; sed & suorum egestatem, quatenus illi necessitate premantur, humaniter ac pie sustentare; ut temere jurent, aut obscœna proferant, eos adduci non posse; sed* nec ipsum diaboli vocabulum ab ipsis unquam audiri: *quod si alicubi versentur, ubi aut lasciva alicujus rei commemoratione, aut blasphemiarum aliquo genere Deum ab hominibus offendi arbitrentur, illinc confestim se submovere: quum ad nundinas aut mercatus urbium vicinarum, ad negotiandum excurrant, in templis*

plis eos vix unquam conspici; sin conspiciantur interdum, aversas tamen inter orandum habere facies ab imaginibus; quibus nec cereos offerant, nec oscula pedibus figant; reliquias etiam sanctorum eos adorare nunquam, ac ne dignari quidem obtutu; nec crucibus illis ligneis aut lapideis, juxta vias publicas erectis, ullum honorem exhibere; lustrationibus etiam, peregrinationibus religiosis ac confessionibus ipsos plane nihil tribuere; quin si vel obulo remissionem à Sacerdote propositam redimere possint, id eos tamen omnino negligere: ad tonitrua ac fulgetra se crucis signo minime communire; sed ex imo suspirantes, aut oculos in cœlum attollere aut flexis genibus Deum adorare: pro luminaribus denique, ac templorum ornatu nihil in pelvim eos mittere; sed in subsidium afflictorum atque pauperum expensas ejusmodi ferre.

Verum hoc tam insigni elogio & testimonio obtineri non potuit, quo minus isti probissimæ notæ homines extreme affligerentur. Nec juvabat ipsos, quod *Cardinalis Sadoletus*, & quidam Theologiæ Doctor, ab *Episcopo Cabellionensi* ad examinandam confessionem Merindolienſium constitutus, fassi fuerint, sibi nihil admodum in ea displicuisse, ac hic etiam dixerit, se nunquam fuisse attonitum, quam quum Confessionis articulos expendisset, atque sacrarum litterarum testimonia, in ea adducta, diligenter contulisset: tota se vita tantum in divinis scripturis non profeciſſe, quantum illis octo diebus, quibus Scripturæ locos in articulis istis allegatos excutere coactus esset.

Sleidan. *pag.* 463. *seqq. Martyrolog. pag.* 267. *ſſ.*

§. CCCCXXXII.

Similiter *Pontifici* curæ cordique fuit, ut in *Italia* vi & minis lucem Evangelicam extingueret, sicut hoc ipso anno ejus instinctu *Mantuæ* & *Ferrariæ* factum esse Raynaldus refert. *In Italia.*

Inquisitionis Hispanicæ & Lusitanicæ sævitia satis nota est, & exemplo etiam inter paganos caret; interim vix credibile est, eam etiam nimiam Romæ visam fuisse, quod tamen confirmat *Lusitania.*

firmat *Raynaldus* apud *Seckendorffium*. Cum enim neophyti ex Mohammedanis conversi, ob minimas suspiciones in carceres raptati, & tanquam relapsi atrociter excruciarentur, ac tandem vivi comburerentur, querelis miserorum commotus Pontifex, Regem Lusitaniæ monuit, ut moderationem adhiberet, & cum Rex in sententia perstitisset, acriter ad eum rescripsit effecitque, ut aliquamdiu abstineret.

Seckendorff. *pag.* 579. *a.* 580. *a.*

§. CCCCXXXIII.

Progressus doctrinæ Evangelicæ in Italia.

Inter tanta vero pericula & tot persecutiones, Evangelicæ doctrinæ progressus opprimi plane non potuit, sed subinde apparuit. In *Italia* ipsa latuerunt viri Evangelio addicti. Etenim, *Seckendorffio* notante ex actis Comitiorum, *Baltasar Alterius*, Neapolitanus, à mercatore Norimbergensi modum sibi indicari petiit, ut cum *Eberhardo Thannio*, Electoris Consiliario, commercium literarum habere posset: qui etiam retulit, esse illustrem quendam virum *Bononiæ*, Evangelio addictum, qui sex millia militum colligere posset, si bellum contra Papam geratur.

Anglia.

De *Angliæ Regis* ad Evangelicam causam propensione nova magna spes denuo oriri videbatur; multa enim *Christoph. Montius*, à Rege ad *Landgravium* missus narraverat, quæ hic cum Electore communicaverat. Accesserunt *Buceri* suasiones, qui multa Anglum præstitisse dicebat, quod Antichristi dominatum abrogasset, Monachismum abolevisset, & doctrinam Christianam à multis erroribus purgasset. Verum hæc Electorem parum moverunt, qui *Regem Angliæ* pro hoste Evangelicæ doctrinæ habebat, utpote qui nil in reformatione præstiterit, quam ut se caput Ecclesiæ constitueret, sua quæreret duntaxat commoda, interim in pios Christianos sæviret, & flagitiose viveret. Res ipsa docuit, frustra bonam spem quosdam concepisse. Nam cum legatis, ad Regem missis, ut pacem inter ipsum & Gal-

& Galliæ Regem conciliarent, nihil de religione actum est, neque in litteris, quas Legatis ad suos redeuntibus dedit, quæ humanissime scriptæ erant, ejus vel verbo meminit. *Gallus* pro- *Gallia.*
pensiorem se in causa religionis ostendit, quando *Sturmio* mandavit, ut Protestantes de favore suo confidere juberet, itemque quod neque Cæsari, neque Papæ assensurus contra illos esset, nec Concilium agniturus, nisi omnes Germaniæ Ordines, & nominatim Protestantes, illud admitterent.

Quæ in Germania spes & facies religionis fuerit, paucis *Germania.*
memorabimus. Mortuus est hoc anno *Albertus Brandenburg. Moguntinus Elector*, magnum Pontificiorum columen, & *Saxo, Hessus & Palatinus* eo enitebantur sedulo, ut faventiorem Evangelicis haberent successorem, ac horum favore commendatione neque electus est à Capitulo *Sebastianus ab Heusenstamm*, ex familia equestri Rhenana, Doctor Canonum, quem *Eberhardus Thannius* retulit, promisisse secreto Christianam reformationem, ita tamen, ut cunctandum sibi & lente procedendum esse dixerit, donec confirmationem Pontificiam impetrasset: deinde Capituli & Evangelicorum Procerum consilio usurum; valde interim dolere, quod tot animæ periclitentur. Sed ipse *Thannius* in litteris ad *Electorem Sax.* subjunxit, se promissis illis fidem non habere; *Sebastianum* enim *semper causæ Evangelicæ restitisse*, & virum esse callidum, qui tempus quæreret, & eventum specularetur, quem belli molimina habitura essent. *Magdeburgensem* Episcopatum adeptus est *Johannes Albertus*, patruelis *Alberti*, qui antea coadjutor ei attributus fuerat.

Verum licet periculosus fuerit hoc anno rei Evangelicæ *Saxonia.*
status, & flamma instantis belli non ita occultaretur, quin jam è longinquo quasi fumaret, tamen *Elector Sax.* curam religionis in sua provincia non neglexit; sed quicquid ad ejus conservationem & propagationem facere posse videbatur, prospexit. Eo nomine amplissima stipendia studiis deputavit ex reditibus

annuis trium Ecclesiarum collegiatarum, *Altenburgensis, Gothanæ & Isennacensis*, ut centum & quinquaginta juvenes in Academia Wittenbergensi sustentari potuerint. Alia prætereo, cum conservationis plura quam propagationis doctrinæ purioris documenta occulta conspicantur.

Seckendorff. *pag.* 552. *b.* 568. 569. *seqq.* 672.

§. CCCCXXXIV.

Scripta Lutheri exegetica & homiletica.

Lutherus interea scriptis quantum poterat per valetudinem firmare nostros in veritate agnita, eamque ab adversariis impugnatam defendere studebat. Hunc in finem *Commentarium* edidit in *Hoseam* Prophetam, à *Vito Theodorico* per aliquot annos collectum & publici juris factum. In *præfatione* agit de *Prophetarum lectione*, nostro seculo etiam *necessaria*, & tum maxime exulceratis temporibus, quæ non solum Reipublicæ sed etiam Ecclesiæ minitabantur, cum ut intueantur pii in promissiones, altiusque animis infigant opes regni Christi, à Prophetis magnifice commendatas, iisque se erigant & consolentur, tum ut castigentur impii & idololatræ, deterreantur, & ad pœnitentiam reducantur. *Hoseam* autem præ reliquis hoc eximium habere, quod *plurimus sit in reprehendenda idololatria*, atque hoc nomine etiam nostris temporibus aptior ejus lectio, *ut admoniti impiam Papæ Ecclesiam plenam idololatricis cultibus* fugiant. Non enim eos probat, qui *Papistas suo malo genio relinquendos* censent, *&* moderationem *vocant, si quis in eos pro concione non sæpius invehatur. Si enim*, inquit, *puritas doctrinæ retineri debet, & populo verus cultus commendari, profecto magna necessitas omnibus piis Doctoribus incumbit, ut sæpe populum de vitiis impia doctrinæ in* Papatu & *falsorum cultuum pœnis doceant.*

Conciones habitæ Merseburgi,

D. IV. Augusti concionem habuit *Merseburgi*, cum ex tædio & mœrore animi Wittenberga abiisset, & amicos invisere t, in nuptiis *Sigismundi à Lindenau, Decani Capituli cathedralis* ibidem, Episcopi nuper defuncti agnati, super Hebr. XIII. 4. *hono-*

honorabile conjugium in omnibus &c. ubi de Matrimonii dignitate ac utilitate, item contra impurum Cleri cœlibatum & vota impie concepta, multa disseruit.

D. V. Augusti in vicina urbe *Halensi* forte invitatus è sug- *Halis.*
gestu sermonem ad populum habuit ad dictum Joh. V. 39--43. cum eo usque explicatio Evangel. Johannis perducta ab ordinariis Ecclesiæ ministris esset, ut auditores perspicerent, eos unam eandemque cum *Luthero* doctrinam tenere. Agit inprimis de *scopo & nucleo Scripturæ S. Jesu Christo*, quem Judæi nec quæsiverint, nec invenerint, quia non recte scrutati in ea sint. Nihil prodesse ait lectionem Scripturæ S. si quis Christum non quærat, inveniat & agnoscat, etiamsi doctus vir inde evadat, & aliis prædicare possit. Pontificios redarguit, quod æque ac Muhammedani nolint Christum & per eum vitam æternam habere, sed eam quærant in rosariis, peregrinationibus & aliis confictis operibus.

Reversus mox *Merseburgum* d. VI. Aug. Psalmum VIII. è sug- *Merseburgi.*
gestu explicavit, & prolixe egit *de regno Christi*, efficacia verbi & dignitate ministerii, per quod regnum Christi venit, cum sit **ein hör Reich/ nicht ein sehe Reich/** quia oculi eo nos non ducant, ubi Christum invenire & discere queamus, sed aures id faciant, & tales quidem, quæ verbum audiant ex ore infantium & lactentium, secus ac in mundano regno fiat. Propterea Christum in hoc mundo regnum suum fundaturum, non elegisse Imperatorem Roman. aut Pontifices Hierosol. vel potentissimos ditissimosque in populo, sed pauperes, mendicos, contemtos, piscatores, *Petrum, Andream, Johannem* &c. Fastum ergo & opulentiam Romanensem redarguit, quando pessimis Pontificum artibus Germani per indulgentiarum nundinationem, Episcopatus palliis & annatis, Canonicatus pensionibus & reservationibus aliisque modis exhausti, ac reditus magna ex parte ad eorum famulos, meretrices, cynædos, derivati sint. Unde affir-

mat, nisi reformatio ante viginti annos interveniſſet, Pontifices illam rapacitatem interea proterve continuaturos, & vix unum Collegium in Germania integrum relicturos fuiſſe. Eum quippe in finem Papam fere bis mille habere virorum, quos *Commenſales* suos vocet, licet victum eis non præbeat, ſed titulos eis impertiat, ut tandem per illos omnes *Prælaturas* & *Præbendas* ad ſe trahat, quemadmodum Romæ feciſſe eum in aperto ſit, ubi *Petri* & *Pauli*, item *Agnetis* collegia vaſta ac vacua ſint, proventibus ad aulæ Romanæ commoda converſis. Idem aliis quoque Eccleſiis & Epiſcopatibus accidiſſe jam, niſi reformatio interceſſiſſet. Igitur non Evangelicæ doctrinæ, ſed Pontifici ipſi deſtructionem fundationum illarum imputandam eſſe, nec aliud Epiſcopis Germanis exſpectandum, ſi jugum illud *Papale* non abjiciant: at ſi decens & Chriſtiana reformatio ſuſciperetur, ita ut *Epiſcopi* Evangelium prædicarent, *Canonici* litteris incumberent, & vicarios juvenesque ex nobilitate collegiis adſcriptos inſtituerent, conſervari illas fundationes poſſe. *Cur enim*, ait, *iſtas* Prælaturas & Canonicatus *non potius ipſi in provinciis noſtris conſervaremus, quam ut peregrini iis fruerentur?* Epiſcopi *ipſi, ſi vellent, facile conſilium bonum reperire poſſent, ſi os infantum conſulerent; ſed hoc nolunt, & ſanguinem tantum multum ſitiunt, quia hæreticos nos putant, cum tales non ſimus, dum purum Dei Evangelium, pœnitentiam & remiſſionem peccatorum prædicamus. Malam utique intentionem non habemus, ſed libenter opitulari vellemus ac fideliſſime conſulere, ut tam egregiæ* Imperatoriæ fundationes, Canonicatus & Præbendæ *non pervenirent ad ganeones & ſcorta Romana, ſed ut ad bonum uſum ex prima intentione reducerentur.* Cum vero *Miſſæ* inprimis obſtarent, quas ſervari libenter *Epiſcopi* cuperent, reſpondet, illas miſſas faciendas eſſe, cum certum ſit, nunquam ſacrificulos libenter eas celebraſſe, ac ſuo exemplo id reſtari queat, licet devotus & ſanctus ſibi videretur monachus. Pro Miſſis Biblia eſſe arri-

arripienda & discenda, quo bona cum conscientia frui Præbendis queamus. Se non decies mille florenos accepturum, ut unam Missam celebraret. Id demum suadet, ut, cum Episcopi reformationem nullam desiderent, Imperator faciat, ne Papa cuncta ad se rapiat.

D. XII. Augusti *Lipsiæ*, eodem in itinere concionem habuit ad Luc. XIX. 45. 46. de horribili cœcitate & ingratitudine pravi mundi, qui visitationem Dei gratiosam non agnoscere, sed in peccatis pertinaciter perseverare, & cum damno suo perire vult. Occasione Reformationis templi à Christo peractæ, causas ostendit, cur eam Pontifex cum Clero suo aversatus sit, & quo prætextu veteres abusus adhuc tueatur, parum diverso ab eo, quo Judæi adversus Christum utebatur. Inter alia *gloriationem de antiquitate* rejicit, ostenditque multos errores & abusus intra ducentos annos & recentius irrepsisse, interque alias etiam sua ætate cultum *S. Annæ*, quæ mater Mariæ virginis & avia Christi habetur, in Saxoniam invectum, multaque de *S. Joachimo, Josepho, Psalterio B. Virginis, coronis & rosariis, & ineptis precatiunculis*, aliaque ignota antea, in consuetudinem venisse, quæ omnia *veterem fidem* vocent. Velle scilicet eos, ut recipiatur, quicquid imprudens aliquis monachus confingat, licet ejus notitiam antea nemo, ne Episcopus quidem, habuerit, e. g. *Psalterium aureum, septem Missas aureas*, & innumeras peregrinationes, quarum aliquas nominat, vix ab annis triginta inventas; hæc ab illis inter antiqua referri, sed prava obstinatione antiqua non censeri, quæ Christus ipse ante annos 1500. docuerit, immo Patriarchæ & Prophetæ ab origine mundi per tot mille annos prædixerint. *Lipsiæ.*

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 598 -- 684. Tom. VIII. Alt. pag. 474. b. -- 498. & pag. 593 -- 732.

§. CCCCXXXV.

Ad *polemica* scripta pertinet Germanicus tractatus wider *Polemica.*

Tr. de Papatu à diabolo fundato.

das Pabstum zu Rom vom Teuffel gestifftet / quem ad Annum 1544. retulimus & recensuimus pag. 685--701.

Præf. ad lib. de infidelitate Papæ.

Refero huc etiam invectivam *Lutheri*, quæ sub nomine præfationis extat, præmissæ libro cujusdam anonymi, cui titulus erat **Pabsts Treu:** *Fidelitas Papæ, Hadriani III. & Alexandri III. erga Imperatorem Fridericum Barbarossam.* Ubi bene factum dicit, si ab omnibus, qui id facere possunt, Papa tanquam hostis capitalis Domini nostri Jesu Christi, ac eversor sanctæ ejus Ecclesiæ describatur & depingatur. Eoque juxta Scripturam S. probe inservire historias Imperatorum, è quibus pateat, Papas diabolis plenos fuisse & adhuc permanere; adhæc rudes valde, crassos & indoctos asinos in sacris litteris esse, ad æternam ignominiam maledictæ sedis Romanæ. Inter alia Satanicam superbiam & malitiam conspici ex processu *Hadriani IV. & Alexandri III.* cum *Friderico I.* Imperatore, qui propterea jam in inferno sive primum, sive medium, sive ultimum locum teneant, nullo indigeant pellicio; nisi enim perditi & infernalissimi homines, sed pii, veri & docti Episcopi essent, eos non latere potuisse, immo terrere debuisse, quod Cæsari, utpote potestati à Deo ordinatæ, illuderent, eam pedibus calcarent & Scripturam S. blasphem e eo torquerent Psal. XCI. 14. ut *Alexander III.* fecit. Quod scelus turpissimi & damnati Papæ Reges ac Principes nunquam oblivisci sed Papis & sedi diabolicæ Romæ exprobrare debeant, sicut Christus hoc facinus nunquam iis remittat, nec Ecclesia Christiana, cum eos nondum pœniteat facti, sed eo adhuc delectentur. Pium quemvis Christianum vel ob hoc scelus unicum ad nomen Papæ auditum vel lectum exspuere oportere, cum facillime colligere queat, si Papa tale quid in Imperatore patrare audeat, quid aliis & toti Christianitati inferre conetur. *Fridericum* Imperatorem laudat quam maxime, & neque impium, neque hæreticum fuisse, nec si fuisset, id meruisse affirmat.

Cum

Cum *Lovanienſes Theologi* ſub finem anni ſuperioris XXXII. articulos ſive theſes, religionem fidemque Papiſticam reſpicientes, publicaſſent, Cæſareo edicto in Belgio confirmatas, in quibus compendium totius fere doctrinæ, eo usque in Eccleſia Romana receptæ, continetur, *Lutherus* iſtis articulis alias oppoſuit theſes numero LXXVI. quas integras inſeremus, quia epitomen Pontificiæ fidei ejusque & aliorum eorum refutationem exhibent. 1. *Quicquid in Eccleſia Dei docetur ſine verbo, mendacium & impietas eſt.* 2. *Si idem pro* articulis fidei *ſtatuitur*, impietas & *hæreſis eſt*, 3. cui ſi quis credit, idololatra Diabolum pro Deo colit. 4. Stat ſententia S. Pauli, *doctrinas hominum averſari veritatem:* 5. & *ubi non eſt promiſſio, ibi fides non eſſe poteſt*; ſiquidem *bona opera*, ſi in fide verbi non fiunt, Deo non placent. 6. *Septem* eſſe *Sacramenta* ſine verbo aſſeritur ab hæreticis & idololatris Lovanienſibus. 7. *Baptiſma* eſt Sacramentum tam adultis quam infantibus dandum, ad remiſſionem peccatorum & ſalutem æternam. 8. Doctrina tamen Synagogæ *Lovanienſium* de baptiſmate, eſt damnanda ut hæretica. 9. Hæreticum *damnamus ſpiritum Anabaptiſtarum*, ut qui propter hominum vitia vel indignitatem damnat verum baptiſma. 10. Sic enim Magiſtratum (imo & miniſterium verbi) liceret damnare, propter peccatum vel indignitatem perſonæ, quod eſt ſeditioſum. 11. Stulta eſt conſequentia, baptiſandus non credit, vel non eſt dignus, ergo baptiſma datum eſt nullum. 12. Etiamſi antecedens hujus conſequentiæ in infantibus ſit falſiſſimum & temerarium: 13. certum eſt tamen, *Magiſtrollos noſtrollos* neque hanc, neque ullam aliam ſectam confutare poſſe, doctrina & eruditione Scripturarum. 14. Ideo compendio confutant, ſcilicet ferro & igne, cæde & ſanguine civium, ſicut ſcriptum, veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem. 15. Hæc ſunt arma militiæ eorum ſpiritualia, ut non ſit neceſſe in Scripturis ſeſe exercere, ſed liceat indoctiſſimos Sophiſtas

contra Lovanienſes.

non eſſe 7. Sacram. de Baptiſmo.

S. Cœna. phistas manere. 16. *In Eucharistiæ* sacramento venerabili & adorabili est & exhibetur & sumitur vere & re ipsa corpus & sanguis Christi, tam à dignis quam indignis. 17. Explodenda tamen & abominanda est doctrina *Nostrollorum Lovanienſium* in usu hujus Sacramenti, cum sit prophanationis, hæreseos, idololatriarum plenissima. 18. Ad digne percipiendum *necessaria* est *fides*, qua firmiter creditur promittenti Christo remissionem peccatorum & vitam æternam, ut sunt clara verba in Sacramento. 19. Sine causa, imo sine verbo, mera vanitate Magistrollorum docetur *transsubstantiatio* panis & vini. 20. Rapere laicis alteram speciem, quibus Christus ipse totum Sacramentum dedit, est horrendissimum sacrilegium, & satanica Tyrannis. 21. Hic enim maledicta Ierna *Lovanienſium*, non solum sine verbo, sed contra expressum mandatum Dei furit & sævit in rem & personas sibi non subjectas. 22. Non Ecclesia Dei hoc sanxit, ut mentitur furor *Lovanienſium*, cum *Laici* major pars Ecclesiæ hanc vim ferre cogatur à colluvie pessimorum hominum, & pauciſſima parte Ecclesiæ, imo nulla parte Ecclesiæ, sed parte omnium Diabolorum. 23. *Missam* esse *sacrificium*, sine verbo docetur, & quia de Scripturis autoritatem non habet, eadem facilitate contemnitur, qua probatur, ut sic utar verbo Hieronymi. 24. *Missam pro defunctis* offerri, hæreticum est & blasphemum, insigniterque mentitur Ierna Lovanienſium, esse à Christo institutam. 25. Mortui non manducant & bibunt, cum tamen Christus jubeat manducare & bibere in hac vita. 26. Nec S. *Augustinus* suos libros vult æquari sacris literis, nec aliorum, aut sua dicta pro articulis fidei teneri. 27. Et unde diabolica ista arrogantia *Nostrollorum* in alienos subditos, scilicet Christi, ut nobis hominum & suas opiniones æquare, imo præferre audeant articulis fidei? 28. Hæreticos serio censemus, & alienos ab Ecclesia Dei esse *Cinglianos* & omnes *Sacramentarios*, qui negant corpus & sanguinem Christi, ore carnali sumi in venerabili Eucharistia.

transsubstant. ποτηριοκλεψία.

Missa non est sacrificium.

29. Con-

29. *Confutationes* tamen *Lovanienſium* ſanguinariæ & incendiariæ, pertinent ad parricidas, non ad eruditionem, quam in ſacris literis prorſus nullam habent. 30. Quem, quæſo, articulum hæreſis illi confutarent, qui ipſi ſunt pleni & diſtenti innumeris hæreſibus, blaſphemiis & idololatriis. 31. Deinde nihil ex Scripturis, ſed omnia ex doctrinis hominum ructant, vomunt & cacant in Eccleſiam, non ſuam, ſed Dei viventis. 32. Habent ergo *Lovanienſium* furiæ Eccleſiam, habitaculum Dei, pro ſua cloaca, in quam, quaſi Domini ejus, ſua ſtercora egerant, & propter illa eam occidant, o furor furorum. 33. *Confirmationem* eſſe Sacramentum, ſine verbo aſſeritur, & ſentina Lovanienſium mentitur eſſe à Chriſto inſtitutam. 34. Scimus bonos & pios viros non voluiſſe ſententias ſuas (ut carne adhuc gravatos) pro articulis aut Sacramentis haberi, aliterque dicturos fuiſſe, ſi admoniti fuiſſent. 35. *Pœnitentiam* cum virtute clavium abſolventium, Sacramentum libenter confitemur, habet enim promiſſionem & fidem remiſſionis peccatorum propter Chriſtum. 36. Quam fidem cum negent *Lovanienſes*, ſunt Apoſtatæ, Blaſphemi, Turcis, Judæis, Ethnicis deteriores. 37. Pœnitentia à Lovanienſium Synagoga tradita, ſcilicet quod ſit contritio, confeſſio, ſatisfactio, eſt nulla niſi Judæ proditoris, Saulis & ſimilium, deſperationis machina, ideo ut hæretica eſt damnanda. 38. Neque quid contritio, confeſſio, ſatisfactio, promiſſio aut fides ſint, noverunt, nec diſci poteſt ex ſterquilinio & cloaca Lovanienſium, cum ſine verbo dicantur omnia. 39. *Liberum arbitrium* ad bonum eſt nullum, cum gratia autem poſſe in bonum, hoc eſt Magiſtrolliter aliud reſpondere, quam quæritur in libertate arbitrii. 40. Ritus ordinandi ſacrificos miſſales, id eſt, crucifixores Chriſti, eſt inordinatio Diaboli. 41. *Ordo* non eſt Sacramentum, ſed miniſterium & *vocatio* miniſtrorum Eccleſiæ 1. Cor. XII. non habet promiſſionem remiſſionis peccatorum. 42. Ea vocatio legitime fit ab Eccleſia, ſine raſura, unctura, & aliis lar-

Confirmatio

Pœnitentia.

Ordo.

vis, humana temeritate pro rebus sacris & necessariis, jactatis. 43. Unctio extrema non est Sacramentum, multo minus à Christo instituta, ut rudunt *Magistri Nostrolli*. 44. Impiissime & contumeliosissime contra Christum dicitur, aliquod esse Sacramentum, & tamen ad salutem non necessarium. 45. *Matrimonium* esse Sacramentum, sine verbo dicitur, & à *Magistris Nostrollis* in speculo *Marcolfi* visum est. 46. Est vero matrimonium creatio, donum & ordinatio divina, sicut Politia seu Magistratus. 47. In matrimonii causis, nihil habet Papa, multo minus bruta *Magistrollia*, statuere aut definire, sicut nec in politia, quamvis etiam pro ruditate & insscitia sua non possint. 48. Vere una est *Ecclesia* Christi *Catholica* in terris, sed ad quam non pertinent hæretici & idololatræ Lovanienses, cum suo idolo abominabili Papa. 49. *Cacolyca* verius est Ecclesia *Papæ* & Magistrollorum, Ecclesiæ Christi sanguinaria adversatrix & vastatrix. 50. Necesse est Lovanienses esse crassissimos porcos Epicuri, & prorsus atheos, qui sine timore tanta impudentia mentiuntur & blasphemant, in conspectu Dei & hominum. 51. Testis est illis sua ipsorum conscientia, Papatum non modo sine verbo, sed & contra verbum esse, Ecclesiæ invectum. 52. Quin & res ipsa simul testatur, nunquam fuisse Papam totius Ecclesiæ caput, quod tam impudenter asserunt Liripipia Lovaniensium. 53. Ea, quæ articulo XXI. cum sequentibus octo, dicunt, sunt perfecte *Marcolfica*, nec nisi in speculo Marcolfi visibilia, simul tamen blasphema & idololatrica. 54. De *animabus* & *purgatorio*, hui quam certi sunt Magistri Nostrolli, ut qui heri de cœlo lapsi, & nuper ab inferis reversi sunt. 55. Quia semel Scripturis abjectis, sibi licentiam sumpserunt somnia & vanitates humanas in articulos fidei transmutandi, nullum inveniunt modum neque finem articulorum. 56. Vota præcipue *monastica* & *cœlibatus* sine mandato & verbo per homines inventa, barathrum sunt perditionis. 57. Tum res ipsa, quæ movetur, fucus

Matrimonium.

Ecclesia cacolyca & catholica.

Vota monastica.

cus & hypocrisis est, unde fructus secuti tali religione dignissimi, qualis est pudicitia, sanctitas, pietas Romanæ sedis & Collegiorum. 58. Ut castiora sint inventa lustra Ganeonum & fornices meretricum, quam sint Romanæ Sodomæ, & Collegiorum Gomorræ. 59. *Paupertas* quam vovent, est rapina orbis terrarum, & opes mundi, sicut scriptum est: Ecce peccatores abundantes in seculo obtinuerunt divitias. 60. Atque has non haberent, nisi hæretici idololatræ, & blasphemi ventres essent. 61. *Obedientia* est, facere quod libuerit, præsertim si sit Magister noster, hic etiam Ecclesiæ Dominus est, & Reges servi ejus. 62. Libertatem Evangelicam S. Petrus & Paulus intelligunt non tantum à peccato & morte, sed etiam ab oneribus legis divinæ per Mosen traditæ, multo magis à stercoribus traditionum & opinionum humanarum. 63. Sed quia non fuerunt *Lovanialiter Liripipiati*, & *Marcolfum Nostrollorum* nescierunt, ideo sunt jure hæretici ab halma facultate adhuc declarandi. 64. *Fides*, qua quis statuit sibi remitti peccata propter Christum, est in omni Sacramento & verbo necessaria. 65. Quod autem alma Vaccultas Lovaniensium dicit, Scripturas ei adversari, nimis subtiliter & magistraliter dicitur. 66. Significat enim hoc loco Scriptura, illas tres sacramenta magistrollica, Birretum, Talarem, Liripipium. 67. Illa enim Scriptura adversatur ejusmodi fidei, & hujus Scripturæ sunt ipsi magistri, ex qua etiam omnes istos XXXII. Articulos sumpserunt & concluserunt. 68. Fortasse malunt sibi peccata remitti incredulitate, propter Beelzebub principem Dæmoniorum. 69. Hic aperte videmus, Lovanienses bestias simpliciter abjeciisse Christianam religionem, & ex corde esse perditissimos paganos. Unum hoc recte faciunt, quod sibi (abjecto Christo) ne omnino sint athei, novos Deos fingunt, & mortuos invocant, sanctos, non sanctos, nihil refert eorum. 71. Ut qualis est populus, tales habeat Deos, justo judicio Dei, cujus verbum contemnunt, & blasphemant.

Fides.

72. Hic cum Elia libet illis illudere, clamate voce majore, sunt enim Dii, orationem habent, res agunt, aut peregre profecti, aut certe dormiunt, ut excitentur. 73. Quam turpiter & æterna labe dedecorant Cæsaris Caroli tot populorum Principis clarissimum nomen, & suum seculum, cum prætexunt eum confirmasse tam sacrilega & Satanica portenta eorum. 74. Non est Regum aut Principum etiam veram doctrinam confirmare, sed ei subjici & servire, ut Psal. II. dicitur, & nunc Reges intelligite, erudimini Judices terræ. 75. Multo minus illorum est, impia, blasphema, idololatrica dogmata confirmare aut tueri, imo contra illis cum Ecclesia resistere & damnare. 76. *Discite ergo frater Christiane ab exemplo miserrimo Lovanienſium, cavere ab hominum doctrina, & diligentius incumbere litteris.*

Lib. de non dimittendo Henrico Br.

Pertinet etiam ad hoc polemicum scribendi genus libellus forma epistolæ satis prolixe à *Luthero* elaboratus, ad Electorem Sax. & Landgravium Hassiæ, de non dimittendo *Henrico Brunsvicensi*, quem supra p. 730. quantum ad institutum satis est, recensuimus.

Supputatio annorum mundi an. 1541. edita hoc anno sub prælum revocata emendatior exiit. De hoc etiam scripto ad annum 1541. disseruimus.

Præfationes.

Inter *Præfationes* eminet illa, quæ Tomo I. Operum Latinorum & speciatim Jenensi præfixa legitur, d. V. Martii scripta, ex qua multa subinde suis locis retulimus. Vid. pag. 2. hujus secundæ partis.

Dialogo de Conjugio *Jo. Frederi, Pomerani*, quem opposuit *Sebast. Franco*, fœmininum sexum edito libello proterve insectanti, præfationem præmisit, in qua ait, se Francum indignum putasse, cui responderet, cum non nisi satyris & convitiis indulgeat, aliorumque vitia detegat & mire exagitet, Scripturæ literam prorsus contemnat, & propterea suam (*Lutheri*)

theri) sententiam de præsentia reali corporis & sanguinis Christi proterve rejecerit.

Ad *Georgium Anhaltinum* Principem d. IX. Martii epistolam dedit, de morte *Georgii Heldi*, Forchemii, quem charum habebat Princeps ob pietatem, fidelitatem & alias virtutes egregias, eoque acerbe optimi viri obitum ferebat. Erigere igitur *Lutherus* Principem studebat per litteras consolatorias, quas integras exhibuit *Seckendorffius* Latine. *Epistolæ.*

Ad *Senatum Halensem* d. VII. Maji scripsit, eique gratulatus est de prospero Ecclesiæ ibidem statu, & concordia inter pastores ac populum, quemadmodum ex D. Jona prolixius intellexerit non absque insigni gaudio. Eum insuper & omnes monet paterne, ut magis magisque abundent & confirmentur. Denique *Jonam* ipsis commendavit.

Duarum aliarum Epistolarum ad *D. Jonam* de litteris Pontificis ad Cæsarem expostulatoriis, & ad *Antonium Lauterbachium*, Pastorem & Superintend. Bremensem, de ritu elevationis, meminit *Seckendorffius*.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 598.--684. *Tom. VIII. Alt. pag.* 414. 417. 471. 473. *b.* 474--498. 489. *Tom. I. Jen. Lat. præf. & f.* 577. *seq. Tom. VIII. Alt. pag.* 498. *seqq.* Seckendorff. *pag.* 592. *seq.*

§. CCCCXXXVI.

Anno M. D. XLVI. mense Januario Protestantes conventum Francofurti habuerunt, ibique primum de fœdere *Smalcaldico*, quod ad decennium initum hoc anno finem sortiebatur, deliberarunt, continuando, meliori modo constituendo & amplificando. Ad hoc movebantur periculo, quod confessoribus verbi divini puri & immaculati, inprimis sub prætextu Concilii Pontificii imminebat; cum enim defensio sui & tutum animæ corporisque præsidium quærere, naturali & scripto jure liceat, testabantur insuper, istam confœderationem neque Cæsari, neque ulli statui Imperii, vel cuivis alii contrariam, sed *An. 1546. Conventus Protestant. Francofurti.*

tantum ad tuendam veritatem Christianam & pacem, contraque vim injustam, pro se & subditis suis iniri. Conventum quoque est, ut *recusatio Concilii Tridentini* ederetur, Latine à *Melanchthone*, Gallice à *Sleidano* vertenda. Ante omnia preces publicas indicendas, & visitationes Ecclesiarum Scholarumque instituendas statuerunt, ad doctrinam secundum normam verbi divini & Aug. Confess. tenendam, itemque ad vitiorum correctionem & seriam pœnitentiam. Actum denique est de non deserendo *Colonienſi Archiepiscopo*, deque Cæsare solicitando, ut pacem religioni det. Verum quia non convenire de omnibus tum poterant, alium conventum *Wormatiæ* Kalendis April. habendum indixerunt; sed quia multi legatos suos eo non miserunt, & illi, qui aderant, omnia ad *Comitia Ratisbonæ* instantia distulerunt, sub finem Aprilis decesserunt.

Sleidan. *pag.* 578. Seckendorff. *pag.* 613. *seqq.*

§. CCCCXXXVII.

Comitia Ratisbonenſia.

In *Comitiis Ratisbonenſibus* d. V. Februarii colloquendi initium factum est, ab articulo *de justificatione*, ex mandato Cæsaris, qui voluit ductum August. Confess. sequi, omissis tribus articulis, utpote vel non controversis, vel ante disceptatis. *Petrus Malvenda* tamen, Hispanus, qui Parisiis suam Theologiam didicerat, de verbis aut sententia Confessionis nostræ agere nolebat, & novem theses stylo Scholastico conscriptas exhibebat, quibus crassissimum de merito operum errorem incrustabat. *Bucerus* tamen masculè respondebat, & quia Evangelici videbant subdole secum agi, iniquis postulatis & decretis adversariorum compulsi sunt protestationem interponere & abire, prout veritate convictus ingenue id fassus est *Paulus Venetus*, quem sine causa impugnat *Pallavicinus*, ut *Seckendorffius* ostendit.

Sleidan. *p.* 481. *seq.* P. Suav. *p.* 130. Seckendorff. *p.* 623. *seqq.*

§. CCCCXXXVIII.

§. CCCCXXXVIII.

De *Concilio Tridentino*, cujus initium factum est d. VII. Januar. nihil attinet dicere, cum instituti nostri ratio id non requirat, & justis voluminibus hoc argumentum viri docti pertractaverint. Ad finem igitur propero hujus Sectionis, quam morte *Lutheri* finio. Ille ad Comites Mansfeldios *Islebiam*, natale solum vocatus, componendi dissidii causa, quod inter ipsos de fodinis æris & argenti, à privatis oppidorum Islebiæ & Hetstedii incolis, magno cum emolumento diu cultis, aliisque rebus, erat exortum, foventibus lites, ut traditur, Jureconsultis. Cum enim ex fodinarum reditibus facultates civium, & præcipue institorum ac præfectorum operarum & officinarum, insigniter augerentur, invidia & cupido aulicos quosdam incessit, ut consilia agitarent, quomodo ad heros suos, Comites, & inde ad se ipsos majorem proventuum partem, privatis ereptam, transferrent. *Lutherus* ex amore in patriam & Comites rogaverat *Johannem Georgium* Comitem, Anno 1545. Wittenbergam transeuntem, ut ab *Alberti* agnati consiliis contra subditos secederet, & his se æquum præberet, ac de litibus componendis pie inter se cogitaret. Quod cum se facturum reciperet Comes, bonorum virorum, & præsertim *Lutheri* arbitrium ambo Comites admiserunt, & ab Electore petierunt, ut hoc nomine *Lutherum*, qui non solebat ejusmodi negotia tractare, & per omnem vitam suam studiis tantum vocaverat, *Melanchthonem* & D. *Jonam* Islebiam dimitteret. Sed tum re infecta domum hi redierunt. Paulo post Comites denuo ad transigendum animum applicuerunt, æquisque oblationibus spem fecerunt, fore, ut *Luthero* denuo accito, concordia iniretur. Persuaderi igitur se passus est Lutherus, ut secunda vice *Islebiam* iret, incommodo tempore d. XXIII. Januar. & ob Salæ amnis inundationem, triduo Halis detentus, non sine periculo aquas lintre superavit & XXVIII. Jan. demum Islebiam pervenit, benigne exceptus

De morte Lutheri Islebiæ.

ceptus cum Comitatu centum & tredecim equitum; in ingressu tamen debilitate insigni correptus fuit, ut moriturus jam tunc esse videretur, refectus tamen mox in hospitio per lintea calefacta & medicaminibus Wittenberga allatis, per dies viginti magno quidem, sed irrito cum labore negotium tractavit, conciones aliquot habuit & ordinationem Ecclesiasticam, à D. *Guttelio* conscriptam, relegit & approbavit, aliaque salutaria Ecclesiæ fecit: neque tamen, ut calumniantur adversarii, genio indulsit, ac inde morbum mortemque attraxit, licet hilariter quandoque cibo ac potu usus sit, & laudaverit, quod in patria sua bene sibi saperent, quæ ederet & biberet. Mortis enim semper memor, de ea etiam in postrema cœna ut & vita æterna sapienter & pie disseruit; quemadmodum *D. Jonas* & *M. Michael Celius* vere ac diligenter retulerunt. Notarunt enim, cum non semel in vulgaribus sermonibus dixisse: *si concordiam inter Comites procuravero, domum redibo & in loculum me componam, corpusque vermibus comedendum præbebo.* Inprimis autem in ultima cœna multa ponderosa verba & sermones ipsum protulisse ac inter alia dixisse, narrant: *Deus sibi magnam partem Christianæ Ecclesiæ ex infantibus colligit, verisimile enim est, si infans unius anni alicubi moriatur, ut per totum orbem mille aut bis mille ejusdem ætatis decedant; cum vero ego sexaginta trium annorum senex moriar, vix sexaginta aut centum paris ætatis mecum morituri sunt; homines enim jam non, ut olim, senescunt.* Eadem in cœna, mota quæstione, *an in vita æterna agnituri se invicem sint beati*, rogatus respondit: *Adamus, ex somno evigilans, Evam, quam nunquam viderat, non interrogavit, unde es? aut, quæ es? sed dixit:* hoc os ex ossibus meis & caro de carne mea. *Unde vero sciebat istud, quod ex lapide non prosiliisset mulier ista? inde nempe, quia plenus erat Spiritu Sancto & veram Dei cognitionem habebat. Ad hanc & ad imaginem divinam restituti per Christum in altera vita renovabimur, & parentes*

tes nostros, uxores, liberos, & nos invicem cognoscemus de facie, ac multo quidem perfectius, quam tunc Adamus Evam cognovit. Nec ipse tantum *Megalander* in precibus fervidus erat, sed etiam alios ad eas fundendas cohortatus est. Ad amicos enim dicebat: *Islebiæ utique moriar, orate Deum nostrum pro Evangelio, ut illi causa Ecclesiæ suæ bene succedat*; Concilium *enim* Tridentinum *&* Pontifex *vehementer ei succensent & dira moliuntur.* Tandem cum vim morbi sensisset, & spiritum se redditurum adstantibus amicis dixisset, in hanc erupit orationem: *o Pater mi cœlestis, Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, Deus omnis consolationis, ago tibi gratias, quod Filium tuum Jesum Christum mihi revelasti, in quem credo, quem sum professus, quem amavi, quem celebravi, quem Pontifex Romanus & reliqua impiorum turba persequitur & afficit contumelia: rogo te, mi Domine Jesu Christe, suscipe animulam meam: mi Pater cœlestis, etiamsi divellor ex hac vita, licet corpus hoc mihi jam sit deponendum, certo tamen scio, me tecum esse permansurum in sempiternum, neque posse me tuis ex manibus à quoquam avelli.* Porro dicebat: *Sic Deus dilexit mundum* &c. Joh. III. 16. &: *Deus noster, Deus salvos faciendi & Dominus, est Dominus educendi ex morte,* Ps. LXVIII. 21. Denique ter celeriter prolocutus est verba Psal. XXXI. 6. *Pater in manus tuas commendo spiritum meum* &c. & non multo post eam precationem, ac interrogationem *Jonæ & Celii, morierisne*, Reverende Pater, *in constanti confessione Christi & doctrinæ, quam prædicasti?* quam clara voce affirmavit, tanquam dormiturus, è vita discedit, suspirium profundum sed lene ducens, & in eo spiritum reddens, nec digitum, nec crus movens, ita ut nemo inquietudinem, aut ullum corporis cruciatum observare potuerit. Impletum ita in eo est dictum Christi Johannis VIII. 51. *si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum*, quod rogatus manu sua, & memoriæ causa in Codices Biblicos inscripsit, & in librum Postill. domest. d. 7. Febr.

Ex his, à fide dignis testibus prolatis, calumniæ *Cochlæi*, *Maimburgii* aliorumque facile refutantur, & à nostris sæpissime refutatæ sint, novissime à *Seckendorffio*. Sanior longe est *P. Suavis*, qui nugas de morte beati viri ferre non potuit, sed hunc in modum scripsit: *Magna quidem* Patribus Tridentinis & Curiæ Romanæ *spes accensa ejus morte, qui in oppugnanda Ecclesiæ Romanæ doctrina, & ritibus, plurimarum palmarum homo fuisset, schismaticorum primipilus, & novitatum architectus: idque fatum, fælicem Concilio successum portendere hoc magis augurabantur, quod per Italiam, secundo rumore, multis prodigiosis, fabulosisque circumstantiis comitatum diceretur, quas illi miraculo & Numinis vindictæ tribuebant: licet ei morienti, revera non aliud accideret, quam hominibus LXIII. ætatis annum agentibus (climacterico enim obierat) usu venire solet, sed quæ deinceps ad nostra usque tempora sunt consecuta, satis superque testatum reliquerunt mutationis tantæ causas alias fuisse multo potentiores abstrusioresque*, Lutherum *vero tantummodo Ministrum.* Thuanus quoque non aliter de sancti viri morte scripsit.

Tom. VIII. Alt. p. 848. *seqq. Tom. IX. Alt. p.* 1580. Sleidan. *pag.* 487. *seq.* Suav. *p.* 130. Seckendorff. *pag.* 634. *seqq.*

§. CCCCXXXIX.

De versu Lutheri pestis eram &c.

De versu illo, quem circa vitæ finem pronunciavit *Lutherus*, aut, ut D. *Razebergius* in Historia MS. de obitu Nostri apud *Seckendorffium* notavit, post ultimam cœnam parieti creta inscripsit:

Pestis eram vivus, moriens ero mors tua, Papa!

quemque tantopere exagitant maledici hostes, pauca addere visum est. Nam conspicitur hodienum in effigie ejus Jenæ in templo parochiali, à *Jo. Guilielmo*, Duce Saxon. Wittenbergâ eo illata, capiti inscriptus, Germanice sic redditus:

Dir war ich eine Pest / o Pabst / in meinem Leben /
Nach meinem Sterben soll mein Tod den Rest dir geben.

Com-

Compoſuiſſe verſum hunc *Mattheſius* refert Noſtrum A. 1530. in ædibus Spalatini, Altenburgi, cum poſt finita Comitia Auguſtana Coburgo domum rediret. Imo jam ante in *Admonitione ad Ordinem Eccleſ. in Comitiis* iſtis ejus mentionem fecit, quando hunc in modum ſcripſit: *Summa, nos & vos ſcimus, quod ſine verbo Dei vivatis, nos autem verbum Dei habeamus. Quare rogamus vos & maximopere deſideramus, ut Deo honorem detis, vos ipſos recognoſcatis, emendetis, & pœnitentiam agatis. Id ſi fieri renuatis, agite, è medio me tollite. Si vixero, vobis ſum peſtis, ſi moriar, vobis ero mors.* Ubi margini adſcriptus eſt verſus: *Peſtis eram vivens* &c. In eandem ſententiam locutus eſt *in admonitione ad Germanos ſuos*, in qua, poſtquam ad conſcientiæ ſuæ puritatem provocavit, Pontificios autem male ſibi conſcios & timidos eſſe dixit, animoſe ſcripſit: *eveniat tandem, quicquid Dei ira deſtinavit, bellum aut ſeditio. Si ſeditio oriatur, me meosque Dominus & Deus meus Jeſus Chriſtus liberare poteſt, ut Lothum eripuit, & me ipſum nuper, cum non ſemel in diſcrimine vitæ fuiſſem. Si non placuerit me eripere, nihilominus ei gratias agam: ſatis diu vixi, mortem merui & Dominum meum egregie vindicare cœpi in Papatu. Poſt mortem meam demum ſentient* Lutherum. *Quanquam & nunc ſi in* Papiſtica ſeditione *trucidatus fuero, ingens agmen* Epiſcoporum & Monachorum *mecum ducam, ut dici queat:* D. Martinus *magno cum comitatu humatus eſt. Magnus enim Doctor eſt ſupra omnes Epiſcopos & Monachos, ideoque ipſum comitatum ibunt, illi quidem in barathrum infernale, ad patrem ſuum, diabolum, cui mendaciis & cædibus ſervierunt; ego autem ad Dominum meum Jeſum Chriſtum, cui in veritate & pace ſervivi. Nemo nocere mihi poteſt, & ego quoque nemini cupio nocere.* Sed tam male me non tractabunt, ut ego ipſos. Durius caput ipſis opponam, licet Carolum Imperatorem, vel Turcam pro ſe haberent. Me pavidum aut territum non reddent, ſed ego illos in ſummum pa-

vorem conjiciam, cedere mihi cogentur, ego eis non cedam. Ego permanebo, ipsi peribunt, modum nimis excesserunt. Vita mea illorum carnifex, & mors eis diabolus erit. **Diß und kein anders**/hoc & nil aliud experientur, licet jam secure rideant.

Ex his & similibus locis facile constare potest, quis illius versus sensus sit. Non tam mortem corporis ominatus est Pontifici ejusque gregi, quam decrementum & interitum dominatus & regni, etiam post sua fata.

Tom. V. Alt. p. 216. & 531. *a. Tom. IX. Alt. pag.* 1584. *b. seq.* 1586. *a. Conf.* Seckendorff. *pag.* 641. *a.*

§. CCCCXL.

Progressus Reformationis in Palatinatu.

De progressu Reformationis hujus anni ad obitum usque *Lutheri*, pauca suppetunt. *Fridericus*, Elector Palatinus, ad negotia cum Protestantibus in Comitiis & colloquiis tractanda à Cæsare adhibitus, semina veræ doctrinæ conceperat, & ad Electoratum evectus A. 1544. apertius ad eam inclinabat; sub finem autem anni 1545. indulserat, ut Missa Germanice celebraretur, nec quisquam ad formam Pontif. sive Canonem adstrictus esset, sed ut omitterentur, quæ conscientiæ adversarentur. Parochis etiam injunxit, ut concubinas repudiarent, & uxores ducerent, qui continentiam servare non possent. Die autem III. Januar. hujus anni in templo parochiali Heidelbergæ prima vice communio sub utraque publice celebrari cœpta est, quod paulo ante in festo Natalitio Salvatoris in arce factum, etiam ab Electoris conjuge, & gynecæo. *Protestantes* igitur, d. X. Jan. è conventu Francof. missa legatione, gratulantur ei, & gratias agunt, quod Colonienſis Archiepiscopi Legatis liberaliter responderit; hortantur etiam, ut pergat, & *Augustanæ Confessionis* doctrinam profiteatur, inque proximis *Comitiis Ratisbonæ* operam det, ut pax & jus constituantur. Ad hæc ille respondit, se semper ad concordiã in dissidio religionis procurandam pronum fuisse, & plura fecisse, quam Evangelici putarent: speraſſe quoque bonam re-

forma-

formationem tandem secuturam; quia vero videat periculose rem differri, non se potuisse diutius remorari populi sui desiderium & exspectationem: continuaturum etiam deinceps se & publice cum Evangelicis professurum puram Christianam religionem, spondebat. Invitatus rogatusque Francofurtum d. XXIX. Jan. venit, ac denuo affirmavit, se constanter perseveraturum in religione vera. Vocavit etiam Argentorato Heidelbergam *Paulum Fagium*, civem Palatinum, qui in Ecclesia & Academia tam sanctum opus susciperet & promoveret.

Urbs Imperialis *Leutkircha* hoc anno quoque Evangelicam religionem publice profiteri cœpit, quæ statim post editam Aug. Confess. eam impense exoptavit, sed *Jo. Faber*, Leutkirchæ natus, acriter restitit & factiones in urbe concitavit, quibus ad hunc usque annum impedita fuit publica reformatio. *Leutkircha.*

Sleidan. *p.* 478. *seq.* Suav. *p.* 130. Seckendorff. *p.* 616. *seq. p.* 664.

§. CCCCXLI.

E *scriptis* Lutheri *Latinis*, anno ejus emortuali editis, *Commentarius in Prophetam Joëlem* memorandus primo loco est, cujus versio Germanica per errorem in Tom. VI. Altenb. & ad annum 1536. relata fuit. Haud dubie vero Lutherus *Joëlem* enarrare cœpit an. 1545. Summam recensuit *Seckendorffius*; quia subinde ex hoc Commentario nonnulla sunt adducta, non putamus necesse, prolixam recensionem instituere. *Scripta Lat. Comment. in Joël.*

Absolvit quoque *Enarrationes in Genesin* d. XVII. Novemb. A. 1545. tertio ante obitum mense, easque his verbis finivit: *Hic est charus iste liber* Genesis. *Det Deus, ut alii post me melius eum tractent. Ego plura præstare non possum, infirmus sum, orate Deum pro me, ut mihi horam concedat beatam.* Tametsi vero ipse *Lutherus* extenuet egregiam hanc operam, & *extemporaliter* ac *populariter* omnia à se dicta scribat, prout in buccam venerint verba: tamen vastæ satis eruditionis & reconditæ pietatis documenta in omne ævum duratura, in hoc Commentario ipsum *in Genesin.*

edidisse, cordatus quisque & ab affectibus alienus lector deprehendet. Haud igitur magnificentius quam verius *Augustus* Elector in privilegio Germanicæ translationi præfixo, scripsit: *sibi notum esse, quod* Commentarius Lutheri in Genesin, *ex ultimis & optimis ejus scriptis sit, magna cum diligentia & ex illuminatione Spiritus S. ante mortem perfectus.* Qui XXV. priora capita transtulit, *Basilius Faber,* inter alia dixit, hunc Commentarium esse *corpus sive compendium omnium scriptorum* Lutheri, ita ut *Theologia Martini* dici possit. *Jo. Gudenus,* Ecclesiastes Magdeburgensis, qui versionem continuavit & absolvit, *nucleum doctrinæ divinæ* in eo contineri judicavit. Exscribi proinde potius totus, quam excerpi meretur. Verum quia brevitas nostra neutrum permittit, ad ea provocare licebit testimonia, quæ frequentissime ex tam præclaro opere sunt citata.

Conciones de Baptismo Christi. Halis.

Ex Germanicis B. viri scriptis nonnisi conciones quædam mense Januario & Februario habitæ extant. Primam Halis habuit d. VI. Januar. in *festo Epiphanias*, super Matth. III. 13. seqq. de *Baptismo Christi*, ubi articulum de tribus personis in unitate essentiæ egregie tractat ejusq; cognitionem summe necessariam ad salutem affirmat. Summam quoque sanctitatem & excellentiam Baptismi Christi deprædicat, ita tamen, ut cum eo Baptismus noster inseparabiliter cohæreat. *Oportet te*, inquit, *tuo Baptismo Christi Baptismo inseri, Christi Baptismus tuus etiam sit Baptismus, & tuus sit Christi, atque sic unus Baptismus.* Blasphemias itaque Baptismi Christi vocat baptismum Turcarum & Monachorum, aquam lustralem &c. Fidem autem veram de hoc articulo excitare Spiritum S. in nobis.

Wittenbergæ super Rom. XII. 3.

Ultima concio Wittebergæ habita fuit à Luthero Dom. II. post Epiphan. ad Rom. XII. 3. in cujus exordio monet, Paulum pro more suo primo docuisse de articulis Christianæ doctrinæ, de lege, de peccato, fide & justificatione, deinde de *fructibus fidei*, quod facere incipiat Cap. XII. fructus autem necessario incul-

inculcari, ne falsi simus Christiani, solo nomine contenti, sed veri: nec crassa tantum & palpabilia peccata fugienda, sed & rationis nostræ speculationem, quæ non Dei verbum sed sua sequatur figmenta, & in hæreses erroresque præcipitet, sub prætextu prudentiæ singularis: **des Teufels Braut/ ratio fehrt herein/ und will klug seyn/** quicquid dicit, putat esse Spiritum S. quis hic medebitur? nec JCtus, nec Medicus, nec Cæsar, nec Rex poterit. Submergi autem eam in Baptismo & refrenari rejicique debere, simulac resurgere cupiat. Idque velle Paulum inculcare, cum vetet *plus sapere, quam decet sapere.* Q. d. **sehet euch für/ für euch selbst/** vosmetipsos dispicite, proprias cogitationes & φρόνημα carnis fugite; *Diabolus lumen rationis accendet,* & à fide vos avertet, prout *Anabaptistis* & *Sacramentariis* contigit. Rationi & sectariis illud unum opponi debere: *hunc audite.* Se expertum talia & cautum factum fuisse, ac superasse plus quam triginta sectas isto verbo. Neque respici debere, quod objiciant sectarii, JCti vel aulici, superbiam iis, qui verbo Dei arctissime adhærent, nec cedere volunt. Satius esse, omnes calumnias ferre, quam latum digitum cedere ab ejus verbis, qui dicit: *hunc audite.* Summe necessariam esse hanc admonitionem ejusque observationem, subdit, quod præ oculis videat, nisi Deus fideles præcones verbi dederit, diabolum Ecclesias nostras per sectarios scissurum, nec omissurum ante quam perfecerit, & si id per Papam ac Cæsarem nequeat, per eos facturum, qui adhuc nobiscum in doctrina concordes sint. Orandum igitur nec cedendum esse.

Postea cum *Islebiam* proficisceretur, *Halisque* subsistere ob Salæ inundationem cogeretur, d. XXVI. Januar. historiam Conversionis Pauli pro concione exposuit. In exordio differit de vocatione Pauli, quod verum Doctorem Jesum in itinere audiverit, omnes Apostolos superaverit ac noster Doctor seu Apostolus sit, Evangelium Romæ largissime docuerit; dubitari vero, *Halis festo conversionis Pauli.*

an

an Petrus unquam Romam venerit. Jactitare quidem Pontificios, quod utriusque Apostoli capita Romæ habeant; sed nos scripta eorum aliorumque Apostolorum & Prophetarum habere, verum sanctuarium, per quorum ora & scripta Deum ipsum audire, ut secure omnes sanctorum reliquias, & ingentem appāratum, quem *Albertus Moguntinus* Halis instruxerat, contemnere ac rejicere queamus. Cumque Halis adhuc *Monachi Franciscani* essent, convitiis & scommatibus Evangelicam religionem petulanter infectantes, mirari se dicit, cur tolerentur, aut non compescantur. Pontificis quoque & Prælatorum peccatum gravius esse Paulino, cum non ex ignorantia sed ex proposito puritatem doctrinæ persequantur. Se non aliud prædicare, quam Paulum, *pœnitentiam* nempe, *& remissionem peccatorum in nomine Christi*, Actor. XXVI. 18. Papæ igitur doctrinam huic contrariam, cane pejus & angue fugiendam ac damnandam esse. *Bona opera* præcipere Deum eaque facienda esse, & bene omnino ac recte fieri, daß man immer gute Wercke wirckete / per ea tamen remissionem peccatorum impetrari haud posse, ex fide sequi debere opera &c.

Islebiæ. Quatuor conciones Islebiæ habuit, quas excepit *Jo. Aurifaber*, Vinariensis, ex ejus ore, primam d. XXXI. Jan. ad Evangelium Matth. VIII. 23. ſſ. ex quo 1. asseruit veram Christi humanitatem & Deitatem, quam firma fide credere debeamus, unde 2. fidei naturam exponit, quæ verbo Dei tantum innitatur, & eatenus Christiana sit, distincta à notitia Dei naturali & corrupta, quam Turcæ & pagani habeant. Veræ fidei in Jesum Christum θεάνθρωπον, Redemtorem & Salvatorem antiquitatem è Gen. III. 15. efficaciam & durationem ad finem usque mundi, egregie docet, contra omnes Satanæ & mundi insultus, qui omnibus temporibus naviculam Ecclesiæ conquassare & evertere conati sunt, sed irrito ausu. Sperandum igitur, ultimas etiam tempestates Antichristi Orientalis & Occidentalis sedatum

tum & procellas impetuosas confractum iri per Christum, quem precibus excitare debeamus, ut evigilet & surgat, qui dormire videatur adversariis & nobis. Id enim ipsum facere propterea, ne securi simus & stertamus, ac si nullum periculum adsit, & ne in periculis nimis formidemus, dubitemus, aut desperemus.

Alteram concionem habuit in *festo Purificationis Mariæ* ex Evangelio Luc. II. 22. seqq. In *exordio* agit de *lege primogenituræ*, quæ spectaverit ad sustentationem Sacerdotii satis largam, ac moneat, nos hodienum Pastores alere debere. Hinc legem de purificatione puerperæ expendit, ejusque rationem & finem, ac ad Messiam inprimis respexisse observat, è Judæis & tribu Juda oriundum. Messia autem adventante cessare debuisse; nec Mariam legi huic obnoxiam fuisse, quæ sine doloribus & ruptura claustri virginalis pepererit: aut filium ejus, sed propter nos eum omnia fecisse, nostramque salutem. *Festo purificationis.*

Tertiam concionem Dom. V. Epiphan. d. VII. Febr. ad Evangel. Matth. XIII. 24. seqq. de *zizaniis* habuit. Explicationem parabolæ ipsum Christum petentibus discipulis dedisse ac id innuisse refert, quod Ecclesia sancta & Christiana à principio mundi usque ad finem hypocritis & malis mixta sit, ac proinde graviter erasse *Catharos & Donatistas*, ac hodienum errare *Anabaptistas*, qui occidere, & *Monachos*, qui fugere non sanctos & in monasteria se recipere velint, ne polluantur: Christum enim ipsum toleravisse Judam, & in Papatu accidisse plerumque, ut qui purissimi esse voluerint, pessimi fuerint nebulones. Hinc minime mirandum dicit, quod post *reformationem Evangelicam* non tantum plurimi vitam non emendaverint, sed etiam variæ sectæ exortæ sint. Comparat Ecclesiam cum corpore humano, quod nunquam prorsus purum sit, sive intrinsecus, sive extrinsecus, nec ideo tamen amputetur aliquod membrum, sed purgetur & sanetur. In sanctis quoque veterem Adamum esse, & resistere bono, ac propterea Petrum 2. Epist. *d. 7. Febr. ad Matth. 13, 24. ff.*

III. 28. hortari: *crescite in gratia & agnitione Domini nostri Jesu Christi.* Continua lucta & quotidiana expurgatione opus esse; non enim peccata remitti, ut postea agamus, quod lubet, sed præcipi Apoc. XXII. 11. *qui justificatur, justificetur amplius.* Ab hoc exemplo, quod mala intra nos ferre quidem sed superare & expurgare debeamus, disci posse docet, quomodo cum malis & zizaniis in Ecclesia agendum sit, non evellendo ea, sed renitendo verbi prædicatione, seria adhortatione, excommunicatione &c.

ad Matth. XI. 26. ff. Quarta denique concio in die *Matthiæ* Apostoli, qui in 24. Februarii incidit, habita dicitur à Luthero, cum tamen d. 18. Febr. obierit. Hinc autores Apologiæ contra *Wolfium, Kirchnerus, Selneccerus* & *Chemnitius* ultimam concionem XIV. Febr. habitam dixerunt, & causa esse potuit, quæ nos latet, cur Evangelium Matth. XI. 25. ff. extra ordinem exposuerit. Graviter redarguit sapientes hujus seculi, quod semper Deo ejusque sapientiæ resistant & contradicant, ut *Arius, Pelagius, Anabaptistæ, Sacramentarii,* & *Pontificii*, qui v. g. Sacramentis non contenti ex Eucharistia sacrificium faciant, & Monachatum Baptismo præferant. Hinc commendat veram sapientiam à Deo revelatam & à Christo patefactam. Subjungit etiam *admonitionem contra Judæos*, quibus offerri debere dicit fidem Christianam, nec tolerandas eorum blasphemias, ne alienorum peccatorum participes se faciant Christiani.

Subjicitur denique his Concionibus Expositio multorum dictorum Scripturæ S. quæ *Lutherus* Bibliis amicorum inscripsit, & forte ex ejus ore in colloquiis habitis cum amicis data occasione, excepta sunt.

Liber Cantionum forma benedictionis Conjugum, ac Epistolæ quædam appendicis forte loco subjunguntur, quæ diem & annum non habent.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 781 -- 822. *Tom. VIII. Alt. pag.* 504 -- 588. Seckendorff. *pag.* 666 -- 693.

SECTIO

SECTIO II. DOGMATICA.

Qua probatur

PAPAM ROMANUM ESSE ANTICHRISTUM.

§. I.

TEmpore *Hieronymi* (sicut & *Ambrosii* & *Augustini*) nullus fuit Archiepiscopus in Ecclesia, nullus Patriarcha, nullus Primas, nullus Metropolitanus, multo minus *Papa* seu œcumenicus Pontifex; sed omnes erant Episcopi inter se æquales. Deinde ipsi Episcopi iidem qui Presbyteri, & econtra, denique Episcopum Eugubii non longe à Roma oppiduli, æqualem esse dicit ipsi Romano Episcopo. Heu quantus hæreticus futurus, si hodie viveret vir sanctus, & mirũ, quod non millies eum damnent, ultra tartara cum omnibus ejus scriptis. Fuit & vocabulum *Papæ commune nomen Episcoporum*, sic *S. Hieronymus* vocat *S. Augustinum* sanctissimum *Papam*, & *Cyprianum* vocabant *Papam* in Ecclesia Carthaginensi. Quare evidens est, totam illam *Hierarchiam Papalem* esse doctrinas hominum, seu dæmoniorum verius, per hypocritas falsiloquos introductas. *Omnes* (inquit *S. Hieronymus*) *merito & sacerdotio sunt æquales:* potentia divitiarum & paupertatis humilitas, vel sublimiorem vel inferiorem Episcopum facit. Et quod mirandum est, eo tempore nec differentia donorum & gratiarum spiritualium (quibus tamen maxime debebatur dignitas præcellentiæ seu superioritatis) faciebat superiores Episcopos

Papa olim commune nomen omnium Episcoporũ.

Tom. IV. Jen. Lat. pag. 414. a. Tom. I. Alt. p. 469. a.

§. II.

Antichristi vox adversarium & vicarium Christi notat.

Antichristi nomen duo notat, pro duplici significatione vocula ἀντὶ, *pro* sive *vice* alterius, & *contra*, vel vicarium vel adversarium Christi. Utramque significationem respicere videtur Paulus 2. Thess. II. 4. quando *Antichristum* vocat 1. ἀντικείμενον, 2. dicit, eum seipsum venditare pro Deo, ac in templum Dei se collocasse, quod sane idem est, ac vicarium Dei agere & pro eo regnare velle. *Antikimenus* autem est (a) *adversarius*, qui resistit semper & nil nisi contraria Christo agit, ac nunquam cessat. Id vero facere Papam Romanum, ex dicendis demonstrandisque infra copiosius patebit. Hinc (b) *Paulus* præcipue tam severe invehitur in *Antichristum*, quod gratiam tollit, & negat beneficium Christi, Pontificis nostri, *qui se ipsum dedit hostiam pro peccatis nostris.* Hoc modo autem Christum negare, est eum prorsus conspuere & conculcare, ac *sese in locum ejus constituere* & dicere: ego te justificabo & salvabo. Per quid? Per missas, peregrinationes, indulgentias, observationem regulæ &c. Itaque *Antichristus* simpliciter *sese extulit contra & supra Deum, seque constituit in locum Christi*, gratiam abjecit, & fidem negavit. Sic enim docuit: fides nihil prodest, nisi habeat opera. Et hac falsa persuasione Christi beneficium prorsus obscuravit & obruit, *& in locum* gratiæ, *Christi* & regni ipsius, doctrinam de operibus & regnum cæremoniarum instituit, & meris nugis illud confirmavit. *Vide* (c) *quam dispar sit Christus suis successoribus*, cum tamen omnes velint esse *ejus vicarii.* Et metuo, ne revera plurimi eorum sint, & nimium sero *vicarii* ejus. *Vicarius* enim absentis Principis est. Quod si Pontifex absente Christo, & non inhabitante in corde ejus præsit, quid aliud quam *vicarius Christi* est? At quid tum illa Ecclesia, nisi multitudo sine Christo est? *Quid vero talis vicarius nisi Antichristus & idolum est?* Quanto rectius Apostoli, qui se ser-

vos

vos Christi appellant præsentis, non vicarios absentis.

(a) *Tom. IV. Alt. ad Gen. 26. p. 173. a.* (b) *Tom. IV. Jen. Lat. fol 60. b.* (c) *Tom. I. Jen. Lat. fol. 463. in Epist. ad Leon. X.*

§. III.

Cum vero varie dicatur *Antichristus*, generatim & latius accepto vocabulo, atque speciatim sive strictius, ne verus & singularis Antichristus κατ' ἐξοχὴν sic dictus, ambiguitate ludat, seque ex hoc numero eximat, paucis indicanda est amphibolia; quanquam ubi rerum adsunt testimonia pro *Papa Romano*, quid opus est verbis? Johannes 1. Epistolæ Cap. II. 18. & unius Antichristi signanter per articulum, & multorum mentionem facit. Multos etiam fuisse Antichristos omni fere tempore, & esse, dubio vacat, quia ipsa experientia quotidiana probat. Unde *Augustinus* in Exposit. Epistolæ Joh. Tract. III. pag. 405. ait: *Nunc interrogare debet unusquisque conscientiam suam, an sit* Antichristus? *Latine enim* Antichristus *contrarius est Christo.* -- Mox eos omnes Antichristos vocat, qui mentiuntur. *Omnes*, inquit, *qui mentiuntur, non sunt ex Christo. Quomodo probantur Antichristi? ex mendacio. Et quis est mendax, nisi qui negat quoniam Jesus est Christus?* Jam ergo quæramus, quis neget, & *non attendamus ad linguam, sed ad facta; si enim omnes interrogentur, omnes uno ore confitentur Jesum esse Christum. Quiescat paululum lingua, vitam interroga. Si inveneritis hos, si ipsa Scriptura nobis dixerit, quia negatio eorum non tantum lingua fit, sed & factis. Certe invenimus* multos Antichristos, *qui ore confitentur Christum, & moribus dissentiunt à Christo. Ubi invenimus hoc in Scriptura? Paulum adi Apostolum, de talibus cum loqueretur, ait, confitentur enim se nosse Deum, factis autem negant. Invenimus & ipsos* Antichristos, quisquis factis negat Christum, Antichristus est. *Non audio quid sonet, sed video quid vivat: opera loquuntur & verba requirimus? Quis enim malus non bene vult loqui? Sed quid dicit de talibus Dominus?*

Antichristus latiore sensu ex Augustino.

nus? Hypocritæ, quomodo poteſtis bona loqui cum ſitis mali? Matth. XII. Verum ita non capimus notionem Antichriſti hoc loco. Unde & alia ſignificatio, quæ ſequitur, attendenda eſt

§. IV.

Duplex Antichriſtus, Turca & Papa.

Antichriſtus duplex vulgo ſtatuitur, *Orientalis* & *Occidentalis*. Illum extra Eccleſiam, & Turcam; hunc intra Eccleſiam, & Papam eſſe dicimus. Quæ diſtinctio *Luthero* haud incognita, ſed à Noſtratibus procul dubio ex eo hauſta fuit. Sic enim ad Geneſ. XVII. 8. ſcripſit: Paulus de *Antichriſto* dixit, quod ſcilicet *elevabitur ſuper omne quod Deus eſt*, & omnem cultum. Antichriſtus, hoc eſt, *Papa & Turca* non extolluntur ſuper Deum in ſubſtantia ſua, qui eſt incognitus & abſconditus Deus, ut Eſaias appellat; ſed ſuper Deum in prædicamento relationis, qui eſt Deus prædicatus verbo, & manifeſtatus cultu. Uterque enim verbum & cultum Dei non negligit ſolum, ſed odit & perſequitur. Itaque extulit ſe *Papa* ſupra Deum, & conſtituit ſe in locum Dei, ita ut adoretur loco Dei, oppreſſo verbo, & ſerviatur ei oppreſſo cultu divino. Inſpice enim *Canones*, & videbis, quod longe ſeverius puniuntur transgreſſiones traditionum Papæ, quam transgreſſiones legis divinæ. Imo Chriſtum Deum ſolum adorandum & colendum, hunc conculcat pedibus & blaſphemat: vult autem coli ſua dogmata, ſe vult timeri, vult confidi iis quæ ipſe docet. Hoc vere eſt conſtituere ſe ſupra Deum dictum & cultum: ideo recte vocatur *Antichriſtus*. *Poſt pauca* ait: Maneto igitur apud Deum in prædicamento relationis, ſuper quem extollitur Antichriſtus, hoc eſt, *Papa Romanus & Turca* quoque: quanquam *Turca verius beſtia* eſt, quia eſt extra Eccleſiam, & manifeſte perſequitur Chriſtum. *Antichriſtus autem* ſedet in templo Dei: ideo *proprie* loquendo, & *definitione dialectica* eſt Antichriſtus, qui in Eccleſia ſedet, ubi viſibiles Dei formæ apparent, quas ipſe conculcat, & fingit novas formas &c.

Papa ſupra Deum ſe effert.

Turca verius beſtia eſt, Antichriſtus in Eccleſia ſedet, & proprie eſt Antichriſtus.

Enarrat. in Geneſ. fol. 199. b. & pag. 481. ff. edit. 8.

§. V.

§. V.

Exceptioni Pontificiorum, quod *Antichristus unica* & singularis *persona* sit, ita occurrit Noster, *in Responsione ad Lib. Ambrosii Catharini:* Nequaquam illi sunt audiendi, qui hunc (Dan. VIII.) & similes Prophetarum locos intelligunt de *una aliqua persona sola*, ignorantes, quod Prophetarum mos est, totius alicujus regni corpus significare per unam personam. Hinc enim & Antichristum, quem Paulus *hominem peccati & filium perditionis* appellat, perperam uni personæ aptant, cum ille totum corpus & chaos hominum impiorum, totamque successionem regnantium velit intelligi Antichristum esse. Sic enim aries Persarum regnum, hircus Græcorum regnum Dan. VIII. significat.

Antichristus non unam tantum personam sed totum corpus seu regnum notat.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 377. b.

§. VI.

De *ortu Antichristi* illius magni quæstio nunc disceptanda est, magni certe momenti, quia & hic effugia quærit Papa, insignis iste impostor. De qua Lutherus copiose atque erudite ad Genes. XLIX. 16. seq. egit. *Vulgata*, inquit, *opinio est* apud omnes autores Ecclesiasticos, quod ex tribu *Dan* sit venturus Antichristus, quem *per colubrum* intelligunt, & tanquam principalis articulus fidei recepta & approbata est ab omnibus; sed alienissima est ab hoc loco & falsissima. Unde orta sit, nescio, verum in antiquioribus etiam scriptoribus extat, & semper ab initio Ecclesiæ celebris fama fuit de Antichristo venturo, sicut inquit Johann. *multi sunt Antichristi.* Dixerunt nascendum ipsum esse in *Babylone*, ex *tribu Dan*, & pervasit hoc commentum omnes Ecclesias; adeo ut sæpe optarim majores nostros ea diligentia & studio potius doctrinam de Christo inculcasse. An vero sit petenda allegoria ex nomine *Dan*, quod *judicium* significat, ut Genes. VI. *non judicabit Spiritus meus*, &c. *non docebit, non arguet*, ita ut eo torqueatur, quod Antichristus judicis, non

De ortu Antichristi. An ex tribu Dan? Gen. 49, 16.

non salvatoris officium facturus sit, sane nescio. Certe *Papa* replevit Ecclesiam legibus, & traditionibus commentitiis, & extinxit verbum, & fidem promissionum divinarum. *Dan*, hoc est, *Papa* non aliud potest, quam cacare *Decreta*, & *Decretalia*, & *Danitica*. Sed ad literam nemo recte senserit, quod debeat nasci Antichristus in Babylone & circumcidi more Judaico. Ac puto diabolum hujus fabulæ autorem fuisse & finxisse hanc glossam, ut nostras cogitationes à vero & præsente Antichristo abduceret. Nam ex omnibus scholis & Doctoribus Papisticis nemo est qui sentiat Papam esse Antichristum; omnes opinantur eum ex Babylone venturum. Interea vero dum illum somniant & expectant, à *vero Antichristo Romano Pontifice* opprimuntur & absorbentur, qui *vere* est *Danita*, & ex *Babylone* oriundus, non Assyriorum illa, sed *ex Roma*, quæ est *Babylon*, in qua regnat *Dan*, hoc est, Papa. Voluit igitur diabolus suis præstigiis nobis illudere & mentis atque oculorum aciem præstringere, ne in hunc Antichristum, qui sedet in loco sancto, intueri possemus. Ipsius enim consiliis & mendaciis factum est, ut Antichristus in Ecclesia sederet, neque tamen divinis legibus, promissionibus & gratia gubernaret, (non enim potuit hoc præstare) sed contrario modo, videlicet, ubi Christus dono Spiritus Sancti remittit peccata, liberat conscientias à peccato, morte, inferno, diaboli potestate, ibi contra Pontifex Romanus infinitis laqueis & mendaciis replevit orbem, antequam perspicere aut judicare ea potuimus. Quid enim aliud agit sedens in templo Dei, quam quod laqueos ponit, quibus captivat conscientias, & occidit stultis & infinitis suis legibus & traditionibus minime necessariis, de cibo, potu, vestitu, &c. & horribiliter fulminat & tonat adversus eos, qui non obediunt, & tradit eos potestati Satanæ? Id nimirum est contraria Christo & Evangelio docere. Christus enim liberat nos à vi legis divinæ, ab accusatione legis seu Decalogi, & ceremoniarum obligationibus. *Papa* vero

vero etiam capillos, cibum, potum, domum, uxorem, & quicquid est in rerum natura, peccato obnoxium, & contaminatum dixit, nisi ab ipso concessum & sanctificatum decretalibus ejus. Ad hunc modum *Danita* ille extinxit suis legibus Evangelium & natus est ex terra Babylone, *Roma* videlicet, ut *Augustinus* eam alteram Babylonem vocat, quæ cœpit nasci, cum illa deficeret. Et *Dan* seu *Papa* est coluber super semitam Christi, qui veneno suo, & vi vincat ambulantes in ea. Hæc ideo tantum recito, ut sciatis reprobare malum, & eligere bonum. Si *Parisienses & Lovanienses* audirent istam explicationem, clamarent me docere hæretica & pugnantia cum recepta opinione Patrum, jam mille annis tradita & propagata in Ecclesia. Sed sive Ecclesiæ, sive Synagogæ opinio hæc sit, profecto non est vera & propria. Textus enim loquitur de benedictione tribus *Dan*, non de maledictione. Supra manifeste maledixit Jacob Levi & Simeon, sed hic contrarium promittitur, quod *Simson* liberaturus sit tribum suam, cum reliquis, quæ huic vicinæ erant. Si cui vero placet allegoria, is mystice intelligat, de *Babylone Romana*, & *monstro* illo turpissimo, *Papa Romano, qui est Dan diabolicus*, quia extinxit & hausit Ecclesiam, præsertim adultorum, qui monastica & operibus suis confisi sunt, eorumque animas, corpora & res perdidit, & quæ Deus voluit esse bona salutaria & libera, ea fecit noxia & damnabilia. **Der verfluchte Tropff zu Rom. Man soll ihm fluchen.**

Enarrat. ad Genes. 49. Tom. IV. in 8vo pag. 1117. seqq.

§. VII.

Veram Papatus originem *Lutherus* peculiari tractatu Germanico **wider das Pabstum zu Rom vom Teuffel gestifftet/** indicavit, & contraria argumenta refutavit; cujus summam supra recensuimus pag. 685. seqq. Addo hic tantum *Genealogium Antichristi*, quam delineavit Noster pulchre in Colloq. Convival. Tit. de Antichristo, f. 254. a. ex Germanico Latine redditam. *Vera Papatus origo à Diabolo.*

Genealogia Antichristi.

Liber generationis abominandæ desolationis ANTICHRISTI, Filii Hypocriseos, Filii Diaboli.

Diabolus genuit Caliginem.
Caligo autem genuit Ignorantiam.
Ignorantia Errorem Fratresque ejus.
Error genuit liberum Arbitrium & Arrogantiam ex Philautia.
Liberum Arbitrium autem genuit Meritum.
Meritum vero Gratiæ oblivionem.
Gratiæ oblivio Prævaricationē.
Prævaricatio genuit diffidentiam.
Diffidentia genuit Satisfactionem.
Satisfactio genuit Sacrificium.
Sacrificium autem genuit Sacerdotem ex unctione Sacerdotii.
Sacerdos genuit Superstitionem.
Superstitio autem genuit Hypocrisin Regem.
Hypocrisis autem Rex genuit Quæstum & ea quæ sunt offertorii.
Quæstus autem genuit Purgatorium.
Purgatorium genuit fundationem Anniversariorum.
Fundatio Anniversariorum genuit Patrimonium Ecclesiæ.
Patrimonium Ecclesiæ genuit Mammona.
Mammon autem genuit Luxum.
Luxus genuit Satietatem.
Satietas autem genuit Ferociam.
Ferocia autem genuit Immunitatem.
Immunitas autem genuit Dominatum.
Dominatus autem genuit Pompam.
Pompa autem genuit Ambitionem.
Ambitio autem genuit Simoniam.
Simonia autem genuit Papam & Fratres ejus Cardinales, in transmigratione Babylonis.
Et post transmigrationem Babylonis, *Papa* genuit Mysterium iniquitatis.
Mysterium autem *iniquitatis* genuit Theologiam Sophisticam.

Theo-

Theologia autem *Sophistica* genuit abjectionem Scripturæ.
Abjectio autem *Scripturæ* genuit Tyrannidem.
Tyrannis autem genuit Mactationem Sanctorum.
Mactatio autem *Sanctorum* genuit contemtum Dei.
Contemtus autem *Dei* genuit Dispensationem.
Dispensatio autem genuit Licentiam peccandi.
Licentia autem *peccandi* genuit Abominationem.
Abominatio autem genuit Confusionem.
Confusio autem genuit Anxietatem.
Anxietas autem genuit Quæstionem.
Quæstio autē genuit *Argumentum veritatis*, ex qua revelatus est Desolator Papa, qui dicitur *Antichristus*.

§. VIII.

Quo jure igitur *Papa Romanus* Petri successor haberi velit, haud obscurum est. Sed ut in re gravi serio agatur, placet ex annotationibus *Lutheri* in Matth. XVI. 17. transcribere, quæ huc faciunt. *Da mihi nunc* Petri successorem, *qui ita credat & fateatur, qui ita habeat revelationem Patris in cœlis?* Putasne, quod is præ gaudio istius sapientiæ cœlestis posset ferre, non dico optare aut quærere, istas sordes regnorum mundi, id est, carnis & sanguinis? quas ita furenter hactenus quærunt omnibus malis artibus & dictis Romani Pontifices, *successores* (ut haberi volunt) *Petri, cum verius successores sint Romuli, Julii*, seu *carnis & sanguinis*. Nam hoc sequuntur, quod caro & sanguis ostendit. Id quod Pater revelat, & Petrus fatetur, etiam riserunt hactenus multis seculis, & tamen *sunt, Diabolo favente, Petri successores*. Statuendum igitur primum, *Romanos Pontifices plane nihil ad Petrum pertinere, neque Petrum ad ipsos*. Nihil enim habent Petrinum, neque Petrus quicquam Papale. Petrus fatetur & docet Christum filium Dei vivi, Papa docet seipsum & suas glorias & potentias, ille fidem requirit in filium Dei, Papa obedientiam in suas Satanicas avaritiæ leges & consuetudines, ille

Papa non est Petri successor

futuram vitam, Papa temporalem tyrannidem. Summa, Pontifices Romani hanc fidem & confessionem Petri pulchre & fortiter transilierunt, non eam in armis suis aut annulo Piscatoris sculpi aut pingi fecerunt, sed claves tyrannico sensu depravatas arripuerunt, & ita successores Petri sese fecerunt. Sed rectius & vere fecissent, si *pro clavibus Petri, loculos* & marsupium *Judæ Ischariotis* in armis suis sculpsissent. Hujus enim proprie sunt successores, quia sub nomine Christi omnia rapiunt & furantur, quæ sunt in orbe, rapturi libenter vel centum (si tot essent) mundorum opes, potentias & glorias, sub nomine Christi, sicut ille eorum Pater sub nomine Christi furabatur ea, quæ mittebantur. Secundo, statuendum est *Ecclesiam & Episcopos eos esse vere Ecclesiam & Petri successores, qui* (pronunciante hic ipso Christo) *fidem & confessionem Christi filii Dei vivi habent*, eamque revelante Patre in cœlis, id est, revera & Spiritu Sancto per fidem non fictam docente, id quod postea per verbum Apostolorum fieri debuit, quia est confessio oris Petrini in orbem vulganda. Qui vero præter hanc fidem & confessionem Petri docent aliud, vel contra eam pugnant, hi manifeste neque Ecclesia neque Episcopi esse definiuntur. Cum igitur *Papalis Ecclesia* non solum præter, sed etiam contra doceat, & eam persequatur, clarum est eam esse *non Christi Ecclesiam, nec Petri, sed Diaboli & Judæ Ischariotis scholam, lernam & sentinam.*

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 359. b.

§. IX.

ad Matth. XVI. 18. 19. exceptiones Cajetani

Cum autem præcipue nitantur Pontificii verbis Matth. XVI. 18. *Tu es Petrus* &c. & ℣. 19. *dabo tibi claves* &c. *Lutherus* inde à primis fere reformationis annis, usque ad extremos, adversariis ad ea solide respondit. Ex actis A. M. D. XVIII. Augustæ cum *Cardinale Cajetano*, supra pag. 4. & seqq. retulimus, quomodo plumbeum pugionem Purpurati cum ex Scriptura, tum historia retuderit.

In

In Disputatione *Lipsiæ* anno sequenti cum *Eccio* habita, valide quoque argumenta quibus impudentissimus nugator adstruere laborabat Petri vicariatum Christi & principatum inter Apostolos, destruxit. Post adductam Eccii probationem ex l. c. Matth. ejusque explicationem, *tu es vicarius Christi, & Apostolorum Princeps*, eam ita examinat. Principio hoc verbum Christi: *tu es Petrus* &c. oportet, quod habeat unum, primum, principalem & proprium sensum, in quo Christus ipsum protulit. Hic autem, vel est iste, quod per *petram intelligitur Christus ipse, vel Apostolus Petrus*, uterque principalis esse non potest; quia ex duobus sensibus nihil probari potest. Si utrumque *Eccius* confitetur, jam prorsus nihil probat; quia qua facilitate ipse per petram Petrum, eadem ego Christum accipiam. Imo non licet, nisi bono moderamine, quod infra dicam, verbum Scripturæ de Christo dictum, alteri tribuere. Si autem alterum tantum sequitur, scilicet, quod petra sit Petrus, nec simul permittit alium quoque valere, jam impius depravator est Ecclius, quod demonstro. *& Eccii refutantur.* 1.

I. Quod nusquam in sacris literis *Petrus* petra dicitur, sed Christus, ut 1. Cor. X. 4. *Petra autem erat Christus*, & Matth. VIII. 24. *comparabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam super petram.* Et infra ℣. 25. *fundata enim erat supra petram.* Adducat ergo *Eccius* etiam vel unum locum Scripturæ, ubi Petrus dicatur petra. *Plus mihi valet unus locus Scripturæ, quam omnes Doctores* per Eccium adducti, quanquam nec ipsos recte adduxit, ut videbimus. *Christus est petra.*

II. Etiam in præsenti loco Christus manifeste *distinguit Petrum à petra.* Nam si vellet per petram intelligi Petrum, dixisset: Tu es Petrus, & super te ædificabo Ecclesiam meam, at cum repetit *petram*, manifeste indicat, aliud esse Petrum & aliud petram, quam per pronomen, *hanc*, secernit à Petro, demonstrat & exprimit. Et sic ex textu præsenti facile prohibe- *Petrum à petra distinguit Christus manifeste.*

bo, ne *Eccius* possit ostendere, Petrum esse petram, sed & textum, ipse pessime sibi conscius, ob hoc maxime fugit, quod sentit eum contra se stare, nec posse quidquam ab eo promoveri per ipsum, ideo ad Doctores fugit.

Petrus est pars Ecclesiæ, quæ super petram ædificatur:

III. Quæro, an *Petrus* sit pars Ecclesiæ? si est *pars Ecclesiæ, ergo non potest esse petra* in hoc loco, quia Christus dicit: *super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Quare Petrus cum Ecclesia ædificatur super petram, & non est petra ipsa, nisi Eccio no interpretandi more, idem super seipsum ædificari garrias. *Vides ne, quid sit relictis verbis Scripturæ, Patrum dicta sine judicio legere?* Aut ergo Petrus non est Petra, super quam Ecclesia ædificatur, aut non est pars Ecclesiæ, quæ ædificatur super petram.

ædificare *non est regere, sed per fidem Christo incorporari.*

IV. Verbum *ædificari*, verbum spiritus est, significans per fidem incorporari, & crescere in Christo. Ideo non sine pravitate cogi potest, ad potestatem regendæ Ecclesiæ, quæ sine fide geri potest; nam potest tam Papa quam subditus malus esse. Quare prorsus nihil ad rem pertinet tota ista autoritas, quæ *nihil de primatu, aut potestate regiminis* (quæ sine fide haberi possunt) sed de fide in Christum solum sonat; sicut & Matth. VII. 25. *fundata enim erat super petram*, ubi loquitur de persecutionibus. Sed constat, quod potestas regiminis, qua fundat *Eccius* Ecclesiam, nihil potest in persecutionibus, (cum & ipsa patiatur) sed fundatio fidei in Spiritu super Christum servat. Ita 1. Pet. II. 5. docet Apostolus, ut *super Christum ædificemur domus spiritualis.* Postulo ergo ab *Eccio*, ut mihi unum etiam locum ostendat Scripturæ, ubi *ædificare* significet suum somnium de regimine, quod ubi non fecerit, nihil est, quod Patrum dicta sine textu, sine judicio profert; non enim licet claro textui contradicere per quorumcunque autoritatem. Sed & illam sequelam, qua Dialectica didicerit, vellem scire, *Ecclesia ædificatur super aliquid* (ut Petrum) ergo illud est vicarius Christi, & princeps

Apo-

Apostolorum. Ergo, si supra fidem ædificabitur (sicut verum est) fides est vicarius Christi. At hunc vicarium quis videbit? Non ergo Petro hic regimen promissum est, ut depravator cœcus errat, sed Ecclesiæ constructio in spiritu fidei descripta, in cujus Petrus persona confitetur petram, claves accipit, ut unanimiter dicunt SS. Patres.

Hinc ad alia *Eccii* argumenta progreditur, & II. quo ille probare conabatur *Petrum jure divino esse vicarium Christi*, inde petit, quod *primus* nominetur *inter Apostolos* Matth. X. Huic opponit, 1. quod eadem ratione alius primatum *Andreæ* tribuere possit *ex vocationis ordine*, cum sit prior Petro in vocatione. 2. Quod in Scriptura *Ruben* prior inter Patriarchas nominatus, & tamen non jure divino eorum fuerit major: & *Stephanus* prior nominetur inter Diaconos, *Lucas* ante *Johannem* in Evangeliis &c. nec tamen rectores aliorum fuerint. *Quid*, inquit, *dicet ad Paulum*, qui Gal. II. 9. Petrum postponit Jacobo minori, Episcopo Hierosolymitano? 2. *quod Petrus primus nominetur.*

Ad III. *Eccii* argumentum *è solutione tributi* Matth. XVII. 27. regerit: 1. Petrum hic solum Christo æquatum dici, cujus tamen dicatur vicarius & inferior. 2. *Quid vero, si ista æqualitas census indicet minoritatem Petri*, ut quia Apostoli alii liberi à censu erant, ut & textus indicat, quod *censum dare non sit filiorum Regis, sed servorum & inferiorum*; ideo Christus cum Petro se subjecit inferioribus, quod aliis Apostolis non præcepit; 3. sed & Apostoli, cum idem argumentū concíperent, quod *Eccius*, suspicantes *Petrum* ob id primum fore, cœperunt quærere, *quis esset major?* Acceperunt autem solutionem argumenti ejusdem per interpretationem sequenti capite, *prohibiti, ne quis major inter eos esse cuperet.* Apostoli autem solutionem quidem acceperunt; sed *Eccius* forte major Apostolis, & etiam Christo *inconclusibilis*, non est contentus solutione Christi, adhuc versat quæstionem, & determinat partem contrariam 3. *è solutione tributi,*

Christo,

Christo, laudabili *modo Scholasticorum, & invenit cum suis mendacibus Sophistis novum genus illusionis* (distinctionis volui dicere) *sacræ Scripturæ*, dicens, *non majoritatem ibi prohibitam, sed ambitionem.* Cum eadem ratione dicendum sit, non servitutem, sed cupiditatem servitutis præceptam, quando dicit Christus: *qui vult major esse, sit vester servus*; iste enim est mos impiorum istorum depravatorum. Itaque, autore *Eccio*, non est necessarium, ut serviamus invicem, sed sufficit, ut cupiamus servire, sicut opus est non ambire majoritatem, est tamen majoritas adeunda. 4. Quis non rideat, si Dominus & servus aliquo casu simul capiantur, simul solvant censum æqualiter, statim hunc servum cæteris omnibus servis Dominum fieri hoc ipso casu.

4. è confirmatione fratrum.

Ad IV. ex confirmatione fratrum Petro commissa, & indefectibili fide, Luc. XXII. 32. *rogavi pro te* &c. sic respondet 1. *quid hoc ad primatum Petri?* An fides & potestas regiminis sunt idem? E. quicunque habent fidem Petri, sunt principes & vicarii Christi; habent autem omnes fidem Petri, quia omnes credunt, quod Petrus, sicut Paulus Ephes. IV. 5. dicit: *una fides* &c. Non enim de fide Petri personali locutus est Christus, quia hæc cecidit; sed de fide Ecclesiæ, quam Petrus tenebat. 2. Nulla igitur per *confirmationem fratrum* hic potestas traditur, sed officium fraternum & charitatis commendatur, quod sine primatu impleri potest tam ad inferiores, quam superiores & æquales. E. generali sententia, nos omnes in uno Petro docemur exhortari infirmos, & consolari lapsos. 3. Retorquet in ipsum autorem ineptas nugas h. m. Si per verbum *confirmare*, datur primatus Petro, jam nullus est successor Petri, nisi confirmet fratres suos, ipse primo conversus & indefectibilem fidem habens. Aut ergo necessaria erit Papæ fides, & exhortandi officium, aut his verbis prorsus nihil potest gaudere, nec successor Petri haberi. Et ubi tunc erunt Pontifices, qui jam mul-

multis annis non confirmaverunt, sed fide & verbo inanes, solum fulminibus confregerunt substantias fratrum, bellis, dolis, censuris, plus quam tyranni consumpserunt? Hos necesse est, *Eccius* fateatur non fuisse successores, quare nec Pontifices. Ita fit, ut justo Dei judicio excæcentur *Eccius* & sui discipuli, dum divinas literas de spiritu fidei & officio loquentes, trahunt ad dignitatis pompam, labantur in pestilentissimos *Donatistarum* & *Pighardorum* errores, ut, si non volunt negare verba Christi, cogantur affirmare malos Pontifices non fuisse Pontifices, nec successores Petri.

V. Ex *ambulatione Petri in mari* ridiculum nectit argumentum, per mare totum mundum significari, subjiciendum Petro, qui in mari ambulaverit, eum E. esse principem Apostolorum & vicarium Christi. Festiviorem consequentiam novæ Dialecticæ *Ecclanæ* notat hic *Lutherus:* Petrus ambulat super mare, E. successor Petri est Dominus mundi, & sequi ex eo, quod Apostoli sint mare & mundus, quia Petrus super eos ambulet, id est, eis prælatus sit. *5. ex ambulatione Petri in mari.*

VI. Ex *commissis Petro ovibus* Joh. XXI. 15. 16. *pasce oves meas*, idem inferre volebat *Eccius*. Respondet autem Noster, *pascere oves*, significare aliquando, & quidem ex nova Grammatica Eccii, id quod *dominari*, præesse, regere secure in otio, & oves nihil curare; sic nullum esse, qui non optet pascere omnes oves Christi: aliquando, imo sæpius, *verbum Dei docere, orare pro ovibus*, exemplo bono præesse, etiam animam suam ponere pro eis, totumque se impendere, ut oves bene habeant. *Hoc modo*, inquit, *nullus est hodie, qui non in plurimam partem solicitudinis*, imo totam solicitudinem velit vocari quam plurimos, & totum *Primatum* hoc modo libenter cedere. *Pro hoc primatu nemo certat*, nemo ad hunc aspirat, quem omnes libenter admittimus cuicunque, & non invenimus, qui admissionem nostram curet. Qui contra hunc scriberet, bene tutus esset à cen- *6. ex commissis ovibus.*

furis ac homicidis istis Romanis adulatoribus, imo nec tantum possumus, ut hujus primatus commissionem, vel super tres animas, diguentur acceptare. Cur ergo nos persequuntur? *Asserimus primatum, optamus, petimusque, ut Romanus Pontifex pascat omnes oves*, tantum abest, ut nos, vel unguem latum, hanc potestatem ei imminuere velimus, ut unice ploremus, quod ne unguem quidem latum ipsi dignantur eam acceptare. Quare iterum *Eccius* depravat verba Dei, aut si integra relinquit, *Donatistarum* hæresin revocat, statuens, Pontificem non pascentem, non esse Pontificem, quia hæc verba Christi incorrupte servata officium imponunt (sane omnium maximum & periculosissimum, scilicet verbi docendi, & moriendi pro animabus) aut nihil aut Pontificem faciunt. Jam enim erat Petrus quod erat, Apostolus scilicet & primus, quando audivit officium pascendi sibi impositum.

ad dicta Patrum resp. Ad dicta Patrum, quæ post hæc inducit *Eccius*, ut *Cypriani, Ambrosii, Augustini, Hieronymi, Chrysostomi, Leonis*; respondet similiter, ac hic sufficit ad brevitatem, quod *Eccius* dedita opera dicta Patrum depravet, sicut Scripturas depravavit: & male ad Pontificem Romanum trahat & inflectat, quæ in Petri laudem à Patribus dicuntur, ut quod *Ambrosius* & *Augustinus* Petrum semel dixerint *petram*; quia revera, quicquid de Christo ipso dicitur, mox de quolibet ejus membro vero & proprio dici potest. Hic tamen sensus non est primus & principalis &c.

Quæ in *Resolutione super Propos.* XIII. *de potestate Papæ*, disputavit Noster, nolo commemorare, cum eodem recidant, & distinctius multo in *Apologia* cit. *contra malignum Eccii judicium* ea edisserverit. Plura vid. in Sect. I. ad an. 1519. p. 10. seqq. Nec illa repetimus, quæ in annotat. ad Matth. XVI. Tom. IV. Jen. Lat. habentur.

Tom. I. Jen. Lat. f. 228-233. & fol. 311. 336. Tom. IV. Jen. Lat. f. 360. seqq.

§. X.

§. X.

In *Responsione* ad librum *Ambrosii Catharini* provocat ad *ea, quæ* Matth. XVI. antea dixit, & ex concessis à *Catharino*, quod Christus 1. de Petra & Ecclesia loquatur, 2. fateatur Christum promittere adversus eandem Ecclesiam & Petram non prævalituras esse portas inferi, arguit, multisque syllogismis concludit, Papam non posse intelligi, utpote peccatorem, cui portæ inferi prævaleant. Postea ex Dan. VIII. *& post regnum illorum, obscurantibus eos prævaricationibus, stabit Rex potens faciebus* &c. probat *Papam Rom. esse Antichristum*, regnaturum in doctrina hominum, adversus illuminationem Evangelii in populo Christi; eum enim dici *potentem faciebus* multis, non cornibus, neque ferro, nec armis. Quod minime quadret in Turcam, nec ulli regno, quod vi & armis paretur: multo minus regno Christi, consistenti prorsus sine facie in spiritu. Indigitari igitur regnum *mirabile & monstrosum*, quod neque spirituale, neque seculare, nec spiritualibus nec temporalibus armis partum sit, sed *faciebus*, id est, externa specie, apparentia, pompa, h. e. superstitionibus, ritibus, ceremoniis, quæ ad faciem exponuntur in vestibus, cibis, personis, domibus, gestibus & similibus. Duodecim autem facies pingit. 1. *Papæ* triplici corona superbi, *& Cardinalium, Patriarcharum, Archiepiscoporum, Episcoporum, Præpositorum, Decanorum* &c. *facies* innumeras, in quibus jactetur Eccles. Romanæ status. 2. *opes* Ecclesiæ, *patrimonia crucifixi*, res Ecclesiæ, bona spiritualia; nam hujus regni potentia fecit, ut etiam temporalia sint spiritualia, mundana sint ecclesiastica, corporalia sint cœlestia. In confesso est, mundi opes plus dimidio possideri ab Ecclesiasticis, tot urbibus, castris, ducatibus, regnis, regionibus, huic regi incorporatis. Nec tamen hoc contenti, etiam Laicorum opes suas esse præsumunt, tentantes & ipsi evacuare omnes principatus & potestates & magistratus pro libidine, & regiones, provincias &c. sibi subjicere, exsugere & expi-

Facies regni Antichristi ex Dan. VIII

12. *Papæ facies.*

expilare indulgentiis, bullis, confessionalibus, dispensationibus, indultis. 3. *facies ædium & palatiorum*, ut Regum palatia cum illis conferre erubescas. 4. *ipse habitus & vestis*, auro & gemmis distincta, rasus vertex, cucullus &c. 5. perdendæ pecuniæ artificium in templis, monasteriis, sacellis, altaribus erigendis, ornandis, locupletandis. 6. *eorum, quæ in templis sunt & geruntur, quæstus & lucri prosperrima negotia:* 7. universus ille *abusus Missæ cum solennibus suis*, vigiliis, anniversariis, fundationibus, sepulturis, & totum negotium pro defunctis celebratum. 8. *delectus ciborum & jejuniorum*, 9. *multiplicatio festorum dierum*, 10. *cælibatus & monasticæ castitatis multitudo*, 11. *reliquiarum veneratio*, 12. *Universitates*, in quibus perjuria & abusus nominis Dei sunt introitus, deinde conversatio in omne scelus libera & licentiosissima; sub iis tamen peccatis & perditionibus promittitur scientia & sapientia, etiam præstitutis titulis & gradibus vice scilicet mercedum.

Hanc *larvalem faciem* prædixisse putat Johannem Apoc. IX. cujus verba explicat, & postea ad Danielem redit, & verba *intelligens propositionum* de legibus, moribus & studiis Papæ exponit, quæ sint mera figmenta & mendacia, sicut *Petrus* prædixit 2. Epist. II. 1. & *Paulus* 1. Tim. IV. 1. 2. Quando pro fide Christi docentur ceremoniæ, pro spiritu statuuntur traditiones hominum. *Hic*, inquit, *impletur illud Pauli:* qui adversatur & extollitur super omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se, quasi sit Deus. *An non est hoc in templo Dei sedere*, in tota Ecclesia sese Magistrum profiteri? Quid est *templum Dei?* nunquid lapides & ligna? Nonne Paulus dicit: *Templum Dei sanctum est, quod estis vos?* Neque enim tempore Pauli ulla erat domus, quæ templum Dei diceretur, ut nunc dicuntur. *Sedere* autem quid est, nisi *regnare*, docere & judicare? Quis autem unquam ab initio Ecclesiæ sese ausus est Magistrum totius Ecclesiæ appellare, nisi solus Papa?

Antichristi notæ è 2. Thess. II. 4. ostenduntur.

1. Cor. III. 16. seq.

pa? Nullus sanctorum, nullus hæreticorum tam horrendam superbiæ vocem unquam sonuit. *Paulus* se *Magistrum Gentium in fide & veritate jactat*, sed non Magistrum Ecclesiæ. Nonne autem ostendit se, *quasi sit Deus*, dum pro verbis Christi, sua docet, & pro justitia fidei, justitiam Papisticam statuit? Numquid super Deum naturaliter extolli potest? absit, sed super *Deum dictum* (ait Paulus) id est, super verbum Dei prædicatum. Deus enim dicitur, quando prædicatur & creditur. Super hunc Deum Papa jam diu elevatus sedet, quia in cordibus fidelium loco dicendi & credendi Dei, ipse se dicit, & prædicat. Ita quod Paulus ait, *aut quod colitur*, Græce σέβασμα, id est, cultus, seu id quod colitur, seu ipsa cultura, ut intelligas super Deum non simpliciter, sed super culturam Dei, seu super id, quod à nobis ut Deus colitur, extollendum. Q. d. in cordibus hominum præferetur Deo, hoc est, verbum suum plus timebitur, quam verbum Dei, & ei plus obedient magisque colent quam Deum verum. Nonne hæc nulli hominum possunt nisi Papæ convenire? passim Dei præceptum & verbum contemnitur, at Papæ verbum nemo non pavet, plane nullus est Deus, neque in cœlo neque in terra, cujus verbum tanta obedientia capiatur, quanta verbum Papæ, quod experientia tam clare monstrat, ut insensatus negare non possit. Deinde, quis unquam se in nomine Christi venire dixit, ut solus Papa? Ipse enim unus omnium & primus sese *vicarium Christi*, *vicarium Dei in terris*, intolerabili blasphemia & superbia jactat. Quid enim est esse vicarium Dei nisi vice Dei sedere? Quid est vice Dei sedere, nisi ostendere se, quasi sit Deus? An adhuc dubitas Pauli Prophetiam impletam, quando adeo similia sunt, vicarius Dei, & ostendere se, quasi sit Deus? Recte ergo prædixit, venturos istos Antichristi Apostolos, in nomine suo. Cæteri enim hæretici, etsi veritatem simularent, nunquam tamen Christi proprium nomen prætexuerunt, hoc enim soli Antichristo reservabatur.

Unde Christus Matth. XXIV. non contentus prædixisse, qui venturi essent in nomine suo, addit, seipsum explicans, dicentes, *ego sum Christus.* Acsi dicat, nomen meum proprium prætexent, quod est Christus, dicentes, se esse me Christum. At jam obtinuerunt illud, nam è Papa & *Christo* unum fecerunt, garrientes, è Papa & Christo mixtum esse illum unum hominem, nec separandum esse Christum à Papa. O blasphemiarum blasphemia furiosissima, impius ac sceleratus cynædus, usurarius, sacrilegus, cruentissimus tyrannus, Christo Deo miscetur, & unam cum ipso efficitur. Veni Domine Jesu Christe, & pone finem ac modum his horrendis horroribus, Amen. Et quid facit tamen ille *Vicarius Dei*, in loco Dei sedens? Nunquid principis sui mandata facit & docet? Nequaquam. Quid ergo? sua propria solum docet, nec ipsa tamen facit. Alioqui si Dei mandata doceret, vicarius Dei non esset. Vicarius enim absentis Principis est, ideo qua parte vicarius Dei regnat, prorsus nullus est Deus; ubi enim Deus præsens est, vicario non est opus, sed duntaxat ministris, sicut Apostoli sē se non vicarios, sed ministros Dei appellaverunt. Igitur impletus est sermo Pauli, videmus *hominem peccati & filium perditionis sedere in templo Dei, ostendentem se quasi sit Deus, adversantem & elevatum super omnem Dei sermonem & cultum.* Quid enim veritati Evangelicæ magis adversum quam facies illæ & facierum doctrina? At colitur, timetur, servatur ipsa ultra & supra omne verbum Dei, idque non nisi in nomine Domini. His data occasione ita dictis, redit ad Daniel. l. c. ℣. 23. & vocabulum חידות (*Hidoth*) explicat, aitque id significare *ænigma*, obscurum sermonem, qui eludat sensum, si secundum faciem percipiatur: & dici Papam *intelligentem propositionum*, id est, qui propositis, compositis, aliud sonantibus verbis alios ludat, non apertis & simplicibus, qualibus regnum Christi & hominum administretur. Hoc *ex* præcedentibus *faciebus* abunde intelligi.

telligi. Cum enim *universum jus Papæ* nihil agat, nisi quod has facies disponat, & in *facicbus* nil nisi deceptio & illusio sit, per quas veritas fidei in Evangelio extinguatur, satis patere, Papæ doctrinam esse deceptoriam & illusoriam. (juxta Ephes. IV. 14. Coloss. II. 8. 2. Pet. III. 3.) 3. *insigne* monstrifici regni hujus omnibus aliis dissimilis ponit in eo, quod Daniel dicat *roborari ejus efficaciam non in efficacia sua*, seu propria, sed aliena, id est, non armis, nec Evangelii Christi potentia, sed *chidoth*, doctrinis suis per aliorum operationem, nempe *Satanæ, in signis & prodigiis mendacibus*, 2. Thess. II. 9. cujus prima operatio fuit *in dissidio cum Ecclesia Græca*, contra quam Romana se falsis Scripturis & causis muniens prævaluerit, & in magistram fidei matremque Ecclesiæ erexerit, & confirmaverit, ac deinceps neminem non oppresserit incredibili successu, quicunque ejus legibus, statutis, ceremoniis, merisque libidinibus repugnaret, & fulmine terrifico Bullarum: *si quis ausu temerario contraire præsumserit, indignationem Dei omnipotentis, & beatorum Apostolorum ejus Petri & Pauli sese noverit incursurum.* Hæc signa & opera credita à Deo venire, cum tamen Satanæ essent potentissima & fallacissima portenta. Huc pertinent *prodigia* de *defunctorum apparitionibus, adjurationibus, responsisque spirituum*, quibus factum, ut Papa etiam mortuorum Rex evaserit, & in purgatorio jam regnet. *Efficacia aliena* quoque conspicitur ministerio aliorum gemina, una *Clericorum*, qui Papam non posse errare credunt, & quæ ei vel per somnium vel crapulam exciderant, defendunt, à nemine eum judicandum contendunt; altera *Laicorum*, seu brachium seculare, quod ad nutum suum habet; imperat enim Papa imperiis, regnis & principibus, *dominationem spernit*, 2. Pet. II. 10. blasphemat glorias & majestates, excommunicat &c. 4. *Vastat mirabilia*, ut Daniel pergit, *& robustos, & populum sanctorum*, pro fide opera, pro veritate speciem, pro mysterio faciem, pro

Evan-

Evangelio propositiones, pro sinceritate astutias, pro verbo Dei decreta sua docens, ac si conscientias perdens & spiritum vastans. Nulla enim autoritate Scripturæ teneri & capi vult, sed omnes Scripturas ad suam libidinem torquet, depravat, corrumpit, perdit, sicut sequitur: *& ad sensum suum erit*; vult enim omnibus esse superior, super Concilium & nullius judicio subjacere. 5. *Prosperabitur dolus in manu ejus.* Plane hic Daniel *Satanam* indicat, qui dolum prosperari in manu hujus rei dicit; non enim sua efficacia efficax est, nec sua manus dirigit dolum; sed *Satanas* manum ejus ducet, & sic dirigetur dolus in manu ejus. Quomodo potuit *regnum & opera Papæ* melius describere? Quod non est nisi *meri doli*, & tamen felix & prosperum, adeo, ut etiam apertis mendaciis & ludicris rebus infatuet mundum, ut patet vel in solis indulgentiis. Nam quicquid audet, quantumvis impurum mendacium, Papa, tamen prosperatur. Igitur *dolus in manu ejus* proprie ad *depravandas Scripturas pertinet*; hic enim dejecit stellas cœli, & conculcavit eas. Atque in hoc dolo, quam felix fuerit, omnium experientia evidenter testatur, quicquid enim voluit, hoc dixit exponendo; quicquid autem dixit exponendo, hoc pro Dei oraculo habitum est, & habetur usque hodie, ut nec rationibus, nec Scripturis, sed nec ipsis evidentissimis experientiis contra niti licuerit, donec & communem humanæ naturæ sensum omnibus abstulerit & ea tentarit, quæ si gentiles olim tentassent, insanire visi fuissent. Hinc 6. *in corde suo magnificabitur*, ut arroget sibi dominium mundi, jura terreni simul & cœlestis imperii, atque hoc triplex illa testatur corona & fastus luxuria totius mundi luxuriosior: deponat Principes, Reges, Episcopos, immo, quod maximum est 7. contra Principem Principum, Christum, stet, ei resistat, ejus verbum extinguat, proprio verbo in ipsius locum posito, quod Apostolus dicit: *sedebit in templo Dei, ostendens se, quasi sit Deus.* Et iterum: *qui adver-*

adversatur & extollitur super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 371--399.

§. XI.

Possent, si necesse esset, plurima ex omnibus fere *Lutheri* scriptis similia hisce produci; sed hæc forte satis valida sunt, & sufficiunt. *Lutherum* enim vocatum esse à Deo, ad detegendam & impugnandam abominationem Papatus, alibi diximus, & res ipsa docuit. Quare vitio ei verti minime debet, quod gravissimis verbis & argumentis in eum invectus fuerit. Qua de re ipsum audire placet in Comment. ad Genes. XLIII. ubi cum de promissionibus & bonis spiritualibus Novi Test. disseruisset, hunc in modum scripsit: *hæc dignitas magnifice exaggeranda est, ac tanto quidem magis, quanto horribilius à Papa obscurata & oppressa fuit.* -- In primis vero magnifice nos efferamus, & urgeamus contra Papam hanc gloriam nostram, ad destruendum horribile illud regnum, cujus monstra, non mihi si centum linguæ sint, oraque centum, dicendo possem consequi. Neque quicquam tam acerbum & vehemens in ipsum dici potest, quod non impietas & abominatio illa, stans in loco sancto, superarit. Ego enim laqueis illis Pontificiis miserabiliter irretitus hæsi, ac serio omnia egi ac sustinui, quæ hodie maxima pars in regno Pontificio nec curat, nec servat amplius. Ideo irascatur, exsecretur, & maledicat Papæ, qui potest. Plus enim nocuit regno Christi & Ecclesiæ quam Mahumeth. Turca corpus occidit, & bona Christianorum diripit & vastat, sed Papa longe crudelius urget suum Alcoranum, ut abnegetur Christus. Uterque quidem est hostis Ecclesiæ, & mancipium Sathanæ, quia uterque abjicit Evangelium, sed Papa vult adorari suos canones & decretales, ut opprimatur & deleatur lux Evangelii. Pereat igitur in æternum, & maledicant omnes Angeli & sancti huic portento. Nam mihi quidem pereundum fuisset in spelun-

Maledicendum merito Papæ.

ca illa latronum, nisi divinitus liberatus essem. Nihil enim noram de promissionibus, & Sacramentorum usu, sicut supra Monachi vocem recitavi, qui mirabatur tot Doctores in Papatu nihil unquam docuisse de promissione Dei. Quin etiam ad vocabulum illud & nomen Salvatoris nostri Jesu Christi totus cohorrescebam, propterea quod sentiebam eum mihi judicem propositum esse, non salvatorem. Magis mirabar & suspiciebam sacerdotem in longa veste, aut sacrificantem pro vivis & mortuis, quam doctrinam de Christo cum promissionibus & Sacramentis, quam nihil quicquam ad me attinere putabam.

Enarrat. in Genes. 48. pag 965. & pag. 975. edit. in 8vo.

§. XII.

Fugiendus E. Papatus & ex Babel exeundum.

Cum igitur Papatus tam abominabilis & damnabilis res sit, eum non solum *quicunque serio afficitur pietate*, detestari (d) sed & fugere debet quam ocyssime ex ista Babylone, & exhorrescere vel tantum audito nomine Papatus: nam tanta est ejus abominatio & impietas, ut nemo eam verbis consequi possit; *neque cernitur nisi oculis spiritualibus.* Quare rumpendum obsequium Papæ ab incautis & imperitis promissum, & exeundum ex Babylone Pontificia. *Papa* quidem (e) *urget in omnibus suis decretis obedientiam*, qui vult esse summus Pontifex, & Christi vicarius, ac addit horrenda fulmina: futurum, nisi quis obediat, ut vergat in periculum animarum talis inobedientia. Promissiones quoque addit splendidas, qui currunt ad numina divorum Petri & Pauli, habituros plenariam remissionem omnium peccatorum. Talibus promissionibus ornat omnia sua opera, cultus sanctorum, invocationes sanctorum, Missas &c. ut inviter simplices ad obedientiam: ac invenit sane populum, proh dolor! nimis obedientem. Quot enim hominum millia in hac obedientia, dum se recta via ad cœlum ire judicabant, demersa sunt ad infernum? Etsi autem impii Doctores horribile judicium Dei ob has impostura sentient, tamen *turba*, quæ eos secuta,

Turba qua non

non ideo est excusata. Debebant enim circumspicere, num in talibus mandatis esset, quod hic Moses dicit: sicut Dominus dixit. Ubicunque enim hoc non est, ibi non est Dei sed Satanæ obedientia. Ad hunc modum Papa implevit mundum satanica obedientia: præcepit enim non quæ Deus jussit, sed quæ ipse excogitavit. Inde accidit, ut tota ejus religio, non vera sed factitia, ac mera hypocrisis esset. Meminerimus igitur mandati in Apocalypsi, ubi dicitur: exite de medio Babylonis populo meus, ne participes vos faciatis peccatorum ejus, & plagarum. Nam peccata ejus usque ad cœlum pertingunt, & meminit Deus iniquitatum ejus. Quomodo autem exibimus? sic nimirum: Si non patiamur nos tanquam ursum duci naribus; sed cum aliquid Pontifex mandat, non statim obtemperemus: verum prius interrogemus & dicamus: Domine Pontifex, audio te hoc præcipere, sed ostende mihi verbum, an etiam Dominus dixerit, tum parebo libens: sed si Dominus non dixit, & mandatum tuum cum Dei verbo pugnat, sicut cum vota impia dicis valere, cum præcipis abstinere à conjugio, à cibis &c. non parebo. Habeo enim aliud mandatum Dei, id sequar &c.

obedit, non est excusabilis.

Sed inquit: sum ego Dominus Ecclesiæ, ac dictum est: qui vos audit, me audit. Scimus sane Pontificem utrumque affectare, ut & Ecclesiæ & mundi Dominus sit; sed hoc Christus manifeste ei negavit, cum dixit Apostolis: *Reges gentium dominantur eorum: vos autem non sic.* Et Petrus dicit: *non dominantes in clerum.* Illud autem, quod Ecclesiæ Dominus sit, probet ipse verbo Dei, & credemus ei. Nos autem scimus aliam Christi sententiam: *qui major est inter vos, sit minor, & serviat aliis.* Ut scilicet totum dominium non penes homines, sed simpliciter & tantum penes verbum sit. Illud regnare in Ecclesia debet. Hic enim habemus manifestum mandatum de cœlo: *hunc audite.* Quod igitur Pontifex etiam Dominus verbi vult esse, quod vult ligare & solvere omnia ex arbitrio, hoc est leges ponere &

mandare (sic enim Christi verba filius peccati falso interpretatur) hoc sane apud nos non obtinebit. Imo *anathema* sunt omnes isti, apud quos hoc obtinet. Non enim à Christo eam potestatem accepit, sed imprudenter & impie eam sibi arrogat. - Merito igitur pugnamus non tanquam contra Papam, sed tanquam contra hostem & adversarium Christi, quia constituit articulos pugnantes cum Evangelio Christi; quia simpliciter tollit fidem, & hoc tantum agit, ut stabiliat suam tyrannidem, non communi modo, sicut tyranni insidiantur bonis & corporibus: sed Papa etiam animas perdit & tradit gehennæ. Tantum itaque abest, ut autoritati Papæ pareamus, ut potius eam damnemus & judicemus, ut Dominus ait Hos. II. *judicate matrem vestram* &c. (f) Etsi enim hoc fit cum contumelia matris; tamen felix contumelia illa dicenda est, quæ cum salute animæ conjuncta est. Reprehenditur enim peccatum, ut emendetur, accusatur Synagoga, ut resipiscat, nec pergat Deum contumelia afficere, & sibi accersat exitium. Sed hæc ipsa causa est ingentis odii & invidiæ, qua Ecclesia omnibus temporibus gravatur; augustum enim est nomen matris &c. & Pontifex hodie autoritate, quam in Ecclesia habet, nos premit, & non vult redigi in ordinem à nobis, sed accusat nos injustæ desertionis, sibi autem splendidissimum hunc titulum sumit, quem hic Propheta *Synagogæ* tribuit, dum *matrem* vocat. Ac Sycophantæ Pontificii in eo sibi palmarium putant positum, si autoritatem Ecclesiæ verbis in cœlum usque tollant, & illa veteris disciplinæ vincula commendent simplicibus. - Sed meminerimus à Spiritu S. mandari hic judicium Matris, quod non solum non sit Dei uxor, sed turpis Satanæ adultera. Sic Pontifex usurpat nomen Ecclesiæ, nos autem damnat tanquam hæreticos. Hanc autem blasphemiam nullo modo vult dissimulari Spiritus S. sed vult libere pronunciari à nobis, quod Pontifex cum suis sit Satanæ Ecclesia. Siquidem Evangelio se opponit, & statuit aliam justitiam,

Papa judicandus & damnandus.

quam

quam quæ est per Filium Dei. Hic dupliciter offenditur Ecclesia Satanæ. Primum non potest ferre hanc de se sententiam. Secundo non vult talem sententiam ab iis ferri, quorum se parentem esse videt. Itaque movet pugnas, & hanc injuriam varie conatur ulcisci. Sed vera Ecclesia non potest abjicere mandatum Dei. Itaque cogitur pronunciare contra matrem, hanc de adulterio sententiam, quod ista religio, quam sequitur, nihil sit nisi fœda idololatria, quam Propheta adulterio comparat.

(d) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 66. b.* (e) *Enarrat. ad Genes. 12. p. 68. f.* (f) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 610. a, b.*

§. XIII.

Papa Romanus juxta regulam verbi Dei examinandus & tum damnandus est.

Ne vero temere, præcipitanter & ignoranter Papam judicemus & damnemus, ut Papa nos judicat ac damnat, ex voce & verbo Domini ipse cum regno suo examinandus est. *Ad hanc regulam* examina *Pontificem*, tuentem se nomine Ecclesiæ, & vide, num secundum legem divinitus sibi præscriptam Pontifex doceat. *Si contra docet*, nec incedit recta via, & tamen sedet in regno, non ideo deturbes eum de suo loco, sicut *Achas*, *non* ideo quia idololatra est, *occidi debet à* subditis. Hoc autem facias, *ne sequaris ejus imperium*, ne doctrinam impiam approbes, ne facias quæ Episcopus Romanus jubet contra Scripturam fieri. In hoc enim casu absolvit nos omnes Deus ab obedientia; sic enim dicit: ordino tibi pastorem, cui obedias tanquam mihi. Sed fieri potest, ut velit abuti ordinatione Dei contra verbum, ibi tibi relinquo hoc præsidium, hoc remedium tibi subministro, ut dicas: *oportet Deo magis obedire quam hominibus*. Igitur etsi Reges sunt, etsi sunt Pontifices, eatenus audiendi, & eis obtemperandum est, quatenus incedunt juxta regulam verbi. Porro usu discimus, nihil esse crebrius nec vulgatius, quam abuti potestate, tum in politia, tum Ecclesia. Itaque rarissime sunt, qui legitime utuntur autoritate, quam sive in Ec-

clesia, sive Politia habent. Ratio est, quia major pars hominum servit cupiditatibus, & patitur se regi & gubernari à Satana. Hinc fit, quod videmus *Pontificem* & *Episcopos* de doctrina nihil esse solicitos; omnem autem curam eo convertere, ut augeant gloriam suam, dignitates, opes, voluptates. Hic quid faciendum est subditis? Num per seditionem eos ejicient, aut occident? Non, sed sinant eos regere, & tantum observent & caveant os eorum, sicut apud Matthæum Christus quoque dicit: *super cathedram Mosi sedent* (quanquam longe dispar ratio est nostrorum Pontificum.) Hinc relinquit eis sessionem & autoritatem docendi, nec vult eam violari, concedit quoque clavem scientiæ. Hoc autem damnat, quod dum clavem scientiæ habent, & sedent in officio, tamen præterquam, quod ipsi seipsos non docent, etiam alios seducunt. Quanquam hic etiam Ecclesia reliqua sui juris meminisse debet. Quia enim nostri Episcopi neque docent ipsi, nec sanis Doctoribus relinquunt locum docendi, & tamen fruuntur beneficiis Ecclesiarum, atque iis abutuntur ad fœdissimas voluptates suas, eleganter & vere multi disputant, non esse beneficium separandum ab officio. Ideo reliqua Ecclesia pro suo jure, tantum potest Papistarum facultatibus detrahere, ut pii Doctores habeant unde vivant. Hoc enim omnibus modis cavendum est, ne ministerium prorsus aboleatur. Explodendus est itaque error illi, quem impii *Canonistæ* impudentissime statuunt, cum dicere audent: *non esse præsumundum, quod apex tantæ celsitudinis erret.* Hoc est quasi primum principium stolidorum *Canonistarum*, ex quo hoc monstrum enatum est, quod nunc in Papatu videmus & exsecramur, quod sine fronte quicquid in mentem venit, & ad numos parandos idoneum fuit, tanquam articulos fidei statuerunt. Nos autem sic dicimus, vocetur sane apex celsitudinis ista tyrannis, quam contra Scripturam & omnem æquitatem sibi usurpat, & ut plus tribuam, *singamus eum* etiam *divina ordina-*

Matth. 23, 2.

Jus Ecclesiæ.

Canonistarum error.

dinatione esse Pontificem, & obtinere primatum in Ecclesia. Adhuc plus tribuam, si ita postulat Pontifex, *faciamus eum* sanè *Angelum de cælo*, quid possum de eo sentire præclarum magis? Sed etiamsi Angelus sit, *tamen anathema* eum esse pronunciat Paulus Gal. I cum aliud Evangelium evangelisat. Sic *pastor* est divinitus pastor, *Rex* est divinitus Rex. Hæc sic largiamur *Pontifici* quoque, quasi vera autoritate præsit. Sed conditio de qua diximus, necessitatem affert, ut *distinguamus inter rem & usum.* Rem voco autoritatem divinam, eam etsi concedam Pontificibus, tamen usum non concedo, quia rem divinam manifeste trahunt in abusum. Non utuntur autoritate sua secundum voluntatem Dei, pro gloria verbi, sed pro sua gloria. Non igitur obligat nos eorum autoritas, etiamsi sit, ut dixi, autoritas Angeli de cœlis, sed cum bona conscientia discedimus ab eis, ne inobedientes fiamus summæ autoritati & majestati, quæ est Deus. Quod si Pontifices non pugnarent contra doctrinam Christi, *si nobiscum statuerent*, justificari *nos solo pretio sanguinis Christi*, & non docerent negotiari homines propriis meritis & operibus, tunc *libenter agnoscerem autoritatem eorum*, & confiterer eos re sancta, sancte etiam uti. Sed cum *abusus manifestus* sit, nihil eos juvat, quod sanctam rem habeant, sicut gloriantur. Hæc enim est summa summarum, quod *Papa non minus quam omnes alii homines, etiamsi* Angelicam dignitatem haberet, *alligatus est ad verbum Dei.* Hoc cum manifeste impugnet, cum extrema crudelitate impietates suas defendat, non sublevat eum sedes, non autoritas, sed est *anathema*, sicut Paulus dicit. Vulgatissimum est inter Doctores Papatus, quod *Papa sit supra verbum* seu Scripturam, & possit pro arbitrio in lege divina dispensare. Hinc de Ecclesia & conscientiis constituit, quicquid voluit. Hoc cum nos, freti verbo Domini, damnemus, & coacti mandato Domini, graviter refutemus, excommunicamur. Ab hac sententia non debemus discedere, sed

Dist. inter rem & usum.

cum

cum Psalm. hoc dicere: Quod *si Pontifices custodierint Testamentum, & testimonia*, quæ Dominus docet, audiemus eos. Si non custodierint, non audiemus, nec venerabimur in eis, quantumvis sanctam rem, qua sic fœde & impie abutuntur. - Ad hunc modum in ordinem redigi debet Papa; sed experimur, nullum veneni genus eum sic formidare, & odisse, sicut Scripturam. Itaque totis viribus, etiamsi aliud simulet, obnititur, ne fiat Synodus, seu Concilium, tantum ideo, quia hanc quæstionem metuit, ne quæratur in Synodo: utrum Papa sit judicandus per Scripturam, an Scriptura per Concilium?

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 511. seqq. in Psal. 122.

§. XIV.

An Papa ferendus in Ecclesia?

Sed hic quæstio est: si non occidere licet Papam, an eum liceat ferre in Ecclesia, & restituere necesse sit Monasteria? Quia enim dicitur Matth. XIII. 30. *finite utraq; crescere* (zizania & triticum) *usque ad messem*, hoc volunt intelligi, **man soll sie lassen frey leben/ wie sie wollen/ ungestrafft und ungehindert** &c. Sic enim exponunt, *finite*, id est, permittite. Hoc si verum est, tunc jam non licet eos arguere, sed teneremur tacere, & illis concedere omnia. Item cur ipsi non sinunt utraque (id est, nos pariter) crescere? Ipsi enim nos extinguere volunt. Ergo contra Christum pugnant, quod nos evellunt & soli volunt crescere &c. Et quare etiam non eadem ratione dicunt, Christum esse autorem peccati ipsorum, quia prohibuerit evelli eos, & sic videtur confirmare eos. Igitur ista cogitatio nihil valet. Est enim hoc verbum, *finite*, non confirmationis, & approbationis illorum, sed consolationis & exhortationis nostræ, ad patientiam, q. d. quia ferre cogimini istos malos, & sine malis Ecclesiam non habebitis, ideo patientes estote, *finite*, **last gehen/ was ihr nicht halten könt.** Sic alibi de Pharisæis dicit: *finite eos, quia cæci sunt.* Et Matth. VIII. *finite mortuos sepelire mortuos suos*, &c. Quare per hoc non prohibet, illos arguere, vitare, excommu-

communicare, &c. Sed quando correptionem ipsi non curant, sinite illos, habete patientiam, nec ideo desperetis de Ecclesia; quia quod vos judicare non potestis, mihi relinquite. Qui vos contemnunt, hos ego inveniam &c. Et sic sententia hujus loci est *de patientia sanctorum*, qui coguntur ferre scandala & malos in Ecclesia, sicut dicit: *de nobis exierunt, de nobis non fuerunt.* Ideo *evellere malos* ex Ecclesia, nihil aliud est quam Ecclesiam sine malis habere velle, quod est impossibile. Simul tamen stat, quod *eos non toleramus, non probamus, non sinimus cum pace esse zizania*, sed *increpamus, excommunicamus, facimus quæ possumus.* Sic *Adam* non sinebat *Cain* irreprehensum abire, & tamen sinebat eum incorrigibilem abire vias suas. Et *Christus* non sinebat *Judam* sine correptione, & tamen incorrectum dimittebat. Et ita verbum *sinendi*, nihil pro illis, sed contra illos est, scilicet ut non concedamus licentiam peccandi, neque consentiamus. Sed si pergunt peccare, nostris monitis contemptis, tunc sinimus eos ire viam suam. Sic *Papatum* nos sinimus facere, quod volunt, id est, non probamus eorum doctrinam & vitam, & tamen quia nolunt, sinimus eos ire. Quare ad quæstionem, *an Papam licet ferre, & restituere monasteria?* respondetur, non licet ita ferre, ut probemus & consentiamus, sed si per vim rapuerint, & fecerint, hoc cogimur ferre. Et hoc est, *sinere utraque crescere*, & non evellere. Quia si deberemus eos sinere in peccato consentiendo, tunc vere triticum eradicaremus, & ipsos solos crescere faceremus, sicut volunt. Nunc autem non sinimus eos consentiendo, sed repudiando & separando nos ab eis dicentes, **wolan / wir müssen doch unter bösen Leuten seyn /** ut 1. Cor. V. *alioqui de mundo exire oportebit*, **so seyens eben so mehr diese als andere.** Judicet autem eos Deus suo tempore, qui nos contemnunt. Quare illi falso allegant contra nos, quod illos sinere deberemus, id est, concedere, ut faciant quod volunt, scilicet, ut impunes sint etiam à verbo correctionis,

evellere malos ex Ecclesia quid sit?

verbum sinendi non pro Papistis, sed contra illos est.

quasi benefacientes. Cum Christus velit eos sinere, tanquam *incorrigibiliter mala facientes*, tanquam rejectos à consortio spiritualium, illi petunt (hoc verbo) concessam licentiam peccandi. Christus eodem verbo significat punitam & damnatam licentiam peccandi, plane contrario sensu. Sed hoc est pulchrum & notatu dignum, quod illi ipsi, qui hoc loco nituntur, & causantur oportere zizania sinere crescere, *per hoc ipsum fatentur sese zizania* esse. Quia ad quid per hunc locum volunt defendere sese, ut sinantur crescere, nisi quod per os proprium volunt nos docere, sese esse zizania. Et tamen cum nos contra eos docemus, tanquam contra zizania, volunt Ecclesia seu triticum esse. Igitur ex verbis suis condemnantur, quod simul volunt esse zizania & triticum, id est, impii & Ecclesia. **Ja das wäre eine fein Zwickmülle/** quando periculum sentirent, utrinque possint sese in Proteum vertere, & quando velint Ecclesia esse, contra, quando velint zizania esse, & utrinque liberi & securi. **Wer mocht des nicht? wie sie es machen/ und wolten/ so müst es recht seyn/ &c.**

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 339. *b.* 340. *a.*

§. XV.

Quomodo Reges & Principes Christiani resistere debeant idolo Romano?

Nequaquam igitur libere & impune grassari sinamus Papam tyrannum, sed omnibus licitis mediis ei resistamus oportet. Quod inprimis officii ratio exigit Magistratus Politici Christiani & Ministerii Evangelici. De utroque placet nostrum audire. De priore sic ait (g) in *Assertione omnium articulorum per Bullam Leonis X. damnatorum*, posteaquam probaverat, *praliari adversus Turcas, esse repugnare Deo, visitanti iniquitates nostras per illos. Quanto*, inquit, *rectius faceremus, si primum orationibus, imo totius vitæ mutata ratione Deum propitium faceremus?* Tum *idolo* illi *Romano*, *Cæsar* & *Principes modum ponerent* tyrannidis, illusionis, perditionis animarum. Nam ut & ego prophetem semel, licet non audiar, quod scio, *nisi Romanus Pontifex*

fex redigatur in ordinem, actum est de omni re Christiana, fugiat, sicut Christus docuit, in montes, qui poterit, aut vitam homicidis Romanis cum fiducia offerat in mortem. *Nihil nisi peccatum & perditionem Papatus operari potest*, quid vis amplius? At quis rediget eum in ordinem? *Christus* illustratione adventus sui, & non alius. Domine, quis credit auditui nostro? Qui habet aures audiendi, audiat & à bello Turcico abstineat, donec Papæ nomen sub cœlo valet. Dixi.

Ministri Evangelii prædicatione conjuncta art. de justificat.

Ministerii vero Evangelici est doctrinam de fide & articulum de Justificatione sedulo inculcare, qua sola prædicatione debilitatur, ruit & evertitur Papatus. *Initio prædicationis nostra* (h) *currebat doctrina de fide felicissime, corruebant indulgentiæ, purgatorium, vota, missa, & similes abominationes, quæ trahebant secum ruinam totius Papatus.* Nemo poterat nos juste condemnare. Doctrina enim erat pura, erigens & consolans multas conscientias, quæ diu oppressæ fuerant humanis traditionibus sub Papatu. Itaque multi agebant Deo gratias, quod per Evangelium, quod gratia Dei tum primi prædicabamus, ex his laqueis & carnificina conscientiarum erepti essent. Coortis autem spiritibus fanaticis, qui negatione corporalis præsentiæ Christi in cœna, profanatione Baptismi, destructione imaginum & abrogatione omnium ceremoniorum, semel evertere ac prorsus sepelire Papatum, atque sic famam nostram obscurare volebant, mox male audire cœpit doctrina nostra, multosque offendit, & Papistis spem fecit, nos propediem interituros cum doctrina, quæ sibi ipsi non constet. Ita plus stabilierunt fanatici Papatum, quam everterunt. Si vero communi nobiscum consensu, ut cœperant, docuissent & diligenter urgissent artic. justificationis, is unicus articulus paulatim, ut cœperat, evertisset Papatum cum suis fraternitatibus, indulgentiis, ordinibus, reliquiis, cultibus &c. Ideo tale quiddam illis accidit, quod Germanico proverbio dici solet, **für dem Hamen fischen.**

Et hoc res ipsa testatur. Nam eo tempore, quo primum incipiebat inclinari Papatus & ruere, nihil plane faciebant sectarii; neque enim poterant, sed tacebant. Contra, nos nihil docebamus & urgebamus præter artic. Justificationis, qui tum solus imminuebat Papæ autoritatem, & regnum ejus devastabat. Sectarii autem κενοδοξίᾳ agitati, excitarunt illos tumultos, quibus nos fere oppresserunt, & Papistas in suis abominationibus confirmarunt. - At ajunt, Papa Antichristus est. Bene. Sed ipse rursus opponit, se habere ministerium docendi, penes se esse potestatem administrandi Sacramenta, ligandi, solvendi, eamque potestatem se hæreditario jure possidere, ut traditam per manus ab Apostolis. Ideo externis istis tumultibus non deturbatur è sede sua, sed prædicatione fidei, hoc modo: *Papa*, ego volo tibi osculari pedes, teque agnoscere summum Pontificem, si adoraveris Christum meum, & permiseris, quod per ipsius mortem & resurrectionem habeamus remissionem peccatorum & vitam æternam, non per observationem tuarum traditionum. Si hic cesseris, non adimam tibi coronam & potentiam tuam; si non, constanter clamo, *te esse Antichristum*, & affirmo, omnes tuos cultus & religiones, non solum esse abnegationem, sed etiam summam blasphemiam Dei & idololatriam. - *Sæpe obtuli, & adhuc offero*, me libenter velle *traditiones Papæ* ferre, modo relinquat ipsas esse liberas, & ad eas non astringat conscientias, ut ipsis servatis, credant sese justificari, non servatis, damnari. Sed hoc non facit. Nam si ad traditiones suas non astringeret conscientias, quæ esset ipsius potestas? Itaque hoc maxime agit, ut obstrictas & captivas suis legibus retineat conscientias. Hinc illæ voces, non potes salvari, nisi obedias Romanæ sedi. Hinc illa fulmina ac tonitrua in Bullis: *qui ausu temerario contraire præsumpserit, ille noverit se incursurum indignationem omnipotentis Dei* &c. Ibi simpliciter privat omnes salute, qui non obediunt suis legibus. Contra, promittit servantibus eas vitam æternam.

Modestia Lutheri.

nam. Ita urget nos in rete justitiæ operum, quasi nemo possit justificari & salvari, nisi observatis legibus suis. In summa, ne verbo quidem fidei mentionem facit, sed sua tantum docet. *Si* vero *concederet* hoc, *quod omnes leges ipsius nihil facerent ad justitiam coram Deo*, tum vicissim concederem illi multa, sed *tunc per se rueret ipsius regnum.* Nam *si amitteret potestatem salvandi & damnandi, nihil amplius esset Papa, quam merum idolum.* Hinc jam anno 1521. in litteris ad *Spalatinum* (i) improbavit *Hutteni* consilia & conatus, sic scribens: *quid* Huttenus *petat, vides. Nollem vi & cæde pro Evangelio certari:* ita scripsi ad hominem. Verbo victus est mundus, verbo servata est Ecclesia, etiam verbo reparabitur; sed & *Antichristus, ut sine manu cepit, ita sine manu conteretur per verbum.*

(g) *Tom. II. Jen. Lat. fol. 326. b.* (h) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 73. seq.* (i) *Tom. I. Epist. pag. 332. b.*

§. XVI.

Hæc si observentur media, nullum dubium est, *Antichristum* ruiturum, licet superbiat, induratus & securus sit. Nam est hic *Canon Theologicus*, quod *impii omnes tum cum perituri sunt, habent hoc ingenium*, quod hic describitur, ut indurentur, superbiant, & pertinaciores fiant, ac sine ullo Dei timore vivant, & dicant, pax, pax. Neque enim credit impius malum sibi impendere. Sic Judæi, cum undique obsessi essent, tamen erant induratissimi. Ergo *certissimus est interitus Papistarum*, secure nunc triumphantium, & contra omnes minas, contra omnes adhortationes, & obtestationes canentium, *Filius sapientium ego, filius regum antiquorum.* Aut igitur veniet super eos judicium, aut alia ingens plaga. Quo enim propiores sunt calamitati, eo magis sunt indurati, ideo *allegant sapientiam & antiquitatem.* Num tu solus, inquiunt, vis tam veterem Ecclesiam damnare? num solus sapis? aut majores nostros nihil vidisse putas? Num illi omnes, qui ante te fuerunt, erraverunt?

Interitus Antichristi certissimus.

Tom. III. Jen. Lat. fol. 334. a. in Cap. XIX. Jes.

LOCUS II.

De TRIBUS ORDINIBUS SEU STATIBUS HIERARCHICIS IN GENERE.

§. I.

Ordinum hierarchicorum restitutio facta per Lutherum ex verbo Dei, quo nituntur, eo autē everso evertuntur.

Rdines Statusve, quos *Hierarchicos* appellamus, in Papatu valde obscuratos & contemtos, à Luthero autem in lucem productos & dignitati suæ restitutos esse, satis constat, & in magni beneficii loco haberi merito ac grato animo agnosci debet. Qua de re ipse non magnificentius quam verius scripsit enarrat. in Psal. XL. *Nos*, inquit, *hodie sumus conservatores Regnorum, Rerumpublicarum, Legum*, & quicquid est boni creatum à Deo, hoc totum retinemus & sustinemus nos, qui docemus verbum Dei. *Nemo est, qui sic ornavit Conjugium & Magistratum, sicut nos.* Hoc vident & inviti coguntur fateri, & tamen vocant perturbatores. Fiet igitur, ut vere simus eis perturbatores & eversores omnium rerum; & sicut Christus Judæorum regnum, Paulus Romanorum regnum evertit: ita nos Germaniam & Papam evertemus. Quia enim vocant verbum, quod ista omnia conservat, verbum perturbationis, ideo dicit Christus: *fiat tibi, sicut dicis.* Principes, qui nobis adversantur, non auderent ea, quæ hodie audent,

audent, nisi ex nobis didicissent, *nosque Magistratum tam magnifice decorassemus.* Ac sane *Munzerus, Anabaptistæ, Sacramentarii* jamdudum majores dedissent turbas, neque resisti illis potu sset, nisi verbum obstitisset. Paulo ante dixerat, magnum esse beneficium, quod ex Evangelio possimus judicare de omni doctrina, vita, moribus, & quicquid in mundo est. *Hoc*, inquit, *nec Jurista, nec Medicus, nec Artista, nec ullus homo sapiens facit*, ut possit de suo vitæ genere judicare, quale sit coram Deo, *solus* autem *Christianus* certo statuit, ista vita placet Deo, ista non. Hæc sapientia tantus thesaurus est, qui nullo pretio potest æstimari. Ac si nihil aliud boni haberet hæc doctrina, quam quod conscientias certas facit, *Magistratum & Juristas & alias professiones esse in bono statu*, tamen mundi opes hoc unum beneficium non possent pensare. Nullus enim fuit ante hanc doctrinam, qui potuisset affirmare certo de suo vitæ genere & Politia, quod Deo placeret. Quid igitur est sapientia mundi, cum ipsa nesciat de se judicare, quid sit. Hæc autem minima virtus verbi est, scire, hoc genus vitæ placet Deo, illud non, & tamen est infiniti odoris. Fluuntur autem eo *Reges* & *Principes* pro suo commodo, & vertunt contra Evangelium, sicut *Juristæ* etiam faciunt. Fiet autem, ut sicut ipsi pro hoc beneficio Dei gratias agunt, ita quoque ferant dignum præmium hujus ingratitudinis.

Utilitas hujus doctrina.

Abusus.

Tom. III. Jen. Lat. fol. 479. b. 480. a, b.

§. II.

Instituit autem Deus *tres ordines*, quibus mandatum dedit, ne peccata sinant impune abire. *Primus* est *parentum*, qui domi suæ disciplinam severe custodire debent in regenda familia & liberis. *Secundus* ordo est *politicus*: Magistratus enim gladium gerit, ut contumaces & negligentes disciplinæ vi cogat. *Tertius* est *Ecclesiasticus*, qui verbo gubernat. Sic adversus diabolum, carnem & mundum munivit Deus genus humanum hac triplici-

Tres status à Deo instituti sunt.

ci autoritate, in eum finem, ne scandala crescerent, sed præciderentur. *Parentes* sunt *Pædagogi*. Hos, qui adulti sunt & negligunt, coercet *Magistratus* per carnifices. In *Ecclesia*, qui contumaces sunt, excommunicantur.

Enarrat. in Genes. Cap. XIX. Tom. II. in 8vo. pag. 745.

§. III.

Causa efficiens politiæ & œconomiæ præcipue tenenda, contra Papistas & Philosophos.

In hanc igitur curam incumbe, (a) ut in tali statu sis, de quo certo possis affirmare, quod sit à Deo institutus. Hoc nullus Monachus de monastica, nullus Papista de cœlibe vita dicere potest. Hæc est (b) *doctrina principalis* Psalmi CXXVII. quem Papistæ in omnibus templis canunt, & tamen omnium minime res, de quibus agit, intelligunt. Fugiunt enim & Oeconomiam, & Politiam, & tamen in utramque immersi sunt. Nemo enim magis politicus vel œconomicus est. Nam *Papa* & *Monachi* etiam magnos Monarchas & Principes impudentissime gubernaverunt, & ab officialibus conjugiorum causæ judicatæ sunt, tum confessionibus tam domus privatas, quam imperia & Magistratus rexerunt. Ita autem accidit, ut per homines imperitos utrumque vitæ genus pene extinctum sit. Nam eos, qui in Politia vivebant & conjugio, damnabant tanquam *status seculares*, & consulebant, ut vitam Monasticam potius sequerentur. Sicut *Philosophi gentium*, qui privatam vitam, hoc est, extra conjugium & Politiam positam tanquam optimam prædicabant. Deinde tales leges præscripserunt, quas nec ipsi servaverunt. Contra hanc stultam & impiam vitam *Papistarum* & *Philosophorum*, consolatur nos Deus in Scriptura sancta, in qua videmus, quod *nullus sanctus* unquam extiterit, qui non versatus fuerit vel in *Politia*, vel *Oeconomia*. Maximos enim viros intrusit Deus in aulas Principum, *Eliam*, *Elisæum*, *Esaiam*, *Danielem* &c. Taceo jam de sanctissimis Regibus, *Davide*, *Salomone*, *Ezechia*, & aliis. Quin *Johannem Baptistam* quoque oportuit aulicum fieri, & regium consiliarium, sicut textus dicit,

Hero-

Herodes multa faciebat, audito Johanne. Sic omnes sanctos suos conjecit vel in Politiam, vel in Oeconomiam, excepto uno *Christo*, qui erat sapientia Patris, is nec uxorem duxit, nec gubernavit Politiam; quia oportuit eum aliquid singulare esse præ reliquis, & tamen *utrumque vitæ genus honoravit*, nempe *nuptias & Magistratum. Monachorum* igitur *vita* vere est *diabolica*, quod & Oeconomiam & Politiam fugiunt. Ac sapiunt quidem. Quis enim non longe malit aliquo in solitudinem fugere, & sibi vivere, de alieno victitare, frui ocio, pace, quiete, voluptate, & aliis bonis, cum opinione sanctitatis, quam in mundo jactari inter illas miserias & calamitosas curas, quibus humana hæc vita pleniſſima est? Hoc vere est decerpere, quod est lautissimum, & relinquere aliis fæces, relinquere aliis gravissimos labores educandorum liberorum, gubernandæ domus, administrandi Imperii &c. Sed ex hac ignavia meritum præmium ferunt, quod sunt homines imperiti, qui nullam rerum humanarum cognitionem habent, sicut hypocrisi & nugacibus suis speculationibus mundum perturbarunt, & perplexos reddiderunt, tam eos, qui in Oeconomia præerant, quam in Politia; imo fecerunt, ut inviti sustinerent officia, ad quæ divinitus vocati erant, hi qui vel in conjugio vel Politia vivebant. Si quis enim vel Oeconomus vel Magistratus accedebat ad eos, & de illis incommodis domesticis vel publicis querebatur, non solum non consolati tales sunt ad ferenda illa onera, sed quasi Phanatici ab his optimis vitæ generibus, ad Monasticen eos vocabant, donec tandem eo ventum est, ut mortuos cucullo indutos sepelirent. Nesciebant ista genera vitæ, *Conjugium & Magistratum, à Deo creata & condita* esse. Nesciebant, quod oporteret tales ad constantiam & patientiam potius adhortari, nempe *quod essent divinitus constituti*, in conjugium & in Rempubl. placere igitur Deo officium ipsorum, neque deserenda esse hæc vitæ genera, sed si qua aliter quam vellent, evenirent,

Monachorum vita diabolica.

paterentur ea incommoda propter Deum, & Deo commendarent omnia. Hoc vere fuisset docere & consolari mentes. Sed *Papistæ* neque ante hoc tempus id potuerunt, nec hodie possunt facere. Ratio est, quia sunt positi extra officium, usum & experientiam harum rerum, & tantum ocioſe de his cogitant, præterquam quod sunt quoque destituti Spiritu Sancto.

(a) *ad Gen. 21. p. 901. f.* (b) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 460. b. 461. a.*

§. IV.

Cur necessaria sit doctrina de causa effic. ordinum?

Est autem eo magis hæc doctrina de *causa efficiente* horum statuum necessaria, quod omnes vel in Politia, vel Oeconomia sumus, ut sciamus, quomodo in istis vitæ generibus sit versandum, unde ista sint, & quis eorum finis esse debeat. (c) Hæc vero Spiritus S. in Scriptura S. solum tradit, ac ejus instinctu inter alios luculenter Salomo Psal. CXXVII. qui tranfert totam Politiam ad fidem, & quicquid vel in Republ. vel in Oeconomia geritur, id refert ad divinam administrationem, quod alii scriptores, sive *Philosophi*, sive *Oratores* fuerunt, non faciunt; nesciunt enim unde veniant Politia & Oeconomia, à quo conserventur, item quo tendant. *Aristoteles* igitur in Ethicis & de Republica, item *Xenophon*, *Plato*, *Cicero*, & alii, quanquam de Republ. præclare scripserunt, tamen *veram efficientem & finalem causam* non attingunt. Efficientem enim causam constituunt virum sapientem seu prudentem Magistratum, vel ut ipsi loquuntur, virum & civem bonum; sed experti sunt omni sua virtute & prudentia, se impegisse & deceptos esse, ut *Demosthenis* accidit in Republ. Athenienſi, bene instituta legibus & moribus, & in Romana *Ciceroni*, ac *Julio Cæsari*; unde clamitarunt, *omnia casu & fortuna ferri*, quæ rectis consiliis fere semper adversentur. Quia enim neque virtute, nec sapientia, nec diligentia eum finem, quem optabant, attingere possunt, & vident quoque insciti am & malitiam hominum Rebuspublicis plus nocere, quam nonnunquam rectis consiliis adjuvantur,

Gentiles eius ignari, vel sua confisi sunt sapientia,

finxe-

finxerunt tertium & medium quiddam, *fortunam* scilicet, quæ incerta causa esset, & alibi recta consilia successu juvaret, alibi impediret, ac coacti sunt dicere, *majorem rem esse administrationem Rerumpubl. quam quæ humanis consiliis regeretur.* Nam præter consilia etiam fortunam requiri, quæ divinitus jam huic, jam illi contingeret. Atque hæc est ratio, cur summi viri inter Gentes neque de *Oeconomia*, nec de *Politia* recte docere potuerunt. Ergo subit hic Doctor, qui habet alium Spiritum, cum experientia conjunctum, & docet, unde, & quo, hoc est, quæ *vera causa efficiens, tam Politiæ, quam Oeconomiæ* sit, & *quis* earum sit *finis*. Nam utramque complectitur, & docet, ut si quis velit vel domum, vel Rempubl. feliciter gubernare, ne is se principalem causam constituat, alioqui fore, ut evertat omnia. Tot enim pericula, tot molestiæ & curæ in utroque genere vitæ occurrunt, quæ ita perturbant animum, ut defatigatus ac desperans, omissis omnibus indignetur, & Satana duce se in has molestias præcipitatum dicat. Cur enim præsumit de eo gubernando, quod est supra vires suas? Quare compara te, ut vincere & devorare molestias istas possis, & eas in aliam causam extra te rejicere discas, quæ sit robustior quam tu es. Solus autem Spiritus S. ille est, qui docet & monet, ut rejiciamus nos totos in sinum divinæ Majestatis, & confidamus illi, & in nomine ejus ducamus uxorem, curemus familiam, gubernemus Respubl. figamus leges &c. Quæ si succedunt, bene est, si non succedunt, etiam bene. Quia illa est voluntas Dei, ut cum semel, vocante Deo, vel ad Rempubl. vel Oeconomiam sis ingressus, tamen illo invocato, in ea perstes & perdures.

vel fortunâ finxerunt.

Salomo ex Spiritu S. & experientiam nos rectius informat.

Qui (d) igitur gubernat Politiam, quam non sentit molestiam? Cives inobedientes sunt, disciplina ne quidem acerbis suppliciis retineri potest. Invidiam autem & odium intolerabile est onus. Accedit deinde hostis Sathan, qui scandalis imperia turbat. Hæc omnia qui recte considerat, putas, quod ad

Rempubl. acceſſurus ſit? Qui igitur ſic gubernare volet, ut retineat cor quietum, offendicula hæc removebit ex oculis, & intuebitur in verbum & voluntatem Dei; ibi videbit, utcunque reliqua ſint, ſe in tali vitæ genere eſſe, quod Deo placeat, eoque jubente ingreſſus ſit. Totus mundus nihil melius, pretioſius, dignius habet, quam Eccleſiam, in qua vox Dei ſonat, & Deus veris cultibus, h. e. fide, invocatione, patientia, obedientia &c. colitur, & tamen ſic obruta eſt cruce, afflictionibus, ignominia, contemtu, ut mundus nihil fœdius, nec pernicioſius eſſe judicet. - Diſcamus igitur in verbum intueri, & in voluntate Dei, tunc æquo animo perferemus omnia quantumvis acerba. - *Stulti* ergo *ſunt*, qui vel conjugium vel magiſtratum optant, ut poſſint in otio & laute vivere. Sunt igitur *tres cæleſtes hierarchicæ*, de quibus aſini Sophiſtæ tam multa nugantur, aliud nihil, quam vita œconomica, politica & Eccleſiaſtica. Extra hos tres ordines qui vivunt, vivunt in electitio vitæ genere, quod Deus in omnibus Prophetis rejicit & damnat.

(c) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 459. b. 460. a, b.* (d) *Enarrat. ad Geneſ. XXI. pag. 898. ſeq. & 927.*

§. V.

Diſtinctio vulgaris inter Clericos & Laicos à Luthero rejecta.

Hinc Lutherus diſtinctionem illam vulgarem inter Clericos & Laicos, Eccleſiaſticos & mundanos **Geiſt- und weltlichen Stand/** jam inde à primis reformationis annis, usque ad obitum ſuum rejecit & refutavit. In ſermone de *Libertate Chriſtiana* (e) quando de Sacerdotio ſpirituali Chriſtianorum agit, hanc movet quæſtionem: *ſi omnes, qui in Eccleſia ſunt, Sacerdotes ſunt, quo nomine diſcernuntur ii, quos nunc Sacerdotes dicimus, à Laicis?* & h. m. ad eam reſpondet: vocabulis iſtis, *Sacerdos, clericus, ſpiritualis, Eccleſiaſticus*, injuria facta eſt, dum à reliquis Chriſtianis omnibus translata ſunt ad paucos iſtos, qui nunc uſu noxio *Eccleſiaſtici* dicuntur. *Scriptura* enim ſancta *nihil diſcernit* inter eos, niſi quod miniſtros, ſervos, œconomos appellat, qui nunc

Papa,

Papæ, Episcopi, Dominique jactantur, qui cæteris serviant, ministerio verbi, ad docendam fidem Christi & libertatem fidelium. Nam etsi verum est, nos omnes æqualiter Sacerdotes esse, non tamen possumus, nec, si possemus, debemus omnes publice servire & docere. Sic Paulus 1. Cor. IV. 1. *sic nos existimet homo, sicut ministros Christi & dispensatores mysteriorum Dei.* At dispensatio ista nunc in tantam pompam potestatis & terrificam quandam tyrannidem evasit, ut nec gentium, nec ulla mundi imperia queant ei conferri, *quasi Laici aliud quiddam quam Christiani sint.* Qua perversitate factum est, ut penitus interciderit scientia Christianæ gratiæ, fidei, libertatis & totius Christi, succedente in locum ejus humanorum operum & legum intolerabili captivitate, factique sumus, juxta lamentationes Jeremiæ, servi hominum vilissimorum, qui in terra sunt, qui nostra miseria abutuntur in omnes turpitudines & ignominias voluntatis suæ.

Clarius explicatiusque in Tractatu ad *Nobilitatem Germanicam* (f) hac de re scripsit, sequentem maxime in modum: *compertum est*, Papam, Episcopos, Sacerdotes, Monachos vocari *Ecclesiasticum Statum*; Reges autem, Principes, Magistratus, opifices, agricolas, *mundanum* (den weltlichen Stand.) Quod sane egregium est commentum; nemo tamen propterea timidus fiat, idque ex hac ratione: quia omnes Christiani vere status sunt Ecclesiastici (Geistliches Standes) ac nulla inter eos est distinctio, nisi tantum ratione officii, ut Paulus docet 1. Cor. XII. 12. seqq. habent enim unum Baptisinum, unum Evangelium, unam fidem, quæ sola faciunt populum Ecclesiasticum & Christianum. Quod vero Papa vel Episcopus ungit, ordinat, consecrat, radit verticem, vestes diversas à Laicorum habitu fingit, hypocritam quidem & idolum facere potest, nunquam autem Christianum, vel spiritualem hominem. -- Cum igitur *potestas secularis* (weltliche Gewalt) nobiscum baptizata sit, eandem fidem

& Evangelium habeat, eam non minus spiritualem & sacerdotalem esse, statuendum, ejusque officium inter ea numerandum munera, quod spectet ad Christianam Ecclesiam. - Unde sequitur, *Laicum, Sacerdotem, Episcopum, Principem*, &, ut ajunt, *Clericos ac Laicos, reveranon aliter distingui, quam ratione officii.* Male proinde (g) *Papa distinxit secularia* sive *carnalia*, & *spiritualia*, & docuit *Oeconomiam esse fugiendam*, tanquam à Deo neglectam & reprobatam, voluitque omnem curam ejus à suis amotam esse. Nos enim, dixerunt, servimus Deo in rebus cœlestibus & spiritualibus, relinquamus ethnica illa & profana &c. Quid igitur faciendum est? Legamus horas canonicas & matutinas, & pro illis devoremus opes mundi, & dominemur Regibus, Principibus &c. *Sciant* igitur *pii œconomi, omnes actiones ipsorum Deo placere*, sive curent greges, sive agros, seu denique fimeta & stercoraria, uxor vero mulgeat capras, vaccas &c. Ea omnia non sunt habenda pro profanis & illicitis, si fiunt à sanctis hominibus. Unde enim omnes oriundi sumus, nisi ex conjugio & Oeconomia? Quasi vero *Papistæ* ex truncis & lapidibus nati sint. Nisi matres parerent, lactarent, mundarent, fovèrent infantes, totum genus humanum interire necesse esset. Cum autem *Deus ipse autor sit horum officiorum*, nequaquam cogitandum est, impediri iis cultum Dei, sed esse *optima & gratissima exercitia pietatis erga Deum* & homines. Vult enim Deus fœtum gestari in utero, lactari, foveri, sedulitate & cura matrum, ut enutriatur & crescat. *Si cui* tamen *contingit donum castitatis*, ut possit carere molestiis œconomicis, fruatur sane suo dono. Sed *aliud est immunem esse à certis oneribus vitæ hujus, aliud, vitam ipsam damnare & reprobare tanquam profanam & ethnicam.* Quod si rem rectius æstimaverimus, inveniemus sane *nihil profanius & secularius* esse, ut ipsi loquuntur, *toto ordine Episcoporum*, utcunque fucum faciant imperitis, titulo spiritualium personarum. Quin ipsi potius damnandi sunt, propter judicium per-

Oeconomica opera Deo placent, utpote Oeconomiæ autori.

Nil profanius & secularius ordine Episcoporum.

perversum & impium, quo Dei ordinationem damnant, tanquam plenam periculis & molestiis. Ac *diligenter ad autorem respiciendum* est, quod Deus opera œconomica instituit, laudat, remunerat, ornat. Sic enim Scriptura sancta in historiis patrum semper hæc vilia, stulta, mundana, ut videntur, miscet sublimibus operibus fidei & crucis & aliis exercitiis spiritualibus, ut testetur Deum maxima pariter & minima curare. Idem enim Dominus est summorum & infimorum, Regum & servorum, masculorum, fœminarum &c. Habemus omnes unum & eundem Deum, & sumus unum unitate colendi Dei, etiamsi opera & vocationes diversæ sint. Quilibet autem suo loco faciat officium. Sicut *Jacob* sanctus & spiritualis vir, meditans in lege Dei, orans, administrans & gubernans Ecclesiam: interea tamen non negligit vilia, domestica, agrestia & pecuaria, quod nobis in exemplum proponitur, ut sciamus omnes nostras actiones in vita œconomica placere Deo, & esse necessarias huic vitæ, in qua decet unumquemque pro sua facultate & vocatione uni Deo & Domino omnium servire. Hæc sæpe agitanda, & teneræ ætati inprimis inculcanda sunt, ut rectius judicare de his rebus discat, quam *juris perditi & Papistæ* solent, qui non desinunt *Monachorum & Nonnarum ordines* & regulas præponere œconomicis & civilibus officiis, quantumcunque ea à Deo commendentur & ornentur. Sciant Deo æque placere mulierem lactantem infantem, aut ancillam scopis purgantem aream, ac otiosam Monialem, aut *Carthusianum* ignavum: *contra abominationem Papisticam*, quæ introducta est superioribus seculis in Ecclesiam, cum *alios omnes ordines seculares & inutiles dicerent*, & tantum rasuras & cucullos suos ornarent. Nos spirituales sumus, dicebant, oramus pro aliis, vos cives, rustici, Principes, Nobiles, & omnes seculares non potestis servire Deo. Date igitur aurum, argentum, arces, oppida, ditiones vestras, & nos dies noctesque pro vobis orabimus, interea dum vos aratis agrum,

agrum, regitis familiam, subditos &c. Sic enim ipse docui adhuc Monachus. Sed Deus pro immensa sua misericordia condonavit mihi peccata mea. Sæpe tamen cogitandum est, quam *horribiliter* fuerit *dementatus & infatuatus totus mundus per Papistas, Canonistas, Sophistas*, qui invocationem & cultus Dei incluserunt monasteriis tantum, quasi non posset Deus coli & invocari in communi vita. Nec dum cessant perditissimum hominum genus *Juristæ & Monachi* omnem lapidem movere, ut horribilis illa abominatio Monasteriorum restituatur, ad obscuranda opera divinitus præcepta, domestica, muliebria, politica &c. quæ revera sunt Dei opera, siquidem mulier, civis, Princeps, nobilis &c. est creatura Dei, & singuli ad certa officia sumus conditi, ut qui ea diligenter suo loco administrant, sciant se placere Deo, modo abstineant à peccatis. Hæc lux sublata fuit ex Ecclesia Dei per Pontifices, ita ut nulla amplius cognitio, nec creatoris, nec creaturarum manserit apud homines, & conabuntur eam rursus extinguere Episcopi & Monachi, nisi divinitus impia consilia & conatus eorum in conventu Imperii, qui nunc agitur, impediantur; id enim agent totis viribus, ut restituatur *Papatus* & Monasteria, cum omnibus decretis Pontificiis, quanquam ipsimet ea contemnunt & derident. Non enim orant, non jejunant, sed belluantur & pergræcantur dies noctesque: tamen conabuntur fucum facere Cæsari, prædicatione cultuum divinorum, qui sint instaurandi in monasteriis, quasi impurissimi Monachi soli officium & cultum Deo gratum præstent, ululando scilicet & boando in templis.

Cur Spiritus S. secularia & carnalia commemoret de sanctis Patriarchis?

Ad Genes. XLIII. eadem inculcat, (h) quando quærit: *cur Spiritus S. tam vilia, puerilia, servilia, muliebria, secularia & carnalia de hominibus sanctissimis, habentibus promissiones luculentissimas, commemoret, quæ cum alio quovis, etiam impio, ipsis sunt communia?* & respondet, *tollatur impius, ne videat gloriam Dei.*

Dei. Deus abscondit sanctos sub istis larvis, & rebus carnalibus, ut nihil iis videatur abjectius. Quid igitur interest inter *Davidem*, & *Scipionem*, vel *Julium Cæsarem?* Si externam manum, gladium, & sanguinem spectes, nihil prorsus discriminis est. Non enim delectatur David electitiis illis cultibus, religionibus, & devotionibus Monachorum, sed sustinet communes ærumnas & afflictiones, quæ solent comitari administrationem œconomicam & politicam. Sed hæc est differentia. *David* vivit in promissione, & præceptis Dei, *Julius Cæsar* nec Deum habet, nec diabolum, imo mancipium Satanæ est: non enim regitur præceptis Dei, nec credit promissionibus, sed fortuito gerit omnia. *Monachi* hoc discrimen non norunt, nec sanctitatem Patriarcharum intelligunt, quia offenduntur externa illa specie operum, quod pater familias gubernat & curat liberos, filias, nurus, ancillas, pecudes, quod numerat pecuniam, emit, vendit, & vivit inter gentiles. Ibi nulla admodum sanctitas conspicitur. Quod autem incedunt in fide & obedientia Dei, hoc non observant Papistæ. Atqui prima & præcipua cura nobis esse debebat de promissionibus & præceptis Dei, juxta quæ tota vita nostra instituenda erat; ea enim vera sanctitas est piorum. Huc accedit *Sacramentorum usus*, qui si fuerit integer & sincerus, multiplicia exercitia & cultus sese offerent, quibus fidem & dilectionem Deo & hominibus probemus. Nec deerunt insidiæ & insultus diaboli, cum quo dies noctesque fuerit conflictandum. Sed hæc omnia ex alto despiciunt Papistæ. Quid Decalogus, quid fides? inquiunt, illa omnia vulgo tradita sunt, ego meliora & sublimiora eligam, abstinebo ab Oeconomia, Politia, Ecclesia, secedam in locum desertum, &c. Tales igitur historiæ sanctissimorum patrum omni Rhetorica & Dialectica defendendæ & ornandæ sunt, ut discamus id genus vitæ Deo gratissimum & acceptissimum esse, quod regitur promissione & defensione divina. Quod si non omnia ad voluntatem tuam

Monachorum insciatia, cultus & vita.

fluent in rebus gerendis, non propterea despondebis animum, aut si infirmitate quadam lapsus fueris, revertere, & noli defendere peccatum, & nihil erit periculi; quia patet reditus ad promissionem. Ad hunc modum *Legenda sanctorum* patrum longe superant stultas illas nugas & fabulas, quas in *Papatu* admirati sumus. Quid enim ad nos *Antonius*, qui contra conscientiam, cum sciret nihil suscipiendum esse in vita aut doctrina extra mandatum Dei, tamen in eremum sese abdit? Scimus esse *tres ordines* vitæ hujus, *Oeconomiam*, *Politiam* & *Ecclesiam*, quibus posthabitis si velint omnes sua studia, & vias electitias persequi, quis erit pastor animarum? Quis baptisabit, absolvet, consolabitur oneratos peccatis? quis Rempublicam geret? aut tuebitur communem societatem hominum? quis educabit prolem aut agrum colet? Et tamen *hæc officia divinitus mandata*, & approbata, *in Papatu spreta* & abjecta fuerunt, & *portenta* illa *Monachorum* horribili furore *diabolus obtrusit* hominibus. Ita igitur sæpe dicenda & inculcanda sunt, ut discamus Deum non offendi, sed delectari potius hisce ordinibus, tantum maneant intra limites mandatorum suorum. Si non potes imperare aut docere, tamen non minus pie parebis, aut disces ab aliis, modo in tribus hisce hierarchiis servias Deo, non inveniaris cum *Antonio*, *Hilarione*, aut *Malcho* in deserto. Inprimis vero adolescentibus & imperitis hæc proponenda sunt, qui nondum norunt quid sit peccatum, quid diabolus, quid caro, & monstranda sunt exempla Patrum, Prophetarum, Apostolorum, qui non contempserunt Oeconomiam, Politiam, Ecclesiam, nec ab operibus rusticis & servilibus abhorruerunt, & nihilominus tamen potuerunt vivere in fide, & præceptis Dei. Sic autem se gesserunt in communi vita, ut nulla differentia appareret oculis carnalibus inter *Abraham*, *Isaac*, alios Patres, amicos Dei, & Principes profanos, qui ignorabant, & oderant Deum, quia caro promissionem, & charitatem sanctorum non cernit, sicut

nec

nec *Papistæ*, nec *Juristæ* ea perspiciunt, qui vitam suam dirigunt ad sanctimoniæ & justitiæ normam electitiam.

(e) *Tom. I. Jen. Lat. fol. 467. b.* (f) *Tom. I. Alt. p. 481. seq.* (g) *in Genes. 37. pag. 56--60.* (h) *pag. 613. seq.*

§. VI.

Origo & causa hujus erroris & discordiæ in Papatu est ignorantia doctrinæ de fide & charitate, ut Paulus docet Gal. V. 14. 15. Qui vero doctrinam fidei tenent, & juxta hoc Pauli præceptum sese mutuo diligunt, non vituperant alii aliorum vitæ genus & opera, sed quisque alterius genus vitæ & officium, quod facit in sua vocatione, probat. Nemo pius præfert coram Deo officium Magistratus officio subditi, quia novit utrumque esse ordinationem Dei & habere divinum mandatum: non discernit inter officium seu opus patris & filii, pædagogi & discipuli, heri & servi, &c. sed certo pronunciat utrumque placere Deo, si fiat in fide & obedientia Dei. Coram mundo quidem ista vitæ genera & eorum officia inæqualia sunt, sed ista externa inæqualitas nihil impedit unitatem Spiritus; qua omnes idem de Christo sentiunt & credunt, scilicet per eum solum nobis contingere remissionem peccatorum & justitiam. Deinde quod ad externam conversationem, & officium attinet, alius non judicat alium, neque opera ejus vituperat, sua laudat, etiamsi longe superent ea, sed uno ore & spiritu fatentur se habere eundem Christum Salvatorem, apud quem nulla est personarum aut operum acceptio &c. Hoc impossibile est eos facere, qui neglecta doctrina de fide & charitate, superstitiosa opera docent. Monachus non concedit Laici opera, quæ facit in sua vocatione, tam bona & accepta esse Deo, quam sua. Nonna longe præfert suum vitæ genus & opera, vitæ generi & operibus matronæ, quæ maritum habet. Sua opera judicat meritoria esse gratiæ & vitæ æternæ, non item opera matris familias. Atque hinc est, quod sacri isti homines, ut auri fames, vehementer contende-

Fons erroris officiorum Deo gratorum in Papatu.

runt, & persuaserunt etiam toti mundo, suum statum & opera longe majora & sanctiora esse Laicorum statu & operibus. Et nisi hanc opinionem sanctitatis de operibus suis adhuc hodie apud quosdam haberent & defenderent, non diu servarent dignitatem & opes suas. Nulli igitur Monacho, aut alii, quicunque tandem sit, justitiario, persuadebis opera mariti, uxoris, servi, ancillæ, &c. in fide & obedientia Dei facta, meliora & magis accepta esse Deo, quam superstitiosa & prodigiosa illa electitia opera, quæ ipsi faciunt. Sublato enim angulari lapide Christo, non possunt operarii aliter judicare, quam se, præsertim cum tam præclara & grandia opera faciunt, solos Deo esse acceptos.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 167. a, b.

§. VII.

Materialis & formalis causa Oeconomiæ & Politiæ gentilibus cognita, non item finalis.

Gentiles & Philosophi *materialem & formalem causam* solum, tum Politiæ, tum Oeconomiæ norunt, & recte tenent, quomodo sit gerenda Respublica, quod alicubi justitia commutativa, alicubi distributiva sit sequenda, quod secundum hanc puniendi fontes, defendendi insontes sint, secundum illam constituendi contractus &c. Hanc causam pulcherrime & optime tractant; sed hæc non satis est. Nam cum hæc ita instituta sunt, requiritur etiam successus. Videmus sapientissimos viros graviter commoveri, cum pulcherrimis suis consiliis successum deesse vident. Leges enim habent justissimas & honestissimas, & summa vi in id incumbunt, ut leges illæ serventur, sed *in efficienti & finali causa* hærent. Quia enim statuunt *finem*, gloriam, pacem, opulentiam, hæc autem non semper eveniunt, sæpe etiam diversum accidit. Manifestum ergo est, hos eventus non esse *causam finalem*. Econtra alius quispiam, quo est pejor & negligentior, eo est fortunatior, ea res magis commovet bonos ad impatientiam. Quare in hoc omnia sunt, ut sciamus, unde ista sic fiant, quod boni plerumque pessime habent, è contra pessimi optime. Sicut multi dissoluti & maligni œconomi florent,

florent, optimi autem egent. Ergo apparet, quod non possunt *Philosophi & Gentes* de Rebuspubl. & Oeconomia sic dicere, ut Spiritus S. Nam ipsi tantum habent & sequuntur rationem, Salomon autem & Spiritum S. habet, qui eum *de finali & efficiente causa* Imperiorum & Oeconomiæ docet: habet item rationem & experientiam, quia & Rempubl. & domum gubernavit. Quare non tantum ex Spiritu S. loquitur, sed etiam ex experientia, quod est in maximis causis versatus, & magnum gravissimarum rerum usum habuit. Debet autem hoc nomine commendatior nobis hic Psalmus esse, quod eum vir tantus de Politica & de re familiari composuit. Qui quanquam brevis est, nam sex tantum versiculi sunt, tamen est singulari doctrina refertus, ac *formalem*, item *materialem causam* non urget. Videt enim jam adesse domos, constitutas esse Respubl. ac munitas optimis legibus ac Magistratibus. Sed suntne satis? Minime. Duæ enim principales causæ adhuc desiderantur. Nam quod ad *formalem causam* attinet, fieri potest, ut leges meliores fuerint apud gentes, quam apud Judæos: & fieri potest, ut Magistratus quidam gentium fuerint meliores iis, qui in populo Dei fuêre. Sed hæc tantum sunt materia & forma. Quare eo perveniendum est, ut principales causæ Rerumpubl. & Oeconomiæ cognoscantur, quis sit, qui faciat Rempubl. & domum, item quare faciat. Has gentes & ratio non vident, sed ratio tantum in materiam & formam intuetur, & quia causam efficientem non novit, conatur ea gubernare secundum eum finem, quem ipsa constituit ex sua virtute, quasi ipsa sit, quæ tantas res possit constituere. Fit igitur, ut impingat, & fallatur. Sic *Demosthenes* accedit ad Rempubl. quam invenit bene institutam legibus & moribus, irruit igitur tanquam illotis manibus & pedibus, & conatur fieri causa efficiens Athenienſis Reipubl. hoc est, vult eam gubernare tanquam sapiens vir suis consiliis. Ad quem finem? ut scilicet publicam pacem stabiliat,

& sibi ac patriæ gloriam & tranquillitatem pariat, & omnia sic eveniant, ut à se prudenter excogitata & deliberata videt. Sed Deus, quia superba consilia odit, diversum facit. Ergo in materia & forma nihil vitii est, in fine autem & efficiente causa sapientissimus vir fallitur. Idem in Romana Republ. *Ciceroni*, summo viro, idem *Julio Cæsari* evenit. Fit igitur, ut cum neque efficientem causam cernant, nec finalem attingant, ut clamitent, omnia casu & fortuna ferri, quæ rectis consiliis fere semper adversentur. Quia enim neque virtute, nec sapientia, nec diligentia eum finem quem optabant, attingere possunt, & vident quoque inscitiam & malitiam hominum Rebuspubl. plus nocere, quam nonnunquam rectis consiliis adjuvantur, finxerunt tertium & medium quiddam, fortunam scilicet, quæ incerta causa esset, & alibi recta consilia successu juvaret, alibi impediret, ac coacti sunt dicere, majorem rem esse administrationem Rerumpubl. quam quæ humanis consiliis regeretur. Nam præter consilia etiam fortunam requiri, quæ divinitus jam huic, jam illi contingeret. Atque hæc est ratio, cur summi viri inter gentes neque de Oeconomia, nec de Politia recte docere potuerunt. Ergo subit hic Doctor, qui habet alium spiritum, cum experientia conjunctum, & docet, unde, & quo, hoc est, quæ vera causa efficiens, tam Politiæ, quam Oeconomiæ sit, & quis earum sit finis. Nam utramque complectitur, & docet, ut si quis velit vel domum, vel Rempubl. feliciter gubernare, ne is se principalem causam constituat, alioqui fore, ut evertat omnia. Tot enim pericula, tot molestiæ & curæ in utroque genere vitæ occurrunt, quæ ita perturbant animum, ut defatigatus ac desperans, omissis omnibus indignetur, & Satana duce se in has molestias præcipitatum dicat, & merito. Quare enim præsumit de eo gubernando, quod est supra vires suas? Sic *Demosthenes* jactatus in Republ. variis casibus, tandem dixit, si duæ viæ propositæ essent, altera ad

Rem-

Rempubl. altera ad inferos, se citius eam ingressurum, quæ ad inferos duceret, quam alteram. Sic in Oeconomia, qui conjugium ingreditur, omnia sibi expedita & suavia promittit. Putat enim se certam rationem & uxoris assuefaciendæ, & educandæ sobolis, ac gubernandæ familiæ secuturum. Hæc cum in experiundo diversa accidunt, & vel uxor minus est morigera, vel liberi ingrati & inobedientes sunt, familia est negligens, vicini graves & molesti (sunt enim infinita conjugii onera) ibi indignantur, & sero queri incipiunt. Hoc si sciissent, nunquam ducturos fuisse uxorem, suaviorem Monachorum vitam esse, qui carent his molestiis &c. Talibus vocibus deplorant conditionem suam stulti homines, quasi vero, si *Monachus* fias, omnia incommoda simul abjeceris, imo etsi in monasterium te abdas, tamen non carebis omnibus molestiis. Quia sicut sub cœlo & in terra es, quocunque in loco sit, ita vel sub Oeconomia vel Politia necesse est ut vivas, ubicunque tandem vivas, aliter non potest fieri.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 459. b. 460. a, b.

§. VIII.

Quid igitur? An nihil rerum gerendum & fugienda erit prorsus omnis administratio? Nequaquam. Quin *faciat quisque suum officium diligenter & fideliter*, quod divinitus ipsi mandatum est. Id vero *caveat, ne suis viribus, aut sapientia sua confidat*, neque statuat se esse tantum virum, cujus consiliis gubernentur omnia. Ea enim temeritas & arrogantia immedicabilis est, & damnabilis: quando ego hoc mihi arrogo, quod talis sim, & tam præstans vir, qui possim sapienter & recte administrare Rempublicam, Domum, Ecclesiam. Sed si es judex, Episcopus, Princeps, non erubescas procidere in genua, & dicere: *Domine Deus, tu constituisti me Principem, Judicem, Patremfamilias, Pastorem Ecclesiæ: ideo tu me rege*, & doce, da mihi consilium, sapientiam, & vires ad munus mihi demandatum obeun-

Propter difficultates non fugienda officia, sed Deus invocandus.

obeundum fœliciter. Sic *Salomon* faciebat, postquam audierat per somnium: postula quod vis, ut dem tibi. Orabat. *Domine Deus, dedisti mihi magnum populum, da mihi sapientiam, ut servus tuus judicare possit, & discernere inter bonum & malum.* Discant igitur singuli humiliter agnoscere suam imbecillitatem, & à Deo sapientiam & consilium flagitent. Non enim ideo adhibentur ad gubernacula rerum, ut perfectam omnium rerum cognitionem sibi arrogent, sed ut erudiantur & discant quid sit Deus, quid gerat per Magistratum & gubernatores, qui sunt organa operum Dei, per quæ Deus regit homines. Ibi vere prudentes fiunt & fœlices in gubernatione. Sin autem sua consilia, & cogitationes suas sequuntur, nihil recte gerunt; sed turbant & miscent omnia. Proinde ad orationem confugiendum est, & Deo proponenda difficultas muneris, ac dicendum: *Pater noster qui es in cœlis* &c. da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam. - Ad hunc modum ubi fueris precatus, perge forti & infracto animo, nihil dubitans de felici successu & eventu.

In Genes. 27. pag. 315. seq.

§. IX.

Ordo & dignitas hierarchiarum.

Hæ igitur sunt tres hierarahiæ, quas sæpe inculcamus, videlicet Oeconomia, Politia & Sacerdotium, sive Domus, Civitas, & Ecclesia. Domus habet panem quotidianum, & est quasi diurnum regnum. Politia habet temporalia, & est plus quam diurnum, quia durat toto tempore, exclusa æternitate. Sed Sacerdotium supra domum & civitatem, Ecclesiasticum, cœleste & æternum est.

In Genes. 27. pag. 342.

LOCUS

LOCUS III.
De
MINISTERIO ECCLESIASTICO.

§. I.

Inter ſtatus hierarch. eminet Eccleſiaſticus.

PRimum (a) *& maximum opus in Eccleſia eſt tractatio verbi,* quod Dominus Petro Joh. XXI. 16. ſſ. ter imposuit, & contentioſiſſime ab omnibus exegit, quo nunc nihil poſtremius & abjectius eſt. Tot ſunt officia Juriſtarum, judicum, officialium, tot cantus & ceremoniæ Sacerdotum & religioſorum; at vox clamantis in deſerto rara eſt; adeo ut vere nihil Eccleſiæ diſſimilius ſit, quam ipſamet Eccleſia. Unde ad Pſ. VIII. 4. *videbo cœlos* &c. ſcribit, (b) *duas* ſumme *contrarias formas* in verbi miniſtris depingi, quarum altera ſit, qua hominibus apparent tanquam infantes & lactentes, i. e. impotentes, ſtulti &c. 1. Cor. IV. 9. ſeqq. altera, quales *in oculis Dei ſunt*, 2. Cor. XII. 11. 12. XIII. 3. ubi declarat Apoſtolus, quam magna ſit forma in oculis Dei miniſterium verbi, cum, ſicut cœli, pluat doctrinam ſalutarem, tonet minis, coruſcet miraculis & ſignis, illuminet promiſſis &c. Clariſſime vero in Catechiſm. majori docet (c) *Patres ſpirituales* præcepto IV. inprimis honorandos eſſe, non illos quidem, qui hactenus in *Papatu* hoc nominis falſo ſibi arrogarint, neque tamen ullum Patris officium executi ſint; ſed qui verbo Dei paſcant, regant, doceant, ac fideliter præſint gregi, ut Paulus ſe Patrem jactet 1. Cor. IV. 15. *& his*, inquit, *honor præ omnibus aliis deferendus.* - Valde neceſſarium eſt, ut hæc quoque ſumma diligentia vulgo

 incul-

inculcentur, eos, qui Christiani esse contendunt, coram Deo debere pro officio, ut duplici honore illos afficiant 1. Tim. V. 17. qui eorum animarum curam gerunt, ut eosdem vicissim alant ac foveant.

(a) *Tom. I. Jen. Lat. fol. 456. a. ad Gal. VI.* (b) *Tom. II. Jen. Lat. fol. 99. a, b.* (c) *Catech. major. pag. 443 seq.*

§. II.

De contemtu ministerii Evangelici querelæ & vaticinia Lutheri.

Post reformationem contemni statim cœpit reverendum Evangelii ministerium, ab iis, qui à jugo Pontificio liberati fuerant. De quo contemtu Noster gravissime passim conqueritur & male ominatur. Ex Sermonibus in Matth. VII 6. habitis nonnulla huc referam. (d) *Nostris dicere nos oportet, si participes Evangelii esse velint, ne adeo nos contemnant*, sed fructus suos ostendant, quod serio rem agant, & verbum atque Sacramenta saltem honorent. *Sed*, inquiunt, *hac ratione parare rursus ministros viam ad dominatum & sedem Papalem*, quod ferri *non debeat*; satius enim fuisse sub Papatu permanere. Respondet autem: imo sane ipse metuo sic futurum; sed hæc oppressio vel contemtus non erit via, cohibendi tyrannidem Papalem, verum initium ejus. Cum enim eos removerint, quos jam habent, non tamen sine pastoribus esse possunt; Christus enim regnum suum in mundo servabit, ut Evangelium & Sacramenta maneant, & licet nullus Princeps ea defendere vult, ipse tamen tuebitur, quia Pater illum ad dextram suam evexit, & Dominum esse vult. Tametsi igitur omnes expellant Pastores, tamen Christum è throno suo non deturbabunt. Itaque sic eis eveniet, quia probos verosque ministros ferre nolunt, alios eis dabit Deus, qui majorem in eos tyrannidem exercebunt, quam antea factum est. Veram igitur viam, scilicet, ingrediuntur nostri avari (Scharrhansen) & alii, qui conspirant in id, ut nos opprimant & sibi subjiciant; ignorant autem alium sedere supra, & regnare, sic eos alloquentem: si veros pastores non vultis habere, habeatis

tis diabolum cum suis ministris, mendacia vobis prædicantibus, quæ accipere vos oportet, & pati insuper, ut dominentur vobis & omnia mala inferant: sicut jam Germaniæ nostræ usu venit. Hæc autem vera esset ratio præveniendi, si Evangelium serio susciperetur ac Deus fideliter rogaretur, ut veros & fideles operarios in suam emitteret messem. Ita nullus ejusmodi sollicitudini locus esset. Tales enim præcones nos nequaquam oppriment, nec damna inferent sive corporibus sive animis, sed omnibus opitulabuntur & bona quævis tribuent: quales nos experti sunt Nostrates &c. Quoniam autem nos nauseant, Deus dabit, ut post nos veniant, qui aliter cum iis agant, eos deglubant & excrucient; ut experiantur, quos amiserint & pro iis acceperint carnifices. Neq; enim melioribus digni sunt, quam ut tales tyrannos habeant, quos formident, sicut Papam formidarunt. Principes nostri temulenti id jam didicerunt & mente fovent. - Verum apud Christianos secus esse debet: qui pii & orthodoxi sunt, pastores & ministros verbi omni honore dignos reputent, amore & humilitate eos prosequantur, propter Christum & verbum ejus, eosque magni æstiment, tanquam munus pretiosum à Deo donatum, omnibus thesauris & bonis longe præferendum. Pii quoque Pastores nihil aliud quærent, quam omnium hominum commoda & salutem, in spiritualibus & corporalibus. Qui vero tales contemnit, hoc sciat, quod non sit Christianus, & thesaurum rursus amiserit. Nam, (e) ut Noster in Epistola ad præfectum quendam severe scripsit, pastorem sine causa contemnere & odisse, est Christum ipsum, omnium pastorum episcopum, contemnere, & pernitiem sibi accelerare. Plus enim situm est in pio fidelique pastore, quam in omni Magistratu in toto mundo; hujus enim officium non ita servit ad regnum cœlorum, quam pastorale munus.

(d) *Tom. V. Alt. pag.* 905. (e) *Tom. VIII, Alt. p.* 275. *b.*

§. III.

Sacerdotii nomen minus recte pro Ministerio adhiberi.

Recte vero hoc in Ecclesia officium appellatur *Ministerium*, non *Sacerdotium*, ut Papistæ faciunt, nedum *Magisterium*, aut *Pontificatus*; in Novo enim Testam. nullus amplius Sacerdotio locus est, quam spirituali, quod omnibus Christianis commune est, de quo Parte I. Loc. XVI. §. XL. & XLI. prolixe egimus. *Quod autem* alicubi adhuc, (inprimis in Saxonia) Pastores Evangelici *Sacerdotes vocantur, id vel ex gentilium ritu, vel ex Judaicæ gentis reliquiis sumtum est, deinde maximo* Ecclesiæ incommodo probatum. Cæterum juxta Evangelicas literas *Ministri, Diaconi, Episcopi, Dispensatores* rectius nominarentur, qui & ob ætatem *Presbyteri* sæpius vocantur. Sic enim Paulus 1. Cor. IV. 1. dicit: *sic nos existimet homo, ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.* Non ait, ut sacerdotes Christi, quod nomen Sacerdotis & officium sciret omnibus esse commune. Inde celebris illa vox Pauli, *dispensatio* seu *Oeconomia, ministerium, minister, servus, servio in Evangelio* &c. Ut ubique non statum, ordinem, jus seu dignitatem quandam (ut nostri volunt) erigeret, sed *officium* & *opus* tantum commendaret, jure & dignitate sacerdotii in communi relictis. Quod si *ministri* tantum sunt, jam perit ille *character indelebilis*, & æternitas illâ sacerdotii nulla nisi ficta est, sed deponi minister potest, si fidelis esse desinat: rursum ferri in ministerio, donec vel meruerit, vel universitati Ecclesiæ placuerit, sicut quivis alius civilium rerum inter fratres æquales, administrator: imo hic *minister spiritualis* multo est mobilior, quam ullus civilis, quanto intolerabilior est, si infidelis fuerit, quam civilis, qui rebus tantum hujus vitæ nocere potest, hic vero æternarum rerum vastator est. Ideo reliquorum fratrum est, illum excommunicare & alium substituere.

perit E. character indelebilis.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 585. a.

§. IV.

§. IV.

Quanquam igitur communia sint (f) omnibus Christianis officia sacerdotii spiritualis; *nulli* tamen *licet in medium prodire autoritate propria, & sibi arripere soli, quod omnium est.* Arripe sane id juris & exequere, ubi nullus est, qui simile jus habeat. Verum hæc communio juris cogit, ut *unus, aut quotquot placuerint communitati, eligantur* vel acceptentur, qui vice & nomine omnium, qui idem jus habent, exequatur officia ista publice; ne turpis sit confusio in populo Dei, & Babylon quædam fiat in Ecclesia, sed *omnia secundum ordinem fiant*, ut Apostolus docuit. *Aliud* enim est, *jus publice exequi, aliud jure* in necessitate *uti*; publice exequi non licet, nisi consensu universitatis seu Ecclesiæ: in necessitate utatur, quicunque voluerit. Officium igitur gerere in Christianitate alia res est quam Sacerdotium spirituale. (g) Pastores & præcones verbi, curatoresque animarum non sunt Sacerdotes propter vocationem & officium, quod habent, jam enim ante tales sunt, inde à Baptismo suo, & in Scriptura vocantur ministri, episcopi, inspectores, aut presbyteri, sive seniores, quia ad sacrum ejusmodi munus electi sunt nonnisi provectæ ætatis, docti exercitatique viri. Hi solum ex grege Christianorum officii intuitu eliguntur & distinguuntur; non secus ac in regimine seculari quidam è tota civitate eliguntur, ut aliis præsint. Ibi nemo propterea fit civis, quia consul vel judex creatus est, sed quia jam ante jure civitatis gaudebat, & membrum societatis erat, privilegium illud secum adfert ad consulatum. Sicque in aliis omnibus statibus & muneribus se habet: officium non confert jus quod quisque habet, sed illud jam ante adesse oportet ex nativitate, & idoneum eum reddere ad capessendum officium. Hoc autem officium nihil aliud est, quam publicum ministerium alicui demandatum à toto grege, qui ex Sacerdotibus constat.

Solum officium discrimen facit inter Christianos & pastores.

(f) *Tom. II. Jen. Lat. fol.* 584. *b.* (g) *Tom. VII. Alt. p.* 373. *b.*

§. V.

Vocationis necessitas.

Ad hoc igitur publicum in Ecclesia munus requiritur legitima vocatio. *Nemo* enim *in Ecclesia publice docere, aut Sacramenta administrare debet, nisi rite vocatus*, ut est in August. Confess. Art. XIV. Vocatio autem multas ob causas non tantum utilis sed & necessaria est. Nam 1. Deus non vult non vocatos & à se non missos prædicare (h) Jer. XXIII. 21. *currebant & non mittebam eos.* Hæc duo tibi dicta puta, qui prædicare vis, & probe observa; te & populum, quem docere debes, concernunt, nimirum, ut & officium & verbum divino mandato comprehendantur & nitantur. Ita quoque Petrus 1. Epist. IV. 11. ista duo innuit: si *quis loquitur, quasi* (vel vere) *sermones Dei* loquatur: *si quis ministrat, tanquam ex virtute, quam administrat Deus*;

Verbum & officium divinum conjuncta esse debent.

ut & verbum & officium divinum sit, & à Deo mandatum. Hoc ipse *Christus* suo quoque exemplo docuit Joh. VII. 16. Bonus ergo & verus pastor est, (i) qui ista duo habet, 1. *officium*, de quo certus esse debet, quod vocatus & missus sit, & quicquid agit, propter officium agat. 2. Certus esse debet, quod *verbum Dei doceat* & prædicet, non hominum aut dæmoniorum doctrinam. - *Neutrum sine altero esse debet.* Tametsi enim aliquis vocationem & officium habeat, ut Papa & Episcopi, qui sunt Ecclesiastici, sedent in officio, sicut ego & alius quisque pastor; hoc tamen non sufficit, sed oportet eos verbum Dei etiam certo habere. Viciſſim, licet aliquis verbum Dei pro se habeat, satis doctus & in Scripturis versatus sit, tacere tamen nec involare in officium aut prædicare debet, nisi vocatus sit. Moses satis doctus erat & eruditione mortales superabat, nec tamen statim prædicabat, ut poterat, sed Dominus vel sexies eum ire jubebat, & nihilominus ille se excusabat & resistebat, donec cogeretur suscipere munus. Ita quoque Paterfamilias Matth. XXV. vocabat servos eisque talenta credebat, ut iis negotiarentur, servi pecuniam non rapiebant ex manu Domini, sed vocationem

exspe-

exspectabant. Non possum hic (k) (etsi leviculum est) transire multorum, præsertim religiosorum & sacerdotum, fatuam querelam, satis tamen acrem tentationem, qua queruntur, sese talentum Domini habere, ideoque necessitate Evangelici præcepti sese urgeri ad docendum, itaque nisi doceant, stultissima conscientia credunt, sese pecuniam Domini sui abscondere, & reos esse damnationis. Diabolus hæc facit, ut instabiles eos reddat, invocatione sua, qua vocati sunt. O bone frater, quo verbo Christus te liberat ab hac querela. Vide Evangelium quod dicit sic vocatis servis, tradidit illis bona sua. Vocatis inquit. Quis autem te vocavit? Expecta vocantem, interim esto securus. Imo, si esses sapientior ipso Salomone & Daniele, tamen, nisi voceris, plusquam infernum fuge, ne verbum effundas. Si tui eguerit, vocabit te. Si non vocabit, non te rumpet scientia tua. Denique neque est vera, sed videtur tibi scientia, & stultissime fingis tibi fructum, quem possis facere. Nemo fructificat verbo, nisi qui sine suo voto vocatur ad docendum. Unus est enim Magister noster Jesus Christus. Hic solus docet & fructum facit, per vocatos servos suos. Qui autem non vocatus docet, non sine damno, & suo, & auditorum docet, quod Christus non sit cum eo.

(h) *Tom. III. Alt. pag. 371. a, b.* (i) *Tom. V. Alt. pag. 715. seq.* (k) *Tom. I. Jen. Lat. fol. 393. b.*

§. VI.

Iste locus communis (de certitudine vocationis) ad hoc valet, ut unusquisque minister verbi certus sit de sua vocatione, ut coram Deo & hominibus gloriari possit cum fiducia, se prædicare Evangelium, ut is, qui vocatus & missus sit. Quemadmodum Legatus Regis in hoc gloriatur & superbit, quod non ut privata persona venit, sed ut Legatus Regis: & propter hanc dignitatem, quod est Legatus Regis, defertur ei honor, ut præcedat & superiorem locum obtineat, quod ei non contingeret, *Certitudo vocationis necessaria.*

geret, si ut privata persona adesset. Quare certus sit prædicator Evangelii, se habere vocationem divinam. Et expedit, ut hanc suam vocationem, exemplo Pauli, magnificet & glorificet *coram populo, ut apud auditores sibi autoritatem vendicet*; quemadmodum Legatus regius glorificat suam legationem. Quod non est vane gloriari, sed necessaria gloriatio; quia non de se, sed de Rege, qui eum misit, gloriatur, cujus autoritatem cupit esse colendam ac sacrosanctam, & cum aliquid nomine Regis vult fieri à subditis, non dicit: nos rogamus, sed nos mandamus, nos volumus hoc fieri &c. Pro privata autem persona dicit: *rogamus* &c. Sic etiam, quando Paulus magnifice extollit suam vocationem, non arroganter extollit sese, ut plerique putant, sed necessaria ac sancta superbia glorificat suum ministerium. Ut ad Rom. XI. 11. *Quam diu sum gentium Apostolus*, inquit, *ministerium meum glorificabo*; hoc est, volo ut recipiant me homines, non ut Paulum Tharsensem, sed ut Paulum Legatum seu Apostolum Jesu Christi. Hocque necessario facit, ad conciliandam sibi autoritatem, ut auditores hoc audientes, attenti, benevoli ac dociles reddantur.-

periculum non vocati, & solatium rite vocati

Nostra igitur consolatio, qui sumus in ministerio verbi, hæc est, quod habeamus *officium sanctum & cæleste*, ad quod rite vocati, gloriamur contra omnes portas inferni. Econtra horrendum est, cum conscientia dicit: hoc sine vocatione fecisti: ibi tantus terror concutere animum solet, ut non vocatus optaret se nunquam audisse verbum, quod docet; quia in obedientia facit omnia opera mala, quantumvis bona, ita ut etiam maxima opera & labores, fiant maxima peccata. Vides itaque, quam bona & quam necessaria sit hæc jactantia & gloriatio ministerii nostri. Olim cum essem novus Theologus & Doctor, videbatur mihi & Paulus ineptire, quod in omnibus Epistolis toties gloriaretur de sua vocatione, non intelligebam ipsius consilium; ignorabam enim tantam rem esse ministerium verbi:

verbi: nihil sciebam de doctrina fidei & conscientia vera, quia nihil certi docebatur, neque in scholis, neque in templis, sed omnia plena erant Sophisticis perplexitatibus, & nugis Canonistarum & Sententiariorum: ideo nemo potuit intelligere dignitatem & vim istius sanctæ spiritualis jactantiæ de vocatione. Quæ (1) primum valet ad gloriam Dei. Deinde (2) ad honorem ministerii nostri, item (3) ad nostram & populi salutem. Non enim ambimus per istam jactantiam aliquid esse in mundo, non quærimus gloriam apud homines, non pecuniam, non voluptates, non favorem mundi &c. sed quia sumus in vocatione divina & opere Dei, & populus maxime opus habet certitudine nostræ vocationis, ut sciat nostrum verbum esse Dei verbum, ideo superbe eam jactamus. Quare non est vana sed sanctissima superbia contra diabolum & mundum, & vera humilitas coram Deo. *Summa utilitatis de vocationis certitud.*

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 8. a. & 9. b. ad Gal. I. 1. Conf. ibid. fol. 449. a.

§. VII.

Quia vero varia sunt genera vocationis, quæ inprimis probe sunt discernenda, & tamen omnis legitima vocatio divina esse debet, ea ex Paulo discenda sunt Gal. I. 1. Quatuor genera *Hieronymus* ex hoc loco colligit. *Primum*, quod neque ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum & Deum Patrem, ut Prophetæ olim & omnes Apostoli. *Alterum*, quod à Deo quidem, sed per hominem, ut discipuli Apostolorum, & qui in finem mundi legitime succedunt Apostolis, ut Episcopi, & Sacerdotes. Et hoc genus sine primo non potest consistere, à quo habet exordium. *Tertium*, quod ab homine seu hominibus, non à Deo, ut cum favore & studio hominum aliquis ordinatur, ut nunc videmus, plurimos, non Dei judicio, sed redempto vulgi favore, in Sacerdotium subrogari. *Quartum* genus, quod neque à Deo, neque ab hominibus, neque per hominem, sed à semetipso, ut Pseudoprophetæ, & Pseudoapostoli, *Varia vocatorum genera*

1.

2.

3.

4.

de quibus Paulus: *istiusmodi Pseudoapostoli, operarii iniquitatis, transfigurantes se in Apostolos Christi.* Et Dominus Joh. X. 8. *quotquot venerunt, fures fuerunt & latrones.* Jerem. XXIII. 21. *non mittebam Prophetas, & ipsi currebant, non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant.* Ab hoc malo summe cavendum est. Nam hinc Christus nec dæmonia sinebat loqui, etsi verum dicebant, ne prætextu veritatis mendacium mortis inspergeretur: quando non potest loqui, qui ex seipso loquitur, nisi mendacium, ut Christus ait, Joh. VIII. 44. Unde ne Apostoli ex seipsis loquerentur, dedit eis spiritum suum, de quo dicit: *non vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis,* Matth. X. 20. Et rursus: *Ego dabo vobis os & sapientiam* &c. Luc. XXI. 15.

Tom. I. Jen. Lat. fol. 393. a, b.

§. VIII.

Vocatio divina duplex, immediata & mediata, hac hodie obtinet.

Est itaque divina vocatio *duplex*, altera *mediata*, altera *immediata*. Deus vocat nos hodie omnes ad ministerium verbi, vocatione mediata, hoc est, vocatione, quæ fit per medium, id est per hominem. Apostoli vero immediate vocati sunt, ac ab ipso Christo, sicut Prophetæ in veteri Testamento ab ipso Deo. Apostoli postea vocaverunt suos discipulos, ut Paulus Timotheum, Titum &c. qui deinde Episcopos, ut Tit. I. Episcopi suos successores vocaverunt. Ea vocatio duravit usque ad nostra tempora, & durabit usque ad finem mundi, estque *mediata*, quia per hominem fit, & tamen divina est. Sic quando Princeps aut Magistratus, vel ego aliquem vocamus, is vocationem habet per hominem. Et hæc est *generalis* post Apostolos vocatio in orbe terrarum: neque est mutanda, sed magnifacienda, propter *fanaticos* homines, qui eam contemnunt, & jactant aliam meliorem, qua à spiritu se impelli dicunt ad docendum. Sed mentiuntur impostores, impelluntur quidem à spiritu non bono, sed maligno. Mihi non licet ire extra hanc sortem meam, in aliam civitatem, ubi non sum vocatus verbi minister, & ibi prædi-

contra fanaticos.

adstricta ad locum.

prædicare, quatenus sum prædicator (quatenus sum doctor, possem in toto *Papatu* prædicare, modo me tolerarent) etiamsi audiam falsa doceri, seducí & damnari animas, & ego eas eripere possem ex errore & damnatione, mea sana doctrina; sed rem Deo committere debeo, qui suo tempore inveniet occasionem legitime vocandi ministros, & dandi verbum. Ipse enim est Dominus messis, qui & operarios in messem suam mittet, nostrum est orare, Matth. IX. Quare non est irruendum in alienam messem, ut diabolus incitare solet suos ministros, ut non vocati currant & prætexant zelum hunc ardentissimum, dolere sibi, quod homines tam misere seducantur, se veritatem velle docere, & seductos è diaboli laqueis eripere. Imo si aliquis etiam pio zelo & bona intentione, velit sana doctrina liberare seductos ex errore, tamen exemplum malum oritur, per quod datur occasio impiis doctoribus intrudendi sese, per quos Satan postea occupat cathedram, & maxime nocet. Cum autem Principes seu alius Magistratus me vocat, tum certo & cum fiducia gloriari possum, contra diabolum, & hostes Evangelii, quod mandante Deo, per vocem hominis, vocatus sim. Est enim ibi mandatum Dei, per os Principis, quod me certum reddit vocationem meam esse veram & divinam. Sumus igitur & nos divina autoritate vocati, non quidem à Christo ut Apostoli, sed per hominem.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 8. b. 9. a.

§. IX.

Cum igitur vocaris (l) ad ministerium docendi, Reipublicæ vocem existimabis Dei vocem esse, & parebis: non facies sicut insulsus ille Monachus, quem tamen historia tripartita ut sanctum virum laudat, qui vocatus ad Episcopi officium, præcidit sibi aurem, ac minatus quoque est, se etiam linguam sibi præcisurum potius, quam ut Episcopi munus susciperet. Homo non solum insanus, sed impius quoque, cum ita juberetur, Deo

Vocationi obtemperandum,

gratissimum, & hominibus summe necessarium & utilissimum officium negavit. Cur non potius accepit ministerium, & cum Paulo dixit 1. Cor. IX. 16. *va mihi, si non evangelizavero?* Adeo mature in Ecclesiam superstitio invecta est. Meminerimus igitur hujus brevis sententiæ: *abiit Abraham, sicut ad eum locutus est Dominus,* & scribamus eam super omnia negotia nostra, quæ gerimus. Tunc fiet, ut, etiamsi moriendum sit, tamen nos ipsos consolemur, quod in Dei obedientia steterimus. Igitur præcipua nobis verbi seu vocationis cura sit; hæc enim sola facit veram obedientiam & Deo gratum cultum, quem si præstamus, non solum tueri testimonio conscientiæ nostræ nos possumus; sed etiam exspectare à Deo opem, cujus vocem etiam in certis periculis sequimur. Operam (m) vero divinam consequemur, si eam expetierimus. Sic ergo oret gubernator Ecclesiasticus: Domine Deus, tu constituisti me in Ecclesia Episcopum, Pastorem, vides, quam sim ad tantum & tam difficile munus obeundum ineptus, & si absque tuo auxilio fuisset, jamdudum evertissem omnia. Ideo te invoco. Ego quidem os & cor applicare volo, docebo populum, discam ipse, & meditabor diligenter in verbo tuo. Tu me instrumento tuo utere: tantum ne derelinquas me; si enim solus fuero, facile perdidero omnia.

& precibus nitendum.

(l) *ad Genes. 12. p. 66. 67.* (m) *in Genes. 27. Tom. III. p. 517. seq.*

§. X.

Q. an seipsum liceat offerre?

Hic nunc quæritur: (n) *an seipsum offerre ad vocationem sit licitum?* Respondetur: si fiat carnali sensu, id est, ambitione vel avaritia, prorsus non valet (licet sic intret, & postea convertatur in alium virum, prosit ei in ea manere.) Nam avaritia & ambitio etiam Apostoli Judæ vitiabant summam & divinam vocationem, sicut & omnium sacerdotum Caiphæ & similium. Si fiat studio serviendi Deo, vel in statu salutis vivendi, sic est bonum opus, teste Paulo, *si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat,* 1. Tim. III. 1. Sic in Deutero. Moses præcipit recipi

cipi eum Levitam, qui ex aliqua regione veniat ad locum domus Dei, ad serviendum Domino. Præter has potest necessitas incidere, ut si sint baptisandi, docendi, consolandi, exhortandi fratres, in medio hostium positi. Hic debet quilibet se ipsum intrudere, tanquam necessitate fraternæ charitatis vocatus, & omnia facere, quæ necessaria sunt pro salute animarum. Est enim (o) *vocatio mediata* duplex, vel quæ fit à superiore, & ea est *vocatio fidei*, vel ubi quis ab Ecclesia & æqualibus in concionatorem eligitur, quæ est *vocatio charitatis*. Utraque vocatio necessaria est ad confirmationem conscientiarum. Utrum ergo vocatus sit ille, qui ambit officium pastorale, facile responderi potest. Primum hoc certum est, quod juvenes sint educandi, qui discant sacram Scripturam, & exercitiis Scholasticis usitatis, idonei fiant ad ministerium, qui cum postea se offerunt, si conditio aliquo vacat, eligendi sunt. Hoc non dicitur à seipso venire vel accurrere, cum est paratus suo fungi officio, si vocetur. Sicut puella educatur ad matrimonium, si eam nubilem quis ambiat, consentit & favet. Mercenarii tum demum à seipso accurrunt ad ministerium, ac veram pietatem simulant, quando veros verbi ministros expellunt, & postmodum illorum officio dolo malo se ingerunt. Cum autem vacaverit ministerium, & quis idoneus se ultro obtulerit, qui ab Ecclesia eligitur, est vera vocatio. Sic Esa. VI. *mitte me, en adsum.* Ultro venit, dum opus esset Ecclesiæ ministro. Igitur his conditionibus debet fieri. I. An opus sit ministro? II. An placeat? III. An sit idoneus ministerio? Nam Christum prædicare est res ardua & periculosissima. Si ego olim sciviſſem hujus ministerii difficultatem, nunquam prædicassem; sed cum Mose dixissem: Domine, mitte quem missurus es. Ego ministerii difficultatem mihi non imponam.

vocatio fidei & charitatis

ambire & currere differunt

conditiones vocandorũ.

(n) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 310. b.* (o) *Coll. Coniv. Tom. I. Jen. Lat. p. 13. Germ. edit. vet. Tit. 22. f. 178. b. Conf. Tom. II. Jen. Lat. fol. 97. b.*

§. XI.

Sine vocatione nil agendum.

Ne quis ergo desideret, quæ sit ista vocatio Dei, id observet: *si quis præter, imo contra voluntatem suam*, per majorum suorum, sive Ecclesiasticorum, sive secularium autoritatem, *in officium verbi vocatur*. Nam non est potestas nisi à Deo Rom. XIII. 1. ideo quicquid potestas utraque mandat, non est dubium, quin Deus mandet. Inde non legimus in Vet. Test. ullam historiam feliciter gestam, nisi primum consulto Deo, & sive per Angelum, sive per hominem accepto responso; quam enim infeliciter pugnarint filii Israel citra Dei mandatum, legimus Num. XIV. Idem in *Machabæis* videmus. Non dubites, si te Dominus volet, quæret te, & potius de cœlo Angelum mittet, qui adducat te. Atque hac causa fieri crediderim, cur hodie nec *Pontifices*, nec *Sacerdotes*, nec *religiosi* doceant in Ecclesia verbum Dei, quod nullus ferme amplius sit, qui vocantem Deum expectet, sed universi ambiant dignitates, præbendas, otia & saturitatem ventris, ut jam, nec solos Monachos, sed & *Pontifices* & *Sacerdotes*, *faciat desperatio* (ut dicunt) & quædam ignavia spiritus. Hanc itaque vocationem Dei non melius intelliges, quam si observes historias Scripturæ, & omnium Sanctorum in Ecclesia. Magna enim semper fecerunt, qui vocante Deo docuerunt, ut S. *Augustinus*, *Ambrosius*, & ante eos Apostolus *Paulus*. Atque ne iterum cuipiam scrupulum injiciam, de iis loquor, qui ad docendum verbum Dei veniunt, horum inquam est, quam maxime observare, ut mittente Deo veniant. Sicut Rom. X. 14. seq. dicit: *quomodo prædicabunt, nisi mittantur? Sicut scriptum est, quam speciosi pedes evangelisantium.* Et Malach. II. 7. *labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore ejus, qui Angelus Domini exercitium est.* De reliquis verò, qui vel ad Episcopatus, vel Canonicatus, & id genus alia sacerdotia veniunt, in quibus non est officium verbi, non arbitror esse necessariam vocationem, quandoquidem in his

Pontificii vocantem Deum non exspectant

nec necessaria est vocatio ipsis

his hodie vix aliud, quam privatum ſtudium ſerviendi Deo quæritur, in quo juxta Paulum 1. Cor. VII. *unusquisque proprium donum habet, alius ſic, alius vero ſic.* Non tamen abjiciendi ſunt, ſi qui pio ſtudio animoſi, verum famæ & vitæ contemtores, ambiunt docere verbum (quanquam hæc rara ſit avis) imo ſunt commendandi, ut Apoſtolus 1. Tim. III. 1. dicit: *fidelis ſermo, ſi quis epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat.* Nam quare dixerit ſermonem fidelem, & epiſcopatum bonum opus vocarit, ſequitur ℣. 2. *oportet enim Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe, unius uxoris virum, ſobrium, ornatum, prudentem, pudicium, hoſpitalem, doctorem,* & reliqua. Hæc (inquit) quia ſunt Epiſcopi, ſi quis deſiderat, certe bonum opus deſiderat. Requirit enim id officii contemtorem gloriæ & vitæ & omnium rerum, quia veritatis miniſterium eſt, quæ prædixit, dicens: *& eritis odio omnibus hominibus, propter me.* Quod cum vix ferant, qui per vim attrahuntur inviti, fruſtra ſperatur laturus, qui ſua ſponte ambit, aut non ſingulari gratia intus movetur ut ambiat.

pauci ambiunt epiſcopatum, ob difficultatem.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 97. b.

§. XII.

Ante omnia cavenda eſt Simonia, quæ vocationem corrumpit. *Eſt autem* Simonia *emptio vel venditio rei ſpiritualis*, quando accipit quis pecuniam, & dat donum vel rem ſpirituallem. Ut *Simon Magus* cum videret per impoſitionem manuum Apoſtolorum dari Spiritum S. offert eis pecuniam, Actor. VIII. 18. ſſ. Ab illo *Simone* crimen dicitur *Simonia*, quando quis exemplo Simonis putat pecunia dona Dei emenda eſſe aut vendenda. Hæc vera eſt definitio, quam *Canoniſtæ* mirabiliter poſtea crucifixerunt. Illam enim partem definitionis, donum Dei pro pecunia, applicant ad omne id, quod homines dant Deo. Ita nunc vocant *reditus Eccleſiaſticas* bona ſpiritualia, quia ſunt dona Dei, non quæ Deus dedit, ſed quæ homines Deo obtulerunt. Nonne ingens hoc eſt cæcitas & amentia? Rapiunt autem huc textum

Cavenda hic Simonia, vera ejus definitio.

ex

ex Mose, Levit. XXVII. 9. *quicquid semel fuerit consecratum, sanctum sanctorum erit Domino.* Talia volunt esse dona oblata Ecclesiæ, beneficia, clinodia, & alia, initio ad alendos ministros collata. Quod si quæritur, an liceat ea vendere vel emere? respondent quod non; quia sunt bona spiritualia. Atqui Petrus dona à Deo data intelligit *passive, & non active.* Est igitur fallacia compositionis & divisionis, ut Dialectici loquuntur, quando hæc confundunt, & miscent. Sed quomodo dextre de hac re docerent, cum dona Spiritus S. non curent, & submersi sint in Simonia & donis Deo datis, hoc est, iis quæ vulgo spiritualia bona appellantur? -- Si manet *Canonistarum* definitio vera, tum omnes Episcopi & Canonici Papistici sunt simpliciter *Simoniaci*, omnes damnati ad infernum & diabolum: non Evangelico jure, sed eorum jure Canonico semetipsos condemnant. -- Confundunt Canonistæ corporalia & spiritualia. Simonia non habet locum in bonis œconomicis, aut politicis, sed donis Spiritus S. - Quod si minister aut pastor Ecclesiæ non vellet te docere de remissione peccatorum & beneficiis Evangelii, negaret tibi absolutionem, nisi centum aureis ab eo redimeres, illud Simoniacum esset. Atque hoc modo Papa est Simoniacus; offert enim omnibus gratiam & remissionem peccatorum à Deo, si numerent ipsi certam summam pecuniæ: illud est vendere rem spiritualem, & gratiam Spiritus S. quanquam ipsa vendi non potest, si vel mille aureos aut amplius numeres pro una absolutione. 1. enim non habet ea Pontifex. 2. impossibile est vendere res spirituales: nisi quod potest fucus fieri imperitis & simulatio quædam venditionis. - Itaque secundum res Simonia est impossibilis, sed secundum fucum usitatissima; quia prostituitur & venditur nomen Domini.

Enarrat. in Genes. 23. pag. 1219--1226.

§. XIII.

Salarium Sed hinc (p) nascitur quæstio, *num liceat ministro verbi petere*

tere aut accipere victum pro officio? Respondeo: licet omnino, sicut pauper accipere potest donum aliquod. Si illam potestatem haberem, quod nemo posset absolvi à peccatis, nisi numerasset mihi aliquot aureos, una die omnes mundi opes corraderem. Sed hoc non licet, & *Papa* Satanico ausu hunc quæstum instituit. Nobis mandatum est, ut doceamus, consolemur, absolvamus omnes, quicunque recipiunt & credunt, & illi omnes gratis à nobis accipiunt, juxta sententiam, *gratis accepistis, gratis date*, Matth. X. 8. Sed ut Christiani gratis ministerio verbi fruuntur, ita vicissim pro officio debent gratis alere & defendere ministros, præbere victum & amictum, Gal. VI. 6. *communicet autem is, qui catechisatur verbo, ei qui catechisat, in omnibus bonis.* 1. Tim. V. 17. *qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo & doctrina.* Et Christus ipse inquit: *dignus est mercenarius mercede sua.* Item Dominus apud Esaiam ait: *Principes & Reges daturos dona Ecclesiæ.* Sed hæc dona non sunt pretia, emptiones aut venditiones. Necessarius est nobis victus quotidianus, cibus & potus, sed his non persolvitur absolutio. Quis enim posset solvere? Quid sunt centum, aut mille aurei, collati ad illud inæstimabile donum remissionis peccatorum. Quando igitur accipimus alimoniam ab Ecclesia, non est pretium æquivalens huic dono, quod tanti est, ut totius mundi opibus non possit persolvi; sed quia ingens & inæstimabile donum non potest administrari nisi per homines, qui indigent victu & amictu, ali eos & sustentari necesse est. Illud vero non est remunerare donum, sed operam & laborem. Nos merito (q) poscimus & sumimus ab auditoribus mercedem nostram, sicut inquit Christus: *dignus est operarius mercede sua*, hoc est, bona conscientia potest eam accipere. Item, *Dominus ordinavit iis, qui Evangelium nunciant, de Evangelio vivere*, 1. Cor. IX. 14. Item, *qui bene præsunt, duplici honore digni sunt*, 1. Tim. V. 17. Sane digni sunt. Sed ubi? apud Deum:

accipere non est Simonia.

apud mundum vero gladio, cruce, inferno, aut si quid est tristius. Inerudite quidam (r) sententia Mich. III. 11. *& sacerdotes ejus propter mercedem vaticinantur*, abutuntur contra pios Doctores, *quasi non sit licitum vivere ex stipendiis*, quæ ministris Ecclesiæ constituta sunt. Allegant Christi verbum: *gratis accepistis, gratis date*, Matth. X. 8. Opponunt quoque S. Pauli exemplum, qui cum doceret Ecclesias, tamen Ecclesias non voluit onerare, sed ipse manibus suis paravit victum. Hæc sive querela, sive calumnia nascitur ex diabolico quodam odio ministerii verbi. Quid enim aliud faciunt impii homines, qui talibus sermonibus simplicium aures fatigant, quam ut non solum personas ministrorum, sed ipsum ministerium in contemtum adducant; cum potius omni cura in id incumbendum erat, ut ministris propter verbi honorem sua dignitas restitueretur. Verum quidem est, quod Christus dicit, *gratis accepistis, gratis date*; vult enim finem principalem ministerii esse, ut serviatur gloriæ Dei, & hominum saluti. Nam propter hæc duo, ministerium verbi præcipue institutum est in mundo; sed ex hoc non sequitur, quod impium sit, ut Ecclesia alat ministros suos. Hoc impium esset, si ministri finem ministerii negligere, & tantum ad mercedem respicere, seu propter mercedem docendi munus non recte administrare vellent. Sicut igitur minister mandato Dei cogitur, ut & gloriæ Dei & saluti hominum serviat: ita vicissim Ecclesiæ mandatum habent, ut ministros alant. Sic enim dicit Christus, *mercenarius dignus est mercede sua*, Matth. X. 10. Si dignus est, nemo igitur mercedem exprobrare Doctori debet. Sicut S. Paulus hanc sententiam clarius explicat 1. Cor. IX. 14. *Dominus*, inquit, *constituit* seu ordinavit, ut *qui Evangelium annunciant, etiam ex Evangelio vivant.* Allegat autem ministerium legis, ℣. 13. *qui*, inquit, *sacra faciunt, an non ex sacrificio vivunt? Qui assident sacrario, an non cum sacrario participant?* Utitur aliis similitudinibus ad hoc negotium aptissimis, ℣. 7.

Resp. ad Mich. III. 11.

Quis,

Quis, inquit, *est, qui propriis stipendiis militet? An, qui vineam plantat, eam sic plantat, ut de fructibus ejus non comedat?* Præcipue autem digna observatione est insignis illa collatio, qua etiam in Galatis utitur ℣. 11. *seminamus vobis spiritualia, magnum vero est, quod nobis carnalia suppeditatis?* Quod igitur ad exemplum *Pauli* attinet, ipse palam testatur, se hoc non facere, quasi iniquum sit ab Ecclesiis accipere victum, sed ut adjuvet hoc modo cursum verbi, & præcidat occasiones calumniandi, quas in re nova homines indigni poterant comminisci. Debet quidem sicut ab omnibus Christianis, ita maxime ministris verbi, omnis avaritiæ & cupiditatis suspicio abesse; non tamen ideo statuendum est, quod iniquum sit accipere ab Ecclesiis, quæ ad commodum victum sunt necessaria. Sicut quidam hisce prodigiosis opinionibus, propter speciem singularis sanctitatis, delectantur, quidam ex certa malevolentia & satanico odio ministerii, in calumniam rapiunt, quod ministris alibi, pro facultatibus Ecclesiarum, liberalia stipendia constituta sunt. -- Sed ad *Micham* redeo, is *non damnat Sacerdotes & Prophetas, quod mercedem & argentum accipiant*, debetur enim merces sua piis doctoribus: hoc autem damnat, quod ministerio ad quæstum abutebantur: quod propter lucrum connivebant ad peccata populi, quæ reprehendere debebant. Sicut *Bileam* conduci se patitur, ut maledicat, quibus Dominus ut benediceret mandarat. Ad hunc modum, inquit Propheta, debebat reprehendi impietas hujus populi, sed propter quæstum Pseudoprophetæ etiam assentantur peccatoribus, & bona promittunt.

(p) *ad Genes. 23. p. 1226. seq.* (q) *ad Gen. 39. p. 239.* (r) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 557. b. 558. a, b.*

§. XIV.

In Ecclesia Evangelica alicubi Ministri verbi pii cum uxoribus, & liberis esuriunt: aut si quid habent, (s) tanta est hominum invidia & malitia, ut quo jure, quaque injuria cupiant id eis eripere, & sæpe etiam, cum possunt aliqua specie, ministros, *Ministri Ecclesiæ vivunt ex spoliis mundi.*

& reditus Ecclesiasticos in Parochiis expilant & rapiunt; ita ut vere hoc dici queat: quicquid habet Ecclesia, habet invito, & repugnante per vim, perque insidias & fraudem, impediente Satana & mundo. Est quasi spolium, quod rapit Deus mundo, quia non sunt digni cives & rustici, ut habeant largas manus ad fovendum & alendum ministerium Ecclesiarum & Scholarum, sed quicquid bonorum conferunt quasi ereptum spolium est divinitus ex faucibus luporum, & unguibus leonum. Videmus quam indigne & contumelioſe tractantur Parochi à Magistratibus & Quæstoribus, quando queruntur de angustia & inopia rerum suarum, statim exprobrant eis avaritiam, die Pfaffen ſind geitzig. In aulis & civitatibus, si qui novas artes expilandi parochias & exagitandi sacerdotes excogitant, ob frugalitatem laudantur, & ad honores perveniunt, tantum eo, quia vituperare ministros Ecclesiæ & premere possunt. Si admonentur locupletiores, ut juvent studia discentium: hoc opus hic labor est, imo Periclea eloquentia opus erat, ut vel pauxillum emungas, quod tamen satis maligne præbetur, & cum stomacho & fastu magno. Recte igitur dixerimus nos vivere ex rapto, sive de spoliis, quibus Deus spoliat mundum invitum & repugnantem, quia non sunt digni, qui conferant aliquid subsidii ad alendam pauperculam & adflictam Ecclesiam. - Deus mirabiliter rapit ex manibus harpyarum, ut conserventur Ecclesiæ & Scholæ, nec ministri earum fame & inedia pereant. Labanitæ nec de suo nec de alieno quicquam largiuntur, quibus videntur indigni Parochi & ministri, qui unam saltem horam vivant, aut unam buccellam panis comedant. Nec dissimulant illi sua judicia, sed aperte dicunt, subulco aut oplione, aut lictore, pagos & civitates non posse carere, Parocho & Ludimagistro nihil opus esse. Itaque duriter exercentur hoc tempore multi boni viri, ab Harpiis istis, sæpe enim non sine magno labore extorquent stipendia sua ab iis, qui præsunt reditibus Ecclesiasticis:

cum

cum de eo etiam maligne præbeant, quod ipsi non contribuerunt. - Habemus hodie (t) nos quoque nostros Phicholitas aulicos, qui invidia & odio, contra Ecclesiarum ministros ardent, & omnes vias obstruunt, quibus nos crescere posse judicant. Hoc enim ipsorum verbum est, sufficere victum & amictum, **Rock und Knopff** / & propter multas causas cavendum, ne diteſcant ministri Ecclesiarum. Sed profecto accidet, ut, quod timent, ipsis invitis accidat, volunt nunc comparcere micas in alendo misero Lazaro, cum prius effuderint in Epulones omnes suas opes, dederunt enim Episcopis arces & civitates, & nimis splendide ac laute habuerunt eos. Nunc cum isti alendi sint, qui vere & fideliter docent, vix micas alioqui perituras eis concedunt. Hæc est perversa mundi sapientia, quæ non solum sibi maledictionem accersit, sed etiam occasionem subministrat, ut sicut antea creverunt opes Pontificiorum, ita adhuc hodie fiat. Papatus enim crevit cum duæ illæ causæ concurrerent, prima, quod ii, qui tenebant ministeria Ecclesiarum, natura erant ambitiosi, & implicabant se secularibus negotiis tractandis. Secunda, quod nobilitas & Magistratus erat ignavus & fugiebat labores, indulgebat voluptatibus, & curam gubernationis relinquebat ministris Ecclesiarum.

(s) *Ad Genes. 31. pag. 742. ff.* (t) *ad Genes. 21. pag. 1013. seq.*

§. XV.

Ita ingratus mundus non cognoscit nec æstimat donum Dei in ministerio Evangelii cœlitus datum. *Magna benignitate erga nos utitur Dominus, loquitur nobiscum per ministerium hominum*, & abscondit hoc modo formidabilem & nobis intolerabilem majestatem. Sed quia ministerium nimis humile & familiare est, primum ipsi pastores, deinde ipse Deus in ministerio contemnitur, & tantum non conculcatur pedibus. Sed erit tempus, cum Deus, sic se humilians propter nostram salutem, ostendet suam majestatem, & opprimet securos contem- *Ministerium est inæstimabile donum Dei.*

tores. Igitur *agnoscamus summum & inæstimabile ejus donum*, quod ad hunc modum se exinanivit, & induit formam humanam. Non ideo contemnamus verbum, sed procidentes adoremus & *osculemur ministerium sanctum, per quod Deus dignatur nobis loqui.* Vere enim sumus populus ille, sicut Moses de Judæis suis dicit, qui habemus Deum appropinquantem ad nos, & habitantem nobiscum, siquidem *per tuum os loquitur mecum & per meum os loquitur tecum:* quin filius Dei ipse descendit in carnem, & factus est homo, eo solo consilio, ut nos ad se invitaret, & nos spem conciperemus misericordiæ, neque metueremus ab eo, sicut metuimus à majestate, quam natura nostra sustinere non potest, sicut scriptum est, *non videbit me homo, & vivet.* Item, *Deus ignis consumens est.* Induit igitur formam infirmam, nobis similem, atque ideo humanissimam, à qua tam non debemus metuere, quam non metuimus nobis à nobis ipsis. - Meminerimus igitur nostri officii, & ministeria hominum, quibus Deus ceu mediis utitur, non contemnamus. Verum quidem est, quod solus Spiritus S. illuminat corda, & fidem accendit, sed hoc non facit sine ministerio externo.

Ad Genes. 21. pag. 997. seq. 1007. seq.

§. XVI.

à Deo exorandum.

Hoc donum à Deo precibus expetendum & digne æstimandum est. Id Christus innuit in quarta petitione Orationis Dominicæ. (u) Admonetur enim ea quisque, ut cor suum dilatet in totam Christianitatem, oretque pro se, & tota Ecclesia, præsertim pro ministris, quorũ est verbum Dei tractare. Quemadmodum enim in tribus prioribus petitionibus ea quærimus, quæ ad Deum spectant, ut sua in nobis accipiat: ita hic pro Christianitate oramus. Inter omnia vero nihil magis necessarium & salutare est Ecclesiæ, quam panis quotidianus, id est, ut Deus ministerium doctum efficiat, & verbum suum in toto orbe prædicari sinat. Nam si status Ecclesiasticus & verbum Dei

Dei bene constituta sunt, Christianitas floret & viget. Ideo sæpe (x) monui, & adhuc moneo, ut, qui salvus fieri vult, omni studio oret, quo Deus det (quemadmodum Christus ipse orare jussit Matth. IX. 38.) fideles operarios, & tales pastores, qui serio suo munere funguntur, & verbi tenaces sunt. Quod si fecerint, bene se habebunt res Ecclesiæ. Si vero preces omiserimus, & Deum securitate, satietate & ingratitudine nostra ad iram provocaverimus, pro Paulo aliisque veris pastoribus, rudes asinos nobis dabit, qui verbum & Sacramenta auferent, ut omnia amittantur, in doctrina & officio, prout jam videmus alicubi contigisse quibusdam regionibus & civitatibus.

(u) *Tom. I. Alt. p. 93. b.* (x) *Tom. VI. Alt. pag. 264.*

§. XVII.

Quales eligi debeant ministri, hinc quodammodo patet. *Credo* enim jus istud loquendi (1. Cor. XIV.) etsi omnibus commune sit, non tamen posse aut debere exequi nisi eum, qui *idoneus sit præ cæteris*, & ei, qui idoneus sit, cæteri locum facere teneantur, ut servetur ordo & honestas. Sic enim & Timotheo præcipit, ut *commendet verbum iis, qui idonei sint & alios docere.* Exigitur autem ad loquendum ultra spiritum etiam vox, eloquentia, memoria & alia *naturalia dona*, quibus qui caruerit, merito suum jus alteri supponit, ita *mulieres Paulus prohibet loqui, non simpliciter, sed in Ecclesia*, nempe ubi sunt viri, potentes loqui, ut ne confundatur honestas & ordo, cum vir multis modis sit præ muliere idoneus ad loquendum, & magis eum deceat. *Quales eligi debeant ministri Eccles.*

Tom. II. Jen. Lat. fol. 333. b.

§. XVIII.

Naturalia autem dona non sufficiunt; imo (y) omnia dona, quæ homo habet, sive sint spiritualia, sive corporalia, ut sapientia & hypocritica justitia ac sanctitas, eloquentia, potentia &c. nihil aliud sunt quam instrumenta diabolicæ ac infernalis *Naturalia dona non sufficiunt.*

lis tyrannidis, quibus Satanæ servitur, ejusque regnum promovetur & augetur. Quando enim (z) ii, qui Spiritum S. non habent, alios docere & regere volunt, jam omnia damnata sunt; nihil quippe aliud efficitur, quam ut vetus Adam magis firmetur, & in suo sensu perseveret, quod suum opus, sua pietas & prudentia coram Deo valeat. Unde fieri non potest, quin profundius in diaboli regnum tendant. Verum de his aliisque plura vide in Prolegom. de Theologia §. XX. seqq.

(y) *Tom. VII. Alt. p. 29. a.* (z) *Postill. Eccles. Dom. IV. P. Pasch.*

§. XIX.

Requisita Ministrorum. I.

Placet nunc ex Enarrat. in Psalm. VIII. 3. supplere, quæ alibi forte relicta in præteritis sunt. *Primum*, inquit, *ex ore.* Grande monitorium, sed fidele iis, qui in Ecclesia verbum tractant. Tunc enim recte tractatur, quando discernitur os à verbo; ut verbum sit non ejus, qui prædicat, imo nec prædicet, sed sinat Christum per os suum loqui. Sic Paulus 2. Cor. XIII. 3. an experimentum quæritis ejus, qui loquitur in me Christus? poterat enim hic dicere, infantes perfecerunt laudem, sed reprehendendi eramus nos temerarii fabulatores, qui insalutato Spiritu S. quicquid in mentem, imo in buccam venit, populo effundimus. Quin alii de industria scrutantur & quærunt, ne solita prædicent, hoc est, ne Christus verbum suum, sed ipsi verbum suum doceant. Ideo & sequitur, ut non solum non destruant inimicum & ultorem, sed potius fortificent & faciant irrisorem. Huc pertinent & illi, qui sibimet conscii magnæ doctrinæ suæ, periculum sibi somniant longe maximum, si non alios doceant, causantes se se talentum sibi datum in terra defodere, & cum servo pigro duram sententiam Domini expectare: adeo ridiculis nugis diabolus ludit horum phantasias. Quos hoc versu oportet instructos scire, nos non esse qui docemus, nec verbum nostrum docendum, sed solum os nostrum posse verbo ejus servire, si ipse voluerit & vocaverit. Tu (inquit) perfeciſti laudem, non illi, non nos.

Secun-

Secundo, infantium & lactentium. Hic verbi minister docetur, ut infans sit cum infantibus, & (juxta Paulum) fiat omnibus omnia, ut omnes lucrifaciat, omnino cavens ne quenquam despiciat ac fastidiat, sicut infantes præ simplicitate sua prorsus nullum noverunt personarum respectum, sed sunt omnibus æquales & iidem; quid enim periculosius in verbi Dei ministro, quam si alius sit magnatibus & divitibus, alius infimatibus, & pauperibus, qui in hoc mittitur, ut omnibus serviat, nulli aduletur, nullum fastidiat. Vix invenias in Scripturis, contra quod æque pugnet Spiritus, atque contra personarum iniquum aspectum, quod difficile sit personas & larvas contemnere & homines in Deo invisibili amare & quærere. Deinde hoc docentur, ut sint blandi, non contumelioſi, & (ut Tit. I. dicit) non præfracti, non percussores, non iracundi &c. Tales enim non sunt infantes & lactentes. Sed & ostentatio hoc verbo reprehenditur eorum, qui ambulant in magnis & mirabilibus supersе, docentes sublimia & difficilia, quæ ad rem non pertinent, quæ populus nec capit, nec si caperet, fructum acciperet, & omnino omnis doctrina humanitus concepta & tradita quocunque adulterio sensus carnalis, aliena à divinitus inspirata. 2.

Tertio, perfeciſti. Nec satis est, scilicet, etiam Dei verbum docere, nisi recte doceatur. Sicut Timotheum instituit Paulus, ut recte verbum Dei tractet. Sunt enim multi anxii & vani prædicatores, æstuantes & tumultuantes, qui ignorant aliud esse plantare & rigare, & aliud incrementum dare, statim, ut dixerint, omnia facta velint, non tam volentes audiri, quia verbum Dei dicunt, quam quia ipsi sunt verbi dictores, organum magis, quam sonum commendari petentes. Horum portio est, qui meditatis ac conceptis à se verbis promittunt sibi ipsis, nunc hos, nunc illos pungere & mordere, ac statim convertere, ubi fit miro Dei consilio, ut nihil minus impleant, quam quod cogitaverunt. *Sentit* enim *naturaliter anima hominis verbum arte su-* 3.

per se compositum esse, *& stercore humano* (ut apud Ezechielem IV. est) *opertum*, id est, *humano affectu pollutum*, ideo nauseat super illo, & potius irritatur quam convertitur. Tunc autem potius movetur, quando nullam industriam dicentis, sed liberum verbum audierit. Liberum enim & sincerum vult in publicum proferri & tangere, quos prædicator ipse nescierit. Sicut in hanc rem multa legimus exempla. Itaque nostrum sit, *os tantum accommodare verbo*, Dei sit perficere & incrementum dare. Sic Christus Matth. XXI. missis discipulis asinam & pullum prædixit, quos illi non viderunt, nec noverunt, & tamen ibant ad incognitos adducendos. Quare stulta ista fiducia posita, quasi nos quidquam valeamus verbo cooperari in auditore, potius oratione satagamus, ut sine nobis, solus ipse perficiat in auditore, quod loquitur in Doctore, ipse est enim qui loquitur, & ipse est qui audit, & omnia in omnibus operatur, nos vasa & instrumenta ejus sumus, nec accipere nec dare quidquam potentia, nisi ipse det & accipiat. Unde Psal. LXVIII. 19. vigilanti verbo dicit: *ascendisti in altum*, *accepisti dona in hominibus*, cum Apostolus Ephes. IV. 8. dicat, *dedit dona hominibus.*

4. timidi sint & humiles.

Quarto, si tales fuerint verbi ministri, sine dubio efficax & potens erit verbum, nec frustra proferetur. Sicut Es. IV. 11. dicit: *verbum, quod egredietur de ore meo, non revertetur ad me vacuum, sed faciet quæcunque volui.* Nota, *quæ ego volui*, non quæ minister, & prosperabitur in his, ad quæ misero illud, non utique in iis, ad quos minister sua temeritate torserit, aut direxerit. Proinde horrendum & periculosum est utrinque, sive docere verbum hominum sub titulo verbi Dei, sive verbum Dei etiam purum torquere pro affectu proprio, quorum utrumque monstrum validissima tyrannide Ecclesiam hodie occupavit. *Sit* ob hoc *timidus & humilis*, quicunque populo Christi in verbo præest, & *magis orationis puritate quam industriæ virtute studeat liberum verbum, & solum simpliciter tradere*, commendans

dans Deo tam suam linguam, quam auditorum animas. Statutum est enim in Ecclesia Dei non esse magistrum, nisi illum, qui dicit, unus est Magister vester Christus. Et Psal. LX. *Deus locutus est in sancto suo*, id est, in sanctuario suo, quod est Ecclesia. *Ubi* autem *loquitur homo, vel Satanas*, sine dubio *ibi lupanar & synagoga Satanæ est. Quale* enim est *verbum, talis populus, talis Deus, talis cultus, talis fides, talis conscientia, talia opera, & omnia:* adeo in homine omnia aguntur verbo solo.

Tom. II. Ien. Lat fol. 96. b. 97. a, b.

§. XX.

Consolatio & gloria docentium & audientium.

Tales ministri sunt audiendi & recipiendi, tanquam legati Christi. *Qui vos recipit, me recipit*, &c. Matth. X. 40. (a) Mira hæc consolatio est, quod provocat nos ad fidem, ista magnifica & inaudita gloria, scilicet, quod certi esse debemus, si verbum Dei ab Apostolis & ministris audimus & suscipimus, idem sit, acsi ipsum Christum, imo ipsum (inquit) qui me misit, audimus & suscipimus. Hanc gloriam Paulus passim jactat. - Sic iterum *nobis prædicantibus est gloria* & consolatio, quod certi sumus, nos esse *organum* Dei, linguam nostram esse linguam Dei, vocem nostram esse vocem Dei; quia tum possumus magna fiducia contemnere contemtores verbi, & insultantibus dicere: non me doctorem, sed te deluseris ipsum; non mihi homini, sed Spiritui S. facis contumeliam; non meum, sed Dei verbum contemnis. Quid ad me? Tu videris. Sic ad Samuelem dicit: *non te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos:* & Petrus ad Ananiam: *non es mentitus hominibus, sed Deo.* Econtra possumus fratres certissime consolari & dicere: non ego tibi loquor, sed Christus per me: verbum meum non est meum, sed Christi. Accipe igitur consolationem per me non meam, sed Dei tui, qui te creavit, servat & redemit, noli timere, ipse dicit: *qui vos recipit me recepit, qui vos audit me audit.* Summa summarum; hæc est inæstimabilis gloria conscientiæ nostræ,

contra omnem contemtum in mundo, quod *Christus suos prædicatores plane Deos creat* ac sibi æquat, cum dicit, *qui vos recipit, me patremque meum recipit.* Sive ergo contemnimur, sive honoramur, non nos, sed Deus in nobis contemnitur & honoratur. Si enim in mundo sic habet, ut servus vel legatus contemtum sui, Domini sui contemtum potest cum omni superbia jactare: quanto magis nos debemus superbissime jactare, non nos neque verbum nostrum, sed Dominum nostrum & verbum Dei nostri esse contemtum. Vult autem Christus isto verbo generaliter *consolari omnes docentes & audientes*, ac si diceret: aliqui dicent forte, *ja!* si audirem ipsum Christum, facile crederem. His respondet: *qui vos audit*, scilicet Apostolos, *me audit.* Nam posset aliquis Judæus dicere, *ja!* si Deum ipsum audirem, respondit Christus, qui me recipit, Deum recipit. Ita posset nunc tertio loco dicere, o si dignus essem audire Apostolum, facile crederem. Respondet, audi Prophetam, id est, interpretem, hoc est, doctorem, Episcopum, pastorem, qui est in officio publico verbi (nam Propheta est nomen publicæ personæ, & discipulus Apostolorum in Ecclesia) & vere Apostolum, me & Deum audivisti, imo æqualis illi Prophetæ eris, quem audisti. Hic potest distinctio poni inter gradus Ecclesiæ 1. Cor. XII. *primo Apostolos, deinde Prophetas* &c. Nam ab Apostolis omnes acceperunt, ipsi à Christo, Christus à Deo, post à Prophetis, id est, docentibus Scripturam, alii pastores, doctores, quales nunc sunt Capellani, Concionatores, lectores &c.

Gradus Ecclesiæ.

Est igitur hæc ingens gloria, (b) qua nos ornat majestas divina, quod sic per nos operatur, ut nostrum verbum suum esse dicat, & nostras actiones suas, ita ut vere possis dicere: os pii Doctoris esse os Dei, manum, quam extendis ad inopiam fratris, esse Dei manum.

(a) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 319. a, b. 320. a.* (b) *in Genes. 19. p. 714.*

§. XXI.

§. XXI.

Ministri vero verbi est non solum doctrinam puram proponere & instillare, ac omnia (c) mundi arguere, sed etiam *exemplo suo idem testari*, & pro verbo opes, gloriam, vitam, justitiam, sapientiam & omnia ponere, ut ostendat quæ docet in seipso primum. Arduum itaque est ministerium, sicut incredibile est & mysterium, quod per ipsum ministratur; ideo ad seipsum recipit hoc opus virtutis, ut nemo suis viribus præsumat docere, sed Christum in se sinat narrare. *Impii* (d) *doctores deserendi sunt*, quia jam hi non funguntur persona Christi, sed sunt Antichristi. Et Christus ait: *cavete à Pseudoprophetis*, Matth. VII. 15. Et Paulus Gal. I. 9. *si quis aliud Evangelium evangelizaverit, anathema sit.* Quanquam autem secundum verba Articuli VIII. Aug. Confess. & Sacramenta & verbum, efficacia sint propter ordinationem & mandatum Christi, etiamsi per malos exhibeantur, nequaquam tamen mali ministri excusabiles sunt. Quo de Noster prolixe egit in Tract. de Captiv. Babylon. (e) ubi dictum usitatissimum *Gregorii*, quod *Missa mali Sacerdotis non minoris ducenda sit, quam boni cujuscunque*, quo *operculo* multi suas *impietates* velabant, & hinc distinctionem *operis operati* & *operis operantis* invenerunt, ut secure ipsi male vivere & aliis tamen benefacere præsumerent, examinat & explicat. Integrum eum produximus Tom. I. p. 37. seq.

Sanctitate vitæ prælucere debet Minister verbi.

(c) *Tom. II. Jen. Lat. fol. 262. a.* (d) *Apol. Aug. Conf. pag. 155.* (e) *Tom. II. Jen. Lat. fol. 284. a.*

§. XXII.

Cavenda inprimis est Ministro verbi κενοδοξία, quando & vere docet & sancte vivit. *Evangelium* enim *non est* (f) *traditum, ut laudem* & gloriam nostram *inde quæramus*, aut ut populus nos ejus ministros veneretur & magnificiat; sed ut per illud illustretur beneficium & gloria Christi. Ideo Evangelium est tale doctrinæ genus, in quo nihil minus quærere debemus, quam gloriam nostram. Proponit res cœlestes & æternas, quæ nostræ

Κενοδοξία fugienda, sed sola Christi gloria prædicanda.

non sunt, quas nos nec fecimus nec meruimus, sed offert eas nobis indignis ex mera benignitate Dei. Cur ergo de eis arrogemus nobis gloriam? Ideo qui in Evangelio suam gloriam quærit, à semetipso loquitur, mendax est, & injustitia in illo est. Contra, qui quærit gloriam ejus, qui misit ipsum, hic verax est & injustitia in illo non est, Joh. VII. Gravissime ergo *monet* Paulus *omnes verbi ministros*, dicens, *si spiritu vivimus, spiritu & incedamus*, hoc est, maneamus in ordine, hoc est in doctrina veritatis semel tradita, in charitate fraterna & concordia spiritus. Simplici corde prædicemus Christum & gloriam Dei, & illi omnia accepta referamus, non præferamus nos invicem alii aliis, non suscitemus sectas. Hoc enim non est recta incedere, sed verum ordinem relinquere, & novum ac perversum instituere.

est vitium omnibus adhærens,

Nemo etiam ex piis est, qui non libentius cupiat laudari, quam vituperari, nisi aliquis tam bene obfirmatus sit hac in parte, ut nec laudibus moveatur, nec convitiis. Quare videat unusquisque, qui spiritum jactat, ut in ordine maneat. Si laudaris, scito non te laudari, sed Christum, cui omnis laus & gloria debetur. *Quod* enim *pie doces, sancte vivis, non sunt dona tua*, sed Dei, ergo non tu laudaris, sed Deus in te. Hoc ubi agnoveris, in ordine manebis, non effereris gloria, (quid enim habes, quod non accepisti?) sed eam acceptam feres Deo. Nec convitiis, infamia, persecutione moveberis, ut deseras vocationem &c. Deus ergo singulari gratia hodie obruit gloriam nostram infamia, acerbissimis odiis, persecutionibus & blasphemiis totius mundi: deinde contemtu & ingratitudine nostrorum hominum, rusticorum, civium & nobilium, (quorum inimicitia & persecutio contra Evangelium, ut est occulta, & intestina: ita nocentior est, quam hostium, qui palam illud persequuntur) ne de donis nostris superbiamus. Hanc molam asinariam oportet suspendi in collum nostrum, ne illa peste inanis gloriæ

ab eo liberari petamus.

riæ inficiamur. (g) Recte illud de *Episcopo* quodam celebratur, qui cum necessitate cogeretur ad ministerium docendi, flexis genibus recusabat munus id, aut si Deus omnino id vellet suscipi à se, *postulabat ab ambitione* & vanæ gloriæ studio *liberari*. Si enim Paulus summus Apostolus ab hac peste non liber est; imo si non nisi hoc medio, ut crucifigatur & colaphisetur à Satana, liberari ab hoc morbo potuit, quid nos non metuemus, qui longe infra eum sumus positi? *Natura* enim *aliud non possumus, quam ut superbiamus in donis Dei*. Hanc pestem satis mature se videre didicisse, *Lutherus* ipse scribit, ac initio Evangelii, cum Deus se, præter suam voluntatem, per mirabiles occasiones, in causam reformationis involvisset, rogavisse Deum ardentibus votis, ut se ab hoc malo liberaret, & exauditum esse. - *Mirificat Deus sanctos suos*, h. e. varie exercet, ne fiant hæretici, ne præsumant de donis, & inflentur contra eos, qui ea non habent; qui enim hoc faciunt, ruinæ sunt proximi. *Qui* igitur *in Doctores Ecclesiarum* deliguntur, ut gubernent alios, hi præcipue contra hanc tentationem orent, tanquam contra summum & periculosissimum malum.

(f) *Tom. IV. Jen. Lat. fol.* 179. *b.* 180. *a.* (g) *ad Genes.* 15. *p.* 293. *seq.* 299.

§. XXIII.

Remedium contra ambitionem.

Eandem in sententiam, imo etiam explicatius & significantius scripsit in enarratione Psal. XXVI. ideoque non possum, quin locum integrum è Germanico in Latinum conversum, adponam. *In duobus* primis versibus David de doctrina egit oravitque, ut ea pariter ac fides fiduciave cordis pura sit. Nunc ad *vitam* progreditur, quæ non potest ita prorsus pura esse. Vel quia vita exercitium fidei & doctrinæ esse debet, in sequenti versu Propheta petit, ut Deus vitam quoque externam sanctam efficere velit. Multas sane habet causas, cur Deum serio hoc nomine invocet, quemadmodum ait: *proba me Domine, & tenta me: ure renes meos & cor meum.* Q. d. doctrina pura est, nec

verbi

verbi aut prædicationis est defectus, & cor integrum est; sed carnis pravam indolem & naturam semper adhuc sentio: in carne mea hæret κενοδοξία, concupiscentia mala, odium & invidia; inprimis autem subtile istud venenum, ambitio, usque recurrit, per quod peccatum illi quoque sæpe impingunt, qui verbum Dei purum acceperunt, & unde omnia mala oriuntur. *Ambitio* enim *mater omnium hæresium & sectarum est*, ubi quis se effert ultra vulgus & gregem, & aliquid esse cupit, & sensim à via recta declinat. Contra occultam hanc nequitiam quotidie orandum est, ut Deus ambitionem supprimat; sicut & Paulus ait: *alterum honore prævenientes*, Rom. XII. 12. q. d. immiscet se semper vetus asinus; quando homo à Deo illuminatur, aut de Deo & Christo aliquid loqui potest, evestigio aliquid esse vult, ut omnis mundus dicat: iste est vir, est doctus, nobilis &c. Sic felis egregie se ornare potest, & concidit cito fides & verbum Dei. Non possumus satis nos munire adversus turpissimum hoc vitium: alia corporalia vitia tam crassa sunt, ut ea sentiamus facile; sed hoc se semper ornare potest, & verbo Dei se niti ait, sed vana gloria latet subdole. Unde David dicit: *proba me.* Q. d. me tange, negotium mihi facesse, impone mihi opprobrium, persecutionem & calamitates. Omnes Vates contra illam vafritiem orarunt. Hæc probatio igitur & tentatio nihil aliud declarat, quam calamitates vel castigationes à Deo immissas, ne efferamur, sicut Paulus etiam 2. Cor. XII. 17. dicit, *sibi datum stimulum in carne sua, angelum Sathanæ, qui se colaphizet, ne extollatur nimium ob insignem revelationem sibi factam.* Purã fidem habebat Paulus, nihilominus tamen metuebat hoc vitium, ideoque Deus refrenare eum debebat isto modo. Quid vero multum superbimus & arrogantes sumus. Multi hic sunt studiosi, qui, si vel per dimidium annum Wittenbergæ vixerunt, omnibus artibus & disciplinis abundant, videnturque sibi me longe doctiores esse. Quando ad alios veniunt inque rus excurrunt, scientia

Studiosorũ vitium familiare.

eorum

eorum erumpit instar cataractæ; & centum pondo esse apparet, cum vix unius drachmæ sit. Hoc superbia facit, ut, si vix unum vel duo verba didicerunt & nos semel audiverunt, sibi persuadeant temere, omnia se devorasse & posse, & plura quam illi, qui prædicant.

Tom. II. Alt. pag. 899. a, b.

§. XXIV.

Ministrorum functiones & labores sunt, communicare doctrinam, consolationes, minas &c. & administrare Sacramenta. Hoc igitur ut juste fiat, necesse est operarios *justitia indui*, ut David innuit Psal. CXXXII. 9. *Sacerdotes tui induantur justitia*; *non* solum *privata* illa justitia, quæ singulorum est, sed maxime *publica* justitia, quæ est ministerii seu verbi, quæ nunquam potest esse corrupta. Quia *etsi persona potest esse vitiosa, tamen ipsa administratio verbi & Sacramentorum non est vitiosa.* Neque enim verbum aliquid accipit à persona, sicut nec Sacramenta. Si igitur essem ego sceleratissimus homo, & tamen secundum ministerium & vocationem meam baptisarem, *Baptismus* propter vitiosam personam non vitiaretur, sed retineret puritatem suam, & esset purior sole. Sic verbum, quia est verbum Dei, est etiam purius sole, utcunque vitiosus & peccator sit, qui id docet. Sic *Sacramenta* sanctissima & purissima sunt, etiamsi per indignum hominem administrentur. Ad hunc modum loquitur de justitia regente ac gubernante in hoc regno, non de *personali justitia*, qua sumus singuli justi nostris operibus. Hæc enim justitia, quia nunquam est sine vitio, secundum sententiam: *pro hac orabit ad te omnis sanctus*, ideo alia justitia opus est, quæ nunquam sit cum vitio. Ea est justitia, qua administratur regnum Christi, nempe ipsum verbum & Sacramenta. Tum autem vere induti sunt Sacerdotes justitia, cum justum officium administrant, hoc est, *cum verbum pure docent*, sicut Petrus dicit: *si quis loquitur, tanquam sermones Dei*, 1. Pet. IV. 11. Cum

Officium ministrorū. dist. inter iustitiam publ. & privatam.

Sacramenta pure administrant, ut quicquid tum loquuntur tum faciunt, sit aut verbum Dei, aut opus Dei. Sic qui baptisat, non facit aliquod suum opus, quod aut ipse finxerit aut excogitarit, sed baptisat in virtute divina. Sic qui consolatur afflictam mentem, facit id non ex sua voluntate aut electione, sed ex certo præscripto divinæ voluntatis. Quare etiam qui verbum id audit, non debet accipere tanquam verbum hominis, sed tanquam vocem de cœlo sonantem. Sic justum est ministerium, quod vere fit in virtute divina, & hæc est vera justitia. Contra qui sic docent, ut jubeant fidere propriis meritis & operibus, ut certam vestiendi, comedendi, jejunandi &c. formam præscribant, sicut Papistarum & Turcarum justitia tota in his externis consistit, tales Sacerdotes sunt induti iniquitate, injustitia, blasphemiis & sacrilegiis. Amiserunt enim præcipuum ornamentum sui ministerii, & verum vestitum, quod non vere docent, nec gubernant vere, sed seducunt potius homines specie gubernationis & ministerii sui, idque impulsu Satanæ odientis hanc justam administrationem & subvertentis Sacerdotes.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 506. b.

§. XXV.

Prudentia ministrorum in verbo recte secando & distinguendis auditoribus.

In docendo & tradendo verbo magna sapientia opus est, ut & Lex & Evangelium proponatur, & duplices auditores recte discernantur, & quisque audiat suam vocem. Id Paulus monet, quando *verbum* recte *secandum* præcipit. Sicut enim non omnibus corporibus omnes cibi conveniunt pariter, ita aliud doctrinæ genus est, quo erigendi sunt infirmi, pusillanimes, confracti, & contriti: aliud quo duri, insensati, securi, flagitiosi in viam revocandi. Apud Esaiam LXI. dicit filius Dei: *Spiritus Domini super me, ut mederer contritis corde.* Sed tale cor non habet *Papa* & *Episcopi*, qui persequuntur verbum, & Ecclesias nostras quærunt evertere: nunquid igitur his quoque annunciandum

ciandum est Evangelion, habere eos Deum per Christum placatum? hoc modo magis indurabantur & peccabunt securius. *Contundendi* igitur sunt *malleo legis*, fulmina & tonitrua Synaica talibus sunt ostendenda. Contra, qui luctantur cum morte, aut aliis periculis exercentur, hi audiant: *confortetur cor tuum, viriliter age, expecta Dominum. Si mille ceciderint à dextris tuis, malum ad te non appropinquabit. Ego cum ipso sum in tribulatione. Venite ad me, ego reficiam vos* &c. Hæc gratorum cordium medicina est, quæ non sunt sicut istæ rigidæ cautes, & petræ adamantinæ, quibus malleo opus est. Ezechiel recte dicit, peccare Prophetas, qui cor justi mendaciter perterrefaciunt, hi enim sunt *linum fumigans*, quod foveri, non extingui penitus debet; sicut etiam in alteram partem peccant, quod manus impii confortant, & non potius eos accusant & damnant. Hodie multos invenias, qui offenduntur necessaria prædicatione legis, eamque fugiunt: dicunt enim gravari suas conscientias, cum talia audiunt. Sed hi an non suaves Christiani sunt? Peccare non desinunt, indulgent avaritiæ, libidini, commessationibus &c. hæc peccata cum audiunt reprehendi, offendentur, & nolunt conscientias gravari. Ergo sinamus singulis facere quodlibet, & prædicemus eos beatos? Minime. Audis enim Sodomæ incendium proponendum omni posteritati, ac quidem ipsi Ecclesiæ Dei, ut discant homines timere Deum. In *Antinomorum* dogmate erat hæc propositio: *si quis esset adulter, tantum ut crederet, & habiturum Deum propitium.* Sed qualis erit quæso Ecclesia, in qua tam horribilis vox sonat? Faciendum discrimen erat, & docendum, quod adulteri seu *peccatores* sint *duplices*, *quidam*, qui agnoscunt adulterium, seu peccatum suum; ita, ut toto animo cohorrescant, & incipiant serio pœnitere, nec tantum doleant de eo, quod commiserunt; sed etiam ex animo optent, & studeant tale nihil committere unquam posthac. Hi non securi in peccato, sed perterrefacti, ac paventes

contra Antinomos.

iram Dei, si apprehendant verbum Evangelii, & confidant misericordia Dei propter Christum, salvantur & habent remissionem peccatorum per fidem in Christum. *Alii* sive adulteri, sive peccatores, etsi excusare peccatum suum non possunt, non tamen de eo dolent, gaudent potius cum sunt potiti voto, quærunt occasiones peccatorum, & eis secure indulgent: hi quia destituti sunt Spiritu S. non possunt credere, & decipit eos, qui talibus de fide concionatur. Aliam medicinam hic morbus postulat, ut dicas cum Paulo: *adulteros judicabit Deus: non videbunt regnum Dei:* sine castitate nemo placere Deo potest: Ergo sunt polluti isti, sub ira Dei &c. Talibus ad petras istas contundendas malleis opus est. - Hoc nesciunt illi stulti & mendaces Prophetæ, qui contendunt legem non esse docendam in Ecclesia, & in universum neminem esse arripiendum durius, aut gravandum in conscientia. Sed si hoc verum est, cur vult Dominus in ipsa Ecclesia retineri exemplum Sodomæ, & ab Abrahamo doceri? Quia autem addit, *ut timeant Dominum*, nonne qui tantum promissiones doceri volunt, doctrinam timoris Domini excludunt penitus ex Ecclesia? - Totam Scripturam si dividas, duo complectitur, promissiones & minas, seu beneficia & pœnas; ac vere, ut apud *Bernhardum* est, sunt dura corda, quæ neque flectuntur beneficiis, nec plagis emendantur. - Semper invenies *duo* hominum *genera*, alterum superbum, prætractum, contemnens verbi ac piarum admonitionum, & immodice securum: hos si suaviter tractes, si misericordiam Dei eis proponas, deteriores reddes. - Posuit autem Deus ministerium verbi in hunc mundum, non ut tacerent ministri, sed ut arguerent, docerent, consolarentur, terrerent, atque hoc modo salvarent quoscunque possent. Hoc ministerium *Antinomi* in totum tollunt, dum reprehensiones nolunt ferre, ac jubent nos consentire ipsorum peccatis, contra Pauli sententiam, qui non solum facientes sed & consentientes damnat,

damnat, Rom. XI. *consentiunt* autem, *qui peccata non arguunt*, ut si dissimularem *Cardinalium*, *Papæ*, *Episcoporum* peccata, & blasphemias & tyrannidem. Atqui Dominus apud Prophetam dicit: *tu liberaveris animam tuam, si argueris peccata populi tui.* Sicut etiam pessimi homines in misericordia tolerandi. Sed cum volunt nos secum rapere in interitum, ibi misericordia cesset, necesse est: non parentum authoritas, non liberorum amor tanti nobis esse debet, ut cum eis perire velimus. Altera pars, qui jam antea humiliati & pavidi sunt, sicut Christus eos vocat pusillum gregem, ac mandat ne timeant, hi etsi infirmi sunt, & varie peccant, tamen non sunt præfracti, nec indurati, erga tales sit minister prudens ac fidelis, qui recte secet verbum Dei, & nihil peregrinum sanæ doctrinæ admisceat, territos ira & judicio Dei non terreat amplius, sed erigat. Hæc magna sapientia est, & in ministerio admodum necessaria, ut *duplices auditores* recte discernantur, & quisque audiat suam vocem, duri horribilia iræ divinæ exempla: pavidi autem suaves consolationes. Christus enim positus est, aliis in resurrectionem, aliis in ruinam. Humiliati igitur erigendi sunt: contra in securitate exaltati, deprimendi, sicut sancta Maria in suo cantico etiam docet. Hæc est recta sectio. Non enim fieri potest, quin pavidi securis admixiti sint: moderatione igitur hac opus, ut qui sunt duri, sciant se peti horribilibus exemplis. Pavefacti autem arripiant verba solatii, & promissionis. Atque hoc postea spiritus S. officium est, per verbum & confessionem dirigere corda, ut pavidi apprehendant consolationes, præfracti autem vel convertantur, territi voce legis, vel prorsus pereant. Non enim sine discretione universi damnandi sunt.

In Genes. 18. pag. 651. seqq. & in Gen. 19. pag. 679. seq.

§. XXVI.

Nec vulgo tantum veritas dicenda sunt, sed & magnatibus. Sunt (h) hodie multi qui veritatem dicunt tantum vulgo, *lenchtico* *Officia e-*

subsunt omnes, etiam magistratus.

omnia patienti, non iis, quos timent sese persecuturos, quibus tamen maxime omnium dicenda est. Omnis prædicator seu (i) minister vir rixarum & judicii est, ac cogitur ex officio reprehendere, quicquid vitiosum est, non habita ratione vel personæ, vel officii in auditoribus; licet non principes, non nobiles, imo non cives, non rustici argui velint, potius arguunt ipsi Spiritum S. & judicant in ministris. Metiuntur enim ministerium ex personæ vilitate. Non solum (k) tyrannis veritatis impatientissima est, sed causas fingit, cur hæc doctorum libertas coërceri debeat. Sicut nostro tempore proh dolor! nimis multa exempla extant, quæ alioqui tolerabiles Magistratus veritate offensos esse ostendunt. Fit enim, quod bellissima fabula ostendit, ut leones ægre patiantur sibi à leporibus quasi leges præfigi, ad quas consilia & facta sua dirigant. Dum igitur lepores pio studio concionantur leonibus, aut leonum ungulas cum discrimine experiri, aut vitam fuga tueri conantur. Usitatum est autem hodie in aulis, ut *liberiores conciones*, in quibus Magistratuum vitia notantur, *seditiosas* esse dicant. Sed si seditiosum est, Magistratuum vitia notare, quæso te, quid de Micha dicemus, qui non dixit sed scripsit quoque hæc? ac palam dixit, se non cum rusticis, sed cum ipsis Principibus & capitibus agere. Num enim veritas seditionis caussa est, quæ & Deo grata est, & peculiariter ministris verbi commendata? Sacræ literæ & experientia quoque prolixe testantur, seditiones esse pœnas divinitus immissas non propter veritatem Doctoribus mandatam, sed propter peccata Magistratus, quæ ob certas causas notanda sunt, non dissimulanda aut tacenda. Nam dissimulatio Deum ultorem & traductorem talium peccatorum excitat. Nam 1. cum Magistratus in Republica sit quasi caput in corpore humano, non potest cum fructu medicina adhiberi reliquo corpori, nisi prius caput sanatum sit. 2. Quia peccata Magistratus, tanquam personæ publicæ, publica sunt, & latius patent

liberiores conciones male dicuntur seditiones.

quam

quam privatorum, non solum ratione scandali, quod vulgus poclive est ad Principum vitia imitanda; sed etiam quod Magistratus postea languidior redditur ad ea reprehendenda in subditis &c.

(h) *Tom. II. Jen. Lat. fol. 63. b.* (i) *in Genes. 6. p. 320.* (k) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 553. a, b.*

§. XXVII.

In explicatione Psalmi LXXXII. prolixe & ex instituto Noster de hoc argumento agit, ac in præloquio etiam monet, malam gratiam referre Magistratum Evangelio ejusque ministris, quod liberati à tyrannide Pontificia, ab Evangelio quoque reprehendi nolint, eosque qui elenchum in ipsos stringit, seditiosos vocent. Unde fortiter illis opponit verba Psalmi, & commatis etiam primi. *Docet*, inquit, hic versus: *Deus judex est inter Deos*, non esse seditiosum, reprehendere Magistratum, si id fiat ea ratione, ut hic legitur, nempe, ut fiat per officium à Deo demandatum, & per verbum Dei, publice, libere & sincere; sed potius laudabilem, nobilem & raram virtutem singularemque Dei cultum, ceu Psalmus hic demonstret. Imo *seditiosum foret*, si Pastor aliquis vitia Magistratus non argueret; sic enim populum offenderet, in malo confirmaret tyrannos, ac se omnium istorum peccatorum participem faceret, & iram Dei & ex ea resultantem seditionem acceleraret. Ubi vero Domini æque ac subditi, & vicissim, reprehenduntur (quod Prophetæ faciunt) non possunt alii aliis quidquam objicere, sed utrique patienter ferre elenchum debent. Noxii sane & periculosi sunt pastores, qui unam tantum cœtus sui partem castigant, & vel solos Dominos culpant, ut plebem titillent, & rusticis adulentur, prout *Münzerus*, *Carlstadius* aliique fanatici fecerunt; vel in plebem tantum invehuntur, & Dominis blandiuntur, ut adversarii (Pontificii) faciunt. Neutri parcendum parti, sed utriusque redarguenda vitia sunt. Minister enim verbi non est

è Psal. 82. Lutheri expositio huc apprime faciens.

aulæ

aulæ minister, aut rustici servus, sed Dei minister & servus, & mandatum ipsi datum Dominos & servos concernit, ut Psalmus hic ait, judicat & arguit Deos. Atque hoc etiam innuit verbum *judicat*, scilicet judicio & jure, ut faciat pro eo ac par est, non pro arbitrio, ex gratia aut invidia, sed secundum jus, id est, juxta verbum Dei, quod discrimen vel respectum personarum non facit.

Tom. V. Alt. pag. 281. *b.* 282. *a.*

§. XXVIII.

Falsa dogmata redarguenda.

Quemadmodum in vitiis redarguendis minister Dei zelum divinum ostendere debet: ita quoque in dogmatibus falsis refutandis & hæreticis convincendis assiduus sit, exemplo *Lutheri* (l) qui A. 1521. in dedicatione Enarrationum Evangel. & Epistol. seu Postillarum, quas vocant, ad Fridericum Electorem, acerbitatem & immodestiam, vulgo ipsi objectam, purgans, ita inter alia scribit, se recordatum sancti illius viri Nehemiæ, & relictis otiosis contemplationibus Esræ, scribæ doctissimi, de pace desperare cœpisse, & ultro citroque se parare ad pacis & belli studia, una manu gladium apprehendere, Arabibus suis repugnaturum, & altera murum ædificaturum; ne si alteri tantum operi se impenderit, neutrum impleat, quando & *Hieronymus* dicat, *tantum Ecclesiis officere, qui adversariis non resistit, quantum in altera parte ædificat.* Et Apostolus mandat, ut Episcopus non solum *potens sit cohortari in doctrina sana*, sed *& contradicentes redarguere.* Unde quoque in enarratione Psal. XLV. (m) postquam dixerat, nos habere talem Regem, qui reddat invictos contra mendaces doctores, & tutos contra vim tyrannorum, gravem hanc exhortationem subjungit: *Ergo, vos fratres & patres mei, qui sustinebitis aliquando curam Ecclesiarum, sitis armati & instructi, non solum ad docendum* & exhortandos bonos, qui recte sentiunt, ad fidem, sed etiam ad pugnandum, & *ad arguendos adversarios.* Alioqui mox dissipabuntur Ecclesiæ, nisi

nisi si nt qui pugnent in acie, & adversarios confutent, qui dicta & sententias Scripturæ ab ipsis usurpatas explicent, & veritatem defendant. Dicit igitur hic, Dominus est potens in prælio, vincens per patientiam, omnem potestatem & tyrannidem mundi, & faciens ex nobis (sicut Jerem. I. dicit) civitates validas, ferream columnam, & æneum murum, & Esa. L. petreas facies, ut possimus tolerare omnia verbera, carceres, vincula, mortem; in summa, ut quicquid mundus & diabolus in summa sua ira possunt facere, possumus vincere per eum, qui habitat in nobis. Sic primo vim Tyrannorum vincimus, deinde vincit in nobis etiam, quando pugnamus contra diaboli dolos. Hoc est bellum nostrum, quanquam periculosum & asperum, tamen jucundissimum, quia victoria manet apud nos.

(l) *Tom. II. Jen. Lat. fol.* 339. *a.* (m) *Tom. III. Jen. Lat. fol.* 468. *a.*

§. XXIX.

Qui moderationem in Theologo requirunt, nil præter fas postulant; sed videant, qui id suadent, ne confundant vitia cum erroribus, & politiam cum Ecclesia. *In Oeconomia & Politia oportet* (n) *multa vitia tolerare*, quæ postea tegit remissio peccatorum. In *Ecclesia* autem non est remissio peccatorum, quoad verbum, sed est punctum mathematicum, & summa puritas. Verbum enim sic est irreprehensibile, ut ne jota quidem vitiosum sit in lege & promissionibus divinis. Quare *nulli sectæ cedendum est*, *ne in uno quidem apice Scripturæ*, quantumcunque clament & calumnientur, nos charitatem dissolvere, dum verba sic stricte retinemus; quia omnis charitatis principium est, ut *sceptrum æquitatis* maneat. Quod si aliter obtineri non potest, rumpenda charitas, & si quid etiam majus est, ut tantum verbum maneat purum. Stante autem hac puritate verbi, & sceptro rectitudinis, volo libenter in charitate tolerare mores & vitia fratris. Ideo diligenter *distinguenda* est *Politia* & *Ecclesia*, regnum Christi & regnum mundi, nec

Moderatio & charitas non obstant elencho dogmatico præciso.

potest hoc discrimen satis disci, ut scilicet in politica administratione cum patientia toleremus, & cum Epiikia excusemus omnia, & tamen nitamur, quantum potest, ut fiat justitia civilis. - In regno Christi est vera dilectio Justitiæ; quia verbum est purum, quod nullius jocum patitur, sed docet purissimam fidem & monet vitia fugienda esse. In doctrina igitur non relinquitur pulvisculus, quem non redarguamus & damnemus. *exemplo Pauli.* *Pauli* exemplum hic respiciendum Gal. II. 5. seq. qui *ne ad horam* quidem *cessit per subjectionem falsis fratribus, ut veritas Evangelii permaneret,* sed Petro quoque restitit. *Hæc rei* (o) *summæ esto.* Sinemus nobis eripi bona, nomen, vitam, & omnia, quæ habemus: Evangelium, fidem, Christum non patiemur nobis auferri. Et *maledicta sit humilitas,* quæ hic se demiserit: hic quilibet sit superbus & pertinacissimus, nisi Christum velit negare. Charitas cedit, quæ omnia suffert, credit, sperat; contra fides non cedit, imo nihil tolerare potest, juxta hoc vulgare dictum: non patitur ludum fama, fides, oculus. Quare Christianus, quod ad fidem attinet, superbissimus & pertinacissimus sit, nihil plane patiatur, nulli, ne pilo quidem, cedat; *fide* enim *homo fit Deus,* 2. Pet. I. 4. Deus autem nihil patitur, nulli cedit, est enim immutabilis: sic *fides* est *immutabilis*; igitur nihil pati, nulli cedere debet. Per charitatem autem Christianus cedat, & toleret omnia; tunc enim est merus homo. - *Per fidem* oportet nos esse *invictos, inflexibiles* & pertinacissimos, & si possemus, duriores adamante; per charitatem vero molliores & flexibiliores omni arundine & folio, & ad omnia obsequentes. - *Nec erubescamus* accusari ab hypocritis *superbi* & *obstinati,* qui soli sapere, neminem audire, nemini cedere velimus. *Christum* (p) prædicantem oportebat audire, quod esset blasphemus & seditiosus, h. e. quod sua doctrina seduceret homines, & Cæsari rebelles faceret. Idem Paulo & omnibus Apostolis accidit. Quid mirum, si simili modo nos hodie accuset mundus?

& co-

& cogamur (q) audire à *Sacramentariis* (aliisque) nos noſtra pertinacia ſcindere charitatem & concordiam Eccleſiarũ, quod improbamus eorum doctrinam de Cœna Domini. Satius eſſe ajunt, quod *nos conniveremus modicum*, (præſertim cum nihil hic ſic periculi) quam quod excitaremus propter unicum iſtum articulum, & eum non præcipuum, tantas diſcordias & contentiones in Eccleſia: inprimis cum in nullo alio articulo doctrinæ Chriſtianæ diſſentiant à nobis, præterquam in illo uno. Ad hoc ipſorum argumentum reſpondemus (r) cum Paulo: *modicum fermentum totam maſſam corrumpit.* In Philoſophia modicus error in principio, in fine eſt maximus. Sic in Theologia modicus error totam doctrinam evertit. Quam longiſſime diſcernenda ſunt doctrina & vita. Doctrina non eſt noſtra ſed Dei: cujus nos tantum ſumus vocati miniſtri. Ideo ne apiculam quidem de ea remittere aut mutare poſſumus: vita noſtra eſt, ideo quod ad eam pertinet, nihil poſſunt Sacramentarii à nobis exigere, quod non velimus & debeamus etiam ſuſcipere, condonare & ferre, ſalva tantum doctrina & fide. Hac in parte ne pilo quidem cedere poſſumus. Eſt enim doctrina inſtar mathematici puncti, non poteſt igitur dividi, hoc eſt, neque ademtionem neque additionem ferre poteſt. Nos parati ſumus ſervare pacem & charitatem cum omnibus, modo doctrinam fidei relinquant nobis integram & ſalvam. Si hoc impetrare non poſſumus, fruſtra exigunt à nobis charitatem. Maledicta ſit charitas, quæ ſervatur cum jactura doctrinæ fidei, cui omnia cedere debent, charitas, Apoſtolus, Angelus è cœlo. Satis ergo teſtantur, cum tam calumnioſe cauſam hanc extenuant, quam magnificiant majeſtatem verbi. Quod ſi crederent eſſe verbum Dei, non ita cum eo luderent, ſed ſummo honore afficerent & ſine ulla diſputatione & dubitatione fidem ei adhiberent, ſcirentque unum verbum Dei eſſe omnia, omnia eſſe unum. Item, ſcirent unum articulum eſſe omnes, omnes eſſe unum, & uno

objectiones adverſariorum de pertinacia nihilfaciendæ.

amisso, omnes paulatim amitti. Cohærent enim & quodam communi vinculo continentur. Sinamus igitur eos amplificare concordiam & charitatem Christianam; nos contra amplificemus majestatem verbi & fidem, cujus est nihil prorsus tolerare, nemini cedere. - *Si Deum in uno articulo negas, in omnibus negasti*; quia Deus non dividitur in multos articulos, sed est omnia in singulis & unus in omnibus articulis.

(n) *Tom. III. Jen. Lat. fol. 476 b. 477. b.* (o) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 35. b. 37. a. 38. a.* (p) *eod. Tom. pag. 100. a* (q) *ibid. fol. 237. b.* (r) *ibid. fol. 359. b. 160. seqq. Conf. Theod. Fabric. Class. 4. pag. 63. seqq.*

§. XXX.

Orando plus proficitur quam disputando.

Non tamen disputando & confutando adversarios videmus converti, præsertim autores hæresium. Non quidem spes defit, futurum, ut cedant veritati, sicut certum est eos convinci posse, sed non convertuntur. - Impossibile est, compescere perpetuo os hæreticorum; hoc autem possibile est, ut eos convincamus & redarguamus: item, ut nostros ab eorum errore, ceu præsentissimo veneno præservemus. Debet enim Episcopus instructus esse, non solum ad docendos simplices, sed etiam ad redarguendos perversos. His contenti simus, ut nostri prænoniti, in sana doctrina persistant. Cum primum ergo ad ministerium verbi vocamur, summo studio caveamus securitatem, quam mendaces linguæ & dolosa labia non permittunt. Itaque contra mendaciter dialecticantes & dolose rhetoricantes, debemus parati esse, non solum ut strenue reclamemus, & objurgemus eos, sed etiam *ut diligenter oremus*, ac meminerimus à Davide nobis hic ostendi Dominum liberatorem, qui solus in tali periculo nos servare & perdere adversarios possit. Conjungi enim debent exercitium verbi assiduum, & oratio.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 417. b. 420. Conf. supr. Tom. I. Theol. nostr. p. 46. seq. Proleg.

§. XXXI.

§. XXXI.

Prudentia & cautela ministri in doctrina & vita.

Magna itaque prudentia & cautela hic est adhibenda, ut Christus Matth. X. 16. 17. præcepit: *estote prudentes* &c. *cavete ab hominibus.* Serpentes estote, custodientes caput vestrum, id est, ne conscientia pallescatis datæ occasionis seu scandali. Nam conscientia seu fides est caput & gloria nostra coram Deo, quod sinceriter (ut Paulus) viximus in hoc seculo, nulli dantes offensionem, sed exhibuimus nos sicut Dei ministros, tam doctrina quam vita. Quia diabolus & mundus, nostram doctrinam student seditiosam & hæreticam facere, vitam vero impiam & licentiosam. Ideo sic est docendum & vivendum prudenter, ut nulla justa causa nec doctrinam nec vitam possint reprehendere, at si reprehendant mendaciter, confundantur in tempore inspectionis, sicut Petrus dicit: *ut si detraxerint vobis tanquam malefactoribus, confundantur.* Item Paulus Tit. I. *verbum sanum & irreprehensibile, ut adversarius nihil habeat contra nos.* Hoc est igitur prudenter docere & vivere, ut in conscientia nostra nulla sit culpa, si mundus & lupi nos damnarint vel occiderint. Deinde simplicitas est *docere & vivere*, utrisque scilicet bonis & malis indifferenter sine spe gloriæ & sine cupiditate vindictæ.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 313. a.

§. XXXII.

Potestas, finis & effectus ministerii.

De justa ac decenti usurpatione clavium, quæ inter ministerii partes numeratur, nihil attinet dicere, cum, quæ huc pertinere possunt, occupata sint in Loco de *Absolutione.* Addere tamen nonnulla placet, quia finis, effectus ac potestas ministerii Ecclesiastici simul inde intelligitur. De quibus ita Noster egregie ad Genes. XLVIII. *Nos hoc tempore immenso Dei beneficio* habemus magnificentissimam gloriam Christi, ut apparet ex nostris concionibus, & toto ministerio. Inspice *Baptismum*, Cœnam Domini, Absolutionem, Evangelium. Hæc dona Spiritus S.

ingentia ab omnibus celebranda & prædicanda sunt, & Deus in illis agnoscendus & laudandus est, qui talem potestatem dedit hominibus. Ego enim non sum Patriarcha Abraham, Isaac, Jacob. Sed vide quid faciam. Accipio infantem, & baptizando eum, redimo ipsum à morte, diabolo, à peccatis, & transfero ex regno tenebrarum in regnum lucis. Hoc facit pastor Ecclesiæ, & quilibet Christianus tempore necessitatis. Tantam ergo misericordiam & bonitatem Dei merito admirari & prædicare debemus, quod benedicit nos benedictione æterna & spirituali, ita ut diabolus cogatur fugere, cum videt infantem baptizari in nomine Patris, & Filii, & Spiritus S. Ibi enim non destruo non Turcæ, non Augusti, non Regis Persarum regnum, sed Principis & Dei hujus mundi. Ad eundem modum quando venit peccator confitens delicta sua, huic dico: *Absolvo te* à peccatis tuis, in nomine Patris & Filii & Spiritus S. Ibi enim revoco eum ex inferno inferiori conturbatum, perditum, desperatum, absorptum, mortuum in peccatis suis æternaliter. Sic *in Cœna Domini* comedo corpus, & bibo sanguinem Christi Filii Dei, pro me traditum & fusum in remissionem peccatorum, hoc est, in vitam æternam. Longe igitur major & illustrior hæc gloria est, quam Patrum. Hoc tantum nobis deest, quod non aperimus oculos, aures, corda, & hæc suo pondere & dignitate metimur. Res vera & certa est: *qui baptizatur & absolvitur per manum pastoris*, & in necessitate cujuslibet fratris, *is sine ulla dubitatione sanctus & salvus est*, regnum diaboli, mors & peccatum destructum est. Per quid? per os miseri hominis, sacerdotis vel fratris. Certe *hæc sunt miracula* grandia & inæstimabilia, estque nobis à Deo potestas data incomparabiliter major, quam patrum fuit, quæ tamen erat excellentissima, quod Christus dicit ad nos: *ecce, ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi.* Item: *vado & venio ad vos.* Item: *veniemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus.* Ecclesia soll mein

Burg

Burg/ mein Schloß/ mein Kammer seyn. Sicut Esaiæ XXXI. dicitur: *Dominus dixit, cujus ignis est in Sion, & caminus ejus in Hierusalem.* Quando igitur nos baptizamus, *Christus ipse baptizat per os & manus ministri.* An non hæc vere magnalia sunt, de quibus loquebantur Apostoli variis linguis? *Mira* certe *res* est, quod *minister Ecclesiæ*, aut frater quilibet est minister regni Dei & vitæ æternæ, remissionis peccatorum, & destructionis inferni, denique apertionis cœli, & regni Dei. Ideo sumus filii benedictionis, non solum passive, quod sumus benedicti ipsi, sed etiam benedicendo aliis. Atque ita impleta est promissio data Abrahæ: *in semine tuo benedicentur omnes gentes.* -- Hoc igitur certo & firmiter statuendum est, quod pastor Ecclesiæ habet potestatem aperiendi cœlum iis, qui volunt baptizari, absolvi, doceri verbum; ideo quia habet facultatem & mandatum divinum, & potest & debet absolvere & remittere peccata, sicut expresse tribuit eis hanc potestatem Christus Joh. XX. *Quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis* &c. Hæc vero non traduntur, sed obscurantur in *Papatu* imo prorsus oppressit & extinxit filius ille perditionis tanta dona & beneficia, quantum in ipso fuit. Sic enim docuerunt: non sufficit baptizatum esse, & in Christum credere, sed insuper etiam pedes meos osculari debes. Ideo dignissimus odio est *Antichristus*, qui sustulit nobis gloriam promissionis & fidei, ac regni cœlorum & vitæ æternæ, & jubet me obedientiam præstare fictæ personæ, & larvæ hominis peccati. *In Papatu obscurata beneficia ministerii.*

Er weiset mich schlecht dem Teuffel in Hindern. Horribilis omnino pœna fuit ingratitudinis. Demus igitur operam, ut simus grati pro *magnificentia, & gloria regni Christi*, per lucem & doctrinam verbi divinitus *repurgata.* Quando doceo, non doceo ego, non consolor, sed Christus habitans in nobis. Ideo credo, non mihi, sed Christo baptizanti, consolanti, porrigenti Sacramenta per me, sicut promisit: *Ego ero vobiscum usque ad consummationem seculi.* Ea enim est potentia Dei, & gloria *à nobis grato animo agnoscenda.*

gloria magnificentiæ regni Christi CXLV. Psal. Optarim igitur pios à teneris assuescere, ut magnificentissime loquerentur de nostra primogenitura, regno & ministerio, & ut grati essemus Deo, adeoque reverentia cordis & corporis totius gestu hæc honoraremus, quia sunt res divinæ & tales, quæ nobis donant regnum æternum.

Enarrat. in Genes. XLVIII. pag. 967. seqq.

§. XXXIII.

De ordinatione.

Adjuncta Ministerii sunt necessitas, dignitas, utilitas, vocatio & ordinatio: de prioribus omnibus actum est subinde; restat igitur ut de *Ordinatione* quædam dicamus, quam Pontificii unice sibi arrogant, & propterea Ministerium Evangelicum reprobant, quod ab Episcopis suis pastores non sint ordinati, immo

non est Sacramentum

Sacramentum fingunt *Ordinem*. Sed *hoc Sacramentum* Ecclesia Christi ignorat inventumque est ab Ecclesia Papæ; non enim solum nullam habet promissionem gratiæ alibi positam, sed ne verbo quidem ejus meminit totum Novum Testamentum. Ridiculum autem est asserere, pro Sacramento Dei, quod à Deo institutum nusquam potest monstrari. Non quod damnandum censeam eum ritum per tanta secula celebratum, sed quod in rebus sacris nolim humana commenta fingi, nec licet astruere aliquod divinitus ordinatum, quod divinitus ordinatum non est, ne ridiculi simus adversario, conandumque sit, ut certa & pura nobis sint omnia, clarisque Scripturis firmata, quæ pro articulis fidei jactamus, id quod in præsenti Sacramento præstare ne tantillum quidem possumus. Nec habet Ecclesia potestatem novas promissiones gratiæ divinas statuere, sicut quidam garriunt, quod non minoris sit autoritatis, quidquid ab Ecclesia quam quod à Deo statuitur, cum regatur Spiritu S. Quod si quam maxime posset, non tamen statim sequeretur, ordinem esse Sacramentum. Quis enim scit, quæ sit Ecclesia habens spiritum, cum in statuendis his soli & pauci Episcopi, aut docti adesse soleant;

leant? quos possibile est non esse de Ecclesia, & omnes errare, sicut sæpius erraverunt *Concilia*, præsertim *Constantiense*, quod omnium impiissime erravit. Id enim solum est fideliter probatum, quod ab universali Ecclesia, non tantum Romana, approbatur. Quare permitto, *ordinem* esse quendam *ritum Ecclesiasticum*, quales multi alii quoque per Ecclesiasticos Patres sunt introducti, ut consecratio vasorum, domorum, vestium, aquæ, salis, candelarum, herbarum, vini & similium, in quibus omnibus nemo ponit Sacramentum esse, nec ulla in eis est promissio; ita ungere manus viri, radi verticem, & id genus alia fieri, non est Sacramentum dari, cum nihil eis promittatur, sed tantum ad officia quædam, ceu vasa & instrumenta, parentur. - Post multa, ubi judicium suum tulit de *Dionysio*, qui *Ordinem* etiam in Hierarchia Ecclesiastica ponit, & refutavit extremum roboris Pontificii, quo stabilire volunt Christum ordinasse Sacerdotes, quod in Cœna dixerit: *hoc facite in meam commemorationem*, observat, neminem antiquorum asseruisse his verbis ordinatos esse sacerdotes, sed hac arte quæsitum ab adversariis, ut seminarium discordiæ implacabilis haberetur, quo Clerici & Laici plus discernerentur, quam cœlum & terra, & periret fraternitas Christiana, cum tamen admittere cogantur, omnes Christianos esse æqualiter sacerdotes, quotquot baptisati sunt, 1. Pet. II. 9. &c. tandem colligit, eum, qui non prædicat verbum, ad hoc ipsum per Ecclesiam vocatum, nequaquam esse sacerdotem, & Sacramentum ordinis aliud esse non posse, quam ritum quendam eligendi concionatores in Ecclesia Mal. II. 7. - Sacerdotis munus esse prædicare, quod nisi fecerit, sic est sacerdos, sicut homo pictus est homo. *An*, inquit, *Episcopum faciat*, ordinare tales sacerdotes battalogos? An Ecclesias & campanas consecrare? An pueros confirmare? Non hæc vel Diaconus, vel quilibet Laicus faceret? Ministerium verbi facit sacerdotem & Episcopum.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 296. b. 297. seqq. de capt. Babyl.

§. XXXIV.

Pontificii finem instituti ministerii ignorant, negligunt & contemnunt.

In libro *de instituendis Ministris Ecclesiæ* ad Bohemos, prolixe etiam Pontificiam & Evangelicam ordinationem persequitur, unde nonnulla promemus. Rejicit ibi illam ideo, quia de vero ministerio ne somnient quidem *Papistæ* in suis ordinibus, cum tamen ordinatio autoritate scripturarum, deinde exemplo & decreto Apostolorum in hoc sit instituta, ut ministros verbi in populo instituat, seu ministerium publicum verbi, quo dispensantur mysteria Dei; *Papistæ* autem cœcitate percussi, ne quidem norint, quid sit verbum, aut ministerium verbi, præsertim Episcopi ipsi ordinatores. *Quomodo ergo*, inquit, *fieri posset, ut ministros verbi ipsi instituerent suis ordinibus?* pro iis enim ordinant sacrificulos, qui missas sacrificent, & confessiones audiant. Dic, rogo, me crassum fingere aut mentiri, *si invenias unum ordinatum istis ordinibus, qui audeat dicere, sibi inter ordinandum esse mandatum, ut mysteria Christi dispenset, & Evangelium doceat*, & Ecclesiam Deiregat, quam acquisivit sanguine suo. - Sed ad ministerium verbi alia nova requiritur apud eos vocatio, nempe, vel Parochi, vel Magistratus, tanquam incomparabiliter minor, quam illa sacri ordinis & characteris collatio, ut quæ non pastoribus aut Episcopis, summis illis verticibus, sed plane infimis, vilissimis, pessimis & indoctissimis passim committi debeat, ceu res longe omnium vilissima & facilima, quia mysteria Dei dispensare & animas pascere, officium est, prorsus sine charactere indelebili, nec est Sacramentum ordinis; at Christum consecrare & sacrificare, hoc habet characterem, hoc est vere Sacramentum ordinis. Posthæc rotat ira Dei has ridiculas larvas Episcoporum, ut non solum contemnant ministerium verbi, & loco ejus officium sacrificandi ordinent, sed & Baptismum vivificum, quo viventes homines & rationales animæ sanctificantur in vitam æternam, à se relegent, tanquam officium mitris illis gemma-

gemmatis, & pallis aureis, longe indigniſſimum & alieniſſimum. Verum hoc pulchre eos decet, ut loco animarum, baptiſent lapides, altaria & campanas, mortuas illas & inanimatas res, tam capaces baptiſmatis, quam ipſi ſunt veritatis: tanta furia hæc eſt & amentia, ut ſi extra ſerium ſpectes Epiſcopum talia ludentem, præ riſu fatiſcere pene oporteat: at ſi ſpiritu blaſphemias conſideres, indignatione rumpi queas. Si igitur ulli negandi ſunt eſſe ſacerdotes, maxime negandi ſunt illi, quos Papiſtici ordines unxerunt. Nam ex prædictis ſatis conſtat, eos hoc plane nullo modo agere, ut miniſtros verbi ordinent, ſed tantum *ſacrificos Miſſarum*, & auditores confitentium. Neque enim aliud agere poſſunt, quam id quod ex animo intendunt agere, hoc eſt, non curant, ut docendi officium, ſed ut ſacrificandi & peccata audiendi poteſtatem conferant. Quare nec fieri poteſt, ut aliud obtineant. At cum certiſſimum ſit, Miſſam non eſſe ſacrificium, deinde confeſſionem eam, quam præceptam volunt, nullam eſſe, utrumque autem ſit humanum & ſacrilegum inventum & mendacium, plane ſequitur, per ordines illos ſacros neminem fieri coram Deo aut ſacerdotem aut miniſtrum, ſed meram larvam quandam mendacii & vanitatis, ut offerant, ubi nullum eſt ſacrificium, & abſolvant, ubi nullus debet accuſari, velut ille, qui in vacuo theatro ridebat & geſtiebat. Hæc omnia pia corda debent movere, ut quidvis aliud patiantur, quam iſtis ordinibus ſacrilegis fœdari. Atque ii, qui hactenus ordinati ſunt, doleant ſeſe ſic fuiſſe per mendacii larvas eluſos. Nam ſi unquam conſecraverunt, aut officium miniſtri Eccleſiaſtici expleverunt, id certe non virtute ſacri ordinis ſui, qui eſt merum mendacium & irriſio Dei, fecerunt, ſed virtute fidei & ſpiritus Eccleſiæ, quæ eos in loco miniſterii hujus toleravit & admittere coacta fuit; ſed nunc, cum res cognita manifeſtetur, amplius ludendus & irridendus non eſt Deus, ſed fugiendæ ſunt larvæ iſtæ mendaciorum, ceu teterrimæ peſtes animarum &

ignominia turpissima Ecclesiæ Dei. Qui autem per has larvas ad locum ministerii venit, age, ministerium apprehendat, & deinceps pure ac digne administret, sacrificandi officium deserat, docens verbum Dei, ac regens Ecclesiam, cæterum unctu-ram & totam ordinationem, qua intravit, ex animo damnet ac detestetur. Neque enim necesse est locum quoque ministerii relinquere, licet impiis ac perversis modis ascenderis, dum animus ipse corrigatur, & modus ipse damnetur.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 5 8. a, b.

§. XXXV.

Exemplum Ordinationis Evangelicæ in Episcopo Numburgensi, ejusq; defensio.

De Evangelica ordinatione Lutherus egit in scripto Germanico, quo ordinationem *Nicolai Amsdorffii*, Episcopi Numburgensis, à se factam defendit, & in hanc sententiam ad Quæstionem: *an recte factum sit, quod Episcopus Numburg. ab hæreticis exosis & apostatis Romanæ Ecclesiæ ordinari vel manus imponi sibi passus fuerit?* respondet: ego quidem de me ipso nil habeo, quod dicam, aut glorier. Sum, ut omnes homines, natus in peccato & morte, sub diabolo: vivo etiam ita, ut libenter cuperem melius vivere, nisi quod non amplius sim sub diabolo. Si quid boni in me est, id non meum est, sed Dei & Salvatoris mei Jesu Christi, cujus dona negare nefas duco; nempe quod Scripturam S. modice intelligam, melius tamen rectiusque sciam, quomodo consecrandus sit Episcopus Christianus, quam Papa cum omnibus suis Episcopis, verbi Dei ignaris & hostibus, ut qui nesciant, quid loquantur vel affirment, Tim. I. 7. quidve agant vel faciant. Quanquam hac de re, ut opinor, non valde soliciti sint futuri, cum propria jura eos doceant, legitime consecratum esse Episcopum etiam à Simoniaco ordinatum, &, quod magis est, à turpissimis Pontificibus, ut Bonifacio VIII. Julio II. Clemente VII. imo si diabolus ipse in officio tale quid peregisset, id ratum fore. Eo enim recidunt omnia, an Episcopus & Ecclesia consentiant, Ecclesia Episcopum audire & Episcopus Ecclesiam

docere

docere velit. Impositio manuum benedicit confirmat & testatur illud, quemadmodum Notarius & testes rem civilem testantur: & simul pastor sponso & sponsæ benedicens, illorum matrimonium ex officio confirmat, licet pastor vel angelus vel diabolus sit. Quicquid vero Papistæ dicant, conscientia nostra secura & libera coram Deo est, quod rite & bene fecerimus. Interfuerunt enim inaugurationi isti & manus imposuerunt sequentes Episcopi vel Superintendentes & Pastores, *D. Nicolaus Medler*, Numburgensis, *M. Georgius Spalatinus*, Altenburgensis, *M. Wolfgangus Stein*, Weissenfelsensis, quemadmodum receptum erat in veteri Ecclesia, & antiqui canones docent, ut Episcopus consecretur ascitis Episcopis vicinarum urbium. Adhæc Ecclesia, populus & Principes Dominique provinciarum præsentes erant.

Tom. VIII. Altenb. pag. 10. b. 11. a.

LOCUS IV.

De

MAGISTRATU POLITICO.

§. I.

Doctrina de Magistratu per Lutherum restituta.

QUid debeatur Luthero, quod statum officiumque Magistratus egregie vindicaverit, ipsemet in præfatione ad explicationem Psalmi LXXXII. *Deus stat in Synogoga Deorum*, indicavit. *Olim*, inquit, *cum Papa, Episcopi & Monachi tale dominium obtinerent*, ut etiam literis excommunicatoriis Reges Principesque, non repugnare ausos vel abjectissimo ventri, pro arbitrio suo cogere & flectere potuerint, quo volebant, Magistratus Politicus totus oppres-

sus jacebat sub Ecclesiasticis gigantibus & tyrannis, ut leves & rudes isti homines pedibus eum calcarent; tam potenter dominabatur unicus ille Canon, *si quis suadente.* Adhæc nulla aderat instructio, quid sit Magistratus Politicus & in quantum ab Ecclesiastico differret. Unde nulla ratione Politici ulcisci poterant Ecclesiasticos, quam ut eos summo odio prosequerentur, & clam iis damnum inferrent, aut conniverent ad illatum ab aliis. Nunc vero, posteaquam Evangelium in lucem prodiit, & clarum discrimen ostendit inter statum Politicum & Ecclesiasticum, adhæc docet, quod *Magistratus* politicus sit *divina ordinatio*, cui quisque obsequium & honorem deferre debeat, lætantur, quod liberati sint à tyrannide Pontificia, & talis jam rerum conversio facta est, ut Papæ, Episcopi & Monachi iterum Principes & Reges metuere, honorare, & fere pro Diis colere debeant. Conqueritur tamen mox, quod Magistratus fere insolescat, gratia Dei & libertate abutatur, & Evangelium persequatur, per quod Dii & Domini facti sint, idque sub specie defensionis, ac reprehendi nolint; prout superiore Loco §. 26. querelas beati viri retulimus. Conf. supra p. 798. seq.

Tom. V. Alt. pag. 278. a.

§. II.

Deus in V. T. ordinavit Magistratum, Gen. 9, 6.

Magistratum à Deo constitutum esse, multis è Veteri & Novo Test. locis probari potest. Genes. IX. 6. *quicunque effuderit sanguinem humanum, illius sanguis effundetur per hominem.* (a) Hic est fons, ex quo manat totum jus civile & jus gentium. Nam si Deus concedit homini potestatem super vitam & mortem, profecto etiam concedit potestatem super id quod minus est, ut sunt fortunæ, familia, uxor, liberi, servi, agri. Hæc omnia vult certorum hominum potestati esse obnoxia Deus, ut reos puniant. Ergo locus hic diligenter notandus est, quo Deus Magistratum constituit, non tantum ut de vita judicet, sed etiam de inferioribus, seu infra vitam positis, ut Magistratus

puniat

puniat inobedientiam liberorum, furta, adulteria, perjuria. In summa, ut puniat omnia peccata, quæ in secunda tabula prohibentur. Qui enim vitæ judicium concedit, etiam inferiorum rerum judicium permittit. Insignis igitur hic textus est, & dignus observatione, quod Deus Magistratum instituit, & ei gladium dat in manus, ut restringat licentiam, ne tum sævitia, tum alia peccata progrediantur in infinitum. Hanc divinam potestatem nisi Deus contulisset hominibus, qualem quæso viveremus vitam? Quia igitur prævidet semper maximam malorum copiam futuram, hoc externum remedium instituit, quod mundus hactenus non habuerat, ne licentia immodice crescere. Atque hoc tanquam septo, his tanquam parietibus muniit vitam & res nostras Deus. In Novo Testam. (b) Matth. XVII. 27. Dominus rationem reddidit, cur sit obediendum magistratui profano. Ideo est ponderanda & observanda, tanquam sententia prolata à summa majestate, scilicet, quod Magistratus sit honorandus, ne scandalisentur, id est, ne possint Christianos accusare seditionis, ut qui nollent obedire potestati, sed novum regnum civile moliantur. Quo simul significat, regnum suum non fore civile seu mundanum. - Confirmat igitur hoc loco Magistratum quidem, sed tamen non eum justificat, nec beatificat coram Deo, imo separat eum à regno suo. Ideo quantum habent Reges ex hoc loco autoritatis & gloriæ in mundo, tantum habent timoris & desperationis, quod non pertineant ad regnum Dei, ne inflentur, quod eorum status à Deo probetur. Sicut status conjugii probatur, sed non per hoc justificatur, nec salvatur. Hoc dicendum est, quia mire inflantur nunc etiam impii Principes, imo & nostri Proceres quoque, postquam audiunt statum suum probari, quasi ideo sint futuri salvi, non cogitantes, quod in isto statu nihil meliores sint *Turcis* & omnibus gentibus; quia & sub Turca coguntur Christiani obedire magistratui, sicut hic Christus *Romanum Magistratum* aptum *approbat*,

in Novo Christus Matth. 17, 27.

Reverenter hanc ordinationem agnoscere debebat Magistratus,

bat, & tamen damnatus erat apud Deum idem Magistratus. Sic & nostri sunt, si sine fide sunt. Sed hoc esset tolerabile & bonum, si Magistratus acciperet drachmam etiam à piis, nunc vero fiducia approbationis à Deo, persequuntur etiam Deum, à quo approbantur, sicut Christus à Romano Magistratu occisus est. Deus enim benediceret regnis, ut census haberent in æternum, sed quia contenti non sunt hac benedictione, persequuntur benedicentem, & ita cogunt eum, ut eis maledicat & deponat potentes de sede.

(a) *Enarrat. in Genes. IX. Tom. I. pag. 419. seq.* (b) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 372. b.*

§. III.

alia argumenta ex libello de potestate seculari.

Plura alia hujusmodi argumenta collecta reperies in libello Nostri *de seculari potestate, quomodo ei debeatur obsequium?* quem *Johanni* Saxoniæ Electori inscripsit, in cujus principio fundamenta solida, quibus jus civile & gladii stabilitur, & probatur esse à Dei voluntate & ordinatione in mundo, è Scriptura S. adduxit, ut Rom. XIII. 1. seqq. 1. Pet. II. 13. 14. & hoc jus gladii ab initio mundi extitisse dicit, quemadmodum ex metu Caini fratricidæ colligit; frustra enim ipsum formidasse ultionem, nisi ex patre Adamo audivisset homicidas capitali supplicio afficiendos. Repetitum porro idem jus post diluvium disertis verbis Gen. IX. 6. & postea Exod. XXI. 14. 23. & à Christo confirmatum Matth. XXVI. 52. nec non à Johanne, Luc. III. 14. Ibidem vero etiam profert dicta, quæ istam potestatem infringere valde videntur, ut Matth. V. 38. 39. 40. 41. 44. Rom. XII. 19. 1. Pet. III. 9. Unde Sophistæ inferunt, Christum abrogasse legem Mosis, & ex præceptis ejusmodi fingunt consilia pro perfectis, ac doctrinam Christianam in duas partes dividunt, quarum unam vocant perfectorum, cui consilia ista assignant, alteram vero imperfectorum, cui præcepta tribuunt, mera temeritate, nullo Scripturæ S. fundamento nixi, nec vident Christum ibi

tam

tam severe doctrinam suam imperare, ut ne apicem quidem solvi velit, & in orcum condemnet illos, qui inimicos suos non diligunt. Aliter ergo de his judicandum monet, ut verba Christi omnibus communia maneant, sive perfecti sive imperfecti sint, cum perfectio vel imperfectio non consistat in operibus, nec singularem statum externum inter Christianos efficiat, sed in corde consistat, in fide & charitate. Hinc homines omnes ex Adamo prognatos in duo genera dividit, fidelium & infidelium: illos affirmat pertinere ad regnum Dei & Christi, & non indigere gladio vel jure civili. *Si* enim, inquit, *omnes & singuli* toto orbe veri essent *Christiani*, sive vere fideles, neque Regibus & Principibus, nec gladio aut legibus opus esset. Ad quid enim ista? haberent nimirum in corde doctorem Spiritum S. à quo instruuntur, ne cuiquam malefaciant, omnes ament, injurias & mortem ipsam patienter ferant; ubi autem iniqua patienter feruntur, aut non nisi æqua fiunt, ibi nulla est lis aut rixa, nullus judex, nulla pœna, judicium, aut gladius. Itaque inter vere Christianos locus judicio & gladio temporali esse non potest: plus enim præstant, quam omnes leges aut doctrinæ ab iis exigunt. Hinc Paulus docet 1. Tim. I, 9. *lex justo non est posita, sed injustis*; ideo scilicet, quia justi sponte sua omnia & plus faciunt, quam omnia jura postulant: injusti autem nil boni patrant, ideoque jure opus habent, quod ipsos instruat, cogat atque impellat benefacere. Bona arbor nulla indiget doctrina, vel lege, ut bonos fructus ferat, id enim ejus natura & indoles secum fert: ita quoque omnes Christiani per Spiritum & fidem animati sunt, ut magis ultro & sponte agant recta & justa, quam ullæ leges præcipiunt. - Cum vero pauci sint credentes, & qui non resistant malo, nec mala faciat, Deus illis extra statum Christianismi & regni Dei, aliud regimen constituit, eosque gladio subjecit, ut, licet cuperent, non tamen exequi possint male destinata, & si perpetrent, non sine formidine id faciant. Sed quia

fideles non indigent Regibus aut legibus.

ingens malorum est numerus, & inter mille vix unus Christianus verus, ac alter alterum facile devoraret, ut nemo uxorem & liberos nutrire & educare posset, sicque mundus interiret, Deus ordinavit *duplex regimen*, Ecclesiasticum, quod Christianos & pios homines facit per Spiritum S. sub Christo, & politicum, quod non Christianis & impiis resistit, ut vel inviti pacem externam colere teneantur. Ita Paulus interpretatur gladium mundanum Rom. XIII. 3. 4. quod *non bonis sed malis operibus metuendus sit*, & Petrus 1. Epist. II. 14. *in ultionem impiorum, & laudem bonorum.* Si quis igitur mundum secundum Evangelium regere, omnem potestatem secularem & gladium tollere vellet, prætendens, omnes esse baptizatos & Christianos, inter quos Evangelium nolit esse jus aut gladium, quid, quæso, faceret? nihil sane aliud, quam ut immanibus bestiis vincula solveret, ut obvios quosque morderent ac dilaniarent. Ita mali sub Christiano nomine abuterentur libertate Christiana, facinora quævis patrarent, ac dicerent, se Christianos esse, nulli gladio aut juri subjectos, ut jam nonnulli insaniunt. His dicendum, verum omnino esse, quod Christiani opus non habeant lege forensi & gladio; sed ante dare eos debere mundum Christianis veris refertum, quam Christiane & Evangelice regi queat; id vero nunquam fieri posse, cum mundus & multitudo in malo jaceat, pluresque impii quam pii reperiantur, licet baptizati sint & Christiani nominentur. Nequaquam igitur in mundo unum commune regimen Christianum vigere posse; adeoque duplex regimen probe distingui & utrumque retineri debere, unum, quod pios, alterum, quod pacem externam facit, & mala coercet: neutrum sine altero sufficere in mundo; nam sine spirituali Christi regimine nemmem coram Deo justum piumque fieri posse per regimen seculare: nec ad omnes id se extendere, cum semper Christianorum sint pauciores inter nos Christianos. Si vero seculare solum regimen imperaret, nil nisi hypocri-

duplex regimen probe distinguendum.

sin

sin fore, etiamsi ipsa Dei præcepta essent, quia sine Spiritu S. in corde nemo vere pius fiat, qualiacunque etiam bona opera faciat. Similiter si spirituale tantum regimen obtineret in provinciis & inter homines, ibi frena malitiæ laxarentur, & sceleribus cunctis locus relinqueretur; quia universus mundus (die gemeine Welt) id nec accipere nec intelligere valet. *Hinc*, inquit, *vides, quo respiciant verba Christi*, supra Matth. V. 39. adducta, *quod* Christiani *non debeant judicio contendere, nec gladium secularem inter se habere.* Proprie Christus ad solos Christianos ea dicit, qui soli quoque recipiunt & sic faciunt, non in consilia mutant, pro Sophistarum more, sed in corde per Spiritum S. ita affecti sunt, ut nemini malum inferant & illatum à quovis patienter ferant. Quod si totus mundus esset Christianus, ad eum totum verba pertinerent; at quia non Christianus est, ad eum non spectant verba, nec sic facit, verum alteri regimini subjicitur, ubi non Christiani externa vi coguntur & ad pacem bonaque adiguntur. Propterea etiam Christus gladio non est usus, nec eum in suo regno instituit; est enim Rex Christianorum regitque sine lege, tantum per Spiritum S. Et quanquam *confirmavit jus gladii*, eo tamen non utitur in regno suo, nec eo opus est, cum non nisi pii in hoc regno sint. Unde *David*, quod multum sanguinem fudisset, non poterat templum ædificare, sed *Salomoni* Regi pacifico relinquendum erat, qui *Christum* ejusque regnum adumbrare poterat. Quod vates innuunt passim, David Ps. CX. 3. Jes. XI. 6. 9. *Matth. V. 39. explicatur.*

Quando vero objicitur, cur Christiani, qui potestate civili & gladio opus non habeant, nihilominus subjiciantur potestati seculari à Paulo Rom. XIII. 1. seq. & Petro 1. Epist. II. 13. respondet, Christianos, cum in terra non sibi ipsis sed proximo vivant ac serviant, ea quoque facere ex natura Spiritus sui, quibus ipsi opus non habent, eoque sponte se subjicere Magistratui, ut ordinationi divinæ etiam hac in parte satisfaciant, nemini *ad object. respond.*

offendiculum præbeant, & omnibus prosint; exemplo Christi, solventis drachmam Matth. XVII. 27.

Tom. II. Alt. pag. 259--262.

§. IV.

Ex Epistola ad Melanchth. de eodem argumento.

Placet quoque, quæ jam ante, anno XXI. die Margarethæ, ex eremo (Coburgi) de hoc argumento ad Phil. Melanchthonem scripsit, huc transscribere. De *gladii jure* sic sentio, ut prius: nam tu mihi videris petere aut mandatum, aut consilium ex Evangelio super hac re: in quo tecum plane sentio, *neque præceptum neque consilium esse ejusmodi jus in Evangelio*; neque conveniebat ullo modo: cum *Evangelium* sit lex voluntariorum & liberorum, quibus nihil cum gladio aut gladii jure. Sed *nec prohibitum est ejus jus, imo confirmatum & commendatum*; quod prorsus de nulla permissarum rerum legimus. Nam & injuria & externæ ceremoniæ neque præceptæ neque consultæ sunt in Evangelio, sed neque ulla temporalium rerum cura: atque *non conveniebat de iis disponere Evangelio, quod solum spiritum in sua libertate disponit*; sed nunquid ideo jus non est utendi illis: imo nonne necessitas hujus vitæ requirit ejusmodi jus & usum? Tua ratio pulchre faceret aliquid, si omnes obedirent Evangelio. Ablato enim gladio (cum necesse sit malos plures esse) quamdiu stabit Ecclesia Dei in hoc seculo, cum nullus neque vitæ, neque rerum usu, præ malorum licentia, potiri queat? sed tu rationibus & inconvenientiis non vis urgeri, sed Scripturis. Dixi antea, neque præceptum neque consultum esse gladium, sicut neque multa alia; esse tamen commendatum & confirmatum: sicut jus matrimonii, quod itidem nihil ad Evangelium pertinet. Habes enim *Johannem Baptistam* Luc. III. 14. qui milites instituit dicens: *neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, sed estote contenti stipendiis vestris.* Certe nisi jus gladii haberent, prohibere debuit: cum illi quæstionem tuam proprie moverent, dicentes, quid facere & nos debe-

debemus? Hic institutam non habes, confirmatam tamen habes militiam. Nonne cogitas, multo difficilius esse tibi, quid respondeas satis, hunc locum contra te adducentibus, quam quid tibi respondeatur. Paulus 1. Tim. II. 1. jubet *orare pro his, qui in sublimitate constituti sunt*, exemplo Jeremiæ, pro rege Babyloniorum orare jubentis: & non jubet orare contra sublimitates, tanquam rem vel prohibitam, vel nullius juris existentem. At illi ethnici erant, inquis: sed non orabat ut fideles fierent, sed ut essent & subsisterent in pace. Non mihi persuadebis, posse orationem juberi ab Apostolis & Prophetis, pro iis rebus, quæ tantum permissæ & ferendæ sunt, ut subsistant & quieta sint: alioqui pro raptoribus, &, ut tu interpretaris, tyrannis iniquis, ut iniqui sint, orabimus. Jam Apostolum ad Rom. XIII. 3. & 1. Pet. III. non sic à te rejici patior, quasi huc non valeant, aut tantum subditos erudiant. Non hoc efficies Philippe. Verba Dei sunt & magnum sonantia, ubi dicit: *potestas est à Deo, & ordinationi Dei resistit, potestati resistens*: & *minister Dei est*. Non invenies hoc dici de rebus permissis tantum. Non est minister Dei, sed hostis, qui injuriam facit, aut quæcunque ferenda infert: nec est permissio vel res permissa, minister Dei. Aliud longe est, quod aliquoties scribitur, gentem super gentem excitasse bellum, ut regem Babyloniæ contra Tyrum in Ezechiele servum vocans, & spiritum regum Medorum in Jeremia suscitans: & aliud, quod potestas pro pace ordinari dicitur, ad Rom. XIII. & 1. Tim. II. Nam hic timori mali operis, honori boni operis constitutam dicit, illic vindicta, & jam facti mali operis ratio habetur. Jam quid facias, cum *Abraham*, *David*, & sanctos, antiquis legibus & gladio usos optime videas? quos viros Evangelicos fuisse certum est: licet pro tempore tantum uterentur. Certe *usum rei*, qua illi usi sunt laudabiliter, non est pium ab Evangelicis viris negari, ut est *jus gladii*: præsertim cum in Evangelio neque sit revocatum neque prohibi-

tum, sed, ut dixi, confirmatum utique in his, qui fideles erant, militibus Johannem interrogantibus. Cum ergo Christus in Evangelio res divinas & cœlestes instituere debuerit, quid mirum, si gladium non instituerit, qui ab humanis creaturis facile ordinari potest: & interim sic eum tractet, ut, nisi Evangelio repugnaret eum à se institui, vellet instituere, dum commendat & confirmat institutum. *Petrus* & *Judas* etiam potestates & dominationes sperni & maledici ab *Antichristo* quoque indignantur. At nunquid permissa licentiosa aut iniqua non licet spernere? Honorem & reverentiam eis vult fieri; sed nunquid idem vult permissis & iniquis? His locis Scripturæ captus, non habeo, quod mihi respondeam Philippe: & multo minus mihi satisfacies in hanc partem, quam ego in tuam. Tu nullum locum habes, qui vel damnet vel prohibeat, vel ullo modo fugere doceat potestatem: ego tot modis confirmatam, commendatam, honorandam, oratione Deo commendandam habeo: nisi quod ab Evangelio neque imperata, neque consulta sit: quod nec matrimonium, nec domus, nec disciplina domus aut civitatis, aut ulla rerum corporalium administratio & cura. Tu, si quid aliter revelatum habes, ostende: sed sic ostende, ut prohibitam, fugiendam, aut solum permissam asseras. Christus enim Pilato datam desuper potestatem dixit: Deum autem dare non in malum hoc loco sonare puto.

Tom. I. Epistol. pag. 335. b. -- 337.

§. V.

Politia post lapsum remedium corruptæ naturæ necessarium.

Politia ante (c) peccatum nulla fuit; neque enim ea opus fuit. Est quippe politia *remedium naturæ corruptæ* necessarium. Oportet enim cupiditatem constringi vinculis legum & pœnis, ne libere vagetur. Ideo Politiam recte dixeris *regnum peccati*, sicut Paulus Mosen quoque vocat ministrum mortis & peccati. Hoc enim unum & præcipuum agit Politia, ut peccatum arceat. Sicut Paulus dicit: *potestas gerit gladium in vindictam malorum.*

lorum. Si igitur homines non essent per peccatum mali facti, Politia nihil fuisset opus, sed Adam vixisset cum posteris suis in summa tranquillitate, ac plus effecisset moto uno digito, quam nunc omnes gladii, cruces, secures possunt efficere. Nullus fuisset tum raptor, homicida, fur, obtrectator, mendax. Quid igitur legibus, quid Politia fuisset opus? quæ est ceu cauterium & *horribilis medicina*, per quam noxia membra præscinduntur, ut reliqua salventur.

Gen. IX. 6. Deus (d) constituit Politiam in mundo, quæ ante diluvium non fuit, sicut Cain & Lamech exemplum ostendunt, qui non occisi sunt, cum tamen arbitri seu judices essent publicarum actionum sancti Patres. Hic autem jubentur, qui habent gladium, ut gladio utantur contra eos, qui fuderunt sanguinem. Solvitur itaque hic argumentum, quod *Platonem* & omnes sapientes exercuit: hi enim concludunt, *imperia sine injustitia administrari non posse.* Ratio est, quia homines inter se æquali dignitate & conditione sint. Cur enim Cæsar imperat orbi? Cur alii ei parent, cum æque, ut alii, sit homo, nihilo melior, nihilo fortior, nihilo durabilior? Omnibus enim humanis conditionibus subjectus est, sicut alii homines. Videtur igitur tyrannis esse, cum aliis hominibus sit similis, quod usurpat Imperium in homines. Si enim similis est aliorum hominum, summa injuria & injustitia est, quod non vult similis aliorum esse, sed per tyrannidem aliis se anteponit. Ad hunc modum ratio colligit, nec potest habere, quod opponat. Sed nos, qui habemus verbum, videmus opponi debere mandatum Dei, qui sic ordinat & instituit. Igitur nostrum est divinæ ordinationi parere, & eam ferre, ne ad reliqua peccata etiam hoc accedat, ut in hac parte simus inobedientes voluntati Dei, quam tamen tot modis videmus huic nostræ vitæ esse utilem. Concedit igitur hic locus religiosam & civilem mactationem animalium, cædem autem hominum in totum prohibet: quia homo est conditus

Philosophi judicabant imperia injusta esse.

ad

ad imaginem Dei. Huic voluntati qui non parent, hos tradit Magistratui occidendos. Verum de *causa efficiente* Politiæ Loc. II. §. III. & IV. plura vide.

(c) *Enarrat. in Genes. II. Tom. I. p.* 88. (d) *ad Genes. IX. p.* 417. *seq.*

§. VI.

Etiam regna mundi non damnantur, licet contra Christum pugnent.

Cum igitur Magistratus sit ordinatio divina, quæ etiam in Novo Testam. non sublata sed approbata & confirmata sit autoritate Christi & Apostolorum, facile inde colligi potest regna mundi non damnari, etiamsi contra Christum pugnent. Non enim sequitur, regna mundi pugnant contra Christi regnum, ergo sunt mala per se. Sicut non sequitur, ferrum, quo latus Domini in cruce apertum est, non fuisse bonam creaturam; sed est constituenda differentia inter creaturam seu rem & abusum. Creatura bona est, etsi in abusu sit; oritur enim abusus non ex re, sed ex pravo animo. Sic justitia civilis, jura ipsa, artes, studia, sunt res sua natura bonæ, sed abusus est malus, quod mundus his donis abutitur contra Deum.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 755. *in Psal.* II.

§. VII.

An Christianus magistratum gerere possit?

Facile quoque hinc effici potest, Christianum posse Magistratum gerere in Novo Test. Clarus est textus Rom. XIII. 1. *potestas à Deo ordinata est. Est Dei minister* &c. Ne igitur tam temerarius esto, ut dicas, Christianum id gerere non posse, quod Dei proprium opus, ordinatio & creatura est; alioquin enim dicendum esset, Christiano non licere edere, bibere, nubere, quia & hæc sunt Dei opera & creaturæ. Si vero Dei opus & creatura est, utique res est bona, ac ita quidem bona, ut quisque ea Christiane & beate uti queat, ut Paulus docet 1. Tim. IV. 4. Inter omnes autem creaturas non tantum victui & amictui, sed etiam potestati & subjectioni, defensioni & pœnæ locus relinquendus est. Ac, ut summatim dicam, quia Paulus potestatem dicit Dei ministrum esse, non tantum inter Gentiles, sed inter Chri-

Christianos quoque ea valere debet. Quid vero est, quod dicatur *Dei diaconus*, nisi hoc: potestas ejus indolis est naturâ (ist von Natur der Art) ut Deo ea serviri queat. Jam parum Christiane diceretur, esse alicubi cultum vel servitium Dei, quem homo Christianus præstare non deberet, cum id nemini magis conveniat quam Christianis, ac bonum necessariumque sit, ut omnes Principes boni Christiani forent; nam gladius & potestas, tanquam singularis cultus Dei proprius est Christianis præ omnibus aliis in terra. Quapropter potestas secularis eodem censu haberi debet ac conjugium, agricultura, aut aliud quodvis opificium, quæ à Deo ordinata sunt. Quemadmodum igitur aliquis Deo servire potest in conjugio, agricultura, opificio, & tenetur iis proximi commodis inservire, si necessitas postulat, ita quoque proximo inservire potest & debet potestate seculari, ubi necesse fuerit.

Ad objectionem, *cur nec Christus nec Apostoli secularem potestatem administraverint? respondet 1.* quærendo: cur non etiam Christus uxorem duxerit, sutor vel sartor factus sit? 2. An propterea status vel ordo aliquis sanctus non esset, si Christus in eo haud vixerit? ubi reliqui omnes status, & officia manebunt, præter pastorale, quod solum administravit. 3. Regerit, Christum suo munere defungentem alia munera non damnasse. 4. Officium Christi id tantum requisivisse, quo ipsius regnum regeretur & promoveretur; eo autem nequaquam spectasse, ut maritus, sutor, sartor, agricola, princeps aut carnifex fieret, nec gladium aut jus civile, sed tantum verbum Dei & Spiritum, quo intus reguntur ejus cives. 5. Sufficere interea, quod gladium nec prohibuerit, nec sustulerit, sed confirmaverit: quemadmodum sufficiat, quod statum conjugalem non abrogaverit, licet uxorem non duxerit. *ad objekt.* *respond.*

Tom. II. Alt. pag. 262. b. 263. seq.

§. VIII.

Verus sensus Matth. V. 39. non resistendum malo, ostenditur.

Ex hisce verum sensum verborum Christi Matth. V. 39. *non resistatis malo* &c. patere (e) ostendit, nempe hunc: Christianum ita promtum paratumque esse debere, ut omnia mala & injurias ferat, vindictam non quærat, nec in judicio se defendat, sed ut omnino pro se nihil opus habeat potestate & jure seculari; pro aliis autem petere possit ac debeat. Sic etiam (ut porro scribit) *Magistratus ipse*, vel proprio motu, vel aliorum monitu, sine propria accusatione injuria affectum juvare & defendere tenetur. Id vero si potestas secularis negligat, convitiis proscindi & lædi se sinat Christianus, & malo non resistat, ut verba Christi sonant, quæ nequaquam pro consilio perfectorum habenda sunt, ut Sophistæ mentiuntur & blasphemant, sed universale & severum præceptum continent, omnibus Christianis datum; ut intelligi inde queat, eos omnes Ethnicos esse sub nomine Christiano, qui seipsos ulciscuntur, aut judicio contendunt litigantque pro honore vel bonis suis. Aliter sane se res non habet: nec multitudine vel consuetudine vulgari movearis; pauci enim Christiani sunt in terra, & verbum aliquid aliud est, quam communis mos. *In annotationibus* ad Matth. loc. cit. (f) in eandem sententiam scripsit & constantem suam mentem expressit, brevioribus verbis. *Sic*, inquit, *omnino intelligendum puto, doceri patientiam, tam à privatis, quam publicis hominibus.* Hinc non sequitur, non licere implorare Magistratus opem, qui non persequitur, qui non sit hostis, sed in pace nobiscum vivit; quia Christus non dicit: nolite defendi, aut implorare defensionem; sed *vos ipsos nolite defendere*: vosipsi nolite resistere malo, scilicet publico: nolite vos ipsi dentem pro dente neque exigere privatim, neque facto per seditionem alio Magistratu, publice vindicare; quia non veni, ut novum Magistratum conderem, sed ut docerem vos ferre quaslibet injurias, privatas & publicas, & non resistere utrique malo privata vindicta.

dicta. Hoc sane vellem, ut hoc vocabulum, *licet judicio contendere*, omnino tollatur; quia sonat pro licentia litigandi: neque Christus hic loquitur de his, qui in judicio accusant, seu implorant judicis defensionem; sed de patientibus, qui in judicium vocati vexantur & condemnantur: hi non contendunt judicio neque litigant, sed patiuntur. Has *personas passivas* Christus docet patientiam, *non armat activas personas ad litigandum.* Hoc verbum male sonat; tollatur igitur, & loco ejus ponatur: *an liceat* &c.

(e) *Tom. II. Alt. pag.* 263. (f) *Tom. IV. Jen. Lat. fol.* 297. *b.* 298. *a.*

§. IX.

Hic porro quæritur: *an* etiam *carnifex, lictor, Juristæ, Advocati, & quicquid ejus generis est, Christiani esse & beatum statum habere queant?* Respondetur. Si potestas ipsa & jus gladii est cultus Dei, ceu supra probatum, id omne quoque cultum Dei esse oportet, quod facit ad exercendam illam potestatem & jus. Opus sane est illis, qui malos comprehendant, accusent, occidant, & bonos defendant, excusent & liberent. Quare si istiusmodi homines ea intentione faciant officium, ut non se ipsos quærant, sed tantum jus & potestatem adjuvent, ut mali coerceantur, sine periculo est, & ministerio isto fungi possunt, æque ac alii opificiis aliis, unde vivant. Nam dilectio proximi non quærit sua, nec attendit opera, quam magna vel parva, sed quam utilia & necessaria proximo & universitati sint.

Q. an carnifex & Advocati Christiani esse possint?

Tom. II. Alt. pag. 265. *b.*

§. X.

Tandem quæritur: *an non in propria causa aliquis gladio uti possit*, non quidem ea intentione, ut sua quærat, sed ut malum puniatur? Respondetur: hoc factum mirabile equidem non est impossibile, sed valde rarum & periculosum. Ubi spiritus tam dives est, fieri potest; sic enim de *Simsone* legimus Jud. XV. 11. *feci ipsis, sicut mihi fecerunt.* Sed Proverb. XX. 22.

Q. an non in propria causa aliquis gladio uti possit?

XXIV. 29. diversum dicitur: *noli dicere, ego malum ulciscar; &, sicut fecit mihi, ita ipsi faciam.* Simson enim divinitus vocatus & destinatus erat, ut Philistæos puniret & Israëlitas liberaret; licet enim occasionem quæreret ulciscendi Philistæos, non tamen id faciebat, ut seipsum ulciscereturr, aut sua quæreret, sed ut aliis inserviret. Hoc vero exemplum imitari nemo potest, nisi verus sit Christianus & spiritu plenus. Si ratio idem conabitur, obtendet quidem, se non sua quærere; sed falsissimum erit; sine gratia enim impossibile est.

Tom. II. Alt. pag. 265. b.

§. XI.

Potestas Magistratus non est absoluta.

Potestas autem illa, qua gaudet & utitur Magistratus, non est absoluta, ut quicquid libet, liceat. Extant (g) tales voces; Sanctitas, pietas, fides, privata bona sunt, Reges quo libet eant. Rusticum est Principem parere pietatis & justitiæ legibus: **Herrn sollen einen Vortheil haben.** Principes sunt exempti legibus, habent sua privilegia. Ideo quicquid libet licet, **ja Blitz und Donner.** Imo minus licet Magistratibus, quam privatis. Et libido illorum & licentia severius punienda; quia sunt gubernatores & custodes disciplinæ, & debent aliis exempla esse omnium virtutum. Sed clamat: ego sum Princeps & Dominus terræ: cur non possim mihi indulgere? Imo quo major es, hoc magis te humilia, ut & virtute, & bonis exemplis aliis præire possis. Juxta sententiam usitatam: *Regis ad exemplum totus componitur orbis.* Magnatum & Principum prava exempla sunt omnium pestilentissima, & latissime patent, quia multos corrumpunt, & ad licentiam peccandi pertrahunt. Privatorum exempla minus nocent, & facilius corriguntur. Principum delicta sunt plane diabolica. Ideo puniuntur atrociter. Sicut Sichem, dum putat sibi tanquam Principi quidvis licere, horribiles pœnas luit. **Es kost ihm sein Halß.** Et ipse, & parentes, & tota civitas miserabiliter pereunt. In libello de *potestate seculari* semel

mel iterumque citato, graviter etiam hanc opinionem refellit. (h) *Non cogitet* (ait) Magistratus: *mea hæc est regio, mei sunt homines, faciam quæ lubet*; sed ita dicat: ego sum regionis & hominum, teneor ita agere, non ut ego extollar & dominer, sed ut iis bene sit, & ut in pace vivant & defendantur. Christum sibi typum sumat & ita dicat: Christus summus Princeps venit in mundum, mihi serviit, non quæsivit, ut ipse potens, dives, honoratus esset; sed omnia fecit, ut meæ succurreretur necessitati, ut in eo & per eum omnia haberem. Ita & ego faciam, in subditis meis non mea quæram, sed officio meo similiter eis inserviam, eos audiam, protegam, & scopum hunc regiminis præfigam mihi, ut illi utilitatem inde capiant, non ego. *Dices*, quis hoc modo Princeps esse velit, qui tantas molestias suscipiet, quis tali Principe miserior esset? delectamentane nulla licebit habere, omittendane est saltatio, venatio, equorum decursio, alea, ludi & ejusmodi plura? Respondeo: non jam doceo, quomodo Princeps vivere debeat, sed quomodo Princeps secularis Christianus esse debeat, ut cœlum intrare queat, quanquam id raro fiat (ein Fürst ist Wildpret im Himmel.) Neque ideo hæc loquor, quasi sperem doctrinæ meæ locum daturos esse Principes, sed si quis esset, qui libenter vellet Christianus esse, ac scire, quomodo ad verbi divini normam conformare se debeat; hæc enim non flectitur ad Principum placita, sed Principes oportet ad illam regulam se componere. Mihi satis est, si ostendero, non esse impossibile, licet rarissimum sit, ut Principes sint Christiani. Neque enim Deus tam rigidus erit, ut illorum recreationes non ferat, si eas instituant absque damno subditorum, & si officium suum erga eos in charitate exerceant. Hoc sane si præstarent, multæ saltationes, venationes & decursiones per se cessarent. *Exceptioni occurritur.*

(g) *Enarrat. in Genes. XXXIV. Tom. III. pag.* 1025. *seq.* (h) *Tom. II. Alt. pag.* 271. *a, b.*

§. XII.

Jus circa sacra non nimis extendendum.

Quando igitur Magistratus est Christianus, ei potestas & jus circa sacra non potest denegari. (i) *Principale & vere regium officium Regis est, ut verbum defendat, & curet id propagari ad posteros.* Sed horum exiguus numerus est; semper enim major pars Principum & Regum in mundo, oderunt & persequuntur verbum, dissipant Ecclesias & adfligunt pios. Proponuntur igitur hæc nobis in exemplum, & consolationem, ut sciamus, Deum ex tanto numero Principum, qui sunt hostes verbi, eligere unum atque alterum, qui curam gerant Ecclesiæ, ament & discant verbum Dei. Sic *Abimelech* baptisatur in Spiritu S. & circumciditur circumcisione spirituali, & credit in Deum, qui prædicatur & colitur in domo Isaac, fit discipulus, amicus & patronus Isaac. Sed non nimis extendere Magistratus hoc jus, & ante omnia probe distinguere debet duo Adamigenarum genera, de quibus §. III. dictum est. Conscientiis imperare nequit potestas secularis, adeoque non mandare, ut hoc vel illud credant subditi, sine verbo Dei.

prima tabula præferenda secundæ.

Prima enim *tabula* (k) *debet præferri secundæ tabulæ.* Si parentes aliquid contra Deum statuunt, aut jubent, ibi quartum præceptum tollitur, quod antea ratum & firmum erat; quia in primo præcepto dicitur: Deum diligendum & honorandum esse super omnia. Actor. V. 29. *oportet Deo magis obedire quam hominibus.* Ad hunc modum nos in negotio Evangelii decidimus contra Imperium Cæsaris & Papæ, contra universam impietatem Papæ, sine præcedente strepitu juris. Non accusavimus Papam, nec potuimus; quia nullus erat judex. Honoravimus Papam, Parentes, Cæsarem. Sed quia Christus dicit: *oves meæ vocem meam audiunt; alienum autem non sequuntur, sed fugiunt:* non fuit expectandum, donec decerneretur humano more, utrum bene an male faceremus, sejungentes nos à Pontifice; quia cognita voluntate divina non est disputandum de juribus, de præscriptionibus aut similibus, sed

sed obtemperandum est sine ulla deliberatione mandato divino, quia neque Papa, neque Parentes, neque Cæsar, hunc titulum habent: *Ego sum Dominus Deus tuus.* Est sane (l) obedientia illa præstanda, quam præcipit Deus in secunda tabula, sed faciendi sunt *gradus obedientiæ*, quorum accurata ratio est habenda. Si enim pugnant inter se prima & secunda tabula, tum simplex & vera ratio est, qua jubetur secunda cedere primæ; quia Deus est creator, caput & Dominus patris & matris, politicæ & œconomicæ. Omnia hæc debent esse subjecta creatori. Et quando quæritur: utrum horum sit deserendum, creatorne an creatura? Respondeo: creatura est relinquenda, quia prima tabula præcedit, cui si est satisfactum, tum etiam secunda suum locum habet, tum obedias parentibus, feras & patiaris injurias eorum, sed *pro me*, inquit Deus, non contra me & contra primam tabulam. - Hæc *distinctio necessaria* & utilis admodum est. Sæpe autem accidit, ut hæretici ea abutantur, & jactitent se habere primam tabulam, & hoc prætextu aboleant secundam. Ibi accurato judicio opus est. Sic enim Pontifex etiam jactitat se habere primam tabulam, & ratiocinatur inde: quod nemo teneatur obedire Magistratui, sed debeant omnes obedientiam Romanæ sedi, cui etiam Imperatores & Reges necessario sint subjecti, præstare; sed vide, an recte doceat primam tabulam, & quamobrem solvat secundam. Hic igitur accurato judicio opus est, ut recte accommodetur distinctio, & exigantur mandata ac doctrina *Papæ* ad veram sententiam præceptorum primæ tabulæ. Nam & ego doceo Principem nostrum non debere obedire Cæsari, & absolvo eum ab obedientia, non tantum Papæ, sed & totius Imperii & Cæsaris. Sed quo jure? - Ibi enim videndum mihi est, ut recte definiam & distinguam obedientiam: hoc jure, quia Cæsar & Papa jubent & mandant contra primam tabulam. Igitur nec Princeps, nec populus tenetur obedire mandatis contra Dei obedientiam. Papa etiam absolvit

ea distinctione abutuntur Pontificii.

ab

ab obedientia Cæsaris, & sæpe Imperatores regnis & imperio amovit. Quare? quia mihi non obediunt, inquit: ego sedeo in prima tabula. Sed est hypocrita male intelligens, & depravans doctrinam primæ tabulæ, & falso sibi arrogans, quod non habet. Nos vero recte absolvimus: quia Cæsar & Papa non amplectuntur verbum Dei, sed præcipiunt ea, quæ ex diametro cum verbo pugnant. Ideo docemus obedientiam illam testandam esse. Discendum autem est, ut recte distinguamus inter verbum Dei, quo immediate colitur Deus, & inter obedientiam humanam, qualis est parentum, præceptorum, Dominorum, Magistratuum. Hæc enim sunt creaturæ; Ecclesia vero non habet alium doctorem nisi Deum. Igitur nec aliam obedientiam. Quando igitur creator immediate dicit: hoc mihi præstabis, mihi soli obedies, me pro Deo habebis, crede in Christum, hunc audi; ibi nemo alius audiendus est. Ubi hoc audieris, tum demum descende ad obedientiam creaturarum, & obedias parentibus, & Magistratui, quæ cessant, ubi cultus creatori præstandus est, manent autem firma & integra, postquam satisfactum est creatori.

(i) *ad Gen.* XXVI. *p.* 262. (k) *ad Gen.* XXVII. *p.* 306. *seq.* (l) *ad Gen.* XXXII *p.* 753-759.

§. XIII.

Cura annonæ & rerum necessariarum incumbit Magistratui.

Ut religionis curam habere Magistratus Christianus præcipue debet: ita & regionis & subditorum quoad corpora, fortunasque cura ei demandata est, pacis bellique tempore: Unde exemplum Josephi Genes. XLI. imitari debet, qui in fertilitate & abundantia prospexit Ægyptiis contra futuram egestatem. *Hæc politica* & necessaria doctrina h. l. tradita est Principibus, ad quos pertinet *cura populi*, ut provideant illi necessaria ad vitam, carnes, frumentum, vinum præsertim in difficultatibus annonæ. Hoc regium officium est, de quo admonetur Pharao à Joseph; quia debent esse *patres patriæ & pastores*, non ursi aut lupi. Estque Spiritus S. ordinatio, qui mandat Principibus curam

ram annonæ & rerum necessariarum. Talia officia digna sunt Principibus, & nostris moribus inprimis necessaria. Nos *Germani* enim sumus ventres, ac proci Penelopes, fruges consumere nati: postea vero famis tempore nihil reliquum est, unde egestatem & nostram & aliorum sublevemus. Principes igitur decet prospicere pauperibus, ac præcipue primæ ætati, ne fame pereant. Sicut Joseph consulit regi, non ut rapiat quintam partem, sed emptam pretio congreget, propter futuram sterilitatem, ut Ægyptus & vicinæ regiones ali possint. Nos, qui tali prudentia non utimur, nec cogitamus, de periculo famis, tempore fertilitatis, sæpe subito charitatem annonæ experimur: desunt enim nobis horrea & promptuaria: ita fit, ut statim accrescat pretium frumenti, si vel mediocres tantum proventus sunt. Ita non est avaritia, sed sapientia & pietas digna Principibus providentia hæc, quam docet Spiritus S. in hoc exemplo.

Ad Genes. XLI. Tom. IV. pag. 383. seq.

§. XIV.

De jure belli quæ sentiat Noster, ex dictis patet; iis tamen nonnulla sunt addenda, vel propter *Anabaptistas*, qui non solum impium esse ducunt belligerari, sed etiam hanc sanctitatis laudem putant, si quis sine telo & inermis incedat, abutentes Jes. II. 4. & Mich. IV. 3. *non elevabit gens contra gentem gladium & non studebunt amplius bello.* (m) Atqui primum constat Prophetã hoc in loco nihil agere de Magistratu civili, sed de regno Christi. Relinquit igitur Magistratui Politico suam administrationem integram, ut pax publica conservetur, qua etiam Ecclesiis opus est. Porro sine armis pax retineri nequit, & bella eo fine geruntur, ut non solum depellantur injuriæ, sed ut firma pax constituatur. Si quis igitur ita sacratum rerum imperitus est, ut hæc eo accommodet, ne Christiano aut arma gerere, aut iis legitime uti liceat, is sententiam Prophetæ ineptissime pervertit. Nam transfert sententiam à Christi regno spirituali ad regnum *De jure belli.*

corporale, idque contra manifestam Scripturam, quæ Magistratui necessitatem imponit, defendendi subditos ab injusta vi, & custodiendæ pacis. Sicut Abraham armis defendit Loth, & Regum historiæ ostendunt, non solum maxima bella gessisse pios Reges, sed etiam consilia eorum fortunasse Deum. Et manifesta sententia est in concione Johannis de pœnitentia, ubi jubet milites contentos esse stipendiis suis. Probat enim armorum legitimum usum, vel concessum vel mandatum à Magistratu, nec jubet abjicere arma.

non temere provolandū ad bella.

Interim bene monet *Megalander* in lib. de Potestate seculari, (n) Principem non debere audire consiliarios suos & ferreos, atque glorioſos illos (die Eiſenfreſſer) qui ad bella capessenda semper illum incitant dicuntque: fasne est hæc verba, has injurias pati? Miser certe Christianus est, qui propter arcem aliquam regionem totam periculo exponit. Breviter, hic proverbium reputandum & tenendum est: *qui nescit dissimulare, nescit regnare.* Itaque pro regula habeat: ubi injuria sine majori injuria puniri non potest, amittenda est ultio utcunque justa. Suum enim damnum curare non debet, sed aliorum injuriam, quam ferunt super ejus ultione. Quid enim meruere tot fœminæ & infantes, ut viduæ & orphani fiant propter tuam vindictam, quam repetis ab ore vel manu te offendente? Mox ad exceptionem vel quæstionem: an Principi nefas sit belligerare, & subditi militiam detrectare queant? respondet breviter, Principem nullum contra superiores suos, ut Cæsarem, Regem, bellum movere posse, sed vim pati debere: contra pares autem vel inferiores, vel peregrinos Magistratus licite pugnare, si antea, prout Moses Israelitas docet Deut. XII. 10. seqq. pacem obtulerit. Hic enim respiciendos esse subditos, quibus tutela & defensio debetur, adeoque rem in casum dandam, si tota provincia periclitetur, an Deus opitulari velit, ne omnia pessum eant. In hoc casu ait subditos teneri, ut arma capiant, & corpo-

corpora fortunasque impendant. In tali bello etiam cædes & rapinas Christianismi & charitatis opera esse, dummodo abstineatur à facinoribus adversus sexum sequiorem, & sese dedentes ac subjicientes. - Ad injustum vero bellum à Principe motum, subditos nequaquam obligari censet, si de injustitia certi sint: at si ignorent, & adhibita omni diligentia rescisçere nequeant, sequi posse, absque animarum periculo.

(m) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 563. a.* (n) *Tom. II. Alt. p. 272. b. 273. a.*

§. XV.

Jurisdictio criminalis asserta.

De *Jurisdictione criminali* nihil opus est multa addere, cum ex asserto jure gladii id facile colligi possit, præsertim ex Genes. IX. 6. Vid. §. II. *Hic* enim (o) *communicat Deus potestatem suam cum homine, & tribuit ei potestatem vitæ & mortis inter homines, sic tamen, si sit reus effusi sanguinis.* Qui enim non habet jus occidendi homines, & occidit tamen hominem, hunc subjicit Deus non solum suo judicio, sed etiam gladio hominis. Itaque si occiditur, etsi gladio hominis occiditur, tamen à Deo recte dicitur occisus esse. *Cædes* quidem (p) est prohibita in quinto præcepto, sed Deus jubet uti Magistratum gladio in prima tabula: *mihi vindictam, & ego retribuam.* Magistratus igitur occidit non virtute secundæ sed primæ tabulæ: neque est cædes injusta, quanquam est revera homicidium. In *regno Politico* (q) pœnarum exempla extare oportet, **da muß Meister Hans das Schwerdt führen/ Galgen und Rad brauchen/** in terrorem & documentum cæteris, etiam cum remittitur peccatum. Sicut furi ignoscitur quidem, nihilominus tamen agitur in crucem. Peccatum à Deo condonatur his, qui capitali pœna afficiendi sunt, sed lictor non remittit, quin legibus constitutam pœnam exigat. Sicut inquit Paulus: *potestas non sine causa gestat gladium, Dei minister est, vindex ad iram*, sive ad sumendum supplicium de eo, qui, quod malum est, fecerit: & tamen non damnatur fur aut homicida &c. si pœnitentiam agit

& credit in Christum, nec post mortem sentit ignominiam crucis, sed posteri in eam intueri debent, ut cogitent, si furaberis, tu quoque similiter lues. Hæc doctrina necessaria, & retinenda omnino est in mundo; ideo ferunt Imperatorem *Maximilianum*, quotiescunque præteriret locum supplicii publici, aperto capite eum salutasse his verbis: *salve sancta justitia!* Nisi enim essent pœnæ & supplicia, nihil proficeremus nostris concionibus, & remissione peccatorum, & vulgus ad infinitam licentiam peccandi abutetur doctrina de misericordia Dei. Cum igitur hujus populi regnum esset Politicum quoque, statuenda fuit pœna in tam indignum facinus aliis in terrorem, ut scirent esse Deum etiam comminantem & punientem, non solum promittentem, Ecclesia habet suam pœnam excommunicationem, quanquam ea minus curatur, quam politica. Ita *Ruben* propter suum scelus veluti speculum propositus est aliis, in quod intuerentur contumaces, immorigeri, & contumelia afficientes parentes suos, ut occurreretur huic pessimo scandalo. Ideo noluit Deus in Politia id impune esse. Et si quando cessat Magistratus, divinitus ad supplicia rapiuntur facinorosi.

(o) *ad Genes. IX. p. 416.* (p) *ad Genes. XXI. pag. 756.* (q) *ad Genes. XLIX. pag. 1001. seqq.*

§. XVI.

Potestas juramentum imponendi.

Huc quoque refero potestatem Magistratus imponendi juramentum. Quod Moses diserte dicit *Abrahamum* juravisse, id videtur esse contra Evangelii sententiam, & Christi mandatum Matth. V. 34. Sed necessarium hoc exemplum est, quod Abraham non recusat juramentum, & docet suo facto, *moralia & civilia ista nec contemnenda nec negligenda à sanctis, prætextu religionis.* Ac Spiritui Sancto agendæ sunt gratiæ, quod ita describit sanctorum Patrum historias, ut sint exemplaria, non solum fidei & superiorum virtutum, sed etiam in civili genere vitæ contra insensatas statuas *monasticas*, quæ omnem humanitatem

tatem & civilitatem exuunt, hoc scilicet pacto mortui mundo, & tamen vivacissimi in omnibus generibus vitiorum. Dicit igitur Abraham vivum testimonium contra tales, quod scilicet vita civilis & actiones civiles Deo non displiceant. Quod autem ad *mandatum Christi* pertinet, *omnino non jurabitis*, ea quæstio facillime dissolvitur, si causas inspicias, quas Moses in hac historia pulchre ostendit. Potest vere & simpliciter responderi, justum non peccare, etiam cum jurat, sed gratum officium facere Deo & hominibus; sed causarum explicatio facilior est. Efficiens causa est, quod Abraham non temere, sed à rege sic jussus jurat. *Non* enim *detrectanda* hic est *Magistratus* civilis *autoritas*, sicut stultum *Anabaptistarum* vulgus delirat. Convenit igitur juramentum à Magistratu impositum cum mandato Dei, qui jussit Magistratui obedire. Altera causa finalis ostenditur etiam hic, ut hoc pacto pax inter familiam Regis & Abrahæ sanciatur: sicut enim Sacra Scriptura dicit, juramentum est finis omnium controversiarum, hoc est, finit controversias & lites, hoc quis negaverit sanctum & bonum opus esse? Pertinet autem ad *secundum præceptum*; qui enim verum juramentum Magistratui deferunt, honore afficiunt Dei nomen, & veritatem ornant, suspiciones autem tollunt. Pii igitur benefaciunt, cum per juramentum dant testimonium veritati. Contra impii nihil recte faciunt, quia semper habent annexum titulum: hi errant corde. Respondemus ergo ad quæstionem, qui temere jurant, & veritati non patrocinantur, horum juramentum ex abundanti, & malum est: ubi autem juramentum servit veritati, & ad retinendam benevolentiam ac concordiam utile est, ibi recte jurare, non est contumelia nominis Dei, sed honor, ut scilicet timeatur Deus, & maneat pax & tranquillitas. Gubernat igitur etiam civiliter sanctum Patriarcham Dominus, & defendit contra invidiam, permittens uti cum legibus & moribus civilibus, & ut se usitatis ritibus homi-

num accommodet ad servandam pacem publicam. Non enim resistit in hac parte Philosophiæ & legibus Scriptura sancta, sed confirmat eas, & ex juramento ceu Sacramentum quoddam facit, siquidem conjunctum est cum nomine Dei. Et pertinet ad reconciliandos animos, & tollendas lites ac suspiciones. Conf. *Catechism. maj.* pag. 419. seq.

Comment. in Genes. XXI. pag. 1017. *seqq.*

§. XVII.

Ad hoc munus divina sapientia & directio requiritur, quæ cœlitus exoranda est, exemplo Salomonis

Ut vero hæc omnia Magistratus rite & salutariter exsequatur, incredibili opus est prudentia & assiduitate; nec sola humana sufficit. Salomo, sapientissimus Regum Cantic. I. 6. (r) *posita sum custos super vinea, verum vineam meam, quam habebam, non custodivi*, aperte fatetur, non posse humano consilio respublicas teneri, sed longe *minorem* esse *omnem humanam sapientiam*, quam quæ ad tantam rem sustinendam sufficiat. Ratio in promptu est; sint quantumvis boni, pii, sapientes Principes, non tamen mederi omnibus vitiis possunt. Tanta mundi est malitia, & illi ipsi, qui in vinea sunt, se opponunt & resistunt, ac nolunt regi. Quid igitur faciendum est? Num ob tantas difficultates & molestias respubl. deserendæ? Non. Sed quantum potest, debet illa nigredo ab oculis removeri, & occupari animus meditatione beneficiorum Dei, quæ in verbo promittit & exhibet quoque: deinde exemplo hujus Regis, *ad orationem confugiendum* est: *indica mihi tu, quem diligit anima mea.* Hæc est oratio, in qua fatetur, sibi deesse sapientiam & vires bene administrandæ Reipubl. Sic Dux Saxoniæ *Fridericus* ad *Staupitium* dixit: minus minusque se scire, quomodo administrent Ducatum suum, adeo neminem esse, cui tuto aliquid committere possit. Sic *Cicero*, post bellum civile hanc vocem indignationis & desperationis plenissimam edidit, *o me frustra sapientem putatum.* Pii ergo Principes exemplo Salomonis *orent* & dicant: o Deus Creator & gubernator omnium, quem anima

ma mea diligit, indica quo modo vinea mihi commissa sit custodienda &c. Donum ingens Dei est sapientia illa gubernatrix è cœlo veniens. *Quando Deus bene* (s) *vult alicui regioni, donat populo bonos Principes*, & eos gubernat, juxta illud Prov. VIII. 15. *per me reges regnant, & principes decernunt justa*, quod non potest fieri, nisi per sapientiam divinam, quæ regit principes in salutem subditorum, nimirum quando loquitur cûm Regibus & Principibus, nec loquitur tantum, sed & interpretatur suum sermonem. Talia imperia sunt sane optima & florentissima. Princeps enim, ut est apud Esa. XXXII. ea, quæ digna sunt Principe, cogitabit, & perseverabit in liberalitate. Hic vero requiruntur ejusmodi gubernatores aut consiliarii, qualis hic *Joseph* fuit, donati à Deo, quem oportet suggerere sapientiam & consilia principibus sive in propria persona, sive per *Naaman* aliquem Syrum, aut *Nathan* apud Davidem, qui habent consilium Dei, habent verbum & prophetiam Dei. Hæc est salus & benedictio terræ, ubi Deus non solum ordinat & instituit politiam, sed & gubernat singulari bonitate & gratia. Insignis igitur & memorabilis hæc concio est, quam habet *Joseph* apud Regem. Deus loquitur tecum, ô Rex, & nunciat tibi res maximas, quas gesturus est in tuo regno, ego non sum, qui hæc edisseram, sed Deus in somnis per visionem tibi revelat. Hoc beneficium decet te agnoscere. Fuit itaque prophetia in illo populo, & Joseph fuit salvator Ægypti: ea vero si desit, turbantur imperia, sicut inquit Salomo Proverb. XXIX. 18. *cum prophetia defecerit, dissipabitur populus*; sin adest prophetia, hoc est, consilium divinum & verbum, ac Princeps ei obsequitur, eam profecto rempublicam vere beatam ac florentem dixeris. Ac tale tum fuit regnum Ægypti, non pollutum criminibus & flagitiis enormibus, propter quæ solet Deus punire & evertere imperia per tyrannos, sed Deo placens, & gratum, siquidem tam clementer ei prospicit ad futuram famem. Ideo inquit Joseph: GOtt hat dich lieb/ quia

& Josephi

in fide & invocatione omnia gerenda, si felix successus sperandus.

quia revelat tibi opus & voluntatem suam. Atque ita commendat & ornat politiam, quia vult cum *humilitate & timore Dei servire & consulere*, & monet quoque regem, ut cogitet se esse in administratione divina, & *opus habere invocatione*. Quid enim profuissent omnium sapientum & sacerdotum consilia, cum futura fames ipsis quidem ignota esset? Quin & regi & toti regno simul pereundum fuisset. Humiliare igitur ô Rex, & agnosce Deum, qui dat verbum & interpretationem, quam si fueris amplexus, regnum tuum felix erit ac laudatissimum apud Deum & homines. - Memorabile igirur est exemplum *Josephi*, qui haud dubie fuit vir sanctus, plenus Spiritu S. nec processit secundum gesta & vires liberi arbitrii, sicut nos cum de *Alexandro Magno*, *Scipione* & aliis heroibus audimus, qui res præclaras gesserunt sine verbo & invocatione, somniamus nos pares iis fortitudine & aliis virtutibus, & præstantissima quæque eorum facta imitari posse. Verum fortuitæ tantum, ac promiscue in quoslibet diffusæ virtutes & actiones illorum fuerunt, non exempla ad imitationem proposita. Talis non fuit *Joseph*, qui rationis aut liberi arbitrii consiliis & sapientia niteretur, sed meditatus est in lege Domini die ac nocte, & ardenti fide Deum invocavit. *Fides* autem *non* est *otiosa*, sed exercetur verbo & oratione. Econtra homines prophani, qui sunt sine verbo & oratione, licet multa præclare faciant, ut *Alexander* & alii heroes, tamen sunt fortuita & dispersa dona, sicut sol super bonos pariter & malos radios spargit, ac talia sunt omnia bona temporalia. *Biblia* vero *non sic docent* de administratione rerum politicarum, sed loquuntur de piis incedentibus in verbo & invocatione. Itaque & *Joseph nihil egit sine precibus ad Deum*, præsertim cum evocaretur ad interpretationem somnii regis. Ibi haud dubie oravit: Domine Deus, vocor ad enarrationem somnii regii, da gratiam & Spiritum S. ut possim recte interpretari. Ideo venit in fide, nec dubitat de significatione ejus. Sicut *Daniel* quoque

quoque impetrat à Deo humili oratione, ut monstretur visio Nebucadnezaris, & interpretatio simul. Est igitur hæc vox humiliantis se coram Magistratu: *etiam absque me respondebis Deus, quæ ad pacem sunt Pharaoni.* Q. d. etiamsi ego non respondero, qui sum indignus tanto dono; tamen Deus inveniet alium interpretem. Hæc reverentia erga Regem memorabilis est; quia statuendum est, politiam esse ordinationem divinam, perinde ut conjugium, & Ecclesia, & quicquid boni in illis ordinibus fit, divinum est, & impetratum à Deo precibus piorum. Sic enim ait sapientia Proverb. VIII. *per me regnant Reges & Principes decernunt justitiam.* Rursus vero cap. XXVIII. *propter peccata terræ multi Principes ejus.* Item: *Leo rugiens & ursus esuriens princeps impius super populum pauperem.* Et Hiob capite XXXIV. *qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* De his non dicitur: per me reges regnant. Sed quando Deus favet alicui ditioni, *in ea regnat ipse per Magistratus.* Sin irascitur, tum Principes decernunt iniqua, deglubunt populum, & multiplicant impietatem & idola in terra, sicut apparet in *Manasse, Ahab* & aliis. Cum igitur sciat *Joseph* politiam esse administrationem & ordinationem divinam, humiliat se & refugit, cum vocatur ad consilium tantæ majestatis. Fuit enim vir sapiens & intelligens, ideo cogitavit: quid ego miser homuncio consulam regno Ægypti & Regi potentissimo? Est divina ordinatio, & eam gubernare non est puerorum, nec impiorum: nisi cum fortuito dono & misericordia dederit Deus heroem aliquem, *Alexandrum, Scipionem, Augustum* &c. Sed *consequentia & imitatio illorum exemplorum nihil valet.* Sicut *Absolon* regnum patris invadit, & arrogat sibi potestatem judiciorum & totius administrationis regiæ, 2. Sam. XV. *quis me constituat judicem super terram, ut ad me veniant omnes, qui habent negotium, & juste judicem?* Homines stolidi & arrogantes non intelligunt, quanta res sit servire ordinationi divinæ in imperiis. Aut enim

fiducia sapientia vel virium

propriarum inanis est:

enim comicum illud somniant: me regem esse oportuit: aut cum Reges & Principes se natos esse intelligunt, simul etiam sapientiam & vires idoneas ad regnandum sibi arrogant. Profecto *non est humani consilii & prudentiæ* imperare aliis. Et manifesta stultitia & furor est impiorum, qui ambiunt & ingerunt se Rebuspublicis, quas tandem etiam evertunt, nisi Deus fortuito miseratus rerum communium, objiciat Alexandrum, aut similem aliquem heroem. Tamen non valet ratiocinatio à talibus exemplis: illi sine luce divina feliciter & magna laude præfuerunt aliis, ergo eodem successu & ego utar, quia est dissimilitudo infinita. Itaque qui accedunt ad Rempublicam, aut quamcunque aliam gubernationem, qui adhibentur ad consilia aularum, ad *humilitatem & timorem Domini* se parent. Sicut *Pharao* Ethnicus Rex non nititur sua prudentia, sed cum reverentia consulit alios, qui valent judicio in rebus politicis & religione. Multo magis vero *Joseph* reveretur & timet Deum, ac modestissime respondet ad petitionem regis: **ach was bin ich? GOtt kans wohl durch einen andern machen.** Hæc exempla diligenter observanda sunt, nec dubitandum est *politicam potestatem* esse rem divinam, *ordinatam ad utilitatem hujus vitæ & Ecclesiæ* quoque, cui servit, quando colit & conservat pacem; quanquam ipsa aliam administrationem habet, quæ pertinet *ad futuram vitam.* Deinde cum constet esse ordinationem Dei, non in manibus & consiliis nostris positam, debemus flectere genua, & cum reverentia & timore invocare Deum: Domine Deus ego sum Princeps, Magistratus, Consiliarius, Præfectus, Concionator, Doctor, tua autem est gubernatio, tuum est regnum, judicium & consilium omne, da mihi hanc gratiam & facultatem, ut sint felicia consilia & actiones meæ. Non sic sentiendum est, ut multi gloriantur insulsissime, se tantum valere judicio, consilio & eruditione, ut vel decem imperiis præesse

nec valet ratiocinatio ab exemplis singularibus Gentilium.

formula orationis.

præesse queant. Hæc jactantia sane causa est tot confusionum & tumultuum in Republica.

(r) *Tom. IV. Jen. Lat. fol.* 274. *b.* (s) *ad Genes. XLI. pag.* 358-362. *& pag.* 370. *segq.*

§. XVIII.

Quare etsi custodire civitatem & vigilare &c. secundum carnem in nostra potestate esse videantur, tamen revera longe supra nos sunt posita, & est erudiendus pius animus, ut sciat se in illa gubernatione, vel privata, vel publica, esse tanquam instrumentum divinum. Itaque ad Deum est respiciendum ac statuendum, quod ex ipsius gubernatione eventura sint omnia, supra & ultra, quam nos cogitare possumus. Hoc qui non vult credere, is feret præmium hic propositum, nempe, quod omnis conatus, consilia, studia, labores omnes erunt frustra. Diserte enim dicit: *nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat, qui custodit eam,* (Psal. CXXVII. 1.) - Quare particula DOMINUS, in primo & secundo versu cum Epitasi est legenda, ut respiciat antithesin, nisi Dominus ædificaverit, custodierit &c. *Dominus* dicit, non homo, aut nos. - Quare voces, *nisi Dominus*, grandioribus literis sunt scribendæ; quia natura humana maxime contra eas pugnat, idque vitio lapsus Adæ, quod omnia in nos transferimus, quæ à Deo accepimus, quæque Deo tribuenda sunt, arripimus tanquam nostra. Et Satan quoque Naturam sua sponte huc inclinatam, magis impellit, ut & infelices simus & nunquam quieti. Si enim absque hoc vitio *præsumtionis* essemus, plus quietis & fortunæ haberemus. Deus enim diceret: tu habes me pro creatore & donatore, ego igitur tibi benedicam; quia autem hoc non facimus, ideo variis ærumnis & calamitatibus nos obruit, quibus docere vult, ut Phrygum more icti sapere incipiamus, & discamus nos non esse dominos rerum istarum. - Hoc est vitium nostrum, & non Creatoris, quod habemus ex primo & originali

Omnia ergo ad Deum referenda, juxta Psal. 127.

peccato Adæ, dum non agnoscimus donantem & gubernantem Dominum, sed omnia agimus sine timore, fiducia propriarum virium. - Ideo regna & imperia ruunt, unum post aliud. Et ego plane in ea opinione sum, Monarchias longe diutius fuisse duraturas, si Monarchæ hoc unum pronomen *ego* omisissent, hoc est, si *non fiducia potentiæ & sapientiæ suæ* superbivissent. Jam cum Monarcha *Babylonis Nabuchodonosor*, præsumptione virium suarum inflatus dicit, *ego hoc feci*, septem annis tanquam bestia herba vescitur, & in agris errat. Sic *Persarum*, sic *Græcorum*, sic *Romanorum* Monarchia ob *præsumptionem* vastata est, cum canerent, *ego feci*, mox secutum est illud, *ego perii*. Circumspice hic omnia regna, Principes & Respubl. omnes, quando rebus gestis addiderunt hanc vocem, hoc ego feci, corruerunt; quia excludunt per hanc superbiam Deum tanquam stultum, & se in ejus locum collocant. Fit igitur ut consilia humana, potentia, & vires nostræ deficiant. Sic hodie non deessent nobis muri, non alia munimenta, si non deessent homines. Horum maxima penuria jam est, & qui præsunt, hi præsentem fortunam non possunt ferre, sed insolescunt potentia & opibus, munitionibus fidunt, quas habent: quasi vero difficile sit Deo dissipare etiam ferreos muros, & montes auri. Neque autem hæc eo dico, quod non sint muniendæ urbes, & paranda præsidia contra vim, quod non sint constituendæ leges & retinenda disciplina publica. Hæc recte fieri & debere fieri dicimus, *non damnamus jureconsultos, non* damnamus *milites*, sed additamentum illud, quod affuunt, damnamus, quod scilicet in frontibus suis pingunt, *ego*. Hanc additionem neque vult ferre, nec potest ferre Deus, nec debet etiam ferre. Mundus autem quia non potest omittere, ideo Monarchia post Monarchiam, Princeps post Principem, Respubl. post Rempublicam corruit. - Hinc dicit Psalmus: *nisi Dominus custodierit* &c. Pone igitur nomen DOMINUS in prædicamento relationis, contra nostrum originale

præsumtio regna perdit.

Munitionibus non fidendum.

ginale peccatum & contra naturalem præsumptionem nostram. Q. d. ego quidem sic dico, infeliciter custodiri civitatem, nisi Dominus custodiat; sed est alius quidam Dominus, qui vult gubernare ista, nostra scilicet sapientia & præsumtio, quæ, contemto Deo, præsumit gubernationem tantarum rerum & excludit Dominum. Hæc causa omnium malorum est, & tandem tamen præsumptuosi experiuntur, se FRUSTRA vigilasse & laborasse. - Ideo non satis fuit Salomoni, affirmative dicere: ipse Dominus gubernat & facit civitatem: ipse Dominus ædificat domum, & constituit familiam; sed ponit etiam negativam, vos non facitis, hoc enim est boni doctoris; sed *mundus negativam non potest ferre*, vult dicere: ego hoc volo, ego hoc feci, ego hoc faciam, vult esse gubernator Rerum publ. & vicem Dei obire. Fert igitur meritum fructum, quod vana tentat, quod frustra sunt labores, & studia omnia, sicut dicit Ps. LXXVIII. *defecerunt in vanitate dies eorum*, id est, prius mortui sunt, quam hoc perficerent, quod conabantur. Quia enim nolunt credere, Deum gubernare omnia, ideo experiuntur vanitatem & frustraneum laborem, & merito. Cur enim nos, qui sumus *secundæ causæ*, imo *organa* constituta, præsumimus esse prima & principalis causa? perinde ac si securis præsumat esse faber, aratrum præsumat esse agricola, calamus scriba &c. Maneat igitur unusquisque nostrum in suo ordine & conditione, & sciamus Deum hoc à nobis exigere, ut dicamus, credo in unum Deum, hoc est, Deus vult manere Deus, creator & factor omnium, nos autem vult habere cooperatores, seu potius *instrumenta, non autores*. Quia autem postulamus esse autores, fit ut inde habeamus vanitatem & panem afflictionis. - Viderunt hoc gentes quoque, ideo dixerunt *fortunam* dominari in omnibus. Si enim sapientia satis esset ad res bene gerendas, *Cicero* & Demosthenes non essent falsi suis sapientissimis & honestissimis rationibus; si potentia & robur, *Hector* apud Poëtam Trojam, *Cæsar Julius* Roma-

Gentiles eventuũ inconstantiam fortunæ tribuerunt.

num Imperium, servassent. Non enim sapientia, non potentia, non cura, non solicitudo, summis viris defuit, non defuit mane surgere, & tarde cubitum ire, non panis doloris, & tamen misere perierunt omnes, ac falsi sunt. Coacti igitur sunt dicere, fortunam dominari in rebus; item, casu omnia ferri; quia quo sapientiores fuerunt, eo fere stultius administrarunt omnia, & major felicitas tyrannos sæpe secuta est, quam summos in Republ. viros, sicut ex Aristotele quoque citarunt, ibi majorem esse fortunam, ubi intellectus est minor. Quanquam enim *Aristotelis* alia sit sententia, verum tamen est, quod summa sapientia evertit summa imperia, sicut proverbio quoque dicitur, *sapientes viros non leviter peccare.* Quanquam igitur Gentes non illuminatæ verbo Dei, sed tantum experientia doctæ, faterentur res non gubernari sapientia & potentia, sed fortuna; tamen non abstinuerunt à præsumptione suæ sapientiæ, & potentiæ, sed gubernari Respubl. propriis consiliis voluerunt. Post, cum res aliter cederet, agnoscebant errorem, & fortunæ tribuebant omnia. Nos non debemus fortunæ illa tribuere, nisi fortunam voces, quando sapientibus & potentibus, ac mane surgentibus aliter cedunt sua consilia, quam præsumebant, sed judicio Dei, qui præsumptionem sic punit. Quare enim homines præsumunt esse sapientes & potentes in iis rebus, quæ sunt positæ supra sapientiam & potentiam humanam, ac quæ reguntur divinitus? Cur non ibi utuntur sapientia & potentia sua, ubi Deus voluit, nempe in rebus infra se positis, de quibus dicit Gen. II. Merito igitur falluntur, & clamant, fortuna omnia fieri. Sed nimis sero, post perditas scilicet Respubl. & eversa imperia. *Stultorum* enim hoc *carmen* est, dicere, *non putaram*, & accusare fortunam. Neque enim fortuna facit, ut fallant consilia nostra, sed tua stultitia & ignorantia Dei & tui. Primum, quod non intelligis, quis tu sis. Deinde, quod non vides, quod sit mandatum Dei, & quatenus te voluerit præesse rebus; altius incipis carmen, asinorum

rum more, ergo male desinis. Hoc postea cum vides, clamas, nullus est Deus, nulla est providentia divina; quia sapientissimi Principes non perficiunt hoc, quod sapientissime constituerunt, potentissimi Reges non efficiunt hoc quod possunt. Iniquus igitur est Deus, aut plane nullus, quia alioqui respiceret sapientes viros, & omnia sic gererentur, ut destinavimus.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 464--469. a.

§. XIX.

Hæc tamen non eo trahi debent, ac si sapientia & industria, & cœtera bona negligenda, & obvii quique rudes & imperiti eligendi sint, qui munere Magistratus fungantur. (t) *Nam bestiæ* reguntur viribus & arte: homines autem regi oportet sapientia & intelligentia. Hinc Moses Dei concessu & jussu eligi voluit *viros sapientes, intelligentes & notos in tribubus* Israël, *ut principes constituantur*, Deut. I. 15. *Notos* appellat, qui sint cogniti in populo, multo autem magis, qui sint *experti* & rerum gnari, ut eosdem notos & scientes intelligas. *Sapientes* sunt, qui divina & humana sapiunt, nempe, qui leges & jura, aut omnia necessaria pro hominum vita sciunt. *Intelligentes* Ebraice vocantur, qui intenti, & acri judicio observantes, ceu animo vigilanti sunt, & qui de omnibus recte & sane judicent, & Epiikiam calleant. Siquidem multa imponunt sapientibus, nisi & intelligentes sint, & multa fallunt, nisi experti & scientes sint. Vides itaque divino jure nullam haberi rationem divitum, potentum, nobilium, fortium, amicorum, in gerendo Magistratu, ut mundus solet, sed sapientum, intelligentium, & expertorum, etiamsi sint pauperes, despecti, infirmi &c. Et sane quæsitum est, *an melior sit, bonus princeps & imprudens, vel prudens, tamen & malus.* Certe utrumque hic Mose requirit, tamen, si utrumque haberi non potest, melior est prudens & non bonus, quam bonus & non prudens. Quod bonus prorsus nihil regit, sed tolum regatur, nec nisi à pessimis, prudens etsi nocet bonis, tamen malos simul regit, id quod mundo est magis necessarium & commodum,

Sapientia tamen & industria non damnatur, sed requiritur,

modum, ut qui est aliud nihil, quam quoddam malorum vulgus. Hanc sententiam & hic Moses probare videtur, dum primum de sapientia disputat principum, deinde bonitate.

At ei non innitendum

Admonendi tamen & erudiendi sunt Magistratus, (u) ut invocent Deum, & cum timore administrent negotia; ut sicubi non succedunt consilia, sentiant Deum id facere ad trænandam superbiam, ne fidant suæ sapientiæ & potentiæ. Esset enim occasio infinitorum malorum, si succederent omnia. Nunc autem cum fallitur sapientia, & frustratur potentia, discunt propria experientia, alium esse Dominum invocandum, & præficiendum Reipubl. qui adsit & gubernet, ac sapienter cogitatis addat successum, ut ita confugiant ad orationem & dicant: adsis ô Domine, ipse gubernes &c. Deinde sciant se habere promissionem largam, quod Dominus invocatus velit exaudire & adesse. Particula igitur, nisi Dominus custodierit, posita est contra illos, qui non invocant, sed ipsi sua sapientia & viribus suis ædificare domum, custodire civitatem volunt. His dicitur, quod frustra laborabunt & custodient.

(t) *Tom. III. Jen. Lat. fol.* 81. *a, b.* (u) *Tom. IV. Jen. Lat. fol.* 465. *b.*

§. XX.

Exemplo Josephi superbiæ resistendum.

Tametsi igitur natura omnium hominum ad superbiam proclivis sit, & eam plerumque excitet & augeat in nobis honorum aut potentiæ, sive in gubernatione, sive aliis ordinibus dignitas & eminentia, non tamen propterea fugienda erit administratio, cum ad eam legitime quis vocatus fuerit; sed danda opera, ut exemplum & mores Josephi oculis & animo tuo perpetuo obversentur, ut memineris timoris & reverentiæ Dei, neque obliviscaris tui, sed reputes tecum qui sis, qui fueris, qui futurus sis. Nullius enim tantus splendor & magnificentia fuit unquam, quem non tandem vermes absumpserint. Quid superbis ergo cinis & pulvis? fili maledictionis & iræ? Atqui natus sum præclaro & illustri stemmate, sum Doctor juris, sum Philo-

Philosophus. Recte sane. Sed his omnibus utendum est, non fruendum, juxta distinctionem Augustini, & ut Paulus de Davide inquit, Actor. XIII. cum administrasset voluntati Dei. Sic Joseph non superbit propter pompam illam regiam & personam, quæ est Princeps Ægypti, sed administrat voluntati Dei. Quæ est autem voluntas Dei? Nimirum ad conservationem hujus vitæ opus esse Magistratu, Doctoribus, Principibus, ad frenandam licentiam vulgi, & ad tuendos miseros, & puniendos improbos. Si enim esset absque his statibus, nulla posset esse tranquillitas & pax. Voluntas igitur Dei est, ut per discrimina illa ordinum in administratione politica vitam tranquillam degamus sine injuriis, cædibus, rapinis. - Verum hoc tempore pauciſſimos invenias, qui actiones suas ad Deum referant; omnes enim sibi sunt Principes, & inflectunt omnia ad suas voluptates & commoda privata. Itaque *harpyæ*, imo *diaboli sunt, qui debebant esse Principes & patres patriæ*: quia efferuntur & inflantur, dignitate & nobilitate generis, aut aliis dotibus animi, quæ requiruntur ad politicam administrationem. **Ich bin von Königlichem Stamm/ bin vom Adel/ ich hab auch ein Kopff/** sum Doctor, sum Jurisconsultus. Tales scilicet sibi docti, sibi reges, sibi nobiles sunt, sed titulis eorum, quos tantopere prædicant, inscribendum erat: *terque quaterque furiosus*; quia arrogantia sua excæcati, ignorant hoc, quod omnibus debebat esse notissimum, nimirum miseriam, in qua concepti & nati vivunt, rei mortis, & iræ æternæ, quæ super eos est: non vident etiam quantum in eo peccent, quod *persona & munere suo abuntur* ad perniciem subditorum aut auditorum. - Hoc igitur exemplum Josephi instar machinæ & arietis est, qui in horribilem superbiam mundi torquetur, & omnes Principes, Reges, Doctores confundit. Hæc enim vera virtus longissime antecellit reliquas omnes, quibus superavit tribulationem & angustias carceris. Hic lucet *timor & reverentia Dei*, *contemtus sui*

ipsius, & charitas erga proximum. Scit enim se circumferre carnem plenam peccatis, maledictioni & iræ Dei obnoxiam, instar aliorum hominum, deinde premitur gravissimo onere gubernationis universæ Ægypti spiritualiter & politice, ac novit sibi fore reddendam rationem sui muneris & administrationis. Si id in mentem nobis veniret, longe submissius nos gereremus. Sunt quidem necessariæ *larvæ illæ judicum, Magistratuum, præceptorum, doctorum, jureconsultorum, sed hisce omnibus utendum est duntaxat, non fruendum.* Non enim tu ises, qui à reliquis adoretur, sed divina voluntas est, ut gubernetur & conservetur hæc vita, ut dissolvantur opera diaboli, & ut retineatur pax & disciplina. Hic debet esse *finis omnis* gubernationis. Non enim respicit Deus ullam personam in conferenda salute. Cur igitur creat & constituit hos ordines & gradus societatis humanæ? Ideo, ut te subonere hoc humiliet, & deducat ad agnitionem imbecillitatis ac miseriæ tuæ. Hoc Dei consilio tu abuteris, & vertis in contrarium ad superbiam & fastum, cum sit voluntas Dei, ut subistis larvis servias ordinationi ejus, & necessitati humanæ, cui voluit succurrere hac ratione, ac propterea mandavit honorem haberi Magistratui, sicut scriptum est: cui timorem, timorem, cui honorem, honorem. Quia sine his larvis non posset conservari pax & disciplina.

Larvis Magistratuum utendum, non fruendum.

Ad Genes. XLI. pag. 417. seqq.

§. XXI.

Finis & scopus Magistratus.

Ex his etiam satis liquet, quem scopum finemque sibi propositum habere debeat Magistratus. Complectar tamen prolixius forte dicta brevibus verbis, è libro de *potestate seculari*, Latine redditis. *Quicunque*, inquit, Princeps Christianus esse vult, is profecto hanc opinionem deponere debet, quod omnia vi & potentia agere velit. *Maledicta* enim *& damnabilis est omnis* vita, quæ sibi suisque commodis servit, ac eum in finem quæritur: maledicta omnia opera, quæ non in charitate fiunt; tunc vero

ex

ex charitate fiunt, quando non diriguntur ad propriam voluptatem, utilitatem, gloriam, commoditatem & salutem; sed ad aliorum duntaxat commodum, honorem atque salutem, ex toto pectore. Nihil ergo hic dicam de civilibus causis & legibus Magistratus, quia hoc nimis prolixum foret, & plus satis librorum Juridicorum suppetit. Quanquam si Princeps non sit prudentior, quam omnes ipsius consiliarii, nec plura intelligat, quam in corpore Juris & codicibus traditur, ei certe continget secundum effatum Prov. XXVIII. 16. *Dux indigens sapientia, multos opprimet per calumniam.* Etenim quam bonæ & æquæ sint leges, patiuntur tamen omnes exceptionem, ut ultra necessitatem urgeri nequeant. Itaque Principem oportet tam jus quam gladium in manu tenere, & propria ratione metiri, quando & ubi jus secundum rigorem exerceri vel mitigari debeat, ita ut semper super jura dominetur, & supremum jus magisterque omnis juris maneat ratio.

Tom. II, Alt. pag. 270. b.

§. XXII.

Apud Jureconsultos insignis est doctrina de ἐπιεικείᾳ. (x) & in omni gubernatione politica & œconomica diligenter observanda. Aristoteles in quinto & præclarissimo Ethicorum libro pulcherrimum locum habet de Epiikia. Magistratus positus est ad gubernandum secundum legis rigorem, quam omnino servare & tueri debet; sed quia innumerabiles casus, & infinita negotia sunt, quæ non possunt omnia scripto & legibus comprehendi, propter varietatem circumstantiarum, & pauci perspiciunt, ubi recte & prudenter mitiganda sit lex; ideo Aristoteles optimam rationem monstravit. Sicut virtutis quoque definitionem ad eam accommodat, cum inquit: *virtus est habitus electivus, in mediocritate consistens, quo ad nos ratione aliqua, ut sapiens judicat.* Ut fortitudo medium est inter iram, seu audaciam & ignaviam. Sed illa mediocritas vel moderatio subjecta est passioni-

ἐπιεικείας observanda, ab Aristotele descripta.

bus, ideo addit: *ut sapiens judicat*, seu determinat, quod judicium non posset comprehendi legibus, sed oportet adesse vivam legem, nimirum *Magistratum*, qui est *anima legis*, & diligenter videre jubet, ubi, & quomodo servari queat, eamque moderetur, si quis offeratur casus impossibilis. Quemadmodum paterfamilias præscribit servo certam rationem & ordinem operarum domesticarum, jubet ut surgat hora quinta, post agrum colat, sumat demensum suum, & reliquas operas fideliter & diligenter faciat. Hæc una lex non potest prævidere omnes casus, qui ordinem præscriptum turbare queunt. Subito igitur aliquid impedimenti objicitur servo egressuro in agrum, aut morbus Domini, aut tempestas minus idonea, aut alia in re opera ejus magis opus habet paterfamilias. Ibi sic statuit: ego sum viva lex in domo mea, & habeo in manu ἐπιείκειαν, & jus moderandi aut mitigandi. Cesset igitur rigor mandati, quod antea dederam. Ibi perfringit legem ἐπιείκεια, propter casum subitum & improvisum. Sic & Jurisconsulti quærunt mediocritatem, pro diversitate circumstantiarum aut casuum, si qui aut exacerbationem aut mitigationem requirunt, propter impossibilitatem legis.

causæ epiikiæ.

Hinc (y) *ante leges datas Deus constituit judices*, ut commendet nobis *Epikian*. Nam judices sunt leges vivæ, seu anima legis. Ideo priores & superiores sunt legibus, sicut & gladio. Itaque quamvis secundum leges judicare debeant, & per gladium exequi, tamen in manu habere debent, tam legem quam gladium, ne legibus contra leges utantur, sicut stulti illi, qui fixis oculis in legem, posthabita circumstantia causæ, solum hoc habent in ore: sic scriptum est, sic fiat. *Quis* enim *non* (z) videt *varios morbos & vitia legum politia?* Quæ enim Respublica est, in qua etiam, qui justissime omma ordinant & exequuntur, non sæpe injusta sanciant & admittant? sicut proverbium testatur, summum jus summam esse injuriam. Neque hoc hominum tantum vitium est, sed ipsæ leges quoque non carent vitiis, etiam cum sunt

æquis-

æquissimæ. Ideo opus habent æquo moderatore, qui eas aut laxet, aut contrahat, pro opportunitate negotiorum. Tolerat tamen Deus vitia ista, ut saltem aliqua Politiæ forma constet, educetur soboles, colatur terra, ut commutentur officia & merces &c. Nam vitia omnia ex rebus & legibus auferre, est ipsas politias & leges tollere. Tanto quorundam Jureconsultorum major insania est, cum primum ad Respubl. & Aulas veniunt, volentium omnia resecare ad vivum, & conantium *Arithmeticam æqualitatem* in omnibus constituere. Hoc qui faciunt, pacem turbant. Sed cur non etiam istam pulcherrimam ordinationem procreandæ sobolis tollunt, quæ sine vitio non potest esse? Atqui prudens Magistratus plus in eo laborare debet, quomodo conservet pacem, quam quomodo corrigat leges. Nam qui hoc faciunt, illud autem negligunt, vere trabem negligunt, & sunt curiosi de festuca. Diversum autem videmus in Dei facto. Etsi enim videt conjugium vitiatum esse libidine, tamen non ideo conjugium tollit, non ideo liberorum procreationem adimit, mavult vitium tolerare, quam conditionem suam tollere. Sic etiam *prudens Jureconsultus* in politia hoc inprimis spectare debet, quomodo paci & communi hominum tranquillitati possit consuli, ut educatio, & alia tum politica, tum œconomica officia conserventur. Quod si qua occurrunt vitia, ea negligenda sunt potius, quam ut iis motis, publica pax perturbetur. Ergo neque conjugia, neque aliæ res bonæ propter certa quædam vitia sunt damnandæ, sed *respiciendum* est *ad causam finalem*, ea est in conjugio procreatio sobolis, in politia est conservatio pacis. Quod si in politia *causa formalis* (leges scilicet) vitiosa est, si est vitiosa causa efficiens, scilicet tyrannis, (nam sic jam appello) *pronuncietur secundum* potiorem *causam*, nempe, secundum causam *finalem*, cæteræ negligantur.

(x) *Ad Genes.* XLIII. *pag.* 951. *seq.* (y) *Tom. III. Jen. Lat. fol.* 81. *b.* (z) *Tom. IV. Jen. Lat. fol.* 392. *b.*

§. XXIII.

Salomonis exemplum imitandum Principibus.

Hinc liquet, Principatum & Magistratum gerere, esse rem difficillimam, & nisi ipse Princeps tam prudens sit, ut & jus & & consiliarios suos (a) regat, evenit id, quod Salomo dixit Eccles. X. 16. *væ tibi terra, cujus rex puer est.* Id Salomo agnovit, ideoque desperavit de omni jure suo, etiam à Deo per Mosen sibi præscripto, Principibus & consiliariis suis, atque ad Deum ipsum conversus, eum supplex rogavit pro sapienti corde, ad regendum populum, 1. Reg. III. 9. Hoc exemplum debet imitari Princeps, in timore incedere, & neque libris mortuis, neque vivis capitibus confidere, sed Deo assidue supplicare, pro prudentia vera, superante omnes libros & Doctores, ut sapienter gubernare subditos suos possit. Quare præscribere Principi jus nequeo, sed animum saltem ejus imbuam, quomodo aptus & comparatus esse debeat in omnibus judiciis, consiliis, juribus & negotiis; ut si ita se gerat, certus sit, Deum certo largiturum, ut omnia jura, consilia & negotia bene ac divine expedire queat. 1. Respicere subditos eoque omni nisu contendere debet, ut iis prosit & inserviat, nec cogitet, sibi licere pro arbitrio statuere cuncta, &c. (vid. pag. 885. ubi verba allegata sunt) 2. Attendat ad proceres & consiliarios, eosque ita tractet, ut neminem contemnat, nemini etiam fidat omniaque committat. Neutrum ferre potest Deus, qui aliquando etiam per asinum locutus est; itaque nemo spernendus. Rursus, maximum Angelum de cœlo labi sivit; quare nulli homini fidendum, quantacunque polleat sapientia & sanctitate, sed omnes audire & exspectare oportet, per quem Deus loqui aut operari aliquid velit. Hoc enim maximum in aulis damnum est, si Princeps sensus suos captivos dat proceribus & adulatoribus, nec propriis oculis utitur. Siquidem si Princeps errat, non unum concernit tantum hominem; sed damnum & stultitia in totam regionem redundat. Igitur Princeps ita confidat proceribus suis, ut ipse habenas in manu

nec libris nec consiliariis fidendum.

manu teneat, non somnolentus & negligens sit, sed prospiciat & visitet omnia, Josaphati exemplo; quod si fecerit, experientia docebitur, nulli homini penitus fidem adhibendam esse. Neminem eadem fide credat se suasque provincias curaturum esse, quam ipse facit, nisi minister ille sit verus Christianus, & Spiritu S. plenus. Homo naturalis (**ein Naturmensch**) non facit. Cum igitur non constet satis, an Christianus, vel semper mansurus sit, indubitate & sine præcautione nemini fidi debet. Qui id ex ministris sibi arrogat, eum credat Princeps dominari velle, & ex Principe statuam facere. Nam si verus Christianus esset ille minister, lubenter ferret, si Princeps non ita secure fideret, imo laudaret etiam & amaret Principem, quod tam accurate eum observet; quemadmodum enim in conspectu Dei omnia agit, sic & vult & potest facile pati, ut in lucem prodeant cuncta, quæ facit 1. Joh. III. 20. 21. Adducit hanc in rem Davidis & Achitophelis exemplum, & commendat proverbium veterum, quos haud dubie experientia docuit: *oculus Domini saginat equum.* Item, *fimus cadens de pedibus ejus impinguat agrum*, **des Herren Fußstapffen dingen den Acker wohl.** Opus igitur (b) est vigilantia & assiduitate. Sicut vetustas sceptrum effinxit: in summitate ejus, qua hodie coronula ponitur, oculus vigilans & apertus sculpebatur, ut significaret politiæ aut regni administrationem opus habere vigilantia. **Wenn ein Fürst nicht wacker ist / so wird nichts darauß.** Alexander Magnus nunquam tantas res tam brevi tempore gessisset, nisi ipse rebus omnibus singulari vigilantia & sollicitudine præfuisset. Sic omnes Magistratus oportet gerere oculum in fastigio sceptri. Et in œconomia de præsentia matrisfamilias vulgo illud fertur: **Der Frauen Augen kochen wohl / der Magd Augen nimmermehr.** Hæc igitur altera doctrina hujus loci est, benedictionem divinam dari diligentibus, vigilantibus & laborantibus. Quanquam diligentia per se nihil valet, requirit tamen eam

eam Deus, ut caro conteratur & crucifigatur, quod faciunt pii propter Deum, ideo sunt salus & benedictio orbis terrarum.

(a) *Tom. II. Act. pag. 270. a. 271. a.* (b) *in Genes. c. 39. pag. 244.*

§. XXIV.

Magistratus non omnia videre aut præcavere potest.

Neque tamen omnia potest Magistratus aut scire, aut providere, licet velit. *Etsi enim voluntas non desit, tamen sæpe deest cognitio*, quanquam voluntas quoque in multis infirma est. *Honorandi tamen sunt*, & ferenda incommoda: sed in quibus perversa voluntas est, in his detestanda est malitia, & sunt redarguendi. *Abimelech* pulcherrime se excusat: *non cognovi*, inquit, non audivi, nec tu indicasti. Nam pius Magistratus non offenditur admonitione, sed requirit, ut indicetur à subditis, si quid peccatum alicubi est. Quomodo enim scire potest, quid ubique agatur? Qui autem superbi sunt, & offenduntur indiciis, ac admonitionibus subditorum, quasi dedecus sit ignorare aliquid, hi parum memores sunt suæ conditionis, neque unquam humiliantur coram Deo, nec invocant Deum, talia peccata ut condonet. Est autem *inevitabile peccatum Magistratus ignorantia*, & tam innatum Magistratui, quam omnibus innata est concupiscentia, sine qua certe nemo vivere potest. *Agnoscant* igitur singuli *defectum suum:* ita enim fiet, ut humilientur & non solum implorent auxilium Dei, sed etiam exposcant veniam occultorum peccatorum. Præclare igitur *Bernhardus* ad *Eugenium Papam* scribit: *Multa cogeris ignorare, multa dissimulare.* Ignorantia est error in voluntate, qua toleramus ea quæ non volumus. *Abimelech* quidem Rex est, sed non scit omnia quæ subditi faciunt, hæc enim laus non hominis sed Dei solius est, qui omnia scit & falli non potest. Hanc laudem superbi tyranni usurpant, qui admoneri nolunt. - Vult tamen Deus implicatum cum peccato ignorantiæ, ut agnoscat se non habere universalem gubernationem, quæ homini est impossibilis, propter ignorantiæ peccatum, sed partialem, & Deum agnoscat universali

versali gubernationi præesse; is enim est, qui habet *universalem oculum*, & intuetur omnia, ac nihil ignorat, sed *Magistratus* utcunque bonus, habet tantum *partialem* oculum. Adjuvandus igitur est: quando aliquid publice peccatur, concurrere omnes debent tanquam ad commune incendium restinguendum. Debent enim singuli pro suo modo adjuvare rempublicam. - Voluntas boni Magistratus non est, quod nocere velit. Huc consilia omnia dirigit, ut prosit suis; sed servi & consiliarii, quorum opera cogitur uti, quod solus tot negotiis sufficere non possit, multa faciunt sub nomine Principum, quæ si scirent, non paterentur. Sic à familia multa peccantur, quæ ignorat herus. Idem etiam sanctis accidit. Exercentur non solum pœnis & tribulationibus multis, sed etiam implicantur sæpe in offendicula lapsus & erroris; sed discendum est, quod non ideo pereunt, modo voluntas sincera & pura sit, ac absit ignavia. Si enim privati non possunt sine peccato vivere, multo minus id poterunt, qui in Magistratu sunt. Videat tamen unusquisque, ut *non adsit mala voluntas, & absit affectata ignorantia.*

Solus Deus habet universalem oculum.

Ad Genes. XXI. pag. 1021 -- 1027.

§. XXV.

Cum igitur mundi regna, quantumcunque sint felicia & bene constituta, habeant infinita vitia, adeo ut impossibile sit unam Politiam inveniri, in qua non hæreant plurima & maxima peccata; sunt enim mixta tyrannide, insipientia, negligentia, omnibus cupiditatibus gloriæ, libidinis, vindictæ, avaritiæ: ita ut necesse sit eum, qui regit, multis facere injuriam; *institutum est orare pro Magistratu*, quod impossibile sit sine vitiis regere. Hinc extant etiam apud Philosophos disputationes, *utrum regna possint administrari sine injustitia*, utrum *tolerabilius sit regnum justum an injustum?* Concludunt autem *Plato* & *Cicero*, regna non posse administrari sine injustitia & mendacio. Sed in regno Christi non est ullum vitium, non fit ulla injuria, non toleratur injustitia, ne in puncto quidem, quæ injustitia in mundi

Nullum mundi regnum sine vitiis,

quare pro Magistratu orandū.

regnis, non punctis, sed magnis molibus fit. Ibi enim infinita maria & monstra injuriarum cernuntur, quæ caveri non possunt, ne ab iis quidem, qui bene regunt. *David* enim sanctus Rex fuit, & gubernavit divina ope & favore, sicut Petrus in Actis testatur, administrasse eum regnum ex voluntate Dei, & in lib. Regum dicit Deus, *inveni virum, qui faciat omnes voluntates meas*, & tamen multos affecit injuria, sicut miserum pupillum *Mephiboseth*, item *Uriam*, quem occidi jussit, ut caperet uxorem ejus. Et ut summatim dicam, impossibile est, quin ii, qui cum imperio sunt, non peccent: nec possunt omnibus administrare justitiam. Ratio est, quia superantur eorum vires magnitudine negotii, & malitia Satanæ. *Satis* autem *est, si non studio & ex proposito peccent*, sed habeant voluntatem bene gerendi Magistratus.

ejusque peccata tegenda.

Quæ autem casu aliter fiunt, quam velint, ea quasi spongia abolentur, & absorbentur per remissionem peccatorum. Quis enim alioqui vellet accedere ad administrationem Rerumpublicarum? Jubemur autem in sacris literis oblivisci & tegere illa Magistratus peccata, & prohibemur videre festucas illas in oculis Principum. Et quid mirum de Magistratibus civilibus, nobis quoque verbi ministris eadem accidunt. Nullus enim nostrum est, qui suum officium sine multis vitiis administret. Quod si laudatissimi Reges in sancto populo Dei non potuerunt sine peccato præesse regnis, ut *David, Ezechias* & alii, non est possibile, ut quisquam sit, qui ubique faciat officium suum, qui non alicubi injuriam faciat immeritis, occidat, rapiat, sæviat, & tyrannicas illas virtutes non aliquando ostentet, ut fingat clementiam, benevolentiam, erga cives, sicut *Julius Cæsar* & alii, qui potuerunt sævire, & tamen arte quadam hominum animos trahere. Est igitur hæc summa, quod alii Reges omnes sunt aliqua ex parte tyranni, nec habent sceptrum rectitudinis, imperia eorum non constant sine vitiis & criminibus & tyrannide, sicut

Solus Chri-

videmus in optimis regibus, Davide & aliis. Solus autem Chri-

stus

stus in suo regno habet rectum sceptrum. Quare hoc? quia Rex noster habet verbum Dei, quod est purum etiam puncto Mathematico. Scitis autem, quod *Aristoteles* in Ethicis cumparat moralia puncto Physico, & non Mathematico. *Jureconsultus*, qui jus dicit, non attingit punctum Mathematicum seu indivisibile; satis est attigisse circumferentiam, ut quanto propior centro, eo melius, **den Zweck trifft er nicht/ genug / daß er nicht gar über das hin scheust.** Nam in materia morali punctum debet constitui magnitudine duorum passuum, circumferentia autem magnitudine alicujus oppidi. Sic fiet, ut non plane aberretur à scopo. Nullæ enim usquam sunt leges, quæ careant vitiis, nec ulli usquam sunt Reges, qui sine injustitia regant. Satis autem est, quod leges & Reges conantur attingere scopum, ne plane aberrent. Hinc fit, quod *studium juris est infinitum* studium, quia tendit ad Physicum punctum, & divisibile. Necesse igitur est multos libros inde nasci. Data enim lege aliqua, statim exceptio aliqua se offert, quam deinde aliæ decem sequuntur, ut sic in infinitum pateant, nec possunt leges redigi in justitiæ punctum Mathematicum & indivisibile. Semper enim casus incidunt, & circumstantiæ, quæ leges vitiant aut variant. Ideo *justitia civilis & leges per se sunt vitiosæ*, etiamsi homines obediant. Neque enim ratio assequi potest varietatem omnium casuum, qui incidere possunt, ne legem mutare sit necesse. Quare uno ore fatentur, *Epiikian* esse *necessario adhibendam* ad leges, **daß man es müste flicken und lappen / und zun Oertern einschlagen /** ut leges & justitia civilis vere sint quasi mendici pallium consutum ex variis laciniis, quas subinde mutare, corrigere, quibus addere & demere, ob negotiorum varietatem necesse sit.

stus habet sceptrum rectum.

Epiikia necessitas.

Tom. III. Jen. Lat. fol. in Psal. 45. fol. 474. b. 475. a, b.

§. XXVI.

Cum certum sit, servire Principes & Magistratus patribus fami-

Officia subd

ditorum. in dando tributo, pro beneficiis perceptis à Magistratu.

familias, debetur eis vicissim pro officio hoc beneficii, ut dentur tributa, vectigalia, & si quid aliud est, quo Magistratus opus habet, dum vigilat pro conservatione pacis. Sunt enim ministri Dei, sicut Paulus quoque appellat, in hoc à Deo donati, ut tu possis pace frui. Quam magnum autem beneficium pax sit, commune Germanorum proverbium testatur, quo dicunt, patremfamilias, qui duas vaccas habet, alteram debere dare, ut altera in pace frui, & etiam retinere possit. Quid enim profuerit, si domum habeas refertam opibus, & eam contra prædones aut fures tueri non possis? Hoc igitur cum Magistratus præstet, imo cum judicia & leges iterum vendicent Domino, quod injuste ereptum est, merito ei honor debetur, & juste penditur tributum, tanquam *administro benedictionum Dei*, quas conjugibus destinavit. Nam hæc tertia conjugii benedictio hic à Davide numeratur, ut conjuges videant bona Hierusalem, hoc est, ut videant Hierusalem florere, primo, per veram religionem & sanam doctrinam: secundo, per bonos Magistratus. Hæc enim sunt bona non unius tantum domus, sed totius Hierusalem. Sic pulcherrimo ordine Spiritus S. nobis commendat dona Dei. Primum, est timor Dei; postea donat & conservat Deus domum & œconomiam; tandem propter œconomias recte institutas, & in timore Dei administratas, sequitur etiam tertia benedictio, felix scilicet politia. Porro caro de his politicis benedictionibus plane eodem modo judicat, sicut de Oeconomicis; est enim impatientissima legum. Hinc sequuntur vulgi odiũ, maledicta, convitia in Magistratus, etiam cum officium diligentissime faciunt. Quando enim vulgus non est impatientissimum, etiam cum justissimis de causis exiguntur pecuniæ? Quasi vero hoc solum sit, quod agat, ut pecunias colligat, & iis pro voluptate sine omni molestia & onere utatur? Quis quæso est, qui gratis servit sine mercede? Quæ igitur illa tandem est ingratitudo, Magistratui servienti Reipubl. cum maximo periculo, &

in

in laboriosissimo vitæ genere, non velle reddere, quod ipsorum labor meretur? An putas tibi gratis hoc officii præstandum esse, ut in hoc vel alio oppido habites, fruaris pace, foro, Ecclesia, sine ullo sumptu tuo? Pii sane hoc non postulant, sed agnoscunt Magistratum propter pacem à Deo constitutum esse, ideo prompti sunt ad honorem, tributum, vectigal eis pendendum, tanquam Angelis pacis, nos custodientibus & pro nobis vigilantibus. Hinc Scriptura etiam de graviore officio admonet, & id nobis imponit, ut etiam pro Magistratu oremus. Hoc qui non faciunt, & publica onera etiam impatienter sustinent, merentur, ut loco bonorum Principum tyrannos habeant, qui ad graviora eos cogant, & non ordinaria onera exigant, ubi ordinaria aut cum molestia susceperunt, aut maligne executi sunt. Hæ sunt justæ pœnæ inobedientium civium & vulgi, quod in periculis unicum refugium habet ad Magistratum, in eos quasi evomit quicquid animo dolet & ægre est. Ibi Magistratus suis rebus relictis, singulorum incommoda audire, iis remedia quærere cogitur, ac maxime tum curæ oriuntur, cum publica incommoda sunt. An non igitur digni tyrannis sunt, & sumptuosis ac negligentibus Dominis, qui pio & sollicito Magistratui non studeant reddere gratiam? Nam tyranni postea faciunt, ut tales discant, quid sit bonus Magistratus, ut ipsi se reprehendant, quod peccarint per obedientiam, quod peccarint dum maligne solverunt ordinaria tributa, dum reprehenderunt Magistratum &c. Hæc si per tyrannos Deus hoc modo non punit, at facit id per seditiones & bella, ne istis porcis impune sit non obedisse, & non honorasse Magistratum. Sicut enim porci tantum hoc agunt, ut ingluviem suam expleant, ita rustici putant se tantum in hoc natos, ut pace fruantur ad colligendas opes, & explendam avaritiam suam; ut autem de collectis opibus aliquid in commune conferant, hoc aut cum molestia aut maligne faciunt. Quare assuefaciamus nos, ut recte intelligere discamus illa

2. *inorando.*

ingratitudinis pœna.

Magistratus beneficia, & pro iis gratissimus, ne sicut vulgus, offendamur oneribus, quæ Reipublicæ causa libenter sunt subeunda. - Si nostrum officium, pro eo ac par est, facimus, futurum est, ut Deus ad ampliorem benedictionem provocetur; ubi, cum hæc non fiunt, provocatur ad eripienda etiam illa dona, quæ habemus. Sic magna imperia, urbes & Respubl. possent quidem in flore longius durare; sed quia non agunt gratias Deo, & verbum ejus contemnunt, fit, ut propter ingratitudinem pereant. Nos itaque discamus grati esse, & benedictio Domini abundabit in nobis, Amen.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 483. seq.

§. XXVII.

De officiis Dominorum & servorum, aliisque, nil opus est, prolixe disserere, quum ea ex præcepto IV. facile intelligi queant, & Megalander in Catechismo minori ac majori ea sufficienter exposuerit, quæ nota omnibus & obvia sunt.

LOCUS V.

De STATU OECONOMICO.

§. I.

Oeconomia est fons Reipubl. & Ecclesiæ.

OEconomia (a) fons est Reipublicæ. Si enim desint pater & mater, uxor & maritus, qui progenerent sobolem, & educent, non poterit consistere Respubl. Ex domo igitur propagatur civitas, quæ nihil aliud est, quam multæ domus & familiæ. Ex civitatibus fit Ducatus, ex Ducatu regnum, quod illa omnia conjungit. Harum omnium Oeconomia fons est, à Deo creata in Paradiso, ubi dixit: *non est bonum*

bonum hominem esse solum. Item: *crescite & multiplicamini.* Imo (b) non tantum est seminarium Politiæ, sed etiam Ecclesiæ & regni Christi usque ad finem mundi.

(a) *Tom. IV. Jen. Lat. f. 463. b. in Psal. 127.* (b) *ad Gen. IV. p. 209. a.*

§. II.

Cum igitur Scriptura S. (c) veris & amplissimis laudibus conjugium ornet, & monstret, quomodo fons sit & origo Oeconomiæ, Politiæ & Ecclesiæ, quæ inde enascuntur & ædificantur, quod ad materiam attinet, honorifice conjugium tractari debet. In *Sermone de Conjugio* A. 1525. Wittenbergæ habito, (d) prolixe disseruit Noster de honore, quo Deus conjugium prosecutus sit, & octuplici ratione id factum ostendit. 1. Quod conjugium non ab ullo Angelo vel homine institutum, sed divinum opus sit Gen. I. 26. ubi vocabulum *Elohim* in plurali positum plures innuit personas Deitatis, ac declarat conjugium totius SS. Trinitatis creatum opus, ordinem & institutum esse. Quod amplius quoque ex eo confirmatur, quando Moses Genes. II. propriam suam phrasin retinuit, & dixit, quod idem ille *Elohim* (non *Eloah* in singulari) sive plures personæ creaverint mulierem ex costa Adami, & adduxerint ad virum, & paranymphi fuerint; Jesus Christus autem, tanquam summus sacerdos, eos copulaverit & benedixerit. 2. Quod non Athenis, nec in Babel aut Romæ, sed in Paradiso institutum sit &c. *Conjugii autor Deus ipse in Paradiso, Gen. I. 26. seq. II.*

(c) *ad Genes. IV. p. 209.* (d) *Tom. II. Alt. p. 867 seq.*

§. III.

Notandus itaque præcipue hic locus est, non solum contra omnes horribiles abusus libidinum, sed etiam pro confirmatione conjugii, contra impia convitia, quibus *Papatus* conjugium deformavit. *An non enim magnum est, quod etiam in innocentiæ statu* Deus *conjugium ordinavit & instituit?* Tanto autem nunc hac institutione & ordinatione magis est opus, quanto hæc caro per peccatum magis infirmata & corrupta est. Stat igitur hæc con- *Inde probatur, conjugium esse divinum & sanctum vitæ genus.*

consolatio invicta, contra omnes dæmoniorum doctrinas, quod scilicet conjugium est vitæ genus divinum, hoc est, *ab ipso Deo ordinatum.* Quid igitur in mentem venit Satanæ organis & hostibus Christi, qui negarunt castitatem esse in conjugio, & dixerunt, eos aptissimos ministeriis Ecclesiarum, qui vivant cœlibes, quia Scriptura dicit: *mundi estote?* An immundi sunt, qui sunt conjuges? Deus igitur immundiciei autor & institutor est, qui *ipse Hevam adducit ad Adamum?* Adam igitur male facit, quod ad immundiciem persuaderi se patitur, qui conjugio in innocenti natura carere poterat? Sed an non meritas pœnas harum blasphemiarum impius *Papatus* exolvit, quod non solum multitudine scortorum se polluunt, sed etiam aliis nefandis sceleribus ad abominationem usque indulgent, jamdudum maturi pœnis Sodomorum & Gomorræ. - Necessariam igitur Ecclesiæ & utilem operam omnes illi sumserunt, qui in id incubuerunt, ut conjugium per verbum Dei cohonestaretur iterum, & meritis laudibus ornaretur. Unde factum est, Dei gratia, ut nunc bonum & sanctum omnes esse statuant, cum conjuge unanimiter & tranquille vivere, etiamsi sterilem habeat aliquis, aut aliis incommodis laborantem uxorem.

Ad Genes. II. pag. 115. *a, b.*

§. IV.

Etiam post lapsum est conjugium bonum, sanctum & laudabile vitæ genus.

Neque vero ex eo, quod dixit Deus Gen. II. 18. *non est bonum hominem esse solum, faciam ei adjutorium coram ipso,* colligi recte potest, conjugium non esse bonum, aut sanctum. (e) Loquitur enim Deus de *bono communi* seu speciei, *non de bono personali*; illud ei deerat, nempe donum multiplicationis & benedictionis, quia erat solus. Hodie, postquam natura peccato corrupta est, est mulier necessaria, non solum ad multiplicationem, sed etiam ad vitæ necessitatem & defensionem quoque; nam ministerio mulierc ularum opus habet Oeconomia. Imo, quod miserabile est, opus est muliere etiam ad remedium peccati.

cati. Itaque in muliere non solum Oeconomiæ ratio, sed etiam medicina considerari debet; sicut Paulus dicit: *propter fornicationem habeat unusquisque uxorem suam.* Et *Magister sententiarum* erudite dicit: *conjugium in Paradiso esse institutum ad officiũ, post peccatum autem ad remedium quoq;.* Et tamen sub isto remedio & in tam misero statu implet Dominus benedictionem, ut homines in peccato & cum peccato generentur. Hoc in Paradiso non sic fuisset. Ipsum opus generationis fuisset sanctissimum & reverendum, sine omni furore libidinis. Non fuisset ille pudor ex peccato natus, qui nunc est, quod Parentes tum coguntur se abdere in tenebras. Non minor fuisset in concumbendo honestas, quam est in capiendo somno, cibo, potu, cum uxore. Nunc, proh dolor, est tam fœda & horribilis voluptas, ut à medicis comparetur cum epilepsia, seu comitiali morbo. Interim, quia (f) Deus adhuc conjugio benedicere vult, propter divinam suam ordinationem, & Spiritus S. conjugium amplissime commendat passim, ac nominatim Psal. CXXVIII. *conjugium est sanctum, laudabile, bonum & utile genus vitæ,* meretur-que laudari, sicut Psalmus hic facit, etsi caro & mundus, propter incommoda, quæ habet, non possit id laudare: Proinde (g) Christiani ita se comparent, atque ita vitam suam instituant, ut cogitent conjugium non esse temerariam aut fortuitam rem, pendentem ex nostro arbitrio, & fortuito eventu, sed esse legitimam & divinam conjunctionem. Cujus rei hoc illustre argumentum est, quia creavit Deus masculum & fœminam. Et non solus vir aut mulier nascitur, sed uterque vir & mulier. Itaque conjunctio hæc statim in prima nativitate suam originem habet, ac propterea vere legitima est & divina. Quare causa efficiens & finalis inprimis hic attendi debent. Deus (h) curat res turpissimas, & Scriptura S. hoc loco (Gen. c. 24.) copiosior & uberior est, in descriptione nuptiarum, quam si de summis rebus loquitur. Cur hoc fit? quia ipse fecit nos, nos sumus crea-

tura & opus ipsius, ideo curat suum opus, etiam in mediis peccatis, morte, inferno, turpitudine & ignominia. - Hæc sunt opera divina, quæ homines carnales, qui sunt sine Spiritu S. non intelligunt. Ideo oculos tantum deflectunt ad libidinem & turpitudinem in conjugio. In concupiscentia non vident illam sanctissimam benedictionem generationis, quia nil nisi flammas turpissimæ concupiscentiæ sentiunt, & sicut sentiunt, ita judicant. Sed quia nos non fecimus nos, masculum enim & fœminam creavit eos; ideo nos Deo curæ esse statuamus, tanquam creaturam ipsius. Hæc igitur causa est, cur Scriptura S. de hac re tam abjecta in speciem, tam multis agit. Nihil novum aut inusitatum est conjugium, & ab Ethnicis quoque judicio rationis approbatum & laudatum. Sed quis unquam ita aspexit, aut consideravit, quod sit creatura divina, benedictio in maledictione & castitas in libidine? Si secundum rationem & speciem externam judices, nihil differt concubitus maritalis à meretricio, & tamen ille pudicus & honestus est sub remissione peccatorum, sub benedictione, & Deo placens: hic flagitiosus & damnatus sub ira Dei; quia in conjugio servat Deus in media libidine & turpitudine institutionem suam & ordinationem.

(e) *ad Genes. II. p. 98. seqq.* (f) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 475. ff.* (g) *ad Genes.* XXVIII. *p. 435. ff.* (h) *ad Genes.* XXIV. *p. 1275. ff.*

§. V.

Canonistarum frigida definitio conjugii, & Theologica vera.

Proinde ante omnia respicienda est voluntas Dei. Deus sic voluit, sic ordinavit & instituit, non licet inde nostram gloriam quærere, multo minus contumelia adficere ordinationem Dei. Qualis autem ordinatio sit, nunc definiamus. *Canonistæ* frigidissime definiunt conjugium: est conjunctio masculi & fœminæ, secundum jus naturæ. Hæc tenuis admodum infirmaque definitio est, ideo ad dijudicandam hanc controversiam sunt inepti, quia non considerant magnitudinem rei. Desunt hic causa efficiens & finalis, & tantum à causa *materiali* sumta est definitio;

tio; conjunctio enim masculi & fœminæ est materiale. Theologia aliter definit. *Conjugiam* est conjunctio unius maris & unius fœminæ inseparabilis, non tantum juris naturæ, sed etiam voluntatis, & voluptatis, ut sic dicam, divinæ. Voluntas enim, & approbatio, ac beneplacitum illud Dei, tegit miseram turpitudinem libidinis, & removet iram Dei imminentem illi concupiscentiæ & peccatis. Ad hunc modum conjugium cum reverentia tractatur. *Papa* nihil aliud intelligit, quam si duo concurrant, & dicant, ego sum tuus, tu mea, illud esse matrimonium: non cogitat de beneplacito divino, de consolatione conjugum, & quomodo doceantur masculus & fœmella, de temperando ardore libidinis, de gubernatione familiæ, de benedictione divina, deinde de ferendis infirmitatibus in uxore, de tolerantia periculorum à liberis, & injuriarum à vicinis. Tantum respicit in turpem illam conjunctionem carnis, quam copulam vocant, promissionem & ordinationem Dei negligit. Si ad finem simul respicias, integra definitio hæc est: conjugium est legitima & divina conjunctio, unius maris & unius fœminæ, ordinata ad invocandum Deum, & conservandam & educendam sobolem, ad administrationem Ecclesiæ & Politiæ.

Ad Genes. XXIV. p. 1256. seq. conf. ad Genes. XXXIII.

§. VI.

Quantumvis igitur Matrimonium sanctum & honorabile sit, non tamen est Sacramentum. Nusquam enim legitur aliquid gratiæ Dei accepturum, quisquis uxorem duxerit; quin nec signum est divinitus institutum in Matrimonio: nec enim uspiam legitur à Deo institutum, ut aliquid significaret, licet omnia, quæ visibiliter geruntur, possint intelligi figuræ & allegoriæ rerum invisibilium. At figura aut allegoria non sunt Sacramenta, ut nos de Sacramentis loquimur. Deinde, cum matrimonium fuerit ab initio mundi, & apud infideles adhuc permaneat, nullæ subsunt rationes, ut Sacramentum novæ legis & *Matrimonium non est Sacramentum.*

solius Ecclesiæ possit dici. Non minus enim erant matrimonia patrum sancta, quam nostra, nec minus vera infidelium quam fidelium, nec tamen in eis ponunt Sacramentum. Adhæc sunt apud fideles quoque impii conjuges, quibusvis gentibus pejores, cur hic Sacramentum dici debet, & non apud gentiles? An de Baptismo & Ecclesia sic nugabimur, ut sicut quidam delirant, imperium temporale non esse nisi in Ecclesia, ita matrimonium non esse Sacramentum nisi in Ecclesia, dicamus? Puerilia sunt & ridicula, per quæ nostram inscitiam & temeritatem infidelibus risui exponimus. Ad Ephes. V. *erunt duo in carne una, Sacramentum hoc magnum est*, respondet primo, vocabulum *Sacramenti* in universa Scriptura S. non in hac sed contraria potius significatione occurrere, & non signum rei sacræ, sed rem sacram, secretam & absconditam, sive mysterium, ut est in Græco textu, declarare, ut 1. Cor. II. 6. ubi sapientia Dei abscondita in mysterio, ipse Christus est, & 1. Tim. III. 16. Secundo, urget, quod Paulus ipse verba de Christo & Ecclesia induxerit, & seipsum clare exposuerit dicens: *ego autem dico in Christo & Ecclesia.* 3. Concedit matrimonium esse *figuram Christi & Ecclesiæ*, Sacramentum autem non divinitus institutum, sed ab hominibus in Ecclesia inventum, ignorantia tam rei quam verbi abductis.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 294. a, b. de capt. Babyl.

§. VII.

Benedictio conjugii post lapsum reliqua.

Medium igitur hic tenendum, ne quid nimis, aut minus quam par est, de conjugio sentiamus. *Benedictio* (conjugii) quæ in natura (i) adhuc restat, quasi maledicta *&* *humiliata* est benedictio, si ad illam primam conferas; & tamen *Deus eam condidit & conservat.* Quare agnoscamus cum gratiarum actione illam quasi deformatam benedictionem & inevitabilem carnis lepram, quæ mera inobedientia est & fœditas annexa corporibus & animis; sentiamus esse peccati pœnam: expectemus autem

autem in spe mortem hujus carnis, ut liberemur ab his fœditatibus, & restituamur etiam supra illam primam Adæ creationem. *Cohabitatio* (k) quæ inter maritum & uxorem est, quod simul habitant, quod curant rem familiarem, quod simul generant & educant liberos, est quædam imago obscura, & quasi reliquiæ illius beatæ cohabitationis, propter quam Moses mulierem dicit ædificium esse. Posteri Adæ, si Adam in innocentia perstitisset, ductis uxoribus emigrassent ab Adamo patre, in quendam proprium hortulum, ibi cum uxoribus vixissent, simul colentes terram, & educantes liberos. Non opus fuisset magnificis ædificiis ex secto lapide, non culina, non cella vinaria, ut nunc: sed sicut avium niduli sunt, ita hinc inde habitassent in opere & vocatione Dei: ac mulier præcipua extitisset causa, ut mariti in certis sedibus habitarent. Nunc in hac peccati calamitate, ubi propter aëris injurias domibus opus est, ne cogitatione quidem imaginem hujus fœlicitatis possumus consequi, & tamen *illæ miseliæ reliquiæ, sunt excellentia dona Dei*, quibus sine gratiarum actione uti, profecto impietas est. - Discamus igitur (l) *in verbum intueri* & in voluntatem Dei, & separemus vitia, quæ peccatum originis attulit, à creatione & operibus Dei. Ego certus sum, quod sum creatus masculus. Est autem Dei ordinatio conjugium. Non, inquit, bonum est, hominem esse solum. Sed objiciuntur ibi molestiæ, vexationes, tribulationes variæ. Quid tum? An non hoc potius est, quod Deo placeo? quod Deus invocantem me exaudit? quod per sociam vitæ bonam, quam adjunxi mihi, varie mihi prodest &c. Ad hunc modum qui suas rationes instituit, collocat se in puritatem Paradisi. - Molestiæ, quas Deus propter peccatum humanæ naturæ inflixit, non sunt fugiendæ; considerandi autem fulgentes radii verbi divini, quibus ornavit Deus *Oeconomiam, Politiam & Ecclesiam*; sic fiet, ut non offendamur molestiis & incommodis, quæ in Paradiso nulla fuerunt, & in mundo necessaria sunt, ad coercen-

dam naturam. - Hæc causa est, cur Moses sic copiose celebret & extollat generationem Isaac, ut commoneat nos, nihil tam respiciendum esse, quam ipsum verbum. Hoc qui faciunt, vident totum mundum esse plenum miraculorum, sed puri sint oculi necesse est, alioqui præstantissima Dei opera assiduitate vilescunt, & obscuratur gloria verbi & operum Dei. - Nos contemplamur *spiritualem illam coronam*, qua Deus conjugium ornavit, *creavit eos masculum & fœminam: non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adjutorium. Benedixit eis dicens: crescite & multiplicamini.* Hæc est illa *aurea corona*, quam omnes pii conjuges gestant in capite, nec prohibet, quod mundus immundus, ceu porci os, & oculos in lutum & stercus figit, & tantum molestias æstimat. Nos nostra & quidem vera bona discamus intelligere, & fiet nobis ex deserto *Paradisus*, ut saltem ferre & moderate tolerare, vel devorare omnia incommoda possimus: ideo tam diligenter inculcat Moses verbum Dei & promissiones.

(i) *in Genes. I. p. 59.* (k) *in Gen. II. p. 113. b.* (l) *ad Cap. XXI. p. 900. seq.*

§. VIII.

Deus dissimulat vitia in conjugio propter ordinationem suam.

Est igitur conjugium *conjunctio divina*, quam magnificere Deoque gratias agere debemus, quod certi sumus conjugium divinitus institutum esse, placere Deo, Angelis & omnibus creaturis. *Prohibitio* autem *conjugii* horribiliter punita est, cum diabolus, loco divinæ ordinationis, immisit vagas libidines, & infanda scelera Sodomitica: idque justo judicio Dei factum est, quia *detraxerunt sanctissimo generi vitæ*, *quod ordinavit* Deus eique benedixit. Non caret id quidem suo vitio & immunditia, sed Deus tolerat, dissimulat eam. Si servetur naturalis ordo ad generandam sobolem, tum Deus dissimulat, & ignoscit, sive ut Lucas in Actis eleganti verbo usus est: τροποφορεῖ, **ich will mir diese Weiß gefallen lassen /** propter conservationem generis humani. Scio te in peccatis esse conceptum, sed ignosco & con-

& concedo, ut tu tuam conjugem habeas in adjutorium, ea sola te oblectes, & devores, etiamsi quid objicitur triste aut molestum: ego quoque patientiam habeo, sive nudam in nocte, sive vestitam in die amplectaris. Si non instituisset Deus singulari beneficio hanc *conjunctionem, unius maris & unius fœminæ*, quanto desiderio eam totus mundus exoptaturus esset, ut posset liberari à libidinibus & pollutionibus hoc remedio? Jam vero aversamur legitimam istam conjunctionem, quam sanxit lege perpetua & immota, qua prohibet stupra & vagas libidines, jubet *ut unam* tibi eligas, quæ placeat, cum qua vitam tuam transigas. Est quidem peccatum; sed concedo, inquit Deus, ut ludas, ut rideas cum tua, & ab alienis abstineas, sicut scriptum est Prov. V. *exhilaret te uxor*, quam adolescens ducis, ceu jucunda cerva & venustus hinnulus. Illius amore perpetuo contentus esto, & amore ejus semper fruere.

Ad Genes. XXVI. pag. 185. seqq.

§. IX.

Neque tamen Spiritus S. dum commendat conjugium, & erudit homines pios de hoc vitæ genere divinitus instituto, hoc agit, ut cogat aut præcipiat pariter omnibus, quod oporteat uxorem ducere, sed ut qui duxerunt, aut sunt ducturi, intelligant, quid habeant, cum uxores habent. Ita ut libertas sua maneat, tum cœlibatui, tum conjugio. Quis enim ad conjugium cogat non indigentem conjugio? Qui tales sunt, ut hoc verbum possint capere, maneant cœlibes, & glorientur in Domino, sicut qui non vocantur ad Rempubl. privati manent, qui non vocantur ad ministerium Ecclesiarum, manent inter auditores. Par omnino hic ratio est. Cum per infirmitatem naturæ suæ non cogantur ad conjugium, sed ex eorum numero sint, qui conjugio carere possunt, recte faciunt, quod conjugio abstinent, & iis molestiis se non onerant, quibus carere possunt. Econtra, qui non sic robusti sunt dono Dei, sed sunt pro-

Spiritus S. non cogit ad conjugium, sed relinquit libertatem conjugio & cœlibatui.

proptiæ infirmitatis sibi conscii, quod non simul caste & extra conjugium possint vivere, hi pluris facere necessitatem suam debent, quam incommoda & molestias conjugii. Nunc facilis responsio est ad disputationem illam, si prius statuas Psalmum tantum ornare & commendare donum hoc, non urgere & cogere ad conjugium. Ne insaniamus sicut primus Phanaticus Spiritus, qui in schola nostra extitit: is ex loco Pauli ad Timotheum 1. Tim. III. 1. hoc volebat evincere, non posse pastorem esse, nisi etiam maritus esset, quasi dicat, non posse esse Principem, aut Magistratum, nisi uxorem habeat. Hæc neque Pauli sententia est, nec Psalmi hujus, in quo Spiritus S. laudat conjugium, & docet, qui in eo sunt, quomodo eo recte possint uti. Cæterum unus Spiritus aliis sic, aliis aliter distribuit dona sua. Sumus quidem in uno corpore, & ornamur ab uno & eodem Spiritu, sed non eodem modo. Itaque qui sine conjugio non possunt caste vivere, uxorem ducant, & sciant se habere insigne & excellens donum, à Deo conditum, ad infirmitatem suam medicandam, sicut Scriptura fœminam vocat adjutorium viri. Qui autem castitatis donum habent, vivant cœlibes, ut ita quanquam donis sumus dispares, tamen singuli in nostris donis serviamus Deo, & vivamus sine scandalo, ad utilitatem proximi. Non itaque negat Psalmus esse beatos, qui extra conjugium sancte & caste vixerunt; sed hoc manifeste prohibet, ne conjugium vituperetur. Spiritus S. pure laudat dona Dei, sine contumelia aliorum donorum. Mox *Hieronymum*, *Gregorium* & *Papistas* redarguit, qui virginitatem cum contumelia conjugii laudarunt & prætulerunt.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 478. b. 479. a, b.

§. X.

coactio ad cœlibatum Pontif. damnata.

Male igitur Pontificii, præteritis, neglectis & abjectis, creatione, promissione & benedictione conjugii, cogunt sacrificulos, monachas & monachos suos ad perpetuum cœlibatum, quasi

quasi conjugum vita, de qua Moses Gen. IV. 1. loquitur, damnata & reproba vita sit. Sed Spiritus S. habet purius os, & oculos puriores, quam Papa, ideo non veretur meminisse copulæ, seu congressus mariti & uxoris, quem isti sancti ceu fœdum & impurum damnant. Nec facit hoc Spiritus S. uno in loco, tota Scriptura talium historiarum plena est; ita, ut etiam hanc ob causam nonnulli à lectione sacrorum Bibliorum juvenes monachos & monachas revocarint. Quid multis? Tantus fuit furor Diaboli contra creaturam Dei, & *sanctum conjugium*, ut coegerint Papissæ homines abjurare conjugium, ut instituerint ordines cœlibis vitæ, & damnaverint præ cœlibatu suo conjugum vitam. Itaque hæc impietas non caruit suis pœnis. Nam exempla ob oculos sunt, qui fructus impurum cœlibatum sint secuti: & etiam in libris extant vestigia horrendorum scelerum. Testatur *S. Udalricus*, Episcopus Augustanus, postquam cœlibatum *Gregorius Pontifex* stabilitum vellet, & interdixisset usu conjugum, etiam illis, qui jam ante decretum de cœlibatu conjuges facti essent, cum forte piscari vellet in vivario, quod Romæ habebat, inventa in eo esse amplius sex mille capitum infantilium. Scribit autem idem *Udalricus*, vehementer consternatum eo spectaculo *Gregorium*, impiam de cœlibatu sanctionem iterum sustulisse. Sed successores Gregorii, facile & fœditatem hujus rei, & piam abolitionem decreti de cœlibatu suppresserunt; cum ipsi quoque existimarent, non ad opes solum parandas cœlibatum aptum esse, sed etiam ad dignitatem conciliandam. Simile exemplum nostra ætate accidit. Cum Moniales in Austriæ vico **Kloster Neuburg** / propter turpem vitam, cogerentur mutare locum, & Monasterium Franciscanis habitandum concessum esset, atque illi pro sua commoditate, quædam ædificia mutarent, inventæ sunt in fundamentis novis duodecim ollæ, quarum singulæ cadaver infantis habebant. Hujusmodi infinita alia passim acciderunt. Recte igitur *Gregorius*, qui sicut Episco-

pus *Udalricus* refert, verbum Pauli eleganter mutavit. Paulus inquit: *melius est nubere, quam uri*; sed ego addo: melius est nubere, quam mortis occasionem præbere. Romæ quoque propter copiam puerorum exposititiorũ erecta sunt monasteria, quorum Pontifex pater dicitur, & antecedunt eum proxime in processionibus publicis. Taceo infinita alia, quæ dicere animus reformidat. Cavere itaque doctrinas istas dæmoniorum decet & discere, ut reverenter habeamus conjugium, & reverenter loquamur de hoc vitæ genere, quod videmus Deum instituisse, quod audimus in Decalogo commendari, ubi dicitur: honora patrem tuum & matrem tuam. Cui addita est benedictio. De quo audimus hic Spiritum S. loqui, cui os castum est.

Ad Genes. IV. pag. 208. seq.

§. XI.

Refutatur consilium Evangel. cœlibatus. Resp. ad Matt. 19, 11. seq. 1. Cor. 7.

In Tractatu de votis Monasticis A. 1521. in Eremo scripto & Patri *Johanni Luthero* inscripto, prolixe & solide hoc argumentum persequitur, & 1. negat virginitatem & cœlibatum esse *consilium Evangelicum*, ac contra ostendit, Christum ipsum plane non consuluisse, sed potius deterruisse, monstravisse solum & laudavisse, dum memoratis Eunuchis dixit Matth. XIX. 12. *qui potest capere, capiat.* Et iterum ℣. 11. *non omnes capiunt verbum hoc.* Nonne, inquit, hæc verba potius sunt avocantis & deterrentis? Neminem enim invitat & vocat, sed ostendit solum; Paulus autem 1. Cor. VII. dicit: *consilium do.* Sed nec ipse invitat quenquam, quin magis deterret & avocat, dum dicit: *sed unusquisque proprium donum habet à Deo.* Neque suadet, neque dissuadet; sed in medio relinquit. At nostri immundi cœlibes non intelligunt per consulere, quam invitare, exhortari, vocare & persuadere ad cœlibatum, tum dissuadere, dehortari, avocare, absterrere à conjugio, quod & faciunt in omnibus suis concionibus & scriptis. 2. Hinc insaniam Pontificiorum monstrat, quod ultra & contra Evangelium è consilio faciant rigidissimum præceptum; impossibile enim esse, ut consilium Evan-

Evangelii fiat præceptum, adeoque Deum Evangelii autorem non acceptare, nisi quod Evangelium est, atque adeo non posse probare votum continentiæ, sed potius detestari. 3. Commentum de discrimine *status perfectionis* & *imperfectionis* refellit, & redarguit insignem adversariorum ignorantiam, qui statum perfectionis metiantur consiliis & non præceptis. Non enim, inquit, ut ipsi fingunt, consilia sunt supra præcepta, sed è diverso *consilium continentiæ* est intra præceptum suum. Præceptum est enim, *non concupiscendum esse*. At sine concupiscentia neque virgo, neque cælebs est in hac vita. Sed neque cur illud sit consultum, novit hoc miserum ignorantiæ vulgus; in hoc enim ipsi servant consilium istud, quod continentia per sese sit laudatissimum opus, in quo sit salus & gloria, ideo sese cæteris Christianis præferunt magno intervallo. At Christus & Paulus secus docent, qui solam fidem jactant, & in hoc laudant cœlibatum, non quod perfecti sint in castitate præ cæteris, aut non concupiscant adversus præceptum, sed quod soluti à curis & tribulatione carnis, quam tribuit Paulus conjugio, expeditius & liberius verbo & fidei instare possint die ac nocte, ubi conjux conjugi, filiis, familiæ & rebus hujus vitæ deditus, avellitur, & in multa aliena à verbo negotia dividitur. Sic Christus Eunuchos laudat, non quia castrent seipsos, sed quia propter regnum cœlorum sese castrant, non autem sic propter regnum cœlorum, ut per castitatem salvi fiant, alioqui omnes oporteret castrari, cum sola fides salvos faciat; sed prôpter Evangelium, vocat regnum cœlorum, cui prædicando & propagando per populos ille felicius servit, qui ἄγαμος & sine cura aliorum cælebs vivit. Servam ergo regni cœlorum vult esse castitatem Christus, & servam spontaneam, non quæ illud mereatur, sed jam habeat, & ad communicandum aliis gratuito obsequio laboret, aut certe sibi ipsi augeat, assidue parata propter ipsum mori & de mundo exire. Et Paulus bonum esse cœlibatum di-

cit, *propter instantem necessitatem, non* propter *aureolam in cœlis*, scilicet, quia hujus vitæ necessitatem: præsertim Christianæ, commodius ferunt liberi cœlibes, quam ligati conjuges. Et rursus idem dicit: *virgo & innupta cogitat quæ sunt Domini, quomodo placeat Deo, ut sit sancta corpore & spiritu.* Quid est cogitare quæ sunt Domini? Nunquid solam & otiosam habere castitatem? imo meditari, servire in verbo Dei, prædicare, testificari, & paratum sese pro illo offerre. A quo usu castitatis quid est alienius & longius monasticis istis; qui & omnium ignorantissimi sunt ejus usus, cum nonnisi sibi ipsis cœlibes sint tantum clamoribus & murmuri in templis servientes, & aureolas sibi ipsis in cœlo promittentes, pro fide scilicet extincta.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 509. a, b. Tom. I. Alt. p. 872. Conf. A. C. Art. II. Abus. & Art. Smalcald. p. 334. seq.

§. XII.

Conjugium est conjunctio divina & legitima.

Conjugium à *conjunctione* nomen habet, illa vero conjunctio non est qualiscunque; nam & scortatores & meretrices, & adulteri cum adulteris conjunguntur: verum hæc conjunctio non est divina, nec legitima. *Adam* (m) conditam Evam non rapit ex se, ex suo arbitrio, sed exspectat adducentem Deum. Sicut Christus quoque dixit: *quod Deus conjunxit, homo non separet.* Est enim *legitima* conjunctio masculi & fœminæ, ordinatio & institutio divina. Quia (n) divinitus conjunctio ordinata est, ideo non imputat Deus, quicquid ibi fœdum est aut immundum. Sed malum illud in conjugio & in copula, non est defendendum pro bono. Ethnici dixerunt esse secundum naturam, nec esse inhonestum, adolescentem amare, ut ait senex apud Comicum. Sed requirit Deus intelligentiam nostram in conjugio, ut simus sensati, & sciamus nos quidem non damnari, aut reos agi in judicio extremo; sed tamen non excusemus concupiscentiam & turpitudinem, quæ est in conjugio: non dicamus, bene actum est, quod dormivi cum uxore; sed agnoscamus impuritatem,

ritatem, & tamen statuamus, *propter conjunctionem divinam* esse omnia munda, ut in timore & reverentia possideamus vasa nostra, & si quid mali est commissum, maneat tamen intra limites conjugii.

(m) *ad Genes. IV. p. 114. b.* (n) *ad Genes.* XXVI. *p.* 191.

§. XIII.

Ut vero certi simus, divinitus nos esse conjunctos & copulatos, conjugium incipiendum est à timore Dei & oratione. Hoc *David* docet Ps. CXXVIII. (o) quando non statim irruit in promissiones conjugii, tanquam propter conjugium simpliciter obtingant; sed incipit à prima tabula, & beatum prædicat, qui Dominum timet. Sic enim orditur epithalamium: *beatus omnis, qui timet Dominum* &c. h.e. si vis esse felix & beatus, & adjecisti animum ad conjugium, hoc experieris, Deus tibi dabit uxorem, domum, liberos & alia, sed hoc primum da operam, ut *Deum timeas, & in nomine Dei id vitæ genus incipias.* Hæc utilis doctrina est, quam statim initio tradit Spiritus S. ut is, cui non datum est ut contineat, incipiat matrimonium à primo præcepto, & divinam imploret opem, ac in conspectum Dei prodeat & dicat: Domine Deus, tu dicis ad me in verbo tuo, quod sis & esse velis Dominus & Deus meus, creasti igitur me masculum, & creasti fœmellam, hæc tua creatio & hoc opus tuum est, ego me sic non feci, nec fortuito ita sum factus. Adde igitur creaturæ tuæ successum, & da ut sim felix maritus, ut sim uxor felix, &c. ut sic incipiamus in timore Dei, non simus securi, aut præsumentes, nec sicut rustici, & imperiti homines temere in hoc vitæ genus irruamus, sed invocemus illum, qui ad id vitæ genus nos creavit, tunc fiet ut feliciter eveniant omnia. Longe igitur alio modo Epithalamion suum Spiritus S. orditur, quam alii Poëtæ. Hortatur enim ut invocemus primum Deum, & fiduciam misericordiæ ejus animo concipiamus. Non enim Deus invitus audiet, si appelles eum creatorem tuum, sed vicissim

Ut divina sit coniunctio, ab oratione & timore Dei incipiendũ coniugium.

agnoscit te creaturam suam esse, nec negabit, se tibi dedisse, ut esses masculus, aut esses fœmina. *Præsumptionem prohibuit*, nec vult privato consilio hoc vitæ genus incipere, sed vult, ut tua consilia tibi sint suspecta, & quod ea Deus non sit fortunaturus, nisi ipsum in consilium adhibueris. Recte igitur dicit: *beatus vir, qui timet Dominum.* Nam exempla quotidie sunt ob oculos, quod sæpe vehementissimus amor initio inter conjuges est, qui postea facillime extinguitur, ut aut vivant inter se hostiliter, aut alter alterum deserat: nonnunquam ita immerguntur voluptatibus aut opibus, ut plane sine omni Dei metu vivant, ea duplo major est infelicitas & miseria. Sed merito hæc eis accidunt; cur enim non addunt timorem Dei? Disce igitur hic, ut vivas in timore Dei, qui te creavit, ut possis esse maritus, vel uxor, & vult etiam conjugium tuum gubernare. Quod si eum gubernatorem non adhibueris, & ipse uxorem & familiam pro tuo arbitrio, sine oratione ad Deum, gubernare voles, fiet, ut aut evertas omnia, aut perpetuo successu demenratus in graviora mala incidas. Vult timeri & coli Deus, hoc est, vult ut confiteamur nos nihil posse feliciter incipere aut gubernare sine ipsius auxilio & consilio. Hanc doctrinam utile est inculcare juventuti, ut, si qui futuri sint conjuges, discant ista & sequantur. - Exemplum nobis imitandum proponit Scriptura S. in Abrahamo & Isaaco, Genes. XXIV. (p) Papa & Canonistæ non docent nec jubent ducere, sed rapere uxores, quasi liberæ suæ potestatis sint (liberi) aut *conjunctio tam sancta* sine ordinatione Dei legitima fieri debeat. Scriptura S. inquit: *prudens uxor à Domino.* Ergo præcedat imploratio auxilii divini: Domine Deus, vides me non posse carere conjugio absque peccato, consule tu mihi, & da piam & honestam uxorem. Sicut servus hic (Eliezer) qui mittitur ab Abrahamo, oravit, & Abraham haud dubie docuit eum orare: Isaac quoque oravit. - Ante omnia ad ineundum conjugii fœdus necessaria est invocatio Dei, ut is

exemplum Patriarcharum imitandum.

uxorem

uxorem aut maritum deligat, ac donet: id si fiet, sequitur benedictio Dei, & omnia secunda in conjugio, dat Dominus marito hanc gratiam, ut patientiam habeat, & boni consulat infirmitatem uxoris, & ipsa vicissim se possit accommodare moribus mariti. Econtra, ubi non accedit timor Dei, & invocatio, facillime incidunt offensiones; unde oriuntur odia, rixæ, inimicitiæ & simultates perpetuæ. Si vis igitur divina benedictione contrahere matrimonium, primum omnium require consilium Domini, & ora: Domine Deus, da uxorem, & panem quotidianum, illis precibus favet Deus, & respondet, feci te masculum, & fœmellam, cur non te alerem? tu tantum ab injustis rapinis & furtis abstineto. Conjugium igitur est, ubi masculus & fœmella conjunguntur divinitus, & certa Dei voluntate, & conjuges, qui hæc norunt, facillime ferunt & vincunt quicquid incommodorum objicitur. Ita prima & summa benedictio est, si noveris divina voluntate te ingressum conjugium, necessitate coactum ad vitandum peccatum duxisse uxorem. Deinde quicquid Deus largitur, illis bonis omnibus verum nomen indas, & dicas, hunc filium aut filiam dedit mihi Dominus, hunc agrum, pratum, vaccam, capram Deus dedit, est benedictio divina. Id sane pulcherrimum & fœliciſſimum conjugium est, in quo & mensæ & thoro inscriptum est: favor, voluntas, beneplacitum Dei. Hæ veræ & immensæ opes sunt, tales benedictiones in canonibus non invenies. Sic Patriarcha Jacob infra dicit: *isti sunt filii, quos dedit mihi Deus*, singulari nimirum favore & benedictione. Hi enim intelligunt & agnoscunt creatorem & creaturam ejus, norunt unde ipsi orti, & unde omnia accipiant. Hæc vero non docentur in Jure nec canonico, nec civili, nec in Medicorum arte, sed in Scriptura Sacra.

(o) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 475. b. 476. a.* (p) *ad Genes. XXIV. pag. 1262. seqq.*

§. XIV.

§. XIV.

Ad legitimam conjunctionem requiritur consensus parentum.

Deinde ad legitimam conjunctionem requiritur *consensus Parentum.* Primus & clarus admodum locus est de officio parentum erga liberos, & vicissim liberorum erga parentes pietate & reverentia in contrahendo matrimonio, Genes. XXIV. Quæ disputatio hoc tempore ut usitata, ita odiosa maxime est, cum officia illa mutua, divino & humano jure mandata, hominum improbitate pene abolita sint. Adversantur enim nobis *Canonistæ Pontificii* acerrime. Juris civilis autem professores egregie consentiunt. Et habemus hic illustre exemplum nostræ sententiæ, tametsi nulla lex sanciatur. Nam alias quidem legum autoritas non deest, non divinarum tantum, sed earum etiam, quæ bona consequentia ex fontibus juris naturæ eliciuntur, quales sunt leges & jura civilia. Stant pro nobis exempla Scripturæ, leges scriptæ, & jura. - *Isaac* non ducit uxorem, ubi ipsi libet, sed prohibetur à patre ducere Cananæam, & pater ipse sollicite providet filio de uxore, filius summa voluntate obtemperat parenti. Experientia enim quotidiana testatur *clandestina* illa & furtiva *sponsalia* materiam esse summorum malorum, assiduarum rixarum, contentionum, perjuriorum & cædium, adeoque fœdissimam pestem & turbationem Ecclesiæ & rerum civilium. Ita nihil aliud agunt *Canonistæ*, quam ut lacerent Ecclesiam, & turbent orbem terrarum, propter stultos & indoctos Canones. Tot vero mala in nostras Ecclesias & Respubl. invehere eos sinemus? Diabolus hoc ferat, nemo alius: quin potius excommunicabo ego omnes illos Doctores, quam feramus in Ecclesia nostra eorum sententias impias. Vide enim, quam nihili eorum argumentum sit, quod jactant: non possum aliter pronunciare, quia non est aliter scriptum in canonibus. Simili ratione argumentari posset Turca aut Mahometista aliquis, non possum suscipere Evangelium, quia non extat in Alcorano. - Explodendum igitur est illud argumentum vere Papale

clandestina sponsalia improbantur, contra Canonistas.

pale de præscripto & decretis Canonum. Veram esse ajunt sententiam damnantem clanculatia conjugia, sed diversum statuentibus canonibus esse repudiandum. Horrendæ voces sunt &c. - Nos ideo tam diligenter urgemus autoritatem parentum, primum propter mandatum & ordinationem Dei, exempla Scripturæ, & leges civiles. Deinde propter insignem illam improbitatem, quæ omnibus ætatibus in mundo grassata est, piis & honestis parentibus admodum gravis, quando liberos pie & honeste educarunt, ut essent hæredes paternorum bonorum; postea ipsis insciis & invitis inventi sunt, qui virgines & adolescentes honestos fraudibus & dolis circumvenirent, ut conjungerent se furtim cum iis, qui & parum honesti, & ipsis indigni, & parentibus ingratissimi erant. Hisce flagitiis *Papa* fenestram & januam patefecit, & aditum fecit lenonibus, ut possint furari mihi, tibi, & singulis nobis filios & filias. Hæccine ferenda aut defendenda putabimus? Atque custodiendos liberos, & curam eorum diligenter gerendam ajunt. Quomodo potest id fieri in tanta malitia & perversitate hominum? Quam facile corrumpitur, & in fraudem illicitur simplex animus? Meminerint igitur parentes jus & autoritatem elocandi liberos sibi divinitus attributam esse: nec rata esse sponsalia sine ipsorum consensu facta, nec divino, nec humano jure. Deinde, liberi sciant se hanc reverentiam debere piis parentibus, ut eorum consilium requirant, & voluntatem explorent. Adolescens, cujus ætas idonea est conjugio, non vereatur animum suum aperire parentibus: amare se honestam puellam, & rogare, ut dent sibi eam in uxorem. Quanquam enim videtur significatio esse libidinis parum verecunda, sciant tamen divinam clementiam regere eam in conjugio, & addidisse remedium huic morbo. Humilient igitur sese coram parentibus, & ingenue dicant: mi pater, mea mater, da mihi illum adolescentem, aut virginem, quam amo. Quod si digna est conjunctione aut affinitate tua aut parentum, non

Rationes nostræ sententiæ.

denegabunt honesti parentes, etiamsi dos aut opes non respondeant. Talia conjugia non possunt non esse fœlicia & fortunata, ac Deus immensa bonitate benedicit, indulget, & tegit tanquam operculo conjugii, ardorem libidinis. Quin etiam Scriptura S. approbat, & adducit pro exemplo amorem & vocem sponsi & sponsæ. Ita turpitudinem, in qua nati sumus, & miseram libidinem condonat Deus, quin & ornat & cohonestat licitis nuptiis.

Ad Genes. XXIV. *pag.* 1151. *seqq.*

§. XV.

Parentes non cogant liberos.

Non frustra toties inculco & moneo, qua via ad rem tantam & tam sanctam aggrediendum sit, ut conservetur authoritas parentum & reverentia erga eos liberorum. Filius aut filia ab iis consilium petat, qui & consilio, & divina institutione & benedictione Dei consulere possunt: *Parentes* vicissim non sint duri & asperi, non urgeant liberos, ut contrahant cum iis, quos non amant, nec temere ab amore honestorum abstrahant, nisi elegerint se indignos: meminerint σοφῆς & inclinationis, divinitus inditæ, nec repugnent honesto amori. Sic parentes Simson cum filium mulierem Philistinam amare intelligerent, & ipse peteret eam sibi uxorem dari, permittunt ut ducat eam, quamvis gentilem. - In *lege Mosis* adeo severe fuerunt interdicta & damnata clandestina sponsalia, ut licuerit ea parentibus rescindere & dirimere, etiamsi accessisset copula. Illud jus tametsi nos sequi nec possumus, nec debemus, non enim ligant nos forensia & judicia legis Mosaicæ, tamen est jus scriptum & promulgatum divinitus, cujus exemplo & testimonio nostra sententia potenter confirmatur. Deinde pro nobis est jus civile, cui ex æquo parere Canonistæ, & omnes huic imperio subditi debebant.

Ad Genes. XXIV. pag. 1163. *seq. Conf. Tom. II. Alt. p.* 386. *b.* 387. *a.*

§. XVI.

§. XVI.

Deinde requiritur etiam consensus sponsi & sponsæ liber: Spiritus S. Genes. XXIV. non frustra tam diligenter parentum, sponsi & sponsi item & sponsæ voluntatem & consensum exprimit. Ac propterea prædicatio (à servo) instituta est, & omnes circumstantiæ colliguntur, ut animus puellæ exploretur, ne videatur coacta nubere ei, quem aversetur. - Accedat ergo, ad præcavendas technas & errores, consensus mutuus parentum ab utraque parte, mutua notitia personarum, sponsi & sponsæ, ut vere ratum esse & confirmari matrimonium possit, & non necesse sit ob qualemcunque conditionem aut errorem dirimere. Proinde damnanda sunt furtiva sponsalia, tanquam lerna infinitorum malorum, quæ mala omnia ut possimus cavere, pulcherrimum ordinem monstravit Deus, videlicet, ut jungantur connubia de consilio & consensu parentum, ac sponsi & sponsæ. Porro ne jure suo abutantur parentes, & tyrannidem in liberos exerceant, supra monuimus. - Antequam discedat (puella) vocant eam, & interrogant: vis ire cum viro illo? Sic igitur fiat conjugium, ut habeamus Deum præsentem, qui condidit id ad infinitos usus bonos, & conjungit ipse conjuges; neque tantum est copulator, sed etiam benedictor. Requirit autem consensum cum parentum, tum puellæ, ut sit legitima & vere divina conjunctio. *Consensus sponsi & sponsæ.*

Ad Genes. l. c. pag. 1368. seq. & pag. 1385.

§. XVII.

In *Epistola* vel libello *de causis matrimonialibus*, in gratiam pastoris cujusdam scripto, prolixe Noster argumentum de clandestinis sponsalibus tractat per *quinque articulos*, ut vocat. I. Quod clandestina sponsalia simpliciter non faciant matrimonium. II. Quod ea publicis cedere debeant. III. Quod inter duo sponsalia publica, posteriora prioribus cedere & puniri debeant. IV. Quod si quis post publica sponsalia aliam tangit & *Refellit Canonistarum argumentũ de favorabilibus.*

cum ea concumbit, sub promissione nuptiarum, & ut priora sponsalia dissolvat, pro adultero habendus sit. V. Quod coacta sponsalia irrita sint. Inter alia autem refellit *Canonistarum* refugium *de favorabilibus*, urgentium effatum illud tritum: *in causis matrimonii semper est judicandum pro matrimonio*, quod avide illi arripuerint, & eo mox traxerint, ut pro conjugio decreverint, ubi vel scintillam occasionis causæve invenerunt, interim jus & bonam conscientiam, quæ favorabiliora & meliora sunt, quam matrimonium, neglexerint. Similiter observat eos Iussisse *cum verbis de præsente & de futuro*, & hac distinctione multa matrimonia legitima solvisse, ac illegitima ligasse, cum sponsalia verbis, *ducam, accipiam te in uxorem, mea eris*, **ich will dich haben** / & similibus, expressa vel concepta, plerumque *sponsalia de futuro* vocaverint; de *præsente* autem, quæ concipiuntur per verba de præsenti, ut *accipio te in uxorem, duco te, vel do tibi in uxorem*. Non, inquit, animadverterunt, quod Germani de præsenti tempore intelligant formulas in futuro conceptas: *ego volo te habere, & accipiam te*. Nescirem sane ipse, quomodo servus vel ancilla possint debeantque in Germanica lingua per verba de futuro se desponsare; utcunque enim desponsatio fiat, verba de præsenti sonant: vulgus præsertim nihil novit de illa Grammatica, quod *accipio & accipiam* diversa sint, sed ex indole sermonis dicit: **ich will dich haben / ich will dich nehmen / du solt mein seyn** &c. Si quæratur *de distinctionis hujus ad bonum sensum accommodatione*, non negat *Lutherus* eam dari posse, ac concedit sponsalia de futuro dici posse, si conditio aliqua fuerit adjecta, ut *ducam te, si exspectaveris annum*, vel *biennium, si centum florenos pro dote attuleris*; item, *si parentes consenserint*. Putat tamen, si sponsalia clandestina prorsus tollantur, non opus esse hac quæstione, quia publica sponsalia per verba de præsenti fiant, & de sponsalibus per verba de futuro nil certi definiri queat. Tandem etiam ad

& distinctionem inter sponsalia de præsenti & de futuro.

funda-

fundamentum, quo nituntur Canonistæ, & conscientias terrent, respondet. Adducunt enim illi verba Christi Matth. XIX. 6. *Quod Deus conjunxit, homo non separet*, dicuntque, Deum eos conjunxisse, qui sponsalia clandestina contraxerunt. Verum regerit Noster 1. hac ratione effici quoque posse, neque adulterum & adulteram separari debere, quia Deus eos conjunxerit, cum constet, eos sine Deo ne ad momentum quidem vivere, multo minus conjungi posse. Similiter de fure & furto dicendum & sic omne malum impunitum fore, tandemque in Deum causam redundaturum. 2. Explicat verba (*quæ Deus conjunxit*) observatque, non dici: quicquid seipsum conjungit, sed quod Deus conjungit. Conjunctionem igitur duplicem esse, unam à Deo, alteram sine Deo fieri: illam vocari, quæ fiat secundum Dei verbum & mandatum per nos: hanc, quæ sine verbo & mandato Dei per nos fiat. Sponsalia autem clandestina non habere verbum Dei pro se, sed potius contra se, & pugnare cum quarto præcepto. Addit tamen, hæc non eo trahi debere, ac si liceat iis qui sponsalia clandestina contraxerunt, & in matrimonio vivunt, se separare, vel morosis & rixosis conjugibus sub hoc prætextu, quod ipsorum conjunctio non sit divina, rescindere conjugium; sed eos conjunctos vivere & veniam erroris à Deo petere debere.

Abusus Canonistar. dicti, quod Deus conjunxit &c.

duplex est conjunctio.

Tom. II. Alt. pag. 374. b. - 377.

§. XVIII.

Porro legitima est conjunctio quæ fit inter personas, justæ ætatis. Scriptura S. dicit (q) Isaac *quadragenarium* duxisse *Rebeccam*; significat enim eum non duxisse uxorem in primo illo ardore adolescentiæ, sed perstitisse aliquamdiu in pugna & victoria contra carnem & diabolum. Videtur autem fuisse eo tempore usitatum, ut adolescentes non ducerent uxores antequa tragesimum annum, puellæ vero decennio minores nuberent, ut supra in Sara vidimus. Rebeccam quoque judico fuisse trigin-

ætas justa qualis post diluvium?

triginta annorum. Post diluvium fere omnes patres circa annum trigesimum vel quadragesimum duxerunt uxores. Ante diluvium tardius, expectaverunt usque ad centum, octoaginta, & nonaginta annos. Post diluvium festinavit Deus ad multiplicationem generis humani, ideo abbreviatum est tempus, ita ut masculi quadragesimo anno, fœmellæ trigesimo conjugia inirent. Fuit igitur seculum illud longe melius & præstantius quam nostrum. Nos putamus hoc malum explendo libidinem mitigari, scortationibus, & adulteriis; sed ita prorsus in bestias degenerant homines, & fiunt ad omnia bona opera inepti. Si in conjugium irruunt temere, & sine certa ratione præscripta divinitus, non ducunt uxores, sed pœnam, & perpetuam molestiam, quia sine invocatione & timore Dei fuerunt, quod prohibet Deus, quando inquit: non assumes nomen Domini Dei tui in vanum, item: invoca me in die tribulationis. (r) *Jura civilia* masculis *quatuordecim* annos, puellis autem *duodecim* ad maturitatem conjugii tribuunt. Sed ea ætate ne quidem vivere se, aut puellas esse sentiunt. Ideo non servamus hodie has metas. Et ut maxime tum matura conjugio haberetur *Dina*, tamen appellatur in textu *Jaldah*, infantula. Quia non fuit consuetudo puellas tam cito elocare. Sic enim supra de Rebecca audivimus fuisse eam circiter triginta annorum, cum nuberet Isaac. Deinde natura hominum non tantum hac extrema senecta mundi facta est languidior & imbecillior, sed etiam intemperantia in victu, inclementia cœli, aëris, locorum, in quibus degimus, valde debilitata est. Ideo fit ut ante tempus senescamus, & variis morbis adfligantur corpora nostra. Ideo 24. anno demum masculus robur corporis idoneum conjugio & rebus gerendis acquirit: puella autem 17. aut 18. ad ferendos labores partus. In Tract. **vom Ehelichen Leben** (s) sive de *Matrimonio* suadet, ut is, qui se non aptum ad castitatem videt, mature prospiciat de laboribus, & deinceps matrimonium ineat, masculus,

secundum jus civile, quod raro servatur.

Lutheri sententia.

culus, si viginti, puella, si quindecim vel octodecim annos attigerint.

(q) *in Genes. XXV. pag. 24. 27.* (r) *ad Genes. pag. 1015. seq.* (s) *Tom. II. Alt. pag. 219 b.*

§. XIX.

Ex definitione conjugii, supra adducta (§. IV.) patet, conjungi non nisi duas personas legitime, ex primæva institutione, & institutionis divinæ in N. T. repetitione & confirmatione, Matth. XIX. 4. seqq. Ei igitur adversatur *Polygamia.* Lutherus in Epistola ad *Philippum*, Hassiæ Landgravium, (t) mentem suam satis perspicue expressit sequentem in modum: Deus sic instituit Matrimonium, ut *tantum duorum societas & conjunctio sit*, quamdiu ambo vixerint, non vero plurium. Hocque vult dictum: *erunt duo in carnem unam.* Hoc ab initio observatum fuit. *Lamech* autem introduxit exemplum plures habendi fœminas; quod in Scriptura memoratur tanquam introductio (eine Einführung) contra primam regulam. Deinde apud infideles mos iste receptus & vulgatus fuit, donec *Abrahamus* ejusque posteri plures duxerunt uxores. Ac verum utique est, quod in lege hoc indultum fuerit, ut est Deuter. XXI. *si habuerit homo duas uxores* &c. Quia vero primo initio & creationi convenit, ut vir non nisi unam habeat uxorem, ista lex laudabilis in Ecclesia recepta fuit, nec alia lex contra eam decernenda & stabilienda. Christus enim repetiit hoc dictum Matth. XIX. *& erunt duo in carne una.* Si vero in casu quodam dispensatio fieret, ut si qui inter exteras nationes capti uxores duxissent, & deinceps dimissi uxores secum ferrent; vel si morbus diuturnus causam præberet, v. g. lepra uxoris, ut maritus communicato cum pastore suo consilio aliam superinduceret conjugem, non ut novam legem induceret, sed suæ necessitati tantum consuleret, id damnare nollemus. Polygamiam Patrum in Enarrat. in Genesin (u) excusat, ut *Abrahami* Genes. XVI. ubi notat, non cogita-

Polygamia est contra primam institutionem.

Exempla Abrahami

gitationes libidinis, sed anxiam seminis exspectationem torsisse animos sanctorum conjugum; *Saram* in summa humilitate maternitatis gloriam sua sponte resignasse, & contentam fuisse, si Hagar ancilla ex marito fiat gravida, & retinuisse fidem & spem misericordiæ divinæ: *Abrahamum* quoque, cum se usitato exemplo tueri & aliam ducere potuisset, (*Polygamia* enim tum in usu erat) tamen id non feciisse, nisi uxore jubente, eique acquievisse, quæ hoc consilio ancillam adjunxerit, ut ipsa maneat mater & domina, ac habeat promissum semen, si non naturale, tamen legitimum. *Ex hoc* tamen *facto*, inquit, *non est concludendum exemplum*, quasi nobis eadem liceat facere. Circumstantiæ enim considerandæ sunt. Nobis non est facta promissio seminis, sicut Abrahæ, & ut maxime habeas sterile conjugium, nihil inde periculi est, etiamsi tota tua progenies, ita volente Domino, occidat. Abraham autem non solum habebat promissionem seminis, sed constabat quoque Saram esse sterilem. Hæ circumstantiæ apud te non habent locum. Igitur *singulare hoc* horum conjugum *factum neutiquam in exemplum* est *trahendum, præsertim in Novo Testam.* Nam vetus Testam. *Polygamiam* etiam liberorum causa permisit. Et extat in Mose lex: *si quis vitiaverit ancillam, ut eam retineat uxorem*, sed ista ceremonialia, seu legalia cessarunt: & Abrahæ casus longe alius est, quam ille, qui apud Mosen extat. Ad Caput XXX. (x) de *Jacobi* exemplo duas uxores ducenti, & insuper cum duabus earum ancillis rem habenti, itidem observat, quod Patriarcha continenter vixerit, & temperanter usus sit uxoribus & ancillis, quia prolis amore tantum cum eis habuerit consuetudinem, quod ex sollicitis mulierum votis appareat, quæ anxie ipsum ambierint, ut prolem habere possint. - Videri enim illa ætate morem fuisse ejus regionis, ut uxores steriles traderent maritis ancillas: & Labanem utrique filiæ ancillam addidisse, forsan in eum eventum, si filia non pareret, ut succederet ancilla, ex qua ædificaretur domus. Sic supra

& Jacobi non sunt trahenda ad consequentiam.

Saram

Saram dedisse ancillam Abrahæ, non alienam, sed ex domo & familia sua. Isaacum non secutum hunc morem, neque Jacobum eum usurpaturum fuisse, nisi à Laban deceptus esset, & mulierculæ tantopere flagitassent. Rursus tamen subjungit hoc monitum: *exemplum* aut *factum hoc* Jacobi *non trahi debet in consequentiam.* Non est, quod dicat aliquis: fecit hoc Jacob; ergo mihi quoque licebit. Sicut de *Monetario* dictum est, hortante rusticos, ut ad exemplum Josuæ & Simsonis principes trucidarent. Sed memineris tibi manendum esse in hac regula: *unusquisque suam uxorem habeat.* Si vis esse similis Josuæ & Simsoni, fac etiam ut circumstantiæ omnes, te ad mutationem Rerumpublicarum, & cædem Magistratus impellant, sicut illi heroes singulari vocatione moti sunt. Alioqui exemplum non valet; quia habes plura & majora exempla, quæ testantur non occidendum esse Magistratum, non esse mutandas Respublicas. Hæc itaque traduntur *non in exemplum*, sed *ut abstineamus ab exemplo, & imitatione.* Admiremur ea, sed non imitemur. Alia enim sunt, quæ imitari, alia quæ admirari debemus. Spera, crede, invoca, sicut Lea. Non autem quatuor uxores ducas, sicut Jacob. Id enim ad solum Jacob pertinet, & ad eos, quos voluit Deus exemptos esse à regula. Nos in fide, patientia, & spe in patribus proposita exerceamur, & ab heroicis illis exemplis abstineamus.

(t) *Tom. VIII. Alt. p. 976. b. 977. a.* (u) *Tom. II. p. 358. seqq.* (x) *Tom. III. pag. 619. ff.*

§. XX.

Ex his facile constat, quid responderi queat debeatve Pontificiis, Luthero tribuentibus, quod inter alios errores etiam hunc, quod duas simul conjuges in Christianismo habere liceat, ab inferis revocare conatus fuerit. *Bellarminus* ut id probet *de Matrimon.* Cap. X. tria loca adducit. 1. Ex *Propositionibus* de *Digamia Episcoporum*, propos. 65. & 66. Nota sunt jura Mosaica de

Pontificiorum calumniæ, Lutherum Polygamiæ assertorem statuentium, retunduntur.

de fratris defuncti uxore & de filia corrupta invito patre, quæ cogunt plurium esse uxorum virum, *quæ non magis sunt abrogata, quam reliqua omnia*, id est, *libera, nec prohibita, nec præcepta.* 2. Ex iisdem propositionibus thes. 62. & seqq. ubi dicit, apud Ethnicos fortasse scandalum fore, si Christianus plures uxores habeat, tamen *inter Judæos non esse scandalum & ideo non posse ostendi, id esse illicitum.* Ex quo *Bellarm.* colligit, quia in tota Europa & Africa vix ulli sunt cum Christianis Ethnici, sed tantum Judæi & Mahumetani, quibus uxorum multitudinem Pseudopropheta concessit, secundum *Lutheri* sententiam licitum fore in his omnibus regionibus uxores multas ducere. 3. Ex *Comment. in Genes.* Cap. XVI. ubi non obiter, sed ex professo disputat, utrum Christianis liceat *exemplo Abrahæ* plures simul uxores habere, ac tandem respondet, *id esse neque præceptum, neque prohibitum, sed liberum*, & se quidem nolle hanc novam consuetudinem introducere, sed nec improbare posse, cum exempla Patrum adhuc sunt libera. *Pistorius* in Luthero septicipite idem repetit, & addit, *Lutherum consensisse in polygamiam simultaneam* alicujus Principis Augustanæ Confessioni addicti. Alios brevitatis gratia omitto, qui calumniam istam repetunt, licet sæpius retusam à Nostris. Ex *Propositionibus*, mox plenius adducendis, patet, Megalandri scopum esse, demonstrare, bigamiam, non simultaneam, sed successivam, Ministris Ecclesiæ esse licitam. Dein, ex antecedentibus & consequentibus colligitur, non absolute sed *problematice* & *hypothetice* Lutherum loqui. *Dato*, inquit thesi 62. seqq. *& nondum concesso*, inter gentes pro crimine & scandalo censeri pluralitatem uxorum Mosaica lege statutam; ut inter gentes liberas à lege Mosis, propter scandalum apud eas, Episcopus unius uxoris vir esse cogatur: tamen inter Judæos hoc instituto Episcopum ligari, non potest certo demonstrari. Siquidem nota sunt jura Mosaica &c. Propos. 67. subjicit: *nisi permissam illam pluralitatem prohiberi dixe-*

dixeris, quæ ex repudio venit, etiam à Christo revocatam & damnatam. Alioqui nullam pluralitatem uxorum prohiberi diceret talis Episcopus, nisi quæ non coacta per legem, aut vulgata per usum, sed quæ libidine peteretur. Quomodo *Abrahamum* excuset, ejusque factum nolit in exemplum trahi in N. T. ipsius verbis indicavimus. His addam, quæ A. 1528. in Explicatione Germanica Geneseos Cap. XVI. de hoc argumento disputavit, ubi, postquam dixit, historiam præsentem respiciendam esse tanquam Dei historiam, nec ulli fas esse eam redarguere, ac Abrahamum vixisse Evangelice & Christiane in spiritu Dei & fide, subdit, quæri posse, quia prohibita fuerit polygamia, *quomodo defendi queat, ut ipse maneat Christianus?* Simplicissime autem responderi posse ait, polygamiam in Evangelio esse sublatam, verbis Christi Matth. XIX. 4. *in principio non erat sic*, & Pauli 1. Cor. VII. 2. *quilibet habeat uxorem suam, & quælibet maritum suum.* Postea, ut B. *Gerhardus* quoque dudum in L. de Conjugio §. 204. observavit, ab hypothesi, à facto scilicet Abrahæ descendit ad thesin, & repudium à Christo & Apostolo in N. T. sublatum ad evitandum majus malum concedere videtur, tandemque ita colligit: **wo nicht Christen sondern Heydnische Leute sind / wolte ich noch / daß man dem Gesetz nach thäte vom Scheiden / daß einer ein Weib möchte von sich thun und eine andere nehmen /** sed diserte addit, Christum hoc abrogasse Matth. XIX. 8. 9. & Paulum 1. Cor. VII. 10. 11. & Christum non audientibus esse satius legem Mosis observare, **aber dabey müste man ihnen sagen / daß sie nimmer Christen wären / sondern im Heydnischen Regiment / bistu aber ein Christ / mustu dich nicht scheiden.** De polygamia ibidem subjungit, se quidem eam non posse adhuc hodie prohibere; interim tamen addit, *se nolle cuiquam ejus autorē* esse, **rathen wolt ichs nicht:** tandem concludit, hæc omnia eo pertinere, ut de solido responso, *Manichæorum* calumniis, quibus Patriarcharum facta insectantur, opponendo mature cogitemus. *Bellarminus*

ipse hunc fere in modum de polygamia disputat, quemadmodum ex Cap. XI. quo argumentum solvere conatur ex Patriarcharum exemplo ductum, ostendi posset, si opus prolixitate esset.

Tom. IV. Altenb. pag. 110.

§. XXI.

De secundis nuptiis; quod sint licitæ,

Secundæ tamen *nuptiæ*, sive *Polygamia successiva*, non damnantur, aut prohibentur, sed licitæ sunt, extatque præclarum *Abrahami* exemplum, post mortem *Saræ Keturam* ducentis, Genes. XXV. (y) Nam præterquam quod amore prolis acquirendæ hoc fecit, præsertim cum audivisset in promissione: *constitui te patrem multorum*, non solum Isaac, sed multarum gentium, quibus multiplicaturus eum esset Deus, non solum spiritualiter, sed etiam corporaliter, singulare consilium Dei hoc loco apparet. Spiritus S. enim qui longe ante prospicit, & prævidet futuros errores, studet eos præcavere & refutare: ut scilicet hæretici pudore suffunderentur, qui aliquando damnaturi erant secundas nuptias, quorum unus est *Hieronymus*, qui secundas nuptias adeo vituperat, ut pro adulterio habeat. Proposuit igitur hoc loco *exemplum* & testimonium insigne suæ voluntatis Deus, quod *non damnet secundas nuptias*, quæ fiunt mortua prima conjuge, quin potius jusserit per Patriarcham suum *Sem*, ut senex decrepitus duceret uxorem. Et videtur hoc voluisse docere & testari Deus, sibi mirabiliter gratam esse generationem prolis, ut sentiamus eum tueri & defendere verbum suum, *crescite*. Non est inimicus proli, sicut nos, quorum multi non quærunt prolem. Sed Deus adeo urget suum verbum, ut aliquando det prolem etiam iis, qui non expetunt, imo oderunt: nisi quod aliquibus interdum vehementer expetentibus tentandi causa non dat. Et quod magis est, ita videtur urgere generationem, ut etiam adulteris & scortatoribus nascantur filii contra voluntatem ipsorum.

Edidit

Edidit Noster A. 1528. *Propositiones de Digamia Episcoporum*, oppositas *Conclusionibus*, quas anonymus sparserat *contra Digamiam Episcoporum*, (z) satis virulentas peneque seditiosas, in quibus asseruit Lutherus, Paulum 1. Tim. III. 2. verbis *unius uxoris vir*, nihil aliud declarare voluisse, quam ne limites honesti conjugii & thori immaculati transgrediatur, sed una & sua uxore contentus sit, ne aut virgines vitiet, aut alienas permolat uxores, aut cum quavis scortetur; ut *unius uxoris vir* idem sit quod illud 1. Cor. VII. 2. *unusquisque uxorem suam habeat*. Sic unitate uxoris simul Christianam nubendi libertatem Episcopis confirmasse, magis tamen vagam libidinis licentiam ex verbo prohibuisse, ac studio prævenire voluisse dæmoniacas doctrinas eorum, qui essent Episcopis nuptias prohibituri: Ideo visum esse Spiritui sic dicere potius: *vir unius uxoris*, quam sic: ne sit adulter, scortator, aut immundus; nec enim defuisse Paulo etiam h. l. vocem *Monogami*, si *Digamos* voluisset damnare, sed studiose eum vitasse vocem, & unius uxoris virum maluisse dicere, ut non de singularitate conjugii aut nuptiarum, sed de singularitate mulieris seu uxoris cogeret se intelligi. Vocabulum enim *unius* non tam *affirmative* quam *negative* necessario accipi. Si enim affirmativum esset præceptum, non liceret unquam Episcopum cœlibem esse, sed necessario unius semper uxoris virum. Nec Paulus dicit: oportet Episcopum fuisse unius uxoris virum, sed esse oportet unius, inquit, uxoris virum. Stat igitur, Pauli verbum magis esse negativum, *non de Digamia*, sed de vaga libidine prohibenda. Si aliud his verbis extorquetur, necesse est, violentum, dubium, infidumque pro fulcienda conscientia extorqueri. Imo falsum esse convincet vel unica hæc vox, ἀνέγκλητος, hoc est, *inaccusabilis*, quo verbo necesse est crimen prohiberi, quod gentes offendat, & malæ sit apud eas speciei. Nunquam vero factum aut auditum est *Digamos* apud gentes criminosos, ac non potius ho-

etiam Episcopis 1. *Tim.* III. 2.

noratos haberi. Simul constar, *Digamiam opus Dei* esse, à Paulo probatum, & in benedictione Dei Genes. I. comprehensum. Si vero scandalum est, apud impios Papistas scandalum est, quibus omnia verba & opera Dei nihil nisi scandalum sunt. Huc valet ipsiusmet Pauli exemplum, qui sese inter viduos numerat 1. Cor. VII. 7. dicens, *eos velle omnes esse sicut seipsum*; & tamen 1. Cor. IX. 5. sibi & Barnabæ copiam facit *sororculæ uxoris circumducendæ*, exemplo aliorum Apostolorum. Quæ copia nihil esset, frustraque jactata, si *Digamia* prohiberet Apostolum aut Episcopum esse. Et ipse *Hieronymus*, alioqui nuptiarum secundarum pene hostis, tamen defendit Episcopum illum Hispanum, qui Digamus fuerat. Et recte colligit, si scortator multorum scortorum vir, potest fieri Episcopus, non prohiberi meliorem unius secundæ uxorculæ maritum. Nec *S. Augustini* contraria sententia, licet recepta, quidquam habet momenti, qua dicit, Episcopum debere Christum unius Ecclesiæ sponsum repræsentare. Eadem ratione quilibet conjunx cogetur monogamus esse, cum totum conjugium (Ephes. VI.) Christum & Ecclesiam repræsentet. Quin virginem cogeretur Episcopus servare suam uxorem, ut Christo virginis Ecclesiæ sponso responderet. Simul & repudiare aliquam priorem teneretur, sicut Christus repudiavit Synagogam. Deinde mortua uxore, qua forma erit *agamus* (ἄγαμος) Episcopus, Christo Ecclesiæ viro similis? Si igitur necesse esset symbolum Christi & Ecclesiæ præstari, satis in singularitate uxoris, etiam à *Digamo* & *trigamo* præstaretur.

(y) *Tom. II. pag. 1293. seqq.* (z) *Tom. I. Jen. Lat. fol. 531. b. -- 534. a.*

§. XXII.

de gradibus prohibitis.

De Matrimonii impedimentis & gradibus prohibitis multa dici possent, si prolixioribus esse liceret. *Lutherus* in primo scripto de vita conjugali A. 1522. edito (a) in ea sententia fuit, prohibitionem Lev. XVIII. ad personas duntaxat pertinere, non ad gradus,

gradus, ut Juristæ computant. Postea tamen A. 1530. in scripto (b) *de causis matrimonialibus*, mentem suam revocavit, & prohibitiones Mosaicas ad gradus reduxit, & disertis verbis ait, ratione cognationis & graduum ita se sentire, ut omnino jus civile hic observetur; vel, si secundum jus Canonicum tertius & quartus gradus prohibiti censeantur, se non refragari, modo illis, qui conjugium in gradibus istiusmodi contraxerunt, aut adhuc contracturi sint, conscientiæ scrupulus coram Deo non moveatur, præsertim si honesti & pii homines sint, cum nec imperatorium nec divinum jus prohibeat, ac certum sit, Pontifices & Ecclesiasticos istam prohibitionem non servare, sed pro pecunia dispensare. Tandem in ultimo scripto, Enarrat. in Genes. (c) h. m. respondet ad quæstionem, *quomodo Abraham dicat Saram filiam sui patris Thare?* proximum est, ut statuamus, fuisse privignam Haran, qui siquidem mortuus est ante patrem Thare, Sara in domum Thare translata ibique educata est, atque inde vocata Tharæ filia, ut neque naturalis, neque legitima Haran filia fuerit, sed cum nuptiis viduæ adscita. Atque si hanc sententiam sequimur, præcisa jam est disputatio, *an potuerit Abraham fratris filiam ducere?* Nam fratris provignam ducere, lege non prohibitum est. Ad quæ verba B. *Gerhardus* hanc addit epicrisin: Atqui si *Lutherus* adhuc in ista sententia perstitisset, lege divina non esse prohibitum ducere fratris filiam, cum ad personas duntaxat non gradus pertineat prohibitio, non fuisset opus de commoda responsione Abrahæ ac Saræ nuptiis adhibenda. Posteriora proinde Lutheri scripta derogant prioribus. Ignoscendum autem Luthero, qui in hanc sententiam, quod personæ duntaxat in Levitico prohibeantur, pertractus fuit exemplis Patriarcharum.

(a) *Tom. II. Alt. pag. 210. b.* (b) *Tom. V. Alt. p. 391. a.* (c) *in Genes. XX. pag. 872. seq.*

§. XXIII.

§. XXIII.

Impedimenta extra Scripturam S. à Pontif. ficta, rejecta.

Alia impedimenta extra Scripturam S. parum sunt attendenda. *Lutherus* graviter invehitur Tr. de captivitate Babyl. in Romanorum tyrannorum temeritatem, pro libidine sua dirimentium cogentium matrimonia, ac meminit *Summæ Angelicæ*, quæ verius sit summa plus quam diabolica, ubi *decem & octo matrimonii impedimenta* numerentur, quæ si æquo & libero fidei oculo inspiciantur, de numero eorum esse deprehendantur, de quibus Apostolus prædixerit 1. Tim. IV. 3. *erunt attendentes spiritibus dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, prohibentium nubere.* Observat quoque, istas leges hominum non videri alia causa natas, nisi ut aliquando essent avaris hominibus rapacibusque Nimbrotis retia pecuniarum & laquei animarum, staretque in Ecclesia Dei loco sancto abominatio ista, quæ venderet hominibus publice utriusque sexus pudibunda, seu (ut Scriptura vocat) ignominias & turpitudines, quas tamen antea per vim legum suarum rapuissent. Quare monet rogatque omnes sacerdotes & fratres, si viderint aliquod impedimentum, in quo Papa potest dispensare, & quod non in Scriptura est expressum, ut ea matrimonia confirment, quæ contra Ecclesiasticas tyrannicas vel Pontificias leges fuerint contracta. Arment autem se lege divina, dicente: *quod Deus conjunxit, homo non separet.* Conjunctio enim viri & mulieris est juris divini, quæ tenet, quocunque modo contra leges hominum contigerit, debentque leges hominum ei cedere, sine ullo scrupulo. Si enim homo relinquit patrem & matrem, & adhæret uxori suæ, quanto magis conculcabit frivolas & iniquas leges hominum, ut adhæreat uxori suæ. Et Papa, vel Episcopus, vel Officialis, si dissolverit aliquod matrimonium, contra legem Papalem contractum, *Antichristus* est, & violator naturæ, & reus læsæ majestatis divinæ, quia stat sententia: *quod Deus conjunxit, homo non separet.* Adde his, quod homo non habuit

habuit jus leges tales condendi, & Christianis per Christum libertas donata est super omnes leges hominum, maxime ubi lex divina intercedit. Deinde, quod tales *leges prædamnatæ* sunt per Paulum, ubi prohibentes nubere futuros esse prædixit. Quare hic *moderari debet rigor* ille *impedimentorum*. Ita debent istæ *nugæ compaternitatum, commaternitatum, confraternitatum, consororitatum*, & *consilietatum* prorsus extingui contracto matrimonio. Quis enim istam cognitionem spiritualem invenit, nisi superstitio humana? Si non licet baptisanti aut levanti baptisatam aut levatam ducere, cur licet Christiano Christianam ducere? An est major cognatio ista ex ceremoniis seu signo Sacramenti contracta, quam quæ ex reipsa Sacramenti? An non Christianus est frater Christianæ sororis? An non baptisatus, baptisatæ spiritualis frater? quid insanimus? Quid si quis uxorem suam erudiat Evangelio & fide Christi, factus hoc ipso vere Pater ejus in Christo? An non liceat uxorem ejus manere? An Paulo licuisset puellam ex Corinthiis ducere, quos omnes in Christo genuisse se jactat? Vide itaque, quam sit libertas Christiana per cœcitatem humanæ superstitionis oppressa!

Cognatio spiritualis inanis.

Nec huic impedimento consenserim, quod vocant *religionis disparitatem*, ut nec simpliciter, nec sub conditione convertendi ad fidem liceat ducere non baptisatam. Quis hoc prohibuit? Deus, an homo? Quis hominibus potestatem fecit prohibendi sic nubere? Spiritus scilicet mendacium in hypocrisi loquentes, ut Paulus dicit; de quibus illud dicere oportet: narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua. Duxit Patritius gentilis *Monicam* matrem S. *Augustini* Christianam, cur non hodie liceat idem? Idem rigor stultitiæ, imo impietatis est, *impedimentum criminis*, scilicet, ubi quis duxerit prius pollutam adulterio, aut machinatus fuerit in mortem alterius conjugis, quo cum superstite contrahere possit. Obsecro, unde iste rigor hominum in homines, qualem nec Deus unquam exe-

Impedimentum disparitatis relig.

criminis,

exegit? An ignorare se simulant, Batschaba uxorem Uriæ, utroque crimine impleto, id est, præpollutam adulterio & occiso viro, tamen ductam à David sanctissimo viro? Si lex divina hæc fecit, quid faciunt homines tyranni in suos conservos?

ordinis. *Impedimentum ordinis* quoque merum est hominum commentum, præsertim cum garriant, eo dirimi etiam contractum, semper suas traditiones super Dei mandata exaltantes. Ego quidem de sacerdotii ordine non judico, qualis hodie est, sed video Paulum jubere, Episcopum unius uxoris virum esse, ideo non posse dirimi matrimonium Diaconi, Sacerdotis, Episcopi, seu cujuscunque ordinis, quanquam hoc genus sacerdotum & eos ordines non noverit Paulus, quos hodie habemus. Pereant itaque maledictæ istæ hominum traditiones, quæ non nisi ad multiplicanda pericula, peccata, mala, in Ecclesiam introierunt. Est ergo inter sacerdotem & uxorem verum & inseparabile matrimonium, mandatis divinis probatum. Quid si impii homines illud prohibeant aut dirimant mera tyrannide sua? Esto, sit illicitum apud homines, licitum tamen est apud Deum, cujus mandatum si contra hominum pugnet mandata, est præferendum.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 295. a, b. 296. a. Conf. Tom. II. Alt. p. 210. ff.

§. XXIV.

De divortio. Cum ex definitione Conjugii supra tradita §. V. pag. 923. constet, conjunctionem legitimam unius maris & unius fœminæ fieri *inseparabilem*, facile inde colligi potest, quid de *Divortio* sentiendum sit. De eo enim versatur quæstio, an licitum sit? *Ego quidem*, inquit Noster (d) *detestor divortium, sed an liceat, ipse non audeo* definire. Christus ipse princeps Pastorum Matth. V. dicit: *si quis dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam adulterari, & qui dimissam duxerit, adulterat.* Concedit ergo Christus divortium, in causa fornicationis duntaxat. Quare errare Papam necesse est, quoties divortium facit aliis causis, nec statim se tutum arbitrari debet ullus, qui pontificia illa temeri-

meritate verius quam potestate, dispensationem obtinuerit. Sed hoc admiror magis, cur cœlibem esse cogant hominem, qui divortio separatus est à conjuge sua, nec aliam ducere permittant? Si enim Christus divortium concedit in causa fornicationis, & neminem cogit esse cœlibem, & Paulus magis velit, nos nubere quam uri, videtur omnino admittere, ut in locum repudiatæ aliam ducat. Quæ res utinam plane discussa & certa esset, ut posset consuli infinitis periculis eorum, qui sine culpa sua hodie cœlibes esse coguntur, hoc est, quorum uxores vel mariti aufugiunt, & conjugem relinquunt, decennio vel nunquam reversuri. Urget me & male habet hic casus, quotidianis exemplis, sive id singulari nequitia Satanæ, sive neglectu verbi Dei contingit. Ego sane, qui solus contra omnes statuere in hac re nihil possum, vehementer optarem, saltem illud 1. Cor. VII. huc aptari: quod si infidelis discedit, discedat. Non enim servituti subjectus est frater aut soror in ejusmodi. Hic Apostolus discedentem infidelem concedit dimitti, & fideli liberum facit alterum accipere. Cur non idem valeat, si fidelis, hoc est, nomine fidelis, re ipsa æque infidelis, conjugem deserat, præsertim nunquam reversurus? Ego sane nihil discriminis utrinque deprehendere possum. Credo autem, si Apostoli tempore discessor infidelis reversus denuo, aut fidelis factus, aut fideli cohabitare pollicitus fuisset, admissus non fuisset, sed & ipsi alteram ducendi potestas facta fuisset. In Tract. de vita conjugali (e) A. 1522. edito & semel iterumque citato, nonnihil explicatius hoc argumentum persequitur, & tres causas se nosse ait, propter quas divortium fieri possit, 1. *impotentiam* alicujus conjugis: 2. adulterium: 3. denegationem debiti conjugalis pertinacem, constantem & perpetuo durantem. Tum, inquit, tempus est, ut maritus dicat (ad uxorem) si tu negas officium, non detrectabit alia; si uxor nolit, veniat ancilla. Sic tamen, ut maritus bis vel ter dicat, moneat, & aliis denunciet, quo pu-

blice innoteſcat uxoris pertinacia, & coram Eccleſia caſtigetur. Quod ſi tum nolit, eam dimitte, & Eſtherem loco faſtuoſæ Vaſthi tibi adjunge, exemplo Ahaſveri. Probat hanc ſententiam ex 1. Cor. VII. 4. quam *Jeſuitæ* vehementer exagitant, quaſi uxore debitum conjugale quovis modo denegante, maritus cum ancilla concumbere citra adulterii crimen poſſit. Sed hæc non fuit Megalandri mens, quia privatas & publicas admonitiones antea adhiberi & Magiſtratus autoritatem accedere vult; nam addit diſertis verbis: **darumb muß hie weltliche Obrigkeit das Weib zwingen / oder umbringen.** Si renuerit, maritus raptam ſibi & occiſam uxorem reputare & de alia cogitare debet. Hinc patet, *Lutherum* loqui de extremæ pertinaciæ & contumaciæ caſu, qui cum diſceſſione de facto conjunctus eſt. *Selneccerus* in præfat. Colloq. menſ. *Lutheri* apoſtatam *Staphylum* aliosque, ex Noſtri libris ejusmodi formulas carpentes, referente *Gerhardo* L. de Conjugio §. 630. defendit, & ipſa Lutheri verba integre ſincereque relata eum ſatis excuſant. Alii obſervant, *Lutherum* in libro de cauſis matrimonial. (ſ) ab iſta ſententia poſtmodum diſceſſiſſe, & nonniſi duas divortii cauſas enumeraſſe, adulterium ſcil. & deſertionem malitioſam. An ſatis certo hoc dicatur, ambigo. Nihil enim ibi lego, quod reliquas cauſas omnes excluſerit: nec impii quidquam incommodive habet prior *Lutheri* aſſertio, modo recte intelligatur & exponatur. In hoc ipſo libro jamjam commemorato, conqueſtus eſt Lutherus, (p. 209. b.) adverſarios ſuos conſilium privatū, quod amico dederat, ſi mulier ab impotente viro decepta, quod cum eodem paciſci poſſit de furtivis cum ipſius conſanguineis congreſſibus, pervertiſſe malitioſe. Non enim, quod B. *Gerhardus* §. 663. dudum animadvertit, ſimpliciter, ſed alternative Lutherus ejusmodi conſilium dedit, videlicet, ut vel diſſolutionem illius matrimonii per ſe irriti coram legitimo judice requirerent, vel impotenti, cum quo per errorem contraxerunt, uſtiones

ſuas

suas revelarent & accedente ipsius consensu occultum matrimonium cum quodam ex cognatis proximis contraherent & desiderio liberorum satis facerent, vel deceptorem illum deferrent & in aliam regionem profugerent, ibidemque maritum quærerent.

(d) *Tom. II. Jen. Lat. fol. 296. a.* (e) *Tom. II. Alt. pag. 213. seq.* (f) *Tom. V. Alt. pag. 389.*

§. XXV.

Properamus ad fines conjugii, qui ex institutione & definitione facile colliguntur. Addamus tamen nonnulla, quia non sufficit sequi definitionem in jure (g) civili positam: conjugium est conjunctio maris & fœminæ, individuam consuetudinem retinens. Ibi veræ differentiæ & partes omissæ sunt, quia rem non intelligunt, quomodo igitur recte definire possent? est tantum materialis definitio. Vera autem definitio hæc est: conjugium est divina & legitima conjunctio maris & fœminæ spe prolis, vel saltem vitandæ fornicationis & peccati causa ad gloriam Dei. Finis ultimus est, obedire Deo, & mederi peccato, invocare Deum, quærere, amare, educare prolem ad gloriam Dei, habitare cum uxore in timore Domini, & ferre crucem. Quod si non sequitur proles, tamen tua uxore contentus vivas, & vites vagas libidines. Proinde (h) Christiani ita se comparent, atque ita vitam suam instituant, ut cogitent conjugium non esse temerariam aut fortuitam rem pendentem ex nostro arbitrio, & fortuito eventu, sed esse legitimam & divinam conjunctionem. Cujus rei hoc illustre argumentum est, quia creavit Deus masculum & fœminam, & non solus vir, aut mulier sola nascitur: sed uterq; vir & mulier. Itaque conjunctio hæc statim in prima nativitate suam originem habet. Ac propterea vere legitima est & divina. Deinde Deus non instituit conjugium propter voluptatem & delicias carnis. Hæc non est finalis causa, sed duplex finis est conjugii: Primus, ut sit remedium adversus libidinem. Secun- *Fines conjugii.*

dus & magis principalis ut sit fons & origo generis humani, ut nascatur proles, & propagetur genus hominum, sive ut Jureconsulti dicunt, ad replendam civitatem. Sed ex sacris literis hic finis addi debet, ad gubernationem Ecclesiæ & Politiæ. Hoc igitur caput diligenter tenendum & observandum est piis, quod uterque sexus à Deo conditus est ad conjunctionem & consuetudinem individuam vitæ. Hoc est, Dei voluntas est, qua vult nos masculos & fœmellas legitime conjungi, ut educemus prolem, quæ Ecclesiæ & Deo serviat. Hoc ubi firmiter retinebimus, facilius etiam feremus & superabimus omnes molestias & difficultates, quæ in hac calamitosa vita conjugibus objiciuntur.

(g) *Ad Genes. XXIV. Tom. II. p. 1292. seq.* (h) *ad Genes. XXVIII. Tom. III. pag. 416.*

§. XXVI.

De adjunctis & contrariis conjugii nihil attinet seorsim & sigillatim dicere, cum ne nimis prolixa fiat tractatio, tum quia pleraque huc spectantia subinde indicata & inspersa sunt.

LOCUS VI.

De MORTE.

§. I.

Mortis meditatio instituenda ante mortẽ, in vita.

MOrs est hujus vitæ omniumque humanorum operum finis. Sæpius igitur hæc de morte cogitatio in animum revocanda est, dum incolumes vivimus, dumque procul adhuc mortem abesse censemus. Tum cum jam moriendum est, ac nos ipsa mors urget, plus diligentior mortis meditatio obest, quam prodest: imo, tum omni-

omnino alio deflectendi sunt oculi, & quam longissime ejicienda animo illa mortis cogitatio. Nam mors tum demum est validissima, si alioqui infirma natura, importuna ac nimia cogitatione mortis se defatiget.

Tom. 1. Jen. Lat. fol. 354. a, b.

§. II.

Tanta vero est miseria, quam ex peccato contraxerunt nostri primi parentes, & in posteros propagarunt, ut homo non solum se & Deum ignoret; sed ne calamitates suas, quas sentit & patitur, has nec unde sint, intelligit, nec videt, quo redeant. Nam vide illam gravissimam & horribilem pœnam, quæ est mors, & tantis calamitatibus inundat in totum genus humanum, quam stulte de ea sapientissimi homines disputarunt, dum alii suadent, ut contemnatur, sicut ille dixit, summum nec metuas diem, nec optes. Alii dum sentiunt, nimis esse gravem rem, eo inducunt homines, ut præsentibus voluptatibus ad leniendum malum hoc indulgeant liberius. Sicut extat notus, sed depravatus versiculus, ex *Sardanapali* Epitaphio sumptus, *ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.* Sic sapientes mundi, dum pœnæ peccati mederi volunt, in majora peccata involvuntur. Neque enim mors contemnendo vincitur, sicut latrunculi & milites putant fortitudinis specimen se edere, cum etiam per jocum, pustulas gallicas, & similes calamitates aliis imprecantur. Alia arte, aliis remediis opus est. Fere idem recentiores Theologi faciunt, cum exemplo gentilium disputant in funebribus orationibus, non esse dolendum tanquam in re mala, mortem esse portum quendam, in quem conclusi, tuti simus à laboribus & calamitatibus, quibus hæc communis vita subjecta est. Porro hæc extrema est cæcitas, & miseria alia, superaddita peccato originis, quod ipsum peccatum & mortem, cum reliquis calamitatibus generis humani sic extenuamus, & pugnamus contra communem sensum, contra ipsam experientiam, ac nobis

gentiles de ea stulte disputarunt,

& recentiores Theologi fere idem fecerunt.

nobis blandimur leviſſimis & vaniſſimis cogitationibus. Non enim iſte eſt modus diſputandi de morte, ſed ſunt, ut ſic vocem, gentiles cæcitates & fructus peccati originis, quod ſua mala defendit non eſſe mala, cum tamen diverſum ſentiat & experiatur. At Moſes in Pſalmo XC. longe aliter de morte diſputat. Hoc enim primum agit, ut mortem, & reliquas hujus vitæ calamitates, quam poteſt maxime exaggeret, ac utitur hic nova Rhetorica, vocans mortem iram Dei. Addit ex ſua *Dialectica cauſam efficientem* & *finalem* mortis, & omnium calamitatum hujus vitæ. - Porro ſi reſpicias ad *conſequentia*, facile intelliges, eum non ſimpliciter loqui de morte corporali; ſi enim ea ſola exſpectanda eſſet, diceremus cum Poëta: *ſummum nec metuas diem, nec optes.* At nos ſuſtinemus æternam mortem, ſiquidem iram Dei, quæ à nobis vinci nequit, ſuſtinemus.

Quomodo Moſes de morte diſputet?

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 521. b.

§. III.

Quia vero mors non una ſed multiplex eſt, de voce & varia ejus acceptione quædam ſunt dicenda. *Mors naturalis*, quæ eſt ſeparatio animæ à corpore, ſimplex mors eſt. Sed *ſentire mortem*, hoc eſt, terrorem & pavorem mortis, ea demum vera mors eſt. Sine pavore mors non eſt mors, ſed ſomnus, ut inquit Chriſtus: *qui credit in me, non videbit mortem:* ablato pavore, ablata eſt animæ mors. Proinde hanc deſcriptionem mortis conſtituamus. *Mors habet animam & corpus.* Corpus, eſt extinctio mortis animæ. *Anima mors*, eſt ipſe pavor & horror mortis. Quod ſi anima mortis eſt mortua: corporis mors eſt ſomnus. Hic in Abrahamo animæ mors fuit, quia nihil dubitavit, ſed certo ſcivit immolandum & illo momento occidendum eſſe Iſaac. Quandocunque aut homo in terrore mortis conſtitutus eſt, hoc eſt, in ea perſuaſione, quam debeat mori, ibi tantam violentiam veræ mortis ſentit, ut ſuſtentare ſe non poſſit, & tum veriſſime moritur, non quando fit ſeparatio animæ à corpore. Ejusmodi

Mors varia, corporis & animæ &c.

duæ

duæ mirabiles mortes hic conjunguntur in summa patientia & obedientia. Abrahamo enim tolerabilius fuisset vel septies mori morte naturali, quam spectatorem, imo mactatorem esse filii. Ita uterque occiditur, cum nihil aliud videant, nec sentiant, quam mortem, & tamen coram Deo non sunt mortui.

Ad Genes. XXII. *pag.* 1078. *seq.*

§. IV.

Lex & comminatio: *quacunque die comederis ex eo, morte morieris,* (a) ostendit Adam esse conditum in statu innocentiæ, seu justum: nondum enim erat peccatum; quia Deus peccatum non creavit. Si itaque Adam paruisset huic mandato, nunquam esset mortuus; nam mors per peccatum venit. - Hoc per peccatum amisimus, quod nunc inter præsentem & futuram vitam tam horribile medium est, mors scilicet. In statu innocentiæ fuisset illud medium jucundissimum, quo ad spiritualem vitam tranlatus esset Adam, seu, ut Christus in Evangelio appellat, ad Angelicam vitam, in qua animales actiones cessant. - Justa natura nullam sensisset mortem, vixisset in summa voluptate, in obedientia Dei & admiratione operum Dei, usque dum tempus mutationis veniisset. Ibi sensisset Adam simile quiddam hujus somni, qui suavissimus ei accidit, cubanti inter rosas, & sub amœnissimis arboribus. In eo somno esset mutatus, & translatus in spiritualem vitam, tam non sentiens dolorem aliquem, quam non sentit aperiri corpus, & eximi costam cum carne. Nunc mortem patitur corrupta hæc natura, eam corporis dissolutionem sequitur in piis suavissimus somnus, donec evigilabimus in novam & æternam vitam. Vita igitur per primum Evangelium (Gen. III. 15.) nobis promissa & per Christum restituta est. Hic (b) est ille textus, qui Adamum & Hevam vivificavit, & ex morte resuscitavit in vitam, quam per peccatum amiserant; sed tamen speratam potius, quam possessam. Sicut Paulus quoque sæpe loquitur: *quotidie*, inquit, *morimur*. Nam etsi vitam, quam

Vita per peccatum amissa, & per Christum restituta.

hic vivimus, non volumus appellare mortem, tamen profecto aliud nihil est, quam perpetuus cursus ad mortem. Sicut enim qui peste infectus, jam tum, cum cœpit infici, etiam mori cœpit: ita postquam vita hæc per peccatum infecta est, non amplius potest proprie dici vita, propter peccatum & peccati pœnam, mortem; statim enim ab utero matris mori incipimus. Per *Baptismum* autem ad vitam spei, seu potius ad spem vitæ restituimur. Nam hæc demum vera vita est, qua coram Deo vivitur. Antequam ad eam venimus, sumus in media morte, morimur & in terra putrescimus, sicut alia cadavera, quasi nulla vita usquam sit; spem tamen habemus, qui in Christum credimus, quod simus in novissimo die resuscitandi in æternam vitam.

(a) *ad Genes. II. pag. 93. b. seq.* (b) *ad Genes. III. 15. pag. 170.*

§. V.

Ad Deum respiciendũ pœnam mortis infligentem.

Quanta sit hæc mortis pœna, pauci expendunt. David autem id docuit luculenter & graviter Psal. XC. & vel ex descriptione Dei, quod sit immensus, æternus, omnipotens, infinitus, colligi potest. Sequitur enim utrumque, quod & habitaculum ejus, seu favor super timentes eum, sit infinitus, & quod furor, seu ira ejus super securos etiam sit immensa & infinita. Nam effectus semper sequitur magnitudinem causæ efficientis. Pertinet itaque versus hic præcipue eo, quod mors in homine sit infinitis modis major calamitas, quam aliorum animantium mors. Nam etsi equi, vaccæ, & omnia bruta moriantur, tamen non moriuntur irascente Deo, sed est eis mors quædam calamitas temporalis, à Deo sic ordinata, non in pœnam, sed quia alioqui Deo sic videretur bonum. Hominum autem mors est miseria & via vere infinita & æterna, propterea quod homo sit talis creatura, quæ ad hoc creata est, ut vinceret in obedientia verbi, & esset similis Deo, non est creata ad moriendum, sed mors peccati pœna constituta est, sicut Deus dixit ad

Adam:

Adam: quocunque die comederis de ligno hoc, morte morieris. Non igitur hominum mors est similis morti bestiarum, quæ naturali lege moriuntur, nec est mors, quæ casu acciderit, aut temporalis esset, sed est mors, ut sic dicam, minata & profecta ab irato & alienato Deo. Nisi enim Adam comedisset de ligno prohibito, fuisset immortalis. Nunc, postquam per inobedientiam peccavit, mulctatur morte non creata, sicut est brutorum mors, quæ sunt subjecta homini, sed per iram irrogata & inflicta, & per peccatum seu inobedientiam debita. Multo igitur miserrimum est audire, quod homo morti sit destinatus, qui tamen ad vitam bonus & integer est conditus, ut haberet habitaculum in Deo. Ab hac felicitate per peccatum excidit, id quod Moses omnibus nobis conatur ostendere, dum personam irascentem sic diligenter pingit, ad terrendos securos & præfractos. Quando enim ait: *tu vertis hominem in contritionem, & redigis eum in nihilum*, hæc an non horribilis sententia & gravissima ira est? Hominem per iram Dei mori, tam nobilem creaturam, quæ omnibus animantibus præstat, & non Angelis, non Dæmonibus subjecta fuit, sed soli Majestati divinæ; imo quæ ad similitudinem Dei condita fuit, ut viveret & dominaretur. Hæc profecto gravior mors & tristior casus est, quam cum vacca mactatur, præsertim si respicias propagationem mali. *Hominem*, inquit, *vertis in contritionem*, hoc est, totum humanum genus; haurit enim uno verbo totam posteritatem primorum parentum. Ergo quod ad vitam creatum erat, morti jam destinatur, idque Deo irascente, & est totum humanum genus prolapsum ex immortalitate in mortem æternam. Vide autem quam prudenter Moses loquatur, cum hanc iram simpliciter refert in creatorem, ne veniat Manichæus cum insana sua turba, & faciat duos Deos, unum propitium & bonum, alterum malum. Non enim dicit, diabolus redigit homines in nihilum, sed tu ipse, qui fuisti antequam cœlum & terra essent. Hoc enim *Ma-*

nichæi deliramentum fuit, & non dubium est, multos nunc in eodem errore esse positos, qui imaginantur omnia bona à bono Deo, mala autem à malo Deo oriri: in hoc errore vixit Augustinus annis fere novem. Sed impietas est fingere novum Deum, & hoc modo effugere ac declinare velle iram Dei, jure nobis propter peccatum irrogatam, sicut milites, qui palam contemnunt mortem. Sed quid profeciſti etiamsi mortem extreme contemnas? Num ideo etiam mortem viciſti? Quare meminerimus, hic non disputari de *Epicuri* cogitationibus, quomodo mitigentur mala, quæ non possunt caveri? Sed doceri nos, ut bona & mala referamus ad unum Deum, & discamus, quomodo illa mala vinci possint. Hoc enim est, quod Moses præcipue instituit facere. Prudenter itaque dixit: *tu fàcis homines mori*, hoc est tuum opus, imo ira tua est, quod universum genus humanum per mortem absorbetur. Non temere fiunt homines, non temere nascuntur, non temere patiuntur, non moriuntur temere. Nam ne pecudes quidem temere moriuntur, sed nostro arbitrio; sunt enim ipsorum calamitates in dominio hominum: quanto minus mors & finis hominum sine certa ratione est. Sicut igitur vita divino & certo consilio conceditur: sic etiam mors est opus iræ Dei, quo vertit creaturam hanc in contritionem, & protrudit ex vita in mortem. Ita proprie refert hunc effectum ad ipsum Deum, ut admoniti non aliunde accersamus auxilium, quam ab eo, qui inflixit malum. Qui enim percussit, idem & sanabit. Hic enim est titulus Dei nostri, quod occidit & vivificat, quod ducit ad inferos & reducit, quod (sicut hic dicit) *vertit homines in contritionem*, & jubet reverti filios hominum; ut sicut per ipsum initio accepimus vitam, ita per ipsum quoque tandem vincamus mortem, quæ mors non simpliciter concupiscentiæ, sed totius peccati causa est. Utitur quidem Deus diabolo ad affligendos nos & occidendos; sed diabolus id non potest, nisi Deus hoc modo vellet

puni-

puniri peccatum. Sumus igitur oves occcisionis, subjecti morti propter iram Dei, ob peccatum.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 526. a. b.

§. VI.

Remedium contra mortem ejusque metum Christus nobis præparavit sua passione & morte. Repetenda ergo hic sunt, quæ supra Tom. I. Loc. XVI. §. 69. & 70. dicta sunt, hanc in rem. *Christus vicit mortem, & vult ea victoria nos quoque frui*; adjuti enim ab eo non vincemur à morte, sed vincemus. - Postquam enim per Christum mors deglutita est seu absorpta, non potest amplius nocere. Etsi enim est noster hostis; tamen est spoliatus, victus, & armis ac viribus omnibus exutus. Itaque frustra eum metuimus, qui in Christum credimus, victorem mortis. Atque hæc est hujus loci vera & utilis praxis, ut quoties de morte cogitamus, oculos nostros conjiciamus in Christum, & hanc ejus victoriam intueamur. Si enim mortem spectes, qualis erga nos sit, merito desperabis. Nihil enim invenies in te virium, quibus tam potenti hosti resistas. Cum nemine unquam congressus est, quem non vicerit, excepto uno Christo. Itaq; si tu quoque non vis vinci, cum Christo te conjunge, hoc est, nitere ejus victoria, spera te per ipsum servatum iri: & quanquam mors occidet corpus, tamen statue & crede, Christum redditurum tibi vitam meliorem & æternam. Est enim Dominus mortis, devicit eam, occidit eam, &, ut Propheta hic loquitur, morti factus est pestis & exitium, ut nos, qui sub morte sumus, per eum viveremus, sicut *per eum mors mori coacta est*. Mortuum autem hostem quis tam est vecors qui timeat? Hæc consolatio firmiter tenenda est in morte & omnibus aliis hujus vitæ periculis, & difficultatibus, tum fiet, ut luculenta hac spe suffulti non succumbamus. *Pontificis Doctores* varia præsidia ostendunt contra mortem, sed vere ficulnea. Non enim nostra opera, non aliorum merita, non

Remedium & victoria contra mortem, Christus cum merito.

non opera nostra contra Pontif.

non intercessiones sanctorum à morte liberabunt. Hæc una via est, qua servamur, ut statuas Christum sua morte nostram mortem vicisse, & nos excitaturum esse in meliorem & æternam vitam. Paulus, pro excellenti sua cognitione, pulcherrimas & plenissimas consolationum consequentias ex hoc Prophetæ loco nectit, si inquit, mors amisit aculeum seu potentiam suam, sequitur etiam peccatum per Christum expiatum, & nos ab eo liberatos esse. Ubi enim peccatum est, ibi mortem existere necesse est. Sicut econtra, ubi peccatum non est, ibi vita & justitia adsit necesse est. Sed si peccatum per hanc victoriam sublatum est, peccati quoque virtus, hoc est, lex simul sublata est, ne damnare vel accusare nos possit. Hæc, inquit, est præclara illa victoria, quam habemus per Christum, & merito pro ea gratias agimus Deo nostro, qui eam nobis dedit, ut nos ea frueremur.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 673. b. 764. a.

§. VII.

Vera ad mortem præparatio, exercitium fidei.

Vera igitur præparatio ad mortem est exercitium fidei, scire quod mors, peccatum, infernus, Satan, in Christo crucifixo, victi & prostrati sint; ne scilicet mortem, qualis in se aut nobis est, respiciamus, sed qualis est in Christo. Hic aspectus ænei serpentis servabit nos, nec ulla alia salutis spes aut ratio usquam esse potest, quam si spectes in victorem, in quo mors est conculcata, victum peccatum, prostratus Satan. In cujus cruce pendent trophæa de nostris hostibus, & tyrannis devictis. Ita cor tuto inspicere mortem potest, nec tenetur eo spectro. Alias extra Christum mortem inspicere, & cum ea pugnare, est quasi in medio mari natare, quin potius ascende in navim, & mane super istum malum, è quo suspensa trophæa sunt. Neque respicias aut te, aut merita tua, alioqui mergeris; sed exi à te, & abi ad Christum, qui est agnus Dei, & victima pro peccatis nostris, quæ omnium nostrûm peccata sustulit, & in suo corpore vicit, in quo crucifixus diabolus & mors est. Hæc est vera & unica

unica ratio contemnendæ mortis. Nam qui ita consolantur moribundos, quod mors finem calamitatum & periculorum hujus vitæ offerat: ea consolatio non est firma, neque erigere cor in pugna potest; videntur enim iis majora mala restare post mortem.

Tom. III. Jen. Lat. fol. 381. b. 382. a. in Es. 38.

§. VIII.

Hujus autem fidei, quæ victoria est, nos quidem vix unicam scintillam habemus. Tam diu enim credimus, quamdiu mortem non sentimus, ubi ea apparet, statim pavor & horror subsequuntur. Illud igitur admirandum est, & rationi impossibile creditu, quod Deus possit & velit mortem abolere, & mutare in vitam; sed hoc multo mirabilius, quod *Abraham* & *Isaac* persuasum habuerunt, istam totam actionem esse ludum & non mortem. Ac Deo quidem mortem ludum esse, quivis facile credit; sed si idem mihi, & in meo corpore statuendum sit, mortem non esse mortem: hoc nec Medicus, nec Philosophus, nec Jureconsultus unquam persuadebit. Quis enim ista conjunget & conciliabit: *mors non est mors*, sed vita? Moses ipse contrarium affirmat. Si enim legem audias, dicet: *media vita in morte sumus*, juxta veterem illam & piam cantionem in Ecclesia; sed est legalis tantum. Evangelium autem & fides, invertunt hanc cantionem & sic canunt: *media morte in vita sumus*, te redemptorem laudamus, suscitasti nos de morte & salvasti nos. Quia Evangelium docet, quod in ipsa morte sit vita, quod legi, & rationi ignotum & impossibile est. Hinc Paulus triumphat Col. II. 15. *expolians principatus & potestates, & ostentavit eas palam.* Item 2. Cor. VI. *quasi morientes & ecce vivimus.* Hæc fidei vis est, quæ ita mediat inter mortem & vitam, & transmutat mortem in vitam, & immortalitatem, quam scit donatam per Christum. – *Fides* igitur *conciliat contraria; nec est otiosa qualitas*, ut *Sophistæ* dicunt; sed virtus ejus est mortem occidere, infernum

Non est res levis.

fernum damnare, esse peccato peccatum, diabolo diabolum; adeo ut mors non sit mors, etiamsi omnium sensus testetur adesse mortem. - Hæc discamus nos quoque, ut possimus in media morte dicere: Ade **Laub und Graß**. Non moriar, sed vivam, sicut Isaac, quando petebatur ejus jugulum. Quod si adhuc pavemus & trepidamus cogitatione & conspectu mortis, agnoscamus insciti am nostram, nec gloriemur nos esse Theologos. Videre mortem possunt omnes homines: Gentiles & impii intelligunt, quod mors sit mors. Hæc autem Christianorum sapientia, & doctrina Ecclesiæ peculiaris est, quam Abraham tenet. &c.

Ad Genes. XXII. Tom. II. pag. 1079. seqq.

§. IX.

Pro dono fidei Deus per totam vitam orandus.

Extat *concio* Nostri, *quomodo sit parandus animus ad mortem*, ubi prolixe hoc argumentum pertractat, ex quo sub initium hujus loci quædam retuli. Summam ergo duntaxat & anacephalæosin hic referemus. *Hoc*, inquit, *per totam vitam erat à Deo postulandum, ut morituris donum fidei* concederet. Id quod suavissimo carmine Germani in feriis Pentecostes canunt: **Nun bitten wir den H. Geist / um den rechten Glauben allermeist / daß er uns behüte an unserm Ende / wenn wir heimfahren aus diesem Elende.** Porro tum, cum jam moriendum est, hujus orationis, item mandati & promissionis suæ commonefacere Deum convenit, nihil dubitantes, quin nostra sit exaudita oratio. Nam si utrumque præcepit, & orationem & fidem in oratione, si quoque promisit suam gratiam, quid quæso dubitabimus de fide ipsius? sine dubio exaudiet nos, & suam redimet fidem. Quid autem à Deo amplius addi potest, ad confirmandos nos, ut sponte mortem obeamus, eamque omni metu depositio superemus? Ostendit & donat tibi in Christo vitam, gratiam & felicitatem, quibus adjutus, neque mortem, neque peccatum, nec infernum metuas. Præterea peccatum tuum, mortem

tuam

tuam, tuumque infernum, illa in unigenitum suum filium rejicit, ut is victoriam ex illis hostibus partam, tibi donet, ne quid amplius lædere te possint. Præterea tentatione mortis, inferni & peccati, Christum quoque filium suum exercet, ut habeas exemplum, quomodo ferendæ & superandæ sint tentationes illæ. Horum autem omnium donorum in te collatorum, pignora addit sua Sacramenta, ut omnino certus plane nihil dubites. Suis Angelis, sanctis ac creaturis suis omnibus, tui curam demandat, ut nusquam à te deflectant oculos, sed animam jam morituri excipiant & servent. Mandatum præterea adjecit, ut illa à se postules, & ut certo credas, omnia illa accepturum te esse. Quid igitur hic addi potest amplius? Vere igitur Deus est, qui maximas tecum res agit. Et quoniam promittit opem & robur, merito hoc mortis onus in te conjecit, ut periculum faceres, quanta gratiæ vis ac potentia esset. Sicut dicit Psal. CXI. 2. *magna opera Domini, exquisita secundum voluntatem ejus.* Sic igitur unusquisque se comparet, ut gratias Deo suo pro immensa illa bonitate & misericordia agat, neque tam terrere nos illa mortis facies debet, quam misericordia ad Deum amandum & prædicandum excitare; nam amor erga Deum & prædicatio gratiæ mirabiliter quoque mortem mitigat, sicut Isaias XXIV. dicit: *ego os tuum laude mea frenabo, ne pereas.* Id quod nobis præstet divina misericordia, per Jesum Christum Dominum nostrum Amen.

Tom. I. Jen. Lat. fol. 354--360.

LOCUS VII.
De
RESURRECTIONE MORTUORUM.

§. I.

Hic articulus est præcipuus.

QUi in fide moriuntur, spe certa resurrectionis nituntur. Articulus de (a) resurrectione est præcipuus, qui si intercidit, omnes quoque alii articuli cadunt, & totus Christus amittitur, vel saltem frustra prædicatur. Hic enim finis est, cur in Christum credamus, baptizemur, verbum & Sacramenta urgeamus, quod aliam speramus vitam, ut ad Christum veniamus, & perpetuo cum eo regnemus, liberati à peccatis, diabolo, morte & omni malo. Qui enim articulum hunc non æstimat, vel negat & cavillatur, is sane de Christo etiam, & omnibus illis, quæ Christus fecit, dedit & ordinavit, parum præclare sentiet. Paulus igitur hunc articulum validissimis & plurimis argumentis asseruit, contra erroneos spiritus & Epicureos homines 1. Cor. XV. Et opera nobis danda est, ut eum sartum, tectum & firmum teneamus. Satanas enim nos, & magnos quoque viros, tentat, ut vel incredibilem vel incertum eum faciat. Hæc est (b) doctrina Christiana & sapientia Dei, scientia sanctorum, sublimis cognitio supra captum mundi: mors ubi stimulus? ubi victoria tua? Media morte in vita sumus: non moriar &c. Qui hanc artem novit, gratias agat Deo. Sed danda est opera, ut *non solum speculative in ore*, sed *virtualiter eam, & toto pectore teneamus.* Quod si quæritur, unde hanc sapientiam hauserint Patres? respondet Paulus:

Paulus: de comitante populum in deserto petra spirituali, hoc est, ex agnitione Christi, promissi liberatoris. Lex & sapientia carnis hæc non intelligunt.

(a) *Tom. VI. Alt. p. 363. a, b.* (b) *ad Gen.* XXII. *p.* 1087.

§. II.

Probatur autem resurrectio mortuorum quamplurimis argumentis. Taceo lubens ea, quibus hoc mysterium quodammodo in natura adumbratur. *Miraculum* (c) *de hirundinibus* usu notum est, quod in aquis per hyemem mortuæ jacent, & sub æstatem reviviscunt. Quod sane magnum *resurrectionis* nostræ *argumentum est*. Ex generatione etiam idem colligi potest. Qui enim (d) non credit resurrectionem mortuorum, is etiam non credit aut cernit *miraculum generationis*, quod homo ex homine, bos ex bove nascitur. Atqui plenus est totus mundus testimoniis de resurrectione. Ex arbore & ligno durissimo enascitur pulcherrimus flosculus, nascuntur folia, rami, fructus suavissimi. Quia vero frequens & usitata res est, ideo vilescit, & tantus stupor est humanarum mentium, ut si Lazarus quotidie resuscitaretur, nihil tamen moverentur infideles. Inde tamen non sequitur, quod non sit sperandum aliud vitæ genus melius & beatum. Verum hæc atque alia talia missa faciamus, & ad testimonia Scripturæ accedamus; ubi Moses agmen ducit. Genes. III. 15. *primus textus* (e) occurrit, qui *Adam & Hevam vivificavit*, & ex *morte resuscitavit* in vitam, quam per peccatum amiserant, sed tamen speratam potius quam possessam. Includitur igitur in hanc sententiam redemptio à lege, peccato & morte, & ostenditur manifesta spes & *certa resurrectionis* & *innovationis* in altera vita, post hanc vitam. - Sic *Adam*, sic *Eva*, sic omnes credentes, usque ad novissimum diem spe ista vivunt & vincunt. Idem efficitur ex eo, quod Dominus requirit Habel mortuum, Gen. IV. 9. (f) Hic enim clare ostenditur *resurrectio mortuorum*. Siquidem Deus se mortui *Habel* Deum esse testa-

Prob. resurrectio mort. non tantum quibusdam imaginibus naturæ,

sed inpr. ex Scriptura S. Gen. III. 15.

c. IV. 9.

tur, & mortuum Habel requirit. Ex hoc enim loco coteximus firmissimam rationem: Quod si nullus esset, qui curam nostri haberet post hanc vitam, *Habel* occisus non esset requisitus; sed Deus requirit Habel sublatum ex hac vita, non vult ejus oblivisci, retinet memoriam ejus, quærit ubi sit? Ergo Deus est mortuorum Deus, hoc est, E. etiam mortui vivunt & habent Deum curantem & salvantem eos in alia vita, quam hæc corporalis est, in qua sancti affliguntur. - Non requirit Deus oves & pectora mactata; homines autem occisos requirit. Ergo habent homines spem resurrectionis, & talem Deum, qui eos reducit ex morte carnis ad æternam vitam, qui requirit sanguinem eorum tanquam rem pretiosam; sicut Psalmus CXVI. etiam loquitur: *pretiosa mors sanctorum in conspectu ejus.* Hæc est gloria humani generis, parta à semine conterente caput serpentis. Est hæc (g) quatuor priorum Capitum (Genes.) summa, *ut credamus* post hanc vitam *resurrectionem mortuorum*, & vitam æternam per semen mulieris. Hæc est piorum & credentium portio, qui in hac præsenti vita calamitosi & omnium injuriis obnoxii sunt: contra impiis datæ sunt mundi opes & potentia, quibus utuntur contra veram Ecclesiam. In *primo* enim capite ostenditur, hominem esse conditum ad immortalitatem, siquidem ad imaginem Dei est conditus. Idem ostendit præceptum *secundi* capitis: *quocunque die ex hoc ligno comederis, morte morieris.* Sequitur enim, non morituros fuisse primos parentes, si non comedissent. Per peccatum igitur ex immortalitate in mortalitatem lapsi sunt, & generant ex se similes sibi posteros. Sed in *tertio* capite illorum renovatur immortalitas per promissionem de semine. In *quarto* autem capite manifestum exemplum est immortalitatis, siquidem *Habel*, postquam à fratre occisus est, vivit, susceptus in gremium Dei, qui testatur sanguinem ejus clamare. Porro *quintum* caput præcipue propter *Henoch* à Domino raptum scribitur. Etsi enim necessarium est propter numerum

Summa priorum 5. Capp. Genes.

rum annorum generationis piorum; tamen hoc maxime est insigne, quod commemorat, Henoch non mortuum sicut Adamum, non interfectum sicut Habelem, non raptum aut laceratum à leonibus aut ursis, sed ab ipso Domino, & ad immortalitatem raptum, ut scilicet credamus in semen mulieris, Christum, Redemtorem nostrum & victorem diaboli, perque eum expectemus ipsi quoque immortalem vitam, post hanc calamitosam & mortalem vitam. Memorabilis igitur (h) est hæc historia, per quam Deus voluit primo & originali mundo commendare spem melioris vitæ, post hanc vitam. Postea in secundo mundo, qui habuit legem, dedit Deus exemplum *Eliæ*, qui etiam, inspectante servo Helisæo, à Domino raptus est. Nos in Novo Testam. sumus tanquam in tertio mundo, habemus autem illustrius exemplum ipsum Christum liberatorem nostrum, ascedentem ad cœlos. Voluit enim Deus omnibus seculis extare testimonia resurrectionis mortuorum, ut ab hac vita fœtida, ac multis modis calamitosa, abduceret animos nostros. Huc etiam referri debet phrasis *colligi ad populos suos*, de Abrahamo, Mose & aliis. Quæ Spiritus S. verba neutiquam (i) otiosa sunt, nec dicuntur bestiis, quæ non eunt ad patres & populos suos, sed hominibus, & testantur restare post hanc vitam aliam & meliorem: quin etiam ante Christi adventum fuisse populum viventium, qui habitavit in terra viventium, & ad quos emigrarunt pii. Unde ergo Patres intellexerunt resurrectionem & vitam æternam. Et proprie & significanter verba posita sunt. De impiis hoc non dicitur, sed est sermo de justis & sanctis. In libris Regum loquitur alia figura David: *ecce ego ingredior viam universæ terræ.* Sed postea eandem formam retinet Moses de Ismaele, Isaac & Jacob, *defecit & collectus est ad populos suos.* Collegerunt itaque Patres ex his locis restare aliam vitam, & sanctos non interire sicut pecudes, sed congregari ad populos in terram viventium. Atque hæc causa est, cur tam reverenter & honorifice

exempla Henochi & Eliæ in cœlum raptorum.

idem probant verba: colligi ad populos suos

sice sepeliuntur à filiis suis, quod bestiis non solet fieri, nimirum propter expectationem certam alterius vitæ. - Si est alius populus præter illum, cum quo nunc vivimus, oportet esse resurrectionem mortuorum, & certissimum argumentum est esse Deum, & mundum non esse temere creatum, quia vivere post mortem, non est operis humani, sed Dei opus est. Hæc sunt testimonia Patrum de resurrectione, immortalitate & vita æterna, quia scilicet illic sunt populi. Igitur necesse est nos vivere & resurgere. Huic verbo qui credunt, nunquam Epicuri deliramentis movebuntur. Ratio vero neque intelligit, neque amplectitur ista: imo videt ob oculos generationem fieri ex nihilo, & tamen non concludit esse divinum opus. Tandem etiam ex eo resurrectio efficitur, quando Deus se vocat *Deum Abrahami.* (k) Scimus enim Abraham esse mortuum, & sepultum à filiis suis, Isaac & Ismaele. Jam vero dicit Deus: *Ego sum Dii Abraham:* Et Christus: *Deus non est mortuorum Deus.* Ergo vivificat hic, & suscitat Abraham à mortuis. Hic est ille syllogismus Matthæi XXII. *Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob. Non est Deus mortuorum Deus, sed viventium*; non est Deus ejus Deus, quod nihil est. Nullus & nemo non adorant Deum, & Deus non regnat super eos. Abraham est mortuus, & Deus est Abrahæ Deus; Ergo Abraham vivit: est quidem mortuus & sepultus, sed mihi Deo vivit Abraham, & cognovit trinitatem personarum, & Christum semen suum; quia Deus non est nihili Deus. Hanc argumentationem Prophetæ illuminante Spiritu S. præclare viderunt, & intellexerunt. Turca ista non videt, nec Papa & Doctores ipsius unquam intellexerunt, quia ingrediuntur in Scripturam intellectu muli & asini, juxta Psalm. XXXII. Si quando legerunt Matth. I. *Abraham genuit Isaac* &c. cogitarunt fuisse istos bonos viros & simplices, fuisse conjuges: nihil esse in eis admiratione dignum. Sed si accedit Spiritus S. illuminator, ibi effulget lux ista de immortalitate & vita æterna.

& quando Deus Abrahami *dicitur*

na. Si enim Abraham habet Deum, & econtra, necesse est Deum & Abraham simul vivere; quia illa mutuo se ponunt, & tollunt, siquidem Deus non agit cum mortuis. Michas Cap. IV. 7. huc respexit, quando dixit de Messia: *& regnabit super eos Dominus in monte Zijon, à modo usque in seculum.* (l) Est testimonium clarum de resurrectione mortuorum & alia vita, post hanc vitam. Si enim Dominus regnabit super eos, non solum in hac vita, sed in æternum, profecto necesse est eos in æternum vivere. Deus enim est Deus non mortuorum, sed viventium. Et cur prædicaretur hic tam magnifice regnum in mortuos, qui nihil sunt? Si regnum est, est vivorum regnum. Sicut igitur necesse est omnes homines semel mori: ita hujus regni ea vis est, ut in eo mortui vivant & non moriantur. Sicut hæc in Novo Test. clarius dicuntur: *qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet.* Item, *ut omnis, qui credit in filium Dei, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Plura argumenta lubens, brevitatis studio, prætermitto.

(c) *ad Gen. I. p. 42. b.* (d) *ad Gen. XX. Tom.* III. *p.* 20. (e) *ad Genes.* III. 15. *p.* 170. *seq.* (f) *ad Gen. IV. p.* 245. *b.* 246. *a.* (g) *ibid. pag* 288. *seq.* (h) *ad Gen. V. p.* 299. *b.* (i) *ad Gen. XXV. Tom.* II. *p.* 1405. *b. & Tom.* III. *p.* 18. *seq.* (k) *ad Gen. XXVI. p.* 245. (l) *Tom. IV. Jen. Lat. fol.* 565. *a.*

§. III.

Resuscitator Noster est Creator omnium. *Qui potest credere* juxta primum præceptum, quod Deus sit creator cœli & terræ, is non disputabit nec dubitabit de resurrectione mortuorum. Econtra, qui non credit, quod Deus possit & velit suscitare mortuos, ille nihil prorsus credit: sicut Papa, Cardinales, Episcopi, non credunt resurrectionem mortuorum; ideo infallibili consequentia colligitur, quod non credant esse Deum; quia negant ejus opera, nihil credunt de ejus majestate & potentia, quæ conspicitur in resurrectione mortuorum. - Est igitur in primo præcepto doctrina fidei & resurrectionis mortuorum. *Resuscitator est Creator.*

Ego

Ego creator omnipotens cœli & terræ, sum Deus tuus, id est, tu debes vivere ea vita, qua ego vivo. Si cum bobus loqueretur hæc, in æternum viverent. Nobis autem, nobis, inquam, hæc dicuntur, non illud: tu debes comedere paleam, triticum, gramen, sed sum Deus tuus. Porro *Deum esse*, est liberare ab omnibus malis, quæ nos premunt, ut sunt peccatum, infernus, mors &c. Sic enim Prophetæ inspexerunt & interpretati sunt hæc verba. Gentiles tantum Deum creantem norunt. Sed *in primo præcepto invenies Christum*, vitam, victoriam mortis, & resurrectionem mortuorum in vitam æternam, totum denique Vetus & Novum Testamentum. Illi vero soli hæc vident, qui habent Spiritum S. & attendunt, quid Deus dicat & faciat. Alii etiamsi assiduo ista audiunt, tamen nihil curant. Sint igitur hi duo, Abraham & Isaac hujus articuli, de resurrectione mortuorum, exempla; quia ambo credunt, quod Deus non solum possit, sed certissime velit resuscitare mortuos, & quod agat cum hominibus de occidenda morte, quæ tamen ipsi non mors est, sed somnus, qui est quasi frater & consanguineus mortis. Quando enim homo sepelitur, Deo non est mortuus, sed dormit. Sic potest dici de Isaac, quando redigitur in pulverem, unde sumptus est, non est cinis mortuus, sed filius promissionis generans reges. Sic de nostris mortuis & corporibus cogitemus: istud pabulum vermium, non manebit pulvis, sed revivisçet, quia audimus Scripturam dicentem, quod mors coram oculis Dei puerilis quidam lusus sit, & omnibus Christianis etiam talis, qui credunt in Deum, vivificantem mortuos, & reputantem defunctos pro vivis.

Ad Genes. XXII. *pag.* 1085. *seq.*

§. IV.

causa meritoria & ob-

Facile hinc constat, Christum causam resurrectionis meritoriam esse, quoad pios & fideles. Id patet inter alia ex eo, quod

quod Jes. IX. dicitur, (m) ejus *principatum amplificandum, pacis* ſectum re- *ſurrectionis.*
nullum finem futurum &c. Videmus autem, quod omnes ſanc-
ti Prophetæ mortui ſint, ipſe quoque Jeſaias, & omnes Chri-
ſtiani moriantur, & tamen de cunctis dictum eſt, quod puer
hic ipſis natus & Filius datus ſit Rex, ſub cujus regno pace ſem-
piterna frui debeant. Jam vero non eſt Rex mortuorum, ſed
vivorum: nec mortui æterna pace frui poſſunt. Efficitur ita-
que eos omnes vivere, id eſt, ex mortuis reſurgere debere, ac
ipſos jam vivere, ut Chriſtus docet Matth. XXII. 32. Idem quo-
que ex omnibus dictis Scripturæ S. quæ de regno Chriſti agunt,
colligitur, ſi probe inſpiciantur, quod non ſolum Chriſtum
oporteat reſurgere, eumque in finem θεάνθρωπον eſſe; ſed etiam
omnes homines reſurrecturos. Cum enim Rex eſſe debeat in
æternum, utique mortem & peccata vincere ipſum oportet;
hoc arguit eum eſſe Deum, cum ſoli Deo id conveniat. Et quia
ſimul hominem naſci oportuit, neceſſe eſt, ipſum mori & re-
ſurgere, ut ſit Rex in æternum; mortuus enim non poteſt eſſe
Rex. *Si* autem *ſancti* in illius regno eſſe & æterna pace frui de-
bent, è mortuis reſurgere ipſum neceſſe eſt; quia Chriſtus
mortuorum Rex eſſe non poteſt, & tamen omnes moriuntur.
Damnatos ideo etiam reſurgere oportet, ut mercedem ſuam
accipiant, eique tanquam inimici ſcabellum pedum ſubjician-
tur, & ita ipſe judex & Dominus ſit vivorum & mortuorum.
Quod vero Chriſtus reſurrectionem ad beatam vitam prome-
ruerit, Paulus probat 1. Cor. XV. & Lutherus copioſe explicat.
Unde pauca duntaxat excerpemus. (n) Verſ. 23. dicitur *primitiæ*,
quo innuere Paulus voluit Chriſtum unum & ſolum eſſe ἀρχηγὸν
τῆς ζωῆς καὶ ἀναςάσεως. Tametſi igitur quidam ſancti, ut Enoch &
Elias, ante Chriſtum in cœlum aſcenderunt, vel per eum reſuſci-
tati ſunt, vel cum eo reſurrexerunt, id tamen huc non ſpectat,
cum non de privata unius alteriusve reſurrectione agatur, ſed
de communi, & de capite & cauſa ejus, Chriſto. Non enim

Christum simul omnes secum tracturum, qui ante ipsum mortui sunt, aut singulatim & successive resuscitaturum post se morientes, significare Apostolus voluit, sed hoc, quod prodromus & caput esse, & *omnibus Christianis ante & post se*, promereri debeat, ut dum in hac terra degunt, spiritualiter in eo viverent, & suo tempore omnes credentes (**dieihm angehören**) excitare & secum ducere velit.

(m) *Tom. III. Alt. p. 319. a, b.* (n) *Tom. VI. Alt. p. 291. b.*

§. V.

Subjectum. Resurget vero hoc corpus, quod antea per mortem cecidit. Unde (o) veteres & verbis & symbolis hunc articulum inculcaturi *super mortuis* baptizarunt, q. d. hic me baptizari sino, in testimonium, quod firmiter credam, hos ipsos mortuos, qui hic cubant, resurrecturos, non spectra, aut alia novaque corpora, eundem Petrum & Paulum, qui hic sepultus est. - Nos etiam signis quibusdam idem declaramus, ut quando mortuos honeste sepelimus, funera comitamur, oramus vel cantamus, in testimonium fidei, eosdem mortuos, & nos cum ipsis in extremo die resurrecturos, nec alia corpora habituros, quanquam aliis qualitatibus prædita & glorificata futura sint. *Maxima* est *consolatio* (p) audire exitum & mortem Patrum & omnium sanctorum, quorum collatione nos nihil sumus, nihil differre à nostra morte, sed æque deformem & ignominiosam fuisse, ac nostra est. Corpora eorum sunt sepulta corrosa à vermibus, defossa in terram propter fœtorem, non aliter ac si non fuissent sanctorum exuviæ, cum tamen fuerint sanctissimi homines, & quamvis defuncti tamen vere in Christo vivunt. Propter nos igitur hæc scribuntur, ut sciamus sanctissimos patres & matres eadem passos, quæ nos pati solemus, de quibus tamen certum est, quod in oculis Dei vivant, & quos ego credo resurrexisse cum Christo, Abraham, Isaac, Jacob, Adam &c. Atque hæc videtur fuisse causa Abrahamo, cur tantopere laboraverit de sepul-

sepultura, ne mortua sua Sara sepeliretur in aliena terra. Sicut idem de Isaac postea audiemus: Jacob item & Joseph noluerunt in Ægypto sepeliri, sed in terra Canaan. Hæc cupiditas argumento est, indidisse eis Deum hunc animum, ut cuperent & vellent sepeliri in hac terra sibi promissa, certa spe resuscitandos se esse cum Christo. Ideo ibi locum sepulchri esse voluerunt, ut non procul à venturo semine quiescerent. Hebron enim distat duobus aut tribus milliaribus ab Hierosolyma. Igitur haud dubie cum Christo resurrexerunt, nobis in consolationem, ne timeamus mortem, quando videmus illam horribilem figuram corporum nostrorum post mortem. Hi, qui nullam spem habent resurrectionis futuræ 1. Thess. IV. 13. nihil curant, nec cogitant de futura vita. Nobis vero hæc scripta sunt, ut recordemur quomodo ab initio mundi omnes sancti extincti sint, & redacti in eosdem fœtores & cineres, sicut 1. Cor. XV. 43. Paulus ait: *seminatur in ignominia*, eandem corruptionem & ignominiam passi sunt, non obstante eo, quod fuerunt sancti carne & spiritu. Sic enim visum est Deo, ex vermibus, ex putredine, ex terra corruptissima & plena fœtoris, excitare corpus pulcherrimum, supra omnem florem, balsamum, solem ipsum & stellas. In *historia transfigurationis* (q) *Christi* primum ostenditur mortuorum resurrectio & futura gloria seu claritas etiam corporum nostrorum. Nam hoc admirabile fuit, quod Christus in corpore adhuc mortali & passibili clarificatus est, & ostendit immortalitatis claritatem, adhuc in ipsa mortalitate. Quid fiet, cum mortalitas absorpta nil nisi immortalitas & gloria erit?

(o) *Tom. VI. Alt. p.* 304. (p) *ad Genes.* XXIII. 1. 2. *Tom. II. p.* 1202. *seq.* (q) *Tom. IV. Jen. Lat. fol.* 369. *a.*

§. VI.

De Forma resurrectionis & fine nihil attinet sigillatim referre, cum ea ex dictis haud obscure intelligi queant. Comple- *Forma & finis.*
ctar cuncta commentario Nostri in Psal. XVI. ℣. ult. *notas mihi*

feciſtæ vias vitæ &c. (r) Deſcribit, inquit, gloriam reſurrectionis tribus partibus, vita immortali, lætitia interna & jucunditate æterna.- Videmus ergo, quam clare hic Pſalmus unus omnium reſurrectionem & gloriam reſurrectionis prædicet, ut merito *Michtham* aureolus dictus ſit Davidi, qui hoc loco inſigniter ſuam in rebus divinis cognitionem ſignavit. Hæc autem erunt, cum corpora noſtra, cœlum & terra, in novam creaturam mutabuntur, in fine mundi, ubi omnia erunt jucunda & dulcia. Interim exſpectatio creaturæ ingemiſcit & parturit, donec & ipſa liberetur à corruptione & vanitate in libertatem gloriæ filiorum Dei, Rom. VIII. 21. Erunt enim tum electi ἰσάγγελοι, ſicut *Cherubim* & *Seraphim*. Hebræorum (s) enim eſt ſententia, *Cherubim* appellari Angelos, quaſi florentes facie (Rubh formoſum adoleſcentem ſignificare volunt, qui ſit plena & formoſa facie) lætos & jucundos: ſicut etiam pinguntur fere. Sic *Seraphim* etiam generale nomen eſt Angelorum, ab igni ſeu ardore, propter qualitatem formæ, ſicut oſtendit locus Num. XXI. *immiſit Deus in populum* hannechaſchim haſſeraphim, *ſerpentes Seraphim*, hoc eſt, urentes, vel ignitos, ut intelligas, *Seraphim Angelos* non ſolum formoſos & plena facie, ſicut ſunt *Cherubim*, ſed etiam fulgentes.- Talis etiam fuit Chriſti in monte Tabor. Tales erunt noſtræ quoque facies, cum excitabimur in extremo die ad gloriam à Chriſto nobis partam, **die blühen und glühen /** qualis Stephani facies fuiſſe dicitur. Tales nos quoque erimus. Lucebunt facies noſtræ ſicut ſol in meridie, non erunt rugæ illæ, non contracta frons, non oculi purulenti; ſed ſicut Apocalypſis XXI. dicitur: *abſterget Dominus omnem lachrymam ab oculis noſtris, ut non mors, non luctus, non querelæ, non labor ullus ſit reliquus*. Hanc ſpem retineamus & vivamus in timore Dei, donec liberati ex hac calamitoſa vita, vivamus illam angelicam & æternam vitam, Amen, Amen.

(r) *Tom. II. Jen. Lat. fol.* 182. *a, b.* (s) *ad Gen. III. v. ult. p.* 205. *b.* 206. *a.*

§. VII.

§. VII.

Cognatum proximum resurrectionis mortuorum est immutatio eorum, quos dies novissimus vivos deprehendet, in momento & ictu oculi peragenda, 1. Cor. XV. 51. 52. ubi non negat Paulus, omnes morituros, sed hoc tantum dicit, nos non omnes obdormituros, id est, eos, quos novissima hora deprehendet, non ita obituros, ut illi obeunt, qui lethaliter decumbunt & humantur; Scriptura enim hic eos obdormire declarat, qui feretro impositi terræ mandantur; sed subito ex hac vita in alteram migraturos immutandos esse. Nam Græcum vocabulum ἀγαλλιασόμεθα significat inprimis talem mutationem, cum rem de loco in alium transponimus. Exempli gratia, cum aliquid ex aqua in continentem transferimus, aut è terra in aërem: ita quoque in illo die in momento oculi alio in loco & alia forma inveniemur, qui illa ipsa hora ante aut domi aut in campo fuimus, ac subito aut à mensa, aut è lecto, aut è labore, sicuti ibimus, stabimus aut sedebimus aut jacebimus, hinc auferemur. Itaque in momento oculi mortui & rursus vivi & in totum immutati erimus & supra in nubibus volaturi. Ejusmodi mutationem hic Paulus innuit, quanquam hæc quoque *alteram mutationem qualitatis* comprehendit, de qua supra egit, qua corpus aliam vestem induit, id est, glorificabitur & clarius redditur, quam Sol, exutis omnibus prioribus, **und zu Pulver verbrandt / und in demselbigen hinweg gezückt.** Conf. 1. Thess. IV. 15. 16. 17.

Immutatio vivorum subitanea.

Tom. VI. Alt. pag. 327. b. -- 328. a.

LOCUS VIII.
De
STATU ANIMARUM POST HANC VITAM.

§. I.

Quid de anima fiat ante diem judicii?

HOc loco quæstio agitari potest de statu animarum post hanc vitam. Corpus consumitur putredine & vermibus, & quid de anima fiat ante diem illum judicii, quæritur. Ego quidem propterea eam disputationem attingo, ut præcidam & removeam curiosas aliorum quæstiones & disputationes. Simplex autem responsio est, quam Christus præscribit, cum inquit Matth. XXII. 32. *Deus non est mortuorum Deus, sed viventium.* Inde certi sumus vivere animas & dormire in pace, nec torqueri ullis cruciatibus. Idque multi loci Scripturæ sanctæ comprobant, quod post mortem non morimur, sed vivimus simpliciter, sicut sententiæ admodum claræ ex Esaia testantur Cap. LVII. 1. 2. *viri misericordiæ colliguntur, & nemo attendit, nec curat. Justus sublatus est ante calamitatem, & antequam veniant ærumnæ, intrat in pacem suam, requiescit in cubiculo suo.* Hæc admodum insignia verba sunt, & clare significantia mortuorum post hanc vitam, statum & conditionem. *Ingrediuntur*, inquit, *non in mortem, purgatorium aut infernum*, sed *in pacem.* Et ingens consolatio est, quod dicit justos evocari ante calamitatem. Sic nos morienur in pace, antequam veniat malum & calamitas super Germaniam. Congruunt ergo testimonia Prophetæ cum isto loco Geneseos, ubi dicit Moses, *collectum esse Abraham ad populos suos:* nec de horum

rum autoritate ambigamus, non enim mentitur, aut fallit Scriptura S. quiescunt sancti molliter & tranquille, sicut in Apocalypsi idem testatur de cœlo XIV. 13. *à modo jam dicit Spiritus, ut requiescant à laboribus suis.* Hæc requies dicta est illo tempore *sinus Abrahæ*, & ab initio ante Abraham *Adæ*. Sancti enim, qui credebant promissioni de Christo, sic moriebantur, ut ex ærumnis & laboribus hujus vitæ evocati intrarent in cubiculum suum, ibi dormirent & in pace quiescerent. Hæc vera & plana sunt, consentanea Scripturæ & dicto Christi, quod sit Deus, non mortuorum Deus, sed viventium.

Ad Genes. XXV. Tom. II. pag. 1409. seq.

§. II.

Disputarunt (a) quoque de *receptaculis animarum.* Augustinus abdita esse dicit in Enchiridio ad Laurentium, ubi Cap. CIX. inquit: *tempus autem, quod inter hominis mortem & ultimam resurrectionem interpositum est, animas abditis receptaculis continet, sicut unaquæque digna est vel requie, vel ærumna, pro eo quod sortita est in carne cum viveret.* Deprehenditur ibi imbecillitas humani intellectus. Sed respiciendum est ad verbum & omnipotentiam Dei. *Si* enim *tribus digitis ponderat cœlum & terram* Deus, ut Esa. XL. 12. dicitur, certe verbum ejus longe majus & amplius est, verbum est spatium infinitæ amplitudinis. Ideo *receptacula animarum* sunt verbum Dei, sive promissiones in quibus obdormimus. Leve quidem & exile apparet, quando per os hominis pronunciatur. Sed quando fide id apprehendimus, & in verbo obdormimus, *venit anima in spatium infinitum.* Hæc dixi ad compescendas cogitationes inutiles & supervacaneas, de hisce quæstionibus. Abunde enim satis est scire, nos securos & quietos emigrare in *sinum Christi*, hoc est, verbo & promissione nitentes effugere afflictiones & ærumnas, & frui perpetua pace, & securitate, juxta sententiam Christi, Joh. VIII. 51. *Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non vide-*

De animarum receptaculo.

videbit in æternum. Igitur vivet in æterna vita. In Scriptura S. commune illud receptaculum (b) non corporum tantum, sed & animarum, ubi omnes mortui congregantur, appellatur *Hebr.* שאול *scheola.* Est autem *chaos* illud nobis quidem incognitum, *scheol dicitur,* in quo non est differentia locorum, temporum, personarum, quo descendunt etiam hi, qui carent sepulchris. Est *locus communis,* si modo locus dici debet, non pro corpore, sed pro anima. In Symbolo Apostolico dicimus: *Christus mortuus, passus, & sepultus, descendit ad infernum,* ubi hæc duo juxta Hebræam phrasin discernuntur, sepultura, & descensus ad infernum. Et Psal. XVI. 10. inquit Christus: *non derelinques animam meam in inferno.* Proprie igitur, & definitive (*scheolah*) locus, vel receptaculum est animarum. *Qualis* autem ille *locus* sit, infinitis quæstionibus à veteribus disputatum & quæsitum est. Nobis hæc differentia sufficiat, quod sicut corpus servatur in terra, ita anima resoluta venit in suum *scheolah.* Nec traduntur diversæ *scheolah* piorum & impiorum. Alii acute sane disputant, & sunt varia argumenta in utramque partem, quæ me parum movent. In parabola de divite & Lazaro, dicitur dives sepultus esse in inferno, non corporis, sed animæ sepulchro; & tamen de piis aliter sentiendum est, quam de impiis in eadem *scheolah* existentibus. Sicut hic inquit Jacob, & supra etiam: *descendam lugens ad filium meum in infernum,* item: *deducetis canos meos in infernum.* Et de morte piorum certus & clarissimus locus est apud Esaiam, cum inquit: *intrant pii in pacem, requiescunt in cubiculis suis.* Item Genes. XV. *Tu autem ibis ad Patres tuos in pace, & sepelieris in senectute bona.* Et Cap. XXV. *Abraham collectus est ad populos suos.* Hic est *scheolah,* id est, locus quidam, in quem colliguntur pii, quem appellat Isaias pacem Cap. LVII. *veniat pax, requiescat incubili suo, qui ambulavit in directione sua.* Ibi sane loquitur de mortuis. Sic ad Josiam dicitur 2. Paral. XXIV. *jam enim colligam te ad Patres tuos, & infereris in sepulchrum*

tuum

tuum in pace: nec videbunt oculi tui omne malum, quod inducturus sum super locum istum. Hæc omnia ex Scriptura S. manifesta & certa sunt, quod sancti secundum corpus vadunt in *Kefer*, (קבר) sicut Abraham in agro *Ephron*, è regione *Mambre* sepelitur; secundum animam vero ingrediuntur cubicula sua, in *scheola*, ubi congregantur cum patribus suis. Ac *habent* quidem *pii infernum*, in quem descendunt, sed ut requiescant in eo. Et quanquam cum mœrore descendunt, tamen ad quietem & pacem transeunt, atque adeo nihil aliud est *descensus* iste *piorum, quam mutatio hujus vitæ in alium statum*, ubi amplius non vivitur sub sole, & super terram, sed relicta vita hac intrant incubilum sive stratum suum, in quo dormiunt, & requiescunt, donec corpus & anima rursus copulentur in futura & æterna vita.

(a) *Ad Genes. XXV. Tom. II. pag. 1412. seq.* (b) *ad Gen. XLII. Tom. IV. pag. 586. seq.*

§. III.

Ille locus ante Christum dictus est *sinus Abrahæ*, (c) & eadem appellatione ipse quoque utitur, quam haud dubie ex sermonibus piorum & Patrum mutuatus est, cum dicit Lazarum translatum esse in sinum Abrahæ: de cujus explicatione (d) aut definitione cuilibet suum relinquo judicium, pro singulatum captu, neque quicquam asseram, cum & Augustinus dicat, se nescire. Sed non recte facimus, si servamus sinum Abrahæ in Novo Test. Sicut enim ante mortem Abrahæ non fuit sinus Abrahæ: ita nullus amplius est post Christi adventum. Non facio igitur hoc tempore sinum Abrahæ, nec sentio ullum locum esse, in quo tanquam gremio nos amplectatur Abraham, sed sinus Abrahæ, quo fovet & amplexus est omnes sanctos morientes usque ad mortem Christi, est promissio facta Abrahæ: *in semine tuo benedicentur omnes gentes.* Sic sinus *Adæ* fuit promissio edita in Paradiso: *Semen mulieris conteret caput serpentis,* *Sinus Abrahæ quondam.* *& Adæ.*

pentis, & qui in fide illius promissionis decesserunt, servati sunt: quia verbum Dei spatiosius & amplius est cœlo & terra. Sinus igitur Abrahæ est promissio de venturo Christo, cujus promissionis pater est Abraham. Sed hodie versa est in verbum de Christo manifestato in carne, & qui diversum crederet, esset Judæus & damnatus: quia *Abrahæ sinus post resurrectionem* CHRISTI *destructus est*, & successit melior sinus, scilicet, Christi: quando enim emigramus ex hac vita, rapimur in *Christi sinum*. Et sicut Patres mortui sunt in fide venturi Christi, atque ita collecti in sinum Abrahæ, hoc est, in exspectatione futuri Salvatoris: ita mori nos oportet in fide Christi Salvatoris exhibiti, & post hanc vitam in sinum Christi nati, passi, crucifixi, & resuscitati pro nobis colligimur, nihil solliciti amplius de sinu Abrahæ.

nunc rectius Christi dicitur.

(c) *Ad Genes.* XLII. *pag.* 589. (d) *ad Genes.* XXV. *Tom. II. pag.* 1407. *seq.*

§. IV.

Qualis vita aut quies sit beate mortuorum?

Jam vero alia quæstio nascitur, cum certum sit vivere & esse animas in pace, qualis illa vita aut quies sit? Hæc vero sublimior & difficilior est, quam ut à nobis possit definiri. Deus enim noluit id à nobis cognosci in hac vita. Sufficit igitur nobis hæc cognitio, non egredi animas ex corporibus in periculum cruciatuum & pœnarum inferni, sed esse eis paratum cubiculum, in quo dormiant in pace. Differunt tamen somnus sive quies hujus vitæ & futuræ. Homo enim in hac vita defatigatus divino labore, sub noctem intrat in cubiculum suum, tanquam in pace, ut ibi dormiat, & ea nocte fruitur quiete, neque quicquam scit de ullo malo, sive incendii sive cædis. Anima autem non sic dormit, sed vigilat & patitur visiones, loquelas Angelorum & Dei. Ideo somnus in futura vita profundior est, quam in hac vita, & tamen anima coram Deo vivit. Hac similitudine, quam habeo à somno viventis hominis, contentus sum:

in

in illo enim pax est & quies, putat se dormivisse vix unam aut alteram horam, & tamen videt animam ita dormire ut etiam vigilet. Sic anima post mortem intrat suum cubiculum & pacem, & dormiens non sentit suum somnum, & tamen servat Deus vigilantem animam. Ita potest Deus excitare Heliam, Mosen &c. & sic regere, ut vivant. Sed quomodo? Nescimus, sufficit similitudo somni corporalis & quod Deus affirmat, esse somnum, quietem & pacem. Qui somnum naturalem dormit, nihil eorum scit, quæ geruntur in domo vicini, & tamen vivit, licet, contra naturam vitæ, nihil sentiat in somno: idem in illa vita fiet; sed alia & meliore ratione. Proinde sicut mater defert infantem in cubiculum, ponit in cunas, non ut moriatur, sed ut dormiat, & quiescat suaviter: ita ante Christum & multo magis post Christum ingressæ sunt, & ingrediuntur omnes animæ credentium, in sinum Christi.

Ad Genes. XXV. *p.* 1411. *seq. Conf. ad Genes.* XLII. *p.* 590. *seq.*

§. V.

Locum impiorum proprie *gehennam* vocant, quod vocabulum *Hieronymus* inventum dicit ab ipso Salvatore. Etymologia autem est à valle aut prato in suburbano Hierosolymitano amœnissimo & nemoroso, ad Orientem, cujus mentio fit Jer. VII. *vallis filiorum Hinnom.* Ibi enim crebro & libenter sacrificabant, neglecto sacerdotio & templo, quod erat in urbe &c. Hanc vallem habuerunt Judæi pro vera Ecclesia, & vocarunt *Tophet* (à *Toph* tympano, q. d. templum tympanorum, quæ pulsabant ad puerorum cædem, **ein Trummel-Kirchen/ ein Pfeiffen-Kirchen**/) quod revera fuit prostibulum ad fallendas animas aptissimum. Narrant etiam *Lyra* & alii, fuisse in templo ibi condito idolum *Moloch*, placandum filiis & filiabus oblatis, ut testatur Psal. CVI. 37. *& immolaverunt filios suos & filias suas dæmoniis. Et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum & filiarum suarum, quas sacrificaverunt sculptilibus Canaan.* Ideo minatur

Gehenna locus impiorum.

tur Deus se locum illum funditus exciſurum, ſicut inquit Jerem. VII. 31. ſeq. *ædificaverunt filii Iſrael excelſa Tophet, quæ eſt in valle filii Hinnom, ut incenderent filios ſuos, & filias ſuas igni, quæ nec præcepi, nec cogitavi in corde meo. Ideo ecce dies venient, dicit Dominus, & non dicetur aplius Topheth, & vallis filii Hinnom, ſed vallis occiſionis. Sepelient enim in Topheth, eo quod locus alius non ſit* &c. **Es ſoll heiſſen ein Todtenthal/ ein Würgenthal/** ut locus ille ſacer ſit in ſepulturam interfectis propter idololatriam. Sic Eſaias Cap. XXX. 31. ſſ. Poetice depingit pœnas & cruciatus impendentes Regi Aſſyriorum in inferno. **Machet ihm ein Singentantz in der Höll.** *Et erit tranſitus virgæ fundatus, quam requieſcere faciet Dominus ſuper eum in tympanis & citharis, & bello circumquaque expugnabit eos. Præparata eſt præterea jam olim Topheth* &c. quod de gehenna fere omnes interpretes intelligunt. Atque ea appellatione Chriſtus æternam damnationem ſignificare voluit, ſumpta à cæde corporali. Sicut enim fuit gehenna, ſeu mactatio puerorum: ita poſtea ſanguinem eorum ultus eſt Deus maxima ſtrage Judæorum, qui eodem loco à Chaldæis interfecti ſunt. - Idem ſignificat *Getſemanni*, locus, ubi Chriſtus traditus & prehenſus eſt, quod reddidit *Hieronymus* vallem adipeam, ſive pinguiſſimam, & ſcribit fuiſſe ibi miras delitias hortorum, & meminit ejus *Joſephus* quoque. Arbitror autem Chriſtum loco illo amœniſſimo ſuſtinuiſſe dolores inferni, ideo eum odit, & vocavit gehennam. Reliqua vide in Loc. XVI. de CHRISTO §. LXII. p. 830. ſeq.

§. VI.

Quinque loca animarũ à Pontif. excogitata.

Hic Papiſtarum ſtultitia taxanda eſt, qui poſt mortem fecerunt quinque loca. *Primum*, infernum damnatorũ. *Secundum*, infantium non baptiſatorum. *Tertium*, purgatorium. *Quartum*, limbum Patrum. In Novo Teſt. addiderunt Paradiſum, propter dictum Chriſti: *hodie mecum eris in Paradiſo. Quintum*, cœlum apertum. *Primum* locum dicunt eſſe *damnatorum*, qui eſt cruciatus

1. damnatorũ infernus.

ciatus ignis æterni. Verum an animæ impiorum torqueantur statim post obitum, non possum affirmare. Quanquam exemplum divitis epulonis huc facit. Sed contrarius locus est, 2. Pet. II. 4. de malis angelis, qui *servantur ad judicium*, & verba Pauli 2. Cor. V. 10. *omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi: ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum.* Apparet eos etiam dormire & quiescere; sed nihil adsero. Secundus locus est *non baptisatorum infantium*, illos dicunt quidem damnatos esse, sed non pati pœnam ignis aut vermium, sed tantum carere visione Dei. Illam lucem non habent, qua Deum & Angelos viderent, & tamen non cruciantur. Tertius *circulus est purgatorii*, in quod nec damnati, nec infantes ingrediuntur, sed qui credunt quidem, & tamen non satis fecerunt pro peccatis, horum animæ redimuntur indulgentiis. Hinc illa colluvies indulgentiarum, & tota religio Papistica. Quartus est *limbus Patrum*, ad quem descendisse Christum dicunt, & effregisse, & patres liberasse, non ex inferno, sed ex limbo, qui affligebantur desiderio & expectatione Christi, non pœnas aut cruciatus sustinebant ullos. Hisce nugis repleverunt Ecclesiam & orbem terrarum. Nos radicitus ista omnia evertimus, & dicimus infantes non baptisatos, non habere talem circulum: in quo statu sint, aut quid de iis fiat, commendamus divinæ bonitati: non habent fidem, nec Baptismum, num vero singulari modo eos recipiat Deus, & det fidem, non extat in verbo, nec nos statuere audemus: privari visione divina est ipse infernus. Concedunt, quod habeant voluntatem & intellectum, præsertim de visione divina & vita. Sed fabulæ sunt. Ac *purgatorium* maxime est fabulosum, quia innititur impietate & incredulitate. Negant enim fidem salvare, & statuunt causam salutis satisfactiones pro peccatis. Qui igitur in purgatorio est, in ipso inferno est. Sic enim cogitat: ego sum peccator, & debeo satisfacere pro peccatis meis, ideo condam testa-

an impii mox post obitum torqueantur?

2. non baptisatorum infantum.

3. circulus purgatorii.

4. limbus Patrum.

Refutat. de infantibus,

purgator.

mentum, legabo certam pecuniam ad ædificia templorum, ad redimendas preces, & sacrificia monachorum & sacrificiorum & pro defunctis: tales moriuntur in fide operum, & ignorant, imo oderunt Christum. Nos in fide Christi morimur, qui mortuus est propter peccata nostra, & satisfecit pro nobis: is meus sinus, Paradisus meus, consolatio & spes mea est. De *limbo Patrum* improprie locuti sunt: rectius sinum Abrahæ dixissent, quia mortui ante Christum servati sunt, in promissione verbi, in quo vixerunt, in hac vita & morientes quoque ingressi sunt vitam, & vere vivi fuerunt. Verborum Christi ad latronem hæc sententia est: *hodie mecum eris in Paradiso*, id est, in meo sinu, ubi ego sum, similiter & tu eris, ibi cœlum & Paradisus idem sunt: nisi quod adhuc apud sanctos, quies & pax est, non regnum. Christus est in cœlo vel Paradiso, ut gubernet, judicet, regat Ecclesiam, mittat Angelos ad ministerium Ecclesiæ, distribuat dona hominibus, exaltet humile &c. Semper enim operatur, non quiescit: sicut sancti dormientes, de quibus Esa. LXIII. dicitur: *Abraham nescit nos, & Israel ignorat nos.* Magnum itaque discrimen est inter sanctos dormientes, & Christum regnantem: illi dormiunt, & nesciunt quid agatur, & tamen quiescunt: impii vero quando moriuntur, sive olim ante Christi adventum decesserint, sive hodie post exhibitum Christum, simpliciter vadunt ad damnationem. An vero statim incipiat damnatio post mortem, nescimus, quia scriptum est, sistendos esse omnes ad tribunal judicis: & Joh. V. 29. *prodibunt qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.*

limbo Patrum.

Ad Genes. XXV. pag. 1413. seq.

§. VII.

Duo ordines damnatorũ & salvando-

Ad Matth. XVI. quæstionem movet Noster, *quid faciant, vel patiantur interim mortui, donec veniat Filius hominis?* & respondet de iis, qui sine dolore moriuntur, nec mortem gustant,

stant, non esse dubium, quin nil mali patiantur. De iis vero, qui non sine dolore moriuntur & gustant mortem, sic differit. Papistæ *facerent duos ordines:* unum *damnatorum*, qui perpetuo manent in gustu, seu potius ebrietate mortis, id est, qui cum divite Epulone in inferno torquentur: alterum *salvandorum*, qui in purgatorium vadunt, gustaturi mortem ad tempus, donec liberentur. Sed de Epulone nihil ad propositum nostrum; quia hic de salvandis loquimur. Nam sive damnati mox incipiant suum infernum, sive in die judicii, nihil ad quæstionem & ad nos, cum sint judicati suo judicio æterno. De aliis vero, quia purgatorium probari non potest certa autoritate Scripturæ aut Patrum (quanquam Patrum autoritas in tanta causa non sit satis) sine periculo licet sentire. Quod post gustum mortis, soluto corpore, desinant gustare mortem, & requiescant etiam ipsi tunc in pace & securitate usque ad Christum judicem. Ad quod satis alludit, illud Apoc. XIV. *à modo jam dicit spiritus, ut requiescant à laboribus suis.* Loquitur enim de iis, qui in Domino moriuntur, sive cum gustu mortis, sive absque gustu mortis. In Domino enim mortui salvi sunt. Quare si requiescunt, ut textus dicit, sequitur *nullum* esse *purgatorium.* Nisi velis dicere eos, qui cum gustu mortis moriuntur, non in Domino mori, sed in diabolo, & extra ac contra Dominum mori, sicut ille Epulo. Si autem in Domino moriuntur (etiam cum gustu mortis) certe requiescunt à laboribus suis, multo magis à cruciatibus suis, aut nega verba Apocalypsis. *Purgatorium* à me assertum jactant *Papistæ* & *Antilogistæ*, & adhuc assero; sed illud, quod in Psalmo frequentatur, ubi sancti laudant Deum, quod ab inferno inferiori, de tenebrosis & umbra mortis, de manu inferni de periculis inferni, de finibus & portis mortis, & quæ sunt similia, liberati sunt, sed non sacrificiis, aut operibus sacrificulorum, pessimorum, impurissimorum, impiissimorum hominum, qui suas Missas pro pecuniis scelerate vendiderunt, & operibus operatis

rum secundum Papistas.

Purgatorium quomodo Lutherus negaverit & asseuerit?

Purgat. Papist. fictum.

ratis Deum & homines deriserunt. Denique hoc purgatorium non est fictum purgatorium (quale est ipsorum) opinionibus assertum, sed res ipsa & nimium serium, his qui cum Prophetis & sanctis omnibus in schola Christi discunt hanc duram lectionem, *deducit ad inferos & reducit, mortificat & vivificat.* Sed satis alias de purgatorio Papistico & mendaci dixi. Nam Patres, quos jactant, non habuerunt cogitationes istorum pessimorum hominum, nec docuerunt, multo minus speraverunt, fore aliquando, ut docerentur in Ecclesia. At Abraham & Lazarus certe vivunt, & Epuloni videntur, & invicem loquuntur? Respondeo, vivunt utique, sed qua lingua loquantur, quibus auribus audiant, quibus oculis videant, qualia sint brachia & sinus Abrahæ, quis intelligit? cum corpora ipsorum cum suis membris jaceant in sepulchro, in pulveres redacta. Denique quis novit, quale sit illud tempus, cum non sit hoc nostrum sub sole tempus, ex quo sunt translati. Quicquid sit, hoc satis est nosse, Abraham & Lazarum esse in pace & quiete. Quare ex ista visione non probatur purgatorium illorum, qui obdormierunt in Domino.

Except. Respond.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 368. a, b.

§. VIII.

Origo erroris de purgatorio.

Ex hisce satis liquet, quid *Lutherus* de Purgatorio senserit. Quanquam enim primis Reformationis annis, in *Resolutionibus de Indulgentiis* (e) concesserit esse Purgatorium, & dixerit, medium illud esse inter infernum & cœlum, sic tamen, ut propius sit inferno, quam cœlo: tamen *in Disputat. Lipsiæ cum Eccio* habita affirmavit, (f) totam Scripturam divinam prorsus nihil habere de Purgatorio; sed omnia loqui vel de inferno, vel cœlo, & ad loca ab Eccio sive ex Scriptura sive ex Patribus prolata, respondit; tandem vero peculiari scripto revocavit sententiam suam A. 1530. (g) **Wiederruff vom Fegfeuer**/ ubi argumenta adversariorum, sive mendacia potius, detexit & refutavit.

vit. Idem breviter fecit in noviſſimis ſcriptis, inprimis in enarrationibus ad Geneſin, unde aliquam multa attulimus. Quibus ea addimus, quæ ad Geneſ. XLII. ſcribit, (h) unum *Gregorium* fontem & autorem eſſe fabularum de purgatorio & miſſarum pro defunctis, levi hac occaſione inductum. Narrat enim (inquit) alicubi *Gregorius*, fuiſſe Oeconomum quendam in monaſterio ſuo, qui fortuito & negligentia quadam inter chartas reliquerat tres aureos, quos cum poſt mortem inveniſſet *Gregorius*, miras tragœdias egerat in demortuum, & propter ſcelus furti maledictum & æternis pœnis obnoxium fore clamitarat, cum quidem veriſimile eſſet, Monachum illum majorem copiam furandi habuiſſe in aliis, neque quicquam tamen ab eo ſurreptum fuiſſe, ſed hanc pecuniam ipſo neſcio inter chartas latuiſſe. Eo tamen exemplo, & clamoribus Gregorii reliquos ita conſternatos eſſe affirmat, ut nemo eorum ne teruncium quidem deinceps retinere vellet. Tandem vero juſſit pro eo recitari triginta Miſſas, quibus peractis ſcribit ſibi apparuiſſe Oeconomum illum, & maximas gratias egiſſe pro tanto beneficio, quo pœnis & maledictione divina liberatus eſſet. Hæc nimirum ἐνέργεια ſeu efficacia erroris fuit 2. Theſſ. II. & ab eo exemplo *Gregorii* manavit in totum orbem terrarum infinita illa multitudo abominationum, & oblationis Sacramenti pro mortuis. Fuit autem ſpectrum illud, quod apparuit ei, nequiſſimus diabolus, exortus ab inferno ad illudendum toti generi humano. Nam horribile & temerarium commentum Purgatorii & Miſſarum pro defunctis ſuperat omnem ſenſum & eloquentiam.

(e) *Tom. I. Jen. Lat. fol. 90. ſeq.* (f) *Tom. eod. fol. 268. b. ſeq.* (g) *Tom. V. Alt. p. 292. ſſ.* (h) *ad Geneſ.* XLII. *pag. 592. 593.*

LOCUS IX.
De
JUDICIO EXTREMO ET CONSUMMATIONE SECULI.

§. I.

Judicium extremum asserit Christus Matth. XVI. 27.

QUæ de judicio extremo Lutheri sententia fuerit, ex Symboli Apostolici explicatione, XIII. Articulo ex XVII. illis, è quibus Aug. Confessio confecta, & nominatim hujus Articulo XVII. satis liquet. Ipse Christus Matth. XVI. 27. breviter rem explicat: *futurum est*, inquit, *ut Filius hominis veniat in gloria Patris sui, cum Angelis suis, & tunc reddet unicuique secundum opera sua.* Quæ verba ita Noster παραφράζει: etiamsi in hoc seculo securi sint & pace fruantur, ideoque nihil soliciti de futuro; tamen certum est, quod cogentur stare ante tribunal meum, licet id nunc non credant: & tum reddam unicuique secundum opera sua. Erit autem *tribunal gloriæ*, ac tale, ut nulli liceat effugere, quia erit in gloria Patris & coram Angelis ejus. His verbis absterret à pace mundi, & hortatur ad patientiam crucis. Quia quid prodest hic, vel Cæsare probante, pace frui, cum certum sit istic coram majestate Patris & omnium Angelorum damnari? O quantum erit istud consistorium, quod majestate divina apparente, & tot millibus Angelorum celebrabitur! Et quanto majoris majestatis, tanto majoris terroris & horroris erit impiis.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 365. b.

§. II.

Causa judi-

Cum dicit (*tunc reddet unicuique secundum opera sua*) primum

mum obſervandum eſt, quod in hac vita non ſit retributio ulla veræ pietati vel impietati, ſed reſervatur ad tribunal Chriſti; quia pii premuntur & calcantur, è contra impii florent & dominantur. Ergo pietas in hoc ſeculo non recipit mercedem ſuam, ſicut nec impietas ſuam pœnam & vindictam, ſed contraria omnia. Secundum, qui vult eſſe pius, hoc ſtatuat, ut in futuro ſpem ſuam expectet, quod ſi nolet facere, maneat impius ſicut cæteri, & relinquat Paulum, ſicut Demas, & diligat hoc ſeculum &c. In ſumma, *pietas vel impietas non poteſt judicari pro tribunali Cæſaris*; quia mundus utramque ignorat, nec, quid pium aut impium ſit, intelligit, cum damnet pietatem & probet impietatem. Judicat quidem mundus iſtas inferiores cauſas, id eſt, facta contra ſecundam tabulam, ut manifeſta homicidia, adulteria, furta, injurias &c. Sed quantulum hoc eſt judicium reſpectu magnorum ſcelerum, quæ contra primam tabulam etiam manifeſte fiunt, & contra ſecundam tabulam, & corde & ſecreto fiunt? **Es iſt ein bettleriſch Gericht/ und nicht das A b c vom Gericht GOttes/** quia judicat de manifeſte probatis coram hominibus, id eſt, de extremo cortice arboris &c. Tertium, *reddet unicuique ſecundum opera ſua*, ſublimiter intelligitur, quod etiam illa opera ſit damnaturus, quæ in hoc ſeculo laudantur; q. d. quia mundus inique judicat de piis & impiis, ideo ego aliter judicabo, & reddam non ſicut cogitant homines &c. Ita fiet, ut Johannem Hus, Conſtantiæ damnatum, probabit, & Papam cum ſuis ſeſe juſtificantes, damnabit; quia illi non reddiderunt Johanni Hus ſecundum opera ſua, ſed contra quam meruit, ideo quoque contra reddam ei ſecundum opera ſua & ſalvabo, & illis ſecundum opera ſua, & damnabo eos.

cii, ut cuiq; reddatur ſecundum opera.

Tom. IV. Jen. Lat. fol. 365. b. 366. a.

§. III.

Igitur iſte dies judicii erit impiis terribilis, piis autem lætus

Dies judicii

piis exoptabilis, impiis terribilis.

tus & exoptabilis; ut Christus Luc. XXI. 28. indicat, quando post commemorata signa terribilia, novissimum diem antecedentia, sic alloquitur fideles: *his autem fieri incipientibus, respicite & levate capita vestra, quoniam appropinquat redemtio vestra.* Quid hoc? quærit *Lutherus.* Quis gaudere potest ad tanti furoris adventum? Quis hæc capit? Verum hæc dicuntur iis, qui in hac vita multis premuntur adversitatibus, & unice suspirant liberari à peccatis & omnibus malis, sicut oramus in oratione: *adveniat regnum tuum, libera nos à malo.* Si enim hæc vere oramus, necesse est, ut ad signa illa quantumlibet terribilia gaudeamus, quia venit, quod petivimus; optandus est enim ac summe diligendus adventus iste Christi, si optamus à peccatis & malis liberari, quia dicit: *redemtio vestra appropinquat.* Qui vero timent ac nollent hanc diem venire, quid faciunt dum orant: *adveniat regnum tuum, libera nos à malo?* nempe seipsos accusant & contra se pugnant. Quid est enim *redemtio?* quis non optet redimi? Sic Paulus 2. Tim. ult. *non solum mihi reddet coronam justitiæ, sed & his, qui diligunt adventum ejus.* Et Tit. II. *expectantes beatam spem & adventum gloriæ magni Dei, & vos similes* (inquit Luc. XII.) *hominibus expectantibus Dominum suum.* Proinde conandum est cuivis, ne in eo sit odiū aut fuga hujus novissimi diei; quia talis fuga damnabilis est nimis & ad reprobos pertinet, induratos & insensatos; horum enim ferrea frons hoc horrendo terrore conterenda est. Erit enim eadem ista dies, sicut summa securitas & lætitia piis, ita intolerabilis horror impiis, sicut modo in hac vita, ipsa veritas dulcissima est bonis, odiosissima vero malis. - Ex his vide, quam pauci sint, qui orent orationem Dominicam, aut regnum Dei, & à malis redimi cupiant, cum tam pauci sint, qui non malint hunc diem nunquam venire. Interim tamen hunc damnatissimum & sceleratissimum affectum, maximam scilicet trabem in oculis suis non videntes, multa faciunt, (ut putant) bona, quibus à peccatis fieri volunt liberi,

liberi, quin per sua studia sese magis ac magis reddunt ineptos ad hunc diem. Porro si invincibilis est in corde tuo pavor hujus diei, ut non possis optare adventum hunc, age, opta, ut optare possis, ora, ut orare possis, desidera desiderium, neque sic desperes, sed doleas, te infirmum adeo, ut redemtionem tui exhorreas, & non dubites, Dominum te exauditurum, sicut promisit, *qui petit accipit, qui quærit invenit, & pulsanti aperietur*, adjunge suffragia & intercessiones aliorum, certus, quod hunc timidum affectum oportet in te extingui, aut te in æternum damnari, quia peccatum est in Spiritum S. qui resistit gratiæ & redemtioni tuæ, defendens peccatum, quod non vult extingui.

Tom. II. Jen. Lat. fol. 350. a. 351. a.

§. IV.

Quæ signa præcedant hunc diem, Matth. XXIV. 29. recitat, (a) dicens: *Sol obscurabitur, & Luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum movebuntur.* Quæ quia futura sunt, non est in potestate hominum multa de iis præsumere. Nam quanquam terribilia futura sint illa signa, sic tamen perficientur, ut dies judicii ante veniat, quam intelligantur hæc signa completa, præsertim apud *insensatos*; quia dicit in sequentibus: *attendite ne graventur corda vestra crapula & ebrietate & curis hujus vitæ, & superveniat in vos dies illa repentina; tanquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terræ.* Quare etiamsi signa illa viderint, deinde quoque audierint ea extremi judicii signa, non tamen credent, sed adhuc futurum diem illum cogitabunt. An hæc signa facta sint in Sole, Luna & stellis, (b) non vult contendere *Lutherus* cum quoquam, sed Christianis dijudicandum relinquit; credit tamen maximam partem signorum jam factam esse, nec multa prodigia restare. Et quanquam, inquit, Astrologis videantur naturalia esse signa, quorum quædam ventura *De signis extremi diei.*

prædicere possunt, non tamen negant, esse signa horrendum quid portendentia, præsertim si tam multa sese excipiant. Monet tamen in *Enarrat. ad Genes.* (c) VIII. ỳ. ult. illum textum bene notandum esse contra vulgatas opiniones de signis præcessuris extremum diem. Ibi enim, inquit, nescio quot dierum eclipses fingunt: nugantur toto septennio nullam mulierem parituram &c. Sed hic textus dicit, non quieturam noctem, non diem, non æstatem, non hyemem. Ergo manebunt istæ vices naturæ, neque ulla unquam eclipsis totum diem hominum oculis adimet.

(a) *Tom. II. Jen. Lat. fol. 349. seq.* (b) *Tom. V. Alt. p. 1007. a.* (c) *Tom. I. pag. 408.*

§. V.

Antichristi exitium an signum extremi diei?

De duobus signis aliquid addendum est, quia controversa sunt; quorum alterum est, Antichristi interitus: alterum, Judæorum conversio. De utroque *Lutheri* sententiam, non satis constantem, indicabimus. In explicatione Psalmi CI. (d) meminit vaticinii antiqui inter imagines de Antichristo, quo memoretur, quod sub finem mundi, postquam detectæ Antichristi fraudes fuerint, homines feroces & sævi futuri sint, deficientes à fide, ac dicentes, nullum esse Deum, & secundum concupiscentias suas libere viventes. Hujusmodi imaginibus valde se moveri scribit, easque nunc impleri. Ad Genes. VII. ubi de Diluvio, impio primo orbi immisso, loquitur, sic scribit: (e) *hoc judicium Dei Papistæ intueri debebant*; docet enim quod Deus non multitudinem, non potentiam, non denique suam promissionem se impedire sinit, quo minus peccata puniat, in impœnitentibus. Alioqui etiam primo mundo, & Patriarcharum posteritati Deus parsurus erat, cui dominium terræ concesserat: nunc perdit omnes, & tantum octo animas servat. Quid igitur mirum est, si idem cum Papistis faciat, qui etsi jactant præscriptionem, dignitatem, multitudinem, potentiam: tamen quo-

quoniam verbum Dei conculcant, & persequuntur, abjiciet eos Deus, & deliget sibi aliam Ecclesiam, quæ humiliter se verbo submittat, & obviis ulnis beneficia Christi excipiat, quæ Papæ Ecclesia superbe, fiducia proprii meriti, contemnit. Non igitur confidendum est in res præsentes & possessas, etiam divino verbo promissas. In ipsum autem verbum respiciendum, & eo solo nitendum est. Qui hoc non faciunt, sed discedunt à verbo, & præsentibus rebus nituntur, hi etsi multi, magni, potentes sunt, tamen hanc defectionem à fide non ferent impune: sicut diluvium ostendit, sicut ostendit captivitas Judæorum, & hodierna eorum calamitas. *Papistæ* quidem (f) hoc uno argumento nos urgent, Christum affuturum Ecclesiæ usque ad consummationem mundi; portas inferorum non prævalituras adversus eam. Hæc pleno ore jactant, & putant impossibile esse, ut pereant. Fluctuari potest cymba Petri, inquiunt, sed non opprimi fluctibus. Non dissimilis securitas & confidentia fuit ante diluvium, & tamen videmus universam terram periisse. Jactabant quidem Dei ordinationes esse perpetuas, nec unquam Deum, quod semel condidit, sustuliisse aut mutasse penitus; sed eventum considera, & videbis eos falsos, Noah autem solum fuisse verum. Nisi igitur Spiritus S. illuminatio accedat, impossibile est hominem hoc argumento non vinci. Nam statuere, quod Deus creaturam suam penitus sit deleturus, an non est Deum facere inconstantem & mutabilem? Et tamen Deus ipsi Noah hoc revelat, quod velit adducere finem, non unius partis carnis, aut terræ, sed universæ carnis & terræ. In *Colloq. convival.* (g) ait: possibile est, diem extremum prope esse, sacra testatur Scriptura, omnia sunt pervestigata, præsens seculum, si confertur ad præterita secula, vix spatium palmæ in se continet, est tanquam pomum medium in arbore pendens, cæteris decerptis. Evacuata est Monarchia Babyloniorum, Persarum, Græcorum, Romanorum, quibus Daniel mundum definivit.

Papa

Papa servavit Romanum Imperium, ille est ultimus potus Joannis, regnum suum diu persistere non potest, quia interire incipit.

Vid. supra pag. 797.

(d) *Tom. VI. Alt. p. 200. a, b.* (e) *Tom. I. in Genes. p. 385. b. 386. a.* (f) *ibid. ad Genes. VI. p. 355. b. 356. a.* (g) *Tom. I. Jen. Lat. fol. 49.*

§. VI.

an Judæorũ conversio?

De conversione Judæorum Noster (h) Enarrat. in Psalm. XIV. 7. *quis dabit ex Zion salutare Israël? Cum converterit Dominus captivitatem plebis suæ* &c. ita sensit scripsitque: *hoc video, ab illustribus Patribus intelligi super Judæos in finem convertendos.* Quod si verum est, oportet Psalmum referri ab initio sui ad tempus Christi, quando Synagoga sic erat excœcata, ut multi (nempe Zaducæi) etiam spiritum & angelum negarent, & resurrectionem carnis, ut Lucas Act. XIII. 8. refert, & Christus Matth. XXII. 29. *erratis, nescientes virtutem Dei, & Scripturas* &c. Sic enim dixerunt in corde suo: *non est Deus.* Deinde avaritia, hypocrisi, incredulitate, erant corrupti & abominabiles in studiis suis, & consilium Christi inopis ac pauperum Apostolorum, non modo non susceperunt, sed etiam per summam ignominiam damnaverunt. In quam sententiam & Paulus Rom. III. de hoc Psalmo videtur dicere: *scimus, quod quæcunque lex loquitur, iis, qui in lege sunt, loquitur.* Hoc sensu Psalmus totus à B. *Augustino* tractatur. Tunc sequitur eodem filo ductus sensus, *quis dabit ex Zion salutare Israël?* Q. d. frustra prædicatur eis, non nostrum est, ut salventur, etsi consulamus & oremus sedulo, ut Paulus Rom. X. 1. *voluntas cordis mei & obsecratio ad Deum pro illis fit in salutem.* Ut sit ista quæstio anxii affectus, ac velut parturientis & optantis esse *anathema à Christo* pro eis (sicut Paulus Rom. IX.) ubi omnia agat, & tandem mysterio insuperabili prohibitus dicat: Sed quid facio? quid laboro? quis poterit eos salvare? Illuc tandem veniendum est, quod mysterium hic Deus operatur, quia *cæcitas ex parte contigit*

git in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel salvus fieret. Sicut scriptum est: veniet ex Zion, qui avertet impietatem à Jacob. Et hoc à me Testamentum illis, cum abstulero peccata eorum, Rom. XI. 25. ſſ. Aſperrimus enim eſt iſte locus, nec ab ipſo Paulo ſatis aperte explicatus, nam & *Iſaiæ* locum 59. quem inducit, non parum mutat. Unde *nec ego hoc myſterii, ſeu ſecreti conſilii hucusque ſatis intellexi.* Quod ſi generaliter (ut cœpimus) Pſalmum de omnibus hominibus intelligimus, nec ſic male intelligimus, quia ſi ad literam de Judæis ſolis loquitur, ſicuti vere cogit Paulus dictis jam locis ad Roman. hoc tamen verum eſt, eos in hoc eſſe exemplum omnium impiorum, qui in Eccleſia quocunque ſeculo, & præſertim in diebus noviſſimis futuri, fuerunt & ſunt. Sicut 2. Pet. II. *Sodomitas* dicit *poſitos exemplum eorum, qui impie acturi ſunt.* Item & *Balaam* eorundem exemplum, & *Judas*, imo & Johannes 1. Joh. III. *Cain* exemplum ponunt eorum, qui ex maligno erant. His ergo omnibus, cum omnia fruſtra dicantur, atque fiant, tandem tradita cauſa divino ſecreto, non habetur niſi reliquus gemitus, *qui optet, nec tamen deſperet, futuram in fine Dei miſericordiam*, ſicut & nos hodie Eccleſiæ captivitatem optamus & ſperamus converti. Quis ergo dabit ſalutem Iſrael? dabit autem ex Zion. Nemo, donec ipſe Dominus convertat captivitatem plebis ſuæ, ſcilicet *ejus, quæ ſecundum carnem Iſrael eſt*, & jam in maxima & longiſſima & peſſima omnium captivitate tenetur, tam corporaliter, quam ſpiritualiter captiva: ſimiliter exemplo hujus, captivitatem plebis ſuæ cujuscunque, etiamſi non ſit ſecundum carnem Iſrael & plebs Dei: *Niſi* enim *Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt, qui ædificant.* In Enarrat. in Eſa. LIX. (i) hunc in modum diſſeruit de hac converſione: Paulus hunc locum paulo aliter citat Rom. XI. & pro more ex generali ſpecialem facit, & hanc ſententiam accommodat ad caſum Synagogæ. Q. d. agnoſco

lapsos & excœcatos Judæos, sed nondum prorsus abjecti sunt. Habent enim promissiones & verbum. Quamdiu autem verbum duraverit, liberatio quoque durabit. Gentes reliquiis adduntur, & sic fiunt omnes Israel. Nam quod dicit: *adveniet*, non de adventu personæ cujusdam, aut novi Salvatoris est intelligendum, sed de spirituali adventu verbi & spiritus. Durante igitur verbo, inquit, durabit & redemtio Israel, quod semper aliqui convertentur. Satis autem est pro impletione Scripturæ, aliquos saltem Judæos aliquando converti. In Tract. *de Judæis eorumque mendaciis* (k) scribit, cum Novum Testam. testetur Judæos inter omnes Gentes esse dispergendos, & Hierosolyma ab Ethnicis conterenda, donec tempus gentium impleatur (id est, usque ad finem mundi) ut Dominus noster ait Luc. XXI. 20. Christus enim æternum manebit, nec ullus alius Messias veniet: credere me oportet, adhuc quosdam, & oppido paucas feces ex Judæis relinqui debere in orbe, sine tamen proprio regimine. In Postill. tamen Eccles. ad Evangel. Matth. XXIII. 34. ff. *festo Stephani* disertis verbis conversionem Judæorum adstruxit, quando ad vers. ult. *dico enim vobis, non videbitis me ab hoc tempore, donec dixeritis: benedictus qui venit in nomine Domini*, sic commentatur: *hic tamen* tandem *Judæis solatium reliquit* Dominus; hæc enim verba elocutus est die Martis post Dom. Palmar. suntque clausula verborum & ultimæ concionis ejus in terra. Itaque nondum impleta, sed adhuc implenda sunt. Nam, quod dixit, *non videbitis me amplius*, non ita intelligendum est, ac si eum postea non vidissent, cum eum crucifixerint; sed hoc voluit, Judæos ipsum non amplius visuros tanquam Doctorem & Prophetam, in officio ad ipsos venientem. Certum igitur est, Judæos adhuc dicturos ad Christum: benedictus, qui venit in nomine Domini. Hoc etiam Moses prædixit Deuter IV. 30. 31. *novissimo tempore redibis ad Dominum Deum tuum, ejusque voci obtemperabis. Etenim Jehovah*

vah Deus tuus est misericors Deus, non te deseret, nec perdet, nec obliviscetur fœderis, quod cum patribus tuis jurando sanxit. Item Hos. III. 4. 5. *diu sedebunt Israëlitæ sine Rege, sine Principe, sine sacrificio, sine statua, sine ephodo, ac imaginibus. Postea convertentur Israëlitæ & quærent Jehovam Deum suum, & David Regem suum* (id est, Christum) *& formidabunt Jehovam ejusque bonitatem, postremis temporibus.* Et Azarias 2. Paral. XV. 2. 3. *si Deum deseruerit, deseret etiam vos. Et dies multi erunt Israëli, sine Deo vero, & sine sacerdote doctore, & sine lege. Sed revertetur in angustia sibi ad Dominum Deum Israëlis, & quæret eum, & invenietur ipsi.* Hæc dicta non nisi de hodiernis Judæis intelligi possunt: antea enim nunquam sine Principe, Propheta, Sacerdote, Doctore, Lege fuerunt. S. Paulus etiam consentit & dicit Rom. XI. 25. seq. *cæcitas obtigit parti Israëlitarum, donec plenitudo gentium introierit, & sic omnis Israël salvetur.* Faxit Deus, ut tempus appropinquet, ceu speramus, Amen.

Nihil luculentius nihilque certius pro conversione Judæorum dici potuit, quam hoc ipso in loco, quem si cæteris omnibus locis, pugnantibus cum hoc, ut apparet, prætulerimus, nemo id vitio nobis vertere poterit, nitentibus non tam autoritatem Lutheri, quam Dei ejusque verbi.

(h) *Tom. II. Jen. Lat. fol.* 166. *b.* (i) *Tom. III. Jen. Lat. fol.* 440. *b.* (k) *Tom. VIII. Alt pag.* 277. *b.*

§. VII.

Tempus judicii post sex millenarios.

Quando dies novissimus venturus sit, nunquam definire ausus fuit Lutherus. *Supputationi Annorum Mundi* A. 1541. editæ, præmisit (l) dictum eorum, qui dicebantur de domo ELIÆ Prophetæ, Burgen. P. I. distinct. 3. cap. 4. Scrutinii. *Sex millibus annorum stabit Mundus. Duobus millibus inane. Duobus millibus Lex. Duobus millibus Messiah.* Isti sunt *sex dies* hebdomadæ coram Deo: *septimus* dies Sabbatum æternum est. Psal. XC. & 2. Pet. II. *mille anni sunt sicut dies unus.* In *Colloq. convival.* (m) id

fere repetit, sed pluta etiam addit. *Mundum*, inquit, *duraturum 6000. annos*, multorum opinio est: quinque millia, quingentos & aliquot annos mundus stetit; dies autem decurtabuntur. Nam sicut lex Mosis citius data erat ante tempus: ita adventus Christi decurtabitur. Nam si Deus mundum destruere incipit, diu non morabitur, sicut cum Babylone fecit. Ita hoc decennium fere novum est seculum, ruit Papa, & omnia mutantur, diu consistere non potest, nisi fiat novus Papatus. Igitur vigilandum spiritualiter fide, & corporaliter vita nova, ut parati inveniamur, 2. Pet. III. Ibidem mentio fit *M. Stifelii*, Locha Wittebergam venientis A. 1533. d. 28. Septembr. colloquii causa de die extremo, quem asseverabat eod. anno die Lucæ venturum, incidebatque in eam persuasionem, se esse Angelum septimum, qui divina sua revelatione diem extremum præcedat, habeatque tubam septimi Angeli: huic viro pio & docto *Lutherus* assensum haud præbuit; has autem cogitationes de extremo judicio habuit, quod circa tempus Paschatos futurum sit, ubi, inquit, periit Pharao: eodem tempore mundus est conditus: eodem tempore annus mutatur, & Christus resurrexit, & mundum renovavit. Sic & fortasse extremus dies circa illud tempus venturus est, circa Pascha, ubi est formosissimus annus, & mane, Sole oriente, ut Sodomæ & Gomorrhæ, nubiloso cœlo, exortis tonitrubus & terræ motibus, per unam horam, ac paulo diutius. Tum dicturos homines, talia videntes & audientes: en! stulte, an nunquam ante tonitrua audivisti. Ita dies novissimus repente mundum obruet, & nos, qui vivimus, immutabimur, juxta 1. Thess. IV.

Stifelii persuasio.

Lutheri conjectura.

(l) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 689. b.* (m) *Tom. I. Lat. p. 48. b. 49. seqq. Germ. fol. 360. edit. vet.*

§. VIII.

Adventus Christi ad

Adeo manifestus erit adventus Filii Dei, ad judicium, ut omnes eum videre cogantur, sicut primus adventus adeo fuit occul-

occultus, ut è cœlo per Angelos pastoribus nunciaretur. Hic vero non nunciabitur ab ullo, sed videbitur ab omnibus creaturis ubique, atque ut ille in contemtu & humilitate peractus est, ita hic in gloria & majestate celebrabitur. Sic Apoc. I. 7. *& videbit eum omnis oculus.* Matth. XXIV. 31. addit dicens: *& mittet Angelos suos cum tuba & voce magna, & congregabunt electos ejus à quatuor ventis, à summis cælorum,* (id est, ab oriente) *usque ad terminos eorum* (id est, ad occasum.) Hæc est dies illa, de qua 1. Cor. IV. 5. dicit: *Dominus illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, ubi omnium omnia manifesta erunt.* Et plangent se omnes tribus terræ, Matth. XXIV. Maxime vero omnium describit eam Sophon. I. 15. *vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis* (id est, potens seu tyrannus sicut Nimrod) *dies iræ, dies illa, dies tribulationis, dies nebulæ & turbinis, dies tubæ & clangoris.*

judicium manifestus.

Tom. II. Jen. Lat. Lat. fol. 350. a.

§. IX.

Veniet autem Filius Dei, & judicabit mundum aliter ac primum & secundum mundum. Nam invalescentibus peccatis, Deus primum mundum diluvio perdidit. Nec secundo pepercit mundo, qui sub lege fuit. Nam propter idololatriam & impium cultum, non solum una Monarchia post aliam eversa est, sed etiam ipse populus Dei variis incommodis & captivitatibus agitatus, tandem à Romanis penitus vastatus est. Noster tertius mundus, qui tamen est mundus gratiæ, ita blasphemiis & abominationibus abundat, ut non possibile sit eas aut oratione complecti, aut corde apprehendere. Ideo non poterit puniri corporalibus pœnis, sed æterna morte & igni æterno punietur, seu, ut ita dicam, diluvio ignis. Nam idem vaticinantur colores Iridis. Primus aqueus est, quod primus mundus diluvio propter injurias & libidinem sit punitus. Medius est flavus, nam idololatriam & impietatem medii seculi Deus variis calamitatibus ul-

puniet mundum igne, ut signo Iridis declaravit.

tus est. Tertius & supremus color, est ignis, qui tandem mundum cum omnibus iniquitatibus & peccatis absumet.

Ad Genes. V. ℣. ult. p. 306. a, b. Conf. ad Genes. VI, p. 357. a.

§. X.

Cœlum & terram transitura, non quoad substantiam peritura.

Tum cœlum & terra transibunt. (n) Hic torquentur aliqui, quomodo cœlum & terra sint transitura? Non quoad substantiam (inquiunt) sed quoad formam; quasi non sint verba Christi aperta. *Transibunt*, non ait peribunt, aut nihil erunt, sed transitum facient, hoc est, mutabuntur. Unde 2. Pet. III. 7. *Cœli, qui nunc sunt & terra eodem verbo repositi sunt igni.* Et infra ℣. 10. ff. *adveniet autem dies Domini, in quo cœli magno impetu transibunt.* Item ℣. 12. *per quem cœli ardentes solventur & elementa ignis ardore tabescent. Novos vero cœlos & novam terram secundum promissa ipsius expectamus, in quibus justitia habitat.* Sic Hebr. I. 11. ex Ps. CII. 26. *opera manuum tuarum sunt cœli, ipsi peribunt, tu autem permanebis, & sicut vestimentum mutabis eos & mutabuntur.* Et Esa. XXX. 26. hanc mutationem prædixit: *& erit lux Lunæ, sicut lux Solis, & lux Solis erit septempliciter, sicut lux septem dierum, in die qua alligaverit Dominus vulnus populi sui, & percussuram plagæ ejus sanaverit.* Ejusdem LXV. 17. *ecce enim ego creo cœlos novos & terram novam, & non erunt in memoria priora, sed gaudebitis & exultabitis usque in sempiternum in his, quæ ego creo.* Igitur omnia immutabuntur, verba Christi non mutabuntur, hoc est, non transibunt, quia vera & fidelia in æternum. Hoc dicit, ut fiduciam nostram stabiliat, quæ in verba ejus nititur, quod videlicet, hæc omnia sunt ventura, ut tum capita levemus & gaudeamus, quod redemtio promissa certissime instet, qua liberemur ab omnibus malis peccatorum & pœnarum, Amen. Eodem modo A. 1524. in explicatione 2. Epist. Petri scripsit, cum allegasset 2. Thess. I. 7. 8. & 1. Cor. III. 13. (o) Quando dies extremus subito veniet, uno momento omnia igni ardebunt, quæ in cœlo & terra sunt,

in

in pulverem & cineres redigentur, & cuncta per ignem immutabuntur, quemadmodum in primo mundo per aquam.

(n) *Tom. II. Jen. Lat. fol. 351. b.* (o) *Tom. II. Alt. p. 484. a.*

§. XI.

Qualis igitur ſtatus poſt conſummationem τῶ αἰῶνος τέτε hujus ſeculi futurus ſit, ex dictis haud obſcure colligi poteſt. Adducemus tamen alia Noſtri loca, è quibus dilucidius ejus mens patet. Incipiam à Geneſi, ad ejus cap. XLV. 26. poſt allegata verba Pſal. CII. *initio tu Domine terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cœli* &c. (p) ita commentatur: *cœlum & terra paulatim mutantur & veteraſcunt*, ac tendunt ad corruptionem; poſtea vero *induent novam veſtem*. Deus enim non ſolum terram, ſed & cœlum ipſum longe pulchrius faciet, ubi veteri indumento fuerit exutum. **Das iſt nur ſein Werckelkleid / hernach werden ſie ein Oſterrock und Pfingſtkleid anziehen.** Hodie non eſt tanta claritas & ſplendor luminis ſolaris, quanta poſt hanc vitam erit: neque tantæ ſunt vires reliquarum creaturarum, quantæ initio creationis fuerunt, ſicut teſtantur ruſtici naturam paulatim ſeneſcere, ac arbores ſive in ſaltibus, ſive in hortis citius ſuccreviſſe ante triginta aut quadraginta annos, quam nunc, & incrementa ſex, aut ſeptem annorum in arboribus horum temporum, vix æquare annuum augmentum ſuperioris ſeculi. Terra igitur alio indumento ornabitur, & cœlum quoque ac luminaria longe erunt ſplendidiora. Ut apud Eſaiam dicitur cap. XXX. *ſed & lux Lunæ erit ſicut lux Solis, & lux Solis ſeptiesclarior erit*. **Einen alten Rock der zureiſſet / muß man mit einem neuen flicken.** Ad eundem modum nos quoque purgat Deus à peccatis, & liberat à morte, *quod eſt opus ſex dierum hujus mundi*, illis vero exactis, cum fuerimus ingreſſi in requiem ejus, tum mutabitur amictus noſter lacer & ſordidus inveſtimentum æterni Sabbathi. Ad Pſal. CII. citat. (q) in explicatione Pſalmorum pœnitent. A. 1517. breviſſime dixit: *ideo omnes*

Nova terra & novum cœlum.

omnes creaturæ, etiam cælum, mutabuntur, non peribunt & annihilabuntur, sed innovabuntur. Ad Gen. VI. (r) comparationem instituit inter mundum primum, qui aqua periit, & posteriorem, qui conflagrabit. *Sequetur tamen*, inquit, *hanc corruptionem melior mundus, qui in æternum durabit, & serviet piis.* E Novo Testamento huc pertinent loca à Nostro explicata in hanc sententiam 1.Cor. XV. 43. (s) ubi de homine resuscitato & *spirituali corpore* vestito, ita disserit: *postea, quando* (fidelis) *ita spiritualiter in Deo vivit, prodibit quoque in cælum & terram*, cum Sole, Luna & omnibus aliis creaturis ludet, iisque delectabitur, satiabitur & salvabitur, adeo ut de cibo & potu nunquam cogitaturus sicque prorsus spiritualis essentia vel vita dicenda sit totius hominis, quæ ex Spiritu orietur & à Deo vel per Deum immediate proficiscitur; ut non solum quo ad animam ab eo illuminemur, eumque cognoscamus, sed permeabit etiam totum corpus, ut tam clarum & lucidum (vel si non subest mendum in German. **leicht** *leve*) futurum sit, sicut aër, ac omnia acute audire videreque queat, quacunque orbis patet: atque adeo nulla re indigeamus ad conservationem vitæ nostræ, & tamen verum corpus habeamus. - In illo die extremo **da soll auff einmahl gar ein neu Wesen werden / nicht nur an uns Menschen / sondern mit allen Creaturen.** Ad 2. Petr. III. 13. (t) repetit promissiones Dei per Prophetas passim datas, de *novo cælo & nova terra*, Esa. LXV. 17. XXX. 26. & Christi verba Matth. XIII. 43. & hæc subdit: *quomodo hæc fiant, scire haud possumus*, nisi quod promissa sint novum cœlum & nova terra, in quibus nulla iniquitas sed mera justitia & filii Dei habitabunt: quemadmodum etiam Paulus Rom. VIII. dicit. Ibi nil nisi charitas, lætitia & voluptas erit, ac nil præter regnum Dei. In *Colloq. Convival.* Tit. de resurrectione mortuorum & vita æterna narratur, (u) quomodo *Lutherus* cum convictoribus suis ad seria conversus de vita æterna, & novo cœlo atque terra creandis, dixerit

ibi

ibi flores, frondes, gramina, & omnes creaturas tam amœnas & jucundas futuras, ut est smaragdus &c. De *restitutione omnium rerum* interrogatus Lutherus: *an in regno illo æterno futuri essent canes & alia animalia?* Respond. Certe erunt. Nam terra non erit ita inanis & vacua. Nam Petrus vocat illum diem extremum, *restitutionem omnium*, quandoquidem cœlum & terra mutabuntur, sicuti alibi clarius dicitur. Novam terram & novos cœlos creabit, creabit etiam novos canes &c. quorum cutis erit aurea, & villi ex margaritis; ibi tamen erit Deus omnia in omnibus, ibi nulla erit devoratio animalium, sicut buffones, serpentes, dracones & id genus animalium, quæ nunc propter peccata originis venenata & nocentia sunt. Tunc vero non erunt solum innocua, sed etiam nobis grata & jucunda, ut cum illis ludamus. Sed quæ est causa, quod verbo Dei non credere possumus, cum tamen omnia, testante Scriptura, completa sint, usque ad hunc articulum resurrectionis mortuorum? Respond. Peccatum originis est in causa.

(p) *Tom. IV. in Genes. p.* 809. *seq.* (q) *Tom. I. Alt. p.* 49. *a.* (r) *Tom. I. in Gen. p* 357. (s) *Tom. VI. Alt. p.* 322. *b.* 323. *a.* 324 *b.* (t) *Tom. II. Alt. p.* 485. *a.* (u) *Tom. I. Lat. p.* 48. *b. seq. & p.* 61 *b. seq. edit. Gen. fol.* 357. *b.* 358. *a.*

LOCUS X.

De

VITA ÆTERNA.

§. I.

Vitæ æternæ gloria generatim descripta.

DE vita æterna forte nihil attinet separatim dicere, cum, quæ huc pertinent, jam passim tacta sint, nec dici satis possit, quanta paraverit Deus fidelibus. *Tum* enim *erit Deus omnia in omnibus,* (a) id est, quisque

electorum in Deo ipso omnia habebit, quæ nunc in omnibus rebus habet, ut, quando se manifestaverit Deus, cuncti satis habituri simus, quo ad corpus & animam, non indigentes tam variis rebus, quas præsens vita postulat. Nullus cibus aut potus tam suavis erit, quam Deus ipse uno intuitu (Anblick) faciet, ut semper vegeti, sani & læti simus, ac lucidiores pulchriores que, quam Sol & Luna: ita ut vestes Cæsareæ vel regiæ, auro distinctæ, stercoris instar futuræ sint, ad ea comparatæ, quando uno aspectu divino colluſtrabimur. Omnia quoque spiritualia bona, æternam justitiam, solatium & gaudium conscientiæ habebimus, ut nemo nos terrere vel inquietare possit. Summa, pro iis, quæ jam particulatim in omnibus creaturis habemus, & hinc inde decerpere debemus, quanquam & hæc à Deo proveniant & dentur; ipso immediate fruemur, absque ullo defectu, & semper. *In futura* vita (b) non habebimus amplius opus fide, quia non per speculum in ænigmate, ut nunc, sed à facie ad faciem videbimus, hoc est, erit æternæ gloriæ claritas, in qua Deum, sicuti est, conspiciemus. Ibi tum futura est vera & perfecta cognitio & claritas Dei, recta ratio & bona voluntas, non moralis, aut theologica, sed cœlestis, divina & æterna. Complectur reliqua verbis ex Enarrat. Psal. XVI. (c) desumtis, ubi ad verba: *adimplebis me latitia cum vultu tuo* &c. ita commentatur: *Lætitia interna*, quam *Hieronymus* plenitudinem lætitiarum ante vultum Dei, non male intelligit, ea est, qua videtur Deus Deorum in Zion, sicuti est, à facie ad faciem, ubi est satietas plena cordis nostri, ut digna emphasi, plenitudo lætitiarum appelletur; in hac enim vita *ex parte cognoscimus, ex parte prophetamus*, ita ex parte lætamur, & omnia ex parte habemus. *Cum autem venerit, quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est* 1. Cor. XIII. 9. seq. ubi non miscebitur risus dolori, nec luctus consolationi, sicut necesse est, in hac vita fieri, dum peregrinamur à Domino, & *per speculum videmus in ænigmate*.

Quare:

Quare lætitiam hujus vitæ, lætitiam ænigmatis, illius vero lætitiam, vultus seu faciei Domini, appellare possumus. Sic enim Ebraice sine præpositione cum & ante, dicitur, plenitudinem *lætitiarum faciei tuæ.* Ut plenitudinem lætitiarum è facie & revelata gloria Dei pendere intelligamus, sicut Psalmo sequente dicet, *satiabor cum apparuerit gloria tua.* Et Christus Joh. XIV. 21. *qui diligit me, diligetur à Patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum.* Hæc est lætitia æterna, quia plenitudo lætitiarum; cum lætitiæ, in hac miseria sanctis impartitæ, sint stillæ quædam & tenues prægustus, qui cito transeant; plenitudo autem revelata facie Dei, perfecta est, manens in æternum. *Hæc enim est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum*, Johan. XVII. 3. *Jucunditates in dextera tua in finem*, quas Hieronymus decores æternos posuit, significare mihi videntur dotes reliquas corporis & animæ & omnium rerum, seu, ut nostri vocant, *objectivas delectationes*, quas Christus ex sua gloria habet; sicut enim in sinistra Dei, id est, in hac vita in omnibus est tristatus, ita in dextera, id est, futura vita in omnibus delectatur. Qui enim *in Dei visione beatus* est, in omnibus simul jocundatur, nullum hic triste spectaculum, sed omnia jucunda, omnia cooperantur, applaudunt, favent, arrident. Sicut canit Lactantius: *ecce renascentis testatur gratia mundi, omnia cum Domino dona rediisse suo.* Eadem hic dictio est fœminino genere *Neimoth*, quæ superius masculino *Neimim* posita est, *funes ceciderunt mihi in pulchris* seu jucundis, utrobique Christi jucunditatem in rebus extra Deum existentibus, docens. Ac Ebræus ultimam dictionem *Nezah*, quod nos *in finem*, Hieronymus, *æternos* reddidit, ambigua constructione habet, ut ad omnes tres partes queat aptari, ad vias vitæ, ad plenitudinem lætitiarum, & jucunditates in dextera Dei, ut singulas æternas accipere possimus, vel ad solas jucunditates, quas decores Hieronymus vocat, forte quod decoris & formo-

fis delectemur & jucundemur. Hæc erunt, cum corpora nostra, *cœlum & terra in novam creaturam mutabuntur in fine mundi*, ubi omnia erunt jucunda & dulcia, interim *expectatio creaturæ ingemiscit & parturit, donec & ipsa liberetur à corruptione & vanitate in libertatem gloriæ filiorum Dei*, Rom. VIII. 19. seq.

(a) *Tom. VI. Alt. p. 500. b. f.* (b) *Tom. IV. Jen. Lat. fol. 90. a.* (c) *Tom. II. Jen. Lat. fol. 182. a, b.*

§. II.

Gaudium perfectum exaggeratur.

Quantum gaudium futurum sit in æterna vita, Spiritus S. in exemplo Josephi, quando se fratribus manifestavit, dixitque: *ego sum Joseph* &c. pingere voluit. Cogitate, quæso, quam dulce & exoptatum verbum illud futurum sit in auribus piorum in die judicii: *ego sum Joseph* &c. Imo, qualis nunc lætitia est, quando Deus vel exiguam guttulam consolationis per verbum exhibet afflictis & tentatis. **Wie wird einer so hertzlich froh/ wenn die** tentatio **fürüber ist.** Longe igitur majus & inenarrabile gaudium erit, ubi Deus omnis consolationis revelabit, *totumque effundet se nobis in æterna vita.* Supra filii Jacob exiguam quandam levationem ægritudinis & doloris, quo antea fuerant affecti, senserunt, cum adhiberet eos Joseph mensæ suæ, clementer & laute eos tractaret, portionem minimi natu quintuplo augeret, ac tandem singulis pecuniam restitueret. Atque eodem sane modo ludit nobiscum Deus, cum temporalem consolationem suppeditat. **Aber was wills werden** in illa die, ubi non guttula aliqua, sed ipsum cœlum pandetur, & tota Divinitas se aperiet? Ibi lætabimur & exultabimus ad vocem hanc: *ego sum Joseph.* Dominus Deus noster confirmet nos, & donet patientiam, ut tantam spem propositam ea, qua debemus fide & constantia, expectemus. Nam & in Psalmis gaudium illud celebratur passim, & exhortationes adduntur ad confirmandos piorum animos, ut Psal. XXXI. 20. *quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te, & quæ perfecisti eis,*

quæ

qui sperant in te, in conspectu filiorum hominum. Et Ps. XXVIII. 14. *expecta Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine Dominum.* Interea vero vices quædam manent in hac vita consolationis & afflictionum, alioqui perirent pii assiduo tentationum æstu. Sicut Joseph modo invitat ad se, & benigne excipit fratres, modo terret eos. Ita Deus mirabiliter nos ducit & servat, ne desperemus in tribulatione & purgatione ista peccatorum, quæ in futura vita cessabit.

Ad Genes. XLV. Tom. IV. pag. 729. seq.

§. III.

Tum restituetur perfecte imago Dei.

In vita æterna plene restituetur imago Dei, per peccatum amissa. Peccati enim originalis ista culpa est, quo vitium simul contraxit tota reliqua natura, ut Solem ante peccatum clariorem, aquam puriorem, arbores fertiliores, agros fœcundiores fuisse existimem. Per peccatum autem & illum horribilem lapsum, non solum caro lepra peccati deformata est; sed omnia, quibus hæc vita utitur, corrupta sunt. Hoc autem nunc per Evangelium agitur, ut imago illa reparetur. Manserunt quidem intellectus & voluntas, sed valde vitiata utraque. Evangelium igitur hoc agit, *ut ad illam & quidem meliorem imaginem reformemur, quia in vitam æternam, vel potius in spem vitæ æternæ renascimur per fidem, ut vivamus in Deo & cum Deo, & unum cum ipso simus*, sicut Christus dicit. Neque vero ad vitam solum renascimur, sed etiam ad justitiam; quia fides arripit meritum Christi, & statuit nos per Christi mortem liberatos esse. Inde *alia* nostra *justitia* oritur, nempe illa *vitæ novitas*, qua studemus obtemperare Deo, edocti verbo, & adjuti per Spiritum S. Sed hæc justitia in hac vita incipitur tantum, neque potest in hac carne esse perfecta. Placet autem Deo non tanquam perfecta justitia, aut tanquam pretium pro peccatis, sed quia proficiscitur ex corde, quod nititur fiducia misericordiæ Dei per Christum. Deinde hoc quoque fit per Evangelium, ut conferatur

nobis Spiritus S. qui resistit in nobis incredulitati, invidiæ & aliis vitiis, ut serio optemus ornare nomen Domini, & verbum ejus &c. Ad hunc modum incipit imago ista novæ creaturæ reparari per Evangelium in hac vita, sed non perficitur in hac vita: cum autem *perficietur in regno Patris*, tunc erit *voluntas vere libera & bona, mens vere erit illuminata, & memoria constans*; tunc fiet etiam, *ut omnes creaturæ aliæ magis nobis sint subjectæ, quam in Paradiso* Adæ fuerunt. Antequam hoc in nobis compleatur, non possumus satis scire, quid illa imago Dei, per peccatum in Paradiso amissa, fuerit. Hoc autem, quod dicimus, fides & verbum docent, quæ tanquam ex longinquo ostendunt illam gloriam divinæ imaginis. Sicut autem cœlum & terra initio quasi rudia corpora fuerunt, priusquam lux esset addita: ita pii illam imaginem rudem intra se habent, quam *Deus perficiet in novissimo die*, in iis, qui verbo crediderunt.

Ad Genes. l. Tom I. pag. 53. a, b.

§. IV.

Thesauri futuræ vitæ sæpe reputandi, & miseriæ hujus vitæ oblivioni tradendæ sunt.

Ineffabiles (d) thesauros futuræ vitæ sæpe contemplari debemus, & lenire talibus cogitationibus molestias carnis. Sic videmus Paulum facere 2. Cor. IV. 17. *Nostra tribulatio*, inquit, *momentanea & levis est, operatur enim æternum gloriæ pondus in nobis, si non spectemus ea, quæ videntur; nam, quæ videntur, sunt æterna.* Qui igitur concipiunt spem futuræ gloriæ, & credunt promittenti Deo, deinde etiam intuentur in benedictiones corporales, &c. dic mihi, hi an non quicquid corporalium incommodorum incidet, æquissimo animo patientur? Oblivionem (e) igitur miseriarum nobis in hac vita paulatim obrepere oportebat. Etsi enim nunc, dum vermes & putredo ob oculos sunt, non possumus non eorum meminisse; tamen erit aliquando, cum omnem lachrymam absterget Deus, ut in Apocalypsi dicitur. Incipiat igitur fides oblivisci lachrymarum & ignominiæ, quam ipsa non cernit, tametsi oculi vident putredinem,

dinem, aures querelas & gemitus audiunt, nares fœtorem cadaveris olfaciunt; tamen fidei est dicere: Nescio hoc, nihil video; imo multiplicationem & claritatem, ipsum solem & stellas superantem, aspicio. Hoc ergo fine proponuntur talia exempla, ut *Josephi*, unum filiorum *Menasse*, (quia Deus oblivisci fecit laboris,) alterum *Ephraiim*, (quia Deus crescere ipsum fecit in terra afflictionis) appellantis, Genes. XLI. ut discamus, Deum esse creatorem omnium, vivificatorem, clarificatorem vermium & turpissimæ putredinis. Idque in hac vita à nobis fide agnosci & celebrari vult, postea vera in futura reipsa experiemur.

(d) *ad Gen. I. Tom. I. p.* 173. *b.* (e) *ad Gen.* XLI. *Tom. IV. p.* 462.

§. V.

Tanta vis est fidei promissione Dei nixæ, quæ in Patriarchis & aliis conspiciebatur, qui certiores fuerunt in promissione, quã in possessione. Sicut nos ea, quæ promisit Deus, certius nobis polliceri possumus & debemus, ac si manibus ea teneremus. Habeo regnum cœlorum, baptismum, verbum, eucharistiam; hæc certius ad me pertinent, & mea sunt, quam hæc ipsa vita, quam vivo. Atqui non sentio, inquies. Respondeo: discendum est cum Patribus sperare non apparentia, & oculos in cœlum defigere. **Du muſt mit dem** Patribus **lernen auff den Wolcken reiten.** *Regnum cælorum tuum est*, tibi sunt condonata peccata per sanguinem agni, tantum vide ut credas. **Es iſt kein Scherts mit den** Promissionibus, Deus non mentitur, dicit te esse justificatum, sanctum, salvum, sicut clarissime & magnificentissime hæc ministerio verbi nobis offeruntur; sed hoc tantum deest, quod non firmiter assentimur verbo & promissionibus Dei. Parum hoc est, quando realis est possessio tantum & Juridica; cum vero est Theologica, ibi manet dominium, etiamsi mortem oppetamus. Fidem tandem sequitur res. Sed ubi fides & possessio spiritus non est, ibi nec realis diu durare potest. Ergo fides summa & caput rei est, quam caro quidem vehementer impugnat & impedit; sed rogemus

Fidei vis & vita in Deo.

gemus Deum, ut reprimat incredulam & furiosam illam bestiam, carnem & corpus mortis, quod circumferimus, quod mortificat & occidit nos, quia resistit fidei & promissioni, & tantum in rem præsentem trahere & rapere nos conatur, **will allein ein Jurist seyn/und kein** Theologus. Justitia vero non deducit nos in cœlum, sed promissio & fides, quæ cœlestia dona sunt.-- Si non credis, nihil habes. *Per fidem* autem *& promissionem jam possides regnum Dei. Communio sanctorum certissima &* firmissima *tibi est, non aliter ac si jam in cœlo esses.* Fides nihil aliud est, nisi vita vera in ipso Deo, & ex his verbis discenda est vita æterna & resurrectio mortuorum: ego morior; sed Deus vivit. Sic non loquuntur Epicurei aut desperabundi; sed est vox credentis & exspectantis certissima fide ac spe vitam futuram, & resuscitationem à mortuis.- Tanta vis est fidei, quæ nos vivos facit ex mortuis. Ac sane *ea ipsa hora, qua incipimus credere* & verbum apprehendere, *etiam vivere incipimus vita æterna*; quia verbum Domini manet in æternum, & Deus, qui loquitur nobiscum, æternus est, & nobiscum erit perpetuo.

Ad Genes. XLVIII. 943. *seq. & pag.* 979.

§. VI.

Quomodo regnum fidei & futura vita differant?

Regnum ergo fidei & futura vita differunt non ad rem, sed tantum ad modum rei. Sumus enim filii Dei, sicut Johannes dicit 1. Ep. III. sed spe; nondum enim apparuit. Nam qui crediderit, is jam habet remissionem peccatorum. Si habet remissionẽ peccatorum, habet vitam, eamq; æternã. *Sumus* igitur *vere in regno vitæ*, jam regnamus, jam sedemus in cœlis, *sumus jam salvi facti*, sed spe. Vita enim æterna & beatitudo jam cœpit, cum Christus transferret regnum Judæorum, cum jam ex morte resuscitaretur. Quicunque ergo in Christum credit, is jam eam habet & possidet.- Coram oculis Dei vere res sic se habet, sed coram nostris & mundi oculis nondum sic se habet res, sed durant adadhuc anguſtiæ illæ, donec exuamus hanc carnem.

Tom. III. Jen. Lat. fol. 453. b. in Esa. 65.

SUPPLE-